

**MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
KATEDRA REGIONÁLNÍ EKONOMIE A SPRÁVY**



**XVI. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM
O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH**

Sborník příspěvků
Valtice, 19.–21. června 2013

Brno 2013

**MASARYK UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATION
DEPARTMENT OF REGIONAL ECONOMICS AND
ADMINISTRATION**



**16TH INTERNATIONAL COLLOQUIUM
ON REGIONAL SCIENCES**

Conference proceedings
Valtice, June 19-21, 2013

Brno 2013

Editoři / Edited by:

Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.

Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.

(Masarykova univerzita / Masaryk University, Czech Republic)

Recenzenti / Reviewed by:

prof. Ing. Karel SKOKAN, Ph.D.

(Slezská univerzita v Opavě / Silesian University in Opava, Czech Republic)

doc. RNDr. Daniel GURŇÁK, Ph.D.

(Univerzita Komenského v Bratislave / Comenius University in Bratislava, Slovak Republic)

Technické zpracování / Technical processing:

Ing. Lucie KOVÁČSOVÁ

(Masarykova univerzita / Masaryk University, Czech Republic)

Vzor citace / Citation example:

AUTOR, A. Název článku. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XVI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s. 1–5. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI.

AUTHOR, A. Title of paper. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University, 2013. pp. 1–5. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI.

OBSAH

ODRAZ REALITY V KONCEPČNÝCH PŘÍSTUPOCH VYSVETLUJÍCÍCH REGIONÁLNÍ ROZVOJ	17
<i>doc. Ing. Jozef TVRDONĚ, PhD.</i>	
ROZVOJ A KONVERGENCE REGIONŮ BÝVALÉ NDR A ČESKOSLOVENSKA	23
<i>doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.; Ing. Petra APPLOVÁ</i>	
SOCIOEKONOMICKÁ ÚROVEŇ A FAKTORY KONKURENCESCHOPNOSTI REGIONŮ V ČR	30
<i>prof. RNDr. René WOKOUN, CSc.; Ing. Nikola KREJČOVÁ</i>	
VÝVOJ A ADAPTABILITA REGIONÁLNÍCH EKONOMIK V ČESKÉ REPUBLICE V POSTTRANSFORMAČNÍM OBDOBÍ	42
<i>Ing. Petr HLAVÁČEK, Ph.D.</i>	
FAKTORY SOCIOEKONOMICKÉ VYSPĚLOSTI REGIONŮ: ALTERNATIVNÍ PŘÍSTUPY K HODNOCENÍ REGIONŮ	51
<i>Ing. Lenka HORKÁ</i>	
ŠTANOVENIE VZŤAHU MEDZI VYBRANÝMI UKAZOVATEĽMI EKONOMICKEJ VÝKONNOSTI A FINANČNEJ KAPACITY REGIÓNOV NUTS III V SLOVENSKEJ REPUBLIKE	60
<i>Ing. Stanislav KOLOŠTA, PhD.; Ing. Paula BOLCÁROVÁ; Ing. Filip FLÁŠKA, PhD.</i>	
REGIONÁLNÍ HODNOCENÍ KVALITY SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ – PŘÍPADOVÁ STUDIE ČESKÉ REPUBLIKY	65
<i>doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.</i>	
LIDSKÝ KAPITÁL JAKO JEDEN Z KLÍČOVÝCH ROZVOJOVÝCH FAKTORŮ	72
<i>PhDr. Dana HŮBELOVÁ, Ph.D.</i>	
THE MONTHLY UNEMPLOYMENT RATE IN REGIONS: EMPIRICAL EVIDENCE FROM THE VISEGRAD GROUP COUNTRIES	79
<i>Mgr. Ing. Michal TVRDONĚ, Ph.D.</i>	
VÝVOJ MEZD V JEDNOTLIVÝCH KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY S DŮRAZEM NA KRAJ MORAVSKOSLEZSKÝ	86
<i>Ing. Karin GAJDOVÁ; doc. Ing. Pavel TULEJA, Ph.D.</i>	
FUNCTIONAL REGIONS: CONCEPT AND TYPES	94
<i>Mgr. Pavel KLAPKA, Ph.D.; doc. RNDr. Marián HALÁŠ, Ph.D.; Mgr. Petr TONEV</i>	
NĚKOLIK POZNÁMEK K HIERARCHII SPOLEČENSKÝCH SYSTÉMŮ	102
<i>doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.; Ing. Vilém PAŘIL</i>	
SLOVÁCI V ČESKÉ REPUBLICE: S DŮRAZEM NA DOJÍŽDKU ZA PRACÍ A DO VYSOKÝCH ŠKOL	109
<i>RNDr. Ondřej ŠERÝ; RNDr. Tatiana MINTÁLOVÁ, Ph.D.; doc. RNDr. Zdeněk SZCZYRBA, Ph.D.; doc. RNDr. Václav TOUŠEK, CSc.</i>	
NODÁLNÍ DOPRAVNÍ REGIONY V JIHOČESKÉM KRAJI: IMPLIKACE PRO REGIONÁLNÍ DOPRAVNÍ POLITIKU	120
<i>RNDr. Stanislav KRAFT, Ph.D.</i>	
VYSOKÉ ŠKOLY JAKO AKTÉR REGIONÁLNÍHO ROZVOJE	127
<i>Mgr. Jan ZVARA; Ing. Petr ŠAŠINKA; Jakub RYBÁŘ; Mgr. Petr HUDEČEK</i>	

KONCEPT KOMPAKTNÍHO MĚSTA: PŘÍSPĚVEK K VÝZKUMU A SPRÁVĚ	140
<i>doc. RNDr. Marián HALÁS, Ph.D.; Mgr. Petr KLADIVO, Ph.D.; Mgr. Pavel ROUBÍNEK</i>	
PROSTOROVÁ SEGREGACE EKONOMICKÝCH AKTIVIT	147
<i>Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.</i>	
KOMPARACE DOPADU SROVNATELNÝCH INVESTIČNÍCH AKCÍ NA ROZVOJ REGIONŮ	154
<i>Ing. Pavel ZDRAŽIL; Bc. Aneta HÝBLOVÁ</i>	
ŠTAV PRIAMÝCH ZAHRAŇIČNÝCH INVESTÍCIÍ A ICH VPLYV NA TRVALO UDRŽATELNÝ ROZVOJ REGIÓNOV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE	162
<i>doc. Ing. Rastislav KOTULIČ, Ph.D.; doc. Ing. Peter ADAMIŠIN, Ph.D.; Ing. Ivana VOZÁROVÁ</i>	
REVITALIZACE EKONOMICKÉ VÝKONNOSTI AUTOMOBILOVÉHO PRŮMYSLU V ČR V PRŮBĚHU HOSPODÁŘSKÉ KRIZE SE ZAMĚŘENÍM NA ÚSTECKÝ KRAJ	168
<i>RNDr. Václav NOVÁK, Ph.D.; Ing. Eva DRDOVÁ</i>	
HODNOCENÍ INOVAČNÍHO PROSTŘEDÍ POHLEDEM HIGH-TECH FIREM: PŘÍPADOVÁ STUDIE JIHMORAVSKÉHO KRAJE	174
<i>RNDr. Hana SVOBODOVÁ Ph.D.; David ČOUPEK</i>	
ŠTRUKTURÁLNA KONVERGENCIA REGIÓNOV SR VO VÄZBE NA INOVAČNÚ STRATÉGIU A POLITIKU SR	182
<i>Ing. Paula BOLCÁROVÁ; Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D.; doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, Ph.D.</i>	
REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ STRATEGIE A JEJICH FINANCOVÁNÍ	187
<i>Ing. Barbora BABJAKOVÁ, Ph.D.; Ing. Petr JIŘÍČEK</i>	
INOVAČNÍ INFRASTRUKTURA V MORAVSKÝCH REGIONECH	198
<i>Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.</i>	
INOVATÍVNY PROFIL A ORIENTÁCIA NA INOVÁCIE. PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA SLOVENSKO	205
<i>doc. Mgr. Ing. Renáta JEŽKOVÁ, Ph.D.</i>	
SLUŽBY VE VENKOVSKÝCH REGIONECH ČESKA – KVANTITATIVNÍ HODNOCENÍ ZMĚN V UPLYNULÉM TRANSFORMAČNÍM OBDOBÍ (PŘÍSPĚVEK KE STUDIU VENKOVA)	212
<i>doc. RNDr. Zdeněk SZCZYRBA, Ph.D.; Mgr. David FIEDOR; RNDr. Josef KUNC, Ph.D.</i>	
VÝVOJOVÉ TENDENCE VE SPÁDOVOSTI ZA SLUŽBAMI NA PŘÍKLADĚ ZÁZEMÍ BRNA	223
<i>RNDr. Jaroslav MARYÁŠ, CSc.</i>	
ATTRACTIVENESS OF AREA AS THE SIGNIFICANT DETERMINANT OF LOCALIZATION OF RETAIL	229
<i>Ing. Erika DUDÁŠ PAJERSKÁ</i>	
VYUŽITÍ FRANCOUZSKÉHO PŘÍSTUPU PRO REGENERACE BROWNFIELDS V ČR	237
<i>Ing. Monika VYŠKOVSKÁ</i>	
DEVELOPERSKÉ PROJEKTY NA BROWNFIELDS: PŘÍPADOVÉ STUDIE Z BRNA	245
<i>Ing. Alena MALACHOVÁ; RNDr. Josef KUNC, Ph.D.</i>	
ŠTRUKTURÁLNI PROBLÉMY V SEVEROVÝCHODNÍCH ČECHÁCH: ZAMĚŘENO NA BROWNFIELDS	256
<i>Ing. Jakub ČERNÍK</i>	

VYUŽITÍ BROWNFIELDS PRO ROZVOJ SOLÁRNÍ ENERGETIKY NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY (AKTUÁLNÍ STAV Z POHLEDU INVESTORŮ)	264
<i>Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; Mgr. Stanislav MARTINÁT; Mgr. Petr DVOŘÁK, Ph.D.</i>	
GLOBÁLNÍ TRENDY A NOVÉ REGIONÁLNÍ VÝZVY V ROZVOJI VĚTRNÉ ENERGETIKY NA PŘÍKLADU MEXIKA	272
<i>Mgr. Stanislav CETKOVSKÝ</i>	
DIVERGENTNÍ TRENDY V ZEMĚDĚLSTVÍ A V SEKTORU BIOPLYNOVÝCH STANIC V ČESKÉ REPUBLICE: PŘÍLEŽITOST NEBO HROZBA?	277
<i>Mgr. Petr DVOŘÁK, Ph.D.; Mgr. Stanislav MARTINÁT; Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; Drs. Dan Van der HORST, Ph.D.; RNDr. Josef NAVRÁTIL, Ph.D.; Mgr. Marián KULLA, Ph.D.</i>	
BIOPLYNOVÉ STANICE VE VENKOVSKÉM PROSTORU: POZNÁMKY K JEJICH AKCEPTACI MÍSTNÍM OBYVATELSTVEM	287
<i>Mgr. Stanislav MARTINÁT; Bc. Veronika MELNÍKOVÁ; Mgr. Petr DVOŘÁK, Ph.D.; Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; RNDr. Josef NAVRÁTIL, Ph.D.; Drs. Dan Van der HORST, Ph.D.</i>	
POSTOJE ZEMÍ K JADERNÉ ENERGII: ZMĚNY PO FUKUŠIMĚ	297
<i>RNDr. Josef KUNC, Ph.D.; Bc. Veronika HOLEČKOVÁ; Bc. Jaroslav SEDLÁŘ</i>	
TĚŽBA NEROSTNÝCH SUROVIN V ČR JAKO JEDEN Z FAKTORŮ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE	303
<i>doc. RNDr. Irena SMOLOVÁ, Ph.D.; Mgr. Martin SVOBODA</i>	
TEORETICKÁ VÝCHODISKA OVLIVŇOVÁNÍ BARIÉR REGIONÁLNÍHO ROZVOJE	312
<i>Ing. Lucie KOVÁČSOVÁ</i>	
NAPLŇOVÁNÍ STŘEDNĚDOBÝCH CÍLŮ MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE V NÁVAZNOSTI NA REALIZACI REGIONÁLNÍHO OPERAČNÍHO PROGRAMU NUTS II MORAVSKOSLEZSKO 2007-2013	321
<i>Ing. Ivana JANEČKOVÁ</i>	
EVROPSKÉ SESKUPENÍ PRO ÚZEMNÍ SPOLUPRÁCI JAKO ZPŮSOB PŘESHRANIČNÍ REGIONÁLNÍ SPOLUPRÁCE V RÁMCI EVROPSKÉ UNIE	329
<i>Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D.</i>	
EVROPSKÝ REGION DUNAJ-VLTAVA: NA CESTĚ K EVROPSKÉMU SESKUPENÍ PRO ÚZEMNÍ SPOLUPRÁCI	337
<i>Ing. Lukáš KAŇKA; doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D.</i>	
REGIONÁLNÍ ROZVOJ A ROZVOJOVÁ POMOC NA PŘÍKLADU VYBRANÉ ZEMĚ Z OBLASTI BALKÁNU - SRBSKO	344
<i>Bc. Lenka TOMŠÍKOVÁ; doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.</i>	
DETERMINANTY POZÍCIE OBCE AKO AKTÉRA ROZVOJOVÝCH PROCESOV	352
<i>prof. Ing. Elena ŽÁRSKA, CSc.</i>	
VÝZNAM ÚZEMNÍHO OBVODU ORP PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ A MOŽNOSTI JEHO VYUŽITÍ PŘI SPOLEČNÉM ŘEŠENÍ ÚKOLŮ V SAMOSTATNÉ PŮSOBNOSTI OBCÍ	358
<i>Ing. Marek JETMAR, Ph.D.</i>	
IMIGRACE ANGLICKY MLUVÍCÍCH (RODILÝCH MLUVČÍCH) DO ČESKÉ REPUBLIKY	366
<i>Mgr. Lukáš NEVĚDĚL, Ph.D.; Bc. Sabina ŠTIBOROVÁ</i>	

STRATEGICKÉ PLÁNOVÁNÍ OBCÍ A MĚST: NOVÉ PŘÍSTUPY A CESTY K JEHO ZEFEKTIVNĚNÍ	372
<i>doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D.</i>	
HODNOCENÍ METODIKY TVORBY VEŘEJNÝCH STRATEGIÍ	378
<i>doc. Ing. Ludmila DÖMEOVÁ, CSc.; Ing. Andrea JINDROVÁ, Ph.D.</i>	
ZVYŠOVANIE KONKURENCIESCHOPNOSTI REGIÓNU NA ZÁKLADE UPLATŇOVANIA INOVATÍVNYCH PRÍSTUPOV K MARKETINGU – BRANDING NIAGARA REGION	384
<i>Ing. Marica MAZUREKOVÁ</i>	
NÁSTROJE PŘEDINVESTIČNÍ FÁZE PROJEKTU A JEJICH VÝZNAM V INVESTIČNÍM ROZHODOVÁNÍ NA ÚROVNI OBCÍ A MĚST	394
<i>Ing. Renáta VÁCLAVKOVÁ</i>	
ROZPOČTOVÉ HOSPODÁRENIE OBCÍ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A PODMIENKY JEHO PLÁNOVANIA	403
<i>doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, PhD.; Ing. Paula BOLCÁROVÁ</i>	
FINANČNÍ KONDICE OBCÍ JIHMORAVSKÉHO KRAJE	411
<i>Ing. Irena OPLUŠTILOVÁ, Ph.D.; Ing. Petr HALÁMEK, Ph.D.</i>	
HOSPODAŘENÍ A ROZVOJ OBCÍ	421
<i>Ing. Petr ŘEHOŘ, Ph.D.; Šárka ŠEBESTOVÁ</i>	
ÚLOHA POZEMKOVEJ DANE V LOKÁLNEJ POLITIKE	428
<i>Ing. Eva BALÁŽOVÁ, PhD.; doc. Ing. Viera PETRÁŠOVÁ, CSc.</i>	
FINANČNÁ AUTONÓMIA MIESTNYCH SAMOSPRÁV AKO DETERMINANT KVALITY VEREJNÝCH SLUŽIEB	436
<i>Ing. Veronika ČERNÁKOVÁ, PhD.</i>	
ORGANIZACE A SPRÁVA GIS NA KRAJSKÝCH ÚŘADECH	444
<i>RNDr. Aleš RUDA, Ph.D.; Bc. Miroslav MUSIL</i>	
ŠTRUKTÚRA PERSONÁLNEJ VYBAVENOSTI ÚRADOV MIESTNEJ SAMOSPRÁVY V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY	451
<i>Ing. Ivana GECÍKOVÁ, PhD.; doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, PhD.</i>	
ZAJIŠŤOVÁNÍ ZÁKLADNÍHO ŠKOLSTVÍ OBCEMI A MĚSTY: VYBRANÉ POSTŘEHY	459
<i>JUDr. Marek STARÝ, Ph.D.; Ing. Zuzana KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Ph.D.</i>	
HUMAN RESOURCES IN PUBLIC ADMINISTRATION	466
<i>Ing. Libuše MĚRTLOVÁ, Ph.D.; Mgr. Zdeňka DOSTÁLOVÁ</i>	
ZMĚNY VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ	473
<i>Ing. Svatava NUNVÁŘOVÁ</i>	
ZHODNOTENIE ĎALŠEJ ETAPY REFORMY VEREJNEJ SPRÁVY V SLOVENSKEJ REPUBLIKE	481
<i>Ing. Milena MAJOROŠOVÁ; Mgr. Ivana KOVÁCSOVÁ</i>	
THE RESILIENCE OF CZECH REGIONS TO ECONOMIC CRISIS	487
<i>Ing. Ondřej SVOBODA; Ing. Martin MAŠTÁLKA, Ph.D.</i>	

HODNOCENÍ DOPADŮ VYBRANÝCH PROJEKTŮ DOPRAVNÍ INFRASTRUKTURY NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ Z POHLEDU PROSTOROVÝCH NÁROKŮ	494
<i>Ing. Vilém PAŘIL</i>	
URBÁNNÍ ZELEŇ A JEJÍ VÝZNAM PRO RESILIENCI METROPOLITNÍCH OBLASTÍ	501
<i>Mgr. Michael PONDĚLÍČEK</i>	
VYUŽITÍ SYSTÉMOVÉ DYNAMIKY V OBLASTI ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ: NA PŘÍKLADU ODPADOVÉHO HOSPODÁŘSTVÍ MĚSTA ZNOJMA	509
<i>Ing. et Ing. Stanislav ČURDA, Ph.D.; Ing. Michal PLÁČEK, M.Sc.; Ing. Milan PŮČEK, MBA, Ph.D.</i>	
KONCEPT KVALITY ŽIVOTA V ROZVOJOVÝCH STRATEGIÍCH MIKROREGIONŮ JIHOMORAVSKÉHO KRAJE	517
<i>Mgr. Jaroslav BIOLEK; Mgr. Ivan ANDRÁŠKO, Ph.D.; RNDr. Ondřej ŠERÝ; Mgr. Kamila KLEMEŠOVÁ; Mgr. Pavlína ZRŮSTOVÁ; doc. RNDr. Václav TOUŠEK, CSc.</i>	
DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ VENKOVSKÝCH OBLASTÍ JIHOMORAVSKÉHO KRAJE	523
<i>Ing. Ondřej PETR</i>	
UDRŽITELNOST DEMOGRAFICKÉHO RŮSTU A MÍSTNÍ AGENDA 21	536
<i>doc. Dr. Lubomír PÁNA, Ph.D.</i>	
COMPENSATORY GRANT IN POLISH RURAL COMMUNES – MODIFICATION CONCEPT AND ITS IMPACT ON FINANCES OF COMMUNES	541
<i>Jarosław OLEJNICZAK, Ph.D.</i>	
THE ROLE OF THIRD SECTOR ORGANIZATIONS IN RURAL DEVELOPMENT	549
<i>Ing. Gabriela VACEKOVÁ, Ph.D.; Ing. Simona ŠKARABELOVÁ, Ph.D.</i>	
THE ROLE OF MUNICIPALITIES IN RELATION TO NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS: IMPLEMENTATION OF PUBLIC POLICIES TOWARDS NGOs AT THE LOCAL LEVEL	557
<i>Ing. Zuzana PROUZOVÁ, Ph.D.</i>	
KRAJSKÁ MĚSTA V MÉDIÍCH: KVANTITATIVNÍ A KVALITATIVNÍ ASPEKTY	563
<i>doc. Ing. Jan SUCHÁČEK, Ph.D.</i>	
MEDIÁLNÍ OBRAZ JIHOMORAVSKÉHO A MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE	570
<i>Mgr. Martina MELÁROVÁ; Mgr. Martina STACHOŇOVÁ</i>	
STAKEHOLDER MAPPING IN SELECTED CZECH REGIONS	579
<i>Ing. Martin LUŠTICKÝ; Bc. Pavla ZAUNMÜLLEROVÁ; Ing. Lucie VÁCHOVÁ; PhDr. Jaroslava KADEŘÁBKOVÁ, CSc.</i>	
VÝZNAM STRATEGICKÉHO MARKETINGOVÉHO ŘÍZENÍ V PODNICÍCH PRO ZVYŠOVÁNÍ JEJICH KONKURENCESCHOPNOSTI	587
<i>Ing. Zdeněk BEDNARČÍK, Ph.D., MBA</i>	
ĚKONOMICKÉ ASPEKTY UDÁLOSTÍ CESTOVNÍHO RUCHU – TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K MĚŘENÍ DOPADŮ	593
<i>Ing. Martin ŠAUER, Ph.D.; Ing. Ondřej REPIK</i>	
PRÍRODNÝ A KULTÚRNO-HISTORICKÝ POTENCIÁL – KATALYZÁTOR ROZVOJA CESTOVNÉHO RUCHU	603
<i>Ing. Janka BERESECKÁ, Ph.D.</i>	

ADMINISTRATIVNÍ HRANICE JAKO PŘEKÁŽKA PRO DESTINAČNÍ MANAGEMENT	610
<i>Ing. Andrea HOLEŠINSKÁ, Ph.D.; Pavlína JEZDINSKÁ</i>	
VYUŽITIE POTENCIÁLU ROZPTÝLENÉHO OSÍDLENIA V CESTOVNOM RUCHU V NOVOBANSKEJ ŠTÁLOVEJ OBLASTI	617
<i>Bc. Lenka ŠUHAJDOVÁ; doc. Ing. Jana JARÁBKOVÁ, Ph.D.; Ing. Marián HAMADA</i>	
TOURISM INDUSTRY REGIONAL ASPECTS	629
<i>prof. PhDr. Karel LACINA, DrSc.</i>	
ŘECKO JAKO KULTURNÍ DESTINACE	636
<i>Ing. Patrik KAJZAR, Ph.D.</i>	

CONTENT

REALITY IN THE MIRROR OF CONCEPTUAL REGIONAL DEVELOPMENT APPROACHES	17
<i>doc. Ing. Jozef TVRDOŇ, PhD.</i>	
DEVELOPMENT AND CONVERGENCE OF THE FORMER GDR AND CZECHOSLOVAKIA	23
<i>doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.; Ing. Petra APPLOVÁ</i>	
SOCIO-ECONOMIC LEVEL AND REGIONAL COMPETITIVENESS FACTORS OF REGIONS IN THE CZECH REPUBLIC	30
<i>prof. RNDr. René WOKOUN, CSc.; Ing. Nikola KREJČOVÁ</i>	
DEVELOPMENT AND ADAPTABILITY OF REGIONAL ECONOMIES IN THE CZECH REPUBLIC IN POST-TRANSFORMATION PERIOD	42
<i>Ing. Petr HLAVÁČEK, Ph.D.</i>	
FACTORS OF SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS: AN ALTERNATIVE APPROACH TO AN ASSESSMENT OF REGIONS	51
<i>Ing. Lenka HORKÁ</i>	
DETERMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SELECTED INDICATORS OF ECONOMIC PERFORMANCE AND FINANCIAL CAPACITY NUTS III REGIONS IN THE SLOVAK REPUBLIC	60
<i>Ing. Stanislav KOLOŠTA, PhD.; Ing. Paula BOLCÁROVÁ; Ing. Filip FLÁŠKA, PhD.</i>	
REGIONAL EVALUATION OF SOCIAL ENVIRONMENT QUALITY – A CASE STUDY OF THE CZECH REPUBLIC	65
<i>doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.</i>	
HUMAN CAPITAL AS A ONE OF THE KEY DEVELOPMENT FACTOR	72
<i>PhDr. Dana HÜBELOVÁ, Ph.D.</i>	
THE MONTHLY UNEMPLOYMENT RATE IN REGIONS: EMPIRICAL EVIDENCE FROM THE VISEGRAD GROUP COUNTRIES	79
<i>Mgr. Ing. Michal TVRDOŇ, Ph.D.</i>	
DEVELOPMENT OF WAGES IN INDIVIDUAL REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC WITH THE EMPHASIS ON THE MORAVIAN-SILESIA REGION	86
<i>Ing. Karin GAJDOVÁ; doc. Ing. Pavel TULEJA, Ph. D.</i>	
FUNCTIONAL REGIONS: CONCEPT AND TYPES	94
<i>Mgr. Pavel KLAPKA, Ph.D.; doc. RNDr. Marián HALÁS, Ph.D.; Mgr. Petr TONEV</i>	
SOME REMARKS TO HIERARCHY OF SOCIAL SYSTEMS	102
<i>doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.; Ing. Vilém PAŘIL</i>	
SLOVAKS IN THE CZECH REPUBLIC: WITH EMPHASIS ON COMMUTING TO WORK AND UNIVERSITIES	109
<i>RNDr. Ondřej ŠERÝ; RNDr. Tatiana MINTÁLOVÁ, Ph.D.; doc. RNDr. Zdeněk SZCZYRBA, Ph.D.; doc. RNDr. Václav TOUŠEK, CSc.</i>	
NODAL TRANSPORT REGIONS IN SOUTH-BOHEMIAN REGION: IMPLICATIONS FOR REGIONAL TRANSPORT POLICY	120
<i>RNDr. Stanislav KRAFT, Ph.D.</i>	
UNIVERSITIES AS AN ACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT	127
<i>Mgr. Jan ZVARA; Ing. Petr ŠAŠINKA; Jakub RYBÁŘ; Mgr. Petr HUDEČEK</i>	

CONCEPT OF A COMPACT-CITY: CONTRIBUTION TO RESEARCH AND ADMINISTRATION	140
<i>doc. RNDr. Marián HALÁS, Ph.D.; Mgr. Petr KLADIVO, Ph.D.; Mgr. Pavel ROUBÍNEK</i>	
SPATIAL SEGREGATION OF ECONOMIC ACTIVITIES	147
<i>Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.</i>	
COMPARISON OF SIMILAR INVESTMENTS IMPACT ON REGIONAL DEVELOPMENT	154
<i>Ing. Pavel ZDRAŽIL; Bc. Aneta HÝBLOVÁ</i>	
STOCK OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ITS IMPACT ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGIONS IN THE SLOVAK REPUBLIC	162
<i>doc. Ing. Rastislav KOTULIČ, Ph.D.; doc. Ing. Peter ADAMIŠIN, Ph.D.; Ing. Ivana VOZÁROVÁ</i>	
ECONOMIC PERFORMANCE RESURGENCE OF THE AUTOMOTIVE INDUSTRY IN THE CZECH REPUBLIC DURING THE ECONOMIC CRISIS, FOCUSING ON THE USTI REGION	168
<i>RNDr. Václav NOVÁK, Ph.D.; Ing. Eva DRDOVÁ</i>	
EVALUATION OF INNOVATION ENVIRONMENT BY VIEW OF HIGH-TECH ENTREPRISES: A CASE STUDY OF SOUTH MORAVIAN REGION	174
<i>RNDr. Hana SVOBODOVÁ Ph.D.; David ČOUPEK</i>	
STRUCTURAL CONVERGENCE OF REGIONS OF THE SR IN RELATION TO INNOVATION STRATEGY AND POLICY OF THE SR	182
<i>Ing. Paula BOLCÁROVÁ; Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D.; doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, Ph.D.</i>	
REGIONAL INNOVATION STRATEGIES AND ITS FINANCING	187
<i>Ing. Barbora BABJAKOVÁ, Ph.D.; Ing. Petr JIŘÍČEK</i>	
INNOVATION INFRASTRUCTURE IN MORAVIAN REGIONS	198
<i>Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.</i>	
INNOVATIVE PROFILE AND FOCUS ON INNOVATIONS. CASE STUDY SLOVAKIA	205
<i>doc. Mgr. Ing. Renáta JEŽKOVÁ, Ph.D.</i>	
SERVICES IN THE RURAL REGIONS OF CZECHIA – QUANTITATIVE ASSESSMENT OF CHANGES IN THE ELAPSED TRANSFORMATION PERIOD (CONTRIBUTION TO THE STUDY OF RURAL SPACE)	212
<i>doc. RNDr. Zdeněk SZCZYRBA, Ph.D.; Mgr. David FIEDOR; RNDr. Josef KUNC, Ph.D.</i>	
DEVELOPMENTS IN THE TRAVELLING TO SERVICES ON THE EXAMPLE OF THE BRNO HINTERLAND	223
<i>RNDr. Jaroslav MARYÁŠ, CSc.</i>	
ATTRACTIVENESS OF AREA AS THE SIGNIFICANT DETERMINANT OF LOCALIZATION OF RETAIL	229
<i>Ing. Erika DUDÁŠ PAJERSKÁ</i>	
USE OF THE FRENCH APPROACH TO THE REGENERATION OF BROWNFIELD SITES IN THE CZECH REPUBLIC	237
<i>Ing. Monika VYŠKOVSKÁ</i>	
BROWNFIELD DEVELOPMENT PROJECTS: BRNO CITY CASE STUDIES	245
<i>Ing. Alena MALACHOVÁ; RNDr. Josef KUNC, Ph.D.</i>	

STRUCTURAL PROBLEMS IN NORTHEAST BOHEMIA: FOCUSED ON BROWNFIELDS	256
<i>Ing. Jakub ČERNÍK</i>	
RE-USE OF BROWNFIELDS FOR DEVELOPMENT OF SOLAR ENERGY IN THE CZECH REPUBLIC (CURRENT STATE FROM INVESTORS PERSPECTIVE)	264
<i>Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; Mgr. Stanislav MARTINÁT; Mgr. Petr DVOŘÁK, Ph.D.</i>	
GLOBAL TRENDS AND NEW REGIONAL CHALLENGES FOR WIND ENERGY DEVELOPMENT ON EXAMPLE OF MEXICO	272
<i>Mgr. Stanislav CETKOVSKÝ</i>	
DIVERGENT TRENDS IN AGRICULTURE AND IN SECTOR OF ANAEROBIC DIGESTION PLANTS IN THE CZECH REPUBLIC: OPPORTUNITY OR THREAT?	277
<i>Mgr. Petr DVOŘÁK, Ph.D.; Mgr. Stanislav MARTINÁT; Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; Drs. Dan Van der HORST, Ph.D.; RNDr. Josef NAVRÁTIL, Ph.D.; Mgr. Marián KULLA, Ph.D.</i>	
ANAEROBIC DIGESTION PLANTS IN RURAL SPACE: SOME COMMENTS ON THEIR ACCEPTANCE AT COMMUNITY LEVEL	287
<i>Mgr. Stanislav MARTINÁT; Bc. Veronika MELNÍKOVÁ; Mgr. Petr DVOŘÁK, Ph.D.; Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; RNDr. Josef NAVRÁTIL, Ph.D.; Drs. Dan Van der HORST, Ph.D.</i>	
ATTITUDES OF COUNTRIES TO NUCLEAR ENERGY: MODIFICATIONS AFTER FUKUSHIMA	297
<i>RNDr. Josef KUNC, Ph.D.; Bc. Veronika HOLEČKOVÁ; Bc. Jaroslav SEDLÁŘ</i>	
MINING IN THE CZECH REPUBLIC AS ONE OF THE FACTORS OF REGIONAL DEVELOPMENT	303
<i>doc. RNDr. Irena SMOLOVÁ, Ph.D.; Mgr. Martin SVOBODA</i>	
THEORETICAL BASES OF INFLUENCING THE BARRIERS OF REGIONAL DEVELOPMENT	312
<i>Ing. Lucie KOVÁČSOVÁ</i>	
FULFILLMENT OF MIDDLE TERM AIMS OF MORAVIAN-SILESIA REGION AMONGST THE CONTINUITY OF REALIZATION OF REGIONAL OPERATIONAL PROGRAM NUTS II MORAVSKOSLEZSKO 2007-2013	321
<i>Ing. Ivana JANEČKOVÁ</i>	
EUROPEAN GROUPING OF TERRITORIAL COOPERATION AS A WAY OF CROSS-BORDER REGIONAL COOPERATION WITHIN THE EUROPEAN UNION	329
<i>Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D.</i>	
EUROPEAN REGION DANUBE-VLTAVA: ON THE WAY TO A EUROPEAN GROUPING FOR TERRITORIAL COOPERATION	337
<i>Ing. Lukáš KAŇKA; doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D.</i>	
REGIONAL DEVELOPMENT AND DEVELOPMENT ASSISTANCE ON EXAMPLE SELECTED COUNTRY OF THE BALKAN - SERBIA	344
<i>Bc. Lenka TOMŠÍKOVÁ; doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.</i>	
DETERMINANTS OF THE LOCAL MUNICIPALITY'S STATUS AS AN ACTOR OF DEVELOPMENT PROCESSES	352
<i>prof. Ing. Elena ŽÁRSKA, CSc.</i>	
THE IMPORTANCE OF THE TERRITORIAL DISTRICT OF MUNICIPALITY WITH EXTENDED POWER (ORP) FOR REGIONAL DEVELOPMENT AND ITS POSSIBLE USE IN SOLVING COMMON TASKS WITHIN THE ORIGINAL COMPETENCE OF MUNICIPALITIES	358
<i>Ing. Marek JETMAR, Ph.D.</i>	

IMMIGRATION OF ENGLISH SPEAKING (NATIVE) POPULATION IN THE CZECH REPUBLIC	366
<i>Mgr. Lukáš NEVĚDĚL, Ph.D.; Bc. Sabina ŠTIBOROVÁ</i>	
STRATEGIC URBAN PLANNING: NEW APPROACHES AND THE WAYS HOW TO STREAMLINE IT	372
<i>doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D.</i>	
EVALUATION OF METHODOLOGY OF PUBLIC STRATEGIES CREATION	378
<i>doc. Ing. Ludmila DÖMEOVÁ, CSc.; Ing. Andrea JINDROVÁ, Ph.D.</i>	
THE REGIONAL COMPETITIVENESS INCREASE BY THE IMPLEMENTATION OF THE INNOVATIVE MARKETING APPROACHES – BRANDING OF NIAGARA REGION	384
<i>Ing. Marica MAZUREKOVÁ</i>	
TOOLS PRE-INVESTMENT PHASE PROJECT AND THEIR IMPORTANCE IN THE INVESTMENT DECISION-MAKING AT MUNICIPALITY LEVEL	394
<i>Ing. Renáta VÁCLAVKOVÁ</i>	
BUDGET MANAGEMENT OF MUNICIPALITIES IN THE SLOVAK REPUBLIC AND THE CONDITIONS OF ITS PLANNING	403
<i>doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, Ph.D.; Ing. Paula BOLCÁROVÁ</i>	
FINANCIAL CONDITION OF MUNICIPALITIES IN THE SOUTH MORAVIAN REGION	411
<i>Ing. Irena OPLUŠTILOVÁ, Ph.D.; Ing. Petr HALÁMEK, Ph.D.</i>	
ECONOMY AND DEVELOPMENT OF MUNICIPALITIES	421
<i>Ing. Petr ŘEHOŘ, Ph.D.; Šárka ŠEBESTOVÁ</i>	
ROLE OF LAND TAX IN LOCAL POLICY	428
<i>Ing. Eva BALÁŽOVÁ, Ph.D.; doc. Ing. Viera PETRÁŠOVÁ, CSc.</i>	
FINANCIAL AUTONOMY OF LOCAL GOVERNMENTS AS A DETERMINANT OF PUBLIC SERVICES QUALITY	436
<i>Ing. Veronika ČERNÁKOVÁ, Ph.D.</i>	
THE ORGANIZATION AND ADMINISTRATION OF GIS IN REGIONAL OFFICES	444
<i>RNDr. Aleš RUDA, Ph.D.; Bc. Miroslav MUSIL</i>	
THE STRUCTURE OF PERSONAL FACILITIES LOCAL GOVERNMENT OFFICES IN THE SLOVAK REPUBLIC	451
<i>Ing. Ivana GECÍKOVÁ, Ph.D. ; doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, Ph.D.</i>	
PROVISION OF PRIMARY EDUCATION BY MUNICIPALITIES AND TOWNS: SELECTED REFLECTIONS	459
<i>JUDr. Marek STARÝ, Ph.D.; Ing. Zuzana KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Ph.D.</i>	
HUMAN RESOURCES IN PUBLIC ADMINISTRATION	466
<i>Ing. Libuše MĚRTLOVÁ, Ph.D.; Mgr. Zdeňka DOSTÁLOVÁ</i>	
CHANGES IN PUBLIC ADMINISTRATION	473
<i>Ing. Svatava NUNVÁŘOVÁ</i>	
EVALUATION OF THE NEXT STAGE OF PUBLIC ADMINISTRATION REFORM IN THE SLOVAK REPUBLIC	481
<i>Ing. Milena MAJOROŠOVÁ; Mgr. Ivana KOVÁCSOVÁ</i>	

THE RESILIENCE OF CZECH REGIONS TO ECONOMIC CRISIS	487
<i>Ing. Ondřej SVOBODA; Ing. Martin MAŠTÁLKA, Ph.D.</i>	
ENVIRONMENTAL IMPACT EVALUATION OF CHOSEN INFRASTRUCTURE TRANSPORT PROJECTS WITH EMPHASIS ON APPROPRIATION OF LAND	494
<i>Ing. Vilém PAŘIL</i>	
URBAN GREENERY AND ITS IMPORTANCE FOR METROPOLITAN AREA 'S RESILIENCE	501
<i>Mgr. Michael PONDĚLÍČEK</i>	
THE UTILIZATION OF SYSTEM DYNAMICS IN THE ENVIRONMENT: THE EXAMPLE OF WASTE MANAGEMENT FROM THE CITY OF ZNOJMO	509
<i>Ing. et Ing. Stanislav ČURDA, Ph.D.; Ing. Michal PLAČEK, M.Sc.; Ing. Milan PŮČEK, MBA, Ph.D.</i>	
QUALITY OF LIFE CONCEPT IN DEVELOPMENT STRATEGIES OF MICROREGIONS OF THE SOUTH MORAVIAN REGION	517
<i>Mgr. Jaroslav BIOLEK; Mgr. Ivan ANDRÁŠKO, PhD.; RNDr. Ondřej ŠERÝ; Mgr. Kamila KLEMEŠOVÁ; Mgr. Pavlína ZRŮSTOVÁ; doc. RNDr. Václav TOUŠEK, CSc.</i>	
DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT IN RURAL AREAS OF THE SOUTH MORAVIAN REGION	523
<i>Ing. Ondřej PETR</i>	
SUSTAINABILITY OF DEMOGRAPHIC GROWTH AND LOCAL AGENDA 21	536
<i>doc. Dr. Lubomír PÁNA, Ph.D.</i>	
COMPENSATORY GRANT IN POLISH RURAL COMMUNES – MODIFICATION CONCEPT AND ITS IMPACT ON FINANCES OF COMMUNES	541
<i>Jarosław OLEJNICZAK, Ph.D.</i>	
THE ROLE OF THIRD SECTOR ORGANIZATIONS IN RURAL DEVELOPMENT	549
<i>Ing. Gabriela VACEKOVÁ, Ph.D.; Ing. Simona ŠKARABELOVÁ, Ph.D.</i>	
THE ROLE OF MUNICIPALITIES IN RELATION TO NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS: IMPLEMENTATION OF PUBLIC POLICIES TOWARDS NGOs AT THE LOCAL LEVEL	557
<i>Ing. Zuzana PROUZOVÁ, Ph.D.</i>	
REGIONAL CAPITALS IN MEDIA: QUANTITATIVE AND QUALITATIVE ASPECTS	563
<i>doc. Ing. Jan SUCHÁČEK, Ph.D.</i>	
THE MEDIA IMAGE OF SOUTH MORAVIAN AND MORAVIAN-SILESIA REGION	570
<i>Mgr. Martina MELÁROVÁ; Mgr. Martina STACHOŇOVÁ</i>	
STAKEHOLDER MAPPING IN SELECTED CZECH REGIONS	579
<i>Ing. Martin LUŠTICKÝ; Bc. Pavla ZAUNMÜLLEROVÁ; Ing. Lucie VÁCHOVÁ; PhDr. Jaroslava KADEŘÁBKOVÁ, CSc.</i>	
THE IMPORTANCE OF STRATEGIC MARKETING MANAGEMENT IN COMPANIES FOR INCREASE IN THEIRS COMPETITIVENES	587
<i>Ing. Zdeněk BEDNARČÍK, Ph.D., MBA</i>	
ECONOMIC ASPECTS OF TOURISM EVENTS - THEORETICAL APPROACHES TO MEASURING THE IMPACT	593
<i>Ing. Martin ŠAUER, Ph.D.; Ing. Ondřej REPIK</i>	

NATURAL AND CULTURAL-HISTORICAL POTENTIAL - A CATALYST FOR TOURISM DEVELOPMENT	603
<i>Ing. Janka BERESECKÁ, Ph.D.</i>	
ADMINISTRATIVE BOUNDARIES AS A BARRIER TO DESTINATION MANAGEMENT	610
<i>Ing. Andrea HOLEŠINSKÁ, Ph.D.; Pavlína JEZDINSKÁ</i>	
UTILIZATION OF THE DISPERSED SETTLEMENT POTENTIAL IN TOURISM OF NOVÁ BAŇA „ŠTÁL“ AREA	617
<i>Bc. Lenka ŠUHAJDOVÁ; doc. Ing. Jana JARÁBKOVÁ, Ph.D.; Ing. Marián HAMADA</i>	
TOURISM INDUSTRY REGIONAL ASPECTS	629
<i>prof. PhDr. Karel LACINA, DrSc.</i>	
GREECE AS CULTURAL DESTINATION	636
<i>Ing. Patrik KAJZAR, Ph.D.</i>	

ÚVOD

Vážené kolegyně, vážení kolegové, máte před sebou sborník příspěvků z XVI. mezinárodního kolokvia o regionálních vědách obsahující 80 článků od 135 různých autorů. Příspěvky se dotýkají širokého spektra problémů, které ovlivňují úroveň regionálního rozvoje. Jsou tak diskutovány regionální disparity, faktory regionálního rozvoje, regionální politika, konkurenceschopnost regionů, environmentální témata nebo problematika rozvoje měst a obcí. Kolokvium dlouhodobě zaměřuje svoji pozornost zejména na problémy, se kterými se potýkají Česká a Slovenská republika, a na možnosti jejich řešení.

Tradiční je také místo našeho setkání, které vždy probíhá v některé z malebných obcí jižní Moravy poblíž hranic České a Slovenské republiky. Potkáváme se tak opět v prostředí zámeckého areálu ve Valticích a věříme, že toto setkání Vám přinese řadu nových cenných poznatků, inspiraci pro další práci i výzkum a případné partnery pro budoucí spolupráci.

Jsme rádi, že i v letošním roce je partnerem kolokvia Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod, která hraje důležitou roli při implementaci regionální politiky v Jihomoravském kraji a v Kraji Vysočina. Regionální rada podporuje rozvojové projekty zaměřené na dopravní infrastrukturu, cestovní ruch a rozvoj měst a obcí. Naši katedru s Regionální radou dlouhodobě spojuje spolupráce na vzdělávacích aktivitách a přípravě studentů na jejich budoucí povolání.

Současně bychom Vás touto cestou rádi pozvali na XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách, které je naplánované na červen 2014.

INTRODUCTION

Dear colleagues,

You are holding the proceedings of the 16th International Colloquium on Regional Sciences comprising 80 papers from 135 authors. The papers encompass a wide range of issues affecting the level of regional development: regional disparities, regional development factors, regional policies, regions' competitiveness, environmental issues as well as the issue of municipal development are discussed. In the long term, the colloquium has been focusing on the issues that especially the Czech Republic and the Slovak Republic have to face and the possible ways of their solution.

The place of the meeting is traditionally one of the picturesque villages in South Moravia near the Czech and Slovak border. Thus we are again meeting within the premises of the Valtice Chateau and we believe this meeting will bring each of you new and valuable knowledge, inspiration for further work and research as well as potential partners for future cooperation.

We are glad that the partner of the colloquium even in this year is the Regional Council for South-East Cohesion, which plays an important role in the implementation of regional policy in the Jihomoravský and the Vysočina Regions. The Regional Council supports development projects concentrating on transport infrastructure, tourism and development of towns and villages. Our department has cooperated with the Council for a long time as concerns education activities and preparation of students for their future jobs.

We would also like to invite you to the 17th International Colloquium on Regional Sciences that is planned for June 2014.

Viktorie Klímová
Vladimír Žitek
(editoři/editors)

ODRAZ REALITY V KONCEPČNÝCH PŘÍSTUPOCH VYSVETĽUJÚCICH REGIONÁLNY ROZVOJ

REALITY IN THE MIRROR OF CONCEPTUAL REGIONAL DEVELOPMENT APPROACHES

DOC. ING. JOZEF TVRDOŇ, PH.D.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja | *Dep. of Public Administration and Reg. Development*
Národohospodárska fakulta | *Faculty of National Economy*
Ekonomická univerzita v Bratislave | *University of Economics in Bratislava*
✉ *Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic*
E-mail: jozef.tvrdon@euba.sk

Anotácia

Príspevok sa zaoberá teoretickými prístupmi k rozvoju v priestore. Poukazuje na význam teoretických prístupov, ktoré vysvetľovali vývoj v priestore a osobitne poukazuje na vývoj myslenia v druhej polovici 20-eho storočia až po súčasnosť. Vývoj teoretického myslenia hodnotí z hľadiska vysvetľovania reality v teoretických koncepciách, zaoberajúcimi sa regionálnym rozvojom. Záver príspevku je zameraný na možné smery vývoja koncepčných prístupov vysvetľujúcich regionálny rozvoj.

Kľúčové slová

rozvoj v priestore, realita v teoretických prístupoch, možné smery myslenia v budúcnosti

Annotation

The paper presents theoretical approaches toward development of space. It points at the importance of theoretical approaches dealing with spatial development especially the development of the second part of the 20 th century until present. Theoretical development is evaluated from the point of view of reality in theoretical regional development concepts. The final part of the paper is devoted to possible ways of development in theoretical approaches explaining regional development.

Key words

spatial development, reality in theoretical approaches, possible ways of thinking in the future

JEL classification: R11

Úvod

Regionálna ekonómia je oproti ostatným vedným odborom v ekonomike relatívne mladšou vednou disciplínou. Možno konštatovať, že od vzniku regionálnej vedy v päťdesiatych rokoch minulého storočia vzniklo množstvo teoretických prístupov vysvetľujúcich vývoj v priestore¹, ktoré boli uplatnené pri riešení praktických problémov v oblasti regionálneho rozvoja. Vzniklo množstvo teoretických a metodologických prístupov, na základe ktorého bol vývoj v priestore začlenený do logických schém, ktoré regulujú a interpretujú jednotlivé stránky reprodukčného procesu v dynamicky sa rozvíjajúcom priestore. Vznikli teoretické prístupy a zákony, ktoré vysvetľujú v trhovej ekonomike vplyv dopytu, cien, výrobných kapacít, úroveň výstupov a ich vplyv na úroveň a dynamiku rastu príjmov v podmienkach nerovnakých zdrojov na rozvoj v priestore.

¹ Pojem „priestor“ používané ako objekt skúmania v jeho naj všeobecnejšej podobe pre vyjadrenie prebiehajúcich ekonomických javov a procesov. Prítom jeho rozvoj skúmame v rámci regionálnej ekonomie, ktorú pokladáme za jeden z odborov regionálnej vedy.

I keď sme upozornili na význam regionálnej vedy a jej viac ako polstoročnú existenciu je z hľadiska objektivity potrebné poukázať na teoretické prístupy, ktoré vysvetľovali vývoj v priestore a ktoré vznikli v druhej polovici 19-eho storočia a prvej polovici 20-eho storočia.

Značný rozsah poznatkov, ktoré umožnili pochopenie súčasných interakcií medzi jednotlivými aktérmi priestorovej štruktúry poskytuje teória lokalizácie firmy (von Thunen, A. Weber, Launhardt, A. Losch, Christaller – nemecká škola). Teoretické východiská i pre súčasné chápanie základných interakcií medzi priestorom a správaním sa ekonomických subjektov pochádza z oblasti teórie lokalizácie. Teória lokalizácie dáva regionálnej ekonómie svoju vedecko-disciplinárnu identitu a predstavuje jej teoreticko-metodologický základ. Zaoberá sa možnosťou umiestňovania firiem a domácností. S tým je spojené množstvo teoretických vstupov (z makroekonómie, medziregionálnej teórie obchodu, teórie rozvoja, matematická ekológia, teórie systémov), ktoré poskytli svoje nástroje regionálnej ekonómii, ktorá tak mohla rozvinúť rozsah svojho skúmania. Z mikroekonomického hľadiska sa teória lokalizácie zaoberá skúmaním lokalizácie firiem a domácností; ale tiež sa zaoberá analýzou rozdielov v priestorovom rozložení ekonomických činností (vznik nerovnováhy v priestorovom usporiadaní, vznik hierarchie v rámci sídelných systémov). Teória lokalizácie využíva existenciu externalít a vznik aglomerácií k objasneniu takého makroekonomického fenoménu ako sú rozdiely v priestorovom rozložení aktivít a týmto vytvára teoretický základ pre použitie dynamických prístupov.

Ako sme uviedli regionálna veda je pomerne mladá vedná disciplína, ktorej výsledky sú obsiahnuté v množstve teórií, modelov a prístupov, ktorých snahou bolo poskytnúť relatívne komplexný teoretický a metodologický nástroj pre analýzu a tým i riešenie praktických problémov v priestore. Obzvlášť silná diskusia vznikla v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, ktorá bola zameraná na určitú reflexiu a hodnotenie dosiahnutých výsledkov, ktoré dosiahla regionálna veda v uplynulom období jednak z hľadiska dosiahnutých cieľov a boli tiež identifikované nové ciele, ktoré boli adresované regionálnej vede (Bailly, 1992; Bailly and Coffey, 1994; Funck, 1991; Isserman, 1993, 1995; van Geenhuizen and Nijkamp, 1996). Dôsledok tejto diskusie prispel k posilneniu a vytvoreniu nových teoretických a metodologických nástrojov. Súvisí to i so zvýšeným záujmom o priestor najmä po kríze v 80-tych rokoch, kedy v rámci všeobecnej ekonomickej teórie prevládala teoretický prístup založený na neoklasickej teórii.

Význam potreby skúmania priestoru v deväťdesiatych rokoch i v súčasnosti rastie. Dôvodom je zvýšený záujem tvorcov politiky o staré ako aj nové regionálne a priestorové problémy. Staré problémy, ako sú regionálne disparity (rozdiely), sa prehlbujú v rámci Európskej únie po vstupe nových členov, ktorých výkonnosť ekonomiky ako celku je nižšia, existujú výrazné rozdiely v ekonomickej úrovni regiónov, ktoré dosahujú nižšiu ekonomickú úroveň, ako je priemer Európskej únie². Nové problémy a stanovené princípy ako je územná súdržnosť – predstavujú nové normatívne prístupy v rámci EÚ, ktoré sú uvedené v oficiálnych dokumentoch EÚ a sú v súlade s ostatnými princípmi Lisabonskej zmluvy (Luxemburské predsedníctvo, 2005a a 2005b)³. V tejto súvislosti stojí pred tvorcami teórie i politiky poskytnúť také teoretické i metodologické nástroje na ktoré sa normatívne rozhodnutia môžu spoľahnúť.

Ďalším dôvodom, prečo je potrebné v súčasnosti rozvíjať regionálnu vedu je potreba jej širšieho prepojenia s hlavnými teoretickými prúdmi všeobecnej ekonomickej teórie. Toto prepojenie v súčasnosti je nedostatočné i keď sme si vedomí toho, že každá teória predstavuje model, ktorý do určitej miery využíva metódu abstrakcie, v rámci ktorej abstrahuje od „menej významných faktorov“, vplývajúcich na skúmaný objekt. A práve vplyv faktorov ovplyvňujúcich rozvoj v priestore (potenciál, možnosti vytvárania produkčných sietí, klastrov a pod.) môže komplikovať závery teórie v hlavnom ekonomickom smere.

² Prejavilo sa to po vstupe tzv. kohéznych krajín – Španielska, Portugalska, Írska a Grécka do EÚ. Ďalej po rozsiahlom rozšírení EÚ v máji 2004 - rozšírenie prinieslo 5% zvýšenie HDP EÚ, zvýšenie o 20% obyvateľov; v dôsledku čoho pokleslo HDP na obyvateľa v EÚ o 12,5% v deň rozšírenia. Podobný efekt nastal i po vstupe Bulharska a Rumunska do EÚ.

³ „Z praktického hľadiska územná súdržnosť znamená: zameranie regionálnej a národnej ekonomiky územného rozvoja na lepšie využívanie regionálnych potenciálov a územného kapitálu...“.

1. Zmeny pohľadu na úlohu priestoru

V histórii regionálnej ekonomie môžeme pozorovať rozdielne postavenie a úlohu priestoru. V pôvodných teoretických úvahách priestor vystupuje v podobe fyzickej bariéry oproti ekonomickým činnostiam v ňom lokalizovaným. Berie do úvahy fyzické vzdialenosti medzi vstupnými a výstupnými trhmi v podobe dopravných nákladov. Teórie, ktoré vznikli v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch minulého storočia používali priestor ako abstraktnú jednotku, ktorá bola rozčlenená do regiónov, ktoré spravidla zodpovedali správny jednotkám a ktoré boli vnútorne jednotné z hľadiska ich sociálno – ekonomických charakteristík. Výhodou tohto poňatia priestoru je, že umožňuje využitie makroekonomických modelov na vysvetlenie fenoménu regionálneho rastu. V oboch prípadoch nezohrával priestor žiadnu úlohu v určovaní cesty vývoja lokálnej ekonomiky.

Radikálna zmena v pohľade na úlohu priestoru prebehla v sedemdesiatich rokoch. Priestor bol koncipovaný ako ekonomický zdroj, ako samostatný výrobný faktor. Stal sa generátorom statických a dynamických výhod pre firmy a kľúčovým faktorom konkurencieschopnosti miestneho výrobného systému. Podľa teórií regionálneho rozvoja, priestor bol zdrojom rastúcich výnosov a pozitívnych externalít, ktoré predstavujú spoločné aglomerácie a v ňom lokalizované faktory rozvoja. Vyššie tempo rastu bolo dosiahnuté v miestnych výrobných systémoch, kde rastúce výnosy fungujú podľa miestnej produktivity, znižujú výrobné a transakčné náklady, čo vedie k zvýšeniu efektivity výrobných faktorov a zvýšeniu inovačnej kapacity. Regionálny rozvoj závisí od efektívnosti koncentrovanej územnej organizácie výroby, nie na dostupnosti hospodárskych zdrojov alebo na ich účinnejšom priestorovom usporiadaní. Priestor sa zmenil na diverzifikovano-vzťahový priestor. Diverzifikovateľnosť priestoru je v tom, že je ľahko rozlíšiteľná (aj vnútorne v regióne) i nevyváženosť rozdelenia jednotlivých činností. Vývoj prichádza selektívne v oblastiach, kde koncentrovaná organizácia výroby uplatňuje svoj pozitívny vplyv na parametre statickej a dynamickej efektívnosti. V rovnakom čase, priestor je vzťahový, v tom, že hospodárske a sociálne vzťahy vznikajú v oblasti vykonávania kľúčových funkcií. Zaisťujú plynulejšiu realizáciu trhového mechanizmu, vzniká a medzi jednotlivými aktérmi sa šíri viac efektívnosti a menej výrobných nákladových procesov, akumulujú sa znalosti miestneho trhu a zrýchľuje sa tempo inovácií – a to sú všetko faktory, ktoré podporujú miestny rozvoj.

Začlenenie aglomeračných efektov – v podobe rastúcich výnosov – do modelu čisto makroekonomickej povahy, bolo umožnené pokrokom v matematických nástrojoch pre analyzovanie kvalitatívneho správania sa dynamického nelineárneho systému (rozdvojenia, katastrofy a teórie chaosu) spolu s príchodom formalizovaných ekonomických modelov, ktoré opustili hypotézy konštantných výnosov a dokonalej konkurencie. Tieto nové pokrokové teórie si vyžadujú nové definovanie pojmu priestoru a to diverzifikovane - štylizovaný priestor. Priestor v týchto nových teóriách regionálneho rastu rozlišuje úroveň rýchlosti rastu príjmov aj medzi oblasťami v rámci regiónu. Tento prístup sa odlišuje od koncepcií jednotného - abstraktného priestoru, vysvetľovaného v teóriách regionálneho rastu v päťdesiatich a šesťdesiatich rokoch, ktorý bol jednotný v podmienkach ponuky (odvetvová a výrobná štruktúra) a v podmienkach dopytu (Capello, 2007).

Za účelom posilnenia úlohy priestoru v inovačných aktivitách, teórie regionálneho rastu zmenili svoj pohľad na priestor ako čistý generátor statických výhod a sústredili svoju pozornosť na úlohu priestoru pri vytváraní znalostí a z toho prameniacu dynamiku aglomeračných efektov.

V súčasných teóriách regionálneho rastu priestor sa chápe ako „kognitívny priestor“, ktorý je schopný využiť informácie za účelom identifikovania a riešenia problémov, alebo práve v ekonomickej oblasti má schopnosť premeniť informácie a poznatky do inovácií a rastu produktivity. V tomto chápaní má význam i kooperácia medzi miestnymi aktérmi. Priestor znižuje neistotu, informačné asymetrie (a teda aj vzájomné podozrievanie medzi partnermi) a pravdepodobnosti oportunistického správania pod hrozbou sociálnych sankcií (Camagni, 1991 a 2004). V dôsledku kognitívnej blízkosti priestor obsahuje veľa prvkov, ktoré sú potvrdené mnohými regionálnymi ekonomickými školami (Bellet et al. 1999; Rallet a Torre, 1995; Cappellin, 2003a): prijaté kódexy správania, spoločná kultúra, vzájomná

důvera a zmysel pre vysvetľovanie procesu vytvárania vedomostí a procesov kolektívneho učenia sa. V kontexte vyznačujúcou sa rozmanitosťou sprostredkovateľov (ako napríklad v priemyselných oblastiach a výrobných klástroch) šírenie znalostí „nie je výsledkom individuálnych snáh v oblasti výskumu a vývoja v rámci jednotlivých firiem, ale skôr kombinácie doplnkových kapacít a rozsiahlych interaktívnych vzdelávacích procesov, ktoré zahŕňajú mnoho „zákazníkov“ a „dodávateľov“ po presne vymedzených dcérskych spoločnostiach alebo dodávateľského reťazca“ (Cappellin, 2003b, s. 307).

Pojem priestor sa stáva v týchto prístupoch reálnym priestorom, kde funkčné a hierarchické, ekonomické a sociálne procesy prebiehajú a sú vložené do geografického priestoru v ktorom dochádza k rastu spolupráce, procesov učenia, ktoré sú lokálne vyvinuté, živené priestorovou blízkosťou („atmosféra“, efekty), sieťových vzťahov, interakcií, tvorivosťou a schopnosťou vytvárať nové kombinácie vzťahov (Camagni a Capello, 2006).

2. Konvergencia a divergencia v priestore

Druhou oblasťou, ktorá v rámci uvedenej diskusie bola označená, že sa jej nevenovala dostatočná pozornosť v existujúcich teoretických prístupoch bola potreba obrátenia pozornosti na praktické problémy. Do pozornosti teórie sa dostávajú niektoré staré regionálne problémy. Jedným z týchto problémov je diskusia o konvergencii, resp. divergencii a prístupu jednotlivých teórií k ich vysvetleniu.

Diskusie o konvergencii resp. divergencii bola vyvolaná ako dôsledok rozšírenia EÚ o nové členské krajiny. Z teoretického hľadiska, bol rozhodujúci pokrok dosiahnutý v tejto oblasti a tradičný rozdiel – často opisovaný v učebniciach regionálnej ekonómie – medzi teóriou konvergenencie a divergenencie je v tom, že skúmajú dôvody znižovania/zvyšovania rozdielov medzi bohatými a zaostalými regiónmi.

Na konvergenčnej strane sú teórie pochádzajúce z neoklasických východísk a ktoré vysvetľujú (vo svojej počiatkovej formulácii) rozvoj ako proces inklinovania k rovnováhe z dôvodu vplyvu trhových síl. V rovnováhe nie je len optimálna alokácia zdrojov ale aj rovnaká distribúcia výrobných faktorov v priestore, ktoré zaručujú tendenciu k vyrovnávaniu úrovne rozvoja medzi regiónmi.

Na strane divergenencie stoja teórie keynesiánskeho pôvodu, ktoré tým, že zavádzajú pozitívne a negatívne mechanizmy spätnej väzby a kumulatívne priťahovanie a odčerpávanie zdrojov do rozvinutých regiónov, predpokladajú nielen zotrvačnosť, ale aj zhoršenie nerovností medzi regiónmi (Myrdal – teória kumulatívnych príčin).

Možno uviesť, že určitý druh zaujatosti sprevádza diskusie o rozdieloch medzi divergenčnými a konvergenčnými teóriami v dejinách regionálnej ekonómie. V šesťdesiatich rokoch, Borts a Stein vytvorili model (známy ako dvoj regionálny – dvoj sektorový model), v ktorom poukázali na to, že ak dva regióny začínajú na rovnakej úrovni, a jeden rastie viac ako druhý pre externé vplyvy, je tendencia k prehľbovaniu regionálnych rozdielov. Dôvod je nasledovný: príjmy vytvorené v regióne na základe vyvezených výrobkov sa líšia od disponibilných príjmov v sume, ktorá sa rovná odmene z požičaného kapitálu. Vnútorne úspory, vypočítané ako podiel disponibilného príjmu, preto nikdy nebudú dostatočným zdrojom financovania miestnej produkcie. Nedostatok kapitálu zaručuje vysokú odmenu tohto výrobného faktora (práce) a to vedie ku stálemu prílevu kapitálu z vonku. V dôsledku toho regionálna miera rastu v tomto regióne je trvalo vyššia ako u ostatných regiónoch. Tok pracovníkov do exportného regiónu mení pomer kapitálu ku pracovnej sile a tým zmiernuje rozdiely v mierach rastu.

V posledných rokoch, pokročilé matematické a modelové nástroje ukázali, že rovnaké teórie sú schopné vysvetliť ako procesy divergenencie, tak aj konvergenencie. Napríklad, zahrnutie veľkosti ekonomiky a aglomeračných efektov do produkčnej funkcie (viac komplexne ako to bolo v modeloch v roku 1960), neoklasický model úspešne napodobňuje rad správania a tendencií, a to ako kontinuálne prebiehajúce, tak aj „katastrofálne“ a sú v značnej miere vzdialené od mechanických

a jednovýznamových konvergenčních predpovedí pôvodného neoklasického modelu. Rovnakým spôsobom rozdiely vyplývajúce z keynesiánskych modelov (najmä podľa Myrdala a Kaldora) vyvolávajú otázky či dynamické rovnice popisujú ekonomickú logiku modelu, miestny systém buď konverguje pri neustálom raste alebo sa odchyľuje od neho.

Je teda možné konštatovať, že pominuli dôvody pre akékoľvek dychotómie, ktoré majú byť rozlišované medzi teóriou konvergencie a divergencie, medzi teóriami optimistickými a pesimistickými. Avšak, problém sám o sebe je stále prítomný a to v oveľa väčšej miere ako v minulosti. Neoklasický model, elegantný vo svojej formulácii a konzistentnosti vo svojej ekonomickej logike, bol často kritizovaný ako nevhodný (v jeho pôvodnej formulácii) vo výklade stálych a pretrvávajúcich regionálnych rozdielov. Naopak Keynesiánskemu modelu bolo vyčítané, že nie je schopný predvídať územné limity vývoja kumulatívneho procesu, aj keď tieto limity majú významný vplyv na rozvoj regiónu. Ale ak „teórie divergencie/konvergencie“ dychotómiu opustia, navrátiť vypovedaciu schopnosť každému prístupu a tým umožnia využívať široký rad koncepčných nástrojov, pomocou ktorých sa dajú interpretovať zložité procesy rozvoja v priestore.

3. Odras reality v koncepčných prístupoch, vysvetľujúcich regionálny rozvoj

Väčšia potreba realizmu v teóriách vysvetľujúcich regionálny rozvoj vyplýva z potreby zachytiť procesy vo vnútri regiónu, ktoré majú nelineárny charakter, zachytiť interaktívne správanie sa všetkých aktérov, ako i procesy vysvetľujúce regionálnu konkurencieschopnosť v kontexte endogénnych faktorov. Otázka, či je región schopný rozvoja na základe endogénnych faktorov je diskutovaný desaťročia. Spravidla ide o princípy ako: rozvoj regionálnych zdrojov (podnikanie, veda, kvalifikácia), modernizácia existujúcich podnikov, rozvoj energetických a environmentálnych projektov, vnútroregionálna dopravná vybavenosť, konkurenčná schopnosť prostredníctvom kvality produkcie a inovácií, široká účasť regionálnych záujmových skupín a pod (Maier, G., Todtling, F., 1998).

Významným teoretickým prínosom v tejto oblasti je zameranie na úspory z rozsahu, ktoré spolu s nelineárnymi nákladmi na dopravu, sú zahrnuté do rastového modelu (Krugman, 1991). Dodatočný prínos Krugmana spočíva v zahrnutí modelovaného vzájomného pôsobenia medzi prepravnými nákladmi a úsporami z rozsahu v oblasti výroby.

Ďalším príspevkom v rozvoji endogénnych regionálnych teórií je veľký dôraz kladený na znalosti ako hnaciu silu rozvoja. Úplne novým pohľadom je dôraz na samoposilňovacie mechanizmy vytvárania znalostí. V nových teóriách rastu (presnejšie v endogénnych teóriách) technologický pokrok je exogénnou reakciou hospodárskych subjektov v konkurenčnom prostredí. Presnejšie povedané, rastúce výnosy v produktivite prameniace z endogénnych faktorov – ako sú inovácie, úspory z rozsahu a proces vzdelávania – sú zahrnuté v neoklasickej produkčnej funkcii, kde vyrovnávajú účinok marginálnej produktivity jednotlivých faktorov.

Záver

Keď máme zhrnúť vyššie uvedené teoretické poznatky vysvetľujúce rozvoj v priestore, ako i teoretické prístupy odrážajúce reálne procesy v regionálnej ekonomike, možno uviesť, že vývoj je v skutočnosti v rozhodujúcej miere endogénny. Je v podstate závislý na koncentrácii usporiadania aktérov, do ktorého je vložený socio-ekonomický a kultúrny systém, od ktorých závisí stupeň rozvoja regionálnej ekonomiky. Ide o podnikateľské schopnosti, miestne výrobné faktory (práca a kapitál), vzájomné zručnosti miestnych aktérov generujúcich kumulatívne získavanie poznatkov, rozhodovacie schopnosti, ktoré umožňujú miestnej ekonomike a sociálnym aktérom vplývať na rozvojový proces, podporiť ho, keď prechádza procesom zmien a inovácií a obohatiť ho o externé informácie a znalosti potrebné na premeny regionálnej ekonomiky.

Dynamiku rostoucích výnosů možno definovat jako výhody, které působí na kapacitu firem a regiony nabádají k inovacím, stávají se centrem současných teorií, což vede k neo-Schumpeterovským přístupům v regionálním rozvoji, s cílem identifikovat úlohu priestoru v inovačních procesech.

Endogénne faktory vplývajúce na vznik a šírenie znalostí predstavujú prínosy v podobe dynamických výhod plynúcich z:

- priestorovej blízkosti medzi firmami, ktorá uľahčuje výmenu vedomostí, ide o koncentráciu inovačných činností;
- blízkosti medzi firmami, definovaných ako vzájomné vzťahy spolupráce medzi miestnymi agentmi, zdrojom kolektívneho procesu vzdelávania a socializácie (t.j. územných vzťahov medzi subjektmi pôsobiacimi v geografickej a sociálnej blízkosti),
- inštitucionálnej blízkosti, ktorá formuje pravidlá, predpisy a normy správania, ktoré uľahčujú spoluprácu medzi aktérmi a preto socializácia vedomostí pomáha hospodárskym aktérom (fyzické osoby, firmy a miestne inštitúcie) rozvíjať organizačné formy, ktoré podporujú interaktívne vzdelávacie procesy a tým podporujú vznik inovačných systémov v priestore.

Literatúra

- [1] ARMSTRONG, H., TAYLOR, J. *Regional Economics and Policy*. Blackwell Publishing. Great Britain, 1993.
- [2] BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J. *Regionálna ekonómia a politika*, Bratislava: Iura Edition, 2010.
- [3] CAPELLO, R. *Regional Economics*, London: Routledge, 2007. 319 p. ISBN 978-0-415-39520-5.
- [4] CAPELLO, R. Recent theoretical directions and future challenges in regional economics, In *3rd Central European Conference in Regional Science – CERS*, 2009.
- [5] GORZELAK, G., KUKLIŃSKI, A. *Dilemmas of Regional Policies in Eastern and Central Europe*. Warszawa: Institute of Space Economy, 1992.
- [6] HALKIER, HENRIK. *Governance, Institutions and Regional Policy: Trends and Challenges in Western Europe*, Keynote, SIRIUS Autumn School, EPRC, Strathclyde University, Glasgow, Storbritannien, 2002.
- [7] KLAASSEN, L.H., VANHOVE, N. *Regionální politika: evropský přístup* (preklad – Regional Policy: A European Approach). Ostrava: VUROM, 1990.
- [8] MAIER, G., TODTLING, F. *Regionálna a urbanistická ekonomika 2*. Bratislava: Elita, 1998. ISBN 80-8044-044-1.
- [9] PORTER, M. E. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press, 1990. ISBN 0-02-925361-6.
- [10] SCOTT, A., STORPER, M. Regions, Globalization, Development. *Regional studies*, 2007, Volume 41, 40th Anniversary Classic Papers Supplement. ISSN 0034-3404.
- [11] TVRDOŇ, J. Regionálny rozvoj – teoretické východiská, In *Regionálna diferenciácia, regionálny rozvoj v Slovenskej republike v kontexte integračných dosahov*, Sociologický ústav SAV, Bratislava 2006, str. 400 - 438, [CD/ROM]. ISBN 80-85544-38-5.

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu KEGA č. 009EU – 4/2011 „Inovácia obsahu vzdelávania vo verejnej správe a nadväzná tvorba modernej vysokoškolskej učebnice“.

**ROZVOJ A KONVERGENCE REGIONŮ BÝVALÉ NDR
A ČESKOSLOVENSKA****DEVELOPMENT AND CONVERGENCE OF THE FORMER GDR AND
CZECHOSLOVAKIA****DOC. ING. IVANA KRAFTOVÁ, CSc.****ING. PETRA APPLOVÁ**

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Ivana.Kraftova@upce.cz, Petra.Applova@upce.cz

Anotace

Cílem tohoto příspěvku je komparovat úroveň růstu a konvergence regionů bývalé NDR a Československa a zhodnotit, jak se v tomto směru vyvíjí v poslední době s vazbou na finanční podporu EU německé regiony jako součást většího státního celku a české a slovenské regiony jako části samostatných státních útvarů, přičemž je všechny spojuje jejich členství v integračním seskupení EU. Pro komparativní posouzení rozvoje a konvergence NUTS 2 vybraných zemí je zvoleno pět ukazatelů (regionální HDP na obyvatele, míra nezaměstnanosti, zaměstnanosti v high tech sektoru, lidské zdroje ve vědě a technologiích a disponibilní důchod domácností). Zvlášť je analyzována alokace finanční podpory EU u sledovaných zemí. Ukazuje se, že začlenění regionů samostatného státu (NDR) do větší, silnější a rozvinutější ekonomiky (SRN) nemusí pro ně nutně znamenat vyšší dynamiku růstu a zvyšování regionální konvergence ve všech směrech.

Klíčová slova

rozvoj regionů, konvergence NUTS 2, ekonomická integrace

Annotation

The purpose of the article is to compare the level of regional growth and convergence of the former GDR and Czechoslovakia. This is delivered by evaluating the recent development of selected EU member-states related to financial support from the EU - firstly the German regions as part of a larger state entity and secondly the Czech and Slovak regions as parts of separate states. Five indicators are selected for comparative assessment of the growth and convergence of the NUTS 2 (regional GDP per capita, unemployment rate, employment in the high tech sector, human resources in science and technologies and disposable household income). The allocation of the EU financial support into the selected countries is analyzed apart. It appears, the inclusion of regions of an independent state (GDR) into larger, stronger and more developed economy (Germany) may not necessarily mean a higher growth rate and increasing regional convergence in all directions.

Key words

regional development, convergence of NUTS 2, economic integration

JEL classification: O57, R11

Úvod

V rámci dosavadní kohezní politiky EU lze označit za prioritní: regionální konvergenci a zvyšování regionální konkurenceschopnosti a zaměstnanosti. K naplňování vytýčených cílů v tomto směru mají napomáhat finanční prostředky soustředěné do strukturálních a kohezního fondu. Současně však je dosahování těchto stanovených cílů silně ovlivňováno jednak procesem rozšiřování EU, jednak společensko-politickými změnami konce 20. století.

Politika hospodářské a sociální soudržnosti je bezpochyby klíčovou politikou EU zakotvenou již v dokumentech z roku 1986, kdy právě Jednotný evropský akt učinil z hospodářské a sociální soudržnosti novou oblast působnosti Evropského společenství a stanovil její cíle a prostředky s akcentem na systematické využívání strukturálních fondů. Největší reforma týkající se strukturálních fondů byla schválena Maastrichtskou smlouvou v roce 1993, neboť došlo mimo jiné k přizpůsobení hlavních cílů fondů současným hospodářským změnám. Významné změny ve financování regionální politiky přinesla následně Agenda 2000, kdy došlo ke zvýšení koncentrace finanční pomoci a taktéž k vytvoření nového nástroje předvstupní pomoci, který měl za cíl usnadnit přizpůsobení kandidátských zemí střední a východní Evropy přistoupení k EU. Poslední, tj. aktuální vymezení cíle regionální politiky EU je obsaženo v Lisabonské smlouvě, která říká, že „...unie za účelem podpory harmonického vývoje rozvíjí a prosazuje svou činnost vedoucí k posilování hospodářské, sociální a územní soudržnosti. Unie se především zaměří na snižování rozdílů mezi úrovní rozvoje různých regionů a na snížení zaostalosti nejvíce znevýhodněných regionů.“ (c-European Commission, 2010)

Co se týká vývoje objemu finanční podpory členskými státy v oblasti kohezní politiky, lze sledovat historicky rostoucí tendenci, kdy ve schváleném rozpočtu na rok 2013 tvoří výdaje na regionální konvergenci a na růst konkurenceschopnosti a zaměstnanosti přes 46 % celkových výdajů rozpočtu. (Evropská unie, 2010)

Zajímavou dílčí otázkou v souvislosti s uplatňováním kohezní politiky EU je, jak se vyvíjejí dva bývalé relativně vyspělé státní útvary „sovětského“ bloku - Německá demokratická republika (NDR) a Československo, resp. Československá socialistická federativní republika (ČSFR) po té, co se jednak změnil jejich status quo (NDR se stala součástí SRN na podzim roku 1990), ČSFR se v roce 1993 rozdělilo na dva samostatné státy – Českou republiku (ČR) a Slovenskou republiku (SR). Přitom v rámci sovětského bloku patřily oba státy (NDR a socialistické Československo) k těm nejvyspělejším. Měřeno např. úrovní společenského produktu na 1 obyvatele převyšovalo Československo koncem 70. let 20. století ostatní členské země RVHP (Rady vzájemné hospodářské pomoci) o cca 25 %, NDR dokonce o více než 30 % (Klusáková, 1980, s. 283-284). Bývalá NDR představovala cca 30 % rozlohy a cca 20 % obyvatel dnešního Německa; Slovensko tvořilo 38 % rozlohy ČSFR a mělo zhruba 45 % jejich obyvatel.

1. Cíl a metody

Cílem tohoto příspěvku je komparovat úroveň rozvoje a konvergence regionů bývalé NDR a Československa a zhodnotit, jak se v tomto směru vyvíjí v jejich současné realitě s vazbou na finanční podporu EU německé regiony jako součást většího státního celku a české a slovenské regiony jako části samostatných státních útvarů, přičemž je všechny spojuje jejich členství v integračním seskupení EU. Jistou souvislost lze spatřovat v tomto směru i s definovanými pojmy δ a β konvergence v polovině 90. let minulého století R. J. Barroem a Sala-i-Martinem, kteří - zjednodušeně řečeno - δ konvergenci vnímají jako snižování rozptylu reálných příjmů na obyvatele v ekonomikách v průběhu doby, vedle toho β konvergenci jako negativní korelaci mezi růstem příjmů a jeho výchozí úrovní sledovaných ekonomik (Barro, Sala-I-Martin, 2004), (Young&Higgins&Levy, 2004).

Pozornost je soustředěna na regiony na úrovni NUTS 2, do vzorku zemí jsou kromě regionů Německa, ČR a SR zařazeny navíc regiony Rakouska, jako doplňující komparační prvek. Rakousko představuje zemi teritoriálně blízkou, od roku 1995 je členem EU (Fárek&Kraft, 2012, s. 140) a vykazuje relativně vysokou výkonnost v rámci EU – HDP na obyvatele v PPS v roce 2000 v porovnání EU 27 = 100

dosáhl u Rakouska hodnoty 132, u Německa 118, ČR už jen 71 a SR 50 bodů (a-Eurostat, 2013). Co do rozlohy i počtu obyvatel je srovnatelné nejspíše s ČR, přičemž rozloha je oproti ČR větší o cca 6 % a počet obyvatel menší o cca 9 %.

Pro komparativní posouzení rozvoje a konvergence NUTS 2 vybraných zemí byly zvoleny ukazatele:

- regionální HDP na obyvatele jako základní komplexní ukazatel výkonnosti ekonomiky,
- míra nezaměstnanosti v regionu, která ukazuje na míru naplňování jednoho z kohezních cílů EU, kterým je zaměstnanost,
- jako výraz potenciálu růstu ekonomiky byl vybrán ukazatel
 - zaměstnanosti v high tech sektoru ve sledovaných regionech
 - a lidské zdroje ve vědě a technologiích,
- jako ukazatel životní úrovně byl zvolen disponibilní důchod domácností ve sledovaných NUTS 2.

Zvlášť je analyzována alokace finanční podpory EU u sledovaných zemí.

Výzkumem byly ověřovány dvě hypotézy:

I. Silná německá ekonomika přispěla k vyšší míře růstu (měřeno HDP na obyvatele) a konvergence - měřeno ukazateli b) až d) - uvnitř regionů bývalé NDR i vůči regionům bývalého Západního Německa je vyšší, než tomu bylo u států vzniklých rozdělením bývalé ČSFR, ale i Rakouska.

II. Alokace finanční podpory EU adekvátně naplňuje cíle růstu a konvergence regionů ve sledovaných zemích.

Vývoj rozvoje pomocí ukazatelů a) až d) byl posouzen porovnáním let 2000 a 2010, pro určení vývoje konvergence byly využity míry variability – směrodatná odchylka a variační koeficient. Pro vyšší ilustrativnost výsledků jsou propočty doplněny i grafickou analýzou.

2. Výsledky a diskuze

Výchozím zjištěním byla úroveň vybraných ukazatelů ve zvoleném základním období, tj. v roce 2000. Úroveň je hodnocena pomocí aritmetického průměru hodnot NUTS 2 analyzovaných zemí (viz. Tab. 1). V tabulce jsou tučně vyznačeny hodnoty nejlepší, šedivě podbarveny hodnoty nejhorší. Rakousko vykazuje nejlepší hodnoty v regionálním HDP na obyvatele a v míře nezaměstnanosti, přičemž nezanedbatelně předstihuje Západní Německo. To však vede – třebaže ne s takovým předstihem – v úrovni disponibilního důchodu domácností. Ve všech zmíněných třech ukazatelích dosahuje nejhorší úrovně v roce 2000 Slovensko. Poněkud překvapivě v míře lidských zdrojů ve vědě a technologiích vykazuje nejvyšší průměrnou regionální hodnotu bývalá NDR (protipólem s nejnižší hodnotou je jinak výkonné Rakousko), která současně v míře zaměstnanosti v high tech sektoru dosahuje hodnotu nejnižší (zde je jejím protipólem vyspělé Západní Německo).

Tab. 1: Průměrná regionální úroveň vybraných ukazatelů v analyzovaných zemích v roce 2000

ukazatel	jednotka	CZ	SK	DE E	DE W	AT	DE
Regionální HDP na obyvatele	PPS na obyvatele	13 638	11 200	20 920	23 363	24 256	23 014
Disponibilní důchod domácností	PPS na obyvatele	7 026	5 840	12 620	15 455	15 145	14 801
Míra nezaměstnanosti	%	8,93	17,68	15,92	5,72	4,28	7,32
Lidské zdroje ve vědě a technologiích	% z ekonomicky aktivní populace	29,85	28,75	39,03	38,07	27,97	38,27
Zaměstnanost v high tech sektoru	% z celkové zaměstnanosti	4,19	4,36	3,87	4,93	4,46	4,72

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostatu (a až e).

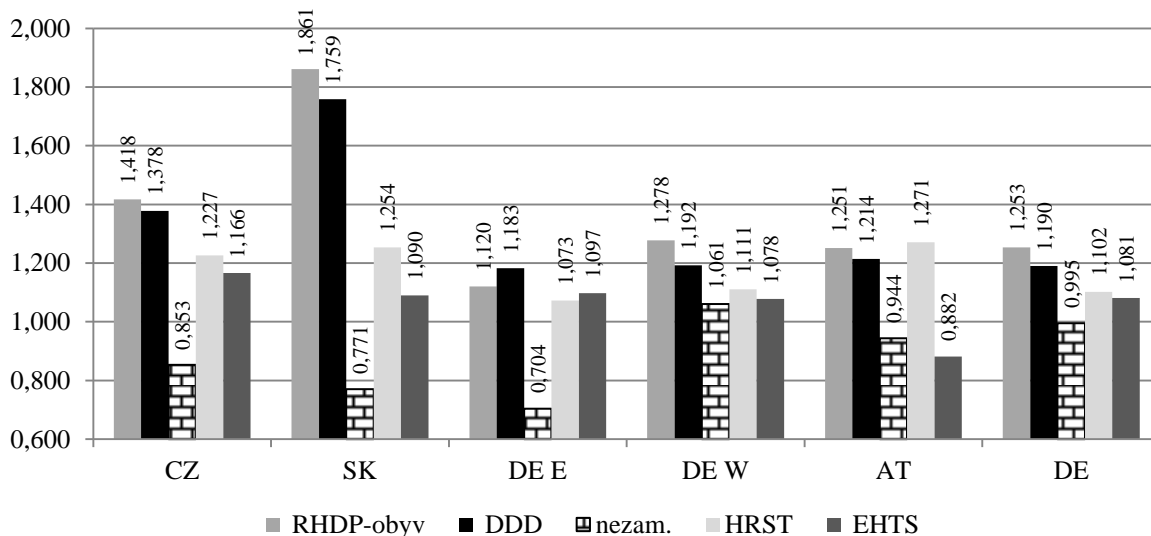
Při porovnání relace max/min jednotlivých ukazatelů v rámci analyzovaných zemí, se pak nejvyšší převis pojí s mírou nezaměstnanosti (4,13krát převyšuje maximální hodnotu minimální), v případě

disponibilního důchodu domácností jde zhruba o trojnásobek (2,65), u regionálního HDP na obyvatele zhruba o dvojnásobek (2,17). Relace podstatně nižší mají zbývající dva ukazatele odrážející potenciál výkonnosti a konkurenceschopnosti: maximum lidských zdrojů ve vědě a technologiích 1,4krát převyšuje minimální hodnotu, zaměstnanost v high tech sektoru je s relační hodnotou 1,28 nejvyrovnanější

2.1 Variabilita růstu a konvergence NUTS 2

Variabilita je posuzována srovnáním let 2000 a 2010, pouze v případě disponibilního důchodu domácností jsou poslední data zveřejněna za rok 2009 a ukazatel zaměstnanosti v high tech sektoru byl naposledy zjišťován za rok 2008. Růst byl měřen pomocí geometrického průměru indexů růstu mezi sledovanými dvěma roky u jednotlivých NUTS 2 za příslušnou zemi. Pro hodnocení variability byl vypočten index růstu variačního koeficientu, který byl vypočítán z variačních koeficientů hraničních let jednotlivých NUTS 2 a po té z něj vypočten aritmetický průměr pro každou zemi.

Graf 1: Geometrický průměr růstu regionů NUTS 2 vybraných ukazatelů



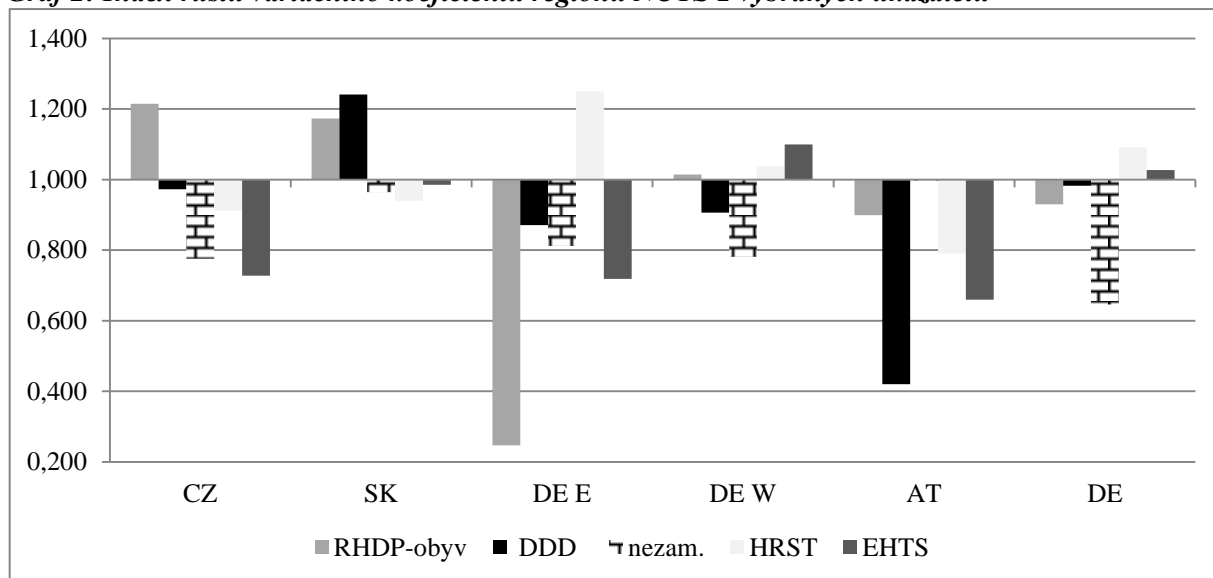
Legenda: RHDP-obyv. = regionální hrubý domácí produkt na obyvatele; DDD = disponibilní důchod domácností; nezam. = míra nezaměstnanosti; HRST = lidské zdroje ve vědě a technologiích; EHTS = zaměstnanost v high tech sektoru
Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostatu (a až e).

Graf 1 odráží realitu nejnižšího průměrného růstu výkonnosti regionů bývalé NDR (RHDP/obyv. - první sloupec), stejně jako nejnižšího růstu spotřeby (DDD - druhý sloupec). V obou těchto ukazatelích výrazně rostou regiony Slovenska, následovány regiony ČR. Třetí sloupec znázorňuje vývoj nezaměstnanosti, tj. hodnocení je opačné a lze konstatovat, že s daným problémem se NUTS 2 bývalé NDR vypořádaly nejlépe. Naopak data ukazují jakýsi přeliv tohoto problému do Západního Německa.

Geometrický průměr ukazatelů potenciálu výkonnosti a konkurenceschopnosti (HRST – čtvrtý sloupec a EHTS – pátý sloupec) ukazuje v případě HRST poměrně vyrovnané hodnoty napříč zeměmi, ale i zde vykazují regiony bývalé NDR následované regiony Západního Německa nejnižší hodnoty, což ale může být zapříčiněno relativně vysokou výchozí úrovní ukazatele HRST. Vývoj zaměstnanosti

v high tech sektoru se jeví jako problematický v případě regionů Rakouska (pokles), v ostatních zemích je průměrný regionální růst relativně vyrovnaný, nejlepší hodnoty dosahují regiony ČR.

Naproti tomu Graf 2 ilustruje změnu variability NUTS 2 analyzovaných zemí ve sledovaném období. Na první pohled je z něj patrná převaha konvergenčních trendů, tedy snižování variability regionů NUTS 2 v jednotlivých zemích, třebaže ne ve všech ukazatelích.

Graf 2: Index růstu variačního koeficientu regionů NUTS 2 vybraných ukazatelů

Legenda: RHDP-obyv. = regionální hrubý domácí produkt na obyvatele; DDD = disponibilní důchod domácností; nezam. = míra nezaměstnanosti; HRST = lidské zdroje ve vědě a technologiích; EHTS = zaměstnanost v high tech sektoru

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostatu (a až e).

Lze konstatovat, že variabilita regionů se zvýšila v ČR u regionálního HDP na obyvatele, na Slovensku rovněž – třebaže v menší míře – za to se výrazněji zvýšila variabilita ukazatele spotřeby (DDD), v regionech bývalé NDR vzrostla poměrně významně variabilita regionů z hlediska lidských zdrojů ve vědě a technologiích (tj. pro regiony bývalé NDR jeden z nejproblematictějších ukazatelů z hlediska růstu v porovnání s ostatními zeměmi). Mírné zvýšení variability zaznamenávají regiony Západního Německa, a to jak v regionálním HDP na obyvatele, tak v obou ukazatelích potenciálu výkonnosti a konkurenceschopnosti.

2.2 Vývoj alokace finanční podpory EU

Vývoj alokace finanční podpory EU v rámci vybraných ekonomik je sledován kumulativně do roku 2000, resp. 2010 (v obou případech včetně), a to pomocí absolutního a relativního ukazatele, tj. ve vztahu k počtu obyvatel dané ekonomiky (viz. Tab.2). Výchozím obdobím je u Německa - pro které jsou ale bohužel k dispozici pouze data za celou zemi - rok 1990, u Rakouska rok 1995, tj. rok přistoupení do EU, a v případě ČR a Slovenska rok 2000, kdy země obdržely první finanční prostředky z fondů EU v rámci předvstupní pomoci.

Z tabulky 2 vyplývá, že převážná většina zdrojů podpory je alokována ve všech analyzovaných zemích na konvergenci regionů. Jak v prvním kratším sledovaném období (kde je možné hodnotit pouze Německo a Rakousko), tak v delším sledovaném období představuje podíl kolem 80 % celkové podpory. Zvláštní vývoj vykazuje pouze Rakousko, které v období 2001-2010 tento podíl výrazně snižuje až k hranici 55 %.

Zajímavější je ale srovnání relativních hodnot. V prvním období jsou pochopitelně nižší částky podpory na obyvatele v ČR a na Slovensku, neboť je zde zahrnuta pouze předvstupní podpora roku 2000. Německo v tomto období převyšuje přijatou podporou Rakousko o cca 40 %, což vyplývá nejen z delší doby existence v roli příjemce, ale je možné dedukovat i vliv přítomnosti spolkových zemí bývalé NDR. V delším období je patrné, že se rozdíly mezi analyzovanými zeměmi snižují, ale překvapivě relativně nejvyšší podporu získává Německo, které Rakousko s nejnižší relativní podporou převyšuje o necelých 25 %; převýšení Rakouska Slovenskem (10 %) a ČR (9 %) je již výrazně menší.

Tab. 2: Vývoj alokace finanční podpory EU do vybraných zemí

Alokace finanční podpory EU	jednotka	CZ	SK	DE	AT
do roku 2000 na konvergenci regionů	mil EUR	x	x	26 309,20	1 706,30
do roku 2000 na růst konkurenceschopnosti a zaměstnanosti	mil EUR	x	x	5 437,80	472,40
do roku 2000* celkem	mil EUR	97,90	60,70	31 747,00	2 178,70
do roku 2010 na konvergenci regionů	mil EUR	7 581,50	3 667,00	64 415,70	4 247,50
do roku 2010 na růst konkurenceschopnosti a zaměstnanosti	mil EUR	430,00	398,70	16 428,20	2 413,20
v rámci předvstupní podpory EU do roku 2010	mil EUR	1 055,70	682,30	x	x
do roku 2010* celkem	mil EUR	9 067,20	4 748,00	80 843,90	6 660,70
do roku 2000 na konvergenci regionů	EUR/obyv.	x	x	320,21	213,23
do roku 2000 na růst konkurenceschopnosti a zaměstnanosti	EUR/obyv.	x	x	66,18	59,03
v rámci předvstupní podpory EU do roku 2000	EUR/obyv.	9,53	11,24	x	x
do roku 2000 na obyvatele* celkem	EUR/obyv.	9,53	11,24	386,39	272,26
do roku 2010 na konvergenci regionů	EUR/obyv.	721,58	675,95	787,46	507,15
do roku 2010 na růst konkurenceschopnosti a zaměstnanosti	EUR/obyv.	40,93	73,49	200,83	288,13
v rámci předvstupní podpory EU do roku 2010	EUR/obyv.	100,48	125,77	x	x
do roku 2010 na obyvatele* celkem	EUR/obyv.	862,99	875,21	988,29	795,28

*včetně finanční podpory EU v rámci předvstupní podpory EU ČR, Slovenska.

Pozn.: počet obyvatel za rok 2000, resp. 2010.

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Evropské komise (a, b) a Eurostatu (f).

Z posouzení alokace podpory za celé sledované období podle cílů kohezní politiky plyne pro každý z cílů výsledek odlišný. Z hlediska podpory cíle konvergence získává Rakousko relativně nejméně (při obecně výrazné převaze této částky je to pochopitelné s ohledem na výše komentovaný výsledek), nejvíce je převyšuje Německo (o 55 %), následuje ČR (42 %) a posléze Slovensko (33 %). V případě podpory cíle konkurenceschopnosti a růstu naopak Rakousko získává nejvíce (viz výše zmíněný posun v rozložení celkové podpory), Německo dosahuje zhruba 70 % hodnoty Rakouska, Slovensko se ocitá na úrovni cca 25 % a Česká republika dokonce pouze 14 %.

Závěr

Cílem hospodářské a sociální soudržnosti je snižování ekonomických a sociálních rozdílů mezi regiony členských zemí, a to především u „nových“ členských zemí, které rozšířily EU od roku 2004. Předpokládá se, že v rámci prvního cíle regionální politiky, tj. konvergence regionů, je podpora směřována do nejzaostalejších regionů členských ekonomik, v rámci cíle růstu regionální konkurenceschopnosti a zaměstnanosti jsou podporovány všechny regiony nespádající pod cíl konvergence s cílem pomoci bohatším regionům, aby si vedly ještě lépe, a to v zájmu vytvoření řetězového efektu v rámci celé EU.

Prezentovaná analýza ukazuje, že sice pro regiony bývalé NDR znamenalo jejich začlenění do Německa zvýšení úrovně výkonu a životní úrovně oproti zemím bývalého Československa, nikoli však na průměrnou úroveň regionů bývalého Západního Německa. Tento počáteční růst pak v dalším období, kdy oba samostatné státy – ČR a Slovensko – vykazují relativně vysoké míry růstu obou zmíněných ukazatelů, přivádí regiony bývalé NDR v podstatě ke stagnaci. K první části první hypotézy je tedy nutno podotknout, že její platnost nastala jen v určitém omezeném počátečním časovém úseku po sjednocení Německa. To, co lze u všech tří ekonomik, které jsou v centru

pozornosti analýzy považovat na pozitivně se vyvíjející oproti jejich okolí, je vývoj míry nezaměstnanosti. Podle hodnot doplňujících ukazatelů hodnotících potenciál regionů je zřejmé, že zde záleží nejen na výchozí dosažené úrovni, ale také na tzv. nabalovacího efektu „jádrových“ regionů či „center excellence“ a hospodářské politice státu. K druhé části vyslovené první hypotézy lze konstatovat, že až na výjimku ukazatele „lidské zdroje ve vědě a technologiích“, v němž dosahovaly regiony bývalé NDR ve srovnání s ostatními analyzovanými regiony výrazně vyšších hodnot, došlo zde (v bývalé NDR) k vyšší míře konvergence (= poklesu variability) regionů.

Poměr prostředků alokovaných na konvergenční a prorůstové cíle EU ukazuje v rámci evropské kohezní politiky na preferenci konvergence před růstem. Z porovnání alokace relativní, tj. na obyvatele, není překvapivé na jednu stranu, že výkonem ekonomicky velmi vyspělé Rakousko zvyšuje ve sledovaném dlouhém období alokaci ve prospěch růstu – na úkor podpory konvergence, neboť variabilita jeho regionů se snižuje -, na druhou stranu, překvapivé je, že i vyspělé Německo má vysokou míru prorůstové alokace a současně v podpoře konvergence regionů na obyvatele předstihuje relativně slabší českou a slovenskou ekonomiku. Právě tyto relativní hodnoty nutně vedou k závěru, že finanční alokace prostředků pro naplňování cílů kohezní politiky jsou skutečně vedeny spíše politikou než ekonomikou. Je třeba dodat, že i toto poslední tvrzení v sobě obsahuje rozpor spočívající ve vnímání „ekonomické opodstatněnosti“ jakýchkoli podpor v rámci tržní ekonomiky.

Literatura

- [1] BARRO, R. J., SALA-I-MARTIN, X. *Economic growth* [online]. 2nd ed. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2004, xvi, 654 p. [cit. 2013-04-29]. ISBN 02-620-2553-1.
- [2] EUROPEAN COMMISSION (a). *EU expenditure and revenue* [online]. [cit. 2013-04-20] Dostupné z: <http://ec.europa.eu/budget/revexp/revenue_and_expenditure_files/data/revenue_and_expenditure_en.xls>.
- [3] EUROPEAN COMMISSION (b). *European Union budget 2008: financial report* [online]. Luxembourg: European Communities, 2009, [cit. 2013-04-20]. ISBN 978-927-9120-183.
- [4] EUROPEAN COMMISSION (c). Konsolidované znění Smlouvy o fungování Evropské Unie. In: *Ústřední věstník Evropské unie*. 2010, C83, 47.
- [5] EUROSTAT (a). *GDP per Capita in PPS*. [online]. [cit. 7.4.2013] Dostupné z: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>.
- [6] EUROSTAT (b). *Disposable income of private households by NUTS 2 regions*. [online]. [cit. 7.4.2013] Dostupné z: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>>.
- [7] EUROSTAT (c). *Unemployment rate by NUTS 2 regions*. [online]. [cit. 6.4.2013] Dostupné z: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>> .
- [8] EUROSTAT (d). *Human resources in science and technology (HRST) by NUTS 2 regions*. [online]. [cit. 6.4.2013] Dostupné z: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>.
- [9] EUROSTAT (e). *Employment in high-tech sectors (high-tech manufacturing and high-tech knowledge-intensive services) by NUTS 2 regions*. [online]. [cit. 6.4.2013] Dostupné z: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>.
- [10] EUROSTAT (f). *Population on 1 January*. [online]. [cit. 15.4.2013] Dostupné z: <[HTTP://epp.eurostat.ec.europa.eu](http://epp.eurostat.ec.europa.eu)>.
- [11] FÁREK, J., KRAFT, J., *Světová ekonomika v epoše globálních změn*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2012. ISBN 978-80-7372-910-3.
- [12] KLUSÁKOVÁ-SVOBODOVÁ, Z. a kol., *Světová ekonomika*. Praha: Univerzita Karlova, 1980. ISBN b.č.
- [13] YOUNG, A. T., HIGGINS, M. J., LEVY, D., *Sigma-Convergence Versus Beta-Convergence: Evidence from U.S. County-Level Data*. Working Paper, Emory University, Atlanta, April 27, 2004.

Príspevek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGFES01/2013.

**SOCIOEKONOMICKÁ ÚROVEŇ A FAKTORY
KONKURENCESCHOPNOSTI REGIONŮ V ČR****SOCIO-ECONOMIC LEVEL AND REGIONAL COMPETITIVENESS
FACTORS OF REGIONS IN THE CZECH REPUBLIC****PROF. RNDR. RENÉ WOKOUN, CSc.****ING. NIKOLA KREJČOVÁ**

Katedra regionálního a lokálního rozvoje | *Department of Regional and Local Development*
Fakulta sociálně ekonomická | *Faculty of Social and Economic Studies*
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem | *Jan Evangelista Purkyně University in Ústí n. Labem*
✉ *Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Czech Republic*
E-mail: rene.wokoun@ujep.cz, nikola.krejцова@ujep.cz

Anotace

Regionální konkurenceschopnost je relativně nové, ale v regionální vědě a ekonomické geografii často diskutované téma. Ve vztahu k celkové socioekonomické úrovni územních celků je konkurenceschopnost vnímána jako schopnost územních celků uspět v soutěži s ostatními, přičemž do hodnocení úspěchu je zahrnuta celá řada podstatných aspektů socioekonomické vyspělosti daného regionu. Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit konkurenceschopnost regionů České republiky na základě jejich socioekonomické úrovně a indexu konkurenceschopnosti (RCI) a dále identifikovat klíčové faktory regionální konkurenceschopnosti regionů ČR. Konkurenceschopnost a socioekonomická úroveň regionů je determinována dostupnými ekonomickými a sociálními indikátory za období 2007-2011. Provedené analýzy prokázaly přetrvávající významné rozdíly v socioekonomické úrovni a konkurenceschopnosti mezi regionem Hl. m. Prahy a zbytkem území ČR a potvrdily platnost hlavních faktorů konkurenceschopnosti regionů v České republice.

Klíčová slova

regionální konkurenceschopnost, faktory regionální konkurenceschopnosti, socioekonomická úroveň regionů, HDP, region NUTS II

Anotation

Regional competitiveness is relatively new but often discussed issue in the field of regional science and economic geography. In relation with the overall socio-economic level of regions, competitiveness is considered as the ability of regions to successfully compete with others and many aspects of the socio-economic performance are taken into account in the evaluation. The aim of this paper is to assess competitiveness of regions in the Czech Republic on the basis of their socio-economic performance and the regional competitiveness index (RCI), and then to identify key factors of competitiveness of regions in the Czech Republic. Both the socio-economic level and regional competitiveness are determined by selected economic and social indicators available for the period of 2007-2011. The analysis showed lasting significant disparities between the capital of Prague and the rest of the country and confirmed validity of the main factors of competitiveness of regions in the Czech Republic.

Key words

regional competitiveness, factors of regional competitiveness, socio-economic level of regions, GDP, NUTS II region

JEL classification: R12

Úvod

Ekonomický rozvoj je v tržních ekonomikách jednoznačně spojen s pojmem konkurenceschopnosti jako základního měřítka dlouhodobé úspěšnosti firem a rovněž států a jejich regionů, měst i obcí. (Wokoun, 2010). Teoretické, metodologické i praktické otázky konkurenceschopnosti ve smyslu konkurenceschopnosti podniků jsou v ekonomické teorii dobře definované. V případě regionální konkurenceschopnosti tomu tak však není. Přitom lze uvést, že v současnosti je regionální dimenze v analýzách a teoretických pracích silně zdůrazňována. Souvisí to s poznáním, že to jsou právě regiony, které jsou základem národní konkurenceschopnosti, neboť právě na jejich úrovni dochází k přímému střetu mezi tvůrci znalostí a jejich uživateli. Prosperita regionu (F. Corvers, 2003) pak závisí především na tom, jak se podaří danému regionu překonat případnou propast mezi těmito dvěma skupinami subjektů.

Dalším důvodem, proč je v poslední době kladen větší důraz na regionální úroveň, jsou změny ve světové ekonomice, kdy dochází k její „regionalizaci“ na úrovni nadnárodních uskupení. To vede k jistému omezení role národních států, které ztrácejí některé možnosti v rámci provádění makroekonomické hospodářské politiky. Je možné deklarovat, že jednotlivé státy jsou stále více vnímány jako regiony v rámci nadnárodních integračních seskupení vzhledem k charakteru postupů, jimiž ovlivňují některé ekonomické jevy. Tyto postupy se spíše podobají postupům regionálních autorit (M. Beneš, 2006). Podrobnější rozbor dostupné literatury o regionální konkurenceschopnosti již byl publikován autory v časopise *Regionální studia* (R. Wokoun, 2010) a v odborné knize *Konkurenceschopnost regionů Evropské unie a České republiky* (Wokoun R., Krejčová N., Kouřilová J., Damborský M., Pělucha M., 2012). Další zpracované přehledy literatury obsahují zejména publikace autorů Porter, M. (1990, 1992), Capello, R., Nijkamp, P., et al. (2009), Huggins, R. (2003), Turok, I. (2003), Skokan K. (2004), Víturka M. (2007).

1. Cíl a metody

Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit konkurenceschopnost regionů České republiky podle jejich socioekonomické úrovně a indexu konkurenceschopnosti a identifikovat klíčové faktory regionální konkurenceschopnosti regionů České republiky. S ohledem na skutečnost, že projevem konkurenceschopnosti je zejména ekonomická výkonnost při zachování environmentálních a sociálních podmínek, byly autory zvoleny pro analýzu hodnotící projevy konkurenceschopnosti následující ukazatele:

- Hrubý domácí produkt - představuje základní ukazatel ekonomické výkonnosti regionu představující agregovaný ekonomický výkon regionu. Spolu s mírou nezaměstnanosti dokáže dobře ilustrovat ekonomickou situaci regionu.
- Míra nezaměstnanosti - představuje nejpřesnější ekonomický indikátor, který velmi dobře dokresluje aktuální ekonomickou situaci region z důvodu rychlosti, s jakou reaguje na změny v ekonomice.
- Průměrný příjem - základní ukazatel sociální úrovně reflektující disponibilní zdroje pro uspokojování základních potřeb a zajištění spotřebitelských standardů. Spolu s dlouhodobou nezaměstnaností představuje klíčový ukazatel sociální situace.
- Podíl dlouhodobé nezaměstnanosti – ukazatel představující nejhorší formu nezaměstnanosti. Dlouhodobě nezaměstnaní ztrácí pracovní návyky, utíkají mu nové trendy v oboru. Dlouhodobá nezaměstnanost dále přispívá ke zvýšení kriminality.
- Hrubá přidaná hodnota – důležitý ukazatel přítomnosti odvětví s vyšší přidanou hodnotou v regionu jako předpoklad současné a budoucí ekonomické prosperity.
- Počet obyvatel regionu – ukazatel rezidenční atraktivnosti regionu.

Regionální konkurenceschopnost regionů ČR je porovnávána s výsledky výzkumného projektu, jehož cílem bylo mimo jiné sestavit žebříček regionů EU podle hodnoty indexu konkurenceschopnosti (RCI) (Wokoun R., Krejčová N., Kouřilová J., Damborský M., Pělucha M., 2012). Výpočet indexu konkurenceschopnosti zahrnoval vybrané ekonomické, sociální a environmentální indikátory za regiony NUTS II v Evropské unii za období 2006-2009.

2. Vybrané základní ukazatele pro porovnávání regionální konkurenceschopnosti a socioekonomické úrovně regionů ČR

Podle hodnoty indexu regionální konkurenceschopnosti (RCI) se regiony ČR umístily s výjimkou Hl. m. Prahy až v druhé polovině sestaveného evropského žebříčku. Hodnoty RCI a pořadí regionů ČR v rámci evropského srovnání ukazuje Tabulka 1.

Tab. 1: Pořadí regionů ČR podle indexu regionální konkurenceschopnosti

Pořadí v rámci EU	Region	RCI
20	Praha	50,45%
165	Střední Čechy	36,27%
193	Jihozápad	32,04%
226	Jihovýchod	28,25%
228	Severovýchod	27,35%
232	Střední Morava	25,65%
241	Moravskoslezsko	23,23%
245	Severozápad	22,70%

Zdroj: (Wokoun R., Krejčová N., Kouřilová J., Damborský M., Pěluha M., 2012)

Z uvedených hodnot RCI je zřejmý výrazný rozdíl mezi Hl. m. Prahou a ostatními regiony ČR. Socioekonomická úroveň většiny regionů je v evropském měřítku srovnatelná s nejslabšími regiony Evropské unie, zejména Polska, Maďarska, a Rumunska, jak ukazuje Tabulka 2.

Tab. 2: Pořadí regionů EU srovnatelných s regiony ČR

Pořadí v rámci EU	Region	RCI
238	Slaskie	23,96%
239	Wielkopolskie	23,72%
240	Stredné Slovensko	23,62%
241	Moravskoslezsko	23,23%
242	Lódzkie	22,96%
243	Malopolskie	22,86%
244	Nord-Est	22,75%
245	Severozápad	22,70%
246	Észak-Alföld	22,64%
247	Východné Slovensko	22,32%
248	Sud-Vest Oltenia	22,24%
249	Dolnoslaskie	22,20%

Zdroj: (Wokoun R., Krejčová N., Kouřilová J., Damborský M., Pěluha M., 2012)

Základním ukazatelem pro hodnocení socioekonomické úrovně regionů je hrubý domácí produkt, který představuje hodnotu statků a služeb, jež byly v daném regionu vyprodukovány.

Tab. 3: Vývoj regionálního HDP b.c. (NUTS II), rok 2000=100 %

NUTS II	2007	2008	2009	2010	2011	Průměrné tempo růstu HDP (2000-2011)
Praha	177,61	190,92	185,54	190,86	190,13	1,06
Střední Čechy	166,71	176,33	169,05	169,59	174,54	1,05
Jihozápad	155,47	154,34	153,77	156,17	157,80	1,04
Severozápad	150,67	156,27	158,66	154,78	153,00	1,04
Severovýchod	146,33	150,54	147,62	149,73	151,07	1,04
Jihovýchod	159,38	167,87	165,38	164,93	167,89	1,05
Střední Morava	151,41	162,03	159,24	158,69	161,68	1,04
Moravskoslezsko	167,98	177,92	166,49	171,37	177,38	1,05
ČR	161,37	169,56	165,62	167,40	169,25	1,05

Legenda:

nad průměrem ČR	pod průměrem ČR	srovnatelné s ČR
výrazně nad průměrem ČR	výrazně pod průměrem ČR	

Zdroj: (Wokoun R., Krejčová N., Kouřilová J., Damborský M., Pělucha M., 2012)

Na základě hodnot kumulované změny HDP regionů NUTS II uvedených v Tabulce 3 je možné konstatovat, že z hlediska vývoje socioekonomické úrovně existují čtyři základní kategorie regionů:

Praha

Hlavní město vykazuje dlouhodobě nejvyšší hodnoty HDP a svou ekonomickou výkonností ve sledovaném období vysoko přesahuje průměr ČR. Metropolitní charakter investičně velmi atraktivního regionu s výrazně odlišnou strukturou ekonomiky umožňuje výraznou akceleraci růstu. Přestože průměrné tempo růstu HDP v první polovině sledované dekády bylo vyšší než ve druhé polovině, své dominantní postavení si Praha stále uchovává a tento trend bude pravděpodobně i nadále pokračovat.

Tab. 4: Průměrné tempo růstu HDP v Praze

Průměrné tempo růstu HDP v Praze	
2001-2006	1,08
2007-2011	1,04

Zdroj: (Wokoun R., Krejčová N., Kouřilová J., Damborský M., Pělucha M., 2012)

Socioekonomická úroveň regionu hlavního města vzhledem k ostatním regionům ČR zcela odpovídá jeho konkurenceschopnosti podle RCI.

Regiony, jejichž přírůstek HDP významně překračuje přírůstek ČR

V rámci úrovně NUTS II do této skupiny patří regiony Střední Čechy a Moravskoslezsko. Druhé pořadí Středních Čech nepřináší žádné výrazné překvapení vzhledem k poloze regionu v bezprostřední blízkosti hlavního města, jeho investiční i rezidenční atraktivnosti a dobrému dopravnímu napojení na ostatní regiony. Vývoj Středních Čech je pozitivně ovlivňován výrazným rozvojem Prahy zejména proto, že Praha nemá větší rezervy vhodného území pro další extenzivní expanzi a existují zde rozdíly v ceně práce a pozemků mezi Prahou a Středními Čechami. Určité zlepšení infrastruktury v okolí Prahy může mít vliv na dekoncentraci investic a kapitálu. Středočeský region, jehož výkonnost byla dříve dlouhodobě negativně ovlivňována právě Prahou, dnes naopak z dynamiky Prahy profituje. Ve sledovaném období 2000-2011 byl průměrný přírůstek HDP v těsném závěsu za Prahou.

Socioekonomické postavení regionu odpovídá jeho konkurenceschopnosti v rámci České republiky, nicméně míra jeho „zaostávání“ za Prahou je v obou případech poměrně vysoká. V evropském porovnání konkurenceschopnosti je tato skutečnost ještě patrnější vzhledem k zařazení regionu do slabší poloviny žebříčku RCI.

Analýza regionu Moravskoslezsko přinesla určitá pozoruhodná zjištění. Zatímco v žebříčku konkurenceschopnosti výrazně zaostává (umístil se na jednom z posledních míst v rámci ČR i celé EU), kumulovaná změna jeho ekonomické výkonnosti vzhledem k r. 2000, s výjimkou jednoho roku v rámci období 2007-2011, je vyšší než ve Středních Čechách. Tabulka 5 ukazuje na možnou příčinu této skutečnosti - příliv přímých zahraničních investic. Druhou možnou příčinou je vysoká míra čerpání prostředků ze strukturálních fondů EU během sledovaného období. Průměrné tempo růstu HDP v období 2000-2011 je v obou regionech přibližně stejné.

Tab. 5: PZI na 1 obyv. (Kč)

Region NUTS II	PZI
Praha	1 002 383
Střední Čechy	196 976
Moravskoslezsko	134 326
Jihozápad	131 835
Jihovýchod	125 227
Severovýchod	110 804
Severozápad	109 546
Střední Morava	64 171
ČR	229 108

Zdroj: ČNB a ČSÚ, 2012

Regiony, jejichž přírůstek HDP je srovnatelný s přírůstkem ČR

Na základě výsledků uvedených v Tabulce 3 do této kategorie spadá region NUTS II Jihovýchod a také Střední Morava. Je patrné, že toto relativně příznivé umístění regionu Jihovýchod, jak v případě konkurenceschopnosti, tak v případě přírůstu HDP ve vztahu k ČR, je do značné míry způsobeno přítomností druhého nejsilnějšího ekonomického centra v ČR – města Brna. Pokud jde o konkurenceschopnost regionu, je pozoruhodné jeho umístění v žebříčku podle RCI až za regionem Jihozápad, který vykazuje podstatně nižší přírůstky HDP ve vztahu k ČR. Tuto skutečnost je možné zdůvodnit značnými vnitřními disparitami v obou regionech. V případě regionu NUTS II Jihovýchod se jedná především o ekonomicky výkonné město Brno (včetně celé své aglomerace a některých dalších měst, především Jihlavy) a zaostávající regiony na Vysočině a podél hranic s Rakouskem a Slovenskem na straně druhé. Region NUTS II Jihozápad je možné rozdělit na ekonomicky slabý Jihočeský kraj a výkonnější Plzeňský kraj, jak vyplývá z Tabulky 6.

Region NUTS II Střední Morava celkově nepatřil v období 2007-2011 k výkonnostně nejslabším, avšak i zde je třeba si uvědomit značné vnitřní disparity dané relativně výkonnějšími městy Zlín (zlínská aglomerace) a Olomouc a zbytkem regionu. Zlínský kraj je spíše podprůměrně růstový, v letech 2008 a 2009 byly přírůstky jeho HDP na celorepublikové úrovni, Olomoucký kraj ale patří mezi ekonomicky nejslabší regiony. Podle indexu konkurenceschopnosti se oba NUTS II regiony umístily na posledních místech evropského žebříčku a na prostředních místech v rámci českých regionů.

Tab. 6: Vývoj regionálního HDP b.c. (NUTS III), rok 2000=100 %

Region NUTS III	2007	2008	2009	2010	2011
Hlavní město Praha	177,6	190,9	185,5	190,9	190,1
Středočeský kraj	166,7	176,3	169,0	169,6	174,5
Jihočeský kraj	150,3	151,8	151,8	151,9	152,3
Plzeňský kraj	161,4	157,2	156,0	161,0	164,0
Karlovarský kraj	136,9	138,8	139,5	136,4	134,1
Ústecký kraj	156,0	163,0	166,1	161,9	160,4
Liberecký kraj	138,5	141,0	137,1	140,6	142,9
Královéhradecký kraj	143,6	150,0	149,2	151,2	151,0
Pardubický kraj	156,5	159,6	155,0	156,1	158,4
Vysočina	158,8	158,6	158,0	156,4	160,0
Jihomoravský kraj	159,6	171,7	168,5	168,5	171,2
Olomoucký kraj	149,0	156,7	154,0	156,3	158,6
Zlínský kraj	153,8	167,4	164,6	161,2	164,9
Moravskoslezský kraj	168,0	177,9	166,5	171,4	177,4
Česká republika	161,4	169,6	165,6	167,4	169,2

Legenda:

nad průměrem ČR	pod průměrem ČR	srovnatelné s ČR
výrazně nad průměrem ČR	výrazně pod průměrem ČR	

Zdroj: (Wokoun R., Krejčová N., Kouřilová J., Damborský M., Pěluha M., 2012)

Po provedení analýzy indikátoru regionů na úrovni NUTS III bylo nutné rozlišit v rámci této kategorie dvě skupiny regionů: a) Jihomoravský kraj jako mírně nadprůměrně růstový, resp. srovnatelný s celorepublikovým trendem a b) Vysočina, Zlínský, Plzeňský a Ústecký kraj jako regiony stagnující, resp. mírně podprůměrně růstové. Je zřejmé, že s výjimkou kraje Vysočina v letech 2008 a 2010 a Plzeňského kraje v roce 2008 se tyto kraje pravděpodobně ve sledovaném období relativně úspěšně vyrovnávaly s dopady transformace v porovnání s jinými regiony, především některými pohraničními. Ústecký kraj představuje v tomto smyslu určité příjemné překvapení vzhledem k tomu, že jako jeden ze strukturálně nejvíce zasažený region vykazoval jen mírně podprůměrnou výkonnost a absolutní hodnoty jeho HDP v mezikrajském srovnání nepatřily zdaleka k nejhorším. V roce 2009 se přírůstek HDP dokonce pohyboval nad celorepublikovou úrovní.

Regiony, jejichž přírůstek je významně pod průměrem ČR

Na základě údajů uvedených v Tabulce 3 je možné konstatovat, že do této poslední kategorie patří tři regiony NUTS II: Jihozápad, Severozápad a Severovýchod, zahrnující celkem 7 krajů. Region Jihozápad se podle hodnoty indexu konkurenceschopnosti umístil mezi prvními třemi českými regiony, především zásluhou Plzeňského kraje, jak je patrné z Tabulky 6. Jihočeskému kraji je možné naopak přičíst nízké hodnoty ekonomické výkonnosti s přihlédnutím k celorepublikovým hodnotám. Tento nepoměr v umístění pravděpodobně znamená, že ve srovnání s jinými NUTS II regiony dokáže Jihozápad jako celek, i přes nízkou ekonomickou výkonnost, využít svůj celkový vnitřní potenciál lépe než jiné regiony, zejména Moravskoslezsko, Jihovýchod nebo Střední Morava, které naopak vykazují intenzivnější ekonomický růst. Region Severozápad se podle RCI umístil na poslední příčce v rámci ČR. Slabá konkurenceschopnost regionu je negativně ovlivněna celkově slabým ekonomickým růstem a dalšími faktory, které jsou podrobněji popsány v dalších kapitolách. Oba kraje, Ústecký a Karlovarský, procházejí vleklou a nepříliš úspěšnou sociální a ekonomickou restrukturalizací, která může přerůst až v dlouhodobou stagnaci celého regionu NUTS II Severozápad. Jejich míra nezaměstnanosti vysoce překračuje celorepublikový průměr. V uvedených krajích se koncentrují strukturálně postižené regiony (okresy) a značná část hospodářsky slabých regionů ČR.

Poslední dostupná data však naznačují možnou akceleraci růstu i v těchto regionech, zejména v kraji Ústeckém, jak ukazuje Tabulka 6. Jednoznačně nejhorší, z hlediska růstu ekonomické výkonnosti, je region Severovýchod. Všechny tři kraje tvořící tento region vykazují nízké tempo růstu v období 2000-2011. Poněkud překvapivě nejnižší hodnoty hluboko pod celorepublikovou úroveň byly zjištěny u Libereckého kraje. Spolu s Karlovarským krajem tvoří skupinu dvou výkonnostně nejslabších krajů ČR.

Tab. 7: HDP/obyv. (2006-2010). ČR=100%

	2006	2007	2008	2009	2010
ČR	100	100	100	100	100
Praha	210,4	214,1	216,1	213,2	216,0
Střední Čechy	93,8	93,2	92,5	89,6	87,9
Jihozápad	92,6	89,4	84,5	86,1	86,6
Severozápad	79,9	78,8	77,8	81,2	78,7
Severovýchod	83,4	82,4	80,9	81,4	81,8
Jihovýchod	88,7	89,3	89,9	90,8	89,7
Střední Morava	77,4	77,5	79,6	80,5	79,7
Moravskoslezsko	83,2	83,8	85,3	82,2	84,3

Legenda:

nejhorší	nejlepší
----------	----------

Zdroj: vlastní výpočty podle ČSÚ

Dalším vhodným souhrnným ukazatelem pro porovnávání regionální konkurenceschopnosti a socioekonomické úrovně regionů je HDP/obyvatele. Tabulka 7 umožňuje srovnání podílů vytvořeného HDP na 1 obyvatele v jednotlivých regionech NUTS II oproti celorepublikovému průměru. Celkově je možno říci, že poměry jednotlivých regionů vůči celorepublikovému průměru jsou relativně dlouhodobě stabilní, přesto lze zjistit určité trendy, které ve svém důsledku ústí do změn postavení některých regionů, zejména v porovnání s ukazatelem přírůstku HDP. Lze konstatovat, že nejnižší úroveň HDP/obyvatele se ukazuje v regionu Střední Morava a Severozápad, naopak nejvyšší je v Praze. Druhé pořadí náleží Středním Čechám. Zbytek regionů ČR vykazuje vzájemně podobné hodnoty pohybující se hlouběji pod průměrem ČR. V porovnání s pořadím regionů dle IRK je možné pozorovat překvapující výsledky v regionech Moravskoslezsko a Severozápad, které vykazovaly nejnižší hodnoty indexu konkurenceschopnosti, avšak jejich průměrná výše HDP na obyvatele není v porovnání s ostatními regiony ČR nejhorší. Oproti tomu regiony Severovýchod a Střední Morava, které byly v rámci ČR spíše průměrné v žebříčku RCI, jsou v tomto případě umístěny jako poslední.

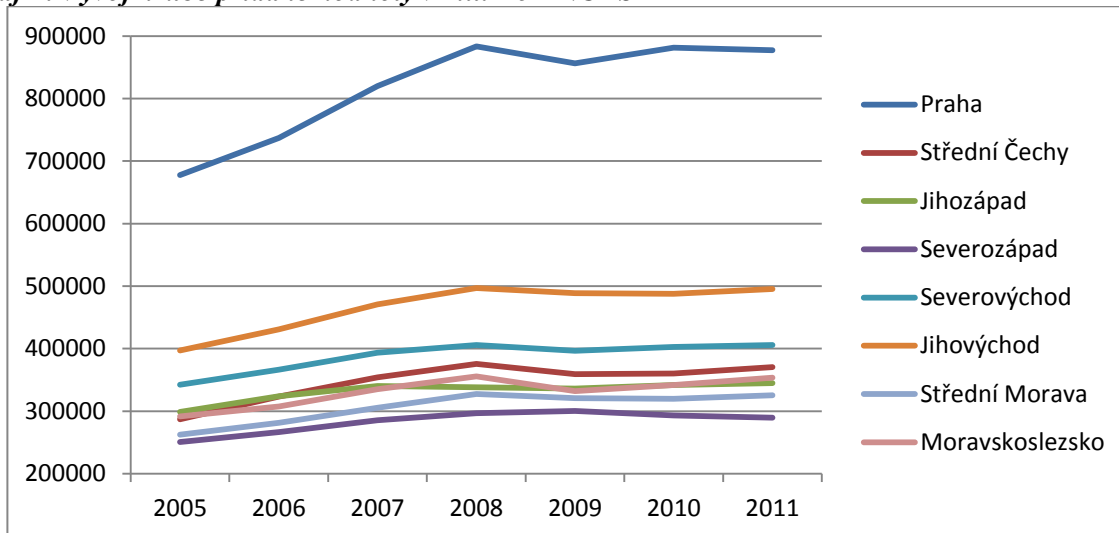
Tab. 8: Průměrné HDP/obyvatele (2006-2010)

Region	Průměr HDP/obyv. (2006-2010) ČR=100%
Praha	214,0
ČR	100,0
Střední Čechy	91,4
Jihovýchod	89,7
Jihozápad	87,8
Moravskoslezsko	83,7
Severozápad	82,0
Severovýchod	79,3
Střední Morava	78,9

Zdroj: vlastní výpočty podle ČSÚ

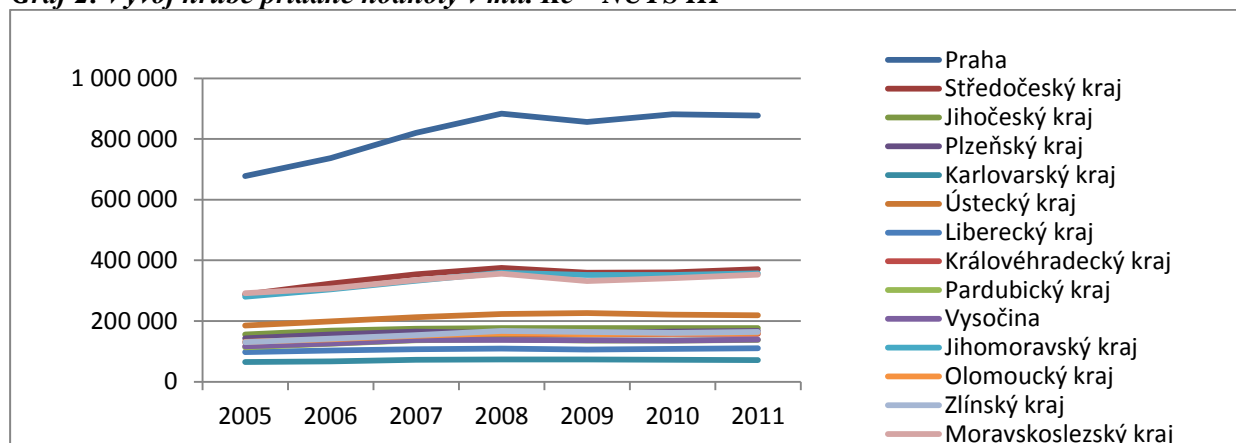
Ekonomická struktura regionu s vyšším podílem odvětví s vysokou přidanou hodnotou je předpokladem pro zvyšování jeho celkové socioekonomické úrovně. Přítomnost takových odvětví je podmíněna dostatečně kvalifikovanou pracovní silou s odborným vzděláním odpovídajícím poptávce na trhu práce. Grafy 1 a 2 ukazují přítomnost takových odvětví v hlavním městě Praha v poměru, který je nesrovnatelný s ostatními regiony.

Graf 1: Vývoj hrubé přidané hodnoty v mil. Kč – NUTS II



Zdroj: ČSÚ, 2012

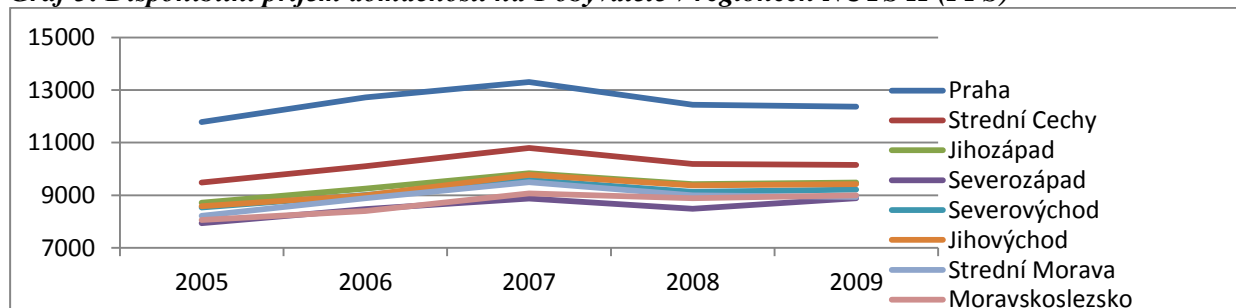
Graf 2: Vývoj hrubé přidané hodnoty v mil. Kč – NUTS III



Zdroj: ČSÚ, 2012

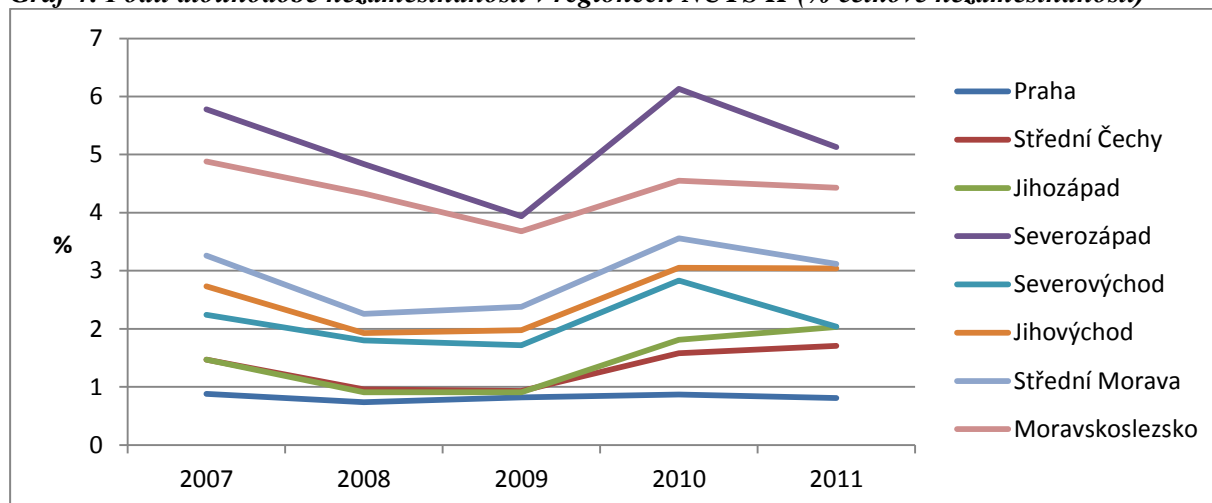
O druhé místo se dělí Jihovýchod a Střední Čechy, tedy regiony, kde se lokalizují, podobně jako v případě Prahy, významné instituce, sídla nebo velké pobočky velkých firem, jejichž ekonomická činnost je zaměřena na progresivní odvětví, výzkum a služby vyššího řádu. V rámci mezikrajského porovnání nelze pominout umístění Moravskoslezského kraje na jednom z předních míst.

Životní úroveň jejich obyvatel regionů lze měřit různými ukazateli. Jedním z nejvhodnějších je ukazatel disponibilního příjmu v přepočtu na 1 obyvatele.

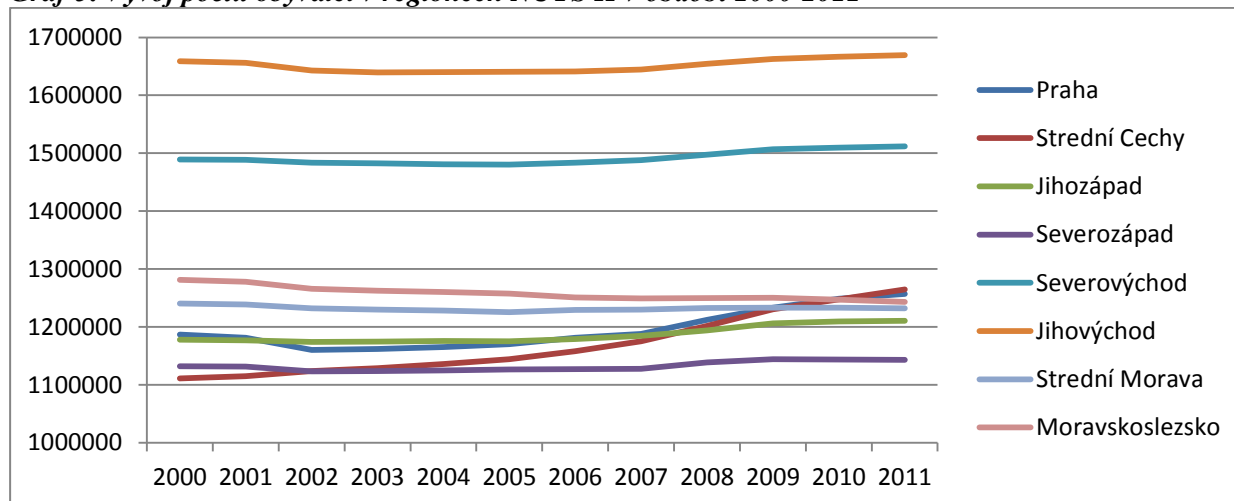
Graf 3: Disponibilní příjem domácností na 1 obyvatele v regionech NUTS II (PPS)

Zdroj: Eurostat, 2012

Výše disponibilního příjmu v regionech je ovlivněna strukturou zaměstnanosti, podnikatelských subjektů, mírou nezaměstnanosti a kvalifikací pracovní síly. Nezanedbatelný vliv na tento ukazatel mají i regionální rozdíly v cenové hladině, neboť modifikují reálnou výši důchodu. Jak ukazuje Graf 3, ukazatel disponibilního příjmu domácností na jednoho obyvatele nejlépe reflektuje pořadí regionů NUTS II v žebříčku sestaveného podle hodnot RCI. Je vidět tradičně dominantní pozici Prahy následované Středními Čechami a zbytek regionů ČR, z nichž nejnižší hodnoty vykazují regiony Severozápad a Moravskoslezsko.

Graf 4: Podíl dlouhodobé nezaměstnanosti v regionech NUTS II (% celkové nezaměstnanosti)

Zdroj: Eurostat, 2012

Graf 5: Vývoj počtu obyvatel v regionech NUTS II v období 2000-2011

Zdroj: Eurostat, 2012

Socioekonomický vývoj v jednotlivých regionech NUTS II se promítá také do vývoje velikosti regionální populace. Jak ukazuje Graf 5, výrazně populačně rostoucí jsou regiony Praha a Střední Čechy, zřetelnou klesající tendenci je možné pozorovat v regionu Moravskoslezsko, mírně klesající v regionu Střední Morava a Severozápad. K odlivu obyvatelstva v těchto regionech dochází především v důsledku nedostatku pracovních příležitostí, který se promítá do míry nezaměstnanosti, především dlouhodobé. Graf 4 ukazuje vysokou dlouhodobou nezaměstnanost především v regionu Severozápad, přestože v posledních dvou letech dochází k jejímu výraznému snížení, dále v regionech Moravskoslezsko a Střední Morava. Ostatní regiony jsou z tohoto hlediska spíše stagnující.

3. Hlavní faktory a vývojové trendy regionální konkurenceschopnosti ČR

Z porovnání hlavních faktorů regionální konkurenceschopnosti a regionálního rozvoje je zřejmé určité tendence, které lze charakterizovat následujícím způsobem:

- přetrvávají poměrně významné rozdíly v socioekonomické úrovni hlavního města Prahy a ostatních regionů v ČR v řadě ukazatelů, jako je především celková konkurenceschopnost měřená pomocí IRK, HDP/obyv., HDP, hrubá přidaná hodnota, disponibilní příjem domácností na obyvatele a velikost populace. Na druhé straně však, zejména v období globální ekonomické recese, dochází k určité slabé konvergenci v rámci všech regionů NUTS II v ukazateli disponibilního příjmu, který významně poklesl v Praze a Středních Čechách a naopak vzrostl v regionu Severozápad, jehož hodnota byla na počátku zkoumaného období (2005) od pražské hodnoty nejvíce vzdálená.
- v regionech postižených nezbytností rozsáhlé restrukturalizace průmyslu (zejména v regionu Severozápad a Moravskoslezsko) je stále vysoká dlouhodobá nezaměstnanost, nedaří se dostatečně rychle efektivně realizovat potřebné strukturální přeměny;
- prohlubuje se odlišnost venkovského prostředí komparativně nevýhodně vůči prostředí městskému, příčinou mohou být nepříznivé podmínky pro podnikání zejména v malých obcích, kde dochází ke stárnutí venkovského obyvatelstva a vylidňování;
- zaostává ekonomická úroveň příhraničních okresů ležících na severovýchodních hranicích České republiky;
- přetrvává nízký zájem investorů o region severovýchodní Moravy a Slezska, což brání ekonomickému rozvoji v tomto regionu;
- existují rozdíly mezi podílem vysokoškolsky vzdělaných lidí ve dvou největších městech (Praha a Brno) a zbytkem území ČR;
- projevuje se stále narušené životní prostředí v důsledku minulé průmyslové činnosti v severozápadních Čechách a na severní Moravě a v důsledku rozvoje automobilové dopravy v Praze a dalších velkých městech.

Z výše uvedených vývojových trendů lze odvodit klíčové faktory konkurenceschopnosti regionů ČR:

- přírodní podmínky jako dlouhodobé determinanty regionálního rozvoje,
- hmotné faktory v podobě jejich produkčního potenciálu a infrastruktury,
- nehmotné faktory zejména inovace a schopnost jejich vytváření a šíření, dostupnost a účinné využití informační a komunikační technologie (ICT), ekologická udržitelnost rozvoje, institucionální prostředí,
- lidské zdroje s příslušnou úrovní dovedností v rámci odborného vzdělání

Závěr

Jednou z opravdu silných stránek regionálního rozvoje ČR je kvalifikovaná a i nadále relativně levná pracovní síla. Zároveň se však postupně ukazuje, že v některých částech jednotlivých regionů NUTS II se v důsledku rozvoje nových podnikatelských aktivit spojených s přílivem přímých zahraničních investic začíná nedostávat určitých typů pracovních sil (podle kvalifikace), což je negativní tendence jako z aspektu konkurenceschopnosti, tak obecně regionálního rozvoje. K dalším hlavním faktorům růstu konkurenceschopnosti regionů lze zařadit právě již naznačený rozvoj výrobních kapacit spojených s realizací přímých zahraničních investic, což souvisí s reálně existující širokou nabídkou ploch pro rozvoj podnikání v jednotlivých regionech. Tento rozvoj vytváří předpoklady pro vznik nových vazeb s tuzemskými podnikatelskými subjekty a jejich potenciální budoucí prosazení se na zahraničních trzích. I zde lze identifikovat jednu z příčin dynamického rozvoje sektoru malého a středního podnikání v České republice.

V oblasti slabých stránek lze identifikovat především ty slabé stránky, které svým charakterem i nadále brzdí rozvoj podnikatelských aktivit, např. komplikace spojené se samotným zahájením podnikatelských aktivit. Další slabé stránky jsou spojené s nedostatky v různých oblastech infrastruktury, např. dopravní či komunikační. Dále jsou to slabé stránky spojené s fungováním trhu práce, např. nízká mobilita pracovní síly, problémy s bydlením apod. Specifický problém představuje celkově nízká úroveň podpory rozvoje vědy a výzkumu, spolupráce výzkumných institucí a podnikatelských subjektů a znalostní ekonomiky obecně, což negativně ovlivňuje konkurenceschopnost regionů zejména v globalizujícím se světě.

Literatura

- [1] BENEŠ, M. *Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda* [Working Paper č. 5]. Brno: CVKS ESF MU, 2006.
- [2] CAPELLO, R., NIJKAMP, P., et al. *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2009. 542 p.
- [3] CORVERS, F. Indicators for Regional Innovation Performance. In *International Conference on Entrepreneurship and Business Incubation „Strengthening the Regional Innovation Profile“*, Bremen, 16-17 October 2003. Dostupné z: <<http://www.cisv.org>>.
- [4] HUGGINS, R. Creating a UK Competitiveness index: Regional and local benchmarking. *Regional Studies*, 2003, Vol. 37, 89 – 96, 2003.
- [5] PORTER M. E. *Competitive advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*, Issue 10 PA, Consulting Group London, 1992.
- [6] PORTER, M. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press, 1990.
- [7] SKOKAN K. *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis, 2004. 160 s. ISBN 80-7329-059-6.
- [8] STORPER, M. *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. New York: Guilford, 1997.
- [9] TUROK, I. Cities, Regions and Competitiveness. *Regional Studies*, 2003, Vol.38, No.9, pp. 1069 – 1083.
- [10] VITURKA M. Konkurenceschopnost regionů, možnosti jejího hodnocení a stimulace. In Klímová, V. (ed). *X. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. pp. 44-55. ISBN 978-80-210-4325-1.

- [11] WOKOUN, R. Regional Competitiveness and Regional Development Factors in the Czech Republic. In Buček, M., Capello, R., Hudec, O., Nijkamp, P. (eds.). *3rd Central European Conference in Regional Science* [CD-ROM]. Košice, 2009. pp. 898–905. ISBN 978-80-553-0329-1.
- [12] WOKOUN R. Teoretické a metodologické přístupy k výzkumu regionální konkurenceschopnosti. *Regionální studia*, číslo 2/2010, Vysoká škola ekonomická v Praze, s. 2-7. ISSN 1803-1471.
- [13] WOKOUN R., KREJČOVÁ N., KOUŘILOVÁ J., DAMBORSKÝ M., PĚLUCHA M. *Konkurenceschopnost regionů Evropské unie a České republiky*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2012. 126 s. ISBN 978-80-7414-534-6.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu GA ČR 402/09/0179 „Konkurenceschopnost regionů v rámci ČR a EU“, financovaného Grantovou agenturou České republiky.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-4

VÝVOJ A ADAPTABILITA REGIONÁLNÍCH EKONOMIK V ČESKÉ REPUBLICE V POSTTRANSFORMAČNÍM OBDOBÍ

DEVELOPMENT AND ADAPTABILITY OF REGIONAL ECONOMIES IN THE CZECH REPUBLIC IN POST-TRANSFORMATION PERIOD

ING. PETR HLAVÁČEK, PH.D.

Katedra regionálního a lokálního rozvoje | *Department of Regional and Local Development*
Fakulta sociálně ekonomická | *Faculty of Social and Economic Studies*
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n.Labem | *Jan Evangelista Purkyně University in Ústí n.Labem*
✉ *Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Czech Republic*
E-mail: petr.hlavacek@ujep.cz

Anotace

Ve výzkumu regionálního rozvoje se aktuálně hovoří o významu regionální adaptability, tedy schopnosti regionálního prostředí implementovat nové ekonomické impulsy a tlumit negativní ekonomické a sociální dopady, zvláště v období ekonomické krize. Výzkumným cílem článku je zjistit, zda se divergenční tendence v řadě socioekonomických parametrů projevují i v odlišném inovačním vývoji regionů. Silnější regionální adaptabilita je patrná v Praze, Středočeském a Plzeňském kraji. Moravskoslezský a Ústecký kraj naopak po ekonomické stagnaci v devadesátých letech prochází určitým oživením ekonomik, proto lze považovat adaptabilitu těchto ekonomik za vyšší, než v případě krajů Olomouckého, Vysočiny nebo Karlovarského, kde se projevuje slabší regionální adaptabilita a nižší intenzita vývojových změn.

Klíčová slova

regionální adaptabilita, inovace, regionální ekonomika, Česká republika

Annotation

Capability of the regional environment to implement new economic impulses and to soften negative economic and social impacts is currently considered in the research of the regional development, especially in the time of economic crisis. The research goal of this paper is finding out whether the divergence tendencies seen in social-economic parameters are reflected in different innovation development of regions. Better adaptability of the regions is obvious in Prague, Central Bohemian Region and Plzeň Region. On the other hand, the Moravian-Silesian Region and the Ústí Region, following economic stagnation in the 1990s, revive their economies to a certain extent and therefore, their resilience is much higher than of Olomouc Region, Vysočina Region, Karlovy Vary Region where the regional adaptability is weaker and the intensity of the development changes is lower.

Key words

regional adaptability, innovation, regional economy, Czech Republic

JEL classification: *R11, O18, P25*

Teoretická východiska, cíle, metoda

V současném výzkumu v oblasti regionálního rozvoje je podle konceptů, jako jsou regionální inovační systémy (Bathelt, Malmberg, Maskell 2004; Asheim, Coenen 2006, Tödting, Trippel 2007), innovative milieu (např. Rutten, Boekema 2007), úspěšnost aktérů významně determinována prostředím, kde daný aktér působí. Z pohledu rozvoje české ekonomiky se jedná o aktuální teoretické přístupy, neboť vymezují i nové pohledy na problematiku posttransformačního období na úrovni makroekonomické a

mikroekonomické, resp. národní, regionální a lokální. Ve výzkumu regionálního rozvoje se společně s regionální konkurenceschopností (Huggins, Williams 2011, Wokoun 2009) v důsledku ekonomické krize hovoří také o regionální adaptabilitě (Hassink 2010, Pike, Dawley, Tomaney 2010), tj. schopnosti regionálního prostředí implementovat nové ekonomické impulsy a tlumit negativní ekonomické a sociální dopady. Přínos analýz vybraných regionů pak spočívá v syntetickém přístupu, který může využívat například výše uvedené teorie pro vysvětlení růstu nebo stagnace některých regionálních ekonomik.

V analýze regionální adaptability je možné použít konstrukci multifaktorových indexů, které se aplikují pro komparaci vývoje území, regionů nebo států. Příkladem analýzy regionální odolnosti je tzv. Resilience Capacity Index, publikovaný universitou v Berkeley, který používá větší počet atributů z oblasti regionálně ekonomické, socio-demografické a komunitně-infrastrukturní. Každá z uvedených oblastí je složena z několika dílčích ukazatelů, případně z komponent jiných indexů. V oblasti regionálně ekonomické je použita suma komponent z tzv. inovačního indexu, který pracuje se souborem dat z oblastí lidského kapitálu a ekonomicko-technologického rozvoje. Vybrané indikátory z výpočtu Resilience Capacity Index jsou použita v tomto článku pro posouzení vývojových změn na úrovni krajů České republiky.

V tranzitivních ekonomikách je reakce regionálních vývojových procesů podstatnější, protože evolučně probíhající procesy jsou oproti situaci v regionech západní Evropy zároveň indikátorem úspěšnosti ekonomické transformace. Vznikají nové vývojové trajektorie, které mohou v některých případech vést k ekonomickému zaostávání, stagnaci nebo iniciaci dlouhodobých divergenčních vývojových procesů.

Příkladem může být schopnost integrovat zahraniční investory do regionální ekonomiky (Hlaváček, Koutský 2011). Zahraniční investice formují nové ekonomické prostředí s vyšší konkurenceschopností na tuzemském i zahraničním trhu, které kvalitativně převyšuje hostitelskou ekonomiku. Pravděpodobnost vzniku a velikosti duality (rozdílu ve výkonnosti původních a nových ekonomických struktur) souvisí s mírou adaptability regionu, tj. schopnosti se přizpůsobit novým podmínkám a eliminovat (případně výrazně tlumit) dopady externích vývojových procesů. Regionální adaptabilita se v případě zahraničních investic projevuje v míře duality ekonomického prostředí regionu. Neschopnost regionu adaptovat se na nové podmínky vede ke vzniku duální ekonomiky, způsobené horší schopností místních firem se subdodavatelsky provázat s příchozími zahraničními investory.

Výzkumným cílem je zachytit a analyzovat vývojové trajektorie regionů v České republice. Výzkumné zaměření vyplývá ze skutečnosti, že ekonomický vývoj je v mnoha ohledech významně provázán se sociálním vývojem a vyvolává diferencované reakce na úrovni regionů (viz např. Blažek, Csank 2007). Cílem je zjistit, zda se divergenční tendence vybraných socioekonomických parametrů projevují i v odlišném inovačním vývoji regionů. Lze totiž očekávat, že nové vývojové tendence, zejména v aktivitách s vysokým inovativním potenciálem, budou ještě více posilovat asymetrii v rozvojových procesech na regionální úrovni, a tím více zdůrazňovat polarizační rizika divergence v nosných oblastech ekonomiky (např. v oblasti inovací), které mají strategický význam pro posílení regionální konkurenceschopnosti.

Reakce regionů, individuální předpoklady a schopnosti regionálního prostředí tlumit negativní ekonomické a sociální dopady, jsou spojené s regionální úrovní regionální adaptability. Podobně jako národní tranzitivní ekonomiky prošly v devadesátých letech vlastním průběhem ekonomické transformace, je možné sledovat odlišné vývojové trajektorie na úrovni jednotlivých regionů. V extrémním případě mohou vést externí ekonomické vlivy k ekonomickému zaostávání, stagnaci a iniciaci dlouhodobých divergenčních vývojových procesů a celkovému lock-inu vývoje regionální ekonomiky.

Identifikace a monitoring vývojových procesů je primárním předpokladem pro formování opatření na národní a regionální úrovni, mající za cíl tlumit negativní dopady a posilovat regionální odolnost a

adaptabilitu regionů v neustále se měnícím ekonomickém prostředí. Podle Bristowa (2010) je regionální odolnost také relevantním východiskem pro koncipování regionální rozvojové strategie. Analýzy regionálních rozdílů lze také využít pro tvorbu regionálních politik (Viturka 2010) nebo v regionálním a městském marketingu, který popisuje např. Ježek (2011).

Pro analýzu regionálních vývojových procesů je vhodné využít škálu ukazatelů a indikátorů, které jsou dostatečně reprezentativní a zároveň jsou dlouhodobě statisticky sledovány. Rizikem volby co nejširší skupiny indikátorů může být určitá nivelizace výsledků analýzy, způsobená agregátním hodnocením dat s různou mírou reprezentativity. V článku bude použita skupina vybraných ukazatelů, které dostatečně popisují hlavní vývojové změny ve vybraných oblastech transformace regionální ekonomiky. Do prvního analyzovaného okruhu dat patří ukazatele vycházející z hlavních makroekonomických ukazatelů, druhá skupina šetřených ukazatelů vychází z oblasti kritérií sledujících inovační potenciál regionu.

V oblasti makroekonomických dat byl využit soubor ukazatelů, přičemž prvním je vývoj hrubého domácího produktu na obyvatele a jeho rozdíl mezi počátkem a koncem sledovaného období let 2001 – 2009. Pro hodnocení vývojových trajektorií poskytuje analýza vývoje HDP na počet obyvatel ve sledovaném období poměrně reprezentativní pohled na sledování ekonomického vývoje regionu.

Dalším použitým ukazatelem v této oblasti je příliv zahraničních investic v letech 2001-2009, který poukazuje na investiční atraktivitu jednotlivých regionů. V této subkategorii je sledován kumulovaný příliv zahraničních investic za roky 2001-2009 přepočtený na ekonomicky aktivní obyvatele. Význam uvedeného kritéria (součtu ročních objemů zahraničních investic za období let 2001-2009) spočívá v odstranění vlivu ročních výkyvů v přílivu přímých zahraničních investic, který je do značné míry spojen s průběhem hospodářského cyklu globální ekonomiky. Tvorba investic je v České republice úzce provázána s přílivem zahraničních investic, tj. podniků pod zahraniční kontrolou. Jejich role pro růst české ekonomiky je vnímána jako podstatná, v některých odvětvích zastoupení zahraničních výrobců v produkci nebo zaměstnanosti dnes převládá nad tuzemskými firmami.

Regionální trh práce (dopady ekonomické krize na trh práce se také zabýval např. Toušek, Novák 2011) reprezentuje ukazatel míry nezaměstnanosti a změn mezi rokem 2001 a 2009. Tento ukazatel indikuje schopnost regionálního prostředí adaptovat se na probíhající socioekonomické procesy, vytvářet nová pracovní místa, případně nacházet uplatnění na regionálních trzích práce. Dalším ukazatelem poukazující na vývoj ekonomického potenciálu krajů je ukazatel průměrných mezd a jejich přírůstek za sledované období let 2001-2009, protože růst hrubých měsíčních mezd je odvislý od úrovně ekonomické rozvinutosti kraje a ziskovosti místních firem. Groot, Möhlmann, Garretsen, de Groot (2011) při analýze citlivosti regionů na krizi sledují také vývoj mzdových nákladů. Posledním sledovaným ukazatelem je komparace vývoje počtu obyvatel krajů mezi roky 2001 a 2009. Význam zařazení tohoto ukazatele spočívá v omezení vlivu emigrace obyvatel na vývoj míry nezaměstnanosti, neboť emigrace EA osob do jiných regionů se projevuje i na poklesu míry nezaměstnanosti, což je příklad zejména Moravskoslezského kraje.

Druhou sledovanou oblastí, v jejímž rámci byly provedené komparace vývojových procesů, byla oblast inovací. V konceptu regionálního inovačního systému, triple helix (Leydesdorff, Zawdieb 2010, Etkowitz, Leydesdorff 2000, Brostrom 2011) je inovační potenciál a schopnost tvorby inovací považován za klíčový indikátor růstu regionální ekonomiky. Pro tuto kategorii bylo vybráno několik druhů ukazatelů. První ukazatel analyzuje vývoj zaměstnanosti ve vědě a výzkumu a to z hlediska přírůstek nebo poklesu počtu zaměstnanců VaV v letech 2005-2009, což ukazuje na schopnost regionů vytvářet kvalifikovaná pracovní místa spojená s vývojem inovací.

Další ukazatel sleduje změny v objemu výdajů na VaV mezi roky 2005 a 2009, které byly vynaloženy v jednotlivých regionech ČR, do výpočtu byly zahrnuty výdaje na VaV z veřejných a ze soukromých zdrojů.

Regionální rozdíly v institucionálních strukturách sleduje ukazatel vývoje počtu inovativních podniků, u kterého byla z důvodu omezenosti informací použita data, sledující přírůstek inovativních podniků z období let 2004 a 2008. Poslední ukazatel, který byl zařazen do této kategorie, byl vypočten z růstu podílu osob v regionu s ukončeným terciálním vzděláním mezi roky 2005 a 2009, to poukazuje na schopnost regionálního trhu práce vytvářet pracovní pozice s vyššími nároky na kvalifikaci, což lze považovat za indikátor ekonomického a také inovačního rozvoje regionu.

Soubor dat za makroekonomickou a inovační oblast byl za účelem jejich komparace nejprve standardizován. Nejdříve byl spočítán průměr za jednotlivé ukazatele, společně se směrodatnou odchylkou, která byla použita pro získání kladných a záporných hodnot za jednotlivé kraje, kde kladné číslo znamená nadprůměrnou hodnotu a záporné číslo podprůměrnou hodnotu v komparaci s průměrem za příslušnou oblast.

1. Vývojové trendy regionálních ekonomik v ČR

Nejprve byly sledovány vybrané hlavní makroekonomické ukazatele. Tabulka č. 1 zaznamenává vypočtená data a jejich změny mezi roky 2001 až 2009. Objem zahraničních investic dosažený mezi roky 2001 a 2009 byl nejvyšší v Praze. Výrazně vyšší hodnoty, oproti ostatním krajům v ČR, jsou spojené také se Středočeským krajem. Komparace ostatních regionů s Prahou je v případě přílivu zahraničních investic poměrně nevhodná, neboť Praha je jako hlavní město se sídly centrálních poboček zahraničních firem v odlišném postavení. Nejnižší objem přímých zahraničních investic je zaznamenaný v Olomouckém, Královéhradeckém a Zlínském kraji, kde dosahuje zhruba třetiny objemu přímých zahraničních investic na obyvatele ve Středočeském kraji.

Tab. 1: Vývoj makroekonomických ukazatelů regionů v ČR

Region	IFDI 01/09	IWG 01/09	IUNEM01/09	IPOP 01/09	IHDP09/01
Jihočeský	783	51,3	-1,8	2,1	43
Jihomoravský	628	60,9	-0,9	1,8	55
Karlovarský	525	49,8	-2,4	1,3	28
Královéhradecký	426	55,9	-1,7	0,9	37
Liberecký	860	55,5	-3,9	2,7	19
Moravskoslezský	765	52,2	3,0	-1,1	57
Olomoucký	410	57,5	-0,4	-0,1	45
Pardubický	639	57,0	-1,7	1,8	48
Plzeňský	838	57,4	-1,6	4,1	38
Praha	5 864	42,5	-0,3	7,7	60
Středočeský	1 253	57,0	-0,3	11,0	48
Ústecký	866	56,3	2,2	2,0	51
Vysočina	718	57,8	-3,2	0,7	33
Zlínský	488	51,8	-2,3	-0,5	51

IFDI – kumulovaný příliv PZI na obyvatele v letech 2001 a 2009

IUNEM – pokles míry nezaměstnanosti v letech 2001 a 2009

IPOP - přírůstek obyvatel

IWG - přírůstek hrubé mzdy mezi roky 2001 a 2009

IHDP - přírůstek HDP na obyvatele mezi roky 2001 a 2009.

Zdroj: vlastní výpočty na základě dat z ČSÚ

Index růstu hrubých mezd mezi roky 2001 a 2009 patří mezi ukazatele s nižší mírou variability. Poměrně překvapivé je zjištění, že v Praze rostla průměrná mzda mezi regiony nejméně, což vyplývá z dlouhodobě vyšší úrovně průměrné mzdy v tomto regionu. K nižšímu tempu růstu hrubých mezd mezi roky 2001 a 2009 dochází také v Karlovarském (+49,8), Jihočeském (+51,3%) a Zlínském kraji (51,8%). Naopak nejvyšší nárůst hrubých mezd je dosažen v Jihomoravském kraji (+60,9%).

Index vývoje míry nezaměstnanosti mezi roky 2001 a 2009 ukazuje v případě kladných čísel pokles míry nezaměstnanosti a u záporných hodnot naopak na trend růstu nezaměstnanosti. Vypočtené hodnoty ukazují na schopnost strukturálně postižených regionů, které jsou obecně považované za regiony se zastaralým průmyslovým potenciálem, snižovat míru nezaměstnanosti. V těchto regionech, tj. v Moravskoslezském a v Ústeckém kraji, došlo k nejvyššímu poklesu míry nezaměstnanosti, což je nutné vidět v kontextu původních hodnot na počátku sledovaného období, kdy její hodnota výrazně překračovala ostatní kraje v ČR. Naopak hospodářsky zaostávající regiony s nízkou hustotou osídlení, se vyznačují nadprůměrným růstem míry nezaměstnanosti např. v kraji Vysočina nebo ve Zlínském kraji. Poměrně překvapivý je růst míry nezaměstnanosti v Libereckém kraji, který byl v mezikrajském srovnání nejvyšší. V krajích s dlouhodobě nízkou mírou nezaměstnanosti nedochází k výraznějším změnám.

Tab. 2: Vývoj inovačního potenciálu regionů v ČR

Region	ILAB 09/05	ITER09/05	IEXP 09/05	IEN 08/04
Jihočeský	20,7	2,9	31,9	85,1
Jihomoravský	18,8	3,0	74,6	104,0
Karlovarský	21,2	1,3	21,1	169,4
Královéhradecký	29	2,9	41,2	56,4
Liberecký	6,1	1,2	19,7	44,2
Moravskoslezský	37,8	2,9	38,9	73,8
Olomoucký	8,3	-0,5	18,1	27,4
Pardubický	20,2	1,9	18,8	121,9
Plzeňský	17,7	3,2	41,5	109,3
Praha	11	3,6	32	51,5
Středočeský	17,5	2,9	17,4	83,1
Ústecký	31,3	0,7	10,7	121,7
Vysočina	7,1	1,5	-8,6	102,1
Zlínský	6,6	2,3	0,8	46,1

ILAB – růst počtu zaměstnaných ve VaV mezi roky 2005-2009

IEXP – růst výdajů na VaV mezi roky 2005 a 2009

IEN – růst počtu inovativních podniků mezi roky 2004 a 2008

ITER – růst počtu podílu osob s ukončeným terciálním vzděláním v populaci mezi roky 2005 a 2009

Zdroj: vlastní výpočty na základě dat z ČSÚ

V populačním přírůstku jednoznačně dominují mezi kraji v České republice Praha a Středočeský kraj, kdy se v růstu Středočeského kraje výrazně projevuje jeho pozice v zázemí Prahy a společně vytváří nejvíce migračně atraktivní region v České republice.

Nejvíce vzrostl HDP v Praze, následované Moravskoslezským a Jihomoravským krajem, naopak nejnižší přírůstek HDP byl zaznamenán v Libereckém a Karlovarském kraji a na Vysočině. Z vývoje HDP v mezikrajském hodnocení je patrné, že vyššího růstu dosahovali kraje s vyšší úrovní HDP na obyvatele a staré průmyslové regiony. Vývojové procesy z hlediska vývoje HDP mezi roky 2001 a 2009 potvrzují pokračující divergenční procesy mezi nejméně a nejvíce rozvinutými regiony v ČR.

V oblasti hodnocení vývoje inovačního potenciálu regionů se analyzovaly změny v oblasti lidských zdrojů, výdajích na vědu a výzkum a změny v počtech inovativních podniků. Index vývoje počtu zaměstnaných osob ve VaV ukazuje nejvyšší nárůst v Moravskoslezském kraji, kde se jejich počet zvýšil mezi roky 2005 a 2009 o 37,8%. Na druhém místě se ocitl Ústecký kraj, následovaný Karlovarským krajem. Důvodem intenzivnějšího růstu uvedených krajů (v komparaci s ostatními kraji) je skutečnost, že v obou krajích byla v roce 2005 tato skupina pracovníků velmi málo početně zastoupena. Nárůst počtu zaměstnanců ve VaV o stejný počet osob je oproti regionům s větší velikostí souboru VaV zaměstnanců statisticky významnější. Slabá pozice Prahy je způsobena

podobnými důvody, kdy se Praha naopak vyznačuje dlouhodobě velkým počtem pracovníků ve VaV. Nicméně celkově nižší růstovou dynamiku vykazují kraj Liberecký, Zlínský a Vysočina, kde je zaznamenán výrazně nižší přírůstek zaměstnanců ve VaV oproti jiným krajům. Sledujeme-li změny v podílu osob s ukončeným VŠ vzděláním v populaci, zde je naopak Praha na první pozici, následovaná Plzeňským a Jihomoravským krajem. Můžeme konstatovat, že v případě Prahy se silněji projevuje dlouhodobý divergenční trend, což podporuje i nadprůměrný růst Středočeského kraje. Nejnižší přírůstky VŠ vzdělaných osob v populaci mezi roky 2005 a 2009 byly zjištěny u Ústeckého kraje a také Olomouckého kraje, kde dokonce dochází k poklesu podílu těchto osob v populaci.

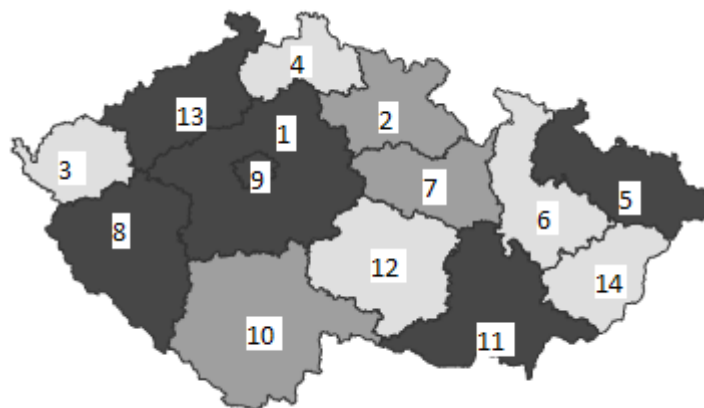
Další ukazatel, který sledoval růst výdajů na VaV mezi roky 2005 a 2009 zaznamenal nejvyšší nárůst v Jihomoravském kraji, což je ovlivněné zejména rolí města Brna, které se stává jedním z nejvýznamnějších vědeckovýzkumných center v České republice. Na druhé pozici je Plzeňský kraj, což je obdobný případ jako v Jihomoravském kraji, neboť zde značně dominuje město Plzeň. Naopak pokles výdajů na VaV nastal mezi roky 2005 a 2009 v kraji Vysočina. Posledním šetřeným ukazatelem byl růst počtu inovativních podniků mezi roky 2004 a 2008. Z důvodu omezené dostupnosti dat byla použita data za kraje v uvedeném období. Tento ukazatel vykazuje velké rozdíly mezi kraji, což je způsobené v některých případech menší velikostí souboru firem v některých regionech, zejména Karlovarského kraje nebo Vysočiny. Nízký růst v Praze nelze hodnotit zcela negativně, neboť má velmi vysoký počet inovativních podniků s výrazným odstupem od ostatních regionů. Naopak Olomoucký kraj, i přes poměrně velký počet inovativních podniků na počátku sledovaného období, vykazuje velmi nízký růst jejich počtu, proto skončil na posledním místě.

2. Souhrnné hodnocení regionální adaptability

Cílem rozdělení krajů do skupin bylo vymezit tři velikostně podobné kategorie krajů: a) s vyšší dynamikou ekonomických změn, b) s průměrnou dynamikou, c) s podprůměrnou dynamikou. V první skupině jsou regiony Praha a Středočeský kraj, což jsou regiony s dlouhodobě nadprůměrnou ekonomickou rozvinutostí, které vykazují mezi roky 2001 a 2009 stabilně vyšší rozvoj. Jihomoravský kraj je příkladem regionu s velmi silným a dynamickým centrem růstu v Brně a jeho zázemí, které ovlivňuje výsledky celého kraje. Poměrně překvapivé jsou agregované výsledky za Moravskoslezský a Ústecký kraj, což jsou regiony dlouhodobě považované za strukturálně postižené, ve kterých prochází průmyslová a těžební odvětví dlouhodobou restrukturalizací, např. Rumpel, Slach, Koutský (2010). V porovnání s druhou kategorií hospodářsky zaostalých regionů mají oba regiony i přes strukturální problémy velký ekonomický potenciál. Dobré umístění těchto regionů také dokládají pozitivní výsledky z probíhající ekonomické restrukturalizace regionálních ekonomik.

Nejnižší intenzita ekonomických změn v letech 2001 až 2009 byla zjištěna v krajích, které se vyznačují určitou mírou perifernosti v rámci České republiky. V případě kraje Vysočina se jedná o vnitřní periferní území v rámci státu, s nižším stupněm ekonomické dynamiky.

V druhé oblasti, zaměřené na hodnocení inovační dynamiky regionů, jsou rozdíly ve struktuře krajů výraznější než v první hodnocené oblasti. V růstu inovační dynamiky mezi roky 2005–2009 se do první kategorie krajů (s vyšším růstem inovační dynamiky) posunul z druhé kategorie Plzeňský a Královéhradecký kraj, zatímco Praha společně se Středočeským a Ústeckým krajem klesla do druhé kategorie. V případě Prahy a Středočeského kraje je nutné uvést, že tyto regiony mají ve sledovaných parametrech nadprůměrnou úroveň inovačního potenciálu, naopak Ústecký kraj vychází z výrazně kvantitativně slabší základny, proto se případný růst intenzivněji projevuje v dosažení relativně vyšších přírůstků. Velmi dobré umístění strukturálně postižených regionů, potvrzuje poměrně úspěšné transformační procesy regionální ekonomiky a zejména její průmyslové základny.

Obr.1: Agregátní hodnocení krajů podle dynamiky vývojových změn

1-Středočeský kraj, 2-Královéhradecký kraj, 3-Karlovarský kraj, 4-Liberecký kraj, 5-Moravskoslezský kraj, 6-Olomoucký kraj, 7-Pardubický kraj, 8-Plzeňský kraj, 9-Praha, 10-Jihočeský kraj, 11-Jihomoravský kraj, 12-Vysočina, 13-Ústecký kraj, 14-Zlínský kraj.

Nižší intenzita makroekonomických vývojových změn se projevuje i v kategorii regionů s nižším růstem inovačního potenciálu, kam patří Zlínský, Liberecký, Olomoucký kraj a Vysočina. Obrázek č. 1 ukazuje i určitou míru separace těchto krajů od ostatních regionů v České republice. Tento výsledek poukazuje na slabší potenciál transformačních procesů, které se projevují v nižší míře socioekonomických změn uvedených regionů. Poměrně překvapivé je umístění Libereckého kraje, který je na rozdíl od ostatních regionů více průmyslově orientován, má také dobrou dopravní dostupnost do Prahy a Středních Čech, zejména Mladé Boleslavi se sídlem automobilového koncernu Volkswagen – Škoda, který má v prostoru severovýchodních Čech rozvinutou síť subdodavatelských firem. I přes tyto rozvojové faktory vykazuje nižší úroveň inovační dynamiky.

Souhrnné hodnocení makroekonomické a inovační intenzity ukazuje na relativní provázanost obou sledovaných oblastí. Na základě uvedeného hodnocení lze vymezit několik hlavních poznatků. Kraje s dlouhodobě nadprůměrně rozvinutou ekonomikou a vyšším hrubým domácím produktem si stále udržují vyšší ekonomický růst, i když růst inovační aktivity není v těchto krajích tak intenzivní. To může být způsobené silnější orientací na terciální sféru, kdy je v těchto krajích vývoj průmyslové základny poměrně omezen (zejména v Praze). Růst Prahy se současně nepřímě přenáší do Středočeského kraje, který v podstatě vytváří socioekonomické zázemí Prahy a oba kraje společně vytváří hlavní růstový makroregion v České republice. Velmi dobrých výsledků dosahuje Jihomoravský kraj, jak v oblasti růstu makroekonomických dat, tak i ukazatelů z oblasti inovací. Moravskoslezský a Ústecký kraj, které v České republice reprezentují příklad starých průmyslových regionů, dosahují poměrně dobrých výsledků v porovnání s ostatními kraji, což je možné považovat za znak relativně úspěšné ekonomické transformace. Naopak kraje s menší průmyslovou základnou a vyšším podílem agrárního sektoru, případně ohrožené růstem perifernosti území v rámci České republiky (příhraniční i vnitřní), vykazují nižší ekonomický a inovační rozvoj. Mezi tyto kraje patří Vysočina, Olomoucký, Karlovarský a Zlínský kraj.

Závěr

Vývojové trendy v obou oblastech vypovídají o změnách, kterým regionální ekonomiky České republiky prochází. Rozvíjení inovačního potenciálu v regionech se slabou inovační dynamikou, bude i za podpory z veřejných zdrojů složité. V těchto regionech je problémem nízká míra inovačního potenciálu, které se projevuje v celkově nízké rozvinutosti inovačního podnikání a sítě vědecko-výzkumných aktivit, horší vzdělanostní struktura obyvatel. Tyto regionální rozdíly, v případě regionů s horšími makroekonomickými ukazateli (nižší HDP na obyvatele apod.), mají také větší vliv na přežívání určité míry duality v regionální ekonomice, která se z komerčního sektoru přenáší také do duality v oblasti inovačního podnikání a vědeckovýzkumných aktivit v podnikovém sektoru.

Analýza dat potvrdila rozdíly v ekonomickém vývoji mezi strukturálně postiženými a hospodářsky zaostalými regiony, které se vzhledem k slabšímu ekonomickému potenciálu adaptují na ekonomické změny pomaleji, v jejich případě lze očekávat i větší riziko růstu ekonomické diferenciaci mezi úspěšnými a stagnujícími regiony.

Rozdíly mezi regiony v intenzitě růstu výdajů na VaV mezi roky 2005-2009 jsou poměrně výrazné, Regiony s nižšími objemy výdajů na počátku sledovaného období, které zároveň rostou rychleji, stále ještě nedosahují úrovně výdajů na VaV v regionech na průměrné úrovni. V tomto případě se přímo projevuje význam triple helix, tj. intenzivního zapojení univerzit do vývoje inovací, neboť regiony s absencí inovačně zaměřených univerzit (Karlovarský kraj) nedisponují významným inovačním potenciálem, který by byl schopný získat finanční prostředky na vědecko-výzkumné aktivity.

Na druhou stranu se v ekonomice projevují pozitivní trendy v růstu inovačního podnikání, roste diverzifikace inovačních aktivit a schopnost firem kvalitativně zvyšovat úroveň své produkce, což otevírá nové možnosti pro rozvoj subdodavatelských vztahů nad rámec regionální a národní ekonomiky.

Literatura

- [1] ASHEIM, B., COENEN, L. Contextualising Regional Innovation Systems in a Globalising Learning Economy: On Knowledge Bases and Institutional Frameworks. *The Journal of Technology Transfer*, 2006, Vol. 31, Iss. 1, pp. 163-173. ISSN 1573-7047. DOI: 10.1007/s10961-005-5028-0.
- [2] BATHELT, H., MALMBERG, A., MASKELL, P. Clusters and Knowledge: Local Buzz, Global Pipelines and the Process of Knowledge Creation. *Progress in Human Geography*, 2004, Vol. 28, No. 1, SAGE Publications, pp.31-56. ISSN 0309-1325.
- [3] BLAŽEK, J., CSANK, P. Nová fáze regionálního vývoje? *Sociologický časopis*, 2007, Vol. 43, No. 5, Praha, pp. 945-965. ISSN 0038-0288.
- [4] BROSTROM, A. The Triple Helix: University-industry-government innovation in action. *Papers in Regional Science*, 2011, Vol. 90, Iss. 2, pp. 441-442, ISSN 1056-8190.
- [5] BRISTOW, G. Resilient regions: re-‘place’ing regional competitiveness. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2010, 3, pp. 153–167. ISSN 1752-1386.
- [6] ETZKOWITZ H., LEYDESDORFF L. The dynamics of innovation: from National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 2000, Vol. 29, pp. 109 – 123. ISSN 0048-7333. DOI: 10.1016/S0048-7333(99)00055-4.
- [7] GROOT, S. P.T., MÖHLMANN, J.L., GARRETSEN, J.H., DE GROOT, H.L.F. The crisis sensitivity of European countries and regions: stylized facts and spatial heterogeneity. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2011, 4, pp. 437–456. ISSN 1752-1386.
- [8] HASSINK, R. Regional resilience: a promising concept to explain differences in regional economic adaptability? *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2010, 3, pp. 45–58. ISSN 1752-1386.
- [9] HLAVÁČEK, P., KOUTSKÝ, J. The Polarisation Tendencies in Localization of Foreign Direct Investments in the Czech Republic. In *Liberec Economic Forum*, 2011, p.186-194. ISBN: 978-80-7372-755-0.
- [10] HUGGINS, R, WILLIAMS, N. Entrepreneurship and regional competitiveness: The role and progression of policy. *Entrepreneurship and regional development*. 2011, Vol. 23, Iss. 9-10, pp. 907-32, 2011 ISSN: 0898-5626.
- [11] JEŽEK, J. Městský marketing - koncepty, aplikace, kritická analýza. *Ekonomický časopis*, 2011, Vol. 59, No. 3, s. 243-258. ISSN 0013-3035.
- [12] LEYDESDORFF, L., ZAWDIEB, G. The triple helix perspective of innovation systems. *Technology Analysis & Strategic Management*, 2010, Vol. 22, No. 7, pp.789–804. ISSN 1465-3990. DOI: 10.1080/09537325.2010.511142.
- [13] PIKE, A., DAWLEY, S., TOMANEY, J. Resilience, adaptation and adaptability. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2010, 3, pp. 59–70. ISSN 1752-1378.

- [14] RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKY, J. Creative Industries in Spatial Perspective in the Old Industrial Moravian-Silesian Region. *E & M Ekonomie a Management*, 2010, vol. 13, iss. 4, pp. 30-46. ISSN 1212-3609.
- [15] RUTTEN, R., BOEKEMA, F. *The Learning Region: Foundations, State of the Art, Future*. Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 2007, p. ISBN 1843769387.
- [16] TÖDTLING F, TRIPPL, M. One size fits all?: Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*, 2005, Vol. 34, Iss. 8, pp. 1203–1219. ISSN 0048-7333. DOI: 10.1016/j.respol.2005.01.018.
- [17] TOUŠEK, V., NOVÁK, V: Ekonomická krize a trh práce české republiky. *Regionální studia*, 2012, 1, str. 38-52. ISSN 1803-1471.
- [18] VITURKA, M. Regional disparities and their evaluation in the context of regional policy. *Geografie*, 2010, Vol. 115, No. 2, pp. 131–143. ISBN 1212-0014.
- [19] WOKOUN, R., Regional Competitiveness And Regional Development Factors In The Czech Republic, In Bucek M; Capello R; Hudec O; et al. (eds.) *Conference: 3rd Central European Conference in Regional Science*, 2009, Kosice, ISBN 978-80-553-0363-5.
- [20] *Resilience Capacity Index Institute for Governmental Studies*, The University of Berkeley, Dostupné z <http://brr.berkeley.edu/rci/>, (cit. 25. 4. 2013).

FAKTORY SOCIOEKONOMICKÉ VYSPĚLOSTI REGIONŮ: ALTERNATIVNÍ PŘÍSTUP K HODNOCENÍ REGIONŮ

FACTORS OF SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS: AN ALTERNATIVE APPROACH TO AN ASSESSMENT OF REGIONS

ING. LENKA HORKÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 323233@mail.muni.cz

Anotace

Cílem tohoto příspěvku je prostřednictvím aplikace statistické vícerozměrné metody, faktorové analýzy, definovat faktory socioekonomické vyspělosti regionů. Socioekonomická vyspělost je jedním z klíčových parametrů úspěšného regionálního rozvoje. Faktorová analýza zahrnuje 18 ukazatelů socioekonomické vyspělosti regionů a je aplikována na 248 NUTS 2 regionů EU. Výstupem analýzy je pět faktorů, jež determinují socioekonomické prostředí v regionu. Na závěr je navržena alternativní metodika hodnocení socioekonomické vyspělosti regionů prostřednictvím kompozitního indikátoru vytvořeného z identifikovaných faktorů. Výsledky indikují rozdíly v socioekonomické vyspělosti mezi sledovanými regiony v rámci jednoho státu (Itálie, Španělsko, Německo), obecně se mezi nejvyspělejší regiony řadí regiony hlavních měst a západní Evropy, jako nejméně vyspělé regiony byly naopak identifikovány regiony východní a jižní Evropy.

Klíčová slova

Evropská unie, faktorová analýza, kompozitní indikátor, region, regionální analýza, socioekonomická vyspělost

Annotation

The aim of the paper is to define factors of socioeconomic development of regions by an application of factor analysis. The socioeconomic development is one of the key parameters of successful regional development. Factor analysis contains 18 indicators of socioeconomic development of regions and it is applied on 248 NUTS 2 regions of the EU. The results of the analysis are five factors that determine socioeconomic environment of the region. Finally, there is proposed an alternative methodology for assessing socioeconomic development of regions by composite indicator made of formerly identified factors. The results indicate differences between regions of single state (Italy, Spain, and Germany). As most advanced have been identified regions of capital cities and regions of western Europe, as least advanced regions of southern and eastern Europe.

Key words

European Union, factor analysis, composite indicator, region, regional analysis, socioeconomic development

JEL classification: R11, R12

Úvod

Problematika socioekonomické vyspělosti regionů je úzce provázána s nastavováním a hodnocením regionálních politik. Způsob, jakým je tato problematika uchopena, determinuje celý proces regionální

analýzy a tedy i její výsledky, které jsou pro regionální politiku klíčové. S požadavkem o co největší transparentnost se k regionální analýze přistupuje skrze matematické a statistické modely, jejichž nedílnou součástí je podrobná deskripce datového souboru a sledovaných ukazatelů.

Cílem tohoto příspěvku je prostřednictvím aplikace statistické vícerozměrné metody, faktorové analýzy, identifikovat faktory socioekonomické vyspělosti regionů, která je zde definována jako vysoká životní úroveň obyvatel, jež je determinována ekonomickými a sociálními podmínkami a kvalitou života v regionu, za současného zajištění těchto podmínek i pro budoucí generace. Aplikací faktorové analýzy na datový soubor jsou odhaleny vztahy mezi ukazateli, skryté faktory, které za těmito původními ukazateli stojí. Informace obsažené v původním souboru jsou tak zredukovány do několika málo faktorů, které jsou, na rozdíl od původních ukazatelů, nekorelované. Každý z faktorů tak vysvětluje odlišnou charakteristiku původního souboru. Tyto faktory pak mohou být agregovány do kompozitního indikátoru, který bude hodnotit socioekonomickou vyspělost regionů komplexně. Příspěvek vychází z výzkumu provedeného v rámci zpracování diplomové práce (Horká, 2013).

Využití faktorové analýzy a kompozitních indikátorů na regionální úrovni

Faktorová analýza byla použita například v rámci hodnocení socioekonomické rozmanitosti evropských regionů (del Campo a kol., 2008), hodnocení regionálních disparit (Soares a kol., 2003) nebo hodnocení sociálního kapitálu a ekonomického rozvoje regionů (Woodhouse, 2006). Studie se zaměřují na identifikaci faktorů determinujících zkoumané prostředí v regionu. Pro následné hodnocení jednotlivých regionů je zpravidla aplikována shluková analýza, která regiony klasifikuje do několika skupin dle hodnot jednotlivých faktorů tak, že uvnitř skupiny jsou si regiony podobné a mezi skupinami se regiony co nejvíce liší. Tento přístup však zanedbává fakt, že jednotlivé faktory nejsou v analýze stejně důležité. Proto se jeví jako vhodnější použít pro klasifikaci regionů kompozitní indikátor, který je složen z ukazatelů, jimž jsou přiřazeny váhy. Samotné stanovení vah je jedním z problematických kroků konstrukce kompozitního indikátoru, protože je často prováděno subjektivně a není dostatečně a přesvědčivě odůvodněno.

Na regionální úrovni se hodnotí prostřednictvím kompozitních indikátorů především takové charakteristiky, jako jsou regionální konkurenceschopnost (Huggins a Thompson, 2010; Annoni a kol., 2010), inovace (Hollanders a kol., 2012), znalostní ekonomika (Huggins a kol., 2010), ekonomická vyspělost (Žitek a Klímová, 2010). Ve většině případů je kompozitní indikátor vytvořen z několika ukazatelů jako vážený součet jejich hodnot, které jsou normovány do navzájem srovnatelného měřítka. Proces konstrukce kompozitního indikátoru představuje několik kroků (Nardo a kol., 2005): výběr vhodných ukazatelů, sledovaných jednotek, normalizace dat, průzkum struktury ukazatelů, přidělení vah ukazatelům, proces agregace, analýza nejistot a citlivosti. Jednotlivé kroky jsou důležité zejména proto, aby nedošlo ke zkreslení kompozitního indikátoru (například započítáním navzájem korelovaných ukazatelů, srovnáváním nesrovnatelných veličin nebo již zmíněným subjektivním stanovením vah). Při konstrukci kompozitního indikátoru je možné použít faktorovou analýzu k určení vah jednotlivým ukazatelům (Nardo a kol., 2005).

V tomto příspěvku je navržena alternativní metodika hodnocení socioekonomické vyspělosti regionů, která spočívá v propojení výsledků faktorové analýzy přímo s kompozitním indikátorem. Kompozitní indikátor je složen přímo z faktorů, které jsou nekorelované a kterým je stanovena váha dle jejich podílu na vysvětleném rozptylu původních ukazatelů.

Indikátory socioekonomické vyspělosti

Jako sledované jednotky byly zvoleny regiony NUTS 2 EU₂₇. Z celkového počtu 271 regionů NUTS 2 EU₂₇ bylo nakonec zvoleno s ohledem na dostupnost dat 248 těchto regionů. Dále bylo identifikováno 18 ukazatelů socioekonomické vyspělosti regionů, zdrojem dat za jednotlivé regiony byly regionální statistiky Eurostatu a v menší míře datový soubor pro kompozitní indikátor index regionální konkurenceschopnosti (Annoni a kol., 2010). Pokud pro některé regiony nebyla dostupná data,

vycházelo se z hodnot za vyšší územní celky (NUTS 1). Jako referenční rok byl zvolen rok 2009, v případech, kdy pro tento rok nebyla data dostupná, byl zvolen rok předchozí, případně nejbližší aktuální. Snahou bylo, aby každý ukazatel byl vždy sledován za všechny regiony ve stejném roce. Pro ukazatele kvality institucionálního prostředí (úroveň vnímání korupce a efektivita vlády) je jako výchozí zvolena národní úroveň, neboť na regionální úrovni není takto komplexní statistika dostupná (a zároveň jsou tyto charakteristiky typické pro stát jako celek a mezi regiony v rámci státu neexistují významné rozdíly). Mezi indikátory socioekonomické vyspělosti regionů byly zařazeny následující ukazatele: HDP na obyvatele (HDP), růst reálného HDP (rHDP), produktivita práce (PP), disponibilní důchod domácností (DD), výdaje na výzkum a vývoj (VV), vysokoškolské vzdělání (VS), lidské zdroje ve vědě a technice (HRST), zaměstnanost v high-tech (HT), zaměstnanost věkové skupiny 20–64 let (ZAM), dlouhodobá nezaměstnanost (NEZ), jednotlivci pravidelně používající internet (INT), riziko chudoby (CHUD), úroveň vnímání korupce (KOR), efektivita vlády (VLAD), naděje dožití při narození (DOZ), kojenecká úmrtnost (KOJ), úmrtnost na ischemické choroby srdeční (SRD), čistá migrace obyvatel (MIG). Pro účely faktorové analýzy bylo pracováno s daty ve standardizované podobě.

Faktorová analýza

Aplikace faktorové analýzy na datový soubor vycházela z obecných postupů definovaných v literatuře (Meloun a kol., 2012; Hendl, 2012). Faktorová analýza představuje vícerozměrnou statistickou metodu, která v podstatě redukuje původní počet ukazatelů (proměnných) na menší počet faktorů, které jsou navzájem nekorelované a reprezentují původní proměnné prostřednictvím jejich vysvětleného rozptylu.

Faktorová analýza je smysluplná tehdy, jsou-li původní proměnné mezi sebou korelovány. Následující tabulka představuje korelační matici původních proměnných. V tabulce jsou korelace v absolutní hodnotě vyšší než 0,3 zvýrazněny červeně a můžeme si všimnout, že většina hodnot tuto mez překračuje. Velmi těsný vztah je například mezi regionálním HDP na obyvatele a produktivitou práce (0,82), nadějí na dožití při narození a disponibilním důchodem domácností (0,81), dále ve zkratce mezi ukazateli HDP a PP, PP a DD, VS a HRST, HDP a HRST, NEZ a ZAM, KOR a VLAD, DOZ a SRD. Korelační matice signalizuje, že mezi proměnnými existují nějaké vztahy a faktorová analýza by mohla být vhodným nástrojem pro jejich odhalení.

Tab. 1: Výběrová korelační matice

	HDP	rHDP	PP	DD	VV	VS	HRST	HT	ZAM	NEZ	INT	CHUD	KOR	VLAD	DOZ	KOJ	SRD	MIG
HDP	1,00																	
rHDP	-0,14	1,00																
PP	0,82	-0,23	1,00															
DD	0,73	-0,43	0,78	1,00														
VV	0,42	-0,15	0,43	0,46	1,00													
VS	0,56	-0,14	0,52	0,48	0,47	1,00												
HRST	0,70	-0,09	0,65	0,59	0,57	0,85	1,00											
HT	0,55	-0,03	0,44	0,40	0,60	0,56	0,71	1,00										
ZAM	0,48	-0,11	0,38	0,52	0,42	0,47	0,50	0,43	1,00									
NEZ	-0,34	0,01	-0,25	-0,29	-0,26	-0,28	-0,32	-0,27	-0,72	1,00								
INT	0,53	-0,19	0,52	0,56	0,50	0,68	0,73	0,54	0,69	-0,44	1,00							
CHUD	-0,34	-0,13	-0,29	-0,26	-0,29	-0,11	-0,39	-0,41	-0,52	0,48	-0,39	1,00						
KOR	-0,41	0,19	-0,45	-0,33	-0,42	-0,41	-0,48	-0,29	-0,55	0,45	-0,74	0,29	1,00					
VLAD	0,49	-0,35	0,55	0,65	0,51	0,60	0,61	0,39	0,68	-0,35	0,87	-0,28	-0,75	1,00				
DOZ	0,56	-0,48	0,72	0,81	0,36	0,34	0,38	0,19	0,34	-0,21	0,34	-0,15	-0,32	0,50	1,00			
KOJ	-0,49	0,30	-0,53	-0,58	-0,31	-0,27	-0,37	-0,25	-0,32	0,17	-0,33	0,37	0,31	-0,48	-0,72	1,00		
SRD	-0,37	0,29	-0,55	-0,56	-0,20	-0,28	-0,27	-0,04	-0,21	0,17	-0,20	0,02	0,27	-0,34	-0,74	0,45	1,00	
MIG	0,35	-0,09	0,30	0,31	0,21	0,22	0,25	0,27	0,20	-0,26	0,18	-0,15	-0,13	0,11	0,39	-0,38	-0,24	1,00

Zdroj: Data Eurostat. Regional statistics [online], vlastní výpočty.

Dalším krokem faktorové analýzy bylo určení počtu faktorů k , k čemuž byla využita metoda hlavních komponent, která je v podobných analýzách nejčastěji užívána a spočívá v tom, že v podstatě hledáme hlavní komponenty a k je stanoveno na základě několika kritérií (Meloun a kol., 2012):

- kritérium vlastního čísla = k je počet vlastních čísel výběrové korelační matice větších jedna;
- kritérium procenta rozptylu = k je takový počet faktorů, které objasňují více než 60 % (někdy 70 %, u přírodních věd 95 %) variability původních proměnných;
- kritérium Cattelova indexového grafu úpatí vlastních čísel (sutinový graf) = hledání k podle zlomů na křivce.

Následující tabulka vlastních čísel vygenerovaných s pomocí metody hlavních komponent zobrazuje vlastní čísla a procenta vysvětleného rozptylu. Můžeme si všimnout, že splnění 1. a 2. kritéria platí pro $k = 4$. Čtyři faktory vysvětlují 72,78 % rozptylu původních proměnných.

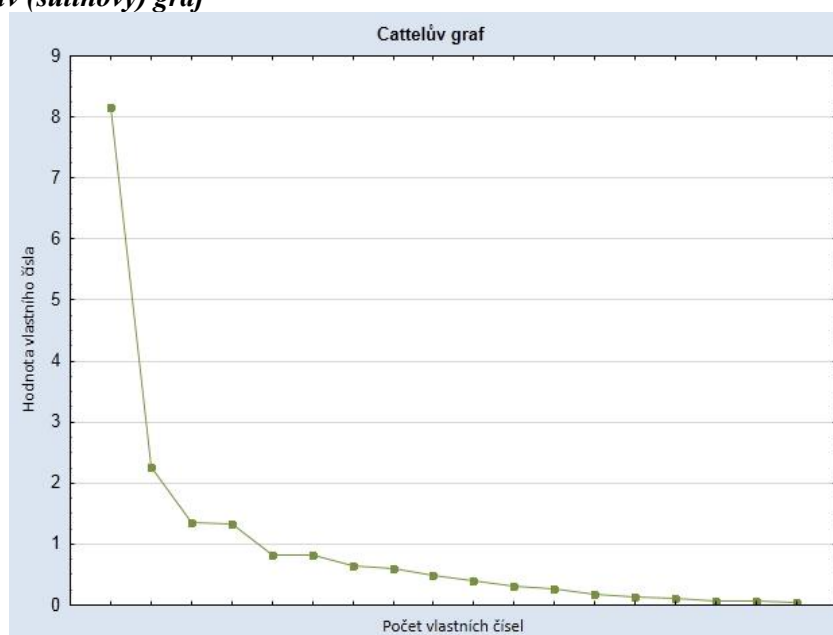
Tab. 2: Vlastní čísla

Počet faktorů	vl. číslo	% celk. rozptylu	kumulativ. vl. číslo	kumulativ. rozptyl
1	8,155082	45,30601	8,15508	45,3060
2	2,253474	12,51930	10,40856	57,8253
3	1,354426	7,52459	11,76298	65,3499
4	1,336785	7,42658	13,09977	72,7765
5	0,816775	4,53764	13,91654	77,3141
6	0,813231	4,51795	14,72977	81,8321
...
...
18	0,044378	0,24654	18,00000	100,0000

Zdroj: Data Eurostat. Regional statistics [online], vlastní výpočty.

Pokud se podíváme na následující Cattelův graf, někdy označován jako sutinový graf neboli graf „valících se kamenů“, u něhož odhadujeme, kde se „valící se kameny“ zastaví, je patrné, že k tomu dojde mezi 4. a 5. vlastním číslem.

Obr. 1: Cattelův (sutinový) graf



Zdroj: Data Eurostat. Regional statistics [online], vlastní výpočty.

Další tabulka zobrazuje, kolik procent variability každé proměnné je vysvětleno různým počtem faktorů. Pro proměnnou výdaje na výzkum a vývoj a čistá migrace obyvatel je čtyřmi faktory vysvětleno necelých 50 % jejich variability. Přidáním 5. faktoru je variabilita všech původních proměnných vysvětlena z minimálně 50 %. Pět faktorů vysvětluje 77,31 % původního rozptylu. Z těchto důvodů byl počet faktorů nakonec stanoven na $k = 5$.

Tab. 3: Komunalita

	Z 1 faktoru	Ze 2 faktorů	Ze 3 faktorů	Ze 4 faktorů	Z 5 faktorů
HDP	0,637	0,643	0,730	0,742	0,790
rHDP	0,098	0,347	0,439	0,551	0,753
PP	0,652	0,727	0,768	0,768	0,854
DD	0,684	0,807	0,808	0,808	0,814
VV	0,413	0,444	0,482	0,497	0,565
VS	0,517	0,553	0,629	0,755	0,755
HRST	0,677	0,736	0,857	0,885	0,889
HT	0,394	0,533	0,753	0,753	0,791
ZAM	0,521	0,645	0,777	0,807	0,807
NEZ	0,261	0,388	0,547	0,724	0,727
INT	0,667	0,783	0,815	0,878	0,878
CHUD	0,213	0,362	0,368	0,693	0,711
KOR	0,442	0,497	0,671	0,707	0,708
VLAD	0,674	0,683	0,789	0,890	0,890
DOZ	0,500	0,901	0,905	0,917	0,917
KOJ	0,396	0,556	0,558	0,633	0,637
SRD	0,261	0,617	0,630	0,631	0,682
MIG	0,150	0,188	0,240	0,463	0,749

Zdroj: Data Eurostat. Regional statistics [online], vlastní výpočty.

Poté, co byl počet faktorů stanoven, bylo možné určit faktorové zátěže. S pomocí metody hlavních komponent a rotační metody normalizovaného varimaxu, která je nejčastěji užívána (Soares a kol., 2003; del Campo a kol., 2008), jsou v níže uvedené tabulce zobrazeny faktorové zátěže pro jednotlivé původní proměnné a faktory. Faktorové zátěže lze v podstatě interpretovat jako korelaci mezi původní proměnnou a faktorem. V ideálním případě by měla každá původní proměnná silně pozitivně nebo negativně korelovat s jedním faktorem a s ostatními minimálně. V některých případech se toho nepodařilo zcela dosáhnout a proměnné korelují s více faktory (například proměnné HDP, INT, CHUD a VLAD), ukazatel efektivity vlády se nezanedbatelně promítá do každého faktoru. Opačné znaménko v tabulce značí negativní korelaci. Čísla v tabulce nám tedy uvádějí, jak se daná původní proměnná realizuje v jednotlivých faktorech. Červeně jsou vyznačeny absolutní hodnoty vyšší než 0,6.

Tab. 4: Matice faktorových zátěží

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
HDP	0,196	0,614	0,567	-0,202	0,106
rHDP	-0,003	-0,316	-0,031	-0,798	-0,123
PP	0,142	0,772	0,480	-0,087	-0,004
DD	0,221	0,756	0,398	0,158	0,100
VV	0,224	0,129	0,652	0,154	0,224
VS	0,141	0,218	0,820	0,109	-0,066
HRST	0,232	0,299	0,860	-0,083	0,021
HT	0,171	0,026	0,804	-0,145	0,306
ZAM	0,813	0,183	0,328	0,046	0,062
NEZ	-0,816	-0,089	-0,078	0,089	-0,197
INT	0,593	0,182	0,655	0,210	-0,141
CHUD	-0,645	-0,133	-0,150	0,444	-0,240

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
KOR	-0,647	-0,196	-0,362	-0,274	0,211
VLAD	0,554	0,353	0,513	0,394	-0,200
DOZ	0,124	0,885	0,130	0,252	0,194
KOJ	-0,229	-0,670	-0,124	-0,109	-0,329
SRD	-0,056	-0,808	-0,004	-0,158	0,032
MIG	0,094	0,243	0,153	0,062	0,809
Podíl vysvětleného rozptylu	0,176	0,222	0,234	0,076	0,066

Zdroj: Data Eurostat. Regional statistics [online], vlastní výpočty.

Podle koeficientů uvedených v tabulce se dopočítají faktorová skóre (hodnoty faktorů) pro všechny regiony. Obecně lze výpočet faktorového skóre zapsat následovně:

$$F_{jk} = \sum_{i=1}^m w_{ji} x_{ik}$$

kde x_{ik} je standardizovaná hodnota i -tého znaku pro k -tý objekt; w_{ji} je koeficient faktorového skóre pro j -tý faktor a i -tý znak; m udává počet celkový počet všech původních znaků.

Tabulka 5 Koeficienty faktorového skóre

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
HDP	-0,082	0,193	0,106	-0,279	-0,058
rHDP	0,026	0,063	0,023	-0,648	-0,202
PP	-0,097	0,278	0,055	-0,236	-0,174
DD	-0,035	0,205	0,006	-0,002	-0,027
VV	-0,053	-0,142	0,223	0,160	0,213
VS	-0,139	-0,058	0,306	0,052	-0,092
HRST	-0,109	-0,009	0,284	-0,115	-0,060
HT	-0,115	-0,160	0,316	-0,060	0,260
ZAM	0,335	-0,051	-0,078	0,022	0,014
NEZ	-0,401	0,049	0,180	0,056	-0,140
INT	0,145	-0,087	0,129	0,134	-0,149
CHUD	-0,287	-0,041	0,120	0,366	-0,113
KOR	-0,246	0,037	0,019	-0,168	0,209
VLAD	0,149	-0,013	0,049	0,243	-0,206
DOZ	-0,031	0,275	-0,112	0,062	0,059
KOJ	-0,037	-0,177	0,108	-0,010	-0,204
SRD	0,027	-0,330	0,141	0,046	0,161
MIG	-0,022	-0,093	0,005	0,150	0,748

Zdroj: Data Eurostat. Regional statistics [online], vlastní výpočty.

Faktory socioekonomické vyspělosti regionů a kompozitní indikátor

S ohledem na tabulku č. 4 byly identifikovány následující faktory socioekonomické vyspělosti regionů. Faktor č. 1 byl nazván jako **Trh práce a institucionální prostředí**. Tento faktor ve velké míře reprezentuje ukazatele zaměstnanosti a dlouhodobé nezaměstnanosti, úroveň vnímání korupce, efektivitu vlády, ohrožení chudobou a počtu lidí užívajících internet. Celkově tento faktor vysvětluje 17,6 % rozptylu původních proměnných. Faktor č. 2 byl identifikován jako **Ekonomická výkonnost a kvalita zdraví**. Do tohoto faktoru se promítnul ukazatel regionálního HDP na obyvatele, produktivity práce, disponibilního důchodu domácností a dále se zde promítly ukazatele indikující zdraví obyvatel (naděje dožití při narození, kojenecká úmrtnost, úmrtnost na ischemické choroby srdeční). Souhrnně tak faktor podává informace o ekonomické výkonnosti regionu a kvalitě zdravotní péče a zdraví obyvatel, faktor vysvětluje 22,2 % rozptylu původních proměnných. Faktor č. 3 byl označen jako **Znalostní ekonomika**, reprezentuje především ukazatele výzkumu a vývoje, informační společnosti a

slaběji se do něho promítají ukazatele ekonomické výkonnosti. Všechny ukazatele jsou spjaty se znalostní ekonomikou a faktor celkově vysvětluje 23,4 % rozptylu původních proměnných. Faktor č. 4 byl nazván jako **Růstový potenciál** a představuje specifický faktor, neboť je ve velké míře reprezentován pouze jednou proměnnou, růstem reálného HDP, celkově faktor vysvětluje 7,6 % rozptylu původních proměnných. Poslední faktor byl označen jako **Demografický vývoj**, rovněž se jedná o faktor specifický, neboť se do něho promítá ve velké míře jeden původní ukazatel, čistá migrace obyvatel. Daný faktor vysvětluje 6,6 % rozptylu původních proměnných.

Výstupem faktorové analýzy bylo identifikování pěti faktorů socioekonomické vyspělosti regionů, které vysvětlují více než 77 % rozptylu původních proměnných. Tyto faktory determinují socioekonomické prostředí ve sledovaných regionech, přičemž mezi klíčové patří především první tři faktory (vysvětlují celkem 62,3 % rozptylu původních proměnných). I když se u všech proměnných nepodařilo promítnout největší část informace pouze do jednoho faktoru, podařilo se nové faktory smysluplně pojmenovat a ve většině případů se v rámci jednoho faktoru seskupily podobné charakteristiky socioekonomické vyspělosti regionů.

Uvedené faktory a jejich faktorová skóre pro jednotlivé regiony byly dále vstupními parametry pro kompozitní indikátor socioekonomické vyspělosti regionů. Navrhovaná metodika nabízí alternativní přístup, ve kterém jsou nové, navzájem nekorelované faktory přímo součástí kompozitního indikátoru a jsou jim přiřazeny váhy dle jejich podílu na vysvětleném rozptylu původních proměnných (z tabulky č. 4). Tento přístup se vypořádává s nedostatkem kompozitních indikátorů, který spočívá v subjektivním stanovení vah a v započítávání navzájem korelovaných ukazatelů, které tak zkreslují výsledný indikátor.

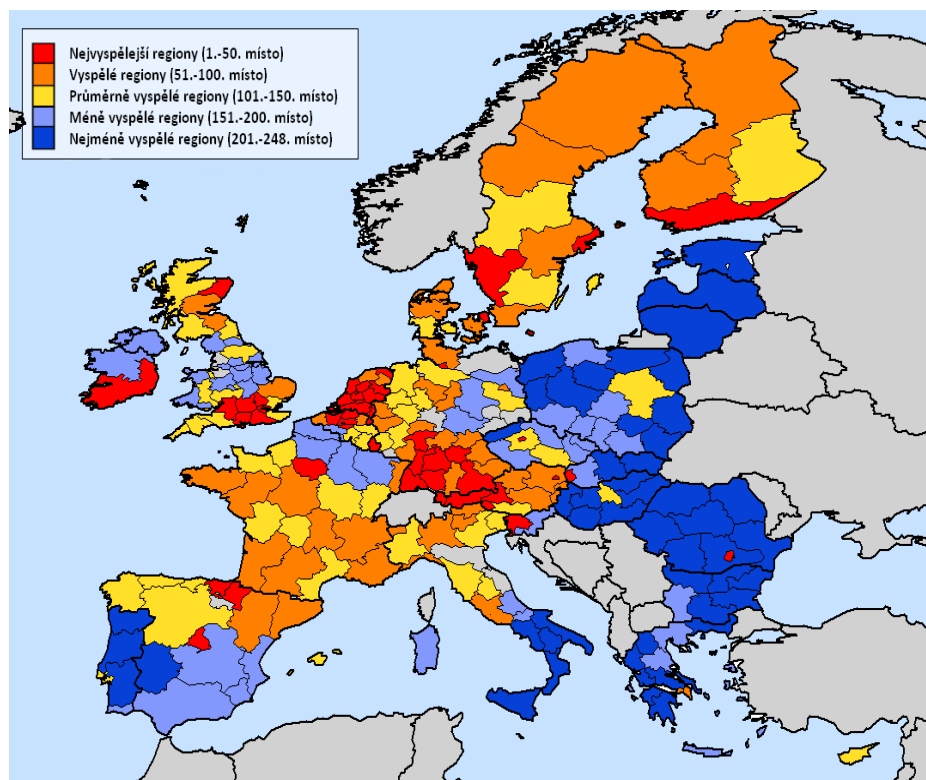
Kompozitní indikátor vznikl na základě sumování vážených standardizovaných hodnot faktorových skóre. Následně byly regiony seřazeny podle výsledného indexu od 1 (nejlepší) do 248 (nejhorší).

$$IndexReg_i = \sum_{j=1}^n v_j f_{ij}$$

kde i = i -tý region; v_j = váha j -tého faktoru; f_{ij} = faktorové skóre j -tého faktoru pro i -tý region; n = počet faktorů.

Na předních místech se umístily především regiony hlavních měst (LU00, UKI1, SE11, NL11, BE31, NL31, FR10 a CZ01), nizozemské regiony a regiony jihozápadního Německa. Poslední příčky obsadily regiony východní Evropy (BG31, RO21, RO41, RO11, HU31, RO12, BG32 a BG42). Regiony byly dále rozděleny podle výsledného pořadí do pěti skupin (od nejméně vyspělých po nejvíce vyspělé regiony). Výsledky jsou zobrazeny v kartogramu na následujícím obrázku 2.

Z kartogramu jsou patrné meziregionální rozdíly v socioekonomické vyspělosti v Itálii (vyspělý sever, méně vyspělý jih), Španělsku (vyspělý sever a regiony velkých měst, méně vyspělý jih), Německu (vyspělý jih a méně vyspělý východ), Spojeném království (méně vyspělý střed oproti zbylým regionům). Rozdíly jsou i mezi regiony České republiky, kde je nejvyspělejším regionem CZ01 (Praha), regiony CZ02 a CZ06 se řadí mezi průměrně vyspělé a ostatní regiony patří k méně vyspělým, přičemž nejméně vyspělý se jeví region CZ04.

Obr. 2: Klasifikace regionů dle kompozitního indikátoru

Zdroj: Data Eurostat. Regional statistics [online], vlastní zpracování.

Závěr

V rámci tohoto příspěvku bylo prostřednictvím faktorové analýzy identifikováno pět faktorů socioekonomické vyspělosti 248 NUTS 2 regionů EU. Socioekonomické prostředí sledovaných regionů je dle výsledků analýzy determinováno především faktorem trhu práce a institucionálního prostředí, ekonomické výkonnosti a kvality zdraví a znalostní ekonomiky, v menší míře také faktorem růstového potenciálu a demografického vývoje. Uvedené faktory byly dále součástí navrhovaného alternativního hodnocení socioekonomické vyspělosti regionů, které vycházelo z konstrukce kompozitního indikátoru. Tento indikátor vznikl jako suma vážených standardizovaných hodnot faktorových skóre. Váhy byly stanoveny dle podílu jednotlivých faktorů na vysvětlení rozptylu původních 18 proměnných. Z výsledků byly patrné rozdíly v socioekonomické vyspělosti mezi regiony západní, východní a jižní Evropy. Velké meziregionální rozdíly byly patrné zejména v Itálii, Španělsku, Německu a ve Spojeném království.

Literatura

- [1] ANNONI, P., KOZOVSKA, Ka. *EU regional competitiveness index 2010* [online]. JRC Scientific and Technical Reports, European Union Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. 289 s. (PDF). Dostupné z: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion5/index_cs.cfm_>. ISBN 978-92-79-15693-9.
- [2] DEL CAMPO, C.; MONTEIRO, C. M.F; SOARES, J. O. The European regional policy and the socio-economic diversity of European regions: A multivariate analysis. *European Journal of Operational Research*, 2008, 187.2: 600-612. DOI: 10.1016/j.ejor.2007.03.024.
- [3] Eurostat. *Regional statistics* [online]. 2013 [cit. 2013-03-04]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/databas_e>.

- [4] HENDL, J. *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*. 4., rozšířené vyd. Praha: Portál, 2012, 734 s. ISBN 9788026202004.
- [5] HOLLANDERS, H., DERBYSHIRE, J., LEWNEY, R. at al. *Regional Innovation Scoreboard 2012 – Methodology report* [online]. European Union, 2012. 37 s. (PDF). Dostupné z: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ris-2012-methodology-report_en.pdf>.
- [6] HORKÁ, L. *Hodnocení socioekonomické vyspělosti regionů*. [diplomová práce] Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2013. 89 s.
- [7] HUGGINS, R., IZUSHI, H., DAVIES, W., SHOUGUI, L. *World Knowledge Competitiveness Index 2008* [online]. University of Wales Institute, Cardiff : Centre for International Competitiveness, 2010. 57 s. (PDF). Dostupné z: <<http://www.cforic.org/downloads.php>>. ISBN 1-902829-04-2.
- [8] HUGGINS, R., THOMPSON, P. *UK Competitiveness INDEX 2010* [online]. Cardiff, UK : Centre for International Competitiveness, UWIC, 2010. 48 s. (PDF). Dostupné z: <<http://www.cforic.org/downloads.php>>. ISBN 1-902829-07-7.
- [9] MELOUN, M., MILITKÝ, J., HILL, . *Statistická analýza vícerozměrných dat v příkladech*. Vyd. 2. Praha: Academia, 2012, 750 s. ISBN 9788020020710.
- [10] NARDO, M. a kol. *Tools for Composite Indicators Building* [online]. European Commission, Ipsra, 2005. 134 s. (PDF). Dostupné z: <http://ipsc.jrc.ec.europa.eu/fileadmin/repository/eas/composite-indicators/Documents/EUR_21682_EN_Tools_for_Composite_Indicator_Building.pdf>.
- [11] SOARES, J. O.; MARQUES, M. M. L., MONTEIRO, C. M. F. A multivariate methodology to uncover regional disparities: A contribution to improve European Union and governmental decisions. *European Journal of Operational Research*, 2003, 145.1: 121-135. DOI: 10.1016/S0377-2217(02)00146-7.
- [12] WOODHOUSE, A. Social capital and economic development in regional Australia: A case study. *Journal of rural studies*, 2006, 22.1: 83-94.
- [13] ŽÍTEK, V., a KLÍMOVÁ, V.. Rozdíly v ekonomické vyspělosti regionů NUTS 2 v Evropské unii. In Klímová, V. (ed.) *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 42–49 , 8 s. ISBN 978-80-210-5210-9.

STANOVENIE VZŤAHU MEDZI VYBRANÝMI UKAZOVATEĽMI EKONOMICKEJ VÝKONNOSTI A FINANČNEJ KAPACITY REGIÓNOV NUTS III V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

DETERMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SELECTED INDICATORS OF ECONOMIC PERFORMANCE AND FINANCIAL CAPACITY NUTS III REGIONS IN THE SLOVAK REPUBLIC

ING. STANISLAV KOLOŠTA, PHD.

ING. PAULA BOLCÁROVÁ

ING. FILIP FLAŠKA, PHD.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Dep. of Public Economy and Regional Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: stanislav.kolosta@umb.sk, paula.bolcarova@umb.sk, filip.flaska@umb.sk

Anotácia

Cieľom článku bolo stanoviť vzťah medzi vybranými ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti a finančnou kapacitou regionálnych samospráv úrovne NUTS III v SR. Medzi vybranými ukazovateľmi existuje stredne silná priama lineárna závislosť. Výsledky čiastkovej analýzy poukázali na potrebu v budúcnosti prešetriť, ktoré faktory vyplývajúce z aktivít regionálnych samospráv najviac ovplyvňujú zložku nedaňových vlastných príjmov vo vzťahu k ekonomickej výkonnosti regiónov NUTS III.

Kľúčové slová

ekonomická výkonnosť, miera sebestačnosti, miera samofinancovania.

Annotation

Aim of this article was to determine the relationship between selected indicators of economic performance and financial capacity of regions at NUTS III level in Slovakia. Between selected indicators there exists moderate direct linear relationship. The results of partial analyze indicated the need of future investigation which factors arising from activities of regional government most affect their own non-tax revenue component in relation to the economic performance of regions.

Key words

economic performance, self-sufficiency rate, self-financing rate.

JEL classification: H71, H72, R11

Úvod

Ekonomická výkonnosť regiónov je determinovaná rôznymi faktormi v závislosti od ekonomického prostredia a hospodársko-politickej situácie v danej krajine. Jedným z významných faktorov nielen v rámci EÚ je hospodárska kríza. Tá sa vzhľadom na otvorenosť a prepojenosť národných ekonomík odzrkadľuje nielen v poklese ekonomickej výkonnosti regiónov ale aj v nižšej miere vlastných

příjmů regionálních samospráv na celkových příjmech či výšky krytí běžných výdávků a rozvojových aktivit vlastními příjmy.

Ekonomická výkonnost regionů se nejčastěji měří prostřednictvím ukazatelů jako sú regionální HDP na obyvatele, podíl HDP regionu na HDP krajiny, hrubá přidaná hodnota, produktivita práce, % ekonomicky aktivního obyvatelstva, podíl ziskových podniků na celkovém počtu podniků, přímé zahraniční investice v regioně a další.

Finanční kapacita regionů je „meraná ukazovateli míry samofinancování, sebestačnosti, zadlžování, daňové, majetkové a reprodukční síly.“ (Žárská, 2009, s. 1). Hodnoty ukazatelů finanční kapacity reprezentují územní samosprávu z hlediska finančního krytí rozvojových aktivit, či její stability, důveryhodnosti resp. solventnosti pro její obyvatele a investory. V podstatě se jedná o maximum příjmů, které je územní samospráva schopná získat v rámci standardních podmínek z vlastních zdrojů. Vystupuje také jako měřítko schopnosti územní samosprávy financovat místní veřejné statky z vlastních zdrojů a do velké míry závisí od fiškalní kapacity. Územní samosprávy mohou získat významné příjmy aj z nedaňových zdrojů (majetok, ekonomické aktivity, finanční investice).

1. Ciel' a metódy

Cieľom príspevku je stanoviť vzťah medzi vybranými ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti a finančnou kapacitou regiónov úrovne NUTS III v SR. Dôvodom bol aj fakt, že táto oblasť nie je vo veľkom rozsahu spracovaná v odbornej literatúre. Predpokladáme, že zmeny v ekonomickej výkonnosti vplyvajú na zmeny v ukazovateľoch finančnej kapacity územných samospráv nakoľko vlastné príjmy samospráv sú tvorené aj z nedaňových zdrojov, ktoré územné samosprávy môžu získať z ich ekonomických a ekonomiku podporujúcich aktivít čo vplyva aj na ekonomiku územných samospráv a ich ekonomický rast a rozvoj.

V práci sme alternatívne pracovali s niekoľkými ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti, a to ukazovateľom HDP na obyvateľa, hrubou pridanou hodnotou na obyvateľa a produktivitou práce z tržieb za vlastné výkony a tovar v jednotlivých regionoch NUTS III. Z ukazovateľov finančnej kapacity sme zvolili mieru finančnej sebestačnosti (vyjadruje podiel vlastných príjmov na celkových príjmech) a mieru samofinancovania (vyjadrenú podielom vlastných príjmov na bežných výdavkoch regionálnej samosprávy).

Vlastné príjmy regionálnych samospráv sme očistili od dane z príjmov fyzických osôb (podielovej dane), pretože súčasťou vzorca pre výpočet podielov na dani z príjmov fyzických osôb regionálnej samosprávy sú mechanizmy fiškalného vyrovnávania. Z daného dôvodu by mohlo dôjsť k značnému skresleniu výsledkov skúmania vzťahu medzi vybranými ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti a finančnej kapacity regiónov.

Časové obdobie, za ktoré sme údaje analyzovali, je od roku 2008, kedy sa začali prejavovať účinky hospodárskej krízy, do roku 2010, nakoľko údaje za ukazovatele ekonomickej výkonnosti regiónov NUTS III boli prístupné len do tohto roku. Panelové údaje sme transformovali na prierezové, pričom pre elimináciu trendu inkorporovaného v premenných, a teda dosiahnutie časovej invariantnosti údajov, sme zvolili prepočet hodnôt ukazovateľov za jednotlivé regióny k ich priemernej hodnote za Slovenskú republiku v danom roku.

Následne sme zisťovali či existuje závislosť vybraných ukazovateľov finančnej kapacity od vybraných ukazovateľov ekonomickej výkonnosti regiónov NUTS III. Tesnosť závislosti sme prešetrili pomocou korelačnej analýzy, pričom sme predpokladali priamu lineárnu závislosť. Významnosť korelačných koeficientov sme preverili jednostranným t-testom podľa vzťahu:

$$T = \frac{r_{xy} \times \sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r_{xy}^2}}$$

kde r_{xy} je párový korelačný koeficient a n je počet pozorovaní. Nulová hypotéza predpokladá nulovú lineárnu koreláciu. Ak výsledkom testovania bude zamietnutie nulovej hypotézy, potvrdí sa významnosť relácie medzi ekonomickou výkonnosťou a finančnou kapacitou regiónu. Kvantifikáciu vplyvu prevedieme prostredníctvom odhadu jednoduchého lineárneho regresného modelu:

$$y_i = \alpha + \beta x_i + \epsilon_i \quad i = 1, 2, \dots, n$$

kde y_i je hodnota vybraného ukazovateľa finančnej kapacity v i -tom regióne, α a β sú parametre regresnej rovnice, x_i je hodnota vybraného ukazovateľa ekonomickej výkonnosti v i -tom regióne, ϵ_i je náhodná zložka modelu a n je počet regiónov.

2. Výsledky

Slovenská ekonomika začala pociťovať dopad hospodárskej krízy najmä v poslednom štvrtí roku 2008 hoci na ekonomických ukazovateľoch sa to prejavilo naplno v samosprávnych krajoch v roku 2009. Toto obdobie poznačené krízou sme skúmali ohľadom závislosti spomenutých vybraných ukazovateľov ekonomickej výkonnosti a finančnej kapacity samosprávnych krajov. Upravenú podobu ukazovateľov uvádzame v tabuľke 1. Vysvetlivky k skratkám uvádzame pod tabuľkou 1.

Tab. 1 Údajová základňa za obdobie rokov 2008-2010

hdp	PP	HPH	seb	sam
0,8477	0,7006	0,1108	1,3446	1,4339
0,9062	0,5331	0,1006	1,6188	1,9023
1,1466	1,2259	0,1186	0,7471	0,6257
0,8715	0,9544	0,1122	0,6874	0,6052
0,7535	0,5687	0,0911	1,0348	0,9871
0,8233	0,9262	0,1180	0,6092	0,5164
0,5870	0,4866	0,0872	0,4214	0,3628
2,3052	2,5019	0,2614	1,5367	1,5665
0,8476	0,7965	0,1104	1,2448	1,3182
0,8874	0,4941	0,0982	1,3835	1,5992
1,1053	1,4082	0,1144	0,8405	0,7075
0,8652	0,9316	0,1113	0,7897	0,6983
0,7315	0,5151	0,0882	0,9178	0,8827
0,7825	0,8756	0,1122	0,6411	0,5787
0,5781	0,5031	0,0859	0,5485	0,5108
2,4432	2,0884	0,2794	1,6341	1,7046
0,8307	0,7109	0,1079	1,1255	1,1044
0,8857	0,5404	0,0977	1,5001	1,9146
1,1239	1,3305	0,1164	0,8219	0,7180
0,8859	1,1011	0,1139	1,0640	1,0070
0,7397	0,4642	0,0889	0,9626	0,8925
0,7898	0,9617	0,1133	0,7874	0,7248
0,5656	0,4822	0,0842	0,4518	0,4424

2,4105	2,2078	0,2778	1,2866	1,1962
--------	--------	--------	--------	--------

Zdroj: vlastné spracovanie z údajov ŠÚ SR a záverečných účtov samosprávnych krajov 2008-2010

Vysvetlivky:

hdp - podiel HDP na obyvateľa na priemernej hodnote HDP na obyvateľa v SR

PP - podiel produktivity práce z tržieb za vlastné výkony a tovar NUTS III na jej priemernej hodnote NUTS III v SR

HPH - podiel hrubej pridanej hodnoty NUTS III na jej priemernej hodnote NUTS III v SR

seb - podiel očistenej miery sebestačnosti na jej priemernej hodnote za NUTS III v SR

sam - podiel očistenej miery samofinancovania na jej priemernej hodnote za NUTS III v SR

Skúmanie relácií medzi ukazovateľmi sme zahájili vypočítaním koeficientov korelácie. Korelačná matica, zobrazená v tabuľke 2, naznačuje stredne silnú priamu lineárnu závislosť medzi ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti a ukazovateľmi finančnej kapacity, pričom najslabšiu a štatisticky nevýznamnú koreláciu s ukazovateľmi finančnej kapacity možno pozorovať v prípade upraveného ukazovateľa produktivity práce, ktorý sme z tohto dôvodu z následnej analýzy vypustili.

Tab. 2 Korelácia – vybrané ukazovatele ekonomickeho vývoja regiónov a finančnej kapacity

	hdp	PP	HPH	seb	sam
hdp	1				
PP	0,932148	1			
HPH	0,983703	0,924113	1		
seb	0,561428 ***	0,349891 **	0,503564 ***	1	
sam	0,441075 **	0,207398	0,383631 **	0,978338	1

***významné na 1%-nej hladine významnosti, **významné na 5%-nej hladine významnosti

Zdroj: vlastné spracovanie

Ďalej sme sa pomocou prevedenej regresnej analýzy pokúsili odhaliť mieru a signifikantnosť vplyvu ekonomickej výkonnosti na finančnú kapacitu regionálnej samosprávy NUTS III v SR. Výsledky sú zobrazené v tabuľke 3.

Tab. 3 Výsledky regresie

1. Vzťah medzi upraveným HDP regiónu a očistenou mierou finančnej sebestačnosti NUTS III						
	Coefficients	t Stat	P-value	Regression Statistics	Significance F	
Intercept	0,6047	4,3225	0,0003	Multiple R	0,5614	0,0043
hdp	0,3839	3,1822	0,0043	R Square	0,3152	
2. Vzťah medzi upraveným HDP regiónu a očistenou mierou samofinancovania NUTS III						
	Coefficients	t Stat	P-value	Regression Statistics	Significance F	
Intercept	0,6039	3,1214	0,0050	Multiple R	0,4411	0,0310
hdp	0,3846	2,3052	0,0310	R Square	0,1945	
3. Vzťah medzi hrubou pridanou hodnotou a očistenou mierou finančnej sebestačnosti v NUTS III						
	Coefficients	t Stat	P-value	Regression Statistics	Significance F	
Intercept	0,5976	3,6931	0,0013	Multiple R	0,5036	0,0121
HPH	3,2196	2,7338	0,0121	R Square	0,2536	
4. Vzťah medzi hrubou pridanou hodnotou a očistenou mierou finančnej sebestačnosti v NUTS III						
	Coefficients	t Stat	P-value	Regression Statistics	Significance F	
Intercept	0,6090	2,7611	0,0114	Multiple R	0,3836	0,0642
HPH	3,1281	1,9485	0,0642	R Square	0,1472	

Zdroj: vlastné spracovanie

V modelech 1 až 3 môžeme na 5%-nej hladine významnosti potvrdiť signifikantnosť ako parametrov, tak aj modelu ako celku. Na 10%-nej hladine významnosti však zamietame hypotézu o nevýznamnosti aj v modeli 4. Pomocou ukazovateľa HDP na obyvateľa v regióne sa nám podarilo vysvetliť 31,5% variability očistenej miery finančnej sebestačnosti, pričom jednopercetne nižší HDP na obyvateľa v NUTS III oproti priemeru SR znamená stratu miery finančnej sebestačnosti v konkrétnom regióne NUTS III približne o 0,38 percentuálnych bodov.

Obdobne možno interpretovať aj ostatné modely, pričom signifikantnosť parametrov len potvrdzuje fakt, že výber ukazovateľov nepodmieňuje existenciu vplyvu medzi ekonomickou výkonnosťou a finančnou kapacitou územných samospráv.

Záver

Na základe použitých metód môžeme dedukovať, že väčšia ekonomická výkonnosť regiónov NUTS III v Slovenskej republike meraná vybranými ukazovateľmi je reflektovaná aj v rastúcej miere finančnej sebestačnosti a samofinancovania samosprávnych krajov v SR očistených od daní z príjmov fyzických osôb.

To poukazuje na to, že v samosprávnych krajoch SR - ktoré sú ekonomicky výkonnejšie a je v nich lepší potenciál a podmienky na podnikanie – majú ich predstavitelia lepšie predpoklady zvyšovať nedaňové príjmy z vlastnej podnikateľskej a inej činnosti (napr. prenájom) aj vďaka vyššiemu zahusťovaniu ich územia ekonomickými aktivitami.

Na overenie tohto predpokladu si myslíme, že by bolo v budúcnosti vhodné zistiť, ktoré faktory vyplývajúce z aktivít samosprávnych krajov najviac ovplyvňujú zložku vlastných príjmov vo vzťahu k HDP na obyvateľa regiónu a k hrubej pridanej hodnote. Napríklad, ako sa odrážajú kvalita podnikateľského prostredia (ako súhrnný ukazovateľ), podnikateľské a podporné aktivity samosprávnych krajov, či kvalita manažmentu územných samospráv na zabezpečovaní krytia bežných výdavkov prostredníctvom vlastných príjmov očistených od daní z príjmov fyzických osôb.

Literatúra

- [1] Štatistický úrad Slovenskej republiky. Dostupné z: <www.statistics.sk>.
- [2] Záverečné účty samosprávnych krajov v SR v rokoch 2008-2010.
- [3] ŽÁRSKA, E. Finančná kapacita obce ako determinant rozvoja. In *XIV. ročník konferencie Teoretické a praktické aspekty verejných financií*, Vysoká škola ekonomická v Praze, 3.-4. dubna 2009, s. 9. ISBN 978-80-245-1513-7. Dostupné z: <<http://kvf.vse.cz/vyzkum/publikace-v-elektronicke-forme/papery-2009>>.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu VEGA 1/0822/11 „Redistribúcia finančných zdrojov v decentralizovanom fiškálnom systéme Slovenska“.

REGIONÁLNÍ HODNOCENÍ KVALITY SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ – PŘÍPADOVÁ STUDIE ČESKÉ REPUBLIKY

REGIONAL EVALUATION OF SOCIAL ENVIRONMENT QUALITY – A CASE STUDY OF THE CZECH REPUBLIC

DOC. RNDR. MILAN VITURKA, CSc.

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: viturka@econ.muni.cz

Anotace

Cílem článku je představit výsledky hodnocení kvality sociálního prostředí (KSP) za mikroregiony (územní obvody obcí s rozšířenou působností 3. stupně – regiony ORP) a mezoregiony (kraje – regiony NUTS 3) České republiky. Originální metoda hodnocení je založena na vybraných faktorech interpretujících klíčové oblasti sociálního prostředí (sociální, demografickou, urbanistickou, infrastrukturní a environmentální). Na tomto základě byly regiony ORP rozděleny do tří skupin: progresivní, standardní a regresivní regiony. Krajské hodnoty pak byly získány agregací mikroregionálních hodnot vážených příslušnými počty obyvatel. Pro územní rozložení hodnot KSP je charakteristická poměrně nízká úroveň diferenciací a dále byla prokázána tendence k poklesu těchto hodnot směrem k hraničním regionům NUTS 3. Celkově lze konstatovat, že špatná KSP snižuje residenční i investiční atraktivitu regionů a tedy i dlouhodobou udržitelnost jejich rozvoje.

Klíčová slova

regionální rozvoj, sociální prostředí, typologie.

Annotation

The aim of the article is to present the results of evaluation concerning of social environment quality (SEQ) according to micro-regions (territorial districts of municipalities with extended competencies of 3rd degree – MEC regions) and mezo-regions (kraje – regions NUTS 3) of the Czech Republic. The original method of evaluation is based on the selected factors representing key areas of SEQ (social, demographic, urban, infrastructure and environmental area). On this basis the MEC regions were divided into three groups: regions with progressive, standard and regressive SEQ. The NUTS 3 values were then obtained by aggregation of micro-regional values weighted by relevant population. It can be stated that territorial distribution of the SEQ values is characterized by relatively low level of differentiation and further a tendency to decreasing of these values towards to the borders of NUTS 3 regions has been also demonstrated. Overall, it can be concluded that poor SEQ reduces residential and investment attractiveness of the regions and hence long-term sustainability of their development. "

Key words

regional development, social environment, typology.

JEL classification: R11

1. Úvodní poznámky

Společenský rozvoj a jeho pozitivní a negativní konsekvence nepochybně vytvářejí základní rámec pro naplňování poznávací funkce společenských věd. V tomto kontextu je dále pozornost soustředěna

na sociální rozvoj, který lze spolu s ekonomickým a environmentálním rozvojem pokládat za jeho základní strukturální komponentu. Tento článek se zabývá především prostorovými souvislostmi sociálního rozvoje s důrazem na jeho úroveň, která je hodnocena na základě regionální kvality sociálního prostředí (KSP).

V tomto ohledu považujeme za inspirativní koncept hodnocení kvality života, který se rozvinul ve druhé polovině minulého století. Postupně se vytvořily tři základní výzkumné směry hodnocení kvality života. První z nich je možné označit jako normativní. Podstatou tohoto sociologického směru je aplikace tzv. objektivních sociálních indikátorů odrážejících idealizované představy o žádoucím společenském rozvoji (objective well-being). Druhý směr definující kvalitu života na základě míry uspokojování spotřebitelských preferencí obyvatel lze označit jako ekonomický. Jde o zjevně redukcionistický směr, neboť kvalita života je nepochybně významně ovlivňována i faktory stojícími mimo ekonomiku (např. demografické faktory, kvalita lidských vztahů či úroveň občanských svobod). Poslední přístup se označuje jako psychologický, neboť definuje kvalitu života na základě subjektivních představ obyvatel formovaných jejich životním uspokojením a zohledňujícím výskyt příjemných a nepříjemných ovlivňujících faktorů (subjective well-being). Tyto představy přirozeně nemusí korespondovat s objektivními sociálními a ekonomickými indikátory. Celkově lze konstatovat, že dosud neexistuje jasná shoda ani o definici, ani o metodách měření kvality života.

Rostoucí popularita hodnocení kvality života významně souvisí s dlouhodobě probíhajícími diskusemi o dominantní roli HDP jako hlavního měřítka společenského rozvoje. Mezi základní otázky zde nepochybně patří problematiku používání vývoje HDP pro predikci dlouhodobého rozvoje jednotlivých zemí. Tato praxe vyvolala řadu iniciativ, ze kterých lze uvést zejména koncept čistého ekonomického blahobytu – net economic welfare (předpokládající takovou úpravu HDP, aby odrazil pouze položky přispívající k ekonomickému blahobytu tj. ostatní položky, např. škody na životním prostředí, jsou odpočítávány) a iniciativu OSN cílenou na doplnění tokové veličiny HDP stavovou veličinou měřící celkové bohatství národů (vykazující všestrannější vazby na budoucí rozvoj). Dalším důvodem je faktické redukování společenského rozvoje pouze na jeho ekonomickou komponentu (jako často uváděný příklad snahy o zavedení komplexnější míry společenského rozvoje lze uvést tzv. index hrubého národního štěstí, zavedený v Bhútánu). Uvedené aktivity lze nepochybně chápat i jako významný příspěvek k vytváření potřebných předpokladů pro účinnější uplatňování konceptu udržitelného rozvoje, obecně interpretovaného jako takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti naplňování potřeb budoucích generací (Bruntland, 1987).

Na rozpracování konceptu kvality života se podílela řada autorů, mezi které patří např. Diener, Suh (1997), Rogerson, Findlay, Morris (1989), Smith (1973), Veenhoven (1996), Andráško (2008) a Ira (2008). V rámci užitých přístupů k hodnocení kvality života se s největším zájmem veřejnosti setkaly Human development index (HDI) publikovaný každoročně UNDP, Economist Intelligence unit's index a Mercer's quality of living report a dále žebříčky kvality života měst resp. metropolitních regionů, jejichž významným popularizátorem je známý ekonomický časopis Fortune. Z institucí věnujících se hodnocení kvality života lze dále uvést OECD (Better life initiative), European union (Eurobarometer), World bank (World development indicators) a World resources institute (World resources). Z domácích autorů se pak hodnocením kvality života zabývali zejména Kreidl, Nováček a Mederly (2004), kteří sestavili index kvality a udržitelnosti života jako alternativu k HDI – poslední dva uvedení autoři se v rámci Centra pro sociální a ekonomické strategie Univerzity Karlovy kvalitě života věnovali i na regionální úrovni. Na pozadí tzv. faktorové ekologie měst se pak danou problematikou zabývali např. Matějů (1980), Vystoupil (1987), Toušek (1997), Kladio (2011) a Živělová (2009). Potřebné je zmínit i Wokouna (2011), který vedl zpracování studie MasterCard zaměřené na hodnocení sociální situace 63 nejvýznamnějších českých a moravských měst pomocí 12 ukazatelů zahrnujících 5 oblastí – trh práce, cenu bydlení, kvalitu sociální a zdravotní péče, kriminalitu a příjmy obyvatelstva.

2. Cíl a metodika výzkumu

Hlavním cílem provedeného výzkumu je vyhodnocení kvality sociálního prostředí na mikroregionální a mezoregionální úrovni České republiky. Jako jednotky pro mikroregionální hodnocení KSP byly zvoleny územní obvody obcí s rozšířenou působností 3. stupně resp. ORP (dále regiony ORP) – celkem 205 jednotek mimo Prahu, které lze ztotožnit s nodálními regiony utvářenými na základě vazeb centra s jeho zázemím. Mezoregionální úroveň pak tvoří 14 krajů resp. regionů NUTS 3 (dále kraje). Tato úroveň představuje v České republice (spolu s 8 umělými regiony NUTS 2 vytvořenými pro implementaci Kohezní politiky EU) hlavní prostorový rámec regionální politiky.

KSP je chápána jako agregátní výsledek různorodých procesů a vlivů formujících základní podmínky sociálního rozvoje regionů. Její hodnocení je komplikované již samotnou pluralitou přístupů k chápání ústředního pojmu kvality života. Pro náš účel se jako nevhodnější jeví aplikace tzv. objektivních sociálních indikátorů. Zde je však nutné upozornit na neexistenci všeobecně akceptovatelné metody výběru těchto indikátorů resp. faktorů při neexistenci všeobecného indikátoru srovnatelného s HDP. Jejich výběr je proto do značné míry individuální záležitostí, odrážející nejen odborné znalosti a preference zpracovatele, ale i dostupnost relevantních ukazatelů. Často diskutovaným problémem jsou i váhy vybraných faktorů. V tomto ohledu se kloníme k názoru, že jejich zavedení by nebylo účelné, neboť „ideální“ společenský rozvoj by měl reflektovat preference všech skupin obyvatelstva, aniž by některé z nich byly upřednostněny před preferencemi jiných skupin (např. indikátory nezaměstnanosti jsou zcela relevantní jen pro obyvatelstvo v produktivním věku). Zavedení vah je navíc spojeno s rizikem zkreslování výsledků hodnocení – pro ilustraci lze uvést americkou studii (Becker et al. 1987), kde při použití různých vah byla pětina zkoumaných metropolitních areálů USA zařazena buď do nejlepší, nebo naopak do nejhorší skupiny.

Po provedených analýzách bylo pro hodnocení KSP vybráno celkem 16 faktorů, ze kterých byla většina podrobena důkladné statistické analýze již v rámci dřívějších studií (Kunc, Synková, 2010, Kutscherauer, 2010, Mederly et al., 2004). Prezentované pojetí je založeno na vícerozměrném hodnocení KSP a v souladu s tím byla značná pozornost věnována klíčovému oblastem hodnocení, identifikovaných s využitím předchozích výzkumů. Tyto oblasti pak byly popsány pomocí vybraných faktorů, které mají z pohledu jednotlivých aktérů regionálního rozvoje (občané, podnikatelé, veřejná správa) exogenní charakter a lze je rozdělit do pěti skupin:

- sociální faktory – naděje dožití, vzdělanost, nezaměstnanost, rozvodovost, potratovost, kriminalita
- demografické faktory – přirozený pohyb obyvatelstva, mechanický pohyb obyvatelstva, věková struktura obyvatelstva
- urbanistické faktory – urbanizace, urbanistický rozvoj, urbanistické prostředí
- infrastrukturní faktory – zdravotnická infrastruktura, sociální infrastruktura
- environmentální faktory – krajinná struktura, kvalita ovzduší.

KSP jednotlivých regionů ORP pak představuje součty hodnot dílčích faktorů, které byly získány následujícím postupem: zařazení regionů podle hodnot primárních ukazatelů relevantních pro jednotlivé faktory s využitím statistických skupin vytvořených na základě analýzy rozložení, finální zařazení regionů podle dílčích faktorů a transformace výsledků parciálních hodnocení do generalizovaných stupňů užitých pro komplexní hodnocení (od nejlepšího 1. stupně po nejhorší 5. stupeň). Krajské hodnoty pak byly získány agregací vypočtených mikroregionálních hodnot vážených příslušnými počty obyvatel. Ze širšího pohledu lze konstatovat, že KSP je významně spjata s kvalitou podnikatelského prostředí (KPP), která představuje primární spojovací článek s teritoriálně chápanou konkurenceschopností, kterou lze obecně definovat jako schopnost regionů generovat relativně vysoké příjmy a úroveň zaměstnanosti v podmínkách jejich vystavení vnější konkurenci (European Commission, 1999). Tuto definici je možné z dlouhodobého pohledu interpretovat tak, že základem konkurenceschopnosti je vysoká atraktivita regionů pro podnikání a pro bydlení. Z této interpretace pak lze vyvozovat, že regionální konkurenceschopnost je ovlivňována nejen úrovní podnikatelského prostředí [podrobněji Víturka a kol., 2011, Víturka, 2011], ale i úrovní KSP přičemž její dlouhodobá

udržitelnost je podmíněna vyváženým vztahem obou komponent. Z individuálního pohledu pak jde v podstatě o řešení jedné ze základních existencialistických otázek, a sice jak a kde žít.

3. Hlavní výsledky výzkumu

Hodnocení KSP poskytuje veřejné správě, podnikatelské sféře a dalším uživatelům územně a věcně strukturované informace o relevantních faktorech ovlivňujících kvalitu života obyvatel České republiky, které mají adekvátní dopady na celospolečenskou efektivnost stávajícího modelu ekonomického rozvoje (trvalé zhoršování kvality života, vyvolané např. rostoucími škodami na životním prostředí či výrazným zvyšováním kriminality nepochybně přispívá ke zvyšování „neproduktivních“ nákladů jak veřejného, tak i soukromého sektoru). Na základě výše definované soustavy faktorů byla v první etapě vyhodnocena KSP za regiony ORP. Podle její úrovně lze tyto regiony rozdělit na progresivní (regiony se silně nadprůměrnou úrovní KSP tj. s úhrnnými hodnotami nižšími než 2,5 – vzhledem k dalším výhodám, týkajícím se např. nabídky kulturních aktivit, sem byly dodatečně zařazeny i regiony krajských měst s hodnotami KSP mírně převyšujícími uvedenou hranici), standardní (regiony s průměrnou úrovní KSP) a regresivní (regiony se silně podprůměrnou úrovní KSP tj. s úhrnnými hodnotami vyššími než 3,5). Z výsledků hodnocení vyplývá, že pro územní rozložení hodnot KSP je charakteristická poměrně nízká úroveň diferenciací (nejsou zastoupeny obě krajní klasifikační skupiny a přibližně $\frac{3}{4}$ regionů spadá do průměrné skupiny). Dalším významným rozdílem je skutečnost, že na rozdíl od KPP ne všechny póly rozvoje, představované regiony krajských měst včetně Prahy doplněné regionem M. Boleslavi, disponují nadprůměrnou hodnotou – výjimku představují regiony K. Var, Ústí n. L. a Ostravy, které jako póly rozvoje strukturálně nejvíce postižených krajů vykazují pouze průměrnou KSP (toto zjištění je možné chápat i jako empirické potvrzení Myrdalovy teorie oběžné kumulativní kauzality). Kromě většiny pólů rozvoje (nejlepší hodnoty KSP se však nevztahují k Praze, ale k Č. Budějovicím a Pardubicím) disponuje nadprůměrnou KSP ještě osm dalších regionů. Tyto regiony se nacházejí především ve Středočeském a Jihomoravském kraji (zázemí Prahy a Brna) a dále v krajích Pardubickém, Vysočina a Jihočeském. Ostatní regiony jsou pak v dominantním podílu zařazeny do průměrné (156 regionů) a dále do podprůměrné (31 regionů) skupiny. Průměrné hodnoty KSP podle statisticky optimalizovaných velikostních skupin regionů s hraničními hodnotami 180, 90, 45 a 18 tis. obyvatel pak činí 2,78; 2,87; 3,03; 3,12 a 3,19.

Z rozvojového pohledu hrají hlavní roli faktory determinující silné a slabé stránky regionální KSP. V případě první velikostní skupiny (tvořené regiony největších měst tj. Prahy, Brna, Plzně a Ostravy) tak představují silnou stránku především faktory urbanizace, zdravotnické infrastruktury, naděje dožití a vzdělanosti, a naopak slabou stránku faktory kriminality, věkové struktury obyvatelstva, krajinné struktury a kvality ovzduší. Velmi podobné rysy v tomto směru vykazuje i druhá velikostní skupina (celkem 18 regionů), která se od předchozí skupiny liší pouze rozšířením silných stránek o faktor nezaměstnanosti a faktor urbanistického rozvoje (tento rozdíl je významně podmíněn specifickým územním vymezením nejvýznamnějších městských regionů a dále zařazením Ostravy do první skupiny). Následující dvě velikostní skupiny se ve srovnání s nadprůměrnými skupinami vyznačují výrazně vyšší mírou heterogenity. V rámci třetí skupiny (47 regionů) tak byly jako silné stránky identifikovány pouze faktor vzdělanosti a faktor zdravotnické infrastruktury a jako slabá stránka faktor kriminality a v případě nejsilněji zastoupené čtvrté skupiny (101 regionů) lze již jako významný identifikovat pouze faktor urbanistického prostředí, představující slabou stránku příslušných regionů. U páté skupiny (36 regionů) však dochází k opětovnému nárůstu homogenity, kdy její silnou stránku tvoří (poněkud překvapivě) faktor nezaměstnanosti a faktor kvality ovzduší a slabou stránku pak všechny urbanistické faktory a dále faktory vzdělanosti a zdravotnické a sociální infrastruktury. Z výše uvedených informací lze dále vyvozovat, že na úrovni regionů ORP hrají nejméně významnou diferenciací roli faktory rozvodovosti a potratovosti a dále faktory přirozeného a mechanického pohybu obyvatelstva (v tomto kontextu bylo v rámci vymezených skupin identifikováno celkem 56 regionů s příznivou úrovní základních demografických faktorů). Vývojová diferenciací hodnot těchto faktorů je tedy rozhodujícím způsobem determinována procesy vznikajícími na vyšších hierarchických úrovních (např. všeobecné změny životního stylu obyvatelstva či liberalizace příslušné národní legislativy).

Ve druhé etapě byly provedeny agregace mikroregionálních hodnot KSP podle českých krajů (viz tabulka). Z těchto agregací vyplývá, že vážené krajské hodnoty KSP se pohybují v nepříliš velkém rozpětí od +18 do -15 % (resp. od +15 do -12 % bez Pražského kraje) kolem odpovídajícího průměru. Ve dvou strukturálně postižených krajích Moravskoslezském a Karlovarském je KSP krajského města dokonce horší než agregovaná hodnota za celý kraj. Pokud pak jde o vztah KSP a HDP byla zjištěna pouze slabá závislost. Obecnou příčinou této skutečnosti jsou, kromě toho že HDP nezohledňuje hodnoty vznikající mimo ekonomiku (např. jedinečnost krajinné struktury), již samotné základní rozdíly v dlouhodobé dynamice procesů sociální a ekonomické reprodukce, zejména postupné prodlužování reprodukčních cyklů tj. obměny obyvatelstva v prvním případě a naopak postupné zkracování reprodukčních cyklů tj. obměny produktů a technologií ve druhém případě, s adekvátními vlivy na vývoj sociálního prostředí. Specifickou příčinou je protikladné působení řady faktorů, které lze nejlépe demonstrovat na příkladu skupiny environmentálních (nejlepšími hodnotami disponují venkovské regiony) a skupiny urbanistických (nejlepšími hodnotami disponují městské regiony) faktorů.

Tab. 1: Celkové hodnoty KSP podle krajů

kraj	KSP	KSP centra	počet obyv. v tis.
Praha	2,50	x	1273
Středočeský	2,90	2,44	1275
Jihočeský	2,64	2,31	637
Plzeňský	2,91	2,56	575
Karlovarský	3,31	3,38	310
Ústecký	3,47	3,09	830
Liberecký	2,93	2,53	439
Královéhradecký	2,87	2,56	556
Pardubický	2,74	2,31	518
Vysočina	2,73	2,44	513
Jihomoravský	2,93	2,56	1170
Olomoucký	3,03	2,50	640
Zlínský	2,89	2,50	590
Moravskoslezský	3,40	3,50	1236
Česká republika	2,95	2,50	10562

Poznámka: V případě Středočeského kraje je údaj pro KSP centra vztažen k regionu Mladé Boleslavi.

Zdroj: vlastní výzkum, ČSÚ (census 2011).

Na základě syntézy získaných výsledků byly v prostorovém rozložení hodnot KSP zjištěny následující pravidelnosti resp. tendence:

- mezoregionální úroveň – převládající tendence ke zhoršování mikroregionálních hodnot KSP směrem k hranicím krajů v souladu s teoriemi skupiny jádro – periférie (selektivně modifikované jejich dosavadním sociálním vývojem a vývojem příslušných krajských center)
- makroregionální úroveň – žádná jasně převládající tendence nebyla identifikována, tato úroveň je však úzce spojena s významnými negativními anomáliemi KSP (indukovanými nadměrnou preferencí strategicky významných odvětví těžebního, energetického a těžkého průmyslu v období centrálně plánované ekonomiky).

Výše uvedené skutečnosti potvrzují nezpochybnitelný význam nižších hierarchických úrovní (zejména regionů ORP) v procesech formování sociálního prostředí a dále značnou setrvačnost negativních regionálních vývojových trendů nastolených v uplynulých obdobích. Z hlediska celkového společenského rozvoje je potřebné připomenout v ekonomické teorii poměrně často opomíjenou skutečnost, že KSP významným způsobem ovlivňuje dlouhodobou konkurenceschopnost a udržitelnost rozvoje jednotlivých zemí a jejich regionů. Tento logický závěr koresponduje se zjištěním, že kraje s podprůměrnou úrovní KSP zaznamenaly v mezidobí obou posledních sčítání lidu

tj. 2001 až 2011 stagnaci příp. úbytek počtu obyvatel – vůbec nejvyšší populační pokles o 2,5 % byl v tomto ohledu zjištěn v Moravskoslezském kraji (pro srovnání celá Česká republika zaznamenala přírůstek o 3,2 %). Uvedený proces je úzce spojen s nadprůměrnou emigrací obyvatelstva, která je koncentrovanou především na mladší a vzdělanější skupiny což logicky oslabuje budoucí konkurenceschopnost příslušných krajů.

4. Závěr

Prezentovaný příspěvek poskytuje teoreticky i prakticky významné informace o kvalitě sociálního prostředí za mikroregiony a mezoregiony České republiky, které do určité míry integrují ekonomické a sociologické přístupy k výzkumu kvality života. Dosažené výsledky představují užitečnou generalizaci složité skutečnosti, která přispívá nejen k probíhajícímu vědeckému diskurzu, ale i k praktickému řešení základních problémů spojených s efektivním a udržitelným společenským rozvojem. Konceptualizace získaných poznatků v rámci regionální politiky (v systémové vazbě na optimalizaci strategických priorit hospodářské a sociální politiky) je však komplikována celou řadou problémů spojených již se samotnou definicí, neexistující ucelenou teorií a praktickou aplikací pojmu udržitelný rozvoj včetně jeho vazeb na rovněž nedostatečně vyjasněný koncept teritoriální konkurenceschopnosti a kvality života. Chápání uvedených pojmů je navíc nutně determinováno všeobecnou hodnotovou orientací společnosti, posuzované v našem případě v rámci tzv. euroatlantického kulturního okruhu – v této souvislosti se ztotožňujeme s názorem, že idea o univerzální hierarchii potřeb není dostatečně podložena [13]. Vytvoření univerzální a nezpochybnitelné teorie udržitelného rozvoje v duchu kritického racionalismu K. Poppera proto považujeme (přinejmenším v blízké budoucnosti) za málo pravděpodobné. Tyto gnozeologické problémy by však neměly sloužit jako záminka pro zpochybňování praktické potřeby řešení dané problematiky v širokém kontextu sociálních a pochopitelně i ekonomických a environmentálních souvislostí.

Literatura

- [1] ANDRÁŠKO, I. Kvalita života ako súčasť profilu konkurencieschopného regiónu? In Klímová, V. (ed.) *XI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 39-44.
- [2] BECKER, R., DENBY, L., MCGILL, R., WILKS, A. Analysis of data from the Places Rated Almanac. *The American Statistician*, 1987, č. 41, s. 169-186.
- [3] BRUNTLAND, G. *Our common future*. Oxford University Press, 1987, 400 s.
- [4] DIENER, E., SUH, E. Measuring quality of life: economic, social and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 1997, č. 40, s. 189-216.
- [5] EUROPEAN COMMISSION. *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union*. Brussels: European Communities, 1999, 242 s.
- [6] IRA, V., ANDRÁŠKO, I. Quality of life in the urban environment of Bratislava: two time-spatial perspectives. *Geografický časopis*, 2008, č. 2, s. 149-178.
- [7] KLADIVO, P. *Prostorová diferenciacie kvality života obyvateľ mesta Olomouc* [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 161 s.
- [8] KUNC, J., SYNKOVÁ, L. Brněnská příměstská oblast: příklad jejího vymezení. In Klímová, V. (ed.) *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 284-290.
- [9] KUTSCHERAUER, A. Integrované indikátory a modelové regiony pro hodnocení regionálních disparit v České republice. In Klímová, V. *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 17-24.
- [10] MATĚJŮ, P. Vývoj sociálně prostorové struktury Prahy v letech 1930 – 1970 ve světle FAKTOROVÉ analýzy. *Sociologický časopis*, 1980, č. 4, s. 572-591.
- [11] MEDERLY, P., NOVÁČEK, P., TOPERCER, J. *Indikátory kvality života a udržitelného rozvoje: kvalitativní, vícerozměrný a variantní přístup*. Praha: Univerzita Karlova, 2004, 117 s.
- [12] ROGERSON, R., FINDLAY, A., MORRIS, A. Indicators of quality of life: some methodological issues. *Environment and Planning*, 1989, č. 21, s. 1655-1666.

- [13] SMELSER, N. *The handbook of economic sociology*. Princeton University Press, 1994. 835 s.
- [14] SMITH, M. *The geography of social well-being in the United States: an introduction to territorial social indicators*. New York: McGraw Hill, 1973. 144 s.
- [15] TOUŠEK, V., KELLNEROVÁ, H. Brno z pohledu faktorové ekologie. *Moravian Geographical Report*, 1997, č. 1, s. 45-51.
- [16] VEENHOVEN, R. Happy life expectancy – A comprehensive measure of quality-of-life in nations. *Social Indicators Research*, 1996, č. 39, s. 1-58.
- [17] VITURKA, M., ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P. Application of Microeconomic and Macroeconomic Approach to Evaluating Disparities in the Regional development. *Ekonomický časopis*, 59, 7, Bratislava: SAV, 2011, 9, s 71-90.
- [18] VITURKA, M. Integrační teorie udržitelného regionálního rozvoje (představení a aplikace). *Politická ekonomie*, 2011, č. 6, s. 794-809.
- [19] VYSTOUPIL, J., WĘCŁAWOWICZ, G. *Geografia społeczna miast (zróżnicowanie społeczno-przestrzenne)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1987, 161 s.
- [20] WOKOUN, R., DAMBORSKÝ, M., KOUŘILOVÁ, J. *Česká centra rozvoje – výsledky odborné studie*. MasterCard Worldwide, 2011, 64 s.
- [21] ŽIVĚLOVÁ, I., JÁNSKÝ, J. Vývoj disparit v kvalitě života v okresech Jihomoravského kraje. In *Účetnictví a reporting udržitelného rozvoje*. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, 2009, s. 978—986.

LIDSKÝ KAPITÁL JAKO JEDEN Z KLÍČOVÝCH ROZVOJOVÝCH FAKTORŮ

HUMAN CAPITAL AS A ONE OF THE KEY DEVELOPMENT FACTOR

PHDR. DANA HÜBELOVÁ, PH.D.

Ústav demografie a aplikované statistiky | Department of Demography and Applied statistics
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Reg. Development and Intern. Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University
✉ Trida Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: hubelova@mendelu.cz

Anotace

V druhé polovině 20. století se začínají formovat nové typy kapitálu, mezi nimiž hraje významnou roli také lidský kapitál. Lidský kapitál představuje znalosti, dovednosti, schopnosti a vlastnosti jedince, které usnadňují vytváření osobního, sociálního a ekonomického blaha a stávají se stále důležitějšími pro prosperitu celé postindustriální společnosti. Příspěvek tuto skutečnost dokazuje na příkladech vyspělých zemí světa. Současně dokládá, že velmi významnou součástí lidského kapitálu je vzdělávání, které disponuje tou výhodou, že je měřitelné. Díky tomu je možné sledovat tendence vývoje vzdělávání v České republice a příčiny a důsledky vývojového trendu.

Klíčová slova

lidský kapitál, vzdělávání, postindustriální společnost

Annotation

New types of capital began to emerge in the second half of 20th century. The new capital has also become human resources, which are increasingly important. Human capital is the knowledge, skills, abilities and individual qualities that help create a personal, social and economic well-being, which is important for the prosperity of the post-industrial society. In the contribution it is shown on example of developed countries. There is also analyzes significant part of the human capital - education, which has the advantage that it is measurable. Thus we can follow up trends in education in the Czech Republic and the causes and consequences of the trend.

Key words

human resources, education, post-industrial society

JEL classification: I25

Úvod

V současnosti je pro vyspělé země typická dynamicky se rozvíjející informační a znalostní společnost. V těchto zemích dochází (nebo už došlo) k pomalému vyčerpání tradičních surovinových zdrojů, které mohou být (nebo byly) hlavním hnacím prvkem hospodářského růstu investice do lidského kapitálu, rozvoje vzdělanosti, lidských zdrojů, technologií a vědy. Prezentovaný text zdůrazňuje pochopení důležitosti rozvoje lidského kapitálu, který může urychlit a výrazně přispět k prosperitě na makroekonomické, i mikroekonomické úrovni. Vyšší úroveň lidského kapitálu přináší výhody jak jednotlivcům, tak i celé společnosti nebo jednotlivým zemím.

Obsahovou náplň příspěvku je možné rozdělit dle dvou obecných cílů. Prvním cílem na úrovni teoretické je objasnit a definovat pojem lidský kapitál a lidské zdroje, neboť v české literatuře není dané problematice věnováno tolik pozornosti jako v zahraniční. Druhý cíl se pokouší na úrovni praktické, a to pomocí analýzy vybraných socio-demografických ukazatelů, specifikovat současnou situaci z pohledu zdrojů a investic do lidského kapitálu v České republice. Zaměřuje se podrobněji na vybrané charakteristiky vzdělávání, které je jedním z významných složek intelektuálního kapitálu.

1. Kapitál jako ekonomický pojem

Již známý britský ekonom první poloviny 19. století N. W. Senior nazval kapitál „zbožím, které není spotřebováváno, nýbrž je dále používáno ve výrobě. A práce vybavená tímto zbožím je produktivnější. Jinak řečeno, kapitál je produktivní.“ (citováno dle Holman, 2005, s. 78). Kapitál je tedy schopen svého zhodnocení. Alternativně je možné definovat pojem kapitál jako finanční aktiva, která mohou být investována na primárním kapitálovém trhu. Druhá možnost pouze nahlíží na kapitál z hlediska finančního vyjádření, v jádru jsou však obě shodné. Kapitál se vyznačuje několika důležitými znaky, které jsou základem pro jeho pojetí v ekonomii, a je v první řadě jistou formou investice.

2. Nové typy kapitálů

V průběhu druhé poloviny 20. století se začíná postupně ve vědeckých pracích vymezovat hned několik druhů kapitálu. Veselý (2006, s. 8) k tomuto problému uvádí, že rozvětvená typologie kapitálů je užívána především v oblasti rozvojových studií, trvale udržitelného rozvoje, nejrůznějších strategických a koncepčních dokumentech. Z hlediska metodologie je však problémem objektivní vymezení nových typů kapitálů. Typologie kapitálů nejsou opřeny o žádný sjednocující teoretický rámec, který by zaručoval, aby jednotlivé typy kapitálu skutečně ve svém úhrnu zahrnovaly všechny dostupné zdroje a současně aby nedocházelo k jejich vzájemnému nepřekrývání. Mnohé kapitály (zejména pak kapitály sociální a kulturní) jsou velmi nejasně definovány a jejich užití je do značné míry intuitivní. Velký problém pak vykazují typologie s vymezením vědění, znalostí, dovedností, které jdou napříč různými kapitály. Podle Veselého (2006, s. 9) můžeme rozlišovat následující formy kapitálů:

- přírodní,
- fyzický,
- finanční,
- sociální,
- kulturní,
- lidský kapitál.

Přírodním kapitálem se rozumí přírodní zdroje, jako je půda, lesy, minerály, ovzduší atd. Fyzický kapitál jsou materiální výrobní prostředky vytvořené lidmi (stroje a zařízení atd.), určené pro výrobu statku a služeb. Finančním kapitálem jsou myšleny dostupné finanční prostředky, jako jsou úspory, akcie a dluhopisy. Sociální kapitál je chápán jako společenské sítě mezi lidmi a vzájemnou důvěrou a porozuměním mezi nimi. Kulturní kapitál jsou materiální produkty, které nelze bezprostředně využít pro výrobu komodit a služeb. Kulturní kapitál nabývá dvou forem. Explicitní kulturní kapitál zahrnuje materiální objekty, jejichž primárním účelem je uchovávat, předávat či zpracovávat vedení (knihy, noviny, CD, počítačový software, databáze atd.). Oproti tomu implicitním kulturním kapitálem jsou v podstatě všechny člověkem vytvořené produkty (kulturní, ale také spotřební předměty), kde vědění je vtěleno přímo do výrobku, a nelze ho jednoduše kopírovat a komunikovat dále (bez toho, že by byl okopírován celý materiální objekt).

Lidský kapitál je vědění vtělené v lidech. Lze jej rozdělit na znalosti (tj. poznatky a informace, které jedinec má a které je schopen nějakým způsobem vyjádřit a komunikovat) a poznávací i výkonové dovednosti, které jsou aktuálními schopnostmi konkrétního člověka, a jako takové bezprostředně nepřenositelné (srov. Veselý, 2006, s. 9).

3. Lidský kapitál

Lidský kapitál je termín, který je starý jen několik málo desetiletí. Nejedná se zatím o zcela přesně definovaný a ustálený pojem a různí autoři interpretují lidský kapitál rozličně. Obecně je možné lidský kapitál vymezit jako znalosti a dovednosti, kterými jedinec disponuje. Lidským kapitálem můžeme rozumět i produktivní schopnosti člověka, tedy to, co je investováno do produkce. Takto chápaný lidský kapitál je označován jako základní lidský kapitál. Jeho rozšířením pak vzniká tzv. širší lidský kapitál, kterým se rozumí potenciál rozvíjet a uplatňovat své schopnosti.

Zakladatel teorie lidského kapitálu Gerry Becker, definoval lidský kapitál jako schopnosti, dovednosti a odpovídající motivace tyto schopnosti a dovednosti uplatnit. Rovněž uvádí, že se jednotlivci rozhodují o účasti na tvorbě lidského kapitálu jako o investici na základě porovnání výnosů a nákladů. V jeho pojetí jsou výnosy např. vyšší mzdy, lepší zaměstnání, ale třeba i nepeněžní výnosy jako zlepšení zdraví, kulturní vzdělanost, posun na společenském žebříčku. Nákladem je hodnota času (náklady ztracené příležitosti) a hodnota výdajů na pořízení těchto investic. Současně přikládá velký význam v rámci lidského kapitálu znalostem a zdraví (srov. Becker, 1993).

Podle dokumentu Národního vzdělávacího fondu České republiky je lidský kapitál definován jako zásoby znalostí a dovedností ztělesněných v pracovní síle, jež jsou výsledkem vzdělání a praxe a pracovní sílu zhodnocují (Konkurenční schopnost České republiky – kvalita lidských zdrojů, 2012). Podobnou definici vypracovala OECD, podle níž lidský kapitál představují znalosti, dovednosti, schopnosti a vlastnosti jedince, které usnadňují vytváření osobního, sociálního a ekonomického blaha.

Lidské zdroje - lidský kapitál je jednou ze složek intelektuálního kapitálu, který určuje kvalitativní úroveň noosféry prostorové jednotky. Lidským kapitálem v užším pojetí můžeme rozumět jako:

- souboru znalostí, fyzických a intelektuálních,
- osvojeným komunikačním schopnostem,
- nezbytným manuálním a praktickým dovednostem,
- cíleně vytvářené motivaci.

Lidský kapitál však není jen výsledkem vzdělávání, ale podílí se na něm celá řada složek a faktorů, které se utvářejí v průběhu života každého jedince a mezi které můžeme řadit:

- vzdělávání,
- vrozené schopnosti,
- rodinné prostředí,
- sociální prostředí.

Pokud tedy budeme chtít lidský kapitál měřit, měli bychom vzít v úvahu všechny tyto vlivy. Jenomže ohodnotit vrozené schopnosti a rodinné a sociální prostředí neumíme, tak si pomáháme předpokladem, že lidský kapitál je především výsledkem vzdělávání. Měřit bychom měli to, co se do jedince vloží, tedy objem znalostí a dovedností. Jenomže to také neumíme, takže jako náhražku, jako přibližnou míru, můžeme používat délku vzdělávání (Koschin, 2005). Je patrné, že výše jmenované složky lidského kapitálu jsou získávány zejména v procesu vzdělávání a osvojování praktické činnosti člověka, se zaměřením na tvorbu schopností použitelných pro:

- vytvoření nové hodnoty,
- uspokojení společenské potřeby
- uspokojení osobní potřeby
- zvýšení některé z forem regionálního kapitálu.

Jedná o potenciál skrytý v hlavách lidí, který nemusí být nijak zachycen, ale pro společenský a ekonomický rozvoj země je navysost žádoucí umět tento potenciál vytvářet, sdílet a využívat.

Ekonomové mívají problémy s vysvětlením, proč některé státy v historii zaznamenaly dlouhá období stálého růstu příjmů na osobu. Příjem na osobu zpravidla roste jako důsledek obdělávání nových ploch půdy a produkce fyzického kapitálu na jednoho zaměstnance. Tento růst však dříve či později

eliminují klesající výnosy z rozsahu, kdy není těžké vysvětlit zpomalování nebo stagnaci, ale obtížněji se vysvětluje, proč ekonomiky rostou, když přírodní zdroje jsou již téměř vyčerpány (viz vývoj v USA, v Japonsku a ve vyspělých zemích Evropy).

Odpověď je nutné hledat ve vývoji vědy a technických znalostí, které zvyšují produktivitu práce. Aplikací vědeckých poznatků ve výrobě se zvýšil význam vzdělání⁴, výcviku technických dovedností a výcviku na pracovním místě. Hypotézu, že rozvoj vzdělanosti a investice do lidského kapitálu jsou příčinou dlouhodobého ekonomického růstu, podporuje například vývoj v Japonsku nebo v dalších asijských zemích, které trpí nedostatkem přírodních zdrojů. Přesto zásluhou investic do lidského kapitálu, díky dobře trénovaným, vzdělaným a tvrdě pracujícím zaměstnancům, dosahují dobré hospodářské úrovně. Další důkaz o závislosti ekonomického růstu na lidském kapitálu, je možné vysledovat v charakteru dnešního zemědělství. V tradičních zemědělských společnostech vzdělání nebylo důležité a nezbytné znalosti předávali svým dětem rodiče, rolníci po staletí patřili mezi vrstvy s nejnižším vzděláním. Dnešní farmáři však musejí umět zacházet s výpěstky, musejí zvládnout nové šlechtitelské a chovatelské metody, nové metody oplodňování, musejí se naučit zacházet s citlivými a složitými přístroji atd. Vzdělání je tak dnes hlavním prostředkem k zachování konkurenceschopnosti i v zemědělství.

4. Lidský kapitál a Česká republika

Můžeme tedy na základě výše uvedeného vycházet z faktu, že stroje a výrobní technologie lze sice převést do různých zemí, ale jádro původních zaměstnanců je vázáno k místu výroby v daném regionu. V České republice - exportně orientované zemi a převážně odkázané na dovoz hlavních energetických surovin - je možné považovat za nejvýznamnější rozvojový faktor v nastupující postindustriální epoše právě lidské zdroje a lidský kapitál.

V České republice vláda vynakládá na vzdělávání 4,8 % HDP, zatímco země OECD vydají v průměru na vzdělání veřejné a soukromé finanční prostředky ve výši 6,2 %. Průměr zemí EU přesahuje 6 % HDP a podle tohoto kritéria patří naše republika mezi sedm nejhorších zemí EU. Výdaje Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR na regionální školství (mateřské školy, základní a střední školy) mají dvě složky:

- mzdové náklady učitelů,
- provozní náklady škol, což jsou tzv. ostatní neinvestiční výdaje, kde výraz „ostatní“ zahrnuje vše ostatní mimo mzdy.

Ostatní neinvestiční výdaje, ze kterých hradí školy vše, co je potřebné pro výuku (počínaje náklady na úklid či na základní škole pronájem bazénu pro výuku plavání, nezbytné učebnice a další pomůcky), byly od roku 2007 snižovány z hodnoty 1,6 mld. Kč na hodnotu pouhých 400 tisíc Kč v roce 2012. Je to snížení přibližně o tři čtvrtiny. Protože však v průběhu pětiletého období se zvýšila daň z přidané hodnoty (DPH), kterou školy při nákupech vrací státu z 5 % na 14 %, celkový pokles představuje zhruba 80 %. Přes uvedené snížení nákladů ve školství máme v České republice v rámci Evropské unie nejméně lidí bez ukončeného základního vzdělání (evidováno je jen osm procent osob bez základního vzdělání, přičemž průměr EU činí 26 %). Středoškolským vzděláním disponuje 75 % Čechů, což zemi řadí na první příčky, i když ve školním roce 2011/12 nezvládlo maturitu 18,6 % středoškoláků.

Propad však nastává v oblasti univerzitního studia. V Evropské unii činí průměrný podíl vysokoškoláků v populaci zhruba 24 %, ale v České republice se absolutoriem vysoké školy, včetně bakalářského studia, může chlubit jen zhruba šestina populace, což řadí Českou republiku v rámci Evropské unie na sedmé místo odspodu. Pozitivní je jistě růst počtu vysokoškoláků (srov. tab. 1), neboť v roce 2000 přijímaly školy jen 25 % přihlášených, nyní už je to přibližně 60 % uchazečů (v některých letech se jednalo dokonce až o 90 % osob daného generačního ročníku).

⁴ V minulém století se základní školní vzdělání stalo celosvětovým standardem a jako nový standard se rozšiřuje střední vzdělání s maturitou. Děti ze středních tříd a z „chudých“ rodin navštěvují vysoké školy.

Tab. 1: Srovnání počtu vysokoškoláku podle Sčítání lidu, domů a bytů

	Rok sčítání a absolventi (relativně v %)		
	1991	2001	2011
Dokončené vysokoškolské vzdělání	7,2	8,9	10,1

Zdroj: ČSÚ, 2013, vlastní zpracování

Uvedený růst však nese také některé problematické otázky, ke kterým můžeme zařadit:

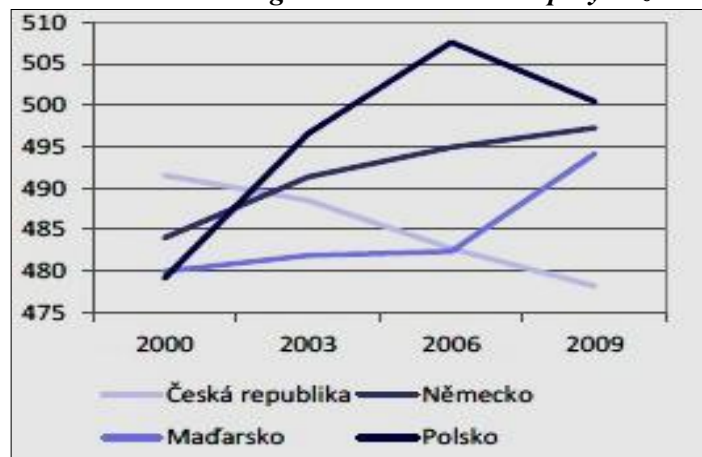
- Růst počtu studentů na našich vysokých školách je ve světě výjimečný, na druhé straně je otázkou, zda tak velký podíl populace má vůbec intelektuální schopnost absolvovat opravdu náročné vysokoškolské studium.
- Nárůst počtu studentů je příčinou „masifikace vysokoškolského studia“. Diskutabilní v této souvislosti není jen možnost udržení odpovídající a mezinárodně srovnatelné kvalitativní úroveň více než 70 českých vysokých škol s několika tisíci studijních oborů, ale také finanční udržitelnost takového počtu.
- Požadavky na mezinárodně srovnatelnou vysokou kvalitu lidských zdrojů potřebných v postindustriální společnosti jsou do jisté míry v rozporu s masovostí vysokoškolského studia.
- Za závažnou je možné považovat skutečnost, že v České republice 13 % mladých lidí ve věku od 15 do 29 ani nestuduje a ani nepracuje.
- Varující je stálý pokles počtu vysokoškolsky vzdělaných osob v oborech přírodních a především technických věd. V roce 2000 mělo v těchto dvou oborech diplom celkem 36 % všech vysokoškoláků. Nyní se hodnota již blíží 30 %, přičemž přes 80 % z těchto vysokoškolských odborníků jsou muži. V postindustriální společnosti zajišťují její rozvoj právě odborníci na techniku a přírodní vědy, kteří se angažují především ve vědě a inovacích.
- Počty absolventů doktorských studijních programů neodpovídají počtu osob s ukončeným vysokoškolským studiem.

V rámci vysokoškolského vzdělávání neprobíhá žádná větší srovnávací analýza kvalitativní úrovně, proto můžeme porovnávat ve většině případů pouze počty studujících nebo absolventů či délku studia. Odlišná situace je tomu ale v rámci školství základního a středního, jehož úroveň je předpokladem zajištění budoucích kvalitních studentů na vysokých školách.

V této oblasti školního systému se jeví situace podle výsledků srovnávacích průzkumů PISA⁵ pro Českou republiku jako skutečně alarmující. V roce 2009 bylo realizováno šetření PISA již počtvrté (v letech 2000, 2003 a 2006 byla postupně věnována hlavní pozornost čtenářské, matematické a přírodovědné gramotnosti). V roce 2009 se pozornost opět vrátila hlavně ke čtenářské gramotnosti - tentokrát i se zřetelem k digitálním textům, která se zdá být z hlediska budoucího uplatnění člověka v životě nejdůležitější (což potvrzuje obdobný longitudinální průzkum realizovaný v Kanadě). Podle výsledků se vývoj průměrné úrovně čtenářské gramotnosti patnáctileté populace zemí OECD příliš nemění, některé země se v průběhu tohoto období výrazně zlepšily, ale Česká republika patří k zemím, kde došlo k významnému zhoršení (obr. 1).

Podobný trend vykazuje vývoj průměrné úrovně matematické i přírodovědné gramotnosti, kde je Česká republika zemí, ve které došlo k největšímu propadu výsledků. Tím se naši studenti dostali pod průměr zemí OECD, zatímco ještě v roce 2003 byli nadprůměrní jak v matematické tak i v přírodovědné gramotnosti.

⁵ V rámci šetření PISA jsou zkoumány vědomosti a dovednosti, které jsou základem pro fungování člověka v moderní společnosti. Země, které se v roce 2009 zúčastnily tohoto šetření, reprezentují skoro 90 % světové ekonomiky.

Obr. 1: Vývoj průměrné úrovně čtenářské gramotnosti středoevropských zemí (počet bodů)

Zdroj: OECD, 2010

Uvedený propad kvality počátečního vzdělávání by mohl mít vážné důsledky nejen v odraze na dalším (např. vysokoškolském), ale i celoživotním vzdělávání. Ve spojení s ekonomickou depresí by v dlouhodobém výhledu mohla situace nepříznivě dopadnout na rozvoj celé společnosti. Dnešní ekonomické turbulence je možné spojovat s tzv. formační krizí vázanou na dobíhání dlouhé deprese v rámci dlouhodobého Kondratjevova cyklu. Globální ekonomická krize zasáhla i Českou republiku, kde je úroveň národního hospodářství značně závislá na exportu, v němž se projevuje nízký stupeň disperze. Cyklický ekonomický pokles znamená recesi průmyslové výroby, snížení spotřeby obyvatelstva a pokles jeho životní úrovně. Pokles kupní síly nejpočetnější skupiny českého obyvatelstva se projevuje snížením nákladů věnovaných na rozvoj kvality lidských zdrojů a také snížením prostředků věnovaných na regeneraci a uvědomělé trávení volného času. Zpracovatelský průmysl v České republice tvoří více než 80 % exportu a zaměstnává přes milion pracovníků. V hlavních exportních odvětvích pracuje přes 600 tisíc zaměstnanců. Přes polovinu českého exportu představuje vývoz strojů, včetně automobilů. Zhruba 83 % vývozu jde do zemí Evropské unie, přičemž více než 30 % jen do Německa. Po 10 % směřuje do Polska, Rakouska a na Slovensko. Když tyto údaje sumarizujeme, zjistíme, že více než polovina našeho exportu je určena sousedním zemím.

Současná česká ekonomika je svojí úrovní cca 20 až 30 % nad úrovní roku 1989. Levná pracovní síla a daňové úlevy nalákaly po roce 1989 do České republiky mnohé zahraniční výrobce, kteří sem však většinou lokalizovali pouze svoje jednoduché, převážně montážní výroby. Vyspělý svět opouští období industriální a přechází do postindustriálního období. Nové hodnoty vytváří kreativní výrobce silou intelektu. V České republice výše finančních prostředků vynakládaných státem na vzdělání zatím této skutečnosti plně neodpovídá.

Závěr

Přestože k tématu existuje poměrně rozsáhlá zahraniční literatura a odborné prameny, jeho zmocnění není tak snadné. V České republice nebylo doposud tomuto tématu věnováno tolik pozornosti jako v zahraničí a nedostatek kvalitních empirických studií tak zatím ponechává studium lidského kapitálu z velké části pouze v teoretické rovině.

Pro vývoj celé společnosti současnosti – nejen v České republice – je růst vzdělanosti populace jedním z klíčových faktorů. Vyspělé země světa se nacházejí ve fázi přechodu k postindustriální společnosti, ve které již není podstatná „práce svalů“, která byla nahrazena prací strojů, ale především „práce mozků“, kreativita a schopnost adaptace jedince na změny společenské, ekonomické nebo sociální. Tato kreativita a adaptace jedince by bez dostatečného vzdělání (a vzdělávání) nebyla možná a je podstatná k úspěšnému rozvoji celé společnosti v budoucnosti. Z tohoto důvodu je jistě pozitivním jevem rostoucí trend počtu studentů a absolventů vysokých škol, který se pravděpodobně udrží i v dalších letech. Uvedenou skutečnost potvrzuje i publikovaná prognóza lidského kapitálu (Koschin,

2005, s. 51), v níž autor uvádí předpoklad, že poroste lidský kapitál, tedy vzdělanost obyvatelstva v České republice. Vzdělanost by měla růst nejen důsledkem zkvalitnění počátečního vzdělávání, ale i v důsledku rozšíření celoživotního vzdělávání. Zásadním problémem současné společnosti se tedy podle autora jeví školská reforma, nikoli reforma důchodová, která je tak často prezentována v našich médiích. Cílem důchodové reformy je získat prostředky na financování důchodů, avšak vzdělanost si žádném administrativním opatření neopatříme. Lidé a jejich znalosti, schopnosti a dovednosti, nápady, angažovanost a iniciativa jsou nejcennějším bohatstvím, které společnost má a předpokladem rozvoje, což si zaslouží mimořádnou pozornost.

Literatura

- [1] BECKER, G., S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Third Edition, Chicago : The University of Chicago Press, 1993, 390 s., ISBN 0-226-04120-4
- [2] Český statistický úřad [online]. [2013-04-26]. Dostupné z: <<http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=>>
- [3] HOLMAN, R. *Dějiny ekonomického myšlení*. 3. vydání, Praha : Nakladatelství C. H. Beck, 2005, 539 s., ISBN 80-7179-380-9.
- [4] KOSCHIN, F. *Kapitoly z ekonomické demografie*. Praha : VŠE, 2005. 52 s. ISBN 80-245-0959-8.
- [5] Národní vzdělávací fond. *Konkurenční schopnost České republiky – kvalita lidských zdrojů*. [online]. [2013-04-16]. Dostupné z: <<http://www.nvf.cz/assets/docs/a6c3e0fac8b6b269e893d80c23488b77/387-0/konkurencni-schopnost-cr-2010-2011-analyza.pdf>>.
- [6] OECD. *Analýza vzdělávací politiky 2001*. (Přeloženo z anglického originálu Education Policy Analysis – 2001.), Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 2002.
- [7] OECD. *PISA 2009 Results: Learning Trends - Changes in student performance since 2000*. Volume V, 2010. [online]. [2013-04-24]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/document/60/0,3746,en_32252351_46584327_46609852_1_1_1_1,00.html> podle-tematu&tu=30712&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=>.
- [8] VESELÝ, A. *Teorie mnohačetných forem kapitálu*. Praha: Univerzita Karlova, 2006, ISSN 1801-5999. [online]. [2013-04-22]. Dostupné z: <http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/117_014_Vesely.pdf>.

THE MONTHLY UNEMPLOYMENT RATE IN REGIONS: EMPIRICAL EVIDENCE FROM THE VISEGRAD GROUP COUNTRIES

MĚSÍČNÍ MÍRA NEZAMĚSTNANOSTI V REGIONECH: EMPIRICKÁ EVIDENCE ZE ZEMÍ VISEGRÁDSKÉ ČTYŘKY

MGR. ING. MICHAL TVRDOŇ, PH.D.

Katedra ekonomie | Department of Economics
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: tvrdon@opf.slu.cz

Annotation

Paper deals with the development of the unemployment rate in Visegrad group's regions. Aim of this paper is to evaluate trends in regional disparities at the selected administrative levels during the period 2005-2012. Monthly data were applied for an analysis. These data were collected from national labour market authorities. From the analysis we can see remarkable differences between the regions. Moreover, regional unemployment disparities across Visegrad group countries appear to be characterized by a high degree of persistence. Calculations also confirmed a link between the business cycle and changes in regional disparities.

Key words

regional disparities, unemployment rate, Visegrad group

Anotace

Článek se zabývá vývojem míry nezaměstnanosti v regionech Visegrádské skupiny. Cílem je zhodnotit trendy ve vývoji regionálních disparit ve vybraných administrativních úrovních během období let 2005-2012. V článku byly využity měsíční údaje o míře nezaměstnanosti na regionální úrovni. Tyto údaje byly získány z národních orgánů vedoucích statistiku trhu práce. Z analýzy jsou patrné významné rozdíly mezi regiony. Navíc, rozdíly v nezaměstnanosti napříč zeměmi Visegrádské skupiny přetrvávají. Získaná data také potvrdila obecně známou souvislost mezi vývojem hospodářského cyklu a změnou regionálních rozdílů.

Klíčová slova

míra nezaměstnanosti, regionální disparity, Visegrádská skupina

JEL classification: *J14, R10*

Introduction

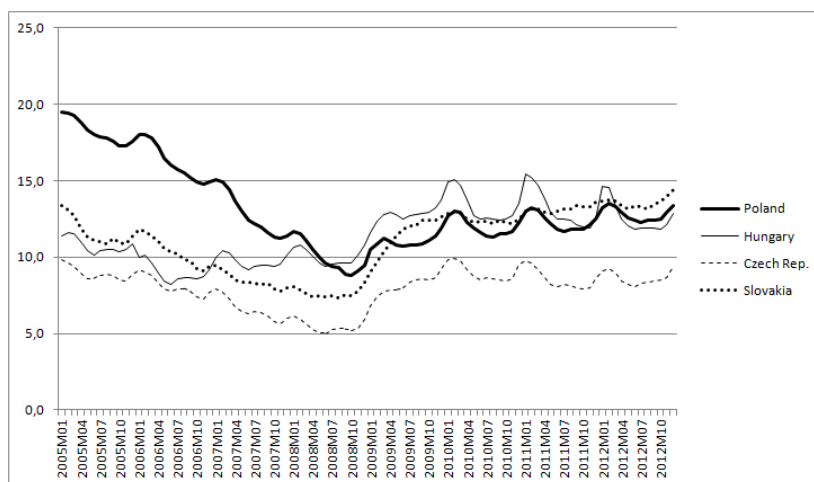
The analysis of regional disparities in the European Union has become a popular theme in the last two decades. The New Member States were converging significantly during the years 2004-2008. This convergence process was characterized by real gross domestic product growth. As the labour market performance is influenced by the business cycle, better economic performance was associated with reduction in the unemployment rate at the national level. However, the question is if this process was conducted also at the regional level. In this paper, we try to explain the extent to which existing regional disparities on the labour market in the Visegrad Group countries (Czech Republic, Hungary, Poland and Slovak Republic) can be attributed to differences in levels of the unemployment rates.

The aim of this paper is to evaluate trends in regional disparities at the selected administrative levels during the period 2005-2012. Based on the results obtained, we assessed and compared the level of achieved regional imbalances. We used national databases for our analysis. The reason why we did not apply the Eurostat database is that it does not contain monthly regional data.

1. Empirical Results

In this paper, we used data from national labour market authorities' databases. Regions are divided, based on the Eurostat's methodology NUTS, into three territorial levels: (i) NUTS 1 territorial unit as major regional countries; (ii) NUTS 2 territorial unit which usually corresponds to the level of lower level of the administrative division and (iii) NUTS 3 territorial unit which generally corresponds to the lowest administrative level. We used data at the relevant administrative level – "kraj" for the Czech Republic (14 regions at the NUTS 3 level), "kraj" for the Slovak Republic (8 regions at the NUTS 3 level), "megye" for Hungary (19 regions at the NUTS 3 level) and "województwo" for Poland (16 regions at the NUTS 2 level). As seen above NUTS 3 territorial level corresponds in three out of four cases (Poland is exception) to natural administrative units in V4 countries with their own regional government. While in Hungary, the Czech Republic and Slovakia the NUTS 3 regions are essential administrative regional units (counties or regions) in case of Poland they are called sub-regions, which are artificially created regions resulting from the merger of several districts. Concerning the level of NUTS 2 regions which are important for allocation of EU Structural Funds the situation is reversed. While in Poland they are the basic regional administrative units (provinces) with their own government for the rest of V4 countries NUTS 2 level or so called cohesion regions are only a purposeful combination of 1 to 3 administrative NUTS 3 regions due to the allocation of EU Structural Funds.

Fig. 1: Development of the national unemployment rate in the Visegrad group, monthly data 2005-2012

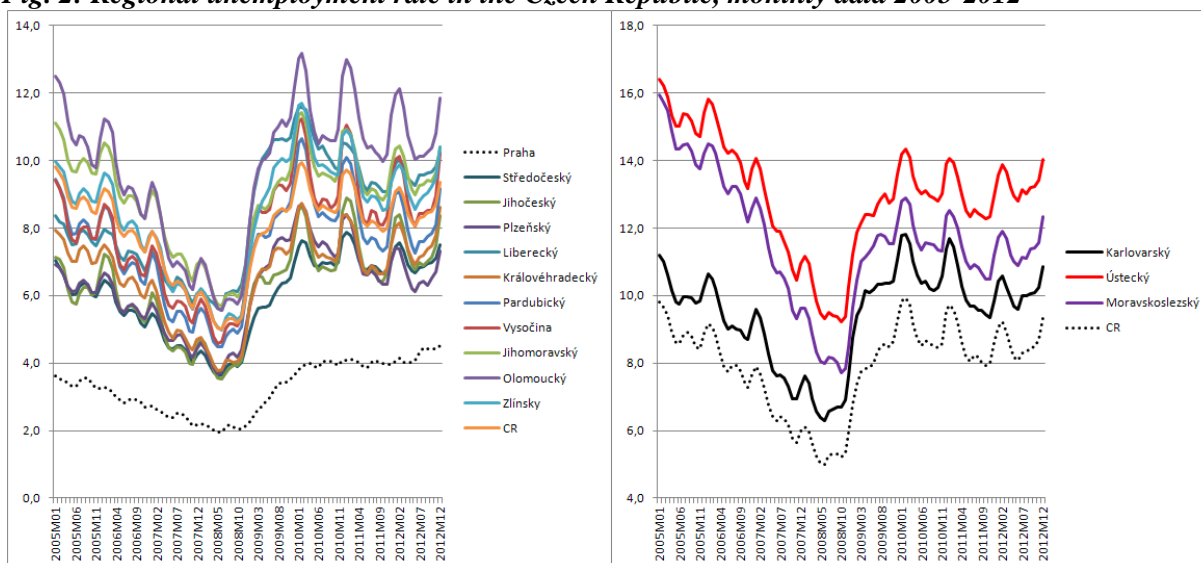


Source: National labour market authorities

Figure 1 shows development of the unemployment rate at the national level in Visegrad group. The global recession resulted in a severe shock to the Visegrad Group countries. Moreover, both Czech and Slovakia economy got even beyond its potential in the first half of 2008, which in conjunction with a public finance reform caused inter alia by a rise of the inflation rate. The recession's consequences were: the number of unemployed rose, employment declined and many employees are working fewer hours than before the crisis. However, unemployment rate development in the observed countries was different. While the unemployment rate was decreasing until the beginning of the economic crisis Poland, Czech Republic and Slovakia, in Hungary, the unemployment rate was stagnating - Hungary was in serious macroeconomic problems of a fiscal nature in this period, which had a great influence on the catching up process which was accompanied by a process of rapid catch-up growth in regional imbalances.

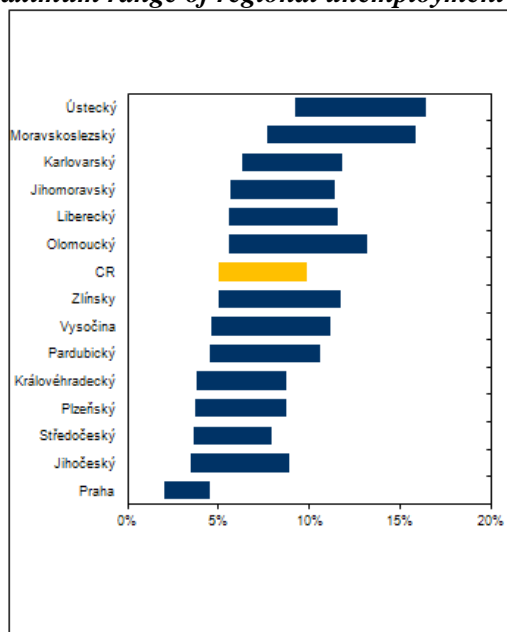
If we look at labour market development in the Czech regions we can see that some regions were below the national average and some were above this average (see Figure 2 – regions with similar or lower unemployment rates in comparison with the national one are on the left side of the figure and regions with the higher unemployment rates are on the right side of the figure). However, we found one common feature – the registered unemployment rate was decreasing sharply in all regions until the October 2008. Thereafter it was followed by a sharp deterioration in labour market performance, and the unemployment rate has returned to a high level within four months. Although the remarkable decrease of the unemployment rate has been recorded in the problematic regions Ústecký and Moravskoslezský kraj since the year 2005, the number of unemployed has stayed higher in these regions in comparison with other regions and it means a longstanding problem of highly regionalized structural unemployment.

Fig. 2: Regional unemployment rate in the Czech Republic, monthly data 2005-2012



Source: Czech Ministry of Labour and Social Affairs

Fig. 3: The minimum and maximum range of regional unemployment rate in the Czech Republic

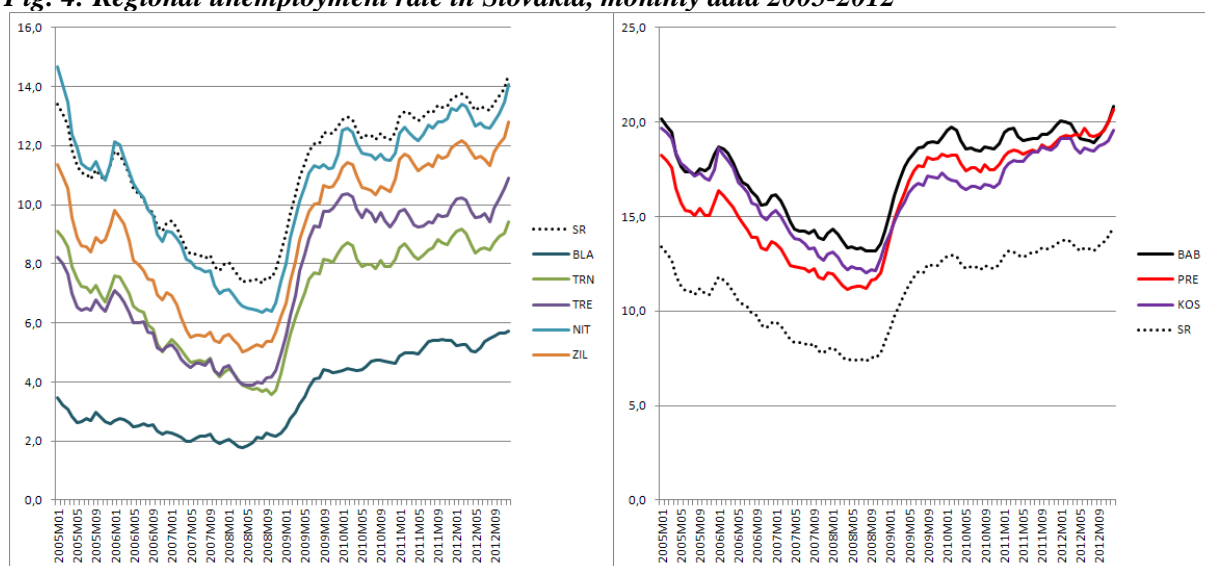


Source: Czech Ministry of Labour and Social Affairs

The Figure 3 shows the range of minimum and maximum levels of unemployment, which was reached in the observed period. As seen from figure, the highest difference was reached in case of Ústecký, Moravskoslezský and Olomoucký regions. The highest unemployment rate was also recorded in these three regions. On the other side, low difference between the lowest and highest unemployment rate was reached in the region of the capital city Praha. This suggests a conclusion that labour supply is more stable in this region and it is not so sensitive to the business cycle.

Labour market development in Slovakia was similar (see Figure 4) – the lowest unemployment in comparison with the national level existed in the Bratislavský region. In addition, we can find more regions with lower unemployment rate – Trenčianský, Trnavský, Nitrianský and Žilinský region. On the other hand, there were three regions with significant problems associated with labour market performance. These problems are reflected in particular by the fact that the highest unemployment was reached within the Visegrad group's regions. Moreover, last data indicate that the situation might get worse.

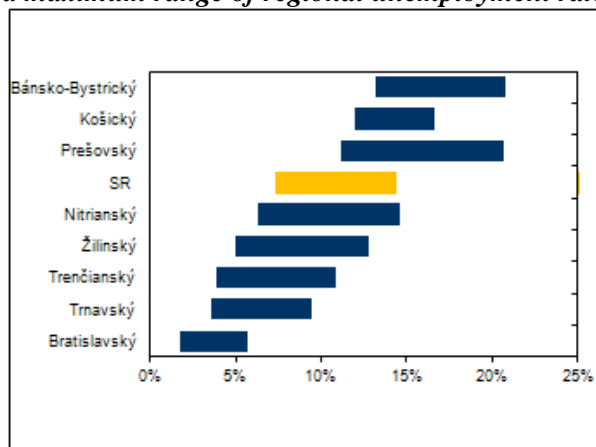
Fig. 4: Regional unemployment rate in Slovakia, monthly data 2005-2012



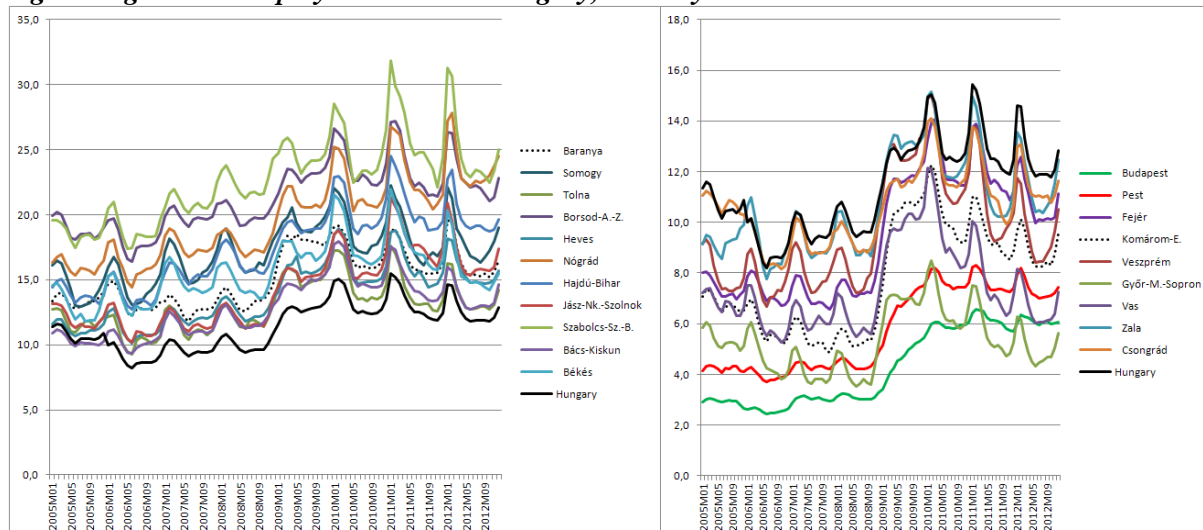
Source: Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic

If we look at a range between reached minimum and maximum, the situation is the same as in the Czech Republic. The only difference lies in the fact that the values are shifted to the right, in other words it means that the values are higher.

Fig. 5: The minimum and maximum range of regional unemployment rate in Slovakia

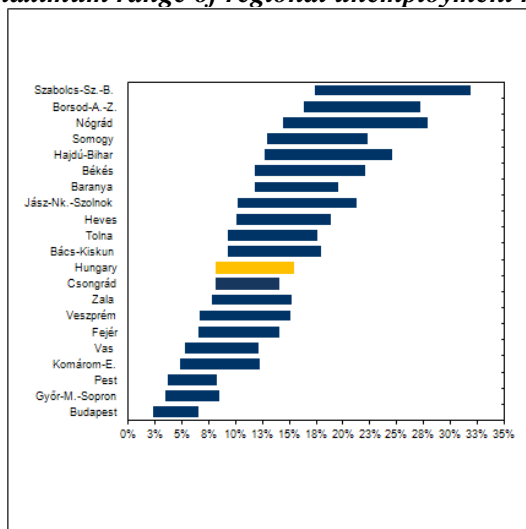


Source: Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic

Fig. 6: Regional unemployment rate in Hungary, monthly data 2005-2012

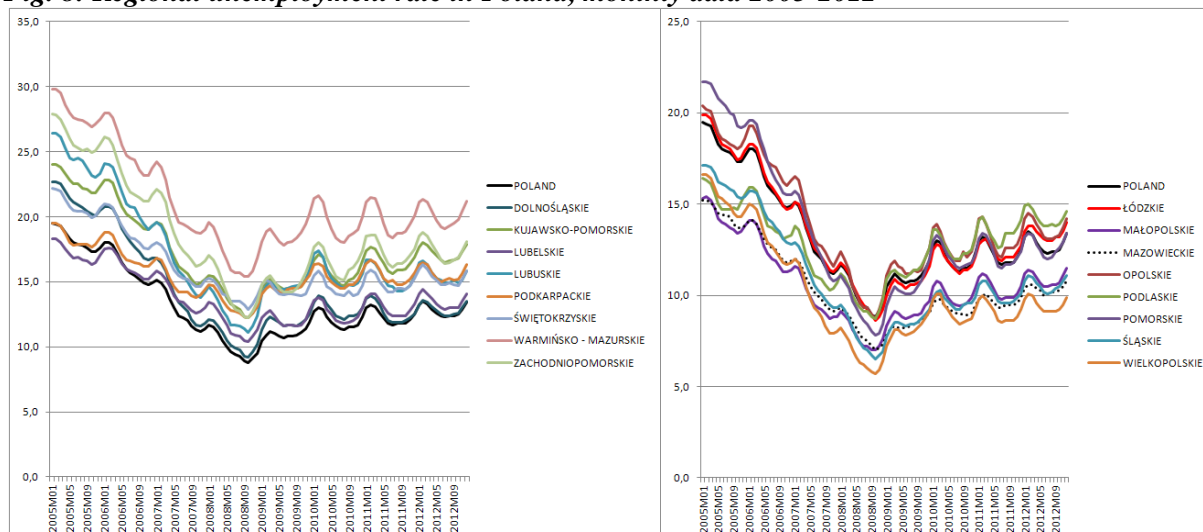
Source: Hungarian Ministry of Social Affairs and Labour

Different labour market development was observed in the case of Hungary. Unlike other Visegrad group countries there was a sharp decline in the unemployment rate in the pre-crisis period. This insufficient labour market development was influenced by bad economic situation in the country which was caused by unstable finances, large fiscal imbalances and high government debt. Given the size of fiscal imbalances, government had to raise state budget's revenues, e.g. hikes in employee social contributions, value-added tax and business taxation (Tvrđon, 2011). As in other Visegrad group countries we can find regions with lower unemployment rate compared with the national level and vice versa. The region with the remarkably lower unemployment rate was the region of the capital city (see Figure 6).

Fig. 7: The minimum and maximum range of regional unemployment rate in Hungary

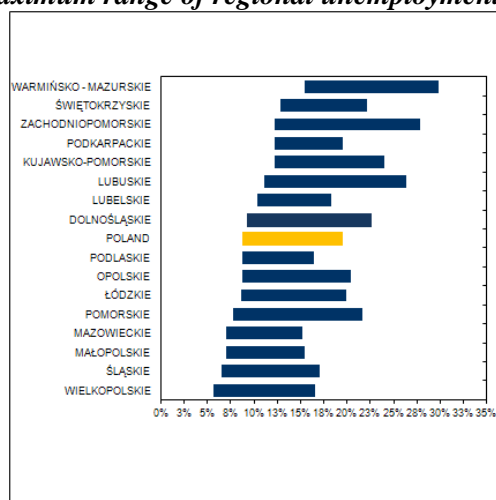
Source: Hungarian Ministry of Social Affairs and Labour

We consider a serious problem high value of the maximum in the case of some regions. This value exceeded 30%. In our point of view in regions with so high unemployment rate must be introduced some structural changes to increase competitiveness - higher unemployment rate in these regions means also lower competitiveness (for more detailed analysis see Muntean, Nistor and Nistor, 2010).

Fig. 8: Regional unemployment rate in Poland, monthly data 2005-2012

Source: Ministry of Labour and Social Policy of the Republic of Poland

Labour market development in Poland was similar as in the Slovak Republic – initial high unemployment rate was significantly reduced. When the economic crisis appeared the unemployment rate rose quickly. However, this increase was not as remarkable as in the case of the Czech Republic and Slovakia. An explanation could be given by development of real gross domestic product – Poland was one of few countries with only a slight economic downturn. Nevell [28] argues that the regional pattern of unemployment persisted.

Fig. 9: The minimum and maximum range of regional unemployment rate in Poland

Source: Ministry of Labour and Social Policy of the Republic of Poland

Conclusion

In this article we examined the evolution of regional disparities in selected Member States of the European Union between the years 2005 and 2012. We used the unemployment rate as the key indicator of labour market performance. It seems to be obvious that growing economies of the Visegrad countries recorded the significant decrease of the unemployment rate in all regions in the pre-crisis period which is a logical resulting of the growing phase of the business cycle and validation of general conclusions of the economic theory. The analysis also confirmed the link between the economic crisis and decreasing regional disparities – in other words it means that during the crisis regional disparities tend to disappear during the economic crisis. We found that development was same in three countries (Czech Republic, Poland and Slovakia). Development of Hungarian labour

market performance was different due to economic problems in the pre-crisis period. The lowest unemployment rate was reached in the regions of the capitol cities. The highest unemployment rate close to 30% was found in some regions in Hungary, Poland and Hungary.

Literatura

- [1] MUNTEAN, M.C., NISTOR, R. AND NISTOR,C. Competitiveness of Developing Regions in Romania. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, vol. 7, no. 3, July 2010, pp. 252-261.
- [2] NEVELL, A. Regional Unemployment and Industrial Restructuring in Poland. *IZA Discussion Paper* No. 194, 2000.
- [3] TVRDOŇ, M. Impacts of the Global Economic Crisis on the European Labor Market Performance: the Case of Visegrad Group Countries. In *Recent Advances in Business Administration - 5th WSEAS International Conference on Business Administration (ICBA'11)*. 2011, s. 38-43. Puerto Morelos: WSEAS Press. ISBN 978-960-474-269-1.

This research was financially supported by the Student Grant Competition SU within the project SGS/7/2012 "The influence of regional disparities on the business environment".

VÝVOJ MEZD V JEDNOTLIVÝCH KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY S DŮRAZEM NA KRAJ MORAVSKOSLEZSKÝ

DEVELOPMENT OF WAGES IN INDIVIDUAL REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC WITH THE EMPHASIS ON THE MORAVIAN-SILESIA REGION

ING. KARIN GAJDOVÁ

DOC. ING. PAVEL TULEJA, PH.D.

Katedra ekonomie | *Department of Economics*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: gajdova@opf.slu.cz, tuleja@opf.slu.cz

Anotace

Mezi nejdůležitější faktory ovlivňující fungování ekonomiky se řadí mzdy. Právě problematikou mezd se tento článek zabývá poněkud podrobněji. V úvodní části příspěvku jsou shrnuta důležitá teoretická východiska k celé problematice. Následuje část empirická, která je rozdělena do dvou fází. Nejprve došlo pomocí komparativní analýzy ke srovnání mzdových úrovní na územních jednotkách České republiky NUTS 3. Další část příspěvku je zaměřena na kraj, který je považován za jednu z největších průmyslových oblastí v České republice, tedy na kraj Moravskoslezský.

Klíčová slova

průměrná hrubá měsíční mzda, NUTS 3, průměrné tempo růstu, Moravskoslezský kraj

Annotation

The wages are the most important factors which influences the economy. This paper focuses on the detail of the issue of wages. The introductory part of this paper summarizes the important theoretical basis. Further there is the empirical part which is divided into two parts. First there is the comparison of wage levels in the territorial units NUTS 3 in the Czech Republic. Another part of the paper focuses on the region, which is considered one of the largest industrial areas in the Czech Republic. It is the Moravian-Silesian Region.

Key words

average gross monthly wage, NUTS 3, average growth rate, Moravian-Silesian region

JEL classification: *J31, R23*

Úvod

Rozvoj jednotlivých regionů v České republice není homogenní, mezi jednotlivými regiony vznikají disparity, a to z pohledu ekonomických, sociálních, ekologických, kulturních a jiných charakteristik. Jedním z důležitých ekonomických ukazatelů, ve kterých k regionálním disparitám dochází, jsou mzdy. V reálně fungující ekonomice je vývoj nominálních mezd považován za jeden z významných indikátorů ukazujících na „zdraví“ příslušné ekonomiky. V rámci tohoto příspěvku jsme se rozhodli problematice mezd věnovat bližší pozornost.

Po shrnutí důležitých teoretických východisek následuje část empirická, kdy dochází k srovnání mezd na úrovni územních jednotek NUTS 3 České republiky. V poslední části příspěvku je uvedena analýza, která se podrobněji zabývá mzdami v jednom konkrétním kraji a to v kraji Moravskoslezském.

1. Mzdy z pohledu ekonomické teorie

V tržní ekonomice zabezpečuje koordinaci a užívání vzácných zdrojů trh. Mezi tyto trhy řadíme i trh práce, jenž se však vyznačuje určitými zvláštnostmi, které jsou dány specifickým postavením výrobních faktorů a obzvláště pak výrobního faktoru práce. Práce totiž neexistuje sama o sobě. Je konána lidmi, kteří jsou nositelé schopnosti pracovat. Vlastník tohoto faktoru tak na trhu práce sjednává jeho koupi, za cenu, již označujeme pojmem je mzda. Výše této ceny pak závisí, tak jako na jiných trzích, na působení nabídky a poptávky. (Fuchs K. a Tuleja P., 2003)

Poptávku po práci odvozujeme od poptávky po finálních výrobcích, z čehož vyplývá, že tato poptávka je poptávkou odvozenou. Samotná výše poptávky pak závisí na kvalitě vstupů práce, na množství a kvalitě kooperujících výrobních faktorů a na úrovni a užití technických a technologických znalostí. Kvalita vstupů práce je dána gramotností, vzděláním, odbornou přípravou a dovednostmi zaměstnanců. (Samuelson P. A. a Nordhaus W. D., 1991) Při nabízení práce se nejedná o rozhodování člověka mezi jednou nebo druhou činností. Zde jde o rozhodnutí, zda pracovat či nepracovat. Je třeba si tedy uvědomit, co tyto dvě varianty člověku přináší. Práce člověku přináší mzdu. Když ale nepracuje, získává tak volný čas. (Holman R., 2005)

Dá se tedy říci, že v reálně fungující ekonomice je vývoj nominálních mezd považován za jeden z významných indikátorů ukazujících na „zdraví“ příslušné ekonomiky. Z tohoto důvodu, jsme se v rámci této stati rozhodli problematice mezd věnovat bližší pozornost. Než se však dostaneme k vlastní analýze, jeví se nám jako vhodné připomenout co pod pojmem nominální mzda ekonomická teorie rozumí. Vyjdeme-li z dostupné literatury, pak můžeme nominální mzdu definovat jako peněžní odměnu vyplacenou za pracovní výkon vymezený dohodou mezi zaměstnavatelem a pracovníkem. **Součástí takto definované mzdy tedy nejsou** ostatní osobní náklady. Do mezd jsou tedy zahrnovány základní mzdy a platy, příplatky a doplátky ke mzdě nebo platu, prémie a odměny, náhrady mezd a platů, odměny za pracovní pohotovost a jiné složky mzdy nebo platu, které byly v daném období zaměstnancům zúčtovány k výplatě. Takto definované mzdy zpravidla označujeme jako mzdy hrubé, tj. mzdy, které nejsou sníženy o pojistné na všeobecné zdravotní pojištění a sociální zabezpečení, zálohové splátky daně z příjmů fyzických osob a další zákonné nebo se zaměstnancem dohodnuté srážky.

V rámci námi realizované analýzy budeme posuzovat také dynamiku růstu průměrných nominálních mezd, a to pomocí ukazatele tempo růstu nominálních mezd ($g_{w;n}$), jenž vyjadřuje procentní změnu nominální mzdy (w_n) ve srovnání s předchozím obdobím:

$$g_{w;n} = \frac{w_{n;t} - w_{n;t-1}}{w_{n;t-1}} * 100$$

Kromě ukazatele budeme v rámci naší analýzy sledovat také průměrné tempo růstu nominálních mezd, přičemž v tomto případě budeme finální hodnotu určovat pomocí geometrického průměru jednotlivých meziročních temp růstu:

$$G(g_{w;1}, g_{w;2}, \dots, g_{w;n}) = \sqrt[n]{g_{w;1} \cdot g_{w;2} \cdot \dots \cdot g_{w;n}} = \left(\prod_{i=1}^n g_{w;i} \right)^{\frac{1}{n}}$$

Data, která pro potřeby naší analýzy využijeme, budou získávána z oficiálních zdrojů Českého statistického úřadu a zaměřena na podnikatelskou sféru. Základní rozlišovací úrovní pak pro nás bude, vzhledem k našemu zaměření na nalezení regionálních rozdílů ve mzdách (touto problematikou se

také zabývá Tvrdoň M., 2008), územní jednotka NUTS3, která v případě České republiky odpovídá jednotlivým krajům.

2. Mzdy z pohledu jednotlivých krajů České republiky

Z údajů zachycených v tabulce 1 zcela jednoznačně vyplývá, že v průběhu námi analyzovaných deseti let dosahovala v České republice hrubá měsíční mzda průměrné hodnoty 21.970 Kč. Pokud tuto částku porovnáme s průměrnými mzdami v jednotlivých nomenklaturních územních jednotkách, pak dospějeme k závěru, že v letech 2002-2011 se v České republice vytvořily v podstatě pět skupiny krajů, které bychom mohli označit jako (1) kraje s extrémně vysokou mzdou (Hl. m. Praha), (2) kraje s vysokou mzdou (Středočeský kraj), (3) kraje s průměrnou mzdou (Plzeňský a Jihomoravský kraj), (4) kraje s mírně podprůměrnou mzdou (Liberecký, Ústecký a Moravskoslezský kraj) a (5) kraje s výrazně podprůměrnou mzdou (Olomoucký, Královhradecký, Pardubický, Zlínský a Jihočeský kraj, kraj Vysočina a Karlovarský kraj). Výsadní postavení Hl. m. Prahy, a de facto i Středočeského kraje, je dáno především hospodářským postavením těchto regionů v rámci celé České republiky, kdy zejména v hlavním městě Praze má faktické sídlo velká část firem a významných institucí působících na území celé České republiky (Nevima, J. a Ramík J., 2010), což se následně odráží také ve vyšším mzdovém ohodnocení těchto pracovníků. Středočeský kraj v případě vyšších mezd výrazně „těží“ ze svých přímých hospodářských vazeb na Hl. m. Prahu, pro niž je významným zdrojem pracovních sil.

Podíváme-li se na opačný konec našeho fiktivního pořadí, zjistíme, že krajem s dlouhodobě nejnižší průměrnou mzdou je Karlovarský kraj (v námi stanoveném pomyslném pořadí obsadil průměrně 11,5 místo), který dosáhl nejnižší průměrné hrubé měsíční mzdy jak v letech 2005, 2010 a 2011, tak v případě desetiletého průměru. Také v tomto případě bychom mohli říci, že výše mezd úzce souvisí s ekonomickou výkonností tohoto regionu a z ní vyplývajícím postavením v rámci všech čtrnácti regionů České republiky. Dá se říci, že v podobně špatném postavení jako Karlovarský kraj se v rámci celého Česka nachází také kraje Vysočina (průměrná pozice 11,6 a dvakrát nejnižší mzda), Pardubický (11,4 a dvakrát nejnižší mzda), Jihočeský (11,1 a jedenkrát nejnižší) a Zlínský (11,0 a dvakrát nejnižší mzda), přičemž zejména u posledně jmenovaného kraje můžeme vysledovat poměrně negativní vývoj, když tento region „propadl“ ze 6. místa v roce 2005 na samý „chvost“ našeho pořadí, když v posledních čtyřech letech námi analyzovaného období dosahoval nejnižší, resp. druhé nejnižší průměrné hrubé měsíční mzdy.

Pokud opustíme analýzu absolutních ukazatelů a podíváme se na vývoj hrubých měsíčních mezd z hlediska jejich dynamiky růstu, pak zjistíme, že nejvyššího průměrného tempa růstu dosahovaly v námi analyzovaném období hrubé mzdy v Jihomoravském kraji, a to 4,11 %. Jihomoravský kraj je tak jediným krajem, v němž tempo růstu průměrných hrubých mezd překročilo čtyři procenta. Na pomyslnou druhou a třetí pozici mezi kraji České republiky dosáhly kraje Vysočina a Pardubický, tj. regiony, které jsme v předchozí části textu zahrnuli do skupiny krajů s výrazně podprůměrnou mzdou. Kromě těchto tří krajů se nad celorepublikovým průměrem v letech 2002-2011 pohybovaly také kraje Středočeský a Moravskoslezský.

Naopak krajem s nejnižším průměrným tempem růstu nominálních mezd byl v námi analyzovaných deseti letech kraj Karlovarský, tj. kraj s nejnižšími průměrnými mzdami. Tento závěr je poněkud překvapivý, neboť by se dalo očekávat, že právě kraj s nejnižším základem by měl být tím, který se bude z hlediska dynamiky růstu pohybovat spíše v první polovině pomyslného pořadí, jako tomu je v případě krajů Pardubického a Vysočina. Z výše uvedeného můžeme tedy učinit závěr, z něž vyplývá, že v případě Karlovarského kraje docházelo v letech 2002-2011 spíše k prohlubování mzdových disparit, když průměrné tempo růstu zaostávalo za celorepublikovým průměrem o 0,78 p. b. Zatímco v Česku průměrné hrubé měsíční mzdy v průběhu deseti let kumulovaně vzrostly o více než $\frac{1}{3}$ (34,57 %), v případě Karlovarského kraje byl tento růst pouhých 26,91 %, díky čemuž tento region jako jediný nepřekročil hranici 30 p. b. Druhé nejnižší dynamiky růstu pak ve sledovaném období dosáhlo Hl. m. Praha (3,05 % a kumulovaně 31,73 %) a Plzeňský kraj (3,10 a 31,82 %), tj. regiony s nejvyšší a třetí nejvyšší průměrnou mzdou.

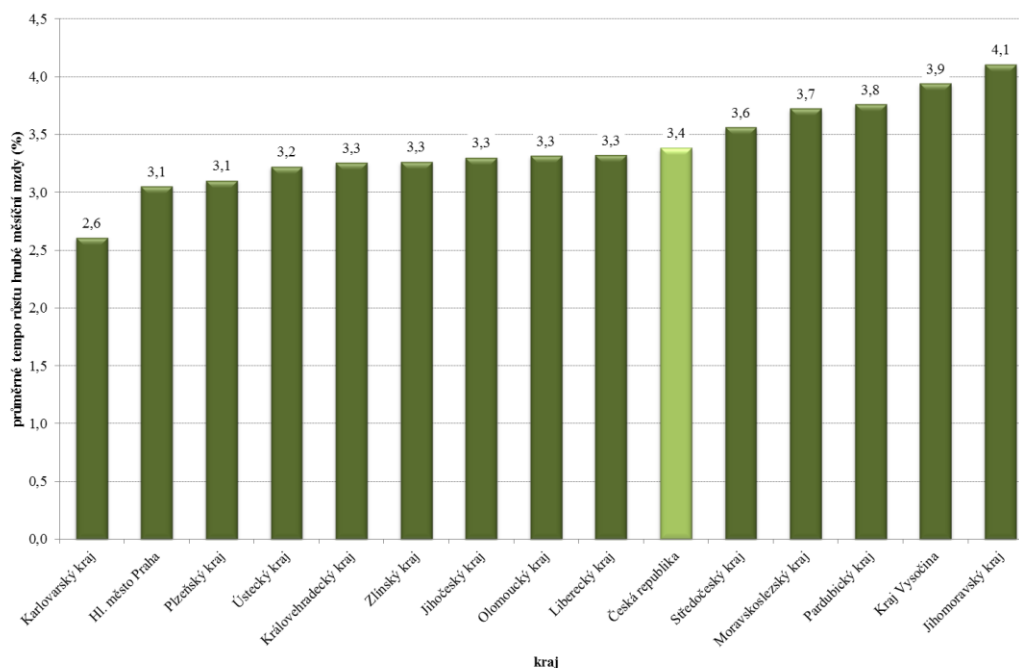
Tab. 1: Průměrná hrubá měsíční mzda v NUTS3 v letech 2002-2011 (průměr, Kč)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	průměr
ČR	17 295	18 532	19 410	20 251	21 582	23 267	24 833	25 123	25 279	24 128	21 970
PHA	24 833	26 502	26 972	28 260	31 173	33 553	35 905	36 658	36 124	33 546	31 353
STČ	18 075	19 128	20 324	21 579	22 811	25 035	26 445	26 671	27 001	25 651	23 272
JHČ	16 764	17 305	18 533	19 333	20 070	21 467	22 767	22 951	23 418	23 199	20 581
PLK	17 707	18 720	19 359	20 253	21 719	23 330	25 015	25 176	25 482	24 036	22 080
KVK	16 791	17 549	18 070	18 583	20 778	22 099	22 848	22 926	22 498	21 723	20 387
USK	16 874	18 199	19 120	19 677	21 399	22 614	24 198	24 593	24 874	23 174	21 472
LBK	16 895	17 787	18 826	19 327	20 645	22 944	24 671	25 332	25 089	23 422	21 494
HKK	16 575	17 686	18 394	19 429	20 087	21 735	23 148	23 386	23 950	22 837	20 723
PAK	15 885	17 561	17 979	19 105	19 943	21 520	23 382	24 120	23 537	22 978	20 601
VYS	15 571	16 718	18 360	18 715	19 988	21 733	23 493	23 760	23 944	22 918	20 520
JHM	16 486	18 289	19 154	20 272	21 583	23 303	25 109	25 700	26 223	24 651	22 077
OLK	16 470	17 893	18 908	19 351	20 923	22 282	23 866	24 001	23 997	22 825	21 052
ZLK	16 431	17 927	18 642	19 786	20 220	21 614	22 744	22 572	23 219	22 655	20 581
MSK	16 772	18 180	19 100	19 838	20 811	22 514	24 075	23 873	24 554	24 174	21 389

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat z Českého statistického úřadu

Poznámka: Zkratky krajů jsou uvedeny dle metodiky Českého statistického úřadu: PHA=Hlavní město Praha, STČ=Středočeský kraj, JHČ=Jihočeský kraj, PLK=Plzeňský kraj, KVK=Karlovarský kraj, USK=Ústecký kraj, LBK=Liberecký kraj, HKK=Královéhradecký kraj, PAK=Pardubický kraj, VYS=Kraj Vysočina, JHM=Jihomoravský kraj, OLK=Olomoucký kraj, ZLK=Zlínský kraj, MSK=Moravskoslezský kraj

Graf 1: Průměrné tempo růstu hrubé měsíční mzdy v NUTS3 v letech 2002-2011 (%)



Zdroj: vlastní zpracování, vlastní výpočet

Vzhledem k tomu, že výše nominálních hrubých mezd s největší pravděpodobností poměrně výrazně ovlivňuje vývoj zaměstnanosti v jednotlivých regionech, jeví se nám jako zajímavé srovnání dynamiky růstu, resp. meziroční změny těchto dvou základních makroekonomických ukazatelů. Vydeme-li z údajů zachycených v tabulce č. 2, pak zjistíme, že jedinými dvěma kraji, které v daném období zaznamenaly průměrný meziroční nárůst míry zaměstnanosti, byly kraje Ústecký a Moravskoslezský, přičemž v případě Moravskoslezského kraje došlo mezi roky 2002 a 2011 k zvýšení

míry zaměstnanosti o 1,90 p. b. a v Ústeckém kraji o 0,50 p. b. I přes tuto změnu, však oba výše uvedené kraje zůstávají i nadále regiony s nejnižší průměrnou mírou zaměstnanosti. V Moravskoslezském kraji dosahuje tento ukazatel výše 50,97 % v kraji Ústeckém pak 51,79 %. Pokud porovnáme tuto změnu s dynamikou růstu nominálních mezd, pak zjistíme, že oba kraje se pohybují spíše v druhé polovině našeho pomyslného pořadí (MSK na 8. místě a USK dokonce na 11. místě). Nejvýraznější předstih tempa růstu mezd před meziroční změnou míry zaměstnanosti tak bylo v daném období dosaženo v krajích s nejvyšší dynamikou růstu hrubé nominální mzdy, tj. v Pardubickém kraji, kraji Vysočina a kraji Jihomoravské.

Tab. 2: Předstih růstu hrubé měsíční mzdy před meziroční změnou míry zaměstnanosti v NUTS 3 v letech 2002-2011 (v %)

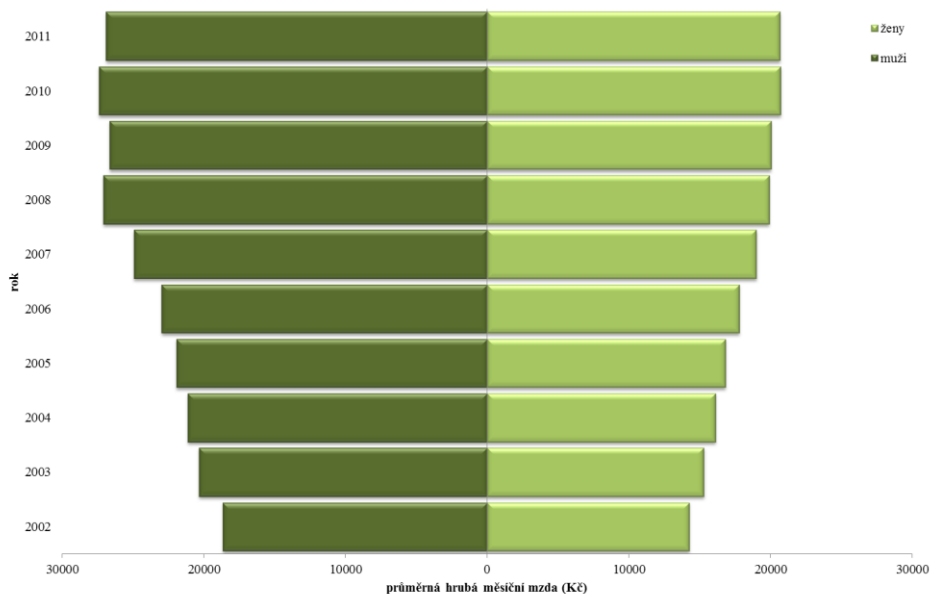
	průměrné tempo růstu/meziroční změna		předstih mezd před zaměstnaností
	hrubá měsíční mzda	míra zaměstnanosti	
Česká republika	3,39	-0,05	3,44
Hl. město Praha	3,05	-0,09	3,14
Středočeský kraj	3,56	-0,03	3,59
Jihočeský kraj	3,30	-0,11	3,41
Plzeňský kraj	3,10	-0,01	3,12
Karlovarský kraj	2,61	-0,35	2,96
Ústecký kraj	3,22	0,06	3,16
Liberecký kraj	3,32	-0,36	3,68
Královehradecký kraj	3,26	-0,29	3,54
Pardubický kraj	3,76	-0,08	3,84
Kraj Vysočina	3,94	-0,18	4,12
Jihomoravský kraj	4,11	-0,01	4,12
Olomoucký kraj	3,32	-0,19	3,50
Zlínský kraj	3,26	-0,09	3,35
Moravskoslezský kraj	3,72	0,24	3,49

Zdroj: vlastní zpracování, vlastní výpočet

3. Mzdy v Moravskoslezském kraji

Moravskoslezský kraj je tradičně chápán jako kraj průmyslový a je spojován s hornictvím a hutnictvím. Ve skutečnosti v současné době je jeho výrobní základna silně diverzifikovaná. (Skokan K., 2002) I přes tento pozitivní vývoj můžeme ale Moravskoslezský kraj i nadále považovat za jednu z největších průmyslových oblastí v Česku, a to zejména díky významným ložiskům černého uhlí, která na sebe ve významné míře vážou nejen hutní, ale také další formy těžkého průmyslu.

Vydeme-li z údajů zachycených v tabulce č. 1 a v grafu č. 1, pak můžeme konstatovat, že v mzdové oblasti patří Moravskoslezský kraj mezi kraje s mírně podprůměrnou průměrnou hrubou měsíční mzdou (21.389 Kč ve srovnání 21.970 Kč v celé ČR) a výraznou dynamikou růstu, když průměrné tempo růstu tohoto ukazatele dosahovalo v Moravskoslezském kraji v letech 2002-2011 hodnoty 3,72 %, díky čemuž hodnota mzdy kumulovaně vzrostla o 37,81 p. b., což tento region řadilo mezi první čtyři kraje s největším tempem růstu hrubých měsíčních mezd. Za významný pak můžeme označit především růst mezd v letech 2007-2008, kdy hodnota tohoto ukazatele vzrostla v průměru o 7,56 % za rok. Budeme-li pátrat po příčinách tohoto dvouletého pozitivního obratu, pak je nalezneme zejména v rozvoji zpracovatelského průmyslu a vstupu nových investorů do jednotlivých průmyslových zón nacházejících se na území kraje.

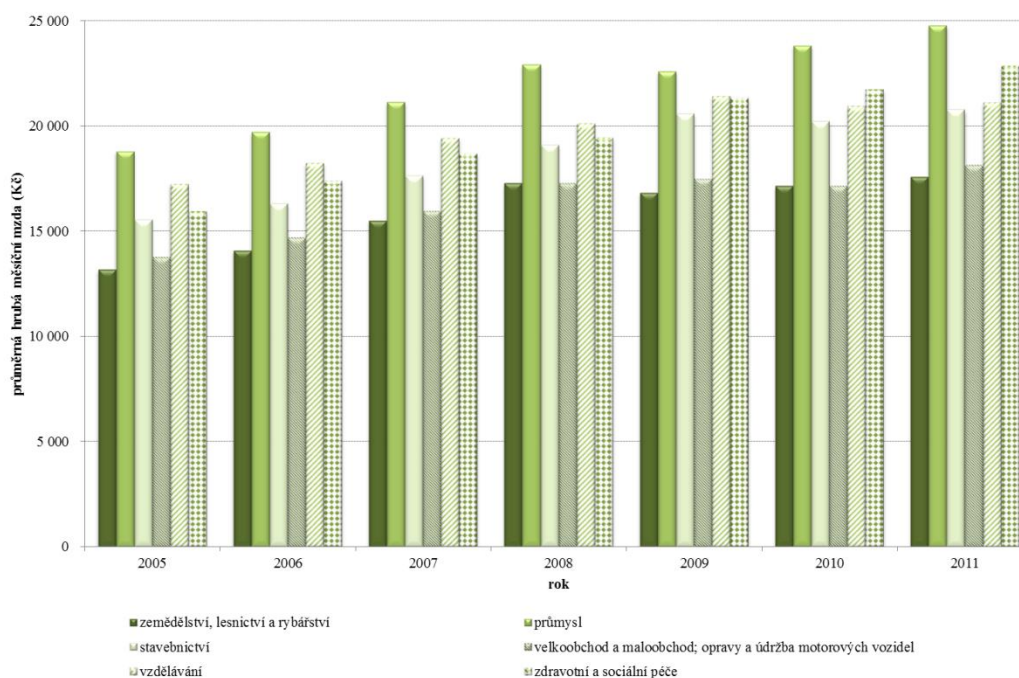
Graf 2: Srovnání vývoje mezd v Moravskoslezském kraji dle pohlaví

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat z Českého statistického úřadu

Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že v případě Moravskoslezského kraje můžeme zaznamenat trvalý a poměrně výrazný růst nominálních mezd. Otázkou však zůstává, jak se tento ukazatel vyvíjel z pohledu jednotlivých skupin. Zaměříme-li se nejprve na vývoj mezd z hlediska jednotlivých pohlaví, pak zjistíme, že v Moravskoslezském kraji zaznamenaly v obou případech nominální mzdy téměř trvalý růst, kdy v případě mužů došlo k prvním meziročním poklesu průměrných mezd v roce 2009 (pokles o 1,61 %) a v případě obou skupin pak také v roce 2011, když mzdy mužů poklesly o 1,84 a mzdy žen o 0,27 %. Jak je z grafu č. 2 zřejmé, mzdové rozdíly mezi muži a ženami byly v průběhu celého námi sledovaného období poměrně výrazné a stále více se prohlubovaly. Zatímco na počátku období byla průměrná hrubá měsíční mzda mužů 18.658 Kč a průměrná mzda žen 14.260 Kč (rozdíl 4.398 Kč), o deset let později byl tento rozdíl o téměř 42 p. b. vyšší (26.902 a 20.665, tj. 6.238), přičemž rozevírání těchto nůžek bylo výrazně přibrzděno po zejména v posledních třech letech (v roce 2008 činil výše uvedený rozdíl dokonce 7.199 Kč, tj. nárůst o 63,69 % oproti roku 2002).

Podíváme-li se na vývoj hrubých měsíčních mezd dle jednotlivých odvětví definovaných v rámci klasifikace CZ-NACE, pak dospějeme k závěru, že v letech pro něž máme k dispozici údaje (2005-2011), dosahovali v Moravskoslezském kraji nejvyšších mezd zaměstnanci v průmyslových odvětvích, kde se průměrná mzda pohybovala na úrovni 21.961 Kč, díky čemuž se tento sektor stal sektorem s nadprůměrnými hrubými mzdami (průměrná mzda v kraji 19.945 Kč). Naopak s dlouhodobě nejnižšími nominálními mzdami se v tomto období potýkala odvětví primárního sektoru (15.931 Kč) a odvětví velkoobchod a maloobchod; opravy a údržba motorových vozidel (16.350 Kč).

Graf 3: Srovnání vývoje hrubých měsíčních mezd vybraných odvětví v Moravskoslezském kraji v letech 2005-2011



Zdroj: vlastní zpracování na základě dat z Českého statistického úřadu

Závěr

Mzdy jsou jedním z nejdůležitějších faktorů, které ovlivňují fungování ekonomiky země a také jsou motivující složkou člověka k práci. Člověk se rozhoduje, zda pracovat či nepracovat. Práce člověku přináší mzdu. Ale kdyby člověk nepracoval, získal by větší množství volného času. Záleží tedy na každém člověku, co je pro něj prioritou.

V rámci tohoto článku jsme se na problematiku mezd podívali podrobněji. Zajímali nás vývoj mezd v jednotlivých regionech. V průběhu námi analyzovaných deseti let dosahovala v České republice hrubá měsíční mzda průměrné hodnoty 21.970 Kč. Tuto částku jsme porovnali s průměrnými mzdami v jednotlivých územních jednotkách a dospěli jsme k závěru, že v letech 2002-2011 se v České republice vytvořily v podstatě pět skupiny krajů: (1) kraje s extrémně vysokou mzdou (Hl. m. Praha), (2) kraje s vysokou mzdou (Středočeský kraj), (3) kraje s průměrnou mzdou (Plzeňský a Jihomoravský kraj), (4) kraje s mírně podprůměrnou mzdou (Liberecký, Ústecký a Moravskoslezský kraj) a (5) kraje s výrazně podprůměrnou mzdou (Olomoucký, Královehradecký, Pardubický, Zlínský a Jihočeský kraj, kraj Vysočina a Karlovarský kraj). Pomocí dalších metod (např. výpočtu průměrného tempa růstu jednotlivých indikátorů) jsme analyzovali problematiku mezd podrobněji. V poslední části příspěvku jsme se zaměřili na detailnější analýzu průmyslově významného kraje, tedy kraje Moravskoslezského.

Literatura

- [1] Český statistický úřad. Dostupné z: <www.czso.cz>.
- [2] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Praha: Ekopres, 2003. ISBN 80-86119-74-2.
- [3] HOLMAN, R. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005. 709 s. ISBN 80-7179-891-6.
- [4] NEVIMA, J., RAMÍK, J. „Application of DEA for evaluation of regional efficiency of EU regions“. In *Proceedings of the 28th international conference Mathematical Methods in Economics 2010*. České Budějovice: Faculty of Economics, 2010. ISBN 978-80-7394-218-2.
- [5] SKOKAN, K. Industry Clusters v regionálním rozvoji. *Ekonomická revue*, 2002, Vol. 5, No. 2, pp 50-60.

- [6] TVRDOŇ, M. Institucionální aspekty fungování trhu práce. *Politická ekonomie* 2008, LVI (5), pp 621-642. ISSN 0032-3233.

Příspěvek byl zpracován za podpory Studentské grantové soutěže SU v rámci projektu SGS/7/2012 „Vliv regionálních disparit na podnikatelské prostředí“.

FUNCTIONAL REGIONS: CONCEPT AND TYPES**FUNKČNÍ REGIONY: KONCEPT A TYPY****MGR. PAVEL KLAPKA, PH.D.¹****DOC. RNDR. MARIÁN HALÁS, PH.D.¹****MGR. PETR TONEV²**

¹ Katedra geografie | ¹ Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci | Palacký University in Olomouc
✉ 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic
E-mail: pavel.klapka@upol.cz, marian.halas@upol.cz

² Katedra regionální ekonomie a správy | ² Dep. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: tonev@econ.muni.cz

Annotation

The contribution is concerned with a concept of a region in spatial and regional science. A number of terms related to specific instances of a region can cause a misinterpretation of the concept both in scientific and applied sphere. The objective of the contribution is to provide a concise theoretical introduction into a concept of a region, particularly of a region based on functional horizontal spatial relations, and a typology of functional regions. The discussion of different types of regions and their semantic content is put forward as well. Based on the relevant literature and own research six types of regions have been identified and their position in the spatial and regional science shortly explained.

Key words

functional region, nodal region, functional urban region, daily urban system, local labour market area

Anotace

Příspěvek se zabývá konceptem region v regionální a prostorové vědě. Řada termínů spojených se specifickými případy regionů může způsobit špatné pochopení tohoto konceptu jak v odborné tak aplikované sféře. Cílem příspěvku je poskytnout stručný teoretický úvod ke konceptu regionu, především regionu založenému na funkčních horizontálních prostorových vztazích, a k typologii funkčních regionů. Předkládáme rovněž diskusi různých typů regionů a jejich významového obsahu. Na základě relevantní literatury a vlastního výzkumu identifikujeme šest typů regionů a krátce objasňujeme jejich postavení v prostorové a regionální vědě.

Klíčová slova

funkční region, nodální region, funkční městský region, denní urbánní systém, lokální trh práce

JEL classification: J01, J40, R10, R12

Introduction

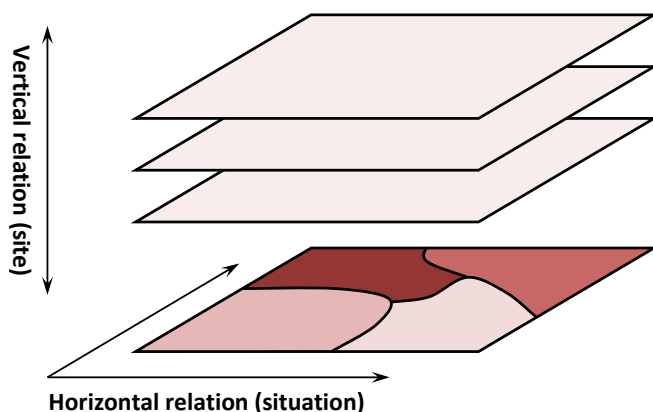
The objective of the contribution is to make some notes on the character and structure of functional regions and to outline a typology of these regions, since the terminology is often used interchangeably and can lead into misleading conclusions and conception of regions based on spatial relations. In our argumentation we are going to limit ourselves to the discussion of the term “region” as conceived within social sciences. Generally, the conception of region reflects the fact that the planet Earth is a conspicuously heterogeneous object and that it shows distinct differences in its spatial (i.e. geographical) characteristics.

The region is one of the basic and original concepts in geography and related spatial disciplines such as regional economics (e.g. Haggett 1965). The existence of regions is considered to be an objective reality (Bašovský, Lauko 1990), since we are able to identify their boundaries across the geographical sphere. A region is a limited spatial system and an expression of an organisational unity that differ it from another region (Abler, Adams, Gould 1972; Morrill 1974; Johnston et al. 2000; Klapka, Tonev 2008; Gregory et al. 2009). As such a region is a product of spatial or areal differentiation of geographical sphere. Its role in human geographical, regional geographical and spatial research and application is threefold (Dziewoński 1967). It can act as 1) a tool of geographical research, 2) an object of geographical research, and 3) a tool of spatial management and planning. In the first case a region is a statistical unit serving a particular research objective, in the second case it is a goal to be achieved by the research, and finally in the third case it is conceived as an area or specific territory for which a certain spatial, development, regulatory etc. plan is made.

1. Concept of the functional region

Geography and spatial science usually recognise two types of regions according to their form: formal and functional (see e.g. Haggett 1965; Abler, Adams, Gould 1972; Bašovský, Lauko 1990; Claval 1998; Klapka, Tonev 2008), our interest being the latter in this contribution. The term “functional region” has been introduced into human geography by Philbrick (1957), Nystuen, Dacey (1961), Haggett (1965) and Dziewoński (1967).

While the formal region is organised (or “tied together”) vertically, the concept of site being of interest (Ullman 1980), the functional region is generally organised by horizontal relations in space (fig. 1) in a form of spatial flows or interactions of various kind (persons, goods, material, energy, information etc.) between parts of a region, the concept of situation being of interest (Ullman 1980). These flows and interactions have a character of a vector, i.e. they are oriented. This type of a organisational unity of a functional region infers that it usually has a heterogeneous inner structure in comparison to formal (or homogeneous) regions and that this inherent heterogeneity has to be defined in terms of quantitative or qualitative expression in order to hold a region together and to differ it from other regions.

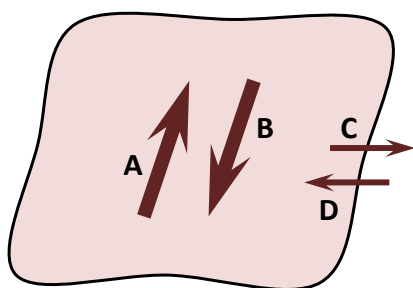
Fig. 1: Organisation of formal and functional region (site vs. situation)

Source: own design

However, the inner structure of a generally conceived functional region is not easy to be defined as in specific types of functional regions (see further). At this place we can conclude that the inner structure reflects different intensities of spatial relations organising a functional region and that a functional region, unlike a common opinion, does not have to have a core.

As such a general functional region is understood as a region organised by functional relations that are maximised within the region (maximisation of intra-regional flows or interactions) and minimised across its borders (minimisation of inter-regional flows or interactions) so that the principles of internal cohesiveness and external separation regarding the intensities of spatial flows or interactions are met (fig. 2). It means that a functional region is an autonomous section of space in terms of horizontal spatial relations. Quantitatively these principles are expressed by the so called “self-containment” of a region, which generally says that the higher is the self-containment the better a region differs from other regions.

The self-containment of a region can be defined in a simple way (see fig. 2): $A + B > C + D$ which means that a region reaches at least 50 % self-containment and fulfils the minimum definition of a functional region. If the level of self-containment needs to be increased a constant k is defined and the condition can be written as $A + B > k(C + D); k > 1$.

Fig. 2: Principles of internal cohesiveness and external separation (self-containment of a region)

Source: own design

2. Types of functional regions

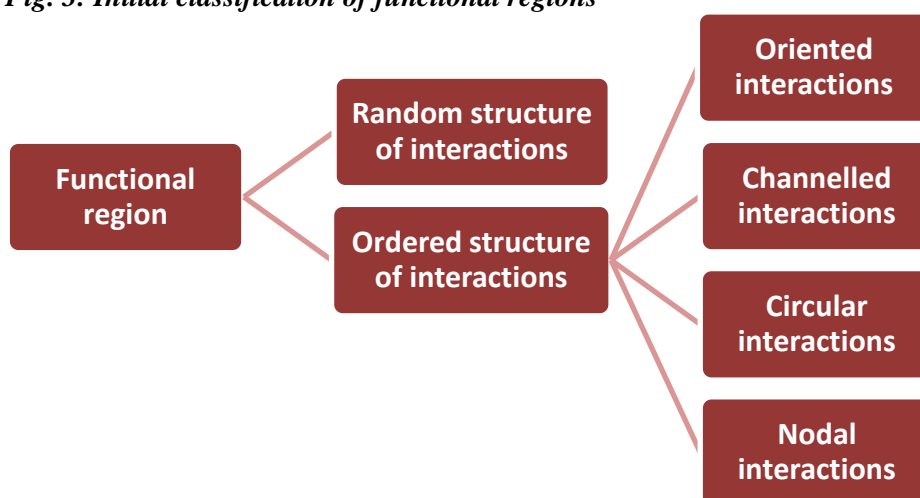
We propose an initial classification of functional regions conceived as autonomous units, which is based on the inner patterns of region-organising interactions or flows (fig. 3 and fig. 4) as a classification criterion. Thus in a first level functional regions with random and ordered inner pattern of interactions are identified. The second level of classification differentiates within functional regions

with ordered structure of interactions types based on the character of ordering of region-organising interactions or flows.

Four types of regions are identified (fig. 3 and fig. 4), all of them fulfilling the principles of internal cohesiveness and external separation that make them autonomous units, some of being rather theoretical:

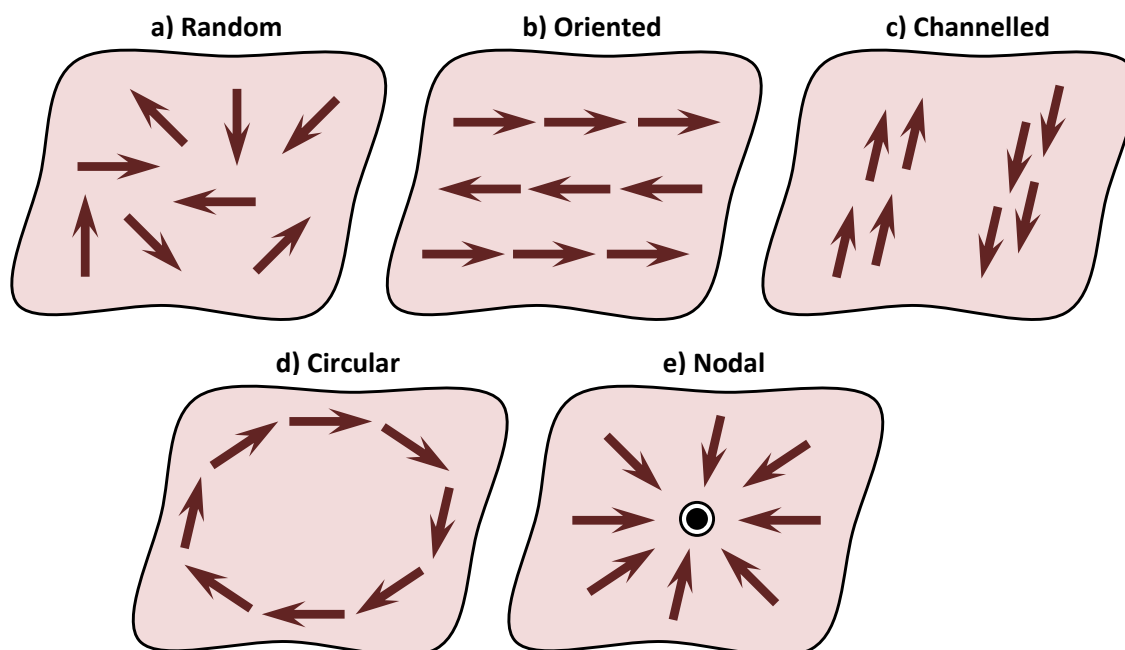
- functional region with oriented ordered interactions, which is characterised by a prevailing direction of flows,
- functional region with channelled ordered interactions, which is characterised by a concentration of flows into communication channels,
- functional region with circular ordered interactions, which is characterised by closed circling flows, and
- functional region with nodal ordered interactions, which is characterised by a directions of flows towards a node.

Fig. 3: Initial classification of functional regions



Source: own design

Fig. 4: Examples of functional regions



Source: own design

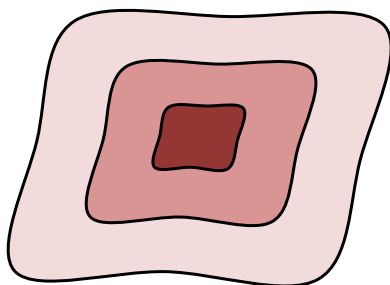
In further discussion we aim at a certain refinement of the previous initial classification and we identify specific instances of functional regions, whose characteristics are not based on the inner pattern of interactions only. First we differentiate between a general functional region and a nodal region as they have been discussed for instance by Nystuen, Dacey 1961 or Brown, Holmes 1971 and as they are usually understood (e.g. Haggett 1965, Dziewoński 1967, Bašovský, Lauko 1990, Claval 1998).

Functional region matches fully the concept of the functional region with random inner pattern of interactions as defined above (fig. 4a). Thus it is a general type which is only limited by the principles of internal cohesiveness and external separation, or a principle of autonomy in other words. Any kind of spatial flow or interaction can organise this region. Its inner structure is random and varied. The functional region can even be unsuspectedly homogeneous internally.

Nodal region conforms in most cases to the concept of the functional region with nodal ordered interactions (fig. 4e), which adds the limitation coming out from its internal structure, in other respects it shows the same traits as the functional region. The novelty lies in the particular orientation of spatial flows or interactions that are centred to or radiate from the so called node (also nucleus, focus, usually centre or core). As such the nodal region is organised around its core and its inner structure is developed better than in the case of the functional region. Nodal region however demonstrates one important difference from the functional region with nodal ordered interactions and that is the nodal region does not necessarily have to comply with internal cohesiveness and external separation principles, since the primary characteristic of its identification is a nodal nature of interactions or flows, not the level of their containment within a region.

The nodal region has typically a core, a hinterland, and a periphery (fig. 5). Its internal structure and identification of its parts is based on the intensities of spatial flows or interactions between a core and its hinterland and periphery. These interaction intensities decrease with a distance from a core, the hinterland being related to the core by stronger ties than the periphery of the nodal region. This interaction decrease is not linear and its research is one of the crucial issues in quantitative geography (in Czech environment see for instance Halás, Klapka 2012).

Fig. 5: Inner structure of nodal region



Source: own design.

Since in practice it is possible that a region fulfils more than one definition of our previous classification or demonstrates certain peculiar traits, some specific types of functional regions can be identified further:

- the functional urban region (discussed for instance by Berry 1973; Hall, Hay 1980; Cheshire, Hay 1989),
- the daily urban system (discussed for instance by Berry 1973, Hall 1974; Coombes et al. 1978; in the Czech Republic Kunc et al. 2009),
- the local labour market area (discussed for instance by Smart 1974; Coombes et al. 1979; in the Czech Republic Klapka et al. 2013), and
- the travel-to-work area (discussed for instance by Ball 1980; Coombes, Openshaw 1982).

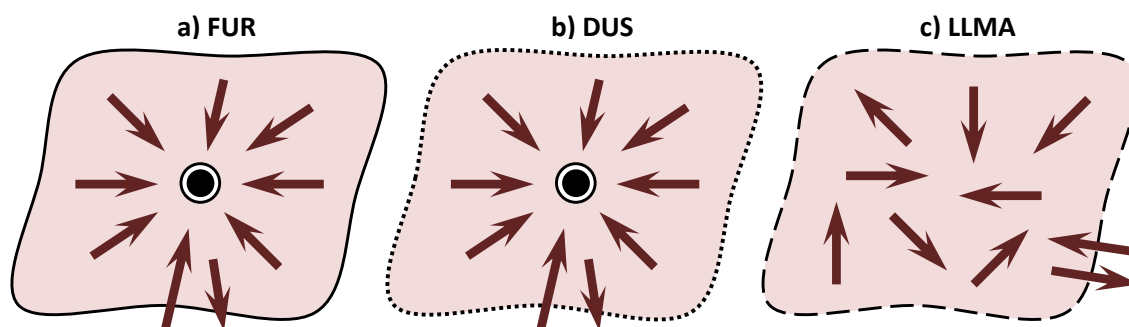
Last two instances are very similar if not almost identical.

Functional urban region adds the limitation regarding the quality of a core and consequently the character of spatial flows or interactions organising the region. In this case a core should have an urban character, in other words the flows or interactions should be oriented at a city or a town (fig. 6a). This orientation infers further specifics of functional urban regions. The interactions organising a region possess the character of urban – (suburban) – rural gradient in either direction. Inner structure of functional urban region is very well developed. The urban core provides its suburban and rural hinterland with services, labour opportunities, and the hinterland can serve resident or recreational purposes.

Daily urban system is sometimes misinterpreted as a synonym to a functional urban region. However, it adds further specific to the concept of functional urban region. The flows or interactions organising a daily urban system should be based on daily basis (fig. 6b). It means that they should follow a daily cycle of movements and contacts, a daily dynamics of the organisation of geographical environment. As such the daily urban systems are spatially more limited than functional urban regions, since, unlike the preceding type, only flows and interactions feasible within 24 hours are taken into account. In other respects a daily urban system is similar to a functional urban region.

Local labour market area and travel-to-work area are near synonyms with only a theoretical difference that local labour areas need not necessarily be based on travel-to-work flows (indeed they almost always are). In this sense we consider a labour market area as a very slightly broader term. Both types of regions differ from the preceding cases in several aspects. They are based on particular spatial flows or interactions that are related to specific movements of persons (i.e. travel-to-work flows) – see figure 6c. The interactions mostly face a restriction to daily cycles of these movements, even if other, weekly, rhythm could be theoretically applied. The interaction need not necessarily be oriented at any core, though mostly they are. In the former aspect local labour markets and travel-to-work areas are similar to daily urban systems, in the latter aspect they resemble general functional regions. However, both aspects often intermingle and which one prevails is not a matter of theoretical definition rather than a matter of influence of a particular spatial situation and arrangement. Local labour market areas and travel-to-work areas can be seen as most dynamic concepts of functional regions.

Fig. 6: Specific instance of functional regions



Source: own design

Conclusion

In our argumentation we have tried to proceed from general to specific instances of functional regions when more those more specific are usually a subset of more general types. In practice the line between the types can be sometimes vague. It should also be noted, hence, that in practice the number of flows or interactions used for definition of functional regions is severely limited unless these are modelled. Usually daily travel-to-work flows are used, since they are relatively easily recognisable in terms of their origin and destination, they are statistically monitored in the population censuses, and they have

relatively natural character with little planning influence in comparison to other possible flows or interactions.

Of course, we can use travel-to-school flows, though they are affected by the state policy, we can use shopping flows, though they are almost impossible to be acquired for larger areas. The use of almost unique interaction (daily travel-to-work flows) further blurs the differences between theoretically defined types of functional regions.

We should be also aware of the fact that all types of functional regions can occur at different hierarchical levels, can have different size that partly depends on the hierarchical position of the cores in the settlement system (in case these cores are identified) and on the character of spatial flow or interaction (*cf.* for instance commuting to elementary schools and commuting to secondary schools).

Finally the issue of regions with a multiple core can be put forward in short. Objectively such functional regions do exist (if they fulfil the theoretical presuppositions that region-organising flows or interactions are oriented at some kind of node) and the question regards particularly the relations between individual cores within one region.

Literature

- [1] ABLER, R., ADAMS, J. S., GOULD, P. *Spatial Organization*. Prentice-Hall, London, 1972.
- [2] BALL, R. M. The use and definition of travel-to-work areas in Great Britain: some problems. *Regional Studies* 1980, 14 (2), 125–139. DOI: 10.1080/09595238000185121.
- [3] BAŠOVSKÝ, O., LAUKO, V. *Úvod do regionálnej geografie*. SPN, Bratislava, 1990.
- [4] BERRY, B. J. L. *Growth Centers in the American Urban System: Community development and regional growth in the sixties and seventies*. Balinger Publishing Company, Cambridge (Mass.), 1973.
- [5] BROWN, L. A., HOLMES, J. The delimitation of functional regions, nodal regions, and hierarchies by functional distance approaches. *Journal of Regional Science*, 1971, 11 (1), 57–72. DOI: 10.1111/j.1467-9787.1971.tb00240.x.
- [6] CHESHIRE, P. C., HAY, D. G. *Urban Problems in Western Europe: An Economic Analysis*. HarperCollins Academic/Routledge, London, 1989.
- [7] CLAVAL, P. *Introduction to regional geography*. Blackwell, Oxford, 1998.
- [8] COOMBES, M. G., DIXON, J. S., GODDARD, J. B., OPENSHAW, S., TAYLOR, P. J. Towards a more rational consideration of census areal units: daily urban systems in Britain. *Environment and Planning A*, 1978, 10 (10), 1179–1185.
- [9] COOMBES, M. G., DIXON, J. S., GODDARD, J. B., OPENSHAW, S., TAYLOR, P. J. Daily urban systems in Britain: from theory to practice. *Environment and Planning A* 1979, 11 (5), 565–574.
- [10] COOMBES, M. G., OPENSHAW, S. The use and definition of travel-to-work areas in Great Britain: some comments. *Regional Studies*, 1982, 16 (2), 141–149.
- [11] DZIEWOŃSKI, K. Concepts and terms in the field of economic regionalization. In Macka, M. ed.: *Economic regionalization*. Academia, Praha, 1967. 25–36.
- [12] GREGORY, D., JOHNSTON, R., J., PRATT, G., WATTS, M., WHATMORE, S. eds. *The Dictionary of Human Geography*. 5th edition, Wiley-Blackwell, Oxford, 2009.
- [13] HAGGETT, P. *Locational Network Analysis in Human Geography*. Arnold, London, 1965.
- [14] HALÁS, M., KLAPKA, P. Distance decay function and its application in the territory of the Czech Republic. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Rerum Naturalium, Geographica*, 2012, 43 (1), 57–60.
- [15] HALL, P. The containment of urban England. *Geographical Journal*, 1974, 140 (3), 386–408. DOI: 10.2307/1796533.
- [16] HALL, P. G., HAY, D. G. *Growth Centres in the European Urban System*. Heinemann Educational, London, 1980.

- [17] JOHNSTON, R. J., GREGORY, D., PRATT, G., WATTS, M. eds. *The Dictionary of Human Geography*. 4th edition, Blackwell, Oxford, 2000.
- [18] KLAPKA, P., TONEV, P. Regiony a regionalizace. In Toušek, V., Kunc, J., Vystoupil, J. (eds.). *Ekonomická a sociální geografie*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2008. 371–397.
- [19] KLAPKA, P., HALÁS, M., TONEV, P., BEDNÁŘ M. Functional regions of the Czech Republic: comparison of simple and advanced methods of regional taxonomy. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Rerum Naturalium, Geographica*, 2013, 44 (1), (in print).
- [20] KUNC, J., FRANTÁL, B., KLAPKA, P., MARYÁŠ, J. Denní urbánní systémy a jejich časoprostorová organizace: teoreticko-metodický základ. In Klímová, V. (ed.). *XII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. s. 177–184.
- [21] MORRILL, R. L. *The Spatial Organization of Society*. Duxbury Press, North Scituate, 1974.
- [22] Nystuen, J. D., DACEY, M. F. A graph theory interpretation of nodal regions. *Regional Science Association, Papers and Proceedings*, 1961, 7, 29–42.
- [23] PHILBRICK, A. K. Principles of areal functional organization in regional human geography. *Economic Geography*, 1957, 33 (4), 299–336.
- [24] SMART, M. W. Labour market areas: uses and definition. *Progress in Planning*, 1974, 2 (4), 239–353.
- [25] ULLMAN, E. L. *Geography as spatial interaction*. University of Washington Press, Seattle and London, 1980.

The contribution is a part of the research carried out in the Centre for Analysis of Regional Systems (cenars.upol.cz).

NĚKOLIK POZNÁMEK K HIERARCHII SPOLEČENSKÝCH SYSTÉMŮ**SOME REMARKS TO HIERARCHY OF SOCIAL SYSTEMS****DOC. RNDR. MILAN VITURKA, CSc.****ING. VILÉM PAŘIL**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Depart. of Regional economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Public Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: viturka@econ.muni.cz, vilem@mail.muni.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá prostorovými aspekty hierarchického uspořádání společenských systémů. V tomto ohledu je hlavní pozornost zaměřena na mikroregionální úroveň, která byla dále analyzována na příkladu České republiky. Zejména byla identifikována mikroregionální centra nesplňující své centrální funkce (zejména pracovní a dále vzdělávací funkce). Pro experimentální modelování pracovních interakcí pak byl využit teoretický koncept mezní míry mobility výrobních zdrojů. Příslušná případová studie byla zaměřena na hodnocení mezní míry mobility pracovní síly ve spádové oblasti krajského města Brna, která byla vymezena obcemi zahrnutými do Integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje. Tyto obce byly rozděleny do sedmi vzdálenostních pásem, pro které byla určena mezní míra mobility v souladu s potenciálním navýšením příjmů v případě vyjížděky za prací do Brna.

Klíčová slova

hierarchie, integrace, mobilita.

Annotation

The paper deals with the spatial aspects of a hierarchical arrangement of social systems. In this respect, the main attention is focused on the micro-regional level, which has been further analysed on the example of the Czech Republic. In particular, the identification of micro-regional centres not fulfilling their central functions (especially the working and further educational functions) was carried out. For experimental modelling of interactions was used the theoretical concept of marginal rate of mobility of production resources. Corresponding case study was focused on evaluation of the marginal rate of the mobility of workforce within the catchment area of regional capital town Brno, which has been defined by the municipalities included in the integrated transport system of the South Moravian region. These municipalities were divided to seven distance zones and consequently marginal mobility rate has been calculated according to expected potential revenue increase with assumption of job commuting to Brno.

Key words

hierarchy, integration, mobility.

JEL classification: *R11*

1. Úvod

Vývojová diferenciacie vysoce rozvinutých společenských systémů je logicky úzce propojena s jejich hierarchickou diferenciací. Tyto všeobecné evoluční procesy determinují prostorové uspořádání společenských systémů. Konkrétní podoba tohoto prostorového uspořádání je pak utvářena zejména působením specifických procesů polarizace a integrace. Prezentace dosažených výsledků výzkumu těchto procesů pak tvoří hlavní cíl tohoto příspěvku.

V souladu s výsledky vlastního dlouhodobého výzkumu (Viturka, 2010) lze konstatovat, že zatímco vznik a dynamika pólů rozvoje jako hlavních nositelů polarizace je především výsledkem přirozeného historického vývoje (pokusy o iniciaci vzniku nových pólů rozvoje nebyly obvykle příliš úspěšné), pak podpora tvorby rozvojových os jako hlavních nositelů integrace představuje významnou příležitost pro efektivní orientaci regionální politiky¹. Podpora šíření rozvojových efektů, generovaných v dominantní míře póly rozvoje, totiž umožňuje úspěšně překonávat územní rozvojové limity odvíjející se od nedostatečné nabídky či naopak přílišného využívání výrobních zdrojů. Konkrétní zaměření programů podpory je ovšem v souladu s funkční komplexitou společenských systémů nezbytné přizpůsobit profilujícím typům územních interakcí odpovídajících jednotlivým hierarchickým úrovním. Celkově lze konstatovat, že integrační procesy přispívají ke snižování regionálních disparit na všech hierarchických úrovních a v dlouhodobém horizontu tak zvyšují regionální konkurenceschopnost. Na základě disponibilních poznatků, verifikovaných vlastními analýzami zahrnujícími kromě České republiky i 10 nových středoevropských a východoevropských členských zemí EU (Viturka et al., 2011), byl vytvořen dynamický koncept hierarchického uspořádání společenských systémů, jehož základní komponenty jsou zachyceny v tabulce 1. Podle tohoto konceptu se na mikroregionální úrovni projevuje jako profilující typ interakcí dojíždka do zaměstnání a socioekonomická integrace je zde tedy úzce spojená s tvorbou regionálních pracovních trhů – integrace na bázi pracovních interakcí. Na vyšších hierarchických úrovních je pak integrace spojena s následujícími profilujícími interakcemi: mezoregionální úroveň – integrace na bázi produkčních interakcí, makroregionální úroveň – integrace na bázi řídicích interakcí a nadnárodní resp. globální úroveň – integrace na bázi obchodních interakcí.

Tab. 1: Hierarchické uspořádání společenských systémů

hierarchická úroveň	hlavní nositelé polarizace	hlavní nositelé integrace	hlavní typy interakcí	klíčové struktury
<i>mikroregionální</i>	nodální centra	vztahy centra s okolními obcemi	pracovní	zaměstnavatelé, zaměstnanci
<i>mezoregionální</i>	póly rozvoje národního významu	rozvojové osy regionálního významu	produkční	velké firmy, územní správa
<i>makroregionální</i>	póly rozvoje nadnárodního významu	rozvojové osy národního významu	řídicí	ústředí velkých firem, státní správa
<i>globální</i>	póly rozvoje globálního významu	rozvojové osy nadnárodního významu	obchodní	TNC, mezinárodní společnosti

Poznámka: TNC = nadnárodní firmy (transnational corporations).

Zdroj: vlastní výzkum.

Ze širšího teoretického pohledu lze ve výše uvedeném kontextu upozornit na skutečnost, že aplikace vytvořeného konceptu hierarchického uspořádání společenských systémů výrazně zvyšuje vypovídací schopnosti věcně korespondující teorie centrálních míst, zejména pokud jde o dynamické aspekty rozvoje sídelních systémů v intencích teorie tržních zón A. Lösche (rozšiřující původní Christallerovu teorii o adekvátní vlivy průmyslových aktivit). V tomto směru je zvláště přínosná originální metoda vymezení rozvojových os na základě komparativních hodnot kvality podnikatelského prostředí což

¹ K tomu je účelné poznamenat, že významová pozice zejména hlavních měst a v menší míře i dalších významných sídelních center se obecně vyznačují silnou inercií (např. v České republice byla současná podoba základní urbanistické struktury zformována již koncem 19. století).

výrazně kontrastuje s pouze teoretizovanými soustavami prostorových výsečí v teorii tržních zón (jak rozvojové osy, tak prostorové výseče mají svůj počátek v centrech vyššího řádu). V této souvislosti je užitečné upozornit na skutečnost, že u průmyslových firem hrají, na rozdíl od firem působících v terciálních odvětvích, významnější roli lokalizační než urbanistické úspory (jejichž pozitivní vlivy jsou navíc u velkých měst často negovány urbanistickými ztrátami, např. dopravním přetížením). Aplikace vypracovaného konceptu pak ve srovnání s výrazně statickou teorií centrálních míst umožňuje vytvořit mnohem realističtější (a tedy i prakticky přínosnější) modely regionálního rozvoje.

2. Diskuse vybraných otázek včetně generalizace empirických poznatků

V této kapitole je naše pozornost koncentrována především na mikroregionální úroveň prostorového uspořádání společenských systémů. Tuto úroveň obecně představují tzv. nodální regiony, pro které je charakteristická polarita typu centrum – zázemí. Nodální regiony představují primární regionální úroveň prostorového uspořádání (a tedy i aplikace metody regionalizace), v jejímž rámci jsou prostřednictvím dojížděkových procesů řešeny dlouhodobé územní nerovnováhy vznikající na úrovni jednotlivých obcí (uvedené procesy jsou všeobecně považovány za hlavní nástroj vnitřní integrace nodálních regionů). V tomto směru pak jde především o existující nerovnováhy mezi obytnými a pracovními funkcemi obcí a dále o nerovnováhy mezi obytnými a obslužnými funkcemi obcí, které se týkají zejména vzdělávacích a dále zdravotnických služeb. Z pohledu aktuálního diskurzu vedeného v oblasti regionálního rozvoje pak lze poukázat na zajímavý závěr (Mulligan et al., 2012), podle kterého má geografická blízkost a jí primárně podmíněné procesy (zvláště pokud jde o procesy hospodářské spolupráce) větší význam pro ekonomický růst jednotlivých obcí než tržní potenciál dané lokality.

V případě České republiky je možné nodální regiony resp. mikroregiony podmíněně ztotožnit s vymezenými administrativními regiony tzv. pověřených obcí s rozšířenou působností 3. stupně – ORP (Hampl, 2005). K tomu je ovšem potřebné poznamenat, že některé ORP, které jsou ve výše uvedeném kontextu obecně považovány za nodální centra, mohou během svého vývoje postupně ztrácet některé své centrální (střediskové) funkce. Hlavním důvodem je zde obvykle konkurence silnějších nodálních center nacházejících se v jejich nejbližším sousedství. Dalším důvodem je pak i skutečnost, že některá ORP byla pro výkon řady centrálních funkcí předem diskvalifikována jejich nedostatečnou velikostí (jde o regiony ORP, které byly ustanoveny především z praktického důvodu co nejrovnoměrnějšího pokrytí venkovských oblastí). Celkově lze konstatovat, že odpovídající střediskové pracovní funkce v podmínkách České republiky nevykonává přibližně jedna třetina ORP a podobný podíl pak zaujímají i ORP ztrácející své střediskové vzdělávací funkce z důvodu nedostatečně rozvinuté příp. neefektivně využitě infrastruktury středních škol (absolutní a relativní podíly těchto ORP jsou prezentovány v následující tabulce). K tomu je potřebné poznamenat, že potenciální vlivy na výkon střediskových funkcí indukované dlouhodobým ekonomickým rozvojem je možné identifikovat pomocí srovnání výsledků podrobných strukturovaných šetření o dojížděce (zejména srovnání obou posledních sčítání obyvatelstva z let 2001 a 2011) nebo pomocí hodnocení změn v regionální kvalitě podnikatelského prostředí (Víturka, 2011).

Z tabulky uvedené níže vyplývá, že z celkem 205 ORP existujících v České republice ztrácejí centrální pracovní funkce především nodální centra nacházející se v blízkém zázemí největších měst, tedy Prahy, Brna, Ostravy (pouze v tomto případě se mezi nimi nacházejí i větší satelitní centra) a Plzně, následovaná skupinou nejmenších center ustanovených v rámci provedené reformy územní správy od 1. ledna 2003. Z uvedených informací pak na druhé straně vyplývá, že většina ORP (více než 70 %) plní své pracovní funkce, což potvrzuje jejich zásadní význam pro ekonomický a sociální rozvoj mikroregionů. V tomto kontextu mají především pozitivní vlivy na úroveň zaměstnanosti a příjmů obyvatelstva trvale bydlicího v pracovně závislých obcích (z dalších pozitivních vlivů lze uvést např. potenciální možnosti využití dovedností a znalostí získaných v místě pracoviště pro zvýšení podnikatelské aktivity v místě trvalého bydliště). Podobné závěry pak lze učinit i v případě vzdělávacích funkcí zajišťovaných v ORP (určitou odlišností od předchozího případu je zjištěná extrémně vysoká míra ORP nezajišťujících tuto střediskovou funkci v Plzeňském kraji). Z obecného pohledu pak nepochybně platí, že postavení jednotlivých městských i venkovských obcí v rámci územní dělby práce má významné vlivy nejen na jejich ekonomický rozvoj, ale i na jejich sociální

rozvoj včetně příslušných demografických charakteristik (např. často pozorovaným důsledkem periferní polohy zejména menších obcí z pohledu dlouhého časového horizontu je emigrace mladšího a vzdělanějšího obyvatelstva, což pochopitelně podvazuje perspektivní možnosti jejich dalšího rozvoje).

Tab. 2: ORP nenaplňující své centrální funkce

kraj	regiony ORP	pracovní funkce		vzdělávací funkce	
		počet	% podíl	počet	% podíl
Středočeský	26	8	31	7	27
Jihočeský	17	5	29	3	18
Plzeňský	15	8	53	10	67
Karlovarský	7	2	29	2	29
Ústecký	16	0	0	2	13
Liberecký	10	1	10	3	30
Královéhradecký	15	1	7	4	27
Pardubický	15	2	13	4	27
Vysočina	15	5	33	5	33
Jihomoravský	21	10	48	8	38
Olomoucký	13	3	23	3	23
Zlínský	13	3	23	2	15
Moravskoslezský	22	12	55	8	36
Česká republika	205	60	29	61	30

Poznámka: Nezahrnut kraj Praha.

Zdroj: vlastní výzkum, Hampl (2005).

Integrační procesy vycházející z pracovních interakcí a jejich dynamika potvrzuje zvyšující se závislost zejména menších sídel na významnějších městech, počínaje plnohodnotnými centry nodálních regionů. V tomto kontextu je potřebné upozornit i na další významné ekonomické souvislosti např. na skutečnost, že v případě odvětví s vyšší přidanou hodnotou má úroveň mezd v místě produkce na rozdíl od odvětví s nižší přidanou hodnotou pouze malý vliv na celkový odbyl příslušných výrobků a služeb. Je zřejmé, že výrobky s nižší přidanou hodnotou jsou charakteristické pro venkovské regiony, které nemohou konkurovat městským regionům disponujícím odpovídající nabídkou kvalitní pracovní síly (městské regiony mají i diverzifikovanější strukturu ekonomiky a jsou tedy odolnější vůči negativním vlivům generovaným rostoucí globalizací ekonomiky). V této souvislosti je účelné poukázat na korespondující rozdíly mezi exportně orientovanými resp. bazickými odvětvími (viz teorie exportní báze) a zbývajícími místně orientovanými odvětvími, které logicky vyúsťují v silnou závislost rozvoje mikroregionů na externí poptávce po zboží a službách v podmínkách otevřené ekonomiky.

Výše uvedené empiricky podložené závěry jsou v další části testovány z pohledu teoretického konceptu mezní míry mobility výrobních zdrojů, která determinuje prostorový rozsah integračních procesů. Tuto zřejmou skutečnost lze výstižně ilustrovat na příkladu dojížděky do zaměstnání. Pro účely tohoto výzkumu byla mezní míra mobility pracovních sil do zaměstnání testována na příkladu oblasti geograficky vymezené pokrytím integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje (IDS JMK), kde byla uvažována potenciální dojížděka obyvatel ze všech obcí do jeho hlavního spádového centra, tedy Brna, vyjma odlehlých částí Jihomoravského kraje, pro které je potenciálním hlavním spádovým centrem Znojmo nebo Hodonín.

Pro výzkum potenciálu přepravní mobility ve výše vymezené oblasti byly využity tři hlavní zdroje dat pro veřejnou dopravu (kombinující dopravu autobusem, vlakem a městskou hromadnou dopravou v Brně) a osobní automobilovou dopravu. Pro oba typy dopravy byl základním východiskem seznam obcí mimo zóny 100 a 101 IDS JMK (které jsou zahrnuty v MHD Brno a pokrývají území města Brna). U veřejné dopravy byl pak jako hlavní zdroj dat pro zjištění vzdálenosti využit portál

<http://jizdnirady.idnes.cz>, dle kterého byla zjištěna vzdálenost dané obce do centra Brna a také celkový čas potřebný na přepravu do centra Brna při využití veřejné dopravy. Zde byl za relevantní považován nejrychlejší dopravní spoj umožňující dopravit se do centra Brna do deseti hodin dopoledne v pracovní den a za relevantní vzdálenost pak byla považována nejkratší veřejnou dopravou dostupná trasa. Pro automobilovou dopravu byl pak hlavním informačním zdrojem portál <http://maps.google.cz>, ze kterého byla čerpána data pro osobní automobilovou dopravu. Za relevantní údaje byly v tomto případě považovány nejkratší dosažitelné spoje.

Dalším významným vstupem do analýzy mobility pracovních sil v určité oblasti jsou samozřejmě informace o nákladech na dopravu. Pro ceny veřejné dopravy byl využit tarifní ceník IDS JMK, který určuje cenu dle počtu zón, přes které se cestující dopravuje do cílového místa. Základním tarifem je sazba pro zóny 100 a 101 (tedy pro MHD Brno). Dále je rozlišeno dalších devět tarifů, vždy s každou další překročenou zónou, přičemž od devíti překročených zón je již cena vždy stejná. Cenový rozsah pro námi vymezenou oblast se tedy pohybuje dle tarifního pásma a způsobu nákupu (možnost koupit měsíční, čtvrtletní či roční tarif) od 830 Kč do 31 560 Kč, přičemž kalkulována byla cena roční jízdenky². Pro náklady na osobní automobilovou dopravu byla kalkulována průměrná cena pohonných hmot 36,65 Kč/l a průměrná spotřeba 7 l/100km a dále byla zahrnuta i tzv. základní sazba vycházející ze zákoníku práce z § 157 odst. 3 a odst. 4, která zohledňuje určité opotřebení automobilu na každý ujetý kilometr a v současnosti jí odpovídá cena 3,80 Kč/km³. Pro určení četnosti jízdy do zaměstnání, a tedy celkového počtu najetých kilometrů za jeden rok (pro možnost srovnání s roční tarifní jízdenkou v případě veřejné dopravy) byl použit celkový počet pracovních dní v roce 2012 tj. 252 dní násobený dvěma.

Ve výše vymezené spádové oblasti Brna bylo určeno celkem sedm zón podle vzdálenosti obce do centra, přičemž za určující vzdálenost byla považována nejkratší možná trasa dosažitelná veřejnou nebo automobilovou dopravou (ve většině případů se jedná o vzdálenost dosaženou automobilem). Jednotlivé obce pak byly zařazeny do těchto zón bez ohledu na tarifní pásmo IDS JMK. Pro výpočet průměrných ročních nákladů na dopravu je nutné určit strukturu využití typu dopravy pro vyjížděku do zaměstnání, kterou zobrazuje následující tabulka.

Tab. 3: Podíl veřejné a individuální dopravy ve vymezených zónách

zóna	individuální	veřejná
0 až 10,0	0,19	0,81
10,1 až 20,0	0,35	0,65
20,1 až 30,0	0,37	0,63
30,1 až 40,0	0,30	0,70
40,1 až 50,0	0,30	0,70
50,1 až 60,0	0,30	0,70
60,1 a více	0,30	0,70

Zdroj: Carský (2007); vlastní výpočty.

Mezní míra mobility, resp. dojížděková vzdálenost je určována vztahem, který lze zapsat následujícím způsobem:

$$Mm = \frac{Pp}{Pn},$$

kde Mm = mezní míra mobility, Pp = přírůstek příjmů, Pn = přírůstek nákladů, který lze dále definovat následujícím vztahem:

² Viz aktuální ceník IDS JMK dostupný na portálu: <http://www.idsjmk.cz/tarif.aspx>

³ Viz ČSÚ (2011): Míra inflace, vývoj spotřebitelských cen vybraných výrobků za rok 2011, a dále vývoj inflace v roce 2012. Pro zjednodušení byla kalkulována průměrná cena nafty a standardního benzínu, přičemž průměr nebyl vážen dle podílu odpovídajících typů motorů na trhu.

$$P_n = \frac{N_v(Z_v) + N_i(Z_i)}{Z_v + Z_i},$$

kde N_v = průměrný přírůstek nákladů na veřejnou dopravu, Z_v = podíl veřejné dopravy v příslušné zóně, N_i = průměrný přírůstek nákladů na individuální automobilovou dopravu, Z_i = podíl individuální automobilové dopravy v příslušné zóně.

Následující tabulka uvádí přehled mezní míry pracovní mobility pro jednotlivé zóny, resp. vzdálenosti bydliště dojíždějících pracovníků do centra Brna. Pro M_m platí, že pokud $M_m > 1$, existuje zde předpoklad pro dosažení ekonomické motivace obyvatel z určité vzdálenosti k dojíždění do spádového centra. Naopak pokud $M_m < 1$, pak se pro pracovní sílu z dané vzdálenosti nevyplatí dojíždět do centra zkoumané spádové oblasti. Při $M_m = 1$, resp. při dosažení hodnot blízkých jedné (odchylka do 0,1), jde o určité hraniční pásmo, kterého by pro dojíždění do centra bylo nutno zvažovat více faktorů především individuálního charakteru. V tabulce je kalkulována mezní míra mobility pro pět odlišných situací podle potenciálního přírůstu příjmu vyjíždějícího pracovníka (jsou uvažovány hodnoty na v rozmezí od 1250 až 10 tis. Kč⁴). Vyznačena jsou tři pásma: zeleně je vyznačeno pásmo ekonomické výhodnosti, červeně pásmo ekonomické nevýhodnosti a modře pak pásmo hraniční, kde vyjížděka může být uvažována, ale je nutné zahrnout i řadu dalších faktorů, které hrají roli při rozhodování potenciálně obyvatelstva o vyjížděce za prací.

Tab. 4: Poměr přírůstu příjmů a nákladů na dojíždění za prací

Zóna/Pp	1 250	2 500	3 600	5 000	10 000
0 až 10,0	1,30	2,61	3,75	5,21	10,42
10,1 až 20,0	0,62	1,25	1,80	2,49	4,99
20,1 až 30,0	0,39	0,78	1,12	1,55	3,10
30,1 až 40,0	0,34	0,68	0,98	1,36	2,72
40,1 až 50,0	0,27	0,55	0,79	1,10	2,19
50,1 až 60,0	0,23	0,46	0,66	0,92	1,84
60,1 a více	0,20	0,41	0,59	0,81	1,63

Poznámka: Neuvažována hodnota času ztraceného dopravou⁵.

Zdroj: vlastní výzkum

Jestliže jsou náklady na dojíždění nižší než výnosy, je možným řešením situace migrace nezaměstnaného práceschopného obyvatelstva (podle neoklasické teorie). Migrace pracovních sil vyrovnává její mezní produktivitu pracovní síly v regionu se zmenšující se poptávkou s mezní mírou produktivity v regionu se zvětšující se poptávkou a následně dojde k obnovení rovnováhy mezd (ovšem při vzrůstu počtu obyvatel region s předchozím nárůstem poptávky po pracovní síle).

3. Závěr

V souladu s teoretickým i empirickým ukotvením výše diskutovaného modelu hierarchického uspořádání společenských systémů je možné přijmout pozitivní závěr o jeho přenositelnosti, zvláště pokud jde o ekonomicky rozvinuté evropské země s polycentrickou sídelní strukturou. Jeho aplikace

⁴ Hodnota 3 600 Kč představuje hrubý rozdíl mezi mzdovým průměrem (24 303 Kč) a mediánem (20 707 Kč) v Jihomoravském kraji v roce 2011. Modelový příklad vychází z předpokladu, že pro spádovou oblast Brna je relevantní dosažení mzdového mediánu, zatímco pro Brno je relevantní dosažení mzdového průměru (příp. nadprůměru). Pokud bychom sledovali nejpravděpodobnější nárůst čistého příjmu pro tuto situaci, pak by zaokrouhlená hodnota odpovídala druhému sloupci tj. 2500 Kč.

⁵ Hodnota času nebyla v této analýze uvažována z důvodu značné variability dané proměnné, při jejímž výpočtu je abstrahováno od řady individuálních charakteristik a výchozích předpokladů (např. zda vyjíždějící pracovník v místě svého bydliště má možnost získat práci či nikoliv, dále zda čas strávený ve veřejné dopravě považuje za smysluplně strávený apod.). Tuto problematičnost lze sledovat např. i ve studii Melichara, Ježka a Pojkarové [6], kteří navrhuji hodnotu času stanovovat jako koeficient zjištěný pro EU 25ve studii HEATCO, vážený dle HDP na obyvatele podle parity kupní síly. Tímto způsobem stanovená hodnota času by však pro Jihomoravský kraj v roce 2011 dosahovala cca 1,4 násobku průměrné mzdy, což se jeví jako zcela nelogické.

umožňuje formulovat koncepčně významné závěry, týkající se např. funkční komplexity mikroregionálních center nebo ekonomických souvislostí rozvoje sídelních systémů. Tyto teoreticky a empiricky podložené závěry lze pak účelně využít pro optimalizaci nástrojů regionální/hospodářské politiky. Model však lze využít řešení specifických otázek, např. pro optimalizaci dopravné obsluhy území s využitím konceptu mezní míry výrobních zdrojů. Z provedených analýz mobility pracovních sil vyplývá, že mezní míra této mobility nabývá různých hodnot, odvíjejících se z očekávaného potenciálního zvýšení odpovídajících skutečných výnosů (z pohledu vyjíždějícího jde v podstatě o řešení otázky, jaký by měl být přírůstek mzdy, aby byla vyjížděka do práce ekonomicky při daných nákladech na dopravu determinovaných vzdálenosti od centra dojížděky výhodná). V případě Jihomoravského kraje je možné formulovat tezi, že mezní míra mobility nabývá převážně příznivých hodnot ve spádové oblasti 30 až 40 kilometrů od Brna. Tato vzdálenost koresponduje s příměstskou oblastí Brna vymezenou alespoň 25 % vyjížděkou ekonomicky aktivních obyvatel za prací do Brna, a do určité míry i s výsledky výzkumů spádových oblastí nákupních center (Kunc, Synková, 2010, Kunc a kol., 2011).

Literatura

- [1] CARSKÝ, J. *Podíl jednotlivých druhů dopravy na dělbě přepravní práce a vliv délky vykonané cesty na použití dopravního prostředku*. Centrum dopravního výzkumu, 2007, 5 s.
- [2] ČSÚ. *Míra inflace, vývoj spotřebitelských cen vybraných výrobků*, 2011.
- [3] HAMPL, M. *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Karlova univerzita, 2005. 147 s.
- [4] IDOS *Jízdní řády*. Dostupné z: <<http://jizdnirady.idnes.cz>>.
- [5] *Integrovaný dopravní systém Jihomoravského kraje*. Dostupné z: <<http://www.idsjmk.cz>>.
- [6] KUNC, J., SYNKOVÁ, L., Brněnská příměstská oblast: příklad jejího vymezení. In Klímová, V. (ed.) *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference proceedings*. Brno: Masaryk University, 2010. pp. 284–290.
- [7] KUNC, P., TONEV, P. FRANTÁL, B.: Nákupní spád a vybrané nákupní zvyklosti návštěvníků Galerie Vaňkovka. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *14th International Colloquium on Regional Sciences. Conference proceedings*. Brno: Masaryk University, 2011. pp. 47–55.
- [8] *Mapy Google*. Dostupné z: <<http://www.maps.google.cz>>.
- [9] MELICHAR, V., JEŽEK, J., POJKAROVÁ, K.: Ocenění externích účinků a nákladů kongesce. *Perner's Contacts*, 2008, vol. 3, no. 5, pp. 234-245.
- [10] MULLIGAN, G., PARTRIDGE, M., CARRUTHERS. J.: Central place theory and its reemergence in regional science. *Annals of Regional Science*, 2012, 48, pp. 405-431.
- [11] VITURKA, M., ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P.: Application of Microeconomic and Macroeconomic Approach to Evaluating Disparities in the Regional development. *Ekonomický časopis*, 2011, 7, s 71-90.
- [12] VITURKA, M.: Changes of business environment quality according to Czech regions and administrative districts of MEC in period 2001/2002-2006/2008. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *14th International Colloquium on Regional Sciences. Conference proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 19-24.
- [13] VITURKA, M.: New approach to evaluating disparities in the regional development. In Klímová, V. (ed.) *13th International colloquium on regional sciences. Conference proceedings*. Brno: Masaryk University, 2010. pp. 16-18.

**SLOVÁCI V ČESKÉ REPUBLICĚ: S DŮRAZEM NA
DOJÍŽDKU ZA PRACÍ A DO VYSOKÝCH ŠKOL****SLOVAKS IN THE CZECH REPUBLIC: WITH EMPHASIS ON
COMMUTING TO WORK AND UNIVERSITIES****RNDR. ONDŘEJ ŠERÝ¹****RNDR. TATIANA MINTÁLOVÁ, PH.D.²****DOC. RNDR. ZDENĚK SZCZYRBA, PH.D.²****DOC. RNDR. VÁCLAV TOUŠEK, CSc.²**

¹ Geografický ústav | ¹ Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic
E-mail: ondrej.sery@mail.muni.cz

² Katedra geografie | ² Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci | Palacký University in Olomouc
✉ 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic

E-mail: tatiana.mintalova@upol.cz, zdenek.szczynrba@upol.cz, vaclav.tousek@upol.cz

Anotace

Príspevok obsahuje regionálnu geografickú analýzu zmien v dojížd'ce za prací a do vysokých škol ze Slovenska do Českej republiky a opačným smerom v období po rozdelení Československa na konci roku 1992. Zatímco po rozdelení společného státu frekvence cest občanů ČR na Slovensko výrazně poklesla a k nijak vysokému nárůstu nedošlo ani po přistoupení obou nástupnických zemí do EU v roce 2004, totéž nelze konstatovat v případě cest občanů Slovenska do ČR. Četnost některých kontaktů ve směru SR - ČR se naopak postupně zvyšuje. Počet občanů Slovenska dojíždějících za prací do ČR se zvýšil od konce roku 1992 téměř šestinásobně a počet vysokoškoláků studujících v ČR je zhruba desetinásobný. Príspevok se mimo jiné zabývá príčinami tohoto vývoje.

Klíčová slova

česko-slovenské kontakty, dojížd'ka za prací, dojížd'ka do vysokých škol

Annotation

The paper includes a regional geographical analysis of the changes in commuting to work and universities from Slovakia to the Czech Republic and in the opposite direction after the split of Czechoslovakia at the end of 1992. The frequencies of travel by Czech citizens to Slovakia significantly decreased and there was no considerable increase after both states joined the EU in 2004; the same cannot be said of travel to the Czech Republic by Slovak citizens. On the contrary, the frequency of some contacts in the direction of the Slovak Republic - Czech Republic is gradually increasing. Number of commuters to work from Slovakia to the Czech Republic has increased almost six times since the end of 1992 and the number of university students studying in the Czech Republic is roughly tenfold. The paper among other things deals with the causes of this development.

Key words*Czech-Slovak contacts, labour commuting, university commuting***JEL classification:** I21, J61**1. Úvod**

Na přelomu let 1992 a 1993 došlo k rozdělení československé federace na dva nástupnické státy – Českou republiku a Slovenskou republiku. I přes tuto událost však zůstaly vzájemné vazby na nadstandardní úrovni. Umožňovaly to některé mezivládní smlouvy, které vstoupily v platnost ihned od ledna 1993. K zachování vysoké intenzity vztahů stejně jako ke snížení vlivu hraničního efektu pak výrazně přispěly společný vstup do EU v roce 2004 a začlenění do Schengenského prostoru o tři roky později.

Vlivem hranice, tj. hraničním efektem, se zabývali Jeřábek, Dokoupil, Havlíček et al. (2004), kteří uvedli, že síla a charakter tohoto efektu závisí především na typu a funkci hranice. V případě uzavřené hranice roste význam bariérového hraničního efektu, což znamená jednostrannou orientaci příhraničního regionu na vnitrozemí a posílení perifernosti. Naopak otevřená hranice přináší kontaktní hraniční efekt, jenž představuje rozvoj vztahů přes hranice a oslabení perifernosti. Uzavřenost nebo otevřenost hranice předznamenává filtrační hraniční efekt, který usměrňuje procesy procházející hraničními přechody. Pokud je hranice méně propustná, nastává koncentrační hraniční efekt soustředící procesy pouze do vybraných směrů.

Míra a především polarita přeshraničních vztahů jsou podle Dokoupila (2002) odvislé od ekonomické úrovně sousedních regionů (států). Pokud je vyspělost srovnatelná, jedná se o symetrickou hranici. Za této situace jsou základem oboustranně orientovaných přeshraničních vztahů rozšíření a doplnění sortimentu zboží či služeb v sousedních regionech a poznání přírodního či kulturního potenciálu sousedního regionu s cílem udržovat dobré sousedství na bázi zdravé konkurence. V případě, že je však ekonomická vyspělost regionů rozdílná, označuje se hranice jako asymetrická. Přeshraniční vztahy pak mají rozdílný charakter. Jejich základem je profitování z ekonomické nerovnováhy.

Ekonomickým vazbám mezi Českou republikou a Slovenskem se věnovali Halás a Kladiivo (2008), kteří analyzovali vzájemný zahraniční obchod a pracovní a studijní migrace. Podle nich Slováci v České republice obsazují především méně atraktivní pracovní pozice, o něž nemá domácí obyvatelstvo zájem (i když toto se postupně mění a stále více se uplatňují také kvalifikovaní pracovníci). V případě slovenských studentů konstatují, že největší zájem je o mezinárodně nejuznávanější univerzity a některé moravské univerzity, kde hraje silnou roli vzdálenost. Pracovní a studijní migrace ze Slovenska do ČR byly předmětem kvalifikační práce Slotíkové (2013) z Katedry geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Působením občanů Slovenska v ČR a naopak se zabývalo i několik vědecko-výzkumných projektů řešených Geografickým ústavem Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Konkrétně se jednalo o projekty Grantové agentury ČR „Aktuální změny prostorových interakcí na moravsko-slovenském pomezí“, „Postavení pohraničí v regionálním rozvoji České republiky se zřetelem k zapojení ČR do evropských struktur“ a „Pracovně podmíněné migrace jako součást mezinárodního (přeshraničního) trhu práce Česka v kontextu evropské integrace“. Výsledky výzkumu publikovali Řehák a Daněk (1997) či Řehák (1998), kteří označují česko-slovenskou hranici jako pulzující hranici, tj. při relativní stabilitě území se vždy měnila jen míra její otevřenosti. Dále je možné uvést práce Touška (1999) či Touška a Tomšíčkové (2000) zaměřující se na soudobé tendence v zaměstnávání občanů Slovenska v ČR a na obousměrnou dojížděku za službami (především za nákupy). Problematikou česko-slovenských vztahů se Geografický ústav zabýval i v dalších letech. Posledním publikovaným příspěvkem byla studie Šerého, Hercika a Touška (2012) věnovaná otázce působení občanů Slovenska v ČR v období téměř dvaceti let po rozdělení ČSFR. Na slovenské straně realizovali výzkumy týkající se problematiky regionálních aspektů slovensko-českých vztahů

především geografové z Přírodovědecké fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. Značná část výsledků byla prezentována v monografii Haláse (2005).

Následující text rozšiřuje poznatky studované problematiky o aktuální údaje týkající se dojížděky za prací z jednoho státu do druhého a dojížděky do vysokých škol. Cílem příspěvku tak je poukázat na působení (vliv) Slováků v České republice v posledních dvaceti letech.

2. Dojížděka do zaměstnání (pracovní migrace)

Zaměstnávání občanů Slovenska má v Čechách a na Moravě dlouholetou tradici. V dobách existence společného státu, a to především v 50. a 60. letech 20. století, hledal pracovní uplatnění v ČR poměrně značný počet osob bydlících na Slovensku. S rozvojem slovenského hospodářství podpořeným značnými investicemi do průmyslové infrastruktury se tento počet trvale snižoval (viz tab. 1). Vzhledem ke značné vzdálenosti mezi místem bydliště a místem pracoviště se často nejednalo o denní dojížděku (tzv. pendlerství). Tuto formu prostorové mobility šlo ve zvýšené míře sledovat pouze v příhraničí. Převážná část tak připadala na nedenní dojížděku do zaměstnání. V této kapitole jsou tedy za pracující Slovaky v ČR označovány osoby vykazující jak denní, tak nedenní dojížděku, ale vždy s trvalým bydlištěm na území Slovenska.

Tab. 1: Vývoj dojížděky za prací mezi ČR a SR v letech 1961–1991 (v tis. osob)

	1961	1970	1980	1991
vyjíždějící ze SR do ČR	88,2	48,5	40,4	30,0
vyjíždějící z ČR do SR	6,2	5,3	6,4	5,2
dojížděkové saldo	82,0	43,2	34,0	24,8

Zdroj: Toušek (1999)

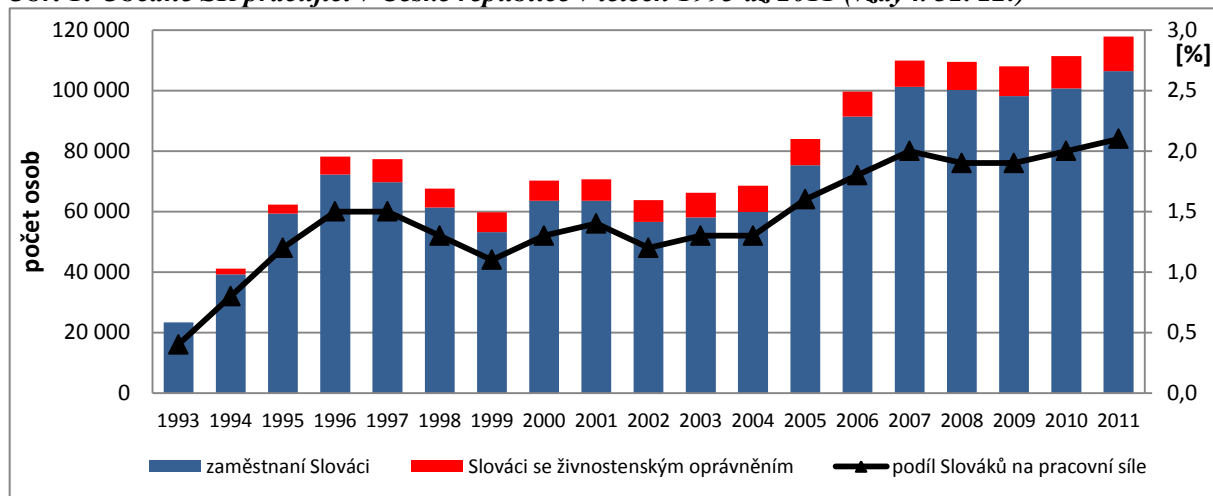
V roce 1991 bylo nejvíce pracujících, kteří dojížděli ze Slovenska, zaměstnáno v hlavním městě Praze, a to 6,8 tis. osob. Jednalo se především o pracovníky ve stavebnictví a zaměstnance ústředních orgánů státní a veřejné správy. Nejsilnější koncentrace dojíždějících za prací ze SR však byla v ostravské aglomeraci, přímo v Ostravě se jednalo o 4,4 tis. osob, v okrese Karviná o 3,3 tis. osob a v okrese Frýdek-Místek 2,9 tis. osob. Občané SR zde byli zaměstnaní především v podnicích černé metalurgie a těžby černého uhlí. V šesti okresech moravsko-slovenského pomezí (Břeclav, Hodonín, Uherské Hradiště, Zlín, Vsetín, Frýdek-Místek) bylo zaměstnáno 5,9 tis. občanů SR, tj. 19,6 % ze všech dojíždějících ze SR. Naopak vyjížděka z ČR do SR byla mnohem méně četná (5,2 tis. osob). Z okresů moravsko-slovenského pomezí vyjíždělo za prací na Slovensko 2 018 osob, tj. 38,8 % ze všech dojíždějících za prací na Slovensko.

Po rozdělení ČSFR bylo snahou upravit otázky zaměstnávání občanů SR v ČR a naopak takovým způsobem, aby se vazby mezi nově vzniklými státy narušily co nejméně. Z tohoto důvodu byla mezi ČR a Slovenskem uzavřena na konci roku 1992 Smlouva o vzájemném zaměstnávání občanů obou republik. Zaměstnávání na základě Smlouvy nevyžadovalo pro občany SR ani ČR povolení k zaměstnání, jako tomu bylo u ostatních cizinců. Od vstupu obou zemí do EU v roce 2004 není toto povolení potřebné ani pro příslušníky ostatních států EU a také občany Islandu, Lichtenštejnska, Norska a Švýcarska.

Nárůst počtu dojíždějících ze Slovenska do ČR po rozdělení státu reprezentuje obr. 1. V době rozdělení ČSFR pracovalo na českém území 23,4 tis. občanů SR. Vzhledem k vysoké míře nezaměstnanosti na Slovensku v první polovině 90. let došlo v ČR k nárůstu počtu zahraničních pracovníků ze Slovenska. Jejich počet se přiblížil hranici 80 tis. V období recese české ekonomiky na konci 90. let byla část pracovníků ze Slovenska uvolněna, takže jejich počet na konci roku 1999 činil necelých 60. tis. Opětovný nárůst dojíždějících za prací ze Slovenska je patrný od roku 2002. Na konci roku 2006 se počet občanů SR pracujících v ČR přiblížil hranici 100 tis. V období let 2007 až 2010 se jejich počet ustálil na hranici 110 tis. Tento stav významně nezměnila ani globální

ekonomická krize. Zatím největší počet slovenských občanů byl registrován na konci roku 2011, kdy na trhu práce v ČR působilo 117,8 tis. občanů SR (2,1 % pracovní síly ČR).

Obr. 1: Občané SR pracující v České republice v letech 1993 až 2011 (vždy k 31. 12.)



Zdroj: Horáková (2012)

Na konci roku 2000 byl největší podíl slovenských občanů na pracovní síle ČR zjištěn v okresech Hodonín (3,2 %), Mladá Boleslav (3,0 %), Vsetín (2,9 %), Ostrava-město (2,8 %), Ústí nad Orlicí (2,7 %) a hlavním městě Praze (2,5 %). Vysoký podíl v případě okresu Mladá Boleslav byl způsoben zaměstnáváním Slováků ve společnosti Škoda Auto, v případě okresu Ústí nad Orlicí pak v elektrotechnické firmě AVX Czech Republic v Lanškrouně. Pro zaměstnávání občanů SR byla atraktivní především velká města. Největší počet pracujících Slováků vykazovala Praha (16,2 tis.), Brno (4,9 tis.) a Ostrava (4,4 tis.). Význam okresů moravsko-slovenského pomezí (zejména jeho severní části), kde bylo zaměstnáno 9 979 občanů SR (tj. 15,7 % všech Slováků pracujících v ČR), se snižoval. Tento trend pokračoval i v následujícím desetiletí.

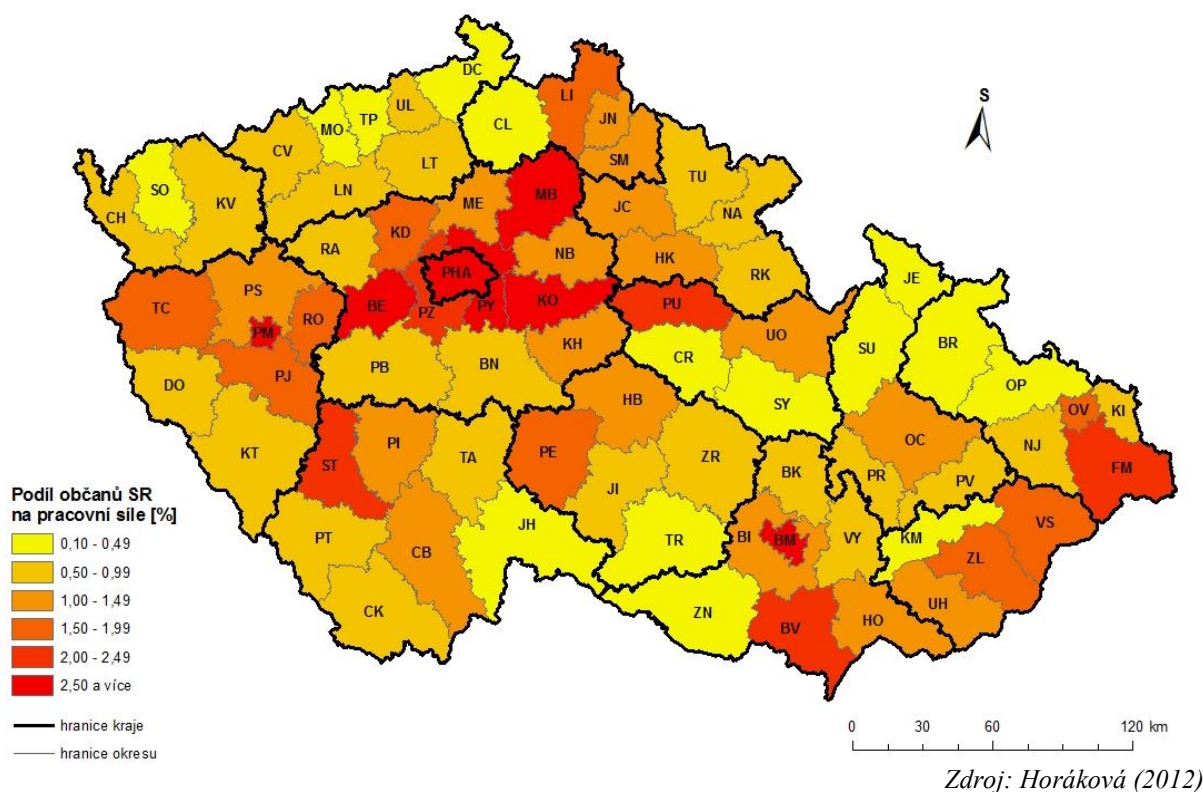
Tab. 2: Deset okresů ČR s nejvyšším a deset okresů ČR s nejnižším počtem občanů SR registrovaných k 31. 12. 2011 na Úřadu práce ČR

Pořadí	Okres	počet občanů SR	podíl na pracovní síle (%)	Pořadí	Okres	počet občanů SR	podíl na pracovní síle (%)
1.	Praha	37 326	4,8	68.	Prachatice	201	0,7
2.	Brno-město	8 344	3,8	69.	Znojmo	199	0,3
3.	Plzeň-město	5 030	4,5	70.	Rakovník	191	0,6
4.	Mladá Boleslav	4 469	6,0	71.	Kroměříž	185	0,3
5.	Praha-východ	4 400	5,2	72.	Sokolov	169	0,3
6.	Ostrava-město	3 290	1,9	73.	Třebíč	148	0,2
7.	Frýdek-Místek	2 179	2,0	74.	Jindřichův Hradec	146	0,3
8.	Pardubice	2 092	2,3	75.	Bruntál	135	0,3
9.	Zlín	1 661	1,6	76.	Děčín	69	0,1
10.	Liberec	1 595	1,7	77.	Jeseník	38	0,2

Zdroj: Horáková (2012)

Na konci roku 2011 byl největší podíl občanů SR na pracovní síle zaznamenán v okresech Mladá Boleslav (6,0 %), Praha-východ (5,2 %), hlavní město Praha (4,8 %) a Plzeň-město (4,5 %) s patrným vlivem výrobce televizorů Panasonic AVC Networks Czech. V Praze působila téměř třetina všech občanů SR registrovaných na úřadech práce (37,3 tis.). Co se týká počtu pracujících Slováků, následovala za Prahou města Brno (8,3 tis.) a Plzeň (5,0 tis.). V moravsko-slovenském pomezí počet pracujících Slováků během deseti let dále klesal, a to o 1,5 tis. na 8 487 osob (tj. pouze 8,0 % ze všech občanů SR vedených na Úřadě práce ČR).

Obr. 2: Podíl občanů SR na pracovní síle okresů České republiky k 31. 12. 2011



Regionálně-geografické analýzy se zaměřují spíše na problematiku působení občanů SR na českém trhu práce, avšak málo pozornosti je věnováno práci občanů ČR na Slovensku. Je to dáno skutečností, že nejen počet občanů ČR, ale také všech cizinců, pracujících v Slovenské republice není nijak vysoký. V posledních letech se však situace mění, a to v souvislosti s vytvářením nových pracovních míst v průmyslových společnostech se zahraniční kapitálovou účastí. Na konci roku 2008 pracovalo na Slovensku necelých 14 tis. cizinců, o 3 roky později jejich počet dosahoval 22,2 tis. (v ČR šlo v tom okamžiku o 310 tis. cizinců). Více než třetina (7,7 tis.) jich pracovala v Bratislavě a dále existovaly již pouze 2 okresy, ve kterých bylo zaměstnáno více než 1 tis. cizinců. Jednalo se o Trnavu (1,9 tis.), kde cizinci pracovali zejména v automobilce PSA Peugeot Citroën Slovakia a o Galantu (1,2 tis.) - práce ve firmě Samsung Electronics Slovakia zaměřené zejména na výrobu LCD a LED televizorů. Počtem zaměstnaných na slovenském trhu práce je ČR v posledních letech na druhém místě po Rumunsku. Na konci roku 2011 bylo v SR zaměstnáno 4,5 tis. občanů Rumunska, 3,2 tis. občanů ČR a po 2,2 tis. občanů Polska a Maďarska.

V letech 1991 a 1992 se počet občanů ČR dojíždějících za prací na Slovensko snížil na necelých 4 tis., po rozdělení společného státu šlo o pokles až pod hranici 1 tis. Poté sice došlo k mírnému nárůstu, ale počet dojíždějících za prací na Slovensko se dlouhodobě udržoval pod hranicí 2 tis. a tato byla prolomena během roku 2009. Více než 60 % občanů ČR dojíždělo za prací do Bratislavy. Za jediný významnější dojížděkový proud v moravsko-slovenském pomezí ve směru ČR - SR šlo považovat dojížděku občanů obce Sudoměřice do Skalice, kde je dosud jejich největším zaměstnavatelem průmyslová firma INA SKALICA zaměřující se na výrobu ložisek.

Kde hledat příčiny tzv. asymetrické hranice v případě pracovní migrace mezi ČR a SR. Rozdíly v ekonomické vyspělosti obou zemí ve prospěch ČR nejsou až tak výrazné. Slovensko patří v posledních letech mezi nejrychleji rostoucí ekonomiky zemí EU. Jeho hrubý domácí produkt dosáhl v paritě kupní síly již 77 % průměru EU (v případě ČR jde o 80 %). Rozdíly v průměrné nominální měsíční mzdě zaměstnanců činí asi 20 %, neboť tato v roce 2011 dosahovala na Slovensku 786 euro a v ČR 942 euro. Hlavní příčinou daleko většího počtu pracujících Slováků v České republice jsou

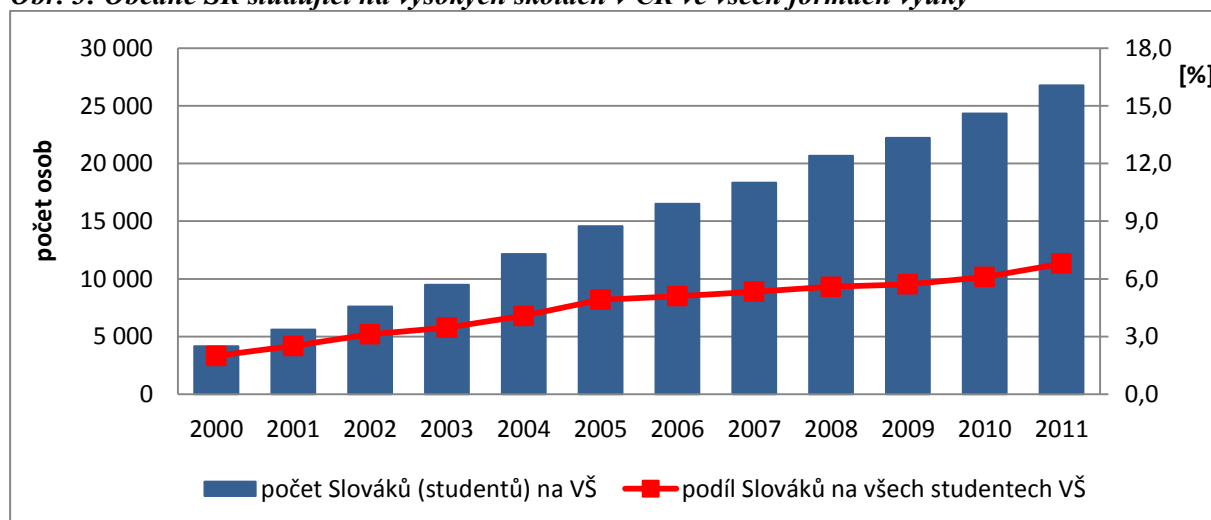
poměrně velké rozdíly v situaci na trhu v obou zemích. Harmonizovaná míra nezaměstnanosti zjištěna výběrovým šetřením pracovních sil je na Slovensku dvojnásobná oproti ČR. V roce 2011 dosahovala v SR hodnoty 13,6 %, zatímco v ČR pouze 6,7 %. I když rozdíly v míře registrované nezaměstnanosti jsou o něco menší, situace na trhu práce zvláště ve východní polovině Slovenska je špatná. V krajích Banskobystrickém, Prešovském i Košickém kraji je nezaměstnána každá pátá ekonomicky aktivní osoba. V některých okresech (např. Rimavská Sobota, Revúca) míra registrované nezaměstnanosti překračuje hranici 30 %. Nedostatek nových pracovních míst umocňován neexistencí jazykové bariéry je příčinou hledání pracovního uplatnění v sousední České republice.

3. Dojížd'ka do vysokých škol

Rozdíly mezi počtem dojíždějících studentů do vysokých škol ze Slovenska do českých zemí a z území dnešní ČR do SR za existence společného státu, zejména v období po 2. světové válce, nebyly až tak velké jako v případě pracovní migrace. Napomohly tomu také některé delimitace vysokoškolských pracovišť z Čech a Moravy na Slovensko. Jednalo se především o přestěhování Vysoké školy dopravní v Praze do Žiliny v letech 1960 - 1962, dále o přemístění Farmaceutické fakulty Masarykovy univerzity do Bratislavy (byla sloučena s Farmaceutickou fakultou Univerzity Komenského) v roce 1960 a Vojenské politické akademie Klementa Gottwalda z Prahy do Bratislavy v roce 1969.

V akademickém roce 1992/1993 studovalo na vysokých školách v České republice dle odhadu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy více než 2,5 tis. studentů ze Slovenska a jejich podíl na celkovém počtu vysokoškoláků v ČR dosahoval 2,2 %. Nejvíce studentů působilo na školách a fakultách s obory, které na Slovensku nebyly vyučovány. Na prvním místě je potřeba jmenovat Vojenskou akademii Antonína Zápotockého, teprve za ní se počtem slovenských studentů řadily Masarykova univerzita a Univerzita Karlova. Z fakult, ani tak počtem studentů, ale podílem studentů bydlících na Slovensku ze všech studentů fakulty vynikala Zahradnická fakulta v Lednici, která byla součástí tehdejší Vysoké školy zemědělské v Brně (dnešní Mendelova univerzita). Samostatná fakulta v Lednici byla zřízena v roce 1985 a nabízela studium v oborech jako je zahradnictví, vinařství a krajinářská architektura, tedy oborech, které na Slovensku neexistovaly.

Počet studentů s trvalým bydlištěm na území ČR studujících na slovenských školách dosahoval na počátku devadesátých let 1 tis. Zhruba polovina z nich dojížděla do Žiliny na Vysokou školu dopravy a spojů, která byla tvořena dvěma fakultami, a to Fakultou provozu a ekonomiky dopravy a Fakultou strojírenskou a elektrotechnickou. První fakulta měla celostátní (československou) působnost a vychovávala odborníky uplatňující se především v železniční, ale také i v silniční a letecké dopravě na území celé ČSFR. Vyšší koncentrací českých a moravských studentů vynikaly vojenské školy, ať už se jednalo o zmiňovanou Vojenskou politickou akademii KG nebo Vysokou vojenskou leteckou školu v Košicích, která byla zřízena v roce 1972. Z nevojenských škol mezi školy či fakulty s významným zastoupením studentů bydlících v ČR patřily Vysoká škola ekonomická v Bratislavě a Farmaceutická fakulta UK. Jednalo se především o vysokoškoláky bydlící na jižní Moravě, pro které byla Bratislava časově dostupnější, než např. Praha, nebo Hradec Králové v případě farmacie. Počet studentů ekonomických oborů s bydlištěm v ČR na VŠE v Bratislavě však na počátku devadesátých let byl nižší než např. v letech sedmdesátých. Tato skutečnost byla ovlivněna zahájením výuky ekonomických oborů na nově vytvořené Ekonomické fakultě Vysoké školy báňské v Ostravě v roce 1977.

Obr. 3: Občané SR studující na vysokých školách v ČR ve všech formách výuky

Zdroj: Statistické ročenky školství 2002-2011, ÚIV, 2012; MŠMT 2013

Po rozdělení společného státu se snížil na poměrně krátké období počet vysokoškolských studentů bydlících na Slovensku studujících v ČR, ale již v druhé polovině devadesátých let obliba některých českých vysokých škol u slovenských maturantů narůstá. To se projevuje i v počtu studentů se slovenskou státní příslušností na vysokých školách v ČR. V akademickém roce 2000/2001 počet občanů SR studujících na českých vysokých školách překračuje hranici 4 tis. a o rok později hranici 5 tis. (viz obr. 3). Mezi akademickými roky 2001/2002 a 2011/2012 vzrostl počet Slováků více než pětinašobně. Jejich nárůst je velmi silně ovlivněn skutečností, že čeština a slovenština jsou podobné jazyky, takže studují na veřejných vysokých školách v programech s českým vyučovacím jazykem (tj. zdarma). Kromě veřejných škol na nárůstu počtu slovenských studentů participují také soukromé vysoké školy, jejichž vznik byl umožněn zákonem z roku 1999. Na veřejných vysokých školách v akademickém roce 2011/2012 působilo ve všech formách výuky 19 956 studentů ze Slovenska a na soukromých vysokých školách pak dalších 6 827 studentů (celkem 26 783). Jejich podíl se tak na celkovém počtu studentů vysokých škol v ČR se tak zvýšil během deseti let z 2,5 % na 6,8 %.

Tab. 3: Veřejné vysoké školy s největším počtem studentů se slovenskou státní příslušností v akademickém roce 2011/2012 (stav k 31. 12.)

Pořadí	Název instituce	Sídlo	Studenti ze Slovenska	
			počet	podíl na VŠ *
1.	Masarykova univerzita	Brno	5 812	14,6
2.	Univerzita Karlova	Praha	3 634	7,3
3.	Vysoké učení technické	Brno	2 270	10,2
4.	Vysoká škola ekonomická	Praha	1 878	10,0
5.	Vysoká škola báňská - Technická univerzita	Ostrava	1 008	4,7
6.	České vysoké učení technické	Praha	971	4,3
7.	Univerzita Palackého	Olomouc	964	4,3
8.	Univerzita Tomáše Bati	Zlín	662	5,4
9.	Mendelova univerzita	Brno	531	5,0
10.	Veterinární a farmaceutická univerzita	Brno	418	13,5
11.	Slezská univerzita	Opava	407	4,8
12.	Ostravská univerzita	Ostrava	255	2,5

* podíl studentů ze Slovenska na všech studentech dané vysoké školy (%)

Zdroj: Statistická ročenka školství 2011/2012, MŠMT Praha, 2013; Slotíková (2013)

Podíl slovenských studentů ve veřejných vysokých školách v roce 2011/2012 byl o něco nižší a činil 5,9 %. O výrazné koncentraci Slováků na českých vysokých školách vypovídá i skutečnost, že tento celorepublikový podíl překročilo pouze 7 škol. Kromě pěti uvedených v tabulce č. 3 se jednalo již

pouze o umělecké školy: JAMU v Brně (13,5 % - 95 studentů ze Slovenska) a AMU v Praze (7,6 % - 107 Slováků). Téměř polovina vysokoškolských studentů ze SR studovala na nejprestižnějších českých univerzitách (Univerzita Karlova a Masarykova univerzita). Výhodnější geografická poloha Brna než Prahy vzhledem k území Slovenské republiky bude asi hlavní příčinou většího počtu slovenských studentů na Masarykově univerzitě. Poměrně malý zájem mají Slováci o studium na univerzitách vzniklých až po roce 1989 a zejména leží-li v západní polovině českého státu. Podíl slovenských studentů na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, Západočeské univerzitě v Plzni nebo Univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem se pohybuje pouze okolo 0,5 %.

Tab. 4: Fakulty veřejných vysokých škol s největším počtem studentů se slovenskou státní příslušností v akademickém roce 2011/2012 (stav k 31. 12.)

Pořadí	Název fakulty/instituce	Sídlo	Studenti ze Slovenska	
			počet	podíl na VŠ *
1.	Filozofická fakulta MU	Brno	1 198	12,5
2.	Fakulta informatiky MU	Brno	1 031	41,4
3.	Lékařská fakulta MU	Brno	1 028	22,3
4.	Ekonomicko-správní fakulta MU	Brno	793	17,9
5.	Fakulta mezinárodních vztahů VŠE	Praha	697	14,3
6.	1. Lékařská fakulta UK	Praha	676	14,0
7.	Matematicko-fyzikální fakulta UK	Praha	639	22,1
8.	Přírodovědecká fakulta MU	Brno	624	14,5
9.	Fakulta informačních technologií VUT	Brno	541	22,1
10.	Fakulta sociálních studií MU	Brno	530	13,4

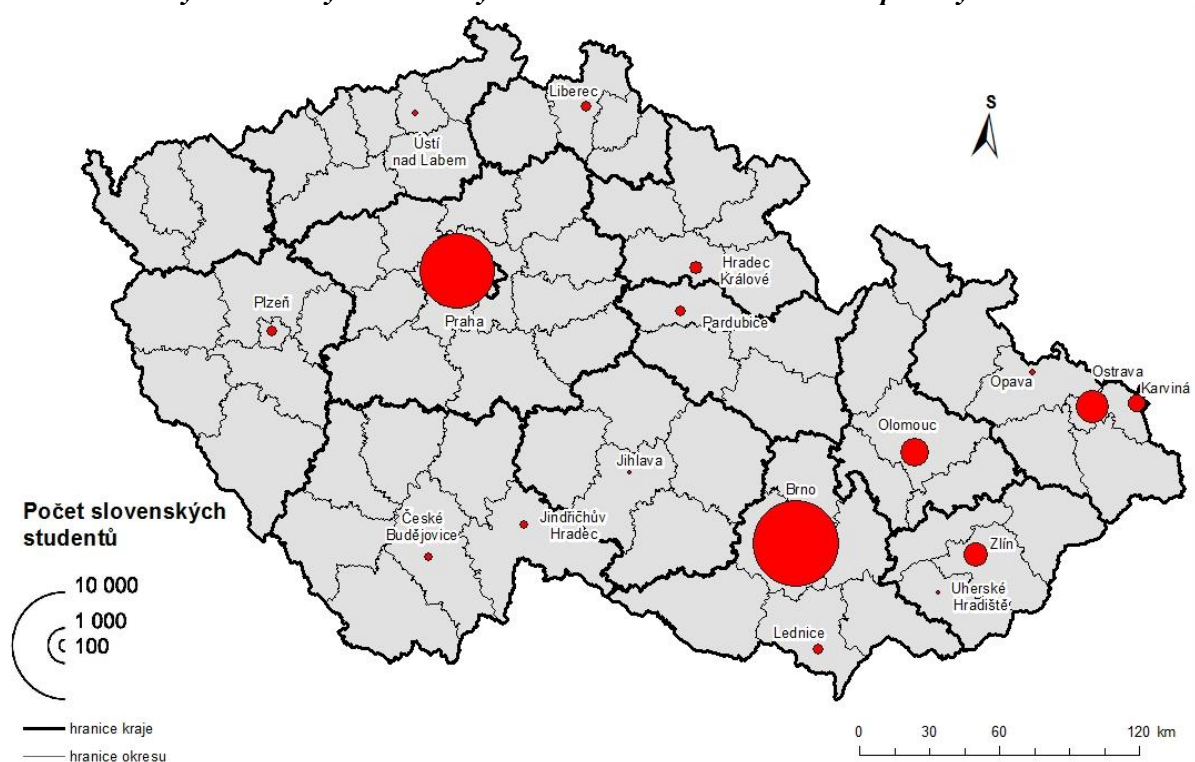
* podíl studentů ze Slovenska na všech studentech dané fakulty (%)

Zdroj: Statistická ročenka školství 2011/2012, MŠMT Praha, 2013; Slotíková (2013)

Dominance fakult Masarykovy univerzity v žebříčku fakult podle počtu studentů se slovenskou státní příslušností je až neuvěřitelná. Z deseti fakult, ve kterých studuje nejméně 500 Slováků je 6 fakult jež jsou součástí Masarykovy univerzity. Podílem Slováků vyniká především Fakulta informatiky MU, ve které se Slováci podílí na studentech fakulty více než 40 procenty. Také podíl studentů se slovenskou státní příslušností na Fakultě informačních technologií VUT v Brně je velmi vysoký. Analýza dotazníkového šetření realizovaného mezi slovenskými studenty obou výše uvedených fakult prokázala, že rozhodujícím impulzem pro studium na těchto fakultách byla skutečnost, že v Brně jsou lokalizovány střediska zahraničních společností s mimořádným zájmem o práci mladých inženýrů ve výzkumu a vývoji (IBM, Motorola atd.). Řada slovenských studentů se vyjadřovala o Brně jako o „křemíkovém údolí“ střední a východní Evropy. Část z nich by se chtěla prostřednictvím zahraničních společností dostat později i do vývojových center v západní Evropě nebo USA. Kromě informatiky mají slovenští studenti zájem o studium lékařských fakult, což dokumentují více než desetiprocentní podíly Slováků na všech lékařských fakultách v České republice.

Nebereme-li v potaz studenty soukromých vysokých škol, tak největším střediskem slovenských vysokoškoláků v ČR je Brno (8 974 studentů v akademickém roce 2011/2012). V Brně studuje 45 % slovenských studentů působících na českých veřejných vysokých školách. V Praze je počet studujících Slováků na veřejných školách o něco nižší (6 736 studentů, tj. 33,8 %). Z uvedeného plyne, že téměř čtyři pětiny ze všech slovenských studentů českých veřejných škol studuje v obou největších městech ČR. Mezi větší koncentrace studentů se slovenskou státní příslušností lze však již zařadit jenom Ostravu (1008 studujících Slováků), Olomouc (964 Slováků) a Zlín (658 Slováků). Potvrzuje to i níže uvedený kartogram obr. 4)

Obr. 4: Počet vysokoškolských slovenských studentů ve městech České republiky k 31. 12. 2011



Zdroj: Slotíková (2013) + vlastní výpočty

Oficiální statistické prameny uvádí, že ve školním roce 2011/2012 na soukromých vysokých školách v ČR, především v Praze, půsilo 6,8 studentů se slovenskou státní příslušností. Ve velké většině však tito studenti do Prahy za studiem nedoždžili. Je to případ jak Bankovního institutu, tak Univerzity J. A. Komenského nebo i Vysoké školy mezinárodních a veřejných vztahů. Tyto 3 školy vykazovaly spolu 4 769 slovenských studentů, tj. 70 % všech studentů se slovenskou státní příslušností studujících na soukromých vysokých školách v ČR.

Tab. 5: Soukromé vysoké školy s největším počtem studentů se slovenskou státní příslušností v akademickém roce 2011/2012 (stav k 31. 12.)

Pořadí	Název instituce	Sídlo	Studenti ze Slovenska	
			počet	podíl na VŠ *
1.	Bankovní institut vysoká škola	Praha	2 734	58,4
2.	Univerzita J. A. Komenského	Praha	1 420	14,5
3.	VŠ mezinárodních a veřejných vztahů	Praha	615	53,2
4.	Evropský polytechnický institut	Kunovice	351	33,2
5.	Vysoká škola hotelová	Praha	274	13,0

* podíl studentů ze Slovenska na všech studentech dané vysoké školy (%)

Zdroj: Statistická ročenka školství 2011/2012, MŠMT Praha, 2013; Slotíková (2013)

Bankovní institut má lokalizovanou na Slovensku pobočku, která působí v Banské Bystrici pod názvem BIVŠ, zahraniční vysoká škola. Menší část studentů absolvuje studium v samotné Banské Bystrici a větší část v konzultačních střediscích, které jsou umístěny v Galantě, Liptovském Mikuláši a Prešově. Podobně i Univerzita J. A. Komenského působila na Slovensku v Trenčíně, ale po zpřísnění akreditačních podmínek se přesunula na území ČR do nedalekého Starého Hrozenkova, kde univerzita otevřela své konzultační středisko (druhé konzultační středisko je ve Frýdku-Místku). Slovenští studenti mají do školného ve výši 20 tis. Kč za semestr započtenou i dopravu z Trenčína a zpět. Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů si zřídila v roce 2008 v Bratislavě Vzdělávací a konzultační institut, ve kterém lze navštěvovat nejen bakalářské, ale i navazující magisterské studium.

Konkrétně se jedná o denní studium oboru Mezinárodní a diplomatická studia a externí studium oboru Evropská studia a veřejná správa.

Podobně jako Slováci v ČR, mohou studium na slovenských soukromých vysokých školách absolvovat i čeští studenti. Vysoká škola v Sládkovičově působí například v Brně. Fakultu práva Janka Jesenského na Joštově akademii navštěvovalo v akademickém roce 2011/2012 více než 600 studentů. Ještě větší počet osob s českým státním občanstvím studoval na Dubnickém technologickém institutu. Jednalo se o externí studium studentů bydlících zejména na moravské straně moravsko-slovenského pomezí. Na soukromých vysokých školách na Slovensku působilo v roce 2011/2012 celkem 4 242 studentů ze zahraničí, z toho občanů ČR bylo 3 861 (v externí formě studia 3 613). Počet cizinců na českých soukromých školách ve stejném roce byl vyšší, a to 9 450. Veřejné vysoké školy na Slovensku navštěvovalo 4 977 cizinců (v ČR to bylo 29 557 cizinců) a na studenty s českou státní příslušností připadalo pouze 1016 studentů (434 v denní formě a 582 v externí formě studia). Odhlédneme-li od studia na soukromých vysokých školách a porovnáme počty studentů na veřejných vysokých školách v roce 1992/1993 a v roce 2011/2012 tak počet studentů ze Slovenska do ČR se zvýšil osminásobně, zatímco počet studentů z ČR na Slovensko zůstal zhruba zachován.

4. Závěr

Analýza mezistátní dojížděky za prací a do vysokých škol mezi Českou a Slovenskou republikou prokázala existující asymetrický model dojížděky s výraznou převahou ve směru Slovensko – Česká republika. V nejbližších letech nelze očekávat nějaké výraznější změny obou těchto pohybů. Výzkumy, zejména mezi vysokoškoláky, nehovoří ani tak o rozdílech ve výkonosti ekonomiky obou zemí, ale spíše o rozdílech v kvalitě života. Ta je však podmiňována stavem ekonomiky. K oslabení intenzity pracovní i studijní migrace ze Slovenska do České republiky dojde až patrně v souvislosti s další akcelerací slovenské ekonomiky, která by měla přinést i další vyrovnávání životní úrovně obyvatel obou zemí. Oslabení jednostranných dojížděkových proudů bude souviset i s měnící se demografickou situací v ČR a SR. Také očekávané zavedení školného na vysokých školách v ČR může mít vliv na snížení počtu studentů ze Slovenska v ČR apod.

Literatura

- [1] DOKOUPIL, J. Diferencující aspekty zkoumání hraničního efektu (na příkladu česko-bavorského a česko-slovenského pohraničí). In: Balej, M., Jeřábek, M. (eds.) *Pohraničí, příhraniční spolupráce a euroregiony*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2002. s. 69–77.
- [2] HALÁS, M. *Cezhraničné väzby, cezhraničná spolupráca: na príklade slovensko-českého pohraničia s dôrazom na jeho slovenskú časť*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2005. 152 s.
- [3] HALÁS, M., KLADIVO, P. Ekonomický vývoj, väzby a spolupráca medzi Slovenskou a Českou republikou. *Regionální studia*, 2008, Roč. 2, č. 1, s. 9–15.
- [4] HORÁKOVÁ, M. *Mezinárodní pracovní migrace v ČR*, Bulletin č. 28. VÚPSV, v.v.i., Praha, 2012. 56 s.
- [5] JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. et al. *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Praha: Academia, 2004. 296 s.
- [6] ŘEHÁK, S. Kontakty se Slovenskem na moravsko-slovenském pomezí: role vzdálenosti hranic. In Borecký, D., Hofmann, E. (eds.) *Geografie X*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. s. 122–126.
- [7] ŘEHÁK, S., DANĚK, P. *Změny prostorových interakcí v názorech obyvatel moravsko-slovenského pomezí*. Zpráva grantového projektu GA ČR č. 205/95/1184. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 35 s.
- [8] SLOTÍKOVÁ, Z. *Pracovní a studentské aktivity Slováků v České republice*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 117 s.
- [9] ŠERÝ, O., HERCIK, J., V. TOUŠEK, V. *Občané Slovenska v České republice téměř dvacet let po rozdělení ČSFR*. Brno: Tribun EU, 2012. s. 160-175.

- [10] TOUŠEK, V. Aktuální tendence v zaměstnávání občanů Slovenska v ČR. In *Sborník z mezinárodní konference Regionální spolupráce '99*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, 1999. s. 307–311.
- [11] TOUŠEK, V., TOMŠÍČKOVÁ, B. Občané Slovenska v České republice sedm let po rozdělení ČSFR (regionálně geografická analýza kontaktů). In Hlaváček, A., Vystoupil, J. (eds.) *III. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník referátů*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. s. 153–165.
- [12] *Statistické ročenky školství 2002-2011*. Ústav pro informace ve vzdělávání, Praha, 2012.
- [13] *Statistická ročenka školství 2011/2012*. MŠMT, Praha, 2013.
- [14] *Štatistická ročenka 2011/2012 - vysoké školy*. Ústav informácií a prognóz školstva. Bratislava, 2013.
- [15] *Zamestnávanie cudzincov na území Slovenskej republiky za rok 2011*. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. Bratislava, 2013.

Příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu „Urbánní a suburbánní kvalita života: geografický pohled“, který je financovaný Grantovou agenturou ČR a v rámci projektu „Projekty globální environmentální změny v krajinné sféře Země“, který je financovaný Masarykovou univerzitou.

NODÁLNÍ DOPRAVNÍ REGIONY V JIHOČESKÉM KRAJI: IMPLIKACE PRO REGIONÁLNÍ DOPRAVNÍ POLITIKU

NODAL TRANSPORT REGIONS IN SOUTH-BOHEMIAN REGION: IMPLICATIONS FOR REGIONAL TRANSPORT POLICY

RNDR. STANISLAV KRAFT, PH.D.

Katedra geografie | Department of Geography
Pedagogická fakulta | Faculty of Education
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích | University of South Bohemia in České Budějovice
✉ Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: kraft@pf.jcu.cz

Anotace

Cílem příspěvku je vymezení dopravních regionů v Jihočeském kraji na základě nodálních vazeb automobilové dopravy, a hodnocení jejich relevance při tvorbě regionální dopravní politiky. V metodické části se příspěvek zaměřuje na diskusi a kritiku metod pro vymezení dopravních regionů a jejich využitelnost pro data z Celostátního sčítání dopravy na dálničních a silničních komunikacích v České republice. V analytické části jsou pak na základě těchto dat vymezeny nodální dopravní regiony. Hodnoceny jsou rovněž souvislosti s administrativním členěním sledovaného území a ostatními typy nodálních regionů (regiony dojížděky za prací). Závěrečná část pak obsahuje implikace vymezených dopravních regionů pro regionální dopravní politiku.

Klíčová slova

nodální region, silniční doprava, Jihočeský kraj, dopravní politika

Annotation

The main aim of this paper is the delimitation of transport regions in South Bohemia region, on the basis of nodal transport flows, and an evaluation of their relevance for the regional transport policy. The methodological part of the paper is focused on discussion and critique of methods for delimitation of transport regions and their applicability to data from the national road transport census. In the analytical part are these data used to delimitation of transport nodal regions. There is also evaluated the association of delimited transport nodal regions with administrative borders of monitored area and with other types of nodal regions (commuting regions). The final part contains the implication of defined transport nodal regions for regional transport policy.

Key words

nodal region, road transport, South Bohemia, transport policy

JEL classification: R40, R58

Úvod

V České republice patří automobilová doprava k nejrozvinutějším a nejdůležitějším dopravním módům. Zejména po roce 1989 zaznamenal tento druh dopravy mimořádně dynamický rozvoj, což se odrazilo v jeho výrazné dominanci na přepravním trhu osobní dopravy již během 90. let 20. století. Růst využívání osobních automobilů na úroveň podobnou vyspělým zemím se proto stal jedním ze základních atributů transformace české společnosti v posttotalitním období. Z geografického hlediska je důležité, že růst intenzit osobních automobilů neprobíhal územně rovnoměrně, ale měl výrazně selektivní charakter. Zajímavým rysem ve změnách v prostorové distribuci intenzit automobilové

dopravy je výrazná orientace na vytváření zřetelné nodální struktury dopravního systému doplněné hlavními propojujícími dopravními osami. Kromě růstu intenzit na hlavních silničních tazích se tempo růstu intenzit osobních automobilů v období po roce 1989 nejvýrazněji projevilo v městských a příměstských oblastech. Posíleny tak byly dopravní kontakty mezi centry a jejich zázemím.

Typickými představiteli nodálních regionů jsou zejména regiony dojížděky za prací, migrační regiony, spádové regiony obslužných zařízení apod. Pro jejich vymezení se využívají různé charakteristiky, zejména s ohledem na dostupnost a vypovídací schopnost vztahových ukazatelů (např. Klapka et al. 2010, Kunc et al. 2012). Obdobné postupy lze vysledovat i u regionů vymezovaných na základě dopravních údajů, s tím rozdílem, že jim byla doposud věnována spíše menší pozornost než ukazatelům na bázi dojížděky. Dopravní vazby v sobě zahrnují jak vazby pracovní (dojížděka za prací), tak vazby obslužné (dojížděka za různými druhy služeb, vč. školské dojížděky; vazby obchodní, rekreační apod.). Lze je proto považovat za nositele informace o komplexních socioekonomických vazbách v území (např. Řehák 1988, Seidenglanz 2010). Je proto pozoruhodné, že se metodickým a koncepčním otázkám vymezování dopravních nodálních regionů věnuje spíše menší počet studií.

Výše uvedený obecný cíl předložené studie - vymezení nodálních regionů založených na intenzitách osobní dopravy – je modelově proveden v území Jihočeského kraje. Vymezené regiony jsou hodnoceny vzhledem k administrativnímu členění Jihočeského kraje a dojížděkovým regionům vymezeným v předešlých studiích. Specifickým cílem je pak příspěvek k metodickým otázkám dopravně geografické regionalizace a hodnocení jejich relevance v rámci regionální (dopravní) politiky. Článek se zároveň dotýká významných otázek obecného studia dopravní geografie, a to studia vazeb mezi dopravou a sídelním systémem, role dopravy v prostorové organizaci společnosti a rovněž vztahu nodálních dopravních regionů k ostatním typům nodálních regionů.

1. Nodální regiony v geografii dopravy

Koncept nodálního regionu vychází z předpokladu heterogenity geografického prostoru. Tato heterogenita, typická zejména pro humánně-geografickou sféru, způsobuje vytváření různě velkých prostorových interakcí. Nodální regiony jsou proto vymezovány na základě intenzity těchto interakcí, zpravidla mezi jejich různými částmi a jeho jedním či více jádry. Svůj původ mají již v Christallerově teorii centrálních míst, která nodální regiony chápe především jako výsledné formy vytváření různě velkých a prostorově diferencovaných interakcí mezi jádrem regionu a jeho zázemím (Christaller 1933). Právě jádro a zázemí tvoří nedílnou součást nodálních regionů. Jádra nodálních regionů jsou zpravidla města s výraznou koncentrací socioekonomických aktivit, ke kterým je na základě intenzity interakcí (toků) funkčně integrováno jejich zázemí.

Zásadní metodickou otázkou vymezování nodálních regionů však zůstává dostupnost a kvalita vztahových ukazatelů a ukazatelů vhodných pro výběr jednotlivých autonomních center (nodů). Karlsson a Olsson (2006) uvádějí, že nodální regiony bývají zpravidla vymezovány podle údajů o pracovních trzích, a to vzhledem k dostupnosti a relativně velké periodicitě zjišťování těchto údajů. Delimitace regionů se proto podle těchto autorů zaměřuje na vymezování lokálních pracovních trhů, dojížděkových zón, případně regionů dostupnosti založených na potenciálních interakcích mezi sledovanými lokalitami (Halás, Klapka 2010 nebo Kraft, Blažek 2012). Příkladů vymezení nodálních regionů založených na dojížděkových vztazích a celkové regionalizaci území lze najít velké množství (např. Berry 1973; v českém a slovenském prostředí Bezák 2000, Hampl 2005 nebo Sýkora, Mulíček 2009 apod.). V řadě případů jsou nodální dojížděkové regiony považovány za komplexní sociogeografické regiony, které vznikají na základě interakcí mezi jádrem regionu a jeho zázemím, a jsou integrovány tímto klíčovým regionotvorným procesem (Hampl et al. 1987).

Vzhledem k unikátní povaze dopravních vazeb je logické, že koncept nodálního regionu býval často využíván i v geografii dopravy. Dopravní vazby zde slouží jako klíčové indikátory vymezování regionální působnosti jednotlivých center. Z dosud uvedených přístupů k problematice dopravní regionalizace lze vysledovat dva typy studií. V prvním případě se jedná o studie věnující se otázce vlastního vymezování nodálně orientovaných dopravních regionů s převážně metodickým

charakterem. Zabývají se především otázkami studia povahy a prostorových vzorců dopravních vazeb jakožto klíčovému elementu prostorové organizace (Godlund 1956; Green 1958; v českém a slovenském prostředí Hůrský 1978 nebo Branický 1988 apod.). Zajímavé jsou též studie zabývající se aplikací teorie grafů při vymezování center a jejich zázemí (např. Nystuen a Dacey 1961; nebo Grubestic et al. 2009). Autoři k vymezování nodálních regionů využívají zejména origin-destination matici založenou na frekvenci spojů veřejné dopravy. Druhý okruh lze označit jako studie aplikační. Ty jsou primárně orientovány na využití dopravní regionalizace jako podkladu pro revizi a tvorbu územně administrativního členění, případně na komparaci dopravních regionů a jiných typů regionalizace území (Jordan 1995, Kraft 2007). Zajímavé jsou zde i studie orientované na hodnocení asociace mezi dojížděkovými regiony a regiony dopravní (časové) dostupnosti (Hudeček 2008). Je zřejmé, že výše uvedené dva tématické okruhy studia dopravních regionů se nevyklučují, spíše se vzájemně doplňují. Nesporné však je, že zde chybí integrální pojetí studia dopravních regionů, stejně jako jejich implikace pro regionální a dopravní politiky států.

2. Metodické poznámky

Nejspolehlivějším zdrojem informací jsou v České republice výsledky celostátního sčítání dopravy na silničních a dálničních komunikacích z roku 2010. Jejich využitelnost je však v geografických výzkumech omezená, neboť nejsou schopny identifikovat počáteční a koncové body jednotlivých cest apod. (blíže Viturka 1981). Inspirací pro tvorbu unikátní metody k vymezení nodálních regionů založených na dopravních intenzitách jsou zejména studie Hůrského (1974, 1978), který se v podmínkách Československa pokusil jako první o vymezení regionů na základě intenzit automobilové dopravy. Při jejich vymezování aplikoval „sedlovou metodu“, v níž identifikoval sedla silniční sítě (úseky s nejnižšími dopravními intenzitami) mezi dvěma předem definovanými centry. V nich pak na základě extrapolace protisměrných proudů identifikoval upínací body jednotlivých předělových čar. Předělové čáry vymezovaly zázemí center z hlediska intenzity dopravních proudů. Došel však k závěru, že data ze sčítání silniční dopravy mají pro regionalizaci určitá omezení, např. malou hustotu sčítacích stanišť, a tím i malý počet upínacích bodů, a především značnou časovou náročnost na zpracování regionalizace. Poslední omezení do značné míry odpadá díky využití digitalizovaných dat a GIS. Obdobný postup jako Hůrský použil i Jordan (1995) pro vymezení spádových oblastí makro- a mezoregionálních středisek ve středovýchodní Evropě na základě intenzit spojů autobusové dopravy.

Vzhledem k nemožnosti zjištění iniciálních a terminálních bodů jednotlivých cest z používané datové základny (CSD – viz výše), musela být v této studii aplikována regionalizační procedura od postupu Hůrského, která je blízká induktivním regionalizačním postupům. Samotná regionalizace proto probíhala ve čtyřech postupných krocích:

- **Identifikace sedel silniční sítě.** Ta spočívala v hledání úseků silniční sítě s nižšími intenzitami osobní dopravy nežli v úsecích sousedících
- **Identifikace upínacích bodů předělové čáry (hranice mezi dopravními regiony).** Upínací bod byl na úseku s minimální intenzitou dopravy nalezen extrapolací protisměrně orientovaných spádů intenzity dopravy ze sousedních úseků.
- **Propojení upínacích bodů pomocí předělové čáry.** Propojovány byly vždy upínací body na nejbližších komunikacích. Předělové čáry proto uzavírají nejsilnější dopravní vazby na mikroregionální úrovni. Obce, na jejichž území neležel žádný upínací bod byly přiřazeny na základě časové dostupnosti.
- **Identifikace center dopravních regionů.** Centry dopravních regionů se staly dopravní uzly, v nichž se sbíhaly úseky komunikací s vyššími intenzitami dopravy než u navazujících (sedlových) úseků, tj. zpravidla města ohraničená předělovou čarou.

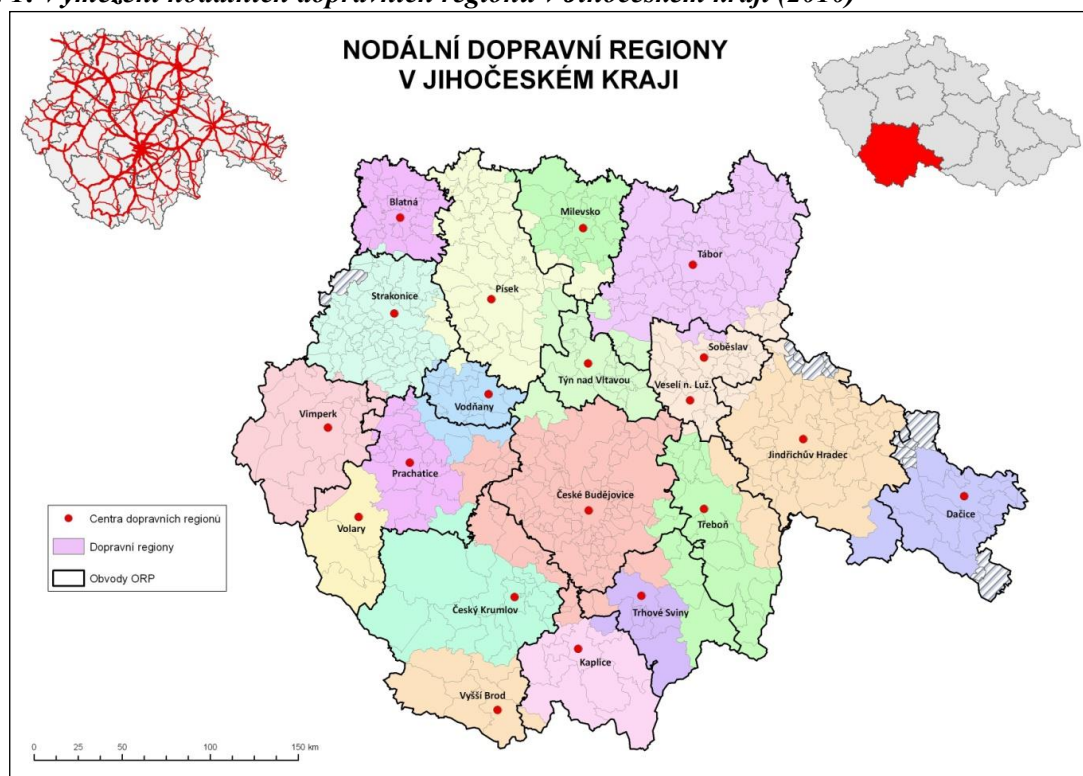
Ve sledovaném území se nacházejí populačně menší obce, které ani v současné době nejsou zařazeny do systémů sčítání dopravy v rámci CSD. Jednalo se o 12 % obcí Jihočeského kraje. V tomto případě bylo aplikováno doplňkové kritérium časové dostupnosti. Obec, přes jejíž katastrální území nevedla

žádná sčítaná silniční komunikace, byla následně přiřazena k tomu z potenciálně nejbližších center, ke kterému vykazovala nejprůzračnější hodnotu časové dostupnosti měřenou po silniční síti.

3. Nodální dopravní regiony v Jihočeském kraji

V Jihočeském kraji bylo vymezeno celkem 19 dopravních regionů (obr. 1). Vzhledem ke specifickému rysům sídelního systému je patrné, že jejich centra se stala zejména mikroregionální střediska, jejichž význam je dále podpořen současnou pozicí v rámci administrativní struktury. Všechna dopravní střediska jsou zároveň administrativními středisky obcí s rozšířenou působností. Výjimku tvoří populačně menší střediska Volary a Vyšší Brod v příhraničním pásmu, jejichž dopravní význam je posilován relativní odlehlostí od větších center. Velikost dopravních regionů je ve velké asociaci s populační velikostí jednotlivých center. Z hlediska počtu integrovaných obcí tvoří nejvýznamnější region dopravní region Českých Budějovic, který k sobě integruje 15,4 % všech obcí kraje a více než 26 % obyvatel kraje. Naopak nejmenší počet dopravně podřízených obcí je typický pro menší střediska navíc v příhraniční poloze, jejichž dopravní působnost je často limitována nízkou hustotou silniční sítě. Patrný je přesah „dopravní působnosti“ některých středisek za administrativní hranici kraje, který opět převážně koresponduje i s přesahem pracovního regionu (př. Blatná aj.).

Obr. 1: Vymezení nodálních dopravních regionů v Jihočeském kraji (2010)

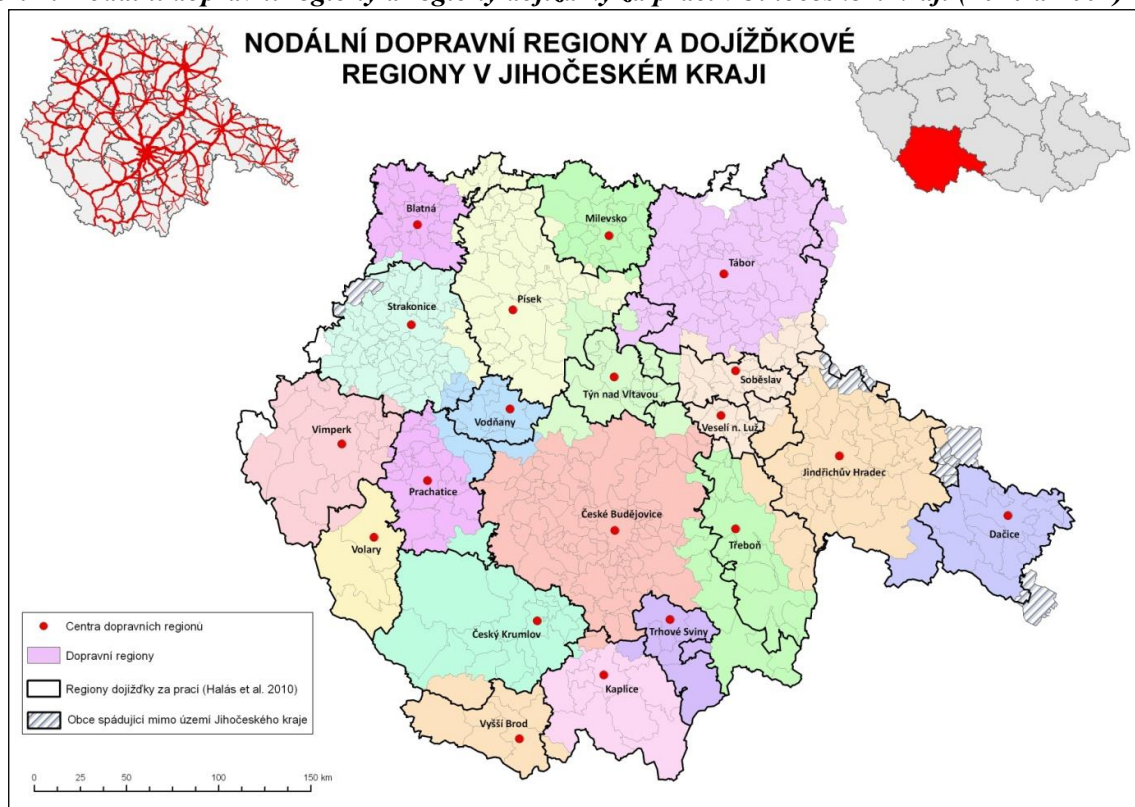


Zdroj: CSD 2010, vlastní zpracování

Zajímavým poznatkem plynoucím z dopravní regionalizace Jihočeského kraje je zároveň poměrně dobrá souvislost vymezených dopravních regionů s administrativním členěním. Dopravní regiony jsou ve velké asociaci se správními obvody obcí s rozšířenou působností (dále ORP). Výraznější nesoulady mezi administrativním a dopravním členěním lze registrovat u Jihočeského kraje v případě plošně rozsáhlejších a řídko osídlených regionů (ORP Český Krumlov, ORP Prachovice) a v regionech s nízkou hustotou silniční sítě, kde je dopravní spádovost ovlivněná konfigurací silničních komunikací. Specifickým projevem je pak výrazný přesah dopravního regionu Českých Budějovic, který k sobě integruje některé obce z regionů Českého Krumlova, Kaplice a Trhových Svinů (bliže Vančura 2005). Jedná se o výsledek rostoucí atraktivnosti krajského města, který se projevuje v dopravních vztazích i dojížděkových vazbách (viz dále). Zajímavostí je rovněž vznik dvoj-jaderného regionu Soběslavi a veselí nad Lužnicí, mezi kterými se žádné dopravní sedlo nevytváří.

Zatímco v Jihočeském kraji je v současné době vymezeno 17 administrativních regionů, z výsledků dopravní regionalizace vyplývá, že se zde nachází celkem 19 dopravních regionů. Halás et al. (2010) v Jihočeském kraji identifikovali dokonce 22 dojížděkových regionů (obr. 2). Ty jsou v mnohem větší asociaci s vymezenými dopravními regiony. Je evidentní, že specifika sídelní struktury zde oproti administrativnímu členění přispívají k vytváření určitých mezicenter, které na nižší hierarchické úrovni plní funkce dopravních, resp. dojížděkových center. Příkladem je zejména pohraniční středisko Vyšší Brod, které vytváří nesporný dopravní resp. dojížděkový region. Existence tohoto jevu byla již potvrzena v dřívějších studiích (např. Godlund 1956). Je evidentní, že v rámci většiny vymezených dopravních regionů jsou proto uzavřeny jak dopravní, tak dojížděkové vazby. Diference ve vymezení obou typů regionů je možno považovat za relativně malé. V Jihočeském kraji se týká zejména příslušnosti obcí ke střediskům na hranicích jednotlivých regionů. Diference zde vznikají primárně důsledkem aplikace doplňkového kritéria časové dostupnosti určujícího spádovost obcí, jejichž územím v roce 2010 neprobíhala žádná komunikace zařazená do systému CSD. Nesoulady vznikají rovněž v územích s nízkou hustotou silniční sítě (ORP Třeboň) a u některých populačně menších obcí na hranicích dojížděkových regionů.

Obr. 2: Nodální dopravní regiony a regiony dojížděky za práci v Jihočeském kraji (2010 a 2001)



Zdroj: Halás et al. 2010, CSD 2010, vlastní zpracování

4. Implikace pro regionální dopravní politiku

Regiony vymezené na základě intenzit individuální automobilové dopravy mají celou řadu implikací v regionální i dopravní politice. Obdobně jako v některých státech se mohou stát významným zdrojem informací o prostorových vazbách a mohou tak sloužit jako podklad pro tvorbu či revizi administrativního členění. V souvislosti s rozšířením osobních automobilů a jejich současné výrazné dominanci na přepravním trhu osobní dopravy v České republice je lze považovat za regiony, které vyjadřují podstatné rysy poptávky po osobní dopravě v regionech. V tomto ohledu lze v kombinaci s dojížděkovými vazbami uvažovat o změně regionální působnosti některých administrativních středisek tak, aby více odrážely přirozené socioekonomické vazby v území (např. redukce působnosti administrativního střediska Prachatic ve prospěch populačně větších obcí s výraznými dojížděkovými

a dopravními vazbami k Českým Budějovicím, nebo posílení středisek Vyšší Brod či Volary vykazující silné integrační tendence v dojížděkových i dopravních vazbách).

Obdobně je lze vnímat v kontextu plánování veřejné hromadné dopravy. Ta by měla podle současné verze návrhu nové dopravní politiky pro období let 2014 – 2020 být v regionech plánována s větším důrazem na aktuální potřeby a poptávku po dopravě. Výraznou rigiditu koncepce dopravní obslužnosti území veřejnou dopravou prokazuje ve své práci například Wipplinger (2013). Spádové regiony veřejné dopravy v Jihočeském kraji totiž již v řadě případů neodrážejí přirozené vazby (dojížděkové či dopravní na základě výsledků sčítání silniční dopravy). Pakliže má být v budoucnu veřejná doprava skutečným konkurentem environmentálně méně příznivé individuální automobilové dopravy, je třeba v dopravním plánování reflektovat i nodální regiony vymezené na základě vazeb individuální automobilové dopravy (např. Květoň et al. 2012). Tím se obecně dostáváme k další výrazné implikaci pro dopravní i regionální politiku, a sice k přípravě integrovaného dopravního systému (IDS) v Jihočeském kraji. Rostoucí význam dojížděkových vazeb v integritě regionů (například přesahy dopravní i dojížděkové působnosti Českých Budějovic za hranice svého administrativního regionu) by tak měl být reflektován v nové koncepci IDS v Jihočeském kraji.

Závěr

Hlavním cílem příspěvku bylo vymezení nodálních regionů založených na intenzitách individuální automobilové dopravy v Jihočeském kraji za účelem posouzení relevance sociogeografické regionalizace na základě dopravních dat. Dosažené výsledky přinesly celou řadu zajímavých zjištění, které lze dále využívat při zobecňujících závěrech dopravně geografické regionalizace. Vymezené dopravní regiony prostorově kompaktní a jsou logicky strukturovány, uzavírají v sobě hlavní dopravní vztahy mezi středisky a jejich zázemím, čímž se maximalizuje jejich vnitřní integrita proti okolí. Jejich formování je primárně podmíněno konfigurací sídelního systému, resp. rozložením dopravních sítí. V hustě zalidněných regionech se vytvářejí velmi často sedla dopravních intenzit, které podmiňují časté utváření dopravních regionů. Regionální působnost největších středisek osídlení je tak z dopravního pohledu omezována, tříštna. Naopak v méně zalidněných (příhraničních) regionech je patrná tendence k vytváření určitých „mezicenter“, které plní dopravní funkce pro populačně a plošně menší dopravní regiony. Jako sekundárně významné faktory, které se však projevují spíše selektivně, lze označit nízkou hustotu silniční sítě, nízkou intenzitu provozu či relativní odlehlost od velkých center osídlení.

Vzhledem k unikátní povaze dopravních vazeb lze vymezené dopravní regiony považovat za relevantní sociogeografické celky, které mají řadu implikací pro regionální dopravní politiku. Odrážejí poptávku po osobní dopravě a lze je proto podle našeho názoru vhodně využívat k revizi administrativního uspořádání, stejně jako při plánování koncepce dopravní obslužnosti veřejnou dopravou a rozvoji IDS v Jihočeském kraji.

Literatura

- [1] BERRY, B. J. L. *Growth centres in the American urban system*. Cambridge: Ballinger, 1973.
- [2] BEZÁK, A. Funkčné mestské regiony na Slovensku. *Geographia Slovaca*, 2000, 15, Geografický ústav SAV, Bratislava, 88 s.
- [3] BRANICKÝ, M. Regionálne členenie Slovenskej socialistickej republiky z hľadiska dopravy. In Holeček, M. (ed.) *Současný stav a perspektivy dopravní geografie*, Geografický Ústav ČSAV, Brno, 1988. s. 104 – 110.
- [4] CHRISTALLER, W. *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Gustav Fischer, Jena, 1933.
- [5] GODLUND, S. The Function and Growth of Bus Traffic within the sphere of Urban Influence, Lund, *Series in Human Geography*, 1956, No. 18, 80 p.
- [6] GREEN, F. *Community of Interest Areas – Notes of the Hierarchy of Central Places and Their Hinterlands*, Economic Geography, Clark University Concord, New Hampshire, 1958. s. 210-226

- [7] GRUBESIC, T. H., MATISZIWI, T.C., ZOOK, M.A. Spatio-temporal fluctuations in the global airport hierarchies. *Journal of Transport Geography*, 2009, 17, s. 264 – 275.
- [8] HALÁS, M., KLADIVO, P., ŠIMÁČEK, P., MINTÁLOVÁ, T. Delimitation of micro-regions in the Czech Republic by nodal relations. *Moravian Geographical Reports* 2010, 18, č. 2, s. 16–22.
- [9] HALÁS, M., KLAPKA, P. Regionalizace Česka z hlediska modelování prostorových interakcí. *Geografie*, 2010, roč. 115, č. 2, s. 144 – 160.
- [10] HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. Univerzita Karlova, Praha, 1987. 255 s.
- [11] HAMPL, M. *Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext*. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 2005. 147 s.
- [12] HUDEČEK, T. Model časové dostupnosti individuální automobilové dopravy. *Geografie*, 2008, roč. 113, Praha, s. 140-153.
- [13] HŮRSKÝ, J. K regionalizaci ČSR na základě výsledků sčítání silniční dopravy. *Doprava*, 1974, 16, Praha, s. 143 – 151.
- [14] HŮRSKÝ, J. Regionalizace České socialistické republiky na základě spádu osobní hromadné dopravy. *Studia Geographica*, 1978, 59, Geografický Ústav ČSAV, Brno, 182 s.
- [15] JORDAN, P. Functional regions in East-central Europe defined on the basis of the frequency of public bus traffic. *Geografický časopis*, 1995, 47, 1, s. 9 -15.
- [16] KARLSSON, Ch., OLSSON, M. The identification of functional regions: theory, methods, and applications. *The Annals of Regional Science*, 2006, 40, s. 1-18.
- [17] KLAPKA, P., FRANTÁL, B., HALÁS, M., KUNC, J. Spatial organisation: development, structure and approximation of geographical systems. *Moravian Geographical Reports*, 2010, 18, č. 3, 53 – 65.
- [18] KRAFT, S. Dopravně geografická regionalizace a hierarchie dopravních středisek Karlovarského kraje. In Kraft, S., et al. (eds.) *Česká geografie v evropském prostoru. Sborník z XXI. sjezdu ČGS, 2007*. s. 130 - 138.
- [19] KRAFT, S., BLAŽEK, J. Spatial interactions and regionalisation of the Vysočina Region using the gravity models. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Rerum Naturalium, Geographica*, 2012, 43, č. 2, s. 65 - 82.
- [20] KUNC, J., TONEV, P., FRANTÁL, B., SZCZYRBA, Z. Nákupní spád, nákupní chování a nákupní centra: příklad brněnské aglomerace (příspěvek ke studiu denních urbánních systémů). *Sociologický časopis*, 2012, 48, č. 5, s. 879 – 910.
- [21] KVĚTOŇ, V., CHMELÍK, J., VONDRÁČKOVÁ, P., MARADA, M. Developments in the public transport serviceability of rural settlements with examples from various types of micro-regions. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, 2012, 47, č. 1, s. 51 – 63.
- [22] NYSTUEN, J., DACEY, M. A Graph Theory Interpretation of Nodal Regions. *Papers in Regional Science*, 1961, vol. 7, No.1, s. 29-42.
- [23] ŘEHÁK, S. Možnosti dalšího rozvoje naší geografie dopravy. In Holeček, M. (ed.) *Současný stav a perspektivy dopravní geografie*, Geografický Ústav ČSAV, Brno, 1988. s. 15 – 20.
- [24] SEIDENGLANZ, D. Transport relations among settlement centres in the eastern part of the Czech Republic as a potential for polycentricity. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, No. 1, Praha, 2010. s. 75 – 89.
- [25] SÝKORA, L., MULÍČEK, O. The micro-regional nature of functional urban areas (FUAs): lessons from the analysis of Czech urban and regional system. *Urban Research and Practice*, 2009, roč. 2, č. 3, s. 287 - 307.
- [26] VANČURA, M. Foreign direct investment in the countries of Central Europe with the emphasis on the Czech Republic. In Michalski, T. (ed.) *Geographical Aspects of Transformation Process in Central and East-Central Europe*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin, 2005.
- [27] VITURKA, M. Vztah sídelní struktury a silniční dopravy. In *Sborník Československé geografické společnosti*, 1981, 86, č. 1, Academia, Praha, s. 28 – 37.
- [28] WIPPLINGER, M. *Dopravně geografické atributy Jihočeského kraje*. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013. 75 s.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu GAČR P404/12/1035 – Prostorová dynamika dopravních vztahů v sídelním systému Česka. Autor děkuje za podporu.

VYSOKÉ ŠKOLY JAKO AKTÉR REGIONÁLNÍHO ROZVOJE
UNIVERSITIES AS AN ACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT**MGR. JAN ZVARA¹****ING. PETR ŠAŠINKA²****JAKUB RYBÁŘ³****MGR. PETR HUDEČEK⁴**

¹ Geografický ústav | ¹ Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic
E-mail: 66297@mail.muni.cz

² Katedra regionální ekonomie a správy | ² Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno Czech Republic
E-mail: 206708@mail.muni.cz

³ Fakulta sociálních studií | ³ Faculty of Social Studies
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Joštova 10, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: 62946@mail.muni.cz

⁴ Ústav dovednostní výuky a inovace studia | ⁴ Institute of Legal Skills and Innovation of Studies
Právnícká fakulta | Faculty of Law
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Veveří 70, 611 80 Brno, Czech Republic
E-mail: 144123@mail.muni.cz

Anotace

Vysoké školy jsou stále významnějším aktérem v regionálním rozvoji. Jejich dynamický rozvoj v poslední dekádě se projevuje strmým nárůstem počtu studentů a klade nové nároky na městskou infrastrukturu, mobilitu a funkce. Příspěvek si klade za cíl poukázat na vliv přítomnosti studentů na rozvoj města Brna a ospravedlnit tak nutnost zahrnutí spolupráce s vysokými školami do strategického plánování města. Popsány jsou teoretické přístupy k vysokoškolskému prostředí v kontextu jeho působení na rozvoj měst (včetně modelů zapojení univerzit do místního prostředí); dále jsou zdůrazněny pro město nejviditelnější dopady a interakce v podobě prosté přítomnosti vysokoškolských studentů v Brně. Za účelem zmapování těchto dopadů vznikl dotazník pro studenty s cílem popsat vzájemnou interakci města a studentů a vyvodit z ní relevantní závěry pro městské strategické plánování. Nejzajímavější výstupy dotazníku budou v článku představeny.

Klíčová slova

vysoké školy, regionální rozvoj, Brno

Annotation

There is a growing importance of universities as an actor in regional development. Their dynamic development places new demands on city infrastructure, mobility and functions due to steep growth of number of students. The submitted article aims to point out impacts of presence of students on development of Brno and to excuse necessity of inclusion of cooperation among city and universities into city strategic planning. Theoretical approaches to university environment will be presented in context of its impacts on urban development (models of involvement into local environment included). Focus is given on minor but the most visible impacts and interactions of simple presence of university students in Brno. A questionnaire was created for students aimed to describe mutual interactions between students and the city for mapping those impacts. The most interesting outputs of this questionnaire will be presented.

Key words

universities, regional development, Brno

JEL classification: I25, O15

Úvod

Vysoké školy jako nejvyšší článek vzdělávací soustavy jsou unikátní instituce, které se již od svého vzniku koncentrují do měst. Ta je tradičně podporovala, protože jim zajišťovaly přísun vzdělaných lidí a zvyšovaly jejich prestiž. Přítomnost vysokých škol má na města řadu dopadů a ovlivňuje jejich rozvoj. Se změnami ve společnosti po druhé světové válce souvisí i zvýšení důrazu na vysokoškolské vzdělání. To vedlo ke vzniku mnoha nových vysokých škol a k vytvoření prostorově husté sítě vzdělávacích center. Vysokoškolské prostředí přitom dál nabylo na významu, především díky rozvoji znalostní ekonomiky, tedy systému založenému na konkurenční výhodě v podobě vlastnictví unikátních znalostí, vědomostí a poznatků. Vysokoškolský sektor se postupně stal významným faktorem přispívajícím k regionálnímu rozvoji jak prostřednictvím tzv. znalostní ekonomiky, tak prostřednictvím prosté koncentrace studentů, kteří svojí přítomností působí na městské prostředí a značně jej ovlivňují. To s sebou nese nutnost zahrnout tento fakt do strategických úvah při plánování dalšího rozvoje těchto měst.

Město Brno je unikátní nejen svojí polohou, ale zejména vysokou koncentrací vzdělávacích a vědecko-výzkumných kapacit. Vysoké školy a vědecká pracoviště jsou samostatnými subjekty, které hospodaří s vlastním rozpočtem a plánují svůj rozvoj. Zároveň se vesměs jedná o významné zaměstnavatele v regionu. Počet vysokoškolských studentů v Brně již přesáhl 8 desítek tisíc. Toto jsou některé z příčin velmi intenzivních interakcí, ke kterým dochází mezi městem a jednotlivými vzdělávacími a vědecko-výzkumnými institucemi na poli místního rozvoje. Tyto interakce jsou nekoordinovány a nepodléhají žádnému sledování, evidenci či zavedenému systému.

Cílem předkládaného příspěvku je poukázat na vliv přítomnosti studentů na rozvoj města Brna a ospravedlnit tak nutnost zahrnutí spolupráce s vysokými školami do strategického plánování města. Příspěvek nejprve popisuje teoretické přístupy k vysokoškolskému prostředí v kontextu jeho působení na rozvoj měst (včetně modelů zapojení univerzit do místního prostředí). V další části je kladen důraz na dílčí, ale pro město nejviditelnější dopady a interakce v podobě prosté přítomnosti vysokoškolských studentů v Brně. Za účelem zmapování těchto dopadů vznikl dotazník pro studenty s cílem popsat vzájemnou interakci města a studentů a vyvodit z ní relevantní závěry pro městské strategické plánování. Nejzajímavější výstupy dotazníku budou v příspěvku představeny.

Přístupy ke zkoumání vysokoškolského prostředí

Zkoumání vysokých škol a vysokoškolského prostředí není jednoznačnou doménou jedné vědy. Dochází zde k překryvu různých oblastí, nicméně základní přístupy vycházejí ze tří směrů:

- vysoká škola jako součást systému vzdělávání,

- vysoká škola jako ekonomický subjekt,
- vysoká škola jako společenství lidí, především studentů (v kontextu zaměření příspěvku jde o klíčový faktor).

Z pohledu univerzity jako vzdělávací instituce se autoři zabývají otázkami vývoje vysokoškolského systému (Trow, 1974), jeho prostorovou distribucí (Ryba, 1971) a lokalizací (Schofer, 1975).

Jiný pohled bere univerzitu jako jeden z ekonomických subjektů. Obecnou rovinou se zabývají studie S. Elliotta a kol. (1988) nebo J. J. Sigfrieda a kol. (2005), které ukazují možnosti měření vlivu univerzit na ekonomiku. Další práce se věnují jednotlivým oblastem jako je zapojení univerzit do znalostní ekonomiky (Conceição a Heitor, 1999), transferu technologií (Mowery a kol., 2004), nebo propojení vysokoškolského a privátního prostředí (Perkmann a Walsh, 2007).

Ze sociálních věd vychází zájem o vysokoškolské instituce jako společenství lidí, které se odlišuje od svého okolí. Předmětem studia je především studentská komunita, která s rozvojem masového vysokoškolského vzdělávání v druhé polovině 20. století nabyla na významu. Velká část témat úzce souvisí se sociální geografii a například D. P. Smith (2009) je souborně řadí pod tzv. „student geographies“. Geografický výzkum se pak zaměřuje především na problematiku mobility v různých úrovních a na oblasti působení studentů ve městě. Migrační proudy mladých lidí při příchodu na univerzitu a po jejím absolvování zkoumá např. O. Duke-Williams (2009). Díky rozšíření vysokoškolského vzdělávání se změnil poměr mezi studenty, kteří při přechodu na univerzitu opouštějí domov a těmi, kteří studují v místě bydliště. O rozdílech mezi těmito dvěma skupinami pojednávají práce C. Holdswortha (2008; 2009). Mezinárodní dimenzí studentské mobility se zabývá např. J. L. Waters (2009), v evropském měřítku pak L. Mechtenberg a R. Strausz (2007). Velkému zájmu se těší zkoumání studentské komunity v městském prostředí. Vliv studentů na město zkoumá například J. Allison (2006) nebo M. Munro a kol. (2009). Po nárůstu počtu studentů se začaly zvyrazňovat určité problémy, především v oblastech bydlení a vlivu studentů na určité lokality. Problematiku studentifikace, jako zvláštního případu gentrifikace řeší například P. Hubbard (2009) nebo D. P. Smith (2005, 2008); otázkami bydlení se pak zabývá H. Christine a kol. (2002).

Všechny tři uvedené směry se pak spojují v pohledu na univerzity jako aktéry regionálního rozvoje. Těmito otázkami se zabývají ve svých pracích například J. Goddard a P. Chetterton (1999), A. P. Russo (2003) a P. Arbo a P. Benneworth (2007).

Historický vývoj vztahu vysokého školství a regionálního rozvoje

V souvislosti se třemi výše popsanými směry prodělalo celosvětově vysokoškolské prostředí nejzásadnější změny v období státních intervencí po druhé světové válce. Vysoké školství bylo zapojeno do politiky regionálního rozvoje, především v oblasti lokalizace nových institucí či jejich decentralizací a pak také financování. Výsledkem mělo být spíše vyrovnávání meziregionálních rozdílů než cílená podpora místního rozvoje. S těmito snahami souvisí i výrazná masifikace¹ vysokoškolského vzdělávání, která se začala šířit od konce 50. let z USA do dalších zemí. Jejím nejviditelnějším projevem bylo rychlé zvyšování počtu studentů, tedy základního kamene každé vysokoškolské instituce. Následovaly další změny vyvolané ať už přímo či nepřímo tímto jevem, jako byl vznik nových škol či jejich poboček, rozšiřování těch stávajících, změny v nabídce oborů, změna sociálního složení studentů a jiné. Došlo také k měřítkovému posunu významu vysokých škol vůči svému okolí. Až do této doby se počet akademických pracovníků a studentů počítal v jednotlivých městech v řádu tisíců, po průběhu masifikace dosahoval již desítek tisíc. Na konci 60. let došlo také k významné změně atmosféry univerzitního prostředí projevující se demokratizací, radikalismem, sociální angažovaností a myšlenkovým otevřením univerzitního prostředí (Delanty, 2002). To vše se odrazilo na vztazích mezi univerzitami a městy. Díky růstu vysokých škol se některé tradiční problémy jako studentské bydlení výrazně prohloubily, některé – jako nárůst dopravy – naopak nově vyzruly.

¹ Masifikaci se v tomto případě myslí zpřístupnění vysokoškolského studia širším vrstvám společnosti.

Obrat ve vztahu univerzit a státu přišel ke konci 70. let. Dosavadní regionální politika se ukázala být neúčinnou jak v případě lokalizace jednotlivých škol, tak i v případě financování. Došlo sice k prostorovému rozptýlení jednotlivých institucí, nicméně celkově byly posíleny velké univerzity. Další ránu dosavadnímu systému přinesla deindustrializace. Stará průmyslová města se začala ekonomicky propadat a s tím souvisel i úpadek místního vysokého školství. Nejhuře byly postiženy školy orientované na tradiční průmysl, nicméně problémy se nevyhnuly ani dalším institucím. Nová koncepce přišla s nástupem konzervativní politiky 80. let. Stát přestal plošně dotovat systém vysokého školství a finanční zdroje začal přidělovat podle kvality jednotlivých škol. Univerzity byly podporovány v získávání prostředků pomocí spolupráce se soukromými subjekty. Ve městech se silným zastoupením upadajících průmyslových odvětví byl podporován rozvoj vysokoškolských oborů zaměřených na progresivní průmysl. Zatímco v předchozím období viděly místní instituce přínos vysokých škol především v přílivu státních peněz a příchodu mladých lidí, nyní se jejich pozornost obrátila právě na oblast spolupráce s privátním sektorem. Vysoké školství se tak stává důležitou součástí ekonomického rozvoje měst (Goddard, 2008).

S nástupem globalizace se v oblasti terciárního vzdělávání zvyšuje konkurence. Vysoké školy jsou nuceny mezi sebou soutěžit při získávání peněžních prostředků ze státních i nestátních zdrojů. Využívají k tomu komercializaci svého duševního vlastnictví či vytváření různých spin-off firem a společných projektů s komerční sférou. Vzniká tak koncept univerzity jako podnikatelského subjektu. Důraz se přesouvá z vědeckého bádání na inovace, tedy ze základního na aplikovaný výzkum. U výuky je důležitá praktická uplatnitelnost nabytých poznatků, nově se rozvíjí systém celoživotního vzdělávání. Z pohledu místního rozvoje je důležité ukotvení a propojení univerzit, komerční oblasti a veřejné sféry z pohledu institucionálního i fyzického. Smyslem všech těchto aktivit je rozvoj znalostní ekonomiky (Benneworth, 2006).

Snaha o zvýšení konkurenceschopnosti absolventů vedla některé státy v 90. letech 20. stol. k integraci různých typů vysokoškolského studia do jednotné formy.² Do integrace vysokoškolských systémů začala zasahovat také Evropská unie ve snaze vytvořit jednotný prostor vysokoškolského vzdělávání. Smyslem Boloňské deklarace (1999) je vytvoření jednotného systému vysokoškolského vzdělávání, který má vést k zatraktivnění studia, vyšší mobilitě studentů a větší konkurenceschopnosti absolventů na trhu práce. Spolu s rozvojem znalostní ekonomiky to je jeden z hlavních prostředků k dosažení cíle dlouhodobých strategií Evropské unie, především Evropy 2020 (2010).

České vysokoškolské prostředí

Je zřejmé, že výše popsané tendence se průběžně promítaly i do českého vysokoškolského prostředí. Nejzásadnější změny vysokoškolského prostředí přinesl rok 1989 a s ním spojený konec komunistického režimu. Nový legislativní rámec vytvořil zákon č. 172/1990 Sb. a následně pak dosud platný zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách.³ Tato legislativa je již plně v souladu se schválenou Boloňskou deklarací, která mimo jiné zavádí kreditový systém hodnocení studia a možnosti vzájemného uznávání diplomů. V rámci systému vysokých škol došlo k výrazné decentralizaci spojené se vznikem nových institucí především po roce 1999, kdy se začal vytvářet soukromý vysokoškolský sektor.

Počet vysokoškolských studentů v ČR se za posledních 20 let více než ztrojnásobil (tab. 2). České vysoké školství tak v systému M. Trowa (1974) postupně přešlo z elitního stupně do masového.

² Ukázkovým příkladem může být Velká Británie, kde došlo ke změně vysokých škol neuniverzitního typu na univerzitní (Hall, 1996).

³ V těchto normách byla upravena decentralizace řízení vysokého školství, znovuoobnovení akademických svobod, podle evropského vzoru byl zaveden třístupňový systém studia, rozdělení vysoké školy na univerzitní a neuniverzitní, jasně stanoven byl systém studia a vytvořena byla pravidla pro soukromé vysoké školy.

Tab. 1: Celkový počet vysokých škol a jejich studentů a na území ČR v období 1930 až 2008

Školní rok	Počet škol*	Počet studentů**
1930/31	13	27 966
1945/46	8	46 759
1950/51	21	30 685
1960/61	34	64 397
1970/71	24	81 472
1980/81	23	119 850
1990/91	23	118 192
2000/01	31	219 514
2008/09	71	370 274

* veřejné vysoké školy, od 2000/01 včetně soukromých vysokých škol

** včetně studia při zaměstnání

Zdroj: ČSÚ (2010)

Rovněž v samotném Brně došlo k rapidnímu nárůstu počtu studentů, jak ukazuje tabulka 2 (přičemž nyní ponechme stranou historický vývoj, který uvedené změny doprovázel).

Tab. 2: Počty studentů na veřejných vysokých školách v Brně v období 1959 až 2011

Rok	MU	VUT	MENDELU	VFU	JAMU	Celkem
1959	3 492	4 302	2 819	*	140	10 753
1967	6 430	9 747	4 170	*	211	20 558
1973	6 396	7 974	3 214	611	195	18 390
1978	8 684	12 268	4 783	1 133	218	27 086
1985	7 232	13 175	4 264	863	157	25 691
1993	11 554	10 934	3 670	1 180	430	27 768
1998	17 101	14 920	5 127	1 534	508	39 190
2005	30 147	20 080	7 842	2 357	596	61 022
2011	39 742	22 295	10 563	3 091	704	76 395

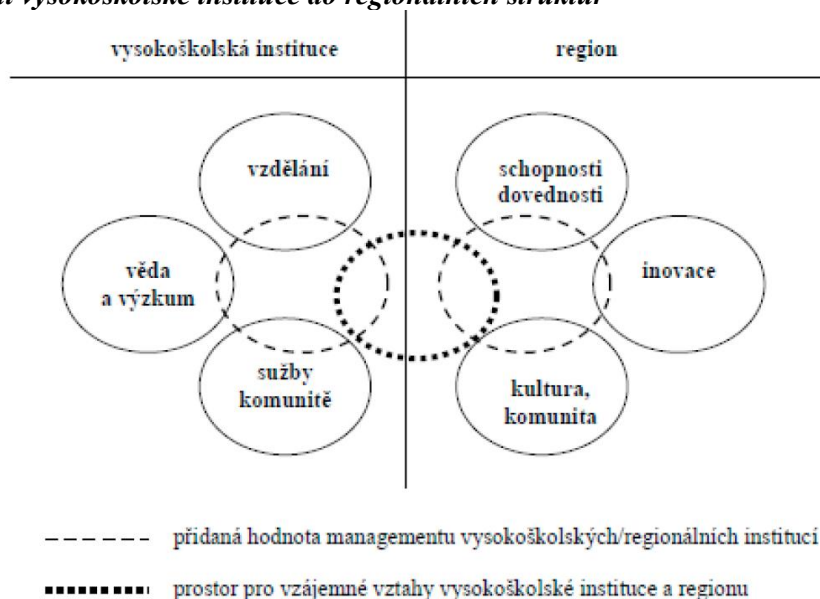
* v uvedených letech byla VFU součástí MENDELU

Zdroj: ČSÚ (2010, 2012)

Modely zapojení univerzit do místního prostředí

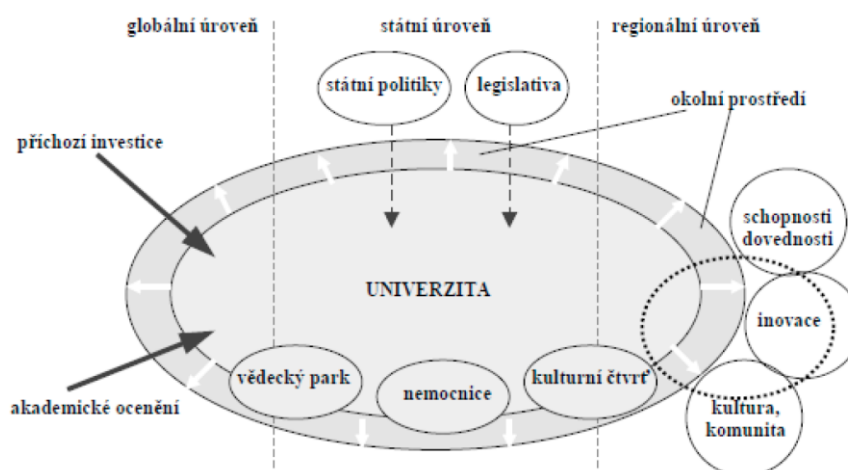
Jak už bylo naznačeno v části zabývající se historickým vývojem univerzit a vztahů k městům, od 80. let se klade důraz na spolupráci univerzitního a privátního sektoru. Od 90. let pak roste snaha o napojení se na lokální instituce. V ideálním případě by tedy měla vzniknout síť vazeb, která propojuje všechny místní aktéry a pomáhá při rozvoji celého regionu či města. Z konkrétních oblastí podle J. Goddarda (2008) vysokoškolské instituce: přispívají či hrají důležitou roli v místním rozvoji při generování příjmů v podobě daní a poplatků; (spolu)vytvářejí nové firmy a spolupracují při rozvoji těch stávajících; zvyšují atraktivitu města/regionu z globálního pohledu a pomáhají přitahovat nové investice; prostřednictvím absolventů a celoživotního vzdělávání rozvíjejí a posilují místní lidský kapitál; podporují místní kulturní život. Od místního prostředí univerzity naopak potřebují: podporu při rozvoji vědy a výzkumu; pomoc při zvyšování zájmu o studium u místních uchazečů a při lákání zájemců z větších vzdáleností; dodatečné příjmy za služby poskytované jiným sektorům jako jsou konzultace a školení; vytvoření atraktivního prostředí pro studenty a akademické pracovníky.

Schéma zapojení univerzity do regionálních struktur vytvořil J. Goddard a P. Chetterton (1999) (obr. 1). V rámci vysokoškolské instituce by mělo dojít k synergickému propojení jejich třech základních úkolů – výuky, výzkumu a služeb místní komunitě. Výsledkem by pak měly být dobře fungující regionální struktury produkující schopnosti a dovednosti, inovace, kulturní a komunitní zázemí. Společným zájmem obou stran je pak spolupráce vedoucí k odstraňování bariér v rozvoji.

Obr. 1: Zapojení vysokoškolské instituce do regionálních struktur

Zdroj: Goddard a Chatterton (1999)

V rámci místního rozvoje ovšem univerzita nepůsobí jako zcela nezávislá jednotka. Sama je silně ovlivňována děním na vyšších úrovních. V celostátním měřítku to jsou různé státní politiky vytvářené orgány vlády (školská, hospodářská, pracovní, regionální, sociální politika, politika vědy a výzkumu a jiné) a právní rámec daný zákony. Z globální úrovně je univerzitní prostředí pod vlivem mezinárodní akademické komunity, která hodnotí prestiž jednotlivých institucí. Důležitou roli také hrají příchozí investice spolurozhodující o rozvoji vysokoškolských institucí. Univerzita takto umožňuje další napojení místní úrovně na celostátní a globální struktury. Tyto vazby posilují další subjekty ať už přímo či nepřímo závislé na vysokoškolském sektoru, jako jsou vědecké parky, univerzitní nemocnice nebo kulturní čtvrtě. Konkrétní podobu tohoto víceúrovňového modelu podle P. Arba a P. Bennewortha (2007) ukazuje obr. 2.

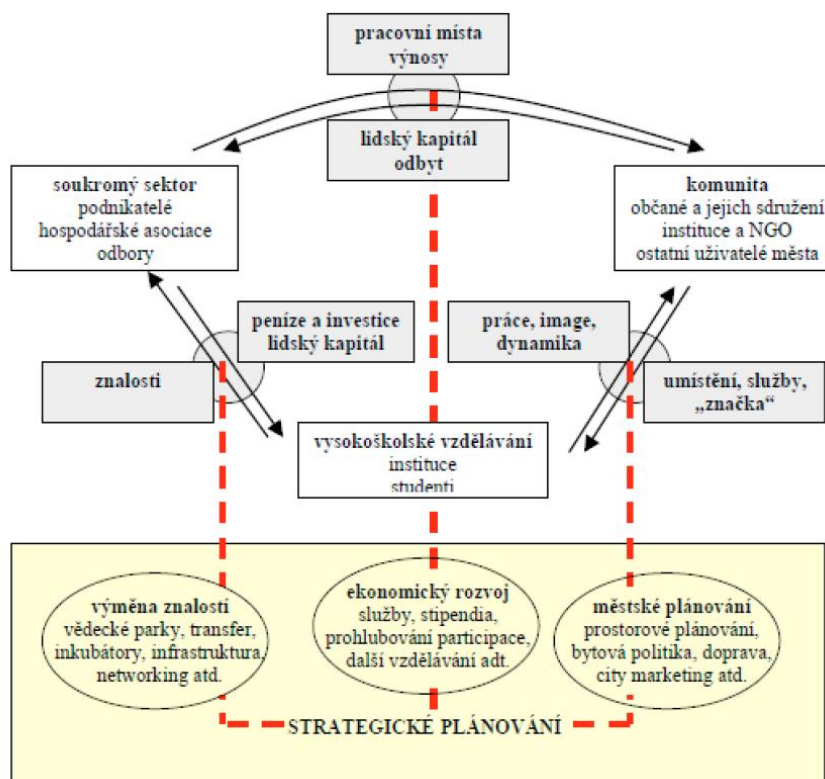
Obr. 2: Víceúrovňový model zapojení vysokoškolské instituce do regionálního rozvoje

Zdroj: Arbo a Benneworth (2007)

Na postavení vysokoškolských institucí v městském rozvoji s ohledem na strategické plánování se zaměřují L. van den Berg a A. P. Russo (2003). Ti vidí atraktivní město jako magnet, který přitahuje vysoké školy a výzkum, prostřednictvím čehož dochází k posilování atraktivity města pro obyvatele, investory, turisty a další uživatele. Dochází tak k vytvoření uzavřeného cyklu vzájemně se posilujících

vztahů. Předpokladem fungování tohoto cyklu je dlouhodobá rovnováha vzájemných vztahů mezi všemi aktéry (jak je zobrazeno na obr. 3).

Obr. 3: Postavení vysokoškolských institucí v městském rozvoji s ohledem na možnosti strategického plánování



Zdroj: Van den Berg a Russo (2003)

Vysokoškolské vzdělávání je zde přímo napojeno na soukromý sektor pomocí transferu znalostí. Školy poskytují jednotlivým podnikům jak samotné znalosti a zkušenosti prostřednictvím licencí či školení, tak kvalifikované odborníky. To je zdrojem zpětných příjmů a investic do vzdělávání a zkušeností z praxe. Pro vztah mezi vysokými školami a místní komunitou je klíčové prostorové ukotvení. Univerzity jako jakékoliv jiné instituce využívají městskou infrastrukturu a poptávají různé služby. Na druhou stranu pak samy služby generují a hlavně poskytují práci pro místné obyvatele. Méně viditelnou složkou těchto vztahů je pak využívání pozitivní image místa, kde univerzita může dodávat dynamiku, mladost a město naopak tradici, stabilitu a prostorové ukotvení. I poslední strana tohoto trojúhelníku, tedy vazby místní komunity se soukromým sektorem, je nepřímou ovlivňována vysokoškolskými institucemi. Jde především o všeobecný rozvoj lidského kapitálu a zvyšování inovační kapacity. Tento proces vysílá také zpětné impulsy směrem k univerzitám. Uvedený cyklus nemůže fungovat jen na úrovni institucí. Zásadnější je zainteresování jednotlivých uživatelů – tedy studentů, akademických pracovníků či místních obyvatel, protože teprve na této úrovni dochází k vytvoření sítě pevných vzájemných vazeb. Ze strany lokálních institucí je proto nezbytné promyšlené strategické plánování, které pokryje všechny tyto oblasti.

Dotazníkový průzkum

Pro užší spolupráci mezi aktéry při tvorbě strategických dokumentů je nutné si vyjasnit některé základní otázky týkající se vzájemné interakce města a studentů. Proč si studenti vybírají Brno jako univerzitní město?; Kolik času v Brně studenti tráví?; Jak studenti bydlí a za co nejvíce utrácejí? Jak vidí svoje budoucí působení v Brně?

Metodika výzkumu a respondenti

Pro zjišťování vzájemných interakcí a dopadů přítomnosti studentů na rozvoj města Brna byl použit dotazník, jehož cílovou skupinou byli všichni vysokoškolští studenti studující v Brně. Dotazníkového průzkumu názorů vysokoškolských studentů na studium a život v Brně se od září 2011 do ledna 2012 zúčastnilo 6 020 studentů, což představuje reprezentativní vzorek. Odpovídali studenti z 12 vysokých škol v Brně.⁴ Na prvním místě dle odpovědí je VUT (55 % odpovědí), poté MU (22 %) a Mendelova univerzita (13 %). Kromě studentů veřejných škol se dotazníkového průzkumu zúčastnilo také 205 studentů soukromých vysokých škol. V tabulce 3 je zobrazen počet respondentů z jednotlivých vysokých škol, z nichž se dotazníkového průzkumu zúčastnilo více než 10 studentů.

Tab. 3: Rozdělení respondentů podle vysokých škol

vysoká škola	počet respondentů	podíl respondentů
VUT	3332	55,3 %
MU	1326	22,0 %
Mendelova univerzita	785	13,0 %
VFU	352	5,8 %
BIBS	178	3,0 %
Univerzita obrany	80	1,3 %
JAMU	52	0,9 %
Akademie STING	24	0,4 %

Zdroj: vlastní dotazníkové šetření

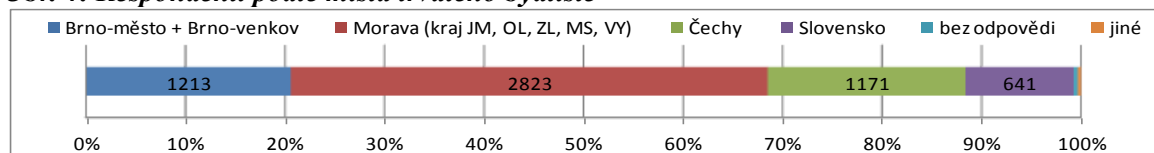
Mezi respondenty jsou celkem rovnoměrně zastoupeni jak muži (56 %) a ženy (44 %), tak studenti jednotlivých ročníků. Více než polovinu respondentů tvoří studenti ve věku 18 až 22 let, 8 % studentů je mladších než 20 let a 10 % je starších než 25 let.

Výsledky výzkumu

Výzkum mezi studenty vygeneroval mnoho zajímavostí, přičemž v tomto článku budou popsány pouze vybrané charakteristiky ze života studentů, u kterých se předpokládá největší vliv na rozvoj města Brna: jde o trvalé bydliště, formu bydlení, čas, který studenti tráví v Brně, životní náklady studentů a jejich strukturu, důvod, proč studují zvolený obor právě v Brně a plány studentů po skončení současného studia s ohledem na město Brno.

88 % respondentů má **trvalé bydliště** v České republice, ostatní pocházejí ze Slovenska a pouze 21 trvale bydlí v jiném státě. Z místa trvalého bydliště lze usuzovat na velký zájem o studium na vysoké škole v Brně u mladých lidí z Brna a blízkého okolí, když nejvíce respondentů pochází z okresů Brno-město (15 %), Brno-venkov (6 %) a dalších moravských okresů.⁵ Z Moravy vymezené územím krajů JM, OL, ZL, MS a VY pochází přibližně dvě třetiny respondentů. Základní rozdělení studentů podle trvalého bydliště ukazuje obr. 4.

Obr. 4: Respondenti podle místa trvalého bydliště



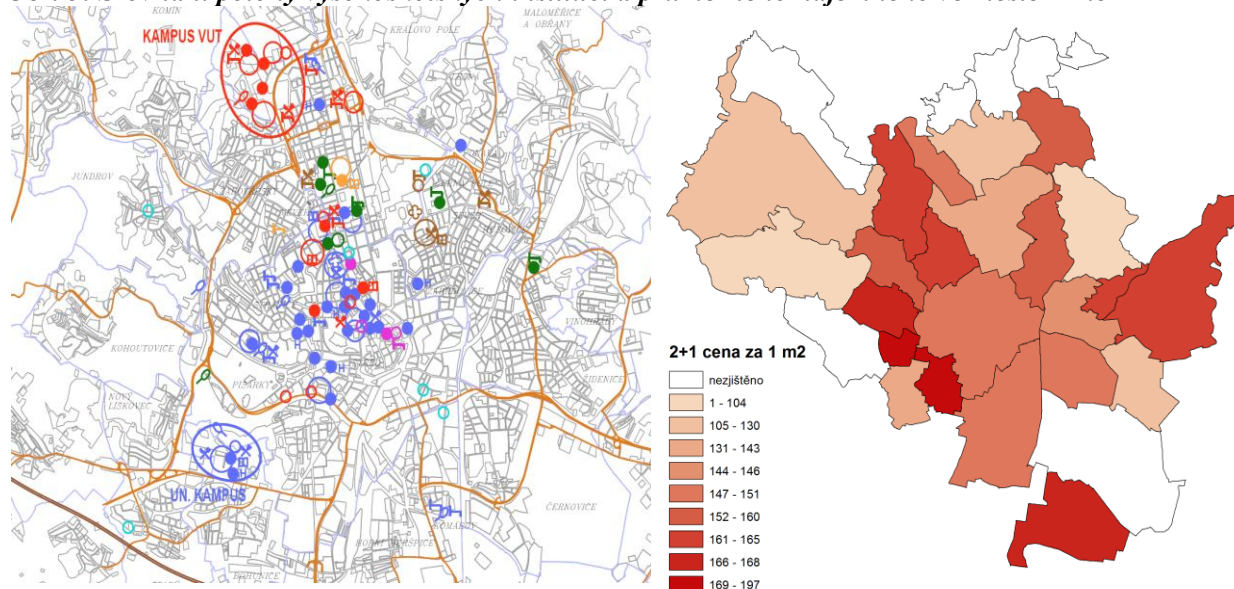
Zdroj: vlastní dotazníkové šetření

4 Nejvíce odpovědí bylo ze škol a fakult, kde všichni studenti obdrželi email z rektorátu / děkanátu se žádostí o účast. Na školách, kde toto z nejrůznějších důvodů nebylo možné, byli studenti informováni obvykle oznámením na webových stránkách.

5 Více než 2,5 % respondentů pochází z okresů Hodonín, Žďár nad Sázavou, Blansko, Zlín a Břeclav.

Co se týče **formy bydlení**, nejvíce studentů (více než jedna třetina) bydlí v Brně v pronajatém bytě buď sami, nebo s více studenty a čtvrtina studentů využívá studentské koleje. Dále studenti často bydlí u rodičů (14 %) a 12 % jich dojíždí do Brna z místa trvalého bydliště. Tato skutečnost velmi výrazně ovlivňuje celkovou situaci na realitním trhu ve městě Brně. Lze předpokládat, že studenti si hledají bydlení s prioritou blízkosti školy. V lokalitách s vysokou koncentrací vysokoškolských institucí existuje velmi vysoká poptávka po pronájmech bytů, která drží ceny těchto bytů na relativně vysoké úrovni. Tento jev ovlivňuje pak i okolní lokality i celé území města Brna. Na obr. 5 je patrná souvislost mezi rozmístěním vysokoškolských institucí a cenou nájmu⁶ v bytech.

Obr. 5: Srovnání polohy vysokoškolských institucí a průměrného nájemného ve městě Brně



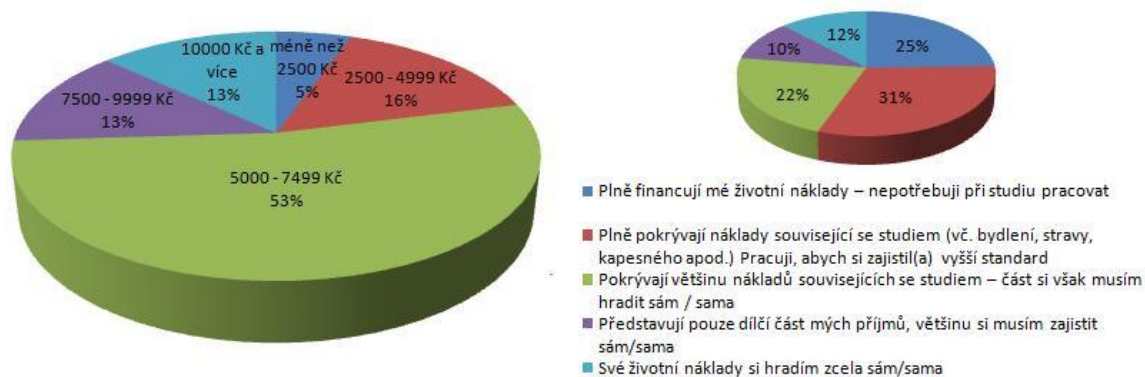
Zdroj: vlastní dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Čas, který studenti tráví v Brně v průběhu výuky a zkuškového období, je velmi závislý na tom, zda studenti v Brně trvale bydlí nebo za studiem dojíždějí. Většina studentů v Brně zůstává v průběhu výuky celý pracovní týden (65 % studentů), přičemž více než čtvrtina alespoň jeden víkendový den. Pět a více dní tráví v Brně 96 % z těch, kteří mají v Brně trvalé bydliště, 67 % studentů bydlících na kolejích a pouze jedna čtvrtina z těch, kteří dojíždějí. Relativně rovnoměrné je rozdělení studentů podle toho, kolik víkendů v měsíci pobývají v Brně. Skoro třetina studentů jezdí na všechny víkendy pryč z Brna, pouze o trochu méně naopak zůstává v Brně po tři až čtyři víkendy v měsíci. Je zde opět zřejmá závislost na místě bydliště, když tři až čtyři víkendy v měsíci v Brně tráví 82 % studentů z Brna, pouze 23 % studentů bydlících na kolejích a 7 % z těch, kteří dojíždějí. Skoro třetina ze studentů bydlících na kolejích a dvě třetiny z těch, kteří dojíždějí, netráví v Brně žádný víkend. Během zkuškového období vzrůstá obecně podíl studentů, kteří v Brně tráví méně než tři dny v týdnu. Přesto však zůstává vysoká část těch (polovina ze všech studentů, 93 % ze studentů z Brna), kteří v Brně pobývají celý pracovní týden, někteří včetně víkendů.

Doba strávená v Brně těsně souvisí s **životními náklady studentů**. Velikost a způsob pokrytí průměrných měsíčních životních nákladů respondentů ukazuje obr. 6. U více než poloviny studentů se výše nákladů pohybuje mezi 5 000 Kč a 7 500 Kč měsíčně. Medián je 6 000 Kč, tedy polovina studentů vynakládá měsíčně méně a polovina více než je tato částka. U více než poloviny studentů plně pokrývají náklady související se studiem rodiče a další příbuzní, čtvrtina studentů má dokonce plně financované životní náklady a nepotřebuje při studiu pracovat. Více než desetina studentů si musí naopak životní náklady hradit zcela sama. Jedná se tedy o nezanedbatelnou sumu, kterou v Brně studenti utrací.

6 Průměrná cena bytu byla zjišťována v rámci aktualizace Indikátorové soustavy Strategie pro Brno v srpnu 2012. Jedná se konkrétně o modelový byt 2+1 a jeho nabídkovou cenu na serveru www.sreality.cz.

Obr. 6: Průměrné měsíční životní náklady respondentů a role při pokrytí těchto nákladů, kterou mají příjmy od rodičů (a dalších příbuzných)

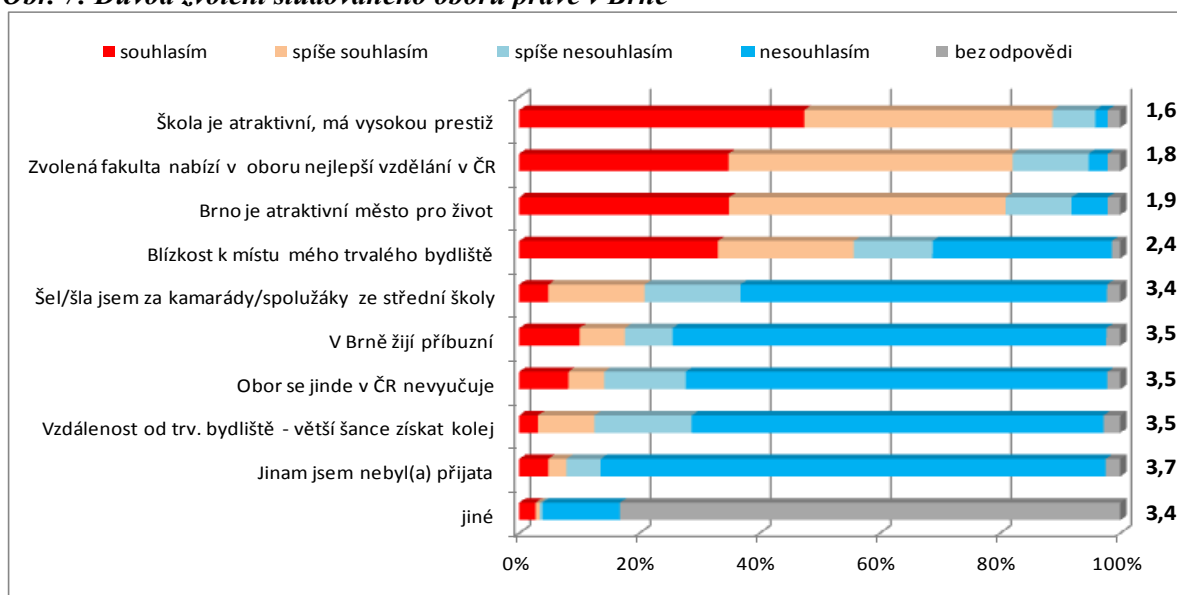


Zdroj: vlastní dotazníkové šetření

Z hlediska **struktury měsíčních nákladů** studenti v průměru nejvíce vydávají na bydlení (40 % všech měsíčních nákladů), dále na stravování (25 %), dopravu (10 %), ostatní aktivity (10 %) a nejméně na aktivity spojené přímo se studiem (5 %). Navíc je patrný rozdíl mezi studenty bydlícími v Brně u rodičů, kteří na bydlení nevynakládají žádné finanční prostředky (celkem 18 % studentů), a těmi, kteří si bydlení v Brně financují sami a tvoří více než polovinu jejich měsíčních nákladů (třetina studentů).

Jako nejvýznamnější **důvod, proč studují zvolený obor právě v Brně**, studenti označili skutečnost, že zvolená škola je atraktivní a má vysokou prestiž. S oběma těmito tvrzeními souhlasilo či spíše souhlasilo více než 88 % ze všech dotázaných. Na dalším místě je nejlepší vzdělání v Česku, které fakulta v daném oboru nabízí, a vnímání Brna jako atraktivního města pro život, s čímž souhlasilo či spíše souhlasilo přibližně 80 % studentů, jak dokládá obr. 7. Podle blízkosti k místu trvalého bydliště se rozhodla v Brně studovat více než polovina studentů, což koresponduje s rozdělením studentů podle místa bydliště (viz obr. 4). S ostatními nabízenými tvrzeními studenti převážně nesouhlasili. Rovněž lze konstatovat výraznou podobnost mezi fakultami a školami u ohodnocení tvrzení, že škola je atraktivní a má vysokou prestiž. Kvalitu vzdělání a prestiž vysoké školy hodnotili v porovnání s ostatními hůře studenti soukromých vysokých škol. Na VUT, MU a Mendelově univerzitě není většinovým důvodem pro volbu studia skutečnost, že by se obor jinde v Česku nevyučoval, na rozdíl od studentů VFU.

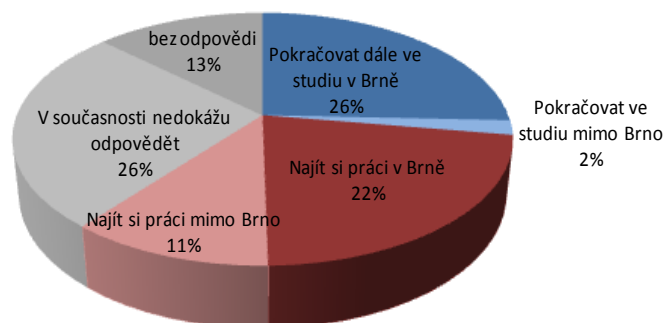
Obr. 7: Důvod zvolení studovaného oboru právě v Brně



Zdroj: vlastní dotazníkové šetření

Při **plánování své budoucnosti** je velmi pozitivní skutečnost, že skoro polovina studentů chce po skončení současného studia v Brně zůstat, ať již z důvodu dalšího pokračování ve studiu nebo hledání práce. Jak ukazuje obr. 8, pouze 2 % studentů chtějí pokračovat ve studiu mimo Brno a 11 % si chce najít práci mimo Brno. Podobné názory jsou také při odděleném pohledu na studenty VUT, MU a Mendelovy univerzity. Odlišné jsou představy o budoucnosti u studentů VFU, z nichž chce pouze malá část pokračovat dále ve studiu a více než 40 % si chce najít práci mimo Brno. Představy o budoucnosti se také liší podle toho, zda studenti pocházejí z Brna či nikoliv. Zůstat v Brně chce 70 % studentů s trvalým bydlištěm v Brně (29 % kvůli studiu, 41 % kvůli práci), přitom pouze 8 % z nich uvedlo, že chtějí působit jinde než v Brně. Z nebrněnských studentů chce v Brně zůstat více než polovina (30 % kvůli studiu, 22 % kvůli práci) a 17 % chce působit jinde.

Obr. 8: Co chtějí respondenti dělat po skončení současného studia



Zdroj: vlastní dotazníkové šetření

Závěr

Brno sice nepatří mezi centra se starobylými univerzitami, nicméně to neubírá na důležitosti, kterou po svém vzniku ve městě začaly hrát. Město je druhým největším centrem vysokého školství v České republice, jehož předností je pak především komplexnost v nabídce vysokoškolských oborů, které pokrývají všechny základní směry studia. Každodenní přítomnost studentů se výrazným způsobem zapisuje do tváře města a to jak po stránce znalostní, tak po sociální a ekonomické.

Z výše popsaných teoretických přístupů, ale i z výsledků dotazníku plyne, jak důležitá je kooperace mezi městem a jeho vysokými školami. Témat na spolupráci mezi městem a jeho vysokými školami, která je přínosná pro obě strany, se nabízí hned několik. Jsou to například oblasti na poli marketingu nebo života ve městě. Velmi přínosné může být také využití energie studentů, kteří jsou aktivní a chtějí se sami angažovat pro rozvoj města. Zahrnout tato témata do strategického plánování města Brna je tady přímo nezbytností.

Konkrétním významným aspektem, který vyplynul z dotazníkového šetření, je fakt, že mnoho studentů má zájem zůstat v Brně i po absolvování vysoké školy. Návazně tak mohou pokračovat ve své výzkumné činnosti, případně si najít práci a usadit se trvale v Brně. To je pro město velmi výhodné, protože zde zůstává velmi vzdělaná pracovní síla důležitá pro rozvoj města. Nezanedbatelné pro zdejší ekonomiku je i to, kolik peněz zde studenti utratí při studiu a trávení volného času.

Dalším nesporně významným prvkem je fakt, že silná pozice Brna nespočívá jen v oblasti přítomnosti vysokoškolských studentů. Město má širokou základnu také na poli vědy a výzkumu, což vytváří potenciál na zapojení místní ekonomiky do celosvětových struktur. Do podpory těchto vazeb se aktivně zapojují místní veřejné instituce. Město se v poslední době snaží profilovat v moderních a progresivních oblastech nanotechnologií a life sciences, které, jak věří, přinesou nový rozvoj celé místní ekonomice. Podpora mimo tyto preferované obory je výrazně slabší, což se však může do budoucna odrazit i v rozvoji jednotlivých vysokých škol.

Literatura

- [1] ALLISON, J. Over-educated, over-exuberant and over here? The impact of students on cities. *Planning Practice & Research*, 2006, vol. 21, no. 1, p. 79-94. DOI: 10.1080/02697450600901541.
- [2] ARBO, P., BENNEWORTH, P. Understanding the regional contribution of higher education institutions: A literature review. In *OECD Education Working Paper No. 9*, 2007.
- [3] BENNEWORTH, P. A KOL. *Tying down the 'global' in the competitive knowledge economy: university-city interactions*. Newcastle: Newcastle university, 2006. 32 p.
- [4] Boloňská deklarace [online]. *Společné prohlášení ministrů školství evropských států na setkání v Boloni dne 19. června 1999*. Dostupné z: <<http://bologna.msmt.cz/bologna-1999/bolonska-deklarace>>.
- [5] CONCEIÇÃO, P., HEITOR, M. V. On the role of the university in the knowledge economy. *Science and Public Policy*, 1999, vol. 26, no. 1, p. 37-51.
- [6] ČSÚ. *Historie a vývoj vysokého školství*. [online]. ČSÚ, Praha, 2010. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/3314-10>>.
- [7] ČSÚ. *Statistická ročenka Jihomoravského kraje 2012*. [online]. ČSÚ, Praha, 2012. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/krajp/641011-12-xb>>.
- [8] DELANTY, G. The Governance of Universities: What is the Role of the University in the Knowledge Society? *Canadian Journal of Sociology*, 2002, vol. 27, iss.2, p. 185-98. DOI: 10.2307/3341710.
- [9] DUKE-WILLIAMS, O. The geographies of student migration in the UK. *Environment and Planning A*, 2009, vol. 41, iss. 8, p. 1826-1848.
- [10] ELLIOTT, S. Measuring the Economic Impact of Institutions of Higher Education. *Research in Higher Education*, 1988, vol. 28, no. 1, p. 17-33.
- [11] *Evropa 2020* [online]. Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0347:FIN:EN:PDF>>.
- [12] GODDARD, J. (2008): *The Role of the University in the Development of its City and Region*. Přepis přednášky konané na Newcastle University ze dne 11. března 2008. 19 s.
- [13] GODDARD, J., CHATTERTON, P. Regional Development Agencies and the knowledge economy: Harnessing the potential of Universities. *Environment and Planning C*. 1999, No. 17, p. 685-699.
- [14] HALL, P. The university and the city. *GeoJournal*, 1997, vol. 41, iss. 4, p. 301-309.
- [15] HOLDSWORTH, C. Between two worlds: local students in higher education and 'scouse'/student identities. *Population, Space and Place*, 2008, no. 15, p. 225-237. DOI: 10.1002/psp.511.
- [16] HOLDSWORTH, C. Going away to uni!: mobility, modernity, and independence of English higher education students. *Environment and Planning A*, 2009, vol. 41, iss. 8, p. 1849-1864.
- [17] HUBBARD, P. Geographies of studentification and purpose-built student accommodation: leading separate lives? *Environment and Planning A*, 2009, vol. 41, iss. 8, p. 1903-1923.
- [18] CHRISTINE, H. a kol. Accommodating students. *Journal of Youth Studies*, 2002, no. 5, p. 209-235. DOI: 10.1080/13676260220134458.
- [19] MECHTENBERG, L., STRAUSZ, R. The Bologna process: how student mobility affects multi-cultural skills and educational quality. *International Tax and Public Finance*, 2008, vol. 15, iss. 2, p. 109-130.
- [20] MOWERY, D. C. a kol. *'Ivory Tower' and Industrial Innovation: University-Industry Technology Transfer Before and After the Bayh-Dole Act*. 1st. issue, Stanford University Press, Stanford, 2004. 264 p., ISBN: 9780804749206 87.
- [21] MUNRO, M. a kol. Students in cities: a preliminary analysis of their patterns and effects. *Environment and Planning A*, 2009, vol. 41, iss. 8, p. 1805-1925.
- [22] PERKMANN, M., WALSH, K. University-industry relationships and open innovation: Towards a research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 2007, vol. 9, iss. 4, p. 259-280. DOI: 10.1111/j.1468-2370.2007.00225.x.

- [23] RYBA, R. H. The Geography of Education and Educational Planning. In *XXII. International Geographical Congress*, Quebec, 1971, s. 1 – 7.
- [24] RUSSO, A. a kol. The Student City - Strategic Planning for Student Communities in EU Cities. In *43rd European Congress of the Regional Science Association*, Jyväskylä, 2003. 24 p. 88.
- [25] SIGFRIED, J. J. a kol. The economic impact of colleges and universities. *Economics of Education Review*, 2005, vol. 26, no. 5, p. 546-558. DOI: 10.1016/j.econedurev.2006.07.010.
- [26] SMITH, P. D. Studentification: the gentrification factory? In Atkinson, R., Bridge, G. (eds.) *The New Urban Colonialism: Gentrification in a Global Context*. London: Routledge, 2005, pp 72-89.
- [27] SMITH, P. D. The politics of studentification and '(un)balanced' urban populations: lessons for gentrification and sustainable communities?' *Urban Studies*, 2008, no. 45, p. 2541- 2564.
- [28] SMITH, P. D. 'Student geographies', urban restructuring, and the expansion of higher education. *Environment and Planning A*, 2009, vol. 41, iss. 8, str. 1795-1804.
- [29] SCHOFER, J. P. Determining Optimal College Locations. *Higher Education*, 1975, vol. 1975, iss. 4, p. 227–232.
- [30] TROW, M. Problems in transition from elite to mass higher education. OECD, Paříž 1974. In *Teorie vzdělávání ve vyspělých zemích: vývoj a současnost*. Středisko vzdělávací politiky, PaedF UK, Praha, 1997. 138 s.
- [31] VAN DEN BERG, L., RUSSO, A. P. *The Student City. Strategic Planning for Student Communities in EU Cities*. European Regional Science Association, Viena, 2003.
- [32] WATERS, J. L. In pursuit of scarcity: transnational students, 'employability', and the MBA. *Environment and Planning A*, 2009, vol. 41, iss. 8, p. 1865-1873.

Článek vznikl částečně na podkladech z projektu Rozvojové dokumenty Strategie pro Brno, CZ.1.04/4.1.01/53.00084. Úplné výsledky dotazníkového šetření mají autoři k dispozici.

**KONCEPT KOMPAKTNÍHO MĚSTA: PŘÍSPĚVEK
K VÝZKUMU A SPRÁVĚ****CONCEPT OF A COMPACT-CITY: CONTRIBUTION TO RESEARCH
AND ADMINISTRATION****DOC. RNDR. MARIÁN HALÁS, PH.D.¹****MGR. PETR KLADIVO, PH.D.¹****MGR. PAVEL ROUBÍNEK²**

¹ Katedra geografie, Přírodovědecká fakulta | ¹ Dep. of Geography, Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci | Palacký University Olomouc
✉ 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic
E-mail: marian.halas@upol.cz, petr-petr@email.cz

² Katedra sociální geografie a reg. rozvoje | ² Dep. of Social Geography and Reg. Development
Přírodovědecká fakulta, Ostravská univ. v Ostravě | Faculty of Science, University of Ostrava
✉ Kranichova 8, 710 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: pavel.roubinek@seznam.cz

Anotace

Termín kompaktní město se v odborné literatuře zmiňuje v několika významech. Cílem příspěvku je analyzovat některé z těchto významů a přístupů. Po zhodnocení kompaktnosti města jako důležitého konceptu pro územní plánování je kompaktní město hodnoceno jako prostor s urbánním charakterem zástavby odděleným od zástavby suburbánní a rurální. Součástí příspěvku je i srovnání financování a správy sídel v těsném zázemí kompaktního města. Pro vymezení kompaktního města na příkladu „stotisícových měst“ České republiky je použita metoda morfometrické analýzy, konkrétně vymezení prostřednictvím spojitosti GIS vrstvy budov. Kompaktnost sídel je důležitým předpokladem souvisejícím s kvalitou života. Suburbánní zástavbou nespojitá sídla v zázemí kompaktního města by taktéž měly být kompaktní ve svém intravilánu, a zároveň mají výhodu alternativ pro své financování a správu.

Klíčová slova

kompaktní město, morfometrická analýza, kvalita života

Annotation

The term compact-city exists in literature in several meanings. The aim of this paper is to analyse some of these meanings and approaches. After considering the compactness of a city as an important concept for area planning, the compact-city is evaluated as an area of urban character of housing development separated from suburban and rural development. A part of this paper is also represented by comparison of funding and administration of settlements in close surrounding of the compact-city. To define the compact city on the example of 'hundreds-of-thousands cities' of the Czech Republic, the method of morphometric analysis is applied, more specifically delimitation through connection of GIS layer of buildings. The settlements compactness is an important condition connected with life quality. Suburban areas in the hinterland of the compact-city with discontinuous building development should be also compact in their urban areas and their advantage is also an alternative for their funding and administration.

Key words*compact-city, of morphometric analysis, quality of life***JEL classification:** R21, R51**Úvod**

Rozrůstání území města a zabírání okolní zemědělské půdy začalo mít po roce 1990 i v České republice často až nekontrolovatelný charakter. Proto se můžeme stále častěji v literatuře setkat s termínem kompaktní město, a to hned v několika rozdílných, ale souvisejících významech. Cílem tohoto příspěvku je analyzovat některé z těchto významů a alternativních přístupů. Po zhodnocení kompaktnosti města jako důležitého konceptu pro územní plánování, je kompaktní město označováno jako území s urbánním charakterem zástavby. Takto chápaný prostor byl po staletí jednoznačně oddělený od zástavby rurální. V posledním období se hlavně v souvislosti se suburbanizačními procesy zástavba v zázemí velkých měst rozvolňuje, zabírá plošně velká území a v horším případě se stává chaotickou. Součástí příspěvku je i vymezení kompaktního města na příkladu „stotisícových měst“ České republiky za použití metody morfometrické analýzy. V závěrečné části jsou stručně srovnávány možnosti financování a správy sídel v těsném zázemí kompaktního města.

1. Kompaktní město jako cíl územního plánování

Primární význam termínu kompaktní město souvisí s urbanismem a v odborné literatuře je používán ve spojitosti se zachováním kompaktnosti urbánního prostoru za pomoci nástrojů územního plánování. Je součástí politiky udržitelnosti při řízení nebo plánování městského prostoru (Halás, 2003). V souvislosti s kompaktním městem se řeší témata jako omezení silnicí automobilové dopravy ve městech, snížení emisí a znečištění ovzduší, revitalizace a opětovné využívání městských brownfields, rozvoj veřejné dopravy nebo tzv. inteligentní růst města se zaměřením na energetické úspory zásluhou kompaktnosti uspořádání urbánního prostoru. V souvislosti s udržitelností měst a ekologickými přístupy se termín kompaktní město objevuje již v 70. letech 20. století (Dantzig, Saaty, 1973), širší pozornosti se mu ale dostává až po intenzivnějším nárůstu urban sprawl koncem 80. let a v 90. letech (např. Brehemy, 1995). Navzdory dlouhotrvajícím diskusím se kompaktní město nakonec stalo součástí mnohých vládních iniciativ např. ve Velké Británii a Nizozemsku (Buček, et al. 2010).

V Nizozemsku byla od konce 70. let oficiálně zavedena tzv. politika kompaktního města. Díky tomu zaznamenáváme od 80. let rozkvět, obrodu a růst holandských měst jako Amsterdam, Rotterdam a Haag (Faludi, Van der Valk, 1994; Turok, Mykhnenko, 2007). Po éře rozvolněné suburbanizace dochází cíleně k návratu obyvatel do měst a jejich center, tedy k reurbanizaci. Součástí této politiky je opětovné využívání brownfieldů a výstavba nových domů na předem připravených pozemcích v zastavěných oblastech měst. Politika kompaktního města může řešit některé, ale ne zcela všechny problémy ve městech (Healy, Birrell, 2004). Snižuje přepravní vzdálenosti pro přepravu osob a při vytažení vysokokapacitních komunikací ven z měst může vytvářet lepší podmínky pro ekologické druhy dopravy (např. městské cyklostezky) i celkový přesun dopravních preferencí směrem k nemotorovým vozidlům (Maat et al. 2005; Gehl, 2010; z českých autorů Hnilička, 2005).

Rozrůstání území města a zabírání okolní zemědělské půdy má někdy až nekontrolovatelný charakter. Pro již zmíněný termín urban sprawl se v češtině začalo používat pojmenování sídelní kaše (Hnilička, 2005). Většina odborníků tvrdí, že vyšší hustota zástavby je pro městský prostor nevyhnutná a je nutnou podmínkou udržitelného rozvoje měst. V souvislosti s tímto tvrzením upozorňují McEldowney et al. (2005) na nutnost urbanistů a plánovačů prokázat, že oblasti s vysokou hustotou zástavby mohou být atraktivní a výhodnou lokalitou pro život obyvatel ve všech fázích jejich životního cyklu.

Skutečnost, že rozrůstání území měst, suburbanizace a urban sprawl zvýšily intenzitu používání motorových vozidel, a to hlavně pro přesuny mezi místem bydlení a zaměstnání, potvrzuje mnoho

výzkumů (Brueckner, 2000, Glaeser, Kahn, 2004). Kahn (2006) uvádí, že průměrná spotřeba benzínu na jednu domácnost je v USA nejnižší v relativně kompaktních městech, jako je New York a San Francisco a nejvyšší v rozlehlých městech, jako je Atlanta a Houston. Zatímco environmentální náklady rozrůstání měst byly v Severní Americe neustále zkoumány, tato otázka se stává důležitou i v Evropě. Například mezi lety 1986 a 1996 se v metropolitní oblasti Barcelony úroveň emisí na obyvatele zdvojnásobila, průměrná denní přepravní vzdálenost zvýšila o 45% a podíl výletů autem vzrostl o 62% (Muniz, Galindo, 2005). Proto se i z pohledu environmentálních nákladů rozrůstání měst vědci a urbanisté přiklánějí spíše ke konceptu kompaktního města jako lepší alternativě k rozvolněné zástavbě.

Tuto výhodu nižších ekonomických a environmentálních dopravních nákladů akceptují i Gaigné, et al. (2012). Nicméně jejich výzkum případného přemístění činností ne v rámci města, ale mezi městy, upozorňuje na skutečnost, že výhoda kompaktnosti města nemusí platit. Politika kompaktního města podle jejich zjištění ovlivňuje ceny, mzdy i výšku polohové renty, což vytváří finanční tlak na firmy a domácnosti lokalizované v kompaktních městech a hlavně v jejich centru. I když je kompaktnost z ekologického hlediska spíše žádoucí, nemusí být vždy šetná k životnímu prostředí, a to hlavně v případech, kdy je snaha ekonomickou a ekologickou rovnováhu utvářet pouze prostřednictvím politických zásahů. De Roo (2000) rovněž upozorňuje, že politika kompaktního města může paradoxně znamenat z určitých pohledů zvýšení negativních faktorů jako rušnost prostředí, hluk, špatná kvalita ovzduší, prach, zplodiny a znečišťující látky nebo vyšší riziko katastrof. Tento komplex účinků se označuje jako „paradox kompaktního města“. Řešení těchto environmentálních konfliktů potom vyžaduje komplexní politiku a tvorbu nejhodnějších přístupů.

Převážná řada odborníků, urbanistů a územních plánovačů se ale shoduje na názoru, že zachování kompaktnosti městského prostoru je hlavním předpokladem pro dosažení udržitelnosti měst a v případě nedodržování základních principů kompaktní zástavby mají k dalšímu vývoji městského prostoru spíše skeptický pohled (Neuman, 2005).

2. Vymezení kompaktního města

Vymezení urbánního prostoru se u všech větších českých měst neshoduje s administrativními hranicemi těchto měst. Ve většině případů jsou administrativně součástí těchto měst i bývalé venkovské obce, které jsou zástavbou oddělené od samotného města a tyto sídla si i nadále uchovávají venkovský charakter. S tím počítá i většina autorů ve svých studiích a při hodnocení (sub)urbanizačních procesů se nedrží striktně administrativních hranic města, většinou však neuvádějí přesný způsob oddělení urbánního a suburbánního nebo rurálního prostoru (např. Klusáček et al. 2009; Sýkora, Posová, 2011). V případě zkoumaných stotisícových měst, kde jsou jádrová osídlení některých integrovaných bývalých samostatných obcí vzdálena i 10-12 km od centra města, vidíme jednoznačnou potřebu toto území zúžit či zmenšit, tedy použít spíše morfologické vymezení města.

Termín kompaktní město se ve světové ani v české literatuře v souvislosti s vymezením tohoto prostoru příliš neobjevuje. Mnoho autorů pracuje spíše s intravilánem, což našim potřebám nevyhovuje. Intravilán obce představuje zastavěnou část území obce bez ohledu na to, jestli je toto území spojitě, nebo nikoliv. Pojem samotný je však mnohdy chápán odlišně a při vymezení měst na základě tohoto morfologického přístupu je pak také jeho aplikace rozdílná. Sýkora, Posová (2011) např. hovoří o morfologicky definovaných kompaktních celcích městského intravilánu, což je souvisle zastavěné funkčně integrované území. Ouředníček et al. (2008) zase uvádí definici kompaktního města pouze jako „souvisle zastavěné území“. V zahraniční literatuře se vyskytuje vysvětlení nebo definic více, jedna z nich říká, že kompaktním městem se rozumí území s vysokou hustotou zalidnění, podílem zastavěných ploch s různým charakterem jejich využití a je obsluhováno efektivním systémem veřejné dopravy (Burton, 2000). Na problematiku nesouladu mezi administrativním vymezením a skutečným rozsahem města upozorňoval např. už Korčák (1963), který hovoří o analyticky správnějším a přesnějším vymezení jádra na základě analýzy morfologie zástavby při respektování funkční integrity územních vazeb. Za jádro městského regionu je považováno kompaktní město ve smyslu souvisle urbanizovaného území města, jehož součástí mohou být i rozsáhlé

nezastavěné plochy, např. parků, jejichž intenzivní využívání městskou populací je funkčně integruje do jádra metropolitního území. Takový pohled se liší od přístupu aplikovaného například v Územně analytických podkladech k novému územnímu plánu hlavního města Prahy (z roku 2008), kde se zdůrazňuje souvisle zastavěné území, jež však nezahrnuje území parků, např. Stromovky. Otázkou je, zda je vhodné při definování jádra metropolitní oblasti nebo kompaktního města funkční hledisko opomíjet. Útvar rozvoje hlavního města Prahy při tvorbě urbanistických koncepcí pojem kompaktní město taktéž využívá, dokonce na území Prahy vymezuje kompaktní město vnitřní a vnější, ale detailně ho nedefinuje. Není tak jasné, které pozemky do kompaktního města patří a které už ne, kde zvolit hranici.

Ve vědecké literatuře nacházíme velké množství titulů, které mají ambici kvantifikovat oddělení urbánního a rurálního prostředí (de facto vymezit prostor města či kompaktního města), příp. zachytit tzv. urbánně-rurální kontinuum nebo komplementaritu. Tyto práce vycházejí především ze sofistikovaných kvantitativních metod. Většinou se jedná o měření měr koncentrace, resp. rozptýlenosti (rovnoměrné i nerovnoměrné) sídelního systému, pro které Burt, Barber (1996) vyčleňují dvě skupiny metod: metody vycházející z areálových dat a metody vycházející z bodových dat. Mezi autory využívající obě skupiny metod patří např. Fotheringham et al. (2000) nebo Schabenberger, Gotway (2005). Na území Slovenska, a to v oblastech s rozptýlenými i koncentrovanými sídly, aplikoval metody měření kompaktnosti a koncentrovanosti osídlení Hurbánek (2005a, 2005b, 2008).

Pro vymezení kompaktního města jsme použili morfometrické analýzy, konkrétně vymezení prostřednictvím GIS vrstvy budov. Vytvořili jsme tak souvisle zastavěné území, kde není proluka mezi sousedními budovami d větší než 250 metrů. Určení optimální vzdálenosti d nebylo jednoduché, snažili jsme se pro něj stanovit maximální hodnotu tak, aby vzniklé vymezení bylo spojitě a zároveň relativně kompaktní. Při použití menší hodnoty se vně kompaktního města ocitly i očividně integrované zóny. Stanovenou hodnotu jsme testovali na Praze a všech krajských městech a ve všech případech se ukázala jako použitelná. Určité problémy nastaly u řek protékajících městy. Ty mají spolu s nábřežím někdy větší šířku než 250 metrů a při použití stanovené metody by rozseky některá města (např. Prahu, České Budějovice, Pardubice nebo Ústí nad Labem) na dvě části. Z toho důvodu vstupovala plocha řeky do morfometrické analýzy stejným způsobem jako zastavěné území. Vymezení kompaktního města pro šest cca „stotisícových měst“ (České Budějovice, Hradec Králové, Liberec, Olomouc, Pardubice a Ústí nad Labem) je znázorněné na obr. 1. Podíly vymezených kompaktních měst na obyvatelstvu měst v administrativním vymezení jsou v tab. 1.

Z populačních charakteristik stotisícových měst je patrné, že cca 3-6% obyvatel (nebo cca 3-6 tisíc obyvatel) města v administrativním vymezení žije v sídlech mimo kompaktní město. Výjimkou je Ústí nad Labem (cca 15% obyvatel mimo kompaktní město), kde byly původní obce Neštětice a Mojžíř zahuštěny panelovou zástavbou, která doposud ještě zcela nesrostla s kompaktním městem. Tato dvě sídliště mají spolu s původní venkovskou zástavbou až 10,2 tis. obyvatel. V ostatních případech jsou mimo kompaktní město spíše menší sídla rurálního nebo suburbánního charakteru, které mají většinou do 1000 obyvatel. Nicméně jejich vzdálenost od centra města je už v těchto případech větší (Lošov je vzdálen 13 km a Radíkov 12 km od centra Olomouce; Opočíněk 12 km a Lány na Důlku 10 km od centra Pardubic, Kaliště 9 km a Třebotovice 8 km od centra Českých Budějovic apod.). Nejvíce takovýchto sídel mají ve svém zázemí Hradec Králové a Pardubice. Při sídlech bližších kompaktnímu městu je ale nutné brát hodnocení s rezervou. Byla totiž použita vrstva z roku 2007 a při současné intenzivě výstavby v okrajových částech města je předpoklad, že nejbližší sídla časem splynou s kompaktním městem stejně tak, jak splynula mnohá původně venkovská sídla v období socialismu. Vývoj zástavby v okrajových částech měst je stále dynamický proces, který není možné v žádném případě považovat za ukončený.

Obr. 1: Vymezení kompaktního města ve srovnání s administrativním vymezením: a) Č. Budějovice, b) H. Králové, c) Liberec, d) Olomouc, e) Pardubice, f) Ústí nad Labem



Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 1: Populační velikosti vymezených kompaktních měst vzhledem k administrativním městům

město	obyvatelstvo (tis.)			podíl KM na AM (%)
	město v admin. vymezení (AM)	kompaktní město (KM)	největší ZSJ mimo KM	
Olomouc	101,4	95,5	1,0	94,2
Liberec	98,1	94,7	0,9	96,5
České Budějovice	96,8	94,1	0,8	97,2
Hradec Králové	95,9	90,0	1,1	93,8
Ústí nad Labem	93,9	79,3	3,5	84,4
Pardubice	89,3	85,5	0,9	95,7

Zdroj: data ČSÚ, vlastní zpracování

Větší sídla, která jsou morfologicky oddělená od kompaktního města a tvoří de facto samostatné, prostorově oddělené jednotky, by měla mít dle našeho názoru ve statutárních městech i vlastní samostatně volenou samosprávu, což se ale v některých případech neděje. Ze stotisícových měst mají vlastní samosprávu na nižší úrovni Liberec (mají specifický způsob řízení pouze s jedním městským obvodem, zbytek podléhá přímo orgánům města), Pardubice (8 městských obvodů) a Ústí nad Labem (4 městské obvody). České Budějovice, Hradec Králové a Olomouc samosprávu na nižší úrovni nemají a sídla morfologicky nespojitá jsou řízena z centrální úrovně magistrátem. Nicméně tato sídla mají navzdory jistým legislativním omezením alternativu, zda chtějí být součástí těchto měst nebo zda chtějí být samostatné. Obě varianty se liší způsobem řízení i způsobem financování. Pokud jsou součástí většího města, dostávají sice vyšší objem financí v přepočtu na obyvatele (v rámci pravidel rozpočtového určené daní), ale na druhou stranu nemají reálný vliv na přerozdělování těchto prostředků v rámci města.

Závěr

Použitý koncept kompaktního města aplikovaný na stotisícová města poukázal na jev typický pro Českou republiku, tedy na širší vymezení měst. Většina z nich zahrnuje kromě vlastního „reálného“ a morfologicky jasně uchopitelného městského prostoru i jednotky rurálního nebo suburbánního charakteru, morfologicky oddělené od typické městské zástavby. Jedná se z větší části o obce integrované v 70. a 80. letech 20. století v souvislosti s realizací střediskové soustavy osídlení. Některé z těchto sídel už srostly zástavbou s kompaktním městem a některé v blízkosti hranic kompaktního města v nejbližším období pravděpodobně srostou. Stále je však dost sídel (většinou menších, do 1000 obyvatel), která mají venkovský charakter, jsou ve větší vzdálenosti od kompaktního města, ale administrativně jsou jeho součástí (hlavně v Hradci Králové, Olomouci a Pardubicích). Takto vymezené administrativní hranice stotisícových měst však není nutno podrobovat pouze kritice. Sídla ležící v urbánně nespojitém území měst mají možnost alternativy, setrvat jako součást města nebo se odčlenit, pokud to považují za výhodné. Problémem pro ně spíše může být, že v případě že jsou administrativně součástí města, nemusí mít vždy vlastní samosprávu.

Literatura

- [1] BREHEMY, M. The compact city and transport energy consumption. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 1995, 20, 81–101. DOI: 10.2307/622726.
- [2] BRUECKNER, J. K. Urban sprawl: diagnosis and remedies. *International Regional Science Review*, 2000, 23, 160–171. DOI: 10.1177/016001700761012710.
- [3] BUČEK, J., BORÁROSOVÁ, Z., SOPKULIAK, A. *Miestne financie a miestny ekonomický rozvoj*. Geo-grafika, Bratislava, 2010.
- [4] BURTON, E. The compact city: just or just compact? A preliminary analysis. *Urban Studies* 2000, 37 (11), 1969–2006
- [5] BURT, J. E., BARBER, G. M. *Elementary statistics for geographers*. , The Guilford Press, New York, 1996.

- [6] DANTZIG, G. B., SAATY, T. L. *Compact city: A plan for a liveable urban environment*. W. H. Freema, San Francisco, 1973.
- [7] DE ROO, G. Environmental conflicts in compact cities: complexity, decision-making, and policy approaches. *Environment and Planning B: Planning and Design* 2000, 27, 151–162.
- [8] FALUDI, A., VAN DER VALK, A. J. *Rule and Order: Dutch Planning Doctrine in the Twentieth Century*. Kluwer Academic, Dordrecht, 1994.
- [9] FOTHERINGHAM, A. S., BRUNSDON, C., CHARLTON, M. E.. *Quantitative geography: Perspectives on spatial data analysis*. Sage Publications, London, 2000.
- [10] GAIGNÉ, C., RIOU, S., THISSE, J. F. Are compact cities environmentally friendly? *Journal of Urban Economics*, 2012, 72, 123–136. DOI: 10.1016/J.JUE.2012.04.001.
- [11] GEHL, J. *Města pro lidi*. Partnerství, Brno, 2010.
- [12] GLAESER, E. L., KAHN, M. E. Sprawl and urban growth. In: Henderson, J. V., Thisse, J. F. (Eds.): *Handbook of Regional and Urban Economics*, 2004, Vol. 4. North Holland, Amsterdam, 2481–2527.
- [13] HALÁS, M. Possibilities for the application of geography to land use planning. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 2003, 38 (1), 67–77.
- [14] HEALY, E., BIRRELL, B. *Housing and community in the compact city*. Ahuri, Melbourne, 2004.
- [15] HNILÍČKA, P. *Sidelní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*. Era, Brno, 2005.
- [16] HURBÁNEK, P. (2005a). Vývoj a nové přístupy v interpretáciích vidieka: priestorový aspekt, periférnosť a koncentrovanosť systému osídlenia. In: Spišiak, P. et al.: *Agrorurálne štruktúry Slovenska po roku 1989*. Geo-grafka, Bratislava, 2005, 95–114.
- [17] HURBÁNEK, P. (2005b). Vybrané priestorové atribúty systému osídlenia, ich charakteristiky a miery. *Geografie XVI*, Masarykova univerzita, Brno, 2005. 222–229.
- [18] HURBÁNEK, P. Recent developments in definitions of rurality/urbanity. Focus on spatial aspect and land cover composition and configuration. *Europa*, 2008, XXI, 17, 9–27.
- [19] KAHN, M. E. *Green Cities: Urban Growth and the Environment*. Brookings Institution Press, Washington, DC, 2006.
- [20] KLUSAČEK, P., MARTINÁT, S., MATZNETTER, W., WISBAUER, A. Urban development in selected Czech and Austrian city regions. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica*, 2009, 40 (2), 27–57.
- [21] KORČÁK, J. *Úvod do všeobecné geografie obyvatelstva*. SPN, Praha, 1963.
- [22] MAAT, K., VAN WEE, B., STEAD, D. Land use and travel behaviour: expected effects from the perspective of utility theory and activitybased theories. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 2005, 32, 33–46.
- [23] MCELDOWNEY, M., RYLEY, T., SCOTT, M., SMYTH, A. Integrating land-use planning and transportation in Belfast: a newpolicy agenda for sustainable development? *Journal of Environmental Planning and management*, 2005, 48, 507–526.
- [24] MUNIZ, I., GALINDO, A. Urban form and the ecological footprint of commuting. The case of Barcelona. *Ecological Economics*, 2005, 55, 499–514.
- [25] NEUMAN, M. The compact city fallacy. *Journal of Planning Education and Research*, 2005, 25, 11–26. DOI: 10.1177/0739456X04270466.
- [26] OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., MACEŠKOVÁ, M., NOVÁK, J., PULDOVÁ, P., ROMPORTL, D., CHUMAN, T., ZELENDOVÁ, S., KUNCOVÁ, I. *Suburbanizace.cz*. Univerzita Karlova, Praha, 2008.
- [27] SCHABENBERGER, O., GOTWAY, C. A. *Statistical methods for spatial data analysis*. Chapman and Hall/CRC, Boca Raton, 2005.
- [28] SÝKORA, L., POSOVÁ, D. Formy urbanizace: kritické zhodnocení modelu stadií vývoje měst a návrh alternativní metody klasifikace forem urbanizace. *Geografie*, 2011, 116 (1), 1–22.
- [29] TUROK, I., MYKHENKO, V. The trajectories of European cities, 1960–2005. *Cities*, 2007, 24 (3), 165–182.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu č. P404/11/1811 Grantové agentury České republiky „Urbánní a suburbánní kvalita života: geografický pohled“.

PROSTOROVÁ SEGREGACE EKONOMICKÝCH AKTIVIT SPATIAL SEGREGATION OF ECONOMIC ACTIVITIES

ING. VLADIMÍR ŽÍTEK, PH.D.

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: zitek@econ.muni.cz

Anotace

Využití půdy ve městě je do značné míry podmíněno základními vlastnostmi půdy, kterými jsou její jedinečnost a cena. Teorie si všímá především vztahu mezi požadovaným množstvím, cenou půdy a vzdáleností od centra (CBD). Základním přístupem k využití půdy ve městě je Alonsův neoklasický model. Ten vychází z předpokladů Thünenova modelu izolovaného hospodářství. Popsané nedostatky Alonsova modelu řeší sektorový a polycentrický model. Na příkladu konkrétních měst lze ověřit platnost těchto modelů. Město Vamberk plní řadu předpokladů Alonsova modelu, město Milevsko ve své struktuře koresponduje s parametry sektorového modelu.

Klíčová slova

využití půdy, prostorová segregace, bydlení, renta, rozvoj měst

Annotation

Land use in the city is considerably determined by basic characteristics of land that are its uniqueness and its rent. Theory pays attention especially on relation between demanded quantity, rent of land and distance from the centre (CBD). The Alonso neoclassical model is the basic approach to land use. It works on the assumption of the Thünen model of isolated economy. The described drawbacks of Alonso model are solved by the sector and the polycentric models. It is possible to verify validity of these models on the case of concrete municipalities. The city of Vamberk meets a lot of requirements of the Alonso model assumptions. The structure of the city of Milevsko corresponds with the sector model parameters.

Key words

land use, spatial segregation, housing, bid rent, municipal development

JEL classification: *R52, R12, R14*

Úvod

Půda je výrobním faktorem, který je nepřemístitelný a jehož množství je limitováno, a to jak do rozsahu (množství), tak v možnosti způsobu využití. Obecně má půda různou podobu, jako jsou například stavební pozemky, lesní a zemědělská půda, ale také louky, vodní zdroje či plochy nerostného bohatství. Cenou půdy je pozemková renta, která vyjadřuje příjem vlastníka půdy plynoucí z jejího vlastnictví. Kucharčíková (2011) rozlišuje rentu na ekonomickou a kapitalizovanou. Zatímco ekonomická renta je představována nájemným z využívání půdy, kapitalizovaná renta je cenou půdy při jejím prodeji. Zkoumání půdy jakožto výrobního faktoru sahá k počátkům ekonomického myšlení. Relevantní teoretické koncepty, kdy je půda chápána jako faktor, který je možné substituovat ve výrobě, se objevily až v období vrcholícího merkantilismu, tedy v 17. století (Honová, 2009). Základ současného pojetí teorie půdy však přináší až klasická škola politické ekonomie, a to především v díle Adama Smithe, Thomase Roberta Malthuse a zejména Davida Ricarda.

Smith považoval pozemkovou rentu za přebytek ceny nad náklady (tedy nikoliv za náklad), což vedlo k formulaci tvrzení, že zatímco mzdy (faktor práce) a zisky (faktor kapitál) jsou příčinou cen produkce, renta je jejich důsledkem. (Holman, 2005) Podle něj se renta mění nejen v závislosti na úrodnosti půdy, ale také s její polohou, kdy v blízkosti velkých měst je vyšší, než stejně úrodná půda v odlehlých částech území (Smith, 2001).

Malthus se domníval, že renta má dvě příčiny: 1) půda dává větší produkt, než potřebují rolníci pro svoji obživu; jde o dar přírody vlastníkovu půdy, 2) půdy se liší přirozenou úrodností a vzdáleností od trhu. Maltusovy závěry odmítal Ricardo, který dospěl k poznání, že je to pouze rozdíl v kvalitě a množství půdy, které diferencují pozemkovou rentu (Honová, 2009). Renta vzniká z rozdílných výnosů kapitálů, které jsou vloženy do různě úrodných půd. Obecně pak platí, že každá půda vynáší rentu, jejíž velikost je dána rozdílem mezi její výnosností a výnosností půdy, kterou se ještě vyplatí obdělávat (přináší alespoň nulový ekonomický zisk). Je třeba ještě zdůraznit, že výnosnost je ovlivněna nejen vlastní úrodností, ale také polohou, resp. vzdáleností od trhu. Ricardova teorie diferenční pozemkové renty je z dnešního pohledu pouze speciálním případem teorie mezní produktivity, kterou později formuloval Johann Heinrich von Thünen. (Holman, 2009)

1. Thünenův model izolovaného hospodářství

Thünen vycházel z abstraktního modelu izolovaného hospodářství (státu), které je vymezeno následujícími parametry (Maier, Tödtling, 1997; Belajová, Fáziková, 2005):

- existuje ekonomický prostor izolovaný od okolí, který se nachází na homogenní ploše,
- všichni spotřebitelé jsou v jednom místě, kde jsou obchodovány všechny produkty,
- všichni výrobci mají stejné produkční funkce pro stejné produkty,
- dopravní spojení je ze všech stran stejné, neexistují žádné překážky,
- dopravní náklady jsou rozdílné pro různé produkty.

Je tedy zřejmé, že výrobci při jejich obecné snaze maximalizovat zisk a při vědomí dokonalé mobility kapitálu mohou zaplatit za pronájem maximálně částku rovnající se polohové rentě. Její výše závisí na dopravních nákladech, na produkovaném statku (naléhavosti spotřeby, resp. nároky na jakost produktu) a tržní ceně. (Ježek, 2002) Platí tedy, že v blízkosti trhu je půda využívána k produkci plodin, které jsou ziskovější a jejich doprava nákladnější. S rostoucí vzdáleností od centra se pak půda využívá postupně pro zemědělské aktivity s nižší ziskovostí, které mají nižší dopravní náklady. Stejně produkce nemohou být umístěny ve výrazně jiných lokalitách. (Čadil, 2010) Jednotlivé zóny zemědělské výroby znázornil Thünen v podobě koncentrického modelu (viz obr. 1). Střed tvoří vlastní centrum sídla s trhem a následují postupně další zóny.

2. Neoklasická Land Use teorie

Nejvýznamnější oblastí aplikace Thünenova modelu se z dnešního pohledu jeví teorie prostorové struktury měst, jejímž základem je neoklasická ekonomická analýza. Představitelem, s nímž jsou spojovány počátky tohoto konceptu je W. Alonso (1964), který při rozdělování jednotlivých aktivit uskutečňovaných v rámci města využil právě Thünenův koncentrický model. Neoklasický model využití půdy je vystaven na stejných předpokladech, jako je homogenní prostor, dokonalé informace o trhu, snaha o maximalizaci zisku či užitku, s drobnou terminologickou odlišností: veškeré tržní transakce se odehrávají v centru, které označuje jako central business district (CBD), pozemkovou rentu pak označuje jako bid rent (Maier, Čtyřoký, 2000; Belajová, Fáziková, 2005).

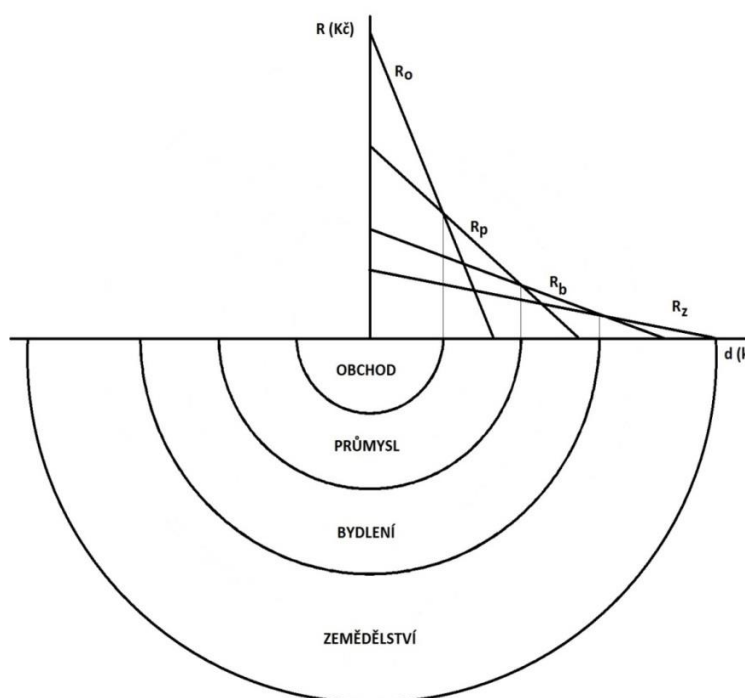
Základním prvkem alokačního mechanismu tohoto modelu je trade off mezi velikostí pozemku (ale fakticky bid rent) a vzdáleností od centra (tedy dopravními náklady). Neoklasická teorie tedy využívá mechanismu mikroekonomické analýzy chování spotřebitele (např. Samuelson, Nordhaus, 1991), v jejíž grafické podobě existují stejné úrovně užitku (indiferenční křivky) při různých kombinacích vzdálenosti pozemku a výše pozemkové renty. Nastavení hladiny užitku je individuální a odvíjí se od

výše příjmu domácnosti a výše výdajů na běžnou spotřebu. (Čadil, 2010) Po odečtení výdajů na běžnou spotřebu má domácnost k dispozici příjmy, které dělí mezi rentu (nájemné) a dopravní náklady (náklady na překonání vzdálenosti). Je tedy logické, že platí elementární pravidlo: s rostoucí vzdáleností klesá nájemné na m^2 .

Na základě vztahu mezi požadovanou velikostí bydlení a částky, kterou má domácnost k dispozici, lze konstruovat její bid rent křivku (Sýkora, 1993). Křivka bid rent představuje množinu kombinací výše renty (nájmů) a vzdálenosti, při kterých daná domácnost maximalizuje svůj užitek. Sklon křivky bid rent je dán velikostí příjmu domácnosti, přičemž platí, že domácnost s nižšími příjmy je ochotná v centru (při nulové vzdálenosti) platit vyšší rentu za m^2 , než domácnost s vyššími příjmy. To je dáno spotřebitelským očekáváním obou domácností, kdy domácnost s vyššími příjmy požaduje v rámci maximalizace svého užitku větší plochu, než domácnost s nižšími příjmy.

Uvedený neoklasický model je možné rozšířit, jak již bylo uvedeno, také na vysvětlení využití půdy ve městě pro různé aktivity (funkce). Východiska jsou přitom shodná. Jelikož nejsou domácnosti schopné konkurovat průmyslové výrobě, resp. obecně podnikatelským subjektům, které jsou schopny z jednotky plochy získat vyšší zisk v porovnání s užitek domácností, mohou reálně získat méně výhodně položené pozemky, než obchodní a průmyslové subjekty (Belajová, Fáziková, 2005). Připomeňme, že je to způsobeno strmostí křivek bid rent, kdy pro některé ekonomické činnosti klesá ziskovost se vzdáleností od centra (CBD) velmi prudce, naopak jiné se stávají s rostoucí vzdáleností konkurenceschopnější. To velmi dobře ukazuje následující obrázek, znázorňující prostorové rozložení obchodní zóny (R_o), průmyslové zóny (R_p), zóny bydlení (R_b) a zóny zemědělské výroby (R_z).

Obr. 2: Alonsův model struktury města



Zdroj: Belajová, Fáziková, 2005 (doplněno a přepracováno)

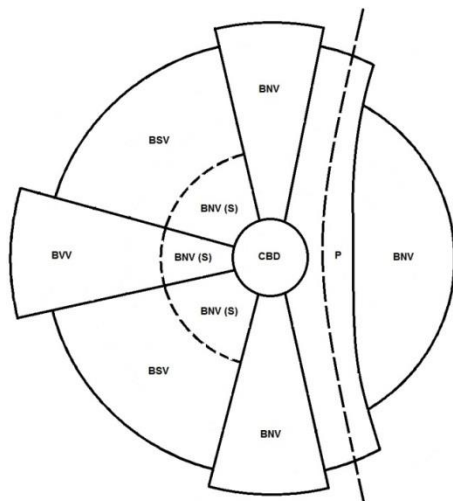
Alonsův model přes nesporný přínos pro vysvětlení podstaty rozmístění ekonomických aktivit ve městě má řadu omezení. Na první pohled jsou zřejmé především dvě:

- struktura měst je reálně značně diferencovaná přírodními danostmi, jako jsou nerovný terén, existence vodních toků, heterogenita půdy a následně vzniklou základní infrastrukturou liniových komunikací (zejména silnic),
- už města střední velikosti jsou charakteristická tím, že mají více center (zejména v důsledku historického spojení více menších sídel do jednoho města, případně v důsledku vzniku nových obchodních center na zelené louce), nikoliv jen jedno, jak předpokládá Alonso.

3. Sektorový a polycentrický model

Řešení uvedených omezení Alonsova modelu nabízí sektorový model, jehož autorem je Homer Hoyt (1939) a model více (mnoha) jader (polycentrický model).

Obr. 3: Hoytův sektorový model



CBD central business district

P obchodní a průmyslová zóna, kterou prochází hlavní komunikace

BVV bydlení vyšších společenských vrstev

BSV bydlení středních společenských vrstev

BNV bydlení nižších společenských vrstev

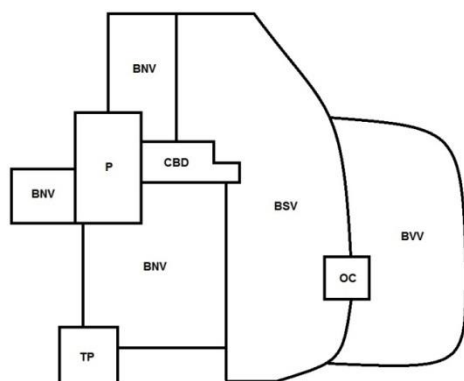
BNV-S bydlení nižších společenských vrstev, území s probíhající sociální segregací

Zdroj: Ježek, 2002; Maier, Čtyřoký, 2000 (upraveno)

Hoytův model zohledňuje vliv přírodních podmínek a lidské činnosti ovlivňující sociální segregaci, ale především existenci hlavní komunikace, kterou může být například řeka, později železniční trasa a v současnosti zejména silniční tah. (Ježek, 2002; Maier, Čtyřoký, 2000)

Naproti Alonsovu modelu polycentrická teorie odráží skutečnost, že současná města mají více center, která vznikla buď zcela přirozeně splynutím měst, jejichž hranice se v důsledku rozvoje postupně přibližovaly, či v důsledku působení tržních sil, kdy nová centra vznikla na zelené louce jako přirozený důsledek přetížení infrastruktury vnitřních částí města. Jiným důvodem vzniku center na zelené louce je také posun od prostředí diferencovaného infrastrukturními faktory (více o roli faktorů Víturka 2011) ke struktuře ovlivněné preferencí prvků znalostní ekonomiky, na které je kladem v současnosti značný důraz (Klímová 2012). Alternativně mohou sekundární centra vznikat jako důsledek územního plánování, kdy do tržního mechanismu vstupuje faktor společenského užítku, v důsledku jehož působení usiluje územní samospráva o vznik nových center se všemi souvisejícími ekonomickými důsledky.

Obr. 4: Polycentrický model



CBD central business district

P obchodní a průmyslová zóna

BVV bydlení vyšších společenských vrstev

BVS bydlení středních společenských vrstev

BNV bydlení nižších společenských vrstev

OC obchodní centrum

TP těžký průmysl

Zdroj: Ježek, 2002 (upraveno)

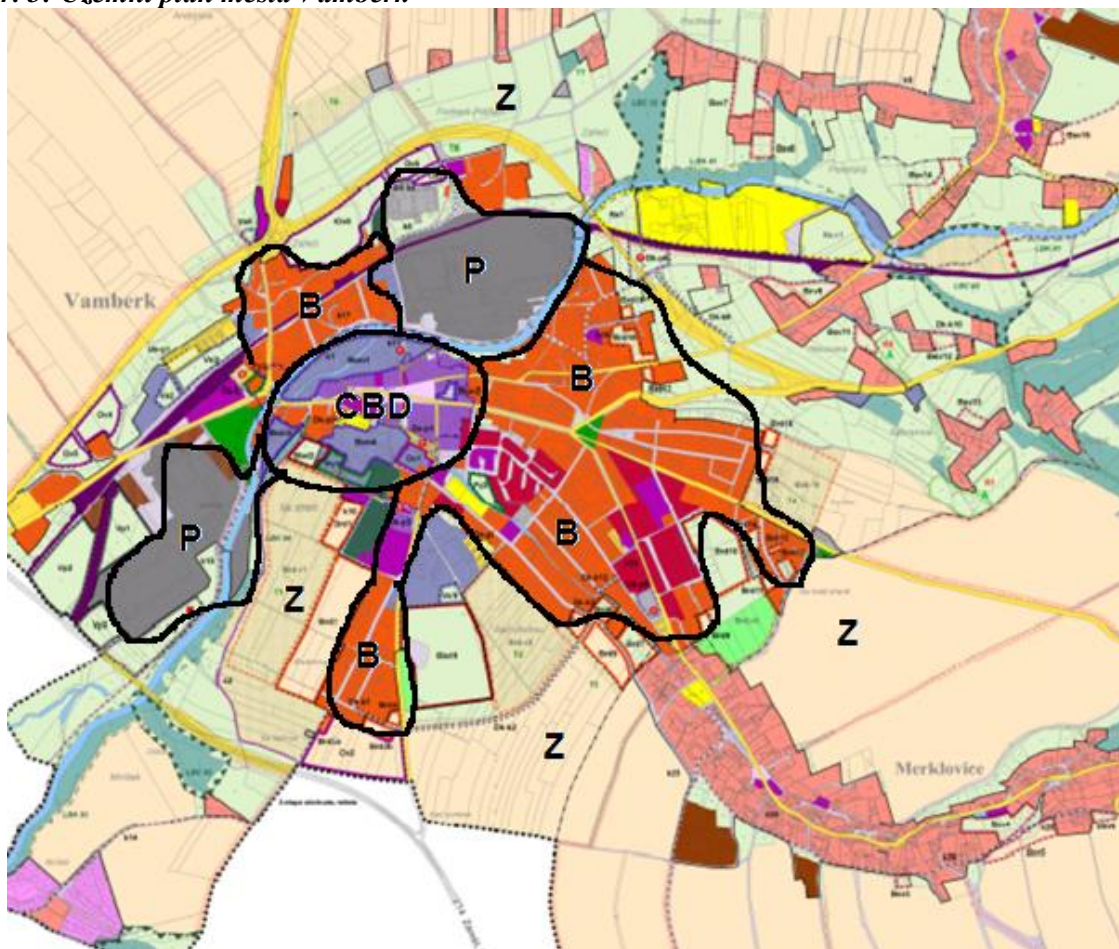
4. Ověření modelů využití půdy ve městě

Teoretické koncepty působí většinou velmi strnule a jsou postaveny na řadě omezení či předpokladů. Pokud jde o prostorovou segregaci ekonomických aktivit ve městech, lze ji na konkrétních příkladech porovnat se závěry popsaných modelů. Za tímto účelem byla vybrána města Vamberk (Královohradecký kraj, cca 5 tis. obyv.) a Milevsko (Jihočeský kraj, cca 9 tis. obyv.). Přestože města byla vybrána náhodně, splňují určitá kritéria. Především mají dostupný aktuální územní plán, plní komplexní spektrum funkcí a jde o města menší velikosti (Město Vamberk, 2013; RERA (2007).

Město Vamberk leží na křižovatce silnic první třídy č. 11 a č. 14 (žluté čáry). Právě tyto komunikace do značné míry ovlivnily rozvoj města a vytvoření stávajícího systému funkčního využití půdy. V současnosti je veškerá tranzitní doprava přeložena díky obchvatu (silnice č. 11) z velké části mimo město. Tím také došlo k přesunutí křižovatky se silnicí č. 14 na hranici města. Železniční trasa (fialová čára) prochází severní částí města, není příliš vzdálena od jeho centra.

Pokud jde o rozložení funkčních zón, splňuje Vamberk do značné míry parametry Alonsova modelu. CBD tvoří centrum služeb města, bezprostředně navazují průmyslové zóny, resp. zóny výroby a skladování. Zóna bydlení však nenavazuje na průmysl bezprostředně, patří jí spíše východní, ale částečně také severní a jižní část města. Pokud jde o potvrzení koncentrace příjmově odlišných skupin obyvatelstva, jsou bytové domy (kde očekáváme spíše obyvatelstvo s nižšími příjmy) alokovány částečně blízko centru, ale také ve vzdálenější poloze. Nové rozvojové plochy, kde lze předpokládat příjmově nejsilnější obyvatelstvo, jsou v souladu s teorií na východním okraji katastrálního území Vamberka. Zemědělská výroba se nachází v zóně nejvíce vzdálené od centra.

Obr. 5: Územní plán města Vamberk

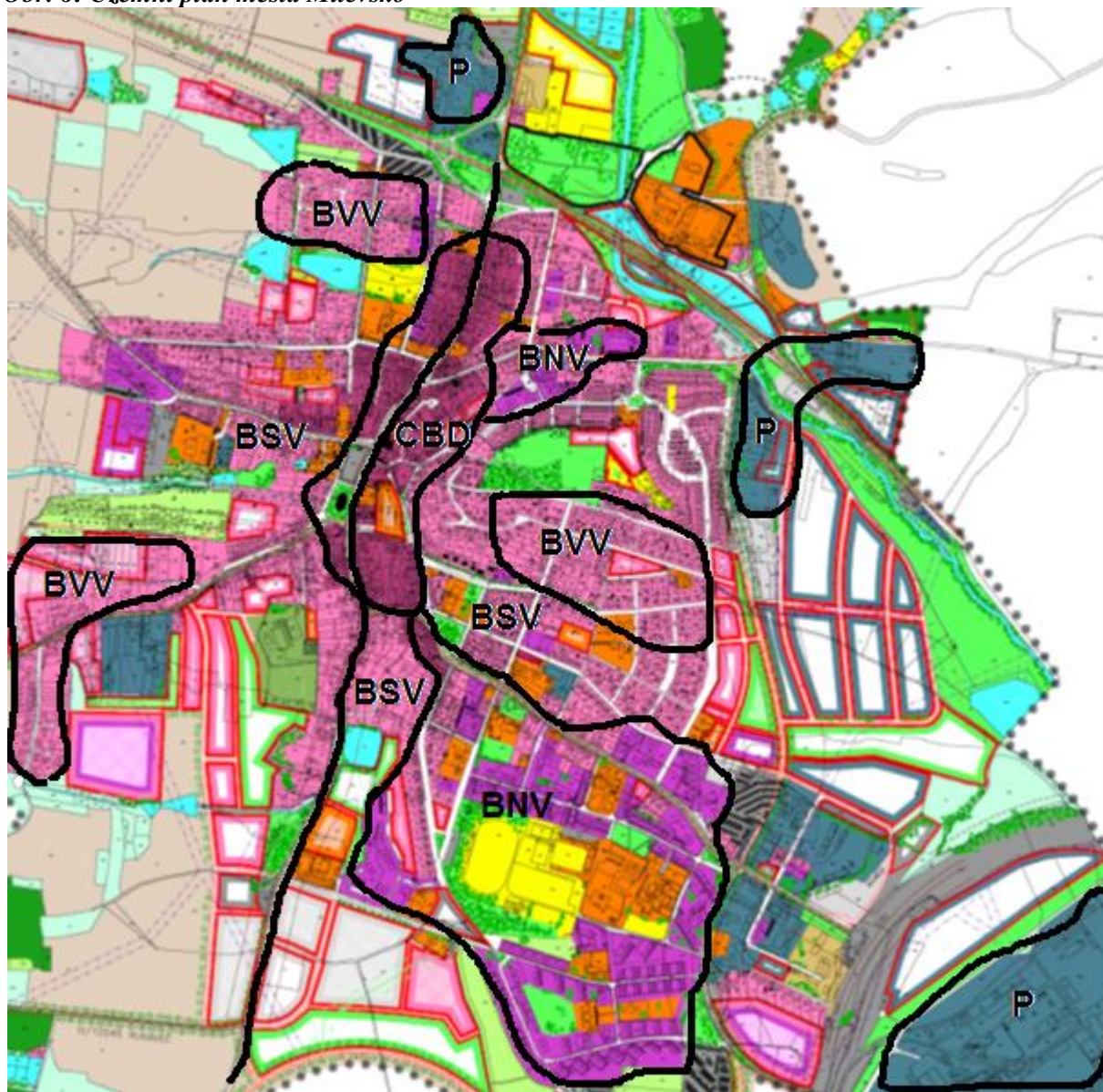


Zdroj: Město Rychnov nad Kněžnou (2013)

Město Milevsko leží v bezprostřední blízkosti silnice první třídy č. 19 (přerušovaná čára), které prochází po severní, severovýchodní a východní hranici města. Železniční trasa (šedý pruh) se dotýká města na jeho jihovýchodní hranici, nádraží leží v relativně odlehle části, daleko od centra města.

Při pohledu na město Milevsko lze vidět výraznou shodu rozložení ekonomických aktivit s předpoklady Hoytova sektorového modelu. Výjimkou je pouze průmyslová výroba, která je převážně lokalizována v blízkosti železnice a hlavní silnice (tedy na severním, SV, východním a JV okraji města). CBD leží přímo na původní páteřní komunikaci, je tvořeno zónou služeb a smíšenou zónou (služby a bydlení), která je významně poznamenána chybnými architektonickými rozhodnutími z 2. poloviny 20. století. Celé CBD je pak obklopeno zónami bydlení různých úrovní, které jsou doplněny službami (především občanská vybavenost) a rekreace (hřiště). Příjmově nejvyšší zóny lze předpokládat zejména v rozvojových zónách na západním okraji města, ale také v pásce vycházejících z CBD směrem k těmto rozvojovým zónám, ale také východním směrem, kde jsou oblasti s výrazně modernizovanými rodinnými domy. Obyvatelstvo s nižšími příjmy v bytových domech je koncentrováno částečně v SV zóně navazující na CBD a pak významně v JV zóně, které leží mezi CBD a průmyslovou oblastí v okolí železniční trasy.

Obr. 6: Územní plán města Milevsko



Zdroj: AVIZO (2013)

Závěr

Půda je specifickým faktorem. Její dominantní charakteristika, kterou je jedinečná poloha, do značné míry předurčuje její využitelnost. Teoretické koncepty od samého počátku, kdy se půda stala objektem zájmu vědy, si všimají jejího limitního množství a její ceny, kterou je renta, nebo také bid rent. Využití půdy je relevantním způsobem popsáno Thünenovým modelem izolovaného hospodářství. Nejvýznamnější oblastí aplikace tohoto modelu se z dnešního pohledu jeví teorie prostorové struktury měst, jejímž základem je neoklasická ekonomická analýza a zakladatelem Alonso. Základním prvkem alokačního mechanismu tohoto modelu je trade off mezi velikostí pozemku (ale fakticky bid rent) a vzdáleností od centra (CBD). Alonsův model má však svá omezení, jejichž řešení nabízí sektorový model a model polycentrický. Uvedené modely je do značné míry možné ověřit na příkladu konkrétních měst. Město Vamberk naplňuje většinu předpokladů Alonsova modelu s tím, že zóny nejsou rovnoměrně koncentrické. Město Milevsko naproti tomu významně koresponduje s předpoklady Hoytova sektorového modelu, snad jen s výjimkou průmyslu odkloněného od CBD.

Literatura

- [1] AVIZO. *Územní plán města Milevsko*. [cit. 25.4.2013] Dostupný z: <<http://www.ecpm.cz/cz/detail-uzemniho-planu/24-milevsko-uzemni-plan>>.
- [2] BELAJOVÁ, A., FÁZIKOVÁ, M. *Regionálna ekonomika*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2005.
- [3] ČADIL, J. *Regionální ekonomie. Teorie a aplikace*. Praha: C. H. Beck, 2010.
- [4] HAMALOVÁ, M. a kol. *Priestorová ekonomika*. Bratislava: Ekonóm, 1996.
- [5] HOLMAN, R. a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C. H. Beck, 2005.
- [6] HONOVÁ, I. Půda z pohledu dějin ekonomických teorií. *Politická ekonomie*, 6, 2009, str. 827-841.
- [7] JEŽEK, J. *Prostorová a regionální ekonomika*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2002.
- [8] KLÍMOVÁ, V. Znalosti jako faktor dlouhodobé konkurenceschopnosti. In *Udržitelný rozvoj a funkce moderního evropského státu*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2012. s. 56-61.
- [9] KUCHARČÍKOVÁ, A. a kol. *Efektivní výroba*. Praha: CPress, 2011.
- [10] MAIER, G., TÖDTLING, F. *Regionálna a urbanistická ekonomika. Teória lokalizácie a priestorová štruktúra*. Bratislava, Elita, 1997.
- [11] MAIER, K., ČTYŘOKÝ, J. *Ekonomika územního rozvoje*. Praha: Grada Publishing, 2000.
- [12] Město Rychnov nad Kněžnou. *Územní plán města Vamberk*, 2013. Dostupný z: <http://www.rychnov-city.cz/uzem_plan/vamberk_up/urban-cast.pdf>.
- [13] *Město Vamberk* (2013). [cit. 25.4.2013] Dostupný z: <<http://www.vamberk-city.cz>>.
- [14] RERA. *Strategie rozvoje města Milevsko*, 2007. [cit. 25.4.2013] Dostupný z: <<http://www.rera.cz/index.php?documentID=273>>.
- [15] SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. *Ekonomie*. Praha: Svoboda, 1991.
- [16] SMITH, A. *Pojednání o podstatě a bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001.
- [17] SÝKORA, L. Teoretické přístupy ke studiu města. In Sýkora, L. (ed.) *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. Praha: Univerzita Karlova, 1993, str. 64-99.
- [18] VITURKA, M. Změny kvality podnikatelského prostředí podle českých krajů a správních obvodů ORP v období 2001/2002 - 2006/2008. In Klimová, V., Žitek, V. (eds.) *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s. 19-24, 6 s. ISBN 978-80-210-5513-1.

KOMPARACE DOPADU SROVNATELNÝCH INVESTIČNÍCH AKCÍ NA ROZVOJ REGIONŮ**COMPARISON OF SIMILAR INVESTMENTS IMPACT ON REGIONAL DEVELOPMENT****ING. PAVEL ZDRAŽIL****Bc. ANETA HÝBLOVÁ**

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Pavel.Zdrazil@upce.cz, Aneta.Hyblova@student.upce.cz

Anotace

Zaměřením příspěvku je komparace srovnatelných investičních akcí z odvětví automobilového průmyslu a jejich vliv na vývoj vybraných ukazatelů trhu práce a posouzení vlivu sledovaných přímých zahraničních investic na možnost vyvolání dalších investic v daném regionu; současně také vliv objemu investice na sledovaný vývoj. Příspěvek se zabývá regiony České republiky na úrovni okresů; komparace je provedena na základě aktuálních dostupných dat. Výsledky komparace naznačují notně diferencovaný vývoj jednotlivých regionů. Na základě provedené komparace je pak zřejmé, že izolace a snaha o postihnutí specifické investiční akce je značně problematická a významnou roli hraje řada dalších faktorů, jež na dané úrovni zkoumání není možné dostatečně postihnout. Výzkum se tak nepřiklání k jednoznačným závěrům, ale může sloužit jako podpůrné vodítko a jako inspirace pro další a podrobná šetření.

Klíčová slova

PZI, regionální rozvoj, trh práce, kapitál

Annotation

The aim of this paper is confrontation of comparable investment actions in automotive industry and its impact on development of chosen labour market indicators and to check the impact of foreign direct investments on possibility of indirect regional investments evocation; currently the impact of investments size on regional development comparison. The paper deals the county level of Czech regions; the comparison is based on actual available datasets. The results suggest huge differences among development of the regions. The comparisons suggest that isolation and effort of concerning only the specific investment action is very issuable while many further factors matters. The county level of interest makes such factors quite intangible. So the examination determines no explicit conclusions, but can be provide as support facility and inspiration for further and deeper research.

Key words

FDI, regional development, labour market, capital

JEL classification: R11, F21

Úvod

Přímé zahraniční investice (dále jen „PZI“) jsou bezesporu významnou součástí mezinárodního kapitálu. Jejich objem i význam v průběhu 20. století postupně narůstal. V současnosti se vlivem stále

sílicího procesu globalizace stávají neodmyslitelnou součástí každé ekonomiky, bez ohledu na stupeň jejího rozvoje. Proces globalizace, který lze nepochybně spojovat s inovacemi a rozvojem moderních technologií, není spojen výlučně s průběžně probíhajícím procesem internacionalizace světového hospodářství. Naopak je úzce svázán i s procesem transnacionalizace, jež je důvodem vzniku vzájemných vazeb mezi účastněnými ekonomikami. „*Za jeden z nejvýznamnějších faktorů transnacionalizace je možné považovat vliv přímých zahraničních investic, jež mohou přinést výhody oběma stranám, jak hostitelské, tak mateřské ekonomice.*“ (Kraft, Kraftová, 2009) Pro hostitelskou ekonomiku je z hlediska PZI charakteristická situace, ve které získává dodatečný kapitál, jenž následně umožňuje účinné zapojení dalších ekonomických zdrojů, které se podílejí na zvyšování produkce. Volba poskytovatele kapitálu z hlediska jeho alokace, vychází z racionálního úsilí o dosažení co nejvyšší míry zhodnocení.

Společně s významem PZI, roste také pozornost, která je zmíněné problematice věnována. PZI jsou považovány za významný ukazatel budoucího ekonomického vývoje každého národního hospodářství, ale také za podstatný stimul pro jeho další rozvoj. PZI ovšem nepůsobí pouze na úrovni národního hospodářství, jejich vliv lze spatřovat rovněž na úrovni individuálních regionů. Není tedy žádným překvapením, že většina územních celků se snaží prostřednictvím své aktivní politiky přilákat zahraniční investory pomocí rozličných subvencí či daňových úlev, jednoduše řečeno - ve formě investičních pobídek. Vychází přitom z předpokladu, že PZI přinesou hostitelské ekonomice vyšší produkci, nižší nezaměstnanost, transfer technologií a know-how, ale i další pozitivní efekty. Nutno podotknout, že PZI nejsou pouze výsledkem politiky, stejně tak „*regionální specializaci lze považovat za jeden ze zásadních faktorů při rozhodování o lokalizaci PZI.*“ (Dimitropoulou, McCann, Burke, 2013) Nedílnou součástí PZI jsou však i efekty pro hostitelskou zemi vesměs negativní, zároveň však více či méně pozitivní pro mateřskou ekonomiku investora – lze uvést kupříkladu snížení konkurenceschopnosti hostitelské ekonomiky nebo repatriaci zisku.

Českou republiku lze na poli zahraničních investic považovat za relativně „čerstvého rekruta“. Z politických a ekonomických důvodů se zde totiž začaly PZI prosazovat až od počátku 90. let dvacátého století, tedy se značným zpožděním oproti zbytku vyspělého světa. Prvotní příliv zahraničního kapitálu byl převážně spojen s procesem budování konkurenceschopné tržní ekonomiky a privatizací státního majetku. Prvotní struktura PZI v ČR byla formována téměř výhradně z investic do základního kapitálu. S postupem času se však tato struktura měnila a v současné době zastává výraznou roli i reinvestovaný zisk. „*V roce 2010 byl celkový objem PZI v ČR cca 2,4 bilionů Kč, z čehož 53 % bylo alokováno v základním kapitálu, 38 % v reinvestovaném zisku a cca 9 % v ostatním kapitálu.*“ (ČNB, 2012) Současně lze hovořit i o kvalitativním posunu PZI do odvětví s vyšší přidanou hodnotou, jež znamená jednak vyšší požadavky na kvalifikaci pracovní síly, ale i rychlejší prosazování inovací a s nimi související zvyšování konkurenceschopnosti.

1. Cíl a metodika výzkumu

Cílem tohoto příspěvku je na základě vybraných ekonomických ukazatelů komparovat, zda

- srovnatelné investiční akce, uskutečněné prostřednictvím PZI, mají srovnatelné dopady na vývoj regionů, do nichž byly investice situovány;
- objem investice má významný vliv na tento vývoj.

Zaměřením výzkumu je studování účinků investic na co možná nejnižší regionální úrovni, kde lze předpokládat signifikantní působení investice na monitorované ukazatele. Vzhledem k dostupnosti relevantních údajů byla proto jako oblast zájmu pro tento příspěvek zvolena úroveň českých okresů, pod pojmem region tedy bude pro potřeby tohoto příspěvku chápán okres. V případě posuzování dopadů na úrovni krajů, by bylo možné postihnout analyzovanou problematiku prostřednictvím více relevantních ekonomických ukazatelů, které jsou na této úrovni vykazovány. Na druhou stranu by ale bylo obtížnější posuzovat efekt dané investiční akce, poněvadž kraje představují rozsáhlejší územní celky, kde lze předpokládat větší množství souběžných investičních akcí, ale také výraznější působení dalších faktorů, které znemožňují izolovat efekt konkrétní investiční akce.

Za srovnatelné budou považovány takové investiční akce, jež směřovaly do stejného odvětví a jejichž plánovaná výše investice se lišila maximálně o 20 %; současně by měl být co možná nejbližší počet plánovaných pracovních míst a termín jejich realizace. Na základě uvedeného byly pro komparaci vybrány dvě „vzájemně srovnatelné“ dvojice investičních akcí z oblasti automobilového průmyslu. V prvním případě se jedná o dvojici společností, které se přímo zabývají výrobou motorových vozidel (CZ-NACE 29). Konkrétně Hyundai Motor Manufacturing Czech s.r.o. (dále jen „Hyundai“) a Toyota Peugeot Citroën Automobile Czech, s.r.o. (dále jen „TPCA“). Tato dvojice současně představuje jedny z nejvyšších PZI v novodobé historii České republiky. Druhá dvojice je tvořena společnostmi o poznání menšími, které nejsou zaměřeny přímo na výrobu automobilů, ale na výrobu komponent pro automobilový průmysl, nutno podotknout, že v době svého vzniku se, co do objemu, tyto PZI rovněž řadily k jedněm z nejvyšších v ČR. Konkrétně se jedná o společnosti Nemak Czech Republic s.r.o. (dále jen „Nemak“) a DENSO MANUFACTURING CZECH s.r.o. (dále jen „Denso“). Základní informace o všech vybraných investičních akcích zobrazuje Tab. 1.

Tab. 1: Investiční akce

Investor	Hyundai	TPCA	Nemak	Denso
Mateřská země	Jižní Korea	Japonsko/Francie	Mexiko	Japonsko
Plánovaná výše (mil. Kč)	30 000	29 787	11 361	9 575
Plánovaná pracovní místa	3 000	3 000	1 361	936
Zahájení	2006	2002	2000	2001
Zahájení provozu	11/2008	02/2005	2003	2003
Okres	Frýdek-Místek	Kolín	Most	Liberec

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat CzechInvest, 2012

Analyzovány budou účinky investičních akcí na ukazatele charakterizující situaci na trhu práce, která je dozajista jedním ze stěžejních faktorů ovlivňujících rozvoj regionů. Dále bude zkoumán dopad na budoucí vývoj PZI v regionu, jež mohou přispět ke zvyšování kapitálové síly regionu. Dvojice investičních akcí budou komparovány z hlediska jejich dopadů na vybrané ukazatele trhu práce – míru nezaměstnanosti a počet uchazečů na jedno volné pracovní místo. Pod drobnohled se pak dostane i posouzení vlivu sledovaných PZI na možnost evokace dalších PZI v daném regionu a tedy jejich potenciální příspěvek k formování kapitálové síly regionu. Nedostupnost souboru dalších obvykle analyzovaných ekonomických ukazatelů na sledované regionální úrovni bohužel znemožňuje provedení podrobnější analýzy dané problematiky. Za výchozí zdroje údajů byly pro tuto komparaci zvoleny databáze Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2013) a České národní banky (ČNB 2013).

2. Výsledky a diskuze

Zhodnocení komparace dopadu srovnatelných investičních akcí na rozvoj regionů je členěno do dvou logických celků – dopady PZI na trh práce a posouzení vlivu sledovaných investic na možnost vyvolání dalších PZI.

2.1. Dopady PZI na regionální trhy práce

Nové pracovní příležitosti nemusí nutně vést ke snižování regionální nezaměstnanosti, mohou být spojeny s přílivem pracovní síly z regionů okolních, ale i omezováním produkce případných konkurentů – znamenající naopak zánik některých pozic. Na druhou stranu ale mohou současně vyvolat vznik dalších pracovních míst spojených se zvýšením spotřeby v daném regionu.

Vývoj míry registrované nezaměstnanosti sledovaných regionů je zachycen v Tab. 2. V tabulce jsou pro představu zachyceny i průměrné hodnoty celé ČR, stínovanými poli jsou navíc zvýrazněny i roky zahájení jednotlivých investičních akcí (italika) a zahájení jejich provozu (tučně).

Tab. 2: Míra nezaměstnanosti ve sledovaných regionech (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ø ČR	8,8	8,9	9,8	10,3	10,3	8,9	7,7	6,0	6,0	9,2	9,6	8,6
Frydek-Místek	14,3	14,1	14,7	15,2	15,3	12,1	<i>10,5</i>	7,9	5,9	9,8	9,5	8,1
Kolín	9,8	9,7	9,9	10,2	9,3	7,9	6,1	5,5	6,2	9,1	10,4	9,9
Most	<i>21,5</i>	21,3	21,7	23,5	23,8	21,2	19,5	15,5	13,1	16,4	16,5	15,6
Liberec	7,3	8,2	9,1	10,4	9,2	8,2	7,5	6,0	6,7	10,2	10,1	9,0

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ, 2013

Při porovnání efektu obou investičních akcí na trhy práce sledovaných regionů, lze na základě dat uvažovat o investici Hyundai jako o investici úspěšnější. Míra nezaměstnanosti v okrese Frýdek-Místek byla před realizací PZI zhruba o 5 procentních bodů (dále jen „p. b.“), tj. z celkového pohledu cca o 50 % vyšší než činil průměr ČR. Od zahájení výroby se míra nezaměstnanosti okresu pohybuje okolo republikového průměru a ke konci roku 2011 byla míra nezaměstnanosti v okrese Frýdek-Místek o 0,5 p. b. nižší než průměr ČR. Přestože krátkodobě měla investice TPCA pozitivní dopad na trh práce okresu Kolín a snížila míru nezaměstnanosti okresu na několik let pod průměr ČR, v delším časovém horizontu efekt této investice na trh práce není jednoznačně prokazatelný. Okres Kolín pět let před zahájením výroby TPCA vykazoval ve srovnání s průměrem ČR podobnou míru nezaměstnanosti jako ke konci roku 2011, tj. po šesti letech od zahájení produkce investora (v roce 2000 o 1 p. b. vyšší a v roce 2011 o 1,3 p. b. vyšší než průměr ČR). Jednou z příčin horších výsledků TPCA bude pravděpodobně nejen vliv ekonomické krize a omezení počtu zaměstnanců ve firmě, ale svou roli může sehrát i samotný vstup konkurenční investice Hyundai na území ČR, stejně tak i další významná investice ve stejném odvětví v lokalitě slovenské Žiliny od investora KIA. Na základě výše popsanych skutečností a při porovnání obou investičních akcí se lze domnívat, že efekty investice Hyundai jsou i v době ekonomické krize příznivé a působí jako brzdící element, díky němuž se míra nezaměstnanosti nezvyšuje tak signifikantně, jak by tomu mohlo být bez ní. Nabízí se však otázka, jak se investice Hyundai v regionu Frýdek-Místek bude vyvíjet v letech následujících, investice TPCA se totiž v prvních letech také jevila jako poměrně úspěšná, nicméně s delším časovým odstupem se na první pohled jeví jako spíše irelevantní.

V případě dvojice investic menšího rozsahu není bezprostřední dopad na regionální trh práce znatelný, přestože obě akce bezesporu vytváří několik stovek pracovních míst. V prvních letech je sice vývoj hodnot příznivý a je spojen s poklesem míry nezaměstnanosti, není však intenzivnější, nežli tomu je v případě průměrných hodnot celé ČR. Z dlouhodobého hlediska rovněž není dopad investic znatelný. Příčinou může být jak nabírání zaměstnanců jiných podniků, tak omezování výroby konkurenčních firem, ale i migrace pracovních sil mezi regiony. Nutno také podotknout, že počínaje rokem 2005 je uplatňována nová metodika výpočtu míry nezaměstnanosti, v jejímž důsledku jsou vykazované hodnoty v letech následujících nepatrně nižší. Vykazované hodnoty celé časové řady tak nelze považovat za konzistentní.

Při pohledu na Tab. 2 je bezesporu zajímavý i trend poklesu míry nezaměstnanosti v regionu Most, který se ze začátku milénia jevil díky velmi vysoké míře nezaměstnanosti jako značně problémový. Přestože na konci sledovaného období se stále jedná o region s vysokou měrou nezaměstnanosti, je tato o poznání nižší než v letech předcházejících. Nabízí se otázka, co tuto změnu zapříčinilo? Jedná se skutečně o pokles nezaměstnanosti nebo došlo k přemístění části obyvatelstva do sféry zaměstnanosti neregistrované?

Dále byl analýze podroben vývoj počtu uchazečů na jedno volné pracovní místo, údaje jsou zachyceny v Tab. 3, opět s průměrem ČR, označením let zahájení investice (italika) a zahájení provozu (tučně).

Tab. 3: Počet uchazečů na jedno volné pracovní místo ve sledovaných regionech

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ø ČR	8,8	8,9	12,7	13,5	10,6	9,8	4,8	2,5	3,9	17,4	18,2	14,2
Frydek-Místek	-	32,1	31,3	34,2	55,9	20,9	12,6	6,2	4,8	16,2	26,2	18,8
Kolín	8,0	8,8	13,7	11,9	10,2	7,2	4,5	3,0	5,5	24,3	32,0	20,2
Most	-	51,0	57,6	54,1	53,1	51,7	18,7	8,7	10,0	44,6	40,0	31,7
Liberec	-	8,4	10,2	9,5	5,7	6,3	4,4	2,4	5,2	17,0	13,8	10,5

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSÚ, 2013

Jak je možné tušit na základě komparace předchozího ukazatele, před realizací investic byla situace na trzích práce, i z hlediska ukazatele počet uchazečů na 1 volné pracovní místo (dál jen „1 místo“) regionů značně rozdílná. Zatímco okres Kolín se v počtu uchazečů na 1 místo pohyboval okolo republikového průměru, okres Frýdek-Místek dosahoval výrazně horších hodnot. V roce 2004 byl počet uchazečů na 1 místo více než pětkrát vyšší, než činil průměr ČR. Investice TPCA v okrese Kolín přispěla v roce zahájení provozu (2005) k znatelnému poklesu hodnoty ukazatele, jehož trend byl i v letech následujících klesající. V letech 2006 a 2007 se však již nejednalo o hodnoty, které by byly výrazně nižší, nežli činil průměr ČR. Od roku 2009 pak hodnoty ukazatele strmě rostly vysoko nad republikový průměr. Situace v okrese Frýdek-Místek rovněž signalizuje pozitivní dopad investice na hodnotu ukazatele, od roku zahájení po rok provozu došlo k poklesu hodnoty o 7,8 bodu – tuto skutečnost lze však přičítat i ekonomické situaci, ježto pokles byl zaznamenán i u průměrných hodnot za celou ČR. Pokles počtu uchazečů na 1 volné místo je v případě investice Hyundai výraznější. V roce zahájení provozu (2008) dokonce připadalo v okrese Frýdek-Místek na 1 volné místo pouze 4,8 uchazečů, což je v porovnání s rokem 2004 o více než 50 uchazečů méně – samozřejmě se nelze domnívat, že by toto byla pouze zásluha sledované investice. Přestože v roce 2009 ukazatel vlivem ekonomické krize vzrostl, zůstává okres Frýdek-Místek pod republikovým průměrem – tedy vývoj stavu regionu, ovlivněný i investicí, lze hodnotit jasně pozitivně. Zjištění u dvojice menších investic jsou opět značně nejasná. Hodnoty ukazatele okresu Most mají sice klesající tendence, tyto tendence nejsou však příliš intenzivní a vzhledem k tendencím celé ČR je spíše vhodné o nich uvažovat jako o důsledku, pro ekonomiku pozitivní fáze hospodářského cyklu. V regionu Liberec je sice v období bezprostředně po zahájení provozu patrný výrazný pokles ukazatele, cca o 40 %, nicméně v dalších letech se opět jedná spíše o analogii k vývoji průměrných hodnot ČR. Lze se tedy domnívat, že pokud investice Denso výraznější vliv na počet uchazečů na 1 místo měla, pak byl pouze krátkodobý.

2.2. Dopady PZI na stav zahraničního kapitálu v regionech

Zda sledované investiční akce motivovaly další investory k alokaci zdrojů do příslušných regionů, lze dedukovat od vývoje zahraničního kapitálu v daném regionu. Při posuzování stanovené problematiky se však vyskytl problém s prokazatelností efektu vyvolávaného PZI na evokaci dalších PZI. Údaje o stavech PZI na sledované úrovni regionů jsou vykazovány jako saldo přílivu a odlivu zahraničního kapitálu. Nutno též podotknout, že vykazované hodnoty nezahrnují pouze investice do základního kapitálu, ale součástí jsou také reinvestované zisky a ostatní kapitál. Následující analýza tedy může působit částečně povrchně a pro vymezení pevného názoru sloužit rozhodně nemůže. Nicméně může sloužit jako podpůrné orientační vodítko pro posouzení sledované problematiky. Vývoj stavu zahraničního kapitálu a z něj vyčleněného základního kapitálu ve sledovaných regionech je vyobrazen v Tab. 4 a Tab. 5. V tabulce jsou opět stínovány roky zahájení investice (italika) a roky zahájení provozu (tučně). U investice Hyundai byla investice formálně zahájena v jiném regionu a k přesunu sídla do sledovaného regionu došlo až v roce 2009, jako rok zahájení je tedy formálně uveden až rok 2009. Podobná situace nastala i u investice Nemark – okres Most, která byla formálně zahájena v jiném regionu, v tabulce je proto vyznačen až rok přemístění investice do regionu Most, který je shodný s rokem zahájení provozu.

Tab. 4: Stav zahraničního kapitálu ve sledovaných regionech (v milionech Kč)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Frydek-Místek	3056	2839	7070	7434	9810	17661	9526	24208	18434	19432	20921
Kolín	2958	3627	7065	14552	9125	6441	15292	18253	15904	19453	12912
Most	25434	26032	30211	20245	23635	12351	15112	42352	41527	38513	35399
Liberec	5585	7395	8361	11842	10606	11087	10388	12749	18844	15500	16687

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČNB, 2012

Tab. 5: Stav zahraničního základního kapitálu ve sledovaných regionech (v milionech Kč)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Frydek-Místek	2465	2467	4902	4819	5079	9502	4132	5178	5785	6558	6303
Kolín	1058	1470	3777	11062	11018	14269	14461	14403	10051	10511	10577
Most	19152	19027	16363	13319	14468	7377	6034	31686	8716	10494	10407
Liberec	4457	5605	6667	7485	7193	7537	10996	10689	15112	14532	14569

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČNB, 2012

Společnost TPCA byla založena v roce 2002 se základním kapitálem ve výši 2 mld. Kč a v roce 2003 došlo k jeho navýšení na 9,5 mld. Kč. Investice TPCA se projevila v růstu zahraničního kapitálu v okrese v obou letech, v roce 2003 vzrostl stav zahraničního základního kapitálu více jak 6,5 krát oproti roku 2001. Další nárůst kapitálu lze zaznamenat v roce 2005, kdy byla v TPCA spuštěna výroba. Tento 30% nárůst zahraničního kapitálu lze z části jistě přisuzovat vlivu doprovodných investic. Až do roku 2007 investice TPCA přispěla k udržení zahraničního kapitálu v regionu, v roce 2008 došlo k výraznějšímu odlivu kapitálu, což lze přičítat vlivu finanční krize, ale i snížení základního kapitálu TPCA na 5,1 mld. Kč. Při pohledu na vývoj celkové výše PZI v okrese Kolín je patrné, že díky pohybu reinvestovaného zisku a závazků, dochází k výrazným výkyvům. U investice Hyundai je nutné vypořádat se s problémem, a to vykazováním investice podle oficiálního sídla firmy, a nikoli podle faktické lokalizace podniku. Hyundai byla založena v roce 2006 se sídlem v Ostravě a základním vkladem ve výši 13,9 mld. Kč, tato investice byla započítána do objemu zahraničního kapitálu v okrese Ostrava-město a objem PZI se v tomto okrese meziročně více než zdvojnásobil. Investice Hyundai se tak do objemu PZI v okrese Frydek-Místek přímo nepromítla. Od roku 2006 dochází k nárůstu zahraničního základního kapitálu v okrese, k čemuž mohla přispět investice Hyundai nalákáním dalších investorů. V roce 2009 došlo k přemístění sídla společnosti z Ostravy do okresu Frydek-Místek, nicméně na základě publikovaných statistik není patrné, že by došlo k započtení investice do okresu Frydek-Místek, ježto zahraniční základní kapitál činil v roce 2008 5,8 mld. Kč a v roce 2009 6,6 mld. Kč. Stejně tak odečtení investice z okresu Ostrava-město, kde zahraniční základní kapitál dosahoval v roce 2008 74 mld. a v roce 2009 77 mld. Kč, se nejeví být patrným.

Menší vzájemně porovnávané investice Denso a Nemač jsou typickým příkladem dodavatelských firem automobilového průmyslu, které lokalizovaly svoji výrobu v České republice, neboť dodávají značnou část své produkce nedalekým automobilkám (Škoda, TPCA, Hyundai, ale také podnikům v Německu či na Slovensku). Denso byla založena v roce 2001 se základním vkladem 3,4 mld. Kč, v průběhu následujících let však byla investice průběžně navyšována. Ač tedy investice mohla mít pozitivní vliv na potenciální příliv dalších PZI do regionu, nelze tuto domněnku prostřednictvím zvoleného způsobu zkoumání dostatečným způsobem verifikovat. Taková analýza by si vyžadovala využití sofistikovanějších statistických metod. Druhý případ - okres Most, se dlouhodobě pohybuje okolo desáté příčky mezi okresy, z hlediska přílivu PZI. Jedná se tedy o region, v němž je stav PZI relativně vysoký. Území okresu patří k průmyslové oblasti s povrchovou těžbou uhlí a chemickým průmyslem. Těžební a chemické podniky prošly v 90. letech procesem privatizace a stále u nich

dochází k častým fúzím, akvizicím i odstěpením, které vedou ke kolísání objemu zahraničního kapitálu v regionu. Díky tomu lze jen obtížně odhalit vliv jedné, navíc „menší“, investiční akce na potenciální evokaci dalších investic v daném regionu.

Závěr

Jedním z nejdůležitějších předpokládaných pozitivních efektů PZI bylo vytvoření nových pracovních míst a s ním související přispění ke snížení nezaměstnanosti. Efektem PZI navíc může být přilákání dalších investorů do regionu. Investoři Hyundai i TPCA shodně deklarovali vznik nejméně 3 tis. pracovních míst ve vlastní režii, spolu s předpokladem vzniku dalších několika stovek až tisíc pracovních míst u dodavatelských firem a v návazných službách. Signifikanci tohoto účinku lze v případě uvedených investic předpokládat, zvláště pak s přihlédnutím k úmyslně vybraným investičním akcím ze sektoru automobilového průmyslu (CZ-NACE 29). Subjekty v dotčeném odvětví odebírají za účelem vykonávání své činnosti značné množství komponent a řada dodavatelů je, v logické snaze o minimalizaci přepravních nákladů a s ním souvisejícím zvýšením své konkurenceschopnosti, při významné investiční akci následuje. Takováto „injekce pozitivního vlivu“ by se na sledované regionální úrovni měla projevit. Vzhledem ke snaze o izolování efektu konkrétní investiční akce, s tím související co nejužší vymezení regionu, a následné komparaci pouze dvojice regionů, v nichž je situována sledovaná investiční akce, není možné zcela postihnout skutečnost, kdy se potenciální evokované investice neprojeví přímo v monitorovaném regionu, ale projeví se kupříkladu v regionu sousedním.

Komparace dopadů srovnatelných investičních akcí na regionální trh práce nepřinesla jednoznačné závěry. Zatímco v případě okresu Kolín se investice TPCA jevila zprvu jako jasně přínosná a krátkodobě skokově vychýlila ukazatele trhu práce pozitivním směrem, s odstupem nelze hovořit o udržitelné změně, která byla před zahájením šetření předpokládána. U druhé z komparovaných investičních akcí, tedy Hyundai v regionu Frýdek-Místek se investice jeví jako úspěšnější a v době nastupující ekonomické krize za brzdicí faktor negativního vývoje regionálních ukazatelů trhu práce. Nutno však podotknout, že investice Hyundai byla zahájena později než TPCA, a proto není vyloučeno, že v následujících letech bude její aktuálně pozitivní hodnocení nutno zrevidovat. Při komparaci dvojice menších investičních akcí – Denso a Nemač – v regionech Liberec a Most, byl zjištěn dopad na vývoj regionálních ukazatelů trhu práce jen krátkodobý či vůbec nebyl patrný. Přestože tyto investice bezpochyby vytvořily stovky pracovních míst, nebyly ve vývoji regionálních ukazatelů trhu práce zjištěny výrazné změny. Příčinu těchto prakticky nepostřehnutelných nuancí lze spatřovat jednak v migraci pracovních sil z jiných regionů, fluktuaci zaměstnanců ostatních podniků, ale i omezování výroby a s ním související rušení pracovních pozic u konkurenčních podniků. Možná tedy pouze spekulovat, do jaké míry, či zda vůbec, investice nějaký významný pozitivní vliv na vývoj regionu, z hlediska trhu práce, měly.

Šetření v oblasti vlivu zahraniční investiční akce na evokaci přílivu dodatečného zahraničního kapitálu v regionu není tak triviální záležitostí, jak se může na první pohled zdát. Lze podle něj sice dospět k určitým poznáním, nicméně vzhledem ke způsobu vykazování dané metodiky a specifčnosti vybraných regionů, ale i řadě dalších faktorů, které výši zahraničního kapitálu v regionu významně ovlivňují, by nebylo žádoucí zaujímat jednoznačná stanoviska. Přestože investiční akce jistě přilákaly i další investice, ty nebyly vždy lokalizovány v identickém regionu (okresu) – nejsou tedy ve vykazovaných statistikách zachyceny a není tedy možné je zohlednit. Nicméně, přes všechny tyto výhrady byla analýza provedena. Tato analýza vlivu PZI na evokaci dodatečného zahraničního kapitálu v regionu neprokázala, což nelze, vzhledem k řečenému, označit za překvapující zjištění.

Souhrnně lze konstatovat, že posuzování vlivu PZI na vývoj regionů na úrovni okresů je úkolem svízelným. Šetření této oblasti vyvolalo více otázek než odpovědí, proto by bylo nanejvýš vhodné podrobit zmíněnou problematiku následnému širšímu a intenzivnějšímu zkoumání.

Literatura

- [1] CZECHINVEST. *Projekty agentury CzechInvest* [online]. 2012 [cit. 2013-02-10]. Dostupné z: <<http://www.czechinvest.org/data/files/3-udulene-investicni-pobidky-web-1438-cz.xls>>.
- [2] ČNB. *Přímé zahraniční investice 1998 - 2011* [online]. 2012 [cit. 2013-04-13]. Dostupné z: <http://www.cnb.cz/cs/statistika/platebni_bilance_stat/publikace_pb/pzi/index.html>.
- [3] ČSÚ. *Regionální časové řady* [online]. 2013 [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/regionalni_casove_rady>.
- [4] DIMITROPOULOU, D., MCCANN, P., BURKE, S. The determinants of the location of foreign direct investment in UK regions. In *Applied Economics*, 2013, vol. 45, no. 27, pp. 3863-3862. ISSN 1466-4283.
- [5] KRAFT, J., KRAFTOVÁ, I. The influence of globalization on market structure and competitive advantage of selected economies. In *3rd Central European Conference in Regional Science*. 2nd ed. Košice: Technical University of Košice, Faculty of Economics, 2009, s. 531-546. ISBN 978-80-553-0329-1.

Příspěvek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGFES01/2013.

STAV PRIAMÝCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ A ICH VPLYV NA TRVALO UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ REGIÓNOV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

STOCK OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ITS IMPACT ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGIONS IN THE SLOVAK REPUBLIC

DOC. ING. RASTISLAV KOTULIČ, PHD. ¹

DOC. ING. PETER ADAMIŠIN, PHD. ²

ING. IVANA VOZÁROVÁ ¹

¹ Katedra ekonómie a ekonomiky	¹ Department of Economic Sciences and Economy
² Katedra environmentálneho manažmentu	² Department of Environmental Management
Fakulta manažmentu	Faculty of Management
Prešovská univerzita v Prešove	University of Presov in Presov
✉ 17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovakia	

E-mail: rastislav.kotulic@unipo.sk, peter.adamisin@unipo.sk, ivana.vozarova@smail.unipo.sk

Anotácia

Priame zahraničné investície nadobúdajú na svojom význame a to najmä v oblasti miestneho a regionálneho rozvoja. Ich pozitívny vplyv sa prejavuje tak na miestnej ako aj na národnej úrovni. Hospodárska politika mnohých štátov, vrátane Slovenska, sa prikláňa k aktívnej podpore investorov prostredníctvom investičných stimulov. Aj keď medzinárodné dohody v princípe nedovoľujú diskrimináciu zahraničných alebo domácich investorov, rozdielne zaobchádzanie často vyplýva z nastavených kritérií, ktoré musí investor splniť, aby sa k týmto stimulom dostal. Cieľom príspevku je zhodnotiť stav priamych zahraničných investícií a regionálneho hrubého domáceho produktu na obyvateľa a poukázať tak na regionálnu ekonomickú divergenciu v Slovenskej republike. Predpokladáme, že rozdielny regionálny stav priamych zahraničných investícií bude mať výrazný vplyv na ekonomickú diferenciaciu regiónov v Slovenskej republike. Analýza tento náš predpoklad potvrdila.

Kľúčové slová

Priame zahraničné investície (PZI), regionálny HDP na obyvateľa, región NUTS III

Annotation

The foreign direct investment to acquire its significance, especially in the field of local and regional development. Their positive impact is reflected at the local as well as at the national level. The economic policy of many states, including Slovakia, is inclined to the active support of the investors through the investment incentives. Although the international agreements in principle do not allow discrimination of foreign or domestic investors, the different treatment often clear from the set of criteria that an investor must meet in order to receive these incentives. The aim of the contribution is to assess the stock of the foreign direct investment and regional gross domestic product per capita and to point out the regional economic divergence in the Slovak Republic. We assume that the different regional stock of the foreign direct investment will have a significant influence on the economic differences of the regions in the Slovak Republic. This analysis confirmed our assumption.

Key words*Foreign direct investment (FDI), regional GDP per capita, region NUTS III***JEL Classification:** R15, R58**Úvod**

Priame zahraničné investície nadobúdajú na svojom význame a to najmä v oblasti miestneho a regionálneho rozvoja. Ich pozitívny vplyv sa prejavuje tak na miestnej ako aj na národnej úrovni. Sú prostriedkom zabezpečujúcim transfer technológií, zvyšujú zamestnanosť a tiež prispievajú k zvyšovaniu kvality pracovnej sily. Pre regióny sú priame zahraničné investície veľmi dôležité a v súčasnosti sa z dôvodu objavujúcich sa obáv straty príslušného investora dáva do popredia pojem „After Care“, ktorý predstavuje akúsi starostlivosť o investora pôsobiaceho v danom regióne. Medzi najdôležitejšie nástroje v oblasti starostlivosti o investora patrí podpora kooperácie s miestnymi prípadne regionálnymi firmami a zvýšenie subdodávok, podpora výskumu a vývoja, pomoc pri riešení administratívnych problémov, zvyšovanie komfortu investorov v sociálnej oblasti, pomoc v oblasti rozvoja ľudských zdrojov, podpora pri rozširovaní výrobných kapacít (Ježek – Ježková, 2011).

Priame zahraničné investície možno diferencovať na základe spôsobu vstupu do krajiny. Veľmi atraktívnym vstupom pre investora je „Green Field“, kedy investor buduje závod na pozemku a spája sa s ním mnoho výhod poskytovaných hospodárskou politikou domácej krajiny. Ako motivačné faktory vystupujú napríklad daňové úľavy a mnoho iných ekonomických výhod. V prípade „Brown Field“ dochádza k odkúpeniu už existujúceho podniku, ktorý spĺňa požiadavky investora, tak kapacitné ako aj iné. Investor následne využíva technológiu už existujúcu, alebo zavádza vlastnú s možnosťou zvýšenia kapacít a následného expandovania. Veľmi populárnym spôsobom vstupu je „Joint Venture“, kde dochádza k využitiu pozitív oboch zúčastnených strán. Na jednej z nich vystupuje domáci podnik so svojimi skúsenosťami a na strane druhej zahraničný, ktorý disponuje kapitálovou silou, vyspelou technológiou a znalosťami. Obe spoločnosti vyťažujú z vytvoreného zisku, prostredníctvom ktorého tiež môžu pokryť prípadné straty. Medzi ďalšie spôsoby radíme akvizície, fúzie a rôzne druhy manažérskych a licenčných zmlúv (Hečková – Chapčáková, 2010).

Hospodárska politika mnohých štátov, vrátane Slovenska, sa prikláňa k aktívnej podpore investorov prostredníctvom investičných stimulov. Aj keď medzinárodné dohody v princípe nedovoľujú diskrimináciu zahraničných alebo domácich investorov, rozdielne zaobchádzanie často vyplýva z nastavených kritérií, ktoré musí investor splniť, aby sa k týmto stimulom dostal. V Slovenskej republike prevažujú malé a stredné podniky, pričom často nemôžu splniť kritérium minimálneho objemu investície, a tak sú to najčastejšie zahraniční investori, ktorí majú z investičných stimulov prospech (Kincl, 2003).

Ako mnohí zástancovia priamych zahraničných investícií, aj zástancovia stimulov poukazujú predovšetkým na pozitíva s nimi súvisiace. Medzi hlavné radia hlavne vytváranie pracovných miest, alebo spillover efekty, ako aj zlepšovanie podnikateľského prostredia. Nájdu sa však aj takí, ktorí vyjadrujú svoj negatívny postoj k poskytovaniu stimulov. Argumentujú predovšetkým zvýšením nárokov kladených na verejné financie a zaťažovaním verejných rozpočtov a negatívne hodnotia aj postoj vlády, ktorá tieto stimuly poskytuje a tým vlastne diskriminuje domácich podnikateľov, ktorí ak chcú získať tieto stimuly, musia vynaložiť určitú zákonom stanovenú prvotnú investíciu, ktorú vo väčšine prípadov nie sú schopní zabezpečiť (Karpát, 2010).

Mnohé doposiaľ hodnotené dimenzie rozvoja či rastu, začali byť v poslednom období dopĺňané aj o environmentálny aspekt a o sféru trvalo udržateľného rozvoja (Huttmanová – Syncáková, 2009).

Materiál a metóda

Cieľom príspevku je zhodnotiť stav priamych zahraničných investícií a regionálneho hrubého domáceho produktu na obyvateľa a poukázať tak na regionálnu ekonomickú divergenciu v Slovenskej republike. Z obsahového hľadiska článok analyzuje stav priamych zahraničných investícií a regionálneho hrubého domáceho produktu na obyvateľa na Slovensku pomocou metód zhlukovej analýzy. Zdokumentovaním stavu priamych zahraničných investícií a regionálneho hrubého domáceho produktu na obyvateľa v sledovanom období prispejeme k objasneniu diferenciacie regionálneho rozvoja na Slovensku na úrovni NUTS III. Predpokladáme, že rozdielny regionálny stav priamych zahraničných investícií bude mať výrazný vplyv na ekonomickú diferenciaciu regiónov v Slovenskej republike.

Pri hodnotiacom procese boli využité štandardné matematicko-štatistické vzťahy a numerické výpočty. Spracovanie analýz sme realizovali v prostredí softvéru STATISTICA 10. Údaje pre analýzu boli získané z oficiálne dostupných zdrojov Národnej banky Slovenska (NBS) a Štatistického úradu Slovenskej republiky (ŠÚ SR) za sledované obdobie rokov 2004 – 2009.

Výsledky a diskusia

Podľa údajov Národnej banky Slovenska sú najvyššie hodnoty priamych zahraničných investícií hlavne z krajín Európskej únie a to v poradí z Holandska, Rakúska, Nemecka, Talianska, Českej republiky, Maďarska, Francúzska, Belgicka a Luxemburska. Medzi najväčších svetových investorov radíme spoločnosti prichádzajúce hlavne z USA prostredníctvom spoločností sídliačich zväčša v Holandsku a ide o podniky ako US Steel, Dell, Whirlpool, IBM, HP, Johnson Controls, z Nemecka ako podniky Siemens, Volkswagen, T-Systems, z Francúzska PSA Peugeot Citroen, Alcatel. Ďalej sú to spoločnosti pôvodom z Ázie, ako napríklad Yazaki, Tisui Sumitomo, Sony, Panasonic, Samsung, Kia Motors, Hyundai Mobis a iné (Rottiersová, 2013). Najväčšie hodnoty stavu priamych zahraničných investícií zaznamenalo odvetvie služieb a priemyselnej výroby. Všetky tieto investičné projekty majú nezanedbateľný vplyv na regionálny rozvoj a výsledný ekonomický rast krajiny, čo následne potvrdzuje aj naša analýza .

Tab. 1: Stav priamych zahraničných investícií za kraje SR (v tis. EUR)

Názov / Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009
SLOVENSKÁ REPUBLIKA	16 068 283	19 968 325	25 517 331	29 057 987	36 226 447	36 469 023
Bratislavský kraj (BA)	10 501 894	11 539 044	16 021 883	17 912 606	23 879 092	24 169 988
Trnavský kraj (TT)	1 445 521	3 538 194	2 804 454	2 960 833	3 251 024	3 439 328
Trenčiansky kraj (TN)	742 456	908 549	1 060 736	1 401 266	1 628 475	1 734 913
Nitriansky kraj (NR)	477 546	537 518	1 025 106	1 165 231	1 399 116	1 467 286
Žilinský kraj (ZA)	729 303	1 028 403	1 433 639	1 991 923	2 195 419	2 078 715
Banskobystrický kraj (BB)	391 070	407 900	519 696	756 268	876 524	891 499
Prešovský kraj (PO)	230 503	237 956	246 042	223 320	363 904	425 039
Košický kraj (KE)	1 549 991	1 770 761	2 405 775	2 646 541	2 632 893	2 262 255

Zdroj: NBS, definitívne údaje, [online]. [cit.18.04.2012], vlastné spracovanie.

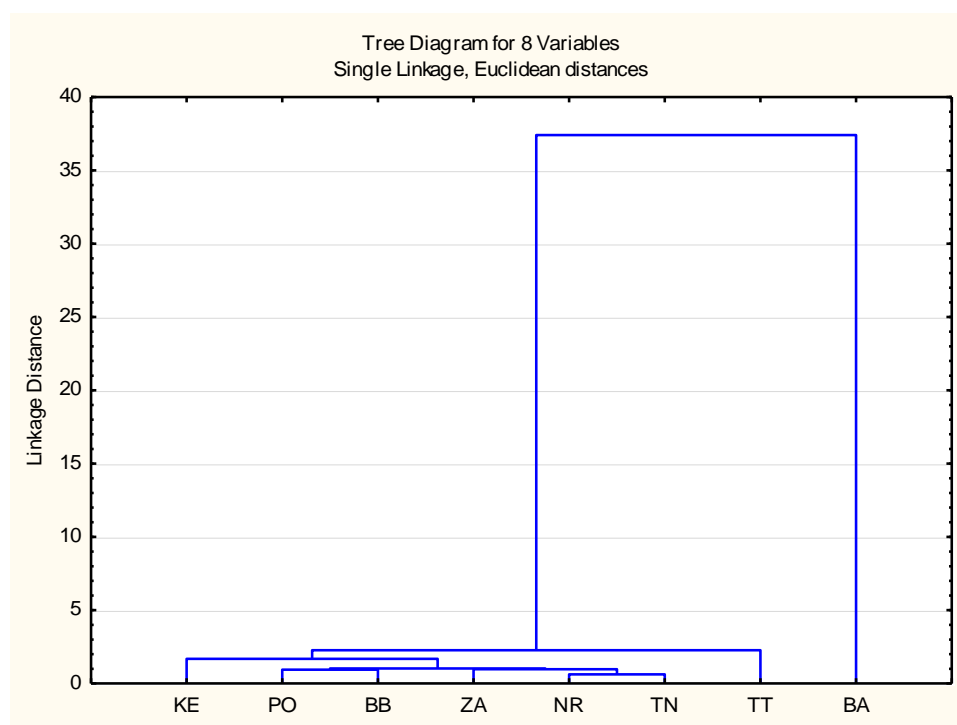
Najvyšší stav priamych zahraničných investícií bol dosahovaný v sledovanom období v Bratislavskom kraji a predstavoval takmer 67 % stavu priamych zahraničných investícií plynúcich na Slovensko, čo je možné podrobnejšie vidieť v tab.1. Po Bratislavskom kraji sa s veľkým odstupom umiestnil Trnavský kraj s 9 %, za ktorým nasledoval Košický kraj, ktorého podiel na stave priamych zahraničných investícií prichádzajúcich na Slovensko predstavoval 6 %. Najnižší stav priamych zahraničných investícií dosiahol Prešovský kraj, ktorého podiel bol približne len 1 % stavu priamych zahraničných investícií plynúcich na Slovensko. Treba však poznamenať, že na výrazných rozdieloch v objeme PZI sa prejavovala aj metodika ich výpočtu, ktorá uvádzala prílev priamych zahraničných investícií na základe sídla podniku, čím Bratislava „oficiálne“ dosahovala výrazne vyšší objem priamych zahraničných investícií.

Tab. 2: Hrubý domácí produkt na obyvatele v běžných cenách za kraje SR (v EUR)

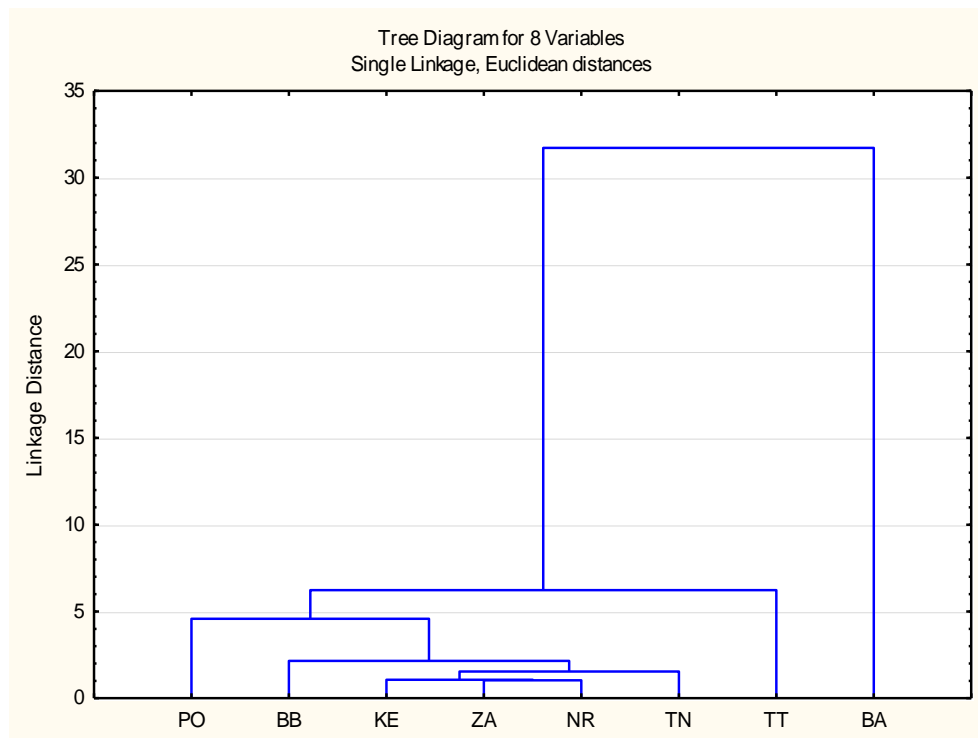
Název / Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009
SLOVENSKÁ REPUBLIKA	8 391	9 154	10 203	11 387	12 381	11 609
Bratislavský kraj (BA)	18 958	22 270	23 784	26 918	28 542	28 443
Trnavský kraj (TT)	8 852	9 896	12 427	13 675	14 197	12 928
Trenčiansky kraj (TN)	7 771	8 081	9 537	10 503	11 220	10 265
Nitriansky kraj (NR)	7 416	8 126	8 756	9 509	10 495	9 928
Žilinský kraj (ZA)	6 793	7 537	8 270	9 553	10 790	10 038
Banskobystrický kraj (BB)	6 910	6 565	7 537	8 450	9 330	8 425
Prešovský kraj (PO)	5 022	5 385	5 583	6 259	7 268	6 654
Košický kraj (KE)	7 392	7 721	8 599	9 362	10 194	9 022

Source: Štatistický úrad SR, [online]. [cit.18.04.2012], vlastné spracovanie.

Najvyššie hodnoty hrubého domáceho produktu na obyvateľa v roku 2009 v celkovej výške 28 443 Eur bolo možné sledovať v Bratislavskom kraji, čo tvorilo až 245 % podiel na celkovom hrubom domácom produkte na obyvateľa v SR (viac v tab. 2). Za ním nasledoval Trnavský kraj, kde hodnota hrubého domáceho produktu na obyvateľa dosiahla 12 928 Eur, čo predstavovalo 111 % podiel na celkovom hrubom domácom produkte na obyvateľa v SR. Ako tretí najlepší sa umiestnil Trenčiansky kraj, ktorý dosiahol hodnotu 88 % z celkového hrubého domáceho produktu na obyvateľa v SR. Najnižšia hodnota bola zaznamenaná v Prešovskom kraji vo výške 6 654 Eur na obyvateľa, čo predstavovalo približne 57 % podiel na celkovom hrubom domácom produkte na obyvateľa v SR.

Obr. 1: Zhlukovanie krajov podľa stavu PZI za Slovensko (v mld. EUR)

Zdroj: NBS, vlastné spracovanie.

Obr. 2: Zhlukovanie krajov podľa regionálneho HDP v bežných cenách za Slovensko (v tis. EUR)

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné spracovanie.

Regionálna ekonomická divergencia je viditeľná na dendrogramoch zhlukovania krajov podľa jednotlivých sledovaných parametrov a rokov (viac zobrazuje obr.1 a obr.2), kde Bratislavský kraj vytvára výrazne izolovanú skupinu krajov v oboch sledovaných parametroch. Až s veľkým odstupom nasleduje Trnavský kraj (takisto v oboch parametroch). Miera podobnosti ostatných krajov je rôzna podľa sledovaného parametra. Vyššia miera heterogenity je pri parametri regionálny HDP na obyvateľa, než PZI. Na základe takto vykonaných parciálnych analýz nie je možné jednoznačne tvrdiť, že ide o príčinnú súvislosť. Je možné ale, že oba javy majú spoločného iniciátora, ktorý ich rovnako determinuje. Ďalšou analýzou, ktorá sa v danej veci núka je analýza medziročných prírastkov, resp. úbytkov. Toto však bude predmetom ďalších výskumov.

Záver

Zhodnotením stavu priamych zahraničných investícií a regionálneho hrubého domáceho produktu na obyvateľa bolo možné na základe zhlukovej analýzy poukázať na to, že Bratislavský kraj má v sledovanom období výraznú dominanciu. Toto dominantné postavenie Bratislavského kraja je v súlade s klasickými teóriami regionálneho rozvoja, hlavne čo sa týka teórie centrálnych miest od W. Christallera, na ktorú nadviazal J. Friedmann s teóriou polarizačného vývoja, podľa ktorej ekonomický rast krajiny môže byť posilnený hierarchickým systémom miest a ich funkčnými regiónmi. Posilnením hierarchického systému miest však zákonite dochádza k selekcii centier rastu, čo nezaručuje dosiahnutie želananej konvergencie (Sloboda, 2006; Blažek, 1993; Blažek – Uhlíř, 2002; Maier – Tödtling, 1998).

Rozhodnutie o lokalizácii investície je všeobecne založené predovšetkým na výške jej efektívnosti v porovnaní s inými konkurenčnými lokalitami. Tendencia koncentrácie priamych zahraničných investícií do najvyspelejších regiónov nie je len problémom Slovenskej republiky ale aj iných krajín Európskej únie (Kotulič, 2006; Kotulič – Adamišin, 2012). Ani trendy do budúcnosti sa nevyvíjajú priaznivo. Aj napriek deklarovanej snahe posúvať investície viac do zaostalejších regiónov Slovenska, realizované kroky sú nedostatočné a takmer nezmiernujú narastajúce regionálne rozdiely. Významná

časť investícií pritom prichádza bez pomoci štátu a práve tieto investície smerujú najmä do Bratislavy a na západné Slovensko, čo potvrdzujú aj oficiálne čísla Národnej banky Slovenska o príleve PZI.

Literatúra

- [1] BLAŽEK, J. Regionální vývoj a regionální politika: hlavní přístupy v zemích západní Evropy. In Sýkora, L. (ed.) *Teoretické přístupy v současné geografii*, Praha: Univerzita Karlova, 2013, pp. 120-146.
- [2] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje: Nástin, kritika, klasifikace*. Praha: Karolinum, 2002.
- [3] BELANOVÁ, K. Investície, riziko a nezameniteľnosť investícií: príklad automobilového priemyslu v Slovenskej republike. *Ekonomický časopis*, 2012, vol.60, no.2, pp.169-186.
- [4] HEČKOVÁ, J., CHAPČÁKOVÁ, A. *Svetová ekonomika a medzinárodné ekonomické vzťahy*. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010.
- [5] HUTTMANOVÁ, E., SYNČÁKOVÁ, L. Dimensions for evaluation of sustainable development and human development. In Jedlicka, P (ed.) *Hradecké ekonomické dny 2009*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. pp. 204-211.
- [6] JEŽKOVÁ, R., JEŽEK, J. *Podnikanie a jeho komunálna a regionálna podpora*. 1. vyd. Bratislava: EUKODÉX, 2011.
- [7] KARPAT, A. Podstata a význam investičných stimulov. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenska*. Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, 2011. [online]. [cit.18.04.2012]. Dostupné z: <<http://cr.sk/data/files/zbornik2011.pdf>>.
- [8] KINCL, M. *Investiční pobídky jako forma veřejné podpory*. Praha: Linde nakladatelství, 2003.
- [9] KOTULIC, R. Foreign direct investment and their influence on economic growth and regional development. *Národohospodářský obzor*. 2006, vol. 4, iss. 2, pp. 15-25.
- [10] KOTULIC, R. – ADAMISIN, P. Economic Effects of the Foreign Direct Investments Management on the Development of Slovak Regions. In: Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *XV. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, pp. 288-295.
- [11] MAIER, G., TÖDTLING, F. *Regionálna a urbanistická ekonomika II*. Bratislava: ELITA, 1998.
- [12] ROTTIERSOVÁ, I. *Zahraničné investície a ich vplyv na rozvoj regiónov*. Diplomová práca. Prešov: Fakulta manažmentu PU v Prešove, 2013.
- [13] SLOBODA, D. *Slovensko a regionálne rozdiely: Teórie, regióny, indikátory, metódy*, 2006 [online]. [cit. 2013-02-20]. Dostupné z: <http://www3.ekf.tuke.sk/re/Disparity%20a%20perifernost/Regionalne%20disparity/Slovensko_a_regionalne_rozdiely.pdf>
- [14] NBS. *Priame zahraničné investície*, 2012 [online]. [cit.18.04.2012]. Dostupné z: <<http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie>>
- [15] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. *Regionálne HDP*, 2012. [online]. [cit.18.10.2012]. Dostupné z: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1804>>

Príspevok vznikol za podpory projektu VEGA 1/0541/11 a KEGA 032PU-4/2013.

REVITALIZACE EKONOMICKÉ VÝKONNOSTI AUTOMOBILOVÉHO PRŮMYSLU V ČR V PRŮBĚHU HOSPODÁŘSKÉ KRIZE SE ZAMĚŘENÍM NA ÚSTECKÝ KRAJ

ECONOMIC PERFORMANCE RESURGENCE OF THE AUTOMOTIVE INDUSTRY IN THE CZECH REPUBLIC DURING THE ECONOMIC CRISIS, FOCUSING ON THE USTI REGION

RNDR. VÁCLAV NOVÁK, PH.D.

ING. EVA DRDOVÁ

Katedra regionálního a lokálního rozvoje | *Department Regional and Local Development*
Fakulta sociálně ekonomická | *Faculty of Social and Economic Studies*
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem | *Jan Evangelista Purkyně University in Ústí n. Labem*
✉ *Pasteurova 1, 400 96 Ústí nad Labem, Czech Republic*
E-mail: vaclav.novak@ujep.cz

Anotace

Príspevek se zabývá možnostmi využití údajů podnikového účetnictví v regionální analýze. Zkoumána byla ekonomická výkonnost automobilového průmyslu v České republice a v Ústeckém kraji v období hospodářské krize. Využity byly nejdůležitější indikátory, které podnikové účetnictví nabízí, včetně poměrových ukazatelů. Cílem článku je představení doposud ne příliš používané metody k hodnocení postavení průmyslových odvětví v regionální ekonomice. Výsledky vlastního šetření byly porovnány s veřejně dostupnými statistickými zdroji.

Klíčová slova

ekonomická výkonnost, automobilový průmysl, hospodářská krize, Ústecký kraj

Annotation

The paper deals with the possibilities of using corporate accounting data in regional analysis. The aim of the study is to analyze economic performance of automotive industry in the Czech Republic and the Usti Region during the economic crisis. There was used the most important indicators from corporate accounting, including financial ratios. This article aims to show not much used methods so far to assess the importance of industries in the regional economy. Own research results were compared with the sources of official statistics.

Key words

economic performance, automotive industry, economic crisis, the Usti Region

JEL classification: R11

Úvod

Problematikou regionálních disparit se v ČR zabývají nejen regionální ekonomové, ale také odborníci z jiných oborů, např. sociální geografie, sociologie, demografie apod. Jak uvádí Viturka (2010), disparity patří nyní k nejvíce frekventovaným pojmům ve spojení s problematikou regionální politiky

a regionálního rozvoje. Popsané postupy mohou být dle názoru autora příspěvku aplikovány prakticky na poli strategického plánování na centrální či regionální úrovni.

Studium ekonomické výkonnosti firem patřilo doposud téměř výhradně do sféry zájmu podnikových ekonomů. Ekonomická literatura (např. Kislingerová 2001 nebo Blaha s Jindřichovskou 2006) se však výhradně zabývá měřením ekonomické výkonnosti jednoho podnikatelského subjektu. Uživateli těchto výstupů jsou především majitelé firem, manažeři či auditoři, kteří potřebují znát, jakou hodnotu má konkrétní společnost.

Již od druhé poloviny devadesátých let se tématem finančních analýz odvětví průmyslu začaly zabývat soukromé společnosti v oblasti ekonomického poradenství. Na trhu je dnes dokonce dostupná placená databáze firem obsahující údaje z účetních závěrek společností. Z univerzitních pracovišť se regionálními analýzami založenými na údajích podnikového účetnictví začalo po roce 2000 zabývat Centrum pro regionální rozvoj Masarykovy univerzity v Brně (Kunc, Novák a Řeřicha 2003). O analýzy hodnotící detailně výkonnost průmyslových odvětví na regionální úrovni začaly projevovat zájem také orgány regionální samosprávy. A tak vznikla časově souvislá řada analýz pro Kraj Vysočina (např. Konečný, Osman 2008).

Také Český statistický úřad a Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR rovněž vydávají publikace zaměřené na hodnocení průmyslových odvětví prostřednictvím účetních dat (ČSÚ 2012, MPO ČR 2012). Tyto výstupy ovšem obsahují údaje pouze za celou ČR.

V současnosti se zpracováním regionálních finančních analýz průmyslových odvětví v ČR v souvislosti s regionálním trhem práce zabývá Výzkumné centrum konkurenceschopného a udržitelného rozvoje regionů při Univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (VYCERRO). Tento článek vychází ze systematicky tvořené databáze průmyslových firem ČR a navazuje na již publikované výstupy zaměřené na průmysl (Koutský 2011) a kvalitu zahraničních investic v Ústeckém kraji (Hlaváček 2009).

Cílem příspěvku je pomocí poměrových finančních ukazatelů zjistit, do jaké míry se shodují výstupy z ČSÚ s výsledky vlastního šetření založeného na údajích přímo z účetních závěrek. Metoda byla aplikována na jedno průmyslové odvětví, přičemž údaje za jednotlivé subjekty byly agregovány. Vzhledem k tomu, že ČSÚ vychází částečně ze statistických výkazů, které rozesílá jednotlivým zpravodajským jednotkám a částečně ze statistických dopočtů, lze předpokládat, že se oba výstupy budou lišit.

Článek dále představuje regionální pohled na jedno ze stěžejních průmyslových odvětví v období hospodářské krize. Cílem je zhodnotit postavení Ústeckého kraje v rámci automobilového průmyslu ČR.

1. Účetní závěrky jako zdroj dat

Účetní závěrky jsou sestavovány v souladu s obecně uznávanými účetními zásadami a standardy. Dodržováním těchto principů je zaručena vzájemná porovnatelnost a kontrolovatelnost finančního účetnictví různých subjektů. V České republice jsou obecné účetní zásady právně kodifikovány (Sedláček, 2005).

Účetní závěrky jsou dle české legislativy povinny sestavovat právnické osoby se sídlem na území ČR a fyzické osoby, které jsou jako podnikatelé zapsány v obchodním rejstříku. Podle Obchodního zákoníku z roku 1991 i Velké novely Obchodního zákoníku z roku 2000 jsou účetní závěrky firem přístupné veřejnosti na krajských soudech a v internetové verzi Sbírky listin, která je součástí obchodního rejstříku.

Účetní závěrku dle zákona tvoří následující výkazy:

- rozvaha (balance),

- výkaz zisku a ztráty,
- příloha, která vysvětluje a doplňuje informace obsažené v rozvaze a výkazu zisku a ztráty.

Účetní závěrky nabízí celou řadu údajů o dané firmě. Podávají informace o jejím majetku, závazcích, vlastním kapitálu a dále také o nákladech a výnosech firmy v průběhu účetního období, které zpravidla tvoří 12 měsíců a nemusí být shodné s kalendářním rokem. K základním sledovaným ukazatelům z výkazu zisku a ztráty patří výkony, výkonová spotřeba, účetní přidaná hodnota, osobní a mzdové náklady, výsledek hospodaření. Rozvaha nabízí finanční vyjádření aktiv (pasiv) podniků. Pro zjištění míry zadlužení firmy nabízí rozvaha informaci o cizích zdrojích v bilanci firmy. Příloha účetní závěrky obsahuje údaj o průměrném přepočteném počtu zaměstnanců firmy za účetní období.

Jednotlivé absolutní hodnoty proměnných, jež poskytuje účetnictví, jsou dávány do vzájemných relací, přičemž tak jsou vytvářeny tzv. poměrové ukazatele (Neumaierová, Neumaier 2002). Poměrový ukazatel charakterizuje vzájemný vztah mezi dvěma položkami účetních výkazů pomocí jejich poměrů. Používání poměrových ukazatelů stejně jako vztahování údajů z výkazů zisku a ztráty na počet zaměstnanců je pro identifikaci regionálních rozdílů na základě agregovaných dat podnikového účetnictví stěžejní.

Vlastní šetření je založeno na sestavení databáze firem, u nichž byly zjišťovány údaje z účetních závěrek. Vzhledem k časové náročnosti pořizování dat bylo rozhodnuto, že údaje budou kompletovány za subjekty s počtem zaměstnanců 100 a vyšším. Vzhledem k tomu, že řada firem neplní svoji zákonnou povinnost a do Sbírky listin nezasílá své účetní závěrky, nebylo sice možné sestavit kompletní databázi průmyslových podniků, nicméně reprezentativnost šetřeného souboru činí 85 %. Do analýzy vstupovalo 207 firem, údaje byly zjištěny za 176 subjektů.

2. Hodnocení výkonnosti automobilového průmyslu v období hospodářské krize na základě analýzy dat ČSÚ a vlastního šetření

Prvním poměrovým ukazatelem, který byl pro komparaci vybrán, jsou agregované údaje o tržbách v přepočtu na celkový počet zaměstnanců v automobilovém průmyslu ČR (sekce 29 dle klasifikace CZ-NACE). Z obrázku č. 1 je zřejmé, že hodnoty za automobilový průmysl převyšují průměr celého zpracovatelského průmyslu, což však nic neříká o produktivitě či ziskovosti daného odvětví. Důležitější je rozdílná dynamika přechodu od propadu ukazatele, který charakterizuje objem výroby, k růstu. Ta byla v případě automobilového průmyslu zcela zřetelnější a obrat na rozdíl od zpracovatelského průmyslu jako celku nastal již v roce 2009. To lze zčásti přisuzovat akcím typu „šrotovné“, které aplikovala řada vlád států EU.

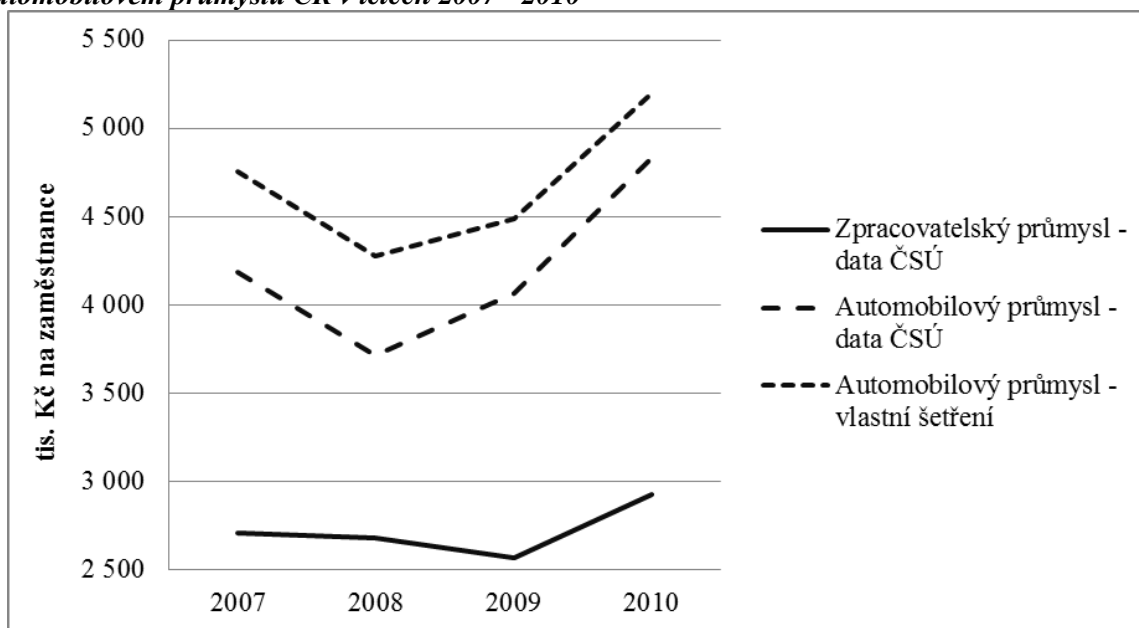
Hodnoty ukazatele za automobilový průmysl jsou o něco vyšší v případě vlastního šetření. To je do značné míry způsobeno tím, že šetřením byly zjišťovány výkony celkem. V rámci výkonů průmyslových společností tvoří sice tržby za prodej vlastních výrobků a služeb rozhodující podíl, nicméně řada z nich si účetní bilanci vylepšuje marží, která plyne z nákupu a následného prodeje zboží. Nicméně přes metodicky mírně odlišný přístup bylo možné učinit obdobné závěry jak prostřednictvím údajů ČSÚ, tak díky datům z vlastního šetření.

Ukazatel, který je výsledkem poměru přidané hodnoty a počtu zaměstnanců, je jedním z nejdůležitějších poměrových indikátorů, neboť jeho prostřednictvím získáme velmi cennou informaci o produktivitě společnosti, resp. odvětví. Tento poměrový ukazatel udává v Kč, kolik dané firmě (odvětví) průměrně přináší jeden zaměstnanec ještě před tím, než je zaplacen a než se do účetnictví zakomponují další výnosy a náklady. Neboli kolik Kč z tržeb za prodej vlastních výrobků a služeb a z obchodní činnosti připadá na jednoho pracovníka firmy po odečtení výrobních nákladů (materiál, energie, služby).

Dle obr. č. 2 je zřejmé, že produktivita automobilového průmyslu je daleko vyšší než v celém zpracovatelském průmyslu. Stejně jako v případě tržeb za prodej vlastních výrobků a služeb byla

účetní přidaná hodnota na zaměstnance zjištěna u vlastního průzkumu vyšší. To lze odůvodnit faktem, že do vlastního šetření vstupovaly pouze velké a středně velké firmy, kdežto do statistického výkaznictví ČSÚ byly zahrnuty i menší jednotky, které generují nižší hodnoty sledovaného ukazatele. Poněkud překvapivé a hůře odůvodnitelné je zjištění, že produktivita práce v případě vlastního šetření klesala dva roky po sobě (2008 a 2009). Avšak z dat ČSÚ plyne, že obrat nastal již v roce 2009. Zjištěný nesoulad může být dán za vinu míře statistických dopočtů, které ČSÚ provádí za zpravodajské jednotky, od nichž nezískal statistický výkaz.

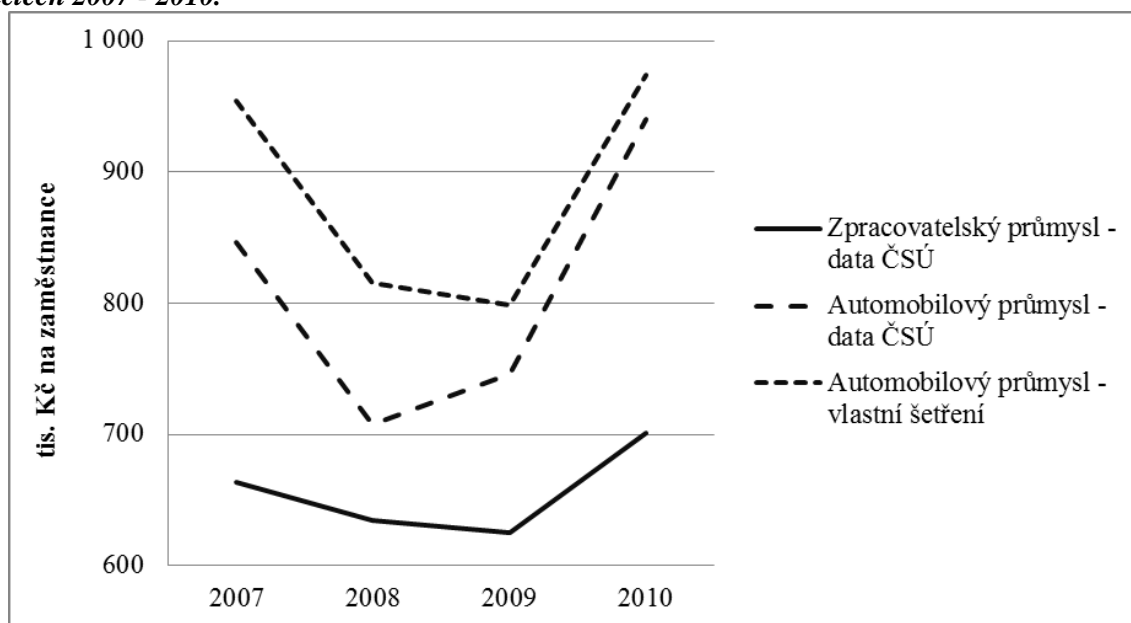
Obr. 1: Tržby za prodej vlastních výrobků a služeb ve zpracovatelském průmyslu ČR a automobilovém průmyslu ČR v letech 2007 - 2010



Zdroj: Panorama zpracovatelského průmyslu ČR. Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR 2011, Praha, 2012; vlastní šetření

Poznámka: V rámci vlastního šetření byly sledovány výkony. U průmyslových firem tvoří tržby za prodej vlastních výrobků a služeb zpravidla rozhodující podíl na výkonech.

Obr. 2: Účetní přidaná hodnota ve zpracovatelském průmyslu ČR a automobilovém průmyslu ČR v letech 2007 - 2010.



Zdroj: Panorama zpracovatelského průmyslu ČR. Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR 2011, Praha, 2012; vlastní šetření

3. Ekonomická výkonnost automobilového průmyslu v Ústeckém kraji

Z tabulky č. 1 vyplývá, že hodnota účetní přidané hodnoty na zaměstnance v automobilovém průmyslu Ústeckého kraje byla po celé sledované období pod úrovní celorepublikového průměru. Nejvíce se údaj za kraj blížil republikové hodnotě v roce 2007, tedy ještě v předkrizovém období. Na druhou stranu po propadu účetní přidané hodnoty na zaměstnance v roce 2008 vykázal automobilový průmysl v Ústeckém kraji růst produktivity práce již v roce 2009. Automobilový průmysl celé ČR zaznamenal nejnižší hodnoty v roce 2009, ovšem nárůst v roce 2010 byl tak razantní, že účetní přidaná hodnota na zaměstnance v posledním sledovaném roce byla ještě vyšší než v roce 2007. Lze tedy konstatovat, že se dodavatelé komponent pro automobilový průmysl v Ústeckém kraji celkově prezentují nižší přidanou hodnotou své produkce a že zatímco celé odvětví vyšlo v ČR z krizového období (roky 2008 a 2009) významně posíleno, produktivita práce v automobilovém průmyslu v Ústeckém kraji vzrostla jen velmi málo.

Tab. 1: Účetní přidaná hodnota na zaměstnance v automobilovém průmyslu v Ústeckém kraji a v ČR v letech 2007 – 2010 (v tis. Kč)

Rok	Účetní přidaná hodnota na zaměstnance		Index kraj / ČR * 100
	Ústecký kraj	ČR	
2007	749	954	78,5
2008	555	816	68,0
2009	572	799	71,6
2010	610	974	62,6

Zdroj: Vlastní šetření

Tabulka č. 2 dokumentuje, že o něco dynamičtější a hlavně pro Ústecký kraj méně příznivý vývoj než v případě produktivity práce byl zaznamenán u ziskovosti automobilového průmyslu. Pokles hospodářského výsledku na zaměstnance celého automobilového průmyslu ČR mezi lety 2007 a 2009 činil 70 %. Růst ziskovosti v následujícím roce činil jen 46 %, což znamená, že hospodářská krize, přestože výrazně přispěla k růstu produktivity práce, zapříčinila i to, že pro firmy automobilového průmyslu je v současnosti podstatně složitější vytvářet zisk ve srovnání s obdobím konjunktury. Ještě komplikovanější může být situace na regionální úrovni, kdy konkrétně v případě Ústeckého kraje se sledovanému odvětví ani v roce 2010 nepodařilo vymanit se ze ztráty. Lze tedy konstatovat, že se automobilový průmysl Ústeckého kraje, který se vyznačuje na pracovní sílu méně náročnou výrobou, ještě v roce 2010 zdaleka nevypořádal s následky hospodářského poklesu, jehož počátek je kladen do roku 2008.

Tab. 2: Hospodářský výsledek na zaměstnance v automobilovém průmyslu v Ústeckém kraji a v ČR v letech 2007 – 2010 (v tis. Kč)

Rok	Hospodářský výsledek na zaměstnance	
	Ústecký kraj	ČR
2007	171	254
2008	-156	102
2009	-49	77
2010	-35	194

Zdroj: Vlastní šetření

Závěr

Komparace dat ČSÚ s údaji z vlastního šetření, založeném na sběru dat z účetních závěrek firem, potvrdila rozdíly hodnot poměrových ukazatelů za automobilový průmysl v období krize. Nicméně lze konstatovat, že v článku prezentovaná metoda hodnocení výkonnosti průmyslových odvětví může být oprávněná. S její pomocí lze hodnotit ekonomickou výkonnost průmyslových odvětví na nižší než republikové úrovni, což dnes neumožňuje žádný veřejně dostupný statistický zdroj.

Analýza prokázala, že automobilový průmysl v ČR má dle sledovaných poměrových ukazatelů vyšší ekonomickou výkonnost než zpracovatelský průmysl celkem. Také oživení bylo po hospodářském propadu v roce 2008 u tohoto odvětví dynamičtější a částečně k němu došlo už v roce 2009. Dodavatelé komponent pro automobily působící v Ústeckém kraji se v celkovém hodnocení ještě nedokázali vypořádat s důsledky hospodářské krize, přičemž vykazují podstatně nižší úroveň produktivity práce ve srovnání s průměrnými údaji automobilového průmyslu ČR. Nároky na kvalifikovanou pracovní sílu jsou zde tedy pravděpodobně podstatně nižší, což může být například důsledkem nevhodně nastaveného systému regionálního školství.

Literatura

- [1] BLAHA, Z. S., JINDŘICHOVSKÁ, I. *Jak posoudit finanční zdraví firmy*. 3. vyd., Management Press, s. r. o., Praha, 2006. 194 s. ISBN 80-7261-145-3
- [2] Český statistický úřad. *Ekonomické výsledky průmyslu ČR 2010*. Praha, 2012.
- [3] HLAVÁČEK, P. The Foreign Direct investments in the Ústí Region: Theory, Actors and Space Differentiation. *E+M Ekonomie a Management*, 2009, vol.12, iss. 4, pp. 27-39, ISSN 1212-3609.
- [4] KISLINGEROVÁ, E. *Oceňování podniku*. 2. vydání, C. H. Beck, Praha, 2001. 367 s. ISBN 80-7179-529-1
- [5] KONEČNÝ, O., OSMAN, R. *Hospodaření průmyslových podniků se sídlem v kraji Vysočina v roce 2006*. Vysočina, Jihlava, 2008, 71 s.
- [6] KOUTSKÝ, J. *Staré průmyslové regiony – vývojové tendence, možnosti rozvoje*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2011. 125 s.
- [7] KUNC, J., NOVÁK, V., ŘEŘIČKA, R. Hospodaření průmyslových podniků se sídlem v Brně v roce 2001. In *Geografické aspekty středoevropského prostoru*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. s. 186 - 190. ISBN 80-210-3208-1
- [8] Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR. *Panorama zpracovatelského průmyslu ČR 2011*. Praha, 2012.
- [9] NEUMAIEROVÁ, I., NEUMAIER, I. *Výkonnost a tržní hodnota firmy*. GRADA Publishing, Praha, 2002, 216 s.
- [10] SEDLÁČEK, J. a kol. *Základy finančního účetnictví*. 1. vyd., Praha: Ekopress, s.r.o., 2005. 331 s. ISBN 80-86119-95-5
- [11] VITURKA, M. *Regionální disparity a jejich hodnocení v kontextu regionální politiky*. Geografie, 2010. Vol. 115, No. 2, pp. 131–143.

Příspěvek byl zpracován na základě podpory studentského grantového projektu v rámci specifického vysokoškolského výzkumu na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-21

HODNOCENÍ INOVAČNÍHO PROSTŘEDÍ POHLEDEM HIGH-TECH FIREM: PŘÍPADOVÁ STUDIE JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

EVALUATION OF INNOVATION ENVIRONMENT BY VIEW OF HIGH-TECH ENTREPRISES: A CASE STUDY OF SOUTH MORAVIAN REGION

RNDR. HANA SVOBODOVÁ PH.D.

DAVID ČOUPEK

*Katedra geografie | Department of Geography
Pedagogická fakulta | Faculty of Education
Masarykova univerzita | Masaryk University*

✉ Poříčí 7, 603 00 Brno, Czech Republic

E-mail: hsvobodova@ped.muni.cz, david.coupek@gmail.com

Anotace

Jihomoravský kraj je jedním z nejrychleji rostoucích regionů České republiky a střední Evropy v oboru informačních technologií a vědecko-technických inovací. Tento růst je však částečně dán podmínkami, které Jihomoravský kraj dlouhodobě vytváří. Prvním impulzem pro rozvoj bylo zpracování první Regionální inovační strategie v rámci České republiky, která napomohla odstartování další podpůrných činností. Jelikož však podniky naráží při své činnosti i na řadu problémů, je cílem příspěvku analýza vnímání inovačního prostředí v kraji, včetně potenciálu pro rozvoj i bariér, z pohledu high-tech firem, zjištěná pomocí kvalitativního dotazníkového šetření.

Klíčová slova

high-tech odvětví, inovace, Jihomoravský kraj

Annotation

South Moravian Region is one of the fastest growing regions in the Czech Republic and also in Central Europe in the field of information technology and scientific and technological innovation. This growth is partly due to the conditions that the South Moravian Region has created. The first impulse for the development was the processing of the first Regional Innovation Strategy of the Czech Republic, which helped to launch other supporting activities. However, as enterprises encounter in their activities a number of problems, the aim of the paper is analysis of perception of the innovation environment in the region, including the potential for development and barriers in terms of high-tech companies, as determined by the qualitative survey.

Key words

high-tech industry, innovation, South Moravian Region

JEL classification: L52, O32

Úvod

„Z hlediska postavení ekonomiky v globálním produkčním řetězci je důležité, jak významné jsou technologicky náročné aktivity (high-tech odvětví) v dané zemi. Tato odvětví zpravidla přinášejí dané

ekonomice celou řadu příznivých efektů, jako jsou vysoké mzdy a zisky, rychlý růst obchodu a produktivity a vysoká míra inovací, s čímž souvisí i šíření pozitivních externalit“ (Rojíček 2006). S inovacemi a high-tech odvětvími je nerozdělitelně spojený i pojem klastr (případně další typy sítí), který se v posledních letech stal v rámci regionálního rozvoje velmi oblíbeným pojmem (Skokan 2002, Ryan, Giblin 2012).

Jihomoravský kraj, zejména díky městu Brnu, patří v rámci České republiky (ČR), ale i Střední Evropy k dynamicky se rozvíjejícím regionům, což dokládá i studie Wokouna et al. (2012), Blažka a Uhlíře (2006) nebo Víturky (2009), kteří hodnotili konkurenceschopnost a inovační potenciálu regionů v ČR.

Kvalitní inovační prostředí v Jihomoravském kraji však nevzniklo samo sebou. Představitelé Jihomoravského kraje si již před vstupem ČR do Evropské unie uvědomovali, že obstát v konkurenci „západních“ regionů bude obtížné a po problémech s poklesem hospodářského růstu a s nezaměstnaností v roce 2002 (v kraji zapříčiněné mimo jiné i vlivem propouštění ve firmě Flextronics a dlouhodobé špatné situaci ve firmě Zetor) začali jednat o strategii, která měla kraj lépe připravit na čerpání dotací z evropských fondů, motivovat investory a směřovat činnost výzkumných a vzdělávacích institucí k technologicky náročným oborům. Tato strategie byla poměrně velký risk, protože souvisela a stále souvisí s rizikovým kapitálem a nezaručovala, že se vše podaří tak, jak by bylo vhodné. Nicméně od vzniku první Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje v roce 2002 a Jihomoravského inovačního centra v roce 2003 se tato činnost jeví jako dobrý a úspěšný krok. V roce 2012 začala příprava již čtvrté verze Regionální inovační strategie (on-line), která by měla být originální zapojením i širší laické veřejnosti.

Jelikož však podniky naráží při své činnosti i na řadu problémů, je cílem příspěvku analýza vnímání inovačního prostředí v kraji, včetně potenciálu pro rozvoj i bariér, z pohledu high-tech firem, zjištěná pomocí kvalitativního dotazníkového šetření.

Metody zpracování

Pro pochopení významu pojmu high-tech odvětví je využita definice Českého statistického úřadu (dále pouze ČSÚ): „High-tech sektor je definován jako soubor ekonomických činností, které ke své produkci ve velké míře používají vyspělé technologie. Zároveň vývoj výstupů z těchto činností doprovází vysoké náklady buď na inovace a/nebo na výzkum a vývoj. Takovéto ekonomické činnosti zároveň vytvářejí vyšší přidanou hodnotu.“ (High-tech sektor. ČSÚ, on-line). Do této oblasti patří takové subjekty, jejichž převažující činnost patří do následujících skupin a částí CZ-NACE (High-tech sektor: Seznam ekonomických činností High-tech sektoru dle CZ-NACE a OKEČ. ČSÚ, on-line):

- **high-tech zpracovatelský průmysl** (Výroba farmaceutických výrobků a přípravků – oddíl 21, Výroba počítačů a elektronických součástek – skupiny 26.1, 26.2, Výroba spotřební elektroniky a optických přístrojů – skupiny 26.3, 26.4, 26.7, 26.8, Výroba měřících, zkušebních, navigačních a léčebných přístrojů – skupiny 26.5, 26.6, Výroba letadel a jejich motorů, kosmických lodí a jejich zařízení – skupina 30.3);
- **high-tech služby** (Audiovizuální a informační činnosti – oddíly 59, 60, 63, Činnosti v oblasti ICT – oddíly 61, 62, Výzkum a vývoj – oddíl 72).

Pro zjištění současného vztahu firem k inovačnímu prostředí v Jihomoravském kraji bylo využito on-line dotazníkového šetření se sadou deseti uzavřených i otevřených otázek. Toto šetření probíhalo od 19. 2. do 8. 3. 2013. Oslovované subjekty byly selektovány z dat, poskytnutých brněnskou pobočkou Českého statistického úřadu. Z celkového počtu 4 349 subjektů ekonomicky činných v high-tech odvětví (3 080 fyzických osob a 1 269 osob právnických) byly odstraněny všechny fyzické osoby a subjekty, které neudávaly počet zaměstnanců anebo měly počet zaměstnanců roven nule. Takto bylo získáno celkem 693 ekonomických subjektů z celého Jihomoravského kraje (viz tab. 1), které byly osloveny (z toho 526 (75 %) podniků působí na území okresu Brno-město). Návratnost dotazníku nebyla podle předpokladu příliš vysoká, nicméně se podařilo získat 110 vyplněných dotazníků, což představuje návratnost 15,8 % (v okresu Brno-město činila návratnost 14,6 %). Struktura firem, které

dotazník vyplnily, odpovídá velikostní i odvětvové struktuře celkového souboru, a proto i tento vzorek lze považovat za reprezentativní.

High-tech odvětví v Jihomoravském kraji

Poloha Jihomoravského kraje ve střední Evropě při hranici s Rakouskem, Slovenskem a také blízkým Maďarskem společně s přirozeným centrem – městem Brnem – předurčuje zdejší hospodářské aktivity. Nejen strategická poloha, ale také koncentrace průmyslu, obchodu, vědy a výzkumu, kvalitní pracovní síly (analýzu lidského kapitálu pro potřeby high-tech provedl např. Marvel 2013) a informačních technologií spojených s rozvíjejícím se podnikatelským a inovačním prostředím je hlavním faktorem lákajícím do Jihomoravského kraje nové firmy (tzv. pull faktory; determinanty inovací se zabývala i Knockaert et al. 2013). Mezi další přednosti Jihomoravského kraje lze zařadit i existenci strategických dokumentů, v oblasti inovací a high-tech, zejména již zmiňovanou Regionální inovační strategii.

Koncentrace podniků v okrese Brno-město podnikajícími v některém z odvětví high-tech je patrná z tab. 1. Druhé místo zaujímá okres Brno-venkov, jelikož řada podniků je lokalizována v průmyslových/podnikatelských zónách, které jsou těsně za hranicí města Brna (např. průmyslová zóna v Modřicích).

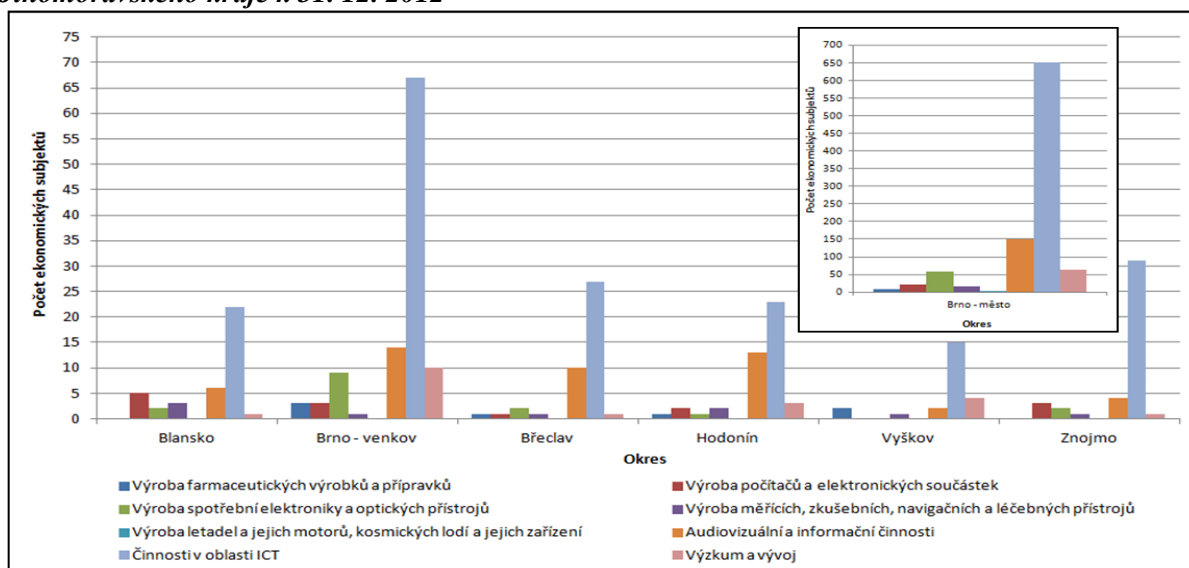
Tab. 1: Velikostní struktura právnických osob podnikajících v high-tech odvětvích v okresech Jihomoravského kraje k 31. 12. 2012

Počet zam.	1–49	50–249	250 a více	0 nebo N/A	Celkem
Okres					
Blansko	24	3	0	12	39
Brno-město	466	50	10	443	969
Brno-venkov	55	1	3	48	107
Břeclav	26	0	0	17	43
Hodonín	21	1	1	22	45
Vyškov	11	0	2	11	24
Znojmo	19	0	0	23	42
Jihomoravský kraj	622	55	16	576	1 269

Zdroj: Český statistický úřad

Z hlediska struktury jednotlivých činností dominují firmy zabývající se činnostmi v oblasti informačních a komunikačních technologií (ICT). Druhé místo pak zaujímají činnosti audiovizuální a informační, pomyslné třetí místo obsadil výzkum a vývoj.

Obr. 1: Počet právnických osob podnikajících v high-tech odvětvích dle činností v okresech Jihomoravského kraje k 31. 12. 2012



Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Stav inovačního prostředí z pohledu high-tech podniků

Z hlediska **velikostní struktury** se šetření zúčastnila převážná většina – 89,1 % – malých firem (tzn. do 49 zaměstnanců, z toho převážná většina mikropodniků). Sedm respondentů uvedlo, že jejich podnik náleží mezi středně velké podniky a pět uvedlo, že patří mezi velké podniky. Toto rozdělení zhruba odpovídá velikostní struktuře všech high-tech podniků v kraji, stejně jako odvětvová struktura respondentů.

V otázce, která zjišťovala, zda mají firmy **vlastní vývojové centrum**, odpovědělo 56,4 % respondentů kladně, 40,0 % negativně. Pouze čtyři firmy nemají vlastní vývojové centrum, ale mají v plánu ho vybudovat. Z pěti velkých firem všechny odpověděly, že mají své vlastní výzkumné a vývojové centrum. Ze středně velkých firem, tři firmy uvedly, že mají svůj vlastní výzkum a vývoj a čtyři firmy uvedly, že vlastní výzkum a vývoj vůbec nemají a ani s ním nepočítají do budoucna. Z malých firem uvedlo 54 subjektů, že mají vlastní výzkum a vývoj, čtyři firmy uvedly, že nemají, ale plánují ho vytvořit a 40 firem uvedlo, že nemají svoje vlastní výzkumné a vývojové centrum.

Jedním ze základních faktorů rozvoje je spolupráce (Binek, Koráb et al. 2011: 28–40). To platí i v podnicích zabývajících se high-tech aktivitami. Proto další z otázek zjišťovala, zda **firmy spolupracují nebo využívají služeb výzkumných ústavů či jiných institucí**. 65,5 % firem dotazovaných odpovědělo, že s nikým nespolupracuje. 34,5 % spolupracuje s různými subjekty. Respondenti, kteří odpověděli kladně, následně upřesnili svoji odpověď v doplňující otázce, z níž vyplývá, že nejčastější spolupráce je mezi firmou a vysokou školou (všechny firmy, které odpověděly kladně), dále jinou soukromou firmou (15 z 38 firem), s výzkumným ústavem nebo s institucí veřejné správy (oboje 8 firem z 38).

Jiný typ spolupráce, která firmy mohou využívat je spolupráce či **využívání služeb organizací, či zájmových sdružení a jiných subjektů, které podporují inovující firmy** (např. JIC). Ze 110 firem odpovědělo 94 (85,5 %), že nevyužívají žádných služeb a pouze 15 (13,6 %) uvedlo, že využívají těchto služeb pro podporu inovujících firem. Z těchto 15 firem, které nějakým způsobem spolupracují, uvedlo pět subjektů spolupráci přímo s Jihomoravským inovačním centrem. Dvě firmy uvedly spolupráci s Vysokým učením technickým v Brně a Masarykovou univerzitou, jedna firma spolupracuje s Vojenským výzkumným ústavem. Zajímavé jsou odpovědi, kdy firmy uvedly spolupráci se subjekty a institucemi, jako je AISEC (Studentská organizace, která sdružuje studenty z více než 110 zemí celého světa a umožňuje jim různé stáže. Spolupracujícím firmám umožňuje

vyhledat a zaměstnat studenta s takovou oborovou profilací, která zajistí jeho přínos pro firmu. /Podle: AIESEC, on-line/. Tato spolupráce se jeví jako výhodná, zejména protože v současné době se firmy potýkají s nízkými praktickými zkušenostmi absolventů, kteří nejsou schopni se ihned začlenit do struktury firmy bez dalších doškolování.), Regionální hospodářská komora Brno (zajišťuje podporu podnikatelských aktivit a prosazování a ochranu zájmů členských firem, poskytuje služby v oblasti vzdělávání, finančního poradenství atd. /podle: Regionální hospodářská komora Brno, on-line/) a Czech Invest.

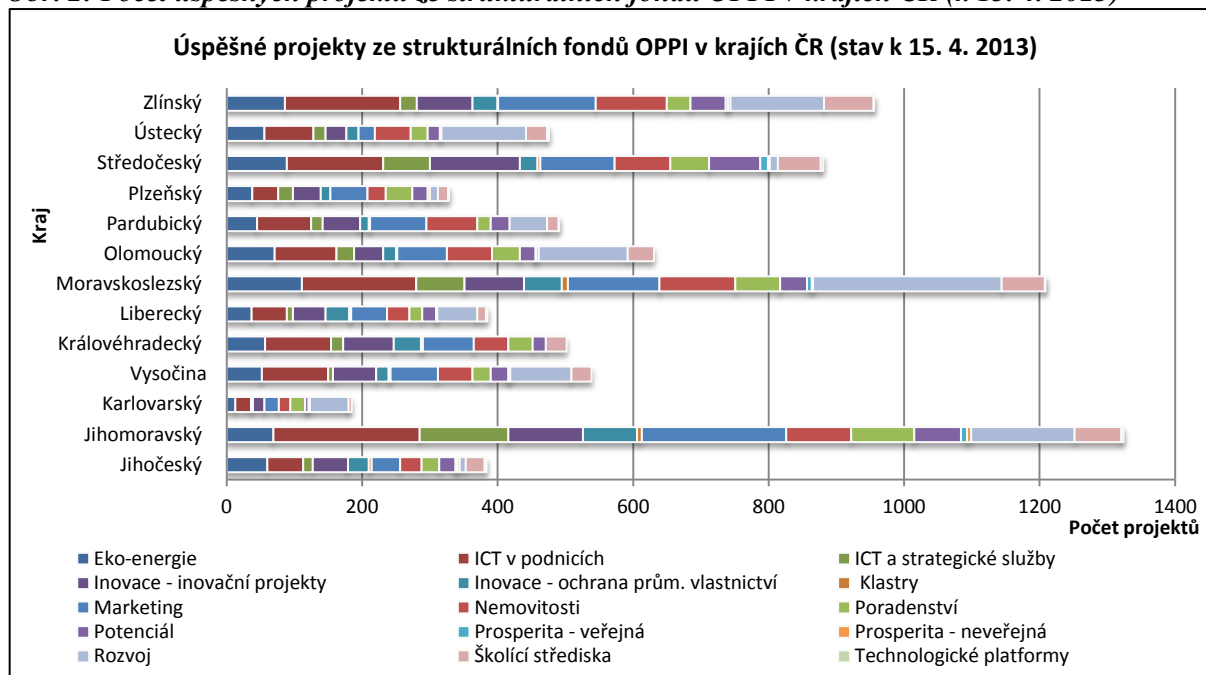
Také spolupráce v rámci **klastru** nebo **podnikatelských inkubátorů** není zatím v Jihomoravském kraji příliš rozvinutá. Pouze devět firem uvedlo, že jsou součástí takového typu spolupráce, ostatní firmy nejsou inkubovány ani nejsou členy některého klastru. Z devíti firem, které odpověděly kladně, jsou tři, které uvedly, že spolupracují s Jihomoravským inovačním centrem, jedna firma je začleněna do Biotechnologického inkubátoru a dvě firmy uvedly, že nejsou inkubovány, ale fungují jako spolupracující subjekt. Jedna firma náleží do Podnikatelského inkubátoru Brno – Jih. Dvě firmy uvedly, že jsou členy Network Security Monitoring Clusteru (kooperační odvětvové uskupení zaměřené na oblast bezpečnosti počítačových sítí a bezpečnosti v ICT; podle: <http://www.nsmcluster.com/>). Ostatní respondenti neuvedli v druhé části dotazníku, jakého sdružení jsou členem.

Výhody členství v různých sítích jsou mnohé. Z pěti respondentů, kteří přínosy vyjmenovali je patrné, že mezi hlavní výhody patří: „*Spolupráce s firmami podobného zaměření. Příspěvky na prezentace firem na veletrzích, pořádání různých akcí a setkání pro podnikatele.*“ Dále také firmy uváděly jako výhodu: „*levnější nájem a některé služby a vzájemnou pomoc v oblastech, které některé firmy nepokrývají.*“ V odpovědích se však objevily i **nevýhody** jako: „*Umí pomoci jen velmi malým firmám, nezaměřují se na podstatné věci.*“ Jeden z respondentů měl poměrně negativní zkušenost: „*Inkubátor žije na vašem výzkumu, alespoň ten co jsme s ním kdysi jednali. Dnes nemá ani cenu sdělovat nejnovější věci z důvodů konkurence a jeho kopírování bez souhlasu ... Technologie typu vzorců, postupů a podobné nelze chránit... Operační program nemá smysl – stejně jej je nutné uvěřovat a potom teprve dostaneme peníze (na rozdíl od Němců apod.). ... Čerpání nestojí za nic, protože nápady nelze synchronizovat s nějakými pochybnými programy!!!* (upraveno do publikovatelné verze).

Z odpovědí je jasné, že členství v těchto subjektech má své výhody i nevýhody a určitě je ještě stále na čem pracovat k jeho zdokonalení. Bohužel nízký počet odpovědí znemožňuje vytvoření objektivnějšího názoru.

Další téma, které bylo v dotazníku řešeno, bylo **využívání financí z operačních programů a náročnost administrativy při podávání žádosti**. Ze 110 respondentů využilo financí z některého operačního programu pouze 29 firem (26,4 %), a to i přesto, že Jihomoravský kraj je regionem, ve kterém je v rámci ČR realizováno nejvíce projektů z Operačního programu (dále pouze OP) Podnikání a inovace (viz obr. 2; hl. město Praha nemůže z OP čerpat), což dokazuje silnou pozici a snahu o rozvoj u podniků v kraji. Právě OP Podnikání a Inovace byl respondenty uveden v pěti případech, dále byl uveden OP Výzkum a vývoj pro inovace, OP Lidské zdroje a zaměstnanost a OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost. Program Czech Investu – ICT a strategické služby byl uveden v odpovědích dvakrát. Také dvě firmy uvedly, že se zúčastnily programů Technologické agentury České republiky – Centra kompetence a programu Alfa. Jedna firma využila program TANDEM a čtyři firmy využily program TIP od Ministerstva průmyslu a obchodu. Jeden respondent uvedl zapojení do programu Ministerstva práce a sociálních věcí – Školení je šance. Dva respondenti uvedli opakované zapojení do rámcových programů Evropské unie FP5, FP6 a FP7.

Obr. 2: Počet úspěšných projektů ze strukturálních fondů OPPI v krajích ČR (k 15. 4. 2013)

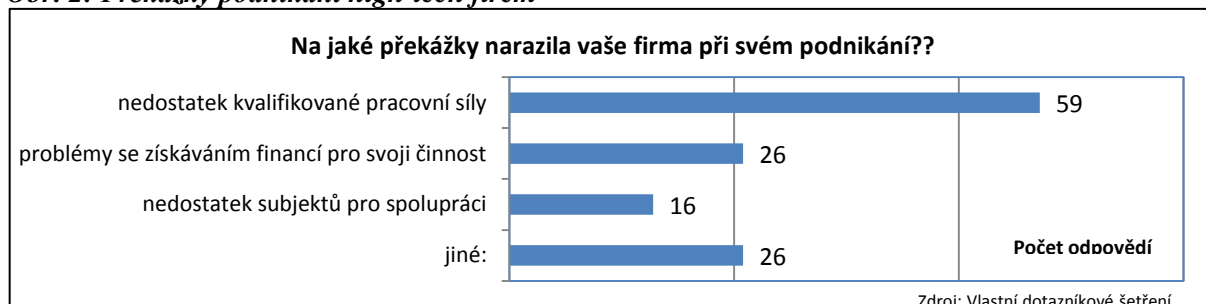


Zdroj: Statistika čerpání dotací z programů OPPI. Czechinvest. URL <<http://eaccount.czechinvest.org/Statistiky/StatistikaCerpáníDotací.aspx>>

Administrativa procesu podávání žádosti a čerpání zdrojů z operačních programů se jeví 71 firmám (64,5 %) jako složitá. Odpověď „nevím“ zvolilo celkem 31 respondentů (logicky těch, kteří o dotace zatím nežádali) a odpověď ne zvolilo osm firem. Odpovědi tedy jasně ukazují, že většina firem je toho názoru, že administrativa spojená se získáváním dotací, je skutečně složitá. Je dokonce velmi pravděpodobné, že náročná administrativa stojí za odražením některých firem od čerpání těchto zdrojů.

Problémy s dotačními zdroji se objevovaly i u předposlední otázky: „Narazila vaše firma při svém podnikání na nějaké **překážky**“. Na tuto otázku odpovědělo kladně 75 respondentů (68,2 %) a záporně 35. Nejčastěji firmy uváděly jako překážku nedostatek kvalifikované pracovní síly, a to v 59 případech. Ve 26 případech uvedly problémy se získáváním financí pro svoji činnost a 16 respondentů odpovědělo, že jejich firma trpí nedostatkem subjektů pro spolupráci. Ve 26 případech uvedly jiné překážky, jako státní byrokracii, legislativu a s ní spojené neustálé změny zákonů a předpisů Evropské unie a dále také nejasná výběrová řízení. Jeden respondent dokonce uvedl, že po něm byl požadován úplatek při žádosti o čerpání dotací z fondů. Další uváděl současnou neochotu zákazníků investovat, vlivem probíhající ekonomické krize. Z odpovědí na tuto otázku vyplývá, že i když Jihomoravský kraj, a zejména město Brno, je městem s koncentrací vysokých škol, přesto firmy trpí nedostatkem kvalifikované pracovní síly.

Obr. 2: Překážky podnikání high-tech firem



Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření

Zdroj: vlastní dotazníkové šetření

Poslední otázka hodnotila **inovační prostředí** v Jihomoravském kraji. V této otázce nejvíce respondentů uvedlo, že shledávají podmínky pro inovace v Jihomoravském kraji za průměrné (86 subjektů, tj. 78,2 %). Podle 15 firem jsou v Jihomoravském kraji nepříznivé podmínky pro inovace a devět firem označilo podmínky pro inovace za výborné.

Závěr

Odpovědi high-tech firem z Jihomoravského kraje ukázaly, že inovační prostředí kraje není optimální. Kromě vnějších nedostatků, mezi něž lze zařadit zejména byrokracii a náročnou administrativu při čerpání podpůrných zdrojů, však existují bariéry i uvnitř firem, což je patrné zejména z nízké intenzity spolupráce (ať už v rámci klastrů, spolupráce s výzkumnými ústavy nebo členství v profesních organizacích). Toto může být výraznou bariérou při difúzi inovací (bližze Blažek, Uhlíř 2011). Poněkud překvapivé je, že řada firem postrádá kvalifikovanou pracovní sílu.

Pozitivní je, že více než polovina dotazovaných firem má vlastní výzkumné a vývojové centrum, což částečně vyvrací to, že Česká republika je pouze „montovna“ bez tvorby přidané hodnoty. Vlastnictví vlastního výzkumného nebo vývojového centra umožňuje vyvíjet nové procesy a postupy, které zvyšují přidanou hodnotu finálních výrobků a které se stávají zajímavé nejen pro náš, ale i pro zahraniční trh, a tím pádem se zviditelňuje i Jihomoravský kraj jako inovativní region.

Jihomoravský kraj tak má podle výsledků šetření stále co zlepšovat. Na druhou stranu je v rámci krajů České republiky v oblasti high-tech a inovací na špici, což je podpořeno kvalitní činností JIC a ale samozřejmě i samotných firem.

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje*. Praha: Karolinum, 2011. 344 s. ISBN 9788024619743.
- [2] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. Regional Innovation Policies in the Czech Republic and the Case of Prague: An Emerging Role of a Regional Level? *European Planning Studies*. Vol. 15, Issue 7, 2007. pp. 871–888. DOI: 10.1080/09654310701356175.
- [3] BINEK, J., KORÁB, V. et al. *Obce a regiony pro podnikatele & Podnikatelé pro obce a regiony*. 1. vyd. Brno: GaREP, spol. s r.o., 2011. 120 s. ISBN 978-80-905139-0-7.
- [4] *HIGH-tech sektor*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/high_tech_sektor> [cit. 24. 1. 2013].
- [5] *HIGH-tech sektor: Seznam ekonomických činností High-tech sektoru dle CZ-NACE a OKEČ*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/seznam_ekonomickyh_cinnosti_high_tech_sektoru_dle_cz_nace_a_okec/\\$File/01_seznam_ekonomickyh_cinnosti_ht_sektoru.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/seznam_ekonomickyh_cinnosti_high_tech_sektoru_dle_cz_nace_a_okec/$File/01_seznam_ekonomickyh_cinnosti_ht_sektoru.pdf)> [cit. 24. 1. 2013].
- [6] KNOCKAERT, M., VANDENBROUCKE, E., HUYGHE, A. Unraveling the need for innovation support services in new technology-based firms: The impact of commercialization strategy. *Science and public policy*, Vol. 40, Issue 1. 2013. pp. 85–96. DOI: 10.1093/scipol/scs060.
- [7] MARVEL, M. R. Human Capital and Search-Based Discovery: A Study of High-Tech Entrepreneurship. *Entrepreneurship theory and practice*. Vol. 37, Issue 2. 2013. pp. 403–419. DOI: 10.1111/j.1540-6520.2011.00465.x.
- [8] *Network Security Monitoring Cluster*. URL <<http://www.nsmcluster.com/>> [cit. 10. 4. 2013]
- [9] Regionální hospodářská komora Brno. *O nás*. Dostupné z: <<http://www.rhkbrno.cz/o-nas/okomre>> [cit. 25. 3. 2013].
- [10] *Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje. Co je to RIS?* Dostupné z: <<http://www.risjmk.cz/cz/co-je-to-ris/>> [cit. 16. 4. 2013].
- [11] ROJÍČEK, M. *Strukturální analýza české ekonomiky*. Working Paper CES VŠEM No. 3/2007. Praha: VŠE, 2007. Dostupné z: <http://sis.vsem.cz/data/data/ces-soubory/konference-seminare/gf_RojicekHK.pdf> [cit. 7. 4. 2013]

- [12] RYAN, P., GIBLIN, M. High-tech Clusters, Innovation Capabilities and Technological Entrepreneurship: Evidence from Ireland. *World Economy*, Vol. 35, Issue 10. pp. 1322–1339, 2013. DOI: 10.1111/j.1467-9701.2012.01486.x.
- [13] SKOKAN, K. *Industry Clusters in Regional Development*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, The Faculty of Economics, 2002. Dostupné z: <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/12372/1/MPRA_paper_12372.pdf> [cit. 14. 4. 2013]
- [14] *Statistika čerpání dotací z programů OPPI*. Praha: CzechInvest. Dostupné z: <<http://eaccount.czechinvest.org/Statistiky/StatistikaCerpaniDotaci.aspx>>
- [15] VITURKA, M. Competitiveness of regions in the light of global economy. Case study of the Czech regions. In Wilk, W. (ed.) *Global Changes: Their Regional and Local Aspects*. Warsaw: University of Warsaw, 2009. s. 301–312, 12 s. ISBN 978-83-89502-73-5.
- [16] WOKOUN, R., DAMBORSKÝ, M., KOUŘILOVÁ, J., KREJČOVÁ, N. The Competitiveness of Regions in the EU. The Competitiveness of Regions in the EU. In *ERSA – Regions in Motion: Breaking the Path*. Bratislava: European Regional Science Association, 2012. Dostupné z: <<http://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa12/e120821aFinal00790.pdf>> [cit. 21. 4. 2013]

ŠTRUKTURÁLNA KONVERGENCIA REGIÓNOV SR VO VÄZBE NA INOVAČNÚ STRATÉGIU A POLITIKU SR

STRUCTURAL CONVERGENCE OF REGIONS OF THE SR IN RELATION TO INNOVATION STRATEGY AND POLICY OF THE SR

ING. PAULA BOLCÁROVÁ

ING. STANISLAV KOLOŠTA, PHD.

DOC. ING. RADOSLAV KOŽIAK, PHD.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Dep. of Public Economy and Regional Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: paula.bolcarova@umb.sk, stanislav.kolosta@umb.sk, radoslav.koziak@umb.sk

Anotácia

Cieľom článku je prešetrenie, či regióny Slovenska konvergujú v zmysle odvetvovej podobnosti. Vývoj štruktúry ekonomických činností s použitím údajov o zamestnanosti analyzujeme pomocou indexu špecializácie, ktorý sledujeme separátne pre jednotlivé odvetvia a jednotlivé kraje. Dátová vzorka zahŕňa obdobie rokov 2009-2011. Pri podrobnejšom pohľade na vývoj regiónov SR aj jednotlivých odvetví sme zistili sklon ku diverzifikácii v odvetvovej štruktúre. Index špecializácie agregovaný pre celú SR potvrdil proces konvergenzie medzi regiónmi SR.

Kľúčové slová

plánovanie a príprava strategických dokumentov, štrukturálna konvergenca, index štrukturálnej heterogenity, štruktúra ekonomických činností.

Annotation

The aim of the article is investigating whether the Slovak regions converge in terms of sectoral similarity. Using employment data, all regions' economy structures are analysed by the index of specialization, which is computed specifically for each sector and each region. The data sample covers the period from 2009 to 2011. Considering the development of Slovak regions in detail, our results indicate the significant shift from the concentration to the diversification. Index of specialization on the aggregate level confirms the convergence process among the regions of the SR.

Key words

planning and preparation of strategic documents, structural convergence, index of structural heterogeneity, economic structure.

JEL classification: H00, R10, R11, R15

Úvod

Hospodárska kríza ako aj vstup do Eurozóny výrazným spôsobom zmenili pôsobenie mnohých firiem v posledných rokoch. Príležitosti a ohrozenia konkurenčného postavenia na trhu výrobných faktorov aj na trhu produkcie sa podstatne zvýraznili. Kým niektoré podniky prišli o svoj podiel na trhu, iné získali možnosť relokovať produkciu do priaznivejších regiónov s vyšším potenciálom trhu, resp.

nižšími náklady, a to nie len v tuzemsku. Tieto zmeny podmieňujú aj vývoj štruktúry ekonomických činností v jednotlivých regiónoch SR.

Sledovanie odvetvovej štruktúry je podstatné z niekoľkých dôvodov. V prvom rade, ak makroekonomické šoky sú špecifické pre istý sektor či odvetvie, odvetvová štruktúra má dôsledky v medzinárodnom prenose hospodárskeho cyklu. Toto je krátkodobý až strednodobý pohľad na implikácie štrukturálnej konvergencie. Z dlhodobého hľadiska možno pozorovať, že krajiny prechádzajú podobnými stupňami vývoja, ktoré sú pri ekonomickom raste charakterizované rastom a útlmom podobných odvetví. (Wacziarg, 2001) Vzhľadom na odvetvie však variuje aj produktivita práce, potreba výrobných faktorov, pridaná hodnota, ako aj cena, resp. mzda za pridanú hodnotu. Možno teda tvrdiť, že koncentrácia odvetví, resp. špecializácia regiónov bude determinovať aj ekonomický rast či vývoj regionálnych disparít, a to ako ekonomickej výkonnosti alebo sociálneho blahobytu, tak aj disparity participácie na pracovnom trhu.

V SR sa implementácia štátnej a regionálnej inovačnej politiky plánuje realizovať formou vybudovania regionálnych inovačných centier, RIC. Pri spracovaní Inovačnej stratégie SR sa okrem iného analyzoval inovačný potenciál regiónov, aby sa mohli predbežne zafinancovať póly rastu v regiónoch. V prílohe k návrhu Inovačnej politiky SR na roky 2008 až 2010 sa píše, že pri hodnotení projektov sa budú podporovať len tie projekty, ktoré sú v súlade s pólami rastu. A ďalej, aby sa zabránilo duplicitě projektov, po dohovore o realizácii sa vytvorí vždy len jedno centrum v rámci SR, ktoré môžu RIC založiť spoločne. Predpokladáme teda, že táto podporná politika by sa mala odraziť vo zvyšovaní miery špecializácie regiónov a koncentrácie odvetví. V tomto príspevku ukážeme, aký je prirodzený vývoj odvetvovej štruktúry v regiónoch SR a či plánovanie štátnej a regionálnej politiky v kontexte podpory istých odvetví bolo v jeho súlade.

1. Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je prostredníctvom analýzy rozdelenia odvetvových aktivít v regiónoch odhaliť, ktorý z procesných faktorov, špecializácia alebo diverzifikácia ekonomických činností, na území SR možno pozorovať, resp. ktorý z nich dominuje.

V prípade štrukturálnej konvergencie narábame s heterogenitou, pričom jej rastúca tendencia je prirodzene prejavom divergencie a naopak, jej klesanie v čase interpretujeme ako konvergenciu. Krugman (1991) navrhol na meranie heterogenity index špecializácie. Štrukturálnu konvergenciu však ovplyvňujú dva typy štrukturálnych zmien, a to medzisektorové a medziodvetvové zmeny štruktúry (Palan, Schmiedeberg, 2010). Index špecializácie preto upravíme tak, aby zachytával vývoj nie len odvetvia, ale aj sektoru ako celku. Kvantifikovať teda budeme hodnoty indexu SHE^{NI} podľa vzťahu:

$$SHE^{NI} = \frac{1}{N} \frac{1}{I} \sum_{n=1}^N \sum_{i=1}^I |b_i^n - \bar{b}_i|$$

kde b_i^n predstavuje zamestnanosť v regióne n v odvetví i vyjadrenej ako podiel na celkovom počte zamestnancov v regióne n , \bar{b}_i predstavuje priemerný podiel zamestnanosti v odvetví i na celkovej zamestnanosti v SR, N je počet regiónov a I počet odvetví.

Hodnoty indexu možno interpretovať ako podiel zamestnanosti v skupine analyzovaných regiónov, ktorého preskupením medzi regiónmi sa dosiahne perfektná homogenita, a teda jeho klesanie bude naznačovať tendenciu ku konvergencii sektorových štruktúr. Index špecializácie má spodnú hranicu rovnú 0, čo by indikovalo perfektnú homogenitu, respektíve, že všetky regióny majú rovnakú odvetvovú štruktúru. Naopak, vysoké hodnoty môžu naznačovať perfektnú špecializáciu regiónu, ktorá je pozorovateľná len v prípade, že počet regiónov je väčší ako počet odvetví, teda každý región sa špecializuje len na jedno odvetvie. Ak je však počet regiónov nižší, tak ako v našom prípade, potom ide o prípad perfektnej koncentrácie (keď sa jedno odvetvie nachádza iba v jednom regióne, ale v tomto regióne nemusí byť odvetvím jediným).

Agregovanie údajov do indexu možno previesť aj separátne pre jednotlivé regióny, respektíve pre jednotlivé odvetvia. Parciálny index špecializácie pre región n , $nSHE^I$, ktorý bude vyjadrovať priemernú disparitu medzi odvetvovou štruktúrou regiónu a národného hospodárstva ako celku, vyjadríme v tvare:

$$nSHE^I = \frac{1}{I} \sum_{n=1}^I |b_i^n - \bar{b}_i|$$

Obdobne možno odvodiť aj index koncentrácie odvetvia, avšak v prípade komparácie indexov medzi konkrétnymi odvetviami však narážame na generálny problém súvisiaci s mierami variability a síce, že ich hodnota rastie s rastom priemeru analyzovanej premennej, a teda prirodzene, odvetvie všeobecne preferované v krajine z hľadiska zamestnanosti bude vykazovať vyššie hodnoty variability, resp. koncentrácie meranej pomocou indexu $iSHE^N$. Preto tento index upravíme tak, aby zohľadňoval významnosť odvetvia pre národné hospodárstvo, resp. úmernosť zastúpenia odvetvia z hľadiska počtu zamestnancov. Kvantifikujeme teda index koncentrácie odvetvia i , $iSHE^N$ v tvare:

$$iSHE^N = \frac{1}{N} \frac{1}{\bar{b}_i} \sum_{n=1}^N |b_i^n - \bar{b}_i|$$

Osobitne zaujímavé by bolo identifikovanie takých odvetví, ktoré napriek nemennosti priemerného podielu zamestnanosti v sledovaných obdobiach zaznamenali zmenu ukazovateľa SHE^N , čo by indikovalo relokáciu odvetvia medzi regiónmi.

V príspevku budeme operovať s údajmi o zamestnanosti v odvetviach podľa revidovanej klasifikácie SK NACE (tab. 1) platnej od roku 2008. Dátovú základňu sledujeme za obdobie rokov 2009 až 2011, čo nám umožní prešetriť, či implementácia regionálnej politiky bola reflektovaná vo vývoji odvetvovej štruktúry.

Tab. 1: Zoznam analyzovaných odvetví podľa klasifikácie SK NACE Rev (legenda k obr. 1)

1 Poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov	10 Informácie a komunikácia
2 Ťažba a dobývanie	11 Finančné a poisťovacie činnosti
3 Priemyselná výroba	12 Činnosti v oblasti nehnuteľností
4 Dodávka elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu	13 Odborné, vedecké a technické činnosti
5 Dodávka vody; čistenie a odvod odpadových vôd, odpady a služby odstraňovania odpadov	14 Administratívne a podporné služby
6 Stavebníctvo	15 Verejná správa a obrana; povinné sociálne zabezpečenie
7 Veľkoobchod a maloobchod; oprava motorových vozidiel a motocyklov	16 Vzdelávanie
8 Doprava a skladovanie	17 Zdravotníctvo a sociálna pomoc
9 Ubytovacie a stravovacie služby	18 Umenie, zábava a rekreácia
	19 Ostatné činnosti

Zdroj: vlastné spracovanie

2. Výsledky

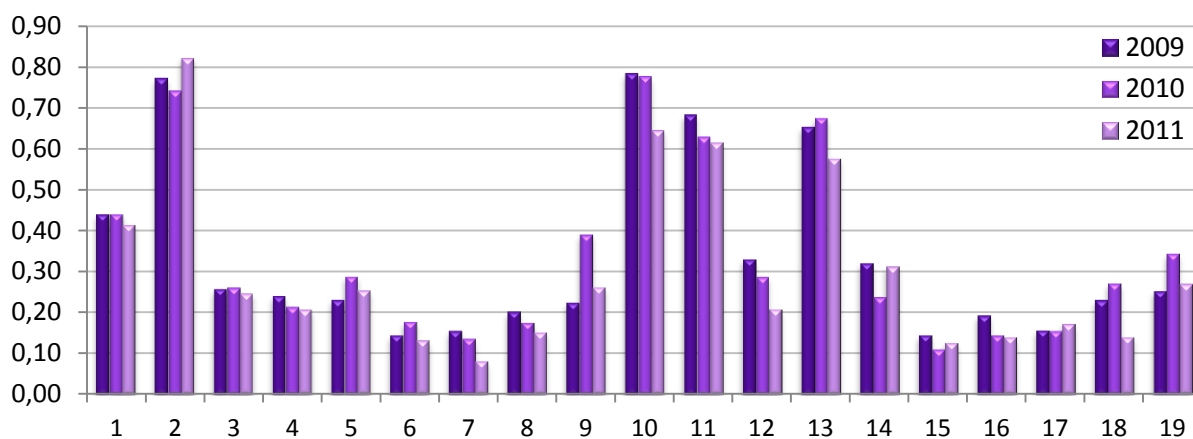
Prezentáciu výsledkov analýzy začneme hodnotami súhrnného indexu SHE^N (tab. 2), ktoré naznačujú, že v analyzovanom období dochádzalo ku konvergencii odvetvových štruktúr regiónov SR.

Tab. 2: Hodnoty indexu SHE^N za období rokov 2009 až 2011

	2009	2010	2011
index $iSHE^N$	1,35	1,27	1,18

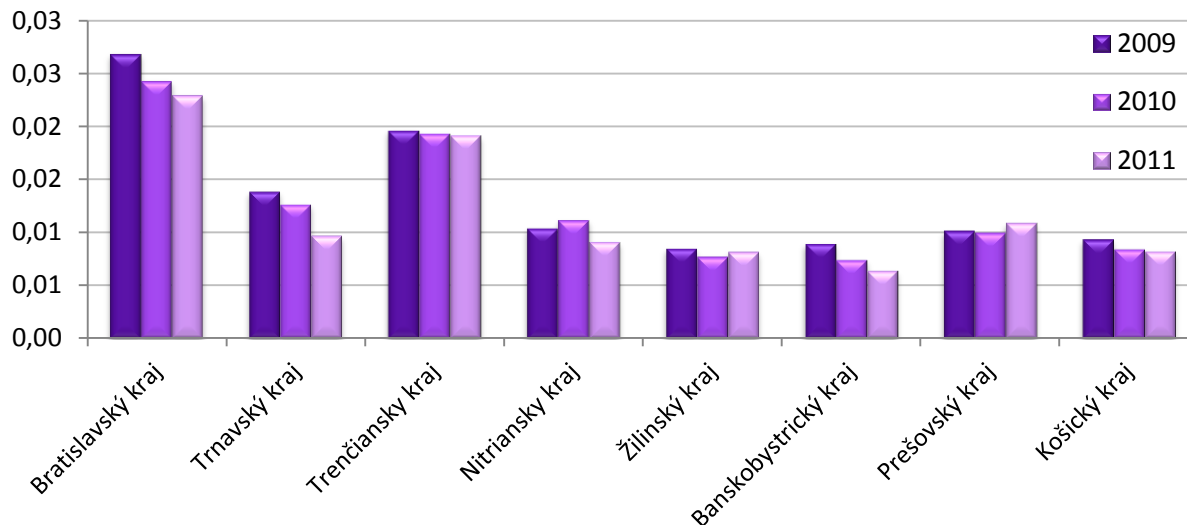
Zdroj: vlastné spracovanie

Pri agregovaní disparít odvetvovej štruktúry sme vypočítali hodnoty samostatne pre jednotlivé odvetvia (obr. 1) ako aj pre jednotlivé kraje (obr. 2). Pri agregovaní hodnôt za jednotlivé odvetvia možno odhaliť výraznú koncentráciu odvetví „Ťažba a dobývanie“ a troch odvetví zo sektoru služieb, „Informácie a komunikácia“, „Finančné a poisťovacie činnosti“ a „Odborné, vedecké a technické činnosti“, ktoré zároveň zaznamenali v analyzovanom období posun ku diverzifikácii medzi regiónmi SR, podobne ako väčšina odvetví. Signifikantný rast koncentrácie nebol zaznamenaný v žiadnom z odvetví, hoci v niektorých sa objavili výrazne zmeny indexu v roku 2010. Tento nekoherentný vývoj však mohol súvisieť s dopadmi prebiehajúcej hospodárskej krízy na oblasť zamestnanosti, ktorá reagovala oneskorene na zmeny v produkcii. Miery koncentrácie odvetví a ich vývoj v analyzovanom období možno pozorovať na obr. 1.

Obr. 1: Index $iSHE^N$ pre jednotlivé odvetvia podľa klasifikácie SK NACE Rev.

Zdroj: vlastné spracovanie

Obr. 2 jasne prezentuje, že výrazným procesom diverzifikácie odvetvovej štruktúry prešli hlavne Trnavský a Banskobystrický kraj, kde sa index znížil takmer o jednu tretinu. Vysokú mieru špecializácie možno pozorovať v Bratislavskom kraji a v Trenčianskom kraji, kde vývoj nepreukázal tendenciu ani k ďalšej špecializácii ani ku diverzifikácii. K miernemu rastu špecializácie došlo iba v Prešovskom kraji.

Obr. 2: Index nSHE¹ pre jednotlivé kraje

Zdroj: vlastné spracovanie

Záver

V úvode príspevku sme si uviedli dôvody prečo je odvetvovú štruktúru potrebné sledovať. Na základe analýzy vývoja súhrnného indexu špecializácie ako aj parciálnych indexov pre jednotlivé odvetvia a kraje v sledovanom období môžeme povedať, že na území SR dominuje proces diverzifikácie odvetvovej štruktúry. Výrazná koncentrácia je pozorovaná len v odvetví „Ťažba a dobývanie“ a v troch odvetviach zo sektoru služieb, „Informácie a komunikácia“, „Finančné a poisťovacie činnosti“ a „Odborné, vedecké a technické činnosti“. Z hľadiska krajov možno pozorovať vysokú a perzistentnú špecializáciu len v Trenčianskom kraji. Vysokú špecializáciu vykázal v roku 2009 aj Bratislavský kraj, v nasledujúcich rokoch sa však odvetvová štruktúra viac priblížila k priemernej štruktúre SR.

Nepotvrdilo sa nám teda, že by vývoj odvetvovej štruktúry reflektoval implementovanú regionálnu inovačnú politiku. Vo všeobecnosti sa usudzuje, že prirodzený vývoj smerujúcu k diverzifikácii odvetvovej štruktúry v regiónoch je pozitívny z hľadiska zmierňovania prenosu makroekonomických šokov. Národná inovačná politika vo vzťahu k špecializácii regiónov a koncentracii odvetví tak naďalej ostáva vhodným námetom na odbornú diskusiu.

Literatúra

- [1] KRUGMAN, P. *Geography and Trade*. England : The MIT Press, 1991. ISBN 0-262-06204-6
- [2] MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2008. *Návrh Inovačnej politiky SR na roky 2008 až 2010, číslo: 2272/2007-1000* [cit. 20. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.siea.sk/oldweb/inovacie/subory/inovacna_politika.pdf>.
- [3] PALAN, N., SCHMIEDEBERG, C. Structural convergence of European countries. In *Structural Change and Economic Dynamics*, 21, 2010, s. 85-100.
- [4] WACZIARG, R. 2001. Structural convergence. Stanford University. *International seminar on macroeconomics*, Dublin, 8 – 9 jún 2001, s. 32, [cit. 20. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.anderson.ucla.edu/faculty_pages/romain.wacziarg/downloads/structconv.pdf>.

Príspevek byl zpracován v rámci grantu VEGA 1/1010/11 „Teoreticko - metodologické východiská plánovania v podmienkach územných samospráv a možnosti ich aplikácie v SR“.

REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ STRATEGIE A JEJICH FINANCOVÁNÍ

REGIONAL INNOVATION STRATEGIES AND ITS FINANCING

ING. BARBORA BABJAKOVÁ, PHD. ¹

ING. PETR JIŘÍČEK ²

¹ Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | ¹ Department of Regional and Rural Studies
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Faculty of European Studies and Regional Develop.
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 01 Nitra, Slovak Republic
E-mail: barbora.babjakova@uniag.sk

² Katedra ekonomických štúdií | ² Department of Economic Studies
Vysoká škola polytechnická Jihlava | College of Polytechnics Jihlava
✉ Tolstého 16, 586 01 Jihlava, Czech Republic
E-mail: petr.jiricek@vspj.cz

Anotace

Znalostní ekonomika je postavena na inovacích a znalostech, které vytvářejí vysokou přidanou hodnotu a umožňují ekonomický růst. V regionální dimenzi je proto velice důležité zaměřit se na regionální podporu vytváření, zavádění a diseminace inovací v regionu, čím se zvyšuje jeho konkurenceschopnost. Plánování takové podpory je deklarováno v regionálních inovačních strategiích, které představují koordinování rozvoje v oblasti znalostní ekonomiky. Článek se zaměřuje právě na komparaci regionálních inovačních strategií v České a Slovenské republice ve vybraných regionech, které vytvářejí různé podmínky pro rozvoj znalostní ekonomiky. I když je možné pozorovat určitou podobnost mezi strategiemi, strategie jsou rozdílné v závislosti od zpracovatelů strategie, od předešlých zkušeností, v menší míře od hospodářského zaměření regionu.

Klíčová slova

inovace, znalostní ekonomika, inovační strategie, EIS, financování

Annotation

Knowledge based economy is based on innovations and knowledge creating high added value and enabling high economic growth. Therefore, it is important in regional dimension to focus on regional support of creation, introduction and dissemination of innovations in region to increase his competitiveness. Planning of such interventions is declared in regional innovation strategies presenting the coordinating of the development in the field of knowledge based economy. The paper is oriented on the comparison of regional innovation strategies in Czech and Slovak Republic in chosen regions which create different conditions for knowledge economy development. Even though it is possible to observe the similarity to some extent, strategies are different dependently on the participating stakeholders, previous experiences, to the lesser extent on the economic specialization of the region.

Key words

innovation, knowledge economy, innovation strategy, EIS, financing

JEL classification: R58

Úvod

Příspěvek se zabývá koncepčními dokumenty, vytvářenými na regionální úrovni s cílem zvýšit inovační potenciál regionu, tj. dosažení vyšší úrovně inovací oproti současnému stavu a zlepšení předpoklady pro další ekonomický rozvoj regionu a finančními nástroji, jež mají umožnit podporu inovací v daném regionu. Projevem sebeuvědomění existence regionů v oblasti ekonomické, sociální, environmentální a kulturně-historické od vzniku regionální správy v České republice i na Slovensku byl vznik nejrůznějších strategických analýz a koncepcí, odrážejících prostorovou i časovou stránku regionálního rozvoje a utvářel se proces uvědomování si regionálních disparit. Bylo prováděno jejich měření v obou zemích, tak jako tomu bylo v Evropské unii již po delší období za doby trvání její regionální politiky. Jedním z prvních ekonomů, jenž se zabýval inovacemi a jejich podstatnému vlivu na ekonomický cyklus, byl rodák z Vysočiny a ekonom světového významu J. A. Schumpeter. Použil italského pojmu *innovare* (obnovovat) pro definici faktoru, který odráží proces využívání nových příležitostí ve všech činnostech lidského konání a je podstatným činitelem pro ekonomický růst.

V regionalistické literatuře (např. Blažek, 2009, Buček, Reháč, Tvrdoň, 2010) jsou uváděny některé definice toho významného ekonomického faktoru, z nichž lze rozpoznat různý přístup k dané problematice (Etzkowitz, Leydesdorff, 1997):

- nejobecnější definici inovací popisuje např. Osborn jako schopnost zavést nové do stávajícího systému porovnání ideově-teoretických východisek dokumentů
- Evropská komise definuje inovace jako obnovu a rozšíření škály výrobků, služeb a metod výroby a distribuce, zavedení změn řízení, organizace práce, pracovních podmínek, a kvalifikace pracovní síly
- inovace představuje pro Asociaci inovačního podnikání ČR sérii vědeckých, technických, finančních, organizačních i jiných možností, jejichž cílem je vznik nového či podstatně zdokonaleného produktu (výrobku, technologie, služby), efektivně umístěné na trh
- pro vědecky specializovaného autora na danou problematiku Valentu je inovace jakákoli změna ve výrobním organismu firmy

Jak vidno, není k dispozici jednoznačná definice inovace, ale dá se říci, že jednotlivé regionální inovační strategie budou odrážet výše uvedené spektrum přístupů k tomuto pro rozvoj regionu podstatnému jevu. Pro oblast regionální ekonomiky jako celku lze konstatovat, že inovativní jednání platí nejen pro ryze komerční sféru, ale že pojem inovace se vztahuje i na kvalitativní změny v produktech ve smyslu služeb a procesů veřejného sektoru a tvůrčí zapojení univerzit a výzkumných institucí.

Posilňování regionálního rozvoje související s podporou inovací úzce souvisí se znalostní ekonomikou, které růst je založen na schopnosti vytvářet, šířit a užívat nové znalosti (OECD, 1996). Znalostní ekonomika souvisí zejména se změnami v globálním systému, spojeném se zvyšující se rychlostí technologických změn, měnícími se preferencemi zákazníků a zvyšující se konkurencí. Tyto podmínky nutí firmy neustále inovovat a tak si zachovávat a rozšiřovat své pozice na trhu. Tím je ovlivněn i celý regionální rozvoj, kterého konkurenceschopnost souvisí právě se schopností přilákat a udržet firmy a zabezpečit stabilní dlouhodobý růst příjmů obyvatelstva. Koncepty, které poukazují na důležitost systémového přístupu k inovacím, se orientují na podporu *triple helix modelu*¹ (Etzkowitz, Leydesdorff, 1997), na podporu ulehčení tvorby, rozšiřování a diseminace inovací. Tyhle koncepty se uplatňují v regionální ekonomice i prostřednictvím regionálních inovačních strategií, které právě vytvářejí koordinovaný přístup k rozvoji inovací a znalostní ekonomiky na regionální úrovni. Regionální inovační strategie jsou, jako každý strategický dokument, založeny na analýze inovačního systému a podmínek v regionu. Analytická část je podstatnou pro další rozvoj území, které je plánováno prostřednictvím strategické části, kde jsou popsány prioritní oblasti a specifikovány cíle, prostřednictvím kterých se dosáhne změn v prioritních oblastech. Pro úspěšnou implementaci je

¹ jedná se o model ve smyslu interagující trojitě spirály znázorňující ve svých ramenech soukromý podnikatelský sektor, veřejnou správu a vzdělávací a výzkumný sektor, kde se spirálovitě prolínají jejich zájmy a existují styčné body

klíčové popsat způsob, jakým chceme dosáhnout změn. Způsob je popsán v implementační části, kde se specifikuje akční plán, finanční krytí, způsob monitorování a hodnocení naplnění strategie. V další části článku se věnujeme hodnocení regionálních inovačních strategií i z pohledu sestavování strategií, protože nastavení strategie taky předurčuje úspěšnost její implementace.

Evropská unie vytvořila na hodnocení regionů v oblasti podpory inovací a dosahování růstu v oblasti znalostní ekonomiky *Union Innovation Scoreboard (UIS)*² (PRO INNO Europe, 2011). UIS je zaměřen na hodnocení dosahování cílů Evropy 2020 prostřednictvím porovnávacích studií inovačního výkonu EU27 a dalších krajín a analýzou silných a slabých stránek jejich inovačních a vědeckých systémů. UIS je poskládan z kompozitních indikátorů postavených na třech klíčových dimenzích: aktivátory, aktivity firem a výstupy; a souboru indikátorů. Na základě průměrného inovačního výkonu jsou pak jednotlivé země shlukovány do 4 shluků: inovační lídři, inovační následovatelé, průměrní inovátoři a mírní inovátoři (PRO INNO Europe, 2011). Podle studie PRO INNO Europe (2011) Česká republika a Slovensko spadají do druhého shluku inovačních následovatelů. Krajiny, které jsou považovány za inovační lídře, možno společně charakterizovat silnými stránkami, které se vyznačují zejména silnými národními výzkumnými a inovačními systémy, klíčovou roli podnikatelské aktivity a spolupráci mezi veřejným a soukromým sektorem. Za klíčové oblasti podpory inovací jsou dle tohoto hodnocení považovány tematicky tzv. *Aktivátory*: Lidské zdroje, Výzkumné systémy, Finance a podpora; dále tzv. *Firemní aktivity*, k nimž se řadí: Investice do firem, Vazby a podnikání, Intelektuální aktiva; a tzv. *Výstupy*: Inovátoři a Ekonomické efekty. Hodnocení České a Slovenské republiky podle pozice z hlediska tématu je možné porovnat v následující tabulce:

Tab. 1 Pozice ČR a SR v rámci EU 27 v jednotlivých tématech

Téma	EU27 průměr	ČR	SR
Lidské zdroje	18.	19.	11.
Výzkumné systémy	13.	20.	24.
Finance a podpora	9.	20.	24.
Investice do firem	12.	10.	26.
Vazby a podnikání	15.	18.	23.
Intelektuální aktiva	8.	22.	24.
Inovátoři	14.	8.	22.
Ekonomické efekty	11.	10.	18.

Zdroj: zpracováno z PRO INNO Europe, 2011

1. Cíl a metodologie

Cílem předkládaného příspěvku bude analýza vybraných inovačních strategií, které jsou vytvářené koncepčně na regionální úrovni jako zásadní víceletý strategický dokument. Tento strategický dokument má za úkol orientovat regionální aktéry ve směru ekonomického rozvoje regionu, založeného na znalostní ekonomice. Měl by podněcovat k inovativnímu přístupu k produktům i procesům, napomáhat k vytváření inovačního milieu v regionu a zahrnuje opatření jak pro podnikatelskou, tak veřejnosprávní i institucionální znalostní sféru regionu. V další části příspěvku bude provedena jejich komparace z hlediska zpracování, hlavních témat a forem financování inovací v regionu a dalších forem podpory inovací.

Pro dosažení cíle bude z hlediska metodologie práce provedena analýza vybraných regionálních inovačních strategií v aktuálním období. Z hlediska prostorového pojetí byl vybrán vzorek blízkých moravských a slovenských regionů, jež mají zpracovány tyto strategické dokumenty. Výběr analyzovaných dokumentů byl cíleně zúžen na čtyři regionální inovační strategie z moravských krajů a ze samosprávných krajů západního Slovenska – strategie Moravskoslezského a Jihomoravského kraje, Nitranského samosprávného kraje a Žilinského samosprávného kraje. Z hlediska časového se jedná většinou o období shodné s periodou rozpočtové politiky Evropské unie a periodou kohezní

² Založené na předcházejícím *European Innovation Scoreboard (EIS)*

politiky EU, tedy o období 2007-2013. Výjimkou je regionální inovační strategie Moravskoslezského kraje, jež je dlouhodobější s perspektivou roku 2020. Strategie zkoumaných slovenských regionů počínají před tímto termínem, avšak sledované období vždy zahrnují. Analýza vybraných regionálních inovačních strategií by měla sloužit k odhalení předností resp. nedostatků jednotlivých dokumentů, posouzení jejich teoretické i praktické úrovně a kvality zpracování.

Analýza regionálních inovačních strategií bude zahrnovat:

- komparaci z pohledu kvality zpracování strategií, která se zaměřuje na komparaci zpracování jednotlivých částí strategie a propojenosti,
- komparaci z pohledu postavení strategií, kde nás zajímá výběr priorit a opatření jednotlivých krajů,
- komparaci z pohledu využívání finančních nástrojů a ostatních forem podpory, která bude zahrnovat jejich definici a vztah ke konkrétní regionální inovační strategii; srovnání bude provedeno v přehledné tabulce, shrnující závěry z provedené analýzy.

2. Výsledky

V úvodu krátce charakterizujeme pozadí vytváření inovačních strategií v jednotlivých krajích, které vznikaly v různém období, za odlišných podmínek. Dále se zaměřujeme na porovnání jednotlivých částí strategických dokumentů, kde vycházíme z výše uvedené struktury. Hodnotíme tedy naplnění principu participace všech dotknutých stran, zpracování analytické části, strategické a implementační části. V další části se zaměřujeme na komparaci finančních nástrojů využívaných pro rozvoj inovací v krajích.

Moravskoslezský kraj zpracoval svou inovační strategii (dále RIS MSK) vzhledem k neutěšené situaci tohoto regionu z hlediska sociálně-ekonomického vývoje již v roce 2003. Nová verze regionální inovační strategie Moravskoslezského kraje pro roky 2010-2020 obsahuje již detailnější a propracovanější pohled na problematiku inovací v regionu. V úvodu je součástí metodika práce, odkazující se i na zásadní dokumenty Evropské unie, zejména Strategii Evropa 2020, Národní rozvojové priority ČR po roce 2014, Strategii mezinárodní konkurenceschopnosti MPO pro období 2012-2020 a Národní inovační strategii ČR. Nová verze Regionální inovační strategie MSK obsahuje moderní přístupy k tvorbě a aplikaci dokumentu takového významu pro region.

Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje (dále RIS JMK) je ve své třetí aktualizované verzi zaměřena na zvyšování inovačního potenciálu kraje pro roky 2009-2013. Navazuje na předchozí verze z roku 2001, která byla první svého typu v ČR a druhou verzi, jež byla schválena v roce 2005. Jejich výsledkem bylo vybudování *Technologického inkubátoru v Brně* a *Biotechnologického inkubátoru INBIT*, dále zřízení patentového a licenčního fondu, fondu mikropůjček, vznik dvou klastrů – *Středoevropského technologického institutu (CEITEC Cluster Bionformatics)* a *Water Technology Alliance*. Na Masarykově univerzitě bylo založeno *Centrum pro transfer technologií* pro podporu smluvního výzkumu a zakládání spin-off firem a pro podporu mobility v oblasti studentů pro záměry vědy a výzkumu pak *Jihomoravské centrum pro mezinárodní mobilitu*. Pro nové období existují 2 klíčové projekty: rozšíření CEITEC a podpora vznikajícího *Mezinárodního centra klinického výzkumu (ICRC)*.

V případě Nitranského kraje, se dle úvodní části jedná o první regionální inovační strategii (dále RIS NSK), zpracovanou ve Slovenské republice již v roce 2004. Stylem zpracování a strukturou se velmi podobá původní regionální inovační strategii Moravskoslezského kraje. Strategii zpracoval soukromý subjekt, VUNAR a.s. Nové Zámky a její zpracování bylo financováno z 5. Rámcového programu EU. Regionální inovační strategie kraje byla zahrnuta jako doplněk do Programu rozvoje Nitranského samosprávného kraje do roku 2013. V současnosti se vypracovává nová regionální inovační strategie, která by měla být zaměřena na nadcházející období.

Regionální inovační strategie Žilinského samosprávného kraje (dále RIS ŽSK) je prezentovaná pod názvem *Rámcová strategie Žilinského regionu pre oblasť inovačného rozvoja* a byla vytvořena na

Žilinské univerzitě v roce 2006. Strategie byla vytvořena na mezinárodní úrovni za podpory partnerů regionu Dolní Rakousko (evropský region excellence), švédského regionu Sodermanland a s účastí Centra pre prenos inovácií v Bratislavě. Ve strategii, která je koncipována na vědeckém základě s využitím zkušeností evropských partnerů, je zdůrazněn princip *triple helix*, tj. zvýšení inovačního potenciálu regionu na základě spolupráce soukromého sektoru, veřejnosprávního sektoru a univerzit. Ve strategii je rovněž podrobně popsána vazba na základní rozvojové dokumenty – Strategii rozvoje konkurenceschopnosti Slovenska do roku 2010, Národní strategický referenční rámec SR 2007-13. Zajímavou a ve srovnání s ostatními RIS ojedinělou partií dokumentu jsou konstrukce scénářů budoucího vývoje v oblasti inovací v ŽSK, jež byly zpracovány ve dvou základních variantách v podobě A. setrvačného scénáře budoucího vývoje inovací a B. žádoucího scénáře budoucího vývoje inovací.

2.1 Úroveň participace

Co se týče participace různých zainteresovaných subjektů, v případě RIS MSK se na jejím zpracování podílelo spolu 17 subjektů převážně z veřejného sektoru, poradenství a vědy a výzkumu, v malé míře představitelé významných podnikatelů. Podobně byla zpracována i RIS NSK, i když tady se podílel na jejím zpracování větší počet subjektů (117). Do participace se však jen v malé míře zapojili lokální podnikatelé nebo významní zaměstnavatelé. Žilinský kraj nespécifikoval své pracovní skupiny a Řídící výbor ve své strategii, ale seznam autorů lze v tomhle případě považovat za směrodatný, kde se na zpracování podílelo 21 členů především z oblasti vědy a výzkumu Žilinské univerzity, která je i autorem strategie. Výbor zahrnoval rovněž zahraniční partnery a podnikatele, avšak mezi skupinou absentuje úplně veřejný sektor (samospráva), který má klíčové postavení. Z hlediska participace subjektů, kterých se oblast dotýká, možno hodnotit Jihomoravský kraj jako nejlepší. Participace různých subjektů představovala 105 členů orgánů vytvořených pro přípravu strategie a další množství partnerů, kteří participovali na průzkumech (cca 160). Je nutno dodat, že velká část zúčastněných zastupovala soukromý sektor, který představuje klíčového hráče v inovačních procesech ekonomiky.

Celkově však možno zhodnotit, že princip participace jako jeden z klíčových při vytváření strategie byl dodržen, avšak jeho struktura je různá, a ne vždy se podařilo vytvořit *triple-helix* model spolupráce. Participace subjektů má vliv následně i na nastavení strategie, co se ukáže i z dalšího porovnání.

2.2 Zhodnocení analytické části

RIS MSK (2010) obsahuje situační analýzu, která postihuje stav inovačního podnikání v kraji, analýzu institucionální infrastruktury v regionu a rovněž popisuje existující nástroje podpory zvyšování inovačního potenciálu regionu. Následuje poměrně obsáhlá SWOT analýza potenciálu příležitostí a hrozeb pro rozvoj inovačních aktivit v Moravskoslezském kraji, avšak bez detailnějšího rozboru obecných i specifických vlastností regionu charakterizujících ekonomický, sociální a demografický vývoj a přírodní podmínky s ohledem na podporu inovací.

Na rozdíl od ostatních strategií, RIS JMK neobsahuje teoretické zdůvodnění předkládané strategie, pouze stručné zhodnocení koncepční návaznosti na předešlé verze, v úvodu rovněž předkládá schéma řídicí struktury pro její realizaci. V další části je provedena srovnávací analýza regionální výkonnosti (regionální benchmarking) ohledně určení pozice Jihomoravského kraje v rámci ostatních regionů Evropské unie. Součástí strategie je i velmi podrobná situační analýza firemní sféry Jihomoravského kraje včetně kvantitativního průzkumu dle odvětví a následně kvalitativního průzkumu na základě řízeného rozhovoru pro 160 vybraných firem. V průzkumu byly vedle obecných problémů i zmíněny specifické problémy firem, zejména týkající se poradenství a spolupráce s oblastí vědy a výzkumu. Následuje přehledná SWOT analýza, jež obsahuje shrnutí poznatků z provedených analýz a zahrnuje prostředí všech komponentů regionálního inovačního prostoru – tj. vědecko-výzkumnou sféru, veřejnou správu a firemní prostředí na základě tzv. *triple-helix modelu*.

RIS NSK v úvodní části obsahuje prostorovou analýzu regionu s uvedením základních ekonomických, sociálních, demografických a geograficko-přírodních parametrů, jež se u předešle analyzovaných RIS nevyskytují, resp. vyskytují ve velmi zúžené podobě. Následuje analýza inovačního potenciálu kraje, provedená na základě kvalitativního dotazníkového šetření zpracovatele – ve struktuře analýza inovačních potřeb malých a středních podniků, analýza technologické nabídky v regionu a analýza financování inovací v regionu (Regionální inovační strategie MSK, 2012). V následující části týkající se tvorby vlastní inovační strategie jsou popsány trendy, které by měly respektovat cíle inovační strategie – budování informační společnosti, podpora začínajících podnikatelů, využívání alternativních zdrojů energie, ochrana životního prostředí, podpora inovací, budování partnerství a sítí, rozvoj lidských zdrojů; odkazuje se zde na obecné směry politik EU a jsou definovány na rozdíl od předešle analyzovaných RIS příliš obecně. Tato část obsahuje i stručnou SWOT analýzu kraje, která se neliší od předešle podaných SWOT u moravských RIS.

RIS ŽSK byla vytvořena na základě provedených analýz, jež vedly k určení inovační charakteristiky regionu a které předznamenaly charakter RIS. Tyto vědecké analýzy zahrnují analýzu inovačních potřeb podnikatelských subjektů v ŽSK, analýzu inovační nabídky institucí v ŽSK, SWOT analýzu s navrženými způsoby na zvýraznění silných stránek, odstranění slabých stránek, využití příležitostí a eliminaci hrozeb, predikci inovačního vývoje metodou Regional Technology Foresight a regionální benchmarking zaměřený na nalezení nejlepších zkušeností v oblasti zavádění inovací u vybraných evropských regionů.

Když porovnáváme zpracování analytické části, je možné zhodnotit, že všechny strategie se více méně zaměřily při analýze na hodnocení inovačního potenciálu, a tedy hodnotily inovační výkonnost, stav vědy a výzkumu, strukturu firem z pohledu tvorby inovačního prostředí a kvalitu lidských zdrojů. Je potřebné ocenit (v případě Nitranského a Jihomoravského kraje), že při přípravě strategií byly použity nejen sekundární údaje, ale taky primární údaje. Zajímavým je opět přístup Jihomoravského kraje, který se v analýze soustředil v první řadě na identifikaci klíčových odvětví kraje, a pak v rámci každého odvětví analyzoval jednotlivé aspekty jako lidské zdroje, strukturu firem a specifika firem, věda a výzkum, využití technologií apod. Žilinský kraj zas využil metodu Regional Technology Foresight na předpovídání scénářů pro budoucí inovační vývoj. Nitranský kraj se ve větší míře zaměřil na všeobecnou charakteristiku kraje a pak na výsledky dotazníkového šetření určeného firmám (50 firem) a výzkumným institucím. Absentuje však hlubší analýza zaměřena na inovační potenciál a lidské zdroje a výsledky dotazníkového šetření není možné zevšeobecnit při dané vzorce.

2.3 Zaměření strategií krajů

Tab. 2 Porovnání prioritních témat strategií

MSK	JMK	NSK	ŽSK
1 transfer technologií	1. transfer technologií	1. vytváření inovačního prostředí a celoplošná inovační osvěta	1. inovační politika a kultura
2 lidské zdroje	2. poradenství a služby pro firmy	2. šíření poznatků a vzdělávání v oblasti inovací a tvořivosti	2. spolupráce při inovacích
3 internacionalizace	3. lidské zdroje	3. podpora inovačního procesu	3. infrastrukt. podpora inovací
4 koordinace a implementace RIS	4. internacionalizace	4. zabezpečení podpůrného mechanismu pro financování inovací	4. finanční podpora inovací
			5. znalostní základna inovací

Zdroj: vlastní zpracování

Když porovnáváme jednotlivé strategie krajů, u tří regionů můžeme sledovat podobnou strukturu, kde je definována vize, strategický cíl, prioritní oblasti (nebo osy), a pak specifické cíle (nebo opatření). Nitranský region má definovány prioritní oblasti a pak návrhy projektů, takže je vynechána úroveň

operačních cílů, které by blíže popsaly, směr intervencí u každé priority. Prioritní oblasti Moravskoslezského a Jihomoravského kraje jsou téměř stejné: Transfer technologií, Lidské zdroje a Internacionalizace (Jihomoravský kraj má navíc prioritu Poradenství a služby pro firmy a Moravskoslezský kraj zase prioritu Koordinace a implementace RIS).

Ve strategii RIS JMK je zmíněn základní cíl – stát se v roce 2013 nejvíce inovativním regionem v rámci České republiky a to na základě zjištění pomocí zkonstruovaného inovačního indexu, jenž je vypočítáván na základě metodiky *European Regional Innovation Scoreboard* (PRO INNO Europe, 2011). V případě JMK je zajímavá specializace strategie na odvětví strojírenství, elektrotechniky, informační a komunikační technologie a „life sciences“ (heterogenní odvětví průmyslu provázaná s aplikovaným výzkumem).

U Moravskoslezského jakož i u Žilinského kraje je možné vidět výraznou orientaci na podporu spolupráce VaV, co může mít souvis i s výraznou participací krajských univerzit na zpracovávání strategie. Moravskoslezský kraj ve strategii klade důraz na realizaci smluvního výzkumu v obou univerzitách v regionu, tj. Vysoké školy báňské - Technické univerzity Ostrava a Slezské univerzity Opava, které by měly pro privátní podnikatelský sektor sloužit jako významný faktor vytváření znalostní ekonomiky v regionu. V případě RIS NSK, i když má definovány základní strategické cíle: mobilizace a rozvoj inovačního potenciálu NSK, rozvoj lidského potenciálu a podpora kreativity, vybudování infrastruktury regionální inovační a vzdělávací sítě a vybudování regionální inovační základny pro konkurenceschopnost podnikatelského sektoru regionu, definované prioritní oblasti a jednotlivé projekty neumožňují naplnění těchto cílů, protože priority jsou definovány velmi podobně a jednotlivé aktivity a činnosti jsou definovány spíše deklarativně.

Při hodnocení zaměření prioritních témat jednotlivých strategií vycházíme z UIS, kde jsou definovány klíčové oblasti podpory do oblastí aktivátorů, firemních aktivit a výsledků. V tabulce 3 je krátké zhodnocení, které specifické cíle (v případě Nitranského kraje priority) se týkají které oblasti. Jak je možné vidět, všechny kraje se zaměřují především na podporu vědy a výzkumu, spolupráce mezi vědou a výzkumem a firmami, podporou firemních aktivit.

Tab. 3 Zaměření specifických cílů strategií podle UIS

	MSK	JMK	NSK	ŽSK
Aktivátory	7	10	3	5
Firemní aktivity	2	5	1	6
Výsledky	1			

Zdroj: vlastní zpracování

2.4 Implementační rámec

Implementační rámec u všech strategií zahrnuje akční plán, v rámci kterého jsou blíže popsány projekty k dosažení naplnění strategie, dále monitorovací a hodnotící rámec jako i institucionální zodpovědnost. V implementačním rámci je možné vidět konkretizaci kroků, které daný kraj zamýšlí a způsob jejich realizace. Jak možno vidět z jednotlivých strategií, tak ve velké míře závisí od složení pracovní skupiny, která se podílí na zpracování strategie.

Moravskoslezský kraj definuje při každém specifickém cíli projekty, které by se měly realizovat spolu s indikátory monitorování a hodnocení³. Jednotlivé projekty jsou vždy v popisu charakterizovány

³ V oblasti *Transfer technologií* jde o tyto projekty: Podpora spolupráce klastrů ve VaV, Podpora firem v MSK na tvorbu pracovních míst ve VaV, Rozvoj a stabilizace transferu technologií univerzit, Podpora VaV v kraji (*inovační vouchery*), Aktivní marketing výzkumných center, Podpora v poradenství při zakládání spin-offs a inovativních starts-up firem, Fond mikropůjček, Inovativní *hub* pro studenty univerzit v MSK, Patentový fond, Workshopy s investory rizikového kapitálu k financování podnikatelských inovativních záměrů, Odborné workshopy na témata VaV; v oblasti *Podpory lidských zdrojů* jde o projekty: Podpora vědy a výzkumu v MSK, Příležitost pro mladé výzkumníky, Program podpory mobility ve znalostních institucích (sít' EURAXESS);

záměrem, garantem, finančními náklady, zdroji financování a rámcovým harmonogramem realizace. Dále je v rámci téhle části popsán institucionální rámec, kde je stanovena zodpovědnost za úkoly na řídicí a výkonné úrovni. Podobně je koncipován i implementační rámec RIS JMK, kde jsou při každém cíli navrženy projekty, které jsou rozpracovány⁴. Implementační rámec zahrnuje rovněž návrh implementačních a monitorovacích opatření a vazbu na nadřazené strategické dokumenty Jihomoravského kraje a města Brna.

V případě RIS NSK jsou návrhy projektů⁵ stanoveny přímo pro priority, zaměřují se na zvyšování kapacity získání finančních zdrojů mimo regionu a na propagaci a budování spolupráce, tedy na roli veřejného sektoru v *triple helix modelu*. Zdroj financování je jednotně uváděn jako sektorový operační program či státní rozpočet, výjimečně privátní kapitál, zcela chybí rizikový kapitál z oblasti *joint-ventures* nebo *business angels*. Aktivita jsou směřovány více do veřejné institucionální sféry; mezi konkretizované aktivity směřované na podnikatelskou sféru lze zařadit jedině zřízení regionálních podnikatelských klubů a vytvoření regionálního inovačního fondu.

Žilinský kraj se zaměřil na oblasti inovační politiky a kultury, spolupráce při inovacích, infrastrukturní podpory inovací, finanční podpory inovací a vybudování znalostní základny inovací. Obdobně jako ve vyspělých inovačních strategiích moravských krajů jsou zde již navrženy jednotlivé projekty, jejichž realizace by měla přiblížit cíle inovační strategie⁶. Strategie Žilinského kraje očekává 3 výsledky: transfer nejnovějších technologií do průmyslu, vytváření sofistikovaných pracovních příležitostí s vysokou kvalifikací a rozvoj malého a středního podnikání včetně tréninkových procesů a přístupu k financování. V rámci zabezpečení udržitelnosti navrhovaných projektů byly vytvořeny pilotní programy, realizované již v roce 2007 a zaměřené na vytvoření systému veřejné finanční podpory inovací, tvorbu inovační kultury v regionu a vytvoření interaktivního inovačního portálu regionu a organizaci inovačních workshopů pro podnikatele.

v oblasti *Internacionalizace* jde o projekty: Brokerage Events (prezentační akce), One-stop-shop centrum (kontaktní centrum podpory mezinárodní spolupráce), Technology foresight – identifikace variant vývoje klíčových odvětví MSK

⁴ V oblasti *Transfer technologií*: TT point (vytvoření sítě podporující transfer technologií), Inovační vouchery (spolupráce univerzit a firem na menších inovačních projektech), Technology Accelerator Fund (fond pro ověření technologií), Zřízení podnikatelských inkubátorů a vědecko-technických parků, Rozvoj specializovaných služeb pro inovativní firmy, Seed Fund (fond na podporu inovativního podnikání, pořádání finančních fór), Fond mikropůjček, Patentní a licenční fond, Vznik inovačních center (prvním v roce 2008 Microsoft Inovační centrum-MSIC); v oblasti *Lidské zdroje*: Vědecko-technologické muzeum v Brně, Vzdělávání a rozvoj talentované mládež v JMK, Stipendia pro talentované doktorandy, SoMoPro – jihomoravský program pro špičkové vědce, Centrum mobility EURAXESS (v rámci sítě financované z FRP 6), Byty pro zahraniční vědce, Podnikatelská rada Jihomoravského inovačního centra (Board CEO); v oblasti *Internacionalizace*: Odvětvové konference (Gate2Biotec, ICT most-INVEX), Brokerage Events (mise do *technology hot spots*, prezentace inovační činnosti), Mezinárodní dům (služby pro segment kreativní cizinci), Mezinárodní střední škola

⁵ Zvyšovať povedomie o nevyhnutnosti a potrebe inovácií, Vytvorit' pravidlá, systém, program a iniciovať nové legislatívne normy pre podporu inovácií na regionálnej úrovni, Získať MSP k účasti v inovačnom procese prostredníctvom informačnej kampane, Vytvárať informačné body a centrá prvého kontaktu, Zabezpečiť rovnomerné a priestorovo vyvážené využívanie možností ponúkaných štrukturálnymi fondy a inými EU programami, vybudovať regionálnu inštitúciu zameranú na tvorivosť a inovácie, organizovať vzdelávacie aktivity, semináre, tréningy šité na mieru MSP, Zabezpečiť výmenu skúseností a informácií medzi MSP, výskumnými inštitúciami, univerzitami a podpornými inštitúciami, Organizovať regionálne a medzinárodné prezentačné dni pokrokových technológií a výsledkov výskumu a vývoja (VaV), Vytvorit' Regionálne centrum pre rozvoj tvorivosti a inovácií, Organizovať pomoc pre MSP a regionálne inštitúcie pri vypracovaní projektov na získanie prostriedkov z domácich a európskych fondov, Zabezpečiť aplikácie európskych a svetových priorít rozvoja v regionálnej inovačnej činnosti a podnikaní, Iniciovať vznik regionálnych podnikateľských klubov, Rozvinúť regionálnu spoluprácu medzi MSP a inovačnými i podpornými inštitúciami, Plne využiť regionálne i mimoregionálne výskumno-vývojové kapacity univerzít a VaV inštitúcií, Vytvorit' mechanizmus systematického čerpania ŠF, Širit' informácie o možnostiach financovania inovácií a manažment financovania inovácií, Podporovať aktivity vedúce k zviditeľňovaniu regiónu, Prilákanie investorov, Prilákanie inštitúcií podporujúcich financovanie inovácií, Zriadiť regionálny inovačný fond

⁶ Projekty jak: Klustry a partnerství (spolupráce a růst mezinárodní konkurenceschopnosti firem), Univerzitní brokerské centrum (klientský systém práce na univerzitách pro firmy), Regionální inovační portál (transfer znalostí a informací pro regionální subjekty), Kompetenční a výzkumná centra (zapojení firem do mezinárodního VaV), Tvorba inovační infrastruktury (transfer technologií) Vzdělávací, poradenská a tréninková centra (vzdělávání pro praxi, služby pro MSP), Regionální inovační fond pro segment MSP

2.5 Komparace aktivit a finančních nástrojů regionálních inovačních strategií.

Na základě analýzy regionálních inovačních strategií a jejich komparaci a na základě komparace odborných zdrojů v oblasti teorie inovací ve vztahu k regionu lze definovat tyto základní aktivity a nástroje podpory:

Klastry – seskupení spolupracujících firem a institucí veřejného sektoru v daném oboru

Centra excellence – špičková výzkumná a vývojová pracoviště se silným inovačním potenciálem

Profesorská židle – financování stálého či rotujícího zahraničního experta v dané instituci

Klub ex-patriotů – využití znalostního a sociálního kapitálu úspěšných rodáků

Start-up granty – pro úspěšné doktorandy a podpora zakládání absolventských firem – podpora rozvoje inovativního podnikání absolventů vysokých škol

Inovační vouchery – poukázky na finanční prostředky pro firmy na oblast výzkumu a inovací od vybraných výzkumných institucí (např. JMK 150 tis. Kč, kofinancování firem 25% hodnoty vouchery; existuje opačná možnost poskytování inovačním voucher výzkumným institucím a vysokým školám.

Internetový inovační portál – komplexní webové stránky (one-shop-stop) sdružující nabídku a poptávku znalostně náročných služeb, interaktivně reagující na dotazy a podněty firem a institucí a univerzit (TT point)

Technology foresight – usnadnění orientace MSP v technologickém vývoji a podpora využívání nových technologií

Technology accelerator fund – finanční nástroj pro ověřování technologických inovací pomocí tzv. *proof-of-concept* což je dotace na ověření technologie či produktu, kde příjemcem je vývojová instituce či ověřovatel technologie nebo držitel licence pro komerční využití (ve světě 2-4 mil. Kč)

Market intelligence – usnadnění orientace MSP v orientaci na zahraničních i domácích trzích a nalezení konkurenční výhody

Brokerage events – obchodní a informační mise do blue-chip firem a technologických center v zahraničí

Seed fondy - státem podporované investice rizikového kapitálu jsou určeny především začínajícím podnikatelům, kteří hledají zárodečný nebo startovní kapitál k rozjezdu své firmy založené na nových nápadech a inovacích namísto obvyklých dotací resp. bankovních produktů či investic venture kapitálových fondů

Patentní a licenční fondy – finanční zdroje na podporu ochrany duševního vlastnictví

Business angels – investoři do MSP z řad velkých korporací

Workshopy s joint-venture capital – semináře s investory z řad rizikového kapitálu

Brokerské centrum – univerzitní centrum pro klientelu z řad MSP z hlediska šíření poznatků z vědy

Tab. 4 Komparace RIS z hlediska finančních nástrojů a podpor inovací

Region	MSK	JMK	NSK	ŽSK
<i>Seed fund</i>	ne	ano	ne	ne
<i>Patentní a licenční fond</i>	ano	ano	ne	ne
<i>Fond mikropůjček</i>	ano	ano	ano	ano
<i>Ostatní podpora</i>	Klastry Inovativní hub Inovační vouchery Brokerage events Technology foresight Inovační portál Workshopy JVC	Klastry Inovativní hub Inovační vouchery Brokerage events Technology foresight Kreativní cizinci Inovační portál Workshopy JVC	Inovační portál Technology foresight	Klastry Regionální inovační Benchmarking Brokerské centrum Inovační portál Technology foresight

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Současné regionální inovační strategie odrážejí vliv neoinstitucionalistické teorie v oblasti endogenního rozvoje regionů, úlohy jednotlivých aktérů a lídrů v rozvoji regionu a v důrazu na znalostní ekonomiku a úlohu znalostního kapitálu jako důležitého výrobního faktoru je oblast inovací a jejich vlivu na rozvoj regionální ekonomiky. Analýza regionálních inovačních strategií přináší zajímavý a širokospektrální pohled na problematiku existence inovačního prostoru, budování jeho struktury a institucí ve smyslu hmotném i ideovém. K analýze byly vybrány nepříliš vzdálené regiony Moravy a Slovenska, které jsou vcelku rozdílného charakteru – nesourodý a odlehlý Moravskoslezský kraj s velkými strukturálními, sociálními, environmentálními a infrastrukturními problémy, zemědělsko-průmyslově orientovaný Jihomoravský kraj s výbornou geografickou polohou v trojúhelníku Brno, Vídeň, Bratislava s výrazným univerzitním a průmyslovým centrem v Brně a cílem stát se nejvíce inovativním regionem v ČR. Slovenské regiony reprezentuje charakterem výrazně zemědělský Nitranský samosprávný kraj s významným univerzitním centrem Nitrou a převážně horský Žilinský kraj, který sousedí s Moravskoslezským krajem a má jako on podobné strukturální problémy, je obdobně nesourodý se několika průmyslovými centry, ale je při své geografické poloze v Pováží významným infrastrukturním uzlem v rámci Slovenska se silně vytvářeným prostředím pro rozvoj inovací (díky existenci silné univerzity a hospodářského rozvoje v Žilinském okrese v oblasti automobilového průmyslu). Vybrané regiony spojuje záměr zvyšování inovačního potenciálu a zvýšení konkurenceschopnosti v rámci globální soutěže. Z hlediska časového jsou regionální inovační strategie zpracovány rovněž velmi nesourodě, avšak vždy je reprezentováno aktuální období 2007-2013, které se kryje s programovacím obdobím kohezní politiky i s finanční perspektivou EU. Ve všech zpracovaných ať starších či aktualizovaných verzích RIS je totiž patrná vazba na financování ze strukturálních i komunitárních programů EU. Vyčnívá zde výrazně RIS Moravskoslezského kraje, jež je zpracována od roku 2010 s výhledem do roku 2020, ač je otázkou, na kolik lze v současné turbulentní době reálně koncipovat své záměry na tak poměrně vzdálenou dobu. Nejstarší zpracovanou RIS má Jihomoravský kraj z roku 2001, jeho verze je však aktualizovaná.

Pokud bychom měli porovnat jednotlivé regionální inovační strategie (bez hodnocení jejich dopadu, což není předmětem jejich analýzy), pak RIS Nitranského samosprávného kraje, vytvořená v roce 2004, nebyla aktualizována a poskytuje často pouze obecné formulace a deklarativní cíle. Neobsahuje z tohoto důvodu aktuální koncepce a moderní přístupy k zvyšování inovačního potenciálu regionu (důraz na spin-offs a start-ups firmy a podnikatelské inovace vůbec, financování rizikovým kapitálem a business angels, zapojování kreativních cizinců, provádění regionálního inovačního benchmarkingu, brokerage events apod.). Deklarované cíle a záměry, i když jsou velmi detailně zpracovány, nejsou dovedeny do úrovně návrhu jednotlivých projektů. Naopak toto vše obsahuje RIS Žilinského samosprávného kraje, kde výrazný vliv při jejím zpracování mělo skloubení odborného vedení Žilinské univerzity a mezinárodní podpory a praktické zkušenosti mezinárodních partnerů – regionu evropské excelence Dolní Rakousko a švédského regionu Sodermanland. Obdobnou úroveň má aktualizovaná verze RIS Moravskoslezského kraje (stará verze měla podobnou úroveň jako RIS Nitranského samosprávného kraje), jež využívá silného potenciálu 3 univerzit – UTB a VŠB Ostrava a Slezské univerzity Opava. Rovněž její priority a cíle jsou dovedeny do konkrétních projektů a obsahují moderní přístupy zejména ve vztahu k inovativnímu podnikání a budování inovačních sítí.

Nejvyšší úroveň má dle našeho názoru, vytvořeného na základě provedených analýz, RIS Jihomoravského kraje, která ve své již třetí verzi může rovněž doložit výrazné mezinárodní úspěchy z realizace velkých projektů Středoevropského technologického institutu CEITEC a mezinárodního centra klinických výzkumů ICRC. Je zde patrný vliv velmi úspěšné spolupráce v rámci triplex helix-vysoká úroveň podpory ze strany veřejné správy, reprezentované zejména krajskou správou a statutárním městem Brnem a jejich institucemi a agenturami, aktivní zapojení podnikatelské sféry z řad velkých korporací i malých a středních firem a vliv úspěšné teoretické i výzkumné činnosti 3 významných brněnských univerzit – Masarykovy univerzity, Vysokého učení technického a Mendlovy univerzity.

Na závěr provedené analýzy regionálních inovačních strategií lze konstatovat, že její úroveň a kvalita zpracování má souvislost s postojem regionu k zvyšování inovačního potenciálu regionu a inovacím všeobecně ve vztahu k jeho ekonomickému rozvoji a rovněž odráží kvalitu vztahů mezi jednotlivými aktéry triple-helix (tj. veřejné správy, podnikatelského segmentu a univerzit a výzkumné sféry) ve sledovaném regionu.

Literatura

- [1] BUČEK, M. - REHÁK, Š. - TVRDOŇ, J. *Regionálna ekonómia a politika*. Bratislava: Iura Edition, 2010. 269 s. ISBN 978-80-8078-362-4
- [2] ETZKOWITZ, H., LEYDESDORFF, L. *Universities and the Global Knowledge Economy: A Triple Helix of University-Industry-Government Relations*. London: Cassel Academic, 1997.
- [3] Nitriansky samosprávny kraj [online]. 2004 *Regionálna inovačná stratégia*. [cit. 2013-4-08]. Dostupné z: <http://www.unsk.sk/files/regionalny/rissk_broz_sk.pdf>.
- [4] OECD. *The Knowledge Based Economy*. Paris: OECD, 1996.
- [5] PRO INNO EUROPE. [online]. 2011. *Regional Innovation Scoreboard*. [cit. 2013-3-28] Dostupné z: <<http://www.proinno-europe.eu/page/regional-innovation-scoreboard>>.
- [6] *Regionální inovační strategie Moravskoslezského kraje* [online]. 2003 [cit. 2013-3-28]. Dostupné z: <http://www.kr-moravskoslezsky.cz/zip/rr_ristra.pdf>.
- [7] *Regionální inovační strategie Moravskoslezského kraje. Návrhová část*. [online]. 2012 [cit. 2013-3-28]. Dostupné z: <http://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/zip/ris_msk_2010_2020.pdf>.
- [8] *Regionální inovační strategie Moravskoslezského kraje. Seznam rozvojových projektů RIS Moravskoslezského kraje na léta 2012-2020*. [online]. 2012 [cit. 2013-3-28]. Dostupné z <http://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/zip/RIS_MSK-akt_Priloha_1.pdf>.
- [9] *Regionální inovační strategie Moravskoslezského kraje. SWOT analýza*. [online]. 2012 [cit. 2013-4-08]. Dostupné z: <http://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/zip/RIS_MSK-akt_SWOT.pdf>.
- [10] *Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje* [online]. 2009 [cit. 2013-4-08]. Dostupné z: <<http://www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?PubID=123753&TypeID=7>>.
- [11] STEJSKAL, J., Kovárník, J. *Regionální politika a její nástroje*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-588-2
- [12] Žilinská inovační politika [online]. 2004. *Regionálna inovačná stratégia*. [cit. 2013-4-08] Dostupné z: <<http://www.zip.utc.sk/index.php?id=1>>.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu Interní grantové soutěže VŠPJ č. VSPJ/01266/2013-KR „Finanční programy na podporu inovací v regionu“

INOVAČNÍ INFRASTRUKTURA V MORAVSKÝCH REGIONECH

INNOVATION INFRASTRUCTURE IN MORAVIAN REGIONS

ING. VIKTORIE KLÍMOVÁ, PH.D.

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: klimova@econ.muni.cz

Anotace

Inovační infrastruktura přispívá k tvorbě a šíření nových znalostí, napomáhá spolupráci výzkumné a komerční sféry a transferu technologií a podporuje inovační podnikání. Za inovační infrastrukturu jsou v tomto článku považovány podnikatelské inkubátory, vědeckotechnické parky a výzkumná centra. Cílem článku je zhodnotit dostupnost inovační infrastruktury ve sledovaných regionech a tyto regiony mezi sebou navzájem porovnat. Článek obsahuje přehled existující infrastruktury a srovnává výši veřejných investic do této oblasti. Mezi sledované regiony patří Jihomoravský, Moravskoslezský, Olomoucký a Zlínský kraj. Nejlépe vybavený je v tomto ohledu Jihomoravský kraj, avšak investice jsou koncentrovány pouze do Brna. Moravskoslezský kraj je infrastrukturou vybavený v menší míře, ale dominance hlavního města není tak silná. Za těmito kraji výrazně zaostávají Zlínský a především Olomoucký kraj.

Klíčová slova

inovační infrastruktura, podnikatelský inkubátor, vědeckotechnický park, výzkumné centrum

Annotation

Innovation infrastructure contributes to creation and diffusion of new knowledge, help to cooperation of science and business sphere and technology transfer and support innovation enterprise. In this article the innovation infrastructure means business incubators, science and technology parks and research centres. The aim of the article is to assess availability of innovation infrastructure in the selected regions and to compare them. The paper contains survey of existing innovation infrastructure and it compares the amount of public investments into it. The selected regions are the South Moravian, the Moravian-Silesian, the Olomouc and the Zlin Region. In this respect the best equipped is the South-Moravian Region, but the investments are concentrated only in Brno. The Moravian-Silesian Region is equipped with it in slightly lower extent, but the capital dominance is not so strong. The Zlin and especially the Olomouc region fall behind the previous two regions.

Key words

innovation infrastructure, business incubator, science and technology park, research centre

JEL classification: *O38, R12*

1. Úvod

Konkurenceschopnost vyspělých regionů i zemí je v současné době výrazně ovlivněna vznikem a šířením inovací. Inovace jsou považovány za hlavní zdroj socioekonomického rozvoje. Proto současná hospodářská, průmyslová i regionální politika klade důraz právě na podporu inovací. Na podporu inovací v regionech zaměřují svoji pozornost představitelé institucionálních teorií regionálního rozvoje (např. Cooke, 2006; Nelson, 2005). Ti doporučují např. zaměřit pozornost na

vzdělávání, tvorbu znalostí, spolupráci jednotlivých aktérů inovačních procesů nebo budování inovační infrastruktury. Tato doporučení jsou rozpracována v konceptech národních a regionálních inovačních systémů (např. B. A. Lundvall, 2010; C. Edquist, 1999). Inovační systém lze definovat jako skupinu aktérů ve veřejném a soukromém sektoru, jejichž aktivity a vzájemné interakce ovlivňují rozvoj a šíření inovací na daném území (státu nebo regionu). Mezi hlavní aktéry se řadí inovační firmy, vláda, znalostní instituce, prostředníci a poskytovatelé kapitálu. Institucionalisté kladou důraz zejména na nelineární, interaktivní model inovací (model DUI – Doing, Using and Interacting mode), který vychází z myšlenky, že inovace jsou výsledkem interaktivního procesu mezi aktéry inovačního systému a že jednotlivé fáze inovačního procesu nemusí probíhat v uvedeném pořadí a některé fáze mohou probíhat i současně (např. Jensen a kol 2007, Skokan, 2004). Při návrhu inovační politiky je nutné vzít do úvahy, že každý region je jedinečný a jednotlivé regiony se mezi sebou odlišují – mají rozdílné přírodní podmínky, historický vývoj, strukturu ekonomiky, demografické charakteristiky apod. Proto také v oblasti inovační politiky nelze přistoupit na koncept one-size-fits-all (např. Tödtling a Trippel, 2005), ale chceme-li účinnou a efektivní inovační politiku, je nutné, aby byla přizpůsobena specifickým rysům jednotlivých regionů.

Tento článek se zaměřuje na problematiku inovační infrastruktury, která přispívá k realizaci opatření doporučených výše uvedenými autory. Inovační infrastruktura je také jednou ze základních prioritních, na kterou se zaměřují téměř všechny regionální inovační strategie v ČR (Žitek, 2008). Podle toho, o jakou infrastrukturu se jedná, může tato infrastruktura sloužit pro podporu inovačního podnikání, zprostředkování spolupráce mezi výzkumem a inovačními podniky nebo tvorbě nových znalostí (např. vědeckých poznatků). Spolupráce mezi vědeckou a komerční sférou je základem transferu technologií a právě tomu má inovační infrastruktura také napomáhat (Winklerová, 2011). Inovační infrastrukturou je v tomto článku myšlena infrastruktura pro výzkumné účely (výzkumná centra) a infrastruktura na podporu inovačního podnikání (podnikatelské inkubátory a vědeckotechnické parky). Do této kategorie můžeme zařadit i tzv. kompetenční centra, kterých však v České republice zatím příliš mnoho není.

Podnikatelský inkubátor je zařízení určené začínajícím firmám, které jim má pomoci v počáteční fázi podnikání. Jsou to prostory, kde jsou vytvořeny výhodné podmínky pro začínající podnikatele. Těmi jsou například zvýhodněný nájem, sdílení infrastruktury a vybavení, zvýhodněné provozní služby a především pak služby zaměřené na rozvoj podnikatelských dovedností, tj. poskytování poradenství a šíření podnikatelského know-how (Klímová, 2008). Podnikatelské inkubátory lze klasifikovat na klasické (zaměřují se na podporu běžných, ne nutně inovačních firem), technologické (zaměřují se na inovační firmy), univerzitní/vědecké (jsou těsně spjaty s univerzitou, obvykle jsou přímo ní založeny, specializované (zaměřují se na firmy z určitého odvětví) a kombinované (mají rysy více zde uvedených kategorií). **Vědeckotechnický park** bývá rozsáhlejším komplexem budov (často v blízkosti univerzit), ale na rozdíl od podnikatelského inkubátoru nabízí prostory již rozvinutějším inovačně orientovaným firmám, a to po neomezenou dobu. Finanční podmínky zde nejsou tak výhodné, avšak podpora firem spočívá zejména v poradenství a zprostředkování spolupráce (typicky s univerzitou). Inkubátor je nezřídka součástí VTP a také firmy opouštějící po úspěšné inkubaci inkubátor si často hledají nové prostory právě ve VTP. Prostory pro PI a VTP nemusí být zcela striktně odlišeny. Podle toho, jaká firma se v těchto prostorách právě nachází, se hovoří o „režimu PI“ nebo „režimu VTP“. **Výzkumné centrum** je subjekt aktivní ve výzkumné činnosti, který vytváří partnerské vazby s firmami a dalšími partnery z aplikační sféry, dosahuje úspěchů v produkci aplikovatelných výsledků a podílí se na vzdělávání a výchově lidských zdrojů pro VaV (MŠMT, 2009). **Kompetenční centrum** lze považovat za určitý typ výzkumného centra, jedná se o centra se silnou orientací na aplikaci výzkumných výsledků v praxi, bývají mezioborová a zaměřují se na řešení konkrétních úkolů dle zadání firemní sféry (Jihomoravské inovační centrum, 2009).

Zejména mezi jednotlivými podnikatelskými inkubátory (PI) a vědeckotechnickými parky (VTP) se v ČR vyskytují velké rozdíly v jejich kvalitě. Tato kvalita může být ovlivněna nejen managementem příslušného PI nebo VTP, ale může jí ovlivňovat např. i (ne)dostatek kvalitních podnikatelských záměrů v daném regionu. Hodnocením kvality inkubátorů, vědeckotechnických parků a výzkumných center se zabývá řada publikací. V tomto ohledu je možné jmenovat např. Feller a kol. (2002), Bergek

a Norrman (2008), Grimaldi a Grandi (2005), Philips (2002) nebo Ratinho a Henriques (2010). V tomto článku je od kvality inovační infrastruktury abstrahováno a není předmětem výzkumu, avšak rozdíl v kvalitě je předpokládán.

Cílem článku je zhodnotit dostupnost inovační infrastruktury v moravských regionech a tyto regiony mezi sebou navzájem porovnat. Článek obsahuje přehled existující infrastruktury a srovnává výši podpory, kterou jednotlivé regiony na tyto aktivity získaly. Moravskými regiony jsou myšleny kraje, jejichž celé území je součástí Moravy. Jedná se tedy o Jihomoravský, Moravskoslezský, Olomoucký a Zlínský kraj. Není zde zařazen Kraj Vysočina, který se částečně nachází na území Čech. Pokud by ale do analýzy zařazen byl, jeho vybavení inovační infrastrukturou by bylo nejnižší ze všech sledovaných krajů. Jednotlivé kraje se mezi sebou odlišují v mnoha ohledech, a to má samozřejmě dopad na inovační infrastrukturu. Jihomoravský a Moravskoslezský kraj mají srovnatelný počet obyvatel a ve svém čele velké město. Naproti tomu Olomoucký a Zlínský kraj mají zhruba poloviční počet obyvatel a jejich hlavní město není tak velké. Odlišná je také ekonomická struktura všech krajů.

2. Inovační infrastruktura

Inovační infrastruktura je v ČR ve větší míře budována po roce 2004, kdy ČR vstoupila do EU a mohli tak využívat programy spolufinancované ze strukturálních fondů. V této době byly zakládány především podnikatelské inkubátory a vědeckotechnické parky, na které poskytovat podporu Operační program Průmysl a podnikání. Po roce 2007 (tj. po začátku nového programovacího období) se ve větší míře začala budovat i výzkumná infrastruktura (především na vysokých školách a ve veřejných výzkumných institucích), neboť byl přijat zcela nový Operační program Výzkum a vývoj pro inovace.

Jihomoravský kraj

V JMK je nejvýznamnějším provozovatelem podnikatelských inkubátorů a vědeckotechnických parků Jihomoravské inovační centrum (JIC), jehož zřizovatelem je Jihomoravský kraj, Statutární město Brno a 4 brněnské univerzity. Úkolem této organizace je podporovat inovační podnikání prostřednictvím široké škály nástrojů. JIC provozuje tzv. Innovation park, který zahrnuje technologický inkubátor a VTP (INTECH) a biotechnologický inkubátor INBIT. Obě budovy jsou ve vlastnictví kraje. V roce 2014 je plánované otevření třetího areálu INMEC, které bude podporovat inovační firmy z oblasti nano a mikrotechnologií, nových materiálů a komunikačních a řídicích technologií. Další čtyři inkubátory jsou umístěny ve Vědecko-technickém parku Brno-jih, který je provozován Výzkumným ústavem stavebních hmot, a.s. V plánu je otevření podnikatelského inkubátoru a VTP Technology Innovation Transfer Chamber, jehož provozovatelem bude firma VTP Brno, a.s., která byla založena Krajskou hospodářskou komorou. Infrastruktura v JMK je budována v blízkosti dvou největších univerzit – zařízení pro firmy z oblasti věd o živé přírodě jsou situována poblíž kampusu Masarykovy univerzity a zařízení pro firmy z oblasti techniky se nachází obvykle v blízkosti areálu Vysokého učení technického. Zde se také nachází od 90. let budovaný Český technologický park (částečně ve vlastnictví města Brna), kde sídlí řada světově významných firem. Několik dalších podnikatelských inkubátorů a VTP je ve fázi přípravy a jejich otevření se dá očekávat v nejbližších letech: CERIT Science Park (MU), VTP prof. Lista (VUT), inkubátor a VTP pro kreativní průmysl a Podnikatelský inkubátor Novira (soukromý inkubátor pro oblast webových a mobilních služeb na internetu). Většina nově připravovaných PI a VTP byla navržena v rámci Regionální inovační strategie 3.

Výzkumná centra jsou v JMK dlouhodobě zastoupena především díky existenci čtyř univerzit (MU, VUT, Mendelova univerzita a VFU) a deset veřejných výzkumných institucí. Současná doba je charakteristická budováním výzkumných center podpořených z OP Výzkum a vývoj pro inovace (OP VaVpI). Mezi nejvýznamnější budovaná centra patří Mezinárodní centrum klinického výzkumu (ICRC), Středoevropský polytechnický institut CEITEC, NETME Centre (nové technologie pro strojírenství), CETOCOEN (výzkum toxických látek v prostředí), Dopravní VaV centrum nebo AdMaS (Pokročilé stavební materiály, konstrukce a technologie). Blízko Brna bude otevřeno

Kompetenční centrum Kuřim, první české kompetenční centrum pro obráběcí stroje, strojírenské technologie a související obory (podpořeno z programu Prosperita).

Moravskoslezský kraj

MSK má v budování inovační infrastruktury také dlouhou tradici a na rozdíl od JMK zde není tak silná koncentrace pouze do krajského hlavního města. Významným partnerem participujícím na několika zařízeních je Vysoká škola báňská. Nejstarší inkubátor a VTP je provozován společností BIC Ostrava (nyní vlastněno soukromými osobami). Významným je také Vědeckotechnologický park Ostrava, na němž participuje Město Ostrava a několik vysokých škol. Vlastní univerzitní inkubátor má Vysoká škola báňská a inkubátor je také součástí soukromé Vysoké školy podnikání. Mezi významné projekty budované v současné době patří 4MEDi a Technologické centrum Ostrava. První z nich se bude nacházet v blízkosti Fakultní nemocnice Ostrava bude se zaměřovat na firmy z oblasti biotechnologií, nanotechnologií a moderní medicíny. Druhý projekt se buduje v Ostravě – Vítkovicích a bude se zaměřovat na firmy z oblasti elektroniky, mechatroniky a využívání alternativních zdrojů energie. Dále je plánována výstavba podnikatelského inkubátoru TEMPO v Ostravě – Zábřehu (soukromý investor). Mimo Ostravu se nachází podnikatelský inkubátor v Třinci (STEEL IT) a ve Fulneku (RVP Invest), jejich význam je ale menší. Přípravuje se výstavba podnikatelského inkubátoru ve Vítkově, jehož investorem bude soukromá firma personálně propojená s inkubátorem ve Fulneku. V minulosti fungoval inkubátor rovněž v Karvině. Akční plán Regionální inovační strategie neobsahuje žádné opatření na budování další nové inovační infrastruktury.

Výzkumná centra jsou v MSK zastoupena zejména díky Vysoké škole báňské a Ostravské univerzitě. V kraji také sídlí jedna veřejná výzkumná instituce. Mezi nejvýznamnější výzkumnou infrastrukturu podpořenou z OP VaVpI patří Centrum excelence IT4Innovations, Regionální materiálově technologické výzkumné centrum, ENET - Energetické jednotky pro využití netradičních zdrojů energie (vše VŠB-TUO)

Olomoucký kraj

V OLK se nachází pouze jediný inkubátor a VTP, a to Vědeckotechnický park Univerzity Palackého v Olomouci. Tento areál je postupně budován již od roku 2000, přičemž původně zde bylo pouze centrum pro transfer technologií. VTP v minulosti získal podporu z programu Phare a nyní je plánováno jeho rozšíření za pomoci prostředků z programu Prosperita. V Olomouckém kraji byl také plánovaný podnikatelský inkubátor v Přerově, avšak od záměru bylo ustoupeno. S budováním další infrastruktury Regionální inovační strategie OLK nepočítá.

Výzkumná centra jsou součástí Univerzity Palackého v Olomouci, která je v kraji jediným příjemcem podpory na budování výzkumných center z OP VaVpI. V kraji se tak realizují projekty BIOMEDREG (biomedicína pro regionální rozvoj a lidské zdroje), Centrum regionu Haná pro biotechnologický a zemědělský výzkum a Regionální centrum pokročilých technologií a materiálů. Univerzita díky programu Prosperita buduje také projekt BALUO, kinantropologické centrum zaměřené na přenos výsledků výzkumu o pohybu člověka. Nesídlí zde žádná veřejná výzkumná instituce.

Zlínský kraj

Ve Zlíně působí Technologické inovační centrum (TIC), jehož vlastníky jsou Univerzita Tomáše Bati a Zlínský kraj. TIC provozuje od roku 2005 v budově nazývané „Podnikatelské inovační centrum“ podnikatelský inkubátor a vědeckotechnický park. Budova v centru Zlína je specifická tím, že v ní působí i další instituce zaměřující se na podporu podnikání (např. CzechInvest). Od roku 2012 provozuje TIC i podnikatelský inkubátor a vědeckotechnický park ve Strategické průmyslové zóně v Holešově (Technopark Progress). Ve Zlíně se dále nachází Vědeckotechnický park při UTB. Další podnikatelské inkubátory se v kraji nachází v Kunovicích a ve Valašských Kloboukách. V minulosti fungoval podnikatelský inkubátor i v Kroměříži, Slavičíně a ve Vsetíně. Ve Slavičíně nyní funguje Centrum informačních technologií a aplikované informatiky, které v sobě zahrnuje i VTP. Regionální

inovační strategie Zlínského kraje je již částečně zastaralá, je navržena pouze do roku 2013 a aktuálně nezahrnuje žádné projekty na budování další infrastruktury.

Výzkumnou sféru zastupuje zejména Univerzita Tomáše Bati, ale kraj je rovněž známý výzkumem a vývojem v oblasti leteckého průmyslu (Kunovice). V rámci OP VaVpI bylo v kraji podpořeno Centrum polymerních systémů a Centrum bezpečnostních, informačních a pokročilých technologií (UTB). Kraj je také zapojen do projektu CzechGlobe, avšak ve velmi nízké míře. Nesídlí zde žádná veřejná výzkumná instituce.

3. Financování inovační infrastruktury

Inovační infrastruktura je podporována zejména z operačních programů, na jejichž financování se výrazně podílí Evropský fond pro regionální rozvoj. V současném programovacím jsou to OP Výzkum a vývoj pro inovace a OP Podnikání a inovace. První z nich financuje inovační infrastrukturu v podobě výzkumných center a následující analýza se zaměřuje na jeho první (Evropská centra excellence) a druhou (Regionální VaV centra) prioritní osu. Druhý z nich se zaměřuje na podporu podnikání a podnikatelského prostředí a analyzován je zde pouze jeho podprogram Prosperita, který podporuje budování a provoz podnikatelských inkubátorů a vědeckotechnických parků, v menší míře také podporuje centra pro transfer technologií a sítě business angels. Analyzován je také starší program Prosperita, který byl součástí OP Průmysl a podnikání 2004–2006. Všechny tyto programy jsou implementovány v rámci cíle Konvergence (dříve Cíl1) a nemohou tedy podporovat projekty realizované v Praze. V analýze jsou projekty ke krajům přiřazovány podle místa jejich realizace.

Počet podpořených projektů je patrný z tabulky 1. U projektů OP VaVpI je třeba mít na mysli, že některé z nich se realizují ve více krajích současně, a proto se jejich celkový počet nerovná součtu za jednotlivé kraje. Zhruba na čtvrtině všech projektů realizovaných v ČR se podílí Jihomoravský kraj, u osy 1 OP VaVpI je to dokonce polovina projektů. Následován je krajem Moravskoslezským. Zlínský kraj aktivně budoval inovační infrastrukturu v rámci programu Prosperita v minulém programovacím období. Nejslabší je zapojení Olomouckého kraje, což je ale očekávatelné vzhledem k jeho velikosti a zejména ekonomické a vědeckovýzkumné charakteristice.

Tab. 1: Počet projektů na podporu inovační infrastruktury

	Prosperita 2004-06	Prosperita 2007-13	OP VaVpI osa 1	OP VaVpI osa 2
JMK	7	16	4	11
MSK	5	9	2	5
OLK	2	5	0	3
ZLK	6	7	1	2
Moravské regiony	20	37	4	21
ČR (bez Prahy)	31	69	8	40

Zdroj: vlastní zpracování na základě CzechInvest, 2007, CzechInvest, 2013 a MŠMT, 2013

Tab. 2: Výše podpory na inovační infrastrukturu (Kč)

	Prosperita 2004-06	Prosperita 2007-13	OP VaVpI osa 1	OP VaVpI osa 2
JMK	284 703 000	1 323 315 000	8 130 013 296	4 690 994 853
MSK	219 330 000	1 142 296 000	1 689 233 676	1 732 641 291
OLK	54 819 000	271 373 000	0	2 261 630 718
ZLK	237 590 000	644 161 000	32 396 394	928 516 820
Moravské regiony	796 442 000	3 381 145 000	9 851 643 366	9 613 783 682
ČR (bez Prahy)	1 669 392 000	7 183 748 000	20 244 401 395	20 728 978 028

Zdroj: vlastní zpracování na základě CzechInvest, 2007, CzechInvest, 2013 a MŠMT, 2013

O výši finanční alokace na jednotlivé projekty vypovídá tabulka 2. Finanční alokace na projekty OP VaVpI realizovaných ve více krajích současně byla započítána jednotlivým krajům dle jejich skutečného podílu na realizaci daného projektu. Tyto informace byly poskytnuty Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. U všech sledovaných dotačních schémat získaly moravské regiony asi 48 % celkové přidělené podpory. Nejvýraznější je dominance JMK v případě podpory na Evropská centra excellence, kdy tento kraj získal asi 40 % všech alokovaných prostředků. Zajímavá je také alokace pro Zlínský kraj v Prosperitě 2004-2006, kdy tento kraj získal částku srovnatelnou s JMK a MSK, přičemž ale počet jeho obyvatel je méně než poloviční.

Při hodnocení aktivity krajů je pro lepší srovnatelnost vhodnější přepočítávat získanou podporu na počet obyvatel. O tom referuje tabulka 3. Z ní je opět patrné, že Zlínský kraj je velmi úspěšný v získávání prostředků z obou verzí programu Prosperita. U OP VaVpI je částka získaná Jihomoravským krajem výrazně nad celonárodním průměrem. Jako podprůměrný při získávání dotací se jeví Olomoucký kraj, avšak v případě druhé osy OP VaVpI je jeho pozice silně nadprůměrná.

Tab. 3: Výše podpory na inovační infrastrukturu v přepočtu na 1 obyvatele (Kč)

	Prosperita 2004-06	Prosperita 2007-13	OP VaVpI osa 1	OP VaVpI osa 2
JMK	251,4	1 134,6	6 970,7	4 022,1
MSK	175,6	928,2	1 372,7	1 407,9
OLK	85,7	424,9	0,0	3 541,3
ZLK	402,8	1 093,6	55,0	1 576,3
Moravské regiony	220,5	932,8	2 718,0	2 652,4
ČR (bez Prahy)	183,5	775,5	2 185,3	2 237,6

Zdroj: vlastní zpracování na základě CzechInvest, 2007, CzechInvest, 2013 a MŠMT, 2013

Silné postavení Olomouckého kraje je dáno již zmíněnými projekty Univerzity Palackého. I na realizaci programu Prosperita 2007-2013 se významně podílí tato univerzita, např. její projekt BALUO nebo projekty zaměřené na rozvoj univerzitního podnikatelského inkubátoru a vědeckotechnického parku. Ve Zlínském kraji je nejvýznamnějším projektem v OP VaVpI Centrum polymerních systémů. Program Prosperita zde podporuje inkubátory a vědeckotechnické parky nejenom v samotném Zlíně, ale také např. v Holešově nebo Kunovicích. Z mnoha projektů v Jihomoravském kraji jsou svým rozsahem nejvýznamnější Mezinárodní centrum klinického výzkumu (ICRC) a Středoevropský polytechnický institut CEITEC (oba OP VaVpI, osa 1). V minulém programovacím období Prosperita podporovala zejména inkubátory a vědeckotechnický park spravovaný Jihomoravským inovačním centrem, v současném období jsou to navíc i projekty univerzit Krajské hospodářské komory. V MSK je v případě OP VaVpI nejvýznamnější projekt IT4Innovations a v případě programu Prosperita 2007-2013 projekty 4MEDi a Multifunkční budova Vědecko-technologického parku Ostrava.

4. Závěr

Inovační infrastruktura je důležitou prerekvizitou pro vznik a šíření nových inovací. Umožňuje získávání nových znalostí, transfer technologií a podporu inovačních firem. Ze sledovaných regionů se nejvíce infrastruktury buduje v Jihomoravském kraji. To je dáno především velikostí jeho hlavního města Brna a přítomností největšího počtu univerzit. Nicméně všechny aktivity jsou koncentrovány právě do Brna. Tento kraj jako jediný ze zkoumaných má zřízenou speciální instituci na podporu inovací, která je významným provozovatelem PI a VTP a spolupodílí se i na projektech výzkumných center. Investice do inovační infrastruktury v Moravskoslezském kraji jsou nižší, avšak částečně jsou alokovány i mimo hlavní město. MSK nemá speciální organizaci na podporu inovací, ale tato problematika je součástí úkolů Agentury pro regionální rozvoj. Oba kraje mají společné i to, že regionální inovační strategie mají silnou politickou podporu. Vybavenost Zlínského a zejména

Olomouckého kraje infrastrukturou je nižší, což je dáno i menší velikostí těchto krajů. Ve ZLK je infrastruktura situována i mimo hlavní město a regionální samospráva se podílela na zřízení Technologického inovačního centra, které podporuje inovační podnikání. Naproti tomu, v OLK jsou aktivity koncentrovány pouze do Olomouce a jsou realizovány fakticky jen Univerzitou Palackého. Ve srovnání s JMK a MSK hraje ve zbývajících dvou krajích regionální inovační strategie menší roli. Závěrem lze také říci, že budování PI a VTP má delší historii než budování výzkumných center, což se projevilo i tím, že některé PI a VTP již ukončily svou činnost, a to po uplynutí minimální doby udržitelnosti projektu. Vystává tak otázka přínosu těchto zařízení a nutnosti hodnocení jejich kvality. U výzkumných center je na hodnocení jejich činnosti příliš brzy.

Literatura

- [1] BERGEK, A., NORRMAN, C. Incubator best practice: A Framework. *Technovation*. 2008, vol. 28, no.1–2, pp. 20-28, ISSN 0166-4972.
- [2] COOKE, P., PICCALUGA, A. *Regional development in the knowledge economy*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2006. ISBN 0415578639.
- [3] CZECHINVEST. *Seznam podpořených projektů OPPI* [online]. Praha, 2013. [cit. 13. 2. 2013]. Dostupné z: <<http://www.czechinvest.org/seznam-podporenych-projektu-oppi>>.
- [4] CZECHINVEST. *Závěrečná zpráva. Zhodnocení programu Prosperita*. 2007.
- [5] EDQUIST, C., HOMMEN, L. Systems of innovation: theory and policy for the demand side. *Technology in Society*. 1999, vol. 21, no. 1, p. 63-79. ISSN 0160-791X.
- [6] FELLER, I., AILES, C. P., ROESSNER, J. D. Impacts of research universities on technological innovation in industry: evidence from engineering research centers. *Research Policy*. 2002, vol. 31, iss. 3, pp. 457-474. ISSN 0048-7333.
- [7] GRIMALDI, R. GRANDI, A. Business incubators and new venture creation: an assessment of incubating models. *Technovation*. 2005, vol. 25, iss. 2, 2005, pp. 111-121, ISSN 0166-4972.
- [8] JENSEN, M. B., JOHNSON, B., LORENZ, E., LUNDEVALL, B. A. Forms of knowledge and modes of innovation. *Research Policy*. 2007, vol. 36, no. 5, pp. 680–693.
- [9] JIHOMORAVSKÉ INOVAČNÍ CENTRUM. Kompetenční centrum Kuřim. © 2009. Dostupné z: <<http://www.jic.cz/kompetencni-centrum-kurim>>.
- [10] KLÍMOVÁ, V. *Úloha malých a středních firem v rozvoji regionů a její reflexe ve výstavbě podnikatelských inkubátorů*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2008.
- [11] LUNDEVALL, B. A. *National systems of innovation: towards a theory of innovation and interactive learning*. London: Anthem Press, 2010. ISBN 9781843318668.
- [12] MŠMT. *Průručka pro žadatele Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace 2007 – 2013 prioritní osy 1 a 2*. Verze 2.2. Praha, 2009.
- [13] MŠMT. *Seznam příjemců OP VaVpI k 15. 1. 2013* [online]. Praha, 2013. [cit. 13. 2. 2013]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/file/15621>>.
- [14] NELSON, R. *Technology, institutions and economic growth*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2005, 306 s. ISBN 0674019164.
- [15] PHILLIPS, R. G., Technology business incubators: how effective as technology transfer mechanisms? *Technology in Society*. 2002, vol. 24, iss. 3, pp. 299-316. ISSN 0160-791X.
- [16] RATINHO, T., HENRIQUES, E. The role of science parks and business incubators in converging countries: Evidence from Portugal. *Technovation*. 2010, vol. 30, iss. 4, pp. 278-290. ISSN 0166-4972.
- [17] SKOKAN, K. *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis, 2004. 159 s. ISBN 8073290596.
- [18] TÖDTLING, F. TRIPPL, M. One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*. 2005, vol. 34, no. 8, pp. 1203-1219. ISSN 0048-7333.
- [19] WINKLEROVÁ, L. Transfer technologií v Jihomoravském kraji. In Žitek, V., Klímová, V. (eds.) *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s. 56-63. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [20] ŽÍTEK, V.. Analýza struktury regionálních inovačních strategií. In *XI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 53-60. ISBN 978-80-210-4625-2.

INOVATÍVNY PROFIL A ORIENTÁCIA NA INOVÁCIE. PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA SLOVENSKO

INNOVATIVE PROFILE AND FOCUS ON INNOVATIONS. CASE STUDY SLOVAKIA

DOC. MGR. ING. RENÁTA JEŽKOVÁ, PH.D.

Katedra ekonomiky a řízení | Department of economy and management
Akademie STING, o. p. s. | STING Academy
✉ Stromovka 1, 637 00 Brno, Czech Republic
E-mail: renata.jezkova@post.sting.cz

Anotácia

Príspevok analyzuje inovačný profil a orientácie Slovenska na inovácie. Cieľom je odpovedať na otázku, na akej úrovni je inovačný profil SR z pohľadu rôznych hodnotení v porovnaní s krajinami EU 27, V4 a s krajinami v skupine (tzv. dobiehajúcich krajín) a aké by mali byť opatrenia pre zlepšenie tohto stavu v budúcnosti? Opreli sme sa o výsledky sekundárnych empirických výskumov publikovaných vo výskume GEM – Globálneho monitoru podnikania, publikovaného v roku 2012 a v čiastkovej štúdii Inovácie a technologický transfer v SR, osobitne v SAV, ktorú publikovala SAV v rámci riešenia programu Centra excelentnosti SAV-CESTA. Slovensko je v oblasti inovačnej výkonnosti hodnotené ako mierny inovátor, tzv. dobiehajúca krajina, a celkovo v oblasti inovácií dosahuje neuspokojivé výsledky či už v porovnaní s ostatnými krajinami EU 27, V4, s krajinami v skupine, alebo vodcom v inováciách - Švajčiarskom. Tak počiatocní ako i etablovaní podnikatelia na Slovensku vo všeobecnosti skôr inovácie pasívne prijímajú, než by mali snahu ich sami na trh aktívne prinášať. Najhorším stavom a výrazným zaostávaním sa vyznačuje transfer vedy a výskumu na Slovensku. Je nevyhnutné, aby efektívnejšie fungoval systém vedy, čo predpokladá lepšie dotácie pre vedu a výskum, je potrebné ozdraviť grantový systém, zabráňovať korupcii pri pridelení veľkých projektov najmä zo štrukturálnych fondov, fungovanie inovačného systému, etablovanie systému vzdelávania pre inovátorov a vychovávanie mladých ľudí na vysokých školách ku kreativite, inovatívnosti a väčšej podnikavosti.

Kľúčové slová

inovácie, Slovensko, GEM (Globálny monitor podnikania), hodnotenie inovatívnosti

Annotation

The paper analyses the innovative profile and focus of Slovakia on innovations. The goal is to answer a question: On what level is an innovative profile of the Slovak Republic from a point of view of different evaluations in comparison with the EU 27 countries, Visegrad countries and with the countries in the group and what should be measures to improve this state in a future? We came out from the results of secondary empirical researches published in GEM (Global Entrepreneurship Monitor) research published in 2012, and in the partial study Innovations and technology transfer in the Slovak Republic, especially in Slovak Academy of Science, published by the Slovak Academy of Science within solving the programme of The Excellence Centre of the Slovak Academy of Science. In a field of innovative performance Slovakia has been evaluated as a moderate innovator and generally in the field of innovations it has reached not satisfied results in comparison with other EU27 countries, Visegrad countries, the countries in the group or with the innovation leader Switzerland. In general, the entrepreneurs-beginners as well as starting up in Slovakia rather passively accept innovations than they themselves actively bring it to the market. There is the worst situation and significant lag in technology transfer in Slovakia. A system of the science should work more effectively, what supposes: better grants for research and development, it is necessary to restore a health of the grant system, inhibit a corruption by allocation of big projects mainly from the

Structural funds, working of the innovation system, starting the system of education for innovators and education of young people at universities to be creative, innovative and enterprising.

Key words

innovations, Slovakia, GEM (Global Entrepreneurship Monitor), evaluation of innovativeness

JEL classification: O31

Úvod

Inovácie môžeme v súčasnosti považovať za jeden z najvýznamnejších faktorov rozvoja spoločnosti. Sú jedným z hlavných faktorov, na ktorých je založená medzinárodná konkurencieschopnosť štátov a ich výkonnosť, výstupy a zamestnanosť (Asheim, B.T., Isaksen, A. 1997; Michie, J. 1998).

Existuje široké spektrum názorov, čo možno rozumieť pod pojmom inovácia. Ako uvádzajú Luby a Chodák (2012, s. 4) vo svojej čiastkovej štúdii, „v súčasnosti existuje okolo 200 rozličných definícií inovácií“.

Zakladateľ teórie inovácií, Joseph Schumpeter, v roku 1912 formuloval tzv. „kombinácie vývojových zmien“ a v publikácii „Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung“ zároveň postuloval päť typických zmien (Keklik, M. 2003, Dvořák 2006): (1) používanie novej techniky, nových, t.j. v danom priemyselnom odvetví doposiaľ prakticky neznámych výrobných metód, výrobných procesov a marketingového zabezpečenia výroby; (2) zavádzanie nových, pre spotrebiteľa doposiaľ neznámych výrobkov, resp. pôvodných výrobkov vyznačujúcich sa novými vlastnosťami resp. novou kvalitou; (3) získavanie a používanie nových zdrojov surovín, materiálov alebo polotovarov bez ohľadu na to, či tieto už predtým existovali; (4) zmeny v organizácii výroby, distribúcie a predaja, vedenie novej organizácie (napr. získanie monopolného postavenia alebo naopak, zrušenie monopolu); (5) prenikanie na nové trhy, zmena štruktúry trhu. Dnes už Schumpeterov názor zaznamenal posun, a síce že za inovácie sa považujú nielen absolútne novinky, ale i relatívne novinky, ktoré sú nové vzhľadom na daný trh alebo výrobnú jednotku.

Pôvodná Schumpeterova teória bola neskôr rozpracovaná veľkým množstvom autorov a dnes sa tieto práce zameriavajú predovšetkým na úspešné riadenie inovácií v podniku (pozri napr. Valenta, F. 1969 a 2001, Baumol, W.J. 2002, Rothwell, R., Gardiner 1985), pričom prevládajú definície chápané inováciu ako výsledok určitej aktivity s priamym ekonomickým efektom, a to napr. definícia inovácie podľa OECD (2005), alebo zákona č. 172/2005 Z. z.

Avšak, za inovácie možno považovať aj činnosti, ktoré nemajú, alebo majú len nepriamy ekonomický účinok. Ide o inovácie z najširšieho uhla pohľadu (vrátane tých v sociálnej sfére definované napr. Green Paper on Innovation vydaný EK v roku 2005). Ponúkajú nové riešenia problémov a tým umožňuje uspokojiť potreby jednotlivca a spoločnosti.

Pojem inovácia je jednoznačne spojený s existenciou konkrétneho výrobku, technologického postupu, nového organizačného usporiadania, ktoré boli úspešne aplikované v praxi, t.j. za inovácie je možné považovať len výsledky vedeckých, výskumných a vývojových činností, ktoré sa dočkajú svojej realizácie.

Všeobecne platné faktory, ktoré brzdia inovačné snahy v regióne (Luby, Š., Chodák, I., s. 7):

(1) nejednotný a nejasný postup riadiacich orgánov najmä na najvyšších stupňoch, (2) nedostatočná a nevhodná legislatíva, (3) malá motivácia výskumníkov, (4) nedostatok kvalifikovaného personálu pre výkon transferu technológií, (5) slabá prepojenosť na regionálne, národné a medzinárodné zdroje, priemyselných partnerov a rizikový kapitál.

Na zlepšenie tohto stavu odporúčajú uvedení autori vytvoriť následnú podporu kooperácie medzi priemyselnými podnikmi a univerzitami, zvýšenie kvality ľudských zdrojov v akademickom sektore a vo firmách, zvýšenie podnikateľského ducha a vytváranie MSP a zlepšenie manažmentu v oblasti transferu technológií s dôrazom na ochranu duševného vlastníctva.

Európska komisia predstavila v marci 2010 dokument *Európa 2020*, predstavujúci stratégiu rastu do roku 2020. Medzi jej priority patrí aj inteligentný rast na báze znalostí a inovácií, podporou ktorého má byť 3 % HDP vynaloženého na vedu a výskum ako cieľ pre všetky krajiny EÚ27. Zároveň bolo vytýčených 7 iniciatív typu vlajkovej lode, medzi ktorými nechýbala inováčná únia, inovácie pre rast a zamestnanosť, zlepšenie rámca a prístupu ku kapitálu a priemyselná politika pre globalizačnú éru – zlepšenie podnikateľského prostredia, najmä pre MSP.

V návrhu materiálu Inováčná politika na roky 2011 – 2013 v pôsobnosti Ministerstva hospodárstva SR, ktorý bol prerokovaný vo vláde SR 11.5.2011 (Ministerstvo hospodárstva 2011) sa konštatuje, že v dnešnej dobe sa verejné investície do vzdelávania, vedomostnej infraštruktúry, vedy a výskumu znižujú, čo bude mať zásadný vplyv na rast inovácií v budúcnosti. Z krátkodobého hľadiska má zníženie výdavkov v týchto oblastiach pozitívny vplyv na fiškálne výsledky, z dlhodobého hľadiska to má negatívny vplyv na rast a konkurencieschopnosť ekonomiky ako takej. Hoci inovácie patria medzi vlajkové iniciatívy EÚ a ukazuje sa, že podpora inováčných aktivít v podnikoch, hlavne malých a stredných, je jedným zo základných nástrojov zabezpečenia rozvoja Slovenska, z Európskeho inováčného hodnotenia vyplýva, že Slovensko je až na 23. mieste spomedzi 27 krajín EÚ z hľadiska inováčnej výkonnosti a patrí do skupiny tzv. dobiehajúcich krajín. Hospodársky rozvoj nemá byť založený len na lacnej pracovnej sile, je nedostatok veľkých podnikov, ktoré do výskumu investujú, ako neefektívna sa javí podpora zo strany verejného sektora a prevláda nízka motivácia výskumných pracovníkov.

Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je odpovedať na otázku, na akej úrovni je inováčný profil SR z pohľadu rôznych hodnotení v porovnaní s krajinami EÚ 27, V4 a s krajinami v skupine (tzv. dobiehajúcich krajín) a aké by mali byť opatrenia pre zlepšenie tohto stavu v budúcnosti?

Pri skúmaní inovatívnej orientácie Slovenska vychádzame z výsledkov sekundárnych empirických výskumov - Global Entrepreneurship Research Association (GERA) – medzinárodného akademického výskumného združenia zastrešujúceho celosvetový Globálny monitor podnikania - Global Entrepreneurship Monitor (ďalej len GEM), ktorého výstupom je najväčšia svetová akademická štúdia v oblasti podnikania. Tá skúma úlohu podnikania v národnom ekonomickom raste prostredníctvom odhaľovania črt a charakteristík podnikateľskej aktivity jednotlivcov, ako aj ich postojov a aspirácií. Okrem toho tiež skúma aké je podnikateľské prostredie, ktoré jeho podmienky na národnej úrovni podporujú podnikanie, a ktoré by naopak, v záujme dosiahnutia ekonomického rastu krajiny, bolo potrebné posilniť. Slovensko sa po prvýkrát zapojilo do GEM v roku 2011 a štúdia vyšla v roku 2012 (Pilková, A. a kol. 2012). Národným koordinátorom tohto projektu za Slovensko je Fakulta managementu Univerzity Komenského v Bratislave. Hlavným partnerom je Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania. Ďalším kľúčovým zdrojom bola čiastková štúdia Inovácie a technologický transfer v SR, osobitne v SAV, ktorú publikovala SAV v rámci riešenia programu Centra excelentnosti SAV-CESTA. Použili sme metódy analýzy a syntézy.

Výsledky

Implementácia programu Európa 2020 sa hodnotila prostredníctvom Innovation Union Scoreboard 2010 (nástroj na komparatívne hodnotenie inováčnej výkonnosti členských krajín EÚ a ďalších vybraných krajín vrátane Švajčiarska), ktorá bola zverejnená v roku 2011. Analyzovala sa tu situácia v 27 členských štátoch EÚ a Chorvátska, Islandu, Macedónska, Nórska, Srbska, Švajčiarska a Turecka. Hodnotenie inováčnej výkonnosti pozostáva z 25 ukazovateľov, ktoré sú zoradené do 8

inovačních dimenzií a troch hlavných skupín. Ide o ukazovatele, ktoré komplexne zachytávajú výkonnosť národných výskumných a inovačných systémov. V každom indikátore sa hodnotilo v rozmedzí od 0 ako najhorší po 1 ako najlepší. Slovensko sa v tomto hodnotení nachádzalo veľmi nízko. Krajiny boli rozdelené podľa priemeru hodnotenia do 4 skupín, a to inovační lídri (0,7 – 0,75: Švédsko, Dánsko, Fínsko a Nemecko); inovační nasledovatelia (0,47 – 0,62: Veľká Británia, Belgicko, Rakúsko, Holandsko, Írsko, Luxembursko, Francúzsko, Cyprus, Slovinsko, Estónsko – tieto krajiny sú okolo priemeru EU27, t.j. 0,53); mierni inovátori (0,27 – 0,45: Portugalsko, Taliansko, ČR, Španielsko, Grécko, Malta, Maďarsko, Poľsko, Slovensko) a slabí inovátori (0,2 – 0,23: Rumunsko, Lotyšsko, Bulharsko, Litva).

Pri analyzovaní inovatívnej orientácie Slovenska ďalej vychádzame z Globálneho monitoru podnikania (ďalej len GEM) a z inovačného profilu podnikania tak, ako ho chápe Schumpeter. V jeho poňatí ide o kombinácie nových produktov a trhu, ktoré rušia zastarané produkty a služby a posúvajú tým produkčné hranice dopredu (Schumpeter, J. A. 1942). Výskum GEM skúma túto otázku cez dopytovanie sa o rozsahu, v akom produkt alebo služba, ktorú ponúka podnikateľ je nová pre niektorých alebo všetkých zákazníkov, a tiež či ešte niekto alebo naopak nikto neponúka tento istý produkt. Inovátivnými podnikateľmi sú teda takí, ktorých produkt alebo služba sú nové pre všetkých alebo aspoň pre niektorých zákazníkov, a ktorí majú len málo alebo žiadnych konkurentov v ponuke tohto produktu alebo služby. Druhým analyzovaným aspektom je inovatívnosť podnikateľov z hľadiska využívania technológie.

Z výskumu GEM vyplýva, že celkovo je na Slovensku len 21,2 % počiatočných podnikateľov, ktorých možno označiť za inovatívnych, teda majú produkt, ktorý ich zákazníci vnímajú ako nový, a súčasne nemajú veľa konkurentov. Ak porovnáme inovatívnosť podnikateľov zahrnutých do počiatočnej podnikateľskej aktivity s etablovanými podnikateľmi, etablovaní podnikatelia sú inovatívni výrazne menej (8,4 %).

Ak porovnáme priemerné hodnoty podielu inovatívnych podnikateľov za rok 2011 a poradie Slovenska v jednotlivých skupinách podľa podielu inovatívnych podnikateľov v roku 2011, je zrejme veľmi zlá pozícia Slovenska, a to tak vo svete (37. resp. 44 miesto z 54 krajín), ako i v Európe (23. resp. 22. miesto z 26 krajín), v skupine krajín, ktorých rozvoj je založený na efektívnosti (16. resp. 18. miesto z 24 krajín), či v rámci krajín V4 (posledné miesto).

Čo sa týka druhého prístupu hodnotenia inovatívnosti, jeho predmetom bola analýza miery do akej používajú podnikatelia nové technológie.

Z analýzy vyplýva, že 57,4 % počiatočných podnikateľov na Slovensku nepoužíva žiadne nové technológie, a zase 22,9 % používa najnovšie technológie, ktoré nie sú staršie ako 1 rok. V prípade etablovaných podnikateľov je tento podiel 73,5 % resp. 11,9 %, z čoho jasne vyplýva, že etablovaných podnikateľov možno z hľadiska využívania najnovších technológií považovať v tomto prípade za menej inovatívnych. Ak porovnáme inovatívnosť počiatočných a etablovaných podnikateľov z hľadiska využívania najnovších technológií, zistíme, že Slovensko dosahuje veľmi dobré umiestnenie vo svete (4. resp. 5. miesto z 54 krajín), v Európe (1. resp. 3. miesto z 26 krajín), medzi krajinami, ktorých rozvoj je založený na efektívnosti (2. resp. 1. miesto z 24 krajín), ako i medzi krajinami V4 (1. resp. 2. miesto).

Ak sa pozrieme na ďalšie podmienky podnikania a porovnáme Slovensko s ďalšími 22 krajinami vo svojej skupine, najhoršie hodnotenie zaznamenávame v „záujme spotrebiteľov o inovácie“ (19. miesto). Ak Slovensko porovnáme v hodnotení podmienok s najvyššie hodnotenou krajinou vo všetkých aspektoch podnikania – Švajčiarskom, najviac zaostáva v podmienke „záujem podnikov o inovácie“ (rozdiel až -0,89 zo škály 1 najhoršie, 5 najlepšie).

Zo zhrnutia medzinárodného porovnania podmienok na podnikanie na Slovensku v porovnaní s krajinami EU, V4, Švajčiarska i svojej skupiny vyplýva, že najhorší stav vykazuje Slovensko i v „Transfere vedy a výskumu“ s hodnotením 1,87, pričom priemer v Európe je 2,38 a priemer

v skupine je 2,18. V porovnaní s Európou je na poslednom, 23. mieste a v porovnaní s krajinami, ktorých rozvoj je založený na efektívnosti sa umiestnilo na predposlednom mieste. V porovnaní s krajinami V4 je na poslednom, 4. mieste. „Transfer vedy a výskumu“ je tak celkovo najhoršie hodnotenou podmienkou. Spomedzi krajín Európy je v hodnotení tejto podmienky najlepšie Švajčiarsko.

Na tomto mieste treba poznamenať, že legislatívne prostredie ohľadne transferu vedy a výskumu sa postupne dotvára. Hoci Slovensko v roku 2002 pristúpilo k Európskemu patentovému dohovoru, počet prihlášok patentov je zatiaľ, podľa Lubyho a Chodáka (2012), malý (asi 200 ročne). Podľa ich názoru by tomuto neutešenému stavu mala pomôcť aj niekoľkonásobná novelizácia a zmeny v Zákone o vysokých školách, ktorý umožňuje verejným vysokým školám hospodárenie s majetkom tak, že za istých podmienok ho možno využiť na podnikateľskú činnosť resp. na uzatvorenie zmluvy o združení, resp. prenajať majetok za nižšie nájomné ako je obvyklé, čo má viesť k tesnejšej spolupráci vysokých škôl s priemyslom.

V rámci legislatívy o štátnej podpore výskumu a vývoja sú zafinancované centrá excelentnosti, vedecko-technologické parky, výskumno-vývojové centrá a technologické inkubátory a existujú i stimuly pre výskum a vývoj. Výsledkom sú prvé pozitívne, zatiaľ však len ojedinelé príklady podnikania vo vede a výskume, a to zo Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, Žilinskej univerzity v Žiline a Košice so snahou vybudovať vedecko-technologický park.

Slovenská veda a výskum však stále trpia finančnou poddimenzovanosťou zo strany štátu, čo dovoľuje zatiaľ len medzinárodnú súťaž v poznávacej rovine vedy a výskumu, ale neumožňuje dosiahnutie kritických hodnôt potrebných na presadenie inovácií. Avšak treba sa pozrieť, na druhej strane i na to, aký je záujem zo strany MSP zavádzať autentické inovácie kategórie vysokých technológií. Štátna pomoc na vedu a výskum čerpaná zo strany MSP je slabá (MF SR, 2009), v programe CIP EÚ s rozpočtom 3,6 mld Eur na roky 2007 – 2013 Slovensko zohráva pasívnu úlohu a tak isto možno hodnotiť i situáciu po prvých výzvach MH SR v ŠF. Odpoveďou na otázku, kde vlastne inovujúce podniky sú, by mohla byť i skutočnosť, ako sa zmenil adresár vedeckovýskumných jednotiek na Slovensku z roku 1994 v porovnaní s vládnyim materiálom č. 128 z februára 2008. Ako v o svojej čiastkovej výskumnej správe uvádzajú Luby a Chodák, „v roku 1994 sa k týmto inštitúciám hlásilo takmer 190 štátnych podnikov, a.s. a s.r.o. okrem SAV, vysokých škôl, múzeí, kultúrnych ustanovizní a Matice Slovenskej; naproti tomu v Inovačnej politike vlády sa v tejto kategórii nachádza už len 40 jednotiek“. Tieto inštitúcie hlásiace sa k vede a výskumu, navyše, pôsobia v málo stimulujúcom prostredí, vzhľadom na výraznú závislosť medzi nákladmi práce a ochotou a schopnosťou podnikov investovať do vedy a výskumu. Ako títo autori dodávajú, krajiny s nízkymi mzdami konkurujú lacnou pracovnou silou, zatiaľ čo do inovácií investujú krajiny s vysokými mzdami.

Ak sa ešte vrátíme k výsledkom „Transferu vedy a výskumu“ na Slovensku, najvyššie hodnotenie spomedzi jednotlivých dimenzií dosahuje dimenzia „Dostupnosť najnovších technológií pre nové firmy.“ Hoci má hodnotenie (2,14) ďaleko od pozitívneho vnímania (hovoríme o ňom nad hodnotou 3), ide o pozitívne prekročenie priemerných hodnôt. Medzi krajinami Európy je Slovensko na 10. mieste a v skupine krajín na 2. mieste. Naopak, najhoršie hodnotenie spomedzi všetkých dimenzií zastáva dimenzia „Dotácie na získanie nových technológií“. V porovnaní s krajinami Európy a skupiny sa Slovensko nachádza na 21. mieste a ide celkovo o najnižšie hodnotenú dimenziu na Slovensku. Druhá najhoršia je dimenzia „Podpora nových technológií na svetovej úrovni“ (22. miesto v porovnaní s Európou a krajinami zo skupiny), čo vypovedá o veľmi slabej efektívnosti podpory vedecko-technickej základne na vytváranie venture parkov založených na novej technológii na svetovej úrovni. Najvyššie hodnotenie „Transferu vedy a výskumu“ podľa Innovation Union Scoreboard 2011 dosahuje Švajčiarsko, ktoré je považované vďaka svojmu najvyššiemu hodnoteniu za inovačného lídra. V inovačnej výkonnosti ale aj v raste prekonáva všetky krajiny EÚ už 4. rok za sebou (Innovation Union Scoreboard 2011, s. 17). Toto postavenie zodpovedá aj ďalším zisteniam, a síce GCR (WEF), kde Švajčiarsko vedie rebríček konkurencieschopnosti vrátane inovácie a technologickej pripravenosti (Schwab 2012, s. 11).

Záver

Slovensko sa nachádza na 23. mieste ako posledné zo skupiny moderate innovators v rámci EU27. Ako vyplynulo z výskumu GEM, z ktorého sme pri analyzovaní inovatívnej orientácie Slovenska prvotne vychádzali, inovatívnosť slovenských podnikateľov sa skúmala z pohľadu 2 chápaní: (1) inovatívnosť podnikateľov z hľadiska ponúkaných výrobkov alebo služieb a (2) inovatívnosť podnikateľov z hľadiska využívanej technológie. Kým v inovatívni v podobe absorbovania najnovších technológií počiatoční aj etablovaní podnikatelia na Slovensku vykazujú veľmi pozitívne hodnoty, čo sa týka uvádzania produktov na trh, ktoré ich zákazníci vnímajú ako nové, a pri ktorých zároveň neexistuje veľa konkurentov, už v medzinárodnom porovnaní výrazne zaostávajú. Z toho vyplýva záver, že tak počiatoční ako i etablovaní podnikatelia na Slovensku vo všeobecnosti skôr inovácie pasívne prijímajú, než by mali snahu ich sami na trh aktívne prinášať.

Transfer vedy a výskumu sa na Slovensku vyznačuje najhorším stavom ako i výrazným zaostávaním. Najhoršia situácia je v dimenziách dotácií na získanie nových technológií pre nové a rastúce firmy a efektivity podpory vedecko-technickej základne na vytváranie venture podnikov založených na novej technológii na svetovej úrovni v aspoň jednej technologickej oblasti.

Slovensko svoj hospodársky rast postavilo na priamych zahraničných investíciách. Lákadlom pre investorov má byť kvalifikovaná a stále lacná pracovná sila, cena práce je v porovnaní s priemerom OECD (100) na úrovni 46, pričom v Nemecku je to 148. Už na začiatku tohto procesu sa hovorilo o tom, že nastane čas, keď sa budú investori presúvať do iných krajín s ešte lacnejšou pracovnou silou a s väčšou ochotou vlád poskytovať dotácie a daňové úľavy. Hospodársky rozvoj nemá byť totiž postavený na lacnej pracovnej sile, čo si uvedomuje i súčasná vláda vo svojom programe. Je čas zapojiť domáce vedecko-výskumné základne a domáce malé a stredné podniky a dať tak konečne „zelenú“ inovačnému duchu. Nie je totiž možné viac tolerovať praktiky, akými sme boli v tomto roku vystavení od Samsungu a US Steel Košice. Situácia je o to viac kritická, že vlastníctvo majetku typu oceliarne nemá len hospodársky, ale aj politický kontext, navyše, ide o silný vplyv a dopad v určitých regiónoch, ale aj prípadné obmedzenia konkurenčných výrobných (Luby, Š., Chodák, I. 2012, s. 49).

Odpoveďou na otázku, prečo dosahuje Slovensko v oblasti inovácií tak slabé výsledky, môžu byť i závery z okrúhleho stola zo dňa 17.3.2011 v rámci projektu „Podpora inovácií v slovenských MSP“, ktorý organizovala Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania za účasti predstaviteľov Autoklastra, Eximbanky, SAV a viacerých realizovaných projektov: (1) Prílev priamych zahraničných investícií sa dostatočne neprejavuje na zvýšení investícií do inovácií vedy a výskumu, ale aj v oblasti získavania vedeckovýskumných poznatkov a ich následnej aplikácie v praxi, ako i v oblasti organizačných inovácií. (2) Slovenské MSP sa vyznačujú slabou inovačnou schopnosťou a to nielen v oblasti investovania do vedy a výskumu, ale aj v oblasti získavania vedeckovýskumných poznatkov a ich následnej aplikácie v praxi, ako aj v oblasti organizačných inovácií. Tu sa argumentuje aj tým, že podniky si zatiaľ zabezpečujú svoje zisky využívaním lacnej pracovnej sily tak, ako sme to už uvádzali vyššie. (3) Ponuka rizikových fondov je obmedzená. Väčšina MSP nemá ochotu pripustiť do vlastnickej štruktúry cudzí subjekt a ich očakávania ohľadne výšky pomoci sú prehnané. Rizikový kapitál sa v prevažnej miere prezentuje formou pôžičiek, takže ako pasívny investor. (4) Inkubátory sú na Slovensku jednou z najstarších podôb podpory inovácií. Veľká väčšina firiem v inkubátoroch sú inovačne neaktívne podniky, ktoré do inkubátorov zlákal hlavne nízky nájom.

MSP slabo využívajú fondy ako CIP, 7. RP, ŠF idú do sféry nízkych technológií. Môžeme konštatovať, že v SR máme nedostatok inovačnej motivácie výskumníkov, nedostatok personálu v oblasti technologických inovácií, nedostatok zdrojov rizikového kapitálu. Pritom investori očakávajú podnikateľské plány s krátkym horizontom, 10 násobný zisk, chcú mať zhodnotenú veľkosť trhu a osobitne neveria univerzitám. Akademická sféra ponúka veľmi málo patentov, nemá znalosti o inovačnom procese a nie je pripravená na inovačný neúspech, ktorý je štatisticky dosť veľký.

V prvom rade je potrebné, aby efektívnejšie fungoval systém vedy, čo predpokladá lepšie dotácie pre vedu a výskum; cieľ 3 % HDP do vedy a výskumu platí totiž pre všetky krajiny EU 27. Zároveň je potrebné ozdraviť grantový systém (odstrániť byrokráciu hlavne pri získavaní prostriedkov zo štrukturálnych fondov), zabráňovať korupcii pri pridelení veľkých projektov najmä zo štrukturálnych fondov (zodpovednou kontrolou veľkých finančných tokov vedeckou obcou), prehodnotiť zámer transformácie APVV, lepšie zapojenie SAV do doktorandského štúdia. Ďalšou požiadavkou je fungovanie inovačného systému, čo je možné zvýšením záujmu o patentovanie, zvýšením kvality publikačných výstupov (v časopisoch s veľkým impaktom), v ére vysokej špecializácie treba na technologický transfer vytvoriť premyslený systém (inovácie sa nevyriešia iniciatívou vedeckých pracovníkov alebo len samotných výrobcov), zdroje rizikového kapitálu spolu so subvencovaním a etablovať systém vzdelávania pre inovátorov. Je kľúčové, aby mladí ľudia boli na vysokých školách vychovávaní ku kreativite, inovatívnosti a väčšej podnikavosti.

Literatúra

- [1] ASHEIM, B. T., ISAKSEN, A. Location, Agglomeration and Innovation: Towards Regional Innovation Systems in Norway. *European Planning Studies*, Volume 5, 1997, No 3, pp 299 – 330. DOI: 10.1080/09654319708720402.
- [2] BAUMOL, W. J. *The Free-Market Innovation Machine*. Princeton University Press, 2002.
- [3] BURRONE, E., Jaiya, G. S. *Intellectual Property Rights and Innovation in Small and Medium – sized Enterprises*. Geneva: WIPO (World Intellectual Property Organisation).
- [4] DVORÁK, J. a kol. *Management inovací*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola manažerské informatiky a ekonomiky, 2006, 246 s. ISBN 80-86847-18-7.
- [5] European Commission. *Innovation Union Scoreboard 2011*. Belgium: EC. ISBN 978-92-79-23174-2. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf>.
- [6] European Commission. *Green Paper on Innovation*. Belgium: EC, December 2005. Dostupné z: <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com95_688_en.pdf>.
- [7] KEKLIK, M. *Schumpeter, Innovation and Growth*. Burlington, USA: Ashgate Publ. Comp., 2003. ISBN 754618892.
- [8] LUBY, Š., Chodák, I. *Inovácie a technologický transfer v SR, osobitne v SAV*. Čiastková štúdia vypracovaná v rámci riešenia programu Centra excelentnosti SAV – CESTA. Bratislava: Prognostický ústav SAV, november 2012.
- [9] MICHIE, J. Introduction: The Internalization of the Innovation Process. *International Journal of the Economics of Business*, Vol. 5, No 3, pp 261 – 277. DOI: 10.1080/13571519884387.
- [10] Ministerstvo financií SR. *Správa o poskytnutej štátnej pomoci SR za rok 2008*, máj 2009.
- [11] Ministerstvo hospodárstva SR. *Návrh inovačnej politiky na roky 2011 – 2013 v pôsobnosti Ministerstva hospodárstva SR*. Bratislava: MH SR, 2011. Dostupné z: <<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=19611>>.
- [12] OECD. *Innovation in science, technology and industry. Oslo manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*, 3rd Edition, 2005.
- [13] PILKOVÁ, A. a kol. *Podnikanie na Slovensku: vysoká aktivita, nízke zdroje ašpirácie. GEM 2011*. Bratislava: FM UK v Bratislave, 2012. ISBN 978-80-223-2823-4.
- [14] ROTHWELL, R., GARDINER, P. Invention, Innovation, Re-innovation and the Role of the User. *Technovation*, 3, 1985, 176 – 186. DOI: 10.1016/0166-4972(85)90012-4.
- [15] SCHUMPETER, J. A. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper and Row, 1942.
- [16] SCHWAB, K. *The Global Competitiveness Report 2012-2013*. Geneva: WEF, 2012. ISBN 13: 978-92-95044-35-7. Dostupné z: <<http://weforum.org/gcr>>.
- [17] VALENTA, F. *Tvůrčí aktivita – inovace – efekty*. Praha: Svoboda, 1969. ISBN 25-093-69.
- [18] VALENTA, F. *Inovace v manažerské praxi*. Praha: Velryba, 2001. ISBN 80-85860-11-2.
- [19] Zákon č. 172/2005 Z. z. o organizácii štátnej podpory výskumu a vývoja v znení neskorších predpisov

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0381/13 Hodnotenie inovačného potenciálu podnikateľskej siete v ranných etapách jej formovania a projektu AKADÉMIE STING Podpora inovácií v „spin off“ a „start up“ firmách.

SLUŽBY VE VENKOVSKÝCH REGIONECH ČESKA – KVANTITATIVNÍ HODNOCENÍ ZMĚN V UPLYNULÉM TRANSFORMAČNÍM OBDOBÍ (PŘÍSPĚVEK KE STUDIU VENKOVA)

SERVICES IN THE RURAL REGIONS OF CZECHIA – QUANTITATIVE ASSESSMENT OF CHANGES IN THE ELAPSED TRANSFORMATION PERIOD (CONTRIBUTION TO THE STUDY OF RURAL SPACE)

DOC. RNDR. ZDENĚK SZCZYRBA, PH.D. ¹

MGR. DAVID FIEDOR ²

RNDR. JOSEF KUNC, PH.D. ³

¹ Katedra geografie | ¹ Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Palackého | Palacký university in Olomouc
✉ tř. 17. Listopadu 12, 771 46, Olomouc, Czech Republic
E-mail: zdenek.szczyrba@upol.cz

² Geografický ústav | ² Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Masarykova univerzita | Masaryk university
✉ Kotlářská 267/2, 611 37, Brno, Czech Republic
E-mail: 269830@mail.muni.cz

³ Katedra regionální ekonomie a správy | ³ Dep. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk university
✉ Lipová 41a, 602 00, Brno, Czech Republic
E-mail: kunc@econ.muni.cz

Anotace

V příspěvku se autoři věnují problematice služeb obyvatelstvu v modelových venkovských regionech česko-moravského pohraničí. Hodnoceny byly vybrané služby (školství, zdravotnictví a maloobchod), a to z pohledu dynamiky změn v průběhu transformačního období po roce 1989. Až na nepatrné výjimky byl vývoj v uplynulých více než dvaceti letech ve znamení mírného zvyšování dostupnosti služeb venkovskému obyvatelstvu. Nepotvrdila se tak hypotéza o snižování dostupnosti služeb na venkově, ačkoliv je třeba vzít v úvahu, že jde o hodnocení na úrovni absolutních čísel ne zcela postihujících kvalitu nabízených služeb. Základem pro hodnocení byl terénní výzkum, během něhož byly zjišťovány rovněž údaje o vybavenosti venkovských obcí na konci 80. let minulého století. Článek je příspěvkem k diskusi o současném postavení českého venkova v kontrastu silící globalizace a prohlubujících se sociálních a ekonomických rozdílů v prostoru.

Klíčová slova

služby, venkov, hodnocení změn

Annotation

In this paper the authors deal with the issues of services for the population in model rural regions of Bohemian-Moravian borderland. Selected services (education, health care and retail) were assessed from the aspect of the dynamics of changes during the transformation period after the year 1989. Aside from minor exceptions, the development in the elapsed period of more than twenty years has followed a pattern of moderate increase in availability of services for the rural population. Therefore, a hypothesis on the decrease in availability of services in rural areas was not confirmed, even though it must be taken into consideration that the assessment was carried out based on absolute numbers, not taking into account the quality of the services offered. A field survey formed the basis of the assessment, collecting also data on facilities available in rural municipalities at the end of 1980s. The paper is a contribution to the discussion about the current position of the Czech countryside in contrast with the strengthening globalisation and deepening social and economic differences in space.

Key words

services, countryside, analysis of changes

JEL classification: R11, R12, R23, H4

1. Úvod

Vývoj české společnosti po roce 1989 byl ve znamení silících tendencí změny územně obslužných parametrů (vybavenost území službami a jejich dostupnost) dříve v praxi uplatňovaného modelu střediskové soustavy osídlení a zvyšující se kontrastnosti urbanizovaných a periferních území (Musil, Müller 2008). V tomto modelu šlo o centrálně řízenou distribuci služeb ve prospěch venkova a zároveň citelné narušení obslužných funkcí městských středisek, dnešní vývoj ale naznačuje, že dochází k trhem řízeným zpětným úpravám obslužných relací v modelu středisko-zázemí. To může ovšem vnímáno jako principiální omezení obslužnosti (kvality života) ve venkovských obcích (střediskových i nestřediskových), potažmo v některých typech venkova. Tyto změny mohou vyvolávat obavy z nepřiměřených sociálně prostorových nerovností, tak jak je popisují některé práce ze zahraničí (Moseley a kol. 2004, Nørgaard 2011).

Silící koncentrace v sektoru služeb, která patří mezi klíčové znaky globalizace ekonomických činností (Murray 2007), znamená, že firmy poskytující komerční služby (maloobchod, finančnictví ad.) precizně volí lokace pro své podnikání. V tomto směru venkovský prostor není pro ně příliš zajímavý. Dobře viditelné je to na příkladu maloobchodu, který prodělal za poslední roky dynamický rozvoj a výrazně se jak provozně, tak i prostorově koncentroval (Kaczmarek 2010, Křižan et al. 2009a). V českých realitách obchodní firmy postupně odchází z venkovských lokalit, ruší tam své provozovny, a to i tradiční spotřební družstva (Jednota) operující dlouhodobě na venkově. Část venkovského prostoru tak ztrácí často poslední službu, která je nejen v literatuře považována za klíčový prvek udržující sociální strukturu venkovských obcí (Halseth, Ryser 2006, Karlsson 2012). Logicky ostatní služby buďto už dříve opustily venkovský prostor nebo posléze toto území opustí, a to i včetně zařízení veřejných služeb (pošta, škola). Nabízí se otázka, zda se v tomto typu prostoru nedochází k nežádoucí transformaci sociální sítě a vzniku „obslužných pouští“ po vzoru „potravinových pouští“ (Shaw 2006, Křižan et al. 2009b).

Služby a obchod jsou nedílnou součástí každodenního života obyvatel venkovského prostoru. Některé zahraniční výzkumy zabývající se konceptem *everyday life infrastructure* (Epson Atlas 2006, Directorate General 2008) poukazují na skutečnost, že rozdíly mezi městy a venkovem se prohlubují a zatímco v případě měst se hovoří o smršťování (shrinking cities) – tedy ztrátě obyvatel a následně i omezení některých obslužných funkcí, v případě venkova často mizí spolu s obyvatelstvem infrastruktura jako taková. Hovoříme zde zejména o zařízeních maloobchodu, zdravotní a sociální péče, škol a také o kulturně-společenských aktivitách. Dochází tak stále více k omezování sociálních kontaktů a sociální kohezi v kontrastu město vs. venkov.

2. Cíle a metody

Hlavním cílem článku je analyzovat kvantitativní změny v sektoru služeb obyvatelstvu ve venkovském prostoru během uplynulých dvou dekad. K tomu byly vybrány dva venkovské regiony v česko-moravském pohraničí – Bystřice nad Pernštejnem a Polička (spádové obvody obcí s rozšířenou působností, SO ORP). Nebyl šetřen celý soubor zařízení služeb, ale jen vybrané služby: školství, zdravotnictví, sociální služby (zástupci veřejných služeb) a maloobchod (zástupce komerčních služeb). Kvantitativní hodnocení úrovně vybavenosti obcí službami (vybranými) v modelových venkovských regionech navazuje na předchozí obdobné výzkumy, které představují komparativní úroveň (Szczyrba et al. 2006).

Jelikož se prostorové informace o zařízeních služeb v ČR statisticky komplexně nezjišťují (s výjimkou některých kategorií služeb ve veřejné databázi ČSÚ), byl pro potřebu zachycení změn, které se po roce 1989 uskutečnily v modelových regionech, proveden v roce 2011 terénní výzkum (Mazánková 2011, Schaffer 2011) s aktualizací údajů k 31. 3. 2013. Metodický výzkum navazoval na šetření, které ještě na konci 80. let 20. století provedl na území tehdejšího Československa Federální statistický úřad, tzv. *Šetření občanské vybavenosti sídel* (1987). Další metodickou inspiraci našli autoři článku v práci V. Lauka (2003), který pro hodnocení úrovně transformace služeb v obcích zázemí Bratislavy po roce 1989 vycházel mimo jiné z retrospektivního výzkumu výskytu zařízení služeb v území. Výzkum nahrazoval údaje o službách, které na konci socialistického období byly zjišťovány v rámci Šetření občanské vybavenosti služeb, bohužel do dnešní doby se nedochovaly.

Jak již bylo v úvodu naznačeno, představují služby pro venkovské obce jeden ze sociálních a ekonomických pilířů jejich fungování, nepřítomnost služeb může pitom výrazně ovlivnit venkovské osídlení. Otázkou je, zda již k něčemu podobnému nedochází na českém venkově a jak se na tomto vývoji podílejí služby? Nebyla sice zkoumána sociální reflexe kvality služeb nebo mobilita obyvatelstva za službami, nicméně kvantitativní hodnocení zastoupení služeb v území může mít také svou vypovídací hodnotu. S ohledem na předchozí skutečnosti byla přijata jediná pracovní hypotéza: český venkov prochází již delší dobu významnými změnami a postupně se začínají projevovat první náznaky omezování služeb bydlicímu obyvatelstvu.

3. Vstupní determinanty obslužnosti sledovaného území

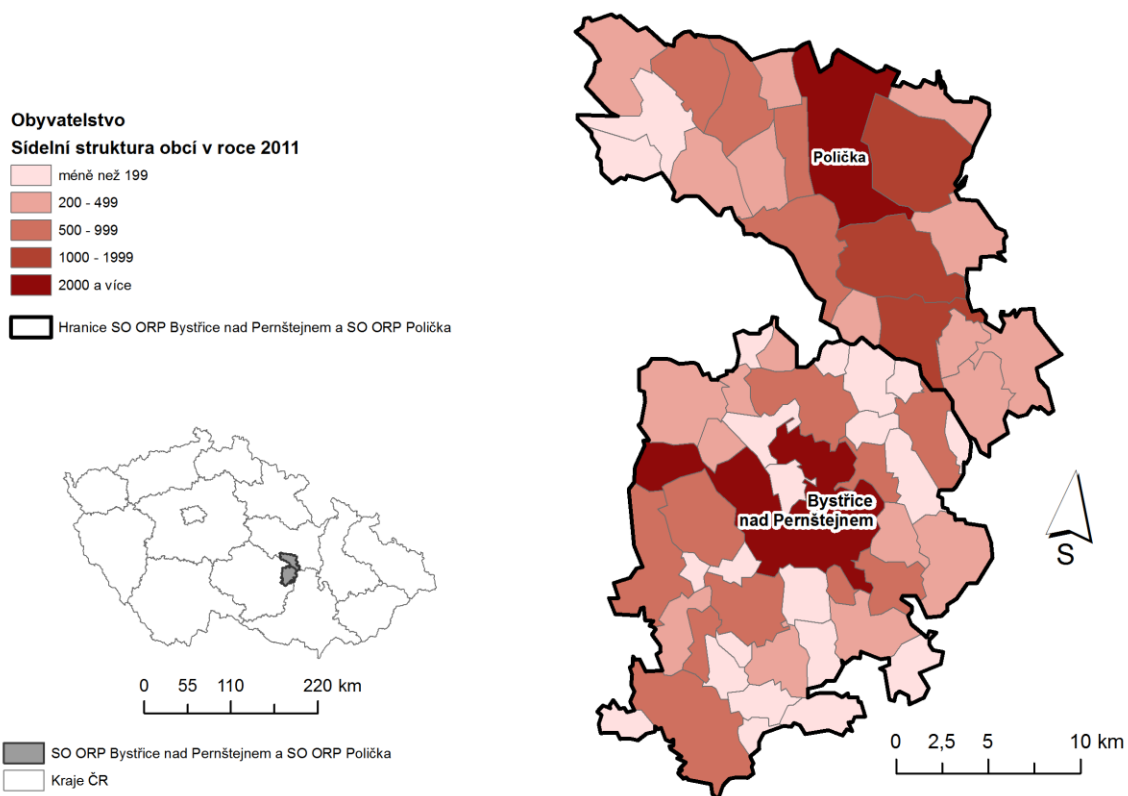
Oba venkovské regiony patří svou geografickou polohou k území, které v sobě mísí český a moravský sídelní systém a zároveň částečně zasahuje do prostoru tzv. vnitřní periferie (Musil, Müller 2008). To samo o sobě je jedním z významných determinantů rozvoje území, v tom rovněž jeho obslužnosti. Sledované venkovské území vykazuje řadu dlouhodobě podprůměrných sociálně ekonomických ukazatelů ve srovnání se zbytkem území České republiky. Podíváme se na dva z nich: populační vývoj a dopravní dostupnost. Ty dostatečně ilustrují poměry v území a zároveň ukazují na možnosti rozvoje služeb v daném venkovském území.

Sledované území je tvořeno 59 obcemi, z toho na Bystřicku (SO ORP Bystřice nad Pernštejnem) 39, na Poličsku (SO ORP Polička) 20. Charakterem jde o území, ve kterém převažují malé obce do 500 obyvatel (29 na Bystřicku a 12 na Poličsku). Viditelně nižší hustotou zalidnění se vyznačuje Bystřicko (59 obyv. / km²) oproti území Poličska (71 obyv. / km²). Polohu sledovaného území a jeho sídelní strukturu zobrazuje obrázek č. 1.

V dlouhodobém (po roce 1989) populačním vývoji větším úbytkem počtu obyvatel se vyznačuje Bystřicko, kde dochází k úbytku obyvatel jak v centru, tak i v zázemí tohoto regionu. Proces vyliďňování obcí je pro Bystřicko typický již od devadesátých let minulého století (Daniel 2006). Poněkud odlišný populační vývoj pozorujeme na Poličsku, kde v sledovaném období naopak dochází k mírnému nárůstu počtu obyvatel (viz tab. 1).

Srovnáváme-li obě složky celkového přírůstku obyvatel obou regionů, ukazuje se, že větší měrou se na něm podílí migrace. Zatímco v centrech regionů dochází v druhé dekádě transformačního období ke zvýšení záporného migračního salda, v jejich zázemích sledujeme opačný trend. Venkovské obce se stávají přitažlivými pro migranty, a to zejména na Poličsku. V celkovém přírůstku ve sledovaném období za pozornost stojí především prohlubující se depopulace na Bystřicku (jak v centru, tak v zázemí), v regionu Poličska naopak došlo za uplynulých dvacet let k mírnému nárůstu obyvatel (vlivem venkova).

Obr. 1: Sídlní struktura obcí sledovaného zemí (k 31. 12. 2011)



Zdroj: Předběžné výsledky SLDB 2011, ČSÚ

Tab. 1: Populační vývoj v centru a zázemí sledovaných venkovských regionů

		SO ORP Bystřice nad Pernštejnem		SO ORP Polička	
		centrum	zázemí	centrum	zázemí
Stav obyvatelstva k 1.1.	1992	9196	12635	8989	10501
	2002	9026	12028	9188	10389
	2012	8571	11788	8971	10718
Index změny počtu obyv. (%)	2012/1992	93,9	93,3	99,8	102,1
Narození	1992-2001	910	1261	1003	1186
	2002-2011	820	1129	919	1084
Zemřelí	1992-2001	684	1726	668	1208
	2002-2011	741	1444	895	1073
Přistěhovalí	1992-2001	1318	2338	1585	2002
	2002-2011	1174	2262	1430	2310
Vystěhovalí	1992-2001	1607	2452	1500	2145
	2002-2011	1723	2228	1770	2003
Přirozený přírůstek	1992-2001	226	-465	234	-22
	2002-2011	79	-315	24	11
Migrační saldo	1992-2001	-289	-114	85	-143
	2002-2011	-549	34	-340	307
Celkový přírůstek	1992-2001	-63	-579	319	-165
	2002-2011	-470	-281	-316	318

Zdroj: vlastní zpracování z dat ČSÚ, 2012

Dalším z determinantů je dopravní obslužnost území veřejnou dopravou. Byť stále větší měrou je společnost odkázána na osobní dopravu a neustále se zvyšuje podíl dopravních toků za službami mimo veřejnou dopravu, pro venkovské obyvatelstvo a jeho mobilitu za službami bývá veřejná doprava hodnocena jako důležitý faktor kvality života. V atlase sociálně prostorové diferenciaci (Ouředníček et al. 2011) je tato charakteristika hodnocena podle počtu spojů veřejné dopravy v obci ve všední den. Dle tohoto kritéria bylo vytvořeno pět kategorií od situace velmi špatné až po velmi dobrou. V tabulce č. 2 je pak uvedeno hodnocení dopravní obslužnosti pro sledované území.

Především v důsledku geografické polohy je dopravní obslužnost Poličska lepší nežli v sousedním Bystřicku. Pro většinu obcí na Bystřicku (27 z 39) byla dopravní obslužnost oceněna jako špatná až velmi špatná, mírnější hodnocení si vysloužily obce na Poličsku. Pouze centra obou venkovských regionů dosáhla hodnocení velmi dobré dopravní obslužnosti. Pro srovnání dodejme, že 70 % obcí České republiky ve velikostní kategorii do 500 obyvatel je začleněno do skupin špatné a velmi špatné dopravní obslužnosti veřejnou dopravou (Ouředníček et al. 2011).

Tab. 2: Hodnocení dopravní obslužnosti ve venkovských regionech u v roce 2007

	SO ORP Bystřice nad Pernštejnem		SO ORP Polička	
	absolutní počet	relativní počet (%)	absolutní počet	relativní počet (%)
velmi dobrá	1	2,6	1	5,0
dobrá	2	5,1	3	15,0
střední	9	23,1	7	35,0
špatná	17	43,6	7	35,0
velmi špatná	10	25,6	2	10,0

Zdroj: vlastní zpracování podle Ouředníček a kol., 2011

4. Kvantitativní analýza obslužnosti venkovských regionů sledovaného území

Stěžejní část našeho příspěvku je zaměřená na hodnocení dynamiky změn v obslužnosti obcí venkovského prostoru na příkladu vybrané sítě služeb obyvatelstvu. Jak již bylo uvedeno, hlavním zdrojem dat byl terénní průzkum v daném území (Mazánková 2011) a (Schaffer 2011), doplněno o aktualizaci stavu služeb k 31. 3. 2013. Následující hodnocení je provedeno ve dvou krocích: vývoj služeb v centrech regionů (1) a jejich zázemích (2). Tímto metodickým postupem docílíme exaktnější interpretace výsledků.

Logicky centra regionů prošla za poslední dvě dekády daleko významnějšími změnami než jejich venkovské zázemí. Kvantitativně a kvalitativně se změnila úroveň poskytovaných služeb prakticky ve všech sledovaných kategoriích. Mimo maloobchodní služby, které po roce 1989 zažily boom svého rozvoje, signifikantní rozvoj byl i v dalších službách včetně těch veřejných. Naproti tomu kategorie školských služeb zůstala téměř beze změny. Celkově se situace ve službách v obou městech výrazně změnila k lepšímu. Přehled změn v poskytovaných službách v Bystřici n. P. a Poličce ukazuje tabulka č. 3.

Z průzkumu vyplynulo, že existují jisté rozdíly v úrovni poskytovaných zdravotnických služeb u obou sledovaných měst. Jde především o viditelný pokles ordinací některých lékařů v Bystřici n. P. (praktický lékař pro dospělé, stomatolog, zatímco v Poličce došlo k nárůstu těchto zdravotnických služeb. I když neznáme detailní důvody pro tento dichotomický jev, logickým vysvětlením by bylo, že Bystřici n. P. prošla na rozdíl od Poličky větší deindustrializací a depopulací. (s ohledem na ztrátu pracovních míst v uranovém průmyslu). Nicméně již před rokem 1989 existovaly rozdíly ve zdravotnické vybavenosti obou měst: v Poličce byla nemocnice, v Bystřici n. p. „jen“ zdravotnické zařízení. Dodejme, že v tomto období byla Polička klasifikována jako středisko služeb 2. řádu, zatímco Bystřice n. byla střediskem 1. řádu (Maryáš, Hampl 1987).

Tab. 3: Změny v počtu zařízení služeb v letech 1989 a 2013

		Bystřice nad Pernštejnem		Polička	
		1989	2013	1989	2013
ŠKOLSTVÍ	MŠ	6	4	5	5
	ZŠ	2	2	3	3
	<i>Gymnázia a ostatní střední školy</i>	2	4	2	4
ZDRAVOTNICTVÍ	<i>Praktický lékař pro děti</i>	5	4	3	3
	<i>Praktický lékař pro dospělé</i>	10	5	4	6
	<i>Stomatolog</i>	8	4	4	10
	<i>Gynekolog</i>	1	1	2	2
	<i>Zdravotnické středisko</i>	1	1	1	3
	<i>Lékárna</i>	1	3	1	4
	<i>Speciální zdravotnické zařízení</i>	10	11	5	4
SOCIÁLNÍ SLUŽBY	<i>Domovy pro děti a mládež</i>	0	1	0	0
	<i>Domovy pro seniory</i>	0	0	0	1
	<i>Domovy se speciálním režimem</i>	0	1	0	6
MALOOBCHOD	<i>Potraviny a smíšené zboží</i>	13	8	20	16
	<i>Nákupní středisko</i>	3	0	0	3
	<i>Průmyslové zboží</i>	17	47	45	128

Zdroj: Mazánková (2011), Schaffer (2011); aktualizováno 2013.

Situace na venkově ve spádových územích center dokumentuje následující tabulka č. 4. Dynamika změn je zde patrná pouze okrajově. Jen malé výkyvy v poskytovaných službách pozorujeme ve všech sledovaných kategoriích služeb, a to i u maloobchodu, který si udržel svou pozici (na Poličsku

dokonce se počet prodejen potravin oproti roku 1989 viditelně zvýšil). Toto zjištění je rozhodně pozitivní a platí jen pro maloobchod ale i jiné služby.

Zajímavostí je, že ačkoliv počet obyvatel zázemí ORP Bystřice n. P. dlouhodobě klesá, tak se to nijak významně nepodílí na rozsahu služeb. Lze pozorovat navýšení počtu mateřských škol i některých zdravotnických služeb (praktický lékař pro dospělé, stomatolog, gynekolog), a to dokonce větší než v zázemí ORP Polička. Dalším posunem proti roku 1989 je současná lokalizace zařízení služeb v obou venkovských regionech, v předchozím socialistickém období nebyly tyto služby koncentrovány ani v centrech (viz tab. 3 a 4).

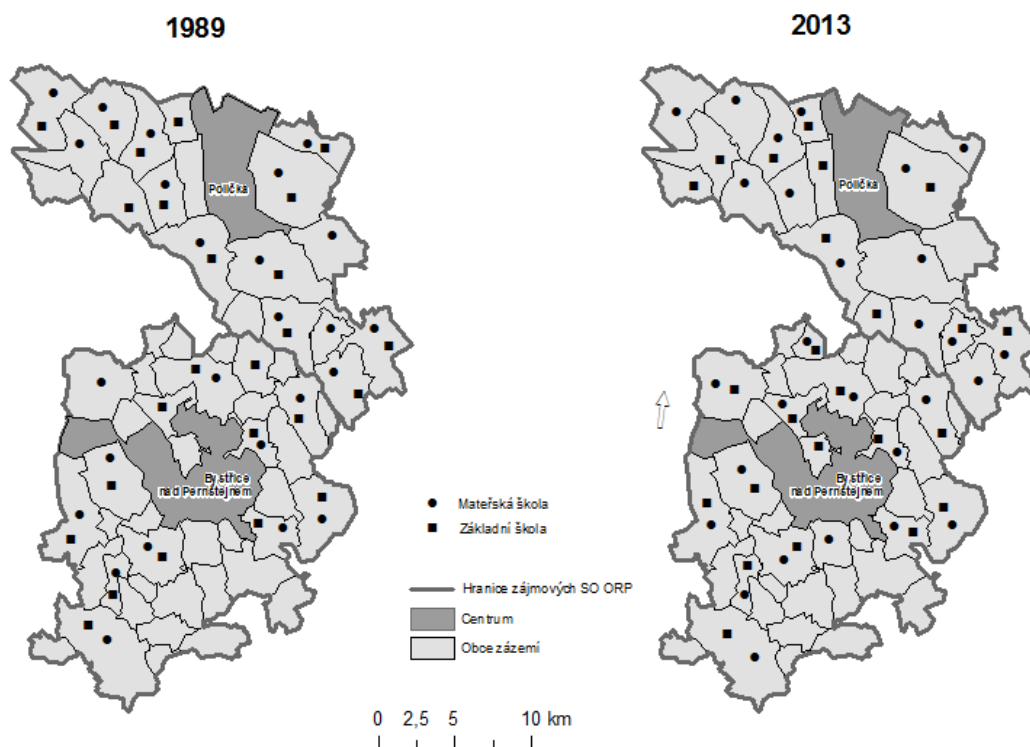
Tab. 4: Změny v počtu zařízení vybraných služeb ve venkovských regionech Bystřicka a Poličska v letech 1989 a 2013

		ORP Bystřice nad Pernštejnem zázemí		ORP Polička zázemí	
		1989	2013	1989	2013
ŠKOLSTVÍ	MŠ	11	14	14	15
	ZŠ	13	13	13	11
ZDRAVOTNICTVÍ	Praktický lékař pro děti	3	3	7	8
	Praktický lékař pro dospělé	5	8	5	6
	Stomatolog	4	6	5	2
	Gynekolog	2	4	0	1
	Zdravotnické středisko	4	5	5	5
	Lékárna	1	2	2	1
	Speciální zdravotnické zařízení	0	0	0	1
SOCIÁLNÍ SLUŽBY	Domovy pro děti a mládež	0	0	0	1
	Domovy pro seniory	0	1	0	0
	Domovy se speciálním režimem	0	2	0	2
MALOOBCHOD	Potraviny a smíšené zboží	33	34	29	33
	Nákupní středisko	3	0	1	2
	Průmyslové zboží	3	4	5	6

Zdroj: Mazánková (2011), Schaffner (2011); aktualizováno 2013.

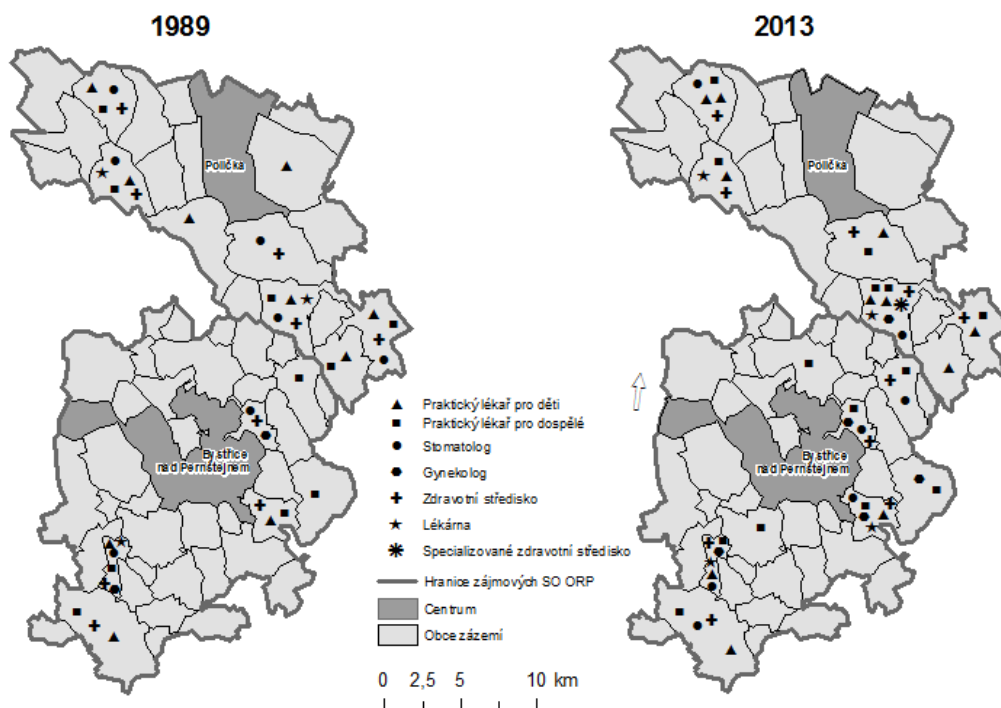
Prostorové změny dokreslují obrázky č. 2a-2d. Jak již bylo uvedeno, školská zařízení neprodělala větší změny a prostorově (obr. 2a) rovněž nedošlo k významnějším úpravám jejich lokalizace. Lokalizace zařízení zdravotnických služeb je prostorově stabilní, tzn. že přetrvává zejména absence těchto služeb na západním, severozápadním a jihovýchodním okraji Bystřicka, naproti tomu venkovské území Poličska je dobře pokryto zdravotnickými službami (největší koncentrace obec Bystré). Poskytování sociálních služeb na venkově je poměrně řídké (tyto služby se koncentrují hlavně ve městech), Nové sociální služby ve sledovaném území zobrazuje obrázek č. 2c. Prostorově nejvariabilnější je skupina maloobchodních prodejen, ty jsou zastoupeny ve všech venkovských obcích Poličska a téměř ve všech obcích na Bystřicka (vyjma dvou nejmenších obcí do 200 obyvatel).

Obr. 2a: Obslužnost obcí ve venkovských regionech Bystřicka a Poličska v letech 1989 a 2013 – školská zařízení



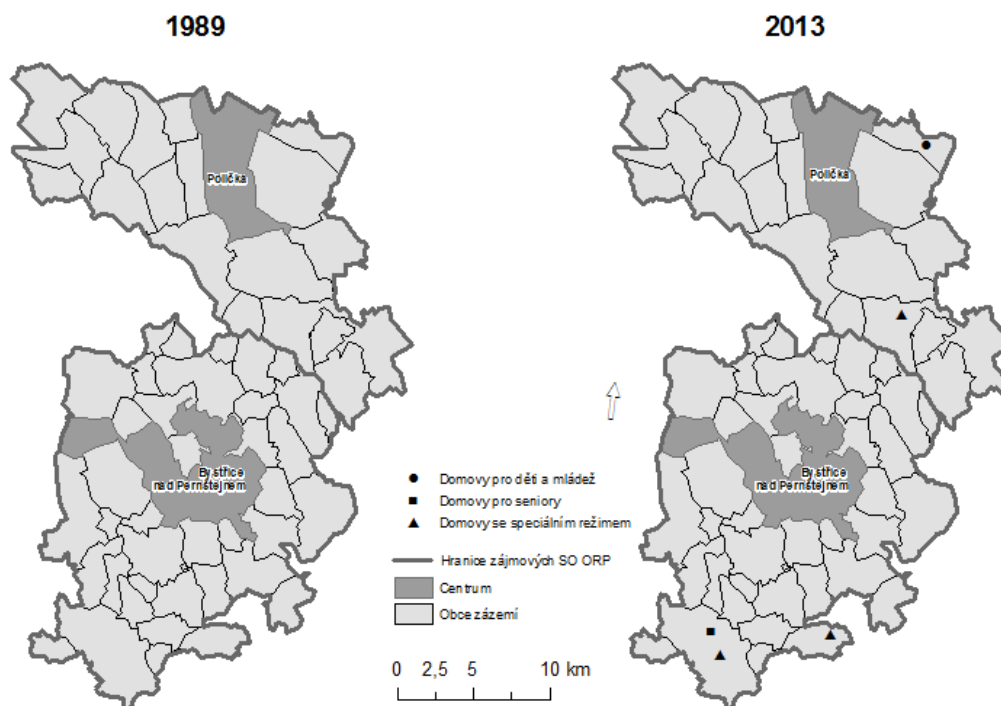
Zdroj: Mazánková (2011), Schaffer (2011); aktualizováno 2013.

Obr. 2b: Obslužnost obcí ve venkovských regionech Bystřicka a Poličska v letech 1989 a 2013 – zdravotnická zařízení



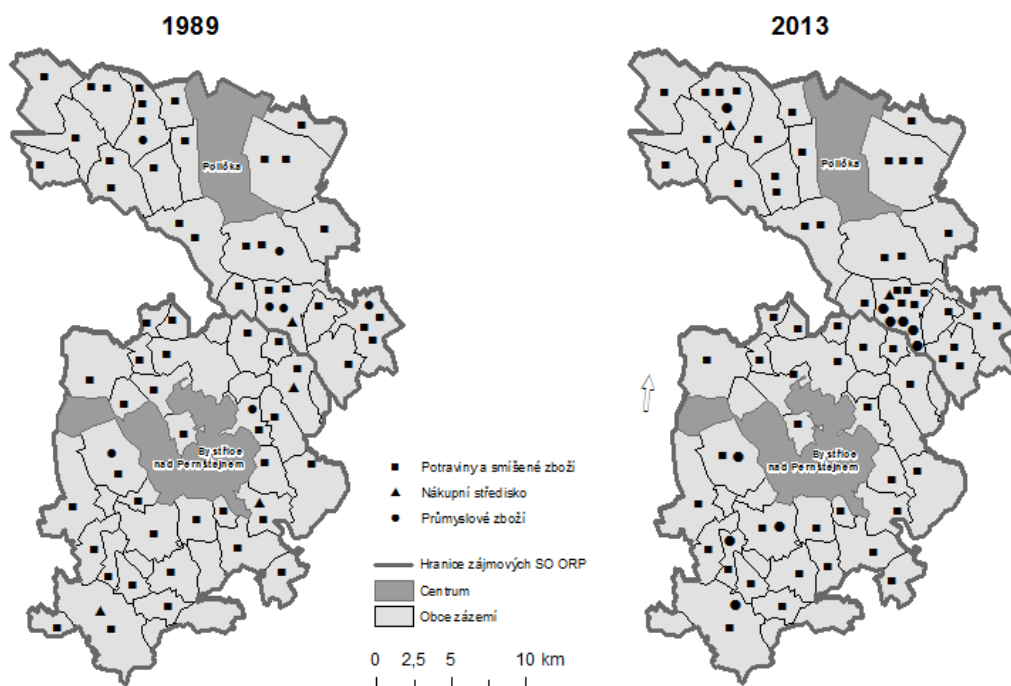
Zdroj: Mazánková (2011), Schaffer (2011); aktualizováno 2013.

Obr. 2c: Obslužnost obcí ve venkovských regionech Bystřicka a Poličska v letech 1989 a 2013 – zařízení sociálních služeb



Zdroj: Mazánková (2011), Schaffer (2011); aktualizováno 2013.

Obr. 2d: Obslužnost obcí ve venkovských regionech Bystřicka a Poličska v letech 1989 a 2013 – maloobchodní prodejny



Zdroj: Mazánková (2011), Schaffer (2011); aktualizováno 2013.

5. Závěr

Obslužnost venkova hraje stejně důležitou úlohou pro kvalitu života venkovského obyvatelstva, jeho stabilitu a sociální soudržnost jako zemědělství a další ekonomické funkce. Jak uvádí Kubeš et al. (2000), může ztráta základních obslužných funkcí na venkově způsobit nespokojenost jeho obyvatel a v důsledku i jejich vynucený odchod do lépe vybavených měst.

Jak ukázal náš vstupní výzkum do problematiky obslužnosti venkova, není současná situace ve sledovaném území nijak dramatická. Během uplynulého transformačního období došlo k řadě změn v odvětví služeb obyvatelstvu, ty lze většinou hodnotit jako pozitivní. De facto všechny sledované kategorie služeb zaznamenaly nárůsty počtu jejich zařízení, jen okrajově se vyskytly změny signalizující menší ztrátu obslužnosti.

Literatura

- [1] DANIEL, J. *Komplexní socioekonomická charakteristika obce s rozšířenou působností Bystřice nad Pernštejnem*. [Bakalářská práce]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006.
- [2] Directorate-General for Internal Policies of the Union. *Shrinking Regions: a Paradigm Shift in Demography and Territorial Development*, 2008. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/pe408928_ex_/pe408928_ex_en.pdf>.
- [3] Epsom Atlas. *Maliny the structure of the European territory, European Spatial Planning Observation Network (Epsom)*. Bonn: Bundesamt für Bauwesen, 2006.
- [4] HALSETH, G., RYSER, L. Trends in Service Delivery: Examples from Rural and Small Town Canada. *Journal of Rural and Community Development*, 2006, 1 (2), pp. 69-90.
- [5] KARLSSON, E.B. *Retail in Rural Regions. Exploring ways to support rural shops.*, Bifrost: Center for Retail Studies, Bifrost University, 2012.
- [6] KACZMAREK, T. *Struktura przestrzenna handlu detalicznego. Od skali globalnej do lokalnej*. Poznań: Bogucki, 2010.
- [7] KRIŽAN, F., TOLMÁČI, L., LAUKO, V. (2009a). Potravinářský maloobchod v rurálním prostředí: kvalita nakupovania. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 2009, 53, pp. 35-45.
- [8] KRIŽAN, F., TOLMÁČI, L., LAUKO, V. (2009b). „Identifikácia „potravinových púští“ na území mesta Bratislava aplikáciou mier dostupnosti.“ *Ekonomický časopis*, 2009, 53 (10), pp. 959-972.
- [9] KUBEŠ, J. a kol. *Problémy stabilizace venkovského obyvatelstva*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2000.
- [10] LAUKO, V. Transformation of service network in the Bratislava's hinterland region. *Acta Universitatis Carolinae*, 2003, XXXVIII, 1, pp. 219-229.
- [11] MARYÁŠ, J., HAMPL, M. Dojíždka do škol a za službami Mapa 1: 750 000. In *Atlas obyvatelstva Československé socialistické republiky*. Praha, FSÚ, 1987.
- [12] MAZÁNKOVÁ, K. *Geografická analýza obslužné sféry mikroregionu Bystřice nad Pernštejnem*. [Diplomová práce]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.
- [13] MUSIL, J., MÜLLER, J. Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2008, 44 (2), pp. 321-348.
- [14] NØRGAARD, H. Futures of rural and peripheral areas – Challenges, strategies and policies. *Danish Journal of Geoinformatics and Land Management*, 2011, 46 (1), pp. 81-95.
- [15] MOSELEY, M.J., PARKER, G., WRAGG, A. Multi-Service Outlets in Rural England: The Co-location of Disparate Serices. *Planning, Practise & Research*, 2004, 19 (4), pp. 375-391. DOI: 10.1080/0269745052000343226.
- [16] MURRAY, W.E. *Geographies of Globalization*. London: Routledge, 2007.
- [17] OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. (eds.) *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky*. Praha: Karolinum, 2011.
- [18] SZCZYRBA, Z., SMOLOVÁ, i., FŇUKAL, M. Significant features of transformation of the services sector in an area – a case study for the micro-region of Olomoucko (contribution

to research on the issue). *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Geographica*, 2006, 39, pp. 83-93.

[19] SHAW, H.J. Food Deserts: Towards the Development of a Classification. *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 2006, 88 (2), pp. 231–247.

[20] SCHAFFER, D. *Geografická analýza služeb města Poličky a jeho zázemí (příspěvek ke studiu problematiky)*. [Bakalářská práce]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu č. IAA301670901 „Časoprostorová organizace denních urbánních systémů: analýza a hodnocení vybraných procesů“ za přispění Grantové agentury AV ČR.

VÝVOJOVÉ TENDENCE VE SPÁDOVOSTI ZA SLUŽBAMI NA PŘÍKLADĚ ZÁZEMÍ BRNA

DEVELOPMENTS IN THE TRAVELLING TO SERVICES ON THE EXAMPLE OF THE BRNO HINTERLAND

RNDR. JAROSLAV MARYÁŠ, CSc.

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: maryas@econ.muni.cz

Anotace

Příspěvek je věnován problematice vývoje spádovosti za službami v zázemí Brna. Na základě dotazníkových šetření z osmdesátých let a ze současnosti je provedena komparace změn v relativní uzavřenosti jednotlivých obslužných procesů a jejich hierarchie. Nejvýznamnější změny přinesly koncentrační tendence v maloobchodě a nový fenomén hypermarkety. Výsledkem byl nárůst dojížděkové vzdálenosti do hlavních cílů v některých obslužných procesech, především v dojížděce za nákupy průmyslového zboží a za nákupy textilu a obuvi. Došlo rovněž k nárůstu vzdálenosti, na které jsou relativně uzavřeny obslužné procesy, a to prakticky u všech zkoumaných obslužných procesů.

Klíčová slova

spádovost za službami, relativní uzavřenost obslužných procesů, vývojové tendence, zázemí Brna

Annotation

Paper deals with the geographical pattern of higher-than-local retail and services centers and their spheres of influence in part of South Moravian region – hinterland of Brno city. Consumer's migration for retail and services were done, when respondents (the officials of Local Offices) were asked for main and secondary targets of local inhabitants in chosen services. Results were compared with analogical survey from the 80ies. The comparison of changes in the relative closeness of individual service processes and their hierarchy were made. The most significant changes have caused a concentration trend in retail net and a new phenomenon in our retail net – hypermarkets. The result was an increase in commuting distance to the main targets in some service processes, especially in commuting for purchases of industrial goods and purchases of clothing and footwear. There was also an increase in the distance that are relatively closed service processes.

Key words

travel to services, relative closeness of individual service processes, main trends, Brno hinterland

JEL classification: Y80

Obecné pozadí

Vztahy mezi místem bydliště a místem místem maloobchodu a služeb patří mezi základní socioekonomické vztahy a dojížděku za maloobchodem a službami můžeme považovat za jeden ze základních regionotvorných procesů (viz např. Hampl et al., 1978). Vedle dojížděky do škol, která je pravidelným pohybem, se jedná v našich podmínkách o nepravidelné pohyby obyvatelstva (např. Anděl – Bičík, 1980) a pro jejich analýzu je omezujícím faktorem otázka datové základny. Nedostatek

vhodných údajů o dojížděcí za nákupy a službami (neexistuje jejich centrální zjišťování) však nedovoluje detailní poznání těchto procesů mobility obyvatelstva.

Při vymezení zázemí středisek maloobchodu a služeb resp. při obslužných regionalizacích jsou používány metodické přístupy založené jednak na využití interakčních modelů, jednak na využití údajů z anketárních šetření. Při použití interakčních modelů (vývoj koncepcí např. Isard et al., 1998) patří mezi nejčastěji frekventované gravitační modely a modely mezilehlých příležitostí (intervening opportunities models). Počátky použití gravitačních modelů pro vymezení spádových území nákupních resp. obslužných středisek můžeme datovat do 20. let minulého století, kdy na základě anketárního šetření prováděného v Texasu formuloval Reilly (1929) tzv. zákon maloobchodní gravitace (později nazývaný Reillyho zákonem).

Pozdější vývoj vedl k zavedení pravděpodobnostního konceptu a rozšíření počtu středisek (původní Reillyho model dovozoval rozdělit území jen mezi dvě střediska). Rovněž dochází ke zveřejnění proměnných, např. Wilson (1974) zavádí místo počtu obyvatel sídla tzv. produkční proměnnou, což je v podstatě úroveň poptávky v sídle a tzv. proměnnou atraktivity, což je úroveň nabídky ve středisku a rovněž vzdálenost je nahrazována tzv. generalizovanou dopravní funkcí. Ve střeoevropských sídelních poměrech se nejčastěji používá tzv. Huffův model resp. jeho zjednodušená varianta typově patřící do skupiny gravitačních modelů s omezením, kdy nahrazujeme proměnnou atraktivity zástupnou proměnnou, např. počtem druhů obslužných zařízení, počtem zaměstnaných v maloobchodě resp. ve službách, prodejní plochou nebo maloobchodním obratem (viz např. Maryáš, 1983).

Při vymezení sfér vlivu středisek na základě anketárních šetření se používají v zásadě dva způsoby:

- anketou ve vybraných zařízeních obslužné sféry vybraného střediska (např. Wokoun, 1983),
- anketou ve všech sídlech zkoumané oblasti (např. Maryáš, 1988).

Většina výzkumů založených na anketárních šetřeních uvádí, že v podstatě v každé hierarchické úrovni existuje zóna intenzivních dojížděček, zóna slabší dojížděčky a oscilační zóna (např. Berry, 1967). Při anketárních šetřeních ve vybraných zařízeních střediska je však problematické stanovení kritérií, kterými určíme rozsah spádového území i intenzitu vazeb.

Zjišťování spádovosti u vzorku populace nejsou bohužel běžná a pokud se v minulosti uskutečnila (např. Výzkumný ústav obchodu Praha, UK Praha, Geografický ústav ČSAV Brno), tak vždy jen na omezených modelových územích. Zatím nejúplnější šetření o spádovosti obyvatelstva za občanskou vybaveností provedl Geografický ústav ČSAV na území ČSR v roce 1979 a na území SSR ve spolupráci s Geografickým ústavem SAV v roce 1978. Toto šetření bylo provedeno přes soustavu místních národních výborů a městských národních výborů, kdy tajemníci národních výborů byli dotazováni na hlavní i vedlejší cíle obyvatel sídla při nákupech potravin, běžného textilu a obuvi, průmyslového zboží (elektrospotřebičů), léků, knih, nábytku, speciálního výběrového zboží a při návštěvách běžných a speciálních služeb. Z hlediska územního členění byly údaje o spádovosti zjišťovány za každou místní část obce (kromě krajských a hlavních měst). Na základě údajů z již zmíněného anketárního šetření Geografického ústavu a na základě údajů ze sčítání občanské vybavenosti 1981 zpracoval Maryáš (1988) studii o střediscích maloobchodu a služeb. Vymezuje střediska základní obsluhy (v ČSSR 419) a základní obslužné regiony (ZOR). Tyto regiony představují rámec, ve kterém jsou relativně uzavřeny nadlokální obslužné procesy jako jsou nákupy běžného textilu a obuvi, běžného průmyslového zboží, léků, knih, nábytku a návštěvy běžných a speciálních služeb.

V letech 2004 – 2006 bylo provedeno anketární šetření na území moravských krajů, které organizovala Palackého univerzita v Olomouci ve spolupráci s Masarykovou univerzitou (viz Szczyrba et al., 2005). Metodicky navazovalo na dotazníkové šetření Geografického ústavu ČSAV z minulého století a bylo provedeno i parciální srovnání výsledků obou šetření na území NUTS 2 Jihovýchod (Mašíček, 2006), i když sféry vlivu obslužných středisek nebyly vymežovány zcela identicky.

Metody hodnocení

Príspevek vychází z výsledků anketárního šetření provedeného v rámci VaV č. IAA301670901, za přispění Grantové agentury České akademie věd. Metodicky anketární šetření navazovalo na obdobná dříve uskutečněná šetření mobility obyvatelstva za službami, provedená jednak na přelomu 70. a 80. let minulého století Geografickým ústavem ČSAV na území celého Československa (viz Maryáš, 1987 a 1988), jednak rozsahem omezenější šetření prováděné v letech 2004 - 2006 na území Moravy Palackého univerzitou v Olomouci a Masarykovou univerzitou. Obdobně jako ve zmíněných šetřeních byly potřebné údaje zjišťovány korespondenční metodou – rozesláním dotazníků na obecní úřady, formou cílených dotazů pro zástupce veřejné správy. Otázky byly sestaveny tak, aby mohly být provedeny komparativní analýzy se zmíněnými šetřeními. Byla zjišťována dojíždka za denními nákupy potravin, nákupy běžného textilu a obuvi, běžnými službami (holičství, kadeřnictví, čistírna aj.), speciálními službami (např. fotograf, oprava hodin, šití šatů aj.), nákupy léků, nákupy průmyslového zboží (elektrospotřebiče), nákupy knih a CD, nákupy nábytku a nákupy speciálního výběrového zboží (klenoty, auto - moto aj.).

Šetření bylo provedeno přes soustavu obecních úřadů, kdy starostové úřadů, resp. tajemníci byli dotazováni na hlavní, vedlejší a výjimečné cíle obyvatel obce v uvedených procesech. Územní rozsah byl zvolen tak, aby pokrýval Jihomoravský kraj a okresy Kraje Vysočina přiléhající k okresu Brno-venkov. Šetření bylo provedeno v rámci zadaných diplomových prací na území okresů Brno-venkov (Vacek, 2010, Vepřek, 2012), Blansko (Bračok, 2011), Břeclav (Laštůvková, 2012), Hodonín (Laštůvková, 2012), Třebíč (Žák, 2012), Vyškov (Bartáková, 2010), Znojmo (Vacek, 2010, Potůčková, 2012) a Žďár nad Sázavou (Jirásková, 2012). Vedle těchto šetření probíhalo dotazníkové šetření na vzorku populace ve městě Brně a jeho bezprostředním zázemí – výsledky publikoval např. Kunc, J. et al. 2011.

Po analýzách obslužných procesů byly pro vymezení sfér obslužné spádovosti vybrány ty, které frekvencí využití reprezentují daný hierarchický stupeň, zde jsme se snažili v co nejvyšší míře navázat na předchozí šetření a hodnotili jsme jen nákupy textilu a obuvi, průmyslového zboží (elektrospotřebičů), léků, knih, nábytku, a návštěvy běžných a speciálních služeb (nákupy potravin a speciálního výběrového zboží nebyly hodnoceny).

Výběr obslužných středisek vycházel do značné míry z původní metodiky výběru středisek obslužné spádovosti Československa (Maryáš, 1988), která po analýzách vzdáleností, do které se uskutečňují cesty za nákupy a službami a podílu obcí uváděných jako hlavní cíle dojíždky v obslužných procesech stanovila kritéria pro určení obslužných středisek na základě regionální působnosti. Za postačující byla zvolena podmínka, aby obec byla uvedena jako jednoznačný (hlavní) cíl dojíždky alespoň pro jednu obec ve výše analyzovaných obslužných procesech. Rovněž při vymezení sfér vlivu obslužných středisek jsme vycházeli z původní metodiky.

Při vymezení sfér vlivu obslužných středisek bylo hlavním problémem ohodnocení jednotlivých obslužných procesů z hlediska frekvence využívání a tím i určité vyjádření důležitosti procesu pro uspokojování potřeb obyvatelstva. Vycházeli jsme především z počtu uváděných cílů, při předpokladu, že nejvíce cílových obcí je vykazováno u nejčastěji využívaných zařízení občanské vybavenosti, a tedy u nejvýznamnějších resp. současně nejfrekventovanějších obslužných procesů (viz Maryáš, 1988).

Obslužné procesy byly kategorizovány podle intenzity spádu, a to na základě analýzy hlavních cílů, to je cílů uváděných jako cíle převážných nákupů, resp. služeb. Každému obslužnému procesu byl stanoven koeficient podle poměrů počtů hlavních cílů uvedených v daných obslužných procesech na území vybraných okresů jižní Moravy a počtu cílů v dojíždce za nákupy knih, kde byl spolu s nákupy nábytku nejmenší počet hlavních cílů ze zjišťovaných základních obslužných procesů. Byly rozlišeny čtyři podskupiny základních obslužných procesů a pro další hodnocení byl těmto podskupinám přiřazen rozdílný koeficient.

Poměry byly následující:

nákupy knih : nákupy nábytku : nákupy běžného průmyslového zboží : speciální služby : nákupy textilu a obuvi : nákupy léků : běžné služby = 1 : 1 : 1,5 : 1,6 : 1,6 : 2,1 : 3,2.

Koeficienty byly potom stanoveny takto:

- koeficient 1 - nákupy knih, nábytku,
- koeficient 1,5 - nákupy textilu a obuvi, běžného průmyslového zboží, speciální služby,
- koeficient 2 - nákupy léků,
- koeficient 3 - běžné služby.

K vybraným střediskům byly ostatní obce přiřazeny na základě převažujícího spádu - kdy celkový relativní význam nejsilnějšího střediska nedosahoval více než dvě třetiny hodnoty celkového relativního významu prvního nejsilnějšího střediska. Ostatní obce, které nevykazovaly dostatečně významnou spádovitost k určitému středisku byly považovány za oscilační.

Komparace

Pokud srovnáme územní rozsah zázemí Brna na úrovni základního obslužného regionu se situací v roce 1979, lze konstatovat, že vzrostl vliv Brna na úkor některých okolních středisek v okrese Brno-venkov i okresních měst (Blansko). Tento nárůst vlivu se projevuje především nárůstem oscilačních obcí, které uvádí jako rovnocenný cíl spádu za službami vedle svého střediska rovněž Brno. Klasická střediska v zázemí Brna (Ivančice, Pohořelice, Rosice, Tišnov a Židlochovice) si většinou udržela svá obslužná zázemí, i když v oblastech dobře dopravně napojených na Brno část svého zázemí ztrácí – především se to týká Rosic a Velké Bíteše. Nicméně posílením obslužné vybavenosti měst (viz např. Szczyrba, Z. et al., 2005) došlo i k nárůstu obslužných regionů některých z těchto středisek, zvláště Pohořelice a Ivančic. Tento fenomén bude vyžadovat ještě podrobné výzkumy provedené na vzorku obyvatelstva v zázemí jmenovaných středisek.

Na druhé straně však došlo k rozvoji obslužných funkcí měst v suburbánní zóně, často podpořených lokalizací velkoformátových prodejen, což se projevilo rozvojem nových dosud neetablovaných obslužných středisek. Odpovídá to obecným teoriím o nárůstu oboustranných kontaktů mezi střediskem a zázemím v post-industriální etapě rozvoje (viz např. Hampl, 2005). V nejbližší suburbánní zóně Brna patří mezi tato vznikající střediska Kuřim a Modřice a výhledově i Šlapanice.

Porovnávali jsme dále počet hlavních cílů (viz tab. č. 1) a dojížděkovou vzdálenost v jednotlivých obslužných procesech (viz tab. č. 2). Počet hlavních cílů byl zjišťován na celém zkoumaném území – tedy Jihomoravském kraji a okresech Třebíč a Žďár nad Sázavou, dojížděková vzdálenost (vzdušná vzdálenost) jen na vybraných modelových územích. Převzali jsme ji ze zadaných diplomových prací za okresy Břeclav (Laštůvková, 2012), Hodonín (Laštůvková, 2012), Třebíč (Žák, 2012), Vyškov (Bartáková, 2010) a východní část okresu Znojmo (Vacek, 2010), celkem se jednalo o 452 obcí. Výsledná hodnota znázorněná v tabulce č. 2 je váženým průměrem devadesátých percentilů ve jmenovaných územích.

Tab. 1: Poměry počtu hlavních cílů v jednotlivých obslužných procesech k počtu hlavních cílů v nákupech speciálního výběrového zboží

	ČSR 1979	jižní Morava 2010-12
běžné služby	5,8	3,0
nákupy léků	2,6	1,9
nákupy běžného textilu a obuvi	5,2	1,5
nákupy běžného prům. zboží	4,5	1,4
speciální služby	1,5	1,4
nákupy knih a CD	1,9	0,9
nákupy nábytku	1,6	0,9
nákupy spec. výběrového zboží	1,0	1,0

Zdroj: Maryáš 1988; Bartáková, 2010; Bračok, 2011; Jirásková, 2012; Laštůvková, 2012; Potůčková, 2012; Vacek, 2010; Vepřek, 2012; Žák, 2012; vlastní výpočty.

Přes masivní nárůst masivní nárůst služeb po roce 1989 – nedošlo k poklesu dojížděkové vzdálenosti v jednotlivých oblužných procesech. Změnila se ale hierarchie jednotlivých oblužných procesů za službami - zatímco výskyt speciálních služeb byl na konci 70. let etalonem pro typické městské oblužné středisko, a tedy pro mikroregionální úroveň (viz Maryáš, 1988), v současnosti se tyto služby přiblížily zákazníkovi a patří do skupiny procesů mezi nadlokální a mikroregionální hierarchickou úrovní (viz tab. č. 1). Obdobně se změnila i pozice nákupů léků. Nárůst motorismu v posledním dvacetiletí vedl ke změně hierarchické úrovně nákupních procesů vázaných na automobily (v našem dotazníku byly obsaženy v nákupech speciálního výběrového zboží), které byly ještě v minulém století považovány za oblužný proces vyšší než mikroregionální úrovně (tamtéž).

Nejvýznamnější změny ovšem přinesly koncentrační tendence v maloobchodě a nový fenomén hypermarkety. Výsledkem byl nárůst dojížděkové vzdálenosti do hlavních cílů v některých oblužných procesech, především v dojížděce za nákupy průmyslového zboží a za nákupy textilu a obuvi.

Došlo rovněž k nárůstu vzdálenosti na které jsou relativně uzavřeny oblužné procesy - měřeno 90% vzdáleností, do které se uskuteční veškeré cesty za nákupy a službami – a to prakticky u všech oblužných procesů, kromě již zmíněné dojížděky za speciálními službami a nákupy léků. Relativní uzavřenost se zvýšila i u denních nákupů potravin.

Tab. 2: Vzdálenost v km, do které se uskutečnilo 90 % cest za nákupy a službami

	ČSR 1979		modelová území 2010-12	
	hlavní cíle	všechny cíle	hlavní cíle	všechny cíle
denní nákupy potravin	0	11	3	15
nákupy běžného textilu a obuvi	10	18	16	31
běžné služby	10	14	12	18
nákupy léků	11	16	11	17
nákupy běžného prům. zboží	11	20	18	35
speciální služby	15	20	15	21
nákupy knih a CD	15	21	16	36
nákupy nábytku	15	23	22	36
nákupy spec. výběrového zboží	20	34	20	36

Zdroj: Maryáš, 1988; Bartáková, 2010; Jirásková, 2012; Laštůvková, 2012; Potůčková, 2012; Vacek, 2010; Žák, 2012; vlastní výpočty.

Závěry

Srovnání současných výsledků s výsledky získanými na konci 70. let dovoluje formulovat následující závěry. Oproti stavu před 30 lety můžeme pozorovat následující vývojové tendence:

- růst důležitosti regionálních metropolí – výsledkem je nárůst regionálního dosahu oblužného zázemí Brna;
- zvyšování obousměrných kontaktů mezi metropolí a zázemím, kdy výsledkem je rozvoj nových dosud neetablovaných oblužných středisek v nejbližší suburbánní zóně Brna;
- masivní nárůst služeb, kdy výsledkem je změna hierarchie některých oblužných procesů – dojížděky za speciálními službami a dojížděky za nákupy léků;
- nárůst motorismu jehož výsledkem je pokles hierarchické úrovně nákupních procesů vázaných na automobily (nákupy speciálního výběrového zboží);
- koncentrační tendence v maloobchodě a nový fenomén hypermarkety – výsledkem je nárůst dojížděkové vzdálenosti v některých oblužných procesech, především za nákupy průmyslového zboží a za nákupy textilu a obuvi a nárůst vzdálenosti, na které jsou relativně uzavřeny hodnocené oblužné procesy.

Literatura

- [1] ANĐĚL, J., BIČÍK, I. K některým problémům geografické mobility obyvatelstva. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica, Supplementum* 15 (1980). Praha: Přírodovědecká fakulta UK, pp. 149–159.
- [2] BARTÁKOVÁ, I. *Spádovost za službami na Vyškovsku*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2010. 68 s.
- [3] BERRY, B. J. L. *Geography of market centres and retail distribution*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall 1967.
- [4] BRAČOK, F. *Spádovost za službami ve vybraném regionu*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2011. 87 s.
- [5] HAMPL, M., KÜHNEL, K., JEŽEK, J. Sociálně geografická regionalizace ČSR. *Acta Demographica*. 2. Praha, 1978.
- [6] HAMPL, M. *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK, 2005. 147 s.
- [7] ISARD, W. et al. *Methods of Interregional and Regional Analysis*. Ashgate 1998.
- [8] JIRÁSKOVÁ, V. *Spádovost za službami ve vybraném regionu*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2012. 73 s.
- [9] KUNC, J., FRANTÁL, B., TONEV, P. Nákupní spád a vybrané nákupní zvyklosti návštěvníků Galerie Vaňkovka. In Klímová, V., Žítek, V. *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s. 47-55.
- [10] LAŠTŮVKOVÁ, H. *Spádovost za službami ve vybraném regionu*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2012. 93 s.
- [11] MARYÁŠ, J. K metodám výběru středisek maloobchodu a sfér jejich vlivu. *Zprávy Geografického ústavu ČSAV*, roč. 20, č.3, 1983. s. 61- 80.
- [12] MARYÁŠ, J. Dojíždka do škol a za službami. In *Atlas obyvatelstva ČSSR*. Federální statistický úřad – Geografický ústav ČSAV 1987.
- [13] MARYÁŠ, J. *Nadmístní střediska maloobchodu a služeb v ČSSR a jejich sféry vlivu*. [Kandidátská disertační práce] Brno: Geografický ústav ČSAV, 1988.
- [14] MAŠÍČEK, P. *Střediska regionu Jihovýchod a jejich vybavenost v obchodu a ve službách*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, 2007. 64 s.
- [15] POTŮČKOVÁ, E. *Spádovost za službami ve vybraných regionech v česko-rakouském pohraničí*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2012. 76 s.
- [16] REILLY W. J. Methods for the study of retail relationships. *University of Texas Bulletin*. 4. Austin 1929, s. 1-38.
- [17] SZCZYRBA, Z. et al. Procesy transformacyjne w handlu detalicznym w ukladzie regionalnym Republiki Czeskiej (modelowa sytuacja w regionie Morawy Środkowej). In Kosiedowski, W. (ed.) *Regiony Europy Środkowej i Wschodniej wobec globalizacji i integracji miedzynarodowej*. Wloclawek, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu - Wloclawskie Towarzystwo Naukowe, 2005. s. 409-412.
- [18] VACEK, P. *Spádovost za službami ve vybraném regionu*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2010. 75 s.
- [19] VEPŘEK, J. *Regionotvorné procesy a jejich hierarchie na příkladě města Brna*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2012. 92 s.
- [20] WILSON, A. G. *Urban and regional models in geography and planning*. Chichester, John Wiley 1974.
- [21] WOKOUN, R. *Regionálně geografická analýza spádu do obchodního centra města Brna (na příkladu obchodního domu PRIOR)*. [Kandidátská disertační práce]. Brno: Přírodovědecká fakulta UJEP, 1983.
- [22] ŽÁK, I. *Spádovost za službami ve vybraném regionu*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2012. 93 s.

Příspěvek vznikl při řešení projektu VaV IAA301670901, za přispění Grantové agentury České akademie věd.

ATTRACTIVENESS OF AREA AS THE SIGNIFICANT DETERMINANT OF LOCALIZATION OF RETAIL**ATRAKTIVITA ÚZEMIA AKO VÝZNAMNÝ FAKTOR LOKALIZÁCIE MALOOBCHODU****ING. ERIKA DUDÁŠ PAJERSKÁ**

Katedra marketingu a obchodu | *Department of Marketing and Business*
Podnikovohospodárska fakulta so sídlom v Košiciach | *Faculty of Business Economy with seat in Košice*
Ekonomická univerzita v Bratislave | *University of Economics in Bratislava*
✉ *Tajovského 13, 041 30 Košice, Slovak Republic*
E-mail: erika.pajerska@euba.sk

Annotation

Retail is currently defined as an important part of the economy with a significant impact on the level of gross domestic product. Due to this fact, many areas are trying to attract the interest of managers retailers to localize their business units directly in their ground. This new phenomenon – attractiveness of economy is emerging, which also affects the retail location. This article aims to introduce the phenomenon of area attractions, factors and values as well as it focuses more detail on those that affect the localization of retail units. Paper orients its views on the subject divided according to whether we perceive attractiveness in terms of "old" industrial economy or in terms of a "new" creative economy. To achieve the target, article uses empirical methods of inquiry which are based on actual data and created experimental "ideal" region. The main contribution of the work lies also in the comparative analysis of views of "old" and "new" economy to the attractiveness of the territory following the localization of retail units and paper examines the relationship between these two variables. By the summary, report is trying to conclude by its findings, for this sphere of research.

Key words

attractiveness, area, retail, localization, industrial economy, creative economy

Anotácia

Maloobchod je v súčasnej dobe definovaný ako dôležitá súčasť ekonomiky s výrazným dopadom na úroveň hrubého domáceho produktu. Vzhľadom k tejto skutočnosti, mnohé územia sa snažia prilákať záujem manažérov maloobchodov, aby umiestnili svoje obchodné jednotky priamo v danom území. Tým sa vynára nový fenomén atraktivity územia, ktorý ovplyvňuje aj lokalizáciu maloobchodu. Tento príspevok si kladie za cieľ predstaviť fenomén atraktivity územia, faktory či hodnoty, ktoré ho stanovujú, pričom sa detailnejšie orientuje na tie, ktoré majú vplyv na lokalizáciu maloobchodných jednotiek. Článok pritom svoj pohľad na túto problematiku rozdeľuje podľa toho, či atraktivitu vnímame v podmienkach „starej“ industriálnej ekonomiky alebo v intenciách „novej“ kreatívnej ekonomiky. Pre dosiahnutie cieľa článok využíva metódy empirického skúmania, ktoré sa opierajú o skutočné údaje a vytvorený experimentálny „ideálny“ región. Hlavný prínos práce spočíva ďalej vo využití porovnávacej analýzy pohľadov „starej“ a „novej“ ekonomiky na atraktivitu územia v nadväznosti na lokalizáciu maloobchodu a skúma vzťah medzi týmito dvoma veličinami. V zhrnutí sa článok prostredníctvom jeho zistení snaží vysloviť závery pre túto sféru výskumu.

Kľúčové slová

atraktivita, územie, maloobchod, lokalizácia, industriálna ekonomika, kreatívna ekonomika

JEL classification: R12, D21, L22

Introduction

Retail area with its wide range of activities, which are included under the term "retail", it recently gains more and more interest in views of economists as well as other professionals. Nowadays time force us to focus more emphasis on the impact of the external environment on the internal environment of the firm and that the retail managers' decisions about where to place their unit become significant for the overall operation of retail on the market.

This fact is also aware of the other party - the territory that is trying to create the best conditions for the functioning of retail. So a certain "competition" between the territories is specified by exploiting the phenomenon of attraction area which acts as a key factor influencing the thinking of managers of retail businesses in deciding about the location of its units.

Objective and methods

The paper focuses on the above-mentioned phenomena of our time as well as the perception of these "symptoms" which are divided according to whether we are talking about the "old" industrial or "new" creative economy. For achieving this targets, article uses empirical methods of inquiry based on actual data and created experimental "ideal" region with subsequent use of comparative analysis.

Attractiveness of the area

In examining the phenomenon of attractiveness of the area is necessary to aware these two facts:

- First, each area operates in a specific region of defined country and so it is necessary to realize the essence of attractiveness of the territory. Possible example is through an understanding of existing benefits, value orientation and traditions by which are is characterized.
- Second, in analyses of the attractiveness of the territory we take into account the fact that what may be seen as something attractive by one, can be taken as a factor which is just dissuasive for others.

These two paragraphs describe the immense power of the phenomenon of attractiveness of the territory but on the other hand, describe also potential threats. The attractiveness of cities has become an important topic for policy makers and city planners in order to enhance their competitiveness through a flexible, adaptable and diverse local economic structure by which the city is better positioned in global competition. At the same time, the attractiveness of cities does not have a clear definition in academic researches. (Ezmaile and Litavniece 2011, 21). This represents a very broad scope and the focus of this paper is to reflect consideration of these points in the overall analysis of the issues in this article.

Understanding the attractiveness of the area is useful by other criteria. The current global time offers us new and new trends that should be taken by the economies if they want to keep pace with developed countries and do not abhorred. However, not all economies can do that and therefore there is unequal development of economies and different perceptions of these countries. One of the reasons is for example that the economies are equipped with the factors of growth in one particular moment and also particular growth factors are used in different amount and with different intensity (Tvrdoň, Hamalová, Žárska 1997, 33-34) . It could be said that analyzing of diversity between areas could be seen from wide range of positions¹.

¹ For more details, see following papers:

- Bracalente, B. – Perugini, C. (2010). The components of regional disparities in Europe,
- Bosker, M. (2008). The spatial evolution of regional GDP disparities in the „old“ and the „new“ Europe.
- Drejerska, N. (2012). Looking for fruther determinants of Regional Development.
- Geppert, K. – Stephan, A. (2007). Regional disparities in the European Union.
- Goshin, Z. – Danciu, A. – Gruiescu, M. (2007). Regional disparities of Economic Growth in the Enlarged EU.

One of such trends - which was also selected for the purposes of this paper - is a sign of creative economy. Economies that are registering this trend but still did not come on this wave – they are operating under conditions of industrial economy. It results in new view on global economy – this was also realized by Krugman who initiated - by the seminar contribution - new theory that explains the emergence of heterogeneous economic space - new economic geography (Niebuhr 2006, 313). Due to these facts, it has also influence on the perception of attractiveness of area.

Environment of “old” economy

The term "old" economy for the purposes of this paper characterize the economy that structure of the sector still shows a first place for industrial activities. Such economy can indeed beginning of realizing of the potential of the creative sector, but does not yet make suitable environment for adequate application of potential of this sector. In other words, regional development might be due to variability in the industry mix across the sample regions, which depends, in theory, on some kind of comparative advantage or historical circumstances (Ezcurra and Pascual 2007, 5).

Values and traditions of these economies directly determine the perception of the attractiveness of the territory where as the main element is defined comparative benefits that territory can bring for a company that chooses to act in it. Between factors for increasing the attractiveness of the territory can be classified such items as advanced transportation equipment, optimal demographic² and educational structure of population, income situation of population, position and distance of the territory or other barriers of the market which is limited to the territory. From the above mentioned facts follows that these factors are related to the area. They are (in some cases more, in others less) conditional to historical, social and political development of the area. They are often referred as so-called hard factors because they are limited exactly in the same boundaries which are reigning by government lines operating on the territory or in the higher regional groupings. For this analysis, paper brings “ideal” area which has the best values in each factor of attractiveness. These values were calculated according to examples and experiences of developed countries converted into the Slovak condition.

Tab. 1: “Ideal” area in “old” economy

Factors	Values
Transport equipment ³	3,25 km / 1000 person
Demographic structure ⁴	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 0 – 14 years old = 30% of total ▪ 15 – 49 years old = 50% of total ▪ 50 + years old = 20% of total
Educational structure ⁵	<ul style="list-style-type: none"> ▪ primary education = 15 % of total ▪ secondary education = 50% of total ▪ higher education = 35% of total
Income situation ⁶	Higher than level of average wage
Position of big city ⁷	Theory of central places (Christaller)

Source: own processing

Created “ideal” area is usefull for comparison of region in Slovakia to make ranking of the region in terms of attractiveness. Table 2 is presenting these factors in relation to areas (NUTS 3) of Slovak republic to illustrate attractiveness of them in these terms and comparing to “ideal” one (percentage of level of “ideal” area is in the brackets next to the real value of each factor).

- Hynninen, S. – Kangasharju, A. – Pehkonen, J. (2009). Matching Inefficiencies, Regional Disparities and Unemployment.

² phenomenon of „silver spender“ for more informatik see paper Preda, O – Negricea, C. (2007). The retail market arend the world.

³ according to analysis of National Highway Company – www.ndsas.sk and Slovak Road Administration – www.cdb.sk

⁴ according to statistics of Statistical Office of Slovak republic – www.statistics.sk, section of regional data

⁵ according to statistics of Statistical Office of Slovak republic – www.statistics.sk and priorities of Europe 2020

⁶ according to statistics of Statistical Office of Slovak republic – www.statistics.sk, section of regional data

⁷ according to statistics of Statistical Office of Slovak republic – www.statistics.sk, section of municipal statistics

Tab. 2: Attractiveness of Slovak NUTS 3 in terms of “old” economy comparing to “ideal” area

NUTS 3	Transport*	Demography**	Education***	Income****	Big cities*****	Rank
Bratislava	1,287 (39,6%)	▪ 13 (43%) ▪ 52 (104%) ▪ 35 (-75%)	▪ 4 (27%) ▪ 53 (106%) ▪ 43 (123%)	132 (132%)	9,6	8.
Trnava	3,469 (106,7%)	▪ 14 (46%) ▪ 52 (104%) ▪ 34 (-70%)	▪ 8 (53%) ▪ 71 (142%) ▪ 21 (60%)	96 (96%)	6,4	4.
Trenčín	3,155 (97,1%)	▪ 13 (43%) ▪ 52 (104%) ▪ 35 (-75%)	▪ 5 (33%) ▪ 68 (136%) ▪ 27 (77%)	91 (91%)	6,5	7.
Nitra	3,692 (113,6%)	▪ 14 (46%) ▪ 51 (102%) ▪ 35 (-75%)	▪ 9 (60%) ▪ 67 (134%) ▪ 24 (69%)	88 (88%)	4,2	5.
Žilina	2,921 (89,9%)	▪ 16 (53%) ▪ 53 (106%) ▪ 31 (-55%)	▪ 6 (40%) ▪ 68 (136%) ▪ 26 (74%)	93 (93%)	5,7	6.
Banská Bystrica	4,916 (150,6%)	▪ 15 (50%) ▪ 51 (102%) ▪ 34 (-70%)	▪ 12 (80%) ▪ 64 (128%) ▪ 34 (97%)	88 (88%)	4,7	1.
Prešov	3,906 (120,2%)	▪ 19 (63%) ▪ 53 (106%) ▪ 28 (-40%)	▪ 14 (93%) ▪ 62 (124%) ▪ 24 (69%)	82 (82%)	3,5	2.
Košice	3,050 (93,9%)	▪ 18 (60%) ▪ 52 (104%) ▪ 30 (-50%)	▪ 11 (73%) ▪ 63 (126%) ▪ 26 (74%)	96 (96%)	3,9	3.

* in km per 1000 persons (year 2012)

** according to age groups, in % of total population (year 2012)

*** three level of education, in % of total population (year 2012)

**** in % of average nominal wage level in Slovakia (year 2012)

***** in % of total cities in selected region (year 2012)

Source: own processing according to data from www.statistics.sk, www.ndsas.sk, www.cdb.sk and documents of National Council of Slovak republic and information from sites of chosen region

Regional competitive advantage in the case of the old economy revolved around the competitive advantage for firms. Our findings⁸ are confirmed also by the American economist and urban planner Richard Florida who noted the location decisions of firms drove regional economies, and the location decisions of people followed from the location of firms, who in turn based their decisions on natural resource endowments, transportation systems, labour costs. (Silineviča 2010, 74). According to many economists, one factor could be promoted above others - it could be said that attractiveness of area is reflected by or accounts for a large component of regional wage differentials (Beenstosck and Felsenstein 2008, 486). The rise and persistence of income disparities across regions is a major topic, however, no generalized consensus exists and the sources of these disparities is still lacking (Altomonte and Colantone 2008, 780).

Environment of “new” economy

It could be said that every economy went through certain developmental stages that highlight different sectors of the economy. We are currently witnessing a newly established trend that pushes the economy from the above mentioned levels to a new qualitatively higher level of development. The “old” industrial economy is recently overcome by creative economy.

⁸ Results from his sub-analysis with the impact on the overall conclusions will be the content of chapter 2. Localization of retail units

Creativity is now recognized as a major factor of development. Creativity could be defined as the ability to create new knowledge and to deploy existing knowledge successfully. This idea has become popular mainly because of the American regionalists as Charles Landry and Richard Florida. Creativity has become the principal driving force in the growth and development of cities, regions and nations (Florida 2005, 11). Each place must be continually involved in a process considering the benefits and attractions to be provided to its inhabitants and the ways in which it can help them find and create new value (Angelis and Dimaki 2009, 8).

In analyzing the attractiveness of the area in terms of "new" creative economy, article provides the perception of this issue in analogy of sub-analysis of the industrial economy. Factors⁹ that are acting as properties increasing attractiveness of areas are for example the existence of cultural amenities, locating of universities (especially with orientation on art), openness of the area for new people but also such indicator as the expenditures on innovation. Blech also confirms this view - he argued that for a dynamic urban environment and the successful positioning as a centre of the knowledge economy the following location factors like innovation capability, knowledge and openness are of striking important (Blech 2009, 19).

Tab. 3: "Ideal" area in "new" economy

Factors	Values
Cultural amenities ¹⁰	The highest possible number of theatres, cinemas or museums in area
Universities ¹¹	The highest possible number with art orientation
Openness of the area ¹²	The highest possible net inflow of people to the area
Expenditures on innovation ¹³	The highest possible number of new patents

Source: own processing

For this analysis, paper creates "ideal" area similarly as in terms of previous one. This is useful for comparison of region to make ranking in terms of attractiveness for creative economy.

Tab. 4: Attractiveness of Slovak NUTS 3 in terms of "new" economy comparing to "ideal" area

NUTS 3	Cultural amenities *	Universities **	Openness of the area ****	Innovations ****	Rank
Bratislava	227	8/5	4 374	242 739 021	1.
Trnava	127	2/0	1 238	33 565 176	4.
Trenčín	89	2/1	-401	26 742 202	7.
Nitra	168	1/1	519	21 298 161	6.
Žilina	362	1/0	-219	42 190 618	3.
B. Bystrica	181	1/2	-652	26 320 296	5.
Prešov	199	2/0	-1062	13 344 954	8.
Košice	162	3/2	-381	62 238 926	2.

* number of galleries, museums, theatres, botanic gardens, zoos, ensembles, observatories (year 2012)

** number of universities / number of universities with art orientation (year 2012)

**** net migration in persons (year 2012)

**** expenditures in EURO on R&D and the creation of new innovations (year 2012)

Source: own processing according to data from www.statistics.sk, www.culture.gov.sk, www.uips.sk,

On the basis of these studies performed on developing a ranking of regions in the view of "old" industrial economy as well as from the perspective of the "new" creative economy in terms of

⁹ there are not so many papers about values of creative economy in relation to detail units. For more information see Iqbal, S. and Sharma, R. (2012). A Study of organization strategies, structures, culture dimensions and management control systems of variol detail formats.

¹⁰ according to statistics of Ministry of Culture of Slovak republic – www.culture.gov.sk

¹¹ according to statistics of Institute of information and Prognoses of Education – www.uips.sk

¹² according to statistics of Statistical Office of Slovak republic – www.statistics.sk

¹³ according to statistics of Statistical Office of Slovak republic – www.statistics.sk

Slovakia, we can now move to detection of possible correlation between the level of attractiveness of the area and the number of retail units which are localized in is selected area.

2. Localization of retail units

Location of retail units is one of the most important (if not the most significant) decision of managers which affects the overall functioning of the retail unit. The top lines of such units are trying to incorporate the widest possible spectrum of effects from external environment to seek their concepts. In this article, it has been defined as such influence the phenomenon of attractiveness of area.

In terms of the values of the "old" industrial economy, this paper ranks the regions of Slovakia according to their attractiveness in Table 5. Compared with the number of retail units in the region is possible to make some conclusions.

Tab. 5: Impact of attractiveness of region to number of retail units in terms of "old" economy

NUTS 3	Ranking of attractiveness	Number of retail units*
Banská Bystrica	1.	1 074
Prešov	2.	1 768
Košice	3.	354
Trnava	4.	658
Nitra	5.	777
Žilina	6.	1 042
Trenčín	7.	703
Bratislava	8.	4 818

* number of retail units (year 2012)

Source: Source: own processing according to data from www.statistics.sk

In examining the nature of the alleged correlation in this article, there is a mismatch in position of Bratislava regions and Košice regions. Extremism position of Bratislava NUTS 3 is due to localization of the capital city of Slovak republic which is the center of a strong purchasing. Regarding to Eastern Slovakia – Košice region – it has placed in top positions in terms of values of industrial economy which do not indicate also the number of retail units. The reason is the existence of the important city in the region - the metropolis of Košice - with a large number of consumers and thus retailers. On the other hand, the rest of the territory is strongly determined by the weakness of the purchasing power resulting in poor placement of referring units.

If we look at the relationship of attraction between the environment and localization of retail units in terms of "new" creative economy, Table 6 helps us to to create an image. We can see that the ranking of regions is vastly changed and the understanding of the correlation has changed too.

Tab. 6: Impact of attractiveness of region to number of retail units in terms of "new" economy

NUTS 3	Ranking of attractiveness	Number of retail units*
Bratislava	1.	4 818
Košice	2.	354
Žilina	3.	1 042
Trnava	4.	658
Banská Bystrica	5.	1 074
Nitra	6.	777
Trenčín	7.	703
Prešov	8.	1 768

* number of retail units (year 2012)

Source: Source: own processing according to data from www.statistics.sk

It is interesting that the order of attractiveness from the point of values of creative economy reflects the reality of today's situation in the Slovak economy. It follows that this country is beginning to transform the factors of regions into so called "soft" which are based on the "new" economy and start to build the attractiveness of the areas on these values.

On the other hand, following the number of retail unit in these regions, it does not correspond with localization of retail. It is still connected to average monthly wage in the selected area (i.e. the purchasing power of the population) and other so-called "hard" factors derived from thinking of "old" industrial economy (such as population in a given area).

Conclusion

Article offers a glimpse of two types of economies - which determine the course of today's global economy - on the attractiveness of the environment and its use to attract retail units. The exploitation of factors of attractiveness are designated by values of the economy can be supported by regional policy and its effective implementation in practice as a key instrument in the hands of state, state authorities and organizations as well as regional and local self-government. There is also help and support offered to the Slovak republic by the European Union as the one of the opportunities that has not been offered to many countries that deal with similar problems with balancing of the regional disparities. (Uramová and Kožiak 2008, 6)

All in all we can conclude that according to analysis provided in this article, Slovakia is transforming its values to the picture of "new" creative economy but with still strong impact of "hard" factors which result from thinking of "old" industrial economy. Taking everything into consideration, regional attributes are the most significant determinants of selecting between range of areas. On the other hand it's important to say that – drawing on managerial implications – each individual firm would be better off locating where its particular interests and distinctive competences are. (Kottaridi and Lioukas 2011, 15)

Literature

- [1] ALTOMONTE, C., COLANTONE, I. Firm heterogeneity and endogenous regional disparities. *Journal of Economic Geography*. 2008, 21. June 2008, 779 – 810 pp. ISSN 1468-2702.
- [2] ANGELIS, V., DIMAKI, K. A Region's Basic Image as a Measure of its Attractiveness. *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*. 2009, Vol. 4, No.2, 7 – 33 pp. ISSN 1791-3373.
- [3] BEENSTOCK, M., FELSENSTEIN, D. Regional Heterogeneity, Conditional Convergence and Regional Inequality. *Regional Studies*. 2008, Vol. 42.4, May 2008, 475 – 488 pp. ISSN 1360-0591.
- [4] BLECH, L. *Growth Potentialities for Baltic Cities* [online]. Frankfurt: Pricewaterhouse Coopers AG, 2009. [2013-20-04]. Available on: <http://www.pwc.com/et_EE/ee/publications/assets/pwc-growth-potentialities-for-baltic-cities.pdf>.
- [5] EZCURRA, R., PASCUAL, P. Spatial Disparities in Productivity in Central and Eastern Europe. *Eastern European Economics*. 2007, Vol. 45, No.3, 5 – 32 pp. ISSN 0012-8775/2007.
- [6] EZMALE, S., LITAVNIECE, L. Spatial planning as a tool for improving attractiveness of the places: Case of Latgale region. *European Integration Studies*. 2011, No. 05. 1-15 pp. ISSN 1822-8402.
- [7] FLORIDA, R. *Cities and the creative class*. New York: Routledge, 2008. ISBN 0-415-94887-8.
- [8] NIEBUHR, A. Market Access and regional disparities – New economic geography in Europe. *Springer-Verlag*. 2006, Vol. 4, April 2006, 313 – 335 pp. ISSN 1865-0929.
- [9] KOTTARIDI, C., LIOUKAS, S. Firm location: firm competencies, financial structure and regional determinants. *Review of urban and regional development studies*. 2011, Vol. 23, No. 1, 1 – 21 pp. ISSN 1467-940X.

- [10] TVRDOŇ, J., HAMALOVÁ, M., ŽÁRSKA, E. *Regionálny rozvoj*. Bratislava: Ekonóm, 1997, ISBN 80-225-0671-0.
- [11] URAMOVÁ, M., KOŽIAK, R. Regional disparities in Slovakia from the aspect of Average nominal wage. *E+M Ekonomie a management*. 2008. Vol. 2, 6- 19 pp. ISSN 1212-3609

This article is supported by program VEGA 1/0906/11 Corporate social responsibility in the context of strategic marketing tool in closed cycle of the food chain.

VYUŽITÍ FRANCOUZSKÉHO PŘÍSTUPU PRO REGENERACE BROWNFIELD S V ČR

USE OF THE FRENCH APPROACH TO THE REGENERATION OF BROWNFIELD SITES IN THE CZECH REPUBLIC

ING. MONIKA VYŠKOVSKÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk university*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: monavyskovska@seznam.cz

Anotace

Brownfields představují zcela nebo částečně opuštěná, zanedbaná území, se kterými může být spojena kontaminace. Pozemky negativně ovlivňují ekonomickou, sociální a environmentální situaci regionu. Ignorování lokalit není v souladu s principy udržitelnosti. Proto je nezbytná jejich regenerace. Regenerace je složitý a nákladný proces, který se často neobejde bez zapojení ze strany veřejného sektoru. Zemí, která má s regenerací řadu zkušeností je Francie. Otázky řešení problému se zde dostávaly do popředí již v 70. letech 20. století. Na území ČR se od konce 90. let 20. století v důsledku změny politického režimu a následné transformace hospodářství rovněž začaly objevovat lokality typu brownfields. Přes určité snahy o regeneraci se v ČR stále nachází velké množství těchto ploch a ČR stále hledá cestu, jak k lokalitám přistupovat. Článek má za cíl poukázat na jedny z významných nástrojů využívaných ve Francii, které by mohly sloužit jako inspirace pro ČR. Za tyto nástroje lze považovat Etablissement public foncier a nástroj umožňující spolupráci veřejného a soukromého sektoru Société d'économie mixte. Nástroje umožňují rozložit nejen rizika spojená s regenerací brownfields, ale především vysoké finanční náklady mezi více subjektů a tím urychlit a usnadnit proces regenerací. Pro naplnění cíle jsou využity metody analýzy a syntézy. Pro popis dosavadních poznatků a zkušeností je využita metoda deskriptivní.

Klíčová slova

brownfields, regenerace brownfields, Etablissement public foncier, Société économie mixte, udržitelný rozvoj

Annotation

Brownfields are totally or partially abandoned, neglected area, that can be linked to contamination. The land negatively affect economic, social and environmental situation of the region. Ignoring this site is not in accordance with the principles of sustainability. Therefore, their regeneration is necessary. Regeneration is a complex and costly process that often depends on the involvement of the public sector. A country that has a lot of experience with regeneration is France. Questions to solve the problem here getting into the foreground as early as the 70th 20th century. In the Czech Republic since the end of the 90th 20th century due to the change of the political regime and the subsequent transformation of the economy also began to appear brownfield sites. Despite some efforts to regeneration in the Czech Republic is still a large number of these areas and the Czech Republic are still looking for a way to access the sites. Article aims to highlight some of the important tools used in France, which could serve as an inspiration for the country. These tools can be Etablissement public foncier and the means of cooperation between the public and private sectors Société économie mixte. Tools allow you not only to spread the risks associated with brownfield regeneration, but also high financial costs among multiple entities and thus accelerate and facilitate the process of regeneration. To fulfill the objectives are utilized methods of analysis and synthesis. For a description of current knowledge and experience is used descriptive method.

Key words

brownfields, brownfield regeneration, Etablissement Public Foncier, Société économie mixte, sustainable development

JEL classification: X12

Úvod

Brownfields jsou lokality zcela nebo částečně opuštěné, původně sloužící průmyslovým, zemědělským, vojenským či jiným aktivitám, se kterými se může vázat ekologická zátěž. Představují negativní dopad na sociální, ekonomickou, ekologickou a udržitelnou situaci regionu. Chátrající budovy kazí celkovou image území, působí jako negativní externalita na okolní nemovitosti, snižují jejich hodnotu a zároveň odrazují potenciální investory. Mohou se stát ohniskem sociálně patologických jevů. Velice často je s nimi spojená kontaminace, která se může také šířit do okolí a ohrožovat životní prostředí a obyvatelstvo. Budovy jsou často v havarijním stavu, mohou se zborstit a někoho zranit. Neřešením problému a ignorováním brownfields dochází k ohrožení udržitelného rozvoje regionu, protože brownfields představují zablokovaná a nevyužívaná území. V případě, že nebude vyvíjena snaha o jejich regeneraci, investoři budou realizovat novou výstavbu na greenfields, zabírat zemědělskou půdu a bude docházet k rozrůstání měst.

Proto je nezbytná jejich regenerace, která představuje složitý a nákladný proces vyžadující také zásahy veřejného sektoru. Regenerace či rekonverze brownfields spočívá v rekonstrukci území za účelem jeho opětovného využívání. V určitých případech rekonstrukce není možná a regeneraci je třeba provést ve dvou krocích. První krok spočívá v rekultivaci, během které dojde k vyčištění území a k jeho navrácení do stavu srovnatelného s greenfields. Druhým krokem je obnova, tedy navrácení lokality zpět k využívání (CzechInvest, 2008).

Regenerace závisí na mnoha faktorech. Mezi tyto faktory bychom mohli zařadit polohu, ekologickou zátěž, majetkové vztahy, existenci infrastruktury, vztah obce a občanů a jedním z nejdůležitějších faktorů jsou finance (Kadeřábková, Pecha, 2009). Finanční prostředky nezbytné pro regeneraci často převyšují hodnotu lokality na trhu nemovitostí poté, co dojde k jejich obnově. Velice často je proto nezbytné do procesu zapojit veřejný sektor a veřejné finance.

ČR patří mezi země, které lze zařadit mezi pokročilé začátečníky při řešení brownfields, se kterými se začala potýkat na konci 90. let 20. století. I přes patrné snahy o řešení problému se zde stále nachází velké množství těchto nevyřešených a chátrajících území. Mezi nejčastěji uváděné bariéry bránící regeneraci patří nedostatek financí, nejasný záměr, co s lokalitami dál a nedostatek zkušeností s řízením brownfields.

Článek má za cíl poukázat na jedny z nejdůležitějších nástrojů využívaných ve Francii, které by mohly napomoci v procesech regenerací v ČR a poukázat tak na možné přínosy v případě zavedení podobných nástrojů. Článek zároveň poukazuje na konkrétní případy využití těchto nástrojů v jednom, brownfields nejvíce postiženém francouzském regionu. Pro naplnění cíle jsou využity metody analýzy a syntézy. Pro potřeby popsání dosavadních poznatků je využita metoda deskriptivní.

Od konce 70. let 20. století se Francie začala potýkat se změnou ve struktuře hospodářství. Útlum průmyslu měl za následek vznik řady opuštěných průmyslových areálů neboli friches industrielles (francouzské označení pro průmyslové brownfields) představujících nebezpečí pro obyvatelstvo i životní prostředí. Mezi nejpostiženější regiony lze zařadit Nord-Pas-de-Calais, Rhône Alpes, Champagne-Ardenne, Lorraine a Ile-de-France. První programy regenerací byly řízeny centrálně a zaměřeny na uvedení ploch do stavu „0“. Ze strany státu se projevovaly snahy směřovat do výše zmíněných regionů novou výrobu. Na začátku 80. let docházelo k decentralizaci, regenerace friches industrielles začala být řešena na úrovni jednotlivých regionů a měst, které získaly kompetence

v územním a ekonomickém rozvoji. Silně poznamenané regiony si vydobily začlenění regenerací friches industrielles do Contrat de Plan Etat Régional, později Contrat de Projet Etat Régional (smlouvy mezi státem a regiony). V 90. letech se Francie ocitla již ve druhé fázi regenerací zaměřující se na městské prostředí a kromě sociálního a ekonomického rozvoje bylo do rekonverzí zahrnuto také hledisko environmentální a udržitelný rozvoj. Friches představovaly menší pozemky umístěné ve městech. Problematika regenerací se tak začlenila do oblasti obnovy měst. Jen nejpostiženější regiony typu Nord-Pas-de-Calais mají dodnes začleněny problematiku friches do rozsáhlejších regionálních strategií (Doležalová, 2004). Francie patří tedy mezi země, která má většinu bývalých průmyslových areálů dnes již vyřešenou. Výrazně k tomu napomohla organizace Etablissement public foncier (Veřejná pozemková organizace) a spolupráce veřejného a soukromého sektoru prostřednictvím Sociétés d'économie mixte.

1. Region Nord-Pas-de-Calais

V regionu Nord-Pas-de-Calais se nacházelo nejvíce lokalit typu brownfields, které zde vznikly v důsledku útlumu sekundárního sektoru. Region byl zaměřený na průmysl báňský, metalurgický a textilní. Textilní průmysl se soustředil do aglomerací Roubaix, Tourcoing, Lille, Calais a jih departmentu Nord. Těžební a metalurgický průmysl se soustředil do oblasti Bassin Minier. Metalurgický průmysl byl koncentrován také v oblasti vallée de la Chambre a Dunkerquois. Mezi lety 1970–1990 se region potýkal s vysokou mírou nezaměstnanosti způsobenou úpadkem zmíněných průmyslových aktivit. Zanikla zde více než polovina pracovních míst, což mělo za následek emigraci obyvatel do jiných regionů Francie, případně do zahraničí. Dalším negativním důsledkem krize byl vznik až 10 000 ha friches majících negativní dopad na životní prostředí. V roce 1990 bylo zaznamenáno, že 50 % friches ve Francii se nachází právě na území regionu. Nejvíce postiženou oblastí byla uhelná pánev Bassin Minier, kde se koncentrovalo 75 % daného postiženého území. Průmysl těžební a metalurgický po sobě zanechal degradované území, se kterým se často vázalo také znečištění. Textilní průmysl po sobě zanechal budovy umístěné zejména v centrech aglomerací a stal se tak problémem, který trápil nejen tamní obyvatele, ale také návštěvníky a dojíždějící za prací. Povědomí o problémech spojených s těmito lokalitami dalo vzniknout specifické politice friches industrielles. Nejvýznamnější institucí, která přispěla k regeneraci těchto oblastí, byla organizace Etablissement public foncier, která v regionu působí dodnes (Etablissement public foncier, 2006).

1.1. Regionální úroveň

Etablissement Public Foncier

Jedna z nejdůležitějších organizací s významným přínosem v procesech rekonverzí friches, Etablissement public foncier (EPF, Veřejná pozemková organizace), vznikla na konci 80. let minulého století. Zásahy instituce, která přispěla ke změně celkového rázu území a zlepšení kvality života zdejších obyvatel lze vidět zejména v oblasti Bassin Minier. V jejich pravomocích je nakupování, upravování, spravování a následný prodej regenerovaných pozemků. Pod úpravou rozumíme jen demolice, zazelnění a terénní úpravy. Nemohou vybavovat území infrastrukturou, pořizovat územně plánovací dokumentaci a rozparcelovat pozemek. Instituce spolupracují s obcemi, departmenty a regiony na základě tzv. convention-cadre (rámcové dohody). Organizace předpřipraví pozemky a místní samospráva je následně od nich odkoupí, aby zde mohli realizovat již připravený projekt (Doležalová, 2004). Orientace a směry akcí jsou zakotveny v sedmiletých plánech Programme Pluriannuel d'Intervention Foncière (víceletý program intervencí).

Zdrojem jejich příjmu je také taxe spéciale d'équipement (TSE, speciální rozvojová daň). Daň se přidává k výnosům z místních daní, kterými jsou taxe foncière sur les propriétés bâties et non bâties (daň ze zastavěného a nezastavěného území), taxe d'habitation (daň z bydlení), taxe professionnelle (daň obchodní). Výše daně je variabilní v závislosti na plánovaných operacích projektech pro daný rok. Nepřesáhne však nikdy 20 € na obyvatele s trvalým bydlištěm v daném území. Mezi další zdroje příjmů patří kromě dotace od státu. Nord-Pas-de-Calais má rekonverze zahrnuté v Contrat de projets état-région (CPER, Smlouvy mezi státem a regionem) a regenerace jsou tak financovány ze státních prostředků. Dále je organizace může obdržet dotace od místních samospráv, EU a dalších veřejných a

soukromých organizací. Případně se pro ni nabízí možnost úvěru a zároveň má zisk z prodeje regenerovaných pozemků (Etablissement public foncier Nord-Pas-de-Calais, 2013).

EPF realizovala v letech od počátku své existence až do konce roku 2004 celkem 293 operací. Celkové finanční náklady na provedení těchto operací činily 149 687 804 € a průměrná částka na každou z nich se pohybovala ve výši 510 880 €. Celková regenerovaná plocha v departmentu Nord činila 2 343 ha a v departmentu Pas-de-Calais 2 409 ha. Většina operací uskutečněných EPF se soustředila do oblasti uhelné pánve Bassin Minier (Etablissement public foncier Nord-Pas-de-Calais, 2006). Finanční zdroje uskutečněných operací uvádí následující tabulka. Jednalo se převážně o prostředky strukturálních fondů EU, státu, regionů a místních samospráv.

Tabulka č. 1: Finanční zdroje uskutečněných operací (€)

Období CPER	EU	Stát	Region	Města	Ostatní	Celkem
1989–1993	9 626 926 – 30 %	16 044 877 – 50 %	6 417 951 – 20 %			32 089 754 – 100 %
1994–1999	40 649 722 – 54,8 %	23 822 754 – 32,1 %	9 642 626 – 13 %	23 937 – 0,1 %		74 139 009 – 100 %
2000–2003	13 547 383 – 47,3 %	6 170 201 – 21,5 %	1 975 936 – 6,9 %	5 280 249 – 18,4 %	1 680 671 – 5,9 %	28 654 440 – 100 %
2004	5 635 372 – 49,7 %	4 580 675 – 40,4 %	957 081 – 8,4 %		174 112 – 1,5 %	11 347 241 – 100 %

Zdroj: EPF NORD-PAS-DE-CALAIS, 2006, vlastní zpracování

1.2. Místní úroveň

Société d'économie mixte

Pro brownfields, které nepředstavují závažný problém v území a v krátké době pro ně bude možné nalézt nové využití je regenerace přenechávána městům. Jeden z hlavních nástrojů využívaných při regeneracích městského prostředí jsou SEM, jedná se o formu partnerství mezi veřejným a soukromým sektorem. Francie patří mezi jedny z prvních evropských zemí, které tuto formu spolupráce začaly využívat.

SEM lze označit za institucionální typ public private partnership. Dává vzniknout jednomu subjektu, ovládanému a řízenému jak soukromým, tak veřejným sektorem, který bude dodávat služby veřejnosti. Jedná se tedy o tzv. joint venture. Veřejnému sektoru je umožněno kontrolovat projekt, dohlížet na jeho kvalitu a využít zkušenosti soukromého sektoru. Jsou tak rozloženy vysoká rizika a náklady. Veřejný sektor se může podílet na společnosti vkladem kapitálu nebo pozemku. Joint venture může být finančního charakteru nebo se může jednat o rozvojový typ. Rozvojový typ je zaměřen na tvorbu strategie a snaží se přilákat do zvoleného řešení co největší množství prostředků a zkušeností z veřejného i soukromého sektoru (CzechInvest, 2007).

Société d'économie mixte (SEM) – smíšené společnosti, se mohou podílet na realizaci jednoho konkrétního projektu nebo mohou být založeny pro více projektů najednou. Tyto projekty mohou být zaměřeny také na regenerace brownfields. Jedná se o akciovou společnost, jejíž kapitál drží v rukou převážně místní samosprávy a to buď přímo, nebo prostřednictvím veřejné organizace. Částečně jsou držitelé akcií také soukromé subjekty. Veřejný sektor má tedy v SEM nadpoloviční zastoupení (51 %–85 %), čímž si zajistí možnost rozhodovat, kontrolovat a dohlížet na kvalitu projektů. Dalšími účastníky mohou být banky, nejčastěji to bývá Caisse de dépôts et consignations. Francouzská státní banka velice často spolupracuje s regiony, departmenty a městy a podílí se na financování projektů, které jsou zaměřeny na výstavbu infrastruktury, sociálního bydlení a projektů přispívajících

k udržitelnému rozvoji. Dalšími partnery v SEM bývají vlastníci pozemků, stát, region a departmenty. SEM realizují rozvojové projekty, zajišťují výstavbu a provoz veřejných zařízení průmyslového nebo komerčního charakteru případně jakékoliv jiné aktivity, které mají prospěch pro veřejnost (Techno-Science.net, 2013). Město uděluje SEM půjčku, podílí se na nákladech týkajících se veřejného vybavení, které přesahují rozpočet a zároveň jsou využívány finance z městského rozpočtu v případě problémů při realizaci projektu (CzechInvest, 2007).

2. Případové studie regenerací

EPF pozemky předpřipravuje pro budoucí využití, navrácí je do stavu srovnatelného s greenfields. Takovým projektem je například regenerace území bývalé továrny sloužící chemickému průmyslu, Knox-Vroone. Projekt realizovaný prostřednictvím SEM je EuraTechnologie.

2.1. Knox-Vroone1

Areál se nachází v departmentu Nord, v arrondissementu Valenciennes, v obci Escaudain. Areál o velikosti 2,5 ha dříve sloužil výrobě mýdel, čistících prostředků a minerálních olejů. Od roku 1909 zde sídlila společnost Lampereur vyrábějící mýdla. Později zde měla sídlo společnost Vroone vyrábějící produkty ze dřeva, která se časem spojila se společností Knox. Společnost Knox-Vroone zde již fakticky nikdy nepůsobila a budova zůstala opuštěna.

Složitě majetkoprávní vztahy byly vyřešeny převedením areálu na EPF, která se stala rovněž realizátorem projektu zaměřeném na regeneraci území. Rekonverze se uskutečňovala v letech 2004–2006. Lokalita se nacházela v blízkosti městské zástavby a samotnou realizaci předcházely rozsáhlé studie o rozsahu znečištění. Z důvodu nenalezení vhodného využití areálu došlo k jeho demolici. Území bylo zbaveno ekologických zátěží, navraceno mezi greenfields a připraveno na opětovné využití. Uskutečněné operace umožnily odstranit rizika, které lokalita představovala pro zdejší obyvatele a životní prostředí. Zdroje financí EPF uvádí následující tabulka.

Tabulka č. 2: Zdroje financování projektu (€)

Stát	Region	Město	EU – ERDF	Celkem
59 595	150 961	112 232	402 220	725 008
–	–	–	–	–
8 %	20 %	16 %	56 %	100 %

Zdroj: Ministère de l'Écologie, de l'Énergie et du Développement durable

2.2. EuraTechnologie

Projekt byl realizován v metropoli Lille², kde v minulosti dominoval těžební a textilní průmysl. Během 90. let začal být průmysl nahrazován službami, vědou a výzkumem. Mezinárodní význam metropole postupně narůstal, zejména díky vhodné regionální rozvojové strategii, za jakou lze považovat právě Schéma directeur de développement d'urbanisme de Lille Metropole (2002–2015). V dokumentu byly vymezené póly rozvoje, v rámci kterých se realizovalo 5 rozvojových projektů uvedených v následující tabulce. Řadíme mezi ně i projekt EuraTechnologie (Veselý, 2005).

² Metropole Lille - tímto názvem je označována aglomerace kolem města Lille, kterou tvoří 126 obcí. Hlavními centry této aglomerace jsou města Lille, Roubaix, Tourcoing a Villeneuve d'Ascq.

Tabulka č. 3: Rozvojové projekty Lille Métropole

Název	Lokalita	Zaměření
Euralille	Lille	Nádraží TGV, služby (kanceláře), obchod, bydlení
L'Union	Mezi městy Roubaix, Tourcoing a Wattrelos	Věda a výzkum, moderní aktivity spojené s textilním průmyslem
Eurasanté	Mezi městy Lille a Loos	Univerzita podnikatelský park v oborech spojených s lidským zdravím
Parc scientifique de la Haute Borne	Villeneuve d'Ascq	Služby (kanceláře), bydlení
Euratechnologie: Rives de la Haute Deûle	Mezi městy Lille a Lomme	Technologický park, bydlení

Zdroj: Lille Métropole, vlastní zpracování

Součástí dokumentu byl také generel dopravy, jehož cílem bylo napojení metropole Lille na evropské metropole a propojení jednotlivých měst v regionu prostřednictvím veřejné dopravy. Část dokumentu se věnovala ochraně životního prostředí a dostatečné nabídce zelených a odpočinkových ploch. Cílem těchto 5 rozvojových projektů je zajistit ekonomický rozvoj metropole a upevnit její mezinárodní význam. Důraz je kladen na maximální využití brownfields a na zakomponování nového bydlení, včetně sociálního do vnitřní struktury sídel. Strůjcem a iniciátorem této proměny byl dlouholetý starosta metropole pan Pierre Mauroy (Veselý, 2005).

Původní využití

Technologický park je umístěn v bývalé textilní továrně Blan Lafont, která sloužila na zpracování bavlny a lnu. Po více než stoleté existenci došlo v roce 1983 k jejímu uzavření (Lille Métropole, 2009).

Charakteristika projektu a současné využití

Komunikační a informační technologie řadíme mezi nezbytné služby pro rozvoj podnikání. Usnadňují nejen správu podniku, ale zároveň komunikaci a předávání informací. O ICT technologie se dnes opírá hospodářský růst. V regionu Nord-Pas-de-Calais se soustředí přibližně 4000 podniků zaměřených na ICT technologie, z čehož více než polovina je situována na periférii Lille. Stěžejní význam technologií pro ekonomiku regionu je tedy zřejmý. Metropole Lille v roce 1999 představila projekt na vybudování centra informačních a komunikačních technologií. Realizaci a rozvojem projektu byla v roce 2003 pověřena SEM Soreli. Práce na regeneraci trvaly v letech 2006-2009 (Lille Métropole, 2009).

Technologický park se stal součástí projektu Rives de la Haute Deûle, který se realizuje ve čtvrti Bois Blanc rozkládající se na 100 ha. Operace EuraTechnologie je první fází dvacetiletého projektu. Další práce se týkají výstavby kanceláří, bydlení a veřejné vybavenosti. Projekt ztělesňuje prvky vysoké kvality životního prostředí, udržitelného rozvoje, architektonických inovací a moderních technologií. Celková rozloha samotného areálu jediného svého druhu na sever od Paříže činí 22 000 m². Dnes zde sídlí 85 podniků zaměstnávajících 1 400 osob. Předpokládá se ovšem nárůst na 6000–8000 osob. Technologický park nabízí High-tech služby, modulární kanceláře, video-konferenční místnosti, inkubátor pro podniky podnikající v oblasti ICT technologií, auditorium pro 300 osob, digitální studio, recepce, konferenční a seminární místnosti, restaurace, kavárna, atrium atd. Cílem projektu bylo podpořit nejen ekonomický rozvoj metropole a regionu, ale zároveň rozvoj komunikačních a informačních technologií v metropoli, která je součástí jednoho z pěti nejatraktivnějších regionů pro rozvoj daných technologií ve Francii. Cílem bylo také nabídnout High-Tech služby a udělat z metropole Lille centrum evropského významu v oblasti ICT technologií (Lille Métropole, 2009). Následující tabulka shrnuje zdroje financí, jejich výši a procentuální podíl na celkových nákladech.

Tabulka č. 4: Zdroje financování projektu (€)

Zdroje financí	Celková výše	%
Region	9 000 000	17,5
Stát	8 975 000	17,5
Evropa	3 000 000	5,8
Conseil Général	2 000 000	3,9
Město Lille	550 431	1,1
Celková výše dotací	23 525 431	45,8
Lille métropole	27 788 200	54,2
Celková výše financí	51 313 631	100

Zdroj: Lille Métropole, vlastní zpracování

Projekt EuraTechnologie ukazuje, že regenerace přispívá k rozvoji informačních a komunikačních technologií. Projekt vytvořil nová pracovní místa a z metropole se postupně stává centrum ICT technologií mezinárodního významu. Zároveň díky zachování historické budovy a jejího industriálního charakteru se jedná o spojnicu mezi minulostí a současností. Z projektů je také patrný význam a síla veřejného sektoru, který dokáže realizovat rozsáhlé projekty a konkurovat soukromému sektoru.

Závěr

Ačkoliv Francie a Česká republika jsou naprosto odlišné země, které nelze srovnávat a zavádění většiny francouzských nástrojů je velice obtížné a těžko myslitelné, existují nástroje, jejichž zavedení v ČR by bylo reálné a zásadní pro procesy regenerací. Jedná se o organizaci EPF a nástroj SEM. EPF odstraňuje bariéry, které znevýhodňují výstavbu na brownfields, oproti výstavbě na greenfields. Organizace navrácí již jednou využívané pozemky zpátky na trh, zabraňuje tak zbytečnému zabírání nových greenfields, čímž nedochází k neustálému plýtvání neomezených zdrojů, které představují „zelené plochy“. Její činnost je v souladu s principy udržitelnosti a pozitivně přispívá k rozvoji regionu.

Nástroj SEM využívaný na místní úrovni a forma spolupráce daného typu by byla rovněž přínosná. Tento nástroj by mohl zejména v období hospodářské krize přilákat investory a oživit ekonomiku zejména v hospodářsky slabých oblastech. Napomáhá také v řešení finančních problémů při procesech regenerací. Tento nástroj umožňuje rozložit vysoké náklady, které by nebyl schopen veřejný nebo soukromý sektor sám unést. Právě vysoké finanční náklady jsou jedním z hlavních důvodů, proč investoři nesměřují své investice do brownfields. Zároveň prostřednictvím tohoto nástroje dojde k rozložení vysokých rizik spojených s lokalitami brownfields. Další výhody plynou z možnosti municipality kontrolovat projekt a dohlížet na jeho kvalitu. Při realizaci projektu formou SEM mohou být využity zkušenosti odborníků ze soukromého sektoru, kterému veřejný sektor zejména v podmínkách ČR nedokáže stále konkurovat.

Literatura

- [1] CZECHINVEST. *Národní strategie regenerace brownfieldů*. 2008, 12 s. Dostupné z: <<http://www.czechinvest.org/data/files/strategie-regenerace-vlada-1079.pdf>>.
- [2] CZECHINVEST. *Národní strategie regenerace brownfieldů*. Praha, 2007. 117 s.
- [3] DOLEŽELOVÁ, L. *Regenerace brownfields - Zahraniční zkušenosti (Studie příkladů Anglie, Francie, Belgie - Flandry a Nizozemí)*, IURS, prosinec 2004. 12-13 s.

- [4] EPF NORD-PAS-DE-CALAIS. *Histoire d'une contribution: 14 ans de requalification de friches industrielles dans la région Nord-Pas-de-Calais*. 2006. 3 s.
- [5] ÉTABLISSEMENT PUBLIC FONCIER. *Site de l'Établissement public foncier* [online]. 2013 [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: <<http://www.epf-npdc.fr/>>.
- [6] LILLE MÉTROPOLE. *Euratechnologies*. 2009. Dostupné z: <http://www.lillemetropole.fr/gallery_files/site/123919/156997.pdf>.
- [7] MINISTERE DE L'ÉCOLOGIE, DE L'ÉNERGIE ET DU DÉVELOPPEMENT DURABLE. *Friches industrielles et pollutions historiques* [online]. 2010 [cit. 6.12.2012]. Dostupné z: <<http://www.developpement-durable.gouv.fr/amenagement-et-sites-pollues/pdf/Friches-industrielles-et-pollutions-historiques-LMCU-19-04.pdf>>.
- [8] MINISTERE DE L'ÉCOLOGIE, DE L'ÉNERGIE ET DU DÉVELOPPEMENT DURABLE. *Site KNOX-VROONE* [online]. 2007 [cit. 22.3.2013]. Dostupné z: <<http://www.developpement-durable.gouv.fr/amenagement-et-sites-pollues/pdf/DDENordKnoxVroone.pdf>>.
- [9] Société d'économie mixte. *Techno-Science.net* [online]. 2013 [cit. 2013-03-22]. Dostupné z: <<http://www.techno-science.net/?onglet=glossaire&definition=798>>.
- [10] VESELÝ, Robert. Francouzské přístupy k plánování měst. *Urbanismus a územní rozvoj*. 2005, roč. 8, č. 6. 29 s. Dostupné z: <http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2005/2005-06/08_francouzske.pdf>.

**DEVELOPERSKÉ PROJEKTY NA BROWNFIELDS:
PŘÍPADOVÉ STUDIE Z BRNA****BROWNFIELD DEVELOPMENT PROJECTS: BRNO CITY CASE
STUDIES****ING. ALENA MALACHOVÁ****RNDR. JOSEF KUNC, PH.D.**

<i>Katedra regionální ekonomie a správy</i>	<i>Dept. of Regional Economics and Administration</i>
<i>Ekonomicko-správní fakulta</i>	<i>Faculty of Economics and Administration</i>
<i>Masarykova univerzita</i>	<i>Masaryk university</i>
✉ <i>Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic</i>	
<i>E-mail: 321861@mail.muni.cz; kunc@econ.muni.cz</i>	

Anotace

Především více než dvoustleté průmyslové tradice a útlum výroby v posledních desetiletích jsou příčinou postupného vzniku a koncentrace lokalit brownfields v městě Brně. Opuštěné a zanedbané objekty a prostory se stávají terčem kritiky ze strany místních obyvatel, palčivost problému si stále více uvědomuje brněnská radnice, roste i zájem developerů o vybrané lokality. Veřejný i soukromý sektor začínají nacházet společnou řeč ve snaze o regeneraci brownfields, řada projektů byla úspěšná a mohla by být příkladem pro jiná města v České republice, další projekty jsou ve fázi příprav. Předložený příspěvek představuje aktuální situaci v problematice developerských projektů na brownfields v Brně, jež jsou financovány z veřejných i privátních zdrojů. Vybrané zásadní projekty jsou podrobněji prezentovány v podobě případových studií (pasportů).

Klíčová slova

developerské projekty, brownfields, případové studie, Brno, Česká republika

Annotation

Gradual origination and concentration of brownfield locations in Brno has been caused by the industrial tradition spanning over 200 years and the manufacturing decline in the past decades. The derelict and neglected buildings and spaces have been criticized by the local population, the seriousness of the problem has been acknowledged by the Brno City Hall and we have witnessed increased developer interest in selected locations. Both public and private sectors have found common interest in the brownfields regeneration; many projects have been successful and these projects could be used as examples for other Czech cities; additional projects are in preparation stages. The article presented below describes the current situation in the field of brownfield development projects in Brno - projects financed both from public and private sources. Selected fundamental projects are described in detail in the form of case studies (passports).

Key words

development projects, brownfields, case studies, Brno city, the Czech Republic

JEL classification: R33, R38, R58

Úvod

Průmyslová historie Brna s tradicí v textilním a potravinářském průmyslu a později v chemii, elektrotechnice a strojírenství je dostatečně známá (např. Mareš, 1988; Toušek, Mulíček, 2003; Mulíček, Toušek, 2004; Kunc, Tonev 2008 a další). Podobně jako v dalších průmyslových městech

Evropy, které prošly vývojovými stádii utváření měst, se nejsilnějším odkazem, který skutečně formoval městské struktury, stal právě odkaz průmyslové výroby. Ta se přirozeně koncentrovala v prstenci kolem historických jader a postupně s sebou nesla vznik opuštěných a nevyužívaných lokalit, často s ekologickým rizikem, které obyvatelé měst i místní samospráva poměrně citlivě vnímají (Litt et al., 2002; De Sousa, 2006; Kunc et al., 2011a).

V České republice je z funkčně prostorového pohledu problematika brownfields v intraurbánním prostředí poměrně frekventovanou a diskutovanou, i když pozornost je primárně upřena na města větší velikosti. V příspěvku prezentované Brno zastupují např. studie Steinführer (2006), Kunce a Toneva (2008), Kunce a kol. (2011a), Hlavní město Prahu reprezentují Sýkorová (2007) či Ilík, Ouředníček (2007), na Ostravu se specializuje Vojvodíková (2005, s kolektivem autorů 2011) či Hruška-Tvrďý, Kukuliač a kol. (2011). Pokus o komparace dvou městských prostředí lze nalézt v případě Brna a Lipska u Steinführer (2006), Brna a Ostravy u Kunce a kol. (2011a) či Krejčího a kol. (2011), přičemž autoři neopomíjejí sledovat i hlubší sociodemografické souvislosti přeměn urbánních struktur, jež měly a stále mají vliv na utváření lokalit brownfields a jejich vnímání rezidenty i místní samosprávou (viz také Klusáček a kol. 2009, 2011).

Nejen zastupitelé místní samosprávy, ale stále častěji i investoři a developéři mají zájem na revitalizaci opuštěných a zanedbaných lokalit (Collier a kol. 2008; Kunc a kol., 2011b; Foral, Andráško, 2012). Přestože má často veřejný a privátní sektor k regeneraci brownfields odlišný důvod a zájem, výsledek pro město samotné a jeho obyvatele je v případě kvalitního projektu pozitivní. Odkud pocházejí finanční prostředky není v tomto případě rozhodující a vliv na hospodářský rozvoj nejen města, ale i širšího regionu je hmatatelný (Viturka, 2011; Winklerová, 2011). Cílem příspěvku je představit aktuální situaci v realizaci developerských projektů na brownfields financovaných jak veřejným, tak soukromým sektorem. Vybrané důležité projekty jsou představeny podrobněji jako případové studie.

Nejvýznamnější developerské projekty v Brně

Jedním z typů rozvojových zón, o které mají developéři stále větší zájem, jsou brownfields. Podpora regenerace brownfields se stává jednou z priorit pro městské instituce, neboť znovuoživené lokality, zejména ve vnitřním městě, podporují dynamiku pulzujícího městského organismu. Jejich nevýhodou je poměrně častá kontaminace a finanční náročnost na revitalizaci, dobudování technické a dopravní infrastruktury apod. Tyto skutečnosti mohou být důvodem, proč se investoři raději rozhodnou pro stavby na zelené louce. Přes komplikace s revitalizací představují brownfields příležitost, mají velký potenciál. V současné době má město Brno značně omezený rozsah disponibilních ploch pro výstavby a projekty na zelené louce (a nebude tomu lépe), a proto je v jeho zájmu prezentovat a nabízet investorům či developerům k nové výstavbě právě lokality brownfields.

Tab. 1: Významné developerské projekty s rozhodujícím majetkovým podílem města Brna

Název	Městská čtvrť	Rozloha (ha)	Většinový vlastník	Původní/současné využití
BPZ–Černovická terasa	Černovice, Slatina	179,1	město Brno	Brownfield (vojenské letiště) i greenfield, intenzivně využíváno
Europoint Brno	Brno-střed, Brno-jih	133,1	České dráhy a.s.	převažující brownfields – průmysl, doprava, sklady
Český technologický park	Královo Pole	59,1	město Brno	greenfield, intenzivně využíváno, část. ve výstavbě
Areál Ponava	Královo Pole	26,2	město Brno	brownfields (sport, volný čas), částečně využíváno
Areál Agro v Tuřanech	Tuřany	14,5	město Brno	brownfields (zemědělství), částečně využíváno
Areál Hněvkovského	Brno-jih	12,4	město Brno	brownfields (zemědělství), částečně využíváno, část. ve výstavbě

Zdroj: Statutární město Brno, Kancelář primátora města Brna – Kancelář strategie města, Rozvojové lokality – ortofoto mapa, 2012; vlastní zpracování

Průmyslová zóna Černovická terasa je strategickou zónou republikového významu a vůbec největší rozvojovou plochou v Brně. Většina zóny je obsazena, větší část je v majetku města, menší část (36 ha) byla v roce 2008 odprodána renomované developerské společnosti CTP Invest. Sídli zde významní výrobci z oblasti zejména elektrotechniky a strojírenství (Bomar, Daikin, Daido Metal, Honeywell a další). Rozvojový projekt Europoint Brno je součástí nejkontroverznějšího a největšího projektu – výstavby nové městské čtvrti Jižního centra (více viz případová studie).

Český technologický park je prestižní středoevropskou rozvojovou zónou pro lehký hi-tech průmysl, strategické služby, výzkum a vývoj, vysokoškolské instituce i administrativu, je tedy ideálním spojením privátní a veřejné sféry. Statutární město Brno vlastní 50 % akcií, 49 % britská společnost Istithmar P&O Estates, jednu prioritní akcii má Vysoké učení technické v Brně. V současné době byla dokončena I. fáze výstavby parku poskytující celkem 56,5 tis. m² kancelářských prostor, v počátku budování je II. fáze, jejíž součástí je také prestižní projekt Středoevropského technologického institutu (CEITEC). V parku sídlí např. společnosti IBM, FEI, Vodafone, Motorola, Silicon Graphics a další.

Areál Ponava je nevyužívanou, resp. podvyužívanou plochou určenou zejména pro sportovní účely (fotbal, hokej - opuštěné, plavání) a zábavu a volný čas (zábavní centrum, hotel Boby), která disponuje výbornou polohou ve vnitřním městě. Projekt PPP Centra (výstavba sportovního a volnočasového areálu) byl pozastaven v roce 2010 a v současné době jsou problémem nevyřešené restituční nároky, které blokují další možnosti rozvoje areálu. Areál Agro v Tuřanech je částečně využívaný stejnojmennou společností jako operační základna pro zemědělskou výrobu, větší část leží ladem. Lokalita je zařazena do pilotního projektu města Brna který nabízí vybraná brownfields potenciálním investorům k revitalizaci. Areál Hněvkovského v Komárově (dříve s převažujícím zemědělským využitím lokality) je využíván především pro sportovní volnočasové aktivity. Plány zahrnují výstavbu multifunkčního sportovního hřiště a dosud nerozvinutá východní část areálu (podél ulice Hněvkovského), je vymezena jako víceúčelová zóna pro obchod a služby.

Tab. 2: Významné developerské projekty bez majetkového podílu města Brna

Název	Městská čtvrť	Rozloha (ha)	Většinový vlastník	Původní/současné využití
Univerzitní Kampus Bohunice	Starý Lískovec, Nový Lískovec, Bohunice	37,9	Masarykova univerzita	greenfield, intenzivně využíváno
Areál Zetoru – západní část	Líšeň, Židenice	28,6	Zetor, a.s.	brownfield (průmysl), vedlejší areál využíván
Bývalá Zbrojovka – Zábrdovice	Židenice	22,5	BIANKO, s.r.o.	brownfield (průmysl), zatím pozastaveno
Areál Slatina	Slatina	19,5	Areál Slatina, a.s.	brownfields (průmysl), částečně využíváno, část. ve výstavbě
CTZone Brno	Brno-střed	12,4	CTZone Brno, a.s.	brownfield (průmysl), intenzivně využíváno
Kasárna Slatina	Slatina	9,6	Jižní centrum Brno, a.s.	brownfield (kasárna), ve výstavbě

Zdroj: Statutární město Brno, Kancelář primátora města Brna – Kancelář strategie města, Rozvojové lokality – ortofoto mapa, 2012; vlastní zpracování

Univerzitní kampus Bohunice je rozsáhlým komplexem budov určených pro účely vzdělávání, vědu a výzkum v lékařských a přírodovědeckých oborech (nachází se zde fakulta Lékařská, Přírodovědecká a Fakulta sportovních studií MU). Součástí komplexu jsou dílčí projekty CETOCOEN, CESEB a CEITEC, které mají mezinárodní ambice se zaměřením na vědu a výzkum. Výstavba je investována Masarykovou univerzitou (2,2 mld. Kč), dále prostředky ze státního rozpočtu formou dotace a finanční návratné výpomoci (2,6 mld. Kč) a prostředky města Brna (300 mil. Kč). Projekt výstavby nové „městské čtvrtě“ s rezidenční, administrativní a obchodní funkcí v areálu bývalé Zbrojovky zatím nebyl realizován, je pouze v projektové přípravě (více viz případová studie).

Západní část areálu firmy Zetor je vyhrazená pro výrobní činnosti – průmysl a smíšené využití výroby a služeb. V této opuštěné části bývalé továrny na výrobu traktorů byla provedena rozsáhlá dekontaminace. Areál Slatina je odkazem po bývalé slévárně Roučka Slatina a nabízí stabilizované plochy pro průmysl, lehkou výrobu a distribuci. V současné době se v areálu nachází 12 nájemních budov a od ledna 2013 zde probíhá výstavba administrativně-technologického parku Slatina, kterým bude rozšířena sousedící Černovická terasa. Areál bývalých Škrobáren Brno se postupně po patnáctiletém chátrání revitalizuje díky společnosti CTP Invest. Velkým problémem revitalizace byl stav technické a dopravní infrastruktury a v neposlední řadě míra ekologické zátěže. V současné době je areál, označován nyní jako CTZone Brno, využíván pro logistiku, lehkou výrobu, skladování, výzkum a vývoj a administrativu. Lokalitou protéká řeka Ponávka, jejíž koryto bylo vyčištěno a upraveno. Lokalita bývalých Kasáren Slatina je navržena pro smíšené využití v oblasti obytných prostor, obchodu a služeb, administrativy, veřejné zeleně apod. Areál je výborně dopravně obslužen a plně vybaven inženýrskými sítěmi. Pět set nových bytů bude k dispozici zájemcům již v roce 2014, celý komplex bude dostavěn o pět let později.

V druhé části příspěvku budou představeny tři významné developerské projekty, které mají souvislost s lokalitami brownfields. Jedná se o Europoint Brno (železniční uzel), areál bývalé Zbrojovky a deprivovanou obytnou zónu v brněnském „Bronxu“.

Závěr

Situace na stavebním trhu se za posledních několik let výrazně změnila. Absence výstavby zejména velkých infrastrukturních projektů se v posledních letech projevuje ve strategii stavebních společností, množství podaných nabídek a skladbě uchazečů o plánované projekty. Současná ekonomická krize má na svědomí zrušení nebo pozastavení mnoha plánovaných projektů, na druhou stranu je řada projektů ve výstavbě nebo se znovu rozběhla. Aktuálně převažuje výstavba luxusních nerezidenčních komplexů (administrativa, kanceláře) a novostavby v podobě bytových i rodinných domů (tzv. viladomy), a to jak na okrajích měst, tak i přímo v jejich centru, staví se vědecké a výzkumné instituce, technologické parky, rekonstruují se architektonicky zajímavé stavby.

Pro město jsou velmi žádoucí projekty realizované na brownfields, tedy na místech nefunkčních a zchátralých průmyslových, dopravních, vojenských a dalších objektů a areálů. Ty se často „rozrůstají“ směrem k centru města a stávají se závažným problémem. Vhodným příkladem revitalizace brownfields v Brně je celý komplex bývalé strojírný a slévárny Vaňkovka s dominantním nákupním centrem. Z probíhajících či plánovaných projektů nelze opomenout výstavbu Jižního centra a Europointu Brno, což je lokalita s desítkami menších brownfields, přestavbu bývalé Vlněny, Zbrojovky či slatinských kasáren na residenční a komerční prostory.

Město Brno má velký růstový potenciál vztahující se k rozvojovým lokalitám typu greenfields i brownfields. Pokud se zachová či ještě zvýší současná dynamika výstavby, do několika let se Brno stane městem překypujícím logistickými a průmyslovými areály, obchodními a nákupními komplexy, excelentními centry s řadou vědců, výzkumníků a podnikatelů. Nabízí se otázka, zda bude tato situace pro město velikosti Brna reálně udržitelná, zda se skutečně zvýší kvalita života s realizovanými projekty - v některých aspektech (obchod, kanceláře) se již trh jeví jako poměrně silně nasycený a vysoce konkurenční.

Literatura

- [1] COLLIER, N.S., COLLIER, C.A., HALPERIN, D.A. *Construction Funding: The Process of Real Estate Development, Appraisal, and Finance*. New Jersey: John Wiley and Sons, 2008, 532 s.
- [2] Český ústav zeměměřičský a katastrální [online]. [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: <<http://www.cuzk.cz/>>.

- [3] DE SOUSA, C.A. Urban brownfields redevelopment in Canada: the role of local government. *The Canadian Geographer*, 2006, 50 (3), s. 392-407.
- [4] *Europoint Brno* [online]. [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: <<http://www.europointbrno.cz/index.php?nav01=6299>>.
- [5] FORAL, M., ANDRÁŠKO, I. Developerské kancelářské projekty v Brně. In Andráško, I., Dvořák, P., Ira, V. (eds) *Časoprostorové změny regionálních struktur ČR a SR*. Brno: Ústav geoniky AV ČR, v.v.i., 2012, s. 12-19.
- [6] HRUŠKA-TVRDÝ, L., KUKULIAČ, P. *Socioekonomický atlas Ostravy*. Ostrava: ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, o.p.s., 2011, 106 s.
- [7] ILÍK, J., OUŘEDNÍČEK, M. Karlín a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy. *Geografie*, 2007, 112 (3), s. 292-314.
- [8] *Integrovaný plán rozvoje města Brna* [online]. [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: <<http://www.iprm.brno.cz/index.php?nav01=11885>>.
- [9] *J&T Real Estate* [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <<http://www.jtre.sk/cs/27409.html>>.
- [10] *Jižní centrum Brno, a.s.* [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <<http://www.jcbrno.cz/>>.
- [11] KLUSÁČEK P., KREJČÍ, T., KUNC, J., MARTINÁT, S. Post-Industrial Landscape in the Relation to Local Self-Government in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 2011, 19 (4), s. 12-28.
- [12] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., KOLEJKA, J., KUNC, J. Možnosti samosprávy a soukromých subjektů při revitalizaci brownfields. In: *Nové trendy, nové nápady*. Znojmo: Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo, 2009, s. 500-506.
- [13] KREJČÍ, T., MARTINÁT, S., KLUSÁČEK, P. Spatial differentiation of the processes connected to the second demographic transition in post-socialistic cities (exampled on case of Brno and Ostrava - Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, 2011, 19 (2), s. 10-21.
- [14] KUNC, J., FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P. (2011b): Brownfields jako lokality pro umístění obnovitelných zdrojů energie? In: Klímová, V., Žitek, V. (eds.): *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 132-140.
- [15] KUNC, J., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S. (2011a): Percepce a lokalizace urbánních brownfields: podobnosti a rozdíly na příkladu Brna a Ostravy. *Urbanismus a územní rozvoj* 2011, XIV (1), s. 13-17.
- [16] KUNC, J., TONEV, P. Funkční a prostorová diferenciacie brownfields – příklad města Brna. *Regionální studia*, 2008, 2 (1), s. 30-37.
- [17] LITT, J.S., TRAN, N.L., BURKE, T.A. Examining urban brownfields through the public health "macroscope". *Environmental Health Perspect*, 2001, 110 (suppl. 2), s. 183-193.
- [18] *Mapy.cz* [online]. [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <<http://www.mapy.cz/>>.
- [19] MAREŠ, J. Industrializace Československa - její klady a zápory. In *Sborník Československé geografické společnosti*, 93 (3), s. 183-198.
- [20] MULÍČEK, O., TOUŠEK, V. Changes of Brno Industry and their Urban Consequences. *Bulletin of Geography (socio-economic series)*, 2004, 3, s. 61-70.
- [21] *Skyscraper City* [online]. [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <<http://www.skyscrapercity.com/>>.
- [22] *Statutární město Brno* [online]. [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <<https://www.brno.cz/sprava-mesta/magistrat-mesta-brna/usek-rozvoje-mesta/kancelar-strategie-mesta/>>.
- [23] *Stavební fórum* [online]. [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: <<http://www.stavebni-forum.cz/cs/>>.
- [24] STEINFÜHRER, A. The Urban Transition of Inner-City Areas Reconsidered (a German-Czech Comparison). *Moravian Geographical Reports*, 2006, 14 (1), s. 3–16.
- [25] SÝKOROVÁ, I. Pražské brownfields: příležitost i hrozba pro rozvoj metropole. *Geografie*, 2007, 112 (3), s. 250–265.
- [26] TOUŠEK, V., MULÍČEK, O. (2003): Brno - important industrial centre? *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 1, s. 437-444.
- [27] VITURKA, M. Změny kvality podnikatelského prostředí podle českých krajů a správních obvodů ORP v období 2001/2002 - 2006/2008. In Žitek, V., Klímová, V. (eds.) *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 19-24.
- [28] VOJVODÍKOVÁ, B. Colliery brownfields and the master plan of Ostrava. *Moravian Geographical Reports*, 2005, 13 (2), s. 49-56.

- [29] VOJVODÍKOVÁ, B., POTUŽNÍK, M., BÜRGERMEISTEROVÁ, R. The Database on Brownfields in Ostrava (Czech Republic): Some Approaches to Categorization. *Moravian Geographical Reports*, 2011, 19, 4, s. 50-60.
- [30] WINKLEROVÁ, L. Transfer technologií v Jihomoravském kraji. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 56-63.
- [31] *Zbrojovka Brno* [online]. [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <<http://www.zbrojovka-brno.cz/cz/Default.aspx>>.

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu 7RP “An Integrated Framework of Methods, Technologies, Tools and Policies for Improvement of Brownfield Regeneration in Europe” (FP7-ENV-2010.3.1.5-2)

Příloha

Europoint Brno / Jižní centrum

Městská část	Brno-střed, Brno-jih
Katastr	Horní Heršpice, Trnitá, Staré Brno, Město Brno, Štýřice, Komárov
Rozloha	133 ha
Předchozí využití	Plochy pro dopravu, převážně brownfields částečně greenfields
Současné/plánované využití s ohledem na ÚP	Smíšené využití plochy, plochy pro dopravu a rekreaci, plochy zeleně
Investor	Státní fond dopravní infrastruktury, Jižní centrum Brno, a.s., Jihomoravský kraj, České dráhy, a.s., SŽDC, s.o.
Vlastnictví	Jižní centrum Brno, a.s., České dráhy, a.s.
Rok zahájení/ dokončení	2006/ ???
Náklady	24,5 mld. Kč
Čerpání dotací z fondů	Ano

Rozvojový projekt Europoint Brno zahrnuje přestavbu železničního uzlu a revitalizaci a rozvoj území Jižního centra o rozloze 133 ha (pro developerskou činnost vymezeno 58,4 ha). Napojením na evropské multimodální železniční koridory by se Brno mělo stát významným mezinárodním dopravním uzlem. Uvolněné rozvojové plochy jižní části města budou využity k podnikatelským, volnočasovým i rezidenčním účelům s nabídkou nových pracovních příležitostí. Projekt Jižního centra, který je jedním z klíčových rozvojových projektů města Brna, je rozdělen na jednotlivá rozvojová území – Nové Sady, Trnitá, rozvojové území nádraží v odsunutě poloze a Pražákova. Do tohoto nejvýznamnějšího rozvojového území města Brna spadají lukrativní a významné dílčí developerské projekty, díky nimž stoupá atraktivita řešeného území: AZ Tower, Spielberg Office Centre, Tower B, komplex Trinita, Justiční palác, Titanium a nárožní budovy Spálená – Přízova a Nové Sady – Hybešova.

Za účelem revitalizace Jižního centra vznikla v roce 1994 městská developerská společnost JIŽNÍ CENTRUM BRNO, a.s., jejímž zřizovatelem a jediným akcionářem je statutární město Brno.

Historie lokality

- 1839** přivedena první železniční trať z Vídně a Břeclavi do Brna, významný objekt - 673 m dlouhý viadukt přes řeku Svratku
- 1845 - 1890** budovány tratě Česká Třebová – Brno, trať od Sřelc, Přerova, Veselí nad Moravou (tzv. Vlárská trať), Tišnova, Židenic
- 1904** dokončena přestavba hlavního nádraží s novými zastřešenými nástupišti, podchodem a ukončena přestavba výpravní budovy
- 1905 - 1976** dokončení místní dráhy Brno – Líšeň; uvedení tzv. komárovské spojky do provozu; elektrizace II. hlavního tahu Brna; stavba železniční nákladové stanice Brno-jih
- 1992** stanovena východiska pro přestavbu uzlu: devět variant řešení polohy nádraží
- 1994** zastupitelstvo Brna schválilo ÚP města s nádražím v odsunutě poloze
- 1997 – 1998** podrobná dopravně-urbanistická studie potvrzuje odsunutou polohu nádraží

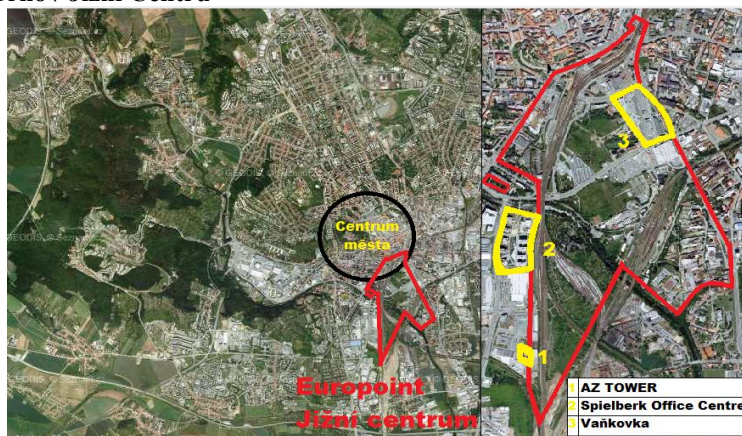
- 2002** vláda schvaluje přestavbu uzlu s nádražím v odsunuté poloze
2003 – 2005 zpracování odborných studií k přestavbě uzlu včetně studie EIA
2004 referendum o poloze nádraží 9. října 2004 nebylo pro nízkou účast voličů (27,9 %) závazné
2006 stavební úřad vydal územní rozhodnutí o přestavbě uzlu
2007 – 2010 vybudování I. části odstavného nádraží, úvodu pro přestavbu brněnského uzlu
2008 projekční práce na dokumentacích pro stavební povolení, soud zrušil územní rozhodnutí o přestavbě uzlu a vrátil jej k novému projednání
2010 stavební úřad vydává nové územní rozhodnutí o přestavbě uzlu – není pravomocné; v září 2010 vláda schválila rozpočet SFDI pro rok 2011, v němž nebyla přestavba uzlu zahrnuta (projekční práce pokračují)

Současné využití

Modernizace železničního uzlu je součástí intenzivního úsilí města Brna o dynamický rozvoj ve prospěch svých obyvatel, ale problémem stále zůstává neexistence územního rozhodnutí pro rozhodující část přestavby a s ním spojeného stavebního povolení. Na rozvojové území Nové Sady (bývalé uhelné sklady a skladové areály) je plánována výstavba rezidenčních i nerezidenčních objektů (podnikání, veřejná správa, služby) podporující zkvalitnění občanské vybavenosti. Rozvojové území Trnitá sousedí s Galeríí Vaňkovka, která se stala vstupní „branou“ Jižního centra. Lokalita, nabízející uskutečnění variant podnikatelských záměrů, je také určena pro kvalitní a atraktivní bydlení, kulturu a hospodářský rozvoj města. Stěžejní záležitostí je rozvojové území „nového nádraží“ (vybudování vlakového nádraží v těsném sousedství autobusového nádraží), které pak bude nabízet sociálně-kulturní příležitosti a podnikatelsko-ekonomické výhody. Rozvojové území Pražákova je plánováno pro rozvoj služeb, sportu a volnočasových aktivit, stravování, maloobchodu a drobné výroby. Nově se zde staví komplex s označením H-Park (projekt komerčních ploch o celkové podlažní ploše 8 000 m², developer Raiffeisen – Leasing, s.r.o.).

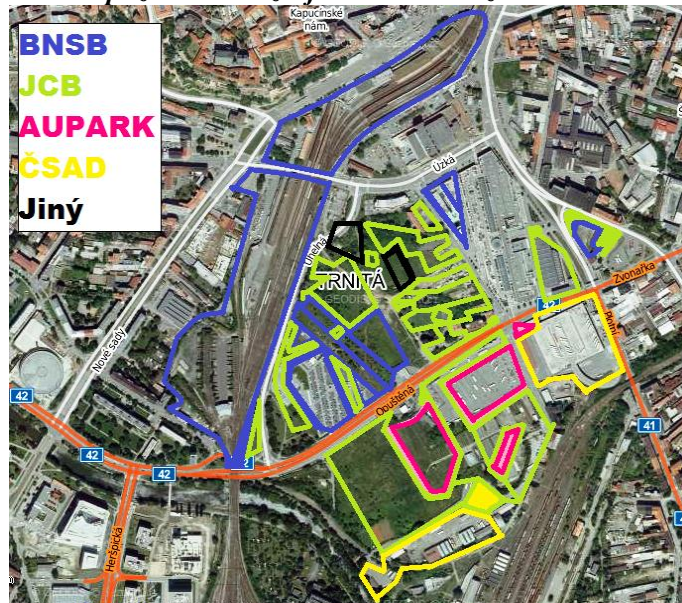
Obdobné projekty přestavby železničních uzlů probíhají i v partnerských městech Brna, např. ve Vídni funguje od prosince 2012 částečný provoz nového nádraží Vídeň-střed, jehož dokončení je plánováno na rok 2015 (přestavba doposud trvala 24 let).¹

Obr. 1: Europoint Brno / Jižní Centru



Zdroj: Mapy.cz (<http://mapy.cz/#x=16.660076&y=49.188849&z=11&l=15&c=2-3-8-15-25-H>), „© GEODIS BRNO, s.r.o“, vlastní zpracování

¹ Zdroj: Europoint Brno (<http://www.europointbrno.cz>) a Jižní centrum Brno (<http://www.jcbrno.cz>)

Obr. 2: Pozemky a vlastnictví pozemků v rozvojové lokalitě Jižního centra města Brna

Zdroj: Mapy.cz (<http://mapy.cz/#x=16.660076&y=49.188849&z=11&l=15&c=2-3-8-15-25-H>), „© GEODIS BRNO, s.r.o.“, vyznačené pozemky jsou zakresleny na základě katastru nemovitostí: (<http://nahlizenidokn.cuzk.cz>), vlastní zpracování

BNSB	Brno New Station Development, a.s.; Karlín Development, s.r.o.; Randora, a.s.; Vodička, a.s.; AXA penzijní fond, a.s.; Dominikánská, s.r.o.
JCB	Jižní centrum Brno, a.s.
AUPARK	AUPARK Brno, s.r.o.
ČSAD	ČSAD Brno Holding, a.s.
Jiný	Magdalena Janottová – restituentka; Domácí potřeby Brno – v likvidaci

Deprivovaná obytná zóna Bratislavská, Cejl, Francouzská, Přádlácká, Hvězdová, Spolková, Soudní

Městská část	Brno-střed, Brno-sever
Katastr	Zábrdovice
Rozloha	19,5 ha
Předchozí využití	Bydlení, služby, brownfield
Současné/plánované využití s ohledem na ÚP	Residenční oblast, bydlení, výroba, služby
Investor	Město Brno, soukromí investoři
Vlastnictví	Město Brno 32 %
Rok zahájení/ dokončení	2008/ 2015
Náklady	450 mil. Kč
Čerpání dotací z fondů	Ano

Problémová lokalita Zábrdovic, nazývána také brněnský „Bronx“, je charakteristická neudržovanými objekty bez zeleně a veřejných prostranství a delší dobu se potýká s problémy dlouhodobé nezaměstnanosti, nízké úrovně vzdělanosti a nízké ekonomické aktivity. V roce 2008 město Brno zahájilo přípravu projektu „Integrovaného plánu rozvoje města Brna v problémové obytné zóně města“, na který získalo dotace z Evropského fondu regionálního rozvoje ve výši 134 mil. Kč. Na projektu revitalizace lokality spolupracují příslušné odbory MMB s městskými částmi Brno-sever a Brno-střed a také soukromí vlastníci bytových domů. V rámci IPRM jsou podporovány aktivity - revitalizace veřejných prostranství (dotace 85 %), regenerace bytového fondu (dotace 40-60 %) a pilotní projekt regenerace bytového fondu (dotace 40-60 %).

Historie lokality

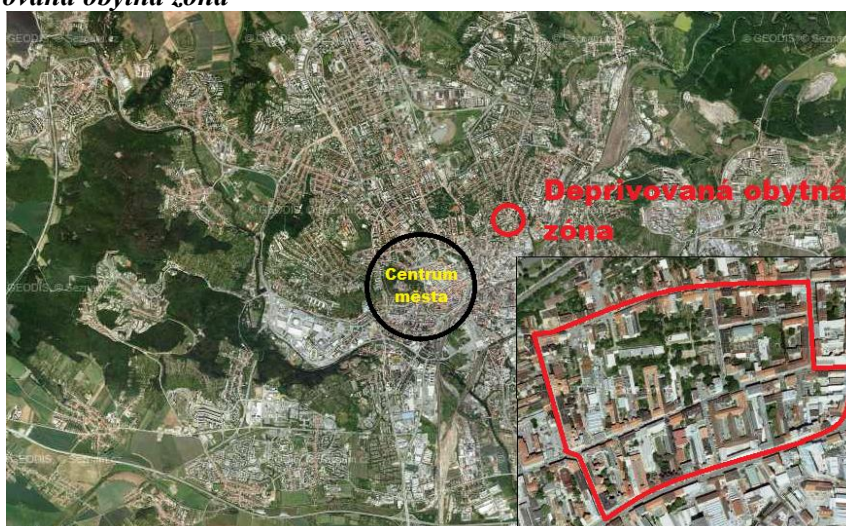
18. století	dělnické předměstí s prvními textilními manufakturami, výstavba klasicistních domů pro ubytování dělníků, na přelomu 18. a 19. století začala výstavba pavlačových činžovních domů
--------------------	------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

19. století	zahušťování zástavby dvorními křídly, postupné nahrazování novými činžovnými domy
20. století	celkové chátrání lokality zejména po 2. světové válce, chátrání bytového fondu
2008	schválení Rámcového finančního plánu a indikativního seznamu projektů zařazených do IPRM, předložení žádosti Ministerstvu pro místní rozvoj ČR (MMR ČR)
2009	27. března 2009 - schválení IPRM Řídícím orgánem IOP, kterým je MMR ČR 3. června 2009 – uzavření dohody o zabezpečení realizace IPRM mezi statutárním městem Brnem a MMR
2010 – 2015	realizace jednotlivých projektů

Současné využití

Regenerace bytového fondu je finančně i časově náročná aktivita. Realizace připravených projektů by měla výrazně zlepšit stav bytového fondu a veřejného prostranství v dané lokalitě. Dlouhodobým cílem a záměrem města Brna je vymizení sociálně vyloučené lokality, navrácení její ztracené úrovně a zatraktivnění pro bydlení a volný čas. V revitalizované oblasti bude patrně „vlajkovou lodí“ samostatný projekt Kreativní centrum Brno, které podporuje začínající podnikatele v kreativních průmyslech (inkubátory), poskytuje prostory pro volné umění (nájemní ateliéry) a kulturně-vzdělávací aktivity pro širokou veřejnost. Aktivity projektu, které jsou iniciativou Kanceláře strategie města Brna a jsou podporované Evropskými fondy, budou mít své centrum na Bratislavské 68 (objekt bývalé káznice).² Od července 2013 by zde měly být otevřeny první zkušební prostory pro začínající i etablované umělce.

Obr. 3. Deprivovaná obytná zóna



Zdroj: Mapy.cz (<http://mapy.cz/#x=16.616535&y=49.187388&z=15&l=15&c=2-3-8-15-25-H>), „© GEODIS BRNO, s.r.o“, vlastní zpracování

² Zdroj: Integrovaný plán rozvoje města Brna (<http://www.iprm.brno.cz/index.php?nav01=11885>), *Brownfields 2013*, vydalo Statutární město Brno, 2013, s.56-57, s.60, *Integrovaný plán rozvoje města v problémové obytné zóně 2008-2015*, vydalo Statutární město Brno, 2012, s. 66

Obr. 4: Ulice Bratislavská a Cejl



Zdroj: Mapy.cz (<http://mapy.cz/#x=16.616535&y=49.187388&z=15&l=15&c=2-3-8-15-25-H>), „© GEODIS BRNO, s.r.o.“, vlastní foto a zpracování

Bývalá Zbrojovka - Zábřovice

Městská část	Brno-Židenice
Katastr	Zábřovice
Rozloha	22,5 ha
Předchozí využití	Brownfield
Současné/plánované využití s ohledem na ÚP	Nová městská čtvrť, residenční i nerezidenční prostory, obchod, služby
Investor	Společnost J&T Real Estate, Czech Property Investments
Vlastnictví	BIANKO, s.r.o., společnost J&T Real Estate, Brno Rifles, s.r.o., Czech Property Investments
Rok zahájení/ dokončení	2011/ ???
Náklady	11 mld. Kč
Čerpání dotací z fondů	Ne

Československá státní zbrojovka byla v Brně založena roku 1918 se záměrem opravovat automobily, pušky, telefonní a železniční zařízení a náradí. V době své největší slávy (ve 30. letech) vyráběla licenční psací stroje Remington a traktory Škoda a měla po celém světě přes 70 továren. V 80. letech se pak společnost začíná přeorientovávat na komunikační a výpočetní technologie a techniku. V roce 2008 vydražila areál Zbrojovny Brno společnost J&T, která patří k největším finančním skupinám působících v ČR. Společnost J&T má s areálem stejný záměr jako v pražském Karlíně (srovnala se zemí historický areál Prvních pražských strojírén – Rustonky). Výstavbu „nové čtvrtě“ plánuje společnost na několik desítek let, přičemž odstranění staré ekologické zátěže, podzemní vody, vytvoření projektové dokumentace, změna územního plánu a v neposlední řadě nastupující krize v roce 2008 - to vše zatím zabrznilo zahájení realizace projektu na neurčito.

Historie lokality

- 1870** výstavby nejstarší budovy v areálu
- 1918** založení společnosti Zbrojovka Brno
- 1924** postavena nová továrna, kde se stavěly pušky, kulometry, vyráběly automobily, motory, opravovaly vagony, železniční náradí atd., Zbrojovka se stala v 2. Polovině 20. let jedním z největších výrobců pušek na světě
- 1934-1938** Zbrojovka se stává koncernem světového významu
- 1944** továrna silně poškozena bombardováním
- 1945** vyroben prototyp traktoru Zetor Z-25
- 1950-1990** vyráběna kancelářská a sdělovací technika, dieslové motory, náradí, lovecké a sportovní zbraně
- 2003** společnost začíná krachovat, vyhlášení konkurzu

- 2006** ukončena výroba zbraní (srpen), vydražení obráběcího centra a část dalšího strojového zařízení Zbrojovky Brno společností Brno Rifles
- 2007** vyexpedování první kozlice společností Brno Rifles, dražba výrobního areálu Zbrojovky Brno
- 2008** areál Zbrojovky Brno vydražen za rekordní částku 707 mil. Kč (společnost J&T)
- 2009** přesídlení společnosti Brno Rifles z areálu bývalé brněnské zbrojovky do nedalekého učňovského střediska
- 2010** majitel České zbrojovky Uherský Brod získal ochranné známky a znak zaniklé Zbrojovky Brno, vzápětí ale došlo k přejmenování Brno Rifles na Zbrojovku Brno, s.r.o.

Současné využití

V současné době je areál využíván několika společnostmi. Areál je využíván k fotografickým pracím, prostory jsou využívány jako hudební zkušebny a konají se zde např. i festivaly (Burning Factory Beats Party v roce 2010) a party (Bassinfeston v roce 2011). V původním průmyslovém areálu Zbrojovky by měla vzniknout nová Zbrojovka, obytná městská čtvrť s byty, obchody a kancelářemi.³

Obr. 5: Bývalá Zbrojovka



Zdroj: Mapy.cz (<http://mapy.cz/#x=16.616535&y=49.187388&z=15&l=15&c=2-3-8-15-25-H>), „© GEODIS BRNO, s.r.o.“, vlastní zpracování

Obr. 6: Areál bývalé Zbrojovky



Zdroj: Mapy.cz (<http://mapy.cz/#x=16.616535&y=49.187388&z=15&l=15&c=2-3-8-15-25-H>), „© GEODIS BRNO, s.r.o.“, vlastní foto a zpracování

³ Zdroj: Zbrojovka Brno (<http://www.zbrojovka-brno.cz/cz/Default.aspx>), J&T Real Estate (<http://www.jtre.sk/cs/27409.html>), Stavební fórum (<http://www.stavebni-forum.cz/cs/article/21920/brno-projekt-zbrojovka-se-odklada>), Skyscraper City (<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1114605>)

STRUKTURÁLNÍ PROBLÉMY V SEVEROVÝCHODNÍCH ČECHÁCH: ZAMĚŘENO NA BROWNFIELDS

STRUCTURAL PROBLEMS IN NORTHEAST BOHEMIA: FOCUSED ON BROWNFIELDS

ING. JAKUB ČERNÍK

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 206844@mail.muni.cz

Anotace

Textilní průmysl patří k výrobním odvětvím, jež prodělala na evropském kontinentu závratný vzestup i následný úpadek. V uplynulých 20 letech prošla produktová skladba hospodářství změn, s nimiž souvisí jev nevyužívaných a zchátralých nejen průmyslových objektů, tzv. brownfieldů. Tyto plochy jsou obecně považovány za přítěž pro své okolí po stránce urbanistické, ekonomické, společenské a ekologické. Nejvíce se existence brownfieldů dotýká místních obyvatel a místní samosprávy, která má výraznou motivaci k vyvíjení činnosti v dané problematice. Předkládaný příspěvek mapuje brownfieldy v severovýchodních Čechách, hodnotí příčiny vzniku, geografické rozmístění a hledá souvislosti mezi deprimovanými plochami a hospodářským a socio-demografickým vývojem regionu.

Klíčová slova

brownfields, textilní průmysl, veřejná správa, regenerace, severovýchodní Čechy, Česká republika

Annotation

One of manufacturing sectors, which lost on risk and subsequent decline in European continent, is textile industry. In the past 20 years the product composition has undergone changes, which also caused a phenomenon of unused and abandoned not only industrial structures, so called brownfields. Such areas are generally considered to be a burden to their surroundings in terms of urban, economic, social and ecological. Most of these influences are felt by residents and local government, thus have a strong incentive to active participation on developing activities in these areas. This paper is mapping brownfield sites in Northeast Bohemia, evaluates the purposes of existence, geographical location and processes brownfields within the frame of economic and socio-demographical development of region.

Keywords

brownfields, textile industry, public policy, Northeast Bohemia, the Czech Republic

JEL classification: *N94, R14, R33, R58*

Úvod

Vývoj využívání území v řadě vyspělých zemí zatím dospěl do poslední výrazné etapy v 70. letech 20. století, kdy řada z nich začala vlivem situace na světových trzích upouštět od dosud nosných průmyslových odvětví ekonomiky (obzvláště těžkého průmyslu a těžby surovin) a orientovat se na hi-tech obory, služby, výzkum, vývoj a inovace. Mnoho rozsáhlých průmyslových areálů tak přestalo být využíváno a začalo chátrat. Objevil se nový fenomén již zastavěného, ale zcela či z větší části nevyužívaného území. Brownfieldy, jak se tato území označují, bývají definovány jako „...nemovitost

(pozemek, objekt, areál), která je nedostatečně využívána, zanedbaná a může být i kontaminována. Vzniká jako pozůstatek průmyslové, zemědělské, rezidenční, vojenské či jiné aktivity. Brownfield nelze vhodně a efektivně využívat, aniž by proběhl proces jeho regenerace.“ (MPO, 2007).

Hospodářský vývoj severovýchodních Čech

Řešenou oblast lze stručně vymezit jako pás počínající na západě územím obcí s rozšířenou působností (dále OPR) Rumburk a Varnsdorf, pokračující přes celé území dnešního Libereckého kraje, okres Trutnov, část okresu Jičín (Hořice a Nová Paka) a na východě končící okresem Náchod. Za hospodářské centrum vymezeného území s největším objemem výroby lze považovat město Liberec, a to i přesto, že jej lze těžko považovat za přirozené spádové středisko pro celý modelový region.

Sledovaný region, jenž má rozlohu 5,8 tis. km², se vyznačuje na české poměry neobvykle členitým povrchem. Na jeho území se nachází tři horské masivy (Krkonoše, Jizerské hory a Lužické hory) a dva soubory skalních měst (Český ráj a Adršpašsko-Teplické skály). Horská krajina představovala na počátku období industrializace nepopíratelně výhodu, neboť zdejší podmínky poskytovaly pro množství vodních srážek dostatečně silné vodní toky, jež byly využívány pro pohon strojů v továrnách. V místních lesích byl též dostatek paliva pro pohon parních strojů. Podhorská kamenitá půda a chladnější podnebí byly ideální pro pěstování lnu, základní suroviny pro textilní výrobu. Geografická členitost ovšem v pozdějších fázích industrializace začala představovat překážku především v dopravě nejen surovin a paliv do regionu, ale i vyrobeného zboží z regionu.

První zmínky o textilní výrobě se datují až do 14. století, ale většího rozmachu dosahuje textilnictví v regionu až v 17. a 18. století, kdy již k roku 1717 existují první zmínky o manufakturní textilní výrobě v oblasti (Joza, 1958). Významným milníkem v rozvoji textilnictví se stala série habsbursko-pruských stětů, jež vyvrcholila roku 1763 odtržením hospodářsky nejrozvinutější části monarchie - Slezska. Právě se Slezskem měl řešený region úzké obchodní vztahy, jelikož zde sukna dostávala finální úpravu a procházela tudy řada obchodních stezek českých pláteníků. Čeští výrobci tak byli nuceni zřídit dílny a podniknout další kroky, aby jejich látky mohly obstát v nové zahraniční konkurenci. Ke zvyšování kvality přispělo i zrušení nevolnictví a především vydání tolerančního patentu v roce 1781, díky kterému mohli do českých manufaktur přicházet mistři ze západní Evropy, kde bylo textilnictví na pokročilejší úrovni.

Období tzv. kontinentální blokády¹ vyhlášené roku 1806 bývá často interpretováno jako další období rozmachu českého textilnictví, jelikož byla de facto odstraněna anglická konkurence. Do značné míry je to tvrzení pravdivé, je nicméně třeba zmínit, že blokáda negativně ovlivnila kapitálovou vybavenost českých manufaktur, jelikož se většina používaných strojů vyráběla právě v Anglii. Od 30. let 19. století zažívají severní Čechy dynamický rozvoj díky zavádění strojů do výroby, kdy vznikají první továrny v okolí Liberce a Trutnova. Vzhledem k energetické náročnosti provozů jsou zakládány nové výrobní podél horských toků ve špatně přístupných údolích. Jako palivo pro parní stroje slouží dřevo a v okolí Žacléře také místní ložiska uhlí. S rostoucí výrobou doznal region značného populačního vývoje. Jen v Liberci se počet obyvatel mezi lety 1817 a 1850 zvýšil o 65 % (Joza, 1958).

Vzhledem k špatné dopravní dostupnosti a nedostatečné surovinové základně nenašly parní stroje v regionu širšího uplatnění, což způsobilo zaostávání výroby. Liberec tak ve druhé polovině 19. století ztrácí své prvenství v textilní výrobě na úkor Brna (Mareš, 1988). Je však třeba poznamenat, že vymezený region nadále zůstává nejvýznamnější oblastí textilní výroby v zemi. Pro ilustraci, v roce 1902 pracovala více jak polovina všech pracovníků v textilním průmyslu v severovýchodních Čechách a po vzniku Československa byla na jeho území lokalizována prakticky veškerá kapacita v textilní výrobě (Steiner, 1987). Samotné odvětví se stalo vlivem nového uspořádání Evropy výrazně

¹ Kontinentální blokáda byl protekcionistický hospodářský systém uplatňovaný Napoleonovou Francií na vlastním území i v dalších zemích Evropy, jehož cílem byl hospodářský kolaps Anglie. Šlo o zákaz obchodovat se zbožím pocházejícím z Anglie nebo jejích kolonií.

exportní a situaci komplikovalo i množství nesplacených pohledávek textilních průmyslníků vůči rakouské vojenské správě. Ve dvacátých letech textilní výroba dosáhla vrcholu v roce 1927, aby v době hospodářské krize klesla na poválečnou úroveň a k výraznějšímu růstu již nedošlo.

Roku 1938 se oblast Sudet, v nichž se nachází i řešený region, stala součástí Velkoněmecké říše. Následoval útlum výroby, jenž byl provázen poklesem počtu obyvatel, kteří odešli za prací do „staré říše“. Další úbytek obyvatelstva nastal v poválečných letech, kdy došlo k nucenému odsunu Němců. Celkově se počet obyvatel mezi lety 1930 a 1950 snížil o třetinu (v současnosti žije v regionu o 25 % méně obyvatel než roku 1930), což představuje nejen úbytek pracovní síly, ale i faktické zastavení provozu v podnicích, jež vlastnili němečtí obyvatelé.

Textilní výroba v době komunismu víceméně stagnovala, neprobíhaly větší investice do nového zařízení a v důsledku centrálně plánovaného hospodářství rozmístění nových textilních podniků neodpovídalo dosavadní struktuře. I přesto byl severočeský pás stále považován za centrum českého textilnictví (Häufler a kol., 1960). Ve vymezeném regionu pracovala roku 1987 třetina všech zaměstnanců v textilním průmyslu v ČR a stejný podíl měly zdejší podniky na celkovém obrátu v odvětví. Po pádu komunismu se naplno projevila nízká kvalita a vysoké výrobní náklady zdejšího zboží, které jen stěží mohlo obstát v mezinárodní konkurenci. Celé evropské textilnictví se potýkalo s levnou asijskou konkurencí, vlivem čehož byla řada továren nucena ukončit provoz nebo přeměnit výrobní program. V současnosti již ve sledovaném regionu prakticky vymizela výroba oděvů a přeživší textilní podniky produkují převážně technické textilie nebo high-tech tkaniny.

Cíle a metody

Jak bylo zmíněno výše, jev brownfields byl poprvé identifikován v 70. letech minulého století, kdy se v rozvinutých zemích ekonomika přeorientovala z průmyslu na sektor služeb. Původně se jako brownfieldy označovaly hutní a těžební areály, jejichž provoz nebyl nadále efektivní. Výroba zde ustala a vzhledem ke skutečnosti, že tyto areály měly specifické dispozice, byla by konverze na jiné využití příliš nákladná. Prostředí v areálech bylo zpravidla i kontaminované a dlouhodobý pobyt v tomto prostoru mohl být zdraví nebezpečný. Postupně se začalo pojmu používat obecně na plochy, jež byly v minulosti využívány, ale v současnosti jsou deprimované, nevyužívané či opuštěné (Jankových – Kirschner, 2005, Kunc a kol., 2011)

Tab. 1: Četnost brownfieldů v řešeném regionu a v ČR, stav k 30. 3. 2012 (resp. 1. 12. 2007)

Předchozí využití	Region		Česká Republika	
	Počet	podíl	počet	podíl
Bydlení	39	7 %	95	4 %
Cestovní ruch	20	4 %	22	1 %
Doprava	6	1 %	---	---
Občanská vybavenost	109	20 %	304	13 %
Průmysl	211	39 %	785	33 %
Těžba surovin	4	1 %	---	---
Vojenské areály	12	2 %	151	6 %
Zemědělství	145	27 %	821	35 %
Jiné	---	---	177	8 %
CELKEM	546	100 %	2355	100 %

Zdroj: Národní strategie regenerace brownfieldů

Lze rozlišovat několik příčin vzniku brownfieldů, jež úzce souvisí s původním využíváním území. Z dat je patrné, že průmyslová minulost oblasti se odráží ve struktuře zdejších brownfieldů, kde oproti celorepublikovým ukazatelům tvoří zdevastované průmyslové areály největší podíl (na rozdíl od např. západních Čech, kde je vysoký počet vojenských brownfieldů a bývalých lázeňských hotelů). Tento fakt je navíc umocněn výrazným odstupem před zemědělskými brownfieldy, které jsou druhé nejčetnější. Z celkových 201 průmyslových brownfieldů je u jedné třetiny jasně doložitelné předchozí

využití pro textilní výrobu, což je podíl v celorepublikovém měřítku ojedinělý. Početnou skupinou jsou též plochy po strojírenství, jejichž dopravní napojení na páteřní komunikační síť je obecně kvalitnější než u textilních areálů, jelikož se často nachází v blízkosti železniční tratě nebo hlavních dopravních tahů.

Zemědělské brownfieldy mají příčinu v kolektivizaci hospodářství. Během komunismu byla na venkově vystavěna četná zemědělská družstva a statky, jež se staly opuštěnými následkem porevolučního úpadku českého zemědělství. Zemědělské brownfieldy leží v drtivé většině případů na venkově mimo zastavěné území obce. Právě u tohoto druhu lokalit je největší rozptýl v počtu vlastníků způsobený vyvlastněním pozemků a jejich porevolučním opětovným rozparcelováním. Situaci navíc komplikuje fakt, že v areálech často vlastní část veřejnoprávní instituce (zpravidla Státní pozemkový úřad). Opuštěné objekty a plochy, v minulosti užívané pro občanskou vybavenost, mají obecně původ ve vylidňování venkova způsobeným migrací obyvatel z vesnic do větších měst. Tento jev byl navíc umocněn poválečným odsunem německého obyvatelstva. Nejčastěji se lze setkat s opuštěnými školami, zámky a v menší míře také sakrálními stavbami, kulturními středisky a pohostinskými zařízeními. Ze jmenovaných jsou především bývalé školy relativně novodobým trendem, jelikož v posledních letech poznamenaných stárnutím populace a záporným saldem přirozeného přírůstku (zhruba do roku 2005) ubylo v menších obcích dětí školního věku, v důsledku čehož bylo mnoho škol sloučeno a některé budovy přestaly být využívány. Církevní stavby chátrají především kvůli dosud nevyřešeným restitučním nárokům církvi na navrácení majetku zabaveného v roce 1948. Nepřekvapí proto, že vlastníky většiny církevních objektů jsou kraje nebo obce.

Výsledky

Brownfieldy představují výraznou překážku v dalším rozvoji obcí a měst, na druhou stranu se však jedná o území se značným potenciálem budoucího růstu, jelikož se deprimované plochy často nachází v samých centrech sídel, což zvyšuje jejich vliv na celou lokalitu. Místní dopad zdevastovaných území způsobuje, že jsou to právě jednotlivé obce a občané, kdo pociťuje jejich existenci nejvíce a měli by mít největší motivaci k jejich řešení (Siikamäki, 2008). Též odstranění kontaminované půdy v okolí těchto ploch má pro životní prostředí a rezidenty zásadní význam (Alberini, 2004).

Pro místní samosprávy jsou přínosné i efekty způsobené menším záborem nezastavěného území a ekonomickým zhodnocením okolí regenerované plochy. Při rozvoji deprimovaných území odpadá nutnost výstavby nových inženýrských sítí a je pravděpodobné, že díky menšímu rozrůstání se obcí do okolního prostoru též nenaroste doprava v míře, v jaké by se zvýšila při zastavování nových území (Amekudzi et al., 2003). Dalším přínosem pro místní obyvatele je zhodnocení pozemků v okolí regenerovaného brownfieldu (Carroll & Eger, 2006). V případě, že je regenerovaná plocha využívána pro výrobu, lze úspěšně hodnotit přínos odstranění brownfieldu počtem vytvořených pracovních míst nebo příspěvkem do obecního rozpočtu ve formě daňového výnosu (US Conference of Mayors, 2003).

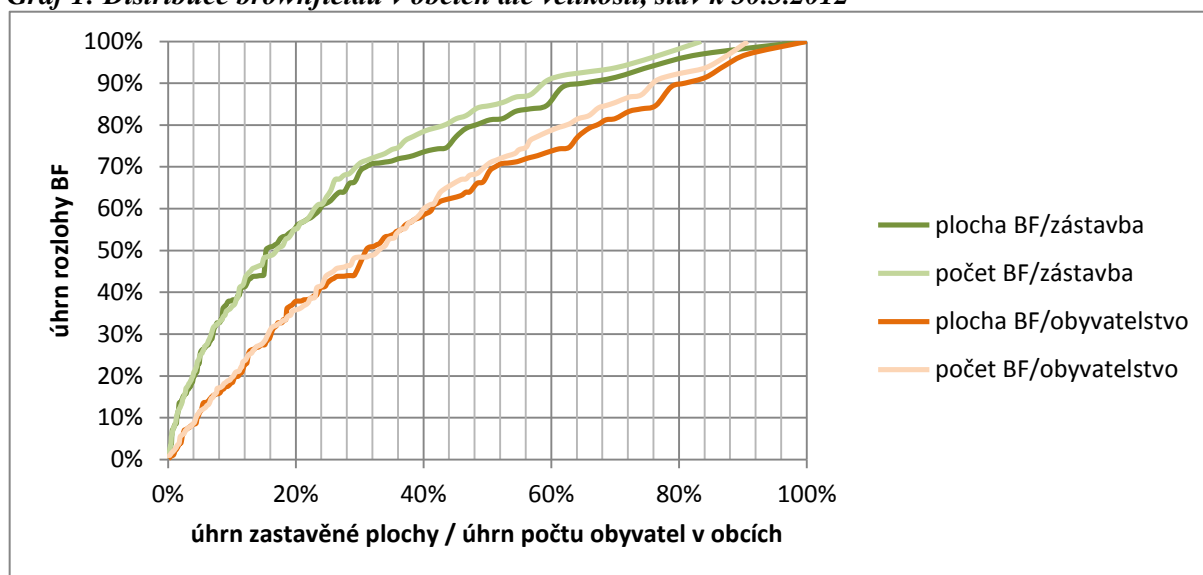
Tab. 2: Vztah rozlohy území a výměry brownfieldů v severovýchodních Čechách, stav k 30.3.2011

Rozloha obce (v ha)	Počet BF v obcích	Podíl plochy BF na rozloze (v ‰)	Poměr plochy BF k zastavěné ploše (v ‰)
< 500	17	4,5	15,8
500 - 999	58	3,8	22,6
1000 - 1499	98	3,0	16,5
1500 - 1999	75	2,4	14,5
2000 - 2499	70	2,1	6,8
2500 - 2999	53	2,2	11,6
3000 - 4999	112	2,5	12,2
> 5000	60	1,6	9,4
CELKEM	546	---	---

Zdroj: Národní databáze brownfieldů; ČSÚ - územně analytické podklady

Sídelní struktura severovýchodních Čech je výrazně venkovská. Polovina obcí má méně jak 500 obyvatel a pouze 3 % mají více jak 10 000 obyvatel. Tomuto rozložení odpovídá i geografické rozmístění zdevastovaných ploch, kdy se polovina všech brownfieldů nachází v 30 % nejmenších obcí. Při porovnání zdevastované plochy a zastavěného území je v těchto obcích dokonce 70 % deprimovaného území. Toto zjištění odpovídá skutečnostem naznačeným v předchozím textu, kdy se prakticky všechny zemědělské a výrazná část průmyslových brownfieldů nachází ve venkovském prostředí. Následující graf zachycuje počet a rozlohu brownfieldů distribuovanou v obcích řazených dle velikosti. Z obrázku je patrná nejvyšší koncentrace brownfieldů pětina nejmenších obcí.

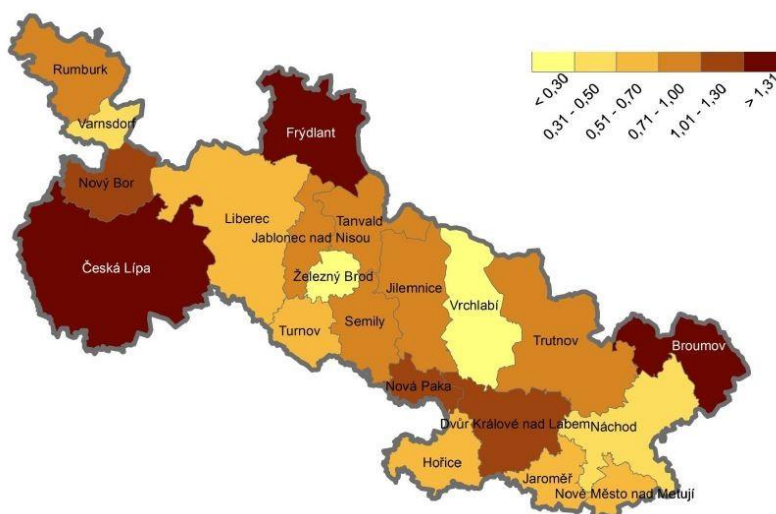
Graf 1: Distribuce brownfieldů v obcích dle velikosti, stav k 30.3.2012



Zdroj: Národní databáze brownfieldů; ČSÚ - územně analytické podklady

Lepší představu o rozmístění brownfieldů lze získat při zobrazení deprimovaných ploch v závislosti na rozloze jednotlivých samosprávných celků. Za územní jednotku byly zvoleny obce s rozšířenou působností, jelikož se jedná o dostatečně malé území pro zachycení situace v mikroregionu, a zároveň je to dostatečně velká jednotka, pro něž existuje řada datových podkladů.

Obr. 1: Poměr rozlohy brownfieldů na zastavěné ploše ORP (v %, k 30.3.2012)

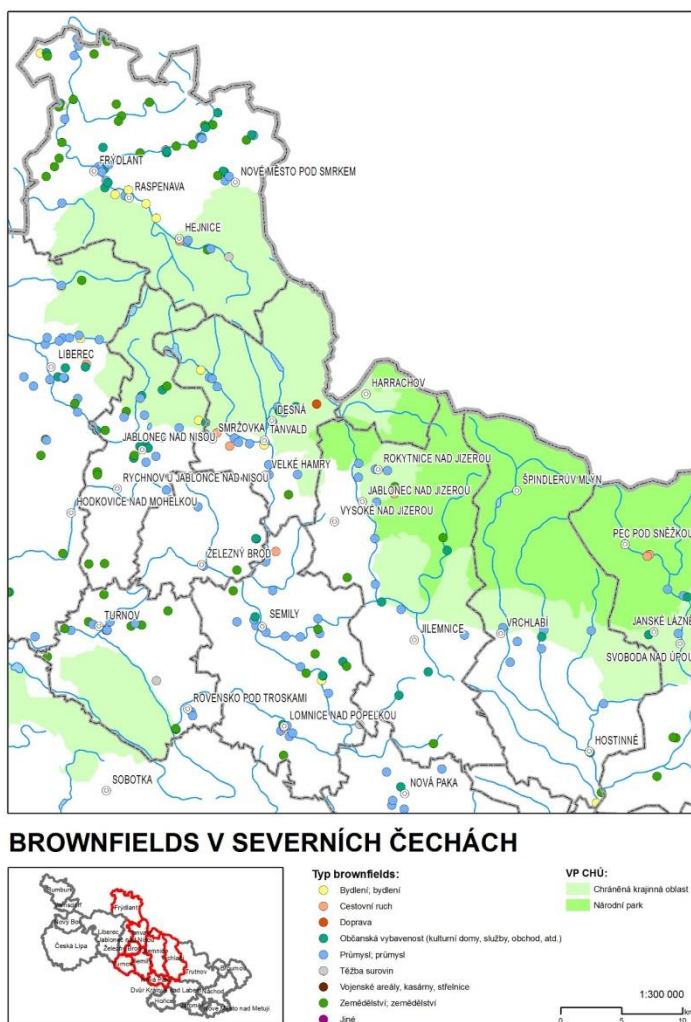


Zdroj: Národní databáze brownfieldů; ČSÚ - územně analytické podklady

Z obrázku vyplývá, že největší podíl brownfieldů na zastavěné ploše je na Broumovsku, Českolipsku a Frýdlantsku. Na Českolipsku je tento stav způsoben řadou rozsáhlých zdevastovaných prostor

v bývalém vojenském újezdu Ralsko - především se jedná o areál vojenského letiště Hradčany o rozloze 30 ha. Situaci komplikuje i nedávný úpadek sklářského průmyslu, který se promítnul ve struktuře brownfieldů i na sousedním Novoborsku.

Obr. 2: Zobrazení brownfieldů na Frýdlantsku (v horní části)



Zdroj: Národní databáze brownfieldů

Broumovsko a Frýdlantsko jsou svou polohou podobné oblasti, jelikož leží na samé periferii republiky a od zbytku regionu je oddělují výrazné přírodní překážky (Jizerské hory na Frýdlantsku a Adršpašsko-Teplické skály na Broumovsku), což se odráží v obecně menší investorské a podnikatelské aktivitě. I přes nepříznivou polohu zde byla v minulosti masivně rozvíjena buď textilní nebo zemědělská výroba.

Z předchozího obrázku je patrná kritická situace na Frýdlantsku, kde je koncentrace brownfieldů největší, jejich počet je nejvyšší vzhledem k rozloze i počtu obyvatel. Tato situace je způsobena vysokým výskytem zemědělských brownfieldů, kterých je zde nejvíce ze všech ORP. Vzhledem ke specifickým oblastem je vhodné upozornit i na hornatou oblast Krkonoš (Jilemnicko, Semilsko, Tanvaldsko, Trutnovsko a Železnobrodsko). Prostředí je zde do značné míry neprostupné a osídlení se koncentruje v údolních oblastech, což zapříčiňuje vyšší koncentraci brownfieldů na zastavěném území. Ta zde koreluje s úbytkem obyvatel, který je v oblasti patrný v posledním desetiletí (jako v jediné části zkoumaného regionu).

Závěr

Výskyt zdevastovaných území ve zkoumaném regionu je do značné míry ovlivněn hospodářskou minulostí regionu. Ve struktuře brownfieldů se odráží textilní minulost, poválečný odsun obyvatel, kolektivizace v zemědělství i porevoluční úpadek ve většině výrobních odvětví. Dopravní dostupnost má vliv na celkovou ekonomickou aktivitu, tedy i na výskyt brownfieldů v regionu (tomu odpovídá menší počet brownfieldů na Turnovsku a Liberecku, kudy prochází jediná rychlostní komunikace v regionu). Bez dostatečné analýzy, která by do jevu brownfields zakomponovala čas, po který je daný areál nevyužívaný, není možné jednoznačně určit jevy, které výskyt zdevastovaných ploch provázejí. Obecně lze předpokládat, že brownfieldy jakožto opuštěné objekty jsou jedním z důsledků socio-ekonomické situace, která se projevuje i na celkové socio-demografické situaci v regionu (míře nezaměstnanosti, migraci z regionu, přirozeném přírůstku).

Brownfieldy jsou zpravidla umístěny ve venkovském prostředí, ale nelze jednoznačně tvrdit, zda jsou palčivějším problémem ve městech nebo menších obcích. Městské oblasti mají spádové území

v okolní venkovské krajině. Obzvláště v městských centrech se nachází řada služeb a institucí, za kterými přijíždí občané regionu i turisté. Znamená to, že městské brownfieldy jsou obecně více exponované než ty venkovské, a jsou tedy vnímány širším okruhem lidí než jen občany dané obce. Řada se jich navíc nachází v samotných historických jádrech, což umocňuje negativní externality, které přenášejí na své jinak atraktivní okolí. Naopak v malých obcích tvoří brownfieldy větší podíl na zastavěné ploše, což může zapříčinit, že jsou sice vnímány menším počtem lidí, ale intenzivněji než obdobná území ve velkých městech.

Drobní podnikatelé a řemeslníci, kteří se rozhodnou podnikat v části rozsáhlých průmyslových areálů, mohou naznačovat směr, jakým způsobem je možné nacházet využití pro rozsáhlé průmyslové areály. Území pak má při uvedeném využití charakter průmyslové zóny, kdy v objektech (které jsou mnohdy vnitřně rozčleněny dle potřeb jednotlivých nájemců) sídlí řada menších firem. Takové řešení však zpravidla vyžaduje vstup silného developera, který území v první řadě upraví do stavu, který bude pro nájemce atraktivní.²

Silný potenciál regionu lze hledat také v cestovním ruchu, jelikož zdejší zachovalé přírodní prostředí poskytuje unikátní podmínky pro rekreaci. Osobitý charakter kraje navíc vtiskují technické památky (řada brownfieldů je považována za industriální dědictví). Dosavadní turistická infrastruktura však těží především z přírodních hodnot území a místní kulturní a technické dědictví stojí prozatím mimo zájem jak turistů, tak i místních občanů, kteří ve starých továrních objektech vidí spíše překážku než příležitost k rozvoji.

Literatura

- [1] ALBERINI, A., LONGO, A., TONIN, S., TROMBETTA, F., TURVANI, M. The role of Liability, regulation and economic incentives in brownfield remediation and redevelopment: evidence from surveys of developers, in *Regional Science and Urban Economics*, 2005, 35 (4), s. 327–351
- [2] BERGATT JACKSON, J. *Brownfields snadno a rychle*, 2004 [online]. Dostupné z: <<http://www.brownfields.cz/wp-content/uploads/2007/11/brownfieldssnadnoalehce.pdf>>
- [3] BÜRGERMEISTEROVÁ, R. *ÚAP Obcí – jev 4, poznámky k zavádění, správě a aktualizaci ÚAP obcí*. IURS, 2008 [online]. Dostupné z: <<http://www.brownfields.cz/wp-content/uploads/2008/10/presentation2.ppt>>
- [4] CARROL, D. A., EGER, R. J. III. Brownfields, Crime and Tax Increment Financing. In *The American Review of Public Administration*, 2006, 43 (3), s. 455 - 477
- [5] DOLEŽALOVÁ, L. *Národní strategie regenerace brownfieldů 2008 – kritická analýza a srovnání*, 2009. Dostupné z: <http://www.ireas.cz/download/projekty/www_nin/analiza_prinosu.pdf>.
- [6] HÄUFLER, V., KORČKÁK, J., KRÁL, V. *Zeměpis Československa*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, 667 s.
- [7] JANKOVÝCH-KIRSCHNER, V. *Klasifikace Brownfields – studie k dizertační práci regenerace brownfield*, 2005. Dostupné na: <<http://www.brownfields.cz/wp-content/uploads/2007/11/studie-vjk-vladka-2005.pdf>>
- [8] JOZA, J. *Z minulosti textilního průmyslu v Libereckém kraji (Počátky tovární výroby ve vlnářském průmyslu v Liberci)*. 1958, 147 s.
- [9] KUNC, J., FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P. Brownfields jako lokality pro umístění obnovitelných zdrojů energie? In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s. 132-140, ISBN 978-80-210-5513-1.
- [10] MAREŠ, J. Industrializace Československa – její klady a zápory. In *Sborník Československé geografické společnosti*, 1988, 93 (3), s. 183-198.

² Takto se tomu například děje v bývalé textilce ve Vratislavicích nad Nisou, kde developer zakoupil celý areál o rozloze 7 ha a po menších celcích jej rozprodává podnikatelům. V současnosti v lokalitě sídlí přibližně 10 společností. Takto rozvíjených lokalit se největší počet nachází v ORP Liberec a Turnov.

- [11] MEKUDZI, A., McNEIL, S., KOUTSOPOULOS, H. N. Assessing Extrajurisdictional and Area-wide Impacts of Clustered Brownfield Development. *Urban Planning & Development*, 2003, 129 (1), s. 27 – 44
- [12] MINISTERSTVO PRŮMYSLU A OBCHODU. *Národní strategie regenerace brownfieldů*. 2008. Dostupné z: <<http://www.czechinvest.org/data/files/strategie-regenerace-vlada-1079.pdf>>
- [13] SIIKAMÄKI, J., WERNSTEDT, K. Turning Brownfields into Greenspaces: Examining Incentives and Barriers to Revitalization. *Journal of Health Politics, Policy and Law*, 2008, 33 (3), s. 559 – 594. DOI: 10.1215/03616878-2008-008.
- [14] STEINER, J. Základní rysy textilní výroby v Českých zemích v letech 1918-1938. In *Sborník příspěvků k dějinám textilní a oděvní výroby ČSSR*, Ústí nad Orlicí: Výzkumný ústav bavlnářský, 1988, 12 (1), s. 54 - 109
- [15] US Conference of Mayors. *Recycling America's Land: A National Report on Brownfields Development*, vol. 4. US Conference of Mayors, Washington, DC., 2003.
- [16] VITURKA, M. Nový přístup k hodnocení disparit v regionálním rozvoji. In Klímová, V. (ed.) *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 25-32, 394 s. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [17] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M., REPÍK, O. Regionální operační program jako nástroj podpory rozvoje cestovního ruchu regionu Jihovýchod (etapa 2007-2010). In Klímová, V. (ed.) *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010 s. 373-391.

VYUŽITÍ BROWNFIELDS PRO ROZVOJ SOLÁRNÍ ENERGETIKY NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY (AKTUÁLNÍ STAV Z POHLEDU INVESTORŮ)

RE-USE OF BROWNFIELDS FOR DEVELOPMENT OF SOLAR ENERGY IN THE CZECH REPUBLIC (CURRENT STATE FROM INVESTORS PERSPECTIVE)

MGR. PETR KLUSÁČEK, PH.D.¹

MGR. STANISLAV MARTINÁT²

MGR. PETR DVOŘÁK, PH.D.²

¹Ústav geoniky AV ČR | ¹Institute of Geonics, Academy of Sciences of the CR
Oddělení environmentální geografie | Department of Environmental Geography
✉ Drobného 28, 628 00 Brno, Czech Republic
E-mail: klusacek@geonika.cz

²Ústav geoniky AV ČR | ²Institute of Geonics, Academy of Sciences of the CR
Oddělení environmentální geografie | Department of Environmental Geography
✉ Studentská 1768, 708 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: martinat@geonika.cz, dvorak@geonika.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá hlavními problémy a překážkami, které byli nuceni v rámci České republiky řešit investoři, kteří v našich podmínkách v minulosti realizovali projekty výstavby solárních elektráren na brownfields. Výzkumné aktivity byly realizovány v roce 2012 prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů se zástupci společností, které v minulosti úspěšně realizovaly tento typ projektů na území České republiky. Šetření ukázalo, že aktivita investorů v této oblasti nebyla prakticky žádným způsobem ze strany státu podporována a byly jí kladeny často administrativní překážky ze strany úřadů, které nerozlišovaly mezi výstavbou solárních elektráren na brownfields a greenfields. Reprezentanti firem tak byli motivováni individuální vhodností jednotlivých pozemků pro daný typ výstavby a v některých případech i snahou firmy o budování image šetrného k ochraně životního prostředí. V závěru příspěvku jsou formulována doporučení, jak zlepšit situaci ve zkoumané oblasti.

Klíčová slova

Brownfields, solární elektrárny, Česká republika

Annotation

The contribution deals with the main problems and obstacles, which investors have to manage in the Czech Republic, if they plan to create new solar power plants on brownfields. The research activities were conducted in 2012 by means of semi-structured interviews with representatives of companies, which successfully implemented this kind of energetic project on the territory of the Czech Republic. The survey identified that the investors did not received any special state help, subsidies or incentives and that they had to manage the different administrative obstacles created by representatives of the public administration institution, which did not differentiate between solar power plant on brownfields and greenfields. The investors were especially motivated by individual characters of selected brownfields for this kind of projects and in some cases by policies of their companies on

creation of the environmentally-friendly image. The contribution concludes with some recommendation how to improve the situation of the studied issue.

Key words

Brownfields, solar energy, Czech Republic

JEL classification: Q2

1. Úvod

Po opětovném zavedení tržní ekonomiky v období po roce 1989 prošla České Republika velmi komplikovaným transformačním obdobím, které bylo provázeno velkými změnami politických, ekonomických, sociálních a dalších typů struktur. Na transformační změny z 90. let 20. století navázaly v období po roce 2000 další změny, které byly ovlivněny zejména prohlubujícími se globalizačními trendy a vstupem České Republiky do EU v roce 2004. Zásadní modifikace celkového prostředí v ČR přinesla nejen pozitivní dopady (např. v podobě růstu HDP, výkonnější ekonomiky, zvyšování naděje na dožití apod.), ale na druhé straně i dopady negativní jako například bankroty některých podniků, zvýšenou nezaměstnanost či vznik velkého množství brownfields, které Národní strategie regenerace brownfieldů (2008: 3) definuje jako nedostatečně využívané, zanedbané nemovitosti (pozemky, objekty, areály) s možným výskytem kontaminace, které vznikly jako pozůstatek předchozí průmyslové, zemědělské, rezidenční, vojenské a jiné aktivity. Problematikou brownfields z různých perspektiv se zabývali například Klusáček et al 2011, Klusáček et al 2013 či Navrátil, Pícha, Hřebcová 2010. V letech 2005 – 2007 realizovala agentura CzechInvest šetření, které identifikovalo na území ČR 2 355 brownfields o celkové rozloze 10 362 ha (Vyhledávací studie 2007: 1). Dosavadní přehledy regenerovaných brownfields z ČR (např. Brownfields regeneration in the South Moravian Region 2011) ukazují v souladu s ABC modelem (Ferber 2006), že brownfields jsou nejčastěji regenerovány v atraktivních lokalitách (např. centra měst, jádrová rozvojová území s dobrým napojením na hlavní dopravní tahy apod.) a nejméně často pak dochází k regeneraci u brownfields, která se nachází v neatraktivních lokalitách (např. mimo sídla, v periferní poloze apod.). Tyto komerčně obtížně využitelné brownfields, u kterých není obvykle žádný zájem ze strany soukromých investorů, tak často dále chátrají a jejich regenerace je velmi závislá na rozhodnutích veřejného sektoru.

U obtížně využitelných typů brownfieldů se nabízí jako jedna z alternativ i možné využití pro potřeby rozvoje alternativních zdrojů energie. V tomto kontextu je důležité zmínit i skutečnost, že Česká Republika se v rámci EU zavázala do roku 2020 zvýšit podíl obnovitelných zdrojů na konečné spotřebě energie na 13 % (Národní akční plán České republiky pro energii z obnovitelných zdrojů 2010). U brownfieldů je v tomto kontextu důležité, že značná část z nich může mít problémy se stabilitou podloží, a proto jsou brownfields z hlediska obnovitelných zdrojů logicky nejčastěji využívány pro rozvoj solární energetiky, neboť ta na rozdíl od některých jiných druhů obnovitelných zdrojů (jako např. výstavba větrných parků – viz Cetkovský, Frantál, Štekl et al. 2010) nemá tak vysoké nároky na stabilitu podloží. Z tohoto důvodu je možné pro instalaci solárních elektráren využívat například i některé bývalé skládky. Z pohledu umístění solární elektrárny není rovněž rozhodující, zda je daný brownfield či skládka kontaminována či ne. Uvedený způsob využití brownfields pro potřeby rozvoje solární energetiky je momentálně již poměrně intenzivním způsobem využíván v případech některých jiných světových zemí, přičemž zde je možné zmínit například USA (Ribeiro 2007 nebo Adelaja et.al. 2010) či Německo (Solarparks auf Brachflächen in Thüringen 2010). Solární energetika na brownfieldech je z hlediska prosazování veřejného zájmu výhodná hned několika způsoby: (a) vede k novému využití obtížně regenerovatelných brownfields, (b) podporuje rozvoj obnovitelných zdrojů energie a (c) zlepšuje image obnovitelných zdrojů energie mezi veřejností, neboť rozvoj alternativní energetiky na brownfields obvykle nevyvolává ostré lokální protesty typu NIMBY efektů jako energetické projekty obdobného rozsahu, které rozvíjejí obnovitelné zdroje na greenfields a vedou často k záboru volné krajiny (Frantál, Kučera 2009; Frantál, Kunc 2010 a 2011).

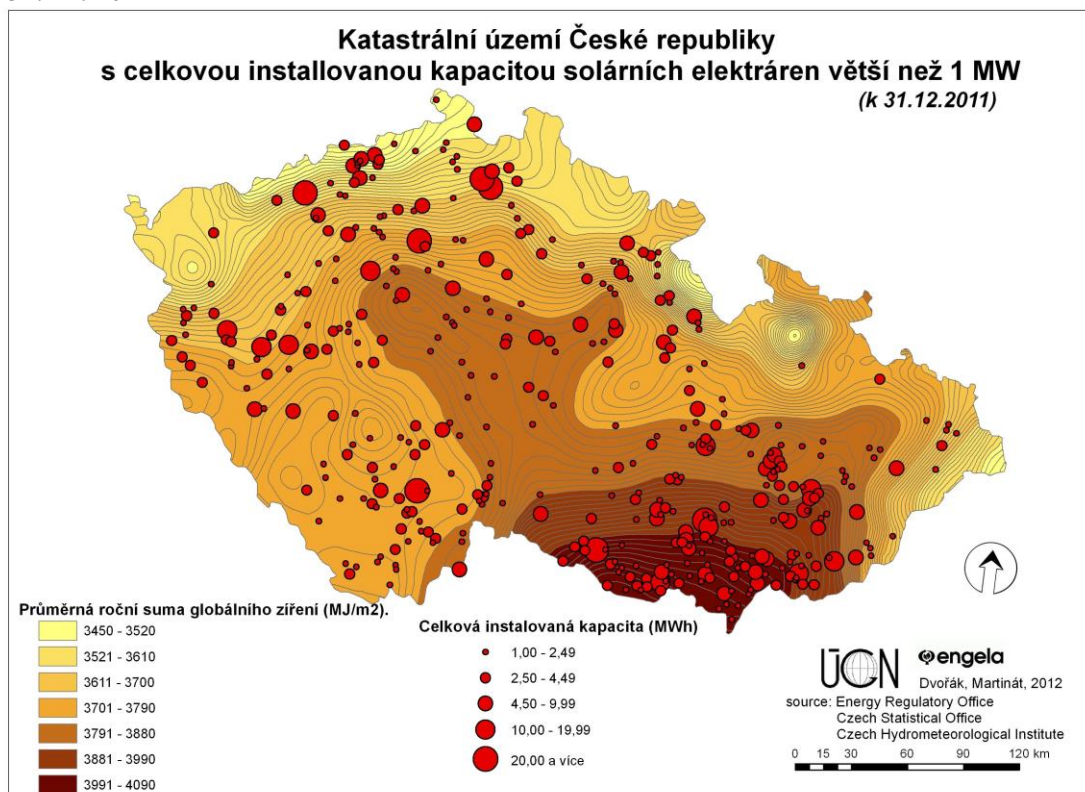
I v České republice vznikly v uplynulém období některé solární elektrárny na brownfields (například v rámci Jihomoravského kraje – viz Obr. 1 a Obr. 2), a to navzdory skutečnosti, že investoři zde nebyli k realizaci projektů tohoto typu motivováni státem žádným systematickým způsobem, podobně jako tomu bylo například v sousedním Německu, kde výkupní ceny energie z alternativních zdrojů jsou odstupňovány podle toho, zda je elektrárna umístěná na střeše domu, na zemědělské půdě či na těžce využitelných pozemcích typu brownfields či kontaminovaných ploch. Bohužel v podmínkách České republiky byly solární elektrárny na brownfields podporovány úplně identickým způsobem jako projekty na greenfields, a proto většina dosavadních projektů solárních elektráren byla realizována na greenfields, kde nebylo nutné realizovat nákladná a komplikovaná sanační opatření či opatření vedoucí ke zpevnění podloží, tak jako je to časté v případě projektů na brownfields. Pravděpodobně zejména z tohoto důvodu počet brownfields, která jsou využívány pro potřeby solární energetiky, zůstal v České republice ve srovnání s Německem na relativně velmi nízké úrovni a zkoumaná problematika dosud nevyvolala ani žádný větší zájem mezi odbornou či laickou veřejností. Předkládaný příspěvek by rád inicioval intenzivnější diskusi na dané téma i v našich podmínkách, ve kterých nepříliš optimální nastavení dotačních politik v nedávné době umožnilo neregulovatelný nárůst solárních elektráren, jejichž prostorová distribuce není v souladu s přírodními předpoklady (viz Obr. 3 a Obr. 4).

Obr. 1 a 2: Solární elektrárna v lokalitě bývalého cukrovaru ve Slavkově (vlevo) a solární elektrárna na místě částečně odtěžené haldy v Oslavanech (vpravo)



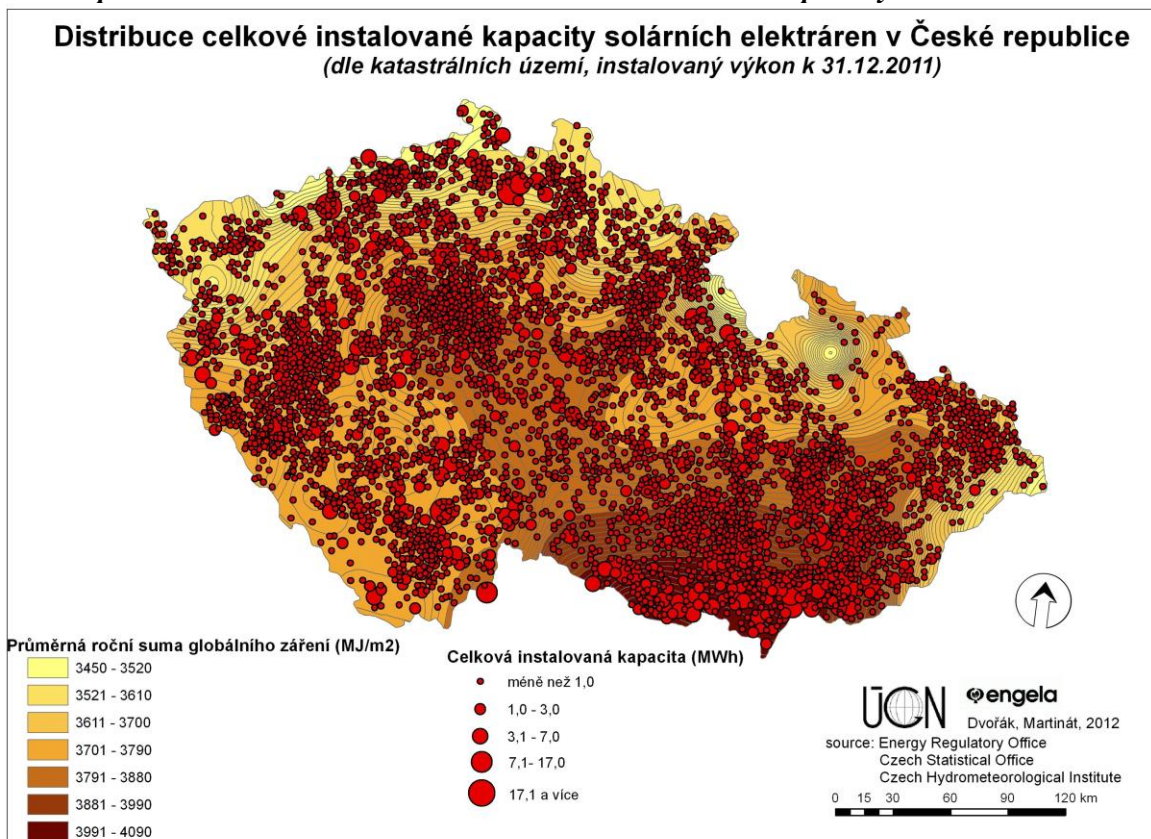
Zdroj: Kunc J.

Obr. 3: Kapacita a lokalizace solárních elektráren s výkonem nad 1 MWp na území České republiky k 31. 12. 2011



Zdroj: Energetický regulační úřad (ERÚ), ČHMÚ; vlastní zpracování

Obr. 4: Kapacita a lokalizace solárních elektráren na území České republiky k 31. 12. 2011



Zdroj: Energetický regulační úřad (ERÚ), ČHMÚ; vlastní zpracování

2. Cíl a metody

Cílem příspěvku je identifikovat hlavní problémy a překážky, které byli nuceni v rámci České republiky řešit investoři, kteří v našich podmínkách v minulosti realizovali projekty výstavby solárních elektráren na brownfields. Kvalitativní výzkum byl realizován ve třetím čtvrtletí roku 2012 prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů se sedmi zástupci společností, které v minulosti úspěšně realizovaly projekty solárních elektráren v lokalitách tzv. brownfields na území České republiky. V rámci zkoumaného vzorku 7 realizovaných projektů se jednalo o dva brownfields, které byly využity v minulosti pro těžbu surovin, dva brownfields, které sloužily původně průmyslovým účelům, dva brownfields s původním zemědělským využitím a jednu skládku. Následující výsledky jsou samozřejmě diskutovány s ohledem na přání respondentů anonyrním způsobem – to znamená bez uvedení konkrétních osob a lokalit.

3. Hlavní výsledky výzkumu

Úvodní část rozhovoru se snažila identifikovat důvody, proč se investoři rozhodli investovat finanční prostředky do výstavby solární elektrárny právě na brownfields a nikoli na greenfields. Tři investoři zdůraznili vhodnost pozemku z hlediska jeho technických parametrů (např. sklonitost, stav podloží apod.), další dva zdůraznili jasné vlastnické vztahy v tom smyslu, že pozemek bylo možné snadno a rychle koupit, neboť zde byl pouze velmi omezený počet vlastníků, se kterými se bylo možné snadno domluvit. Jeden z investorů, který vlastnil pozemek již před boomem solárních elektráren v období let 2007 – 2009, se rozhodl využít příležitost a výstavba solární elektrárny se mu jevila jako optimální řešení na ekonomické zhodnocení pozemku. Zajímavé je, že jeden z investorů se rozhodl upřednostnit realizaci na brownfields oproti greenfields z důvodu ekologického smýšlení firmy, i když by byla finančně méně náročná výstavba na greenfields. V další části rozhovoru se pozornost zaměřila na odhad, jakým způsobem by byl brownfield využíván, pokud by zde nedošlo k realizaci projektu na výstavbu solární elektrárny. Většina dotazovaných osob se shodla na tom, že brownfields byly obtížně komerčně využitelné jiným způsobem, neboť se nacházely na okrajích sídel nebo úplně mimo sídelní strukturu. Pokud by tedy nebyly využity pro potřeby solární energetiky, pak by pravděpodobně buď úplně chátraly, nebo by byly využity z malé části provizorně bez větších regeneračních zásahů (aktivity typu vrakoviště apod.).

Respondenti se dále vyjadřovali k překážkám, které bylo nutné překonat v souvislosti s realizací projektů. Respondenti zdůraznili nejen očekávatelné technické překážky (např. vyrovnání a fixace podloží, demolice zchátralých budov, likvidace nebezpečného odpadu, likvidace náletů, neboť pozemek byl dlouhou dobu nevyužíván apod.), ale i administrativní překážky typu, že například pozemky zemědělských brownfields (např. bývalých areálů živočišné výroby v rámci někdejších JZD) jsou stále evidovány v rámci zemědělského půdního fondu a jejich ceny jsou neadekvátní s ohledem na skutečnost, že se jedná o problematické deprimované areály s možným výskytem různých zátěží. Čtyři zástupci firem, které realizovaly kromě projektu na brownfields, i další projekty solárních elektráren na greenfields, konstatovali, že výstavba solárních elektráren na greenfields je v podmínkách České republiky oproti realizaci projektů na brownfields podstatným způsobem jednodušší a finančně méně náročná, a to zejména z toho důvodu, že není nutné investovat do složitých sanačních prací. Část respondentů za překážky rozvoje solární energetiky na brownfields označila i předem negativní postoj části úředníků, kteří v mnoha případech odmítají udělit potřebná povolení k realizaci projektů s tím, že nerozlišují, zda solární elektrárna má stát na zemědělském půdním fondu či v lokalitě tzv. brownfields.

Další z tematických okruhů se věnoval dopadům realizovaných projektů na lokální rozvoj a vztahu místních obyvatel k projektům. V šesti případech byl pozemek přímo ve vlastnictví investora a pouze v jednom případě se jednalo o pozemek pronajatý od obce, ze kterého obci plynou finanční prostředky za pronájem. Počet pracovních příležitostí vytvořených v souvislosti s provozem solárních elektráren v 7 studovaných lokalitách byl minimální, neboť tento způsob získávání energie není v současnosti

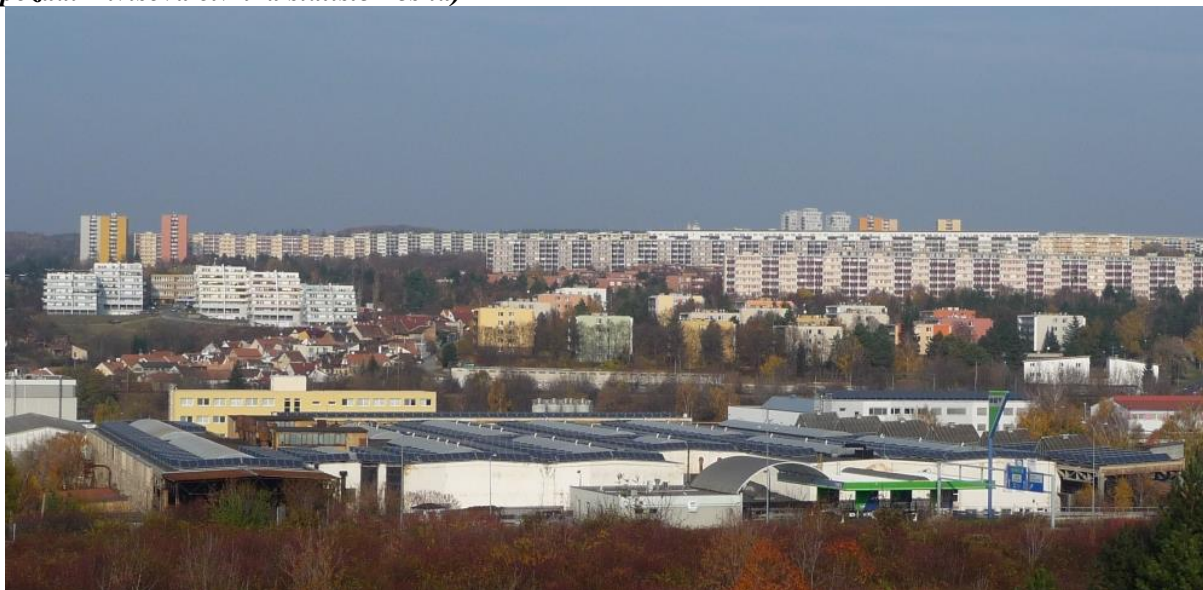
příliš náročný z hlediska nároků na počet obsluhujících pracovníků (aktivity typu pravidelných kontrol či občasného sečení travních porostů). Vztah místních obyvatel k projektům solárních elektráren na brownfields je velmi různorodý – na jedné straně v případech, kdy byly solární panely instalovány mimo vlastní sídelní strukturu, tak byly projekty přijaty místní veřejností bez problémů, zatímco v případech, kdy solární elektrárny vznikly v těsné blízkosti sídelních struktur, tyto projekty vzbudily nevoli části veřejnosti, přičemž argument, že se jedná o využití pozemků, u kterých není momentálně reálné žádné jiné přiměřené uplatnění, kritiky z řad místní veřejnosti nepřesvědčil. Kritické lokální hodnocení může souviset i se spíše převažujícím negativním hodnocením solární energetiky v rámci České republiky obecně, které je podporováno některými medií i politiky (viz například Příbil 2013).

Poslední část rozhovoru se týkala možných opatření, která by v budoucnu mohla napomoci k intenzivnějšímu využití brownfields v oblasti rozvoje solární energetiky v ČR. Většina respondentů vyjádřila názor, že problematika úzce souvisí se státní podporou, která v České republice je dosti nepředvídatelná. Zatímco v období do konce roku 2009 chyby v legislativě a v nastavení podmínek systému umožnily boom solárních elektráren, které byly v drtivé většině případů vystavěny na greenfields, tak následně od roku 2010 došlo k faktickému stop stavu, kdy jsou fakticky povolovány pouze střešní instalace malých solárních elektráren s výkonem do 30 kW. Většina respondentů projevila detailní znalost situace v Německu a podle jejich názoru by situaci v České republice mohlo napomoci přijetí podobných nástrojů, jaké už v sousední zemi fungují. V tomto kontextu někteří respondenti byli poměrně kritičtí, a za hlavní problém označili skutečnost, že Česká republika nemá žádnou energetickou strategii na další období a velkým problémem je dále mimo jiné i monopolní postavení společnosti ČEZ. Podle názoru většiny z dotazovaných zástupců firem je rozvoj solární energetiky na brownfieldech na území ČR při současném nastavení podmínek prakticky nemožný.

4. Závěr

V nedávné době proběhl v České republice dynamický rozvoj výstavby solárních elektráren, který se odehrál v převážné míře na tzv. greenfields – podle Dvořák et al (2012) celkem 90 % nově vzniklých solárních elektráren bylo vytvořeno na zemědělské půdě o rozloze přibližně 2000 hektarů. Některé z uskutečněných projektů byly kritizovány v médiích, a to z nejrůznějších důvodů – například kvůli výši vynaložených nákladů a velikosti projektu (např. solární elektrárna Amun.Re v lokalitě Ralsko-Mimoň – viz Býma 2011) či kvůli kontroverzní lokalizaci vlastního projektu (například solární elektrárna Mostkovice byly vystavěny v těsné blízkosti hřbitova – viz Havlík 2010). Mediální obraz sluneční energetiky byl dále zhoršován články, které zdůrazňovaly, že rozvoj sluneční energetiky je příčinou zvyšujících se cen elektřiny pro koncové odběratele z řad domácností i firem (např. Klímová a Farghali 2010). V této souvislosti se kritice přidali i někteří představitelé exekutivy – například premiér vlády České republiky označil skupiny podnikatelů z oblasti solárního byznysu za tzv. „solární barony“ a tvrdě tuto skupinu podnikatelů zkritizoval (Wirnitzer, Hron 2013).

Obr. 5: Příklad solární elektrárny umístěné na střechách budov z městské části Brno-sever (v pozadí Divišova čtvrť a sídliště Lesná)



Zdroj: Klusáček P.

Bohužel výše uvedená kritika vyvolala mezi veřejností na území České republiky v současnosti převažující negativní obraz solární energetiky. Je jasné, že tento obraz mohl být mnohem pozitivnější, pokud by kompetentní orgány postupovaly podobně jako v Německu, kde byly více podporovány projekty solární energetiky na střešních konstrukcích či projekty na brownfields a nejméně byly výhodné projekty na greenfields. Navzdory skutečnosti, že Česká republika fakticky nepodporovala rozvoj solární energetiky na brownfields, tak i na našem území vznikly některé projekty, které využily brownfields pro instalaci solárních panelů. Provedený průzkum s představiteli několika firem, které realizovaly takové typy projekty, ukázal, že jejich aktivita byla motivována individuální vhodností jednotlivých pozemků pro daný typ výstavby a v některých případech i snahou firmy o budování image šetrného k ochraně životního prostředí. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že je velká škoda, že tento způsob využití brownfields nebyl systematicky podpořen i ze strany kompetentních státních orgánů, což mohlo napomoci k opětovnému využití brownfields v lokalitách, které mají nízký komerční potenciál rozvoje. Pokud se někdy v budoucnu kompetentní orgány České republiky opět rozhodnou intenzivněji podpořit další rozvoj solární energetiky, tak by bylo žádoucí, aby výkupní ceny elektřiny z těchto zdrojů a případně další dotace (např. typu zelených bonusů) byly důsledně odstupňovány podle toho, zda se jedná o projekty instalované na střechách či stěnách budov (Obr. 5), či o projekty na brownfields či na greenfields, zda v rámci projektů na zemědělské půdě je snaha o druhotné využití pro zemědělské účely (např. chov ovcí) apod.

Literatura

- [1] *Brownfields regeneration in the South Moravian Region*. [online] 2011. Dostupné z: <http://data.rrajm.quonia.cz/brownfielddy/publikace/2.brownfields_regeneration_in_the_south_moravian_region-case_studies.pdf>.
- [2] BÝMA, P. *ČEZ mohl na solárních elektrárnách v Ralsku ušetřit miliardu. Neudělal to*. 2011. [online] 2011. Dostupné z: <http://byznys.ihned.cz/2-52410830-J07000_d-f9>.
- [3] CETKOVSKÝ, S, FRANTÁL, B., ŠTEKL, J., et al. Větrná energie v České republice: hodnocení prostorových vztahů, environmentálních aspektů a socioekonomických souvislostí. *Studia Geographica*, 2010, 101. Ústav geoniky AV ČR, Brno, 209.
- [4] DVOŘÁK, P., FRANTÁL, B., MARTINÁT, S., HORST D. V. KLUSÁČEK, P. *Impact of solar plant on landscape: case of the Czech Republic*. New York, AAG Meeting, 2012, Dostupné z: <<http://meridian.aag.org/callforpapers/program/SessionDetail.cfm?SessionID=14280>>.

- [5] FERBER, U. (ed.). *Sustainable Brownfields Regeneration CABERNET network report*. Nottingham University of Nottingham, 2006.
- [6] FRANTÁL, B., KUČERA, P. Impacts of the operation of wind turbines as perceived by residents in concerned areas. *Moravian Geographical Reports*, 2009, 17, 2: 35-45.
- [7] FRANTÁL, B., KUNC, J. Wind turbines in tourist landscape: Czech experience. *Annals of Tourism Research*, 2011, 38, 2: 499-519.
- [8] FRANTÁL, B., KUNC, J. Factors of the uneven regional development of wind energy projects (a case of the Czech Republic). *Geografický Časopis / Geographical Journal*, 2010, 62, 3: 183-201.
- [9] HAVLÍK, R. *Elektrárna u hřbitova je zruďnost, tvrdí mostkovičtí* [online]. 2010. Dostupné z: <http://prostejovsky.denik.cz/zpravy_region/mostkovicti-elektrarna-uhrbitova-je-zrudnost.html>.
- [10] KLÍMOVÁ, J., FARGHALI, H. *Česko prožívá solární šilenství. Elektrina zdraží o 22 procent* [online]. 2010. Dostupné z: <http://ekonomika.idnes.cz/cesko-proziva-solarni-silenstvi-elektrina-zdrazi-o-22-procent-pun-/ekonomika.aspx?c=A100827_213556_ekonomika_iky>.
- [11] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., KUNC, J., MARTINÁT, S., NOVÁKOVÁ, E. The post-industrial landscape in relation to local self-government in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 2011, 19, 4: 12-28.
- [12] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., MARTINÁT, S., KUNC, J., OSMAN, R., FRANTÁL, B. Regeneration of agricultural brownfields in the Czech Republic - Case study of the South Moravian Region. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 2013, 61, 2: 549—561.
- [13] *Národní akční plán České republiky pro energii z obnovitelných zdrojů*. Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR, Praha, 2010, 97.
- [14] *Národní strategie regenerace brownfieldů* [online]. 2008. Dostupné z: <<http://www.czechinvest.org/data/files/strategie-regenerace-vlada-1079.pdf>>.
- [15] NAVRÁTIL, J., PÍCHA, K., HŘEBCOVÁ, J. The importance of historical monuments for domestic tourists: The case of South- Western Bohemia (Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, 2010, 18, 1: 45-61.
- [16] PŘIBIL. *Solární baroni* [online]. 2013. Dostupné z: <http://www.tyden.cz/rubriky/nazory/solarni-baroni_261956.html>.
- [17] RIBEIRO, L. Waste to watts: A “brightfield” installation has the potential to bring renewed life to a brownfield site. *Refocus*, Volume 8, Issue 2, March–April 2007, pp. 46-49. DOI: 10.1016/S1471-0846(07)70050-1.
- [18] ADELAJA, S., SHAW, J., BEYEA, W., MCKEOWN, J. D. CH. Renewable energy potential on brownfields sites: A case study of Michigan. *Energy Policy*, 2010, 38, 7021-7030
- [19] *Solarparks auf Brachflächen in Thüringen* [online]. 2010. Dostupné z: <http://www.leg-thueringen.de/fileadmin/www/downloads/Studien/solarparks_auf_brachflaechen.pdf>.
- [20] *Vyhledávací studie* [online]. Ministerstvo průmyslu a obchodu, 2007. Dostupné z: <<http://www.czechinvest.org/data/files/nsb-595.pdf>>.
- [21] WIRNITZER, J., HRON, M. *Nečas vyhlásil boj „solárníkům“*. *Jsou agresivní a na nic nehledí, řekl*. [online]. 2013. Dostupné z: <http://ekonomika.idnes.cz/kritika-petra-necase-k-fotovoltaice-dbm-/ekonomika.aspx?c=A130217_134201_ekonomika_hro>.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu OPVK pod názvem „Energetika v krajině: inovace, dynamizace a internacionalizace výzkumu“ (CZ.1.07/2.3.00/20.0025).

GLOBÁLNÍ TRENDY A NOVÉ REGIONÁLNÍ VÝZVY V ROZVOJI VĚTRNÉ ENERGETIKY NA PŘÍKLADU MEXIKA

GLOBAL TRENDS AND NEW REGIONAL CHALLENGES FOR WIND ENERGY DEVELOPMENT ON EXAMPLE OF MEXICO

MGR. STANISLAV CETKOVSKÝ

Oddělení Environmentální geografie | Department of Environmental Geography
Ústav geoniky AV ČR, v.v.i. | Institute of Geonics, Academy of Sciences of the CR
✉ Drobného 28, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: cetkovsky@geonika.cz

Anotace

Příspěvek se zamýšlí na trendy v investicích do větrné energetiky a analyzuje regionální rozdíly ve světě. Zatímco v tradičních zemích jako je Evropa, Severní Amerika, Čína dochází k poklesu růstu nových instalací, tak naopak rostou investice v rozvojových zemích. To je důvod, proč se řada investorů a energetických utilit ohlíží po nových trzích. Jednou z nejrychleji rostoucích zemí z pohledu větrné energetiky je Mexiko. Její rozvoj může být velkou příležitostí pro periferní aridní oblasti severních států Mexika, kde už neplatí, že by byl závislý na výkupních cenách.

Klíčová slova

větrná energie, regionální rozvoj, trend, Mexiko

Annotation

Presented contribution gives an overview about recent trends in the wind energy development. For traditional countries with a big install capacity in wind energy, e.g. Europe, USA, China is typical nowadays limited opportunity for next wind energy investment, which is the reason why many investors and energy utilities are looking for new markets. Mexico seems to be a region with a great potential. Wind energy development could bring an opportunity for peripheral regions. It is no more valid that investment to wind energy is dependent on feed-in tariffs.

Key words

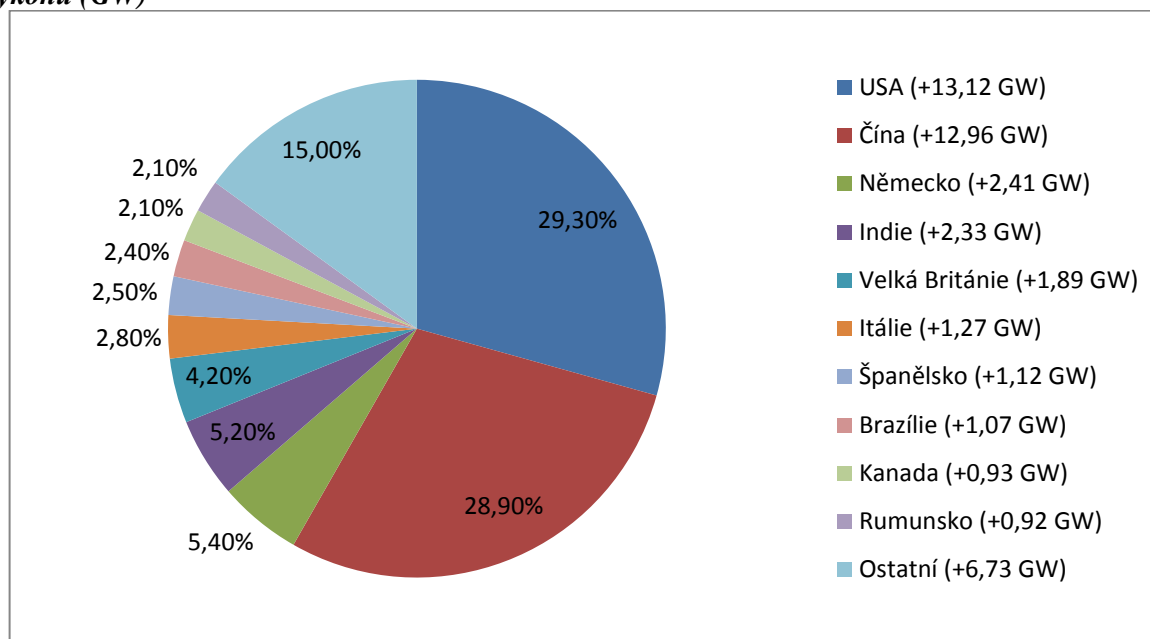
wind energy, regional development, trend, Mexico

JEL classification: O2

Úvod

Celosvětový instalovaný výkon ve větrné energii rekordně vzrostl v roce 2012 o rekordních téměř 45 (gigawattů) GW nových zařízení, což je 10% nárůst oproti přírůstku v roce 2011 a globální instalovaný výkon se tak zvýšil o zhruba 19% na 282,6 GW (GWEC 2013). Ukončení daňové úlevy v USA ke konci roku 2012 vnímala řada investorů jako poslední možnost, takže díky tomu bylo připojeno přes 13,1 GW nové kapacity větrné energie v roce 2012 (GWEC 2013). Čína postavila v roce 2012 téměř 13 GW nových větrných kapacit což je výrazný pokles za poslední tři roky; zpomalení zaznamenala i Indie - další velký hráč ve větrné energetice - kde je nárůst o 2,3 GW na 18,4 GW (GWEC 2013). V roce 2013 se však předpokládá výrazné zpomalení tempa růstu výstavby nových větrných elektráren, GWEC (2013) předpokládá o 11%, tj. těsně před 40 GW. Zajímavé je však analyzovat, které regiony zpomalují a které naopak zrychlují.

Obr. 1: Desítka států s největším přírůstkem větrných elektráren v roce 2012 dle instalovaného výkonu (GW)



Zdroj: GWEC 2013.

1. globální trendy a regionální rozdíly

Výstavba nových zdrojů energie je dána atraktivitou pro potenciální investory, čili kombinací rizika a výnosu z investice (nejčastější indikátory výnosu se prezentují v podobě tzv. vnitřního výnosového procenta – *IRR* - *internal rate of return*, nebo tzv. čisté současné hodnoty – *NPV* - *net present value*). Z ekonomických faktorů tuto atraktivitu ovlivňuje zejména cena elektrické energie na trhu a výrobní náklady jednotlivých zdrojů na produkci jednotky elektrické energie. V Evropě je dnes typický dramatický pokles ceny silové elektrické energie (v roce 2012 klesla cena o 12,8% oproti roku 2011 - zdroj ERÚ) a rovněž pokles podpory pro zelené zdroje. Pro koncové zákazníky však cena neklesá, protože ruku v ruce s poklesem silové elektrické energie jde nárůst podpůrných služeb, v důsledku podpory obnovitelných zdrojů a s tím související nutnosti sofistikovanějších podpůrných služeb a rozsáhlých investic do infrastruktury. Pokles silové elektrické energie je dnes dán zejména těmito faktory:

- Vývojem na uhlém a trhu s emisními povolenkami. Ceny obou komodit klesají - u uhlí je pokles způsoben kvůli rostoucí nabídce a spíše stagnující poptávce; cena povolenky zůstává nízkou kvůli jejímu přebytku na trhu, resp. regulatorní nejistotě a poklesem průmyslové výroby;
- Dostatkem elektrické energie na trhu v důsledku probíhající výstavbě nových zdrojů, zejména obnovitelných, a stagnující poptávce.

Tyto makroekonomické podmínky prakticky znemožňují výstavbu těch nových zdrojů, které nemají zajištěn odběr (v podobě např. dlouhodobých kontraktů – tzv. *off-take*) nebo zvýhodnění v podobě povinné výkupní ceny (*feed-in tariff*) či zelených bonusů (*green certificate*). Jako pokus o ekonomické harakiri tak může působit snaha v těchto podmínkách postavit nový jaderný zdroj v Temelíně. Tento trend však ovlivňuje v Evropě investice nejen do konvenčních zdrojů, ale i do nových obnovitelných zdrojů.

Evropa a Spojené Státy Americké mají za sebou bezprecedentní růst větrné energetiky. V poslední době je však tento růst přibrzděn faktory popsány výše, zejména snižováním podpory v důsledku rozpočtových škrťů a nejistotou na energetickém trhu. Na druhé straně, však řada rozvojových zemí přijímá podpůrná opatření pro nastartování růstu obnovitelných zdrojů. To je jeden z faktorů, proč v roce 2010 poprvé investice do obnovitelných zdrojů v rozvojových zemích (72 mld. USD) převýšily

investice rozvinutých zemí (70 mld. USD) (Markey et al. 2012). Boom růstu větrných elektráren se tak přesouvá z tradičních trhů jako EU, USA a Číny do Střední a Jižní Ameriky, Jižní Afriky, a dalších států druhého a třetího světa.

V řadě tradičních evropských zemí s masivním rozvojem větrné energetiky v minulých letech došlo k výraznému omezení nových instalací. Typickým příkladem poklesu je Španělsko. Další tradiční stát – Německo – má již většinu příhodných suchozemských (*on-shore*) lokalit obsazených a soustřeďuje se na mořské (*off-shore*) větrné farmy, případně umísťuje nové suchozemské elektrárny do lesů. Cestou *off-shore* se vydává i Velká Británie. Avšak, mořské větrné projekty jsou výrazně dražší a technologicky náročnější než suchozemské. V regionu středo-východní Evropy patří mezi nejzajímavější trhy z hlediska IRR a NPV Rumunsko a Polsko. I tyto státy, však uvažují o omezení podpory pro nové instalace. Nelze samozřejmě tvrdit, že by se růst nových instalací větrných elektráren v Evropě a USA zastavil, minimálně se však od minulých let zpomalil.

Podobná situace jako v Evropě je v USA. Štědrá politika americké vlády v minulých letech, jako např. grantové programy, daňové úlevy, garantované půjčky atp., pro nové zdroje větrných elektráren, vedla k masivnímu růstu. Většina těchto prorůstových opatření však byla omezena koncem roku 2012.

Přestože cena energie z větrných elektráren klesá a za určitých podmínek může být teoreticky konkurenceschopná bez dodatečné podpory, tak přesto dochází k výraznému zpomalení výstavby těchto nových zdrojů. Je proto logické, že se řada velkých investorů poohlíží po nových trzích. Příkladem je jedna z největších světových energetických utilit, španělská Iberdrola, která postupně vyprodává svoje evropské portfolio větrných parků (v provozu i ve fázi developmentu), aby získala prostředky na expanzi do Latinské Ameriky. Tento trend následují i další velcí hráči. Je rozvoj větrné energie v těchto zemích perspektivní? Může být příležitostí pro periferní a ekonomicky zaostalé regiony? Zkusíme si odpovědět na příkladu státu s obrovským potenciálem růstu větrné energie – Mexika.

2. větrná energie jako příležitost pro periferní regiony Mexika

Hnací silou růstu obnovitelných zdrojů v rozvojových zemích je jednak snaha omezit závislost na dovozu ropy, a dále snaha snížit emise a naplnit závazek daný Kjótským protokolem. Mezi současné lídry v růstu větrné energie patří např. Indie, Turecko, Maroko, Jižní Afrika, Brazílie. Dalším příkladem země, která má řadu lokalit s excelentními větrnými podmínkami, solidní infrastrukturu a vhodně nastavené tržní podmínky, je Mexiko.

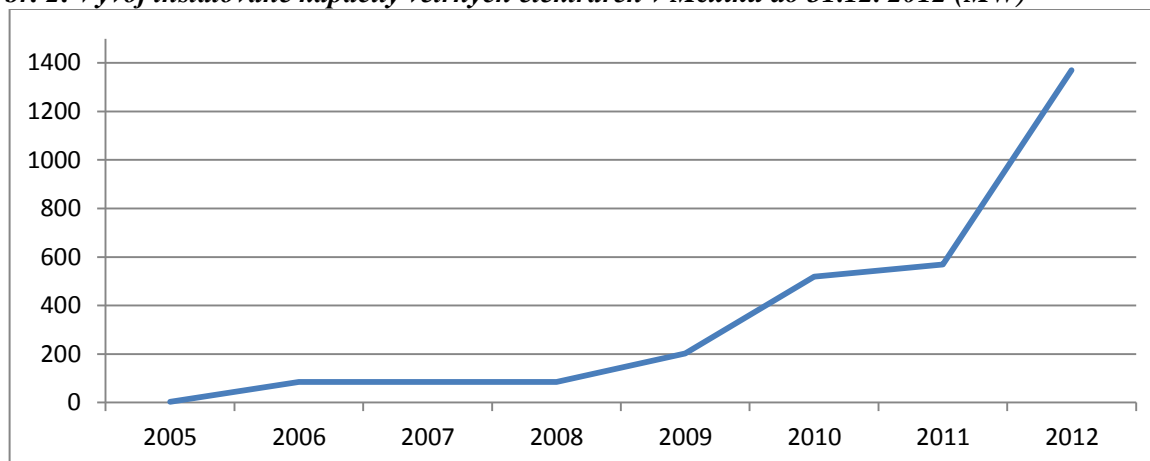
Hernández-Escobedo et al. (2010) analyzovali data desetiminutových průměrů rychlostí a směrů větru mezi lety 2000 a 2008 na 133 automatických meteorologických stanic po celé zemi. Jejich výsledky ukazují, že 25 z 31 států Mexika má solidní potenciál pro využití energie větru. Spolu se státem Oaxaca patří mezi největrnější regiony zejména aridní oblasti v severní části Mexika (od státu Baja California až po Tamaulipas). Vysoká větrnost je dána rozdílnou teplotou mezi Tichým a Atlantským oceánem, proto zde dochází k efektu tzv. větrných tunelů – silné větrné proudy vanou skrz sedla v horských masívech Sierra Madre (Asmussen 2012).

Mexická vláda si je větrného potenciálu vědoma a učinila závazek zahrnout větrnou energii do své energetické koncepce, jejímž cílem je snížit závislost na fosilních palívech pro výrobu elektřiny, a tím snížit emise ekologicky škodlivých plynů (Cancino-Solórzano et al. 2011). Plán je pokrýt spotřebu z 15% větrnými elektrárnami do roku 2020 (Garcia 2012). Forma podpory větrné energie se však liší od evropských modelů založených na výkupních cenách. Je postavená na daňových úlevách. Typický podnikatelský model funguje tak, že developer nasmlouvá ve fázi přípravy tzv. PPA - *power purchase agreement* - se subjektem, který se zaváže vyrobenou elektrickou energií dlouhodobě odebírat v určitém množství za předem stanovenou cenu – tzv. *off-take*. Tento daňový subjekt neboli sponzor, má nárok na 100% odpočet investované částky ze základu daně z příjmu (KPMG 2012). Dle *Barclays Capital* (Garcia 2012) se pohybuje výnosové procento investic do větrné energie (IRR) v Mexiku kolem 10%, což je více než např. v západní Evropě. Příkladem významného *off-takera* v Mexiku je

nadnárodní retailový kolos Walmart, který v zde pokrývá spotřebu pro svých 348 obchodních domů ze 17% z větrných elektráren (Del Franco 2013).

Mexiko investovalo v posledních letech masivní částky do rozvoje infrastruktury, zejména do posílení přenosové a distribuční soustavy. Spolu s nízkou hustotou zalidnění a minimálními environmentálními a land-use konflikty tak skýtá řada lokalit slibný potenciál. Projekty se zajištěným přístupem do sítě, stavebním povolením, měřením větru s výpočtem předpokládané produkce dle standardů IEC¹ a s nasmlouvaným *off-takerem* jsou financovatelné i bez garantované výkupní ceny. Obr. 2 ukazuje, že Mexiko v roce 2012 více než zdvojnásobilo instalovaný výkon větrných a kapacita tak překračuje 1.3 GW.

Obr. 2: Vývoj instalované kapacity větrných elektráren v Mexiku do 31.12. 2012 (MW)



Zdroj: GWEC 2013.

Pro chudé periferní regiony severního Mexika představuje rozvoj větrné energie značný ekonomický potenciál. Zajímavý finanční přínos může přinést rozvoj větrných elektráren vlastníkům půdy. Kromě jednotlivců zde vlastní půdu i družstva – tzv. *ejidos*² - jakási obdoba Izraelských kibuců. V aridních oblastech Sierra Madre se zaměřují na chov skotu a pěstování agáve. Vzhledem k nepříznivým přírodním podmínkám je třeba na 1 kus hovězího dobytka minimálně 10 hektarů plochy půdy. Družstva tak hospodaří na relativně velkých plochách a případná výstavba větrných elektráren jejich činnost nijak neovlivní. Finanční příjem z pronájmu půdy by tak přinesl vlastníkům půdy významné finanční prostředky. Kromě nesporného pozitivního vlivu – např. zaplacení dětem studium, modernizace infrastruktury v obci – je však obava, že by příliv peněz z větrných elektráren mohl vést k likvidaci zdejšího tradičního způsobu života. Jedním z velkých rizik může být pro tyto investice fakt, že se v posledních letech vyhrcoje bezpečnostní situace v souvislosti s narůstajícím vlivem drogových kartelů, které se zaměřují na dodávku kokainu pro nenasytný trh v USA. Kartely nebojují jen s armádou a policií, ale rovněž mezi sebou a některé styčné oblasti tak připomínají válečnou zónu. Tento fenomén značně škodí nejen místní ekonomice, ale rovněž investičním záměrům, včetně výstavby větrných elektráren.

Závěr

Rok 2012 byl rekordním co do nově postavených větrných elektráren. Velmi výrazně dominovaly USA (+13,2 GW) a Čína (+12,9 GW). Rok 2013 bude z tohoto pohledu určitě horším, zejména proto,

¹ IEC - *International Electrotechnical Commission* (Mezinárodní elektrotechnická komise) je světová organizace, která vypracovává a publikuje mezinárodní normy pro elektrotechniku, elektroniku, sdělovací techniku a příbuzné obory.

² *Ejido*, nebo družstevní farmový pozemek, vznikl přerozdělováním velkých parcel v rámci pozemkové reformy. Principem je, že skupina vesničanů požádala vládu o využití pozemku s právem jej obdělávat, a to buď kolektivním způsobem, nebo prostřednictvím vyčlenění dílčích parcel. *Ejidatarios* neboli rovnocenní členové družstva nemají právo pozemek prodávat nebo zastavovat, avšak větrné elektrárny zde mohou být s jejich souhlasem postaveny, pokud je schválena změna územního plánu.

že tempo růstu nových zdrojů poklesne jednoznačně v USA, kde byla zrušena většina podpůrných nástrojů, ale i v Číně a Evropě. Relativní růst si však zachová či zvýší řada zemí druhého a třetího světa, zejména Latinská Amerika. Mezi lídry sem patří trojka Brazílie, Chile a Mexiko. Mexiko má výborný potenciál daný rozvojem infrastruktury i v periferních oblastech, dostatečných větrným potenciálem a podpůrnými nástroji v podobě daňových úlev pro odběratele zelené elektřiny. Díky rozvoji větrné energie se předpokládá příliv investic i do chudých periferních oblastí, např. států severního Mexika. Část půdy je zde ve vlastnictví družstev - *ejidos*, pro něž tyto investice představují naději na modernizaci infrastruktury a zlepšení kvality života.

Literatura

- [1] ASMUSSEN, H. Markets of the future. *Sun & Wind Energy*, 2012, No. 12, p. 80-81.
- [2] CANCINO-SOLÓRZANO, Y., GUTIÉRREZ-TRASHORRAS, A., J., XIBERTA-BERNAT, J. Current state of wind energy in Mexico, achievements and perspectives. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 2011, Vol. 15, no. 8, p. 3552-3557.
- [3] DEL FRANCO, M. Welcome To Walmart: *Wind Energy Is Key Part Of Retailer's Plans*. North America Wind Power. [online]. 2013. [cit. 30.4.2013]. Dostupné z: <http://www.nawindpower.com/e107_plugins/content/content.php?content.11278>.
- [4] GARCIA, D., A. *Mexican wind energy boom plays out on gusty shores* [online]. Reuters, 2012. [cit. 30.4.2013]. Dostupné z: <<http://www.reuters.com/article/2012/05/14/us-mexico-wind-idUSBRE84D05P20120514>>.
- [5] GWEC. *Global Wind Report - Annual Market Update 2012* [online]. 2013. [cit. 30.4.2013] Dostupné z: <http://www.gwec.net/wp-content/uploads/2012/06/Annual_report_2012_LowRes.pdf>.
- [6] HERNÁNDEZ-ESCOBEDO, Q., MANZANO-AGUGLIARO, F., ZAPATA-SIERRA, A. The wind power of Mexico. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 2010, Vol. 14, no. 9, p. 2830-2840.
- [7] KPMG. *Tax Incentives for Renewable Energy 2012* [online]. 2012. [cit. 30.4.2013]. Dostupné z: <<http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/taxes-incentives-renewable-energy-2012v3.pdf>>.
- [8] MARKEY, D., BYRNE, T. P. New market opportunities, outlook, risk, financing and policy in emerging markets. *Renewable Energy World*, 2012, vol. 15, no. 6, p. 22-27.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu ESF OP CZ.1.07/2.3.00/20.0025 - ENGELA - Energy landscapes: innovation, development and internationalization of research.

DIVERGENTNÍ TRENDY V ZEMĚDĚLSTVÍ A V SEKTORU BIOPLYNOVÝCH STANIC V ČESKÉ REPUBLICE: PŘÍLEŽITOST NEBO HROZBA?

DIVERGENT TRENDS IN AGRICULTURE AND IN SECTOR OF ANAEROBIC DIGESTION PLANTS IN THE CZECH REPUBLIC: OPPORTUNITY OR THREAT?

MGR. PETR DVOŘÁK, PH.D.¹

MGR. STANISLAV MARTINÁT¹

MGR. PETR KLUSÁČEK, PH.D.¹

DRS. DAN VAN DER HORST, PH.D.¹

RNDR. JOSEF NAVRÁTIL, PH.D.²

MGR. MARIÁN KULLA, PH.D.³

¹ Oddělení environmentální geografie | ¹ Department of Environmental Geography
Ústav geoniky AV ČR | Institute of Geonics, Academy of Sciences of the CR
✉ Studentská 1768, 708 00 Ostrava, Czech Republic

E-mail: dvorak@geonika.cz, martinat@geonika.cz, klusacek@geonika.cz, d.vanderhorst@bham.ac.uk

² Zemědělská fakulta | ² Faculty of Agriculture
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích | University of South Bohemia in České Budějovice
✉ Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: josefnav@gmail.com

³ Ústav geografie | ³ Department of Geography
Prírodovedecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach | University of Pavol Jozef Safarik in Kosice
✉ Jesenná 5, 040 01 Košice, Slovak Republic
E-mail marian.kulla@upjs.sk

Anotace

Obnovitelné zdroje energie a jejich podpora je v České republice široce diskutovaným tématem, které budí emoce na škále od souhlasu až po naprosté odmítání. Nicméně právě podpora z národních i evropských zdrojů je faktorem, který nejvýznamněji ovlivnil dynamický rozvoj tohoto sektoru v poslední dekádě. Bioplynové stanice jsou jednou z variant zařízení na výrobu obnovitelných zdrojů energie, která vedle solárních elektráren zaznamenala v posledních letech nejvýznamnější růst svých kapacit. Předkládaný příspěvek si klade za cíl nejprve analyzovat samotný fenomén bioplynových stanic, jeho legislativní, strategickou podporu, podpůrné finanční nástroje, jednotlivé typy stanic a dále analyzovat na základě dostupných statistických dat prostorové rozmístění jednoho z jejich typů, a to zemědělských bioplynových stanic. Na základě srovnání dat o bioplynu a dat o zemědělské výrobě jsou vyvozovány základní konsekvence mezi propady zemědělské výroby v regionech České republiky a nárůsty počtů a instalovaných výkonů zemědělských bioplynových stanic. Krátce je rovněž analyzována struktura osevních ploch a intenzita chovů hospodářských zvířat a jejich souvislosti s rozmístěním zemědělských bioplynových stanic. Lze konstatovat, že zemědělské bioplynové stanice

mají stále rostoucí vliv na strukturu osevních ploch zemědělství České republiky a jsou veřejností i samotnými zemědělci více považovány za alternativní zdroj příjmů než příspěvek k ochraně životního prostředí, omezení produkce skleníkových plynů a změně klimatu.

Klíčová slova

bioplyn, zemědělství, Česká republika, prostorové rozmístění

Annotation

Renewable sources of energies and its support have been recently experiencing wide public debate in the Czech Republic that varies from agreement to complete denial. Nevertheless support from national and EU sources is factor that heavily influenced dynamic development of this sector in last decade. Anaerobic digestion plants are one of options for production of renewable energies that have experienced next to solar plants the most important increase of its installed capacities. This contribution aim to firstly analyse phenomenon of anaerobic digestion plants, its legal, strategic support, supporting financial incentives, individual types of such plants and secondly based on available statistical data analyse spatial distribution of agricultural anaerobic digestion plants. On basis of comparison of data for increasing biogas production and declining agriculture in regions of the Czech Republic basic consequence are deduced. In context of spatial distribution of agricultural anaerobic digestion plants structures of sowing areas and intensities of animal husbandry are shortly discussed. We can conclude that agricultural anaerobic digestion plants have been increasingly influencing structure of sowing areas of agriculture of the Czech Republic and such facilities are in both agricultural sector and wide society perceived more as alternative source of income than contribution to environment protection, limitations for greenhouse gases production and climate change.

Key words

biogas, agriculture, Czech Republic, spatial differentiation

JEL classification: Q2

Úvod

Bioplynové stanice jsou v České republice fenoménem, který se v poslední dekádě stále více objevuje jak v urbánním, tak především v rurálním prostoru. Zatímco v roce 2002 bylo evidováno pouze 11 instalací bioplynových stanic s celkovým výkonem 4,19 MW, aktuálně (2013) je takovýchto instalací v České republice 481 o výkonu 363 MW. Nicméně v souvislosti se závazkem České republiky vůči Evropské unii, který do roku 2020 předpokládá minimálně 13 % energie vyrobené z obnovitelných zdrojů (Národní plán na podporu obnovitelných zdrojů energie, 2010), lze očekávat další významný rozvoj tohoto sektoru energetiky. Aktuálně se bioplyn podílí na obnovitelných zdrojích energie 15,9 % (2013), do konce této dekády je předpokládán nárůst na 24 % (cca 417 MW). Očekává se tedy, že počet bioplynových stanic bude v tomto časovém horizontu (do roku 2020) pravděpodobně zvýšen o přibližně 60-80 stanic a instalovaný výkon o dalších cca 15 % oproti dnešnímu stavu. Je však otázkou, jakým způsobem a jakými prostředky či nástroji, prostřednictvím jakých kroků je možné, či lépe řečeno vhodné, rozmístění i vlastní fungování bioplynových stanic či jejich parametry regulovat.

Tento příspěvek si klade za cíl nejprve analyzovat samotný fenomén bioplynových stanic, jeho legislativní, strategickou podporu, podpůrné finanční nástroje, jednotlivé typy stanic a dále analyzovat na základě dostupných statistických dat prostorové rozmístění jednoho z jejich typů, a to zemědělských bioplynových stanic. Na základě srovnání dat o bioplynu a dat o zemědělské výrobě jsou vyvozovány základní konsekvence mezi propady zemědělské výroby v regionech České republiky a nárůsty počtů a instalovaných výkonů zemědělských bioplynových stanic. Krátce je rovněž analyzována struktura osevních ploch a intenzita chovů hospodářských zvířat a jejich souvislosti s rozmístěním zemědělských bioplynových stanic.

1. Legislativní a strategické předpoklady pro rozvoj bioplynového sektoru

Legislativní a strategická opatření jsou základními předpoklady, jimiž je formován rozvoj obnovitelných zdrojů v České republice. Právní úprava v oblasti energetiky je v České republice tvořena třemi hlavními zákonnými předpisy - Zákonem č. **458/2000 Sb.**, o podmínkách podnikání a výkonu státní správy v energetických odvětvích (též energetický zákon), který upravuje základní podmínky pro podnikání a státní regulaci v elektroenergetice, plynárenství a teplárenství. Kromě jiného se zabývá také licencemi pro výrobu elektřiny a zakotvuje právo přednostního připojení výrobců elektrické energie a tepla z obnovitelných zdrojů k distribuční síti. Dále jde o Zákon č. **406/2000 Sb.**, o hospodaření energií, jež určuje pravidla pro efektivní a šetrné využívání energií a energetických zdrojů.

Důležitým mezníkem pro historii podpory obnovitelných zdrojů v České republice bylo vydání Zákona č. 180/2005 Sb., o podpoře výroby elektřiny z obnovitelných zdrojů energie (zákon o podpoře využívání obnovitelných zdrojů), který upravuje v souladu se Směrnicí EU č. 2001/77/ES způsob podpory výroby elektřiny z obnovitelných zdrojů, neboť mezi jeho základní cíle patřilo zvýšit podíl obnovitelných zdrojů na hrubé spotřebě elektrické energie v ČR na 8 % k roku 2010, což se díky boomu solární energetiky podařilo, a vytvořit podmínky pro další zvyšování tohoto podílu po roce 2010 (viz výše). Zákon stanovil povinnost provozovatelů přenosových, soustav přednostně připojit výrobce elektřiny z obnovitelných zdrojů, kteří splňují podmínky stanovené energetickým zákonem. Zákon se také věnoval problematice podpory obnovitelných zdrojů prostřednictvím výkupních cen elektřiny a zelených bonusů, které pak každoročně na základě svého cenového rozhodnutí vyhláší Energetický regulační úřad (ERÚ).

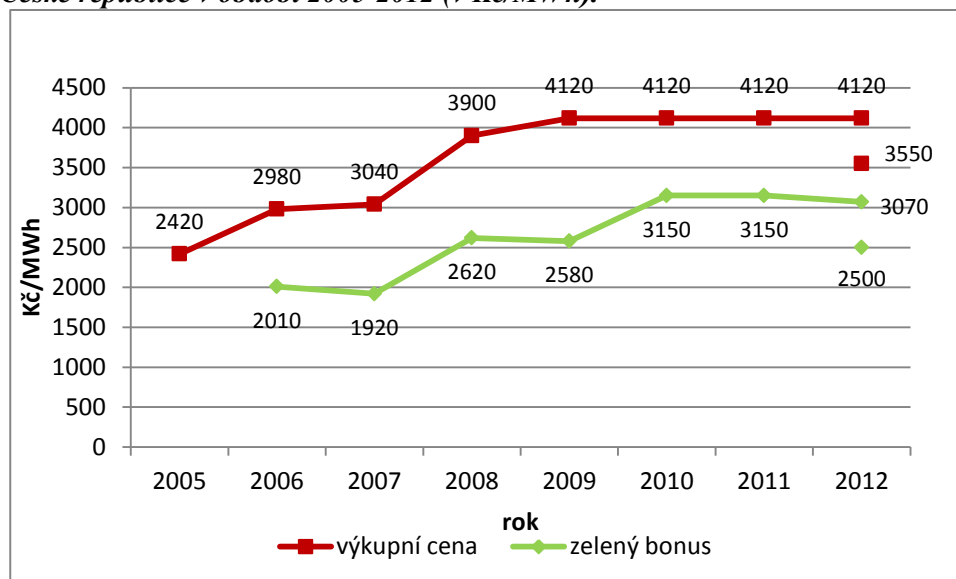
Tento zákon byl k 1. lednu 2013 nahrazen Zákonem č. **165/2012 Sb.**, o podporovaných zdrojích energie, který ho komplexně novelizuje. V tomto případě šlo o reakci na Směrnicí EU č. 2009/28/ES a z ní vzešlý Národní akční plán pro obnovitelné zdroje energie v České republice z roku 2010. Mezi základní cíle tohoto zákona patří zvýšit podíl obnovitelných zdrojů na hrubé spotřebě energie v ČR na 13,5 % k roku 2020, nicméně současně má „zohlednit zájmy zákazníků na minimalizaci dopadů podpory obnovitelných zdrojů na ceny energií pro zákazníky v ČR“ (§1 odstavec 2 písmeno d zákona č. **165/2012 Sb.**). Má tak v podstatě zamezit dalšímu nekontrolovatelnému růstu obnovitelných zdrojů a tím i objemu jeho finanční podpory, neboť ten je součástí ceny elektrické energie pro koncového zákazníka a neúměrně roste. Tento cíl je naplněn navázáním podpory výkupních cen pro obnovitelné zdroje energie na cíle Národního akčního plánu pro obnovitelné zdroje energie (2010), který vyčísľuje instalovaný výkon jednotlivých druhů obnovitelných zdrojů pro každý rok na období let 2010–2020. Při dosažení tohoto ročního cíle nebude již zákonná povinnost nové zdroje podporovat formou výkupních cen, či zeleného bonusu.

2. Podpora bioplynových stanic

Podpora výroby bioplynu jako obnovitelného zdroje energie je v podmínkách České republiky realizována dvojím způsobem. Jednak podporou samotné výstavby bioplynových stanic, jednak zajištěním výkupu elektrické energie, případně podporou kombinované výroby elektřiny a tepla prostřednictvím garantovaných výkupních cen a zelených bonusů (tzv. feed-in tariff). Podpora produkce bioplynu prostřednictvím feed-in tariffů je v České republice nastavena od roku 2002. Každoročně je revidována, platí v daném roce pouze pro nové instalace, dřívějším zdrojům je pak jejich původní výkupní cena valorizována. Od roku 2006, kdy vstoupil v platnost zákon č. 180/2005 Sb. je pak garantována i patnáctiletá návratnost investic do výstavby bioplynové stanice. Podporované výkupní ceny elektrické energie a zelené bonusy pro zemědělské bioplynové stanice, které uvádí graf 1, nezaznamenaly tak významnou dynamiku jako u solární energetiky, jsou od roku 2009 v celku stabilní a činí 4 120 Kč za 1MWh elektrické energie. Pouze v roce 2012 došlo ke snížení podpory pro bioplynové stanice, které nesplňovaly dodatečné kritérium, a to využívání alespoň 10 % tepla produkovaného v bioplynových stanicích jako vedlejší produkt při výrobě bioplynu. Tyto bioplynové stanice se tak svou podporou dostaly na úroveň bioplynových stanic zpracovávajících odpady

(výkupní ceny elektrické energie 3 550 Kč/MWh a zelený bonus 2 500 Kč/MWh), která je obecně v českých podmínkách nižší.

Graf 1: Vývoj výkupních cen elektrické energie a zelených bonusů pro zemědělské bioplynové stanice v České republice v období 2005-2012 (v Kč/MWh).

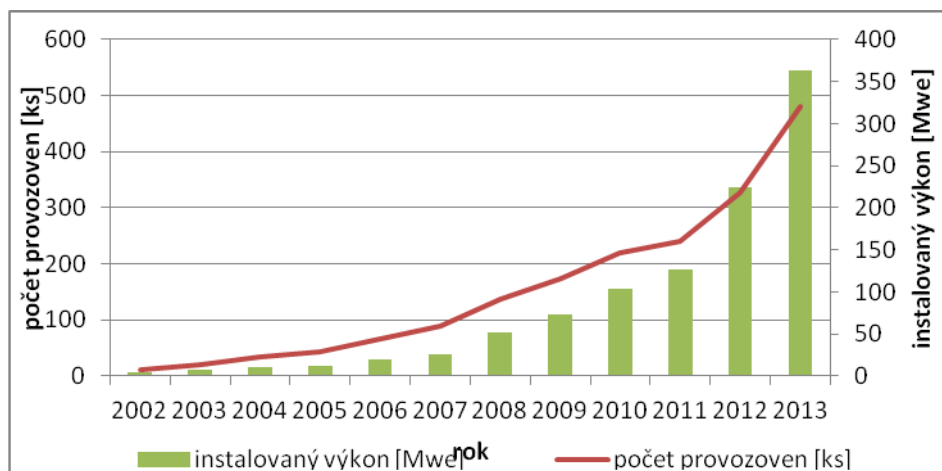


Zdroj: Energetický regulační úřad (ERÚ), vlastní zpracování

Průměrné investiční náklady bioplynové stanice, které ve své studii uvádí Dvořáček (2009), se pohybují pro zemědělské bioplynové stanice v hodnotě přibližně 100 tisíc Kč/kW instalovaného výkonu. V případě bioplynové stanice zaměřené na zpracování odpadů jde o částku v rozmezí 200-250 tisíc Kč/kW. Jejich rozdílná výše je dána odlišným charakterem použité technologie a zpracovávaných surovin a obecně i zde platí ekonomický koncept úspor z rozsahu (economies of scale – viz např. Krugman, 1980), kde platí, že čím má bioplynová stanice nižší instalovaný výkon, tím vyšší jsou investiční náklady na jednotku kW.

Výstavba většiny provozovaných bioplynových stanic byla v České republice spolufinancována z veřejných zdrojů. Hlavními zdroji byly prostředky z Programu rozvoje venkova České republiky pod gescí Ministerstva zemědělství, dále pak Operační program Životní prostředí - prioritní osy 3: Udržitelné využívání zdrojů energie (Ministerstvo životního prostředí) a Operační program Podnikání a inovace - prioritní osa 3: Efektivní energie (Ministerstvo průmyslu a obchodu). Význam subvencí pro bioplynový sektor je dobře patrný i z grafu 2, kde první výraznější nárůst počtu stanic spadá do roku 2008, tedy do období realizace schválených projektů na výstavbu bioplynových stanic z první výzvy Programu rozvoje venkova. Celkem bylo do roku 2012 z tohoto programu podpořeno 178 projektů částkou 3,147 miliard Kč (Diverzifikace činností nezemědělské povahy III.1.1.b, Podpora zakládání podniků a jejich rozvoje III.1.2.b), přičemž maximální výše podpory byla stanovena na 40 až 60 % podle velikosti podniku žadatele (Program rozvoje venkova České republiky na období 2007 – 2013, 2010). Průměrná výše dotace na jednu bioplynovou stanici zemědělského typu činila 17,7 milionu Kč. Z Operačního programu Životní prostředí bylo podpořeno 6 projektů za 142 milionů Kč., z Operačního programu Podnikání a inovace 35 projektů částkou 520 mil Kč (podpořeny byly projekty jak zemědělských, tak i odpadových bioplynových stanic), celkem šlo tedy o více než 3,8 miliardy Kč za všechny uvedené bioplynové zdroje celkem. Je možné konstatovat, že většina zmíněných podpor byla investována v zemědělských bioplynových stanicích, v případě ostatních typů bioplynových stanic (viz níže) nejsou takové podpory příliš obvyklé.

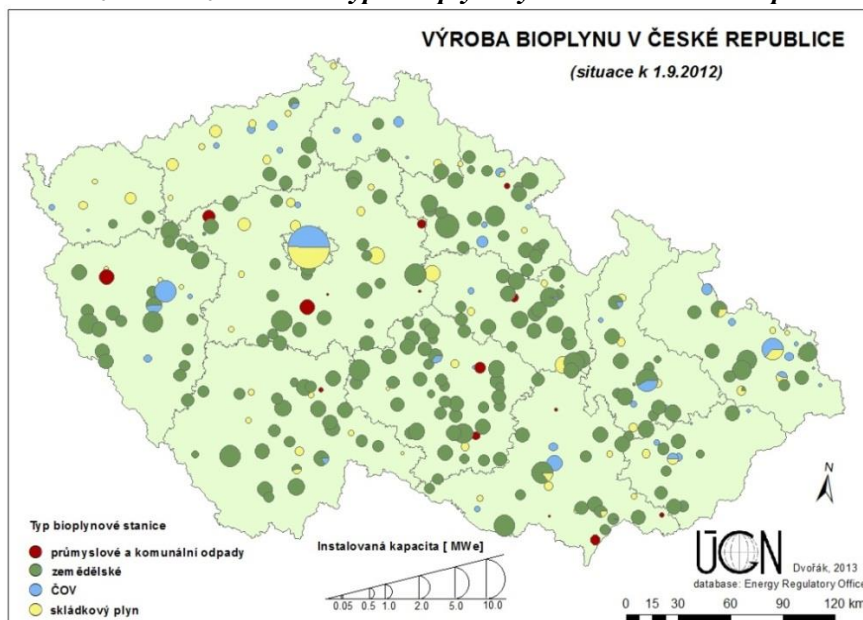
Graf 2: Vývoj instalovaného výkonu a počtu bioplynových stanic v České republice v období 2002-2013



Zdroj: Energetický regulační úřad (ERÚ), vlastní zpracování

Zemědělské bioplynové stanice, kterým se v dalším textu budeme převážně věnovat, zpracovávají cíleně pěstovanou rostlinnou biomasu (kukuřici na zeleno, trávu, víceleté pícniny atd.) a vedlejší produkty živočišné výroby (kejska, hnůj, atp.). Stabilizovaný fermentační zbytek, tzv. digestát, je pak možno využít jako hnojivo (Marada et al., 2008). Prostorové rozmístění bioplynových stanic v České republice ilustruje obrázek 1. Vedle již uvedeného typu zemědělských bioplynových stanic jsou zde uvedeny i bioplynové stanice zpracovávající průmyslové a komunální odpady (červeně), stanice umístěné na čistíčkách odpadních vod (zejména v urbánním prostoru – modře) a stanice, které fungují na skládkách a využívají tzv. skládkový plyn (žlutě).

Obr. 1: Prostorové rozmístění základních typů bioplynových stanic v České republice (2012)



Zdroj: Energetický regulační úřad (ERÚ), vlastní zpracování

3. Propad zemědělství

V další kapitole se zabýváme především zemědělskými bioplynovými stanicemi. Cílem je stručně analyzovat konsekvence mezi propady zemědělské výroby v regionech České republiky a nárůsty počtů zemědělských bioplynových stanic.

Zemědělství České republiky prošlo v posledních dvou dekádách dramatickými strukturálními proměnami. Centrálně plánovaná zemědělská politika, která majoritně ovlivňovala produkční a organizační strukturu zemědělství tehdejšího Československa, byla od počátků 90. let 20. století opouštěna ve prospěch liberalizace, uvolňování celních bariér a umožnění vyšší míry zemědělských a potravinářských importů do České republiky. Procesy jako privatizace (převod majetku do soukromých rukou) a restituce (navrácení majetků původním majitelům) zemědělských pozemků či objektů hluboce ovlivnily rozsah i strukturu zemědělské výroby v České republice. Od počátků nového tisíciletí začíná být nejvlivnější faktorem ovlivňujícím české zemědělství Společná zemědělská politika Evropské unie, nejdříve ve formě předstupních programů, po vstupu země do Evropské unie (2004) její standardní aplikací (Věžník a Konečný, 2011). Propady zemědělství České republiky i proměny jeho organizační struktury jsou regionálně diferencovány v závislosti na přírodních podmínkách a historických předpokladech zemědělského využívání daného území (Martinát et al., 2009).

Bereme-li v úvahu zemědělský sektor České republiky jako celek, pak za dvě dekády od roku 1990 poklesla jeho hrubá zemědělská produkce o 31 % na 17,4 tisíc Kč (na 1 hektar zemědělské půdy ve stálých cenách roku 1989), došlo k omezení počtu skotu o 61 %, počtu prasat o 67 %, poklesly také osevňovací plochy klasických plodin, jako jsou například brambory a narostly osevňovací plochy plodin využívaných pro energetiku. Ve stejném období se spotřeba potravin v České republice nijak výrazně nepropadla, tudíž velká část domácí spotřeby je kryta importy potravin ze států EU i mimo ni. V souvislosti s poklesem českého zemědělství se ve venkovském prostoru objevuje řada nevyužívaných objektů a areálů, často kontaminovaných, které označujeme jako plochy brownfields (Svobodová a Věžník, 2009, Navrátil et al. 2010, Klusáček et al., 2011, 2013). Stále intenzivněji jsou zemědělci nuceni provozovat alternativní zemědělské či nezemědělské aktivity, které tvoří stále se zvyšující podíl jejich příjmů. Tedy od pěstování alternativních plodin, provozování ekologického zemědělství (např. Ilbery a Maye, 2011), zpracování a prodej produktů přímo na farmě, přes aktivity v cestovním ruchu (např. Navrátil et al., 2009) jako příkladu nezemědělských aktivit až po nepotravinářské využívání zemědělské půdy. Příkladem posledního typu je využívání půdy pro pěstování zemědělských plodin pro energetické účely (např. řepka olejná) či plodin přímo pro bioplynové stanice (kukuřice na zeleno, pícniny atd.).

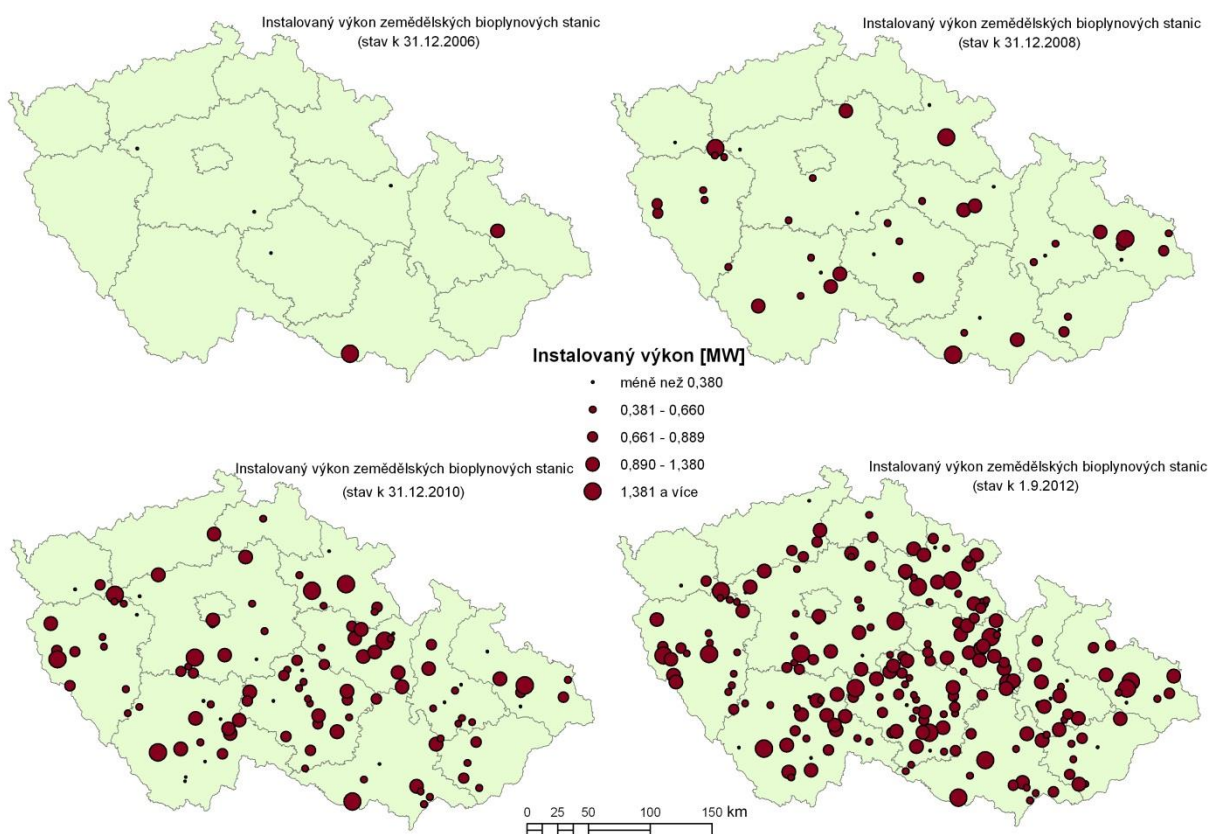
Informaci o dynamice, s jakou se od roku 2006 šířily zemědělské stanice ve venkovském prostoru České republiky, podává obrázek 2. Je samozřejmě nezbytné konstatovat, že stěžejním předpokladem pro tak výrazný nárůst počtu bioplynových stanic, je subvenční politika státu a Evropské unie. Stanice, které by vznikaly bez podpory, jsou spíše výjimkou (jde například o bioplynovou stanici v Palkovicích v Moravskoslezském kraji či obci Lípa v kraji Vysočina - Trnavský, 2012). V případě ostatních typů bioplynových stanic jsou tyto případy v naprosté většině. Nicméně zmíněné příklady naznačují, že bioplynovou stanici je možné vybudovat i bez dotačních zdrojů. Z historického úhlu pohledu jsou počátky bioplynových stanic na území České republiky kladeny do poloviny 70. let 20. století, kdy byla vybudována bioplynová stanice v Třeboni, a to na místní čistírně odpadních vod, kam byla dodávána i kejda prasat z blízkých velkokapacitních vepřinů (o kapacitě cca 30 tisíc kusů prasat). V tomto období však byla takováto forma zpracovávání zemědělských odpadů považována spíše za experiment.

Navázat se podařilo o 30 let později, nicméně ještě v roce 2006 bylo v České republice provozu pouze 6 zemědělských bioplynových stanic, z nichž pouze dvě měly instalovaný výkon vyšší než 1 MW (bioplynová stanice ve Velkém Karlově v Jihomoravském kraji a v Klokočově v okrese Opava). Regiony, kde je bioplynových stanic aktuálně nejméně, jsou kraje Karlovenský (instalovaný výkon 1,1 MWh), Liberecký (1,6 MWh), Ústecký (3,7 MWh) a naopak kraje s nejvyšším počtem zemědělských bioplynových stanic je Vysočina (30,8 MWh) spolu s Jihočeským (20,2 MWh) a Pardubickým krajem (19,1 MWh). Největší instalovaný výkon evidujeme v případě bioplynové stanice v Královéhradeckém kraji, konkrétně v obci Králíky, a to 2,5 MWh.

Jak napovídá obrázek 2, stěžejním faktorem ovlivňujícím rozmístění zemědělských bioplynových stanic v České republice, jsou přírodní podmínky pro zemědělské hospodaření. Dále lze diskutovat o

významu míry akceptace jednotlivých projektů stanic na regionální (odvolací orgány v případě stížností) i lokální úrovni (místní obyvatelstvo), ale i o míře podnikatelské aktivity zemědělců v jednotlivých regionech. Svůj význam mají rovněž i příklady dobré praxe bioplynových stanic (Stonava v Moravskoslezském kraji, Třeboň v Jihočeském kraji, Letohrad v Pardubickém kraji). Zde je šíření tohoto typu obnovitelných zdrojů intenzivnější (kraj Vysočina, Jihočeský kraj). Pohlédneme-li na problematiku z opačného úhlu pohledu, tedy příkladů špatné praxe, pak je tento jev patrný zejména v oblastech, kde mají bioplynové stanice problémy se svým provozem (technologické potíže a související zápach atd.) a jeho vlivy na kvalitu života v dané obci. Jako jistý typ příkladu špatné praxe například na území Jihomoravského kraje slouží bioplynová stanice ve Velkém Karlově, o čemž svědčí i zprávy publikované lokálními médii (viz např. tisková zpráva České inspekce životního prostředí – Bioplynová stanice Velký Karlov zaplatí pokutu 5 milionů z roku 2009; či zprávy z lokálních médií – Kdo zastaví bioplynku ve Velkém Karlově z roku 2010; Bioplynová stanice u Znojma nebude, pomohla petice z roku 2012). Relativně vyšší shluky zemědělských bioplynových stanic nalézáme spíše v periferních rurálních polohách s podprůměrnými přírodními podmínkami pro klasické zemědělství (například pás táhnoucí se od jihozápadu Českomoravskou vrchovinou na severovýchodu do podhůří Orlických hor či oblast podhůří Českého lesa v západních Čechách). Rovněž je na zvýšený výskyt bioplynových stanic patrný vliv mezikrajských periferních poloh na hranicích mezi Středočeským a okolními kraji (s vyšší intenzitou na severu, západě, méně na jihu). V případě Středočeského kraje lze dát daný fakt do souvislosti se širokým suburbánním prstencem obcí okolo hlavního města, kde je možnou bariérou nově přistěhované obyvatelstvo.

Obr. 2: Dynamika růstu počtu a instalovaného výkonu zemědělských bioplynových stanic v České republice (2006, 2008, 2010, 2012)

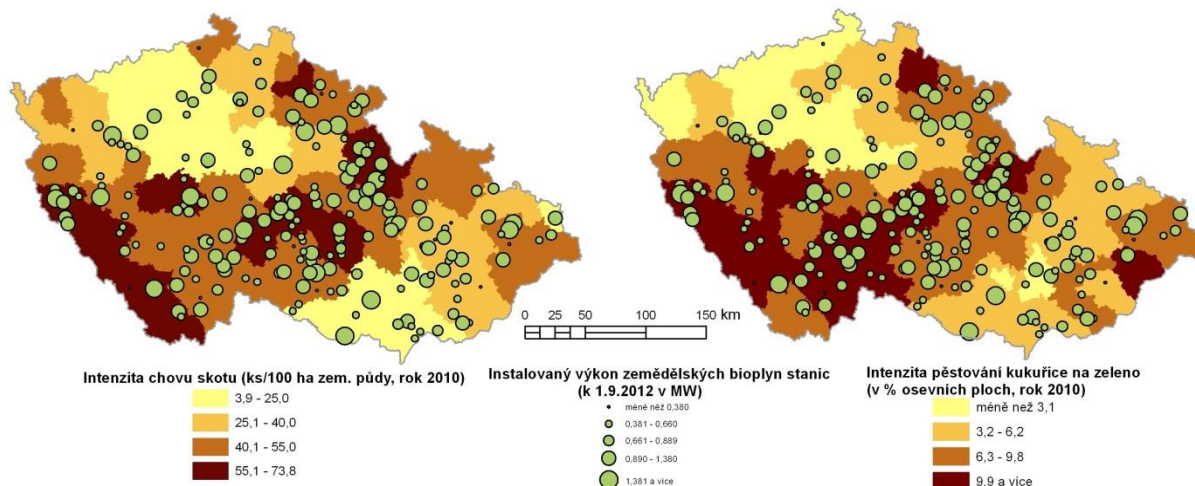


Zdroj: Energetický regulační úřad (ERÚ), vlastní zpracování

Zemědělské bioplynové stanice byly hodnoceny i v souvislosti se zaměřením jednotlivých okresů, v nichž jsou lokalizovány, na produkci konkrétních zemědělských plodin a chov hospodářských zvířat. Základním východiskem zde byl předpoklad, že větší počet bioplynových stanic s vyšším instalovaným výkonem v okrese, se musí odrážet i ve struktuře osevních ploch a intenzitě chovu hospodářských zvířat. Byly hodnoceny osevní plochy řady zemědělských plodin, nicméně s ohledem

na nejčastěji využívané vstupy do bioplynových stanic, byly podrobněji analyzovány zejména osevní plochy kukuřice na zeleno, jednotlivých typů pícnin, dále intenzita chovu skotu (viz obrázek 3) či prasat a drůbeže.

Obr. 3: Intenzita zemědělské výroby (chov skotu, kukuřice na zeleno) a prostorové rozmístění zemědělských bioplynových stanic



Zdroj: Energetický regulační úřad (ERÚ), vlastní zpracování

Lze konstatovat, že zvýšené podíly osevních ploch kukuřice na zeleno, ale také zvýšené intenzity chovu skotu, korelovaly s územími, kde je koncentrován vyšší počet zemědělských bioplynových stanic. V případě kukuřice na zeleno šlo o pás území od Šumavy přes Jihočeské pánve k Českomoravské vrchovině a dále na sever k podhůří Orlických a Jizerských hor. V případě souvislosti s intenzitami chovu skotu šlo o obdobná území.

S ohledem na energetický potenciál zmíněných vstupů je zarážející relativně nízká korelace výskytu bioplynových stanic s intenzitou chovu drůbeže, neboť drůbeží kejda má mnohem (až 4x) vyšší energetickou výtěžnost, než skot. Vysokým energetickým potenciálem rovněž disponují obilniny, či řepka olejná (až 3x více než kukuřice na zeleno). Naopak nejnižší energetický potenciál je udáván pro odpady z chovů prasat, a to až o polovinu méně než v případě skotu (Banks et al., 2006).

Závěr

Do roku 2020 je ve venkovském prostoru České republiky očekáváno další rozšiřování sektoru zemědělských bioplynových stanic. Lze předpokládat, že instalovaný výkon stanic naroste o cca 15 % (na 417 MW) a jejich počet se na konci této dekády ustálí na přibližně 550. Je nepochybné, že bioplynové stanice mají své ekonomické, sociální i environmentální konsekvence, které se projevují zejména v místě (obci), kde jsou takovéto provozy lokalizovány (k tématu se v obecné rovině vyjadřují např. také Van der Horst, 2009, Frantál a Kučera, 2009 či Frantál a Kunc 2010, 2011). Tyto konsekvence mohou být jak pozitivní (zvýšení či udržení počtu pracovních příležitostí v obci, zvýšení a stabilizace příjmů pro zemědělce, využití odpadů ze zemědělské výroby, vhodná likvidace nepotřebné senáže, likvidace posečené trávy z obecních pozemků, možné zpracování biodpadů z domácností, snížení závislosti na fosilních palivech, možné využití potenciálu tepla, využití digestátu jako hnojiva, snížení emisí CO₂ atd.), tak i negativní (využívání zemědělských plodin pro energetiku, závislost na dotacích, administrativní zátěž, ovlivnění kvality života v obci – možný zápach a zvýšená doprava v obci, etický problém při využívání půdy pro nepotravinářské účely, možné snížení atraktivity obce atd.).

Rozhodujícím faktorem, který ovlivňuje rozvoj sektoru bioplynových stanic, je dotační politika státu a Evropské unie. Podporu je možné získat jak na samotnou investici, tak i na provoz stanice ve formě

garantovaného výkupu vyrobené elektrické energie. A právě prostřednictvím dotací lze dosáhnout takové regulace odvětví bioplynových stanic, která by vyhovovala nejen nezbytnosti zvýšení příjmů zemědělcům (což je v současné době hlavním cílem podpůrných programů), ale také aby koncepčněji působila ve prospěch životního prostředí. Lze diskutovat o provázání dotací s povinností využívat ve větší míře odpadní teplo, více regulovat možné vstupy do bioplynových stanic s cílem omezení využívání kukuřice, zvýšit míru využívání zemědělských odpadů, ale i bioodpadů z domácností, provázat dotace s provozováním vlastních chovů hospodářských zvířat atd. – viz např. Hlaváček, et al., 2012).

Z výše uvedených analýz vyplývá, že se zemědělské bioplynové stanice staly ve venkovském prostoru České republiky výrazným fenoménem, který významně ovlivňuje i strukturu osevních ploch (nárůst ploch plodin, kterou jsou využívány jako vstupy do bioplynových stanic). Na druhou stranu dramatické propady počtů a intenzit chovů hospodářských zvířat v posledních letech (počet prasat například poklesl oproti roku 2004 o téměř 50 %) lze chápat také jako jistý typ ohrožení vstupů do bioplynových stanic. Soužití bioplynových stanic a zemědělství se na první pohled zdá jako oboustranně výhodný vztah. Zemědělství, které obtížně hledá odbyt pro své produkty na českém trhu přesyceném levnými importy, je nalézá v bioplynových stanicích. Naopak bioplynové stanice slouží zemědělcům jako alternativní zdroj příjmů, jímž financují i ostatní aktivity, které v současných podmínkách nejsou příliš tržně rentabilní (chov prasat, skotu atd.). Nicméně výše zmíněná výhodnost vztahu zemědělství a sektoru bioplynových stanic má své slabiny. Jednak využívání zemědělské půdy pro nepotravinářské účely budí časté kontroverze mezi veřejností, ale i mezi samotnými zemědělci, jednak z pohledu životního prostředí by bylo mnohem užitečnější, kdyby byly bioplynové stanice intenzivněji specializovány na energetické zpracování bioodpadů ať už z vlastního zemědělského hospodaření, z domácností v lokalitě či blízkém okolí, případně zpracování trávy, což jsou produkty, jejichž nepochybný potenciál zůstává z velké části stále mimo pozornost.

Literatura

- [1] BANKS, C. J., SALTER, A. M., CHESSHIRE, M. Potential of anaerobic digestion for mitigation of greenhouse gas emissions and production of renewable energy from agriculture: barriers and incentives to widespread adoption in Europe. *Problems in Agro-Industries, 7th Symposium on Waste Management*, Amsterdam, September 27-29, 2006.
- [2] DVORÁČEK, T. *Ekonomika bioplynových stanic pro zpracování BRO*. *Biom.cz* [online]. 2010. [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <<http://biom.cz/cz/odborne-clanky/ekonomika-bioplynovych-stanic-pro-zpracovani-bro>>.
- [3] FRANTÁL, B., KUČERA, P. Impacts of the operation of wind turbines as perceived by residents in concerned areas. *Moravian Geographical Reports*, 2009, 17, 2: 35-45.
- [4] FRANTÁL, B., KUNC, J. Factors of the uneven regional development of wind energy projects (a case of the Czech Republic). *Geografický Časopis / Geographical Journal*, 2010, 62, 3: 183-201.
- [5] FRANTÁL, B., KUNC, B. Wind turbines in tourist landscape: Czech experience. *Annals of Tourism Research*, 2011, 38, 2: 499-519.
- [6] HLAVÁČEK, M., DOUCHA, T., FIALKA, J., BEČVÁŘOVÁ, V., ČECHURA, L., ECK, V., SEKÁČ, P., BENEŠ ŠPALKOVÁ, J., JÍLEK, P., KREUTZER, T. *Strategie pro růst. České zemědělství a potravinářství v rámci Společné zemědělské politiky EU po roce 2013*. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR, 2012, 64.
- [7] ILBERY, B., MAYE, D. Clustering and the spatial distribution of organic farming in England and Wales. *Area*, 2011, 43, 1: 31-41.
- [8] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., KUNC, J., MARTINÁT, S., NOVÁKOVÁ, E. The post-industrial landscape in relation to local self-government in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 2011, 19, 4: 12-28.
- [9] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., MARTINÁT, S., KUNC, J., OSMAN, R., FRANTÁL, B. Regeneration of agricultural brownfields in the Czech Republic - Case study of the South Moravian Region. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 2013, 61, 2: 549—561.

- [10] KRUGMAN, P. Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade. *The American Economic Review*, 1980, 70, 5, 950-959.
- [11] MARADA, P., VEČEŘOVÁ, V., KAMARÁD, L., DUNDÁLKOVÁ, P., MAREČEK, J. *Příručka pro nakládání s digestátem a fugátem*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2008, 30.
- [12] MARTINÁT, S., KLAPKA, P., NOVÁKOVÁ, E. Changes of spatial differentiation in livestock breeding in the Czech Republic after 1990. *Rural Studies* (PAN Warszawa), 2008, 15: 97-120.
- [13] *Národní akční plán České republiky pro energii z obnovitelných zdrojů*. Praha: Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR, 2010, 97.
- [14] NAVRÁTIL, J., MARTINÁT, S., KALLABOVÁ, E. Perception of angling as tourist attractivity in South Bohemian Basin. *Agricultural Economics - Czech*, 2009, 55, 10: 508-518.
- [15] NAVRÁTIL, J., PÍCHA, K., HŘEBCOVÁ, J. The importance of historical monuments for domestic tourists: The case of South- Western Bohemia (Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, 2010, 18, 1: 45-61.
- [16] *Program rozvoje venkova České republiky na období 2007 – 2013*. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR, 2010, 221.
- [17] SVOBODOVÁ, H., VĚŽNÍK, A. To the problems of agricultural brownfields in the Czech Republic, case study of the Vysocina Region. *Agricultural Economics – Czech*, 2009, 55, 11: 550-556.
- [18] Van DER HORST D. Spatial planning of wind turbines and the limits of ‘objective’ science. *Moravian Geographical Reports*, 2009, 17, 2: 46-51.
- [19] TRNAVSKÝ, J. Bioplynové stanice jsou efektivní i bez dotace. *Energie*, 2011, 21, 6.
- [20] VĚŽNÍK, A., KONEČNÝ, O. Agriculture of the Czech Republic after Accession to the EU: Regional Differentiation. *Moravian Geographical Reports*, 2011, 19, 1: 50–60.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu OPVK pod názvem „Energetika v krajině: inovace, dynamizace a internacionalizace výzkumu“ (CZ.1.07/2.3.00/20.0025).

BIOPLYNOVÉ STANICE VE VENKOVSKÉM PROSTORU: POZNÁMKY K JEJICH AKCEPTACI MÍSTNÍM OBYVATELSTVEM

ANAEROBIC DIGESTION PLANTS IN RURAL SPACE: SOME COMMENTS ON THEIR ACCEPTANCE AT COMMUNITY LEVEL

MGR. STANISLAV MARTINÁT¹

BC. VERONIKA MELNÍKOVÁ¹

MGR. PETR DVOŘÁK, PH.D.²

MGR. PETR KLUSÁČEK, PH.D.³

RNDR. JOSEF NAVRÁTIL, PH.D.⁴

DRS. DAN VAN DER HORST, PH.D.⁵

¹ *Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné* | ¹ *Silesian University in Opava*
Slezská univerzita v Opavě | *School of Business Administration in Karvina*
✉ *Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: martinat@opf.slu.cz

² *Oddělení environmentální geografie* | ² *Department of Environmental Geography*
Ústav geoniky AV ČR | *Institute of Geonics, Academy of Sciences of the CR*
✉ *Studentská 1768 708 00, Ostrava, Czech Republic*
E-mail: dvorak@geonika.cz

³ *Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy* | ³ *Dep. of Reg. Development and Public*
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | *Administration, Faculty of Reg. Development and*
Mendelova univerzita v Brně | *International Studies*
Mendel University in Brno
✉ *Třída Generála Píky 2005/7, 628 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: petr.klusacek@mendelu.cz

⁴ *Katedra biologických disciplín* | ⁴ *Department of biological disciplines*
Zemědělská fakulta | *Faculty of Agriculture,*
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích | *University of South Bohemia*
✉ *Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Czech Republic*
E-mail: josefnav@gmail.com

⁵ *School of Geography*
Earth and Environmental Sciences
University of Birmingham
✉ *Edgbaston, Birmingham B15 2TT, United Kingdom*
E-mail: d.vanderhorst@bham.ac.uk

Anotace

Význam energie generované z obnovitelných zdrojů v České republice neustále stoupá. Jedním ze sektorů obnovitelných zdrojů energií, který se v posledních letech dynamicky rozvíjí, je produkce

bioplynu. Počet bioplynových stanic a jejich instalovaný výkon zaznamenal v poslední dekádě dramatický růst (z 11 instalací o výkonu 4,19 MW v roce 2002 na 481 instalací s výkonem 363 MW v roce 2013). Je nepochybné, že fungování bioplynových stanic, stejně jako ostatních typů zařízení využívajících obnovitelné zdroje (větrné elektrárny, solární elektrárny atd.), přináší jako alternativa vůči vyčerpávaným fosilním zdrojům řadu pozitiv. Nicméně s jejich lokalizací, realizací, i samotným provozem je spojena řada problémů, které mají významný vliv jak na kvalitu života dané obce, tak i na prostorové vztahy v rámci obce či vzhled krajiny. Tento příspěvek se zabývá sociálně-prostorovými aspekty obnovitelných zdrojů energie se zaměřením na bioplynové stanice a jejich akceptaci obyvatelstvem na lokální úrovni. Problematika je diskutována na příkladu České republiky se zaměřením na faktory, které ovlivňují míru akceptace tohoto typu obnovitelných zdrojů energií. Jako případová studie bylo provedeno dotazníkové šetření zaměřené akceptací místní bioplynové stanice místním obyvatelstvem v obci Stonava (Moravskoslezský kraj), kde bylo provedeno dotazníkové šetření. Rovněž byla analyzována samotná bioplynová stanice, její vstupy, výstupy, jejich využití a samotný proces plánování, realizace i provozu tohoto projektu. Pozornost je věnována zejména souvislostem soužití venkovského obyvatelstva a bioplynové stanice.

Klíčová slova

obnovitelné zdroje energie, bioplyn, akceptace, venkov

Annotation

Importance of energy generated from renewable sources has been recently constantly increasing. One of sectors where huge development has been experienced is anaerobic digestion plants sector (biogas stations). Its number and installed capacities have dramatically risen in last decade in the Czech Republic (11 installations with 4,19 MW in 2002, 481 installations with 481 MW in 2013). There is no doubt that operation of anaerobic digestion plants, alike other types of renewable sources of energy (wind power plants, solar power plants etc.), yields as alternative to non-renewable fossil sources plenty of positives. However problems are linked to renewable energy projects too. Such problems are connected to its location, realisation and operation of such facilities that might have important impact on both quality of life, landscape character and spatial relations within municipality. This contribution deals with socio-spatial aspects of renewable sources of energy with focus on anaerobic digestion plants and their acceptance by population on local level. This problem is discussed on example of the Czech Republic and is focused on factors that influence level of acceptance of this type of renewable sources of energy. As case study anaerobic digestion plant in Stonava municipality (Moravian-Silesian Region) was chosen where questionnaire survey with local population was carried out. Also parameters of Stonava anaerobic digestion plant are being analysed from the point view of its inputs, outputs, its use, planning process, incentives and operation of this facility. Attention has been primarily paid to consequences of coexistence of rural population and anaerobic digestion plant.

Key words

renewable sources of energy, biogas, acceptance, rural regions

JEL classification: Q2

Úvod

Předkládaný příspěvek se ve své první části věnuje teoretickým aspektům a předpokladům akceptace obnovitelných zdrojů energie se zaměřením na venkovský prostor. Na příkladu případové studie bioplynové stanice ve Stonavě jsou diskutovány pozitivní přínosy, bariéry či negativní dopady fungování takového typu zdroje obnovitelné energie ve venkovském prostoru.

1. Teoretická východiska

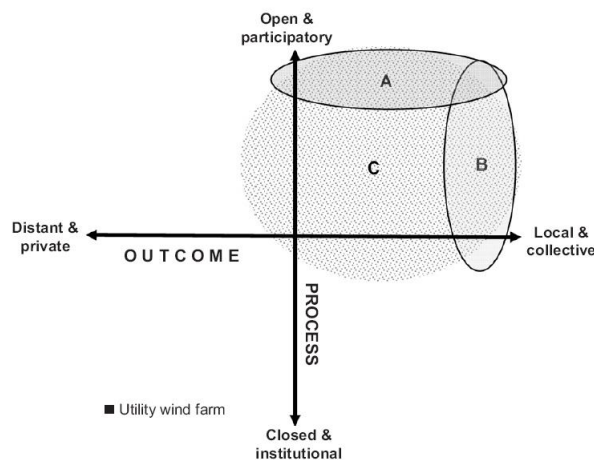
Rozvoj venkova je značně neurčitým souslovím, jehož obsah je silně ovlivněn subjektivními názory jednotlivých skupin či individuálních obyvatel rurálního prostoru (Navrátil et al., 2010). Stejně jako existuje rozsáhlý počet nejrůznějších typů či variant venkova (viz například Perlín et al., 2010), existuje i široká škála individualizovaných preferencí vůči jednotlivým fenoménům, procesům či rozvojovým projektům, které jsou na venkově realizovány. Pokud náš pohled zúžíme na rozvojové projekty, měla by panovat obecná elementární shoda nad skupinou projektů, které mají ambici být považovány za veřejně prospěšné. Navzdory velmi vágnímu a nutno podotknout i velmi subjektivnímu vymezení tohoto pojmu (viz například Sieber, 2005) lze předpokládat, že mezi takovýto typ projektů by měly být řazeny i projekty, které podporují využívání obnovitelných zdrojů energií jako je energie slunce, větru, vody, geotermální energie či energie vyrobená z biomasy. Faktem však zůstává, že i tyto projekty (a často i jejich plánování) vyvolávají kontroverze, které jsou způsobeny jak exogenními, tak i endogenními faktory. Zatímco exogenní faktory, jako jsou nevhodně koncipovaná dotační politika státu (či regionu), nejasná legislativa na podporu obnovitelných zdrojů či volba nevhodné technologie, lze z pohledu místního obyvatelstva považovat za stěží ovlivnitelné, s faktory endogenními (akceptace/odmítnutí projektu, jeho umístění, podceňování údržby či nedodržování technologických postupů) lze pracovat prostřednictvím konkrétních opatření na místní úrovni. A právě akceptaci daného projektu místním obyvatelstvem je možné považovat za klíčový endogenní faktor, který zásadně ovlivňuje, zda bude takovýto projekt realizován či nikoli.

Je všeobecně známým faktem, že fosilní zdroje energetických surovin (ropa, uhlí, zemní plyn) jsou zdroji vyčerpatelnými, jejichž využívání je zpravidla doprovázeno negativními externalitami jako je znečištěné životní prostředí (viz blíže například Otáhal, 2009), snížená kvalita života místního obyvatelstva (Pasten a Santamarina, 2012) či snížený potenciál pro cestovní ruch (Frantál a Kunc, 2011). Dalším trendem, který nehovoří ve prospěch spalování fosilních zdrojů surovin, je klimatická změna a globální oteplování (Turton a Barreto, 2006). Z výše uvedeného by měla vyplývat významná podpora veřejnosti vůči využívání obnovitelných zdrojů energie. Nicméně realita je poněkud složitější. Energie vyrobená z obnovitelných zdrojů je v podmínkách Evropské unie oproti klasickým energetickým zdrojům finančně náročnější a je proto nutná její podpora z veřejných rozpočtů, což budí časté kontroverze (Jacobsson et al., 2009). Rovněž lokalizace projektů některých typů obnovitelných zdrojů má svá nečekaná úskalí, jakkoli by se mohlo zdát, že s ohledem na jejich omezený plošný rozsah (například spalovny biomasy či bioplynové stanice) v porovnání s klasickými zdroji (doly, tepelné elektrárny, ropná pole, jaderné elektrárny) nemají konkurenci. Rovněž jejich relativně jednoduchá demontáž (solární elektrárny) ve srovnání s masivními mnohahektarovými areály, kde jsou zpracovávány klasické suroviny, se zdá být na první pohled výhodou. Do hry však vstupují jiné faktory, které realizaci projektů zásadně ovlivňují (Van der Horst, 2006, 2007, 2009). S postupující deindustrializací společnosti, která se primárně projevuje jako přesun pracovní síly z průmyslu do služeb (Corden a Neary, 1982), se razantně proměňuje vnímání místa obyvatelstvem, a to ať už obyvatelstvem místním či turisty. Projekty, které ještě před několika dekádami budily nadšení široké veřejnosti nad svou technickou dokonalostí (stavby přehrad, továren, bloků jaderných elektráren atd.), jsou dnes posuzovány zcela jinou optikou. Narušení krajinného rázu (např. větrnými elektrárnami), zastavování zemědělské půdy (např. solárními elektrárnami), pěstování zemědělských plodin pro energetické účely (spalování biomasy) či lokace provozů do zástavby obce (např. bioplynové stanice) – to jsou fenomény, se kterými obnovitelné zdroje navzdory své prospěšnosti úzce souvisí a které budí kontroverze mezi veřejností. Je proto nezbytně nutné, aby akceptaci obnovitelných zdrojů místním obyvatelstvem a lokaci těchto projektů byla věnována zvýšená pozornost, a aby byly tyto jevy podrobně zkoumány.

K tématu akceptace obnovitelných zdrojů energie již v současné době existuje relativně obsáhlá odborná literatura. Faktorům, které ovlivňují prostorové rozmístěných větrných elektráren v ČR, se věnuje například Cetkovský a Nováková (2009), Frantál a Kučera (2009) nebo Frantál a Kunc (2010), širší rámec prostorových vztahů, environmentálních a socio-ekonomických souvislostí větrné energetiky zkoumá například Cetkovský et al. (2010). Faktory akceptace větrných (v Dánsku a Indii) a solárních elektráren (v Německu a USA) zkoumali a vzájemně hodnotili Sovacool a Ratan (2012),

příklady akceptace dvou typově odlišných projektů na výroby obnovitelné energie v Německu se zabývali Musall a Kuik (2011). Nejzajímavějším z pohledu konceptuálního zakotvení problematiky je článek zacílený na využívání obnovitelných zdrojů z pohledu prospěšnosti pro obyvatelstvo na komunitní/obecní úrovni (Walker a Devine-Wright, 2008). Autoři diskutují jednotlivé varianty, přínosy i dopady jednotlivých typů vlastnictví projektů zdrojů obnovitelných energií (na ose X - soukromé vs. kolektivně vlastněné projekty – viz obrázek 1), hodnotí i proces přípravy projektů (na ose Y – otevřený vs. uzavřený proces přípravy projektů, participace veřejnosti atd.), aby došli k závěru, že obecně nejprospěšnější (a nejnáze akceptované veřejností) projekty realizace obnovitelných zdrojů jsou takové, jež jsou kolektivně vlastněny lokálními aktéry a na jejichž procesu přípravy projektu participovala veřejnost, která měla možnost tvorbu projektu ovlivnit (sektory A, B, C ve schématu – obrázek 1).

Obr. 1: Varianty přípravy a realizace projektů obnovitelných zdrojů energií z pohledu participace v plánovacím procesu a výsledného přínosu pro lokální komunitu



Zdroj: Walker a Devine-Wright (2008)

Z pohledu využívání bioplynu lze k výše uvedenému schématu diskutovat nad možností připojení třetí osy (osy Z), která by znázorňovala ve své části nad osou X majoritní využívání odpadů ze zemědělských činností, odpadů z potravinářství či čističek odpadních vod jako vstupů do bioplynových stanic, v části pod osou X pak využívání vstupů jako jsou zemědělské plodiny (kukuřice, obilí) s ohledem na kontroverze, které bývají vyvolávány při jejich využívání takovýmto způsobem. Vymezené sektory pro ideální projekt by v tomto případě byly poněkud zúženy. Tyto kontroverzní otázky ve svých studiích široce rozebírá například Jørgensen et al. (2012) či Roberts et al. (2013).

Široce diskutovaným konceptem dotýkajícím se akceptace obnovitelných zdrojů je rovněž tzv. NIMBY syndrom (Wolsink, 2000), jehož podstatu lze vysvětlit jako postoj obyvatelstva, které na globální, národní či regionální úrovni veřejně prospěšné projekty podporují, nicméně na úrovni lokální, v blízkosti svých obydlí, je však odmítají (NIMBY – Not-In-My-Backyard). Mnohem intenzivnější, až absurdní variantou výše uvedeného, je syndrom známý pod akronymem BANANA (Buit-Absolutely-Nothing-Anywhere-Near-Anyone), který v principu odmítá výstavbu čokolád (Cossu, 2006). Koncept v podmínkách České republiky na příkladu větrných elektráren zkoumal například Frantál (2008) nebo Frantál a Kunc (2010, 2011).

2. Případová studie: bioplynová stanice Stonava

Bioplynová stanice ve Stonavě, jejíž provoz, vliv na své okolí a její akceptace lokální veřejností byla předmětem předkládaného výzkumu, se rozkládá v jižní části katastru dané obce mimo její zastavěné partie v místní části Smolkovec. Samotná obec Stonava s 1 828 obyvateli (k 1. lednu 2012) se nachází na ploše 13,86 km² v Moravskoslezském kraji ve východním cípu ostravské aglomerace cca 8 km jihozápadně od Karviné. Území obce je značně postiženo projevy intenzivních důlních činností (existence terénních poklesů, hald, odkališť), které zde probíhají již více než 150 let (důlní pole OKD,

a.s., resp. dolů Darkov a ČSM zasahují na katastr obce). Vliv hornictví se výrazně projevuje i v sociální struktuře obyvatel. Velká část obyvatel obce vyjíždí za prací mimo obec a je zaměstnána v provozech výše uvedeného dolu.

Zkoumaná bioplynová stanice je v provozu od roku 2009 (s kapacitou 537 KW), kdy byla její výstavba dokončena, o rok později byla její kapacita více než zdvojnásobena na současnou instalaci ve výši 1 380 KW. Stavba byla v obou zmíněných etapách spolufinancována z dotačních programů Ministerstva zemědělství ČR (Program rozvoje venkova) celkovou částkou 47,9 mil. Kč, vypracování dokumentace bylo podpořeno dotací krajského úřadu Moravskoslezského kraje. Je ve vlastnictví fyzické osoby a je provozována spolu se zemědělskou farmou s názvem Farma Stonava, která vznikla privatizací části Státního statku Karviná v 90. letech a zaměstnává přibližně 60 zaměstnanců (podrobnější informace k průběhu realizace stanice obsahuje tabulka 1).

Tab. 1: Časové milníky při plánování a realizaci bioplynové stanice Stonava

2006	- první úvahy o výstavbě bioplynové stanice - zvažování typu zařízení i výše kapacity
2007	- dotace krajského úřadu Moravskoslezského kraje (dotační program přípravy projektů v oblasti životního prostředí a zemědělství - rozhodnutí o vybudování zemědělské bioplynové stanice o elektrickém výkonu 500 KW, tepelném výkonu 522 KW - dotace z Programu rozvoje venkova (SZIF) - územní a stavební řízení
2008	- zahájení výstavby bioplynové stanice
2009	- uvedení bioplynové stanice (500 KW) do provozu
2010	- dotace z Programu rozvoje venkova (SZIF) - elektrický výkon bioplynové stanice navýšen na 1 381 KW, tepelný výkon na 1 313 KW a uvedeno do provozu

Zdroj: Farma Stonava (www.farmastonava.cz)

Co se týče typu, jde o bioplynovou stanici zemědělskou, která je pomocí materiálových vstupů a výstupů úzce propojena se zemědělskými aktivitami Farmy Stonava. Ta hospodaří na pozemcích o rozloze cca 650 hektarů, kde dominantní položkou osevních ploch je právě kukuřice (na téměř 30 % rozlohy) pro potřeby bioplynové stanice (v roce 2011 bylo sklizeno cca 19 000 tun kukuřice s tím, že osevní plochy kukuřice jsou v posledních letech neustále rozšiřovány). Jako vstupní materiál je rovněž používána prasečí kejda z vlastního velkokapacitního vepřína s kapacitou 2 000 prasat, která by jinak zůstávala nevyužita. Časové proměny struktury vstupních materiálů do bioplynové stanice v období před a po navýšení instalace na současnou úroveň popisuje tabulka 2. Z ní je patrné, že zatímco v původní variantě tvořily majoritu vstupy z chovu prasat, tedy prasečí kejda (více než dvě pětiny vstupů), po rozšíření bioplynové stanice je naopak dominantním zdrojem energie kukuřičná siláž (v současnosti tvoří téměř 50 % vstupů). Pouze zhruba tříprocentní podíl na vstupech tvoří tráva jednak z vlastních zdrojů, nicméně v bioplynové stanici je zpracovávána i tráva posečená na pozemcích obce. Pro zajištění plynulého a bezproblémového provozu je nezbytné do bioplynové stanice denně dodávat průměrně 35-40 tun vstupů v dané struktuře. Uvedenou strukturu vstupů do bioplynové stanice lze považovat za více méně neměnnou, neboť případné změny struktury vstupů mohou vyvolat technologické problémy provázené úniky zapáchajících látek.

Výstupy sledované bioplynové stanice jsou naznačeny v tabulce 3. Vedle energetických výstupů ve formě elektrické energie (8,2 MW/rok) a tepla (8,5 MW/rok) je produkován také digestát (cca 22 tisíc m³ ročně), což je pozůstatek po fermentačním procesu, vznikající anaerobní fermentací při výrobě bioplynu v bioplynových stanicích (Marada et al., 2008), který je dále používán jako dusíkaté hnojivo na pozemcích, kde Farma Stonava hospodaří. Sama bioplynová stanice na svůj provoz spotřebovává okolo 70 KWh, zbylá energie je dodávána do rozvodné sítě ČEZ. Co se týče energie tepelné, v rámci farmy je využíváno cca 40 % vyrobené energie (vytápění provozů, kanceláří atd.), malá část tepelné energie je dodávána několika blízkým rodinným domům (jako jistá forma kompenzace), ostatní energie je v současné době bez využití. Nicméně záměrem farmy do budoucna je jednak zvýšit

instalaci bioplynové stanice, ale také více využívat vyprodukované teplo (rozšíření vytápění rodinných domů v obci).

Tab. 2: Rámcové proměny vstupů bioplynové stanice ve Stonavě (2009-2012)

vstupy	varianta 500 KW		varianta 1 000 KW ¹	
	tun/rok	%	tun/rok	%
prasečí kejda	7 030	42,1	7 030	25,8
kukuřičná siláž	6 160	36,9	13 240	48,6
travní senáž	500	3,0	1 000	3,7
cukrovarnické řízky	3 000	18,0	6 000	22,0
celkem	16 690	100	27 270	100

Zdroj: Thiemel (2007)

Tab. 3: Rámcové proměny výstupů bioplynové stanice ve Stonavě (2009-2012)

výstupy	varianta 500 KW		varianta 1 000 KW	
	KWh/rok	m ³ /rok	KWh/rok	m ³ /rok
elektrická energie	4 100 000	-	8 200 000	-
tepelná energie	4 280 400	-	8 560 800	-
digestát	-	14 000	-	22 000

Zdroj: Thiemel (2007)

3. Hodnocení dotazníkového šetření

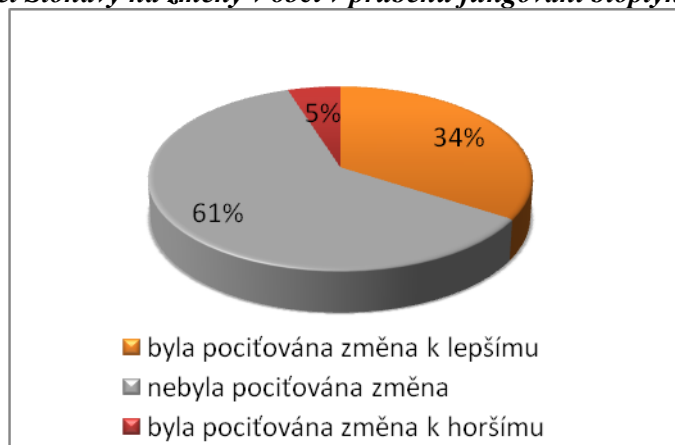
Dotazníkový výzkum orientovaný na akceptaci obnovitelných zdrojů energií se zaměřením na místní bioplynovou stanici a její vliv na okolí se ve Stonavě uskutečnil v první polovině března 2013. Celkem bylo v ulicích obce osloveno 120 respondentů (obyvatel obce starších 15 let), dotazník se podařilo vyplnit se 108 obyvateli (8 obyvatel dotazník nevyplnilo s tvrzením, že o existenci bioplynové stanice v obci neví). Samotný dotazník byl strukturován do 12 uzavřených otázek s tím, že vyplnění jednoho formuláře trvalo přibližně 10 minut. V tomto příspěvku je hodnocen pouze výběr otázek z výzkumu, omezíme se na výsledky pouze 7 z nich. Respondenti byli vybíráni na základě semi-kvótního výběru s vědomím nezbytnosti přiblížení se vyvážené věkové, genderové struktury obyvatel obce. Relativně méně dotazníků se podařilo shromáždit v případě věkové kategorie 26-35 let (pouze 5 %), naopak relativně sdílnější byli obyvatelé ve věkové skupině 46-55 let (41 % souboru).

Úvodní otázka šetření se týkala postoje obyvatelstva k projektu bioplynové stanice v době jeho plánování. Čtyři pětiny respondentů se stavbou stanice v tomto období souhlasily, s vybudováním stanice tehdy naopak nesouhlasila pouze desetina respondentů, stejný podíl oslovených osob tvrdil, že o stavbě ve fázi přípravy nebyli vůbec informováni. Srovnáme-li tyto výsledky s následující otázkou, která se dotazovala názory na změny v obci v souvislosti s provozem stanice, zjistíme, že negativní hodnocení provozu bioplynové stanice je pocíťováno pouze 5 % respondentů, naopak třetina respondentů vnímá spíše změnu obce k lepšímu (viz obrázek 2). Tito respondenti nejčastěji svou odpověď v nejrůznějších variantách komentovali tvrzením, že zápach z vepřína před výstavbou bioplynové stanice byl mnohem horší před zahájením provozu stanice či tvrzením, že díky stanici už není na první pohled znát, že zde funguje velkokapacitní vepřín. Uvedené lze dát také do souvislosti s faktem, že provozovatel stanice, Farma Stonava, je nejvýznamnějším zaměstnavatelem v obci, kde se míra nezaměstnanosti pohybuje okolo 11 % (poslední dostupný údaj Ministerstva práce a sociálních věcí z prosince 2011), což je sice méně než v okrese Karviná (13 %), nicméně pořád výše, než byla průměrná míra nezaměstnanosti v České republice (8,6 %) v tomto období. Dalším faktorem, který mohl pozitivně ovlivnit respondenty, je neustálé rozšiřování obhospodařovaných pozemků v obci, které farma využívá zejména pro pěstování kukuřice na zeleno jako základního vstupu do své

¹ Plán na rozšíření bioplynové stanice je patrný již z dokumentace vlivu výstavby na životní prostředí z roku 2007, kdy však bylo plánováno navýšení instalovaného výkonu na 1 000 KW (později však došlo k významnějšímu posunu na 1 380 KW).

bioplynové stanice. Lze předpokládat, že místní obyvatelstvo emočně lépe vnímá pozemky, kde jsou aktivně obhospodařovány, než pozemky ponechané ladem. Dalším z atributů pozitivního vnímání bylo tvrzení, že bioplynová stanice znamená zvýšení příjmů zemědělců. Výše zmíněných 5 % respondentů, kteří bioplynovou stanici vnímají negativně, se rekrutovalo především z obyvatel žijících v bezprostřední blízkosti provozu. Na tomto místě je nezbytné uvést, že rodinné domy lokalizované v blízkosti bioplynové stanice jsou jako jistá forma kompenzačního opatření napojeny na bioplynovou stanici, která jim teplo dodává zdarma. Rovněž můžeme konstatovat, že negativní postoj vůči bioplynové stanici se před a po její výstavbě propadl o přibližně polovinu, což lze komentovat počáteční skepsi části obyvatel obce, která se však následně v průběhu provozu stanice nepotvrdila.

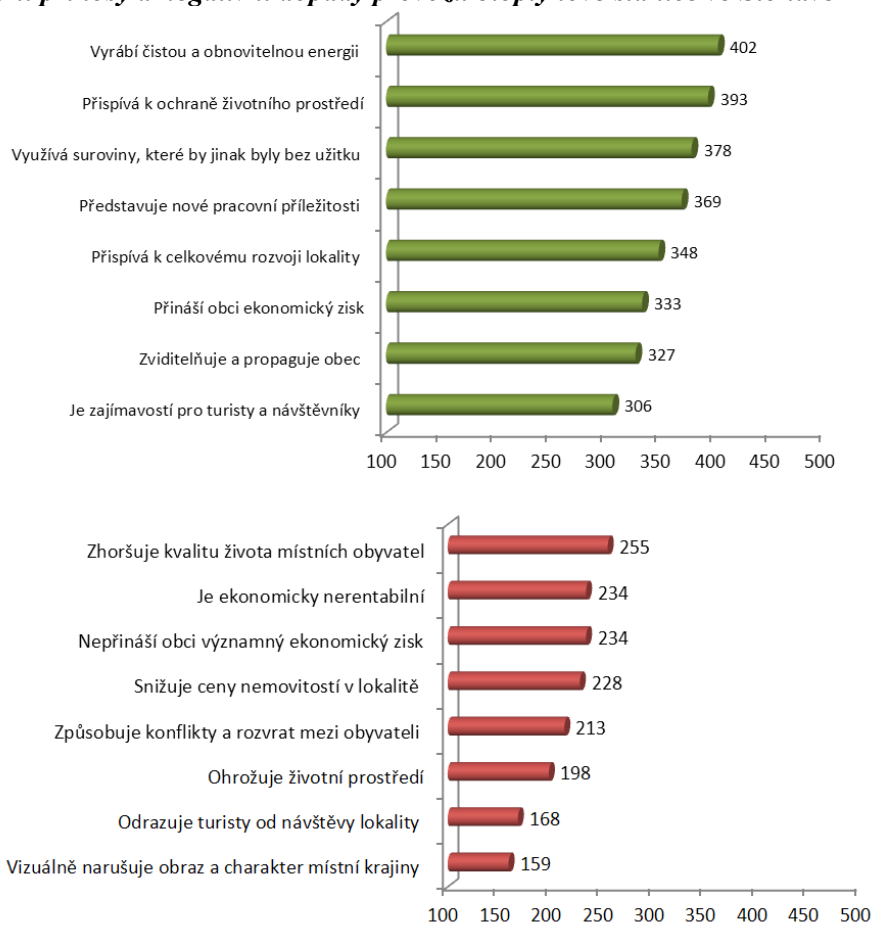
Obr. 2: Názor obyvatel Stonavy na změny v obci v průběhu fungování bioplynové stanice



Zdroj: dotazníkové šetření autorů, vlastní zpracování (n=108)

Hodnotící dotazy zajímavější se o provoz stanice a její vliv na obec následovaly i v dalších otázkách. Při dotazu na ovlivnění životního prostředí v obci bioplynovou stanicí se ve větší míře projevil negativní aspekt tohoto provozu. Více než třetina respondentů si myslí, že životní prostředí provozem bioplynové stanice ovlivněno je. Na tomto místě můžeme spekulovat, zda se jedná o důsledek občasných technologických závad bioplynové stanice, zvýšení provozu nákladních vozidel v obci v souvislosti s každodenním navážením vstupních materiálů nebo jde o důsledek změn struktury osevních ploch v obci. Proti této hypotéze hovoří lokalizace stanice mimo intravilán obce, nicméně fakt, že provoz obcí byl zvýšen, je nepochybný. Rovněž zintenzivnění zemědělských aktivit v obci v souvislosti s rozšiřováním pěstování kukuřice pro bioplynovou stanici lze vnímat negativně (zvýšení prašnosti z polí, už zmíněná vyšší intenzita dopravy, souvislosti hnojení polí digestátem, vyšší riziko eroze atd.).

Další otázky výzkumu směřovaly na přínosy a dopady provozu stanice. Zadání obou těchto otázek nabízelo na výběr množství konkrétních tvrzení, které se týkaly jak pozitivních přínosů, tak i negativních dopadů. Jednotlivé varianty odpovědí byly respondenty hodnoceny na standardní škále názorů od varianty „určitě nesouhlasím“ po variantu „určitě souhlasím“. Každá z 5 možných odpovědí byla hodnocena pomocí bodů od varianty nejmenší přínos pro obec (1 bod), neutrální přínos (3 body) až po největší přínos pro obec (5 bodů), body pro jednotlivé odpovědi byly poté načítány do celkového skóre s možností dosažení skóre v rozmezí 100 až 500. Jak vyplývá z obrázku 3, za nejvíce pozitivní přínos bylo označeno tvrzení, že bioplynová stanice vyrábí čistou a obnovitelnou energii a přispívá k ochraně životního prostředí (druhé tvrzení v pořadí). S odstupem deseti bodů získaly relativně vysoká skóre také tvrzení o využití surovin, které by jinak zůstaly bez užitku (prasečí kejda, tráva) či tvrzení, že bioplynová stanice představuje nové pracovní příležitosti. Na opačné škále pozitivních přínosů se umístilo tvrzení o zajímavosti bioplynové stanice pro případné turisty.

Obr. 3: Pozitivní přínosy a negativní dopady provozu bioplynové stanice ve Stonavě

Zdroj: dotazníkové šetření autorů, vlastní zpracování (n=108)

Na negativní dopady provozu bioplynové stanice v obci se dotazovala další otázka (viz obrázek 3). Zde respondenti opět bodovali jednotlivá tvrzení o potenciálních dopadech, tentokrát negativními body. Každá z 5 možných odpovědí byla hodnocena pomocí negativních bodů od varianty nejméně negativní dopad pro obec (1 bod), neutrální dopad (3 body) až po nejvýznamnější negativní dopad na obec (5 bodů), body pro jednotlivé odpovědi byly poté načítány do celkového skóre, opět s možností dosažení skóre v rozmezí 100 až 500. Bodové hodnocení je tedy srovnatelné s bodováním přínosů (viz výše). Jako nejvýznamnější negativní dopad bylo s předstihem hodnoceno zhoršení životního prostředí v obci (hluk, špína), následováno negativním dopadem ve formě ekonomické nerentability provozu, omezeného ekonomického významu pro obec a snižováním ceny nemovitostí v lokalitě. Naopak za nejméně významně negativní dopady bylo označeno vizuální narušení obrazu krajiny stavbou bioplynové stanice, s odstupem pak negativní vliv na cestovní ruch.

Lze konstatovat, že hodnocení přínosů i dopadů sledované bioplynové stanice nepřineslo nijak překvapující výsledky, nicméně za pozornost stojí například relativně nízká výše bodování pro negativní dopady. Tato nijak významná kritičnost obyvatelstva vůči stanici by mohla svědčit o vysoké míře sžití obyvatelstva s tímto provozem. Zdá se, že akceptace bioplynové stanice je mezi obyvateli Stonavy relativně vysoká, což však lze spíše označit jako formu lokální podpory místní zemědělské farmě, než podporu produkce obnovitelných zdrojů v obci. Diskutovat je rovněž možné nad faktem, že farma jako celek je významným zaměstnavatelem v obci (nicméně v samotné bioplynové stanici pracují pouze 2 zaměstnanci), což výrazně zvyšuje její obraz v obci. Může se zde také projevat fenomén typický pro území postižená dlouhodobou industriální či těžební činností, a to koexistence zaměstnání obyvatelstva v průmyslu s provozováním vlastních zemědělských aktivit (tzv.

kovozemědělci), což by mohlo svědčit o vyšší míře pochopení pro zemědělské aktivity a jejich souvislosti (hluk, zápach atd.). Rovněž vysoce pozitivně působí aktivní hospodaření farmy na pozemcích v rámci obce, které dříve ležely ladem, případně i fakt, že farma i stanice je vlastněna místním občanem. Rozhodujícím faktorem je však pravděpodobně skutečnost, že výstavbou bioplynové stanice byl významně omezen zápach šířící se z velkokapacitního vepřína, jímž byla obec dříve typická. Kontroverze spojené s fungováním zemědělské bioplynové stanice nebyly ve zkoumaném území ve větší míře zaznamenány, žádný z respondentů nezmínil etický problém související s využíváním zemědělských plodin pro nepotravinářské, tedy energetické účely.

Závěr

Akceptaci projektů realizujících zdroje obnovitelných energií veřejností lze označit za typ samoregulačního mechanismu, jímž jsou eliminovány projekty, které vzbuzují zvýšené ekonomické, sociální či environmentální kontroverze. Samozřejmě za předpokladu, že přípravné fáze projektů jsou dostatečným způsobem otevřené a transparentní tak, aby zainteresované obyvatelstvo mohlo své připomínky v rozhodovacím procesu uplatnit. A pochopitelně je rovněž otázkou, nakolik je aktivní participace lokálního obyvatelstva standardní výbavou sociálního kapitálu obcí České republiky či jen předpokladem, který je očekáván, nicméně častokrát ne ideálně naplněn. Svou roli sehrává i špatná reputace obnovitelných zdrojů energií v České republice, která je způsobena především nekonceptní subvenční politikou státu.

V souvislosti se závazkem České republiky vůči Evropské unii, který hovoří o 13,5 % energie vyrobené z obnovitelných zdrojů v roce 2020 (Národní akční plán České republiky pro energii z obnovitelných zdrojů, 2010), lze předpokládat další dynamický rozvoj sektoru bioplynových stanic. Otázkou zůstává, jak tento bioplynový boom řídit a regulovat, aby byl dosažen konsenzus mezi nespornými přínosy pro globální životní prostředí a případnými negativními dopady na místní obyvatelstvo. Akceptace takovýchto projektů lokální veřejností je nezbytným předpokladem pro budování i následný provoz projektů na realizaci obnovitelných zdrojů energií. Lze konstatovat, že v souvislosti s nepřilíživým obrazem obnovitelných zdrojů energie mezi veřejností České republiky jsou bioplynové stanice vnímány více jako přivýdělek zemědělců, než příspěvek k ochraně globálního životního prostředí a klimatu. Co se týče případové studie, bylo ověřeno, že bioplynová stanice ve Stonavě je relativně vysoce akceptována místní veřejností a nebudí tak výrazné kontroverze.

Literatura

- [1] CETKOVSKÝ, S., NOVÁKOVÁ, E. Assessment of the impact of wind turbines on landscape character: implications for landscape planning. *Moravian Geographical Reports*, 2009, 17, 2: 28-34.
- [2] CETKOVSKÝ, S., FRANTÁL, B., ŠTEKL, J., et al. Větrná energie v České republice: hodnocení prostorových vztahů, environmentálních aspektů a socioekonomických souvislostí. *Studia Geographica*, 2010, 101. Ústav geoniky AV ČR, Brno, 209.
- [3] CORDEN, W. M., NEARY, J. P. *Booming sector and de-industrialisation in a small economy*. Seminar Paper No. 195, University of Stockholm, 1982, 39.
- [4] COSSU, R. Driving forces in national management strategies. *Waste Management*, 2006, 29: 2797-2798.
- [5] FRANTÁL, B. Větrné elektrárny a NIMBY syndrom: analýza faktorů ovlivňujících vnímání a postoje obyvatel k rozvoji využití větrné energie. In *Udržitelná energie a krajina*. Veronica, Hostětín, 2008, s. 21-26.
- [6] FRANTÁL, B., KUČERA, P. Impacts of the operation of wind turbines as perceived by residents in concerned areas. *Moravian Geographical Reports*, 2009, 17, 2: 35-45.
- [7] FRANTÁL, B., KUNC, J. Factors of the uneven regional development of wind energy projects (a case of the Czech Republic). *Geografický Časopis / Geographical Journal*, 2010, 62, 3: 183-201.

- [8] FRANTÁL, B., KUNC, B. Wind turbines in tourist landscape: Czech experience. *Annals of Tourism Research*, 2011, 38, 2: 499-519.
- [9] JACOBSSON, S., BERGEK, A., FINON, D., LAUMER, V., MITCHELL, C., TOKE, D., VERBRUGGEN, A. EU renewable energy support policy: Faith or facts? *Energy Policy*, 2006, 37, 6: 2143-2146.
- [10] JØRGENSEN, M. S., ANDERSEN, B. H., CASCAVAL, D. The controversies over bioenergy in Denmark: 'bio' is not the same as 'sustainable'. *Environmental Engineering and Management Journal*, 2012, 11, 11: 2101-2119.
- [11] MARADA, P., VEČEŘOVÁ, V., KAMARÁD, L., DUNDÁLKOVÁ, P., MAREČEK, J. *Příručka pro nakládání s digestátem a fugátem*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2008, 30.
- [12] MUSALL, F. D., KUIK, O. Local acceptance of renewable energy – A case study from southeast Germany. *Energy Policy*, 2011, 39, 6: 3252-3260.
- [13] Národní akční plán České republiky pro energii z obnovitelných zdrojů. Praha: Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR, 2010, 97.
- [14] NAVRÁTIL, J., PÍCHA, K., HŘEBCOVÁ, J. The importance of historical monuments for domestic tourists: The case of South- Western Bohemia (Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, 2010, 18, 1: 45-61.
- [15] OTÁHAL, T. Problém zastoupení v institucionální ekonomii. *Politická ekonomie*, 2009, 57, 5: 677-695.
- [16] PASTEN, C., SANTAMARINA, J. C. Energy and quality of life. *Energy Policy*, 2012, 49: 468-476.
- [17] PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie*, 2010, 115, 2: 161-187.
- [18] ROBERTS, T., UPHAM, P., BOUCHER, P., MCLACHLAN, C., MANDER, S., GOUGH, C., ABI GHANEM, D. (2013): Conclusions and a research agenda for the social science of energy supply controversy. In Roberts, T. et al. (eds). *Low-carbon energy controversies*. Abingdon: Routledge, 2013, s. 259-270.
- [19] SIEBER, P. Investiční rozhodování a veřejně prospěšné projekty. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2005, 13, 4: 62-79.
- [20] SOVACOOOL, B. K., RATAN, P. L. Conceptualizing the acceptance of wind and solar electricity. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 2012, 16, 7: 5268-5279.
- [21] THIEMEL, J. *Bioplynová stanice Stonava. Oznámení podle zákona č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí*. Stonava: Informační systém Cenía, 2007, 48.
- [22] TURTON, H., BARRETO, L. Long-term security of energy supply and climate change. *Energy Policy*, 2006, 34, 15: 2232-2250.
- [23] VAN DER HORST, D. Spatial cost-benefit thinking in multi-functional forestry; towards a framework for spatial targeting of policy interventions. *Environmental Economics*, 2006, 59: 171-180.
- [24] VAN DER HORST, D. *NIMBY or not? Exploring the relevance of location and the politics of avoided opinions in renewable energy siting controversies*. 2007.
- [25] VAN DER HORST D. Spatial planning of wind turbines and the limits of 'objective' science. *Moravian Geographical Reports*, 2009, 17, 2: 46-51.
- [26] WALKER, G., Devine-Wright, P. Community renewable energy: What should it mean? *Energy Policy*, 2008, 36: 497-500.
- [27] WOLSINK, M. Wind power and the NIMBY-myth: institutional capacity and the limited significance of public support. *Renewable energy*, 2000, 21: 49-64.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu OPVK pod názvem „Energetika v krajině: inovace, dynamizace a internacionalizace výzkumu“ (CZ.1.07/2.3.00/20.0025).

POSTOJE ZEMÍ K JADERNÉ ENERGII: ZMĚNY PO FUKUŠIMĚ**ATTITUDES OF COUNTRIES TO NUCLEAR ENERGY: MODIFICATIONS AFTER FUKUSHIMA****RNDR. JOSEF KUNC, PH.D.****BC. VERONIKA HOLEČKOVÁ****BC. JAROSLAV SEDLÁŘ**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: *kunc@econ.muni.cz, 349042@mail.muni.cz, 254063@mail.muni.cz*

Anotace

Jaderná energie patří k nejvíce efektivním, ale i nejvíce kontroverzním energetickým zdrojům. Následky přírodní katastrofy a havárie v japonské Fukušimě v roce 2011 však obrátily postoje řady zemí k jaderným programům. Stalo se tak v době, která se od počátku nového milénia nesla v duchu jaderné renesance. Pro Českou republiku, která je dlouhodobým zastáncem jaderné energetiky a nic na tom nezměnil ani zmíněný incident, je důležitý zejména odklon od jádra v podání německého souseda a největšího obchodního partnera. Na druhou stranu mnoho vyspělých zemí v jaderných programech pokračuje a obavy Japonska, Německa a dalších států nesdílí. Cílem příspěvku je představit a diskutovat změny v postojích vybraných zemí světa k jádru a jeho využívání, a to zejména v souvislosti s poslední tragickou událostí ve Fukušimě.

Klíčová slova

jaderná energie, postoje států, změny, Fukušima

Annotation

Nuclear energy belongs among the most efficient yet most controversial energy sources. The impacts of the natural disaster and accident in Japanese Fukushima in 2011 have reversed the attitudes of many countries towards nuclear programs. This happened in the period after 2000, which could be characterized as Nuclear Renaissance. The Czech Republic, which has been a long-term advocate of nuclear energy industry and the above-mentioned accident has changed nothing in this attitude, has been mostly affected by the shift of its German neighbor and largest trading partner away from nuclear energy. On the other hand, many developed countries continue their nuclear programs and they do not share the Japanese, German and other countries' fears. It is the aim of this article to introduce and discuss changes in attitudes of selected countries from all over the world towards nuclear energy, especially in connection with the recent tragic events in Fukushima.

Keywords

Nuclear Energy, Attitudes of Countries, Modifications, Fukushima

JEL classification: *Q28, Q32, Q38, Q48, Q54*

Úvod

Začátek nového tisíciletí se měl nést v duchu jaderné renesance. Mnoho evropských i mimoevropských zemí iniciovalo a ohlásilo projekty na výstavbu nových reaktorů. Na konferenci v Pekingu, která se konala v roce 2009 pod vedením IAEA¹ a OECD, bylo prezentováno, že přes 60 států po celém světě má v plánu realizovat nové jaderné projekty. Velkou výzvu představovaly nové technologie výroby jaderné energie a především mezinárodní projekt *International Thermonuclear Experimental Reactor*. Současná jaderná zařízení fungují na základě štěpení jádra, zatímco tento projekt se zabývá opačným procesem, a to jadernou fúzí. Myšlenka vznikla již roku 1985, kdy byla pod gescí IAEA zahájena spolupráce Euroatomu, Sovětského svazu, Spojených států a Japonska. V současnosti na projektu spolupracuje také Čína a Jižní Korea (Handrlica, 2012).

Druhým přelomovým projektem byla realizace plovoucího jaderného zařízení, které by mohlo zásobovat energií proces těžby zemního plynu a ropy v arktických oblastech. Projekt aktuálně iniciuje a řídí ruská státní korporace Rosatom. O zařízení navíc projevil zájem země třetího světa, které by tak mohly částečně vyřešit svoji energetickou nesoběstačnost. Hrozí zde však nedostatečná právní a faktická ochrana proti případným teroristickým útokům (Handrlica, 2012).

Jisté komplikace s akceptací nových jaderných programů přinesl již teroristický útok v USA 11. září 2001. Bylo třeba zamezit potenciálnímu riziku jaderného terorismu, který je patrně největší hrozbou současného světa. O devět a půl roku později (11. března 2011) se slibně se vyvíjející prostředí s pozitivní akceptací jádra ze dne na den zhroutilo v souvislosti s konfrontací přírodní katastrofy a následně havárie v japonské jaderné elektrárně Fukušima-Daiichi. Následky byly fatální jak z hlediska společenského (oběti na životech, ohrožení zdraví obyvatel apod.), tak politického a ekonomického. Tehdy aktivních 55 jaderných reaktorů mělo instalovaný výkon 50 GW a poskytovalo téměř 30 % energetické potřeby země (Fesharaki, Hosoe, 2011).

Reakce nejen odborné veřejnosti na sebe nechala dlouho čekat. Japonsko je zemí s minimálními zásobami energetických surovin a tuto nedostatečnost řešilo právě jaderným programem, který měl v dalších letech nadále akcelarovat. Opak se však zdá se být v aktuální situaci pravdou. Nad složitou situací v otázce energetické bezpečnosti a politických konsekvencích se zamýšlí Vivoda (2012). Japonskou pronukleární politiku ze strany vlády komplikuje aktuálně nejen negativní postoj obyvatel, ale i skutečnost, že výroba jaderné energie je pro již tak oslabenou japonskou ekonomiku stále výhodná a žádaná – vyhlášený odklon od jaderného programu ovšem lze jen těžko zpochybnit.

Velmi příhodné a aktuální srovnání transformace výroby elektrické energie v posledním desetiletí v Německu, s výhledem v Japonsku do roku 2020 přináší studie Huentelera a kol. (2012) či Wittneben (2012). Po odstavení velké části jaderných reaktorů bude k uvedenému horizontu Japonsku chybět pokryt 20 % objemu výroby elektrické energie. Bude skutečně možné využít „nových“ zdrojů a výzev zejména ze strany obnovitelných zdrojů energie (Martinát a kol., 2012), třeba i s větší podporou japonské vlády (Ayoub, Yuji, 2012)? Německo takový plán v současné době má (Huenteler a kol., 2012).

Postoje řady zemí k preferenci jaderné energetiky doznaly v posledních dvou letech vážných trhlín. Cílem příspěvku je představit a diskutovat změny ve vnímání jaderných programů ve vybraných zemích světa zejména v souvislosti s posledním tragickým incidentem ve Fukušimě.

Aktuální stav výroby jaderné energie a postoje vybraných zemí k jaderné energetice

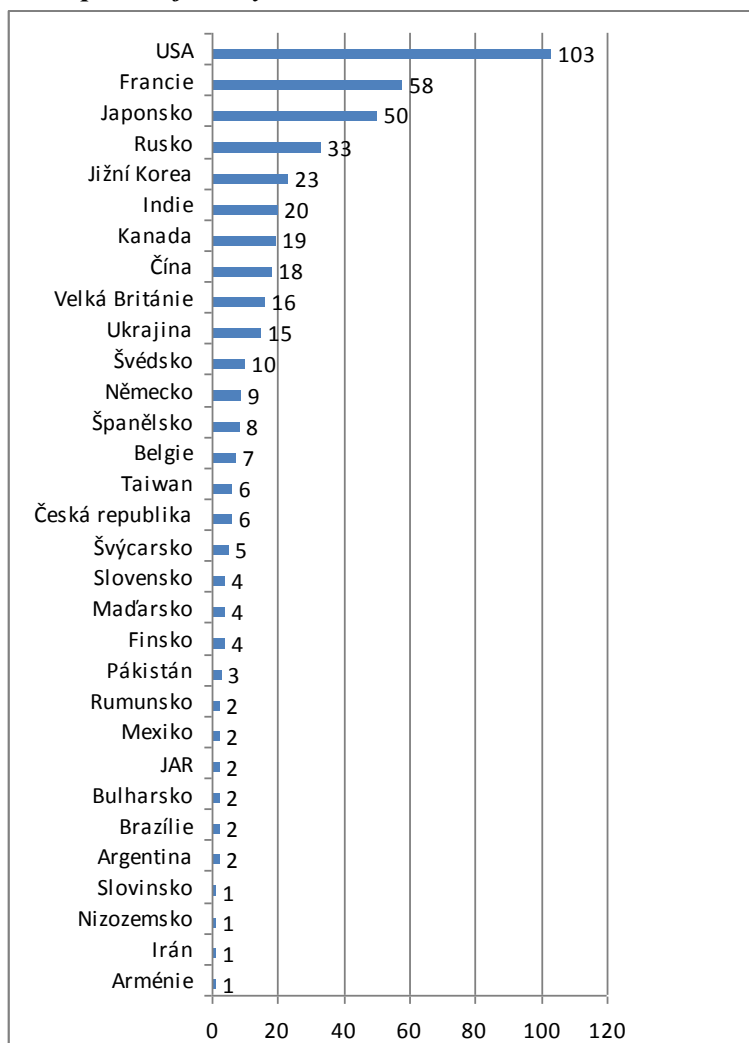
Ke konci března 2013 mělo 30 zemí funkční jadernou elektrárnu a celkový počet reaktorů činil dle údajů IAEA 437. Celková instalovaná kapacita světa je 373 GW. Nejvyšší počet jaderných reaktorů

¹ International Atomic Energy Agency (Mezinárodní agentura pro atomovou energii).

provozují USA (103), Francie (58), Japonsko (50), Rusko (33), Jižní Korea (23), Indie (20), Kanada (19), Čína (18), Velká Británie (16), Ukrajina (15) a Švédsko (10). Jeden reaktor je dlouhodobě v odstávce, 68 reaktorů je ve výstavbě, nejvíce ve V a JV Asii². Česká republika disponuje šesti reaktory s instalovanou kapacitou 3 760 MW (více viz následující obrázek).

Většina států, které zastávají jadernou energetiku, samy provozují jaderný reaktor nebo ho mají momentálně ve výstavbě, či plánovaný ve své energetické koncepci. Jedná se zejména o ekonomicky vyspělé země, které jsou na vyšší technologické úrovni a mají také způsobilou přenosovou síť. Na druhou stranu ne všechny státy s jadernými reaktory v provozu jsou zastánci jádra, naopak řada z nich se od jaderného programu odklonila či zde dobíhá.

Obr. 1: Státy s největším počtem jaderných reaktorů na světě



Zdroj: International Atomic Energy Agency

(http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/RDS2-32_web.pdf); vlastní zpracování

Evropská unie je, co se týče mírového využití jaderné energie, světovou velmocí. Přibližně jedna třetina vyrobené elektřiny pochází z jaderných elektráren. Nejvíce jaderných reaktorů v Evropské unii provozuje Francie, která je také jedním z největších příznivců jádra. Spolu s Francií jsou silnými zastánci jaderného programu Velká Británie, Rusko, Finsko, Litva, Česká republika a další země, mimo Evropu USA, Čína, Indie apod. (více viz tabulka č. 1). V Evropě aktuálně staví jaderné reaktory 4 státy (Finsko, Francie a Slovensko), mimo Evropu dalších sedm zemí.

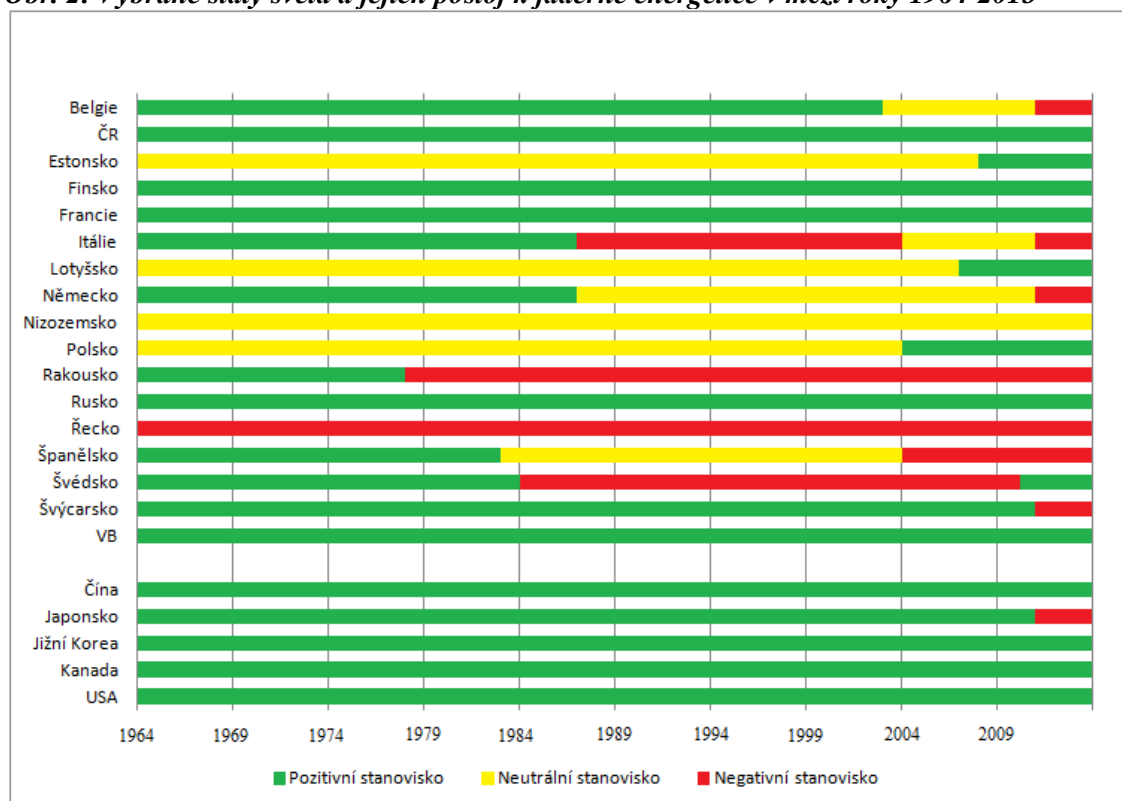
² International Atomic Energy Agency (<http://www.iaea.org/pris>)

Tab. 1: Vybrané země s aktuálním postojem k jadernému programu

Zastánci jaderného programu
Francie, Velká Británie, Švédsko, Finsko, Nizozemí, Česká republika, Slovensko, Slovinsko, Chorvatsko, Polsko, Maďarsko, Estonsko, Lotyšsko, Litva, Ukrajina, Bulharsko, Rumunsko..., USA, Kanada, Čína, Indie, Pákistán, Írán, SAE, Turecko, Arménie, Jižní Korea, Mexiko, Brazílie, Argentina, JAR
Neutrální země
Nizozemí, Dánsko, Norsko
Odpůrci jaderného programu
Rakousko, Německo, Belgie, Itálie, Španělsko, Švýcarsko..., Japonsko

Zdroj: World Nuclear Association (<http://world-nuclear.org>); vlastní zpracování

Ke státům, jež v současnosti zauímají k jaderné energetice neutrální postoj, můžeme zařadit Dánsko, Norsko a Nizozemí. Dánsko mělo stavbu jaderné elektrárny v plánu, roku 1985 však dánský parlament rozhodl, že se elektrárna stavět nebude. S jádrem však Dánsko problém nemá, elektřinu z tohoto zdroje dováží ze Švédska. Na západě země a při pobřeží jsou lokalizovány větrné prky, jež kryjí až 21 % z celkové spotřeby elektřiny.³ Norsko také nemá jaderný program, zhruba 99 % elektřiny se vyrobí ve vodních elektrárnách.⁴ V Nizozemí nehraje jaderná energetika velkou roli, země vlastní pouze jeden reaktor, který produkuje zhruba 4 % z celkové spotřeby elektřiny. Podpora jaderné energie jak u politiků, tak u veřejnosti však postupně narůstá a možná výstavba dalšího reaktoru by nemusela být nereálná.

Obr. 2: Vybrané státy světa a jejich postoj k jaderné energetice v mezi roky 1964-2013

Zdroj: World Nuclear Association (<http://world-nuclear.org>); vlastní úpravy

Odmítavý postoj k jaderné energii formálně dlouhodobě udržuje Řecko a Rakousko, o „čistotě“ do zemí dovážené elektřiny z Francie, Německa, České republiky, Švédska atd. by se ovšem dalo značně pochybovat. Itálie jako průkopník mírového jaderného programu na evropském kontinentu prošla

³ World Nuclear Association (<http://world-nuclear.org/info/default.aspx?id=324&terms=denmark>)

⁴ Nazeleno.cz (<http://www.nazeleno.cz/energie/vodni-energie/norsko-vyrabi-99-elektřiny-ve-vodnich-elektřárnách.aspx>)

několika rozdílnými obdobími, aby v roce 2011 referendum zhatilo plány Berlusconiho vlády na jadernou renesanci. Na jak dlouho je ovšem otázkou. Vlivem fukušimské události nastal odklon od jádra i u dalších zemí s dříve pozitivním či neutrálním postojem k jádru, jedná se o Belgii, Švýcarsko a Německo a samozřejmě v prvním sledu postižené Japonsko. Za největší „názorové fluktuanty“ je možno označit Belgii, Itálii a Německo.

V evropském kontextu je v současnosti nejvíce pozornosti věnováno německému postoji k jádru. Jeho dlouhodobá propagace se po havárii Černobylu změnila v „tápání“ a spíše neutrální postoj a v roce 2011 rozhodla o odstavení všech jaderných elektráren do roku 2022. Prvních 7 bloků bylo odstaveno ještě v létě 2011, dnes je jich mimo provoz celkem 8. Podíl obnovitelných zdrojů energie na spotřebě elektřiny by měl v roce 2023 dosáhnout až 46 %, zbývající část tedy bude nutné pokrýt fosilními zdroji. Jaderné bloky ovšem v dominantní míře nahradily uhelné a plynové zdroje, zintenzivnila se těžba uhlí, staví se další tepelné elektrárny. Více fosilních zdrojů znamená větší produkci oxidu uhličitého, což je ovšem v rozporu se stávajícím vládním programem, který předpokládá postupný pokles emisí CO₂.⁵ Změnila se energetická bilance Německa - z exportéra stal importér. Odhaduje se, že odstoupení od jaderného programu bude zemi stát až 335 miliard EUR.

Tab. 2: Instalovaný výkon OZE v Německu [MW] v případě odstavení JE do roku 2022

Odstavení do roku 2022	2010	2015	2020	2023
Voda	4 052	4 165	4 309	4 309
Vítr	27 676	36 647	45 750	52 750
Fotovoltaika	17 300	34 279	51 753	56 000
Biomasa	6 312	7 721	8 825	9 400
Geotermální	10	79	298	480
Součet	53 834	82 891	110 934	122 939

Zdroj: Nazeleno.cz (<http://www.nazeleno.cz/energie/jaderna-energie/konec-jadernych-elektren-v-nemecku-335-miliard-eur.aspx>); vlastní úpravy

Podle údajů z předchozí tabulky by měl v Německu nastat velký rozvoj především v oblasti větrných a solárních zdrojů. Obnovitelné zdroje by měly do roku 2023 zabezpečit 123 tisíc MW vyrobené elektrické energie, což odpovídá výkonu 123 bloků JE Temelín. Tyto projekty si vyžádají tak rozsáhlé investice, že většina evropských zemí by o nich mohla pouze nereálně uvažovat - ekonomická vyspělost hovoří jasnou řečí (Viturka, 2010; Žitek, Klímová, 2010). Jelikož se však jedná o Německo, největší ekonomiku Evropy, může si tyto ambiciózní projekty dovolit plánovat. Realita příštích let ukáže, zda Německo nerozumně podlehl pofukušimské hysterii a ke stabilnímu zdroji energie z jádra se vrátí nebo bude bezproblémově fungovat i bez jádra.

Závěr

Jaderná energetika je dlouhodobě jedním z neefektivnějších zdrojů získávání energie, zároveň však jeden z nejkontroverznějších a nejdiskutovanějších (Hodgson, 1999). Svět se aktuálně nachází v době, kdy je akceptace i mírového využití jaderné energie poměrně složitá. Přibýlo států odmítajících jadernou energii, nedůvěra obyvatel v jádro je v mnoha zemích velmi silná, přitom od fukušimské havárie uplynuly pouze dva roky. Rozhodně se ovšem jaderná energetika nestaví do pozice okrajového hráče na energetickém trhu. Největší a nejmocnější země světa jako USA, Rusko a Čína na jadernou energii zdaleka nezanevřely a staví či plánují výstavbu nových reaktorů.

Havárie ve Fukušimě a její následky ovšem vyvolaly neoddiskutovatelné reakce, nejvíce v evropských vyspělých ekonomikách (Huenteler a kol., 2012; Wittneben, 2012). Země jako Německo, Švýcarsko, Itálie a již dříve Rakousko mají silné tradice v ekologických principech i hnutích a také zakořeněné možnosti národních referend. Zejména německé odmítnutí jaderného programu je třeba brát ve všech souvislostech a možných důsledcích pro celou Evropskou unii. Německo je hnacím motorem evropské

⁵ Nazeleno.cz (<http://www.nazeleno.cz/energie/jaderna-energie>)

ekonomiky a odklon od jádra ho bude stát nemalé finanční náklady. Na druhou stranu řada vyspělých zemí v čele s Francií či Finskem staví nové reaktory, mimo Evropu budují nové kapacity také např. USA a Čína.

Česká republika má tradice výroby energie z jádra již z dob společného státu se Slovákou, která byla podpořena domácí produkcí kvalitních reaktorů typu VVER v plzeňské Škodovce a tedy zabezpečením všech budovaných jaderných elektráren (Vaněk, 2008). Obě země jsou dlouhodobým a stabilním zastáncem jaderného programu a událost ve Japonsku neměla na pozitivní postoj vlád i obyvatel obou zemí větší vliv. Slovensko v brzké době dostaví dva bloky v Mochovcích, Česká republika uvažuje o dostavbě dvou bloků v Temelíně. Bez ohledu na často neopodstatněnou kritiku ze strany protijaderných aktivistů z Rakouska a dosti pravděpodobně brzy i z Německa. Česká republika nemá kapacity na rozšíření vodních elektráren, účinnost ostatních obnovitelných zdrojů zatím není dostatečně efektivní, tepelné elektrárny mají limity v zásobách a těžbě uhlí a produkci škodlivých látek. Budoucnost naší země a mnoha dalších se zatím bude i nadále ubírat cestou jaderné energetiky.

Literatura

- [1] AYOUB, N., YUJI, N. Governmental intervention approaches to promote renewable energies – Special emphasis on Japanese feed-in tariff. *Energy Policy*, 2012, 43, s. 191–201.
- [2] FESHARAKI, F., HOSOE, T. The Fukushima Crisis and the Future of Japan's Power Industry. *Asia Pacific Bulletin*, 2011, 106. Dostupné z: <<http://scholarspace.manoa.hawaii.edu/bitstream/handle/10125/19908/APB%20no.%20106.pdf?sequence=1>>.
- [3] HANDRLICA, J. *Jaderné právo: právní rámec pro mírové využívání jaderné energie a ionizujícího záření*. Praha: Auditorium, 2012, 294 s.
- [4] HODGSON, P.E. *Nuclear power, energy and the environment*. London: Imperial College Press, 1999, 205 s.
- [5] HUENTELER, J., SCHMIDT, T.S., KANIE, N. Japan's post-Fukushima challenge – implications from the German experience on renewable energy policy. *Energy Policy*, 2012, 45, s. 6-11.
- [6] *International Atomic Energy Agency* [online]. [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: <<http://www.iaea.org/>>.
- [7] MARTINÁT, S., FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P., KLAPKA, P. New Rural Spaces: Conflicts, Opportunities and Challenges. *Moravian Geographical Reports*, 2009, 17 (4), s. 44-45.
- [8] *Nazeleno.cz* [online]. [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <<http://www.nazeleno.cz/energie/>>.
- [9] VANĚK, V. *Bez jádra to nepůjde*. Praha: Skupina ČEZ, a.s., 2008.
- [10] VITURKA, M. Nový přístup k hodnocení disparit v regionálním rozvoji. In: Klímová, V. (ed.) *XIII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 25-32.
- [11] VIVODA, V. Japan's energy security predicament post-Fukushima. *Energy Policy*, 2012, 46, s. 135-143.
- [12] WITTNEBEN, B.B.F. The impact of the Fukushima nuclear accident on European energy policy. *Environmental Science & Policy*, 2012, 15 (1), s. 1-3. DOI: 10.1016/j.envsci.2011.09.002.
- [13] *World Nuclear Association* [online]. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<http://world-nuclear.org/>>.
- [14] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V. Rozdíly v ekonomické vyspělosti regionů NUTS 2 v Evropské unii. In: Klímová, V. (ed.): *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 42-49.

Príspevek vznikl v rámci řešení projektu OPVK „Energetika a krajina: inovace, dynamizace a internacionalizace výzkumu“ (č. ESF OP CZ.1.07/2.3.00/20.0025).

TĚŽBA NEROSTNÝCH SUROVIN V ČR JAKO JEDEN Z FAKTORŮ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

MINING IN THE CZECH REPUBLIC AS ONE OF THE FACTORS OF REGIONAL DEVELOPMENT

DOC. RNDR. IRENA SMOLOVÁ, PH.D.¹

MGR. MARTIN SVOBODA²

¹ Katedra geografie	¹ Department of Geography
² Katedra rozvojových studií	² Department of Development Studies
Přírodovědecká fakulta	Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci	Palacký University in Olomouc
✉ tř. 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic	
E-mail: irena.smolova@upol.cz, martin.svoboda@upol.cz	

Anotace

Jedním z faktorů ovlivňujících regionální rozvoj je přírodní potenciál území a jeho využívání. Příspěvek se věnuje problematice příjmů obcí souvisejících s těžbou nerostných surovin, kdy jedním z hlavních kompenzačních nástrojů státu v oblasti těžby nerostných surovin jsou environmentální poplatky (poplatky za využívání přírodních zdrojů). Ekonomický efekt pro obce tvoří zejména příjmová položka obecního rozpočtu, která je stanovena horním zákonem (úhrady za vydobytý nerost a úhrady z dobývacího prostoru), dále příjmy plynoucí do rozpočtu obce jako daňové výnosy v místě sídla těžební společnosti a důležitým zdrojem jsou i mimorozpočtové příjmy obcí, pomoc při údržbě komunikací či finanční spoluúčast na projektech podporujících rozvoj regionu. Legislativa i přístup obcí k těžbě surovin se od roku 1989 výrazně proměnil, což je dokumentováno na vybraných příkladech.

Klíčová slova

těžba surovin, úhrady z těžby surovin, těžba uranu v ČR

Annotation

One of the factors influencing regional development is the natural potential and its use of the area. The paper deals with the issue of municipal revenues associated with the mining and quarrying where one of the main instruments of the state compensation in the mining sector are environmental fees (fees for the use of natural resources). The economic effect of the municipalities is mainly revenue into municipal budget, which is set by the Mining Act (payments for extracted mineral and taxes from the mining spaces), as well as revenue flowing into the municipal budget as tax yields at the domicile of the mining company and important sources are also non-budgetary income of municipalities, help with road maintenance or financial participation in projects supporting the development of the region. Legislation and communities approach to raw materials extraction since 1989 has changed, which is documented on selected examples.

Key words

mining, payments from mining, uranium mining in the Czech Republic

JEL classification: R11, R14, R51

1. Úvod

Evropa a zejména západní a střední Evropa je zatěžována hornickou činností již několik tisíciletí. Těžba surovin znamenala prosperitu i problémy pro regiony, které mají surovinový potenciál. V průběhu doby se přístupy k těžbě surovin měnily a stejně tak i ekonomický efekt pro region. Vliv hornictví na rozvoj území v českých zemích začal mít větší význam od období středověku. V této době začaly být vydávány první kodexy, které upravovaly práva a povinnosti těžbařů. Horní právo se výrazně kodifikovalo v období po roce 1750, v polovině 19. století bylo horní právo zpracováno tak, že základní zákony byly platné až do roku 1957, kdy po nabytí účinnosti nového horního zákona (roku 1957) převzal kontrolu nad těžbou stát, v období socialismu úplnou, od roku 1990 postupně ekonomicko – ekologickou.

2. Cíle a metody

Cílem příspěvku je dokumentovat ekonomický efekt těžby nerostných surovin pro dotčená území v ČR v období po roce 1990 v souvislosti se změnou legislativy a přístupu k environmentálním otázkám. Pozornost je věnována nástrojům, které stát využívá při kompenzaci dopadů těžby nerostných surovin, a na konkrétních příkladech je srovnán dopad těchto nástrojů na kvalitu života. Pro účel srovnání je zvolena jediná lokalita současné těžby uranové rudy na území ČR Dolní Rožínka. Hlavními metodami využitými při zpracování příspěvku jsou analýza legislativních nástrojů a vlastní šetření, výzkum vybavenosti v zájmovém regionu a analýzy rozpočtových příjmů obcí.

3. Kompenzační nástroje státu – úhrady za dobývání nerostných surovin

Hlavním kompenzačním nástrojem státu v oblasti těžby nerostných surovin jsou environmentální poplatky. Jak uvádí Samuelson (2007), poplatky jsou nástrojem regulace znečišťování, jejichž sazba by se měla rovnat externím nákladům vznikajícím v důsledku znečištění. Došlo by tak k úplné internacionalizaci externalit, znečišťovatel by nesl ve svých (interních) nákladech výši externích nákladů. Environmentální poplatky lze definovat jako platby, které jsou upraveny zákony k ochraně životního prostředí a jsou tedy vždy specifické pro konkrétní příklad. Nelze používat výraz „poplatky“ samostatně, ale vždy plným názvem dle konkrétního zákona (např. poplatek za odebrané množství podzemní vody). V České republice je obecně přijímána klasifikace ekonomických nástrojů OECD, která vymezuje celkem 15 environmentálních poplatků. Tyto poplatky jsou logicky tříděny do tří kategorií: poplatky za znečištění či jiné poškozování (zatěžování) životního prostředí (1), poplatky za využívání přírodních zdrojů (2) a uživatelské poplatky (3). Do první kategorie jsou zařazeny např. poplatky za ukládání odpadů na skládky a poplatek za vypouštění odpadních vod do vod povrchových. Do kategorie uživatelských poplatků patří poplatky za spotřebu látek poškozujících ozónovou vrstvu. Oblast těžby surovin náleží do kategorie poplatků za využívání přírodních zdrojů, kde jsou zahrnuty úhrady, které musí platit subjekty zabývající se těžbou nerostných surovin. Jedná se o úhrady za dobývací prostor a úhrady za vydobytý nerost.

V rovině oficiální a zákonné příjmy obcí plynoucí ze stanovených odvodů reprezentují současnou podobu historického institutu, známého v českých zemích jako „urbura“, v anglosaských zemích jako „royalty“. Jedná se o poplatky, které jsou placeny vlastníkovi nerostného bohatství za to, že své vlastnictví (ložiska nerostů) poskytuje (propůjčuje) báňskému podnikateli a umožňuje mu přivlastnit si z ložiska vydobyté, popřípadě upravené, nerosty prodat a z tohoto podnikání mít zisk. Platby tohoto typu jsou známy ze všech zemí, kde probíhá těžba nerostů. V závislosti na historickém vývoji, právním systému a úloze a postavení báňského podnikání v hospodářství dané země, je definována konkrétní podoba těchto úhrad ve formě poplatků, daní či odvodů. Povinnost úhrady těchto poplatků je stanovena buď horními zákony, nebo zvláštními zákony, které upravují pouze tuto problematiku. Metodika výpočtu se v jednotlivých zemích liší. V podstatě převažují dva základní systémy, tj. fixně stanovená suma za jednotku těžby nebo procento z ceny suroviny nebo dosažené tržby. Příjemcem těchto úhrad byl v minulosti panovník, který je používal obvykle k upevnění své moci a moci státu, v moderní době je příjemcem obvykle stát.

Do českého horního práva byly poplatky z těžby zavedeny novelou horního zákona zákonem č. 541/1991 Sb. (Úhrada je přesně vymezena § 32a Horního zákona.), s platností od 20. 12. 1991. K zavedení plateb došlo v období zvýšené kritiky vlivu dobývání na krajinu, občany a životní prostředí, bez zvážení nezastupitelné úlohy těžebního průmyslu pro rozvoj státu a bez analýzy příčin a důsledků kritizovaných negativních vlivů těžby. To se projevilo tím, že na rozdíl od celosvětových zvyklostí nebyly úhrady směřovány na stát, ale úhrady z plochy dobývacího prostoru (neboli z plochy těžaři státem udělené těžební licence) byly směřovány na obec a úhrady z vytěžených nerostů (neboli z podnikatelského využití vlastnictví státu) byly rozděleny mezi obce a stát rovným dílem.

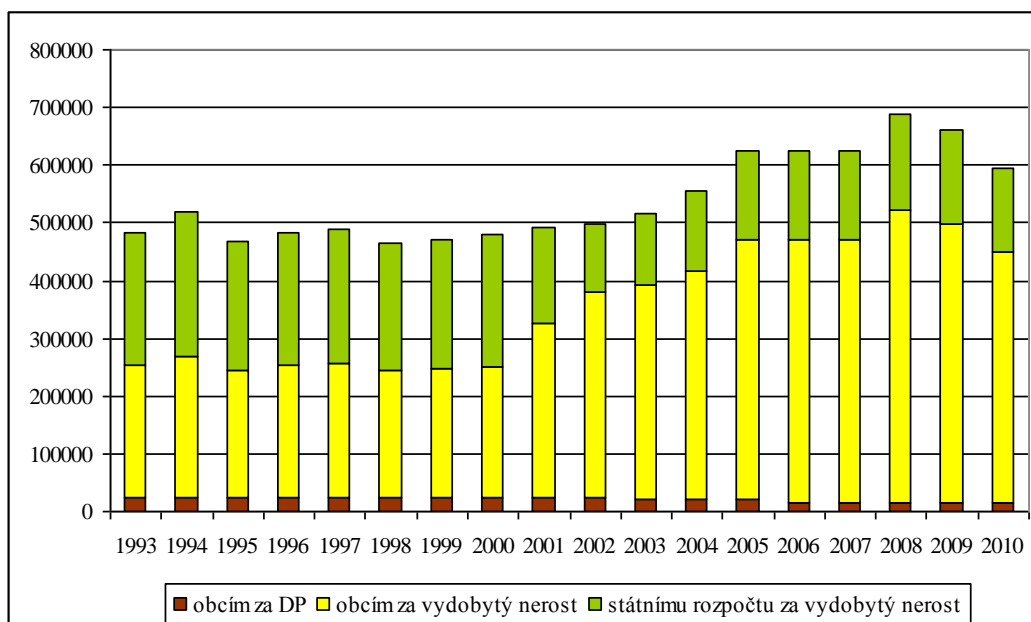
Příjmy z těžby nerostných surovin, které byly pro obce i státní rozpočet do roku 1992 nulové, se počínaje rokem 1993 vybírají jako úhrady za dobývací prostor a úhrady za vydobyté nerosty (podle přechodného ustanovení byla zpětně stanovena povinnost zaplatit za rok 1991 a 1992 do 31. 3. 1993.). U nových dobývacích prostorů platby úhrad zahajuje organizace v kalendářním roce následujícím po roce, v němž byl dobývací prostor stanoven a platby úhrad končí zrušením dobývacího prostoru. Počínaje rokem 1993 (resp. 1991) byla těžební činnost zpoplatněna a příjemcem úhrad z dobývacích prostorů se staly příslušné obce, příjmy z vydobytých nerostů se dělí mezi obce a stát.

Zákonem stanovené **úhrady z dobývacího prostoru** jsou placeny těžební společností příslušnému báňskému úřadu, který následně převede příslušnou část do rozpočtu obce, na jejímž území se dobývací prostor nachází. Je-li dobývací prostor umístěn na území více obcí, rozdělí obvodní báňský úřad příjem podle poměru částí dobývacího prostoru na území jednotlivých obcí. V letech 1992 až 2005 byla roční úhrada z dobývacího prostoru většího než 2 ha stanovena ve výši 10 tisíc Kč a násobila se s každým započatým km², u dobývacích prostorů menších jak 2 ha činila roční úhrada paušálně 2 tisíce Kč. Nový možný odlišný pohled na úlohu úhrad z dobývacích prostorů přinesla vláda ČR svým usnesením v prosinci 1999 k surovinové politice v oblasti nerostných surovin a jejich zdrojů, ve kterém uložila MŽP ČR úkol „Navrhnout nový systém plateb úhrad z dobývacích prostorů, tyto úhrady koncipovat jako ekonomický nástroj politiky ochrany životního prostředí a krajiny, tj. diferencovat je podle hodnoty dotčeného území, míry dopadu a charakteru prováděných prací“. MŽP ČR zpracovalo materiál, který byl schválen v jeho vedení, který předpokládal kategorizaci území na základě „koeficientu hodnoty území“ a „kategorie zásahu či omezení funkčnosti území“ do čtyř základních kategorií ekologické újmy území. K jednotlivým základním kategoriím byly přiřazeny konkrétní výše úhrad za 1 ha plochy dobývacího prostoru ve výši 100 Kč pro nízkou, 300 Kč pro střední, 700 Kč pro vysokou a 1000 Kč pro velmi vysokou ekologickou újmu území. Jako podmínka pro efektivní uplatnění tohoto systému bylo předpokládáno umožnění změn ve vymezení dobývacích prostorů bez vlivu na změny těžebních práv (což současný horní zákon neumožňuje). K zásadní změně ve výpočtu úhrady z dobývacího prostoru však došlo až novelou horního zákona č. 386/2005 Sb., kdy bylo stanoveno, že úhrada se počínaje rokem 2006 platí v rozsahu 100 až 1000 Kč na každý (i započatý) hektar plochy dobývacího prostoru. Přitom konkrétní výše platby má vycházet ze stupně ochrany životního prostředí dotčeného území, charakteru činnosti prováděné v dobývacím prostoru a jejím dopadu na životní prostředí. Výši úhrady mělo stanovit nařízení vlády, které však do současné doby vydáno nebylo, což s sebou přineslo řadu komplikací. Vývoj výše úhrad od roku 1993 ukazuje, že se výše úhrad z plochy dobývacích prostorů logicky snižuje, což zcela koresponduje s poklesem počtu dobývacích prostorů v jednotlivých letech. Pokles výše úhrad v roce 2006 je způsoben změnou metodiky výpočtu. S ohledem na skutečnost, že vláda ČR nevydala nařízení, ve kterém by se stanovily konkrétní výše úhrad v jednotlivých ochranných zónách a typech krajiny, zejména ve zvláště chráněných územích, podobně jako nebyly stanoveny výše úhrad podle charakteru hornické činnosti a jejím dopadu na životní prostředí, řídila se výše plateb z dobývacího prostoru stavem legislativní nouze a většina těžebních společností vypočítala úhradu z dobývacího prostoru podle spodní (nejnižší) hranice státem stanoveného rozpětí úhrady. Zatímco v roce 1993 bylo na území ČR stanovených 1088 DP a výše úhrady dosáhla téměř 26 mil. Kč, v roce 2010 dosáhla výše úhrady za dobývací prostory obcím již jen 14 mil. Kč, tj. v průměru 13 tis. Kč na jednu obec. Na straně druhé se však pro obce výrazně zvýšily platby za vydobyté nerosty. Je však nutné poznamenat, že zavedení plateb úhrad z plochy dobývacího prostoru přimělo většinu těžebních společností k redukci dobývacích prostorů.

Jednalo se zejména o dobývací prostory energetických surovin (lignitu a černého a hnědého uhlí), kdy k rušení dobývacích prostorů docházelo v souladu se schválenými útlumovými programy.

Ekonomicky zajímavější je roční **úhrada z vydobytých nerostů**, která se vypočítává jako procentuální podíl z celkové tržby za vydobyté nerostné suroviny oceněné tržní cenou v období, za které se výpočet provádí (nejvýše však 10 %). Úhrada za vydobytý nerost je poplatek, který obcím kompenzuje újmy vyplývající z probíhající těžby nerostných surovin na jejich katastru. Do výpočtu úhrady vstupuje několik proměnných, což má za následek rozdílné výše úhrad pro jednotlivé těžené nerosty. Výše úhrady může být maximálně 10 % z tržní ceny nerostu. Rozhodná je průměrná tržní cena v roce, ve kterém byl vyhrazený nerost vydobyt. Procentuální výše tržní ceny je stanovena vyhláškou č. 617/1992 Sb. Maximální výše, tedy 10 % z tržní ceny, je pouze u 3 nerostů (rudy, technicky využitelné krystaly nerostů a drahé kameny, vysokoprocentní vápencec). Pro ropu a hořlavý zemní plyn je sazba 0,5 % a pro radioaktivní suroviny, kam řadíme uranovou rudu, je sazba pouze 0,3 %, což je nejméně ze všech vyhrazených nerostů. Dalšími proměnnými, které výrazně ovlivňují výše úhrad, jsou náklady na dobývání nerostu a celkové náklady organizace na zhotovení výrobku (vyhláška č. 617/1992 Sb.). Celková výše úhrady je rozdělena mezi obec a stát. V období let 1992 – 2000 byly příjmy z úhrad děleny mezi obec a stát rovným dílem. Počínaje prosincem 2000¹ jsou v souladu s novelou horního zákona zákonem č. 366/2000 Sb., příjmy z úhrad z vydobytých nerostů na výhradních ložiscích přerozdělovány mezi obce a stát ve prospěch obcí v poměru 75 ku 25 %. Pro obce, na jejichž území probíhá těžba, se tak výrazně zvýšily příjmy z vydobytých nerostů. V ročním objemu dosáhl meziroční nárůst téměř 75 mil. Kč (z 228 mil Kč pro obce v roce 1999 na 302 mil Kč v roce 2001). Účty firmami placených úhrad vedou příslušné báňské úřady, které finanční prostředky poukazují ve prospěch oprávněných příjemců (obce a státní rozpočet). Ve výši úhrad se zatím v omezené míře promítá i faktor vlivu dobývání na sociálně ekonomickou situaci v regionech, byť se prozatím uplatnil pouze v jediném případě, a to při stanovení výše úhrady pro radioaktivní suroviny (0,3% - nejnižší stanovená výše), které jsou dobývány na jediném dole v Rožné a představují pro část území Českomoravské vrchoviny zatím obtížně nahraditelný zdroj pracovních příležitostí. Může se uplatnit také při rozhodování o žádostech o snížení nebo odpuštění úhrady.

Obr.1: Vývoj výše úhrad za dobývací prostor a vydobyté nerosty v období let 1993 – 2010 (v tis. Kč)



Zdroj: Hornické ročenky, Ministerstvo životního prostředí, vlastní výpočty

Vývoj výše úhrad z vydobytých nerostů v letech 1993 – 2010 dokumentuje obr. č. 1, ze které vyplývá, že se výše úhrad z vydobytých nerostů celkově zvyšuje a výrazný je zejména nárůst

v kategorii příjmů obcí, což zcela koresponduje s vývojem legislativy a zásadní změnou v systému přerozdělování v roce 2000. Rostoucí trend je přitom, i přes celkový útlum těžby nerostných surovin ve srovnání se stavem v roce 1993, způsoben zejména růstem cen těžených nerostných surovin. Výrazný je nárůst po roce 2002, který v sobě odráží i ekonomicky zajímavou rostoucí těžbu stavebních surovin. Legislativní změna z roku 2005 by se při stabilním objemu těžby i stabilních cenách projevila poklesem výše úhrad za vydobyté nerosty. Celkový meziroční nárůst (2005/2006) je však zásadně ovlivněn vysokým nárůstem úhrady za těžbu ropy a zemního plynu způsobenou jak nárůstem těžby, tak zejména nárůstem cen a tím i tržeb.

Tab. 1: Vývoj úhrad z dobývacího prostoru a z vydobytého nerostu v období let 2004 - 2010

Úhrady z dobývacího prostoru							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
celkem v tis. Kč	21 511	21 977	16 178	15 496	15 127	14 925	14 032
Úhrady z vydobytého nerostu							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
celkem v tis. Kč	532 750	602 509	608 614	657 813	674 399	633 570	579 481

Zdroj: Statistická ročenka životního prostředí České republiky 2009, Hornická ročenka, vlastní výpočty

V roce 2010 byla obcím poskytnuta úhrada z plochy dobývacího prostoru v celkové výši 14 mil. Kč a úhrada z vydobytých vyhrazených nerostů dosáhla částky 435 mil. Kč pro obce a 145 mil. Kč do státního rozpočtu. Na celkové výši úhrady za vydobyté nerosty se podílí 44,8 % hnědé uhlí, 17,7 % černé uhlí, 19,9 % ropa a zemní plyn, 6,0 % vápence, 4,4 % stavební kámen, 2,0% štěrkopísky a 1,7% jíly. Ostatní suroviny se podílí méně než jedním procentem. Díky nerovnoměrnému přírodnímu potenciálu jsou příjmy výrazně diferencovány podle regionů. Z krajů má nejvyšší příjmy plynoucí z horního zákona Moravskoslezský a Ústecký kraj. Významné mohou být příjmy pro rozvoj obce a širšího území, zvláště pak v marginálních územích (Smolová, Szczyrba, 1998).

Využití příjmů z těžby nerostných surovin je diferencované na úrovni obcí a státu (státního rozpočtu). Zatímco obcím není zákonem stanoven účel, jak prostředky využívat, a je pouze na rozhodnutí dané obce, jak příjmy z úhrad za vydobyté nerosty využije. Prostředky, které z těžební činnosti plynou do státního rozpočtu, jsou ze zákona určeny pouze na nápravu škod na životním prostředí, které vznikly v souvislosti s dobýváním výhradních i nevyhrazených ložisek. K přesnější specifikaci byla přijata Usnesení Vlády ČR. Poslední platné přiděluje počínaje rokem 2002 polovinu úhrad MPO ČR na účelové nápravy škod na životním prostředí (rozdělovány jsou vybraným těžebním organizacím ve formě účelových dotací). Takto se část úhrad vrací k jejich plátcům, kteří je vynakládají na území dosud nezrušených DP, tj. na území obcí, které pobírají úhrady z DP a v některých případech i úhrady z vydobytých nerostů. Druhá polovina je přidělena MŽP ČR na zajišťování nebo likvidaci starých důlních děl, realizované cestou veřejných zakázek.

V kategoriích obcí s nejvyššími příjmy z vydobytých nerostů jsou obce v oblasti těžby uranové rudy, černého a hnědého uhlí. Roční příjmy vyšší než 10 mil. korun mají například obce Most, Horní Jiřetín nebo Malé Březno v oblasti Podkrušnohoří. V sumárním vyjádření za období posledních sedmi let tak například město Most získalo do rozpočtu více než 150 mil. korun. Ještě výraznější je to pak u menších obcí s celkově menším rozpočtem, kde úhrady plynoucí z těžební činnosti mohou tvořit i více než 80 % rozpočtu obce (např. obce Horní Jiřetín, Strupčice nebo Malé Březno).

4. Těžba uranové rudy v regionu Rožná a ekonomický efekt pro region

Odštěpný závod GEAM Dolní Rožínka (dále jen závod) už 55 let provádí těžbu uranové rudy v oblasti Dolní Rožínky (8 km jižně od Bystřice nad Pernštejnem). Přínos závodu pro blízké okolí není pouze v zaměstnanosti, ale ovlivňuje i řadu dalších aktivit. V 60. letech 20. století, v době prudkého rozmachu uranového hornictví, začaly vznikat nové budovy a zařízení. Podnik v těchto letech evidoval přes 4 000 zaměstnanců, což s sebou neslo velké požadavky na investice do bydlení a služeb. Masivní bytová výstavba probíhala zpravidla v lokalitách umožňující dojíždění do zaměstnání. Zprvu se stavěla dřevěná sídliště a ubytovny a to pokud možno v místech uranového ložiska. V Dolní Rožince vyrostlo nové hornické sídliště, kulturní dům, zdravotní středisko, prodejny zboží, závodní jídelna a část autobusového nádraží, to vše za 20 milionů korun. V Bystřici nad Pernštejnem bylo v letech 1958 – 1966 budováno sídliště I a po roce 1964 se začalo s výstavbou sídliště II. Celkem bylo postaveno 1546 bytových jednotek. Bývalý podnik Uranových dolů se rovněž podílel na stavbě obchodní sítě pro nová sídliště. Šlo o obvyklou situaci, kdy extenzivní rozvoj průmyslu doprovázela výstavba potřebných zařízení občanské vybavenosti sídel (Szczyrba, 2005). V Bystřici nad Pernštejnem s přispěním bývalého podniku Uranové doly vznikly další stavby občanské vybavenosti: mateřská škola, základní škola, závodní jídelna, kulturní dům, zdravotní středisko. Celkem podnik v těchto letech proinvestoval téměř 200 milionů korun. Nová sídliště a další zařízení občanské vybavenosti byla budována i v Tišnově a v Novém Městě na Moravě. Všechny tyto investiční akce byly z části nebo celé financovány bývalým podnikem Uranové doly, dnes známém jako Odštěpný závod GEAM Dolní Rožínka. Tímto způsobem se podnik podílel na zlepšování kvality života obyvatel v okolí uranových dolů, jelikož až do roku 1988 neexistovala právní úprava, která by nařizovala podniku platit obcím jakékoliv poplatky. S přijetím horního zákona v roce 1988 nastala povinnost podniku odvádět obcím a státu úhrady za dobývací prostor a úhrady za vydobytého nerostu. Před redukcí měl dobývací prostor Rožná rozlohu téměř 12 km² a rozkládal se katastrálním územím obcí Bukov, Milasín, Rožná, Dolní Rožínka, Rodkov, Zvole, Blažkov, Horní Rozsíčka, Vojetín, Blažejovice a Horní Rožínka. Rozhodnutím Obvodního báňského úřadu Liberec byl v roce 1996 dobývací prostor Rožná zmenšen na současnou rozlohu 876,4054 ha. Nachází se na katastrálním území obcí Horní Rozsíčka, Bukov, Milasín, Rodkov, Horní Rožínka, Blažkov, Dolní Rožínka a Rožná (Hájek a kol. 2007). Tyto obce se dělí ročně o 87 700 Kč, které podnik odvádí na účet příslušného báňského úřadu jako úhradu za dobývací prostor. Největší podíl získávají obce Dolní Rožínka (30 %), Bukov (24 %) a Rožná (22 %), dohromady přibližně 76 % z celkové částky.

Tab. 2: Úhrada za dobývací prostor Rožná v letech 2005 - 2011

Dobývací prostor Rožná		
období	Plocha	Úhrada
do roku 2005	8,764054 km ²	90 000 Kč
2006 - 2011	8,764054 km ²	87 700 Kč

Zdroj: Odštěpný závod GEAM Dolní Rožínka

Úhrada za vydobytý nerost představuje o řád vyšší platby pro obce a i stát, ale týká se pouze obcí, na jejichž katastru se aktuálně dobývá uranová ruda. Těžba uranové rudy neprobíhá v celém území vymezeného dobývacího prostoru, ale pouze v určitých sektorech. Při hlubinné těžbě je zapotřebí promítnout hranice dobývaných sektorů v podzemí na zemský povrch, abychom zjistili, na kterých katastrech probíhá těžba. Momentálně se uranová ruda těží na katastrech obcí Bukov a Dolní Rožínka. Objem získaných prostředků se každý rok mění a to hlavně z důvodu přesunu těžby uranové rudy v rámci dobývacího prostoru a nestálé ceny uranové rudy na světových trzích.

Tab. 3 Struktura rozpočtů obcí z pohledu poplatků spojených s těžbou uranové rudy

Obec	Příjmy rozpočtu obce	2009	2010	2011
Dolní Rožínka	příjmy celkem	18 455 130	11 572 480	12 983 240
	úhrady celkem	505 840	419 760	211 530
	úhrady podíl	2,82%	2,24%	1,26%
Bukov	příjmy celkem	11 489 430	14 042 370	16 272 490
	úhrady celkem	435 430	580 680	835 660
	úhrady podíl	6,84%	5,60%	4,83%

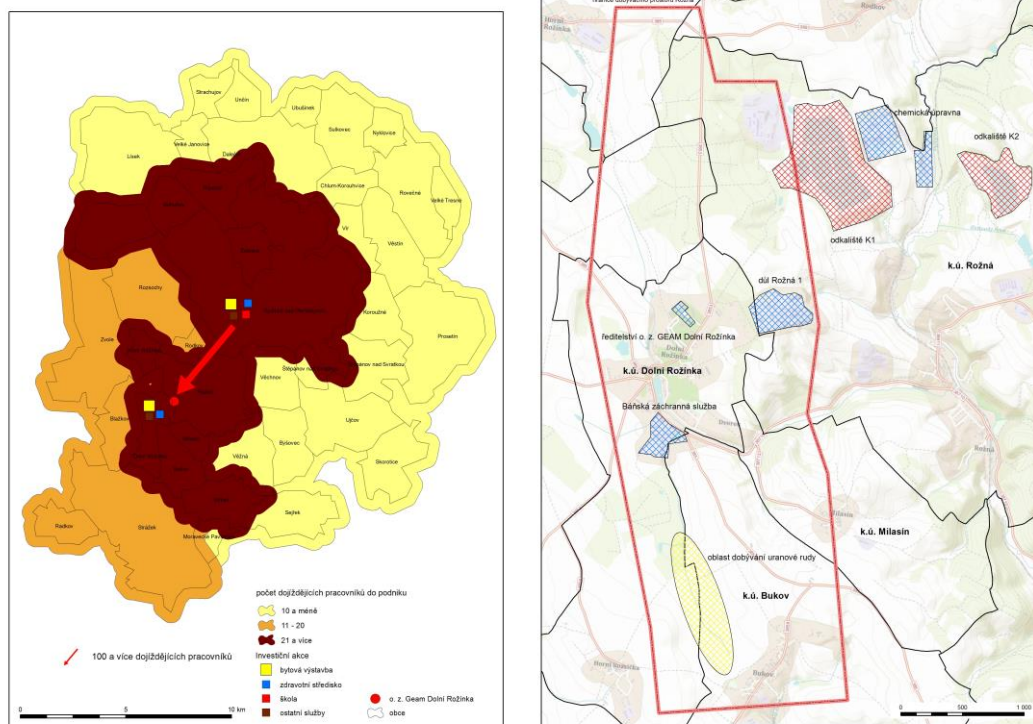
Zdroj: <http://www.rozpocetobce.cz>; vlastní výpočty

Obec Dolní Rožínka se musí ve svém rozpočtu vypořádat s každoročním úbytkem objemu získaných prostředků z úhrad. Naopak obec Bukov eviduje zvýšení objemu získaných prostředků a to dokonce mezi lety 2009 a 2011 o více než 40 %. Podíl úhrad na celkových příjmech obce ale mají klesající tendenci. Jak je patrné z Tab. 3 samotná výše získaných prostředků z úhrad nepokryje financování velkého projektu, ale lze realizovat menší projekty, nebo částečně financovat projekty větších rozměrů a tím zlepšit život lidí v obci. Obec Bukov postavila víceúčelové hřiště, vyasfaltovala místní komunikace a zrekonstruovala kanalizaci. Obec Dolní Rožínka zrekonstruovala budovu obecního úřadu a rekonstrukcí rovněž prošlo zázemí fotbalového hřiště.

Mimo úhrady z dobývacího prostoru a vydobytého nerostu je nutné v souvislosti s těžbou uranové rudy zmínit daň z nemovitosti, kterou odvádí podnik obcím, na jejichž katastru se rozkládají povrchové areály. Nejvíce finančních prostředků z této daně získává obec Rožná. Částky se mohou pohybovat v řádech milionů a jsou několikanásobně vyšší než celkový součet úhrad z dobývacího prostoru a vydobytého nerostu. Získané prostředky obec investuje převážně do infrastruktury (byl vybudován nový sportovní areál s tenisovými kurty, koupalištěm a dětským hřištěm, který slouží občanům obce i široké veřejnosti). Část peněz byla použita na výstavbu kanalizace a čistírny odpadních vod. Z konkrétních příkladů je patrné, že získané finanční prostředky jsou smysluplně využity na projekty, které přispívají k rozvoji dané obce a k zatraktivnění okolního prostředí.

Obr.2a: Počty dojíždějících pracovníků do závodu GEAM Dolní Rožínka (stav k 31. 12. 2012)

Ob. 2b. Dobývací prostor Rožná a lokalizace hlavních objektů závodu GEAM Dolní Rožínka ve vazbě na katastrálních území



Zdroj: GEAM Dolní Rožínka, vlastní výpočty

Přínos podniku pro obyvatele obce Dolní Rožínka lze dokumentovat i na frekvenci autobusových spojů, které směřují do obce. Podle jízdních řádů platných od 9. 12. 2012 je obec obsluhována celkem 10 autobusovými linkami. V pracovních dnech mohou obyvatelé obce a pracovníci podniku využít celkem 53 spojů, které obec spojují s okolními obcemi a městy. Tato frekvence spojů vychází z historické potřeby dopravit velké množství pracovníků do podniku. Počet pracovníků se ustálil na hodnotě 1000, čímž klesl počet pracovníků za posledních 10 let o 75 %. V obecné rovině klesla intenzita dojížděky veřejnou dopravou v celé ČR (Szczyrba, Toušek, 2004). Lidé preferují automobilovou dopravu, jelikož je rychlejší a flexibilnější. Autobusové spoje už nejsou tolik využívané a jejich obsazenost neodpovídá množství vypravených spojů. Srovnáním stejně velkých obcí zjistíme, že počet linek, které obsluhují Dolní Rožínku, je opravdu nadprůměrný. Například do obce Zvole, která je vzdálená pouze 4 km od Dolní Rožínky, zajíždí v pracovní dny 4 linky, do obce Dalečín na Bystřicku také 4 linky a do obce Štěpánov nad Svatkou 6 linek. Nicméně pro obyvatele obce Dolní Rožínky je to určitý komfort, který jim byl ponechán jako relikv dřívější doby.

Závěr

Ekonomický efekt pro obec tvoří zejména příjmová položka obecního rozpočtu, která je stanovena horním zákonem (úhrady za vydobytý nerost a úhrady z dobývacího prostoru), dále příjmy plynoucí do rozpočtu obce jako daňové výnosy v místě sídla těžební společnosti a důležitým zdrojem jsou i mimorozpočtové příjmy obcí, pomoc při údržbě komunikací či finanční spoluúčast na projektech podporujících rozvoj regionu. Legislativa i přístup obcí k těžbě surovin se od roku 1989 výrazně proměnil stejně jako využití příjmů z těžby surovin, které je diferencované na úrovni obcí a státu (státního rozpočtu). Zatímco obcím není zákonem stanoven účel, jak prostředky využívat, a je pouze na rozhodnutí dané obce, jak příjmy z úhrad za vydobyté nerosty využije. Prostředky, které z těžební činnosti plynou do státního rozpočtu, jsou ze zákona určeny pouze na nápravu škod na životním prostředí, které vznikly v souvislosti s dobýváním výhradních i nevyhrazených ložisek. V současné době se význam těžby nerostných surovin přesouvá z oblasti veřejného zájmu do polohy zájmu

soukromých těžebních společností, které se snaží ekonomicky zhodnotit surovinový potenciál území. Tím ale také dochází k řadě průvodních střetů zájmů – obce, občanská sdružení, versus těžařské společnosti. Nicméně „těžařská lobby“ sehrává významnou úlohu v regionálním rozvoji. Obzvláště v územích se slabě rozvinutou hospodářskou základnou je přítomnost těžařských firem vnímána vesměs pozitivně, a to mnohdy navzdory krajinným rizikům a zátěžím, které z dobývací činnosti plynou. Ekonomický efekt pro obce tvoří zejména příjmová položka obecního rozpočtu, která je stanovena horním zákonem, dále příjmy plynoucí do rozpočtu obce jako daňové výnosy v místě sídla těžební společnosti a důležitým zdrojem jsou i na mimorozpočtové příjmy obcí, pomoc při údržbě komunikací či finanční spoluúčast na projektech podporujících rozvoj regionu. Obce jsou ekonomicky motivovány již při samotném procesu schvalování povolení k hornické činnosti. Příkladem z nedávné doby je nabídka obcím na Vysočině, kde má zájem těžit uran australská společnost Uran Limited. Dle sdělení generální ředitelky společnosti byla obcím nabídnuta za každé povolení průzkumu částka 800 tis. korun ročně. Další neoficiální zdroje pak plynou zastupitelům, kteří o povolení hornické činnosti rozhodují.

Literatura

- [1] HÁJEK, A. Geologická charakteristika rudního pole Rožná – Olší. *Minerál*, 2001, roč. IX., č.2, s. 118–124.
- [2] HÁJEK, A. a kol. 50. výročí zahájení těžby uranu na ložisku Rožná. Dolní Rožinka: GEAM, 2007, 60 s.
- [3] HÁJEK, A., PECH, E. Od zahájení těžby uranu na ložisku Rožná uplynulo 50. let. *Uhlí-rudy-geologický průzkum*, 2007, 49, č. 10, Praha: Zaměstnavatelský svaz důlního a naftového průmyslu, s. 4- 11.
- [4] LEPKA, F. *Český uran 1945- 2002: neznámé hospodářské a politické souvislosti*. Liberec: Kniha 555, 2003, 101 s.
- [5] MAJER, J. *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2004, 255 s.
- [6] SAMUELSON, P. *Ekonomie*. 18. vydání. Praha: NS Svoboda, 2007, 775 s.
- [7] SMOLOVÁ, I. *Těžba nerostných surovin na území ČR a její geografické aspekty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 195 s.
- [8] SMOLOVÁ, I., SZCZYRBA, Z. Rozhodující socioekonomické faktory regionálního rozvoje marginálního území. In *Miscellanea geographica, Universitatis Bohemiae Occidentalis* 6. Plzeň : Západočeská univerzita, 1998. s.113-125.
- [9] SVOBODA, M. *Geografické aspekty těžby uranu v ČR se zaměřením na lokalitu Dolní Rožinka*. [bakalářská práce]. Olomouc: PřF UP v Olomouci, 2009, 65 s.
- [10] SZCZYRBA, Z. *Maloobchod v České republice po roce 1989 – vývoj a trendy se zaměřením na geografickou organizaci*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2005. 126 s.
- [11] SZCZYRBA, Z., TOUŠEK, V. Vyjíždka a dojíždka do zaměstnání v České republice; změny v období transformace. In Jakubowicz, E., Raczyk, A.: (eds.) *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych VIII/2*. Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 2004. s. 21-31.
- [12] *Usnesení Vlády ČR ze dne 15. 11. 1995 č. 645 k uvolnění finančních prostředků z výnosů úhrady za vydobyté vyhrazené nerosty převáděné podle zákona č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon), ve znění pozdějších předpisů, do státního rozpočtu.*
- [13] *Usnesení Vlády ČR ze dne 12. 9. 2001 č. 906 k návrhu na zajišťování a likvidaci starých důlních děl a jejich finanční zajištění od roku 2002.*
- [14] *Vyhláška Ministerstva hospodářství ČR č. 617/1992 Sb., o podrobnostech placení úhrad z dobývacích prostorů a z vydobytých vyhrazených nerostů, která byla novelizována vyhláškou č. 426/2001 Sb.*
- [15] *Vyhláška Ministerstva hospodářství ČR č. 63/2005 Sb., o podrobnostech placení úhrad z dobývacích prostorů a z vydobytých vyhrazených nerostů.*
- [16] *Usnesení Vlády ČR ze dne 13. 12. 1999 č. 1311 k Surovinové politice v oblasti nerostných surovin a jejich zdrojů.*
- [17] *Zákon č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon), ve znění zákona č. 541/1991 Sb., zákona ČNR č.10/1993 Sb., 132/2000 Sb., 286/2000 Sb., 366/2000 Sb., 315/2001 Sb., 61/2002 Sb., 320/2002 Sb., 150/2003 Sb. a 3/2005 Sb.*

TEORETICKÁ VÝCHODISKA OVLIVŇOVÁNÍ BARIÉR REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

THEORETICAL BASES OF INFLUENCING THE BARRIERS OF REGIONAL DEVELOPMENT

ING. LUCIE KOVÁCSOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: kovacsova@rect.muni.cz

Anotace

Cílem příspěvku je shrnout základní teoretická východiska, která určitým způsobem ovlivňují existenci bariér regionálního rozvoje. První kapitola se zabývá samotným pojmem region, tedy jeho charakteristikou a klasifikací různých typů regionů. V druhé kapitole je řešena problematika regionální konkurenceschopnosti, kde jsou zdůrazněny především dva odlišné přístupy v pohledu na tuto záležitost. Třetí část stručně pojednává o faktorech regionálního rozvoje, na což navazuje problematika regionálních disparit. Všechny tyto kapitoly vycházejí především z dosavadní rešerše publikačních zdrojů, zabývajících se uvedenými tématy.

Klíčová slova

regionální rozvoj, bariéry rozvoje, regionální konkurenceschopnost, disparity

Annotation

The aim of this paper is to sum up the basic theoretical approaches, which somehow influence the existence of the barriers of regional development. First part deals with the term region, its characteristics and classifying the different types of regions. In the second part, there is solved the issue of regional competitiveness and there are emphasized especially two different approaches in the view of this matter. Third part deals briefly with factors of regional development and it is followed by the issue of regional disparities. All these chapters are particularly based on existing summary of publication sources dealing with mentioned topics.

Key words

regional development, barriers of the development, regional competitiveness, disparities

JEL classification: *R12, R58*

Úvod

Regionální rozvoj se zejména po vstupu do EU stal i v ČR poměrně značně frekventovaným pojmem, jehož praktický význam je výrazně posilován i provedenou decentralizací veřejné správy (Víturka, 2005). Pod pojmem regionální rozvoj si lze představit ekonomický, sociální, environmentální nebo i územní rozvoj určitého území. Regionální rozvoj je řešen především prostřednictvím regionální politiky. Mezi základní cíle regionální politiky patří snižování regionálních disparit a rozvoj regionů zaměřený na jejich soudržnost a zvyšování konkurenceschopnosti. V ideálním případě by každý region měl mít příležitosti ke svému vyváženému rozvoji odpovídajícímu jeho potenciálu a specifickým stránkám. Dle OECD může být regionální rozvoj chápán také jako obecné úsilí o snížení regionálních disparit podporou ekonomické činnosti v regionech (zaměstnanost, vytváření

bohatství). Politika regionálního rozvoje se v minulosti snažila dosáhnout těchto cílů prostřednictvím rozsáhlého rozvoje infrastruktury a přitahování investic (OECD).

Současná regionální politika je významně determinována myšlenkami představitelů institucionálních teorií regionálního rozvoje. Institucionální teorie regionálního rozvoje spatřují inovace jako klíčový faktor ekonomického a sociálního rozvoje. Z hlediska praktických doporučení pro koncepci regionální politiky se zaměřují zejména na způsoby, jakými je možné napomoci vzniku a šíření inovací. Tyto způsoby představují například budování inovační infrastruktury, tvorbu a šíření nových znalostí, vzájemnou interakci a učení jednotlivých aktérů a networking. Toho může být dosaženo prostřednictvím intervence veřejného sektoru (státu, regionu) nebo společného úsilí veřejného a soukromého sektoru. Konkrétně mohou tyto intervence znamenat zvýšení investic do vzdělávání, podporu inovačního podnikání, podporu vzniku institucí na podporu učení, vědy a výzkumu nebo vzniku organizací, které podporují a usnadňují vzájemnou komunikaci mezi jednotlivými inovačními aktéry (tzv. intermediární organizace). Samozřejmě žádoucí je také vznik místních podnikatelských sdružení a vzájemná komunikace a spolupráce mezi jeho členy. V tomto směru však pochopitelně může veřejný sektor působit pouze jako určitý katalyzátor nebo facilitátor, a vlastní iniciativa musí vzejít od soukromých firem. V zásadě se ukazuje, že nejučelnější jsou investice do lidských zdrojů, do vzdělávání a výchovy kvalifikovaných lidí (Blažek, Uhlíř, 2011). V rámci institucionálních teorií byly rozpracovány analytické koncepty popisující výše uvedené jevy. Jedná se především o koncept národních a regionálních inovačních systémů a koncept triple helix.

Stále více důležitým faktorem pro rozvoj regionu je výzkum a vývoj, které jsou považovány za jeden z hlavních zdrojů pro tvorbu inovací. V mnoha odvětvích průmyslu je důležitou součástí inovačního systému veřejně podporovaný univerzitní výzkum a laboratoře financované z veřejných prostředků. Univerzity a další vzdělávací instituce hrají v inovačním systému dvě různé role: jsou místem, kde vědci a inženýři získávají své prvotní vzdělání a ve většině zemí (ne však ve všech) jsou těžištěm pro značné množství výzkumných aktivit v oborech spojených s konkrétní technologií. Spolupráce mezi univerzitami a firmami je základem pro inovační potenciál regionu (Nelson, 1996).

Z výše uvedeného vyplývá, že regionální rozvoj není rovnoměrný, že se vyskytují rozdíly v úrovni rozvoje jednotlivých regionů a že regiony plně nevyužívají svůj rozvojový potenciál. Plnému využití potenciálu regionů brání existence a přítomnost bariér regionálního rozvoje. Pokud by tyto bariéry byly odstraněny (anebo alespoň zmírněny, což je v praxi reálnější), pro region by to znamenalo dosažení vyšší úrovně socio-ekonomického rozvoje. To by se mohlo projevit například ve vyšší ekonomické výkonnosti, snížení nezaměstnanosti, zvýšení disponibilních příjmů obyvatelstva, zlepšení kvality života nebo zlepšení kvality životního prostředí. K tomu, abychom byli schopni odstranit (eliminovat) bariéry regionálního rozvoje, musíme je nejdříve poznat a identifikovat. Teprve potom je možné navrhnout efektivní řešení ke zmírňování překážek.

1. Region

Pojem region je chápán odlišným způsobem v závislosti na tom, pro jaký účel se vymezuje. Z pohledu regionálních věd jde o oblast, která je určována geografickými, geologickými, historickými, sociálně-ekonomickými podmínkami a v neposlední řadě i administrativním vymezením (Kadeřábková, 2008).

Žítek a Klímová (2008) odvozují tři základní charakteristiky, které lze s pojmem region spojit, a to:

- jedná se o určenou (ohraničenou) část území,
- jeho vymezení je vždy účelové,
- jedná se o územní jednotku mezi národním státem a obcí.

Při širší interpretaci pojetí stejnorodosti regionu se stalo východiskem rozlišení dvou typů regionů (Hamalová, 1996):

- *Homogenní* – mají stejný charakter v celém území, jsou vymezené na základě prioritní koncentrace jednoho nebo určité kombinace odvětví (regiony zemědělské, průmyslové, turistické apod.).

- *Nodální* – určitý komplex jednotek v prostoru, které jsou vzájemně propojené především prostřednictvím sídelního centra. Vazby mezi sídly vznikají na bázi poskytování určitých služeb, pracovních příležitostí, administrativních funkcí soustředěných v centrálním městě. Tyto regiony jsou vnitřně heterogenní.

Další přístup ke klasifikaci regionů, velmi blízký členění regionů dle Eurostatu, uvádí Matoušková (2000), která člení regiony na:

- *Administrativní* – vymezovány pro potřeby výkonu státní správy a územní samosprávy. Beze zbytku pokrývají celé území daného státu. Zpravidla existuje několik hierarchických úrovní administrativních regionů, přičemž platí, že jednotky stejné hierarchické úrovně by měly být do určité míry srovnatelné z hlediska rozlohy a počtu obyvatel.
- *Účelové* – vymezovány pro řešení určitých problémů (např. problémy se životním prostředím, ekonomická zaostalost) a bývají reprezentovány zvláštním orgánem. Mají omezenou časovou platnost, jejíž délka souvisí s povahou daného problému a tím i s časem, který je potřeba na jeho vyřešení. Při jejich vymezení nemusí být respektovány hranice administrativních regionů.

Regiony lze považovat za stavební kameny národní ekonomiky. Každá země potřebuje konkurenceschopné a dynamické regiony, aby mohla dosáhnout svých ekonomických a sociálních cílů na národní úrovni.

Pro účely regionálních statistik na úrovni Evropské unie je používáno členění regionů podle společné klasifikace územních statistických jednotek – NUTS. Z důvodu harmonizace sledovaných údajů je toto členění na základě nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1059/2003 povinné a je založeno na definici „počtu obyvatel“. Do klasifikace každého státu je na základě tohoto nařízení na všech úrovních NUTS zařazena i položka Extra-Regio, která umožňuje lokalizovat aktivity členského státu provozované na ekonomickém území státu, které nemůže být připojeno k určitému regionu. Od 1. ledna 2008 je systém statistické klasifikace územních struktur v České republice v souladu se systémem Eurostatu rozdělen na dvě části: klasifikace CZ-NUTS a systém LAU. Systém LAU je určen zejména pro potřeby statistiky regionů. Na rozdíl od systému NUTS, který je postaven na právním základě, LAU legislativní oporu nemá (Český statistický úřad, 2012). Jak je v rámci uvedeného členění rozdělena Česká republika, včetně počtu každé z jednotek, vystihuje následující tabulka.

Tab. 1: Členění ČR na základě klasifikace NUTS (LAU)

Klasifikace NUTS (LAU)	Územní jednotka	Počet jednotek
NUTS 0	Stát	1
NUTS 1	Území	1
NUTS 2	Oblasti (Regiony soudržnosti)	8
NUTS 3	Kraje	14
LAU 1	Okresy	77
LAU 2	Obce	6 251

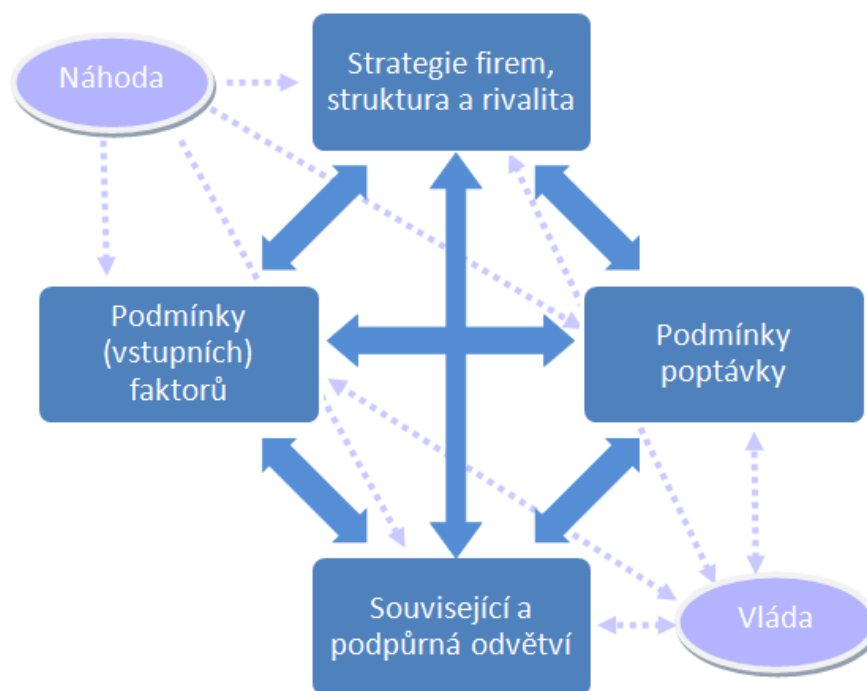
Zdroj: Český statistický úřad, 2011, upraveno

2. Regionální konkurenceschopnost

O regionální konkurenceschopnosti se vedou četné odborné diskuze. Základním problémem je, zda území (města, regiony, státy) mezi sebou soutěží, nebo zda konkurenceschopnost je nepřiměřené označení pro hodnocení zdraví a úspěšnosti ekonomiky. Na druhé straně se pojem konkurenceschopnosti států, regionů či měst stále více objevuje při hodnocení jejich ekonomiky, prosperity, blahobytu či dosažené životní úrovně. Zde je jistě potřeba zmínit, že existuje rozdílná chápání konkurenceschopnosti, a to makroekonomické na jedné straně a mikroekonomické na straně druhé. Oba tyto přístupy jsou v této subkapitole naznačeny.

Regionální konkurenceschopnost vyjadřuje schopnost regionů generovat příjmy a udržet úroveň zaměstnanosti v rámci národní a mezinárodní konkurence. Původní přístup ke konkurenceschopnosti byl založen na nízkých nákladech a na efektivnosti, avšak pro dosažení a udržení úspěchu je nutné zcela změnit přístup k ní. Nový přístup je založen na inovacích a dynamice. Bohatství je ve skutečnosti vytvářeno firmami, zaměstnanci, trhy a dalšími návaznými institucemi, u kterých dochází k soutěžení. Konkurenceschopnost v konečném důsledku závisí na zdokonalování mikroekonomických základů konkurence, a tedy i produktivita je odvozena z kvality mikroekonomického podnikatelského prostředí firem, která je funkcí vzájemně provázaných faktorů (Skokan, 2004). Tyto faktory propojuje tzv. „model diamantu“ Michaela Portera, který lze graficky znázornit takto:

Obr. 2: Model diamantu M. Portera



Zdroj: Porter, 1998 (vlastní zpracování)

Michael E. Porter je jedním z předních světových autorů zabývajících se konkurenční strategií a mezinárodní konkurenceschopností. Jeho „diamant“ je zcela novým modelovým přístupem, jak pochopit konkurenční postavení národa (nebo lokality) v celosvětové hospodářské soutěži.

Porter (1994) se také dále hodně zabýval konkurenceschopností firem, kdy zkoumal možnosti, které firmě pomohou efektivněji konkurovat a tím upevnit její postavení na trhu. Definoval tři potencionálně úspěšné strategické přístupy:

- prvenství v celkových nákladech;
- diferenciaci;
- soustředění pozornosti.

Tyto přístupy je teoreticky možné s určitými omezeními a obměnami aplikovat také na konkurenceschopnost regionu. I když například Krugman (1996) se proti takovému chápání vymezuje a tvrdí, že pojem konkurenceschopnosti má smysl pouze při použití pro firmy, avšak v případě aplikace na koncept národních ekonomik je používání tohoto pojmu zcela nepatřičné.

Druhým přístupem, který lze využít při zkoumání konkurenceschopnosti regionů, je pomoci Paretovy efektivnosti. Výchozí myšlenkou tohoto přístupu je, že rozvoj, zejména urbanistický, v praxi v naprosté většině případů někoho poškodí. Proto se uplatňuje tzv. potenciální Paretovo kritérium, kde

je újma, kterou by změnou utrpěl některý subjekt, efektivně kompenzována (Maier, Čtyroký, 2000). Pojem potenciální Paretovo zlepšení je používán i v zahraničních zdrojích, kdy např. Boadway a Bruce (1984) uvádí, že je tím myšlen stav, kdy ti, kteří si změnou polepšili, mohou hypoteticky kompenzovat ztrátu těch druhých. Tato kompenzace nutně nevyžaduje, aby ti, kdo si polepší, skutečně odškodnili ty, kdo si pohorší. Maximalizace efektivnosti požaduje jen možnost kompenzace. Ekonomické odůvodnění existence veřejného sektoru může být chápáno pouze co se týče míry, jakou vládní zásah vylepšuje alokační efektivitu a takové zlepšení je možné jen tehdy, když trhy nedosahují Paretova optima (Bailey, 2004). V některých zdrojích lze také narazit na to, že je tento jev nazýván jako „Kaldor-Hicks efficiency“¹.

V souvislosti s výše uvedeným lze zmínit, že mohou existovat i případy, kdy určitá překážka pro rozvoj jednoho regionu, může být přínosem pro jiný region, a proto se může stát, že odstraněním této bariéry můžeme negativně ovlivnit rozvoj toho druhého regionu, a to především z důvodu, že většina zdrojů se vyskytuje v omezené míře a v ekonomice lze tedy v mnoha případech uspět pouze na úkor někoho jiného.

Nedostatečné informace, které máme k dispozici, však představují podstatné omezení různých teoretických schémat odškodnění a paretovských zlepšení. Možná i proto se paretovský přístup k efektivnosti setkává také s kritikou, a to především z řad liberálních ekonomů, kdy například Kinkor (2000) zdůrazňuje fakt, že se tímto neměří užitek jednotlivce, ale užitek společnosti, což je ale vlastně souhrn mnoha jednotlivců, a proto se jedná o velmi prázdné a nesmyslné kritérium. Od tohoto pohledu je však v tomto případě nutné se oprostít.

3. Faktory regionálního rozvoje

Pro hodnocení regionálního rozvoje je využívána široká škála indikátorů a deskriptorů, které by měly pomoci k vyhodnocování stanovených cílů. Pod pojmem indikátor se rozumí pouze kvantitativní informace a lze jej rozdělit na následující typy (Viturka, 2005):

- Zdrojové indikátory – poskytují informace o úrovni finančních, lidských, materiálních nebo institucionálních prostředků použitých pro implementaci daného programu (např. celkový objem rozpočtu, procento veřejného financování).
- Výstupové indikátory – představují objem produktu z jednotlivých aktivit, tedy všechno, čeho je díky veřejným výdajům dosaženo (např. počet km nové silnice).
- Výsledkové indikátory – zachycují bezprostřední výnosy plynoucí z realizace rozvojového projektu nebo implementace programu a poskytují informace o změnách, které plynou přímým adresátům nebo beneficentům programu.
- Indikátory dopadů – zachycují důsledky způsobené implementací programu, dopady jsou měřeny až po odeznění přímých výsledků nebo interakcí způsobených programem (např. počet nově vzniklých pracovních míst, které jsou obsazeny nejméně i po roce po dokončení realizace projektu).

Naproti tomu deskriptory se vztahují i ke kvalitě sledovaného jevu a jsou zpravidla tvořeny soubory indikátorů. Tyto deskriptory je možné použít zejména pro analýzu základních ukazatelů vybraného regionu, na základě kterých je pak možné daný region porovnávat s jinými regiony a díky tomu případně určovat nedostatky, jejichž bližším zkoumáním je následně možné najít bariéry pro rozvoj regionu ve vytyčené oblasti. Uvedené deskriptory lze také rozčlenit, a to například do následujících oblastí (Viturka, 2005):

- Souhrnná charakteristika regionu – struktura regionu, lokalizace regionu, obyvatelstvo, hospodářská charakteristika, vnější vztahy, ekonomické agregáty
- Ekonomický potenciál – úroveň zaměstnanosti, ekonomické aktivity, investiční aktivity, výzkum a vývoj, zemědělství, cestovní ruch
- Lidský potenciál – demografický vývoj, životní úroveň, vzdělanostní úroveň, zdravotní stav, úroveň nezaměstnanosti, sociální úroveň

¹ Definice tohoto pojmu např. v Economic Glossary (2007-2008).

- Technická vybavenost a obsluha území – dopravní infrastruktura, dopravní obsluha, technická infrastruktura, úroveň bydlení
- Životní prostředí – ovzduší, voda, odpady a fyzikální pole, charakter přírody

V kontextu analýzy ekonomického profilu území identifikují Blakely a Leigh (2010) hlavní statistické kategorie, které by do tohoto typu analýz měly. Pro účely dalšího výzkumu, zejména z pohledu rozčlenění bariér, by mohly být brány v potaz především tyto:

- Demografie – populace dle věkových skupin/dle národnosti, domácnosti, migrační saldo za posledních 5 let, dosažené vzdělání
- Kvalita života – klimatické podmínky (průměrná teplota, dešťové úhrny, slunné dny), nabídka a cena bydlení, nabídka bydlení pro pracovní sílu, vzdělání (výdaje na studenta, míra středního/vysokého vzdělání apod.)
- Charakteristiky pracovní síly – míra nezaměstnanosti, míra participace (muži, ženy, národnosti), podle odvětví
- Výzkumná báze – firemní, nezisková, univerzitní, vládní
- atd.

Tento výčet samozřejmě není vyčerpávající a je možné najít mnoho dalších kategorií, a to jak přímo u tohoto autora, tak i u několika dalších. Zásadní kategorie, kterou je jistě potřeba doplnit, se skládá z ekonomických ukazatelů (HDP, inflace, nezaměstnanost, průměrná mzda apod.). Doplněny by mohly být např. i výsledky v oblasti transferu technologií, kterým jsem se podrobněji zabývala v rámci své publikační činnosti. V rámci dalšího výzkumu bude rozsah sledovaných ukazatelů upřesněn a doplněn.

Měřením regionálního rozvoje prostřednictvím indikátorů se zabývá například Hrabánková (2011), která více rozebírá jejich kvantifikaci, členění, ale především pak další typy. Základem pro efektivní regionální politiku je analýza relevantních faktorů regionálního rozvoje. Podrobnější specifikaci těchto faktorů, které jsou předmětem podpory z hlediska vyváženého regionálního rozvoje, uvádí § 3 zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje. Je zřejmé, že faktory regionálního rozvoje jsou v čase variabilní, což souvisí na jedné straně se stupněm poznání socioekonomických procesů, na druhé straně podléhají změnám z důvodu vývoje struktur a jejich vzájemného působení. Tyto faktory tvoří (Hrabánková, 2011):

- přírodní zdroje a přírodní prostředí jako dlouhodobé determinanty regionálního rozvoje,
- hmotné faktory v podobě jejich produkčního potenciálu a infrastruktury,
- nehmotné faktory, zejména inovace a schopnost jejich vytváření a šíření, dostupnost a účinné využití informačních a komunikačních technologií (ICT), institucionální prostředí
- lidské zdroje s příslušnou úrovní dovedností a odborného vzdělání.

4. Regionální disparity

Na základě výše uvedených charakteristik regionu se ve výzkumné sféře řeší především otázky regionálních disparit. V souladu s rozdělením teorií regionálního rozvoje lze i na disparity nahlížet dvěma přístupy. Do prvního z nich se řadí návaznost na konvergenční teorie, jejichž autoři se přiklánějí k názoru, že přirozenou základní tendencí regionálního rozvoje je vyrovnávání rozdílů mezi regiony. V druhém případě jde o souvislost s divergenčními teoriemi, jejichž zastánci jsou přesvědčeni, že v průběhu vývoje dochází spíše k dalšímu zvětšování meziregionálních rozdílů (Blažek, Uhlíř, 2011).

V České republice se výzkumem disparit významně zabývá například Kutscherauer (2011). Disparity nejsou zkoumány proto, aby bylo dosaženo toho, že budou všechny regiony na stejné úrovni, ale proto, aby se potvrdila jedinečnost regionu a aby bylo možné region účelně a efektivně odlišit a mohl díky tomu využít své komparativní výhody (Kutscherauer a kol., 2007-2013). Mezi možná vysvětlení vzniku regionálních disparit je možné zařadit také nedostatek podnikatelských subjektů v některých regionech a naopak jejich koncentrace v jiných (Higgins, Savoie, 1997). Jako další možnosti jejich členění dle způsobu jejich vzniku je možné zmínit dva typy, a to disparity samovolně vznikající

(vyvolané geografickými šoky) nebo vznikající činností člověka (vyvolané např. politickými vlivy, vnější ekonomikou) (Chabičovská, 2009). Regionální problémy mohou být způsobeny řadou faktorů ekonomické a neekonomické povahy (např. i psychologické faktory). Navíc mohou být zapříčiněny i sekundárními faktory, kterými může být vnější ekonomika nebo demografická situace (Macháček a kol., 2011).

Příčiny zaostávání tzv. problémových regionů jsou tedy různorodé a projevují se v mnoha oblastech. Podle příčin zaostalosti, můžeme rozlišit tři hlavní typy problémových regionů (Wokoun, Mates, Kadeřábková, 2011):

- regiony nedostatečně vybavené (přírodními) zdroji,
- regiony s nedostatečným využitím vlastních zdrojů a
- regiony se stagnujícími či upadajícími základními odvětvími.

Neznamená to však, že je-li nějaký region problémový, tak jej můžeme jednoznačně zařadit do některé z těchto kategorií, ale je možné, že region bude zaostalostí odpovídat kombinaci jednotlivých typů nebo dokonce může trpět všemi uvedenými problémy. V konečném důsledku by mohlo být i možné definovat zcela novou kategorii, např. na základě výsledků dalšího vlastního výzkumu.

Pro analýzu regionálních disparit jsou využívány různé metody, kdy např. Faltová Leitmanová (2012) za tímto účelem používá metodu datových obalů (tzv. DEA), a to především ve smyslu vícekritériálního hodnocení regionů, k vytipování jejich silných a slabých stránek a získání doporučení pro zlepšení kvality života v daném regionu. K hodnocení disparit pak používá CCR model, který zohledňuje ovlivnitelnost vstupů a jako základní jednotky zvolila okresy (NUTS 4, resp. LAU 1). Jako ukazatele byly za tímto účelem vybrány: míra nezaměstnanosti, kriminalita, průměrné procento pracovní neschopnosti, index stáří a podíl obyvatelstva v produktivním věku. Tuto metodu využívá ve svém výzkumu i Staníčková a Melecký (2012).

Otázkou může být, zda a jak je vhodné zjištěné negativní disparity eliminovat. Záleží především na tom, jakou skupinu disparit budeme chtít řešit. Návrhy řešení bývají mimo jiné i součástí různých strategických dokumentů regionálního rozvoje, kdy přímo na řešení identifikovaných problémů se zaměřují ustanovené rozvojové programy (příkladem mohou být operační programy).

Závěr

Tento příspěvek se zaměřuje na čtyři výchozí tematické oblasti. První z nich je zaměřena na samotný pojem region. Jsou zde uvedeny různé jeho charakteristiky a klasifikace jeho typů, jako je rozdělení na homogenní a nodální či administrativní a účelové. Samozřejmě je zde uvedeno i členění regionů pro potřeby Evropské unie na statistické jednotky NUTS a LAU.

Druhá kapitola pojednává o regionální konkurenceschopnosti. V souvislosti s touto problematikou je zde zmíněn i Porterův model diamantu a jeho implikace z firemní sféry na regiony. Zde se mimo jiné nabízí otázka, zda je vůbec možné o regionech tvrdit, že jsou konkurenceschopné a jak mohou mezi sebou regiony soutěžit. Také jsou zde zdůrazněny dva odlišné přístupy v pohledu na regionální konkurenceschopnost, kdy jeden se přiklání k myšlence, že jeden region si může polepšit pouze na úkor druhého a pak je vhodné zhoršení situace na druhé straně nějak kompenzovat, a druhý tvrdí, že region může zlepšovat své charakteristiky bez negativního vlivu na ostatní regiony.

Třetí kapitola se zabývá faktory regionálního rozvoje. Je zde uvedeno vysvětlení pojmů indikátory a deskriptory včetně jejich členění. Dále jsou zde nastíněny hlavní statistické kategorie ekonomického profilu území, na což navazuje zmínka o analýze relevantních faktorů regionálního rozvoje společně s informací, co tyto faktory může tvořit.

Čtvrtá kapitola je pak věnována regionálním disparitám, což je v současnosti aktuálně zkoumaná oblast. Jsou zde uvedeny dva přístupy k možnému nahlížení na disparity a samozřejmě také jejich možné členění a možné metody pro jejich analýzu. Je zde zmínka i o třech hlavních typech

problémových regionů dle příčin zaostalosti a v závěru je zmíněna otázka, jak vhodně zjištěné negativní disparity eliminovat.

Uvedená témata budou dále sloužit jako východisko pro další výzkum zaměřený na ovlivňování bariér regionálního rozvoje. Otázka zkoumání bariér pro rozvoj regionu není totiž zatím dostatečně rozpracována, a proto představuje významný prostor pro další výzkum.

Literatura

- [1] BAILEY, S. *Veřejný sektor: teorie, politika a praxe*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 455 s. ISBN 8086432610.
- [2] BLAKELY, E. J., LEIGH, N.G. *Planning local economic development: theory and practice*. 4th ed. Los Angeles: Sage, 2010, xvi, 446 p. ISBN 9781412960939.
- [3] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Praha: Karolinum, 2011, 342 s. ISBN 9788024619743.
- [4] BOADWAY, R. W., BRUCE, N. *Welfare economics*. 1st ed. Oxford: Basil Blackwell, 1984. 344 s. ISBN 0631133275.
- [5] Český statistický úřad. *Číselník okresů* [online]. Praha, 2012 [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/ciselnik_okresu_lau1_nuts_2008> .
- [6] Český statistický úřad. *Klasifikace CZ-NUTS* [online]. Praha, 2011 [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/3_klasifikace_cz_nuts_nuts_2004> .
- [7] *Economic Glossary* [online]. ©2007-2008 [cit. 2013-02-10]. Dostupné z: <<http://glossary.econguru.com/>> .
- [8] FALTOVÁ LEITMANOVÁ, I. *Regionální rozvoj - přístupy a nástroje*. 1. vyd. Praha: Alfa nakladatelství, 2012, 198 s. ISBN 9788087197585.
- [9] HAMALOVÁ, M. *Priestorová ekonomika*. Vyd. 1. Bratislava: Ekonóm, 1996. 144 s. ISBN 8022507504.
- [10] HIGGINS, B. H., SAVOIE, D. J. *Regional development theories & their application*. New Brunswick: Transaction Publisher, 1997. 422 s. ISBN 0765804204.
- [11] HRABÁNKOVÁ, M. *Faktory regionálního rozvoje a jejich vliv na sociálně-ekonomický potenciál regionu: vědecká monografie*. Vyd. 1. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2011, 111 s. ISBN 9788072047529.
- [12] CHABIČOVSKÁ, K. *Rozvojový interaktivní audit - přístupy k řešení disparit*. Vyd. 1. Brno: GaREP, 2009, 71 s. ISBN 9788090430815.
- [13] KADERÁBKOVÁ, J., KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Z. *Region a regionální vědy: (vybrané sociální, kulturní a environmentální aspekty)*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2008, 77 s. ISBN 9788074080098.
- [14] KINKOR, J. *Teorie veřejné volby: selhává trh nebo filozofie?* [online] 2000 [cit. 2013-02-10]. Dostupné z: <<http://www.aynrand.cz/view.php?cisloclanku=2000021802>> .
- [15] KRUGMAN, P. Making sense of the competitiveness debate. *Oxford Review of Economic Policy*. 2006, Vol. 12, No. 3. p. 17-35. ISSN 1460-2121. DOI: 10.1093/oxrep/12.3.17.
- [16] KUTSCHERAUER, A. Disparity v dlouhodobém vývoji regionů České republiky. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s. 9-18, 320 s. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [17] KUTSCHERAUER, A. a kol. *Regionální disparity v územním rozvoji ČR - jejich vznik, identifikace a eliminace* [online]. ©2007-2013 [cit. 2010-06-09]. Dostupné z: <<http://disparity.vsb.cz/>> .
- [18] MACHÁČEK, J., TOTH, P. a WOKOUN, R. *Regionální a municipální ekonomie*. Vyd. 1. Praha: Oeconomica, 2011, 199 s. ISBN 9788024518367.
- [19] MAIER, K. ČTYROKÝ, J. *Ekonomika územního rozvoje*. 1. vyd. Praha: Grada, 2000. 142 s. ISBN 8071696447.
- [20] MATOUŠKOVÁ, Z. *Regionální a municipální ekonomie*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2000. 156 s. ISBN 8024500612.
- [21] *Narřízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1059/2003 ze dne 26. května 2003 o zavedení společné klasifikace územních statistických jednotek (NUTS)* [online]. Dostupné z:

- <[http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/narizeni_evropskeho_parlamentu_a_rady_\(es\)_c_1059_2003/\\$File/narizeni_ep_a_rady_1059_2003.pdf](http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/narizeni_evropskeho_parlamentu_a_rady_(es)_c_1059_2003/$File/narizeni_ep_a_rady_1059_2003.pdf)>.
- [22] OECD. *Regional Development* [online]. [cit. 2012-07-23] Dostupné z: <<http://www.oecd.org/regional/regional-policy/>>.
- [23] PORTER, M. E. *Konkurenční strategie: metody pro analýzu odvětví a konkurentů*. Praha: Victoria Publishing, 1994, 403 s. ISBN 8085605112.
- [24] PORTER, M. E. *The competitive advantage of nations: with a new introduction*. New York: Free Press, 1998, xxxii, 855 s. ISBN 0684841479.
- [25] SKOKAN, K. *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Vyd. 1. Ostrava: Repronis, 2004, 159 s. ISBN 8073290596.
- [26] STANIČKOVÁ, M., MELECKÝ, L. Assessment of efficiency in Visegrad countries and regions using DEA models. *Ekonomická revue – Central European Review of Economic Issues*. 2012, Vol. 15, num. 3, p. 145-156. ISSN 1212-3951. DOI: 10.7327/cerei.2012.09.02.
- [27] VITURKA, M. a kol. *Teoreticko-metodologická východiska hodnocení programů podpory regionálního rozvoje*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. 132 s. ISBN 8021036397.
- [28] WOKOUN, R., MATES, P., KADEŘÁBKOVÁ, J. *Základy regionálních věd a veřejné správy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 474 s. ISBN 9788073803049.
- [29] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V. *Regionální politika*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 106 s. ISBN 9788021047617.

NAPLŇOVÁNÍ STŘEDNĚDOBÝCH CÍLŮ MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE V NÁVAZNOSTI NA REALIZACI REGIONÁLNÍHO OPERAČNÍHO PROGRAMU NUTS II MORAVSKOSLEZSKO 2007-2013

FULFILLMENT OF MIDDLE TERM AIMS OF MORAVIAN-SILESIAN REGION AMONGST THE CONTINUITY OF REALIZATION OF REGIONAL OPERATIONAL PROGRAM NUTS II MORAVSKOSLEZSKO 2007-2013

ING. IVANA JANEČKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: janeckova@econ.muni.cz

Anotace

Stať se zabývá současným aktuálním tématem regionální politiky a tím je čerpání prostředků z fondů EU. Cílem příspěvku bylo zhodnotit naplňování střednědobých cílů Moravskoslezského kraje v návaznosti na realizaci Regionálního operačního programu NUTS II Moravskoslezsko 2007-2013. Moravskoslezský kraj prostřednictvím fondů EU má možnost čerpat nemalé prostředky pro svůj rozvoj a tím naplňovat principy a cíle regionální politiky na svém území. Finanční zdroje z EU mají podporovat ekonomický růst, rozvoj podnikání a životní úroveň obyvatel Moravskoslezského kraje. Výstupy zkoumání prokázaly opodstatněnost a pozitivní přínos strukturálních fondů při naplňování střednědobých cílů Moravskoslezského kraje. V článku je také poukázáno na problémy spojené s naplňováním jednotlivých cílů kraje.

Klíčová slova:

regionální politika, regionální rozvoj, NUTS, strukturální politika, strukturální fondy

Annotation

This essay discusses contemporary topics of a regional policy and elaborates on funds drawing from the EU. The aim of this article was to evaluate fulfilment of middle term aims of Moravian-Silesian region amongst the continuity of realization of Regional operational program NUTS II Moravskoslezsko 2007-2013. Moravian Silesian region has possibility to draw funds for its development and thereby fulfill principles and aims of regional politics in its territory. Financial funds from the EU are to support economical growth, development of trading and living standards of citizens in Moravian Silesian region. The outcomes of examination has shown legitimacy and positive benefit of structural funds in the process of fulfilment of middle term aims of Moravian-Silesian region. In the article, there are also highlighted problems connected with fulfilment of targets in particular regions.

Key words:

regional politics, regional development, NUTS, structural policy, structural funds

JEL classification: R58

Úvod

Jedním z aktuálních témat současné doby je regionální politika, protože problematika regionálního rozvoje a zájem o regionální politiku z velké míry ovlivnil vstup České republiky (ČR) do Evropské unie (EU). Regionální politiku Evropské unie lze považovat za specifický fenomén, jenž nemá mimo EU obdoby. Je to jediná politika, jejíž hlavní poslání je snižování meziregionálních rozdílů v hospodářské úrovni regionů. Hlavním nástrojem strukturální a regionální politiky se staly strukturální fondy EU.

Základním účelem vytvořených strukturálních fondů je prostřednictvím rozvojových programů a projektů snižovat zaostalost znevýhodněných regionů včetně venkovských a zajistit v těchto oblastech vyrovnaný a udržitelný rozvoj. (Wokoun, Malinovský a kol., 2008).

Při porovnání vývoje hlavních faktorů regionálního rozvoje je patrná tendence prohlubování meziregionálních disparit. Výrazné prohloubení rozdílů v míře nezaměstnanosti na všech regionálních úrovních s kumulací ekonomických, ekologických i sociálních problémů se projevuje zejména v Moravskoslezském a Ústeckém kraji. Tyto kraje zasáhla nezbytná restrukturalizace průmyslu spojená s vysokou nezaměstnaností, a je potřeba zde dostatečně rychle a efektivně realizovat nezbytné strukturální přeměny (Malinovský a kol., 2006, s. 238).

Celý Moravskoslezský kraj v byl rámci ČR zařazen mezi hospodářsky slabé a strukturálně postižené regiony. Také uvnitř samotného kraje existují oblasti, kde je dlouhodobě sledován horší socioekonomický vývoj než v ostatních částech kraje. Čerpání finančních prostředků z fondů EU v současném programovém období patří mezi priority kraje, z čehož vyplývá, že strukturální fondy hrají v regionální politice kraje významnou roli.

Moravskoslezský kraj patří k regionům, které se potýkají s nejdůležitějšími strukturálními problémy ovlivňující sociální a ekonomický život kraje. Moravskoslezský kraj je stále vnímán jako průmyslový region, protože jeho ekonomika byla založena na oborech hornictví, hutnictví a těžkého strojírenství. I když zde průmysl hraje stále klíčovou roli dochází ke změně odvětvové struktury, což s sebou také přináší sociální problémy a problémy související s restrukturalizací tohoto regionu.

Tematické zaměření regionální politiky Moravskoslezského kraje souvisí se sektorovým přístupem k této problematice. Rozvojová témata definovaná v základním strategickém dokumentu Strategii rozvoje Moravskoslezského kraje 2009-2020 definují rozvojovou vizi kraje a pět globálních strategických cílů, které jsou dále rozpracovány do specifických strategických cílů.

Tab. 1: Vize a cíle Moravskoslezského kraje

Rozvojová vize	„Moravskoslezský kraj - konkurenceschopný region úspěšných a spokojených lidí“
Globální cíl 1	Konkurenceschopná, inovačně založená ekonomika
Globální cíl 2	Dobré vzdělání a vysoká zaměstnanost – příležitost pro všechny
Globální cíl 3	Soudržná společnost – kvalitní zdravotnictví, cílené sociální služby a úspěšný boj proti chudobě
Globální cíl 4	Kvalitní a kulturní prostředí, služby a infrastruktura pro život, práci a návštěvu
Globální cíl 5	Efektivní správa věcí veřejných

Zdroj: Strategie rozvoje Moravskoslezského kraje 2009-2020.

V současné době strukturální fondy hrají výraznou roli v regionální politice Moravskoslezského kraje, v období let 2007-2013 může kraj čerpat finanční prostředky na regionální rozvoj.

Operačním programem reflektujícím nejvýrazněji na potřeby regionální politiky kraje je Regionální operační program NUTS II Moravskoslezsko 2007-2013 (ROP MS), který je vytvořen pro období let

2007–2013, ve kterém tento region patří do Cíle Konvergence. Byl zpracován v souladu s Obecnými strategickými zásadami Společenství a Národním strategickým referenčním rámcem. ROP MS byl schválen Evropskou komisí dne 3. 12. 2007 a poslední, 3. verze ROP MS byla schválena dne 20. 12. 2011 Evropskou komisí na základě rozhodnutí č.C(2011)9870. Tato verze zahrnuje navýšení prostředků na projekty regionální dopravní infrastruktury a na projekty investující do zvýšení kvality vzdělávání.

1. Metodika

Předmětem zkoumání bylo, zda jsou naplňovány střednědobé strategické cíle kraje pomocí projektů přijatých k financování v rámci Regionálního operačního programu NUTS II Moravskoslezsko 2007-2013. Zkoumaným obdobím bylo druhé programové období, tj. období 2007-2013. Podklady pro analýzu strategických projektů byly čerpány z databáze projektů Řídícího orgánu ROP MS k datu 31. 12. 2012. Hodnoceným programem byl střednědobý strategický dokument Program rozvoje Moravskoslezského kraje na období 2010-2012 (PRK), který podrobně rozpracovává úkoly vyplývající ze Strategie rozvoje Moravskoslezského kraje na léta 2009-2020 (Strategie MSK). Hodnotit míru naplnění cílů bylo značně problematické už z toho důvodu, že složitost problému spočívá ve způsobu formulování cílů. Jejich přílišná obecnost tak neumožňovala jednoznačné závěry. Hodnocení bylo z tohoto důvodu zaměřeno na to, zda jsou naplňovány krajské strategické projekty, které mají přinést nejvyšší možný užitek za podmínky účelně a hospodárně vynaložených finančních prostředků.

2. Naplňování střednědobých strategických cílů Moravskoslezského kraje

Strategie rozvoje Moravskoslezského kraje na léta 2009-2020 definuje rozvojovou vizi kraje a pět globálních strategických cílů (tabulka č.1), dále rozpracovaných do 31 specifických cílů. Program rozvoje Moravskoslezského kraje na období 2010-2012 v hlavní strategické úrovni respektuje strukturu Strategie MSK, přičemž z původních 31 specifických cílů jich je v PRK rozpracováno 19, ve kterých byly definovány konkrétní projekty, jimiž bude PRK ve svém návrhovém období realizován.

Prostřednictvím realizace Regionálního operačního programu NUTS II Moravskoslezsko 2007-2013 jsou naplňovány následující globální a specifické cíle:

Globální cíl 3 – Vzdělaná společnost aktivních a sebevědomých obyvatel

Specifický strategický cíl 3.4 Zvýšit počet a zlepšit připravenost osob zapojených do studia profesí strategických odvětví kraje dobře uplatnitelných na trhu práce

Výchozí situace:

Moravskoslezský kraj se vyznačuje specifickými požadavky trhu práce vycházejícími z rozvoje tradiční ekonomiky kraje (odvětví uhelné, ocelářské, strojírenské, chemické, dřevozpracující a stavebních hmot) s novými strategickými ekonomickými prioritami (informační technologie, bezpečnost, mechatronika, nové materiály, obnovitelné zdroje, environmentální technologie). Cílem je vytvářet optimální podmínky pro výuku a dostatečný počet studentů odpovídající poptávce zaměstnavatelů, podpořit motivaci žáků k setrvání v oboru prostřednictvím kontaktu s novými technologiemi a firemním prostředím již během studia.

Naplňování pomocí ROP MS:

Tento specifický strategický cíl je naplňován prostřednictvím prioritní osy 2 Podpora prosperity regionu, oblasti podpory 2.1 Infrastruktura veřejných služeb, dílčí oblasti 2.1.1 Rozvoj infrastruktury pro vzdělávání. Oblasti podpory se zaměřuje na hmotné investice v oblasti infrastruktury vzdělávání, kde jsou podporovány také projekty přípravy pracovníků pro strategická odvětví ekonomiky kraje. Podpora je poskytována na vybavení a provozování oborových center praktické přípravy pro klíčové obory kraje. Tento cíl je poměrně dobře a bezproblémově pomocí ROP MS naplňován.

Tab. 2: Strategické projekty kraje – specifický strategický cíl 3.4

Název projektu	Stav projektu	Celkové výdaje projektu (mil. Kč)	Příspěvek Společenství (mil. Kč)
Elektrotechnická centra	Projekt v realizaci	41,36	35,07
Modernizace škol ve stavebnictví	Projekt v realizaci	49,83	42,29
Vybavení oborových center – dřevoobráběcí CNC stroje	Projekt ukončen	30,13	25,61
Multifunkční posluchárny	Projekt ukončen	16,54	11,57
Centra technického vzdělávání na Bruntálsku	Projekt ukončen	58,27	46,89
Mechatronika	Projekt v realizaci	37,79	45,15
Modernizace výuky informačních technologií	Projekt schválen	19,37	16,13
Multifunkční a velkoprostorové odborné učebny - gastrocentra	Projekt v realizaci	11,10	9,18
Projekty celkem		264,39	231,89

Zdroj: Program rozvoje Moravskoslezského kraje na období 2010-2012, Databáze Řídícího orgánu ROP MS dni 31. 12. 2012, vlastní zpracování.

Globální cíl 4 – Kvalitní a kulturní prostředí, služby a infrastruktura pro život, práci a návštěvu

Specifický strategický cíl 4.1 Stát se krajem „služeb pro 5 milionů“ – rozšířit nabídku volnočasové infrastruktury a služeb pro obyvatele kraje a návštěvníky

Výchozí situace:

Nezbytnou podmínkou pro zvýšení atraktivity kraje jak pro místní obyvatele, tak pro obyvatele sousedních zemí a regionů je modernizace a výstavba volnočasové infrastruktury a infrastruktury služeb v kraji.

Naplňování pomocí ROP MS:

Specifický strategický cíl 4.1 je naplňován prioritními osami 2 Podpora prosperity regionu, oblast podpory 2.1 Infrastruktura veřejných služeb, dílčí oblast 2.2.1 Výstavba, revitalizace a modernizace turistické infrastruktury, doprovodných služeb a atraktivit cestovního ruchu. Dále je to prostřednictvím prioritní osy 3 Rozvoj měst a prioritní osy 4 Rozvoj venkova. V rámci všech uvedených prioritních os je podporována infrastruktura pro volnočasové aktivity a rozvoj služeb.

Tab. 3: Strategické projekty kraje – specifický strategický cíl 4.1

Název projektu	Stav projektu	Celkové výdaje projektu (mil. Kč)	Příspěvek Společenství (mil. Kč)
Novostavba Moravskoslezské vědecké knihovny	Realizace projektu nebyla schválena zastupitelstvem kraje	x	x
Přístavba Domu umění – Galerie 21. století	V přípravě	x	x
Modernizace, rekonstrukce a výstavba sportovišť vzdělávacích zařízení I., II., III., IV., VI., VII.	Projekt v realizaci	178,15	216,14
Revitalizace zámku ve Frýdku včetně obnovy expozice	V přípravě	x	x
Revitalizace hradu Hukvaldy	Ve fázi záměru	x	x
Projekty celkem		178,15	216,14

Zdroj: Program rozvoje Moravskoslezského kraje na období 2010-2012, Databáze Řídícího orgánu ROP MS dni 31. 12. 2012, vlastní zpracování.

Naplňování strategického cíle 4.1 prostřednictvím projektů kraje je bezproblémové pouze v oblasti modernizace a výstavby sportovišť u vzdělávacích zařízení. Zde je realizováno 5 projektů v celkovém objemu výdajů cca 178,15 mil. Kč. Všechny projekty jsou v současné době v realizaci. Novostavba Moravskoslezské vědecké knihovny nebude prostřednictvím ROP MS realizována. Pro projekty přístavby Domu umění a revitalizace zámku ve Frýdku je v současné fázi vyhlášeno výběrové řízení na zpracovatele projektové dokumentace, jejich předložení do ROP MS se předpokládá. Projekt Revitalizace hradu Hukvaldy zatím není ani ve fázi přípravy.

Specifický strategický cíl 4.4 Zajistit obyvatelům kraje kvalitní zdravotní a sociální služby

Výchozí situace:

Technický stav zařízení poskytujících sociální služby je v mnohých případech velmi špatný. V Moravskoslezském kraji nejsou sociální služby poskytovány rovnoměrně. S ohledem na vyšší efektivitu a kvalitu poskytování sociálních služeb je nutno zavádět ve větší míře terénní služby, služby sociální prevence a transformovat pobytová zařízení dle zákonných standardů.

V oblasti zdravotnictví je nutno zkvalitnit poskytovanou zdravotní péči. Je nezbytné realizovat taková opatření, která zajistí zkvalitnění péče a provozu zdravotnických zařízení prostřednictvím moderních technologií.

Naplňování pomocí ROP MS:

Specifický strategický cíl 4.4 je naplňován prioritní osou 2 Podpora prosperity regionu, oblastí podpory 2.1 Infrastruktura veřejných služeb, dílčí oblastí 2.1.2 Rozvoj infrastruktury sociálních služeb a dílčí oblastí 2.1.3 Podpora zajištění efektivnosti a dostupnosti poskytování zdravotnických služeb.

Tab. 4: Strategické projekty kraje – specifický strategický cíl 4.4

Název projektu	Stav projektu	Celkové výdaje projektu (mil. Kč)	Příspěvek (mil. Kč)	Společenství
Rekonstrukce objektu v Kopřivnici na chráněné bydlení	Projekt v realizaci	12,17		9,96
Rekonstrukce objektu na chráněné bydlení Sedlnice	Projekt v realizaci	14,85		12,18
Rekonstrukce objektu na domov pro osoby se zdravotním postižením, Síríus Opava	Projekt v realizaci	35,13		28,06
Rekonstrukce objektu v Karvině na chráněné bydlení, Polská ul.č.p.71	Projekt ukončen	10,07		8,06
Rekonstrukce objektu v Novém Jičíně na chráněné bydlení, Slovanská ul.č.p.1555	Projekt ukončen	8,27		6,79
Chráněné bydlení a sociálně terapeutické dílny ve Městě Albrechticích	Projekt v realizaci	26,68		20,40
Rekonstrukce objektu v Budišově nad Budišovkou na chráněné bydlení	Projekt ukončen	20,46		16,54
Rekonstrukce objektu v Moravici na chráněné bydlení	Projekt v realizaci	14,26		12,06
Rekonstrukce objektu Domova Jistoty, p.o. na ulici Koperníkova v Novém Bohumíně	Projekt ukončen	20,94		17,43
Výstavba objektu chráněného bydlení na ulici Koperníkova v Novém Bohumíně	Projekt ukončen	9,72		7,96
Obnova přístrojové techniky ve zdravotnických zařízeních	Projekt v realizaci	193,38		168,57
Vozidla pro život	Projekt ukončen	53,28		45,28
Bezbariérovost zdravotnických zařízení	x	x		x
Rekonstrukce infekčního pavilonu v Nemocnici s poliklinikou Havířov, p.o.	Projekt v realizaci	110,65		92,53
Pavilon chirurgických oborů v Nemocnici ve Frýdku-Místku, p.o.	Projekt v realizaci	526,07		439,23
Data pro život	Projekt ukončen	11,00		9,35
Projekty celkem		1066,93		894,4

Zdroj: Program rozvoje Moravskoslezského kraje na období 2010-2012, Databáze Řídícího orgánu ROP MS dni 31. 12. 2012, vlastní zpracování.

Všechny plánované strategické projekty v oblasti sociálních služeb jsou již naplněny nebo se v současné době realizují. V rámci zdravotnických služeb jsou podporována krajská zdravotnická zařízení. Jediný projekt řešící bezbariérovost zdravotnických zařízení není dle plánu Programu rozvoje realizován.

Specifický strategický cíl 4.5 Mít kvalitní vnitřní i vnější dopravní propojení kraje

Výchozí situace:

Cílem v této oblasti je dokončení propojení silniční sítě nadregionálního významu, zkvalitnění krajské sítě silnic, rekonstrukce mostních objektů na krajských komunikacích. Zároveň jsou podporovány projekty zvyšování pasivní bezpečnosti na pozemních komunikacích. Vzhledem k tomu, že silniční doprava se podílí významným způsobem na zhoršování stavu životního prostředí v kraji, je nutné zvýšit podíl osob přepravovaných hromadnou dopravou nad dopravou individuální.

V oblasti železniční přepravy je nutno kromě modernizace a elektrifikace stávajících tratí realizovat takové projekty, které přispějí k lepší využitelnosti a dostupnosti železniční dopravy. K tomuto cíli má přispět projekt kolejového napojení Letiště Leoše Janáčka Ostrava. Letiště Leoše Janáčka Ostrava je významným strategickým bodem kraje a jeho rozvoj je prioritou kraje. Letiště má dobré technické parametry přistávací dráhy, ale není vybaveno pro provoz za nízké dohlednosti, nemá vybudováno vyhovující dopravní napojení a má také nedostatečné vybavení a zastaralou infrastrukturu.

Naplňování pomocí ROP MS:

Specifický strategický cíl 4.5 je naplňován pomocí prioritní osy 1 Regionální infrastruktura a dostupnost pomocí všech čtyř oblastí podpory.

Tab. 5: Strategické projekty kraje – specifický strategický cíl 4.5

Název projektu	Stav projektu	Celkové výdaje projektu (mil. Kč)	Příspěvek Společenství (mil. Kč)
Mosty 2010	Projekt ukončen	167,08	100,99
Silnice 2008 – 3.část	Projekt ukončen	419,63	329,18
SILNICE 2010	Projekt v realizaci	175,39	94,96
SILNICE 2011	Projekt v realizaci	522,27	352,82
II/449 – Rýmařov – Ondřejov, rekonstrukce silnice km 0,00 – 11,40, II. stavba	Projekt schválen	214,54	114,90
Přeložka komunikace III/4682 – Vendryně	Projekt ukončen	84,44	50,73
Revitalizace přednádražního prostoru Svinov, II. etapa – část MSK	Projekt v realizaci	180,37	108,96
Komunikace II/479 – ulice Českobratrská, III. stavba	Projekt ukončen	186,14	115,58
Silnice 2009 – obchvat Opava	Projekt v realizaci	586,08	345,737
VIA Lyžbice	Projekt v realizaci	164,57	105,62
Silnice 2009	Projekt ukončen	139,01	87,12
Letiště Leoše Janáčka Ostrava, odbavovací plocha	Projekt ukončen	138,47	96,32
Letiště Leoše Janáčka Ostrava, kolejové napojení	Bude přesunut do OP Doprava	x	x
Rekonstrukce a modernizace silnic II. a III. tříd	Projekt ukončen	243,00	206,25
Silnice III/4689 Petrovice	Projekt schválen	81,78	51,15
Rekonstrukce a modernizace silnic v MSK – 7 staveb	Projekt ukončen	285,28	238,67
Projekty celkem		3588,05	2398,99

Zdroj: Program rozvoje Moravskoslezského kraje na období 2010-2012, Databáze Řídícího orgánu ROP MS dni 31. 12. 2012, vlastní zpracování.

Plánované strategické projekty kraje jsou již naplněny. Jediným nenaplněným projektem je projekt, který řeší kolejové napojení Letiště Leoše Janáčka Ostrava, a to z důvodu, že se plánuje jeho předložení do Operačního programu Doprava.

Specifický strategický cíl 4.8 Zlepšit bezpečnost, ochranu zdraví a majetku obyvatel kraje

Výchozí situace:

Území kraje je vystaveno různým rizikům (povětrnostní a klimatické podmínky, nárůst intenzity dopravy, riziko průmyslových havárií apod.). Rozvoj integrovaného záchranného systému a úzká koordinace záchranných složek přinese zkvalitnění a zrychlení pomoci občanům a výrazně sníží následky nepředvídaných událostí na zdraví, životy a majetek obyvatel.

Tab. 6: Strategické projekty kraje – specifický strategický cíl 4.8

Název projektu	Stav projektu	Celkové výdaje projektu (mil. Kč)	Příspěvek Společenství (mil. Kč)
Integrované bezpečnostní centrum	Projekt ukončen	696,68	577,25

Zdroj: Program rozvoje Moravskoslezského kraje na období 2010-2012, Databáze Řídícího orgánu ROP MS dne 31. 12. 2012, vlastní zpracování.

Globální cíl 5 – Efektivní správa věcí veřejných

Specifický strategický cíl 5.6 Zlepšit image kraje navenek i dovnitř

Výchozí situace:

Moravskoslezský kraj již delší dobu usiluje o změnu image regionu. Mediální obraz kraje je negativní a je horší než u jiných krajů. Marketingové aktivity budou zaměřeny na turisty ze všech perspektivních destinací, investory, ale také obyvatele kraje a podnikatele v kraji. Cílem je, aby kraj byl vnímán jako místo atraktivní pro život obyvatel, práci i návštěvu.

Naplňování pomocí ROP MS:

Specifický strategický cíl 5.5 je naplňován pomocí prioritní osy 2 Podpora prosperity regionu, oblasti podpory 2.4 Marketing regionu a 2.2 Rozvoj cestovního ruchu.

Tab. 7: Strategické projekty kraje – specifický strategický cíl 5.6

Název projektu	Stav projektu	Celkové výdaje projektu (mil. Kč)	Příspěvek Společenství (mil. Kč)
Kraj mnoha barev a příležitostí II	Projekt ukončen	30,10	25,58
Využití marketingové strategie v aktivitách cestovního ruchu v MSK II	Projekt ukončen	60,10	51,08
Moravskoslezský kraj – kraj plný zážitků	Projekt ukončen	40,46	34,39
Moravskoslezský kraj – kraj plný zážitků – 2	Projekt v realizaci	32,40	27,54
Industriální aktivity v Moravskoslezském kraji	Projekt v realizaci	14,57	12,38
Jesenická magistrála	Projekt schválen	19,85	15,47
Beskydská magistrála	Projekt ukončen	8,08	6,65
Projekty celkem		205,56	173,09

Zdroj: Program rozvoje Moravskoslezského kraje na období 2010-2012, Databáze Řídícího orgánu ROP MS dne 31. 12. 2012, vlastní zpracování.

Plánované strategické projekty kraje ve specifickém strategickém cíli 5.5 jsou všechny naplňovány. Čtyři ze sedmi projektů již byly zrealizovány, další jsou v realizaci.

Závěr

Regionální operační program NUTS II Moravskoslezsko 2007-2013 pomáhá naplňovat tři z pěti globálních cílů a šest specifických strategických cílů stanovených v Programu rozvoje Moravskoslezského kraje na období 2010-2012. V každém globálním cíli jsou Moravskoslezským krajem stanovené strategické projekty a úkolem kraje je tyto projekty naplnit. V Globálním cíli 3 jsou realizovány všechny strategické projekty v objemu celkových výdajů 264,4 mil. Kč. Investice jsou zde prostřednictvím ROP MS směřovány do oblasti infrastruktury vzdělávání. Cíl je poměrně dobře a bezproblémově pomocí ROP MS naplňován. V Globálním cíli 4 jsou prostřednictvím ROP MS naplňovány čtyři z osmi specifických cílů. V oblasti rozšíření nabídky volnočasové infrastruktury a služeb v kraji je bezproblémově naplňování pouze v oblasti výstavby sportovišť u vzdělávacích zařízení. Problémovým projektem je projekt novostavby Moravskoslezské vědecké knihovny, který není a nebude v tomto plánovacím období realizován. Ostatní plánované projekty jsou buď v přípravě, nebo jen ve fázi záměru. V oblasti zkvalitnění zdravotnických a sociálních služeb není realizován pouze jeden strategický projekt. Zkvalitnění dopravního propojení kraje je úspěšně naplňováno kromě jediného projektu, kterým je kolejové napojení Letiště Leoše Janáčka v Ostravě. V současné době se připravuje podání tohoto projektu do OP Doprava. Oblast zlepšení bezpečnosti, ochrany zdraví a majetku obyvatel je již díky výstavbě Integrovaného bezpečnostního centra v Moravskoslezském kraji s celkových výdajích 697 mil. Kč naplněna. V globálním cíli 5 je zlepšován image kraje. Strategické projekty stanovené krajem jsou zde také bezproblémově naplňovány.

Pomocí analýzy bylo prozkoumáno naplňování střednědobých cílů Moravskoslezského kraje stanovených ve strategickém dokumentu Program rozvoje Moravskoslezského kraje na období 2010-2012 prostřednictvím Regionálního operačního programu NUTS II Moravskoslezsko 2007-2013. Analýza prokázala opodstatněnost a pozitivní přínos strukturálních fondů při naplňování střednědobých cílů Moravskoslezského kraje.

Literatura

- [1] MALINOVSKÝ, J. a kol. *Metody regionálního rozvoje pro potřeby strategického rozvoje regionů. Program Výzkumu a vývoje Ministerstva pro místní rozvoj ČR: Projekt: WA-003-05-Z12.* Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, 2006. 320 s.
- [2] *Program rozvoje Moravskoslezského kraje na období 2010-2012.*
- [3] *Regionální operační program NUTS II Moravskoslezsko 2007-2013.*
- [4] *Strategie rozvoje Moravskoslezského kraje 2009-2020.*
- [5] WOKOUN, R., MALINOVSKÝ J. a kol. *Regionální rozvoj.* LINDE PRAHA, A.S., 2008. ISBN 978-80-7201-699-0.

EVROPSKÉ SESKUPENÍ PRO ÚZEMNÍ SPOLUPRÁCI JAKO ZPŮSOB PŘESHRANIČNÍ REGIONÁLNÍ SPOLUPRÁCE V RÁMCI EVROPSKÉ UNIE

EUROPEAN GROUPING OF TERRITORIAL COOPERATION AS A WAY OF CROSS-BORDER REGIONAL COOPERATION WITHIN THE EUROPEAN UNION

ING. JIŘÍ DUŠEK, PH.D.

Katedra managementu a marketingu služeb | *Management and Marketing Services Department*
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s. | *College of European and Regional Studies*
✉ *Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, Czech Republic*
E-mail: dusek@vsers.cz

Anotace

Nynější pojetí regionální politiky jako činnosti, jejímž úkolem je přispívat ke snižování disparit mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů a zabezpečování jejich harmonického rozvoje, zdůrazňuje i vyžaduje nutnost spolupráce měst, obcí, mikroregionů a regionů při rozvoji daného prostoru. Lokální iniciativa tak získává větší a větší význam a stává se za určitých podmínek klíčovým faktorem regionálního rozvoje. Tento příspěvek se zabývá analýzou Evropského seskupení pro územní spolupráci, nové formy přeshraniční spolupráce v rámci Evropské unie. Hlavním cílem příspěvku je analyzovat historický vývoj této spolupráce v obecné rovině a popsat její konkrétní podobu na příkladu Evropského regionu Dunaj-Vltava.

Klíčová slova

Evropské seskupení pro územní spolupráci, mikroregion, přeshraniční spolupráce, regionální rozvoj, spolupráce

Annotation

In the current concept of regional politics as an activity, the main purpose of which is to reduce disparities in development of individual regions and to ensure their harmonious development, emphasis is also laid on cooperation of towns, municipalities, microregions and regions in development of a given area. Local initiative thus gains more and more on significance and under certain circumstances becomes the most important factor in regional development. The paper deals with an analysis of European Grouping of Territorial Cooperation, new form of cross-border cooperation in the European Union. The main objective of the submitted contribution is to analyse historical development of this cooperation at the general level and describe its particular form on the case of European Region Danube-Vltava.

Key words

European grouping of territorial cooperation, cooperation, cross-border cooperation, microregion, regional development

JEL classification: R11

Úvod

Pod pojmem regionální rozvoj si lze představit velký počet různých věcí, stejně jako pod pojmem regionální politika. Obecně ji můžeme definovat jako soubor cílů, opatření a nástrojů vedoucích ke

snižování příliš velkých rozdílů v socioekonomické úrovni jednotlivých regionů, různí autoři se však liší v odpovědnosti a rolích jednotlivých aktérů regionálního rozvoje. Aby se však mohl jakýkoliv region dlouhodobě úspěšně rozvíjet, je zde velice důležitý prvek spolupráce.

Spolupráce je jako vztah založený na dobrovolnosti, nelze proto najít jeden univerzální model, stejně tak jako komplexně vyřešit všechny vztahy mezi jednotlivými aktéry spolupráce. Je také významným vztahem ve všech oblastech lidské společnosti. Velice zásadní věcí je, aby všichni aktéři našli takový systém spolupráce, který jim umožní co nejlépe dosáhnout stanovených cílů. Zlepšování jednotlivých prvků spolupráce je dlouhodobý proces, který vede k podpoře rozvoje jednotlivých regionů. Umožňuje lepší a účinnější cestu, jak dosáhnout potřebných výsledků, na druhé straně je skutečností, že spolupráce není možné z různých důvodů v řadě případů vůbec dosáhnout.

V posledních letech došlo a dochází k významným společenským a ekonomickým změnám. V kontextu globalizačních a integračních procesů ve světové ekonomice se zároveň mění úloha substanciálních územních celků, které sehrávají stále významnější úlohu. Jedním z projevů změn je také to, že se úkoly a kompetence v oblasti místního a regionálního rozvoje přesouvají na místní a regionální instituce. Otázka místního a regionálního rozvoje tak přestává být výlučnou záležitostí centrálních vlád a stává se úkolem nižších správních orgánů. Obce, města, nejrůznější místní anebo regionální společenství již nejsou pouhými pasivními příjemci rozhodnutí investorů anebo centrálních orgánů veřejné správy, ale stávají se aktivními činiteli (skutečnými aktéry) rozvojových aktivit a strategií (Ježek, 2008).

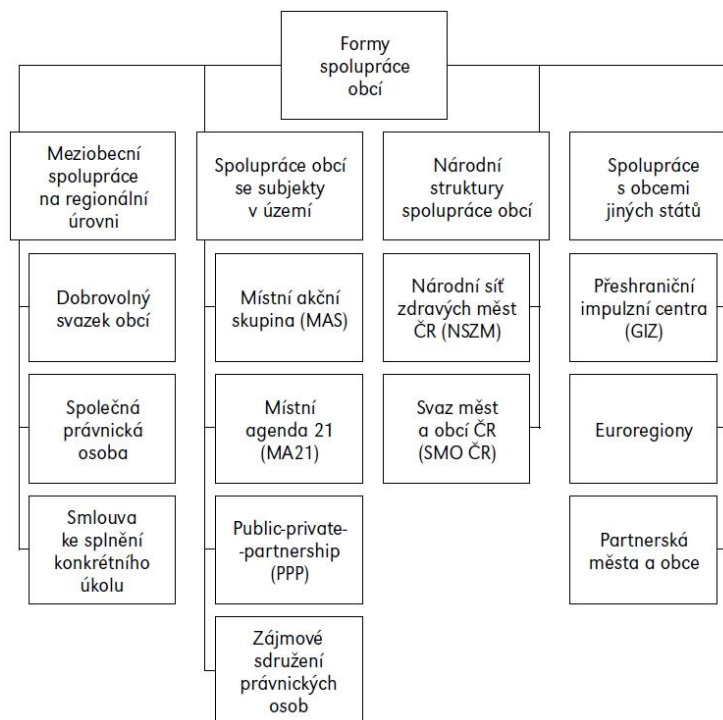
Spolupráce je obecně považována za nástroj nejen kompenzace problémů spojených s velikostí regionu, ale za nástroj schopný vyvažovat také globalizační tendence zasahující i lokální úroveň veřejné správy a politiky (Vajdová, 2006). Tento proces spolupráce začal v ČR v 90. letech 20. století. Obce se jako samostatné a samosprávné jednotky začaly pozvolna spojovat a sdružovat do spolupracujících seskupení různých typů na bázi teritoriální i sektorové. Některá seskupení mají území v jednom okrese, některá hranice okresů překračují; některá sdružují několik obcí, některá téměř všechny obce celého kraje. Současná situace v ČR tak ilustruje dávné zjištění, že místní vlády mají přirozený sklon uchýlit se ke vzájemné spolupráci, aby překonaly své slabosti a vyrovnaly se se svou nedostatečností, která obvykle pramení z malé velikosti obce (Leemans, 1970).

Pro podrobné členění způsobů a forem spolupráce bylo v rámci tohoto příspěvku využito členění dle Galvasové (2007), která rozlišuje následující čtyři formy spolupráce:

- meziobecní spolupráce na regionální úrovni,
- spolupráce se subjekty území,
- národní struktury spolupráce obcí,
- spolupráce s obcemi jiných států.

V rámci využití tohoto členění lze namítnout, že je zaměřeno primárně na spolupráci měst a obcí, na druhou stranu se tyto organizační struktury zaměřují i na jiné subjekty než jsou města a obce, jako jsou např. právnické osoby apod. Potřeba vytvořit, udržet a rozvinout optimální podmínky pro uskutečňování rozvojových záměrů obcí či regionů se dlouhodobě opírá o hledání vhodných zdrojů vnitřních i vnějších. Nejvíce chybí vlastní zdroje, a to jak personální, tak i materiální a zejména finanční. Nedostatek finančních prostředků se objevuje jako jeden z nejčastěji deklarovaných problémů, podmiňujících další rozvoj obcí a regionů. V období po vstupu České republiky do Evropské unie se otevřely významně větší možnosti pro získávání „externí“ podpory k realizaci rozvojových záměrů obcí i regionů, současně však narostly i nároky na připravenost a schopnost zainteresovaných subjektů je využít pro zajištění kvalitních rozvojových projektů s pozitivním dopadem na úroveň socioekonomického vývoje daného území. V novém plánovacím období jsou více upřednostňovány „finančně větší“ projekty s tzv. nadobecním či nadregionálním dopadem. Příprava takových projektů již vyžaduje kromě většího množství disponibilních prostředků na spolufinancování i rozvinutí úzké spolupráce více subjektů (Galvasové, 2007).

Obr. 1: Schéma členění způsobů a forem spolupráce



Zdroj: Galvasová, 2007

Cíl a metodika

Hlavním cílem příspěvku je analyzovat historický vývoj nové formy přeshraniční spolupráce (tzv. evropské seskupení pro územní spolupráci) v obecné rovině a popsat její konkrétní podobu na příkladu Evropského regionu Dunaj-Vltava. Metodika předkládaného příspěvku odpovídá metodám vědeckovýzkumných prací, je založena na využití nejnovějších teoretických poznatků na základě studia odborné literatury, odborných výzkumů a studií, časopisů a materiálů jednotlivých aktérů regionálního rozvoje, na hledání a hodnocení vzájemných vztahů a souvislostí, které přispívají k objasnění řešené problematiky a odvození a formulování adekvátních závěrů, které vyplývají z této analýzy. V rámci analýzy byl proveden i vlastní průzkum a komparace v oblasti počtu ESÚS, aby byla verifikována oficiální statistická data uvedená v rámci „EGTC Monitoring Report 2012“.

1. Formy přeshraniční spolupráce

V rámci přeshraniční spolupráce se lze v ČR setkat nejčastěji s následujícími formami spolupráce:

a) Přeshraniční impulzní centrum (GIZ)

- Myšlenka zakládání přeshraničních impulzních center se zrodila v Rakousku, kde také začala vznikat jejich první působiště. Cílem bylo vybudovat síť center podél celé hranice. Původně tak bylo možné najít impulzní centra v příhraničních mikroregionech Dolního Rakouska, ČR, Maďarska a Slovenska (Městský úřad České Velenice, 2011). Pohraniční regiony tradičně patří k hospodářsky nejméně rozvinutým oblastem každého státu. Z historie si navíc zpravidla nesou břemeno národnostních konfliktů táhnoucích a utlumující rozvoj ekonomických aktivit všeho druhu. V rámci Evropské unie se proto pohraniční regiony staly rychle místem výměny zkušeností a centrem intenzivní spolupráce při řešení problémů daných zeměpisnou polohou na periferii jednotlivých států.
- Přeshraniční impulzní centra začala masivně vznikat po roce 1989, kdy vznikla nová příležitost spolupráce s Českou republikou, největší boom nastal okolo roku 2004, kdy se ČR stala členem EU, což umožnilo finanční podporu těchto center nejprve z programu CBC Phare, později přeshraniční impulzní centra pracovala díky finanční podpoře programu Interreg IIIA, jehož

následovníkem byl projekt „M00035 – Založení hospodářské platformy Euroregion Silva Nortica“, který fungoval do června 2011 a navazoval na Interreg IIIA. Důsledkem toho rakouské GIZy postupem času zanikaly tak, jak jim končila finanční podpora, z níž byly financovány a placeni jejich manažeři. V současné době je tak již díky ukončení činnosti kanceláří, mailů i WWW stránek obtížné jakkoliv mapovat jejich vznik a historii fungování. Na české straně dnes fungují již jen 3 impulzní centra v Českých Velenicích, Slavonicích a Nové Bystřici a je velmi reálné, že minimálně dvě z nich v blízkém horizontu také zaniknou díky tomu, že skončí povinná pětiletá udržitelnost projektu.

b) Euroregiony

- Euroregiony vznikají zejména v příhraničních regionech. Důvodem jejich vzniku je významná geografická izolovanost a zřetelné rozdíly v hustotě obyvatel, v hospodářských parametrech, v infrastruktuře a dalších charakteristikách. Význam euroregionů spočívá v růstu příležitostí pro iniciaci a podporu lokálního a regionálního rozvoje periferních oblastí. Tato forma spolupráce je přeshraniční spoluprací místních či regionálních samospráv nejen mezi zeměmi EU, ale také mezi členskými a nečlenskými zeměmi. Je to sdružení spolu přímo sousedících subjektů na opačných stranách hranic alespoň dvou států. Může se jednat o obce, kraje (regiony), či jejich sdružení a další právnické osoby. Spolupráce zasahuje do všech oblastí života občanů na kulturní, sociální, hospodářské a infrastrukturní úrovni (Kadeřábková, Khendriche Trhlínová, 2008). ČR se v současné době aktivně zapojuje do 14 euroregionů, jejichž definice vychází z definice Rady Evropy v tzv. Madridské dohodě.

c) Partnerská města a obce

- Poslední hojně využívanou formou přeshraniční spolupráce je regionální spolupráce na úrovni měst a obcí – nejen na evropské, ale i světové úrovni. Nejčastějšími cíli spolupráce jsou konzultace a přenos poznatků v oblasti veřejné správy, kulturní a společenské spolupráce, výměnné pobyty, spolupráce v oblasti dopravy, územního plánování a podpory cestovního ruchu. Zcela zvlášť pak stojí spolupráce s obcemi jiných států v podobě tzv. spřátelených měst. Rozdíl spočívá v absenci jakékoliv uzavřené dohody a jde tedy o spolupráci spíše příležitostnou, v některých případech i jednorázovou bez dalších vazeb.

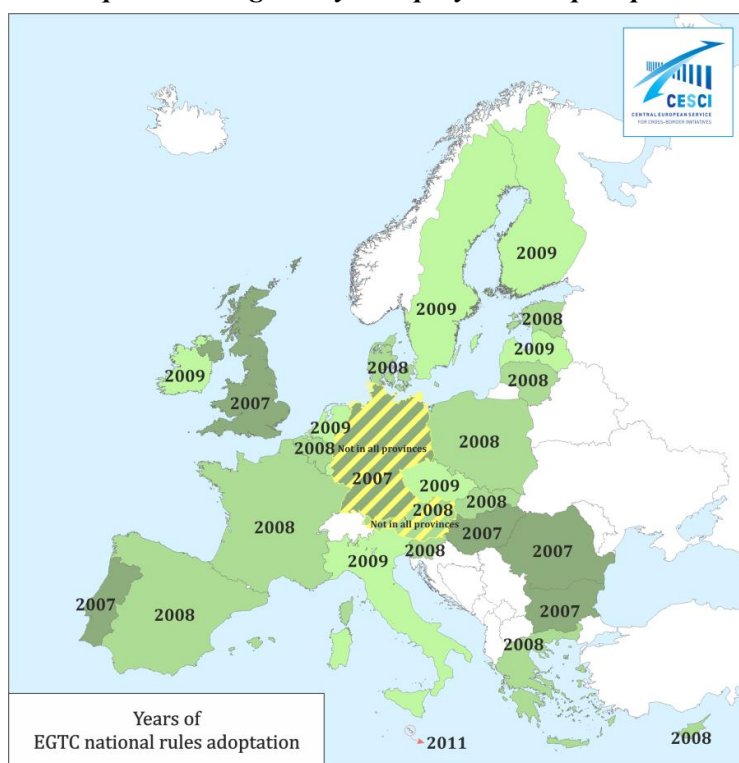
2. Nová forma přeshraniční spolupráce – Evropské seskupení pro územní spolupráci

„Je třeba přijmout opatření ke zmírnění závažných obtíží, jimž členské státy, zejména regionální a místní orgány, čelí při provádění a řízení činností v souvislosti s územní spoluprací v rámci rozdílných vnitrostátních právních předpisů a postupů.... Zvláště s ohledem na větší počet pozemních a námořních hranic Společenství po jeho rozšíření je nutné usnadnit posilování územní spolupráce ve Společenství....“ (úvodní ustanovení Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1082/2006 ze dne 5. července 2006 o evropském seskupení pro územní spolupráci, Evropský parlament, 2006).

Z důvodů potřeby posílení evropské územní spolupráce (přeshraniční, nadnárodní i meziregionální), která patří k prioritám Evropské unie, a pro překonávání překážek v podobě rozdílných vnitrostátních právních předpisů, které této územní spolupráci brání, Evropský parlament a Rada Evropské unie schválily v červenci 2006 nařízení, které umožňuje členským státům, regionálním či místním orgánům a veřejnoprávním subjektům z území různých členských států EU zakládat seskupení s právní subjektivitou - tzv. „evropská seskupení pro územní spolupráci“ (ESUS; anglicky European grouping of territorial cooperation - EGTC). Takové seskupení získává právní subjektivitu, a to podle práva státu, v kterém má dle dohody svých členů sídlo. Díky této právní subjektivitě může uzavírat smlouvy, mít majetek či své zaměstnance. Seskupení by také mělo být schopno realizovat programy nebo projekty územní spolupráce spolufinancované Evropskou unií. Nařízení o ESÚS vstoupilo v platnost 1. srpna 2007 a povinností všech členských zemí EU bylo přijmout národní prováděcí legislativu, která by umožňovala taková seskupení utvářet (Euroregion Silesia, 2013). Začátkem června 2009 byla zveřejněna ve Sbírce zákonů (pod č. 154/2009 Sb.) novelizace zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, ve znění pozdějších předpisů, která upravuje podmínky pro fungování evropských seskupení pro územní spolupráci v podmínkách České republiky.

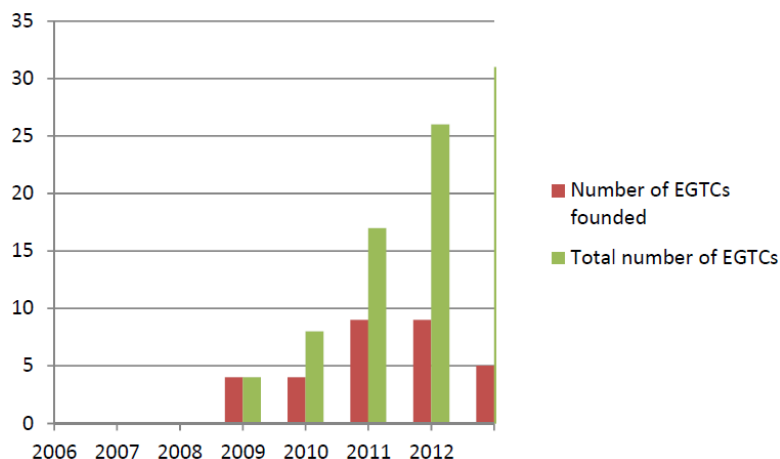
ESÚS představují novou možnost uskutečňování přeshraniční regionální spolupráce v době, kdy kohezní politika obecně a regionální spolupráce obzvláště prochází významnými změnami. ESÚS jako jeden ze tří cílů regionální politiky EU je novinkou v tom smyslu, že umožňuje vznik seskupení regionálních a místních orgánů z různých členských států, aniž by předtím bylo třeba podepsat mezinárodní dohodu a ratifikovat ji národními parlamenty. Členské státy však musí dát svůj souhlas s účastí členů ze svého území (Evropská komise, 2013). Smyslem evropských seskupení pro územní spolupráci je usnadnit a podpořit přeshraniční, nadnárodní nebo meziregionální spolupráci mezi jeho členy za výhradním účelem posílení hospodářské a sociální soudržnosti. Seskupení může sdružovat členy nacházející se na území nejméně 2 států EU a mohou jimi být státy, regionální a místní orgány a veřejnoprávní subjekty (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2012).

Obr. 2: Rok přijetí národní prováděcí legislativy Evropských seskupení pro územní spolupráci



Zdroj: Central European Service for Cross-Border Initiatives, 2009

Celkově se na území EU nachází k 20. březnu 2013 celkem 34 ESÚS, na konci roku 2012 to bylo 32 ESÚS. V průběhu roku 2012 vzniklo 6 nových ESÚS, zatímco u 17 seskupení se vznik teprve připravoval. 32 vzniklých ESÚS zastřešovalo na konci roku 2012 celkem 707 členů z řad národních, lokálních a regionálních orgánů. Průměrná velikost rozpočtu ESÚS je na úrovni 845 140 €, při 5 oficiálně deklarovaných zaměstnancích.

Obr. 3: Vývoj počtu Evropských seskupení pro územní spolupráci v období 2006-2012

Zdroj: Pucher, Gaspari, Radzyner, 2013

Dle zprávy „EGTC Monitoring Report 2012“ (Pucher, Gaspari, Radzyner, 2013) lze rozdělit z hlediska vzniku a rozvoje ESÚS jednotlivé státy Evropské unie do třech hlavních skupin:

- Španělsko, Francie a Portugalsko,
- Maďarsko, Slovensko a Rumunsko,
- Francie, Belgie, Německo.

Celkově je pak zapojeno 18 z 27 států EU, mezi neaktivnější patří překvapivě Maďarsko, společně s Francií a Slovenskem. Maďarské prvenství bylo významně ovlivněno politikou maďarské vlády, která podpořila vznik ESÚS různými finančními pobídkami.

Tab. 1: Zapojení zemí Evropské unie do Evropských seskupení pro územní spolupráci

Maďarsko	13	Portugalsko	3	Dánsko	0
Francie	12	Rumunsko	3	Finsko	0
Slovensko	9	Řecko	3	Irsko	0
Estonsko	7	Česká republika	2	Lotyšsko	0
Belgie	5	Lucembursko	2	Litva	0
Itálie	4	Slovinsko	2	Malta	0
Kypr	4	Španělsko	2	Polsko	0
Německo	4	Bulharsko	1	Švédsko	0
Nizozemí	3	Rakousko	1	Velká Británie	0

Zdroj: vlastní průzkum, 2013

3. Zapojení České republiky do Evropských seskupení pro územní spolupráci

Statistiky týkající se zapojení České republiky do ESÚS jsou poměrně rozporuplné a pohybují se v rozmezí 1-3 ESÚS, počtu tři však bylo skutečně dosaženo až 20.3.2013 v souvislosti s registrací Evropského seskupení pro územní spolupráci TRITIA s omezenou odpovědností (ESÚS TRITIA s o.o.), které vytvořil Moravskoslezský kraj společně s Žilinským samosprávným krajem a polskými vojvodstvími Opole a Slezsko. Vznikající region Tritia má téměř stejný počet obyvatel jako celá ČR. Centrem spojení čtyř regionů je katovicko-ostrovská aglomerace s osmi miliony obyvatel, sídlo Tritie je Katovicích a Českém Těšíně. Zapojené regiony chtějí prostřednictvím Tritie získat co nejvíce peněz z evropských fondů v oblasti zelené energetiky, turistiky, dopravy, kulturní výměny a vzdělávání. Dále je od roku 2012 Česká republika zapojená do ESÚS Dunaj-Vltava a do European Urban Knowledge Network (EUKN) EGTC.

Česko-rakousko-německý ESÚS Dunaj-Vltava / Donau-Moldau (ERDV) byl založen 30. června 2012. Na Evropském regionu Dunaj-Vltava se podílí: Horní Rakousko, dolnorakouský Most a Waldviertel, Plzeňský kraj, Jihočeský kraj, Kraj Vysočina, Horní Falc a Dolní Rakousko spolu s okresem Altötting.

Zajímavostí je, že se toto ESÚS neobjevuje ani v „EGTC Monitoring Report 2012“ ani například v Registru evropských seskupení pro územní spolupráci k datu 20.3.2013, což vede autora k oprávněné domněnce, že ustavení ESÚS nebylo oznámeno Výboru regionů Evropské unie podle článku 5 nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1082/2006. Trilaterální spolupráce má význam pro všechny zúčastněné v různých oblastech. Zejména pokud jde o přeshraniční infrastrukturní opatření nebo o možnosti vzdělávání mládeže. Pro obyvatele by měl evropský region přinést citelný prospěch, a to v oblasti pracovního trhu díky intenzivnější spolupráci. Od přeshraniční spolupráce se dále očekává v evropském regionu jednoznačně pozitivní vliv na obyvatele. Některé doposud existující bariéry, pokud jde o spolupráci s lidmi a sousedními zeměmi, by měly být díky spolupráci regionů v ERDV definitivně odstraněny. Partnerské regiony budou kooperovat v osmi oblastech budoucí spolupráce. Cílem je vytvořit z evropského regionu atraktivní a hospodářský prostor v Evropě. Každý partnerský region proto převzal vedení nad jednou z 8 vytipovaných tematických oblastí budoucí spolupráce (např. Jihočeský kraj - Mobilita, dostupnost, doprava):

- ERDV jako výzkumný a inovační prostor,
- ERDV – prostor s vysokými školami,
- Spolupráce podniků a tvorba klastrů,
- Kvalifikované pracovní síly a flexibilní pracovní trh,
- Obnovitelné zdroje energie a energetická efektivnost,
- Turistika orientovaná na přírodu, zdraví, města a kulturu,
- Mobilita, dostupnost, doprava,
- Diverzita, jazyk a kultura.

V průběhu prvního pololetí roku 2013 odstartovaly schůzky zástupců jednotlivých vědomostních platforem, jejichž úkolem je promyslet a naplánovat konkrétní opatření v rámci strategie ERDV. Vždy jeden region ERDV přebírá podporu jedné nebo několika vědomostních platforem pro celý ERDV.

V návaznosti na tyto opatření by měly být realizovány různé projekty, pomocí kterých mají být uskutečněny cíle formulované pro oblasti budoucnosti:

- region, kde mají lidé budoucnost,
- atraktivní životní a hospodářský prostor v ohnisku čtyř metropolitních regionů,
- silného partnera pro evropskou politiku,
- učící se a dynamický region.

European Urban Knowledge Network (EUKN) EGTC byl založen v roce 2012, registrace 7.12.2012, což je Evropská síť znalostí městských záležitostí. EUKN je udržitelnou, mezivládní znalostní sítí s národními kontaktními místy ve všech členských státech, působící jako centrum znalostí pro stávající síť odborníků na urbánní záležitosti na všech úrovních správy. Aktivity sítě EUKN jsou zaměřeny na posílení ekonomické pozice měst prostřednictvím výměny znalostí a zkušeností v urbánní oblasti.

Setkat se lze i s česko-slovensko-maďarsko-rakouským projektem Centrope, což je název Evropského regionu, který zahrnuje Jihomoravský kraj v Česku, slovenské kraje Bratislavský a Trnavský, západomaďarskou župu Győr-Moson-Sopron (Ráb-Mošon-Šoproň) a Vaš a rakouské spolkové země Burgenlandsko, Dolní Rakousy a Vídeň. Dále jsou přímými členy schůzek Centrope také města Brno, Bratislava, Trnava, Győr, Sopron, Szombathely, Eisenstadt a St. Pölten. Na základě prohlášení z Kittsee z roku 2003 spolupracují na rozvoji evropského regionu na tomto čtyřmezí, nejedná se však o tzv. Evropská seskupení územní spolupráce, která vznikla až po roce 2006.

Závěr

Evropská seskupení územní spolupráce jsou v současné době dynamicky se rozvíjející formou přeshraniční spolupráce napříč mnoha regiony Evropské unie, o čemž svědčí růst jejich počtu v roce 2012 o + 23,1 % i počet participujících států, přesto zde máme 9 států EU, na jejichž území se žádné ESÚS nenachází. Politické reprezentace si napříč jednotlivými formami ESÚS (z 32 ESÚS je 15 ESÚS lokálních, 11 regionálních, 2 multiúrovňové a 4 transnacionální) mnoho slibují, zejména v oblasti přílivu finančních prostředků EU, zlepšení dopravní infrastruktury a plánování. Zda nejsou tato očekávání až příliš optimistická, ukáže další programovací období 2014-2020, protože

přesměrování finančních prostředků do rozvoje ESÚS by muselo být provedeno na úkor jiné vybrané úrovně NUTS, což nemusí být přijatelné pro příslušnou politickou reprezentaci. Z hlediska dalšího rozvoje ESÚS jsou tedy rizika zejména finanční, kdy se na příkladu přeshraničních impulzních center v minulosti prokázalo, že ukončením finanční podpory ze strany EU došlo v blízkém časovém horizontu i k postupnému zániku většiny center. Mezi další problémy lze jmenovat chybné statistiky ESÚS napříč jednotlivými orgány Evropské unie, kdy na příkladu ČR je oficiálně uváděno jen 1 ESÚS, ačkoliv zde byly ve skutečnosti 2 seskupení, jiná regionální uskupení (např. Centrope) zase naopak využívají pojem ESÚS nesprávně, z právního hlediska se v tomto případě jedná o jiný typ spolupráce. Problematické je i nepřesné používání pojmu euroregion v případě ESÚS, což může vést k mystifikaci, o jakou konkrétní formu spolupráce se jedná – viz Euroregion Dunaj-Vltava X skutečné euroregiony Silva Nortica a Šumava-Bavorský les. Vzhledem k nejednotnému výkladu, statistickému sledování i dalším nepřesnostem u ESÚS si lze logicky položit otázku, zda bylo tento typ spolupráce opravdu nezbytné řešit novou formou spolupráce či zda nebylo možné využít již stávajících forem spolupráce, stejně jako finančních toků v rámci regionální politiky a plánování.

Literatura

- [1] *EGTC (European Grouping of Territorial Cooperation)* [online]. Central European Service for Cross-Border Initiatives, 2009 [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <<http://cesci-net.eu/egtc>>.
- [2] *EGTC / ESÚS – nový nástroj přeshraniční spolupráce* [online]. Opava : Euroregion Silesia, 2013 [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <http://www.euroregion-silesia.cz/show_text.php?id=cinnost-EGTC-ESUS>.
- [3] *Evropská seskupení pro územní spolupráci (ESÚS)* [online]. Brusel : Evropská komise, 2013, 29.4.2013 [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/gect/index_cs.htm>.
- [4] *Evropská seskupení pro územní spolupráci (ESÚS)* [online]. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2012 [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <<http://www.mmr.cz/cs/Podpora-regionu-a-cestovni-ruch/Regionalni-politika/Evropska-seskupeni-pro-uzemni-spolupraci>>.
- [5] GALVASOVÁ, I., et al. *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. 1. vyd. Brno : Georgetown, 2007. 140 s. ISBN 80-251-20-9.
- [6] *Jak vznikla přeshraniční impulzní centra* [online]. České Velenice: Městský úřad České Velenice, 2011 [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <<http://www.velenice.cz/?c=centrum&id=jak-vznikla-preshranicni-ic>>.
- [7] JEŽEK, J. Podpora místního ekonomického rozvoje. In Klímová, V. (ed.) *XI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 320-326. ISBN 978-80-210-4625-2.
- [8] KADEŘÁBKOVÁ, J., KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Z. *Region a regionální vědy (vybrané sociální, kulturní a environmentální aspekty)*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2008. 77 s. ISBN 978-80-7408-009-8.
- [9] LEEMANS, A., F. *Changing patterns of local government*. The Hague: International Union of Local Authorities, 1970. 512 s.
- [10] *Nářízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1082/2006 ze dne 5. července 2006 o evropském seskupení pro územní spolupráci* [online]. Brusel : Evropský parlament, 2006 [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <[http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082\(2006\)_en.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082(2006)_en.pdf)>.
- [11] PUCHER, J., GASPARI, E., RADZYNER, A. *EGTC Monitoring Report 2012*. Brussels: European Union, 2013. 130 s. ISBN 978-92-895-0709-7.
- [12] VAJDOVÁ, Z., ČERMÁK, D., ILLNER, M. *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. 108 s. Edice Sociologické studie/Sociological Studies 06/02.

Příspěvek byl zpracován v rámci interního grantu IGA VŠERS 2/2013, autor je expertem vědomostní platformy „Kooperace vysokých škol“ Evropského regionu Dunaj-Vltava.

**EVROPSKÝ REGION DUNAJ-VLTAVA: NA CESTĚ
K EVROPSKÉMU SESKUPENÍ PRO ÚZEMNÍ SPOLUPRÁCI****EUROPEAN REGION DANUBE-VLTAVA: ON THE WAY TO A
EUROPEAN GROUPING FOR TERRITORIAL COOPERATION****ING. LUKÁŠ KAŇKA****DOC. RNDR. JIŘÍ JEŽEK, PH.D.**

Katedra geografie | *Department of Geography*
Fakulta ekonomická | *Faculty of Economics*
Západočeská univerzita v Plzni | *University of West Bohemia*
✉ Husova 11, 306 14 Plzeň, Czech Republic
E-mail: jezekji@kge.zcu.cz, kankal@kge.zcu.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá iniciační a plánovací fází založení Evropského regionu Dunaj-Vltava, který se rozprostírá na území třech členských států Evropské unie: České republiky, Spolkové republiky Německo a Republiky Rakousko. Vychází nejenom ze studia dostupných dokumentů a právních předpisů, ale také z řízených rozhovorů s aktéry tohoto procesu. Poukazuje na časově a finančně náročnou cestu vedoucí k jeho založení. Tento proces je představen na základě rešerše strategických dokumentů Evropského regionu Dunaj-Vltava, právních předpisů Evropské unie a ostatních dokumentů Výboru regionů Evropské unie. Příspěvek poukazuje, že založení takového evropského regionu je dlouhodobý a finančně náročný proces, který si vyžádal velkou míru entuziazmu zúčastněných aktérů.

Klíčová slova

evropské seskupení pro územní spolupráci, přeshraniční spolupráce, Evropský region Dunaj-Vltava

Annotation

The paper deals with the initiation and planning phase of establishing the European region Danube-Vltava, which borders the territories of three member states of the European Union: the Czech Republic, the Federal Republic of Germany and the Republic of Austria. It is not only based on the study of available documents and legislation, but also on structured interviews with people involved in this process. It highlights the expensive and time-consuming path leading to the establishment of the region. This process is presented on the basis of research of strategic documents of the European Region Danube-Vltava, EU legislation and other documents of the Committee of the Regions of the European Union. This paper points out that the establishment of such a European Region is a long and costly process which requires a great degree of enthusiasm of the participating actors.

Key words

European grouping for territorial cooperation, cross-border cooperation, European region Danube-Vltava

JEL classification: R5, O2

Úvod

V programovém období EU 2007 – 2013 byl ustanoven nový cíl politiky hospodářské a sociální soudržnosti, jenž nese název Evropská územní spolupráce; je realizován prostřednictvím programů přeshraniční, meziregionální a nadregionální spolupráce. V podmínkách ČR existuje v současné době pět programů přeshraniční spolupráce, které představují spolupráci hraničních regionů se sousedními členskými regiony z Bavorska, Saska, Polska, Slovenska a Rakouska. Tak jako cíl Evropská územní spolupráce je novinkou v současném programovém období i instrument evropského seskupení pro územní spolupráci. V další části textu bude představen tento nástroj přeshraniční spolupráce na příkladu vytváření Evropského regionu Dunaj-Vltava.

Cíl a metodika práce

Cílem tohoto příspěvku je analýza přípravné fáze založení Evropského regionu Dunaj-Vltava, který se rozprostírá na území třech členských států Evropské unie: České republiky, Spolkové republiky Německo a Rakouské republiky. Informace pro účely tohoto příspěvku byly získány převážně z dokumentů Evropského regionu Dunaj-Vltava, Evropské komise a Výboru regionů EU, které jsou většinou dostupné na webových stránkách, a také prostřednictvím rozhovorů se zástupci regionálních samospráv z členských regionů tohoto evropského regionu.

Evropské seskupení pro územní spolupráci (právní rámec)

Evropské seskupení pro územní spolupráci (ESÚS) umožňuje vytvářet mezinárodní organizace (sdružení, společenství, svazy) s vlastní právní subjektivitou. Smyslem ESÚS je zjednodušení a podpora evropské územní spolupráce na přeshraniční, nadnárodní a meziregionální úrovni s důrazem na posilování hospodářské a sociální soudržnosti v rámci evropského prostoru (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2013). Tento relativně nový nástroj přeshraniční spolupráce je upraven nařízením Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1082/2006 ze dne 5. července 2006, které vymezuje rámec podle evropského práva pro vznik a fungování tohoto seskupení na úrovni Evropské unie. Toto nařízení může být dále upraveno vnitrostátními předpisy, které jsou přijaty v jednotlivých členských státech EU. V České republice vymezuje ESÚS zákon č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje, a to konkrétně novelou č. 154/2009 Sb., která upravuje fungování ESÚS na území České republiky.

Členem evropského seskupení pro územní spolupráci se mohou stát samotné členské státy, regionální nebo místní orgány a všechny další veřejnoprávní subjekty, přičemž členové tohoto seskupení musí pocházet nejméně ze dvou členských států Evropské unie. Při zakládání ESÚS není nutné uzavřít mezinárodní dohodu o spolupráci, která by měla být ratifikována příslušnými parlamenty, avšak jednotlivé členské státy musí udělit souhlas účasti členů ze svých území. Povinností členů zakládajících ESÚS je uzavřít smlouvu o spolupráci a přijmout stanovy ESÚS (EUR-Lex, 2013).

Při zakládání ESÚS je nezbytné postupovat nejen v souladu s nařízením Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1082/2006 o ESÚS, ale zároveň je nutné ctít právo toho státu, ve kterém se nachází sídlo ESÚS. Další podmínkou pro založení tohoto evropského seskupení je podle článku 10 nařízení o ESÚS zřídit alespoň tyto orgány:

- shromáždění, které tvoří zástupci členů ESÚS,
- ředitel, který zastupuje ESÚS a jedná jeho jménem.

Přidaná hodnota ESÚS by měla spočívat v zefektivnění implementace přeshraničních programů spolupráce, měla by podporovat dlouhodobější projekty, u nichž je nutné zaměstnávat společný personál a spravovat společný majetek či umožnit využívat společný právní subjekt. To souvisí s vytvářením trvalých struktur, kde společná právní subjektivita může znamenat kvalitativně vyšší úroveň přeshraniční spolupráce. Z tohoto pohledu je možné na základě nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1082/2006 o evropském seskupení pro územní spolupráci a nařízení

Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1080/2006 o Evropském fondu pro regionální rozvoj určit tyto druhy využití ESÚS (Branda, 2008):

- implementace programů přeshraniční spolupráce (např. vykonávání funkce řídicího orgánu nebo společného technického sekretariátu),
- realizace projektů přeshraniční spolupráce financovaných ze strukturálních fondů Evropské unie (Evropský fond pro regionální rozvoj, Evropský sociální fond) nebo Fondu soudržnosti,
- ostatní spolupráce s účastí evropského financování,
- ostatní spolupráce bez účasti evropského financování.

Na území Evropské unie se v březnu 2013 nacházelo 34 evropských seskupení pro územní spolupráci. Česká republika je v současné době členem dvou takových seskupení: European Urban Knowledge Network (EUKN) EGTC Limited se sídlem v nizozemském Haagu (člen Česká republika) a Evropské seskupení pro územní spolupráci TRITIA s o. o. se sídlem v polském městě Cieszyn (člen Moravskoslezský kraj). Dále se v současné době projednává vznik dalších 14 podobných seskupení, z nichž tři čekají na konečné schválení, šest se nachází v přípravné fázi (České republiky se týká ESÚS – Středoevropský dopravní koridor a ESÚS Euroregion Neiße-Nisa-Nysa) a pět dalších v ideové (návrhové) fázi (European Grouping of Territorial Cooperation, 2013).

V ideové fázi se částečně nachází také Evropský region Dunaj-Vltava, který sice již splnil téměř všechny podmínky nutné pro založení ESÚS, ale jeho členské regiony se dohodli na tom, že prozatím nebudou spolupracovat prostřednictvím nově vzniklé, společné právnické osoby.

Jak ukazují zkušenosti nejenom Evropského regionu Dunaj-Vltava, ale i ostatních evropských seskupení pro územní spolupráci, tak od iniciování až po vznik společné právnické osoby vede dlouhá a finančně náročná cesta.

Evropský region Dunaj-Vltava jako příklad Evropského seskupení pro územní spolupráci

Evropský region Dunaj-Vltava se rozprostírá na území třech členských států Evropské unie (viz obrázek 1): Česká republika (Plzeňský kraj, Jihočeský kraj, Kraj Vysočina), Spolková republika Německo (Horní Falc, Dolní Bavorsko a okres Altötting z Horního Bavorska) a Republika Rakousko (Horní Rakousko, okresy Wald- a Mostviertel z Dolního Rakouska).

Obr. 1: Územní vymezení Evropského regionu Dunaj-Vltava



Zdroj: www.evropskyregion.cz, 2013

V tomto regionu žije na 60 000 km² více než 6 milionů obyvatel, které symbolicky spojuje povodí řeky Dunaje a Vltavy v centrální části Evropy. Cílem tohoto evropského regionu je vytvoření základu pro intenzivní trojstrannou spolupráci v oblastech hospodářského vývoje, výzkumu, vědy, technologie a inovací, turismu, vzdělávání a dosahování kvalifikace, sociálních a zdravotních služeb, pracovního trhu, mobility a regionálního plánování. Evropský region Dunaj-Vltava byl založen dne 30. června 2012 v rakouském městě Linz jako trilaterální pracovní společenství bez vlastní právní subjektivity. Samotnému založení tohoto regionu však předcházelo více než tříleté období přípravných prací.

Iniciace a přípravná fáze

Iniciativa založit evropský region, který by byl protiváhou (protipólem) metropolitních regionů Prahy, Norimberku, Mnichova a Vídně, se zrodila v lednu roku 2009, kdy se konalo první trilaterální pracovní setkání všech zúčastněných členských regionů v rakouském městě Linz. Během následujících společných jednání byl dohodnut postup přípravné fáze, která byla financována prostřednictvím strukturálních fondů Evropské unie. Konkrétně v rámci třech bilaterálních projektů podpořených z programů evropské územní spolupráce: Cíl 3 Česká republika – Svobodný stát Bavorsko 2007 – 2013, Cíl Evropská územní spolupráce Rakousko – Česká republika 2007 – 2013 a INTERREG Bayern – Österreich 2007 – 2013. Cílem třech uvedených paralelních projektů, realizovaných v letech 2009 – 2012, bylo provedení analýzy kooperačních sítí a analýzy potenciálů dotčeného území a příprava založení tohoto evropského regionu (právní analýza, výběr nejvhodnější organizační formy). Celkové náklady na realizaci uvedených projektů činily přibližně 1,5 milionu EUR (přibližně 37,5 mil. Kč) a byly spolufinancovány z Evropského fondu pro regionální rozvoj (Evropský region Dunaj-Vltava, 2013b). Oficiálně byl tento třístranný projekt zahájen dne 9. května 2009 na Den Evropy v hornorakouském Schwarzenbergu, kdy byla odsouhlasena finální struktura projektu.

Analýza kooperačních sítí a analýza potenciálů

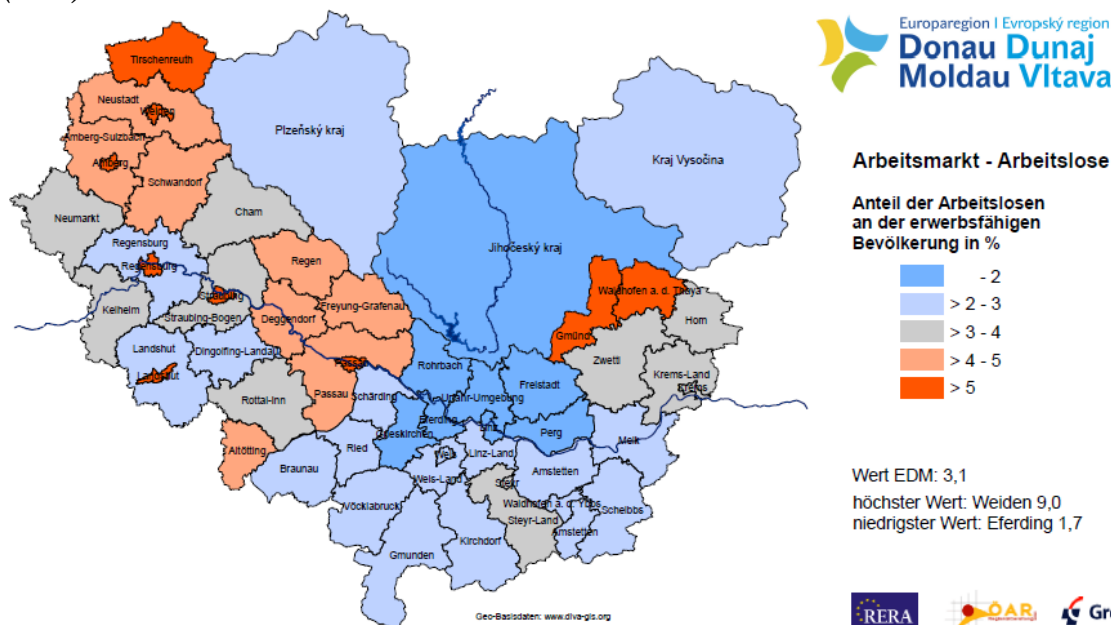
Po schválení všech tří projektů příslušnými monitorovacími výbory (vrcholné orgány rozhodující o výběru projektů) jednotlivých programů přeshraniční spolupráce bylo v červenci 2009 vypsáno celoevropské výběrové řízení na zhotovitele analýzy kooperačních sítí a analýzy potenciálů řešeného území. Během druhé poloviny roku 2009 byli vybráni následující zhotovitelé: ÖAR-Regionalberatung GmbH z Vídně, Grontmij GmbH z Mnichova a konsorcium čtyř společností v čele s Regionální rozvojovou agenturou jižních Čech z Českých Budějovic. Analýza kooperačních sítí probíhala od června 2010 do dubna 2011. Jejím primárním cílem bylo identifikování přeshraničních kooperačních sítí na území Evropského regionu Dunaj-Vltava ve dvanácti tematických oblastech: obyvatelstvo, územní plánování a regionální rozvoj, infrastruktura a doprava, regionální ekonomický rozvoj, výzkum a vývoj, cestovní ruch, pracovní trh, sociální oblast a zdravotnictví, vzdělávání a kvalifikace, kultura, životní prostředí, ekologie a energetika a veřejná správa (veřejná politika). V rámci analýzy kooperačních sítí byly provedeny řízené rozhovory s klíčovými aktéry, sběry dat prostřednictvím dotazníků zaměřených na analýzu obsahu a forem spolupráce klíčových organizací. Předmětem analýzy byly také programy přeshraniční spolupráce a realizované přeshraniční projekty. V neposlední řadě bylo uspořádáno několik workshopů za účasti odborníků.

Předmětem analýzy byly především projekty přeshraniční, nadnárodní a meziregionální spolupráce, které se v daném území realizovaly v posledních deseti letech. Na tomto místě je nutné uvést, že na české straně se objevil problém, neboť nebylo možné získat podrobné informace o evropských projektech, realizovaných před rokem 2004 (před vstupem ČR do Evropské unie). Projekty z předcházejícího období (1994 – 2003), financované z předstupních programů CBC PHARE, totiž nejsou evidovány. Navíc zpracovatelé při analýze kooperačních sítí nevyužili projekty financované z dispozičních fondů (tzv. malé projekty s podporou do 25 000 EUR), které podle názoru českých expertů hráli významnou úlohu při vytváření přeshraničních sítí v česko-bavorském a česko-rakouském pohraničí (např. v oblasti spolupráce základních a středních škol a dalších zařízení při

výměnách studentů a know-how, vytváření společných turistických produktů atd.). Již při projednávání této analýzy mnozí experti vyjadřovali pochybnost o její úplnosti.

Na analýzu kooperačních sítí navazovala analýza potenciálů, která byla dokončena v prosinci 2011. Jejím cílem byla identifikace potenciálů budoucího rozvoje tohoto evropského regionu. Problémy každé z jedenácti tematických oblastí (na rozdíl o analýzy kooperačních sítí byla z analýzy potenciálů vynechána oblast veřejné správy a veřejné politiky) byly shrnuty formou SWOT analýzy. Východiskem pro identifikaci silných a slabých stránek, příležitostí a hrozeb jednotlivých oblastí byla oficiální statistická data, obsahová analýza strategických dokumentů a vyhodnocení řízených rozhovorů, realizovaných v rámci analýzy kooperačních sítí. SWOT analýza byla široce diskutována na workshopech, jichž se zúčastnili nejenom představitelé veřejné správy z Česka, Německa a Rakouska, ale také další přízvaní experti. Předmětem kritiky byla především vypovídací schopnost srovnávacích analýz, resp. nekompatibilita dostupných statistických dat. Např. údaje o ekonomicky aktivním obyvatelstvu byly na české straně analyzovány na úrovni krajů, kdežto na německé a rakouské straně na úrovni okresů a samosprávných měst (Kreisfreie Städte).

Obr. 2: Podíl nezaměstnaných na celkovém počtu ekonomicky aktivního obyvatelstva v procentech (2008)



Zdroj: Jihočeský kraj, 2013

Údaje za českou stranu tak nereflktují vnitrokrajské disparity (např. v roce 2008 byla míra nezaměstnanosti v okrese Plzeň-město 3,63% a v okrese Tachov 9,25%). Řada připomínek k analýze potenciálů nebyla „z časového hlediska“ zapracována.

Plán strategií a opatření

Na základě (syntézou) analýzy kooperačních sítí a analýzy rozvojových potenciálů vznikl dokument s názvem „Plán strategií a opatření Evropského regionu Dunaj-Vltava“ (Evropský region Dunaj-Vltava, 2013a). Tento strategický plán byl vytvářen od prosince 2011 do března 2012. Součástí je akční plán, který identifikuje tři priority, 8 perspektiv spolupráce a 45 rozvojových aktivit:

- Inovace a růst:
 - Evropský region Dunaj-Vltava jako výzkumný a inovační prostor,
 - Vysokoškolský prostor Evropského regionu Dunaj-Vltava,
 - Spolupráce podniků a tvorba klastrů,
 - Kvalifikované pracovní síly a flexibilní trh práce.
- Udržitelnost a kvalita života:

- Cestovní ruch zaměřený na přírodu, zdraví, města a kulturu,
- Obnovitelné zdroje energie a energetická efektivnost,
- Mobilita, dostupnost a doprava.
- Rozmanitost a setkávání:
 - Diverzita, jazyk a interkulturní vzdělávání.

Součástí tohoto strategického plánu je také doporučené organizační uspořádání Evropského regionu Dunaj-Vltava. Navrhována je štíhlá, pružná a transparentní organizační struktura, složená ze tří základních prvků:

- prezídium,
- trilaterální koordinační grémium,
- společná obchodní kancelář (výkonná jednotka).

Nejvýznamnějším problémem, který vyvstal během diskusí nad návrhem strategického plánu, se ukazují odlišné kompetence zúčastněných partnerských regionů. Jestliže Plzeňský kraj má rozhodovací kompetence především v oblasti středního školství, dopravy, apod., tak vládní kraj Oberpfalz (Horní Falc) má rozhodovací kompetence hlavně v oblasti sociálních věcí, zdravotnictví, životního prostředí a kultury. Jak zdůrazňují mnozí experti zapojení do tzv. znalostní platformy, tak významným faktorem úspěšnosti je nalezení průníků kompetencí zúčastněných partnerů. Jedině tak může dojít k nalezení a realizaci opatření, která povedou k rozvoji daného území.

Výběr vhodné právní formy

Od ledna 2011 probíhala analýza potenciálně možných právních forem Evropského regionu Dunaj-Vltava. Tuto analýzu zpracovávala Univerzita Innsbruck ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze. Doporučila následující organizačně-právní formy:

- Mezinárodně-právní forma organizace (podle Madridské úmluvy),
- Evropské seskupení pro územní spolupráci,
- Spolupráce bez právně stanoveného rámce (bez právní subjektivity):
 - organizační model „evropské hospodářské zájmové sdružení“,
 - organizační model „správní spolupráce na základě evropského práva“,
 - organizační model „mezinárodní konference regionu Bodamského jezera“,
 - organizační model „přeshraniční místní účelový svaz“ podle Úmluvy z Karlsruhe,
 - organizační model „pracovní skupina“.

Na základě podrobné organizačně-právní analýzy se představitelé zúčastněných regionů shodli, že nejlépe jejich představám odpovídá model trilaterálního pracovního společenství bez právní subjektivity. Vzorem pro vybranou právní formu byla organizace s názvem Mezinárodní konference regionu Bodamského jezera (Internationale Bodenseekonferenz). Jedná se o neformální sdružení, spočívající na politické gentlemenké dohodě zúčastněných subjektů, které má své stanovy a společnou výkonnou jednotku (sekretariát). Takto koncipovaná organizace, Evropský region Dunaj-Vltava, formálně vznikla dne 30. června 2012 v rakouském městě Linz, kde všichni političtí zástupci podepsali stanovy Evropského regionu Dunaj-Vltava.

Před konečným výběrem probíhala intenzivní diskuse o možných volbách. Problémem byla poměrně jasná představa některých regionů o optimální právní formě. Předmětem diskuse byla především otázka, zda by měl mít tento evropský region právní subjektivitu. Varianta založení evropského regionu jakožto evropského seskupení pro územní spolupráci však byla odmítnuta. Politické grémium, skládající se z regionálních politiků, se nakonec usneslo na založení pracovního společenství bez právní subjektivity. Hlavním důvodem byly relativně nízké náklady zvoleného organizačního modelu a neochota některých politiků zakládat novou instituci. Výhoda pracovního seskupení bez právní subjektivity je také jeho větší flexibilita. Slabou stránkou podle některých expertů je skutečnost, že evropský region nebude moci sám žádat o finanční podporu ze strukturálních fondů EU, neboť nebude způsobilým žadatelem. Žadatelem budou moci být pouze právnické subjekty, které evropský region založily.

Závěr

Příspěvek analyzuje okolnosti, které vedly ke vzniku Evropského regionu Dunaj-Vltava. Zabývá se obdobím od jeho iniciování až po formální založení (leden 2009 až červen 2012). Ukazuje, že se jednalo o dlouhodobý a finančně náročný proces. Celkové náklady přípravné fáze činily přibližně 1,5 mil. EUR. Jako nejvhodnější organizačně-právní forma bylo vybráno trilaterální pracovní společenství bez právní subjektivity. Někteří aktéři doufají, že se časem změní na „evropské seskupení pro územní spolupráci“, až si zúčastnění aktéři uvědomí výhody takové právní formy. V současné době se Evropský region Dunaj-Vltava nachází v realizační fázi a jeho hlavním předmětem činnosti je rozpracování klíčových oblastí spolupráce, za účasti odborníků z jednotlivých členských regionů.

Literatura

- [1] BRANDA, P. *Evropské seskupení pro územní spolupráci* [online]. 2008. [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: <http://vz.fmv.vse.cz/wp-content/uploads/6_2008.pdf>.
- [2] Český statistický úřad. Krajská správa ČSÚ v Plzni. *Okresy* [online]. 2013. [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/okresy>>.
- [3] EUR-Lex. 2013. *Nářízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1082/2006 ze dne 5. července 2006 o evropském seskupení pro územní spolupráci (ESÚS)* [online]. [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:210:0019:01:CS:HTML>>
- [4] European Grouping of Territorial Cooperation. *What is the EGTC* [online] 2013. [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <<https://portal.cor.europa.eu/egtc/en-US/discovertheegtc/Pages/welcome.aspx>>
- [5] Evropský region Dunaj-Vltava (2013a). *Plán strategií a opatření* [online] 2013. [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <<http://www.europaregion-donau-moldau.at/xbcr/SID-2829F78D-2A71E5BB/Planstrategil.pdf>>.
- [6] Evropský region Dunaj-Vltava (2013b). *Vznik Evropského regionu Dunaj-Vltava – informace o projektu* [online] 2013. [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <<http://www.europaregion-donau-moldau.at/xbcr/SID-E590CFDA-06080DD2/newsletter.pdf>>.
- [7] Jihočeský kraj. *Analýza potenciálů* [online] 2013. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <[http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1644&par\[lang\]=CS](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1644&par[lang]=CS)>.
- [8] Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. *Evropské seskupení pro územní spolupráci* [online] 2013. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <<http://www.mmr.cz/cs/Podpora-regionu-a-cestovni-ruch/Regionalni-politika/Evropska-seskupeni-pro-uzemni-spolupraci>>
- [9] RITTER, E. H. *Europäische Raumentwicklungspolitik. Inhalte, Akteure, Verfahren, Organisation*. Detmond: Verlag Dorothea Rohn, 2009.

REGIONÁLNÍ ROZVOJ A ROZVOJOVÁ POMOC NA PŘÍKLADU VYBRANÉ ZEMĚ Z OBLASTI BALKÁNU - SRBSKO

REGIONAL DEVELOPMENT AND DEVELOPMENT ASSISTANCE ON EXAMPLE SELECTED COUNTRY OF THE BALKAN - SERBIA

BC. LENKA TOMŠÍKOVÁ

DOC. ING. ARCH. VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ, PH.D.

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 84, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: tomsikova.L@seznam.cz, vladimira.silhankova@upce.cz

Anotace

Tento článek se věnuje problematice regionálního rozvoje a rozvojové pomoci na konkrétním příkladu české rozvojové pomoci tzv. projektové zemi, a to konkrétně Srbsku. Článek se soustředí na hospodářský vývoj Srbska v kontextu regionální rozvojové pomoci této balkánské zemi. Popisuje jednotlivé tematické oblasti pomoci a vybrané projekty, které zde Česká republika v rámci zahraniční rozvojové spolupráce realizuje a pokouší se zhodnotit efektivnost poskytnuté pomoci.

Klíčová slova

regionální rozvoj, rozvojová pomoc, Srbsko, zahraniční rozvojová spolupráce

Annotation

This paper deals with the issue of regional development and development assistance on a specific example of the Czech development assistance to the project country, specifically Serbia. The paper focuses on the economic development in Serbia in the context of regional development assistance to this Balkan country. Describes the individual thematic areas of development assistance and selected projects, which Czech Republic implements in the framework of international development cooperation and try to evaluate the effectiveness of the provided assistance.

Key words

regional development, development assistance, Serbia, international development cooperation

JEL classification: X12

Úvod

Současný svět lze charakterizovat jako svět mnoha různorodostí a protikladů. Rozdíly různých povah spočívajících v odlišném množství hospodářského bohatství jednotlivců i zemí, dále v odlišné životní úrovni obyvatelstva a celkové kvalitě života, nebo také v množství dostupných zdrojů se ale objevovaly již v dávné minulosti. Mezi další důvody, kvůli kterým je možné, že je jedna země bohatší a druhá chudší, patří také odlišnost kultur a tradic, vnitřní geografické podmínky, politické zájmy, válečné konflikty a další. Jako hlavní zdroj tohoto nerovnoměrného stavu a uspořádání ve světě lze označit různorodé rozmístění přírodních zdrojů. Pouze tam, kde jich bylo dostatek, mohlo docházet k intenzivnějšímu hospodářskému rozvoji.

Současný nerovnoměrný vývoj pramení právě z předešlého vývoje společnosti. Tyto problémy poukazují na to, jaká existuje globální provázanost mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi. Motivací pro zlepšení situace v chudších zemích není jen solidarita mezi zeměmi, ale také snaha v dlouhodobém horizontu zlepšit situaci globální společnosti.

Proto vznikla zahraniční rozvojová spolupráce, která má pomoci rozvojovým zemím se zlepšením jejich současné hospodářské i sociální situace. Země ekonomicky vyspělé tak poskytují svou rozvojovou pomoc zemím, které mají hospodářské problémy. Aby rozvojová pomoc plnila svůj účel, je důležité umět ji efektivně využívat a vytěžit z ní pro rozvoj dané země maximum.

Cílem článku je zaměřit se na regionální rozvoj a mezinárodní rozvojovou pomoc České republiky a analyzovat konkrétní zahraniční rozvojovou spolupráci mezi Českou republikou a tzv. projektovou zemí západního Balkánu, konkrétně Srbskem.

Pro naplnění cíle článku byla jako základní výzkumná metoda využita zejména metoda sběru a analýzy dat a informací, které byly čerpány a dále zpracovány z dostupné odborné literatury a webových stránek. Ve druhé části práce šlo hlavně o jejich další zpracování induktivní metodou vč. závěrečné syntézy.

1. Regionální rozvoj a rozvojová pomoc České republiky

Rozvojová pomoc je důležitou součástí zahraniční politiky ČR, která touto činností přispívá ke splnění svých zahraničně-politických cílů a měla by vést k neustálému zlepšování zahraničních vztahů se všemi partnerskými zeměmi.

Rozvojová pomoc je způsob, jak vyspělé státy světa, včetně České republiky, pomáhají řešit problematickou situaci v zemích rozvojových a přispívají k jejich ekonomickému rozvoji. Základními formami zahraniční spolupráce je **pomoc humanitární**, která má krátkodobý charakter a klade si za cíl zmírnění útrap lidí, ochranu životů a pomoc lidem zasaženým humanitární krizí, a dále **pomoc rozvojová**, která z dlouhodobého hlediska zasahuje do oblastí sociálních, ekonomických, do problematiky životního prostředí a procesu formování státní správy.

Co se týká celosvětových dokumentů, nejvýznamnější strategii představují tzv. Rozvojové cíle tisíciletí (MDG's). Jedná se o program OSN, který se na základě měřitelných cílů v oblasti rozvoje zaměřuje na boj proti celosvětové chudobě. Bylo definováno osm základních cílů: Odstranit extrémní chudobu a hlad, Dosáhnout základního vzdělání pro všechny, Prosazovat rovnost pohlaví – mužů a žen a posílit roli žen ve společnosti, Snížit dětskou úmrtnost, Zlepšit zdraví matek, Bojovat s HIV/AIDS, malárií a dalšími nemocemi, Zajistit udržitelný stav životního prostředí a Budovat světové partnerství pro rozvoj. Všechny tyto cíle by měly být splněny do roku 2015.

ČR poskytuje zahraniční pomoc již od roku 1989, a to formou dvoustranné, trilaterální nebo mnohostranné spolupráce s vybranými rozvojovými zeměmi. Oficiální pomoc ČR je upravena několika strategickými dokumenty, kterými jsou zejména zákon č. 151/2010 Sb., o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci a Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce ČR aktuálně na období 2010 – 2017.

Rozvojovou spoluprací se v ČR zabývá velké množství státních i nestátních aktérů. Nejvyšším výkonným orgánem je vláda ČR, která dále spolupracuje s Ministerstvem zahraničních věcí a dalšími institucemi jako jsou sektorová ministerstva, Rada pro zahraniční rozvojovou spolupráci, Česká rozvojová agentura, soukromé firmy, akademický sektor, nevládní neziskové a státní a příspěvkové organizace.

Důležité je si v této souvislosti položit otázku, **proč Česká republika rozvojovou pomoc poskytuje, proč právě Srbsku a zda je tato rozvojová pomoc účinná či ne?**

2. Rozvojová pomoc České republiky v Srbsku

Srbská republika nepatří zrovna k nejhudším zemím světa a není proto přímo závislá na rozvojové spolupráci jako některé nejhudší země světa. Přesto se Srbsko stalo součástí skupiny států, do nichž Česká republika směřuje svoji rozvojovou pomoc. ČR definovala svůj aktuální Koncept zahraniční rozvojové spolupráce v roce 2010, kde Srbsko zařadila mezi tzv. programové země, tj. mezi země, kterým poskytuje zahraniční rozvojovou pomoc. Důvodem pro to jsou zejména významné historické vazby Srbska a České republiky. ČR a Srbsko dlouhodobě udržují přátelské a partnerské vztahy, které se začaly nejvíce rozvíjet v 19. století a velkého významu dosáhly v období mezi I. a II. světovou válkou. Nejdůležitějším výsledkem i oceněním dosavadního pozitivního rozvoje Srbska, a zároveň impulsem do budoucnosti, je udělení statusu kandidátské země EU, oficiálně potvrzené v březnu 2012. Tento impuls vedl ke změně v přístupu poskytování pomoci.

Hlavní vizí ČR pro zahraniční pomoc v Srbsku v letech 2010 – 2017 již není čistě rozvojová spolupráce, ale předávání technického know-how, zkušeností s procesem ekonomické transformace a spolupráce zaměřená na asistenci před vstupem do EU. Mimo toto zaměření, které je spojeno se snahou Srbska vstoupit do EU, je pomoc směřována cíleně do několika sektorů. Pro aktuální období je to pět sektorů, které se ukázaly jako nejpotřebnější, a to sektor dopravy, sektor výroby a dodávky energie, sektor obchodu, sektor zásobování vodou a sanitace a sektor zdravotnictví.

Z hlediska poskytnutého objemu rozvojové pomoci od České republiky se Srbsko jako příjemce řadí na páté místo mezi všemi tzv. prioritními zeměmi a na místo první mezi tzv. zeměmi projektovými.¹

Tab. 1: Objem bilaterální ZRS ČR v roce 2011 (v mil. Kč)

Země	Objem v mil. Kč
1. Afghánistán	201
2. Mongolsko	76
3. Moldavsko	76
4. Bosna a Hercegovina	61
5. Srbsko	56
6. Etiopie	51
7. Gruzie	35
...	...

Zdroj: vlastní zpracování dle údajů z MZV ČR

Následující tabulka ukazuje celkový objem poskytnuté zahraniční rozvojové spolupráce ČR od roku 2007. Nejvíce prostředků bylo poskytnuto v roce 2008, v dalších letech objem prostředků klesal. Je též stanoven výhled rozvojové pomoci pro léta 2013 a 2014, který je už poměrně nízký a činí 22 mld. Kč.

Tab. 2: Objem poskytnuté ZRS ČR Srbsku v letech 2007 – 2014

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Rozpočet	66,527	132,87	71,36	68,21	55,736	34,878	22*	22*

* výhled ZRS ČR z roku 2011 na léta 2013 a 2014

Zdroj: vlastní zpracování dle údajů z MZV ČR

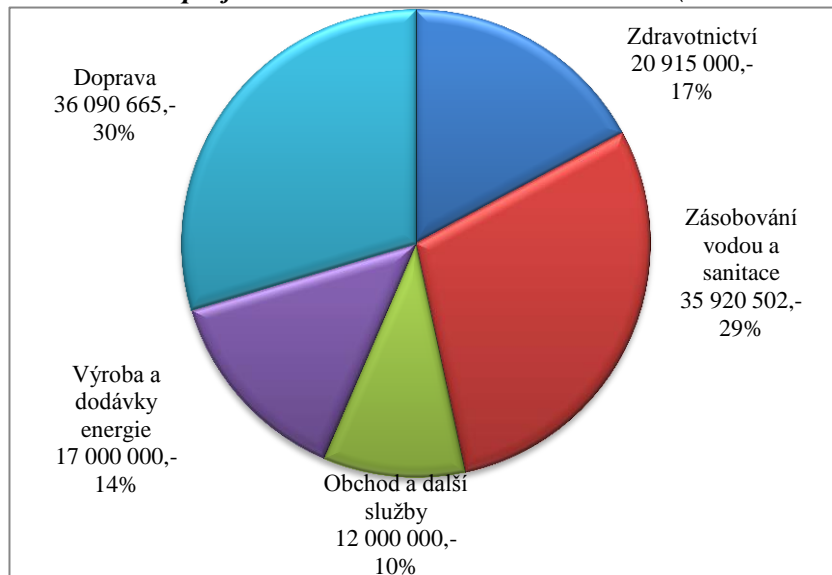
Projekty zahraniční rozvojové spolupráce v rámci pomoci ČR Srbsku probíhají v letech 2010 – 2014 v pěti výše popsáných sektorech, přičemž v roce 2013 probíhá realizace tří projektů – projekt

¹ Prioritní země – Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce ČR na období 2010 – 2017 určila jako prioritní země Afghánistán, Bosnu a Hercegovinu, Etiopii, Moldavsko a Mongolsko. Jedná se o země, kde je zahraniční rozvojová pomoc nutná a je založena na dvoustranném programu spolupráce.

Projektové země – země, kde je podle Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce ČR na období 2010 – 2017 zahraniční rozvojová pomoc rovněž žádoucí, z objektivních důvodů však nemůže být založena jen na dvoustranném programu spolupráce. Patří sem Gruzie, Kambodža, Kosovo, Palestinská autonomní území a Srbsko.

v sektoru výroby a dodávky energie „Zvýšení energetické efektivity při vytápění nemocnice ve městě Valjevo“, v sektoru obchodu a dalších služeb projekt „Podpora výroby sýrů v oblasti Pešter/Šandžak“ a v sektoru zásobování vodou a sanitace projekt „Výstavba kanalizační sítě v obci Kruščica“ (ostatní projekty byly již do roku 2012 ukončeny).

Graf 1: Přehled bilaterálních projektů ČR v Srbsku dle sektorů v CZK (2010 – 2014)



Zdroj: vlastní zpracování dle údajů z MZV ČR

Jak lze vidět na grafu, největší podíl (30 %) z celkové bilaterální pomoci ČR Srbsku za období 2010 – 2014, tvoří sektor dopravy. Druhým sektorem je (s jen o jedno procento nižším podílem, tedy s 29 %) sektor zásobování vodou a sanitace. Následují sektory zdravotnictví (17 %), výroba a dodávky energií (14 %) a poslední obchod a další služby (10 %).

3. Zhodnocení zahraniční rozvojové spolupráce ČR v Srbsku

Česká republika se v 90. letech 20. století potýkala s velmi obdobnými hospodářskými problémy, se kterými se v současnosti potýká Srbsko. Jedná se zejména o problémy spojené s transformací plánovaného hospodářství k ekonomice tržní a také s přechodem od komunistického režimu k demokratické vládě. Hlavně díky těmto zkušenostem z minulosti může zahraniční rozvojová pomoc České republiky v Srbsku dosahovat efektivnějších výsledků a může být o to přínosnější než intervence ze strany států a institucí, které tuto zkušenost nemají.

Česká zahraniční spolupráce byla pro aktuální období rozdělena do několika sektorů, kam byla pomoc směřována. Mezi nejdůležitější oblasti z hlediska potřeby pro kvalitní hospodářský, resp. regionální rozvoj patří zajištění dopravní infrastruktury, v jejichž obnově, modernizaci a výstavbě lze spatřovat pozitivní výsledky. Obdobná situace je i v technické infrastruktuře.

V oblasti energetiky, výroby a dodávky energií je přínosné, že se ČR během své pomoci snažila realizovat projekty, které byly zaměřeny na využití obnovitelných zdrojů energií a na zdokonalení a modernizaci stávajících zařízení a postupů. Pozitivně lze také hodnotit rozvoj průmyslu, obchodu a služeb, čímž je možné podpořit nové pracovní příležitosti, a tím napomoci, aby se v Srbsku snížila v současné době velmi vysoká nezaměstnanost, která v roce 2012 dosáhla až 26 % (BusinessInfo.cz, 2013).

Přínosnou spoluprací ovšem Česká republika nepřináší jen v těchto sektorech, ale ve všech poskytnutých projektech. Větší pozornost by se však v současné době měla věnovat snaze Srbska o vstup do EU. Stejně tak jako transformaci na standardně fungující demokracii, tak i vstup do EU má

ČR v nedávné paměti, a proto by měla ve svých konkrétních projektech směřovat větší pozornost právě do této oblasti.

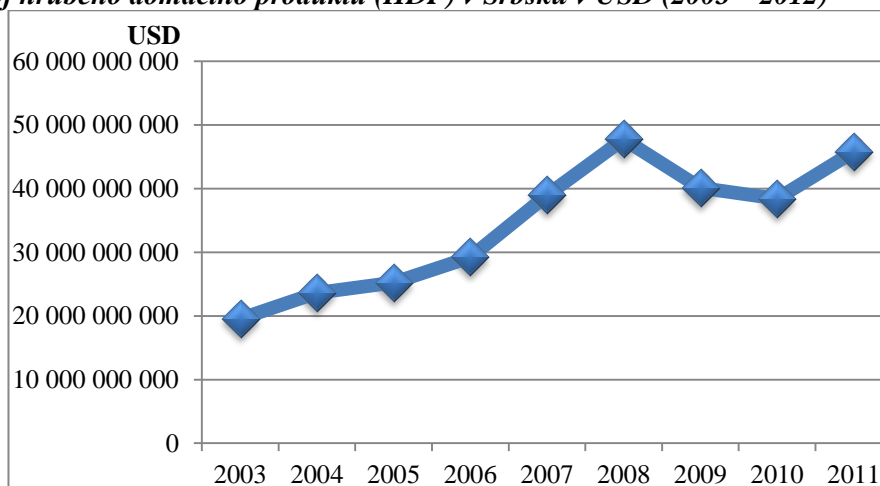
Zahraniční rozvojovou pomoc lze rozhodně hodnotit jako pozitivní, efektivní a přínosnou pro další vývoj Srbska.

4. Celkové zhodnocení rozvojové spolupráce v Srbsku

Vývoj Srbska lze nejlépe zobrazit na několika ukazatelích. Jedná se o hrubý domácí produkt (HDP), hrubý národní produkt (HNP) a index lidského rozvoje (HDI). Pokud dochází k pozitivnímu vývoji země, měly by hodnoty všech těchto ukazatelů stoupat, naproti tomu hodnota objemu přijímané pomoci by k tomu měla nepřímo úměrně klesat.

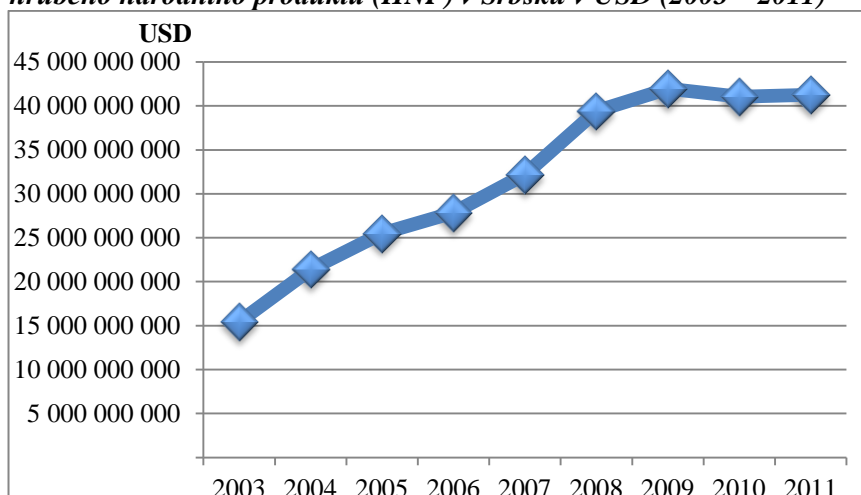
Hrubý domácí produkt (HDP) je makroekonomický ukazatel, který stanovuje celkovou peněžní hodnotu statků a služeb vytvořených za dané období na území jednoho státu. Je to klíčový ukazatel vývoje národního hospodářství a měří výkonnost ekonomiky. Na následujícím obrázku lze vidět vývoj hodnoty HDP v Srbsku v letech 2003 – 2011:

Graf 2: Vývoj hrubého domácího produktu (HDP) v Srbsku v USD (2003 – 2012)

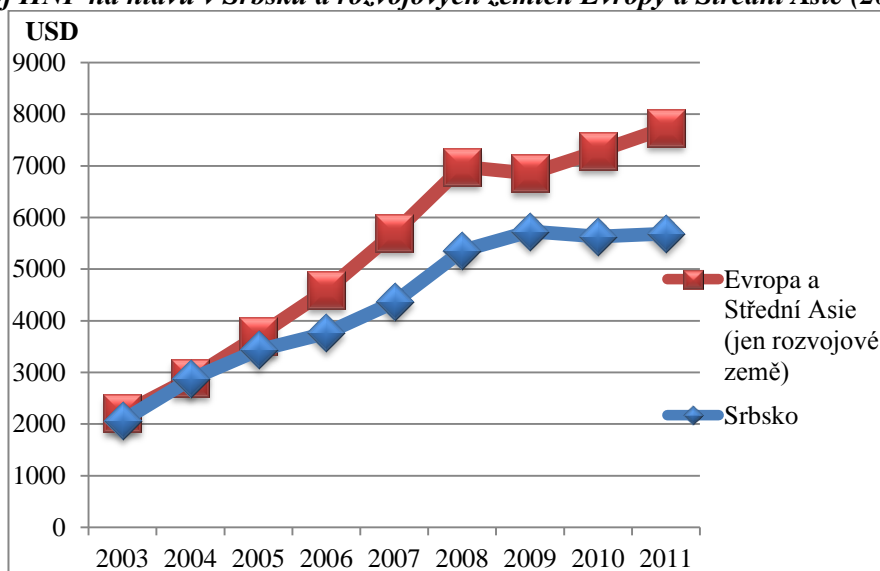


Zdroj: vlastní zpracování dle BusinessInfo.cz a údajů ze Srbské národní banky

Hrubý národní produkt (HNP, v angličtině GNP, nově i GNI – hrubý národní příjem) je makroekonomický údaj vyjadřující celkovou peněžní hodnotu statků a služeb vytvořených za dané období (což většinou bývá jeden rok), občany daného státu, bez ohledu na to, zda je to na území tohoto státu, či na území jiného státu, tedy v cizině. Aby byla výše HNP porovnatelná mezi jednotlivými zeměmi, přepočítává se na jednoho obyvatele. Následně lze podle jeho zvyšujícího se nebo snižujícího se trendu posoudit a vyhodnotit jaké je současné tempo růstu dané ekonomiky.

Graf 3: Vývoj hrubého národního produktu (HNP) v Srbsku v USD (2003 – 2011)

Zdroj: vlastní zpracování dle údajů The World Bank

Graf 4: Vývoj HNP na hlavu v Srbsku a rozvojových zemích Evropy a Střední Asie (2003 – 2011)

Zdroj: vlastní zpracování dle údajů The World Bank

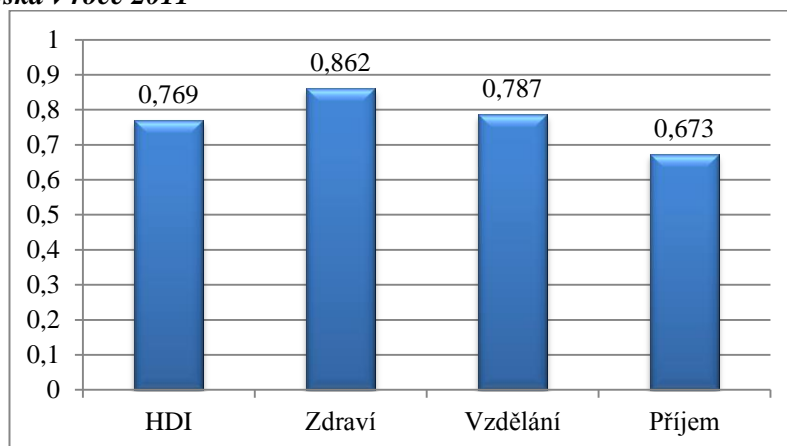
HNP Srbska měl v roce 2011 hodnotu 41,3 mld. USD, což ho řadí na 72. místo ve světovém žebříčku (pro srovnání nejvyšší HNP má USA, je to 15,1 bilionu USD, s velkým odstupem následuje Čína 6,6 bilionu USD a Japonsko 5,7 bilionu USD. HNP ČR dosáhlo v roce 2011 hodnoty 196,3 mld. USD a ČR tak dosáhla na 44. místo v celosvětovém žebříčku). Na grafu 3 lze opět vidět pozitivní vývoj ve stoupajícím trendu (od roku 2009 do současnosti se udržuje zhruba ve stejné výši, což je s ohledem na globální hospodářskou krizi pozitivní výsledek).

Vývoj HNP na hlavu je zobrazen grafem 4 spolu s porovnáním HNP rozvojových zemí Evropy a Střední Asie. Vývoj Srbska je stejný jako na grafu předchozím, průměrný vývoj v ostatních rozvojových zemích Evropy a Střední Asie je ale rychlejší.

Index lidského rozvoje (Human Development Index - zkratka HDI) je ukazatel, který OSN zveřejňuje ve své každoroční zprávě. Používá se pro měření kvality lidského života a hodnotí zdravotní stav obyvatel, vzdělanost a příjmy.

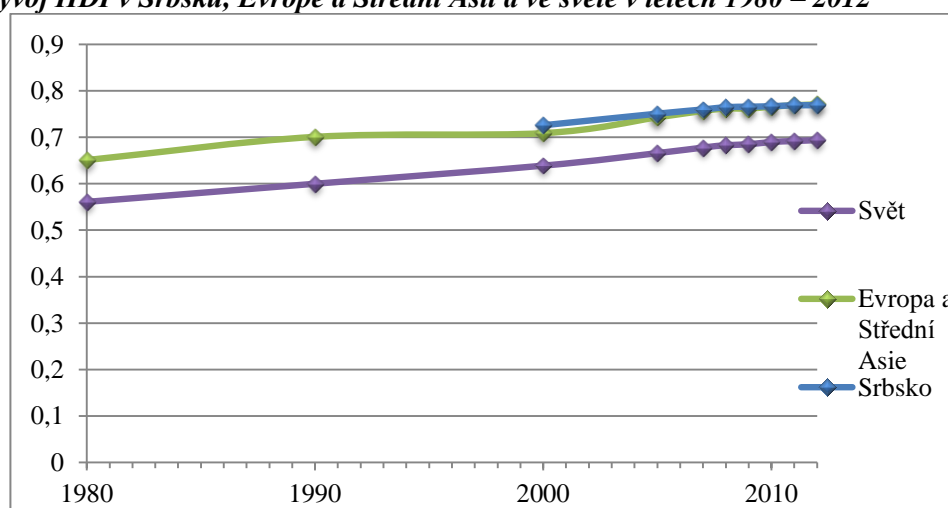
Podle údajů Rozvojového programu OSN se ČR nachází na 28. místě ze 187 zemí světa s hodnotou HDI 0,873. Na 1. místě se umístilo Norsko s HDI 0,943 a na posledním Demokratická republika Kongo s HDI dosahující pouze 0,286. Srbsko se nachází na 64. místě s hodnotou 0,769. Jednotlivé měřené složky jsou znázorněny na následujícím grafu:

Graf 5: HDI Srbska v roce 2011



Zdroj: vlastní zpracování dle UNDP

Graf 6: Vývoj HDI v Srbsku, Evropě a Střední Asii a ve světě v letech 1980 – 2012



Zdroj: vlastní zpracování dle UNDP

Závěr

Zahraniční rozvojová pomoc má na Srbsko pozitivní vliv a zdá se být efektivní v ní nadále pokračovat, dokud Srbsko nesplní hospodářské podmínky a nebude způsobilé pro vstup do Evropské unie. Další hospodářský růst musí být tažen podnikáním a investováním do rozvoje strategických sektorů národního hospodářství. V zemi je ale zároveň třeba mít dostatečně chráněná vlastnická práva, odstranit překážky v podnikání a korupci. Další rozvojová pomoc bude tedy dostatečně efektivní pouze v tom případě, pokud se Srbsko zaměří na tyto specifické oblasti a bude klást důraz na odstranění dosavadních bariér a bude se intenzivně snažit o další pokrok.

Literatura

- [1] ADAMCOVÁ, L., NĚMEČKOVÁ, T. a kol. *Rozvojová ekonomika*. Praha: Oeconomica, 2009. ISBN 978-80-245-1515-1.

- [2] *Businessinfo.cz: Srbsko: ekonomická charakteristika země* [online]. 2013 [cit. 2013-03-23]. Dostupné z: [<http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/srbsko-ekonomicka-charakteristika-zeme-18540.html>].
- [3] *Česká republika pomáhá* [online]. 2012 [cit. 2013-03-17]. Dostupné z: [http://www.mzv.cz/file/876652/Ceska_Republika_Pomaha.pdf].
- [4] *Česká rozvojová agentura: Rozvojová spolupráce ČR (ZRS)* [online]. 2009 [cit. 2013-02-18]. Dostupné z: [<http://www.czda.cz/rozvojova-spoluprace/rozvojove-cile-tisicileti-.htmace/rozvojova-spoluprace-cr-zrs.htm>].
- [5] HORKÝ, O. *Česká rozvojová spolupráce: Diskursy, praktiky, rozpory*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 2010. ISBN 978-80-7419-040-7.
- [6] *MZV ČR: Přehled projektů ZRS ČR v Srbsku* [online]. 2012 [cit. 2013-03-30]. Dostupné z: [http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/dvoustranna_zrs_cr/projekto_ve_zeme/srbsko/prehled_projektu_zrs_cr_v_srbsku.html].
- [7] *Oficiální webová stránka vlády RS* [online]. 2004-2013 [cit. 2013-03-23]. Dostupné z: [<http://www.srbija.gov.rs/pages/intro.php?id=35>].
- [8] *Rozvojovka: Zahraniční rozvojová spolupráce ČR v roce 2011* [online]. 2011 [cit. 2013-03-17]. Dostupné z: [<http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2012/12/AW-brief-final.pdf/rozvojova-spoluprace-cr-prioritni-zeme-1286.html#!>].
- [9] TOMŠÍKOVÁ, L. *Regionální rozvoj a rozvojová pomoc na příkladu vybrané země z oblasti Balkánu - Srbsko*. [Diplomová práce] Pardubice: Univerzita Pardubice, 2013.
- [10] *UNDP* [online]. 2013 [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <<http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/SRB.html>>.

Příspěvek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGFES01/2013.

DETERMINANTY POZÍČIE OBCE AKO AKTÉRA ROZVOJOVÝCH PROCESOV

DETERMINANTS OF THE LOCAL MUNICIPALITY'S STATUS AS AN ACTOR OF DEVELOPMENT PROCESSES

PROF. ING. ELENA ŽÁRSKA, CSc.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja | *Dep. of Public Administration and Reg. Developmnet*
Národohospodárska fakulta | *Faculty of National Economy*
Ekonomická univerzita v Bratislave | *University of Economics in Bratislava*
✉ *Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic*
E-mail: elena.zarska@euba.sk

Anotácia

Posilňovanie samosprávneho riadenia spoločnosti ako cieľový aspekt demokratizačného a decentralizačného procesu sa premieta do kompetenčnej, organizačnej a finančnej vybavenosti miestnej samosprávy (obce) ako lokálnej vlády. Uvedená vybavenosť jej dáva postavenie reálneho aktéra procesov vo svojom území. Je súčasťou inštitucionálneho prostredia v danom území, a preto sú na ňu kladené požiadavky byť efektívnym a kvalitným aktérom. Vychádzajúc z cieľového pôsobenia – zvyšovanie kvality života svojich občanov pri zachovávaní udržateľného rozvoja – pre miestnu samosprávu (obec) napĺňanie daného cieľa znamená dosahovať také parametre rozvoja, ktoré zvyšujú jej konkurencieschopnosť pri rešpektovaní verejného záujmu občanov a štátu. Uvedená pozícia má svoje determinanty pre miestnu samosprávu (obec): východiská v endogénnych konceptoch rozvoja (nový verejný manažment, dobré vládnutie, lokálne iniciovaný ekonomický rozvoj) a faktory podmieňujúce jej výkon (limity a stimuly). Cieľom príspevku je zhodnotiť na ich základe pozíciu obce pre rozvojové procesy.

Kľúčové slová

miestna samospráva, udržateľnosť, konkurencieschopnosť, determinanty rozvoja

Annotation

Strengthening the self-governing management of society as the final aspect of democratisation and decentralisation is reflected on organisational, financial facilities and competences of the local municipality as the local self-government. The status of the real actor in all processes within its area is given by these facilities and competences. Municipality is a part of the institutional surroundings and that is why requirements of being efficient and superior actor are being imposed on it. Fulfilling the aim of improving the quality of life of its inhabitants while securing sustainable development means to reach such development parameters of the local municipality that improve its competitiveness in respecting public interests of citizens and state. This status has its determinants: scope in endogenous development concepts (new public management, good governance, local economic development) and factors supporting its outcomes (limits and stimuli). The aim of the paper is on the basis of these determinants to evaluate municipal status in the development processes.

Key words

local self-government, sustainability, competitiveness, development determinants

JEL classification: H76, O01, Q56

Úvod

Zmeny prostredia kladú vysoké nároky na samosprávu obce ako lokálnej vlády. Reformy verejnej správy vyvolané potrebami prehlbujúcej sa decentralizácie, deregulácie, odbyrokratizovania a zefektívnenia výkonu sa premietajú do nového usporiadania modelu verejnej správy a jej nového funkčného poňatia. Tieto procesy významne posilnili samosprávnosť riadenia, čo je základom pre rastúcu pozíciu obce v zodpovednosti a právomoci spravovania zvereného územia. Stáva sa reálnym aktérom rozvoja tohto územia a jej úloha je definovaná požiadavkou byť efektívnym a kompetentným aktérom. Zvládnutie danej úlohy je podmienené poznaním základných determinantov, určujúcich schopnosť a možnosť plne zabezpečiť celý rozsah výkonu pri požadovanej kvalite a efektívnosti. Vychádzajúc z uvedeného môže evokovať otázka: prečo sa venovať skúmaniu daného problému? Odpoveďou je viacero skutočností: obce zodpovedné za rozvoj svojho územia majú rozdielnu východiskovú pozíciu vzhľadom na jedinečnosť (obmedzenosť) svojich potenciálov, sú neustále konfrontované s požiadavkami na rastúci objem a kvalitu svojho výkonu a meniace sa podmienky tohto výkonu, model usporiadania a ich fungovania nie je nastavený optimálne pre zvládnutie takejto pozície a ani dlhodobu únosnú. To všetko treba rešpektovať pri hodnotení obce ako aktéra s pozitívnymi i negatívnymi javmi v realizácii. Súčasne tieto poznatky je treba brať v zreteľ pri realizácii akýchkoľvek zmien v tomto segmente verejnej správy. Ďalšou rovinou (ambíciou) je byť prínosom pre poznanie problému predstaviteľmi samosprávy obce.

Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je identifikovať základné determinanty a z nich odvodiť faktory podmieňujúce kvalitu a efektívnosť pôsobenia samosprávy obce (miestnej samosprávy) ako dôležitého aktéra rozvojových procesov vo zverenom území. Pre dosiahnutie stanoveného cieľa sú použité viaceré vedecké metódy skúmania. Na základe štúdia zahraničných a domácich zdrojov metódou historicko-logickou a abstrakcie boli vybrané tie determinanty, ktoré možno zovšeobecniť pre pozíciu miestnej samosprávy. Metódy analýzy a komparácie umožnili tieto determinanty potvrdiť aj pomocou výstupov v zapojených riešených výskumných úlohách, v ktorých boli použité metódy dotazníkového prieskumu a prípadových štúdií. Objektom skúmania je miestna samospráva ako segment verejnej správy a interpretácia výsledkov a formulovanie odporúčaní je vo väzbe na slovenské, resp. české realie problému.

Výsledky

Udržateľnosť a konkurencieschopnosť rozvoja obce vo väzbe na teoretické koncepty

Udržateľnosť rozvoja stojí v pozadí hlavnej úlohy obce ako samosprávnej jednotky – zvyšovanie kvality života občanov obce, teda zvyšovať ju tak, aby bol zabezpečený udržateľný rozvoj obce, rešpektujúc jeho základný princíp, že je to taký rozvoj, ktorý spĺňa potreby súčasnosti bez toho, aby obmedzoval budúce generácie pri uspokojovaní ich vlastných potrieb (Swinburn, G., Goga, S., Murphy, F. 2003). Udržateľný rozvoj je synergia hospodárskej, sociálnej a enviromentálnej udržateľnosti, pričom jednotlivé súčasti odrážajú základné funkcie obce – ekonomickú, sociálnu a územno-technickú (Žárska, E. 2007). Funkcie obce sú podstatou jej fungovania, no neznamená to, že ak obec túto funkciu má, zároveň zabezpečuje aj udržateľnosť danej kompetencie (napr. ak je v jej kompetencii sociálna starostlivosť o seniorov, nemusí byť táto starostlivosť dlhodobu udržateľná vzhľadom na skutočné potreby, resp. materiálno-finančné zdroje).

Zachovanie (dosahovanie) udržateľného rozvoja je vo väzbe na konkurencieschopnosť. Pri definovaní konkurencieschopnosti nie je jednotný prístup a väčšina autorov vrátane slovenských uplatňuje definíciu Európskej komisie: je to schopnosť podnikov, priemyselných odvetví, regiónov, krajín a nadnárodných regiónov – vystavených medzinárodnej súťaži – generovať relatívne vysoký dôchodok a úroveň zamestnanosti (Faltán, L., Pašiak, J. 2004). Konkurencieschopnosť obce spočíva v samotnej schopnosti miestnej ekonomiky prilákať a udržať si firmy so stabilným alebo stúpajúcim

podílem ich produkcie na trhu a zároveň zachovávať alebo zvyšovať životnú úroveň obyvateľov obce (Lukáčová, A. 2006). Samotné vymedzenie má najsilnejšiu relevanciu na ekonomickú funkciu obce a hospodársku udržateľnosť. Konkurencieschopnosť podmieňujú štyri faktory – ekonomická štruktúra, inovačná aktivita, dopravná dostupnosť a kvalifikácia pracovných síl. Implementácia uvedených faktorov z úrovne obce ako samosprávnej jednotky je dané jej kompetenciami, legislatívou a schopnosťou manažmentu (voleného a výkonného) daný legislatívny priestor využiť (Žárska, E. 2005).

Zvyšovanie konkurencieschopnosti nemusí (môže) byť podmienené dosahovaním udržateľného rozvoja. Obce v snahe dynamizovať svoj ekonomický rozvoj ako záruky prosperity nedostatočne konfrontujú svoje rozhodnutia so sociálnymi a enviromentálnymi požiadavkami (príchod nového investora sa uskutočňuje na úkor neprimeraných enviromentálnych zásahov, podpora investora môže oslabiť finančnú schopnosť obce pokrývať rastúce sociálne potreby). Konkurencieschopnosť obce sa môže zvyšovať aj vysokým štandardom sociálnych služieb, resp. vysokou kvalitou životného prostredia – tieto hodnoty môžu byť vysoko motivačné pre nových (existujúcich) podnikateľov ako obyvateľov, resp. pre príchod nových obyvateľov, ktorí v obci začnú aj podnikat'. Konkurencieschopnosť a udržateľný rozvoj obce musí (mal by) byť vnímaný a realizovaný v podobe spojených nádob, inak nie je možné inkasovať synergický efekt a obec sa oslabuje v pozícií aktéra oboch procesov – zvyšovania svojej konkurencieschopnosti a dosahovania udržateľného rozvoja.

Väzba miestnej samosprávy a miestneho rozvoja sa odvíja od endogénnych prístupov k rozvoju. Koncept endogénneho rozvoja ako stratégia orientovaná na zapojenie endogénneho potenciálu územia je výsledkom zlyhávania vonkajších faktorov rozvoja, na ktorých boli založené lokalizačné stratégie. Ďalšia dynamika rastu si vyžadovala zapojenie vnútorných faktorov, tým začal rásť význam regionálnej a lokálnej úrovne riadenia alebo „rozvoj zdola“ (Stöhr, in: Maier, G., Tödtling, F. 1998). Požiadavka zmeny v prístupe a k hodnoteniu úlohy centrálnej a nižších úrovní sa začal v 70. rokoch 20. storočia. Jedným z hlavných atribútom prístupu je, že zapojenie lokálnych komunit umožňuje identifikovať problémy a nájsť cesty ich riešenia na nižších úrovniach.

V kontexte s týmito procesmi sa do popredia vo vyspelých hospodárskych krajinách od 80. rokov 20. storočia dostáva koncept lokálneho ekonomického rozvoja (LED). Rôzne formulované definície lokálneho ekonomického rozvoja sa zhodujú na kľúčovej úlohe lokálnej vlády ako iniciátora rozvojových procesov v území. Od roku 1990 prebieha tretia vlna, ktorá je charakteristická presunom od tradičných podporných nástrojov (hmotnej alebo finančnej podpory podnikov) k vytváraniu priaznivého lokálneho podnikateľského prostredia. Koncept výraznej podpory podnikateľského sektora má však aj svojich kritikov (Čapková, S. 2004). Hlavnými nástrojmi rozvoja sú stimulácia rastu miestnych podnikov, networking a spolupráca, investície do mäkkej infraštruktúry, podpora klastrov apod.

Nové požiadavky a stimuly na pozíciu samosprávy obce priniesla etapa budovania znalostnej ekonomiky a najnovšie prístupy kreatívnej ekonomiky (kreatívne mestá). Budovanie znalostnej samosprávy sa odvíja v prvom rade od zhodnotenia znalostí, inovácií, šírenia informácií a vzdelávania založených na využití IKT pre dynamiku rastu (Carillo, F.J. 2005, Ergazakis, K. – Metaxiotis, S., K. – Psarras, J. – Askounis, D., Fromhold, E.M. 2003, Rumpel, P. 2002, 2005). Štúdie kreatívnych miest prinášajú poznatky o spôsoboch a podmienkach pri orientácii sa na kreatívne odvetvia, resp. kreatívnych jedincov, ktorí môžu generovať efekty v rozvoji miestnej ekonomiky (Florida, R. 2002b, Landry, Ch. 2008). Na lokálny ekonomický rozvoj ako koncept rozvíjaný znalostnou a kreatívnou ekonomikou je užšie previazaná konkurencieschopnosť, no len do tej miery pokiaľ sa pozornosť sústreďuje na jej ekonomickú dimenziu a faktor inovačnej kapacity. Znalostná a kreatívna ekonomika majú výrazný vplyv na udržateľný rozvoj tak na jeho hospodársku ako aj sociálnu a enviromentálnu súčasť.

Zhodnocovanie úlohy aktéra pre samosprávu obcí je spojené so zvyšovaním jej výkonnosti, čo je spojené s potrebou implementovať do jej fungovania nové – manažérske – metódy riadenia. Tento proces priniesli vývojové reformné hnutia vo verejnej správe – Public Management a hlavne v 80. a 90.

rokov 20.storočia New Public Management (NPM – Nový verejný manažment) ako koncept, ktorý kladie dôraz na hospodárnosť, účinnosť a efektivitu inštitúcií verejnej správy a na vyššiu kvalitu poskytovaných služieb (Potůček, 2005). NPM je výraznejšie zameraný na zmeny vo vnútri správy a postupne prerástol do good governance (GG - dobré vládnutie, dobré spravovanie). GG predstavuje pre miestnu samosprávu širšie otvorenie sa spoločnosti a ekonomike. Predpokladá zapojenie súkromného a nevládneho sektora na riadení a správe, čím sa posilňuje legitimita a kompetentnosť vládnutia. Predstavuje presadzovanie sa obce v pozícii aktéra procesov v území, ktorá je prepojením jej úlohy riadiaceho subjektu (samosprávna činnosť, výkon verejných služieb, vlastný majetok a podnikanie), koordinátora (tvorba prostredia a pravidiel pre ostatné subjekty v území) a partnera (so štátnym, súkromným a nevládnym sektorom). Koncepty NPM a GG predpokladajú, resp. evokujú potrebu vnímania a fungovania miestnej samosprávy ako učiacej sa organizácie.

Faktory pozície obce ako aktéra rozvoja

Pozícia miestnej samosprávy ako aktéra rozvojových procesov vo zverenom území je determinovaná viacerými faktormi:

- kompetenčná vybavenosť – je dimenzovaná rozsahom a počtom zverených kompetencií, pretože jej „sila“ aktéra v budovaní miestnej ekonomiky je závislá od toho, čo môže a čo musí zabezpečovať v spravovaní územia obce a v poskytovaní služieb občanov. Ak jej nie sú niektoré činnosti zo zákona dané, je pre ňu zložité do nich vstupovať a takto prispievať k celkovému rozvoju,
- finančná a personálna vybavenosť – využitie pozície aktéra závisí od kvality výkonného manažmentu a rozsahu disponibilných finančných prostriedkov. S nízkym objemom finančných prostriedkov a nižšou kvalifikačnou štruktúrou zamestnancov sa rozvojové zámery vrátane znalostných a kreatívnych procesov realizujú zložitejšie,
- technická a technologická vybavenosť – proces zvyšovania kvality a efektívnosti novými metódami a nástrojmi je spojený s úrovňou informatizácie a presadzovaniu sa IKT v systéme samosprávy,
- vybavenosť informáciami – uplatňovanie metód a postupov zvyšujúcich kvalitu a efektívnosť fungovania samospráv si vyžaduje aj dostupnosť a korektnosť ukazovateľov – nedostatok relevantných informácií pre využívanie jednotlivých metód obmedzuje ich schopnosť hodnotiť a merať dosiahnuté výsledky implementovaných nástrojov,
- politická a administratívna priechodnosť – nevyhnutným predpokladom je ochota (konsenzus) a vôľa predstaviteľov miestnej samosprávy inovatívne procesy a postupy etablovať do každodennej činnosti. Vážnym faktorom môže byť politický odbor volených predstaviteľov plynúci z obáv dosiahnutia negatívnych, resp. nepriaznivých výsledkov pri komparácii s inými samosprávami a ich konfrontovanie pred verejnosťou a opozíciou. Personálny odpor zamestnancov úradov môže vychádzať z obáv zvyšovania pracovnej náročnosti (sledovanie nových ukazovateľov sa javí ako práca navyše), z neznámych, nových činností, zo zmeny a straty zabehnutej rutiny, resp. až po stratu miesta, že nové metódy môžu priniesť úsporu pracovných miest,
- novým dôležitým fenoménom je hospodárska kríza, ktorá má svoje dopady na zníženie príjmov rozpočtov obcí. To má negatívny vplyv, ale v istom zmysle aj môže mať pozitívny účinok na danú problematiku. Negatívny v tom, že nedostatok prostriedkov môže znamenať prehodnotenie priorít a potrieb samospráv a implementácia nových metód a postupov zvyšovania konkurencieschopnosti a dosahovanie udržateľného rozvoja sa môže javiť ako neprioritná – spojená s dodatočnými (chýbajúcimi) nákladmi. Pozitívum danej situácie treba vidieť v tom, že nedostatok finančných prostriedkov by mal viesť k ich racionálnemu využívaniu a zhodnocovaniu, a to môže evokovať presadzovanie týchto metód a procesov.

Získané poznatky a riešené výskumné úlohy umožnili overiť a špecifikovať rozhodujúce faktory, ktoré podmieňujú úlohu miestnej samosprávy (obce) v pozícii aktéra budovania svojho územia (Buček, M. – Reháč, Š. – Hudec, O. 2011, Žárska, E. – Galata, M. – Černěnko, T. – Kozovský, D. – Bajusová, D. – Špesová, M. 2011.).

Tab. 1: Faktory rozvoja miestnej samosprávy

Personálne - inštitucionálne	Kompetenčno - nástrojové	Politicko-ekonomické
Kvalifikácia a vzdelanosť zamestnancov a volených predstaviteľov	Finančná kapacita samosprávy	Vládna podpora pre znalostnú spoločnosť a kreatívnu ekonomiku
Flexibilita a motivácia výkonného manažmentu	Rozsah kompetencií	Úroveň (stupeň) znalostnej spoločnosti v krajine
Kvalita manažérskych a riadiacich procesov	Úspešnosť v získavaní projektov	Podnikateľská štruktúra
Úroveň využívania IKT a počítačová gramotnosť výkonného manažmentu	Existencia a úspešnosť implementovania strategických a plánovacích dokumentov	Tlak miestnych podnikateľov a záujem investorov
Početnosť a aktivita občianskych združení	Vybavenosť infraštruktúrou	Sociálna a ekonomická klíma
Intenzita medziobcejnej a medzinárodnej spolupráce	Intenzita komunikácie s aktérmi (subjektmi) v území	Informovaný a iniciatívny občan

Zdroj: vlastné spracovanie

Záver

Pozícia obce ako aktéra rozvojových procesov má dve skupiny determinantov:

Prvá skupina je odvodená od vývojových tendencií verejnej správy, ktorej súčasťou obce ako samosprávne jednotky sú. Nezávisle od vnútorných procesov krajiny verejná správa je trvale konfrontovaná jednotlivými vývojovými konceptmi, ktoré zvyšujú pozíciu obce v rozhodovacích procesoch a zároveň vytvárajú tlak (potrebu) na implementáciu metód, postupov a inštitucionálnych foriem zabezpečujúcich rast kvality a efektívnosti poskytovaných verejných služieb a schopnosti uspokojovať nimi potreby svojich občanov. Endogénne koncepcie – LED, NPM, GG sú determinantmi, ktoré umožňujú danú pozíciu zvládať, resp. na rozvoj spoločnosti „musela“ reagovať aj verejná správa takými konceptmi, ktoré sú adekvátne meniacim sa spoločenským podmienkam.

Druhá skupina je viazaná na faktory charakterizujúce personálno-inštitucionálnu, kompetenčno-nástrojovú a politicko-ekonomickú rovinu. Ich pôsobenie na samosprávu obce možno zovšeobecniť a pri ich verifikácii na slovenské a čiastočne aj české podmienky formulovať záver, že úlohy aktéra rozvojových procesov sa lepšie zhostujú obce vyšších veľkostných kategórií a to hlavne stredné a veľké mestá. Teda veľkosť samosprávy sa ukázala ako významná. Obyvateľmi početnejšia samospráva má početnejší výkonný aparát aj zastupiteľstvo a je predpoklad, že aj väčší rozpočet. To umožňuje mať kvalifikovanejší personál a investovať viac do vzdelania svojich zamestnancov a do kapacít pre stimulovanie a iniciovanie rozvoja, čím má väčšie predpoklady diverzifikovanejšie dosahovať udržateľný rozvoj a zabezpečovať konkurencieschopnosť.

Literatúra

- [1] BUČEK, M., REHÁK, Š., HUDEC, O. *Regionálne dimenzie znalostnej ekonomiky*. Bratislava: Ekonóm, 2011. ISBN 978-80-225-3229-6.
- [2] ČAPKOVÁ, S. 2004. Rozvoj miestnej ekonomiky. *Studia oeconomia* 22. UMB Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004. ISBN 80-8055-994-5. 94 s.
- [3] CARILLO, F.J. 2005. *Knowlegde Citis: Approaches, Exporiences and Perspectives*. Oxford: Elsevier. ISBN 978-0-7506-7941-1.
- [4] ERGAZAKIS, K., METAXIOTIS, K., PSARRAS, J., ASKOUNIS, D: *A unified methodological approach for the development of knowledge cities*. Dostupné na <<http://lpis.csd.auth.gr/mtpx/km/material/JKM-10-5a.pdf>>.
- [5] FALŤAN, L., PAŠIAK, J. *Regionálny rozvoj Slovenska*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2004. ISBN 80-85544-35-0. 88 s.

- [6] FLORIDA, R. (2002b): *The Rise of the Creative Class: And how it's Transforming Work, Leisure and everyday Life*. New York: Basic Books, 2002, 424 s. ISBN-1: 978-1864032567.
- [7] FROMHOLD, E.M. *Innovative Tourismusregion? Anregungen zur Regionalentwicklung im Salzkmergut*. 6. Salzburger Tourismusforum. Strobl am Wolfgangsee, 2003.
- [8] LANDRY, Ch. *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. Earthscan Publications Ltd., 2008. ISBN-13: 978-1844075980.
- [9] LUKÁČOVÁ, A. Teoretické východiská konkurencieschopnosti. In Kuzmišin, P. a kol. (ed.) *Konkurencieschopnosť a regionálne aspekty rozvoja I*. PU Prešov, 2006. ISBN 80-8068-555-X, 196 s.
- [10] MAIER, G., TODTLING, F. *Regionálna a urbanistická ekonomika*. Bratislava : Elita, 1998. ISBN 80-8044-049-2.
- [11] POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: SLON, 2005. ISBN 80-86429-50-4.
- [12] RUMPEL, P. *Teritoriální marketing jako koncept územního rozvoje*. Ostrava: PřF OU, Spisy Přírodovědecké fakulty OU, č. 145, 2002. 179 s.
- [13] RUMPEL, P. 2005. Vybrané aspekty rozvojových konceptů území s důrazem na teritoriální marketing. In *Inovativní koncepty v socioekonomickém rozvoji územních jednotek. Sborník příspěvků z pracovního semináře*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005. 14 s.
- [14] SWINBURN, G., GOGA, S., MURPHY, F. *Úvod do miestneho hospodárskeho rozvoja*. Gütersloh: Bertelsman Stiftung, The World Bank, 2003. 60 s.
- [15] ŽÁRSKA, E. *Komunálna ekonomika a politika*. Vydavateľstvo Ekonóm: Bratislava, 2007. 192 s. ISBN 978-80-225-2293-9.
- [16] ŽÁRSKA, E. *Konkurencieschopnosť lokality a podnikateľská politika obce*. In *Dialógy o ekonomike a riadení*. Ročník VII. 23/2005. ISSN 1335 – 4582. s. 30-35.
- [17] ŽÁRSKA, E., GALATA, M., ČERNĚNKO, T., KOZOVSKÝ, D., BAJUSOVÁ, D., ŠPESOVÁ, M. *Znalostná ekonomika a územná samospráva. (prieskum, závery, odporúčania pre politiku)* PB4 – REDIPE číslo projektu: APVV-0230-07. Bratislava: Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Ekonomická univerzita, 2011.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu KEGA č. 009EU-4/2011 „Inovácia obsahu vzdelávania vo verejnej správe a nadväzná tvorba modernej vysokoškolskej učebnice“

VÝZNAM ÚZEMNÍHO OBVODU ORP PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ A MOŽNOSTI JEHO VYUŽITÍ PŘI SPOLEČNÉM ŘEŠENÍ ÚKOLŮ V SAMOSTATNÉ PŮSOBNOSTI OBCÍ

THE IMPORTANCE OF THE TERRITORIAL DISTRICT OF MUNICIPALITY WITH EXTENDED POWER (ORP) FOR REGIONAL DEVELOPMENT AND ITS POSSIBLE USE IN SOLVING COMMON TASKS WITHIN THE ORIGINAL COMPETENCE OF MUNICIPALITIES

ING. MAREK JETMAR, PH.D.

Vysoká škola regionálního rozvoje, s.r.o. | College of Regional Development

✉ Žalanského 68/54, 163 00 Praha, Czech Republic

E-mail: jetmar.marek@seznam.cz

Anotace

Článek se zabývá problematikou využití regionu tvořeného územím ORP v kontextu regionálního rozvoje ČR, zajištění vybraných veřejných služeb za jejichž nabídku jsou odpovědné obce. Zvláště se pak soustředí na formy meziobecní spolupráce a dalších formy kooperace obcí s ostatními subjekty veřejné správy ale i soukromými ziskově a neziskově orientovanými subjekty. Zaměřuje se na vývoj meziobecní spolupráce v ČR regulované veřejným právem (okresní shromáždění, návrh společenství obcí) a především pak předkládá návrh svazků obcí územního obvodu ORP.

Klíčová slova

regionální rozvoj, municipality, obce, meziobecní spolupráce

Annotation

The article deals with the problem use of region represented by territorial district of municipality with extended power in the context of regional development of the Czech Republic - providing some public services for which they supply are responsible municipalities. In particular, it is focused on the forms of inter-municipal cooperation and other forms of municipal cooperation with other government agencies, public authorities as well as private non-profit making and profit-oriented entities. It is focused on the development of inter-municipal cooperation regulated by Czech public law (district assemblies, proposal of municipal communities) and particular proposes association of municipalities of territorial district of municipality with extended power.

Keywords

regional development, municipalities, inter-municipal cooperation

JEL classification: R38, R58

Úvod

Problematika rozvoje území je po provedení správní reformy v minulém desetiletí pevně svázána se samostatnou působností obcí a krajů. Vychází se z teze, že územní samosprávné korporace představují instituce, jejichž prostřednictvím společenství občanů rozhodují o realizaci svých potřeb, řeší rozvoj „svého“ území¹. Legitimita je odvozena z kolektivního práva obyvatelstva příslušného území na

¹ §1 zákona č. 128/2000 Sb., v platném znění o obcích;

samosprávu. Aktivitu ostatních subjektů veřejné správy sledují naplnění celospolečenských (národních, vládních) cílů v území. Jedná se o a) vlastní aktivitou nezávislou na činnosti obcí, b) o činnost realizovanou ve spolupráci s obcemi při zajištění dostupnosti statků a služeb (dělbna rolí a zodpovědnosti), c) delegováním úkolů na obec prostřednictvím institutu přenesené působnosti (především aktivity regulační povahy).

K uskutečňování většiny denních aktivit obyvatelstva dochází na území obce nebo v rámci širšího území, avšak menšího než kraj, tj. ve spádovém, funkčním (nodálním) mikroregionu, často odpovídajícímu územnímu obvodu obcí s rozšířenou působností, ve kterém obec s rozšířenou působností představuje centrum vyšších služeb (střední školy, specializovaná zdravotní péče) a především pestrá nabídku pracovních příležitostí (jde o ohnisko místního trhu práce). Správní obvody obcí s rozšířenou působností byly vytvořeny pro potřeby zajištění části výkonu přenesené působnosti nově ustavených ORP po zrušení okresních úřadů. Byly ale konstruovány s ohledem na preferenci každodenního prostorového pohybu obyvatelstva (denní dojíždka) a se zohledněním historických a místních souvislostí. Posílení správní úlohy měst pověřených funkcí ORP zpravidla prohloubilo nodální (tj. uzlovou, propojovací) funkci těchto sídel.

Při výkonu státní správy – na úrovni ORP v přenesené působnosti nebo prostřednictvím dekoncentrátů ústředních úřadů a územních orgánů státní správy působících v územních obvodech obdobných ORP dochází k fakticky nejzazší územní implementaci sektorových politik usměrňovaných ústředními orgány. Prostřednictvím své činnosti ovlivňují situaci v území, rozvojové podmínky, kvalitu života obyvatelstva obcí tvořících správní obvod, na kterém tyto instituce vykonávají územní působnost (např. Úřad práce – aktivní politika zaměstnanosti, podobně významná je i role státu v případě základního školství). To má přímé či nepřímé dopady na výkon primární působnosti obcí. Plnění úkolů obou typů institucí vyžaduje různé formy interakce, přestože mezi nimi nebývají a ani zpravidla nemohou být nastaveny formální vztahy. Efektivní výkon agend vyžaduje nastavení různých typů spolupráce mezi obcemi a subjekty vykonávající státní správu a v území či poskytující veřejné služby spočívající v debatě o koordinaci cílů politik, zaostření na potřeby konkrétních cílových skupin (např. sociální sféra, aktuálně sociálně vyloučené lokality), zapojení do poradních, konzultačních, monitorovacích orgánů apod.

Území ORP jako objekt regionálního rozvoje

V oblasti regionální politiky i regionálního rozvoje dochází k významnému posunu v náhledu na území vymezeného správním obvodem ORP. Dle zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního, tvoří území jeden z možných regionů, jehož rozvoj je podporován. Aktivitu státu, ale i krajů se začínají soustřeďovat na posuzování rozvojového potenciálu tohoto území. Např. vymezení státem podporovaných regionů (hospodářsky problémových regionů) je dle návrhu Strategie Regionálního rozvoje ČR 2014–2020 prováděno právě na úrovni ORP. Některé kraje vymezily i růstové oblasti na této bázi.

Území ORP se stalo jednou z legitimních úrovní pro sledování socioekonomických jevů a procesů odehrávajících se v území. V tomto směru s ním pracuje i Český statistický úřad.

Právě území vymezené správním obvodem ORP má potenciál stát se rozhraním, v němž se na jedné straně setkávají aktivity v oblasti regionálního rozvoje a regionální politiky a na straně druhé se systematicky prosazuje meziobecní spolupráce. Spolupracující obce mohou vnést nové impulzy k integrovanému rozvoji tohoto území a vytvořit základ dohody o financování společných strategií.

Prosazování principu víceúrovňové veřejné správy (z pohledu výkonu státní správy i samosprávy) podporuje nastavení územních partnerství různých veřejných institucí působících v území s cílem koordinovat své postupy k dosažení společných záměrů. Víceúrovňová správa věcí veřejných se opírá o legitimitu jednotlivých institucí, uznává jejich role a snaží se prostřednictvím debat, komunikace a

ustanovení Čl. 100 Ústavy obsahuje právo na samosprávu jednotlivých územních samosprávných celků.

koordinací činnosti participantů systematicky dosahovat dohodnutých cílů. Jde o sdílení vize řešení, dohodnutí se na postupu, načasování opatření a sladění jednotlivých kroků, přičemž role jednotlivých subjektů není dotčena. Zapojením aktérů formou účasti v expertních a monitorovacích tělesech, případně na kontrolních procesech (vychází z public-public partnership, tj. partnerství institucí veřejného sektoru), zvyšuje účinnost dosažení společných cílů.

Rovněž v případě spolupráce obcí v rámci územního obvodu ORP by došlo k naplňování principu víceúrovňové veřejné správy. Šlo by o speciální podobu public-public partnership mezi dvěma úrovněmi územní samosprávy, jejíž aktivity jsou vůči sobě tematicky doplňkové a územně skladebné. Opět jde o sdílení vize rozvoje území, nalezení vhodných řešení, dohodnutí se na postupu, načasování opatření a sladění jednotlivých kroků. Role jednotlivých subjektů není a ani nemůže být dotčena.

V takovém případě by spádový mikroregion tvořený správním územím ORP (v minulosti se zvažovalo také použití termínu okrsek, v běžné řeči se používá i termín "malý okres") představoval prostorovou jednotku, ve které se odehrává většina každodenních aktivit obyvatelstva. Dojížděka obyvatel za prací, do školy, za službami, kulturou vytváří husté předivo vztahů mezi obcemi, které jsou záměrně ovlivňovány společnou aktivitou obcí.

Spolupráce obcí

Pro řešení společných záměrů obcí v oblasti rozvoje je možné vytvořit právně samostatné subjekty (právnícké osoby), kterým je svěřena realizace činnosti v té či jiné oblasti, nebo zajištění poskytování konkrétních služeb. Jde o dobrovolnou aktivitu obcí, která spočívá v koordinaci aktivit a společném využívání zdrojů obcí (na bázi meziobecní spolupráce), případně obce (obcí) a dalších veřejných či soukromých subjektů (s využitím ustanovení občanského či obchodního zákoníku).

Účelové mikroregiony² jsou subjekty vytvářené pro řešení jednoho konkrétního úkolu, spojeného se zajištěním konkrétní služby občanům obcí (např. správa a provoz vodovodů), či pro řešení spektra rozvojových záměrů často spojených s rozvojem infrastruktury, koordinací opatření při rozvoji cestovního ruchu apod. Pro identifikaci potřeb, určení směrů rozvoje, rozvojových aktivit a strategické rozhodování mohou na principu dobrovolnosti zpracovávat rozvojové strategie. Mikroregion má zpravidla charakter dobrovolného svazku obcí. Jde o právníckou osobu veřejného sektoru ustavenou v souladu s §§ 46, 49 a 50 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů. Vzniká pro územně ucelenou oblast vymezenou přirozenými přírodními, technickými nebo historickými hranicemi nebo pojícnými prvky. V obecné formě jde o spádové území, kde více obcí propojuje a provazuje své zájmy a záměry jednotlivých akcí a aktivit s cílem vymezení a realizování žádoucích změn ve všech obcích nebo části obcí takto vymezeného území. Mohou však mít i podobu zájmového sdružení právníckých osob se soukromoprávními subjekty dle (§§ 20f až 20j) občanského zákoníku. Právnícké osoby mohou vytvářet zájmová sdružení právníckých osob k ochraně svých zájmů nebo k dosažení jiného účelu, musí však jít o účel zákonný, neporušující dobré mravy a nesmí vést k vytvoření monopolu.³

Obce mohou spolupracovat s dalšími subjekty i na základě dalších ustanovení soukromého práva. Obecné ustanovení občanského práva je možné využít při sdružování s dalšími subjekty (§47). Zákon umožňuje spolupráci rovněž formou účasti územní samosprávy v právnícké osobě založené dle obchodního práva (obchodní společnosti, družstva), je možné zakládat, účastnit se na činnosti různých forem neziskových organizací (pro účely spolupráce a koordinace aktivit bývá využívána zvláště forma obecně prospěšné společnosti). V takto ustanovených organizacích mohou mít většinové či menšinové zastoupení, respektive podíl na rozhodování .

² Viz např. LABOUNKOVÁ, V. Informace o monitoringu mikroregionů ČR a on-line aplikaci evidence mikroregionů a jejich rozvojových (IMR), zveřejněné na stránkách ÚÚR, XI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků z kolokvia (Pavlov 18.-20.6.2008). Brno: Masarykova univerzita, 2008.

³ K této problematice se vyjadřují i KADERÁBKOVÁ, J., PEKOVÁ, J. Územní samospráva - udržitelný rozvoj a finance.

V letech 1990–2000 existovaly v okresech České republiky nepřímo volené zastupitelské sbory – okresní shromáždění, tvořené vybranými zástupci obecních zastupitelstev⁴. Každé obecní zastupitelstvo volilo do okresního shromáždění tolik členů, kolikrát se směrné číslo vešlo do počtu obyvatel obce⁵. Okresní shromáždění kontrolovalo činnost okresního úřadu, schvalovalo a kontrolovalo jejich rozpočet a hospodaření, schvalovalo rozdělení dotací obcím a prosazovalo společné zájmy obcí u okresního úřadu. Shromáždění mohlo v mezích zákona ukládat úkoly přednostovi okresního úřadu⁶. Tato situace měla ve vztahu k okresnímu úřadu vedle kontrolní funkce rovněž iniciační úlohu. I když šlo o provizorium, fungovalo poměrně dlouho. Fakticky vedlo k vytvoření „odvozené“ územní samosprávy na úrovni okresu. Přestože legitimita shromáždění vycházela primárně ze samostatné působnosti obcí, znamenalo zavedení směrného čísla prolomení formálně rovného postavení obcí. To vyústilo ve vytvoření nové instituce samosprávného typu pro celé území okresu. Pouze přechodný charakter této instituce legitimizoval její nedostatečné zakotvení v právním řádu (vazba na Ústavu).

Důležitým hlediskem, které je potřebné brát v potaz při probíhajících úvahách o spolupráci obcí, bylo postavení obcí v okresním shromáždění a způsob, jakým bylo dosahováno úradku, tj. rozhodnutí tohoto tělesa. Každá obec okresu měla prostřednictvím zástupce (zástupce ale mohl reprezentovat několik obcí) své zastoupení v okresním shromáždění, nikoliv však jeden hlas. Mechanismus spočívající ve stanovení počtu členů shromáždění a směrného čísla vedl k „vyvážení“ hlasu obce dle počtu obyvatel. Usnesení shromáždění pak bylo přijímáno většinou zástupců. Přestože šlo o formu spolupráce obcí, zvolený mechanismus, který vedl k překročení pravidla 1 obec = 1 hlas, výrazně modifikoval postavení obcí, a to za účelem snadného prosazení rozhodnutí reprezentujícího zájmy většiny obyvatel obcí okresu. Cílem bylo zřejmě zabránění projevům lokálního partikularismu a oportunistu, zlepšení průchodnosti rozhodovacích procesů a posílení účinnosti přijímaných rozhodnutí.

Názory na fungování okresního shromáždění se liší. Je však nesporné, že sehrálo pozitivní úlohu v období, kdy nebyla konstituována regionální samospráva. Odvozený charakter tohoto sboru, bez primární legitimity vzešlé z přímých voleb, odrážel nezáměr o vytvoření plnohodnotné samosprávy na okresní (mikroregionální) úrovni. Šlo však o významný nástroj, který umožňoval obcím spolurozhodovat o rozvoji okresu a o rozdělení finančních zdrojů.

Pokus o systémový přístup ke spolupráci obcí na bázi meziobecní spolupráce představoval návrh Společenství obcí (2005). V rámci dokončení 2. etapy reformy územní veřejné správy byla vytvořena Pracovní skupina pro řešení problematiky malých obcí. Tato pracovní skupina fungovala (v letech 2003–2007) při odboru rozvoje územní veřejné správy a byla složená ze zástupců Komory obcí Svazu měst a obcí ČR, Spolku pro obnovu venkova a posléze i Sdružení místních samospráv a dále pak i z odborné veřejnosti a pracovníků ministerstva, připravila a dala k diskusi výchozí koncepční materiál "Návrh nové formy meziobecní spolupráce- Společenství obcí".

Společenství obcí (dále jen Společenství) se mělo stát veřejnoprávní korporací (mělo tedy mít právní subjektivitu). Mělo být založeno na dobrovolné dohodě obcí na základě uzavřené zakladatelské smlouvy. Zákon by stanovil podstatné náležitosti zakladatelské smlouvy, jejíž nedílnou součástí bude i stanovení rozsahu společného výkonu samostatných i přenesených působností obcí. Společenství mělo mít své orgány: Shromáždění zástupců jako nejvyšší orgán Společenství (obdoba obecního zastupitelstva), předsedu (volený shromážděním zástupců), tajemníka úřadu (určitá analogie s tajemníkem obecního úřadu). Ze zákona měl být ustaven i kontrolní orgán. Kompetence těchto orgánů

⁴ Zavedl je zákon ČNR č. 425/1990 Sb., o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a některých dalších opatřeních s tím souvisejících, v rámci přechodných ustanovení zákona (§ 22 až 26) jako dočasné opatření před zřízením samosprávných krajů. Shromáždění mělo mít 40 až 70 členů. Počet obyvatel okresu připadající na jednoho člena ve shromáždění byl takzvaným směrným číslem.

⁵ Obce, jejichž počet obyvatel byl nižší než směrné číslo, okresní úřad seskupil tak, že více obcí volilo společného zástupce. K doplnění do stanoveného počtu členů volily po jednom zástupci ještě obce s nejvyššími zůstatky směrného čísla.

⁶ Přednost okresního úřadu mohl usnesení okresního shromáždění předložit vládě ke zrušení, pokud odporovalo zákonům nebo jiným obecně závazným předpisům.

měly být vymezeny zákonem a dále dopracovány ve statutu společenství, který by dále upravoval ustanovení všech orgánů společenství, jejich postavení, úkoly, práva a povinnosti, způsob svolávání shromáždění zástupců, jeho působnost a způsob rozhodování, schválení tajemníka úřadu společenství obcí a jeho postavení, působnost a postavení kontrolního orgánu. Předpokládalo se rovné postavení obcí tvořících Společenství. Pro rozhodnutí shromáždění zástupců se navrhoval souhlas 3/5 většiny hlasů přítomných členů shromáždění zástupců. InSTITUTE Společenství obcí se v systému českého veřejného práva nakonec neprosadila.

Koncept vycházel z pozitivních zkušeností s uzavíráním svazků obcí (mikroregionů) s cílem systémově posílit společné řešení hospodářského a sociálního rozvoje celého spádového mikroregionu tvořeného správním obvodem ORP prostřednictvím společného výkonu některých samostatných působností obcí v oblasti školství, sociálních věcí, zdravotních služeb, životního prostředí, dopravní obslužnosti a vytváření podmínek pro hospodářský a sociální rozvoj území apod. Společenství obcí mělo také zajišťovat pro své členské obce i výkon některých delegovaných přenesených působností. Společenství obcí mělo být samostatnou veřejnoprávní korporací založenou na dobrovolné dohodě obcí na základě uzavřené zakladatelské smlouvy. Zákon měl stanovit podstatné náležitosti zakladatelské smlouvy, včetně stanovení rozsahu společného výkonu samostatných i přenesených působností obcí.⁷

Svazek obcí územního obvodu ORP ("malého okresu")⁸

Potřeba zajištění spolupráce obcí při realizaci úkolů v samostatné působnosti v oblasti dostupnosti veřejných služeb a zlepšování kvality života obyvatelstva, které překračují území obce a odehrávají se ve spádovém, funkčním mikroregionu ztotožněném s územním obvodem ORP, vede k formulování návrhu vytvoření Svazku obcí územního obvodu ORP (dále jen Svazek) s nastavením koordinačních a rozhodovacích mechanismů prostřednictvím shromáždění nominovaných zástupců.

O rozvoji vymezeného území tak budou rozhodovat volení zástupci obcí z titulu jejich postavení jako subjektu veřejné správy, zodpovídajícího jak za příslušné investice, tak jejich dlouhodobou udržitelnost. Jedním z pozitivních výsledků navrhované formy spolupráce je zvýšení vlivu volených představitelů obcí na rozvoj spádového mikroregionu. Tato spolupráce obcí umožní společně efektivně řešit dostupnost vybraných služeb, aniž by se dotkla postavení jednotlivých obcí coby samostatných veřejnoprávních korporací.

Je zřejmé, že postavení Svazku by vycházelo ze stávajícího pohledu zákonodárce na úpravu meziobecní spolupráce. Jednalo by se tedy v kontextu současné právní úpravy o sdílení samostatné působnosti obcí, neboť jiné řešení na bázi samosprávy není s ohledem na Ústavu možné. Smluvní charakter Svazku by byl reprezentován existencí smlouvy o vytvoření Svazku. Vzhledem k systémovému charakteru spolupráce (orientace na zajištění veřejných služeb, jejichž nabídka je v zájmu celé společnosti, ve svém důsledku garantovaná vládou) však považuji za nutné přijmout doplňující úpravu legislativy, která by umožnila vznik Svazků se společným minimálním standardem tak, aby tato očekávání byla naplněna a to po celém území ČR. Cílem je tedy doplnění stávajících ustanovení v zákoně č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), který by se stanovil minimální okruh orgánů Svazku a jejich role. Předpokládá se využití veřejnoprávní formy pro spolupráci obcí. Svazek

⁷ Součástí návrhu nové formy meziobecní spolupráce bylo i rozpracování systému finanční participace státu na vytváření společných finančních zdrojů pro činnost společenství, vycházející z přesvědčení, že obce, které se dobrovolně dohodnou na společném výkonu některých kompetencí v oblasti samostatné i přenesené působnosti v zájmu zkvalitnění tohoto výkonu – a to i s ohledem na plnění svých záměrů na úseku svého územního rozvoje, by mohly obdržet finanční bonus (příspěvek). Byla připravena vcelku exaktní metoda výpočtu tohoto příspěvku, jehož výše je odvozená od podílu jednotlivých členských obcí společenství na rozpočtovém určení daní (RUD) formou jeho navýšení, a to podle určitého upravujícího koeficientu (v průměru se jednalo zhruba o 10 %). Toto navýšení je pochopitelně chápáno jako finanční přínos dané obce do společného rozpočtu.

⁸JETMAR, M. Teze meziobecní spolupráce, SMO ČR, 2012

by měl právní subjektivitu a jednal by svým jménem, prostřednictvím svých orgánů. Sestavoval by rozpočet a případně vlastnil majetek.

Problematika nastavení orgánů Svazku je nyní řešena v § 50, odst. 2, písm. c). Volnost vytváření orgánů je velmi vhodná především pro účelové svazky, z hlediska předloženého záměru je však nevyhovující. Pro potřeby Svazku je možné uvažovat o vzniku orgánů obdobných jako v případě obce, kraje, regionální rady apod. – tj. shromáždění zástupců obcí tvořených zastupiteli (s předpokladem reálného obsazení starostou, primátorem, či členem rady), voleného předsedy (a jeho zástupce), coby statutárních orgánů, a kontrolního orgánu. Fakultativně lze uvažovat o dalších orgánech, na které by shromáždění přeneslo některé své role.

Rovněž způsob dosahování úradku by bylo potřebné pro tyto speciální formy meziobecní spolupráce přímo upravit zákonem. Dosažení konsenzu nebude při větším počtu zastoupených obcí pravděpodobné. Je zde riziko paralyzování fungování Svazku. Bude tedy nezbytné dosáhnout stanoviska Svazku na základě rozhodnutí většiny. Možné způsoby dosahování úradku jsou:

- většina obcí (jednotek) – prostá nebo kvalifikovaná (2/3, 3/5),
- většina obyvatelstva území ORP – prostá nebo kvalifikovaná (2/3, 3/5),
- většina obcí a zároveň i většina obyvatel území ORP, případně modifikováno použitím kvalifikované většiny.

Poslední možnost řeší rozpor mezi majoritami. Zaručuje ochranu malých obcí a zároveň garantuje nalezení řešení, které bude výhodné pro většinu obyvatelstva žijícího v daném území.

Využití zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, pro účely vzniku Svazku není dostatečně uspokojující vzhledem k tomu, že by případná úprava limitovala možnosti evoluce Svazku v delším období. Důležitým faktorem je také nejasný vývoj tohoto zákona a jeho další role v právním řádu ČR. V současné době byla připravena rozsáhlá novelizace tohoto zákona.

Intenzita a komplexnost vztahů mezi obcemi vyvolává potřebu 1) úzce spolupracovat při zajišťování vybraných veřejných služeb v přímé (dominantně samostatné) kompetenci obcí, 2) společného postupu při realizaci svých cílů v interakci s ostatními aktéry v území (stát, kraj, jimi zřizované organizace, podnikatelské subjekty, zájmové svazy, komory, vysoké školy apod.). Významným hlediskem spolupráce je prosazování zájmů tohoto území vůči kraji při prosazování jeho koncepce regionálního rozvoje (Program rozvoje kraje), při formulování a implementaci sektorových koncepcí a strategií (např. v oblasti dopravy, zdravotní péče), při prosazování zájmů obcí týkajících se zajištění konkrétních veřejných služeb v kompetenci jiných orgánů a subjektů veřejné správy, vytváření územních partnerství a paktů s institucemi veřejného sektoru působícími v území, se soukromoprávními subjekty (podniky, NNO).

Závěry

Možné role Svazku obcí územního obvodu ORP je možné odlišit z hlediska jeho významu a přínosu pro efektivní a účelného fungování veřejné správy ČR. V tomto případě může Svazek plnit úlohu:

- diskusní platformy umožňující formulování společných záměrů Svazku obcí;
- platformy pro koordinaci postupů sdružených obcí při zajištění dostupnosti veřejných služeb v kompetenci obcí (především mateřské a základní školství, technická infrastruktura a síťové služby, odpadové hospodářství, začleňování a chudoba);
- platformy pro aktivní koordinaci postupů sdružených obcí při zabezpečení dopravní dostupnosti a obslužnosti, dostupnosti sociálních a zdravotních služeb, služeb spojených s obsluhou životního prostředí, dalších služeb zajišťovaných veřejným sektorem - poštovní služby, finanční služby zajišťované Českou poštou, využívání kulturních zařízení atd.;
- instituce prosazující zájmy sdružených obcí při spolupráci s ostatními subjekty veřejné správy (stát, kraj, územní orgány státní správy) a veřejného sektoru (Česká pošta, zdravotní pojišťovny apod.);
- instituce prosazující zájmy sdružených obcí při spolupráci s ostatními aktéry v území – klíčové podniky, zájmová samospráva, zájmové svazy;

- platformy pro vytváření společných střednědobých a dlouhodobých rozvojových záměrů a pro formulování nástrojů a mechanismů umožňujících dosáhnout společné záměry;
- platformy, která může iniciovat vytváření rozvojově zaměřených územních partnerství a paktů se zástupci dalších veřejných a soukromých institucí (sociální sféra, trh práce, podnikání, rozvoj venkova, urbánní rozvoj);
- platformy umožňující neformální komunikaci s úředníky vykonávající přenesenou působnost v rámci ORP při řešení styčných bodů;
- platformy vytvářející podporu pro činnost stávajících účelových mikroregionů (dobrovolných svazků obcí, zájmových sdružení právnických osob) a podporujících využití prostředků vyčleněných pro místní rozvoj těmito strukturami;
- instituce, která se zapojuje do monitorovacích a kontrolních mechanismů středně a dlouhodobě pojatých rozvojových dokumentů kraje (Program rozvoje kraje, regionální inovační strategie apod.);
- instituce, která se zapojuje do monitorovacích a kontrolních mechanismů územně zaměřených rozvojových strategií a podpůrných mechanismů souvisejících s regionalizací sektorových politik.

Z hlediska kohezní politiky a efektivního využívání evropských strukturálních a investičních fondů pro roky 2014-2020 může Svazek plnit následující úlohy:

- platformy formulující vizi a strategii rozvoje spádového mikroregionu, tj. územního obvodu ORP, která bude založena na integrovaném a funkčním principu, aby podpůrným nástroji pro směřování investic kohezní politiky a EZFRV do tohoto území. Stanovuje základní slabá místa v oblasti zajištění veřejných služeb pro obyvatelstvo území, preference řešení situací, kdy není zajištěna jejich minimální dostupnost;
- platformy pro koordinaci postupu obcí při vytváření podmínek pro zajištění reálné dostupnosti veřejných služeb v kompetenci obcí v minimálním standardu (stanoveném na základě jednání SMO ČR a ústředních správních úřadů) prostřednictvím využití investic kohezní politiky a EZFRV v oblasti školství, technické infrastruktury a síťových služeb, odpadového hospodářství, začleňování a chudoby, předcházení rizik, krizového řízení a bezpečnosti. V souvislosti s realizací těchto úkolů se předpokládá úzká spolupráce s řídicím orgánem navrhovaného Integrovaného regionálního operačního programu (IROP) jakož i dalších partnerských operačních programů kohezní politiky (OP) a programu zemědělské politiky. Zástupci Svazků obcí jsou zapojeni do procesů přípravy programů, do činnosti monitorovacích výborů, podílejí se na stanovení hodnotících kritérií projektů, účastní se procesu hodnocení projektů. Zástupci Svazků předkládají typové projekty umožňující vytvoření potřebné infrastruktury, materiálního zázemí, pořízení technologií a vybavení pro zajištění těchto služeb;
- platformy pro koordinaci postupu obcí při zajištění reálné dostupnosti veřejných služeb v kompetenci ostatních regionálních a místních aktérů v minimálním standardu (stanoveném na základě jednání SMO ČR, ústředních správních úřadů a garantů – kraj apod.) prostřednictvím využití investic kohezní politiky v oblasti dopravní dostupnosti, obslužnosti, dostupnosti zdravotní péče, životního prostředí, poštovních a finančních služeb. V souvislosti s realizací těchto úkolů se předpokládá úzká spolupráce s řídicím orgánem IROP a dalších OP kohezní politiky respektive programu zemědělské politiky. Zástupci Svazků obcí jsou zapojeni do procesů přípravy těchto programů, do činnosti monitorovacích výborů, komunikují se zprostředkujícími subjekty, podílejí se na stanovení hodnotících kritérií projektů. Zapojují se do procesu přípravy projektů předkládaných výše uvedenými aktéry.
- platformy pro spolupráci v dalších oblastech rozvoje jako je místní kultura, cestovní ruch, volnočasové aktivity, malé a střední podnikání financované z EZFRV, případně Evropského fondu pro regionální rozvoj (EFRR) a administrované systémem MAS. Zástupci Svazku obcí jsou zapojeni do procesů přípravy programu, do procesu výběru strategií MAS podporovaných z EZFRV a dalších evropských strukturálních a investičních fondů (ESIF). Podílejí se na realizaci strategie MAS prostřednictvím svých zástupců tak, aby rozdělované prostředky skutečně přispěly k podpoře místního rozvoje taženého komunitou. Podílejí se na stanovení hodnotících kritérií projektů realizovaných MAS.

Svazek může představovat platformu iniciující vytváření rozvojově zaměřených územních partnerství a paktů s cílem podpořit funkční vazby mezi podporou poskytovanou ESIF (především EFRR, EZFRV dále ESF a Fondu soudržnosti - FS, případně Evropského námořního a rybářského fondu - ENRF) v území spádového mikroregionu, tj. územního obvodu ORP; jde především o oblast trhu práce a aktivní politiky zaměstnanosti, podpory malého a středního podnikání. Mohlo by se jednat rovněž o instituci vytvářející podporu pro čerpání prostředků z ESIF ze strany obcí a jimi vytvářených účelových mikroregionů.

Literatura

- [1] JETMAR, M. *Spolupráce veřejného a soukromého sektoru*. [disertační práce] Praha: VŠE, 2004.
- [2] JETMAR, M. *Teze meziobecní spolupráce*. SMO ČR, 2012
- [3] KADERÁBKOVÁ, J., PEKOVÁ, J. *Územní samospráva - udržitelný rozvoj a finance*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. 300 s.
- [4] LABOUNKOVÁ, V. Informace o monitoringu mikroregionů ČR a on-line aplikaci evidence mikroregionů a jejich rozvojových (IMR), zveřejněné na stránkách ÚÚR. In *XI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2008
- [5] Návrh nové formy meziobecní spolupráce. *Veřejná správa*, 2005, č. 15, příl., s. I-IV, 1 tab.
- [6] *Návrh Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020*.
- [7] RYŠAVÝ, I. (ed.) Hlubší meziobecní spolupráce by pomohla i veřejným službám. *Moderní obec*, 2012. [cit. 31.3. 2013] Dostupné z: <<http://moderniobec.ihned.cz/c1-57725020-hlubi-meziobecni-spoluprace-by-pomohla-i-verejnym-sluzbam>>.
- [8] TRHLÍNOVÁ, Z. *Decentralizace v ČR po roce 1990: cesta k rozvoji lokální autonomie*. [disertační práce] Praha: VŠE, 2006.
- [9] *Ústavní zákon ČNR č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v platném znění*.
- [10] *Zákon ČNR č. 425/1990 Sb., o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a některých dalších opatřeních s tím souvisejících*.
- [11] *Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, v platném znění*.
- [12] *Zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, v platném znění*.

IMIGRACE ANGLICKY MLUVÍCÍCH (RODILÝCH MLUVČÍCH) DO ČESKÉ REPUBLIKY

IMMIGRATION OF ENGLISH SPEAKING (NATIVE) POPULATION IN THE CZECH REPUBLIC

MGR. LUKÁŠ NEVĚDĚL, PH.D.

BC. SABINA ŠTIBOROVÁ

Ústav demografie a aplikované statistiky | Department of Demography and Applied Statistics
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Třída Generála Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: lukas.nevedel@mendelu.cz, xstiboro@node.mendelu.cz

Anotace

Cílem příspěvku je prezentace intenzity migrace dle statistiky dat, důvodů a motivací emigrantů z USA, Spojeného království, Kanady a Austrálie do České republiky. Zjištění důvodů a motivací k emigraci ze své rodné země, zvážení kladů a záporů pobytu v České republice, uplatnění se na trhu práce, integrace a akceptace českou společností a srovnání očekávání s realitou byly shromažďovány pomocí kvalitativních metod výzkumu. Intenzita imigrace je dále prognózována do budoucnosti pomocí časové řady na roky 2012 a 2013. Získané výsledky byly srovnány s výzkumem preferencí české společnosti, jakým způsobem vnímá výše zmíněné imigranty a jak jejich imigraci vidí - jako přínos a příležitost či naopak.

Klíčová slova

imigrace, integrace, trh práce, Česká republika

Annotation

The main object of this thesis is presentation of migration strength - on the basis of hard data, the reasons and motivation of emigrants from USA, UK, Canada and Australia to Czech Republic. Determination the reasons and motivation to emigrate from their native country, consider the Pros and Cons of immigration to Czech Republic, success at the labour market, integration and acceptance of Czech society and comparison their expectation and reality were collected using qualitative research methods. The intensity of immigration is predicting further into the future. These results were compared with the research of Czech society, how they perceive the above mention immigrants, if they see their immigration as benefit and opportunity in favour or vice versa.

Key words

immigration, integration, labour market, Czech Republic

JEL classification: J61

Úvod

Česká republika v nedávné minulosti čelila po roce 1989 zvýšené imigraci. Touha po lepší životní úrovni, živelné pohromy, nevyhovující politický systém a mnoho dalších jsou důvody nutící obyvatelstvo opustit svou rodnou zemi. Mezi hlavní důvody migrace se řadí důvody ekonomické, politické, etnické, sociální, náboženské a další. Velká část těchto přistěhovalců se řadí mezi ekonomicky aktivní obyvatelstvo, které do České republiky přichází za účelem uplatnit se na trhu

práce nejčastěji v těch sektorech, kde domácí obyvatelstvo není dostatečně motivováno pracovat z důvodů nedostatečného finančního ohodnocení. O migraci tohoto typu je napsána celá řada studií. Avšak v případě emigrace z anglicky mluvících zemí jako je Spojené království, Spojené státy americké, Kanada, Austrálie a dalších tyto důvody až tak zřejmé nejsou. Vývoj migrace je velice obtížné odhadnout, avšak nejčastěji se odvíjí od fází hospodářského cyklu. V případě fáze recese je sledován právě pokles imigrace. Platí tento pokles i pro nestandardní imigranty? Na podobné otázky si klade odpovědi a zkoumá souvislosti následující text příspěvku.

Cíl a metody

Cílem práce je zjistit, zda motivem anglicky mluvících obyvatel, kteří imigrovali do České republiky, je zlepšení jazykových znalostí místních obyvatel a vyšší zapojení země do světové ekonomiky. Cílem příspěvku bylo zjištění subjektivního hodnocení jejich uplatnění na trhu práce, co bylo motivací při výběru země, co považují za klady a zápory České republiky. Bylo třeba zjistit názory a postoje české společnosti k těmto imigrantům. Klíčovými otázkami bylo, zda tuto skupinu imigrantů vnímají občané ČR jako příležitost ve svůj rozvoj nebo jako „nežádoucí“ konkurenci.

V kvantitativní části bude vystihnout vývoj a význam imigrace (Hübelová, 2012) v České republice celkově a zvláště pro anglicky mluvící cizince se zohledněním ekonomické recese a jejího vlivu na regionální rozvoj (Chalupa – Hübelová, 2012). Součástí kvantitativní části je také prognóza, jakým způsobem se bude imigrace dále vyvíjet pro roky 2012 a 2013 s ohledem na dnešní ekonomickou recesi.

V práci jsou použity kvantitativní metody analýzy, statistické metody, časové řady (Minařík, 2008), a kvalitativní osobní rozhovory s imigranty na otevřené otázky. Zdrojem statistických dat byl Český statistický úřad, jenž se sběrem dat v dané oblasti rovněž zabývá.

Jednou z nejnámějších teorií, která se zabývá hledáním důvodů migrace je neoklasická teorie migrace push a pull faktorů. Vychází z toho, že při emigraci je jedinec ovlivněn působením faktorů přitahujících, pro které se používá anglický výraz pull, patřící k zemi cílové a faktorů odpuzujících, aneb push v rodné zemi, které jsou impulzem k opuštění (Drbohlav - Uherek, 2007). Dle Drbohlava (2009) je integrace proces, kterého se účastní obě strany. Nejen minoritní, ale i majoritní společnost se na začleňování imigrantů musí aktivně podílet. Dále integraci rozdělil do několika sfér, kde zahrnuje i zmíněnou integraci vnější, kterou charakterizují postoje majoritní společnosti. Jako stěžejní se uvádí integrace strukturální, aneb nabývání práv a určitého institucionálního postavení v přijímací zemi. Kulturní integrace, jak již název napovídá, je přijímání kultury cílové země a zároveň akceptace behaviorálních změn imigranty. Sociální integrace je velice důležitá, tu si ovšem každý jedinec musí vytvořit sám prostřednictvím navazování nových vztahů, přátelství a členství v nejrůznějších organizacích. Uspokojování potřeby a pocitu sounáležitosti je zahrnuto v integraci identifikační, která úzce souvisí se sociální integrací.

Imigrace je prvkem řešení klesajícího počtu a zároveň stárnutí obyvatel (snižuje se počet ekonomicky aktivního obyvatelstva), nízkou porodností, ale také chybějícího počtu pracovníků v určitých profesích (Vavrejšnová 2011, s. 11 - 12). Díky imigraci roste nabídka práce, která sebou přináší na trh nové výrobky a služby, kvůli kterému se domácí obyvatelstvo může soustředit na takovou produkci, v níž dokáže být nejefektivnější. Jako další pozitivní efekt imigrace se dá označit platba daní legálními zaměstnanci a zaměstnavateli. Z pohledu příjmu státu se kromě nákupu zboží a služeb, odvodu daně z příjmu dají zmínit také cla při vývozu zboží do mateřské země (Vavrejšnová 2011, s. 13). Imigranti představují konkurenci domácímu obyvatelstvu na trhu práce, obzvláště v zemích s vysokou nezaměstnaností. Tím vznikají negativní vztahy, předsudky vůči imigrantům a snaha je vyhostit ze země (Vavrejšnová 2011), což je v době recese relevantní otázka.

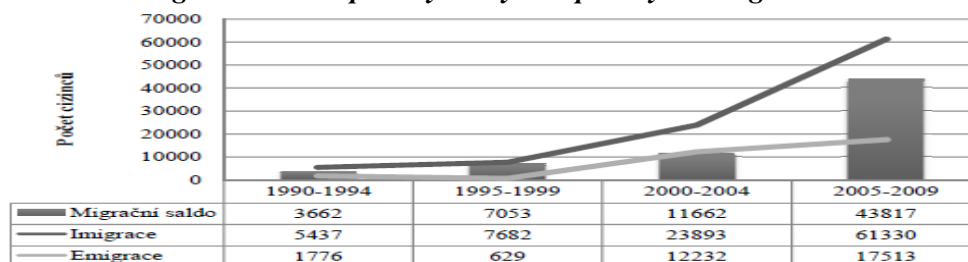
Proces začleňování neboli integrace cizinců je poměrně dlouhý a složitý „běh na dlouhou trať“. Základem je vytvoření rovnoprávných podmínek pro přistěhovalecké menšiny, především na rovině ekonomické, sociální, ve vzdělávacích zařízeních, zdravotnictví a v neposlední řadě v rovině právní.

Ovšem i imigranti musí mít v procesu integrace svou zásluhu. Pravidla nejsou v každé zemi stejná, proto je nutné striktní dodržování pravidel a zákonů České republiky, již výše zmíněná znalost českého jazyka z důvodu začlenění se do společnosti a pracovního procesu (Vavrejšnová 2011).

Výsledky

Imigrace cizinců do České republiky byla prakticky od sametové revoluce trvale v kladných číslech mimo roku 2000. Největší nárůst migračního salda v posledních 23 letech nastal v době, kdy Česká republika vstupovala do Evropské unie a následně do schengenského prostoru. V té samé době vrcholila ekonomická konjunktura, což se projevovalo v silném přílivu migrantů do České republiky.

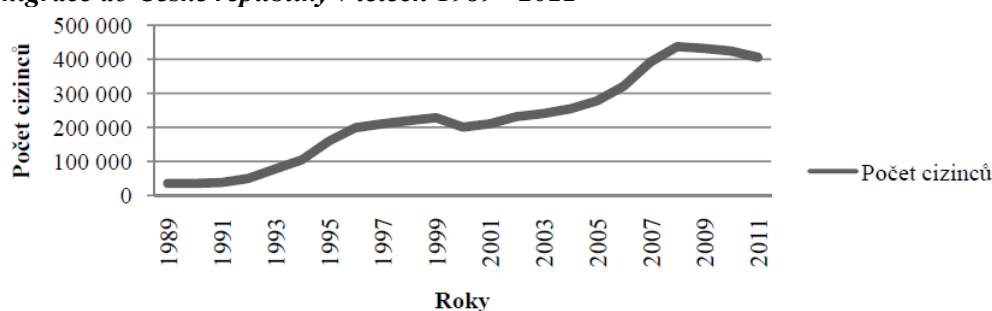
Obr. 1: Mezinárodní migrace České republiky ve čtyřech pětiletých kategoriích



Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Významný nárůst imigrace do ČR byl zaznamenán po roce 1993. Jednou z nejvýznamnějších událostí, která ovlivnila imigraci, je vznik samostatné České republiky na začátku tohoto roku. Dřívější vnitrostátní pohyby obyvatelstva tak byly sledovány jako mezinárodní migrace. V dalších letech byla sledována stagnace, jednalo se o roky ekonomické recese v ČR. V roce 2000 došlo poprvé k propadu vinou změny metodiky. Opětovný dynamický nárůst zaznamenáváme po roce 2000 s vrcholem v roce 2007 díky vstupu do schengenského prostoru. V posledních třech letech časové řady (2009 - 2011) imigrace mírným tempem klesá. Tento pokles je především způsoben globální ekonomickou recesí. Odstartováním recese v polovině roku 2008 byla ovlivněna migrace po celém světě. Hospodářsky vyspělé země zaznamenaly postupné zmírňování, ba dokonce pokles příchodu cizinců. S ekonomickou recesí jde ruku v ruce rostoucí míra nezaměstnanosti a malá poptávka po pracovní síle na domácím trhu (Horáková, 2010).

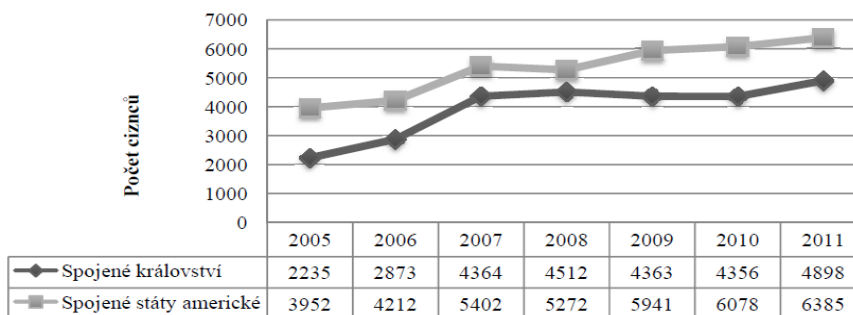
Obr. 2: Imigrace do České republiky v letech 1989 - 2011



Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

V obrázku 2 byla prezentována celková imigrace do České republiky, ta v posledních letech klesá. V případě anglicky mluvících imigrantů sledujeme stále nárůst tempa přírůstku. Ekonomická recese nemá tak významný dopad na kvalifikovanější pracovní sílu.

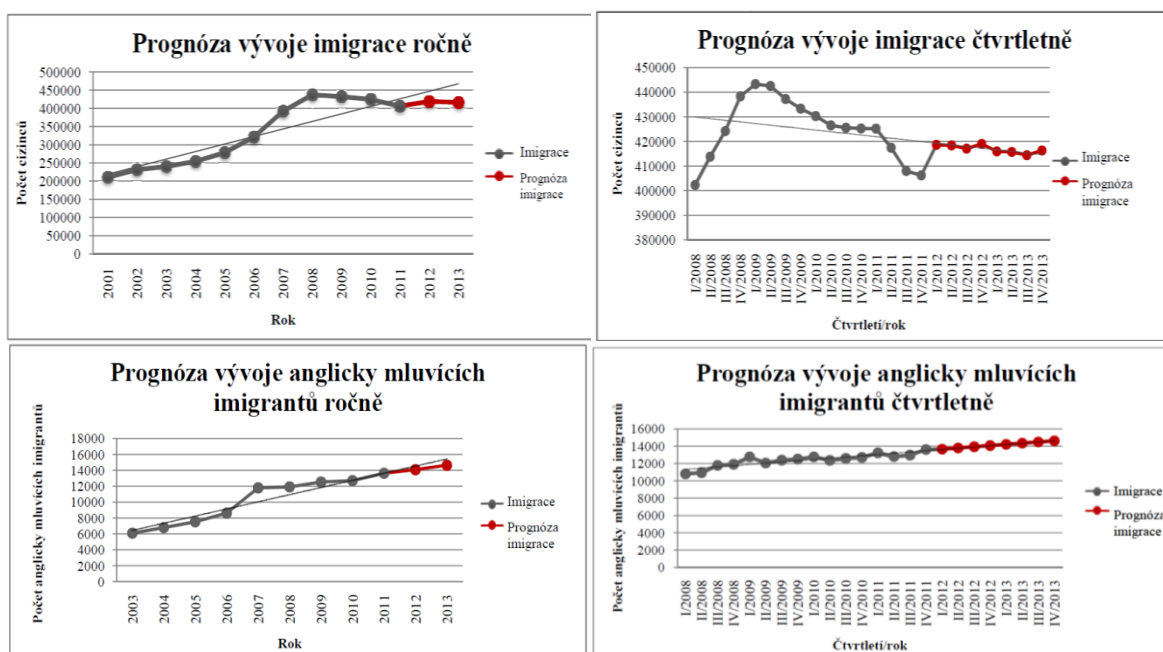
Obr. 3: Vývoj počtu imigrantů ze Spojeného království a Spojených států amerických do České republiky v letech 2005 - 2011



Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Pomocí časových řad byly vypočteny prognózy počtu imigrantů v letech 2012 a 2013.

Obr. 4: Prognóza vývoje celkové imigrace a imigrace anglicky mluvících do České republiky pro roky 2012 a 2013



Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Terénní výzkum byl rozdělen na dvě části. První, stěžejní část, vychází z výzkumu mezi anglicky mluvícími imigranty. V druhé části je na téma pohlíženo z druhé perspektivy, čili proběhlo dotazování české společnosti, která hodnotila význam této skupiny lidí.

V následujícím textu jsou zpracovány a zanalyzovány odpovědi na otázky anglicky mluvících respondentů. Dotazovaných bylo celkem 20, z toho návratnost (ochota spolupracovat) byla šedesátiprocentní. Zbýlých 40 % nezodpovědělo na otázky z důvodu přílišné časové vytíženosti nebo osobních důvodů. Respondenti souhlasili s osobní schůzkou, výzkum byl veden pomocí kvalitativních rozhovorů.

Mezi hlavní důvody a zároveň ty, které se objevily u většiny dotazovaných imigrantů, patří touha po poznání cizí země, jiné kultury, životního stylu a cizího jazyka. Českou republiku si dotazovaní zvolili především z důvodů příznivější nákladové dostupnosti bydlení a stravy. Jedním z pozoruhodných faktorů praktické části bylo zjištění, že všichni imigranti, kteří se do České republiky přistěhovali, jsou se životem v ní převážně spokojeni. Imigrantů z Velké Británie se nejvíce

shodovali v odpovědi týkající se dobré kvality života v České republice. Obdivují pomalejší tempo života a velký význam mezigeneračních vztahů. Velkým lákadlem při výběru cílové země byla bohatá kultura. Pokud hodnotíme klady ČR, mezi klíčový po-klad patří česká kuchyně. Dle odpovědí bylo zřejmé, že se v naší zemi lze poměrně obstojně pobavit ve volném čase a navštívit řadu pamětihodností. Příslušníci státu EU vyzdvihují jako pozitivum především uplatnění se na trhu práce, konkrétně na trhu TEFL (TEFL = teaching English as foreign language / výuka angličtiny jako cizího jazyka) a také dobré prostředí a příležitosti pro podnikání. Dva z dotazovaných mají svůj vlastní podnik, ve kterém také využívají svých jazykových znalostí. Velkým kladem, který je shodný pro všechny země EU, je výborná dopravní dostupnost mezi všemi členskými státy EU. Jako výhodu imigrace do České republiky rovněž uvádějí, dobrou znalost anglického jazyka těch, se kterými přichází do kontaktu a relativně vysoký počet příslušníků ČR ovládající angličtinu celkově na komunikační úrovni. Umožňuje jim to snadněji se integrovat do společnosti. Občané také vyjadřují aktivní zájem se s anglicky mluvícími cizinci setkat. Zmíněný fakt činí pro všechny imigranty život v ČR podstatně příjemnější a dodává jim snahu se rychleji a aktivněji aklimatizovat do naší země.

Největším problémem pro život v České republice jsou dle mínění respondentů nízké mzdy. Přestože pro anglicky mluvící imigranty není problémem se uplatnit na trhu práce, není to vždy zaměstnání a mzda, které by přímo odpovídalo jejich požadavkům. Obtížnější proces při získávání zaměstnání a povolení zaměstnávat osoby (špatný kontakt a komunikace s úřady) byl zaznamenán u cizinců z nečlenského státu Evropské unie. V případě, že chtějí posílat peníze do svého státu nebo naopak je dalším negativem nízký směnný kurz. Cizinci z USA označili mimo jiné jako negativum příliš vysokou cenu pohonných hmot. Dále všichni z dotazovaných poukázali na nevrlost, neochotu občanů České republiky, především na veřejných místech jako jsou úřady nebo restaurace. V oblasti pedagogiky je označeno jako negativum zastaralé školství (výukou i vybavením).

Česká společnost nemá žádné větší výhrady vůči zkoumaným cizincům. Vidí jejich příchod spíše jako krátkodobou či střednědobou pracovní migraci. Většina je přesvědčena, že jejich uplatnění na trhu práce není nikterak komplikované. Názory české společnosti na důvody imigrace do České republiky se víceméně shodovaly s realitou.

Závěr

Co se týče anglicky mluvících imigrantů, jejich příchod je zapříčiněn především z ekonomických důvodů. Využívají svůj rodný jazyk v denní komunikaci a jsou za to placeni. Pracovní migrace předpokládá příchod cizinců v produktivním věku, což se děje. Z výsledků imigrace konkrétně anglicky mluvících cizinců (obrázek č. 3) je vidno, že hospodářská krize ani žádné další aspekty neovlivnily jejich imigraci do České republiky, tudíž výsledkem je, že jejich uplatnění na trhu práce v období krize není žádným zásadním způsobem ovlivněno. Pro nikoho z dotazovaných nebyl problém získat práci v České republice. Se standardními kvalifikacemi a zkušenostmi a především rodnou angličtinou by to pro žádného anglicky mluvícího cizince ani problém být neměl. Tři imigranti z dotazovaných dokonce realizovali v hostitelské zemi své podnikatelské záměry, vybudovali vlastní jazykovou školu. Zaměstnávají zde jak obyvatele České republiky, tak jiné rodilé mluvčí, kteří vyučují svůj rodný jazyk. Dle neoklasické teorie migrace je proces migrace zapříčiněn dvěma faktory, a to push a pull faktory. Při aplikaci této teorie na výsledky výzkumu lze vymezit pull faktory, tj. motivy výběru imigrace do České republiky. Česká republika je atraktivní především díky poptávce po zahraniční pracovní síle na trhu práce, možnostem socioekonomického růstu a nízkým nákladům. Vedle ekonomických důvodů migrace je zde zájem o rozmanitější kulturní prostředí a historickou atmosféru, krásnou přírodu a jiné společenské hodnoty. Negativem jsou nízké mzdy, nižší rozmanitost pracovních příležitostí, komunikace s úřady a v restauracích, nízký směnný kurz, drahé pohonné hmoty a zastaralé školství.

Literatura

- [1] DRBOHLAV, D. Mezinárodní migrace obyvatel v Česku (s důrazem na vybrané demografické a ekonomické aspekty). *Revue d'etudes comparatives Est-Ouest*, 2009, 40, č. 1, s. 145-174. ISSN: 0338-0599
- [2] DRBOHLAV, D., Uherek, Z. Reflexe migračních teorií. In *Geografie. Sborník České geografické společnosti*, 2007, 112, č. 2, s. 125 - 141. ISSN 1212-0014.
- [3] CHALUPA, P., Hübelová, D. Globální recese a regionální rozvoj České republiky. In *Geografické informácie* 16. Nitra: UKF FPV, 2012. s. 106 – 116. ISSN 1337-9453. ISBN 978-80-8094-637-1.
- [4] HORÁKOVÁ, M. *Vývoj pracovních migrací v České republice v období hospodářské recese*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2010, 93 s. ISBN nezjištěno. Dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vyrocka_VUPSV-2010.pdf>.
- [5] HÜBELOVÁ, D. Cizinci na území České republiky. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2012* [CD-ROM]. Sborník příspěvků ze 4. konference konané 18. 10. 2012. Brno: FRRMS, 2012, s. 93 - 98. ISBN 978-80-7375-652-9.
- [6] MINAŘÍK, B. *Statistika I Popisná statistika - druhá část*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, 2008, 226 s. ISBN 978-80-7375-152-4.
- [7] VAVREJNOVÁ, M. *Migrace obyvatelstva jako faktor ekonomického rozvoje*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2011. 79 s. ISBN: 978-80-86729-66-4.

STRATEGICKÉ PLÁNOVÁNÍ OBCÍ A MĚST: NOVÉ PŘÍSTUPY A CESTY K JEHO ZEFEKTIVNĚNÍ

STRATEGIC URBAN PLANNING: NEW APPROACHES AND THE WAYS HOW TO STREAMLINE IT

DOC. RNDR. JIŘÍ JEŽEK, PH.D.

Středisko pro výzkum regionálního rozvoje/ Katedra geografie | *Centre for Regional Development Research/ Department of Geography*
Fakulta ekonomická | *Faculty of Economics*
Západočeská univerzita v Plzni | *University of West Bohemia*
✉ *Husova 11, 306 14 Plzeň, Czech Republic*
E-mail: jezekji@kge.zcu.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá kritickou analýzou strategického plánování českých měst a hledá cesty k jeho zefektivnění. Využívá poznatky z empirického výzkumu 384 měst, které jsou zasazeny do kontextu nových poznatků z oblasti strategického výzkumu (policy analysis, emergentní strategie aj.). Dochází k závěru, že úkolem plánovacího procesu není pouze navrhnout strategie a projekty, ale také organizační strukturu, jak o nich bude rozhodováno, jak budou realizovány a evaluovány. Navrhuje, aby byla klíčová pozornost věnována nadmístní spolupráci obcí a měst v oblasti strategického plánování.

Klíčová slova

Strategické plánování, rozvoj měst a regionů, Česká republika

Annotation

The paper deals with a critical analysis of strategic planning of the Czech towns and it looks for the ways how to streamline it. It exploits results from the empirical research of 348 towns which are included in a context of new knowledge from a strategic research sphere (policy analysis, emergency strategies etc.). There is a summary that the role of the planning process is not only proposing strategies and projects, but also the organisational structure, how it will be decided about them, how they will be realized and evaluated. It suggests pay a significant attention to supra-local cooperation between municipalities and the towns in the strategic planning sphere.

Key words

Strategic planning, strategic urban and regional development, Czech Republic

JEL classification: O2, R5

Úvod

Města představují významný potenciál současného a budoucího rozvoje Evropy (Lipská charta 2007, Toledská deklarace 2007 nebo Územní agenda EU 2020). Urbánní dimenze se stává stále významnější součástí kohezní politiky EU. Města dnes čelí nejenom finanční a ekonomické krizi, ale také dalekosáhlým ekonomickým (globalizace, deindustrializace, rozvoj informačních a komunikačních technologií), sociálním (stárnutí obyvatelstva a jeho úbytek, růst nezaměstnanosti, chudoby a sociální diferenciací, individualizace životních stylů atd.), politickým (změna chápání státu a jeho funkcí, decentralizace, nové formy vládnutí a řízení veřejného sektoru) a environmentálním (změna klimatu) změnám. A to v situaci, kdy je stále obtížnější dosáhnout změny a kdy městské správy musejí přijímat restriktivní opatření a „dosahovat více se stále menším množstvím prostředků“. Jak v teorii, tak

především v praxi se hledají nové strategické a integrované přístupy k městskému rozvoji, vycházející z principu spolupráce, partnerství a koordinace, které povedou k dosahování synergických a multiplikačních efektů.

Po období projektově-orientovaného plánování (80. a 90. léta 20. století), které vedlo k inkrementalizaci a fragmentaci koncepčních přístupů k rozvoji měst, k neefektivnímu osamostatňování projektů a k upřednostňování spíše krátkodobých a individuálních zájmů, se v posledních přibližně deseti letech (nejenom pod vlivem současné krize) hledají nové, promyšlené (chytré) a integrující přístupy. Podle některých teoretiků dochází k „*renesanci strategického plánování*“ či ke „*strategickému obratu*“ (Faludi 2000; Healey 2006; Archibugi 2008 aj.). Jiní takové názory zpochybňují s odkazem, že pro taková tvrzení chybí empirické důkazy. (Selle 2006; Newmann 2008; Wiechmann 2008 aj.)

Strategické plánování v kontextu rozvoje měst je dnes celosvětově široce diskutovaným tématem. Samotný pojem je přitom mnohoznačně interpretován a rozporupně hodnocen. Diskuse o strategickém plánování obcí, měst a regionů má v jednotlivých zemích EU značně odlišný kontext a průběh, takže existuje velké množství přístupů a modelů. Blíže se touto problematikou zabýváme v článku nazvaném „*Plánování rozvoje měst a regionů. Vývoj teoretických přístupů*“. (Ježek, 2011a) Přestože existují v rámci Evropské unie snahy o sblížení plánovacích systémů, tak mezi jednotlivými zeměmi existující poměrně značné rozdíly, odrážející jak politické a kulturní tradice daných zemí, tak jejich právní systémy a ekonomické a sociální priority.

Diskuse o strategickém plánování v rozvoji měst má silně normativní charakter. Navíc, jak upozorňuje Newmann, tak postrádáme kritické empirické výzkumy o tom, nakolik strategické plánování pomáhá městům s řešením jejich problémů, resp. je schopno „*řídít strukturální změny ve městech*“ (Newmann 2008).

Strategická orientace a integrace je vedle podpory trhu, kvalitních projektů a snadnější přípravy a realizace projektů jedním ze čtyř základních principů, z nichž bude vycházet regionální (kohezní) politika EU po roce 2013. Uplatnění uvedených principů má zajistit efektivní využívání strukturálních fondů EU v nadcházejícím programovacím období 2014-2020.

Cíl práce a metody

Cílem tohoto příspěvku je kritické zhodnocení současné situace strategického plánování měst a obcí v České republice a diskuse některé návrhů na jeho zefektivnění. Východiskem našich úvah jsou nejenom výsledky empirického výzkumu, do něhož bylo zahrnuto 384 českých měst (publikované v článku Ježek 2011b), ale také nejnovější poznatky o strategickém plánování měst a regionů, obsažené v publikacích významných teoretiků, uvedených na konci tohoto článku.

Strategické plánování v podmínkách českých měst a obcí a navrhované cesty k jeho zefektivnění

Strategické plánování není českým městům neznámé. Podíváme-li se na danou problematiku z dlouhodobého (historického) pohledu, tak po roce 1989 mělo jakékoliv plánování pejorativní nádech. Důvodem byly nejenom negativní historické zkušenosti, ale také odpor vlivných ekonomických liberálů. Specifikem československého, resp. českého plánovacího systému navíc je, že se historicky zformovaly dva plánovací subsystemy. Socioekonomické plánování (dříve nazývané oblastní) a územní plánování, které má nepochybně delší a bohatší tradici. Tato dvoukolejnost nebo dichotomie plánování přetrvává dodnes, i když se na počátku 90. let 20. století zdálo, že převezmeme německý model prostorového plánování, který obsahuje jak územně-technické, tak socioekonomické (rozvojové) aspekty. Tato dichotomie přináší řadu problémů, které by staly za podrobnější analýzu.

V posledních letech vzniklo několik empirických studií, které se zabývají analýzou uplatnění strategického plánování v podmínkách českých měst a regionů (za všechny můžeme uvést např. Ježek

2011b). Na jedné straně existuje velké množství měst, která si pořizují strategické plány (podle našich zjištění cca 54% měst, viz Ježek 2011b) a široká nabídka postupů a metodik, jak takové strategické plány pro města a regiony vytvářet, realizovat a evaluovat. Jenom v současné době (březen 2013) pro potřeby MMR vzniká 7 takových metodik. Mezi nimi např. „Elektronická metodická podpora tvorby rozvojových dokumentů obcí“, realizovaná v rámci projektu ESF firmami GaREP, s.r.o. a e-Rozvoj.cz. Na druhé straně mnozí upozorňují, že se strategickým plánováním není v České republice vše v pořádku a že plánovací realita neodpovídá ani teoretickým předpokladům, ani politickým očekáváním. Někteří označují současný stav jako „plánování pro plánování“ a ptají se, proč strategické plánování měst a regionů v České republice nefunguje a nepřináší očekávané výsledky?

Z hlediska pojetí strategického plánování, jak ukazují naše výzkumy, tradičně převažuje racionalistický přístup, resp. lineární model tvorby rozvojových strategií. Strategie jsou chápány jako dlouhodobé plány. Východiskem jsou podrobné analýzy. Strategický plánovací proces se chápe jako sled jednotlivých plánovacích kroků. Po analýze, která většinou vyústí ve SWOT analýzu, se stanovují vize a strategické cíle. Z nich jsou následně odvozena opatření. Poté nastává realizační a následně evaluační fáze. Evaluace strategický plánů měst a regionů je jednou z nejslabších stránek plánovacího procesu. Mnohé strategické plány ani nepředpokládají, že by měly být vyhodnocovány.

Zmíněný přístup se také uplatňuje při řešení již zmíněného projektu „Elektronická metodická podpora tvorby rozvojových dokumentů obcí“. Jeho cílem je zvýšit efektivitu plánovacího systému tím, že řešitelé poskytnou, zejména malým obcím, softwarový nástroj s on-line přístupem, který jim usnadní tvorbu rozvojových koncepcí. V rámci řešení tohoto projektu (na objednávku MMR) byla provedena „Analýza současného plánování rozvoje na obecní úrovni“. Ve výstupu označeném Ia2 se v návrhové části uvádějí následující „základní východiska pro zkvalitnění řízení rozvoje obcí“ (MMR 2012, s. 41):

- *Strategické plánování rozvoje obcí je v právním řádu ČR upraveno minimální měrou, a to pouze v dílčích oblastech. Procesní úprava strategického plánování není téměř žádná. Nezbytným krokem je proto jednoznačné zakotvení strategického plánování obcí v právním řádu ČR a stanovení základních (minimálních) plánovacích procesů na obecní úrovni a dořešení (horizontálních i vertikálních) vazeb v rámci plánování veřejné správy.*
- *Metodická podpora plánování obcí je nedostatečná a chybí ucelený a jednotný odborný plánovací rámec. Je zapotřebí zpracovat metodické manuály a vytvořit podpůrné metodické prostředky k plánování obcí a sladit názory odborné veřejnosti.*
- *(...) Je třeba posílit vzdělávací aktivity v oblasti strategického plánování.*

Autoři zmiňované studie jako klíčový problém uvádějí neukotvenost strategických dokumentů na obecní úrovni, přičemž se odvolávají na názory představitelů zkoumaných obcí (dotázáno celkem 885 obcí) a představitelů tří pilotních krajských úřadů, že „vzhledem k tomu, že v legislativě ČR doposud není definován způsob zpracování koncepčních dokumentů na úrovni obcí a ani jejich závaznost, nelze tyto dokumenty příliš využívat v praxi krajských úřadů v oblasti plánování rozvoje území (zejména kvůli nevyváženosti informací v těchto dokumentech obsažených“. Dodávají, že „případné zakotvení strategických dokumentů na úrovni obcí v legislativě by krajské úřady přivítaly zejména z důvodu možnosti komplexního plánování rozvoje území na základě konkrétních záměrů obcí“. K tomu na jiném místě dodávají, že jim „není znám důvod, proč stejnou povinnost [myšleno zákonnou povinnost pořizovat programy rozvoje pro všechny obce] zákonodárce nepřenesl i na obce“. (MMR 2012, s. 43) V důsledku toho navrhuje „implementovat do novely zákona o podpoře regionálního rozvoje povinnost všech územně samosprávných celků plánovat svůj rozvoj, včetně sankcí, a zformulovat své cíle a cesty k nim vedoucí do podoby závazného strategického rozvojového dokumentů“. (MMR 2012, s. 44) Dále doporučují minimální povinný obsah strategického rozvojového dokumentu (minimální obsah by přitom měl být výstupem jimi řešeného projektu).

Nové přístupy ke strategickému plánování měst a regionů – výzva pro české obce a města

Tradiční představa strategického plánování je jednoduchá; stačí vybrat správnou strategii a výsledek je zajištěn. Jak v teorii, tak i praxi stále převažuje představa plánování jako technokratického procesu – plánování jako vědeckými poznatky vedené zpracování informací, pomáhající řešit společenské problémy a dosahovat stanovených cílů. Již v 70. letech 20. století se v rámci policy analysis (politických věd) rozvinul nový koncept „*politického plánování*“ (plánování jako součást veřejné politiky, viz např. Niklas Luhmann, 1971), který se zabývá u nás značně opomíjenými institucionálními otázkami plánovacích procesů. Institucionální zakořenění strategického plánování (formy jeho organizace, postupy, formy zprostředkování informací a zájmů, způsob rozhodování, participace veřejnosti atd.) totiž významným způsobem ovlivňují efektivitu plánovacích procesů.

Nejenom naše poznatky ukazují, že strategické plány dnes ztrácejí normativní charakter a roste význam plánování jako procesu, který umožňuje komunikaci, kolektivní učení, vytváří konsensus a mění rutinní postupy. Jak říká přední evropský teoretik A. Faludi, tak „*strategický plán dnes není ničím více, než jenom okamžitou reflexí dohody mezi aktéry*“. (Faludi 1999, s. 138) V tomto pojetí se již de facto nejedná o plánování, ale o strategický management rozvoje měst a regionů.

Tradičně se tvorba strategií chápe jako racionální plánovací proces, jehož východiskem je podrobná analýza a hierarchické řízení. Kritické tohoto pojetí, opírající se o nové poznatky z oblasti strategického výzkumu (hlavně o práce H. Mintzberga) upozorňují na omezenou racionalitu velkého množství většinou spontánně jednajících aktérů a tvrdí, že v praxi se více realizují strategie neplánované, které se časem vynořují (emergentní strategie). Tvorbu strategií bychom proto měli chápat jako integrovaný a nepřetržitý proces, kde strategie vznikají ze zdola nahoru, prostřednictvím procesů kolektivního učení a adaptace. Není proto účelné vytvářet pouze vědomé strategie, ale spíše podporovat procesy strategického učení, a tak vytvářet předpoklady pro vznik nových emergentních strategií. Tvorbu rozvojových strategií je proto zapotřebí chápat spíše jako adaptační proces, který se odehrává v konkrétním ekonomickém, sociálním a politickém prostředí, přičemž strategie jsou výsledkem rozhodnutí klíčových aktérů (veřejných i soukromých) a nikoliv představ plánovačů či akademiků. Strategií tudíž není pouze to, co města plánují v budoucnosti dělat, ale také to, co skutečně dělají. Abychom v chování měst a jejich aktérů dokázali strategický přístup rozpoznat, musíme podle Mintzberga provést retrospektivní analýzu klíčových rozhodnutí a na základě nich strategické chování rekonstruovat. (Mintzberg 2003; Ježek a kol. 2007; Wiechmann 2008 aj.)

Doporučení vyplývající z „*Analýzy současného plánování rozvoje na obecní úrovni*“ (MMR 2012) jsou v kontextu výše uvedených nových poznatků a přístupů tudíž značně diskutabilní. V citované studii není ani náznak kritičnosti (pochybnosti) nebo zmínka o jiných, než prosazovaných řešeních. V české praxi přitom převažuje značná skepse ohledně uplatnění jakýchkoliv koncepčních přístupů, včetně strategického plánování. Mnohé obce a města si sice strategické plány pořizují (převažuje účelový motiv možnosti čerpání dotací z EU nad vnitřní potřebou koordinovat rozvojové aktivity), mnohé se jimi neřídí, neaktualizují je, ani je nevyhodnocují. (Ježek 2011b) Navíc zkušenosti ze sousedního Slovenska, kde existuje zákonná povinnost obcí a měst pořizovat si „*programy sociálního a ekonomického rozvoje*“ jsou takové, že pouze 10 % největších měst s nimi pracuje, 40 % je vůbec neaktualizuje a 50 % je nemá a nepotřebuje (ústní sdělení pracovníka ministerstva dopravy a regionálního rozvoje na konferenci v Banské Bystrici dne 18.10.2012).

Podle našeho názoru je zapotřebí reflektovat nové poznatky a přistupovat ke strategickému plánování kriticky a chytře hledat možnosti jeho praktického uplatnění.

Předně je zapotřebí strategické plánování obcí, měst a regionů začít chápat jako v podstatě nekončící proces. Nikoliv jako jednorázovou tvorbu dlouhodobých plánů. O účelnosti strategického plánování v rozvoji obcí, měst a regionů nepochybujeme, ale řešením není ani povinnost všech obcí a měst si takové dokumenty pořizovat, ani nezbytnost zpracovávat je podle jednotné metodiky! Takové úvahy

neodpovídají současným poznatkům plánovacích věd. Uplatňování takových byrokratických přístupů (povinnost pro všechny, jednotný postup zpracování) jak ukazují např. německé poznatky z období plánovací euforie na přelomu 60. a 70. let 20. století, vede k tomu, že se z plánovacího procesu vytrácejí tolik potřebné inovace a kreativita.

Již dnes je problémem, že strategické plány mnohých obcí a měst jsou čistě formální a podobají se jako vejce vejci (poradenské firmy při jejich zpracování často nereflktují odlišné rozvojové předpoklady jednotlivých obcí a měst) anebo obsahují tolik priorit a opatření, jako by dané obce a města disponovaly neomezenými zdroji, takže je otázkou, nakolik jsou takové strategie reálné.

Rostoucí prostorová mobilita lidí (na jednom místě bydlí, na jiném pracují, nakupují anebo tráví volný čas) vede k tomu, že dostupnost a požadovaná kvalita mnohých veřejných služeb, zvláště ve venkovských územích, je na obecní úrovni neřešitelná. Také nedostatečné finanční zdroje a stále klesající příjmy obecních rozpočtů malých obcí a měst (nejenom v důsledku současné ekonomické a sociální krize) vedou k tomu, že obce a města jsou de facto okolnostmi donucena vzájemně spolupracovat. Jedná se o významný fenomén, neboť v České republice existuje značný počet velmi malých obcí bez odpovídajících rozvojových zdrojů a perspektiv.

V této souvislosti je zapotřebí posílit především nadmístní (mikroregionální) spolupráci obcí a měst v oblasti strategického plánování. Je nutné se také zabývat institucionálními, resp. organizačními otázkami takového strategického plánování a hledat odpovědi na otázky: kdo má být nositelem plánovacích kompetencí? Jak vytvářet taková plánovací sdružení? Na jakém organizačním principu? Na principu dobrovolnosti sdružování (zdola nahoru) nebo využijeme obvody obcí s přenesenou působností? Jak se budou jednotlivé obce a města demokraticky podílet na tvorbě, schvalování, realizaci a evaluaci společných strategií? Budou si taková plánovací sdružení budovat vlastní znalostní báze a vytvářet pozice profesionálních plánovačů nebo budou nadále využívat komerčních služeb poradenských organizací? Odpovědi na uvedené otázky je přitom zapotřebí hledat prostřednictvím otevřené diskuse nad alternativními modelovými řešeními.

Závěr

Tradiční představa o strategickém plánování, jak jsme již uvedli, je velmi jednoduchá. Stačí provést analýzu, vybrat správnou strategii a úspěch je zajištěn. Ve skutečnosti jsme v celé Evropě svědky dlouhodobé krize plánování rozvoje měst a regionů, které díky slábnoucí institucionální pozici má stále menší vliv na realizovaná rozvojová opatření. „Řídící potenciál“ strategického plánování se i v zemích s vyspělejší plánovací kulturou, než je ta česká (např. v Německu nebo Francii), ukazuje jako značně omezený. Uplatňování tradičních byrokratických přístupů není cestou ke zefektivnění plánovacího systému. Je nutné reflektovat nejnovější poznatky z oblasti strategického výzkumu a primárně se zabývat jeho organizační a koordinační funkcí. (srovnej např. Albrechts 2004; Archibugi 2008 aj.)

Strategické plánování měst bychom měli chápat jako „sociální proces, na němž participuje velké množství lidí v různých institucionálních vztazích a pozicích, kteří navrhnou společný postup, obsah a strategii, jak řídit prostorové změny“. (Healey 2007) Úkolem plánovacího procesu přitom není pouze navrhnout konkrétní strategii a projekty, které ji budou naplňovat, ale také organizační strukturu, jak bude o strategiích a projektech rozhodováno, jak budou prosazovány (realizovány) a evaluovány.

V souvislosti s hledáním nových přístupů ke strategickému plánování měst a obcí bychom zároveň hledat odpovědi na následující otázky:

- Jakou roli hraje strategické plánování v rozvoji měst, resp. v rámci strategických rozhodovacích procesů ve městech?
- Kdo vlastně ve městech plánuje? Jaká je role plánovačů, politiků, ekonomických subjektů, neziskových organizací a občanské veřejnosti?
- Jaké jsou nejvhodnější formy organizace plánovacích procesů ve městech? Jak do nich zapojit aktéry z podnikatelského a občanského sektoru? Jak v podmínkách pluralitní společnosti

vůbec koordinovat a integrovat rozdílné zájmy a potřeby veřejných a soukromých aktérů? Musí být vždy nositelem plánovacích kompetencí organizace veřejné správy?

- Jaké mají česká města praktické zkušenosti se strategickým plánováním? Jak ho chápou? Jaká mají očekávání? Jaké problémy či dilemata v souvislosti se strategickým plánováním řeší? Jaké existují vazby mezi tvorbou rozvojových strategií, jejich realizací a evaluací?
- Jakou roli při tvorbě strategií pro města sehrávají procesy kolektivního učení?
- Jaká je efektivita strategického plánování rozvoje měst a jak ji hodnotit? Jaké jsou faktory úspěšnosti?
- Proč nestačí pouze vytvářet strategické plány pro města? Za jakých podmínek je smysluplné plánovat a jaké formy plánování jsou v podmínkách měst nejefektivnější? Jaké jsou případné alternativní (neplánovitě) přístupy k rozvoji měst.

Literatura

- [1] ALBRECHTS, L. Strategic (spatial) planning reexamined. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 2004, Vol. 31, s. 743-758.
- [2] ARCHIBUGI, F. Planning Theory. *From the Political Debate to the Methodological Reconstruction*. Milano, 2008.
- [3] FALUDI, A. The Performance of Spatial Planning. *Planning Practice and Research*, 2000, Vol. 15 (4), s. 299-318.
- [4] HEALEY, P. *Urban Complexity and Spatial Strategies. Towards a relational planning for our times*. London, 2007.
- [5] JEŽEK, J. (2011a). Plánování rozvoje měst a regionů. Vývoj teoretických přístupů. In *Višegrád*, 2011, 2 (1), s. 61-72.
- [6] JEŽEK, J. (2011b). Problémy strategického plánování rozvoje měst v České republice. Kritická analýza. In *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 161-168.
- [7] JEŽEK, J. a kol. *Budování konkurenceschopnosti obcí, měst a regionů*. Plzeň, 2007.
- [8] LUHMANN, N. *Politische Planung – Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Wiesbaden, 1971.
- [9] MINTZBERG, H. et al. *Strategy Process. Concepts, Contexts, Cases*. Upper Saddle River (NJ), 2003.
- [10] MMR. *Účelová právní analýza samosprávných kompetencí obcí v oblasti plánování a realizace rozvojových aktivit obcí*. Pro Ministerstvo pro místní rozvoj zpracovaly firmy GaREP, spol. s r.o. a e-Rozvoj.cz, 2012. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/getmedia/def4e459-425d-44d8-bde1-062e3ba1c737/1-a2-UCELOVA-PRAVNI-ANALYZA_ariel>.
- [11] NEWMANN, P. Strategic Spatial Planning: Collective Action and Moments of Opportunity. *European Planning Studies*, 2008, 16 (10), s. 1371-1383.
- [12] SELLE, K. Stadtentwicklung aus Governance Perspektive. *PNDonline II/2008*, s. 1-15.
- [13] WIECHMANN, T. *Planung und Adaptation. Strategieentwicklung in Regionen, Organisationen und Netzwerken*. Dortmund, 2008.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu č. WD-19-07-1 Ministerstva pro místní rozvoj ČR „Konkurenceschopnost malých měst v ČR“.

HODNOCENÍ METODIKY TVORBY VEŘEJNÝCH STRATEGIÍ

EVALUATION OF METHODOLOGY OF PUBLIC STRATEGIES CREATION

DOC. ING. LUDMILA DÖMEOVÁ, CSc. ¹

ING. ANDREA JINDROVÁ, Ph.D. ²

¹ Department of Systems Engineering

² Katedra statistiky

Provozně ekonomická fakulta

Česká zemědělská univerzita v Praze

✉ Kamýcká 129, 165 21

Praha, Czech Republic

E-mail: domeova@pef.czu.cz, jindrova@pef.czu.cz

¹ Katedra systémového inženýrství

² Department of Statistics

Faculty of Economics and Management

Czech University of Life Sciences Prague

Anotace

Pro podporu vytváření strategických dokumentů na všech úrovních státní správy a samosprávy připravilo Ministerstvo financí ČR dokument „Metodika přípravy veřejných strategií“ (dále Metodika). Tento dokument obsahuje 6 kapitol a proces tvorby veřejné strategie rozděluje do sedmi navazujících fází. Příspěvek se zabývá názory představitelů malých obcí, mikroregionů a místních akčních skupin (dále MAS) na důležitost, srozumitelnost a praktickou použitelnost jednotlivých částí předloženého dokumentu. Informace jsou založené na výsledcích vlastního dotazníkového šetření. Hodnocení Metodiky probíhalo ve formě anonymního dotazníku a rovněž i ve formě řízené diskuse. Respondenty bylo 125 představitelů obcí a vedoucích pracovníků MAS. Výběr respondentů byl proveden tak, aby bylo vyvážené zastoupení podle počtu obcí v krajích. Zpracovávaný dotazník obsahoval 23 otázek ve 4 sekcích. Velmi malé procento (4 %) respondentů považovalo Metodiku za celkově vyhovující. Nejčastější hodnocení „je potřeba provést velké změny“ se vyskytlo v 50,4 % odpovědí. Poměrně velký počet dotazovaných (22,4 %) považuje dokument za nevyhovující. Pokud sečteme požadavek na velké změny a názor, že Metodika je nevyhovující, požaduje podstatné přepracování Metodiky celkem téměř 73 % respondentů.

Klíčová slova

metodika, strategické dokumenty, veřejná správa, místní správa a samospráva

Annotation

The Ministry of Finance of the Czech Republic has prepared a document „Methodology of public strategies creation“ (Methodology) which should support the creation of all strategic documents on all levels of public administrations and local self-governance. The Methodology consists of 6 chapters; the process of the public strategy creation divides into 7 phases. The contribution deals with the point of view of the representatives of local communities and their associations (micro regions and Local active groups. The representatives evaluated the parts of the Methodology from the point of view of the importance, comprehensibility, and practical applicability. The analysis is based on the results of original survey. The evaluation of the Methodology was made through the questionnaires and controlled dialogues. There were 125 respondents chosen adequately the number of communities in all regions of the Czech Republic. The question form consisted from 23 questions in 4 sections. Only a low percentage (4 %) of the responders was satisfied with the Methodology. The most frequent evaluation was “big changes are necessary” (50.4 %); great number of the responders evaluated the document as “unsatisfactory” (22.4 %). The call for a substantial revision is strong e.g. the sum of the negative evaluation gives nearly 73 %.

Key words*methodology, strategic documents, public administration, local government and self-government***JEL classification:** R58**Úvod**

Zvýšení efektivity a konkurence schopnosti regionů je zatím nenaplněný cíl EU. Přetrvávají rozdíly mezi státy a zejména mezi kraji a to i v České republice (Svatošová, Boháčková, 2012; Ulltveit-Moe, 2007). Regionální politika má za úkol podporovat rozvoj ekonomicky podprůměrných regionů (Wiberg, 2011). Vedle ekonomických a sociálních a environmentálních faktorů, které ovlivňují konkurenceschopnost území, je jedním ze základních konkurenčních výhod rovněž kvalita veřejné správy. Strategické řízení rozvoje území proto vyžaduje koordinaci strategií a koncepcí navrhovaných a realizovaných jednotlivými úrovněmi veřejné správy (Jetmar, Kadeřábková, 2010).

Cílem strategického řízení je predikce budoucí situace a efektivní přechod na nové podmínky (Dortmans, 2005). Strategické řízení je v České republice intenzivně zaváděno od druhé poloviny devadesátých let minulého století. Od této doby byly pro potřeby rozvoje obcí a regionů zpracovány stovky strategických plánů, jejichž výsledná kvalita je silně variabilní. (Novák, 2012)

Pro proces přípravy strategických dokumentů na různých úrovních státní správy neexistuje v České republice jednotný metodický postup. Pro zlepšení tohoto stavu zadalo MF ČR veřejnou zakázku na vypracování „Metodiky přípravy veřejných strategií“ (dále jen Metodika).

Před uvedením do praxe, ev. začlenění do návrhu zákona, zadalo MF ČR provedení ověření využitelnosti Metodiky na různých úrovních státní správy. Autorky příspěvku se podílely na evaluaci funkčnosti Metodiky pro potřeby malých obcí a jejich sdružení na základě její komplexní analýzy. Metodika (Ministerstvo financí, 2012) obsahuje 6 kapitol (tab. 3).

V tištěné podobě má celkem 108 stran. Na portálu veřejných strategií (www.verejne-strategie.cz) jsou k dispozici nástroje a šablony použitelné při tvorbě strategií.

Metodika navrhuje proces tvorby veřejné strategie uskutečnit v 7 fázích (tab. 4). Protože není jisté, zda představitelé obcí budou schopni a ochotni s tímto dokumentem pracovat, bylo provedeno dotazníkové šetření mezi zástupci obcí a představiteli místních akčních skupin (MAS). Příspěvek obsahuje názory respondentů na Metodiku jako celek a na její jednotlivé části.

Metodika a cíl

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 125 respondentů. Cílovou skupinu tvořili především zástupci malých obcí a MAS. Výběr respondentů byl proveden tak, aby byly získány názory cílové skupiny napříč celým územím České republiky a vycházel ze socioekonomické analýzy krajů ČR, obecně řečeno z identifikace a popisu regionů (tab. 1).

Dotazník obsahoval 23 strukturovaných otázek. Z hlediska sledovaného cíle byl rozdělen do čtyř částí. První část (A) se skládala z 8 otázek a byla zaměřena na získání základních údajů o respondentovi, druhou část (B) tvořilo 7 otázek, které se zabývaly srozumitelností a uživatelskou vstřícností celé Metodiky, třetí část (C) měla jen dvě výrazně strukturované otázky, zaměřené na strukturu, logiku a návaznost všech kapitol a fází, které jsou v Metodice uvedeny. Poslední čtvrtá část (E) dotazníku byla tvořena 6 otázkami a byla zaměřena na identifikaci anonymního hodnotitele. Pro tento příspěvek jsou nejdůležitější odpovědi v části B a C.

Tab. 1: Počty obcí a hodnotitelů zahrnutých do statistického šetření

NUTS 2	NUTS 3	Počet hodnotitelů	Počet obcí
Praha	Hl. m. Praha	--	1
Střední Čechy	Středočeský kraj (STČ)	23	1 145
Jihozápad	Jihočeský kraj (JHČ)	13	623
	Plzeňský kraj (PLK)	10	501
Severozápad	Karlovarský kraj (KVK)	3	132
	Ústecký kraj (ULK)	7	354
Severovýchod	Liberecký kraj (LBK)	4	215
	Královéhradecký kraj (HKK)	9	448
	Pardubický kraj (PAK)	9	451
Jihovýchod	Kraj Vysočina (VYS)	14	704
	Jihomoravský kraj (JHM)	13	673
Střední Morava	Olomoucký kraj (OLK)	8	399
	Zlínský kraj (ZLK)	6	305
Moravskoslezsko	Moravskoslezský kraj (MSK)	6	299
Celkem		125	6 250

Zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování

Statistické vyhodnocování dat bylo provedeno na základě: jednorozměrné analýzy, která vycházela z rozdělení četností a výpočtu popisných charakteristik. Více k analýze kvalitativních znaků v publikaci Řezanková (2007).

Statistické výpočty byly provedeny v prostředí statistického software SPSS, verze 19.

Splnění cíle Metodiky, popsané v jejím úvodu i formulované zadavatelem hodnocení bylo prokazováno testováním tří pracovních hypotéz:

PH₁: Metodiku lze využít pro splnění cílů formulovaných Zadavatelem bez dalších úprav.

PH₂: Metodiku lze využít pro splnění cílů formulovaných Zadavatelem s menšími úpravami.

PH₃: Metodiku lze využít pro splnění cílů formulovaných Zadavatelem pouze se zásadními úpravami.

Výsledky a diskuse

Všichni respondenti přistupovali k vyplňování dotazníků odpovědně a se zájmem. Podle socio-demografických charakteristik měli vzdělání střední a vysokoškolské, praxi na pozici vedení obce nebo MAS (většinou 1–2 volební období), průměrný věk 42 let. Skupina respondentů se dá považovat za dostatečně kvalifikovanou. Zastoupení krajů odpovídá počtu obcí v krajích (tab. 1).

Hodnocení Metodiky celkově

Celkové hodnocení Metodiky nebylo pozitivní. Velmi malé procento (4 %) respondentů považuje Metodiku za celkově vyhovující. Nejčastější hodnocení bylo „je potřeba provést velké změny“ (50,4 %). Poměrně velký počet dotazovaných (22,4 %) považuje dokument za nevyhovující (tab. 2). Pokud sečteme požadavek na velké změny a názor, že je Metodika „nevyhovující“, požaduje podstatné přepracování Metodiky celkem téměř 73 % respondentů. Zbytek by se spokojil s malými ev. žádnými změnami.

Tab. 2: Pro potřeby obcí je Metodika jako metodický materiál

	Absolutní četnost	Relativní četnost %
Vyhovující	5	4,0
Je potřeba provést malé změny	29	23,2
Je potřeba provést velké změny	63	50,4
Nevyhovující	28	22,4
Celkem	125	100,0

Zdroj: vlastní výpočty na základě dotazníkového šetření

Hodnocení kapitol Metodiky

Jako zásadní byla hodnocena nejčastěji kapitola 3 „Proces tvorby strategického dokumentu“ (60,8 % respondentů), druhá v pořadí byla kapitola 4 „Aplikace procesu tvorby strategického dokumentu“ (42,4 % respondentů). Kapitola 1 a 5 považovalo za zásadní shodně 15,2 % respondentů (tab. 3). Kapitola 3 zahrnuje 7 fází tvorby strategického dokumentu. Hodnocení těchto fází viz dále.

Tab. 3: Zhodnoťte, které kapitoly Metodiky mají pro tvorbu strategie na úrovni obce zásadní význam (% respondentů, kteří vyjádřili tento názor)

Kapitola 1 Úvod	Kapitola 2 Principy tvorby veřejných strategií	Kapitola 3 Proces tvorba strategického dokumentu	Kapitola 4 Aplikace procesu tvorby strategického dokumentu	Kapitola 5 Slovník pojmů	Kapitola 6 Nástroje a šablony
15,2	30,4	60,8	42,4	15,2	28,8

Zdroj: vlastní výpočty na základě dotazníkového šetření

Hodnocení fází Metodiky

Obsah procesů byl hodnocen přiřazením váhy důležitosti a kvality metodického zpracování každé ze sedmi fází procesu tvorby strategie. Hodnocení bylo provedeno stejným způsobem jako školní známkování: 1 – nejdůležitější, resp. nejkvalitněji zpracované; 5 – nejméně důležité, resp. nejhůř zpracované.

V průměru lepší známku dostalo hodnocení důležitosti. Zpracování je hodnoceno o 0,4 stupně hůř. Za nejméně důležitou je považována fáze nastavení projektu. Na toto hodnocení mohla mít vliv i kvalita zpracování, která je s minimálním rozdílem druhá nejhorší. Za nejdůležitější považovali respondenti fázi implementace, financování a vyhodnocování strategie (tab. 4).

Tab. 4: Hodnocení fází kapitol Metodiky

	Důležitost	Zpracování	Průměrná známka
Fáze identifikace potřeby tvorby strategie	2,09	2,38	2,06
Fáze nastavení projektu	2,46	2,53	2,49
Analytická a prognostická fáze	1,81	2,54	2,17
Fáze stanovení strategického směřování, priorit a variant	1,84	2,36	2,10
Fáze rozpracování strategie	1,67	2,36	2,02
Fáze nastavení implementace, financování a vyhodnocování strategie	1,63	2,41	2,02
Fáze schvalování strategie	1,98	2,29	2,14
<i>Průměrné hodnocení</i>	1,93	2,36	2,14

Zdroj: vlastní výpočty na základě dotazníkového šetření

Diskuse

Jetmar a Kadeřábková, 2010 zkoumali zpracování reálných strategických dokumentů v ČR. Podle jejich zjištění se projevovalo:

1) odlišné chápání jejich role ze strany pořizovatelů a zpracovatelů; 2) rozdílná metodika konstrukce strategického dokumentu; 3) odlišný přístup ke koncepčnímu zacílení a formulování návrhových částí dokumentů. Jako řešení navrhují uspořádání metod a technik strategického plánování uplatňovaných na jednotlivých úrovních veřejné správy, tak aby územní samospráva mohla implementovat jednotlivé dokumenty z hlediska jejich záměrů avšak dle místních podmínek. Tento návrh lze chápat jako předstupeň k požadavku vytvoření jediné společné metodiky.

Z předkládaného hodnocení Metodiky vyplývá, že je potřebná a dobře zpracovaná. Problémem je její implementace na nejnižší úrovni státní správy. Zároveň je zřejmě důležité propojení koncepční činnosti na všech úrovních, sjednocení pojmů, atd.

Většina metodik i zpracovaných strategických plánů obsahuje dvě základní části: profil obce nebo regionu a SWOT analýzu, ale je vhodné použít i další nástroje (Novák, 2010). Informace o současném stavu vedou spíše k reakci na současnou, popř. minulou situaci, zatímco strategické plány by měly řešit situaci v budoucnosti (Fidler, 2011). Dortmunds (2005) navrhuje spojení informací o minulosti a budoucnosti pomocí tzv. strategických plánovacích map. Posuzovaná Metodika obsahuje pohledy do minulosti i do budoucnosti v Analytické a prognostické fázi.

O kvalitě navrhované Metodiky budou vypovídat strategické dokumenty, které budou na jejím základě vytvořeny. Není to ovšem přímý ukazatel, protože kvalita výsledného produktu závisí i na jiných faktorech, např. na vzdělání, zkušenostech a schopnostech tvůrců, přijetí elementárních manažerských zásad (Novák, 2012), orientaci rozhodovatele na dlouhodobé plánování a dostatku zdrojů (Harris, 2006), množství a kvalitě disponibilních informací, místních podmínkách, atd.

Závěry

Hodnocení Metodiky jako nástroje pro tvorbu strategií na úrovni malých obcí a MAS bylo provedeno na vybranou skupinou hodnotitelů – starostů obcí a vedoucích pracovníků MAS. Hodnocení Metodiky probíhalo ve formě anonymního dotazníku a rovněž i ve formě řízené diskuse.

Na otázku zda Metodika vyhovuje pracovní hypotéze PH₁ odpovědělo pouze 4% respondentů kladně (tab. 2). Hodnotitelé hodnotí Metodiku jako obsáhlou, složitou, pro malou a střední obec nevyhovující.

Využití Metodiky s provedením malých změn ve smyslu tvrzení pracovní hypotézy PH₂, tj. s menšími změnami obsahu kapitol nebo grafických prvků, které nenaruší komplexnost 7 fází Metodiky formulované v šesti kapitolách Metodiky doporučuje 23,2 % dotázaných. Na základě tohoto hodnocení lze zamítnout pracovní hypotézu PH₂.

Provedení zásadních změn ve smyslu pracovní hypotézy PH₃, kdy dojde ke změnám v obsahu 6 kapitol a 7 fázích Metodiky doporučuje 50,4 % hodnotitelů. K tomuto číslu lze připočítat 22,4 % hodnocení „nevyhovující“. Na základě tohoto hodnocení lze přijmout pracovní hypotézu PH₃, tj. potvrdit, že Metodika v předloženém obsahu a formě není vhodná pro určenou cílovou skupinu.

Zamítavý výsledek hodnocení ovšem neznamená, že je Metodika špatně zpracovaná. Znamená to, že není vhodná pro danou cílovou skupinu uživatelů. Posouzení vhodnosti pro jinou skupinu by vyžadovalo nové šetření, zejména jinou skupinu respondentů.

Za zásadní je považována kapitola 3 „Proces nastavení tvorby veřejných strategií“, která obsahuje 7 fází tohoto procesu. Za nejdůležitější fázi respondenti považovali fázi implementace, financování a vyhodnocování strategie, její zpracování pak spíše za průměrné.

Literatura

- [1] DORTMANS, P.J. Forecasting, backcasting, migration landscapes and strategic planning maps. *Futures*, 2005, Volume 37, Issue 4, pp. 273-285.
- [2] FIDLER, D. Foresights defined as a component of Strategic Management, *Futures*, 2011, Volume 43, Issue 5, pp. 540-544.
- [3] HARRIS L.C., Ogbonna E. Initiating Strategic Planning. *Journal of Business Research*, 2006, Volume 41, Issue 1, pp. 100-111. DOI: 10.1016/j.jbusres.2005.02.003.
- [4] JETMAR, M., KADERÁBKOVÁ, J. Strategické řízení ve veřejné správě jako faktor ovlivňující konkurenceschopnost. In *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN978-80-210-5210-9.
- [5] Ministerstvo financí. *Metodika přípravy veřejných strategií*. [online]. [cit. 2013-3-15]. Dostupný z <http://www.verejne-strategie.cz/uploads/news/metodika-pripravy-verejnych-strategii_listopad-2012.pdf>.
- [6] NOVÁK, D.W. Strategické plány rozvoje obcí a regionů a hodnocení jejich kvality. In *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN978-80-210-5210-9.
- [7] ŘEZANKOVÁ, H. *Analýza dat z dotazníkového šetření*. Praha: Profesional Publishing. 2007. ISBN 978-80-86946-49-8.
- [8] SVATOŠOVÁ, L., BOHÁČKOVÁ, I. Metodologické přístupy k hodnocení regionálních disparit. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [9] ULLTVEIT-MOE, K. H.: Regional policy design: An analysis of relocation, efficiency and equity. *European Economic Review*, 2007, Volume 51, Issue 6, pp. 1443–1467.
- [10] WIBERG, M.: Political participation, regional policy and the location of industry. *Regional Science and Urban Economics*, 2011, Volume 41, Issue 5, pp. 465–475.

Příspěvek byl zpracován v rámci interního grantu České zemědělské univerzity číslo 20131022.

ZVYŠOVANIE KONKURENCIESCHOPNOSTI REGIÓNU NA ZÁKLADE UPLATŇOVANIA INOVATÍVNYCH PRÍSTUPOV K MARKETINGU – BRANDING NIAGARA REGION

THE REGIONAL COMPETITIVENESS INCREASE BY THE IMPLEMENTATION OF THE INNOVATIVE MARKETING APPROACHES – BRANDING OF NIAGARA REGION

ING. MARICA MAZUREKOVÁ

Inštitút ekonomických vied	Institute of Economic Sciences
Centrum vedy a výskumu	Centre for Science and Research
Ekonomická fakulta	Faculty of Economics
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici	Matej Bel University Banská Bystrica
✉ Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic	
E-mail: marica.mazurekova@umb.sk	

Anotácia

Marketing území je jedným z nástrojov tvorby a udržania konkurenčnej výhody územia na základe využitia potenciálu územia (komparatívnej výhody). Jeho cieľom je rozvoj územia, využitie potenciálu trhu s cieľom skvalitnenia života miestneho obyvateľstva, vytvorenie kvalitného a trvalo udržateľného životného prostredia územia, ekonomický rast a sociálny rozvoj. Na rozvoj území v minulosti existovalo a v súčasnosti existuje viacero názorov a tieto sa prejavili následne i v uplatňovaní marketing území. Niektoré prístupy sú zamerané na tzv. neoklasický prístup k tvorbe marketingových stratégií s využitím tradičného prístupu k marketingu (založeným na využití marketingového mixu územia), ale vznikajú i nové pohľady na marketing území, ktoré sa zameriavajú na spotrebiteľa a jeho preferencie, lojalnosť a prinášajú efekty pre územie z hľadiska dlhodobého účinku. V minulosti existovali aj názory, ktoré považovali marketing území za neefektívny, v súčasnosti sú ale tieto názory prekonané. Tieto názory sa prejavujú najmä v období krízy, ktorá môže byť ekonomickou krízou alebo iným druhom krízy (spôsobená pričinením človeka alebo náhodne). Naším cieľom je vyvrátiť tento názor a poukázať na nevyhnutnosť marketingu územia najmä v období ekonomickej stagnácie, ale aj v období konjunktúry s cieľom zlepšenia konkurencieschopnosti územia. Prípadová štúdia z Kanady, ktorá má skúsenosti s inovatívnym prístupom k marketingu (Niagara Region) môže byť dobrým štartom a príkladom pre iné krajiny, napr. Slovensko alebo Česká republika.

Kľúčové slová

konkurencieschopnosť území, konkurenčná výhoda, komparatívna výhoda, inovatívny marketing územia, branding, place marketing

Annotation

Marketing of territories is one of major tools of the creation and sustainability of territorial competitiveness based on the implementation of territorial comparative advantage. Its goal is development of territory, the utilization of territorial market potential in order to improve the quality of life of local people, creation of sustainable living environment at the high qualitative level with the economic and social growth potential. The territorial development has been in the past influenced by several ideological streams and they have influenced the view on marketing of territories. Some approaches were based on the so called „neoclassical“ approach to the marketing strategies formation, which were based on the traditional marketing (by using of marketing mix of territory). However, there also exist new approaches to marketing of territories, which are focused on a supplier and his/her preferences, loyalty, and these approaches influence positively a territory in the long-term perspective. In the past, there existed opinions that marketing of territories is non-effective, but these ideas are overcome. This opinion is valid especially in the time of crisis, which could be

economic crisis or other type of crisis (man made or inflicted). Our goal is to disconfirm this opinion and to point out at the necessity of territorial marketing especially during the period of economic stagnation or specific crisis in order to improve territorial competitiveness. The case study from Canada, which is experienced in the innovative approach to marketing (Niagara Region), might be a good starting point for other countries as for example Slovakia.

Key words

competitiveness of territories, competitive advantage, comparative advantage, territorial innovative marketing, branding, place marketing

JEL classification: M31

Úvod

Konkurencieschopnosť sa v súčasnosti prejavuje nielen medzi ekonomickými subjektmi, ale aj medzi krajinami, regiónmi a mestami. Najmä v súčasnosti, keď je celosvetová ekonomika poznamenaná hlbokou ekonomickou krízou, ktorá sa prejavuje na všetkých kontinentoch v rôznej intenzite, je otázka konkurencieschopnosti a nových pohľadov na ekonomiku, jej rozvoj veľmi aktuálna. Inovatívnosť, kreativita, snaha zvýšiť konkurencieschopnosť, to sú momentálne jedny z najviac používaných tém v ekonomike a je zaujímavé, že mnohé krajiny, ktoré boli schopné tieto nové cesty k ekonomickej konsolidácii a skvalitneniu života svojich obyvateľov absolvovať, resp. s nimi začali, napr. škandinávске krajiny v Európe, dosahujú výrazný úspech. Cieľom práce je objasniť a zdôvodniť nové a kreatívne prístupy k marketingu území a vysvetliť princípy konkurencieschopnosti a nutnosť inovatívneho prístupu k marketingu, predovšetkým vysvetliť niektoré možnosti využívania place marketingu, place branding v územiach nielen na základe existujúcej teórie, ale najmä praktických skúseností z Kanady – Niagara Region a tvorby Brand Niagara.

Metódou zvolenou v prístupe k tejto štúdiu je prípadová štúdia, ktorá bola študovaná a získaná na základe výskumu v Kanade a cieľených rozhovorov (primárny výskum) s predstaviteľmi Niagara Region, stretnutí marketingových odborníkov počas príprav Brand Niagara, rozhovorov s odborníkmi z praxe i akademikmi (University Waterloo a Brock University) a predstaviteľmi CTC (Kanadskej turistickej komisie). Sekundárny výskum bol realizovaný počas študijného pobytu v Kanade v priebehu pôsobenia na University of Waterloo. Sekundárny výskum bol zameraný na preštudovanie správ a marketingových štúdií o Niagara Region ako i materiálov a štúdií, ktoré boli dostupné nielen na internete, ale aj v knižnici menovaných univerzít.

1. Teoretické vymedzenie konkurencieschopnosti

Princíp konkurencieschopnosti v ekonomike a manažmente sú založené na ekonomických teóriách Adama Smitha, Davida Ricarda, Schumpetera, Portera, Hunta, ktorí významne prispeli k teórii konkurencieschopnosti. Hunt (2000) ako autorka tzv. „Resource-Advantage Theory (RA), teória konkurenčnej výhody založenej na zdrojoch, prispela k rozvinutiu ďalších názorov na teóriu konkurencieschopnosti a novú teóriu konkurencieschopnosti v marketingu, manažmente, podnikaní a ekonomike. Resource-advantage theory (RA) je založená na teórii konkurencieschopnosti a inovácií, ktorú rozpracoval Schumpeter a ktorá bola neskôr zahrnutá aj do marketingovej teórie ako tzv. Heterogénna teória dopytu. Zdôrazňovala význam segmentácie dopytu podporujúcej rast konkurenčnej a komparatívnej výhody. Teória konkurencieschopnosti založenej na zdrojoch, na rozdiel od neoklasickej teórie maximalizácie úžitku (Pareto, Walras), rozvinula myšlienku, že napriek snahe dosiahnutia maximalizácie zisku, firmy musia čeliť problému nedostatočnej znalosti trhu a jeho faktorov ako sú napr. konkurenti, trhové segmenty, dodávatelia a technológie. Tieto faktory nie sú len dôležitými zdrojmi komparatívnej výhody, ale sú aj zdrojmi vedomostí, organizačnej kultúry, procesov a organizačných štruktúr.

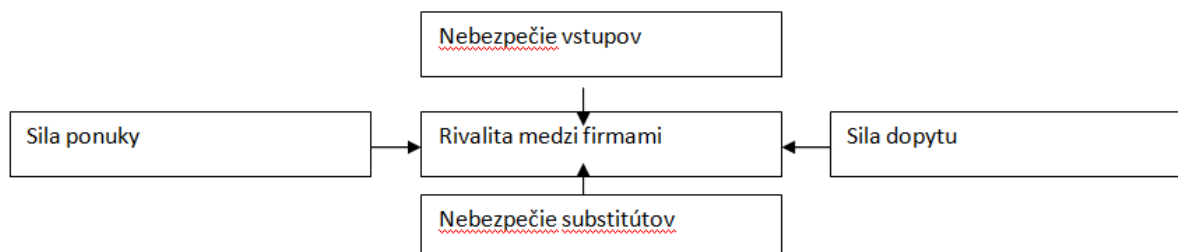
Konkurencieschopnosť možno definovať „ako schopnosť podnikov, odvetví, regiónov, národov a nadnárodných regiónov generovať vysokú úroveň príjmov a zamestnanosti (Skokan, 2004, s. 61). Viacerí autori ako Kadeřábková (2003), Cellini a Soci (2002) pokladajú konkurencieschopnosť za najdôležitejší faktor úspešnosti. OECD (1997) chápe konkurencieschopnosť ako „schopnosť regiónu produkovať výrobky a služby, ktoré sa predávajú na medzinárodných trhoch a tvoriť vysoké a udržateľné príjmy za vysokej zamestnanosti. V definícii Skokana (2004, s. 61) sa prejavuje nielen ekonomický aspekt ziskovosti, ale aj udržateľnosť a tvorba pracovných miest, zlepšovanie životnej úrovne obyvateľstva, koncepty, ktoré majú i mikroekonomický charakter i makroekonomický charakter. Princípy konkurencieschopnosti, komparatívnej a konkurenčnej výhody diskutovali aj Mankiw (2009), Varian (2010), Samuelson a Nordhaus (1995), Henderson et al. (1991), Holman (2002), Frank (1995), Nezval (2004), atď. Význam trhu a konkurencieschopnosti napr. zdôraznil Fuchs (2001, s. 18), ktorý konštatoval, že „trh sa stáva centrom celého hospodárskeho systému, sprostredkuje styky jednotlivých subjektov, je nástrojom koordinácie hospodárstva.“

Konkurencieschopnosť možno všeobecne spájať s ekonomickým rastom v interaktívnom procese spoločenských, politických a inštitucionálnych zmien. Multidisciplinárny prístup k štúdiu konkurencie sa prejavil aj v myšlienkových prúdoch a epistemologickom prístupe k štúdiu konkurencie, kde sa prejavili najmä tieto tri prúdy:

- štúdium konkurenčnej výhody/cenová konkurencia
- štúdium konkurenčnej výhody z manažérskej perspektívy
- štúdium konkurenčnej výhody zo sociálneho a kultúrneho hľadiska

Konkurencieschopnosť je nutné ponímať z dvoch uhlov pohľadu – v prvom rade, čo konkurencieschopnosť je, ale ktoré faktory majú vplyv na konkurencieschopnosť. Konkurencieschopnosť sa prejavuje medzi jednotlivými firmami, krajinami, finálnymi výrobkami, službami a pod. Za základ stratégie konkurencieschopnosti považoval Porter (1980) 5 síl, ktoré charakterizoval ako konkurenčné prostredie, dopyt, ponuku, rivalitu medzi existujúcimi firmami a nebezpečenstvo substitúcie (Schéma 1).

Schéma 1: Sily konkurencieschopnosti podľa Portera (1980).



Zdroj: Porter, M. 1980. *Competitive Strategy*.

Z územného hľadiska, na základe charakteristík konkurencieschopnosti, ktoré definoval Porter (1996, s. 166) je ekonomická konkurencieschopnosť územia založená na týchto podmienkach alebo silách:

- faktorové podmienky (pozícia krajiny alebo územia z hľadiska faktorov produkcie – práca, pôda a kapitál), kde zahrnul z hľadiska kapitálu i ľudský kapitál, t.j. vzdelaná pracovná sila a tiež infraštruktúru,
- podmienky dopytu (domáci dopyt po výrobkoch a službách v území),
- podporné činnosti,
- stratégia, štruktúra a rivalita (systém riadenia, manažment, ktorý sa využíva na domacom i zahraničnom trhu).

Porter definoval konkurencieschopnosť v podmienkach výroby, ale princípy konkurencieschopnosti, ktoré definoval sú uplatniteľné aj na územnom princípe pri definovaní konkurencieschopnosti území a môže ísť o rôzne typy území, ktoré si v súčasnosti konkurujú, napr. kontinenty, krajiny, regióny alebo mestá. Vzhľadom na územie, ktoré je súhrnom pôsobenia viacerých firiem, je marketingové hľadisko komplexným produktom vytvárajúcim dopyt na základe ponuky (prírodné faktory, umelo

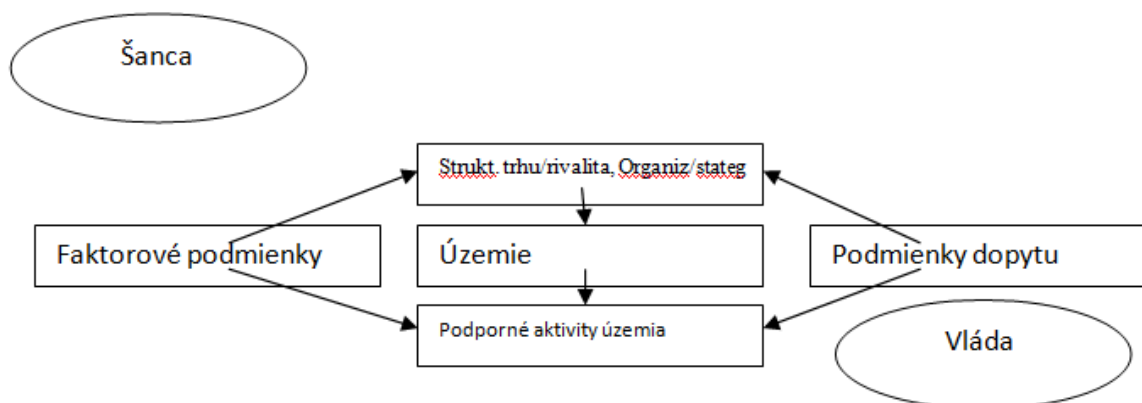
vytvorené, endogénne, exogénne). V rámci produktu územie sa realizujú procesy a pôsobia sily ako v prípade firiem. V územiach dochádza k rivalite medzi jednotlivými firmami, ale táto rivalita existuje i navonok, medzi územiami, kde sa prejavuje nebezpečie existencie substitútov. Sila dopytu závisí od viacerých faktorov, napr. od ceny, alokácie územia, hlavne motivácie subjektov dopytu, ale i marketingovej stratégie územia.

Prvá sila konkurencieschopnosti – nebezpečie vstupov predstavuje obmedzenia a bariéry, ktoré zamedzujú konkurencieschopnosť – napr. distribučná sieť, infraštruktúra, politika vlády alebo samosprávy, bariéry uplatňovania efektívnej marketingovej politiky, produktová diferenciácia, kapitálové náklady a pod.

Tieto faktory ovplyvňujú cenovú konkurencieschopnosť a dôraz sa kladie najmä na produktovú diferenciáciu a podiel na trhu. V rámci produktu územie je preto komplikované kontrolovať a riadiť všetky vstupy a zabezpečiť optimálnu kooperáciu zainteresovaných subjektov územia, subjektov verejného a súkromného sektora a kooperáciu miestneho obyvateľstva, ktoré je zdrojom nielen pracovných síl a vytvára hodnoty pre územie, ale je aj spoluvorcom produktu územia, napr. svojím podielom na ekonomických a sociálnych aktivitách v území a na tvorbe pozitívneho imidžu územia.

Porter (1990) v knihe „Konkurenčná výhoda národov“ uvádza, že úspech nezávisí len na stratégii a pozícii, ale aj na vplyve prostredia a to nielen vnútorného, ale aj vonkajšieho. Prostredie môže vytvárať často i negatívne externality, napr. krízy. Regióny, územia sú teda zdrojom úspechu, pretože poskytujú inovatívne, dynamické a konkurencieschopné prostredie. Okrem štyroch faktorov úspechu územia (faktorové podmienky, dopyt, podporné činnosti, stratégia, štruktúra dopytu a rivalita), ktoré už boli spomenuté, zdôraznil aj dve podmienky, ktoré sú veľmi dôležité pre konkurencieschopnosť a tými sú šanca a vládna politika. Schéma 2 znázorňuje spolupôsobenie týchto síl na konkurencieschopnosť územia.

Schéma 2: Spolupôsobenie síl na konkurencieschopnosť územia



Zdroj: Porter (1990).

K ďalším faktorom, ktoré vplyvajú na konkurencieschopnosť územia patrí napr. existujúce prírodné prostredie a geografická charakteristika územia, kultúrne a historické zdroje, kapitálové zdroje (napr. finančný a ľudský kapitál), infraštruktúra. Dopyt po produkte územia je závislý od rozsahu a štruktúry trhu, charakteru a štruktúry ponuky a motivácie spotrebiteľov, ktorými sú nielen obyvatelia, ktorí na území žijú a pracujú, ale aj návštevníci územia, ktorých motívy návštevy a spotreby produktu územia môžu byť založené na podnikateľských úmysloch, resp. voľnočasových aktivitách (cestovný ruch a pod.). Pri uplatňovaní faktorov rastu konkurencieschopnosti by mali napomáhať podľa horeuvedenej schémy a Porterovej koncepcie i šanca a vláda, čo môžeme chápať aj ako využitie inovatívneho prístupu a nových myšlienok, napr. pri tvorbe konkurencieschopnej marketingovej stratégie alebo tzv. place brand stratégie za podpory miestnej regionálnej samosprávy, ale i spôsob riadenia a politiky zo strany štátu, územnej samosprávy a jej prínos k riešeniu

ekonomických problémov územia. Z toho dôvodu by sme chceli zdôrazniť význam tzv. place branding, alebo branding území, ktorý začal za posledné desaťročie zaujímať nielen marketérov, geografov, ekonómov, ale i politikov. Mnohé krajiny začali venovať čoraz väčšiu pozornosť dôvodom, prečo sú faktory úspechu často spájané s územiaми, miestami, kde sa nachádzajú úspešné firmy, vzdelávacie inštitúcie, zdravotnícke zariadenia, moderná dopravná infraštruktúra, uznávaný výskum, vývoj a kde sa sústreďujú talentovaní ľudia a prichádzajú návštevníci, noví investori.

Crouch a Ritchie (2003) stanovili kroky k úspechu územia v konkurenčnom boji podľa nasledovnej schémy (Schéma 3).

Schéma 3: Kroky k úspechu a konkurencieschopnosti územia



Zdroj: Crouch, Ritchie (2003).

Crouch a Ritchie (2003) vo svojom modeli konkurencieschopnosti území došli k záveru, že dôležitá je nielen existencia zdrojov konkurencieschopnosti, ale aj ich využitie a procesy, ktoré v území v procese využitia zdrojov prebiehajú, t.j. napr. marketingová činnosť, manažment, strategická spolupráca súkromného a verejného sektora a pod. Dôležité sú nielen zdroje komparatívnej výhody, t.j. kapitálové zdroje, infraštruktúra, prírodné zdroje, ľudský kapitál, ale aj ich využitie, čo zdôraznil aj Smeral (1996), ale aj Vaňová (2006) a pod. Manažérske procesy ako marketing, manažment, ale i branding, financovanie, spájanie partnerov v partnerstvách pri riadení a rozvoji území, prenos inovatívnych technológií a procesov riadenia, vytváranie inteligenčných centier a klastrov sú novými alebo inovovanými prístupmi k modernému riadeniu území s cieľom ich lepšieho ekonomického rozvoja a rastu blahobytu obyvateľov. Jedným z možných nových prístupov k marketingu území a manažmentu je branding, ktorú by sme chceli vysvetliť najmä z dôvodu prepojenia branding území, place branding ako inovatívneho prístupu k marketingu území.

2. Inovatívny prístup k marketingu územia – place branding

Inovatívne aktivity a konkurencieschopnosť sú ovplyvnené vedomostnou ekonomikou a tlakom na prenos vedomostí do ekonomiky, spoločnosti. Konkurencieschopnosť a inovácie sú prepojené, nakoľko inovácie sú základom konkurencieschopnosti. Nové znalosti a vedomosti sú konkurenčným nástrojom inovácií v novej post-kapitalistickej spoločnosti založenej na znalostnej ekonomike. Drucker (1993, s. 38) poznamenal, že “vedomosti sú významným zdrojom v súčasnosti”; ale dôležité nie je len existencia vedomostí, ale ich použitie v prospech firiem, regiónov a krajín. Postupný prechod spoločnosti a ekonomiky z obdobia Fordizmu a post-Fordizmu znamenal prechod od industriálnej spoločnosti a ekonomiky na ekonomiku založenú prevažne na službách a na procesoch, riadiacich chod jednotlivých činností vo forme manažmentu, marketingu, produktovej, procesnej a marketingovej inovácii, ale i inštitucionálnej inovácii.

Z důvodu, že cieľom našej práce je diskusia o konkurencieschopnosti na základe uplatňovania inovatívnych prístupov k marketingu, pokladáme prístup inovatívnosti na inštitucionálnej úrovni zamerané na nový prístup k marketingu území sa východisko pre diskusiu a objasnenie nového prístupu k marketingu území, ktorý môžeme nazvať place (destinačný) branding alebo place (destinačný) marketing, kde je dôležité vysvetlenie tohto konceptu a hľadanie podobných príkladov úspešného marketingu území, ktorý bol založený na využívaní konkurenčnej výhody území.

Konkurenčnú výhodu podľa niektorých autorov (Asheim, Isaksen, 1997; Porter, 1998) je možné vytvoriť na základe územne lokalizovaných a často neekonomických faktorov. Ak je konkurenčná výhoda zohľadnená v strategickom marketingovom pláne a je v súlade s víziou rozvoja územia a „snaží sa dosiahnuť strategickú výhodu tak, že svoju ponuku pevne umiestni v mysliach zákazníkov v porovnaní s ponukou konkurencie (Vaňová, 2006, s. 83), má predpoklad zabezpečiť úspech územia v konkurenčnom boji. Existencia konkurenčnej výhody a najmä jej využitie rozhoduje o úspešnosti regiónu. Definíciu konkurenčnej výhody možno chápať na základe Porterových generických stratégií, ktoré vyzdvihli vodcovstvo v stratégii, diferenciáciu a špecializáciu (1985, s. 11). Konkurenčná výhoda sa zameriava na tri ciele – uspokojovanie potrieb zákazníkov alebo v prípade územia užívateľov územia, efektívne využívanie zdrojov územia, tvorba pozície v rámci určitej sietí hodnôt, kde je nutné skúmať aj motiváciu užívateľa územia, akú hodnotu očakáva od územia, kde je možné očakávať i špecifické produkty, služby, kvalitné životné prostredie, kvalitnú infraštruktúru, výhodné podmienky na podnikanie, pozitívny imidž a pod.

Porter (1998, s. 78) tvrdí, že „stále komparatívne výhody v globálnej ekonomike sú založené na miestnych princípoch – vedomosti, vzťahy, motivácie – to je vlastne to, čo konkurencia môže ťažko kopírovať“. Na týchto princípoch je založená aj celá koncepcia brandingu zameraná na územné celky a nie na výrobky, hoci pôvod tejto koncepcie je vo výrobe a medzi prvými autormi, ktorí sa zaoberali brandingom vo výrobe boli napr. Aaker, Kapferer, Keller a pod. Tvorba hodnoty prostredníctvom procesu inovatívneho marketingu – brandingu a tvorba nadhodnoty, tzv. brand equity pre územie je prínosom nového prístupu k marketingu, plánovaniu a riadeniu územia. Thode a Maskulka (1998, s. 382) definujú brand equity ako situáciu, keď je „producent schopný predať za prémiovú cenu“. Pôvodne bol tento termín vytvorený v účtovníctve. V marketingu sa chápe tento koncept ako vzťah medzi zákazníkom a poskytovateľom produktu, služby, resp. napr. vzťah užívateľa územia k produktu územie, ak by sme diskutovali o území a brandingu územia.

Brand equity je možné vysvetliť na základe neoklasického prístupu a tzv. vzťahového prístupu, ktorý je založený na mikroekonomickej perspektíve a použití nástrojov marketingového mixu, napr. produkt územia, komunikácia, ľudský kapitál, cena a pod., avšak prístup vytvorenia vzťahu k územiu je inovatívny prístup k marketingu, ktorý zdôrazňuje nutnosť orientácie marketingu na potreby zákazníkov, t.j. užívateľov produktu územie, ktorí môžu byť obyvatelia, investori, potenciálni investori, návštevníci a pod. Z toho dôvodu je omylom, keď sa branding spája len s tvorbou značky a loga ako u výrobkov, pretože v územiach je branding spojený s oveľa širšími súvislosťami, ide o procesy, vzťahy, vytváranie nielen obrazu destinácie, ale aj jeho skutočné naplnenie, či vo vzťahu k obyvateľom územia, existujúcim a potenciálnym investorom, návštevníkom. Existencia konkurencie medzi územiami núti jednotlivé územia inovovať svoje marketingové stratégie, skvalitňovať podmienky podnikania pre podnikateľské subjekty a podmienky života miestnych obyvateľov. Z marketingového hľadiska je dôležitá tvorba imidžu, diferenciácia a tvorba konkurencieschopnej marketingovej pozície na trhu území, prenos dobrých príkladov z iných regiónov a ich skúseností (benchmarking). Príklady dobrej praxe a porovnanie prístupu v iných krajinách k inovatívnemu marketingu území, miest a regiónov môžu mať pozitívny vplyv na konkurencieschopnosť aj v iných krajinách, ak budú správne využité a pochopené. Jedným z takýchto pozitívnych príkladov praxe z Kanady je tvorba Brand Niagara a place marketing a place branding prístup, čo dokumentujeme v prípadovej štúdii získanej priamo v Niagara Region, Kanada.

3.Brand Niagara a případová štúdia z Kanady, Ontário (Brand Niagara and case study from Canada, Ontario)

The aim of the study was to obtain the information on branding in Niagara Region based on collection of secondary and some primary data. We tried to explain the reasons of branding in Niagara Region focused especially at product innovation. Based on two conducted surveys – Travel Activity and Motivation Survey (TAMS) from 2006 and a “return-to-sample” survey from 2007, we defined which tourism products were the most decisive in a region to be included into their branding strategy and in Brand Niagara Original.

In order to demonstrate the approach to the branding strategy preparation in Niagara Region, we shed light on the process of preparation of brand, logo, brand identity identification and co-operation of stakeholders in the region. The source of secondary data was the existing Niagara Original Brand as well as sources on internet. A case study was used with the aim to present specific characteristics of the region. Our research was conducted during multiple visits of Niagara Region and participation at the meetings of marketing experts involved in the preparation of Niagara Original Brand and discussions with experts from tourism industry and academics. This focus group methodology as a primary tool method enabled to explore deeper the developments and concepts behind the Niagara Original Brand process. The combination of primary and secondary research methods allowed us to obtain a broad picture of the process of brand creation and especially the outcome of it – Niagara Original Brand and product brand innovation opportunities for this region.

Niagara Region is situated at the Niagara Peninsula consists of 12 municipalities: Niagara Falls, Niagara-on-the-Lake, Fort Erie, St. Catharines, Port Colborne, Thorold, Wellfleet, Welland, West Lincoln, Pelham, Lincoln. In tourism product portfolio of this region are offered such products as wine tourism products (Niagara Winery Route), culinary tourism, cultural tourism (Shaw Festival), but this region is also familiar for such attractions as Casino Niagara, Welland Canal (technical attraction serving as the transportation facility as well as tourism attraction), wedding tourism product (Honey Moon Capital of the World). The region offers also historical sites (battleground between the United States and Great Britain in 1812, etc.). The competitive advantage is based on the proximity to the U.S.A. The icon of region is Niagara Falls; and in the concept of branding it means the place or characteristics, which is the most authentic and typical for the brand identity identification. The identity of this region has been described as “abundant, authentic, beginnings, history, inventive, one-of-a kind, rare, surprising, unexpected, unique, vivid, and accessible.”

Creation of brand image and brand identity requires a consistent and systematic approach and may “take many years to establish and brand image, establish name recognition and develop strong awareness of a destination or product (Morgan, Pritchard, Piggot, 2003). Success could be not only trend and novelty; it could be a loyalty to the traditional values and attributes implied in new marketing strategies and branding. A good example of a country with traditional values, which uses this strategic advantage in marketing, is Switzerland. Niagara Region in Canada, similarly as other regions or countries with tourism traditions, focused the attention at preparation of a competitive marketing strategy, product innovation and Brand Niagara Original is the result.

Concerning the innovation of tourism products in the existing marketing strategies and based on the above mentioned surveys – Travel Activity and Motivation Survey (TAMS) from 2006 and a “return-to-sample” survey from 2007, we obtained the following secondary research outcome. The a priori and a posteriori segmentation of the marketing products offered in marketing strategy of region confirmed a necessity of innovation of some tourism products, which have been later also included into the Brand Niagara Original.

The results of survey pointed at the fact that dinning, visiting local culinary attractions, organizing events with culinary content are very perspective and popular among visitors. Similarly as the countries with wine industry, orchards, natural beauties, food and wine festivals (France, Spain,

Portugal, Austria, Australia) also Niagara region has a potential for development of such a product strategy. This region is familiar for plentiful wineries (34 in Niagara Escarpment and 30 in Niagara-on-the-Lake), specialized themed international dining facilities, golfing facilities, etc. The result of research highlighted that the most popular activity is experiencing of local food (55,7-%). The reasons for tracing the patterns and characteristics of visitors' motivation and appeal were to explore the most perspective products and find out if the branding strategy outlined in Niagara Region corresponds to research results. One interesting fact, which may be also an explanation why culinary tourism is a possible innovative approach in a future in marketing, is the existence of one important target group, seniors. 56,4-% of respondents agreed that Niagara Region is a suitable destination for seniors. To support the idea of importance of culinary tourism as a product suitable to put into the innovative marketing and branding strategy, over 58 million people of North American continent are 55 and older and in 2025 there will be 85 million seniors at the North American continent. Ontario province recognized the importance of culinary tourism products as the innovative approach to tourism marketing strategy and developed Wine and Culinary Tourism Action Plan, which was designed to support a new potential product and support this project also financially. One of the most important goals was to recognize Ontario internationally as a marketing brand destination in wine and culinary tourism. On base of this development, a very competitive branding process and brand of the region has to be established, which evoked the start of the process of Brand Niagara Original. Moreover, in Niagara Region was necessary to form strategic partnerships and alliances and prepare conditions for multiple financing from private and public sources.

Prior to the creation of Brand Niagara Original, a strong research and preparation of the whole process of marketing strategy forming took place. There were conducted 20 stakeholder interviews and 7 municipal group interviews, 3 workshops and the focused group interviews with 15 tourism experts and business leaders. Additionally, primary research method was used in interviewing of 1 650 Canadian and international visitors to Niagara Region. A result of this long-term preparation of marketing activities is a competitive strong brand. The creators of Brand Niagara Original stated that brands help us to improve product development, marketing strategies, partnerships and communication programs and during crises and economic turmoil they enable to improve trust in tourism products and authentic experiences. At the end of this discussion it is crucial to point out at the process of brand of tourism destination creation and its difficulty, especially a problem with the co-operation of participating partners and community in fulfilment of branding strategy. The case study used in this research might be a good example for other regions and countries interested in preparation of successful marketing strategies by the implementation of branding (benchmarking approach). Branding is not new to the marketing theory and practice. It has been used in production setting for almost 50 years and in tourism destination marketing for about 15 years, but the principles of branding in tourism are still not fully understood.

For this reason, in conclusion, we tried to explain basic concepts of destination branding and summarize the impact of branding and the innovative approach to process and product marketing in tourism destinations. Marketing management and branding requires the co-operation of stakeholders in a destination and also support from the local people and government. A case study from Niagara Region as one example of a successful branding process and brand implication in a region or a country brought up some new evidence and findings in marketing and branding practice in the world, in this case in Canada, Ontario. Niagara Region case was a success and Brand Niagara has helped the region to improve its image and economic outcomes. However, the preparation of Brand Niagara required enormous amount of time, leadership, research activities and co-operation with the local communities. Creation of brand is one side of the process, but the implementation of brand in real setting...so called "living the brand" might be a really demanding journey. Niagara Region is an example of the positive outcome.

Diskusia, hlavné výsledky a záver

Záverom zhrnieme niektoré myšlienky, ktoré považujeme za dôležité z hľadiska prepojenia konkurencieschopnosti, inovácie a jej uplatňovania na územnom princípe, napr. na regionálnej úrovni.

Inovácie a chápanie a a videnie javov novým, netradičným spôsobom ako doteraz je základom tzv. novej ekonomiky alebo ekonomiky založenej na vedomostiach a ich prenose do praxe. Objavovať nové zdroje bohatstva a rastu a zosúladiť ich s platnými koncepciami a teóriami rastu a konkurencieschopnosti a tiež nájsť hodnoty, ktoré sú často i nemateriálneho charakteru (napr. znalosti ľudí), ale ktoré sa prejavujú rastom hodnôt i v materiálnom poňatí je neľahké. Je pomerne ťažké i stanoviť a kvantifikovať nakoľko nové znalosti ľudí napr. obohatili určitý územný celok a ako sa podieľajú na jeho ekonomickom a sociálnom raste. Je nepopierateľné, že nové prístupy, znalosti, nový spôsob videnia vecí i hospodárskej praxe je zdrojom bohatstva a tieto myšlienky už boli dávno spomínané autormi, ktorí žili v dve-tri storočia pred nami. Evolúcia týchto myšlienok a potvrdenie mnohých názorov v súčasnej hospodárskej praxi i spoločenskom živote naznačujú, že vývoj v ľudskej spoločnosti a myslenia je nutné vidieť ako proces, ktorý je založený na stálom učení sa a nových trendoch.

Teória konkurencieschopnosti zdôraznila, že nielen maximalizácia zisku, ale aj iné zdroje ako sú vedomosti, organizačná kultúra firiem, procesov a organizačné štruktúry firiem sú významným zdrojom bohatstva a konkurenčnej výhody a zároveň i väčšiu orientáciu na spotrebiteľa, jeho myslenie a preferencie. Z toho dôvodu sú vedomosti, vzťahy a motivácia považované za zdroje konkurenčnej výhody, ktoré sú ťažko napodobiteľné, často majú nehmotný charakter a ťažko sa ekonomicky kvantifikujú, ale výrazne prispievajú k rastu konkurencieschopnosti nielen v podnikoch, ale aj v územiach. Tieto koncepcie boli zahrnuté i do inovatívneho prístupu k marketingu území, branding u území, place branding u, ktorý považujeme za inovatívny prístup k marketingu na základe uplatnenia princípov diferenciácie a výnimočnej pozície na trhu území. Zopakujeme na záver opäť slová Ploga (2004), ktorý konštatoval, že „bez dobrého branding u aj ten najdokonalejší proces tvorby marketingovej pozície zlyhá“.

Proces tvorby Brand Niagara bol poznačený dlhodobou fázou príprav a hlavne nutnosťou porozumieť základným princípom place marketing u a branding u. Niagara Region je jedna z najviac navštevovaných územných oblastí, regiónov v Kanade a za svoj úspech vďaka nielen výnimočným prírodným scenériám a danostiam, ale aj inovatívne mu prístupu k marketingu regiónu a úspešnej tvorbe produktu územia a jeho ponuke na domácom i medzinárodnom trhu. Výnimočnosť územia, ktorá bola úspešne spojená s autenticitou a s inovatívnymi manažérskymi a marketingovými metódami je možné znásobiť prostredníctvom takých nástrojov riadenia ako je place marketing u a branding u. Niagara Region je jedným z príkladov, kde je možné čerpať inšpiráciu a získať cenné poznatky i pre iné územia a regióny.

Literatúra

- [1] ASHEIM, B.T., ISAKSEN, A.. Localisation, Agglomeration and Innovation. Towards Regional Innovation Systems in Norway? *European Planning Studies*, 1997, 5(3), s. 299-330.
- [2] CAMAGNI, R. et al. On the concept of territorial competitiveness – sound or misleading? *Urban Studies*, 2002, 39, s. 2395-2411
- [3] CELLINI, R.; SOCI, A. Pop competitiveness. *BNL Quarterly Review*, 2002, č. 220, s. 71-101.
- [4] CROUCH, G. I.; RITCHIE, J. R. B. *The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective*. Cambridge: CABI Publishing, 2003. ISBN 0851996647.
- [5] DRUCKER, P. F. 1993. Post-Capitalist Society. Butterworth, Heinemann, NY. In Johanesson, J. A., Olsen, B.; Lumpkin, G. T (2001). Innovation as newness: what is new, how is new, and new to whom? *European Journal of Innovation Management*, Vol. 4, No. 1, s. 20-31.
- [6] FRANK, R. H. *Mikroekonomie & chování*. 1995. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1995. 765 s. ISBN 80-205-0438-9.
- [7] FUCHS, K. *Mikroekonomie*. UMB: Občianske združenie Financ, 2001. ISBN 80-968702-3-8. 181 s.
- [8] HENDERSON, J. V. et al. *Principles of Microeconomics*. Lexington: D.C. Heath and Company, 1991. ISBN 0-601-144492-4, s. 630.
- [9] HOLMAN, R. *Mikroekonomie*. Praha: C. H. Beck, 2002. 591 s. ISBN 80-7179-737-5.

- [10] HUNT, S. D. *A general Theory of Competition*. California: Thousand Oaks: Sage Publications, 2000. ISBN 0-7619-1729-2.
- [11] KADERÁBKOVÁ, A. *Základy makroekonomickej analýzy: rust, konkurenceschopnosť, rovnováha*. Praha: Linde, 2003. 175 s. ISBN 80-861-3136-X.
- [12] MANKIW, G. N. *Zásady ekonomie*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 80-7169-891-1.
- [13] MORGAN, N. L., PRITCHARD, A.; PRIDE, R. *Destination Branding: Creating the Unique Destination Position*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 1999. ISBN 0978075069697.
- [14] NEZVAL, P., TULEJA, P. *Mikroekonomie*. Karviná: SU OPF, 2004. ISBN 80-7248-235-1.
- [15] PLOG, S. *Leisure Travel: A Marketing Handbook*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, 2004. ISBN 9780130493170.
- [16] PORTER, M. E. *Konkurenční výhoda*. Praha: Victoria Publishing, 1985. 626 s. ISBN 80-85605-12-0.
- [17] PORTER, M. E. *Clusters and New Economies of Competition*. Harvard Business Review, 1998, Nov/Dec, s. 77-90.
- [18] PORTER, M. E. (2000a). Location, competition, and economic development: local clusters in a global economy. *Economic Development Quarterly*, 2000, 14 (1), s. 15-34.
- [19] PORTER, M. E. et al. Regions and New Economics of Competition. In Scott, A.J. *Global City Regions*. Blackwell Oxford, 2001s. 139-152.
- [20] SAMUELSON, P. A.; NORDHAUS, W. D. *Economics*. Boston: Irwin McGraw, 1995. ISBN 0-07-054981-8.
- [21] SMERAL, E. In Peter Keller, Thomas Bieger. *Fundamentals and Concepts for Achieving growth and competitiveness*. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH&Co, 1996. ISBN 978 3 503 103430.
- [22] THODE S.F., MASKULKA J. M. Place-based marketing strategies, brand equity and vineyard valuation. *Journal of Product and Brand Management*, 1998, 7(5), s. 379-399.
- [23] VAŇOVÁ, A. *Strategické marketingové plánovanie rozvoja územia*. Banská Bystrica: ekonomická fakulta UMB, 2006, 140 s. ISBN 80-8083-301-X.
- [24] VARIAN, H. R. *Microeconomics. A Modern Approach*. New York: W.W. Norton & Company, 2010. ISBN 978-0-393-93424-3.

NÁSTROJE PŘEDINVESTIČNÍ FÁZE PROJEKTU A JEJICH VÝZNAM V INVESTIČNÍM ROZHODOVÁNÍ NA ÚROVNI OBCÍ A MĚST

TOOLS PRE-INVESTMENT PHASE PROJECT AND THEIR IMPORTANCE IN THE INVESTMENT DECISION-MAKING AT MUNICIPALITY LEVEL

ING. RENÁTA VÁCLAVKOVÁ

Katedra regionální a environmentální ekonomiky | *Dep. of Regional and Environmental Economics*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Vysoká škola báňská- Technická univerzita Ostrava | *VSB - Technical University of Ostrava*
✉ *Sokolská 33, Ostrava 701 21, Czech Republic*
E-mail: renata.vaclavkova@vsb.cz

Anotace

Úlohou municipální samosprávy je rozhodnout o efektivní alokaci veřejných prostředků s co největším celospolečenským přínosem. Rozhodování z pohledu municipálního managementu o realizaci či nerealizaci veřejného projektu s sebou nese vysokou odpovědnost. Dopady rozhodnutí se promítají na subjekty regionálního prostředí. Nástrojem pro řešení těchto otázek jsou technicko-ekonomické studie. Dokument analyzuje tyto nástroje z hlediska jejich výstupů, podstaty, výsledků a významu pro rozhodování. Nejvíce podporovaným nástrojem jsou studie proveditelnosti. Svůj význam ovšem mají také další technicko-ekonomické studie, které mají svůj dopad v procesu řízení regionálního rozvoje.

Klíčová slova

municipální management, veřejný projekt, předinvestiční proces, rozhodování, studie proveditelnosti, analýza nákladů a přínosů

Annotation

The role of municipal government is to decide on the efficient allocation of public resources with the greatest societal benefit. Decision-making from the perspective of the municipality management of realization or non realization of the public project carries a high responsibility. Implications of decisions are reflected in the regional environment. Tool for addressing those issues are technical and economic studies. The document analyzes these tools in terms of their outputs, deliverables, results and relevance for decision-making. Most tools are supported by a feasibility study. Its importance, however, also have other techno-economic studies, which have an impact in the process of regional development.

Key words

municipality management, public project, pre-investment process, feasibility study, cost benefit analysis

JEL classification: R58, M19

Úvod

Veřejný sektor při rozhodování umístění investičních prostředků sleduje – kritérium efektivnosti a účinnosti. Základním východiskem je skutečnost, že každá obec, kraj má velké množství možností, kde a jak alokovat finanční prostředky, ale omezené množství zdrojů – finančních i nefinančních. Úlohou samosprávy je tedy rozhodnout o efektivní alokaci veřejných prostředků s co největším

celospolečenským dopadem. Tyto otázky pomáhá řešit aparát technicko-ekonomických studií, který je součástí předinvestiční fáze životního cyklu. Není možné podcenit formu, kvalitu zpracování a to i přesto, že se jedná o činnosti finančně odborně i časově nákladné.

Cílem je provést analýzu zavedených instrumentů předinvestičního procesu pro oblast municipalit a definovat jejich specifika a význam z hlediska efektivního a účinného rozhodování. Zavedené instrumenty jsou představeny z úrovně výstupů, výsledků a dopadů na správné řízení. Postupy pro správné rozhodnutí se mohou lišit podle náročnosti, rozsahu a zaměření investice.

V ekonomické teorii bývá pojem investice charakterizován jako odložená spotřeba. Tento pojem můžeme chápat zásadně dvojím způsobem: investiční činnost je ve veřejném i soukromém sektoru zaměřena především na obnovu a rozšíření hmotného a nehmotného investičního majetku, nazývaného jako dlouhodobý majetek. Investování chápeme jako pořízení takového aktiva, které v budoucnosti přinese svému vlastníkovi určitý ekonomický prospěch nebo v podobě jiného efektu – typicky to platí pro investice ve veřejném sektoru, kdy budoucí prospěch může spočívat v poskytnutí služby pro občana (např. zavedení datových schránek, zajištění bezpečnosti občana, např. realizací protipovodňových opatření, vybudování kamerového systému či zlepšení kvality života občana – modernizací školy, uměleckého zařízení apod.). Pro investiční činnost je typická její dlouhodobost, je nezbytné uvažovat s faktorem času, s rizikem změn po dobu plánování, přípravy i realizace daného investičního projektu. Pro investiční plánování je velmi důležitá komplexní znalost vnitřních i vnějších podmínek, za kterých se investice uskutečňuje, a ve kterých bude působit.

Přístupy k investičnímu rozhodování a uplatňované nástroje

Kritériem pro rozhodnutí o realizaci veřejného projektu je jejich efektivita a účinnost tzn. dosažení žádoucího celospolečenského efektu. Pro rozhodování o veřejných investicích je charakteristické, že jde o dlouhodobé rozhodování, při kterém je nezbytné vzít v úvahu: faktor času, riziko vyplývající z jedinečnosti projektu a specifika rozhodování ve veřejném zájmu. Veřejný projekt lze chápat jako „systémový návrh alokace veřejných zdrojů, který má (zpravidla) charakter investiční akce“. Problematika týkající se veřejných projektů je nedílnou součástí veřejných financí potažmo veřejných výdajů obecně. Rozdíl oproti investicím realizovaným v komerční sféře je tedy zásadní. Zajímá nás i užitek resp. náklad jiného, nežli investujícího subjektu.

Proces přípravy a realizace investiční akce od jeho začátku až po jeho ukončení, můžeme rozdělit do čtyř základních fází projektu, stejně jako u podnikatelských projektů (Fotr, Souček, 2005). Jednotlivé fáze životního cyklu investice jsou: před-investiční (iniciační, přípravná) fáze, investiční fáze, provozní fáze, likvidační fáze. Podstatou předinvestiční fáze je identifikace příležitostí, poté se provede předběžný výběr projektů, příprava projektu včetně jeho variant a následně se provede vyhodnocení a rozhodnutí o realizaci či zamítnutí. Uznávanými instrumenty jsou předinvestiční studie, které jsou velmi účinné pro efektivní řízení a rozhodování v otázkách investičních výdajů. Nejvíce uznávaným nástrojem této fáze je studie proveditelnosti.

Cílem předinvestičních studií je především snížit rizika spojená s realizací projektu. Tyto studie jsou nástrojem dosažení cílů stanovených v ekonomických a rozvojových plánech. Předinvestiční studie sledují systematický přístup k identifikaci, přípravě, podpoře a vyhodnocení projektu. Zaměřují se na přípravu projektu a identifikaci strategických cílů a alternativ projektu (Frohlich, 1994). Předinvestiční studie nastiňují organizační rámec, včetně manažerských a technických funkcí, navrhují velikost a skladbu projektového týmu a připravují organizační plány, schémata a časové harmonogramy. (Frohlich, 1994). Na konci před-investiční fáze se rozhoduje o dalším osudu projektu, zda jej realizovat nebo od něj upustit.

Mezinárodní organizace OSN pro hospodářský rozvoj UNIDO – United Nation Industrial Development Organization, která se dlouhodobě snaží o rozvoj podnikání malých a středních podniků, vyvinula, připravila a prezentovala světové veřejnosti koncept pro definování projektových potřeb, jehož součástí je plánování, analýza a hodnocení investičních akcí. Tento koncept UNIDO přijaly organizace podnikatelského sektoru a organizace veřejného sektoru, kterých se oblast přípravy a

realizace investičních projektů týká. Hlavními činnostmi předinvestiční fáze je zpracování podkladů k objektivizaci rozhodování o volbě a realizaci vybrané alternativy projektu.

Účelem této předinvestiční fáze dle UNIDO je:

- identifikace příležitostí;
- analýza alternativ projektu z hlediska jejich proveditelnosti a rizik;
- předběžný výběr vhodné alternativy;
- specifikace zadání a rozpracování vybrané alternativy;
- odhad přínosů a výdajů projektu (očekávaná potřeba a tvorba zdrojů);
- rozhodnutí o realizaci projektu.

Další přístup pro předinvestiční fázi nabízí také Ministerstvo pro místní rozvoj ve své metodické příručce pro tvorbu studie proveditelnosti (Sieber, 2004). Dle metodické příručky Ministerstva pro místní rozvoj je doporučeno, v rámci přípravy investičních projektů, využít Studie příležitostí, která pokládá základ předinvestiční fáze, kde je definována co největší řada investičních příležitostí, o nichž lze v této etapě uvažovat jako o potenciálně ekonomicky výnosných. Předběžná studie proveditelnosti je jakýmsi mezistupněm mezi zásadním rozhodovacím dokumentem studií proveditelnosti a zmíněnou studií příležitostí. Předběžná studie proveditelnosti se strukturou uvedených informací de facto neliší od studie proveditelnosti. Rozdíl spočívá v podrobnosti a přesnosti zpracování. Hodnotící zpráva je název pro dokument, který hodnotí projekt na základě různých finančních ukazatelů a zároveň do hodnocení často zahrnuje posouzení finančního zdraví investora (realizátora projektu). Analýza nákladů a přínosů, pokládá základní otázku: „Co komu realizace investičního projektu přináší a co komu bere?“

Němec (2006) se zmiňuje o dvou základních nástrojích předinvestičního procesu zaměřeného na přípravu předinvestičních projektů - úvodní studie proveditelnosti a úplná studie proveditelnosti. Fiala (2004) ve své knize předinvestiční fázi nazývá jako fázi koncepční, která je týmovou analýzou problému s vygenerováním možných řešení. Tento proces dle Fialy vyústí ve studii proveditelnosti, která navrhne zásadní postup řešení, identifikuje požadavky na zdroje pro dosažení cíle projektu.

Na základě výše zmíněného průzkumu jednotlivých metodologických přístupů lze tedy říct, že předinvestiční studie jsou uznávanými instrumenty pro efektivní řízení a zejména přípravu investice. Neexistuje však jednotná metodika pro uplatňování těchto nástrojů na úrovni obce či města. Poměrně uznávaným nástrojem municipalit této fáze je studie proveditelnosti, ostatní nástroje jsou využívány okrajově. Mezi základní technicko-ekonomické studie využívané ve veřejném sektoru ve fázi předinvestiční přípravy projektů patří:

- Myšlenka a projektová fiše (Project charter),
- Studie příležitostí (Opportunity study - OS),
- Podpůrné studie (Support studies - SS),
- Předběžná studie proveditelnosti (Pre-feasibility study- PRE FS),
- Studie proveditelnosti (Feasibility study - FS),
- Analýza nákladů a přínosů v případě veřejných investic (Cost benefit analysis - CBA),
- Hodnotící zpráva projektu (Appraisal report – AR).

Cílem předinvestičních studií je především snížit rizika spojená s realizací projektu. Tyto studie jsou nástrojem dosažení cílů stanovených v ekonomických a rozvojových plánech. Předinvestiční studie sledují systematický přístup k identifikaci, přípravě, podpoře a vyhodnocení projektu. Zaměřují se na přípravu projektu a identifikaci strategických cílů a alternativ projektu. (Frohlich, 1994). Rozhodnutí o realizaci investice je závěrečnou částí předinvestiční fáze projektu. V tomto stádiu je třeba rozhodnout o možnosti přijetí projektu bez dalších úprav nebo projektový záměr - studii proveditelnosti v některých částech upravit či projekt zamítnout. Tím před-investiční fáze končí. Pokud je navrhovaný projekt schválen, přechází do další investiční fáze.

Hlavní argumenty pro vypracování předinvestičních studií jsou:

- optimální alokace zdrojů

- redukce chybovosti
- podpora projektu s informacemi pro potenciální investory
- stanovení veřejných dopadů a celospolečenských přínosů

Studie příležitostí (Opportunity study - OS)

Smyslem studie příležitostí je identifikovat a podporovat projekt v určitém sektoru. Studie definuje existující příležitosti a podmínky pro úspěch projektu, poskytuje kompletní informace o zdrojích, místních podmínkách, podnikatelském prostředí a dalších faktorech ovlivňujících realizaci projektu. Oblastní studie příležitostí řeší celkový rozvoj oblasti bez zdůrazňování jednotlivých sektorů. Mohou se týkat jednoho (spíše homogenního) regionu, který je zřetelně ohraničený nebo více regionů s podobnými socio-ekonomickými a kulturními rysy. Rozdíly vycházejí z velikosti vybraných oblastí - čím menší oblast, tím více specifické a limitované jsou investiční příležitosti a projekty. Oblastní studie tedy může řešit rozvoj území konkrétního města, kraje či lokality (například horské oblasti, mikroregionu, průmyslové lokality, strukturálně postiženého území apod.) bez zaměření na předem definované oblasti.

Sektorové studie se obecně vztahují k určitému sektoru nebo skupině sektorů. V tomto kontextu se studie koncentruje na trh, lidské zdroje a technologie a také na možnosti jejich přenosu do úspěšných projektů. Analogie odvozené z meziregionálních nebo mezinárodních sektorových srovnání jsou přizpůsobeny sektorovým a regionálním podmínkám (Fotr, Souček, 2005). Příkladem lze uvést například studii, která bude zaměřená na rozvoj cestovního ruchu v dané územní jednotce či lokalitě se společnými rysy. Snižují náklady na přípravu studie proveditelnosti, protože informace, data, jsou již shromážděna a analyzována na úrovni studie příležitostí, mohou být dále sdílena více potenciálními investory a mnoha jednotlivými projekty. Jedna studie příležitostí může sloužit pro více studií proveditelnosti.

Výsledky studie a dopad na rozhodování samosprávy

Studie příležitostí vyhodnocují význam lokality, odvětví a posuzují dopady rozhodnutí. Vymezují reálné možnosti investování před tím, než jsou některé z nich zvoleny k podrobnějšímu a tedy nákladnějšímu zpracování například v podobě pre-feasibility či feasibility study. Výstupem je utříděný soubor potenciálních investic, který se stává součástí zásobníku projektů obce či města. Poskytují základní informace o faktorech ovlivňujících provedení projektů bez ohledu na to, zda jde o faktory interní či externí. Poskytují základní klíčové informace a také specifická data pro každou vybranou příležitost s důrazem na typické faktory, vstupy a charakteristiku projektu, včetně kritických proměnných, rizika, konkurenceschopnosti, ziskovosti a další podmínky úspěšnosti projektů. Získané informace vhodně doplňují a upřesňují analytickou část strategie rozvoje území.

Projektová fiše

Projektová fiše (Project Charter - dále PC) je krátký dokument v ideálním případě jedna strana, který přesně stanoví, co je třeba udělat v rámci projektu, proč je to třeba udělat, a jaké jsou požadavky zadavatele pro jeho plnou spokojenost. Hlavním cílem je zajistit souhlas vedení a získat zdroje potřebné k vypracování podrobného plánu projektu. Ten bude dále přezkoumán manažery, kteří mají odpovědnost za stanovení priorit a rozhodování o tom, jaké projekty podporovat. (Wsocki, a další, 2003). Po schválení se stane základem pro budoucí plánování a realizaci projektu. Stává se referenčním dokumentem pro otázky nebo spory týkající se rozsahu projektu a plnění jeho účelu.

Výsledky studie a dopad na rozhodování samosprávy

Projektová fiše vymezuje problém či příležitost, kterou projekt řeší. Stanovují cíl a účel projektu - to, co máte v úmyslu řešit. Důraz je kladen na vymezení problému či příležitosti, dále objasňuje přesné hranice projektu a jeho výstupy. Identifikuje kritéria úspěšnosti projektu a poskytujeme prohlášení o

dosažené obchodní hodnotě projektu. Tvoří základ informační báze projektu a vstupuje do zásobníků projektu obce či města.

Předběžná technicko – ekonomická studie (Pre-feasibility study – Pre FS)

Představuje určitý mezistupeň mezi stručnými studii příležitostí a podrobnými technicko – ekonomickými studii. Cílem zpracování předběžné Pre FS studie je určit, zda byly vyšetřeny a posouzeny všechny možné varianty projektu a zda povaha a náplň projektu opravňuje ke zpracování podrobné studie proveditelnosti. Pre FS zkoumá atraktivnost pro investory a podnikatelskou příležitost pro investory. V neposlední řadě zkoumá, zda stav životního prostředí v předpokládané lokalitě realizace odpovídá standardům. Všechna často variantní řešení a jejich ekonomické dopady jsou již na určité hrubé úrovni podrobnosti kvantifikovány do podoby finančních toků. U malých a jednoduchých projektů jsou dostatečným podkladem pro rozhodování, zda pokračovat v investiční fázi. U komplexních a speciálních projektů je však nezbytné pro rozhodnutí, zda pokračovat v přípravě komplexním zpracováním FS nebo návrh projektu zamítnout. (Němec, 2006). Pro oblast veřejné sféry je možné konstatovat poměrně velkou absenci při zpracování Pre FS.

Výsledky studie a dopad na rozhodování samosprávy

Předběžná, neboli úvodní studie proveditelnosti, je vhodná pro získání základní informace k projektovému řešení a rámcovému odhadu zdrojů, na základě kterého se rozhodovací orgány mohou rozhodnout o přípravě podrobnějšího plánu. Specifikem Pre FS často bývá, že je zpracována variantně, tedy navrhuje dvě a více projektových řešení. V tomto případě je pak součástí studie také kvalifikované zhodnocení variant. Vybraná varianta se promítne do návrhové části strategie rozvoje území. Na základě této studie by se měl investor rozhodnout, zda uvolní další finanční a jiné zdroje na dopracování detailní studie proveditelnosti, či přípravné práce na projektu zastaví.

Studie proveditelnosti - Feasibility study (FS)

Smyslem zpracování FS je poskytnout veškeré podklady potřebné pro investiční rozhodnutí. Základním cílem studie proveditelnosti je celkové vyhodnocení projektového záměru rozpracováním ekonomických, finančních, manažerských a marketingových aspektů projektu. Studie proveditelnosti je tedy orientována spíše na komplexní popis všech realizačních stránek investice včetně jejich zohlednění ve finančních tocích a na trhu. Zahájit proces realizace studie proveditelnosti je doporučen v případě, že instituce má možnost zajištění zdrojů pro případnou realizaci projektu a projekt zapadá do strategie a je podporován rozhodovací většinou. V prostředí veřejné sféry je s přípravou studie proveditelnosti poměrně velká zkušenost, jelikož zpracování této studie je podmínkou při podávání žádostí o financování projektů z EU. Rovněž bankovní domy si kladou podmínky zpracování FS v případě žádostí o úvěr. Hlavním rozdílem mezi Pre FS a FS spočívá v úrovni rozpracovanosti jednotlivých oblastí, ve využití dat a v hloubce analýz.

Výsledky studie a dopad na rozhodování samosprávy

Studie podrobně definuje projekt včetně cílů, základních technických, technologických a marketingových hledisek a finančních ekonomických hledisek. Rozhoduje o proveditelnosti či neproveditelnosti projektu a případně posouvá investici do její realizační fáze. Výsledkem studie proveditelnosti je definování realizovatelnosti či nerealizovatelnosti projektu. V případě rozhodnutí o realizovatelnosti projektu následuje zpracování podrobné technické projektové dokumentace studie nebo rozhodnutí o zastavení dalších prací. Ve druhém případě se ovšem jedná o tzv. sunk cost (utopené náklady). Investice je posouzena jako vhodná se stává součástí akčního plánu, rozpočtových výhledů a plánu pro zajištění zdrojů apod.

Analýza nákladů a přínosů – Cost benefit analysis (CBA)

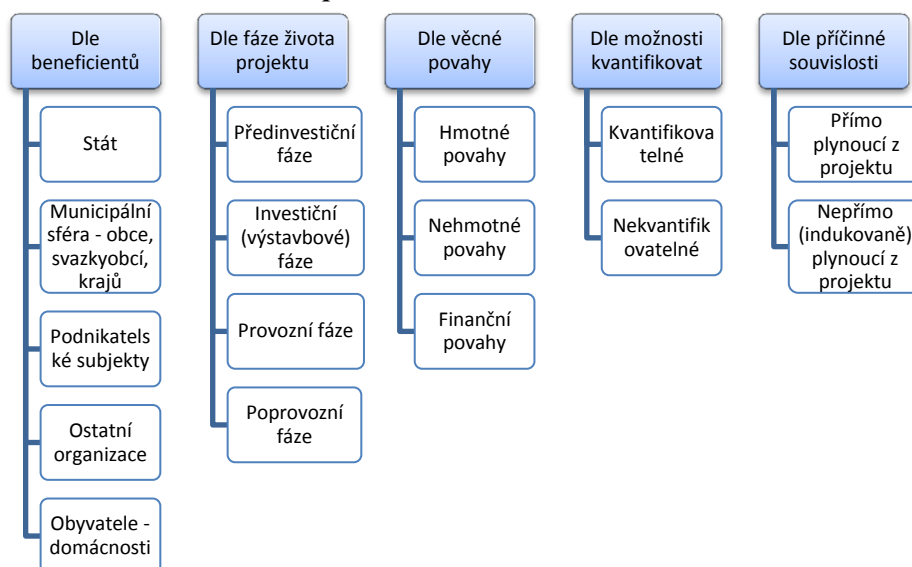
Smyslem studie je vyčíslit nejen finanční náklady na realizaci projektu a výnosy, které z něj bezprostředně plynou zřizovateli, ale současně i finančně zhodnotit všechny další socioekonomické a environmentální přínosy či újmy. CBA tak umožňuje hodnotit výhodnost investic i u projektů, které výsledně nepřinášejí zisk (Reilly, 2007). CBA je zaměřena na zkoumání výsledných efektů a dopadů projektu na veškeré subjekty. Zabývá se ekonomickým hodnocením projektu a zjišťováním jeho smyslnosti. Je vhodná zejména pro oblast veřejných projektů, kde nás zajímají dopady projektu na širší spektrum zúčastněných beneficentů. V běžné praxi se CBA využívá za předpokladů, že je povinnou náležitostí přípravy žádosti o dotaci. U projektů, kde tato povinnost není, je studie CBA zcela absentována, zejména z důvodu jejich finanční a časové náročnosti. CBA není jedinou metodou pro hodnocení celospolečenských dopadů, je to ovšem metoda, která byla podporována z úrovně Evropské Unie, a proto se její používání rozšířilo.

Výsledky studie a dopad na rozhodování samosprávy

Výsledkem studie je identifikace a kvantifikace společenské dopadů na konkrétní kategorie beneficentů. Tyto přínosy či újmy jsou následně převedeny na hotovostní toky. Postup v metodě CBA je také nazýván ekonomickým hodnocením projektu. Východiskem pro identifikaci celospolečenských dopadů je analýza všech zainteresovaných skupin, resp. beneficentů, která ukazuje na očekávanou změnu chování subjektů po dokončení daného projektu. Přínosy (benefity) jsou veškeré pozitivní dopady na zkoumané subjekty, či jejich skupinu. Jedná se o kladné efekty plynoucí z investice. Předmětem zkoumání jsou tzv. kladné externality, tedy úspory či výnosy vznikající při realizaci projektu třetí straně, která stojí mimo tuto transakci. Naopak náklady, přeneseně také újmy (costs), znamenají negativní dopady na zkoumaný subjekt(y), či jejich skupinu. Jedná se o záporné efekty plynoucí z investice. (Sieber, 2004).

Analýza CBA nám umožňuje rozhodnutí o přijatelnosti investice z pohledu celospolečenských efektů, díky kvantifikaci socioekonomických a environmentálních přínosů umožňuje vhodným způsobem nastavit monitorovací indikátory celospolečenského posunu v rámci realizované investice.

Obr. 1: Základní členění nákladů a přínosů



Zdroj: vlastní zpracování (Václavková, 2010)

Podpůrné analýzy, studie, průzkumy a rozbor

Podpůrné oborové studie, analýzy, průzkumy a rozbor (dále je podpůrné studie) jsou běžnou praxí v prostředí veřejných i komerčních projektů. Tyto studie jsou charakteristické svou vysokou odbornou specializací. Studie výhradně zajišťují specializované organizace, které se danou problematikou zabývají. Struktura těchto studií není pevně daná a vždy odpovídá konkrétním požadavkům zadavatele a obecným zvyklostem zpracovatele. Jedná se o technické studie, analýzy, rozbor, průzkumy a ostatní specifické studie dle požadavků zadavatele.

Výsledky studie a dopad na rozhodování samosprávy

Technicky řeší specifické otázky investice – např. studie ozvučení, archeologický průzkum, kde zpravidla doplňují či technicky upřesňují studii proveditelnosti. Zjišťují dopady a vlivy projektu na území, objekt, životní prostředí, odvětví, zainteresované skupiny, cílovou skupinu apod. Slouží jako podpůrný nástroj pro výběr alternativy – např. metodika hodnocení, studie zdrojů apod. Řeší další specifické otázky dle požadavků zadavatele.

Hodnotící zpráva - Appraisal report (AR)

Součástí předinvestičního procesu bývá také zpracování hodnotící zprávy, která je základním podkladem pro hodnocení projektu investičními a finančními institucemi, které by se mohly podílet na jeho financování. Tyto instituce k tvorbě takového dokumentu využívají vlastní postupy a procedury. Často se kromě projektu hodnotí též finanční zdraví firmy či organizace, která jej hodlá realizovat. Výsledky posouzení včetně hodnocení projektu jsou shrnuty do písemné hodnotící zprávy (Appraisal report), která se odlišuje podle oboru a zpracovatele. Metodika je obvykle definována jejím uživatelem či zpracovatelem, a proto se může subjekt od subjektu lišit.

Hodnotící zpráva hodnotí projekt na základě různých finančních ukazatelů včetně finančního zdraví investora či realizátora projektu. Studie proveditelnosti, finanční analýza a finanční plán investora či CBA je základním kamenem zpracování hodnotící zprávy. Na základě hodnotící zprávy obvykle padne rozhodnutí o investici, poskytnutí úvěru apod. Je tedy vhodná pro instituce poskytující finanční či jiné zdroje pro realizaci projektu, kterým slouží jako hodnotící nástroj. Právě bankovní domy či fondy rizikového kapitálu využívají speciálně připraveného dokumentu při rozhodování o své finanční investici do projektu. Možná osnova dokumentu se skládá obvykle z těchto sekcí: celkové shrnutí projektu; definice obchodního případu; projektového plánu; vlastní hodnocení projektu a kalkulace hodnotících kritérií.

Specifika a význam pro rozhodování

Hodnotící zpráva je zpravidla formulář, který hodnotí zjištěné skutečnosti z předchozích studií. Nejedná se o zpracování informací, ale pouze o syntézu zjištěných skutečností. Nejpodstatnější částí je kapitola, kde probíhá vlastní hodnocení projektu. Na základě přiděleného skóre v jednotlivých sekcích se určuje, zda projekt bude úspěšný, či nikoliv.

Zhodnocení významu nástrojů

Následující graf definuje výstupy a výsledky zmiňovaných technicko-ekonomických studií. Znázorněn je přínos v procesu investičního rozhodování a jejich dopad na ostatní dokumenty využívané v procesu řízení regionálního rozvoje na úrovni obce.

Obr. 2: Výstupy a výsledky technicko-ekonomických studií

Nástroj	Výstup	Výsledek	Dopad
Studie příležitosti	Analýza příležitosti pro konkrétní území či odvětví.	Identifikace příležitostí, specifikace projektových možností.	Zásobník projektů Strategie rozvoje území - analytická část
Projektová fiše	Rámcová specifikace projektu.	Zdůvodnění potřeby projektu a základní informační báze o projektu.	Zásobník projektů
Předběžná studie proveditelnosti	Rámcová, zjednodušená strategie (variantního) řešení projektu a jeho rizik z pohledu marketingového, technického, projektového a finančního řešení projektu.	Předběžné (rámcové) rozhodnutí o proveditelnosti projektu v otázkách: atraktivitu projektu pro trh a zákazníka. finanční efektivnosti projektu. technického řešení projektu a projektového řešení.	Strategie rozvoje území - návrhová část Akční plán Plán investic Rozpočtový výhled Rozpočet obce
Studie proveditelnosti	Strategie (variantního) řešení projektu a jeho rizik z pohledu marketingového, technického, projektového a finančního řešení projektu.	Rozhodnutí o proveditelnosti projektu v otázkách: atraktivitu projektu pro trh a zákazníka. finanční efektivnosti projektu. technického řešení projektu a projektového řešení.	Strategie rozvoje území- návrhová část Akční plán Plán investic Rozpočtový výhled
Ekonomická analýza	Ekonomické zhodnocení projektu na základě aparátu finanční analýzy.	Stanovení celospolečenských přínosů a nákladů projektu pro jednotlivé kategorie zainteresovaných skupin beneficentů.	Strategie projektů - návrhová část, monitorovací indikátory. Soupis prioritních projektů
Podpůrné studie	Technická či jiný specifikace (analýza, rozbor, šetření) konkrétního problému.	Řešení odborných a specifických otázek vztahující se k projektu.	Projektová fiše Studie proveditelnosti Ekonomická analýza

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Rozhodování z pohledu veřejného subjektu o realizaci či nerealizaci projektu s sebou nese vysokou odpovědnost, jelikož účinky se promítají na subjekty regionálního prostředí. Chybně stanovené vstupní předpoklady mohou znamenat také neúspěšný či obtížně realizovatelný projekt. Vysoký význam nám tedy ukazuje na nutnost nepodcenit přípravu technicko-ekonomických studií, které jsou součástí přípravného předinvestičního procesu. Cílem předinvestičních studií je především snížit rizika spojená s realizací projektu. Tyto studie jsou také nástrojem pro stanovení cílů projektu a možností pro jejich dosažení.

Existující příležitosti a hodnocení podmínek v daném sektoru, či na daném území, nám pomáhá identifikovat studie příležitostí. Určitým mezistupněm mezi studií příležitostí a studií proveditelnosti je tzv. předběžná studie proveditelnosti, která je charakteristická nižší úrovní rozpracovanosti a menší hloubkou uskutečněné analýzy, než u studie proveditelnosti. Předběžná neboli úvodní studie proveditelnosti může být u malých a jednoduchých projektů dostatečným podkladem pro rozhodování, zda pokračovat realizací projektu. U náročných projektů slouží jako méně nákladná varianta pro rozhodnutí, zda v přípravné fázi projektu pokračovat a dopracovat studii proveditelnosti. V předinvestičním procesu dále následuje zpracování studie proveditelnosti, jejímž smyslem je poskytnout veškeré podklady o projektové variantě či variantách důležitých pro investiční rozhodnutí. Výsledkem studie proveditelnosti je definování realizovatelnosti či nerealizovatelnosti projektu a jeho postoupení do další fáze života projektového cyklu.

Kritériem pro rozhodování o uskutečnění veřejných investičních akcí by měla být tzv. prospěšnost širokému spektru beneficentů. Nehodnotí se zde tedy pouze finanční výhodnost pro investora. Veřejný projekt je přijatelný, pokud přináší finančně udržitelné výstupy s dostatečným veřejným prospěchem. U veřejných projektů je tedy potřeba zkoumat, jak velký užitek resp. celospolečenský přínos mají. Např. oprava staré budovy je užitečná a záslužná činnost, ale jelikož každá obec vlastní několik takovýchto budov či cest, veřejných prostranství apod., je nutné ocenit dopady projektu na ostatní subjekty a společnost jako celek tak, aby v soutěži projektů zvítězily projekty s nejvyšším celospolečenským či regionálním pozitivním dopadem. Tento přístup napomůže účelnému vynakládání finančních prostředků.

V celém průběhu předinvestiční fáze projektu se můžeme také setkat s tzv. podpůrnými studiemi. Tyto studie upřesňují nebo zkoumají různé aspekty související s technickým řešením projektů či zjišťováním dopadů a vlivů projektu. Součástí předinvestičního procesu také bývá zpracování hodnotící zprávy, která bývá často základním podkladem pro hodnocení projektu investičními a finančními institucemi, které by se mohly podílet na jeho financování. Nejedná se tedy o zpracování nových informací, ale sestavení skóre projektu na základě zjištěných skutečností v předchozích studiích. Hodnocení projektu prostřednictvím přiděleného skóre umožňuje následně subjektům rozhodnout například o přidělení úvěru apod.

Literatura

- [1] FIALA, P. *Projektové řízení – modely, metody, analýzy*. Praha: Professional publishing, 2004. ISBN 80-80419-24-X.
- [2] FOTR, SOUČEK. *Podnikatelský záměr a investiční rozhodování*. 2005.
- [3] FROHLICH, HAWRANEK. *Manual for Small Industrial Businesses: Project Design and Appraisal*. Vídeň: UNIDO, 1994. ISBN 92-1-106295-0.
- [4] *Je analýza nákladů a přínosů vhodným nástrojem pro hodnocení veřejných investic?*
- [5] MÁČE, M. *Finanční analýza investičních projektů – praktické příklady a použití*. Hlavičkův Brod: Grada Publishing a. s., 2006. ISBN 80-247-1557-0.
- [6] NĚMEC, V. *Projektový management*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-0392-0.
- [7] OCHRANA, F. *Veřejný sektor a efektivní rozhodování*. Praha: Management press, 2001. ISBN 80-7261-018-X.
- [8] REILLY, F., K., NORTON, E. A. *Investments*. 7. vyd., Mason, OH: Thomson Higher Education, 2007. ISBN 1-800-423-0563.
- [9] SIEBER, P. *Analýza nákladů a přínosů, metodická příručka. verze 1.4*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, 2004.
- [10] SIEBER, P. *Studie proveditelnosti*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, 2004.
- [11] VÁCLAVKOVÁ, R.. Ostrava: VŠB - Technická univerzita Ostrava, 2010. In *MEKON 2010: CD of participants' reviewed papers from 12th International Conference*. str. 1-9. ISBN 978-80-248-2165-8.
- [12] WYSOCKI, R. K., Mc CARY. *Effective Project Management*. Third Edition. Indiana Polis: Wiley Publishing, 2003. str. 464. ISBN 978-0-471-43221-0.

ROZPOČTOVÉ HOSPODÁRENIE OBCÍ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A PODMIENKY JEHO PLÁNOVANIA**BUDGET MANAGEMENT OF MUNICIPALITIES IN THE SLOVAK REPUBLIC AND THE CONDITIONS OF ITS PLANNING****DOC. ING. RADOSLAV KOŽIAK, PHD.****ING. PAULA BOLCÁROVÁ**

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Dep. of Public Economy and Regional Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: radoslav.koziak@umb.sk, paula.bolcarova@umb.sk

Anotácia

Predložený príspevok sa zaoberá problematikou rozpočtového hospodárenia, vývoja a zmien podmienok, za ktorých slovenské obce plánujú svoje hospodárenie. Za cieľ si kladie deskripciu a kvantifikáciu rozpočtového hospodárenia obcí v Slovenskej republike v sledovanom období rokov 2000 až 2010, následne identifikáciu vývojovej tendencie vybraných zložiek rozpočtového hospodárenia, ako aj celkového hospodárenia obcí a špecifikáciu podmienok a zmien, pri plánovaní rozpočtových príjmov a výdavkov v sledovanom období. Pri spracovaní predloženého príspevku sme využili predovšetkým metódu analýzy, syntézy a komparácie dostupných štatistických údajov o rozpočtovom hospodárení obcí v Slovenskej republike, metódu popisnú, pri špecifikácii zákonom stanovených podmienok a ich zmien v súvislosti s rozpočtovým hospodárením, matematicko-štatistické metódy, pri kvantifikácii rozpočtového hospodárenia a identifikácii vývojových trendov niektorých zložiek rozpočtových príjmov a výdavkov, ako aj metódy abstrakcie, indukcie a dedukcie. Nami zámerne zvolené časové obdobie rokov 2000 – 2010 sme vybrali z dvoch dôvodov. V prvom rade je to realizácia niekoľkých etáp reformy verejnej správy v SR, ako aj z dôvodu negatívneho vplyvu hospodárskej krízy na rozpočtové (predovšetkým daňové) príjmy obcí a miest. Za vyššie uvedených 11 rokov sa podmienky rozpočtového plánovania a hospodárenia zásadným spôsobom menili. Ich objem a štruktúra súvisia najmä s prechodom mnohých kompetencií zo štátnej správy na miestne a regionálne samosprávy. Problémom bolo meškanie fiškálnej decentralizácie, za decentralizáciou kompetencií, ale aj do súčasnosti pretrvávajúce podfinancovanie preneseného výkonu štátnej správy, ktorý sú obce nútené dofinancovať z vlastných zdrojov. Napriek viacerým negatívnym vplyvom je z analýzy zrejmé, že celkové príjmy i výdavky miestnych samospráv v Slovenskej republike v absolútnom vyjadrení rastú, mierne sa zvyšuje relatívny podiel investičných výdavkov. Zároveň sme však zistili, že stagnujú, mierne klesajú bežné príjmy a zvyšuje sa podiel príjmov kapitálového charakteru, to môže znamenať jednak zvyšovanie úverového zaťaženia, resp. predaj majetku, z ktorého príjem je jednorazový a už sa do budúcnosti nebude opakovať. Tieto skutočnosti sú výzvou pre ďalšie skúmanie, ktoré sme vzhľadom na limitovaný rozsah príspevku nemohli spracovať.

Kľúčové slová

rozpočet, miestna samospráva, plánovanie, príjmy a výdavky.

Annotation

The present contribution deals with the problem of financial management and the development and changes in the conditions under which the slovak municipalities plan their economy. It aims description and quantification of the financial management of municipalities in the Slovak Republic in the period 2000 to 2010 followed by the identification of trends in selected components of financial management, as well as the overall management of municipalities and specification of conditions and

changes in the planning of revenues and expenses during the period. When processing the present paper, we mainly used the method of analysis, synthesis and comparison of available statistical data on financial management of municipalities in the Slovak Republic, descriptive methods, by specifying legal conditions and changes in the budgetary management, mathematical and statistical methods in quantifying the financial management and identifying trends of certain components of revenues and expenses, as well as abstraction, induction and deduction methods. The time period from 2000 to 2010 was chosen for two reasons. First reason, it is the realization of several phases of public administration reform in Slovakia, as well as because of the negative impact of the economic crisis on the budget (mainly tax) incomes of villages and towns. For above 11 years, the conditions for financial planning and management fundamentally changed. Their volume and structure are mainly related to the transition of many competencies from government to local and regional authorities. The problem was late fiscal decentralization, but also to the persistent underfunding transferred state administration to municipalities is forced to bring in their own resources. Despite a number of negative effects is evident from the analysis that the total revenues and costs of local governments in the Slovak Republic are growing in absolute terms, slightly increasing the relative share of investment spending. At the same time, we found that current incomes stagnate, slightly decreasing and increases the share of income of a capital nature, it can mean both increasing loan burden, respectively, sale of property, from which income is disposable and never to be repeated in the future. These facts are a challenge for further investigation. We could not analyze them, because of limited extent of the contribution.

Key words

budget, local self-government, planning, incomes and costs.

JEL classification: R51

Úvod

Turbulentné obdobie po roku 1990, kedy dochádza k revitalizácii miestnej samosprávy nielen v Slovenskej republike, je charakteristické špecifikáciou a relatívne častými zmenami podmienok, za ktorých hospodária a plnia si svoje povinnosti slovenské obce. Množstvo zmien, od roku 2000 v súvislosti s reformou verejnej správy, vytvorením druhého stupňa územnej samosprávy, resp. zmenou podmienok rozpočtového hospodárenia, sú dôvodom, prečo sme sa rozhodli, prehľadne a globálne, analyzovať rozpočtové hospodárenie obcí v Slovenskej republike od roku 2000. Práve reforma verejnej správy znamenala významný krok a zároveň zásah, do kompetencií, zodpovednosti, ale najmä do majetkovej základne a rozpočtového hospodárenia miestnej i regionálnej samosprávy na Slovensku. Vzhľadom na rôzny dátum „vzniku“ a fungovania miestnej a regionálnej úrovne územnej samosprávy, abstrahujeme od rozpočtového hospodárenia vyšších územných celkov a svoju pozornosť upriamime len na najnižšiu úroveň samosprávy - teda na municipality (obce a mestá). Z hľadiska rozdelenia municipalít na obce a obce so štatútom mesta nerobíme rozdiely, nakoľko sa na rozpočtové hospodárenia pozeráme čisto z globálneho, celoslovenského hľadiska, zároveň si však uvedomujeme potrebu, pozrieť sa detailnejšie na rozpočtové hospodárenie a jeho plánovanie špecificky v malých obciach (najmä obce do 1000 obyvateľov) a vo veľkých obciach, najmä mestách, nakoľko podmienky, možnosti i determinanty tohto procesu sú značne odlišné. Túto skutočnosť berieme ako výzvu pre ďalšie skúmanie, a to najmä v súvislosti s diskusiou o efektívnosti územných samospráv v Slovenskej republike, v súvislosti s procesom municipalizácie, tzn. zníženia počtu administratívnych jednotiek v podobe, v akej ich poznáme dnes.

Cieľ a metódy

Cieľom predloženého príspevku, je deskripcia a kvantifikácia rozpočtového hospodárenia obcí v Slovenskej republike v sledovanom období rokov 2000 až 2010 (s ohľadom na dostupnosť štatistických dát Ministerstva financií Slovenskej republiky), následne identifikácia vývojovej

tendencie vybraných zložiek rozpočtového hospodárenia, ako aj celkového hospodárenia obcí a špecifikácia podmienok a zmien, pri plánovaní rozpočtových príjmov a výdavkov v sledovanom období.

Pri spracovaní predloženého príspevku sme využili predovšetkým metódu analýzy, syntézy a komparácie dostupných štatistických údajov o rozpočtovom hospodárení obcí v Slovenskej republike, metódu popisnú, pri špecifikácii zákonom stanovených podmienok a ich zmien v súvislosti s rozpočtovým hospodárením, matematicko-štatistické metódy, pri kvantifikácii rozpočtového hospodárenia a identifikácii vývojových trendov niektorých zložiek rozpočtových príjmov a výdavkov, ako aj abstrakcie, indukcie a dedukcie.

Výsledky

Ako už bolo spomenuté vyššie, územná samospráva si chtiac-nechtiac musela prejsť zásadnými zmenami podmienok, za ktorých vykonáva svoje kompetencie, nakladá so svojim majetkom a hospodári podľa svojho rozpočtu. V analyzovanom období rokov 2000 až 2010, ktoré sme vybrali zámerne, došlo k implementácii niekoľkých etáp reformy verejnej správy. Jednotlivé etapy znamenali viac peňazí, majetku, kompetencií i zodpovednosti, ale aj viac vrások na čelách poslancov, starostov a primátorov, ktoré im pribudli v súvislosti so zabezpečením jednak originálnych, ale aj prenesených pôsobností, nakoľko štát presunul s týmito kompetenciami neadekvátne množstvo finančných zdrojov. Nie je tak v tomto období výnimkou, že prenesený výkon štátnej správy v konkrétnej oblasti, musí byť dofinancovaný z vlastných zdrojov samosprávy, pretože fiškálna decentralizácia nie je dostatočná, no za výkon takýchto kompetencií nesie zodpovednosť samotná municipalita. Krátky prehľad najdôležitejších zmien v súvislosti s reformou verejnej správy na Slovensku v predmetnom období, ponúkame v nasledujúcom texte.

1. Reforma verejnej správy v Slovenskej republike a jej etapy

Po roku 1990, kedy začíname opätovne hovoriť o samospráve obcí a miest v pravom slova zmysle, bol vytvorený len najnižší stupeň územnej samosprávy, teda miestna samospráva. Výhľadovo sa však počítalo s tým, že bude vytvorený i druhý, regionálny stupeň, čo je zakotvené i v Ústave Slovenskej republiky. K tomu však došlo so značným oneskorením. Predpokladom začatia komplexnej reformy verejnej správy na Slovensku bolo prijatie zákona SNR č. 369/1990 o obecnom zriadení. Zákon NR SR č. 221/1996 Z. z. o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky, ustanovil sídla 8 krajov, sídla okresov a príslušnosť jednotlivých obcí k nim. V tejto fáze ešte nedošlo k decentralizácii štátnej správy a prechodu kompetencií.

V rokoch 2001 až 2003 dochádza k vytvoreniu samosprávy vyšších územných celkov, pričom na Slovensku hovoríme o tzv. symetrickom modeli, tzn. vytvorilo 8 samosprávnych krajov, identických so štátnou správou, čiže s 8 krajskými úradmi. Základom ich vzniku bolo prijatie zákona NR SR č. 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov. V rokoch 2001 až 2004 postupne dochádza k zásadnej zmene, nakoľko sa naplňa hlavné motto reformy verejnej správy a dochádza k presunu niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na orgány miestnej a regionálne samosprávy, pričom výhľadovo sa počíta so zrušením okresných úradov a vybudovaní sústavy špecializovanej miestnej štátnej správy. V tomto období však zatiaľ nedošlo k fiškálnej decentralizácii a situácia s novými kompetenciami bola riešená formou decentralizačnej dotácie, ktorej zavedenie bolo dočasné/prechodné. Táto skutočnosť sa výrazne prejavila na štruktúre príjmov obcí na Slovensku, čo dokumentuje analytická časť nášho príspevku. Kľúčovým v tejto oblasti bol zákon NR SR č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a vyššie územné celky.

Ďalšou etapou reformy verejnej správy bola fiškálna decentralizácia, vynútená prechodom kompetencií. V tejto oblasti boli prijaté viaceré právne predpisy, bez ktorých by jej realizácia nebola možná. Jedná sa o zákon NR SR č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady, zákon NR SR č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy, zákon NR SR č. 583/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy, o rozpočtovom určení daňového výnosu dane z príjmov a zákon NR SR č. 564/2004 Z. z.

o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej samospráve. Všetky uvedené právne predpisy vstúpili do platnosti od 1. 1. 2005. Prijatím týchto zákonov sa do praxe uvádza jediná podielová daň – daň z príjmu fyzických osôb a menia sa miestne dane a obligatórny poplatok za komunálne odpady a drobné stavebné odpady. Zároveň sa ruší decentralizačná dotácia ako prechodné opatrenie na financovanie originálnych kompetencií, zostáva však účelová dotácia/transfer na prenesený výkon štátnej správy, nakoľko tejto časti kompetencií sa fiškálna decentralizácia netýkala. Pôvodne podielové dane – cestná daň a daň z príjmu právnických osôb sa zmenili, daň z motorových vozidiel je miestnou daňou vyššieho územného celku a daň z príjmu právnických osôb plynie v plnom rozsahu do štátneho rozpočtu.

Od roku 2005 do súčasnosti už v miestnej ani regionálnej samospráve nedošlo k významnejším zmenám, tie možno pozorovať len v štátnej správe. Vzhľadom na obmedzený rozsah príspevku sa im podrobnejšie nebudeme venovať a sústredíme sa na vývoj rozpočtového hospodárenia v rokoch 2000 až 2010.

2. Rozpočtové hospodárenie obcí v Slovenskej republike

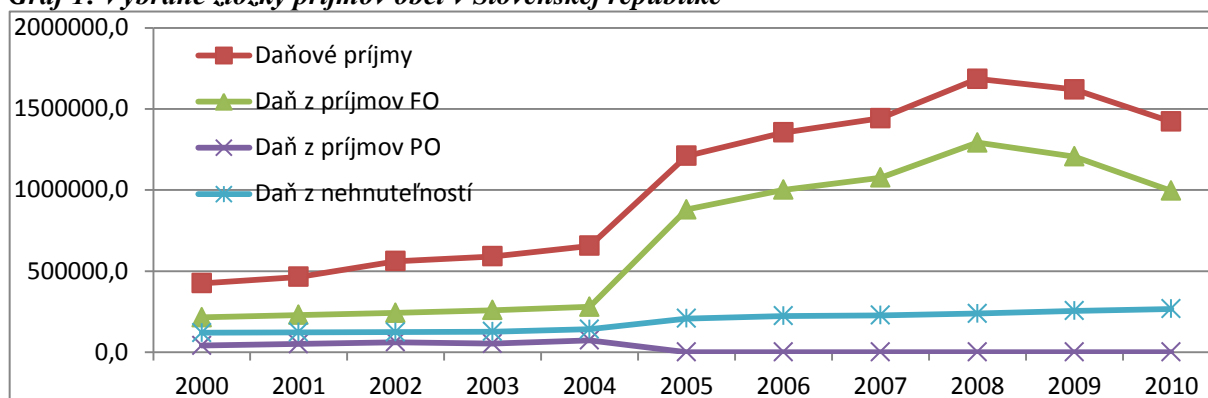
Z hľadiska kontinuity sledovaného 11 ročného obdobia je potrebné konštatovať dve zásadné zmeny. Prvou je zákonom stanovené rozdelenia rozpočtu na bežný a kapitálový, ako aj zavedenie príjmových a výdavkových finančných operácií od roku 2005. Druhou zmenou je zavedenie tzv. programového rozpočtovania, ktorého analýza však nie je predmetom nášho skúmania, preto sa jej v ďalšom texte nebudeme venovať. V tabuľke 1 prezentujeme vybrané a pre potreby spracovania tohto príspevku najdôležitejšie zložky rozpočtového hospodárenia slovenských obcí.

Tab. 1: Vybrané zložky príjmov obcí v Slovenskej republike

Údaje v tis. €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Daňové príjmy	424856,7	464460,7	560678,3	590799,1	655148,9	1210024,6	1354105,9	1442083,3	1685268,5	1620306,2	1421927,0
Daň príjmov FO ^z	213774,3	228657,2	241913,5	258884,3	278879,9	879798,2	1001204,8	1075751,8	1292003,6	1206767,0	995163,0
Daň príjmov PO ^z	40719,6	50302,8	61457,2	52417,6	73444,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Daň nehnuteľností ^z	119524,6	122468,4	123349,7	125939,2	140953,0	207223,0	223017,1	227477,9	237419,5	254814,1	266284,0
Nedaňové príjmy	354896,2	362636,5	393830,2	434954,8	253559,4	272993,4	286418,3	327614,0	344788,6	314245,7	327185,0
Granty transfery^a	124124,7	158445,6	761101,5	1130101,6	939474,7	632546,6	676236,2	707299,3	727753,4	871876,5	915273,0

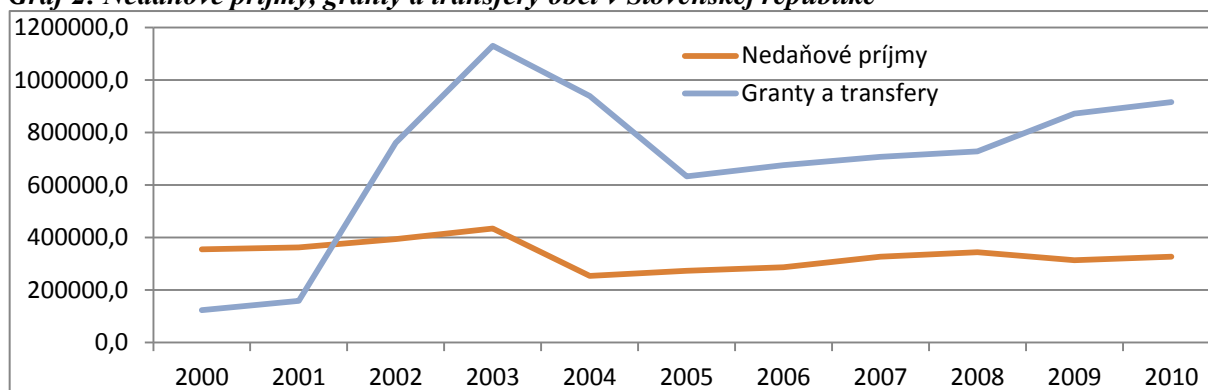
Zdroj: vlastné spracovanie podľa štátnych záverečných účtov SR za roky 2000 až 2010.

Z tabuľky 1 je zrejماً zásadná zmena v prípade dane z príjmov právnických osôb. Výnos z nej sa stal od roku 2005 výlučne príjmom štátneho rozpočtu SR, pričom do roku 2004 to bola jedna z troch podielových daní. Z tabuľky samotnej, ale aj z grafu 1 však možno identifikovať aj inú dôležitú skutočnosť. Daň z nehnuteľností je najdôležitejším, stabilným a jediným kontinuálne rastúcim príjmom do rozpočtov obcí v Slovenskej republike. Aj keď nárast daňového výnosu nie je nijako dramatický, za jej nespornú výhodu považujeme jej stabilitu.

Graf 1: Vybrané zložky príjmov obcí v Slovenskej republike

Zdroj: vlastné spracovanie podľa štátnych záverečných účtov SR za roky 2000 až 2010.

Z grafu 1 je tiež zrejmé, že celkové daňové príjmy korelujú s výnosom dane z príjmov fyzických osôb. Od roku 2005 do roku 2008 je to pre miestne samosprávy dobrá správa, avšak obrat nastáva vplyvom svetovej krízy v roku 2009. Tu zaznamenávame absolútny pokles výnosu a samosprávneho podielu tejto dane, ktorý kontinuálne pokračuje aj v roku 2010. Relevantné údaje za rok 2011 sme žiaľ nedokázali získať, kvôli absencii dostupnosti štátneho záverečného účtu.

Graf 2: Nedaňové príjmy, granty a transfery obcí v Slovenskej republike

Zdroj: vlastné spracovanie podľa štátnych záverečných účtov SR za roky 2000 až 2010.

Z tabuľky 1, ako aj z grafu 2 je zrejмый rastúci podiel a význam grantov a transferov, ktoré plynú do rozpočtov municipalít zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Ich zanedbateľná úroveň z roku 2000 sa radikálne zmenila už v roku 2002, pričom najvyššiu absolútnu hodnotu dosiahla táto položka v roku 2003, čo súvisí s poskytovaním tzv. decentralizačnej dotácie obciam, pred implementáciou fiškálnej decentralizácie. Od roku 2005, odkedy je v platnosti fiškálna decentralizácia však položka grantov a transferov nestráca na význame, keďže ňou sú financované tzv. prenesené pôsobnosti zo štátnej správy na samosprávu. Pokiaľ by tomu tak nebolo, transfery by sa vrátili na hodnoty z roku 2000 a 2001. Od roku 2008 zaznamenávame po niekoľko ročnej stagnácii, opätovná nárast grantov a transferov, čo kauzálné súvisí aj s globálnou hospodárskou krízou a určitou mierou kompenzácie zo strany štátu vo vzťahu k miestnym samosprávam, ktoré v tomto období zaznamenali významný prepád podielu na výnose dane z príjmu fyzických osôb. Vývoj nedaňových príjmov je stabilný počas celých 11 rokov sledovaného obdobia, s miernym výkyvom nadol a následným rastom v roku 2004. Súvis vidíme s reformou verejnej správy, ktorá zmenila takmer všetky miestne poplatky na miestne dane, pričom jediným nedaňovým poplatkom sa stal poplatok na komunálne odpady.

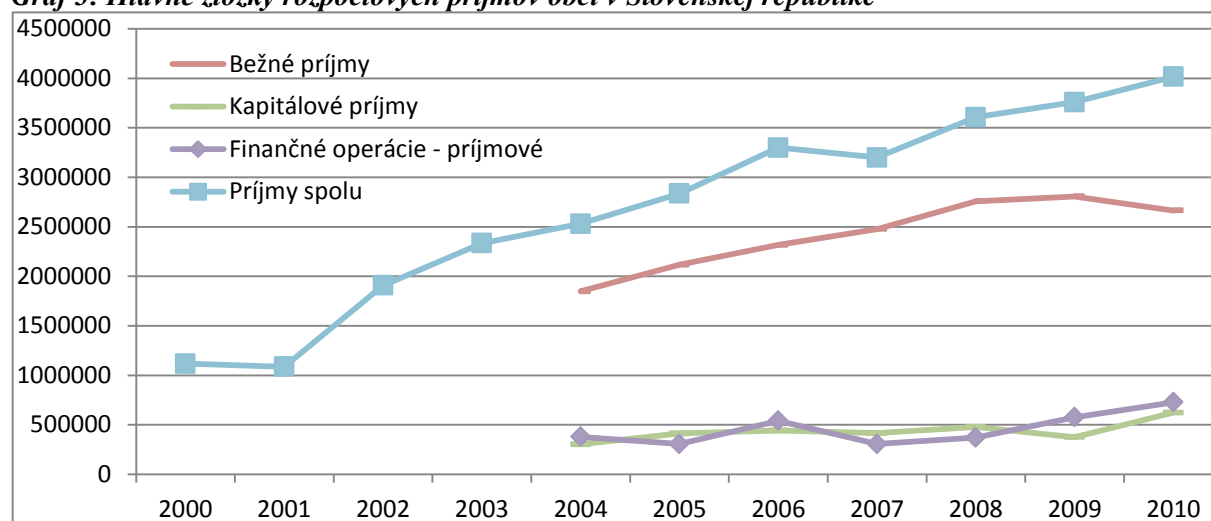
Do tabuľky 2 sme zosumarizovali prehľad bežných, kapitálových a celkových príjmov miestnych samospráv od roku 2000 do roku 2010. Vzhľadom na zákonnú úpravu a jej zmenu od roku 2004, uvádzame klasifikáciu na bežné a kapitálové príjmy až od tohto roku. Podobne je to i čo sa týka príjmových finančných operácií.

Tab. 2: Hlavné zložky rozpočtových príjmov obcí v Slovenskej republike

Údaje v tis. €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Bežné príjmy	n	n	n	n	1848183,0	2115564,6	2316760,5	2476996,6	2757810,5	2806428,4	2664385,0
Kapitálové príjmy	n	n	n	n	302374,9	413227,8	442341,1	416122,3	477245,6	376235,5	622648,0
Finančné operácie - príjmové	n	n	n	n	379513,0	306290,2	540861,9	305772,4	371254,1	575670,4	728630,0
Príjmy spolu	1117219,8	1086040,6	1908307,4	2334309,9	2530070,9	2835082,7	3299963,5	3198891,3	3606310,2	3758334,3	4015663,0

Zdroj: vlastné spracovanie podľa štátnych záverečných účtov SR za roky 2000 až 2010.

Pre názornejšiu ilustráciu celkového vývoja, ponúkame graf 3.

Graf 3: Hlavné zložky rozpočtových príjmov obcí v Slovenskej republike

Zdroj: vlastné spracovanie podľa štátnych záverečných účtov SR za roky 2000 až 2010.

Reforma verejnej správy prebiehajúca od roku 2001, významne zvýšila príjmy do rozpočtov miestnych samospráv na Slovensku. Ich nárast je zrejmy už v porovnaní rokov 2001 a 2002, pričom s výnimkou roku 2007, kontinuálne pokračuje až do roku 2010. Nepochybne najdôležitejšou zložkou celkových príjmov, sú príjmy bežného charakteru, avšak zmenu trendu zaznamenávame v roku 2010, kedy relatívny podiel bežných príjmov klesá, pričom klesá aj absolútny príjem do rozpočtov obcí v SR. Tento úbytok je kompenzovaný rastom kapitálových príjmov a zvýšenými finančnými operáciami. Naznačuje to možné riziko „prejedania“ jednorazových kapitálových príjmov, predajom majetku, alebo prijímaním úverových zdrojov, napriek tomu, že zákon nepripúšťa použiť investičné zdroje na prevádzku.

V snahe poskytnúť čitateľovi komplexnejší prehľad o rozpočtovom hospodárení slovenských obcí za obdobie rokov 2000 až 2010, ponúkame v nasledujúcom texte stručnú analýzu výdavkov. Tie sú k dispozícii v štruktúre bežné a kapitálové už od začiatku sledovaného obdobia. (Vid' tab. 3 a graf 4.)

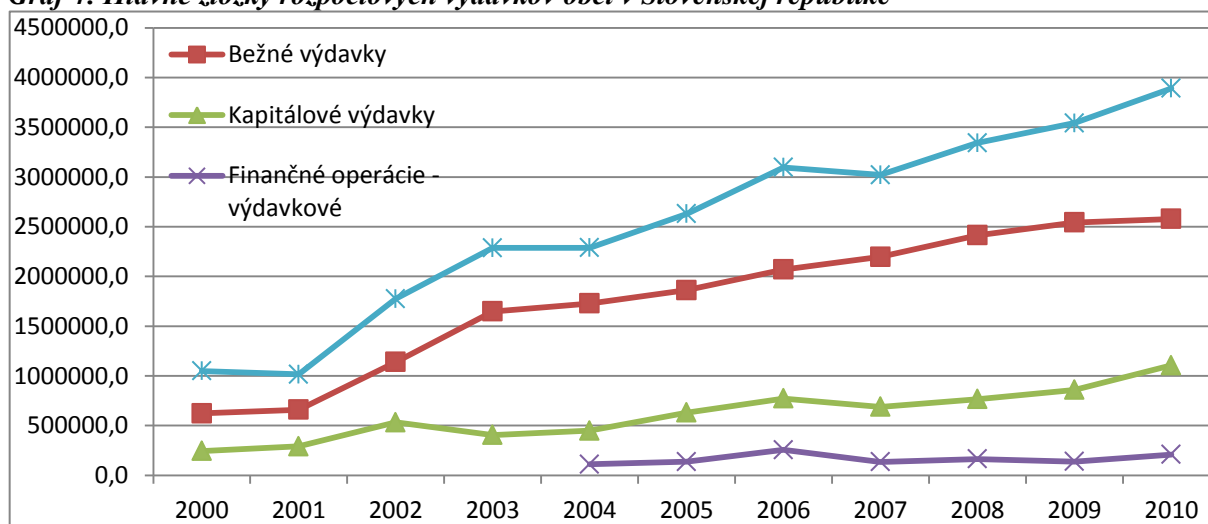
Tab. 3: Hlavné zložky rozpočtových výdavkov obcí v Slovenskej republike

Údaje v tis. €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Bežné výdavky	622307,3	659672,1	1138944,2	1648037,9	1727935,9	1862295,0	2069918,2	2196760,3	2413775,5	2543810,8	2577978,0
Kapitálové výdavky	244520,2	290581,5	532081,2	405040,8	449402,4	630555,0	771834,4	688840,2	765415,3	860168,9	1105384,0
Finančné operácie - výdavkové	n	n	n	n	111614,9	136619,5	255751,7	135119,2	164628,6	138650,5	209293,0
Výdavky spolu	1049250,4	1015261,4	1774627,2	2287210,6	2288953,2	2629469,6	3097504,3	3020719,6	3343819,3	3542630,2	3892655,0

Zdroj: vlastné spracovanie podľa štátnych záverečných účtov SR za roky 2000 až 2010.

Celkové výdavky slovenských miestnych samospráv majú stabilne rastúci charakter, najdynamickejšie sú z logických dôvodov v rokoch 2001 až 2003, avšak ich rast pokračuje i v ďalšom období. Pozoruhodné je, že ho nepribrzdila ani hospodárska kríza, čo naznačuje čerpanie rezerv, resp. vyššiu dynamiku rastu kapitálových výdavkov, na grafe zobrazených svetlo zelenou farbou, pričom v prípade bežných výdavkov zaznamenávame najmä v rokoch 2008 až 2010 stagnáciu. Výdavkové finančné operácie, cez ktoré sa realizuje najmä splácanie prijatých úverových zdrojov, je počas rokov 2004 až 2010 na stabilne nízkej úrovni. To by malo znamenať, že nedochádza k vyššiemu zadlžovaniu obcí a miest, čo ovplyvnil aj zákon o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy, ktorý limituje celkový dlh obce, ako aj výdavky na dlhovú službu v danom roku. Nemôžeme však dokázať, ani vyvrátiť, či nejde o dlhodobější úverové zdroje, ktoré sa splácaním a teda zvýšenými výdavkovými finančnými operáciami neprejavia v ďalších rokoch.

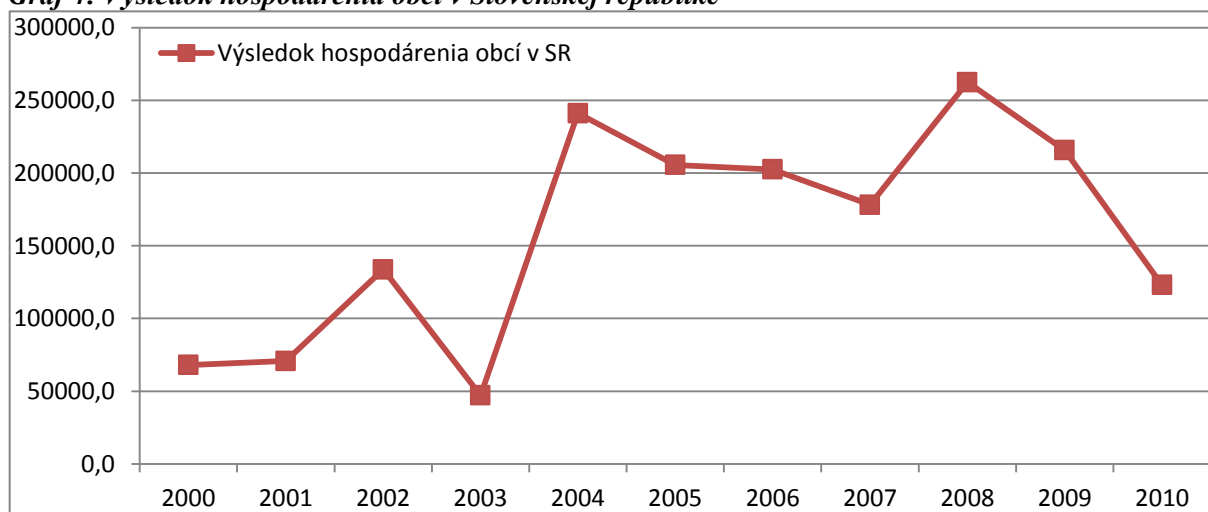
Graf 4: Hlavné zložky rozpočtových výdavkov obcí v Slovenskej republike



Zdroj: vlastné spracovanie podľa štátnych záverečných účtov SR za roky 2000 až 2010.

Na záver nášho príspevku ešte ponúkame čisto ilustračný vývoj celkového výsledku rozpočtového hospodárenia v obciach na Slovensku, ktorý sumarizuje bežný i kapitálový rozpočet, ako aj finančné operácie a naznačuje, že v globále slovenské municipality hospodária s prebytkovými rozpočtami, čo v prípade bilancie bežných príjmov a výdavkov vyžaduje zákon o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy, pripúšťa len schodkový kapitálový rozpočet po splnení stanovených podmienok.

Graf 4: Výsledok hospodárenia obcí v Slovenskej republike



Zdroj: vlastné spracovanie podľa štátnych záverečných účtov SR za roky 2000 až 2010.

Z grafu 4 vyplývá, že celkový výsledok rozpočtového hospodárenia obcí v Slovenskej republike, dosahuje každoročne kladnú hodnotu. V jednotlivých rokoch je však tento výsledok rozličný, kolísavý. Nie je preto možné identifikovať jednoznačný vývojový trend. Čo však zo štatistických údajov vyplýva, je sklon k zníženiu výšky prebytku rozpočtového hospodárenia v rokoch 2008 až 2010. To naznačuje, že vplyvom hospodárskej krízy obce jednak hľadajú rezervy svojho hospodárenia, sú nútené šetriť, ale zároveň možno dedukovať, že ich hospodárenie využíva rezervu, vytvorenú v priaznivejšom predchádzajúcom období, kedy bol výnos podielovej dane z príjmu fyzických osôb do ich rozpočtov vyšší.

Záver

V predloženom príspevku sme sa zaoberali problematikou rozpočtového hospodárenia a stavom a zmenami podmienok, za akých slovenské municipality plánujú svoje hospodárenie. Jedná sa o obdobie, charakteristické významnými zmenami, ale aj o obdobie, pre ktoré je typický silný vplyv hospodárskej krízy, čo sa negatívne prejavilo predovšetkým v znížení absolútneho výnosu dane z príjmov fyzických osôb, ktorá je aktuálne jedinou podielovou daňou v SR. Obce a mestá sa s touto situáciou museli vysporiadať. Pravdou je, že štát vzhľadom na nepriaznivý vývoj výnosu tejto dane, pomohol obciam vyššími transfermi zo štátneho rozpočtu, tie však daňový výpadok nepokryli.

„Môžeme konštatovať, že v sledovanom období sa značne zvýšil fiškálny význam miestnych rozpočtov a ich vplyv na stav verejných financií v SR. Uskutočnené systémové zmeny sa výrazne prejavili v rozpočtovom hospodárení miestnych samospráv a do veľkej miery ovplyvnili príjmovú základňu, ako aj výdavkové potreby jednotlivých miestnych samospráv.“ (Flaška, 2008, s. 4)

Analyzované obdobie sme zvolili aj preto, že v rokoch 2001 až 2005 prebehlo niekoľko etáp reformy verejnej správy, pričom zmena legislatívneho prostredia a s tým súvisiaca zmena podmienok, za ktorých slovenské miestne samosprávy existujú, plnia kompetencie, plánujú a hospodária, významne ovplyvnila každodenný život v samospráve. K zmene došlo z hľadiska štruktúry i objemu príjmov, výdavkov, ale aj podmienok, za ktorých si samosprávy môžu zriaďovať a zakladať iné právnické osoby. Faktom však zostáva, že municipality vplyvom reformy verejnej správy, no i na vzdory negatívneho dopadu hospodárskej krízy, v bežných cenách kontinuálne zvyšujú svoje celkové výdavky. Za pozitívum však považujeme fakt, že bežné výdavky v posledných rokoch sledovaného obdobia stagnujú, mierne rastú výdavky investičného charakteru, čo by malo do budúcnosti priniesť ovocie, nielen v oblasti rozpočtového hospodárenia.

Literatúra

- [1] FLAŠKA, F. Faktory determinujúce príjmovú základňu a výdavkové potreby miestnych samospráv. In *Scienta Iuventa - zborník príspevkov*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2008. 8 s. ISBN 978-80-8083-582-8.
- [2] KOŽIAK, R. *Zmierňovanie regionálnych disparít prostredníctvom regionálnej politiky*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2008. 138 s. ISBN 978-80-8083-573-6.
- [3] *Štátne záverečné účty SR za roky 2000 – 2010* [online]. [cit. 15. 04. 2013] Dostupné z: <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=3557>>.

Príspevek byl zpracován v rámci grantu VEGA 71/1010/2011 „Teoreticko-metodologické východiská plánovania v podmienkach územných samospráv a možnosti ich aplikácie v SR“.

FINANČNÍ KONDICE OBCÍ JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

FINANCIAL CONDITION OF MUNICIPALITIES IN THE SOUTH MORAVIAN REGION

ING. IRENA OPLUŠTILOVÁ, PH.D.

ING. PETR HALÁMEK, PH.D.

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: oplustii@econ.muni.cz, halamek@econ.muni.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá hodnocením finanční kondice obcí, tj. schopností financovat rozvojové investice. Metodika je založena na hodnocení soustavy ukazatelů založených na finančních výsledcích obce v letech 2009-11. Výsledkem výzkumu je zejména identifikace obcí s problematickou finanční kapacitou. Tyto obce se měly primárně soustředit na hledání úspor v provozní části rozpočtu, případně hledat cesty na navýšení svých běžných příjmů.

Klíčová slova

rozpočet obce, deficit, zadluženost, finanční kondice

Annotation

The paper deals with the municipal financial condition, ie the ability of municipalities to fund development investment. The methodology is based on the original evaluation system using indicators based on the financial results in years 2009-11. The result of the research is identification of municipalities with problematic financial capacity. These municipalities should be primarily focused on finding savings in the operating budget or looking for ways to increase their operational income.

Keywords

municipal Budget, Deficit, Debt, Financial condition

JEL classification: H72

Úvod

Pojem finanční kondice obce (financial condition) vychází z konceptu finančního zdraví a zaměřuje se zejména na finanční aspekty fungování subjektu. Konkrétní vymezení (a tedy i zahrnutí či nezahrnutí jiných než finančních ukazatelů) pak vychází z účelu hodnocení finanční kondice. Zhodnocení finanční situace obce je důležitým předpokladem pro kvalifikované rozhodování o dalších krocích obce. Přitom informace o finančním zdraví obce jsou podstatné nejen pro samotné obce, jejich představitele a občany, ale i pro různé další subjekty, ať už z okruhu veřejné či soukromé sféry (srov. Opluštiová, 2012).

Cíle výzkumu a použitá metodika

Cílem tohoto příspěvku je na základě zvolených ukazatelů zhodnotit finanční kondici obcí Jihomoravského kraje ve smyslu jejich možnosti financovat své investiční záměry (ať už formou

dosahování úspor či formou dluhového financování a splácení těchto dluhů). S ohledem na zvolený účel byly zvoleny základní ukazatele, které postihují oblast rozpočtového hospodaření a zadluženost obce. Výpočty ukazatelů jsou provedeny s využitím dat za roky 2009 až 2011.

Výpočty zvolené soustavy ukazatelů jsou provedeny pro všech 672 obcí nacházejících se na území Jihomoravského kraje. Výsledky jsou hodnoceny a interpretovány v souhrnu za všechny zpracované obce a dále v rozdělení dle vybraných velikostních skupin (0-199, 200-4999, 500-999, 1 000-1 999, 2 000-4 999, 5 000-9 999, 10 000-99 999, 100 000 a více). Oproti velikostním kategoriím standardně využívaných Českým statistickým úřadem došlo pro potřeby výzkumu vzhledem k nízkému počtu subjektů ke sloučení velikostních kategorií nad 10 000 obyvatel do jedné, do které však není zahrnuto statutární město Brno. Vzhledem k jeho naprosto odlišné velikosti od ostatních měst z této kategorie výsledky za toto město vstupují pouze do souhrnných výpočtů za obce celkem.

Studie čerpá data z veřejně dostupných zdrojů. Informace o počtu obyvatel obcí jsou převzaty z Českého statistického úřadu, finanční data jsou čerpána z výkazů pro hodnocení plnění rozpočtu ÚSC a z rozvah obcí, které jsou publikovány v databázích ARIS a ÚFIS Ministerstva financí ČR. Výjimkou jsou některá finanční data za statutární město Brno, kdy byla použita data publikovaná v Závěrečném účtu statutárního města Brna za příslušný rok. Důvodem je zvolený způsob klasifikace a účtování převodů mezi městem a jeho městskými částmi¹.

Jako základní ukazatele byl zvolen ukazatel salda provozního rozpočtu (UR1) a dva ukazatele zadluženosti, které vyjadřují náročnost ročních výdajů na zadluženost (UZ1) a celkový stav zadlužení (UZ2).

UR1 (ukazatel salda provozního rozpočtu) - v oblasti rozpočtového hospodaření byl s ohledem na významnost, omezení interpretace a vhodnosti pro srovnání mezi obcemi vybrán jeden, avšak zásadní ukazatel provozního (běžného) rozpočtu. Ukazatel podílu přebytku provozního rozpočtu na běžných příjmech² hodnotí základní předpoklad úspěšného hospodaření obcí, tedy dosahování přebytku v provozní části rozpočtu.

UZ1 – ukazatel podílu dluhové služby a dluhové kapacity vyjadřuje, jak je obec schopna hradit své závazky ze salda provozního rozpočtu. Výpočet salda provozního rozpočtu je mírně modifikovaný, do běžných výdajů nejsou zahrnuty placené úroky, protože ty tvoří součást dluhové služby a úkolem ukazatele je zjistit, zda a jak dokáže obec zajistit prostředky právě také na jejich úhradu. Dluhová služba je vypočítána jako součet placených úroků a uhrazených splátek úvěrů, půjček a ročních podílů emitovaných dluhopisů; v případě splátek krátkodobých půjčených prostředků byl do výpočtu zahrnut pouze případný kladný rozdíl položek 8x14 minus 8x13, tedy rozdíl splátek a přijatých půjčených prostředků, aby byl vyloučen negativní vliv případných kontokorentů či obdobných finančních produktů na výsledné hodnocení ukazatele. Tento ukazatel byl zvolen z toho důvodu, že oproti známějšímu ukazateli dluhové služby bere v úvahu existující (či neexistující) prostředky obce, které lze vynaložit na dluhovou službu, kdežto UDS pouze předpokládá, že obec může určitý podíl vybraných druhů příjmů na dluhovou službu vynaložit.

UZ2 – ukazatel podílu celkového dluhu na saldu provozního rozpočtu vyjadřuje, za kolik let je obec schopna při dané úrovni salda BR své dluhy splatit právě z tohoto salda. Ukazatel postihuje vlastní aktivitu a přístup obce k plánování svých závazků a k jejich možnému splácení. I když obec nemůže ovlivnit podstatnou část svých běžných příjmů i běžných výdajů, musí brát jejich výši v úvahu při rozhodování o dalším zatížení obecního rozpočtu v případě zadlužení obce, musí brát ohled na fakt, zda a v jakém časovém horizontu je obec schopná splatit své dluhy.

¹ Převody mezi městem a městskými částmi v rozpočtu zobrazuje jako převody mezi různými obcemi v rámci jednoho okresu, pro vyloučení těchto převodů je třeba konsolidovat data až na úrovni okresu.

² Do běžných příjmů jsou zahrnuty daňové příjmy, nedaňové příjmy a neinvestiční přijaté transfery.

V následujících tabulkách je uveden přehled používaných finančních dat a způsoby výpočtu jednotlivých ukazatelů. Vzhledem k účetní reformě veřejných financí došlo od r. 2010 ke změně účtování obcí a tedy mimo jiné i ke změně směrné účtové osnovy, jsou uvedeny způsoby výpočtu ukazatelů v rozdělení pro rok 2009 a roky 2010 a následující.

Tab. 1: Kategorie používaných finančních dat

	kategorie	zdroj	položka, účet 2009	položka, účet 2010, 2011
A	daňové příjmy	rozpočet	součet položek 1xxx	součet položek 1xxx
B	nedaňové příjmy	rozpočet	součet položek 2xxx	součet položek 2xxx
C	přijaté neinvestiční transfery	rozpočet	součet položek 41xx po konsolidaci	součet položek 41xx po konsolidaci
D	běžné výdaje	rozpočet	pol. 5xxx po konsolidaci	pol. 5xxx po konsolidaci
E	placené úroky	rozpočet	součet položek 5141	součet položek 5141
F	splátky emitovaných dluhopisů	rozpočet	součet položek 8xx2	součet položek 8xx2
G	krátkodobé přijaté půjčené prostředky	rozpočet	součet položek 8x13	součet položek 8x13
H	splátky krátkodobých přijatých půjčených prostředků	rozpočet	součet položek 8x14	součet položek 8x14
I	splátky dlouhodobých přijatých půjčených prostředků	rozpočet	součet položek 8x24	součet položek 8x24
J	celkový dluh	rozvaha	syntetické účty 281+282+283+289+322+ 326+951+953+959	syntetické účty 281+282+283+289+322+ 326+451+452+453+459

Zdroj: Vlastní zpracování.

Vysvětlivky - data z rozvahy:

281 - krátkodobé úvěry

282 - eskontované krátkodobé dluhopisy (směnky)

283 - krátkodobé závazky z vydaných dluhopisů

289 - jiné krátkodobé půjčky

322 - směnky k úhradě

326 - přijaté návratné finanční výpomoci krátkodobé (do r. 2009 bez časového hlediska)

451 - dlouhodobé úvěry (951 do r. 2009)

452 - přijaté návratné finanční výpomoci dlouhodobé

453 - dlouhodobé závazky z vydaných dluhopisů (953 do r. 2009)

459 - ostatní dlouhodobé závazky (959 do r. 2009)

Tab. 3: Výpočet ukazatelů finanční kapacity obcí

ukazatel	výpočet	úpravy výsledku
UR1	$(A+B+C-D) / (A+B+C)$	-
UZ1	$(E + \text{roční podíl } F + (H - G)^* + I) / (A+B+C-(D-E))$	když $UZ1 < 0$; $UZ1 = -1$
UZ2	$H / (A+B+C-D)$	když $UZ2 < 0$; $UZ2 = -1$

*pouze je-li $H-G$ větší jak 0

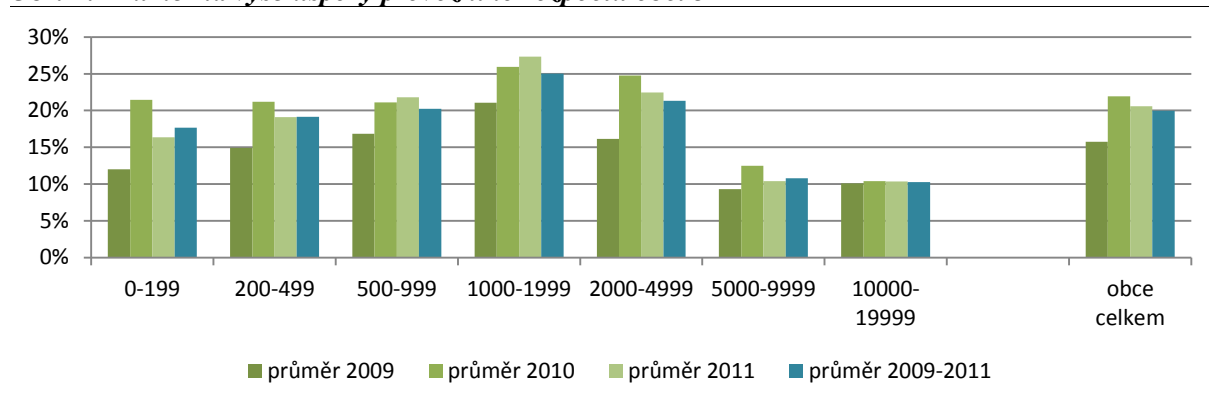
Zdroj: Vlastní zpracování.

Výsledky

Ukazatel UR1 vyjadřuje schopnost obce vytvářet přebytek v provozní části rozpočtu. Srovnání výsledků tohoto ukazatele může být mírně nevýhodné pro obce, které plní větší rozsah úkolů v přenesené působnosti a na tyto činnosti získávají neinvestiční transfery. V čitateli ukazatele tak budou zahrnuty výdaje i příjmy související s touto činností, ovšem ve jmenovateli budou zahrnuty pouze příjmy - veškeré neinvestiční transfery. Při hodnocení výsledků je třeba brát v úvahu omezenou možnost obce aktivně získávat běžné příjmy a oproti tomu nutnost hradit zejména mandatorní výdaje. Ukazatel je vhodný k hodnocení finanční situace konkrétní obce a při znalosti trendů běžné příjmové i

výdajové stránky rozpočtu se jedná o velmi důležitý ukazatel pro plánování budoucích aktivit obce (provozních i investičních). Následující graf prezentuje průměrné výsledky tohoto ukazatele v obcích Jihomoravského kraje v rozdělení dle velikostních kategorií. Jak již bylo zmíněno, do rozdělení dle velikostních kategorií nebylo zařazeno statutární město Brno, avšak jeho výsledky vstupují do výpočtu dat za obce celkem.

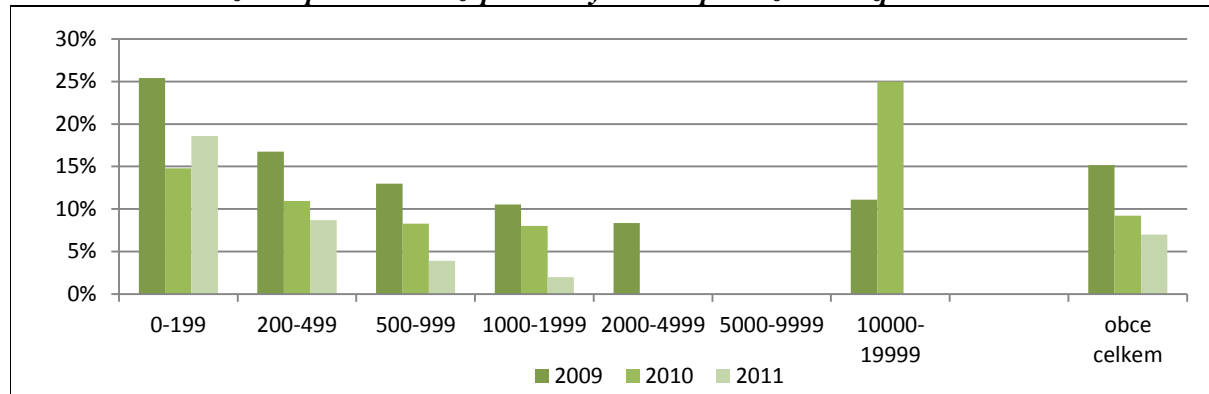
Obr. 1: Průměrná výše úspory provozního rozpočtu obcí JMK



Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1.1.2009, 2010, 2011; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2009, 2010, 2011. Vlastní zpracování.

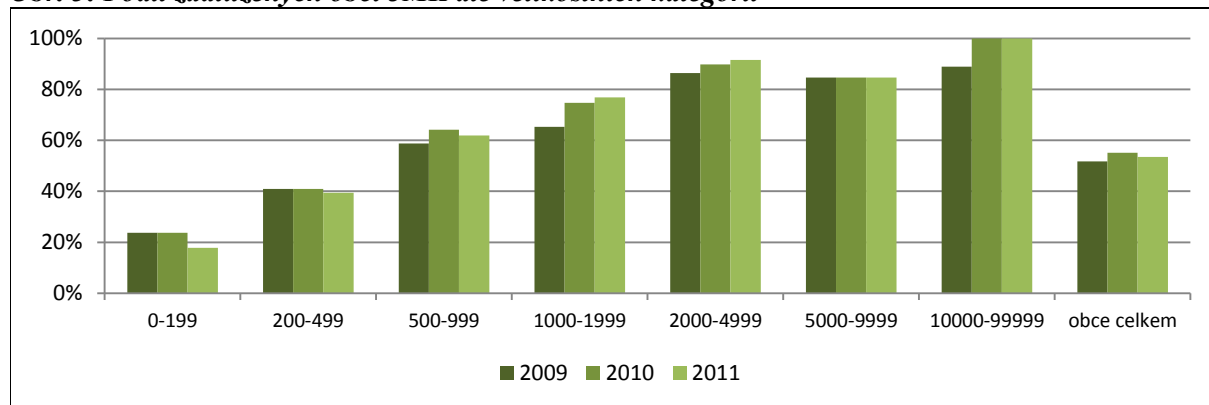
Další graf prezentuje procentní zastoupení obcí se zápornou výší salda provozního rozpočtu v jednotlivých velikostních kategoriích. Schopnost generovat úspory v provozním rozpočtu představuje základní předpoklad pro dobrou finanční situaci obce a pro její možnosti rozvoje. Za naprosto alarmující lze označit stav, kdy obec nedosáhla kladného salda v provozním rozpočtu ani v tříletém souhrnu za sledované roky 2009-2011. V Jihomoravském kraji se v této situaci ocitlo celkem 32 obcí. Tyto obce nejenže za sledované tři roky nedokázaly uspořít žádné prostředky, ale nedokázaly ani financovat svůj provoz z běžných příjmů a musely hledat zdroje na jeho dofinancování - buď formou rozpouštění úspor, prodeje majetku, nebo zvýšení svého zadlužení.

Obr. 2: Procentní zastoupení obcí se zápornou výší salda provozního rozpočtu



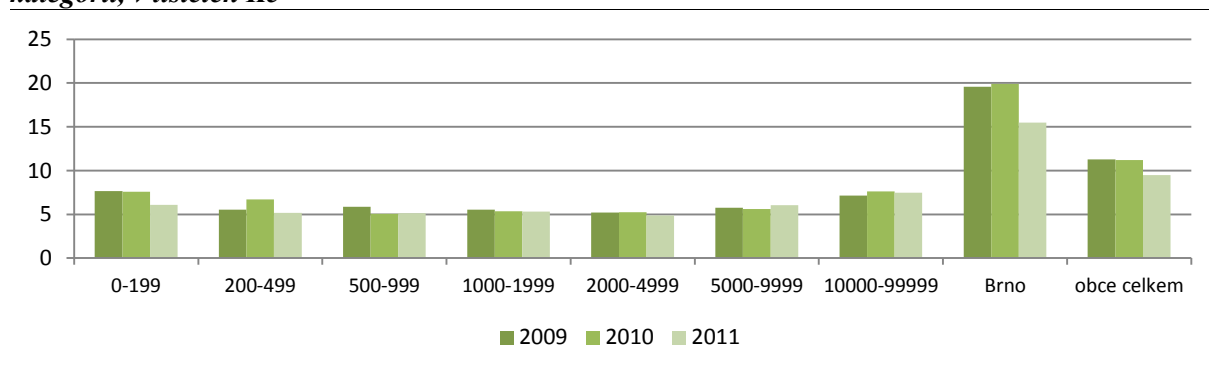
Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1.1.2009, 2010, 2011; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2009, 2010, 2011. Vlastní zpracování.

Finanční kondici obce ovlivňuje nejen schopnost generovat zdroje z přebytku provozního rozpočtu, ale pochopitelně také současná úroveň zadlužení obce a s tím související nároky na financování v následujících letech. Následující graf prezentuje procentní zastoupení zadlužených obcí dle jednotlivých velikostních kategorií. Podíl zadlužených obcí je rostoucí s rostoucí velikostní kategorií (s mírným poklesem v kategorii 5000-9999 obyvatel). Celkově je zadluženo přes padesát procent obcí.

Obr. 3: Podíl zadlužených obcí JMK dle velikostních kategorií

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1.1.2009, 2010, 2011; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2009, 2010, 2011. Vlastní zpracování.

Průměrná výše zadlužení (v přepočtu na obyvatele) dle velikostních kategorií nevykazuje velmi výrazné rozdíly, jejich grafické znázornění (v následujícím grafu) odpovídá plošší křivce ve tvaru „U“. Průměr za všechny obce výrazně zvyšuje zadluženost statutárního města Brna.³ Na zadluženosti obcí JMK se nejvíce podílejí úvěry. V letech 2009 a 2010 se na druhém místě umístily komunální dluhopisy, ty však mělo emitované pouze Brno, v roce 2011 došlo k jejich splacení. Návrtné finanční výpomoci mezi rozpočty se na celkové zadluženosti podílejí pouze minimálně.

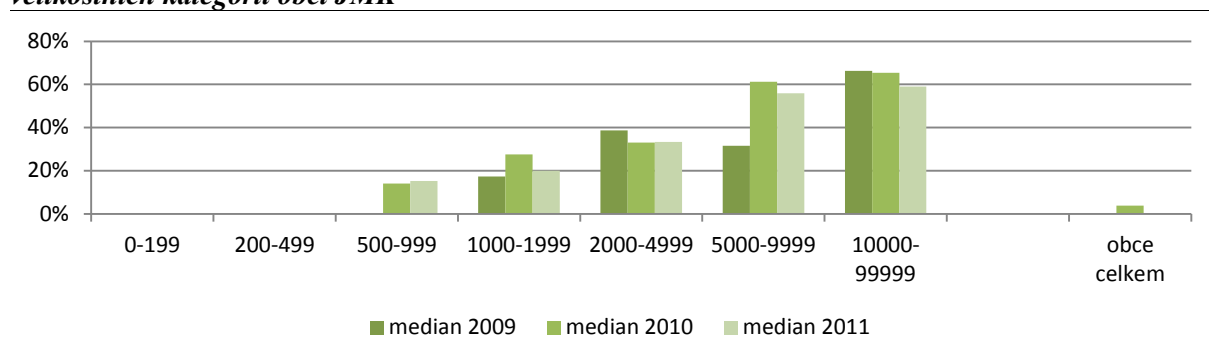
Obr. 4: Průměrná výše zadluženosti na 1 obyvatele zadlužených obcí JMK dle velikostních kategorií, v tisících Kč

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1.1.2009, 2010, 2011; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2009, 2010, 2011. Vlastní zpracování.

Ukazatel UZ1 vyjadřuje podíl dluhové služby a dluhové kapacity. Do dluhové služby vstupují roční výdaje související se splácením dluhů, tedy zejména placené úroky, splátky jistin a poměrná výše splátek emitovaných dluhopisů⁴. Dluhová kapacita je vyjádřena jako přebytek provozního rozpočtu, tedy rozdíl běžných příjmů a běžných výdajů; do běžných výdajů pro tyto účely nejsou zahrnuty výdaje na dluhovou službu. Ukazatele vyjadřují, zda a s jakou rezervou je obec schopna hradit své závazky související se zadlužením z přebytku svého běžného rozpočtu. Ukazatele je možné využít jak pro srovnání schopnosti obcí splácet své dluhy, tak také pro hodnocení vývoje hospodaření obce, také pro plánování budoucích aktivit obce. Následující graf představuje hodnoty mediánu ukazatele UZ1, vzhledem k vysoké variabilitě výsledků jednotlivých obcí hodnota aritmetického průměru nemá dostatečnou vypovídací schopnost.

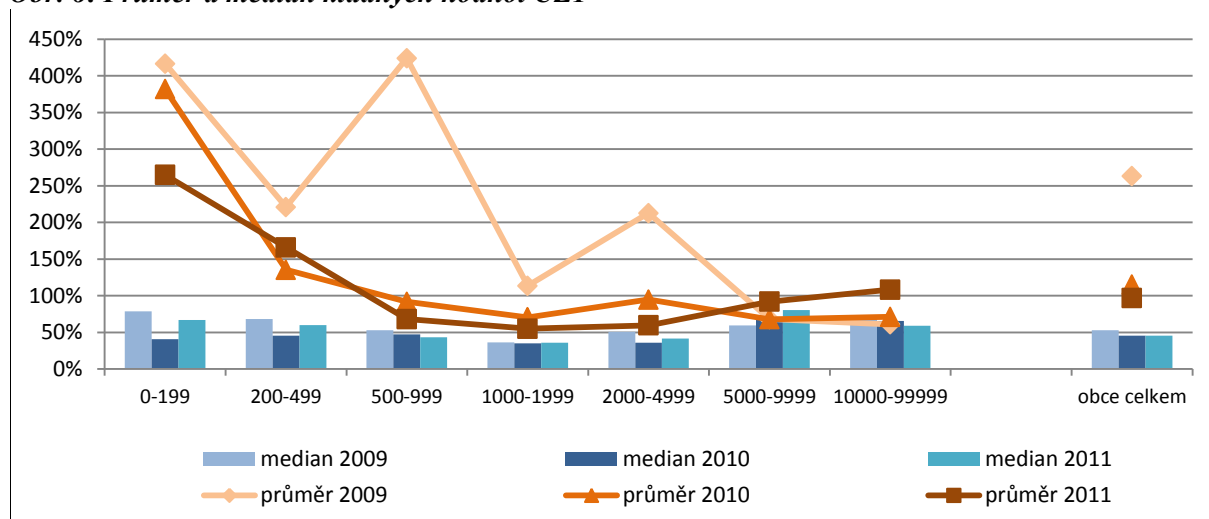
³ Pokles zadluženosti Brna v roce 2011 byl způsoben splacením emise komunálních dluhopisů.

⁴ V případě zahrnutí celkové výše splátky v jednom roce splatnosti by došlo k neúměrnému navýšení dluhové služby. Je uplatněn předpoklad, že město, které emitovalo dluhopisy, po celou dobu do jejich splatnosti shromažďuje průběžně prostředky na tuto splátku, proto tedy do dluhové služby vstupují pouze celkové splátky dělené počtem let splatnosti.

Obr. 5: Hodnoty mediánu ukazatele dluhové služby na přebytku provozního rozpočtu dle velikostních kategorií obcí JMK

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1.1.2009, 2010, 2011; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2009, 2010, 2011. Vlastní zpracování.

Vzhledem k vysokému počtu obcí, které vykazují nulovou zadluženost (a tedy UZ1 je roven nule), je další výpočet proveden pouze pro zadlužené obce, které vykazují kladné hodnoty ukazatele UZ1. Hodnoty průměru a mediánu ukazatele těchto obcí prezentuje následující graf. Obce se zápornou hodnotou ukazatele (tedy se záporným provozním saldem) nebyly do výpočtu zahrnuty, protože by neadekvátně snižovaly výsledné hodnoty za velikostní kategorie.

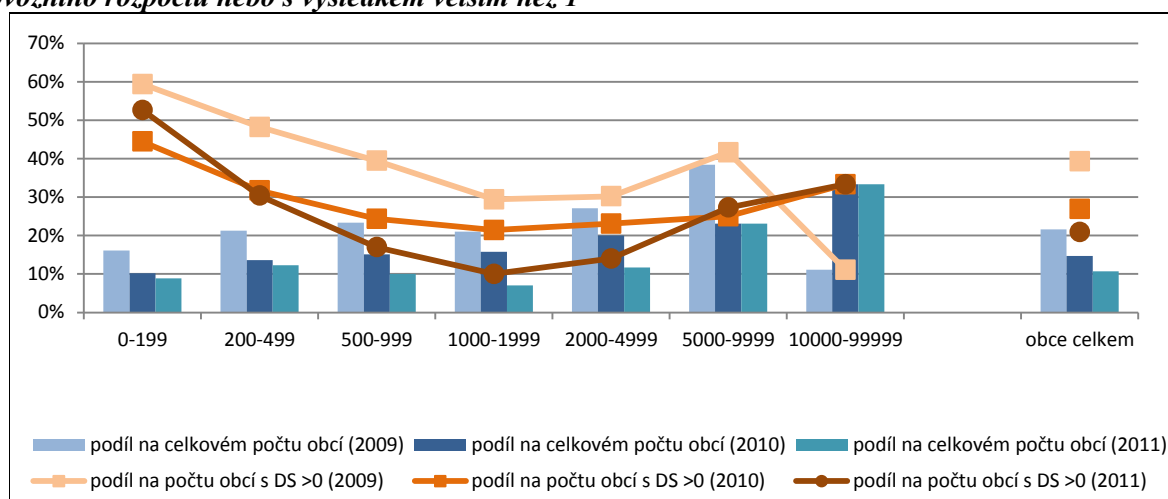
Obr. 6: Průměr a medián kladných hodnot UZ1

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1.1.2009, 2010, 2011; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2009, 2010, 2011. Vlastní zpracování.

Následující graf prezentuje zastoupení obcí, které vykazují potenciálně problémovou finanční situaci:

- Obce, jejichž ukazatel UZ1 je záporný, což znamená, že obec nejenže dosahuje deficitu v provozní části rozpočtu, ale navíc musí v daném roce vynakládat prostředky na dluhovou službu.
- Obce, které sice dosahují kladného salda provozního rozpočtu, nicméně tento přebytek je nižší než dluhová služba a obec musí nalézt prostředky na splátky v jiných zdrojích (UZ1 větší než 1).

Obr. 7: Procentní zastoupení obcí se záporným výsledkem ukazatelem dluhové služby na přebytku provozního rozpočtu nebo s výsledkem větším než 1

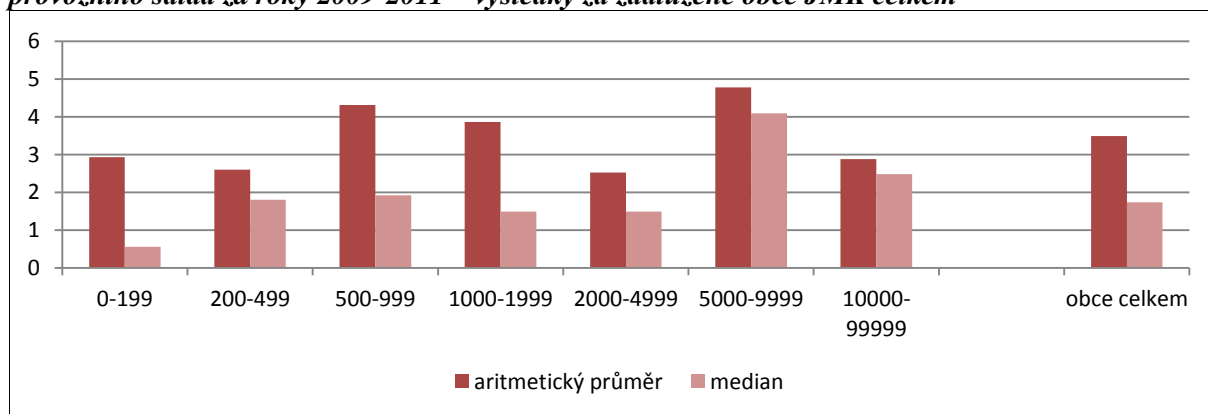


Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1.1.2009, 2010, 2011; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2009, 2010, 2011. Vlastní zpracování.

Ukazatel UZ2 vyjadřuje, za kolik let by byl celkový dluh splacen ze salda provozního rozpočtu obce. Výpočet vychází pouze z výše provozního salda za daný kalendářní rok, ve své základní podobě nebere v úvahu jeho možné změny v následujících letech. Pro účely této studie a z důvodu vyloučení možných jednorázových výkyvů v provozním rozpočtu byl ukazatel vypočítán s využitím průměrné výše provozního salda za roky 2009-2011. Ukazatel nebere v úvahu splátkové kalendáře jednotlivých dluhů obce (úvěrů, půjček, ...), na druhou stranu umožňuje jednoduché vyjádření schopnosti obce hradit své dluhy z „provozního zisku“. Ukazatel je vhodný ke komparaci schopnosti obcí generovat zdroje potřebné ke splácení svých dluhů. Je rovněž vhodný pro plánování budoucích výdajů obce při znalosti zatížení budoucích rozpočtů současným dluhovým zatížením.

Následující obrázek prezentuje hodnoty aritmetického průměru a mediánu ukazatele UZ2 dle velikostních kategorií. Nelze vysledovat jednoznačný trend, avšak významnou odchylku vykazují obce ve velikostní kategorii 5000-9999 obyvatel. Jedná se o středně velká města, která mají plnit široké spektrum městoobslužných i městotvorných funkcí srovnatelné s většími městy, ale nedisponují dostatečnými zdroji (tato problematika je odbornou veřejností diskutována např. i v souvislosti s nastavením rozpočtového určení daní). Tato města navíc na rozdíl od obcí a menších měst musí též plnit rozsáhlejší úkoly v oblasti přenesené působnosti, které nejsou vždy plně pokryty příspěvkem od státu.

Obr. 8: Průměrné výsledky ukazatele podílu celkového dluhu obce v roce 2011 a průměrného provozního salda za roky 2009-2011 – výsledky za zadlužené obce JMK celkem



Pozn.: Aritmetický průměr a medián je vypočten z kladných hodnot výsledků ukazatele UZ2.

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1.1.2009, 2010, 2011; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2009, 2010, 2011. Vlastní zpracování.

Na základě výsledků ukazatele UZ2 tak lze identifikovat 359 zadlužených obcí, které vykazují kladný průměrný přebytek provozního rozpočtu. Z nich 301 dosahuje výsledku do hodnoty 5 (tedy schopnost splatit své dluhy z provozního rozpočtu do pěti let), což představuje přibližně 81 % zadlužených obcí. (do deseti let je schopno své dluhy splatit přibližně 92 % zadlužených obcí). Dalších 11 obcí vykazuje zadlužení, avšak nedosahuje úspor v provozním rozpočtu. Tento stav je možné označit za velmi závažný.

Omezení modelu

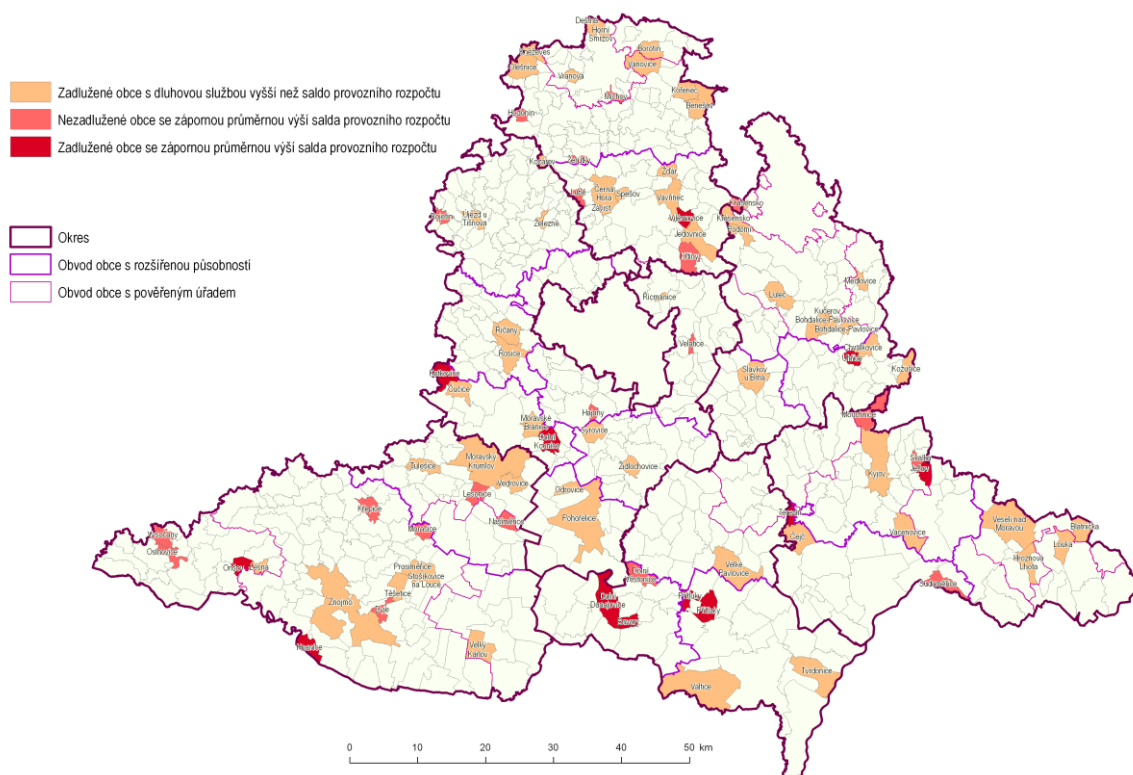
Výsledky zvoleného způsobu hodnocení finanční kapacity obcí mohou být ovlivněny několika faktory:

- **Volba ukazatelů.** Volba ukazatelů je do určité míry subjektivní záležitostí hodnotitele. Některé ukazatele mohou mít výrazně pozitivní vliv na hodnocení obcí určité velikostní kategorie obcí.
- **Interpretace výsledků ukazatelů.** Vypovídací schopnost ukazatelů je ovlivněna různými faktory. Bez jejich znalosti nelze jednoznačně určit, zda špatné výsledky ukazatele skutečně znamenají špatné finanční zdraví v dané oblasti. Špatný výsledek je tedy pouze SIGNÁLEM naznačujícím velmi pravděpodobné, avšak ne stoprocentně jisté problémy ve finanční kondici obce.
- **Časový horizont.** Studie sleduje finanční situaci obcí za období 3 let. Nicméně některé procesy a aktivity obce mají dlouhodobější charakter, který není možné zvolenou metodikou plně postihnout.
- **Platná legislativa upravující rozpočtování, účtování a výkaznictví.** Tato legislativa ovlivňuje typy dat a způsoby jejich vykazování v účetních výkazech obcí.
- **Veřejná data, z nichž jsou vypočítány výsledky.** Práce čerpá z veřejně dostupných finančních výkazů obce. Model čerpá pouze z veřejně dostupných finančních výkazů obce, tedy nemůže pro výpočty ukazatelů využít detailnější interní data subjektů.
- **Lidský faktor na straně obcí.** Data jsou získána z výkazů od 672 subjektů, existuje tedy určité riziko špatných údajů ve výkazech z důvodu lidského faktoru v daných obcích (zejména v malých obcích obce nedisponují rozsáhlým odborným personálním zabezpečením, i v souvislosti např. s probíhající účetní reformou, lze očekávat chyby ve výkazech).

Závěr

Obce dosahují přebytku provozního rozpočtu v průměru ve výši 20 % svých běžných příjmů. V roce 2009 byl tento průměr nižší, což bylo způsobeno dopadem finanční krize na veřejné rozpočty, propadem výše daňových příjmů obcí. Menší obce dosahují vyšších úspor v procentním vyjádření než středně velká a velká města (v absolutních částkách je situace pochopitelně jiná). Na druhou stranu však právě v kategoriích nejmenších obcí je větší zastoupení obcí, které v provozní části rozpočtu dosahují záporného salda. Tato situace může být jednoručně způsobena výkyvem buď na straně běžných výdajů (neočekávané výdaje související např. s přírodní pohromou), nebo na straně příjmů (např. neočekávané vysoký propad daňových příjmů v důsledku finanční krize); v případě opakujícího se záporného salda provozního rozpočtu však jde o alarmující stav, kdy obec není dlouhodobě schopna pokrýt své provozní výdaje z běžných, každoročně se opakujících příjmů.

Z hlediska finanční kapacity obce je podstatnou informací absolutní výše přebytku provozního salda rozpočtu, který může obec použít buď přímo na financování investic (kapitálových výdajů), anebo na splácení dluhů, které obec přijala na financování investic. V případě hodnocení možnosti obce přijímat nové dluhy a schopnosti je splácet je třeba vzít v úvahu stávající zadlužení a jeho zátěž na rozpočet obce. Jinými slovy, pokud se obec rozhodne financovat své investice formou dluhů, měla by být schopná pokrýt roční náklady na zadlužení (tj. splátky úmoru a úroků) z přebytku svého provozního rozpočtu sníženého o stávající splátky dluhů (pokud není k financování těchto potřeb vyčleněn majetek k prodeji). Záleží též na charakteru pořizované investice (jaký vliv bude mít její uvedení do provozu na provozní rozpočet).

Obr. 9: Obce s problematickou finanční kapacitou*

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1.1.2009, 2010, 2011; databáze ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2009, 2010, 2011. Kartogram zpracoval Mgr. Petr Tonev.

* Zadlužené obce s dluhovou službou vyšší než saldo provozního rozpočtu – výpočet za rok 2011; Nezdlužené obce se zápornou průměrnou výší salda provozního rozpočtu – průměr za r. 2009-2011; Zadlužené obce se zápornou výší salda provozního rozpočtu – průměr za r. 2009-2011

Finanční kapacita obcí je ovlivněna nejen možnostmi obce vytvářet úspory (zejména v provozní části rozpočtu), ale také současnou úrovní zadlužení a z ní vyplývajícími požadavky na finanční prostředky z rozpočtu. V Jihomoravském kraji je zadluženo přibližně 50 % všech obcí, přitom podíl zadlužených obcí roste s rostoucí velikostní kategorií (tento trend odpovídá i celorepublikovému trendu).

O nárocích dluhové služby na rozpočet vypovídá ukazatel UZ1, který udává, jaký podíl z (případného) přebytku provozního rozpočtu obce musí obec použít na splácení svých dluhů. Jako špatnou lze označit situaci v obcích, kde výdaje na dluhovou službu opakovaně překračují výši provozního rozpočtu. Kritická situace pak nastává v obcích, které musejí splácet své úvěry a půjčky, avšak zároveň v provozním rozpočtu (dlouhodobě) hospodaří deficitně.

Ukazatel UZ2 vypočítává, za kolik let by teoreticky byly obce schopné splatit své dluhy pouze při použití prostředků z přebytku provozního rozpočtu (za předpokladu, že průměrný přebytek za uplynulé tři roky lze očekávat i do budoucna). Více než 80 % zadlužených obcí by bylo schopno splatit své dluhy do 5 let. V případě 6 obcí však hrozí, že obce nebudou schopné tímto způsobem splatit své dluhy do méně jak 20 let. V případě, že má obec přijatý úvěr, na jehož splacení bude v dalších letech čerpána dotace, nelze tuto skutečnost z veřejně dostupných dat zjistit a tedy ani postihnout ve výpočtu ukazatele.

Finanční kapacitu obce ovlivňuje její současná výše úspor (a také majetek obce, jehož prodejem by obec mohla získat potřebné zdroje). Klíčovou pro možnost dosahování úspor je schopnost obce dosahovat kladného salda v provozní části rozpočtu. V případě, že obec musí splácet závazky ze zadlužení, jsou tyto nároky na přebytkové hospodaření v provozním rozpočtu o to vyšší. Následující

kartogram prezentuje obce s rizikovou situací ve své finanční kapacitě. Tyto obce lze rozdělit do tří kategorií dle závažnosti rizika od menšího k nejvyššímu (Jejich geografické rozložení viz následující obrázek):

- **Zadlužené obce s dluhovou službou vyšší než saldo provozního rozpočtu** – tyto obce sice vykazují přebytky v provozní části rozpočtu, avšak tento přebytek není dostačující pro splácení ročních nákladů na zadlužení a obec tak musí tyto prostředky hledat jinde (v případných úsporách z minulých let – má-li je k dispozici, v prodeji majetku, v dalším zadlužování).
- **Nezadlužené obce se zápornou výší salda provozního rozpočtu** – obce, které nejsou schopné pokrýt své provozní výdaje ze svých běžných příjmů. Vzhledem k možnému jednoročnímu výkyvu (z důvodů např. zvýšených výdajů na odstranění následků živelných pohrom) je vhodné zabývat se touto problematikou z dlouhodobějšího pohledu.
- **Zadlužené obce se zápornou výší salda provozního rozpočtu** – obce s nejhorší situací, které nejenže nejsou schopné pokrýt své běžné (provozní) výdaje z běžných příjmů, navíc musejí také hradit výdaje na dluhovou službu.

V případě těchto obcí je klíčové detailněji analyzovat příjmovou a zejména výdajovou stránku provozní části rozpočtu a nalézt způsoby, jak buď navýšit své běžné příjmy, nebo (a to spíše) které provozní výdaje lze snížit, ušetřit. Jedině dlouhodobě přebytkové hospodaření v provozní části rozpočtu umožní obci generovat dostatek zdrojů pro svůj rozvoj.

Literatura

- [1] Aktuální znění zákonů a vyhlášek České republiky – databáze ASPI
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Počet obyvatel v obcích k 1.1.2009*, ČSÚ. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/publ/1301-09-k_1_1_2009>.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Počet obyvatel v obcích k 1.1.2010*, ČSÚ. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/publ/1301-10->>.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Počet obyvatel v obcích k 1.1.2011*, ČSÚ. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/1301-11-r_2011>.
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Územně identifikační registr základních územních jednotek*, ČSÚ, 2011 [cit. 12. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/rso.nsf/i/prohlizec_uir_zsj>.
- [6] *Databáze ARIS MFČR*. Dostupné z: <<http://www.info.mfcr.cz/aris/>>.
- [7] *Databáze ÚFIS MFČR*. Dostupné z: <<http://www.info.mfcr.cz/ufis/>>.
- [8] eCBA s.r.o. *Finanční kapacita obcí Jihomoravského kraje -výzkum 2009-2011*. Brno, 2013.
- [9] MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Monitoring hospodaření obcí*. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/vf_monitoring_hospodareni_obci.html>.
- [10] OPLUŠTILOVÁ, I. *Finanční zdraví obcí a jeho regionální diference*. [Disertační práce] Brno> Masarykova univerzita, 2012.
- [11] STATUTÁRNÍ MĚSTO BRNO. *Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2009 – Vyúčtování hospodaření a finanční vypořádání*. 2010. Dostupné z: <<http://www.brno.cz/sprava-mesta/dokumenty-mesta/rozpocet/plneni-rozpocetu-statutarniho-mesta-brna/zaverecny-ucet-statutarniho-mesta-brna-za-rok-2009-vyuctovani-hospodareni-a-financni-vyoporadani/>>.
- [12] STATUTÁRNÍ MĚSTO BRNO. *Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2010 – Vyúčtování hospodaření a finanční vypořádání*. 2011. Dostupné z: <<http://www.brno.cz/sprava-mesta/dokumenty-mesta/rozpocet/plneni-rozpocetu-statutarniho-mesta-brna/zaverecny-ucet-statutarniho-mesta-brna-za-rok-2010-vyuctovani-hospodareni-a-financni-vyoporadani/>>.
- [13] STATUTÁRNÍ MĚSTO BRNO. *Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2011 – Vyúčtování hospodaření a finanční vypořádání*. 2012. Dostupné z: <<http://www.brno.cz/sprava-mesta/dokumenty-mesta/rozpocet/plneni-rozpocetu-statutarniho-mesta-brna/zaverecny-ucet-statutarniho-mesta-brna-za-rok-2011-vyuctovani-hospodareni-a-financni-vyoporadani/>>.

HOSPODAŘENÍ A ROZVOJ OBCÍ**ECONOMY AND DEVELOPMENT OF MUNICIPALITIES****ING. PETR ŘEHOŘ, PH.D.****ŠÁRKA ŠEBESTOVÁ**

*Katedra řízení | Department of management
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích | University of South Bohemia in České Budějovice*
✉ Studenká 15, 370 05 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: rehor@ef.jcu.cz

Anotace

Článek se zabývá zhodnocením hospodaření tří vybraných obcí (měst) Jihočeského kraje ČR - Kaplice, Sezimova Ústí a Soběslavi v roce 2011. Cílem je porovnat hospodářské výsledky měst a navrhnout opatření, která by mohla vést ke zlepšení stávajícího stavu a k dalšímu rozvoji. Pro účely finanční analýzy byly vybrány ukazatele, které hodnotí finanční zdraví. V porovnání měst bylo stanoveno nejlépe hospodařícím městem Sezimovo Ústí.

Klíčová slova

hospodaření, rozvoj, rozpočet, obec, management, ukazatel

Annotation

Paper deals with evaluation of economy of three municipalities (towns) in South Bohemia of Czech Republic – Kaplice, Sezimovo Ústí a Soběslav in the year 2011. The aim is to compare the economy results and give the arrangements which would lead to improvement of current state and to town's next development. For financial analysis purposes were chosen indicators which should evaluate town's economic health. In comparison was the most successful economy the town Sezimovo Ústí.

Key words

economy, development, budget, municipality, management, indicator

JEL classification: R50, H70

Úvod

Hospodaření územních samosprávných celků se dotýká každého člověka, protože každý je občanem nějaké obce. Navíc jsou veřejné výdaje financovány z prostředků, které lidé odvádějí státu či obcím na daních a jiných poplatcích. Každý má pochopitelně právo na informace, kam a z jakého důvodu plynou peníze a v jaké výši. Občas se dokonce ve veřejných sdělovacích prostředcích objeví zpráva, že je nějaká obec předlužená, nemá na úhradu svých závazků a musí rozprodávat majetek. Z toho důvodu je důležité sledovat finanční zdraví obcí a případně porovnávat i s jinými podobnými obcemi. Jakmile by se pak někde vyskytl problém, bylo by možno v co nejkratším čase přijmout nápravná opatření.

Obec je dle zákona č. 128/2000 Sb. základní územní jednotkou státu. Je tvořena občany, kteří společně užívají území určené hranicemi obce (Peková, 2004). Starosta je představitel obce, který ji zastupuje navenek a je odpovědný za činnost zastupitelstva obce (Marková, 2000). Podle Adamčíka (2003) má starosta ovládat soubor metod, modelů a postupů regionálního managementu a marketingu pro průzkum a uspokojování potřeb obyvatelstva a jeho spokojenost s poskytovanými službami.

Hlavním cílem obecního managementu je především dlouhodobý rozvoj obce. Důležité je pro to využití půdy, pracovní síly, polohy a dopravní dostupnosti (Beran, 2005).

Základem pro hospodaření územních celků je majetek a rozpočet. Rozpočet plní dle zákona č. 250/2000 Sb. ve finančním hospodaření obcí úlohu finančního plánu, který by měl zajistit solventnost obce. Připouští pouze ty výdaje obcí, které jsou kryty reálně očekávanými příjmy, existujícími rezervami a půjčkami, které lze získat a splatit (Provazníková, 2009). Na základě vyšetřování a vyvozování závěrů z výsledků finančního hospodaření minulých nebo budoucích období se sestaví finanční analýza (Marek, 2009).

Finanční analýza pak poskytuje cenné informace o hospodaření daného subjektu všem osobám, kterých se financování tohoto subjektu přímo nebo nepřímo týká (Holečková, 2008). Jedná se o metodu, při které se získaná data třídí, agregují a poměřují, hledají se mezi nimi souvislosti a odhaduje se jejich vývoj, přičemž se analýza může vztahovat na celou oblast finančního hospodaření nebo jen na jeho dílčí část (Vašek, 2012). Mezi hlavní cíle finanční analýzy patří především posouzení vlivu vnitřního i vnějšího prostředí subjektu, analýzy dosavadního vývoje a analýza variant budoucího rozvoje (Sedláček, 2011). Analýza hospodaření a jeho kontrola je důležitá především pro zkvalitnění hospodaření územní samosprávy a pro zvýšení alokační efektivity finančních prostředků daného subjektu územní samosprávy (Peková, 2011).

V anglosaské literatuře se lze často setkat i s pojmem „local economic development“, tzv. LED (lokální ekonomický rozvoj) z něhož je patrné, že zdůrazňuje ekonomický aspekt rozvoje uskutečňovaným v určité lokalitě (obci) (Greenwood, et. al, 2010, Blakely, et al, 2009). Společné znaky v definicích LED shrnuli autoři Cunningham a Meyer (2005) do těchto bodů:

- LED je poháněný lokální vládou, ale je třeba zapojení soukromého sektoru a občanské společnosti,
- je založený na participačních procesech a všestranném úsilí účastníků,
- iniciativa v rámci LED potřebuje být založená na hlubokém průzkumu lokální ekonomiky,
- LED potřebuje strategii, ve smyslu písemného dokumentu a institucionální základnu.

Lokální ekonomický rozvoj však nelze nastartovat bez finančních prostředků. Pro jejich získání např. z fondů Evropské unie si musí obce sestavit strategické plány, které by měly přispívat k vytvoření lepší konkurenceschopnosti obce při řešení konkrétních rozvojových projektů, které umožní ekonomický a územní rozvoj (Řehoř, 2010). Také se zvyšuje význam strategického managementu pro rozvoj obcí a regionů. Jejich cílem by mělo být zejména zvyšování standardu života jejich obyvatelstva a vytváření a stabilizace pracovních míst (Rolínek, Řehoř, 2008).

Cíl a metodika

Cílem článku je zhodnotit hospodaření tří vybraných obcí Jihočeského kraje České republiky, porovnat jejich výsledky a navrhnout možná opatření vedoucí ke zlepšení stávajícího stavu a dalšímu rozvoji obcí.

V rámci Jihočeského kraje byla pro analýzu finanční situace vybrána města Kaplice z okresu Český Krumlov, Sezimovo Ústí a Soběslav z okresu Tábor, a to podle počtu obyvatel, neboť ten je u všech tří měst srovnatelný, tj. k 1.1.2012 okolo 8 tisíc obyvatel (Český statistický úřad, 2012). Hodnocení bylo provedeno za rok 2011. Potřebná data byla získána z účetních výkazů, konkrétně z rozvahy a z Výkazu pro hodnocení plnění rozpočtu ÚSC. Tyto výkazy jsou zveřejněny na serveru zřizovaném Ministerstvem financí České republiky ÚFIS, kde jsou umístěny výkazy od roku 2010 včetně. Data za rok 2012 nebyly v době zpracování článku dosud zveřejněny.

Pro účely finanční analýzy byly vybrány ukazatele, které hodnotí finanční zdraví, a to konkrétně:

- daňové příjmy na 1 obyvatele = daňové příjmy / počet obyvatel,
- zadluženost na 1 obyvatele = celková zadluženost / počet obyvatel,
- ukazatel finanční stability = (běžné příjmy / celkové příjmy) * 100 (Halásek, Pilný, 2002),

- krytí dluhu = běžné příjmy – běžné výdaje / celková zadluženost,
- běžná likvidita = oběžná aktiva / krátkodobé závazky,
- ukazatel finanční soběstačnosti = (vlastní příjmy / běžné výdaje) * 100 (Kraftová, 2002),
- ukazatel samofinancování = běžné příjmy + kapitálové příjmy – běžné výdaje / kapitálové výdaje (Civitas per populi Hradec Králové, 2010),
- ukazatel dluhové služby = (dluhová služba / dluhová základna) * 100 (Ministerstvo financí ČR, 2005).

Pro zhodnocení a porovnání hospodaření vybraných měst byla použita metoda bodovací. Každému městu byly přiřazeny body z číselné stupnice 1 – 3. Nejlépe hospodařící město je takové, které získá největší počet bodů. Tato metoda nezohledňuje významnost jednotlivých ukazatelů. Pro sběr primárních dat byly uskutečněny strukturované rozhovory se starosty tří měst. Dotazník byl sestaven z deseti otázek týkajících se rozpočtu města a jeho plnění, největších uskutečněných investic města a jeho plánovaného rozvoje. Na základě zhodnocení výsledků hospodaření a rozhovorů byly navrženy možnosti zlepšení stávajícího stavu a dalšího rozvoje.

Výsledek a diskuze

Daňové příjmy jsou pro jednotlivá města různé, přesto je z tabulky 1 patrné, že Sezimovo Ústí, které má největší počet obyvatel, má nejnižší daňové příjmy. V roce 2011 tvoří běžné příjmy města Sezimovo Ústí 81,14 % z celkových příjmů. Padesátiprocentní hranici dokonce překonává i Kaplice. Výše běžných příjmů jednotlivých měst je srovnatelná, největší rozdíl ve výsledcích je tudíž způsoben výší přijatých transferů. V roce 2011 je Kaplice schopna hradit 56,19 % běžných výdajů z vlastních příjmů. Sezimovo Ústí je v tomto roce také nuceno hradit část běžných výdajů z jiných zdrojů, i když ne v takové výši jako Kaplice nebo Soběslav. Právě Soběslav potřebuje na pokrytí běžných výdajů okolo 70 % z cizích zdrojů.

V roce 2011 není ani jedno z měst schopno pokrýt kapitálové výdaje z vlastních zdrojů a musí, je celé hradit z jiných zdrojů (ukazatel samofinancování). V daném roce je nejvíce zadlužené město Kaplice. Nejméně závazků má Sezimovo Ústí. Ani jedno z měst nedosahuje třicetiprocentní hranice stanovené Ministerstvem financí. Nejvyšší hodnotu ukazatele dluhové služby má město Kaplice. Naopak nejnižší hodnotu ukazatele má Sezimovo Ústí. Ani jedno z měst není schopno hradit dluh z provozního přebytku. Důvodem je fakt, že žádné z měst nikdy netvoří provozní přebytek, ale ztrátu, kterou musí financovat z jiných zdrojů. Nejhůře je na tom Soběslav, naopak nejlépe je na tom Kaplice. Velmi dobrou likviditu má město Kaplice (3,71), kdy jejich oběžná aktiva výrazně převyšují krátkodobé závazky. I ostatní města jsou schopna zajistit dostatek peněžních prostředků na úhradu závazků.

Tab. 2: Vybrané ukazatele finanční analýzy za rok 2011

Ukazatele/města	Kaplice	Sezimovo Ústí	Soběslav
Daňové příjmy na 1 obyvatele	10,21	8,64	9,63
Ukazatel finanční stability	50,4	81,14	45,85
Ukazatel finanční soběstačnosti	56,19	82,32	31,55
Ukazatel samofinancování	-1,67	-1,34	-3,48
Zadluženost na 1 obyv.	7,61	1,74	3,52
Ukazatel dluhové služby	4,79	2,74	3,71
Krytí dluhu	-1,31	-1,66	-9,69
Běžná likvidita	3,71	1,99	1,71

Zdroj: vlastní zpracování

V roce 2011 (tabulka 2) nejlépe hospodaří s finančními prostředky město Sezimovo Ústí (20 bodů), následované Kaplicí (17 bodů). Jednoznačně nejhůře hospodařícím městem je Soběslav, kterému se podařilo získat pouze 11 bodů.

Tab. 2: Zhodnocení finančních ukazatelů pro rok 2011 – bodovací metoda

Ukazatele /města	Kaplice	Sezimovo Ústí	Soběslav
Daňové příjmy na 1 obyvatele	3	1	2
Ukazatel finanční stability	2	3	1
Ukazatel finanční soběstačnosti	2	3	1
Ukazatel samofinancování	2	3	1
Zadluženost na 1 obyvatele	1	3	2
Ukazatel dluhové služby	1	3	2
Krytí dluhu	3	2	1
Běžná likvidita	3	2	1
Body celkem	17	20	11

Zdroj: vlastní zpracování

Rozhovor se starosty

Na otázku „Jaké jsou hlavní bariéry v oblasti financování?“ odpověděl starosta Kaplice, že největší bariérou je pouze výše příjmů plynoucích do rozpočtu města. Starosta Sezimova Ústí vidí největší bariéry především v nejasné a stále se měnící politice státu v oblasti financování potřeb obcí a budoucí podoby státní správy a dále ve vysoké administrativní náročnosti při procesování žádostí o dotace spolu s nejasnými kritérii hodnocení. Starosta Soběslavi uvádí jako bariéru pouze složitost čerpání dotací z fondů EU.

Obecně lze říci, že nejvíce bylo investováno do rekonstrukcí. Město Kaplice provádělo v roce 2010 rekonstrukci ulice Pobřežní, v roce 2011 byl rekonstruován a rozšiřován vodovod a kanalizace v osadě Hubenov a v roce 2012 probíhala výstavba 1. etapy ZTV JIH. Ve městě Sezimovo Ústí byly zateplovány budovy tří základních škol a jedné mateřské školy a byla rekonstruována tělocvična základní školy a lávka přes Kozský potok. Město Soběslav investovalo především do vybudování letního koupaliště, do přestavby kina na Společenské centrum a do vestavby knihovny do objektu hradu.

Podle starosty Kaplice jsou největšími překážkami v rozvoji města nedostatek financí, zdouhavý proces schválení záměru a nekvalitní legislativa. Starosta Sezimova Ústí vidí největší překážky v malé výměře katastrálního území, v nedostatku vlastních nemovitostí, v nedostatku finančních prostředků, v zanedbaném bytovém fondu a špatném stavu komunikací a hlavně v nezaměstnanosti. Starosta Soběslavi uvádí především nedostatek dotačních titulů na rozvoj infrastruktury, složitost čerpání dotací a přehnanou byrokracii.

Starosta Kaplice klade důraz především na rozvoj infrastruktury, výstavbu bydlení pro seniory a mladé rodiny, rozvoj podmínek pro drobné a střední podnikání a rozvoj kultury a sportu pro všechny skupiny obyvatel. Starosta města Sezimova Ústí by chtěl v dalších letech investovat především do dalšího rozvoje individuální bytové výstavby a do výstavby sportovně-rekreačního areálu s koupacím biotopem. Dále by chtěl zajistit dostatečnou kapacitu v domově pro seniory a domě s pečovatelskou službou. Tento problém lze podle něj řešit výstavbou nového objektu, rekonstrukcí stávajícího a smlouvou s jiným zřizovatelem. Starosta Soběslavi zdůrazňuje potřebu rozšíření průmyslové zóny pro příchod nových podnikatelů, rozvoj infrastruktury a podmínek pro výstavbu rodinných domů.

Zhodnocení

Pokud by bylo hospodaření Kaplice, Sezimova Ústí a Soběslavi hodnoceno jen na základě analýzy příjmů a výdajů, nebylo by možno zcela jednoznačně rozhodnout, které z měst hospodáří s finančními prostředky lépe. Město Sezimovo Ústí mělo v roce 2011 sice nejnižší výdaje, ale zároveň mělo nejnižší příjmy, což by mohlo být na úkor dalšího rozvoje města. V daném roce dosahovala výše přijatých transferů pro toto město jen zlomek toho, kolik se podařilo čerpat ostatním dvěma městům. Možností čerpat transfery se nabízí z mnoha zdrojů, záleží především na tom, na co by chtělo město

finanční prostředky použít. Mezi fondy patří Regionální operační programy, které slouží např. k modernizaci infrastruktury, vytváření prostředí pro vznik malých a středních podniků apod. Další možností je Operační program Životní prostředí. Peněžní prostředky získané prostřednictvím tohoto fondu by měly sloužit především ke zlepšení stavu jednotlivých složek životního prostředí. Dalšími programy jsou Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost, Operační program vzdělávání pro konkurenceschopnost, Operační program Podnikání a inovace či Integrovaný operační program.

Z výše provedeného zhodnocení vyplývá, že na základě použití bodovací metody je nejlépe hospodařícím městem Sezimovo Ústí, které v roce 2011 čerpalo transfery v malé míře, avšak dokázalo se svými finančními prostředky rozumně nakládat. U měst Kaplice a Soběslav byla velká nevýhoda v tom, že jejich běžné výdaje byly tak vysoké, že musely být často hrazeny z jiných zdrojů, čemuž se Sezimovo Ústí bránilo mnohem úspěšněji. Východiskem by tedy pro tato dvě města mohlo být snížení běžných výdajů, např. snížením počtu zaměstnanců či dlouhodobých závazků, a snaha hradit tyto výdaje pokud možno z vlastních zdrojů. Pokud by se některému městu podařilo snížit běžné výdaje právě na základě snížení dlouhodobých závazků, došlo by k pozitivnímu ovlivnění většiny zkoumaných ukazatelů. V případě, že by dané město preferovalo finanční stabilitu, soběstačnost a samofinancování, mohlo by se město též pokusit zvýšit podíl běžných příjmů v rámci celkových příjmů, což souvisí především se zvýšením místních daní a poplatků. Tento krok však může vyvolat negativní reakce ze strany obyvatelstva.

Města by se měla vyvarovat zvyšování zadluženosti uzavřením nových dlouhodobých úvěrů. Pokud nastane situace, kdy je uzavření úvěru nevyhnutelné a potřebné, je třeba si pečlivě propočítat, zda bude město moci všechny dlouhodobé úvěry splatit. Možností snížit finanční zatížení z úvěrů je požádat v Příspěvkovém programu na financování úroků z úvěru pro předfinancování projektu o proplacení části úroků z úvěru. Pro vylepšení daňové výtěžnosti by bylo zapotřebí vytvořit nová pracovní místa a dobré podmínky pro zaměstnavatele a živnostníky. Jejich podporou by došlo k vyšší daňové výtěžnosti a peníze z těchto daní by plynuly do místního rozpočtu. Také zde by byla možnost získat finanční prostředky a to ze strukturálních fondů. Pro rozvoj cestovního ruchu a v oblasti kultury vypisuje každoročně Jihočeský kraj také plno grantů. Další možností získat prostředky jsou kapitálové příjmy. Jednalo by se o příjmy z prodeje majetku.

Pro rozvoj obcí obecně je klíčovým dokumentem strategický plán, který udává směr rozvoje obce. Zde jsou uvedeny plánované investice, jejich priority i harmonogram realizace. Tento strategický plán mají sestaveny města Kaplice a Sezimovo Ústí, a to vždy se střednědobým výhledem. Soběslav tento typ plánu netvoří s odkazem na využití jiných nástrojů (např. územního plánu). Přesto lze tomuto městu doporučit strategický plán vytvořit, a to takovým způsobem, aby se na jeho tvorbě podíleli i podnikatelé a běžní občané města, neboť díky tomu je na problematiku nahlíženo z pohledu různých zájmových skupin. Sestavením strategického plánu by se určitě usnadnilo rozhodování do čeho investovat nejdříve a co se naopak může odložit. Lépe by se pak sestavoval rozpočet a rozpočtový výhled.

Závěr

Cílem článku bylo zhodnotit hospodaření tří vybraných měst na území Jihočeského kraje České republiky a navrhnout opatření, která by vedla ke zlepšení stávajícího stavu a k jejich dalšímu rozvoji. Města byla vybrána na základě počtu obyvatel tak, aby se jejich počet ve sledovaných letech výrazně nelišil.

Po provedené finanční analýze bylo jasně patrné, že hlavní roli v úspěšném hospodaření měst nehrála schopnost čerpat dotace, ale naopak schopnost s těmito prostředky nakládat. Nejlépe hospodařícím městem se stalo město Sezimovo Ústí, které v porovnání s ostatními dvěma městy čerpalo dotace jen minimálně, ale jeho hospodaření bylo především vlivem výrazně nižších výdajů vyrovnanější. Takto postavené hospodaření by však mohlo mít i negativní dopad, jelikož omezené čerpání dotačních titulů může zbrzdit rozvoj města.

Na základě zjištěných faktů pak byla navržena nápravná opatření zaměřená především na možnosti v čerpání dotací ze strukturálních fondů v případě Sezimova Ústí a na způsoby snížení výdajů, což se týká zejména měst Kaplice a Soběslav.

Literatura

- [1] ADAMČÍK, S. *Regionální politika a management regionů, obcí a měst*. 1. vyd. Ostrava: VŠB-Technická univerzita Ostrava, 2003, 140 s. ISBN 80-7078-837-2.
- [2] BERAN, V., DLASK, P. *Management udržitelného rozvoje regionů, sídel a obcí*. 1. vyd. Praha: Academia, 2005. 330 s. ISBN 80-200-1201-X.
- [3] BLAKELY, E.J., GREEN LEIGH, N. *Planning Local Economic Development*. SAGE, 2009, 446 s. ISBN 9781412960939.
- [4] Civitas per populi Hradec Králové. *Hodnocení finanční stability v obci Kaplice. Indikátory udržitelného rozvoje na místní úrovni* [online]. 2010 [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: <<http://www.indikatory.eu/jihocesky/cesky-krumlov/kaplice/eco1-%E2%80%93-hodnoceni-financni-stability-v-obci-kaplice>>.
- [5] CUNNINGHAM, S., MEYER-STAMER, J. Planning or doing Local Economic Development? Problems with the Orthodox Approach to LED. *Africa Insight*, vol. 35 (4), 2005.
- [6] Český statistický úřad. *Počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012* [online]. 2012 [cit. 2013-04-01]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/1301-12-r_2012>.
- [7] GREENWOD, D.T., HOLT, R.P.F., POWER, T.M. *Local Economic Development in the 21st Century*. M.E. Sharpe, 2010, 215 s. ISBN 9780765620941.
- [8] HALÁSEK, D., PILNÝ, J., TOMÁNEK, P. *Určování bonity obcí*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, 2002. 130 s. ISBN 80-248-0159-0.
- [9] HOLEČKOVÁ, J. *Finanční analýza firmy*. 1. vyd. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008. 208 s. ISBN 978-80-7357-392-8.
- [10] KRAFTOVÁ, I. *Finanční analýza municipální firmy*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2002. 206 s. ISBN 80-7179-778-2.
- [11] MAREK, P. a kol. *Studijní průvodce financemi podniku*. 2. aktualit. vyd. Praha: Ekopress, 2009, 634 s. ISBN 978-80-86929-49-1
- [12] MARKOVÁ, H. *Finance obcí, měst a krajů*. 1. vyd. Praha: ORAC, 2000, 192 s. ISBN 80-86199-23-1.
- [13] Ministerstvo financí ČR. *Regulace zadluženosti obcí a krajů – ukazatel dluhové služby* [online]. 2005 [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zpravy_mf_12197.html?year=2008>.
- [14] Ministerstvo financí ČR. *ÚFIS - prezentace údajů ÚSC*. [online]. 2013 [cit. 2013-04-01]. Dostupné z: <<http://www.info.mfcr.cz/cgi-bin/ufis/iufisusc/index.pl>>.
- [15] PEKOVÁ, J. *Finance územní samosprávy: Teorie a praxe v ČR*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2011, 588 s. ISBN 978-80-7357-614-1.
- [16] PEKOVÁ, J. *Hospodaření a finance územní samosprávy*. 1. vyd. Praha: Management press, 2004, 376 s. ISBN 80-7261-086-4.
- [17] PROVAZNÍKOVÁ, R. *Financování měst, obcí a regionů: teorie a praxe*. 2 rozš. vyd. Praha: Grada, 2009, 304 s. ISBN 978-80-247-2789-9.
- [18] ROLÍNEK, L., ŘEHOŘ, P. Strategic management and measurement of competitiveness of regions on example of countries EU. *Journal of Central European Agriculture*, 2008. vol. 9 (1). p. 17-22. ISSN 1332-9049.
- [19] ŘEHOŘ, P. Strategický plán rozvoje obcí. *Auspicia*, 2010. vol. 7 (1), p. 34-37. ISSN 1214-4967.
- [20] SEDLÁČEK, J. *Finanční analýza podniku*. 2. vyd. Brno: Computer Press, 2011. 154 s. ISBN 978-80-251-3386-6.
- [21] VAŠEK, L. a kol. *Finanční účetnictví a výkaznictví*. 1. vyd. Praha: Institut certifikace účetních, 2012. 264 s. ISBN 978-80-86716-79-4.
- [22] *Zákon č. 128/2000 Sb., O obcích (obecním zřízení)*, ve znění pozdějších předpisů. [online]. 2000 [cit. 2013-04-01]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=128/2000&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy>.

[23] *Zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů*, ve znění pozdějších předpisů. [online]. 2000 [cit. 2013-04-01]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=250/2000&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy>.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu GAJU 029/11/S.

ÚLOHA POZEMKOVEJ DANE V LOKÁLNEJ POLITIKE**ROLE OF LAND TAX IN LOCAL POLICY****ING. EVA BALÁŽOVÁ, PHD.¹****DOC. ING. VIERA PETRÁŠOVÁ, CSc.²**¹ Katedra verejnej správy | ¹ Department of Public Administration² Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | ² Department of Regional and Rural Development
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Faculty of European Studies and Reg. Development
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra

✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic

E-mail: eva.balazova@uniag.sk

Anotácia

Pozemková daň je oddávna ekonomickým nástrojom správcov územia. V súčasnom období reštrukturalizácie poľnohospodárstva a lesného hospodárstva spôsobuje táto daň problémy obhospodarovateľom a užívateľom lesnej a poľnohospodárskej pôdy a neplní svoju historickú podstatu. Stagnujúci odbyt poľnohospodárskych výrobkov nadvýrobou poľnohospodárskej produkcie, nízky odbyt surového dreva a na druhej strane vplyvom klimatických zmien vznikajúce škody najmä záplavami alebo suchom spôsobujú obhospodarovateľom pôdy veľké problémy znižujúce ich zisk. V stredoeurópskych regiónoch príjmom pozemkovej dane je obec, ktorá v období hospodárskej krízy ju využíva ako zdroj príjmov a nie ako motivačný nástroj pre obhospodarovanie pôdy v súlade s politikou životného prostredia a na základe poznatkov o ekosystémoch v regióne. Príspevok obsahuje návrh zmeny uplatnenia pozemkovej dane v politike samospráv na základe ovplyvnenia využitia poľnohospodárskej a lesnej pôdy podľa miestnych podmienok.

Kľúčové slová

lokálna politika, poľnohospodárska pôda, lesná pôda, pozemková daň

Annotation

Land tax has always been an economical instrument for land managers. Nowadays, in the time of restructuring of agriculture and forestry the tax causes difficulties to the managers and users of agricultural and forest land as it does not fulfill its historical function. Stagnant market of agricultural products due to overproduction and low sales of green timber together with serious damages caused by climate changes bring on significant issues to the land managers mainly by decreasing their profit. In the Central European regions, the municipalities are beneficiaries of the land tax. Under the condition of economic recession the municipalities use the land tax as a source of income rather than as a motivation tool for land managers in order to encourage them to manage the land according to the environmental policy and based on the knowledge about ecosystems in the regions. The article offers suggestions for changes in land taxation within the municipal policy which are based on their influence on agricultural and forest land usage according to the local conditions.

Key words

regional policy, land tax, environmental policy

JEL classification: R51**Úvod**

Slovensko ako tranzitívna krajina po roku 1989 budovala svoj inštitucionálny rámec pre trhovú ekonomiku a k tomu tiež príslušné legislatívne predpisy. Vstup do Európskej únie znamenal zvýraznil potrebu riešiť problematiku konkurencieschopnosti. Slovenská ekonomika doteraz, môžeme konštatovať, že konkuruje najmä nízkou cenou, ale najmä kvôli ponuke menej spracovaných výrobkov a nízkemu podielu sofistikovaných finálnych výrobkov. Tejto štruktúre ponuky zodpovedá nízka dynamika produktovej diferenciácie a inovácie. Podobná situácia vznikla aj pri hospodárení na pôde. Napriek nízkej cene poľnohospodárskych produktov tieto boli vytlačené z trhu ponukou obchodných reťazcov nakupujúcich vo veľkom od poľnohospodárskych odbytových družstiev v krajinách západnej Európy alebo lacnejšej zeleniny napr. z Poľska. Tieto obchodné kontrakty sú pre dodávateľov zo západnej Európy dohodnuté ako viacročné kontrakty naviazané na dodávky potravinárskeho spracovateľského priemyslu, ktorý u nás takmer úplne pre niektoré komodity upadol. Tým sa stalo, že nie sme v oblasti potravín bezpečnou krajinou ani čo sa týka množstva dopestovania základných potravín a ani čo sa týka kvality potravinových produktov. Predaj z dvora na podporu fariem sa začal rozbiehať len pre 2-3 rokmi a politika podpory v poľnohospodárstve je skôr zameraná na extenzívne ako intenzívne obhospodarovanie pôdy. V lesnom hospodárstve je situácia obdobná. Už 20 rokov sa vyváža surové drevo bez jeho spracovania na produkty s vyššou pridanou hodnotou. Podpora drevárskeho najmä nábytkárskeho priemyslu takmer neexistuje a podporuje sa skôr spracovanie menej kvalitnej drevnej hmoty ako surové drevo na energetické účely, na výrobu celulózy a papiera. Vládny program Drevo - surovina 21.storočia z roku 1999 nebol realizovaný.

Slovensko je hornatá krajina, kde lesná pôda (už takmer 42 %) spolu s poľnohospodárskou pôdou tvorí cez 90 % povrchu krajiny. Okrem potenciálu pre cestovný ruch existuje aj možnosť sofistikovane využívať toto prírodné bohatstvo bez ohľadu nato, že pôda je vo vlastníctve rôznych osôb. Horské vidiecke oblasti, ale aj oblasti s vysokým podielom poľnohospodárskej pôdy sú v súčasnosti na Slovensku najchudobnejšie. Potvrdzujú to aj výsledky nášho výskumu.

V súčasnom období, keď dopady svetovej krízy sa prejavujú aj nedostatkom financií u miestnej samosprávy tak, pozemková daň ako miestna daň sa stáva z hľadiska ekonomickej dimenzie komunálnej politiky dôležitou súčasťou príjmov miest a obcí. Tento jav je historicky súčasťou komunálnej politiky. Aj Európska charta miestnej samosprávy v čl. 9 ods. 3 uvádza: „*Aspoň časť finančných zdrojov miestnych orgánov je odvodená z miestnych daní a poplatkov, ktorých výšku majú právo určovať v medziach zákona tieto miestne orgány.*“ Nerovnováha medzi požiadavkami obcí na pozemkovú daň ako zdroja ich príjmu môže jej zdvihnutím sa odraziť aj vo zvýšení nájomného za pôdu, ktoré vstúpi do ceny poľnohospodárskych, ale aj lesných produktov. Preto v období, keď sa hľadajú cesty zvyšovania konkurencieschopnosti je táto problematika veľmi aktuálna, pretože hospodárenie na pôde znamená kultúrnu krajinu zásobujúcu obyvateľov poľnohospodárskymi a drevárskymi obnoviteľnými produktmi s možnosťou zvyšovania ich pridanej hodnoty produktov a služieb odvodených od pôdy. Dôvodom je pôsobenie diferenciálnej renty pri hospodárení na pôde (Cviková, 1993). Diferenciálna renta v SR zohráva významnú úlohu.

Cieľom príspevku je zhodnotiť návrh zmeny uplatnenia pozemkovej dane v politike samospráv na základe ovplyvnenia využitia poľnohospodárskej a lesnej pôdy podľa miestnych podmienok.

Materiál a metódy

Materiál pre analýzu súčasnej situácie problematiky a výskum sa získal z primárnych a sekundárnych zdrojov. Primárne zdroje sú tvorené údajmi získanými na základe vyplnenia empirických údajov v štruktúrovanom dotazníku pre obce a mestá v SR. Sekundárne zdroje sú získané z knižných publikácií od domácich a zahraničných autorov, internetových zdrojov zameraných na výsledky výskumu v oblasti pozemkovej dane, z vládnych materiálov ku problematike pozemkovej dane,

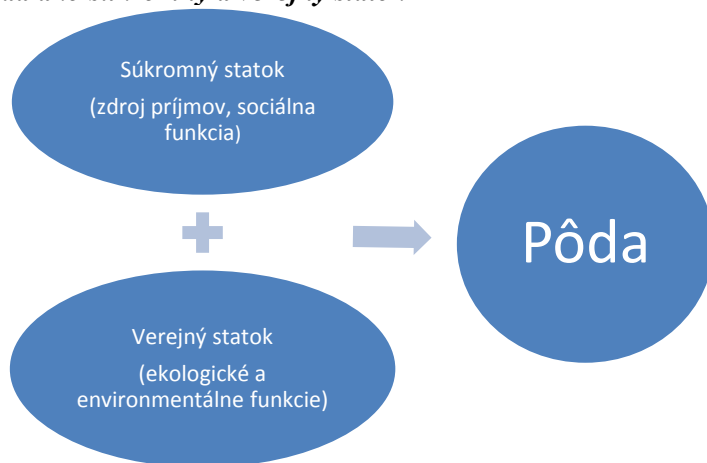
z odborných štúdií o daniach, zo všeobecne záväzných nariadení obcí a miest (VZN) a legislatívy SR a EÚ.

V rámci spracovania výskumu bola na zber údajov použitá metóda dotazníkového prieskumu. Jeho cieľom bolo získanie podkladov pre analýzu situácie v oblasti pozemkovej dane za roky 2005 – 2011, najmä sa jednalo o nasledovné údaje: Výmera pôdy, Sadzba dane, Daňové výnosy, Bežné príjmy obce, podielové dane - príspevok štátu z daní fyzických osôb, počet obyvateľov obce (mesta). Respondentmi boli ekonómovia miest a obcí. Ukazovatele boli ďalej rozčlenené na urbanizované a neurbanizované oblasti.

Výsledky a diskusia

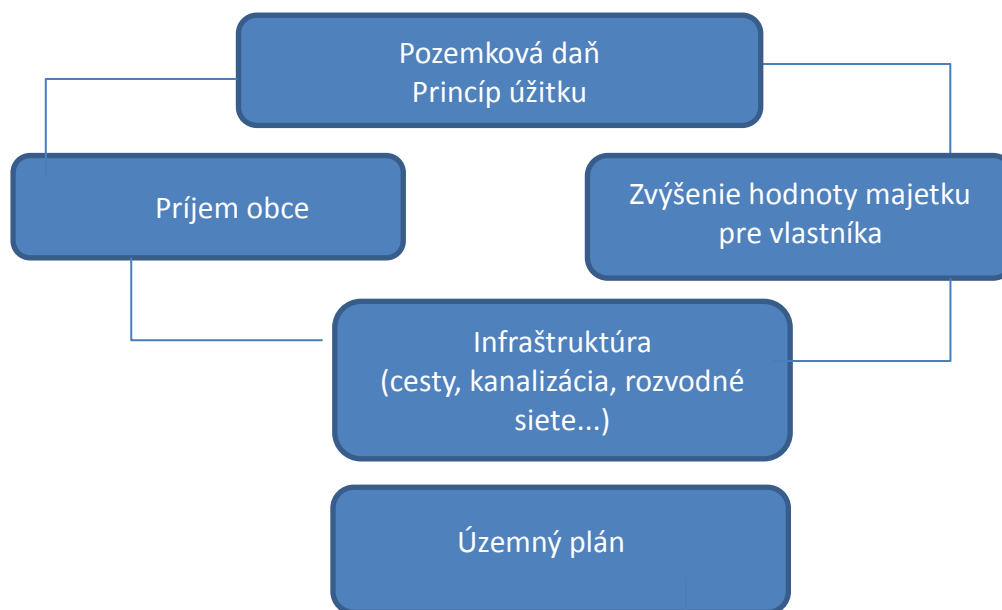
Zdaňovanie majetku a najmä nehnuteľného patrí historicky k najstarším druhom daní. Pôda je vzhľadom k ponuke absolútne obmedzená a je neobnoviteľná. Pôdy sa líšia úrodnosťou, výhodnosťou polohy, vzdialenosťou ku spracovateľskému priemyslu. Zmenou dopytu po pôde sa mení jej cena a renta. Pôda vystupuje ako súkromný a verejný statok. Je teda nielen zdrojom príjmov pre vlastníka a plní pre neho sociálnu funkciu, ale zároveň je pre spoločnosť verejný statok, ktorý plní tak ekologické ako aj environmentálne funkcie (Obr. 1).

Obr. 1: Pôda ako súkromný a verejný statok



Zdroj: Vlastné spracovanie

Zdaňovanie majetku sa realizuje v krajinách sveta na základe uplatnenia princípu úžitku. Štát uplatňuje daň, ale na druhej strane zároveň zvyšuje hodnotu majetku tým, že sa tam v mieste výskytu nehnuteľností poskytujú verejné služby, buduje sa infraštruktúra a iné čo zvyšuje hodnotu nehnuteľností. Platca dane teda svojim poplatkom „priamo“ prispieva na „svoj“ majetok a zvyšujú jeho hodnotu. V tomto prípade sa môže v stanovení hodnoty dane odraziť súvislosť s veľkosťou mesta a obce, využívaním infraštruktúry.

Obr. 2: Pozemková daň odvozená na principě úžitku

Zdroj: vlastné spracovanie

Pri presadzovaní výraznejšieho vplyvu spoločenskej regulácie sa uplatňuje princíp schopnosti daňovej úhrady. V tomto prípade sa hodnota dane odvíja od čistej hodnoty majetku. V tomto prípade sa regulujú rozdielne hodnoty v nerovnomernom rozdelení spotreby a bohatstvá (Lisý a kol., 1999). Spoločnosť tak vstupuje do stanovenia hodnoty daní, že rieši tieto problémy osobitne. Je to príklad najmä pri progresívnej forme zdanenia či uplatňovaní znížených sadzieb daní.

Zdanenie pozemkov má okrem iného vplyvať na trh s pôdou obmedzovaním špekulácií pri obchodovaní s pôdou. V súvislosti s touto daňou si zasluhujú pozornosť prvky redistribúcie, nakoľko pôda je zdrojom zisku. Daňová redistribúcia je však obmedzená vzhľadom na súkromné vlastníctvo pôdy a budov.

Predmetom pozemkovej dane v podstate sú:

- majetok využívaný na poľnohospodárske a lesnícke účely
- budovy a stavby
- pozemky a budovy určené na priemyselné účely.

Majetok na poľnohospodárske a lesnícke účely je pomerne široký pojem a zahŕňa pôdu, hospodárske a obytné budovy, stroje, živý inventár ako aj obrátové prostriedky.

Zdaňovanie pôdy a budov je vykonávané rôznymi spôsobmi. Môžeme vymenovať štyri formy: v závislosti od hodnoty, od výšky nadobudnutého príjmu, od prenesenia sa ich hodnoty alebo vlastníctva, ako aj od prírastku hodnoty vplyvom priestorového usporiadania. Podľa tohto princípu dane delíme na:

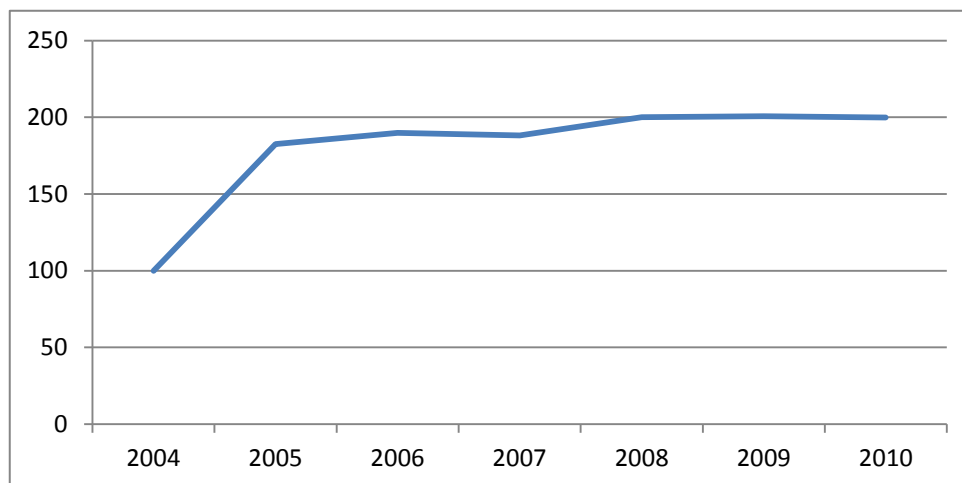
- dane z pozemku
- dane z príjmov z pozemku
- dane z nadobudnutia pozemku a budov
- dane z prírastku hodnoty pozemku a budov.

V prípade predmetu skúmania v príspevku ide o dane z pozemku. Štátna pôdna politika zasahuje do ochrany pôdy. Ochrana kvality a kvantity pôdy rieši zákonmi. Na druhej strane zasahuje svojim spôsobom aj do cenovej politiky, keď obce môžu využívať pre výpočet miestnej pozemkovej dane štátom „určené“ ceny. Pozemková daň má lokálny charakter a vo väčšine prípadov ju vyberajú

samosprávy a slúži len pre ich účely. Samosprávy v prípade „určenej“ ceny poľnohospodárskej a lesnej pôdy nemôžu využívať vlastné rozhodnutia z územného plánu o využití územia.

Na Slovensku došlo od roku 2005 k decentralizácii daňovej sústavy, čím sa posilnili kompetencie v otázkach stanovenia a výberu daní mestám a obciam. K miestnym daniam fakultatívneho typu patrí daň z nehnuteľností, ktorú stanovujú mestá (obce) v medziach zákona na všetky typy nehnuteľného majetku, t.j. pozemky a stavby.

Obr.3: Vývoj priemerných sadzieb daní z nehnuteľností po roku 2004 v SR



Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Na Slovensku je doteraz kvantifikácia dane z nehnuteľnosti založená na ploche, nie na trhovej hodnote nehnuteľnosti alebo na inej hodnote pozemkov vyplývajúcej z ochrany pôdy (Barsvary, 1998). Tento nedostatok v kvantifikácii pozemkovej dane a to exaktne kvantifikovať trhovú hodnotu ekologických a environmentálnych funkcií pôdy, ktoré bezplatne využíva verejnosť a zahrnúť ju do ekonomických výpočtov je dôvodom prečo v poslednom období sa dvíha nevôľa voči jej uplatňovaniu pre vlastníkov pôdy. V minulosti uplatňované národné dotácie takmer neexistujú. Tieto boli v minulom období, môžeme povedať, akoby platbou spoločnosti vlastníkom pôdy (Pavel a kol., 2009). V súčasnom období preto vlastníci pociťujú akoby „trest“ za vlastníctvo pôdy, ktorej užívanie (vlastník má obmedzené právo užívania všetkých úžitkov) je v rukách najmä spoločnosti.

Tab. 1: Výhody a nevýhody súčasného systému pri pozemkovej dani z poľnohospodárskej a lesnej pôdy

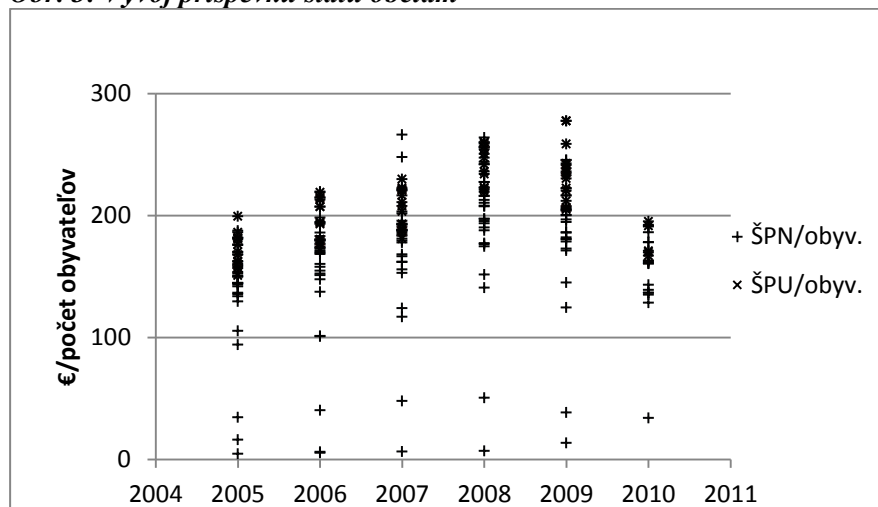
Výhoda takto určenej dane z nehnuteľnosti	Nevýhoda takto určenej dane z nehnuteľnosti
Nízka administratívna náročnosť	Nie je viazaná na individuálnu podnikateľskú schopnosť vlastníka uhradiť ju
Progresivita dane	Nie je viazaná na platobnú schopnosť k vlastnému pozemkovému vlastníctvu
Zdroj lokálnych príjmov	Je politicky citlivá na miestnej úrovni
Nezávislosť od daňového systému štátu	Nie je citlivá na ekologické a environmentálne funkcie pôdy

Zdroj: Vlastné spracovanie

Na druhej strane je tu obec, ktorej príjmy neustále klesajú a to aj na výkony prenesených kompetencií, ktoré obec by mala zabezpečovať na základe príjmov resp. transferov od štátu (Nižňanský, 2009). Na obrázku 3 sme na základe údajov obcí z dotazníka ekonomických údajov k dani z pozemkov znázornili klesajúci trend príspevku štátu obciam. Výrazný pokles sa prejavil po vypuknutí svetovej

ekonomické globální krize po roce 2009. Situácia v príjmach obcí odvodených najmä z daní fyzických osôb sa nezlepšuje. V SR neklesá nezamestnanosť, čím nerastú ani príjmy pre obce z daní fyzických osôb.

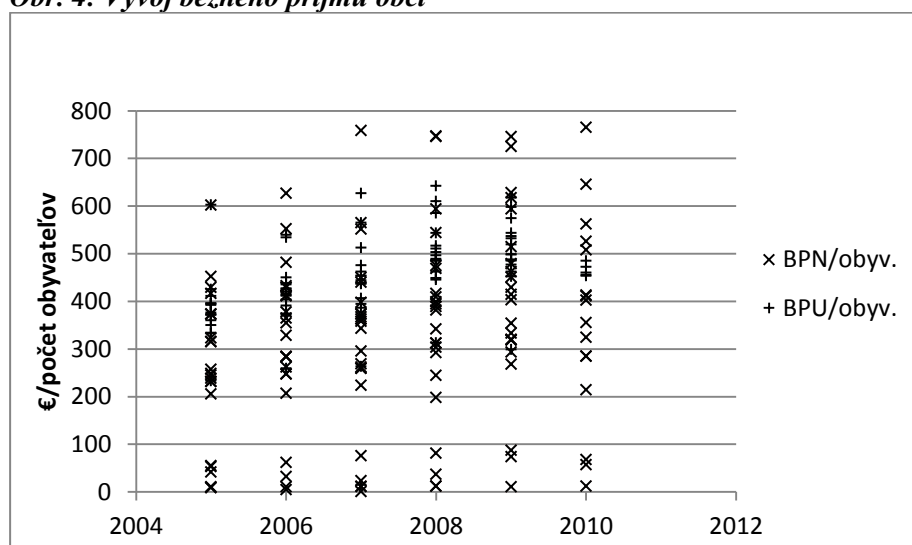
Obr. 3: Vývoj príspevku štátu obciam



Zdroj: Vlastné spracovanie (ŠPN – štátny príspevok neurbanizované oblasti, ŠPU – štátny príspevok urbanizované oblasti)

Výsledky analýzy potvrdzujú politiku obcí. Zvyšovanie príjmu obcí z miestnych daní nie je pre miestnych politikov prioritné. Obava pred obyvateľmi kvôli zvoleniu opäť do zastupiteľstva samosprávy núti miestnych politikov vyvíjať tlak na zvyšovanie najmä príjmov regulovaných štátom. Významný vplyv na daň z nehnuteľnosti má hodnota príspevku od štátu. Od reformy financovania obcí v roku 2005 môžeme konštatovať, že príspevok štátu na obyvateľa sa pohyboval v rokoch 2005-2010 od 120 do 280 €/obyvateľa (Obr.3). Po vzniku svetovej finančnej krízy v rokoch 2009-2010 zaznamenávame klesajúci trend v hodnote príspevku štátu. Klesanie hodnoty príspevku sa prejavilo tak ako u urbanizovaných obcí tak aj u neurbanizovaných obcí. Z analýzy vývoja je zrejmé, že vplyv urbanizácie je významný pre získanie štátneho príspevku. Obce v neurbanizovaných územiach dosahujú hodnotu štátneho príspevku v intervale od 10 do 270 €/obyvateľa (Obr.3). Obce v urbanizovaných obciach majú štátny príspevok v hodnote od 120 do 280 €/obyv.(Obr. 3).

Obr. 4: Vývoj bežného príjmu obcí



Zdroj: Vlastné spracovanie (BPN – štátny príspevok neurbanizované oblasti, BPU – štátny príspevok urbanizované oblasti)

Významný vplyv na daň z nehnuteľnosti má bežný príjem obce (Obr. 4). Pri analýze obcí rozdelených na urbanizované a neurbanizované vidíme, že tak ako v prípade štátneho príspevku aj v tomto prípade neurbanizované obce majú nižšie príjmy. Existujú obce v neurbanizovaných regiónoch, ktoré nemajú žiadne príjmy, ale na druhej strane sú obce, ktoré dokážu získať viac prostriedkov ako v urbanizovaných obciach. Je to až 790 €/obyvateľa (Obr. 4). Vplyv času nie je významný tak ako je to v prípade príspevku štátu.

Súčasný systém zdaňovania poľnohospodárskych a lesných pozemkov spôsobuje, že verejné využívanie pôdy prináša pre ich vlastníkov zvýšenie rizík ich poškodenia (krádeže úrody, požiare, znečistenie odpadmi pôdy, ale aj napr. vodných tokov, poškodzovanie pôdneho a vegetačného krytu až devastačného charakteru...). Na odstraňovanie dôsledkov zostáva vlastníkom len možnosť obrátiť sa najmä na políciu a v tomto prípade musia dokazovať majetkovú ujmu a zaplatiť si znalecký posudok. Orgány štátnej správy životného prostredia zaujíma spoločenská hodnota ujmy, ktorá je príjmom štátu. Daň z pozemkov sa stáva pre udržiavanie a rozvoj ekologických a environmentálnych funkcií pôdy, na ktorých by malo spoločnosti najviac záležať ďalšou finančnou záťažou pre vlastníka pôdy.

Záver

Osobitosť majetkovej dane z pôdy spočíva v tom, že štát a aj samospráva, poskytujú aj také verejné služby, ktoré ovplyvňujú hodnotu majetku. Patrí sem napr. výstavba lokálnych a miestnych ciest, výstavba a oprava infraštruktúry obcí, budovanie a údržba vodovodov, kanalizácie, elektrickej siete, rozvodov plynu a podobne. To všetko môže zvyšovať hodnotu pozemkov poľnohospodárskej a lesnej pôdy. Okrem toho štát ústavou chráni súkromné vlastníctvo majetku a hospodárenie s ním. Na výmenu za tieto verejné služby a ochranu vlastníctva, musia vlastníci majetku platiť daň. Táto daň má lokálny charakter, nakoľko infraštruktúrou sa vo všeobecnosti zaoberajú orgány samosprávy.

Majetok nie je len kategóriou ekonomickou, ale aj sociálno-politickou bez ohľadu na typ politického zriadenia. Daň vychádzajúca nie z úžitku, ale z vplyvu spoločenskej regulácie vlastníctva majetku a hospodárenia s pôdou môže byť stanovená progresívne. Doteraz však neuplatňujeme hľadisko plnenie ekologických a environmentálnych funkcií pôdou a nezohľadňujeme tiež kvalitu majetku. Najmä pri poľnohospodárskej pôde sa vychádza z cien určených na kataster a nie sú zohľadnené priamo kritériá kvality pôd.

Napriek tomu, že dane z pozemkov nedosahujú sadzbou vysokú hodnotu sú veľkou záťažou pre obhospodarovateľov pôdy. V prípade poľnohospodárskej pôdy zaťažujú najmä najkvalitnejšie pôdy, ktoré v súčasnosti už nie sú tak výrazne dotované ako to bolo napr. pred dvadsiatimi rokmi. Obhospodarovatelia pôdy nemajú dostatok finančných prostriedkov na udržanie kvality pôdy a to najmä z dôvodu nezájmu trhu o poľnohospodárske výrobky. V prípade lesnej pôdy sú daňou zaťaženi aj vlastníci lesného majetku, ktorý nemá výnos aj 50-80 rokov. Veľké prírodné kalamity spôsobujú devastáciu celých území a vyžadujú si aktívnu pomoc celej spoločnosti. Daň z pozemkov preto stratila svoju historickú úlohu, kde vlastník ju platí spoločnosti za zvýšenie hodnoty jeho pozemkov zvýšením atraktivity pozemkov (výstavbou ciest, sietí vodovodov, kanalizácii...). Daň z nehnuteľnosti podľa našich výsledkov závisí výrazne od finančnej situácie obcí. Je ekonomickým nástrojom obcí pre zvýšenie príjmu a neplní vôbec vo vzťahu k pôde environmentálne funkcie.

Pozemková daň je historickým ekonomickým nástrojom. Súčasná doba prináša novú situáciu v politike environmentálnej udržateľnosti obhospodarovania pôdy. Potreba chrániť životné prostredie si vyžaduje zmeniť prístup k pozemkovej dani. Hospodárska kríza nemôže znamenať, že si spôsobíme zníženie starostlivosti o pôdu. Nový prístup musí znamenať hľadanie rovnováhy medzi ekologickým a ekonomickým pohľadom na pôdu či štátu, ale aj obcí a prenesene aj ku pozemkovej dani. Táto nemôže byť ohrozením pre obhospodarovateľov pôdy, ale opačne musí byť príležitosťou pre štát a obce podporiť environmentálnu udržateľnosť.

Literatúra

- [1] BARSVARY J. *Zdaňovanie pôdy v krajinách Európskej únie*. Nitra: UVTIP, 1998. 14.s.
- [2] CVIKOVÁ, Z. Pozemková daň a cena pôdy. *Ekonomický časopis*, 1993, 41, č. 7-8, s. 560-570
- [3] LISÝ, J. a kol.: *Dejiny ekonomických teórií (Vývoj ekonomickej vedy)*. Bratislava: Elita, 1999. ISBN 80-85323-93-1
- [4] NIŽŇANSKÝ, V. *Posilnenie finančnej autonómie miest a obcí*. M.E.S.A.10 Centrum pre ekonomické a sociálne analýzy, 2009, Bratislava 46 s. ISBN: 978-80-89177-15-8.
- [5] PAVEL, JÍLKOVÁ, SLÁVIKOVÁ. *Poplatkové systémy v obcích, rizika a príležitosti pre odpadové hospodárstvo*. Praha: IEEP NF VŠE, 2009. s. 258.

**FINANČNÁ AUTONÓMIA MIESTNYCH SAMOSPRÁV AKO
DETERMINANT KVALITY VEREJNÝCH SLUŽIEB****FINANCIAL AUTONOMY OF LOCAL GOVERNMENTS AS
A DETERMINANT OF PUBLIC SERVICES QUALITY****ING. VERONIKA ČERNÁKOVÁ, PHD.**

Katedra Regionálnych vied a manažmentu | *Department of Regional Science and Management*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Technická univerzita v Košiciach | *Technical university of Košice*
✉ *Némcovej 32, 040 01 Košice, Slovak Republic*
E-mail: veronika.cernakova@tuke.sk

Anotácia

Mnohé výskumy poukazujú na skutočnosť, že kvalita poskytovaných verejných služieb priamo determinuje subjektívne vnímanie kvality života jednotlivcov. Zohľadňovaním miestnych špecifik pri poskytovaní verejných služieb a tiež uskutočňovaním decentralizačných procesov dochádza k intenzívnejšiemu priblíženiu verejných služieb občanom. Príspevok sa venuje problematike vzťahu finančných ukazovateľov vypovedajúcich o finančnej samostatnosti miestnych samospráv a subjektívneho vnímania kvality verejných služieb zo strany obyvateľov, a to vzhľadom na predpoklad, že miestne samosprávy s vyšším podielom výdavkov pokrytých príjmami z vlastných daní vykazujú efektívnejšie správanie sa pri poskytovaní verejných služieb. Prostredníctvom ekonometrického modelovania skúma príspevok faktory, ktoré uspokojujú dopyt po kvalitných verejných službách u obyvateľov. Výsledky použitých modelov naznačujú, že spokojnosť obyvateľstva s kvalitou verejných služieb rastie s rastúcou ekonomickou úrovňou na území miestnej samosprávy a s rastúcimi výdavkami na verejné služby zo strany miestnej samosprávy.

Kľúčové slová

verejné služby, miestna samospráva, finančná samostatnosť

Annotation

Many studies point to the fact that the quality of public services directly determines the subjective perception of the quality of life of individuals. Taking into account the local conditions in the provision of public services and the implementation of the decentralization processes in general allow more intensive consideration of citizen's needs. The paper examines the relationship between financial indicators representing the financial autonomy of local governments and the subjective perception of the quality of public services by citizens, with respect to the assumption that local governments with a higher proportion of expenditures covered by revenues from their own taxes exhibit more effective behaviour in the provision of public services. Using econometric modeling, the paper examines factors that satisfy the demand of citizens for quality public services. The results of the models suggest that the satisfaction with the quality of public services is increasing with the growing economic level of the municipality and with increasing spending on public services by local governments.

Key words

public services, local government, financial independence

JEL classification: H53, I31

Úvod

V minulosti bolo uskutočnených niekoľko štúdií, ktoré venovali pozornosť vysvetleniu úlohy rozličných premenných (sociálnych, ekonomických a geografických) pri hodnotení kvality verejných služieb, a to predovšetkým verejných služieb na miestnej úrovni. Len veľmi málo štúdií sa však venuje úlohe fiškálneho federalizmu a finančnej autonómie miestnych samospráv pri zabezpečovaní verejných služieb (napr. Charney, 1993; Carlsen, 2005). Spomedzi finančných ukazovateľov je pritom zaujímavé sledovať úlohu dotácií zo štátneho rozpočtu a daní. Uskutočnené štúdie skúmajúce efektívnosť poskytovania verejných služieb (napr. De Borger et al., 1994; De Borger, Kerstens, 1996; Vanden Eeckaut et al., 1993) poukazujú na fakt, že vyššiu efektívnosť v poskytovaní verejných služieb dosahujú miestne samosprávy, ktoré sú menej závislé od centrálného rozpočtu a dokazujú tiež pozitívnu závislosť medzi vyššími príjmami zo zdanenia a vyššou efektívnosťou poskytovania verejných služieb. Autori Boetti, Piacenza, Turati (2010) skúmali na príklade 262 talianskych miestnych samospráv efektívnosť poskytovania verejných služieb v závislosti od miery decentralizácie konkrétnych miestnych samospráv, a to prostredníctvom merania stupňa nezávislosti pri zabezpečovaní výdavkov spojených s poskytovaním základných verejných služieb obyvateľstvu. Autori dospeli k záveru, že miestne samosprávy s vyšším podielom výdavkov pokrytých príjmami z vlastných daní vykazujú efektívnejšie správanie sa pri poskytovaní verejných služieb. V príspevku preto venujeme pozornosť analýze subjektívneho vnímania kvality verejných služieb v závislosti od fiškálnych a ekonomických podmienok miestnych samospráv. Na základe vyššie uvedených poznatkov považujeme za nevyhnutné skúmať predovšetkým úroveň finančnej nezávislosti miestnych samospráv. Je možné predpokladať, že čím vyššia je autonómnosť miestnych samospráv, tým viac finančných prostriedkov získavajú miestne samosprávy z miestnych zdrojov, konkrétne z prostriedkov obyvateľov žijúcich na ich území. Čím vyššia je ekonomická úroveň a úroveň poskytovaných verejných služieb území konkrétnej miestnej samosprávy, tým je vyššia pravdepodobnosť, že miestna samospráva si udrží, resp. priláka obyvateľov, z čoho vyplýva prílev dodatočných finančných prostriedkov pochádzajúcich zo zdanenia obyvateľstva. Tieto prostriedky môžu byť využité na ďalšie zvyšovanie kvality verejných služieb. Pritom je potrebné si uvedomiť, že zvyšovaním kvality verejných služieb je možné zvyšovať kvalitu života obyvateľov (ETUC, 2007; Watson, Pichler, Wallace, 2010; Castelli et al., 2009).

1. Údaje a metodika

Objektom analýzy bolo 69 európskych miest, v ktorých bol uskutočnený primárny výskum skúmajúci kvalitu života v európskych mestách s názvom „*Survey on perceptions of quality of life in 75 European cities*“. Uvedený výskum zároveň predstavuje údajovú základňu pre zostavenie závislej premennej vstupujúcej do ekonometrických modelov. Výskum bol uskutočnený organizáciou *Gallup Organisation Hungary* pre *Directorate General for Regional Policy* v sedemdesiatich piatich európskych mestách na vzorke 37 626 obyvateľov, čo je približne 500 obyvateľov v každom meste. Výskum bol realizovaný prostredníctvom dotazníkového prieskumu, pri ktorom respondenti zodpovedali 24 otázok formou vyjadrenia silného súhlasu, súhlasu, nesúhlasu a silného nesúhlasu, resp. výraznej spokojnosti, spokojnosti, nespokojnosti a výraznej nespokojnosti s tvrdeniami týkajúcimi sa kvality verejných služieb, životného prostredia v jednotlivých mestách, resp. celkového zhľadú skúmaných miest. Ďalšie údaje vstupujúce do modelov boli získavané prevažne z výskumu *Urban Audit*, ktorý je iniciatívou Európskej Komisie (*Directorate-General for Regional Policy at the European Commission*). Údaje, ktoré neboli dostupné v databáze *Urban Audit* a boli nevyhnutné pre zabezpečenie komplexnosti ekonometrických modelov, boli získavané priamo z internetových stránok jednotlivých miest.

1.1 závislá premenná

Závislá premenná vstupujúca do ekonometrického modelu bola konštruovaná tak, aby vyjadrovala subjektívny pocit spokojnosti obyvateľov jednotlivých miest s kvalitou poskytovaných verejných

služieb v meste, v ktorom žijú. Údajovú základňu pre vytvorenie závislej premennej predstavuje prieskum „*Survey on perceptions of quality of life in 75 European cities*“. Zo všetkých otázok zahrnutých do výskumu bolo vybraných celkom deväť otázok. Osem otázok sa týkalo kvality konkrétnych verejných služieb poskytovaných jednotlivými mestami. Jedna otázka bola zameraná na celkovú kvalitu verejných služieb, a to prostredníctvom vyjadrenia celkovej spokojnosti s kvalitou života v konkrétnom meste. Skúmaných bolo nasledujúcich deväť otázok:

- spokojnosť s verejnou dopravou v meste (*publ_trans*),
- spokojnosť so zdravotnou starostlivosťou lekárov v meste (*doctors*),
- spokojnosť so zdravotnou starostlivosťou nemocníc v meste (*hosp*),
- spokojnosť s vybavením športovísk v meste (*sport*),
- spokojnosť s úrovňou škôl v meste (*school*)
- spokojnosť so službami úradov v meste (*office*),
- spokojnosť s množstvom zelene, parkov a záhrad v meste (*green*),
- spokojnosť s možnosťami kultúrneho vyžitia v meste (*culture*),
- celkový pocit spokojnosti so životom v meste (*satisf*).

Respondenti odpovedali na stupnici vo forme Likertovej škály a takto získané údaje boli v percentuálnom vyjadrení. Kvôli ďalšej analýze bolo nevyhnutné transformovať kvalitatívne premenné na kvantitatívne. Prostredníctvom využitia metódy vážených priemerov bolo možné zo súboru údajov získať kvantitatívne premenné bez toho, aby došlo k strate informácií o váhe jednotlivých odpovedí. Vzhľadom na to, že pri pôvodnom výskume bola na zaznamenávanie odpovedí využitá Likertova škála s piatimi stupňami, bolo päť stupňov využitých aj pri transformácii dát. Pre každú skúmanú otázku bola uskutočnená transformácia na základe nasledujúceho vzťahu:

$$-2 * \% \text{ odpovedí „veľmi nespokojný“} - 1 * \% \text{ odpovedí „nespokojný“} + 1 * \% \text{ odpovedí „spokojný“} \\ + 2 * \% \text{ odpovedí „veľmi spokojný“}$$

Výsledkom transformácie dát bolo deväť číselných hodnôt v intervale $< -2, 2 >$ pre každé z 69 miest. Následne bolo možné sčítaním deviatich hodnôt pre každé mesto vytvoriť indikátor spokojnosti s verejnými službami (**PSS – public services satisfaction**), ktorý vstupuje do modelu ako vysvetľovaná premenná.

$$PSS = publ_tran + schools + hosp + doctors + green + sport + culture + office + satisf$$

1.2 nezávislé premenné

Vysvetľujúce premenné vstupujúce do modelu je možné rozdeliť do dvoch skupín. Prvá skupina premenných popisuje štruktúru sídel a ekonomickú štruktúru miest pomocou základných ukazovateľov najčastejšie využívaných pri štúdiách popisujúcich regionálne, či mestské typológie (napr. OECD; Martin, 2003; Európska komisia, 2010; Gray, Lobao, Martin, 2012). Vybrané boli len štyri základné charakteristiky vzhľadom na to, že primárnym cieľom je skúmať finančné ukazovatele, avšak je možné predpokladať, že aj sídelná štruktúra a ekonomická úroveň môžu ovplyvňovať vnímanie kvality verejných služieb. Sú to nasledujúce ukazovatele:

- počet obyvateľov,
- HDP na obyvateľa,
- hustota zaľudnenia,
- miera nezamestnanosti.

Pri všetkých uvedených ukazovateľoch existuje predpoklad, že majú vplyv na subjektívne vnímanie kvality verejných služieb, resp. kvality života ako celku, keďže reprezentujú buď ekonomickú úroveň, alebo sídelnú štruktúru konkrétneho mesta a množstvo už uskutočnených výskumov preukázalo vplyv uvedených ukazovateľov na pocit spokojnosti s kvalitou života.

Druhá skupina premenných predstavuje finančné ukazovatele reprezentujúce finančnú situáciu skúmaných miest. K týmto ukazovateľom sú zaradené ukazovatele vyjadrujúce na jednej strane objem

príjmov a výdavkov miest prepočítaných na jedného obyvateľa, na druhej strane štruktúru príjmov miest.

- *Výdavky na obyvateľa* predstavujú objem výdavkov miestnej samosprávy prepočítaných na obyvateľa a do istej miery reprezentujú objem finančných prostriedkov zabezpečujúcich verejné služby.
- *Percentuálny podiel daňových príjmov na celkových príjmoch* miestnej samosprávy reprezentuje mieru samostatnosti miestnej samosprávy z hľadiska zabezpečovania príjmov. Platí, že čím vyšší je podiel daňových príjmov na celkových príjmoch miestnej samosprávy, tým viac je miestna samospráva nezávislá a autonómna.
- *Percentuálny podiel vlastných príjmov na celkových príjmoch* vyjadruje, aká časť vlastných príjmov miestnej samosprávy je tvorená príjmami z miestnych daní a poplatkov (napr. miestne poplatky za služby). Podobne ako predchádzajúci ukazovateľ, aj percentuálny podiel vlastných príjmov na celkových príjmoch miestnej samosprávy reprezentuje samostatnosť a nezávislosť miest pri získavaní finančných zdrojov na zabezpečovanie verejných služieb.

Tab. 1 Nezávislé premenné vstupujúce do modelu

Názov ukazovateľa	Popis ukazovateľa	Jednotka	Zdroj
<i>Počet obyvateľov (pop)</i>	<i>Počet obyvateľov mesta</i>	-	<i>Urban Audit</i>
<i>HDP na obyvateľa (gdp)</i>	<i>HDP na obyvateľa dosahovaný na území mesta</i>	<i>EUR</i>	<i>Urban Audit</i>
<i>Hustota zaľudnenia (dens)</i>	<i>Hustota zaľudnenia v meste</i>	<i>obyv./km²</i>	<i>Urban Audit</i>
<i>Miera nezamestnanosti (unemp)</i>	<i>Miera nezamestnanosti dosahovaná na území mesta</i>	<i>%</i>	<i>Urban Audit</i>
<i>Výdavky na obyvateľa (expend)</i>	<i>Výdavky miestnej samosprávy na verejné služby v meste prepočítané na obyvateľa</i>	<i>EUR</i>	<i>Urban Audit, údaje z internetových stránok miest*</i>
<i>Percentuálny podiel daňových príjmov (tax)</i>	<i>Percentuálny podiel príjmov miestnej samosprávy pochádzajúcich z miestneho zdanenia</i>	<i>%</i>	<i>Urban Audit, údaje z internetových stránok miest*</i>
<i>Percentuálny podiel vlastných príjmov (own)</i>	<i>Percentuálny podiel vlastných príjmov miestnej samosprávy (súčet príjmov z miestnych daní a miestnych poplatkov)</i>	<i>%</i>	<i>Urban Audit, údaje z internetových stránok miest*</i>

*V prípade miest Sofia, Burgas, Dublin, Barcelona, Madrid, Málaga, Oviedo, Amsterdam, Groningen, Rotterdam, Cluj – Napoca, Piatra – Neamt boli finančné ukazovatele získavané zo záverečných účtov miest dostupných na ich internetovej stránke.

Zdroj: *Vlastné spracovanie*

1.3 hypotézy

Vyplývajú z sumarizovaných teoretických poznatkov boli stanovené nasledujúce hypotézy:

- (1) Subjektívne vnímanie kvality verejných služieb je v pozitívnom vzťahu s výškou výdavkov miestnych samospráv na obyvateľa.
- (2) Subjektívne vnímanie kvality verejných služieb je v pozitívnom vzťahu s mierou finančnej samostatnosti miestnych samospráv.
- (3) Subjektívne vnímanie kvality verejných služieb je v pozitívnom vzťahu s ekonomickou úrovňou dosahovanou v miestnej samospráve.
- (4) Subjektívne vnímanie kvality verejných služieb nie je ovplyvnené ukazovateľmi okolitých miestnych samospráv.

2. Model

Po identifikovaní závislej premennej, nezávislých premenných a po formulovaní hypotéz bolo možné pristúpiť k formulácii ekonometrických modelov. Ako prvý bol zostavený klasický model lineárnej regresie skúmajúci závislosť indikátora *PSS* vzhľadom k vysvetľujúcim premenným. Klasický model lineárnej regresie bol pred samotným vyhodnotením podrobený testovaniu základných podmienok lineárneho modelu. Testovanie štandardných predpokladov lineárneho modelu poukázalo na existenciu priestorovej autokorelácie vyplývajúcej z priestorového usporiadania závislej premennej *PSS*. Výsledky Moranovho testu nepreukázali výskyt priestorovej autokorelácie v samotnom modeli, avšak testovacia štatistika *Moranovo I* = 0,4568 potvrdzuje priestorové usporiadanie závislej premennej. Je preto vhodné formulovanie priestorového modelu, ktorý zohľadní priestorové usporiadanie závislej premennej.

Formulovanie priestorových modelov si v prvom rade vyžaduje definovanie matice priestorových váh. Matice priestorových váh sú vo väčšine prípadov vytvárané na základe geografického rozloženia pozorovaných objektov v priestore, pričom sa zohľadňuje vzájomná vzdialenosť skúmaných objektov. Za najvhodnejšiu metódu na stanovenie priestorových váh bola zvolená metóda k-najbližších susedov. Za optimálny počet najbližších susedov, ktoré sa pri výpočte berú do úvahy, je najčastejšie považovaných šesť susedov (napr. LeSage, Fischer, 2008). Po zadaní geografických súradníc pre každé mesto (*latitude*, *longitude*) je možné prostredníctvom programu R vygenerovať maticu priestorových váh. Pri analýze bol využitý priestorovo autoregresný model (*SAR - model*), a to vzhľadom na dve skutočnosti. Prvým dôvodom pre formulovanie modelu SAR je fakt, že v pôvodnom lineárnom modeli sa nevyskytuje priestorová autokorelácia rezíduí, a teda nie je potrebné túto chybu z modelu odstraňovať. V prípade lineárneho modelu analyzovaného vyššie štandardný predpoklad o nezávislosti rezíduí porušený nie je, naopak, predpokladáme interakciu medzi pozorovaniami. V rámci lineárneho modelu sa ukázala významná priestorová autokorelácia závislej premennej. V prípade, ak existuje predpoklad výskytu priestorovej autokorelácie vo vysvetľovanej premennej, je vhodné formulovať práve model SAR. Výsledky modelu sú zosumarizované v tabuľke 2 a v tabuľke 3 sú zosumarizované výpočty priamych a nepriamych efektov modelu SAR.

Tab. 2 Výsledné hodnoty priestorovo autoregresného modelu

	Estimate	Std. Error	Pr(> z)
Intercept	1.6276e+00	1.0234e+00	0.11176
(<i>gdp</i>)	3.2607e-02	2.1881e-04	0.06312*
(<i>pop</i>)	-4.0662e-04	2.2724e-02	0.15131
(<i>dens</i>)	-6.5808e-05	-1.0122	0.31145
(<i>unemp</i>)	-6.1034e-02	4.1947e-02	0.14566
(<i>expend</i>)	2.5182e-04	1.2631e-04	0.04618*
(<i>own</i>)	-1.2120e-02	1.2267e-02	0.32314
(<i>tax</i>)	2.7595e-02	2.5297e-02	0.27534
Signif. codes:	0 *** 0,001 ** 0,01 * 0.05 . 0.1		
Rho:	0.60982		
Log likelihood:	-144.9426 for lag model		

Zdroj: vlastné spracovanie, výstup z programu R

Tab. 1 Výpočet priamych, nepriamych a celkových efektov SAR modelu

Premenné	Stredná hodnota (E)	Smerodajná odchýlka (sd)	$\frac{E}{sd}$	Záver	Koeficienty
Priame efekty					
(gdp)	4.461e-04	2.076e-04	2.1488	efekt je významný	3.5121e-02
(pop)	-4.573e-02	2.508e-02	1.8233	efekt nie je významný	-4.3798e-04
(dens)	-7.388e-05	7.188e-05	1.0278	efekt nie je významný	-7.0883e-05
(unemp)	-6.662e-02	4.719e-02	1.4117	efekt nie je významný	-6.5740e-02
(expend)	2.731e-04	1.353e-04	2.0184	efekt je významný	2.7124e-04
(own)	-1.307e-02	1.357e-02	0.9632	efekt nie je významný	-1.3054e-02
(tax)	2.985e-02	2.796e-02	1.0676	efekt nie je významný	2.9723e-02
Nepriame efekty					
(gdp)	-0.0007	0.0009	0.8123	efekt nie je významný	0.0484
(pop)	0.0558	0.0713	0.7827	efekt nie je významný	-0.0006
(dens)	-0.0001	0.0002	0.0590	efekt nie je významný	-0.00019
(unemp)	-0.1191	0.2072	0.5748	efekt nie je významný	-0.0907
(expend)	0.0004	0.0005	0.8462	efekt nie je významný	0.0004
(own)	-0.0209	0.0338	0.6176	efekt nie je významný	-0.0180
(tax)	0.0484	0.0706	0.6856	efekt nie je významný	0.0410
Celkové efekty					
(gdp)	-0.0012	0.0011	1.0909	efekt nie je významný	0.0836
(pop)	0.0916	0.0889	1.0304	efekt nie je významný	-0.0011
(dens)	-0.0002	0.0003	0.6667	efekt nie je významný	-0.0002
(unemp)	-0.1857	0.2361	0.7865	efekt nie je významný	-0.1564
(expend)	0.0007	0.0006	1.1667	efekt nie je významný	0.0006
(own)	-0.0339	0.0442	0.7669	efekt nie je významný	-0.0311
(tax)	0.0783	0.0916	0.8548	efekt nie je významný	0.0707

Zdroj: vlastné spracovanie, výstup z programu R

V skúmanom modeli SAR sa vyskytujú len priame efekty, to znamená, že zmeny vo vysvetľujúcich premenných ovplyvňujú hodnoty vysvetľovanej premennej len v rámci jedného mesta a nedochádza k interakciám medzi mestami navzájom. Napriek tomu, na základe priamych efektov je možné interpretovať výsledky modelu, ktorý zohľadňuje priestorové usporiadanie údajov. Uvedený priestorový autoregresný model je ešte potrebné testovať s cieľom overiť jeho korektnosť. Zo štandardných testov skúmajúcich predpoklady lineárnych modelov už nie je potrebné testovať multikolinearitu (bola testovaná pri modeli klasickej lineárnej regresie a do priestorového modelu vstupujú rovnaké premenné) ani priestorovú autokoreláciu, keďže priestorové modely prípadnú priestorovú koreláciu zohľadňujú. Testovať je potrebné len homoskedasticitu, a to prostredníctvom Breusch-Paganovho testu určeného pre priestorové modely. Na základe výsledku testu ($p\text{-value} > 0,05$) nezamietame nulovú hypotézu o homoskedasticite a v modeli sa nevyskytuje porušenie štandardných predpokladov.

3. Výsledky a diskusia

Z výsledkov modelu je zrejmé, že štatisticky významné sú dve premenné, a to výdavky miestnej samosprávy prepočítané na jedného obyvateľa a hrubý domáci produkt dosahovaný na území miestnej samosprávy. Ekonometrický model umožňuje formálne vyhodnotiť stanovené hypotézy. Hypotéza (1) „Subjektívne vnímanie kvality verejných služieb je v pozitívnom vzťahu s výškou výdavkov miestnych samospráv na obyvateľa.“ sa na základe modelu potvrdila. Model ukazuje, že obyvatelia pociťujú výšku výdavkov miestnej samosprávy na verejné služby a prejavuje sa to zvýšenou spokojnosťou s verejnými službami. Hypotéza (2) „Subjektívne vnímanie kvality verejných služieb je v pozitívnom vzťahu s mierou finančnej samostatnosti miestnych samospráv.“ sa na základe uskutočnených modelov nepotvrdila. Napriek tomu, že niekoľko uskutočnených štúdií popísaných v úvode preukázalo pozitívny efekt fiškálnej decentralizácie a vysokej finančnej samostatnosti miestnych samospráv na efektívnosť poskytovania verejných služieb, vplyv miery finančnej samostatnosti na subjektívny pocit spokojnosti s kvalitou verejných služieb sa na základe

priestorového modelu zohľadňujúceho priestorovú autokoreláciu závislej premennej potvrdiť nepodarilo. Hypotézu (3) „Subjektívne vnímanie kvality verejných služieb je v pozitívnom vzťahu s ekonomickou úrovňou dosahovanou v miestnej samospráve“ sa podarilo potvrdiť čiastočne, a to na základe pozitívneho vzťahu hrubého domáceho produktu so závislou premennou. Hypotéza (4) „Subjektívne vnímanie kvality verejných služieb nie je ovplyvnené ukazovateľmi okolitých miestnych samospráv“ sa v modeli potvrdila. Priestorový autoregresný model nepotvrdil existenciu nepriamych efektov v modeli, t. j. interakcie medzi skúmanými mestami. Dôvodom môže byť skutočnosť, že subjektívne vnímanie kvality verejných služieb je ovplyvňované faktom, že obyvatelia majú minimálnu možnosť porovnávať situáciu vo svojom meste s podmienkami v iných mestách. Obyvatelia zvyčajne v jednom časovom období žijú na jednom mieste a ich skúsenosť s inými sídlami je len čiastočná alebo sprostredkovaná, preto ich vnímanie kvality verejných služieb nie je ovplyvňované objektívnymi podmienkami v iných mestách.

Záver

Výsledky ekonometrického modelovania poukazujú na faktory, ktoré uspokojujú dopyt po kvalitných verejných službách u obyvateľov. Uskutočnený model nepreukázal štatistickú významnosť percentuálneho podielu vlastných, resp. daňových príjmov miestnych samospráv pri skúmaní spokojnosti obyvateľstva s poskytovanými verejnými službami. Výsledky použitých modelov naznačujú, že spokojnosť obyvateľstva s kvalitou verejných služieb rastie s rastúcou ekonomickou úrovňou na území miestnej samosprávy a s rastúcimi výdavkami na verejné služby zo strany miestnej samosprávy. Je zřejmé, že miestne samosprávy zohrávajú dôležitú úlohu pri tvorbe hodnôt pre svojich obyvateľov a uvedomenie si tejto skutočnosti by malo smerovať k snahe o zlepšovanie verejných služieb poskytovaných na miestnej úrovni. Zároveň je potrebné uvedomiť si, že spokojnosť s verejnými službami nesúvisí len s kvalitou služby ako takou. Vnímanie kvality verejných služieb zo strany obyvateľov môže byť ovplyvnené ďalšími faktormi, ako napríklad politická situácia, výška zdanenia, resp. sociálna situácia.

Literatúra

- [1] BOETTI, L., PIACENZA, M., TURATI, G. *Decentralization and Local Governments' Performance: How Does Fiscal Autonomy Affect Spending Efficiency?* Working Paper No. 11, 2010.
- [2] CARLSEN, F. Migration plans, local fiscal variables, and local economic conditions. *Finanzarchiv*, 2005, N. 61, p. 154–177. ISSN 1614-0974
- [3] CASTELLI, A., JACOBS, R., GODDARD, M., SMITH, P.C. Exploring the Impact of Public Services on Quality of Life Indicators. Centre for Health Economics, University of York, 2009.
- [4] CHARNEY, A. Migration and the public sector: a survey. *Regional Studies*, 1993, N. 27, p. 313–326. ISSN 1360-0591
- [5] DEBORGER, B., KERSTENS, K. Cost efficiency of Belgian local governments: A comparative analysis of FDH, DEA, and econometric approaches. *Regional Science and Urban Economics*, 1996, N. 26, p. 145-170. ISSN 0166-0462
- [6] DEBORGER, B., KERSTENS, K., MOESEN, W., VANNESTE, J. Explaining Differences in productive efficiency: An application to Belgian municipalities. *Public Choice*, 1994, N. 80, p. 339-358, ISSN 1573-7101.
- [7] EUROPEAN TRADE UNION CONFEDERATION (ETUC). Public Services - Services of General (Economic) Interest. Dostupné z: <<http://www.etuc.org/a/3167>>.
- [8] EURÓPSKA KOMISIA. *The Second State of European Cities Report*. Commission of the European Communities, DG Regio, Brussel, 2010.
- [9] EURÓPSKA KOMISIA. *Survey on perceptions of quality of life in 75 European cities*. DG Regio, Brussel, 2009.
- [10] GRAY, M., LOBAO, L., MARTIN, R. Making space for well-being. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2012, N. 5, p. 3–13, ISSN 1752-1386. DOI: 10.1093/cjres/rsr044.

- [11] LESAGE, J., FISCHER, M. M. Spatial Growth Regressions: Model Specification, Estimation and Interpretation. *Spatial Economic Analysis*, 2008, Vol. 3, No. 3, pp. 275-304.
- [12] MARTIN, R. *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*. A draft final report for The European Commission Directorate-General Regional Policy, 2003.
- [13] URBAN AUDIT. *Regional Policy – Inforegio*. [citované 28.11.2011] Dostupné z: <<http://www.urbanaudit.org/>>.
- [14] VANDEN EEKHAUT, P., TULKENS, H., JAMAR, M.A. Cost Efficiency in Belgian Municipalities. In Fried H.O., Lovell C.A.K. and Schmidt S.S. (eds.), *The Measurement of Productive Efficiency. Techniques and Applications*, Oxford University Press, 1993.
- [15] WATSON, D., PICHLER, F.F., WALLACE, C.D. *Second European Quality of Life Survey: subjective well-being in Europe*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin, Ireland, 2010.

ORGANIZACE A SPRÁVA GIS NA KRAJSKÝCH ÚŘADECH**THE ORGANIZATION AND ADMINISTRATION OF GIS IN REGIONAL OFFICES****RNDR. ALEŠ RUDA, PH.D****BC. MIROSLAV MUSIL**

Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy | Dep. of Regional Develop. and Public Administration
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Reg. Develop. and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Tř. gen. Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: ales.ruda@mendelu.cz

Anotace

Rozvoj informačních systémů přispěl k výraznému všestrannému rozvoji naší společnosti. Informace se stala významným ekonomickým zdrojem a stále roste její hodnota. Ze zpracování, uchování a přenosu informací se stal v posledních letech významný obchod, který se promítá do společenských a ekonomických činností. Možnost pracovat s informacemi již není výsadou jen odborníků a expertů. K informacím má dnes přístup v podstatě každý, proto je o to důležitější s nimi správně nakládat. Jednu z kapitol informačních technologií začaly před více jak půl stoletím psát i geografické informační systémy. Jejich přínos je v regionálním rozvoji natolik ceněný, že se povinnost spravovat GIS dostala v rámci správy vyšších územně správních celků také do české legislativy. Ta ovšem přímo neurčuje, jakým způsobem mají kraje GIS organizovat. Různé přístupy krajských úřadů k využívání a organizaci GIS proto přinášejí zajímavý pohled.

Klíčová slova

GIS, krajský úřad, organizace správy GIS

Annotation

The development of information systems has contributed to a significant all-round development of our society. Information has become an important economic resource and its value still grows. Data processing, storage and transmission of information have recently become a significant business that is projected into social and economic activities. The opportunity to work with the information is no longer just the prerogative of professionals and experts. Basically everyone has an access to information, so it is important to work properly with data. Geographic information systems have started to write one of the chapters of information technology more than half a century ago. Their contribution in regional development is so valuable that the obligation to manage GIS got into the Czech legislation. This, however, does not directly determine how to organize the regional GIS. Different approaches to the use of regional offices and organization of GIS, therefore, provide an interesting insight.

Key words

GIS, regional Office, organization of GIS management

JEL classification: O32

Úvod

V současné době jsou geografické informační systémy (GIS) nástrojem používaným ke každodenní činnosti pracovníků na všech úrovních veřejné správy. Jsou nezbytným prostředkem pro zvýšení efektivnosti, snižování nákladů, inovaci pracovních postupů a zlepšením koordinace potřebných procesů. Podle O'Looneyho (2000) umožňují GIS propojení informací ze širokého spektra databází, čímž výrazně usnadňují a urychlují pracovní proces. Jsou také nástrojem, který je využíván pro komunikaci s občany. V zásadě poskytují nové způsoby zpracování enormního množství dat takovým způsobem, že jsou již připravené v digitalizované formě a mohou být pracovníky úřadů účinně a efektivně bezprostředně využívána. Počátek širšího rozmachu GIS spadá v České republice do počátku 90. let 20. století, kdy Ministerstvo životního prostředí rozhodlo o nutnosti vybavení geografickými informačními systémy všechna podřízená výzkumná a regionální pracoviště, včetně referátů životního prostředí okresních úřadů. S ohledem na ústavní pravomoci krajů, které byly k 1. lednu 2000 na základě zákona č. 347/1997 Sb. nově ustanoveny jako vyšší územně správní celky, bylo potřeba vyvinout nástroj, který by pomohl pečovat o všestranný rozvoj území a o potřeby občanů. Na řadu tak přišlo budování informačních systémů veřejné správy. Základní legislativní rámec jejich budování představuje zákon č. 365/2000 Sb., o informačních systémech veřejné správy. Ten ukládá krajům povinnost spravovat GIS pro svá území. Nově vzniklé krajské úřady začaly přebírat programové vybavení a data, kterými doposud disponovaly okresní úřady. Dalšími důležitými legislativními normami z hlediska přístupu k informacím jsou: zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím a zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Základním koncepčním dokumentem zaměřeným na problematiku GIS na krajských úřadech je Typová úvodní studie GIS krajů České republiky, která byla zpracována v roce 2003 firmou T-Mapy.

Informatizace krajů

Postup informatizace krajských úřadů schválila vláda svým usnesením ze dne 7. března 2001 a realizaci její 1. etapy, tzv. základní informatizace, usnesením 25. dubna 2001. V rámci etapy základní informatizace v roce 2001 vláda uvolnila finanční prostředky ve výši cca 205 mil. Kč na nákup technických, technologických a programových prvků. V roce 2002 začaly kraje uvolňovat finanční prostředky z vlastních zdrojů, jednalo o částky v rozmezí 5 – 20 mil. Kč za kraj, na doplnění svých konkrétních a aktuálních potřeb. Rozhodujícím dokumentem pro realizaci 2. etapy, tzv. komplexní informatizace krajů, je Studie proveditelnosti komplexní informatizace krajů z roku 2002, na jejíž zpracování vláda uvolnila 7,5 mil. Kč. Jejím hlavním cílem bylo managementu krajů umožnit potřebná rozhodnutí k efektivnímu řízení informačních systémů. Ten primárně identifikoval klíčové funkcionality informatizace krajských úřadů a návrh způsobu rozvoje informatizace krajských úřadů v podmínkách jejich působnosti. Dalším důležitým bodem bylo efektivní využití investic. Díky velkému množství různorodých dat se GIS staly nedílnou součástí odborů krajských úřadů. Výrazně usnadňují a zpřehledňují správu a činnost jednotlivých odborů. Aktivně je využívají pracovníci např. z odboru dopravy, odboru životního prostředí, odboru územního plánování, pracovníci odboru vodního a lesního hospodářství, odboru investičního a majetkového, odboru zdravotnictví či odboru regionálního rozvoje. Zásadní význam má zejména používání detailních leteckých snímků a kartografická vizualizace jednotlivých výstupů. Řada zásadních projektů je proto v dnešní době řešena za pomoci GIS. Konkrétním důkazem je tvorba koncepčních dokumentů či studií, a to od drobných stavebních prací, až po územní plány (př. Zásady územního rozvoje). Nosnou platformou všech katastrálních České republiky jsou produkty společnosti ESRI. Její programové vybavení technologie ArcGIS používají také klíčové instituce státní správy, jako jsou Ministerstvo životního prostředí, Český úřad zeměměřičský a katastrální, Ředitelství silnic a dálnic ČR nebo Český geologický ústav. Jako doplněk jsou využívány programové prostředky i jiných firem, např. katastrální úřad Jihomoravského kraje využívá pro dálkovou distribuci software GeoMedia Pro od firmy Intergraph).

Identifikace a analýza klíčových identifikátorů

V současné době neexistuje jednotná metodika, která by určovala krajským úřadům, jak by měly vést GIS (Musil, 2012). Mají tedy ve vlastní kompetenci způsob, jakým zabezpečí zákonem stanovené povinnosti. K následující analýze byla použita metoda sběru dat formou dotazování pověřených pracovníků krajského úřadu. Při tvorbě dotazníků byly identifikovány následující klíčové identifikátory:

- primárně používaný programový prostředek
- počet uživatelů nástrojů GIS
- používané licenční úrovně
- umístění GIS v rámci krajského úřadu
- běžící mapové služby

Kategorizace krajských úřadů s ohledem na způsob organizace a využívání GIS je proto založena na kvalitativním porovnání zjištěných údajů. Primárně používaný programový prostředek byl podle očekávání u všech zjišťovaných subjektů totožný, a to ArcGIS Desktop od firmy ESRI. Podle zjištěných informací vyhovuje potřebám úřadu jak desktopová, tak její databázová verze. Velkým přínosem je zejména přiblížení programového rozhraní nejčastěji používanému programovému balíku programů Microsoft Office. Počet uživatelů nástrojů GIS představuje z hlediska vyšetřovaných údajů relativně obtížnou záležitost, která byla podle zjištěných podkladů stanovena jak v konkrétních, tak intervalových hodnotách (tab. 1). Počet uživatelů GIS se na základě zjištěných údajů pohybuje kolem 20 uživatelů. Nejvyšší, ale ne přesné hodnoty byly zjištěny u hlavního města Prahy. V případě Jihočeského kraje se konkrétní výsledky nepodařilo zjistit.

Tab. 1 Počet uživatelů GIS na krajských úřadech

kraj	Počet uživatelů GIS
Jihočeský kraj	údaj nezjištěn
Jihomoravský kraj	22
Karlovarský kraj	10-15
Královéhradecký kraj	15
Liberecký kraj	17
Moravskoslezský kraj	10
Olomoucký kraj	20
Pardubický kraj	20
Plzeňský kraj	40
Středočeský kraj	10
Ústecký kraj	15-20
Kraj Vysočina	31
Zlínský kraj	15
Hlavní město Praha	cca 200

Zdroj: Vlastní návrh na základě dat krajských úřadů

Dalším vybraných kritériem je porovnání používaných licenčních úrovní ArcGIS Desktop (tab. 2). Software ArcGIS se dělí na tři licenční úrovně: ArcView (nejnižší), ArcEditor (střední) a ArcInfo (nejvyšší). Ve verzi ArcGIS 10.1 se změnila na Basic, Standard a Advanced. V šetření byla i přesto použita původní a zažitá označení. Všechny tři mají jednotné uživatelské rozhraní a pracují se stejnými daty. Licence nejsou rozděleny na plovoucí (floating) licence a jednorázové (single use) licence. Prezentované údaje jsou souhrnné. Z analýzy vyplývá, že nejvyšší úroveň licence ArcInfo, která umožňuje využívat všechny nabízené programové nadstavby, je shodně využívána v nižším počtu licencí. Ke klíčovým analýzám ji tak používá pouze omezený počet pracovníků, kteří se dané problematice věnují. Oproti tomu licenci ArcView, umožňující zejména prohlížet, vizualizovat, omezeně editovat a analyzovat data, využívají všechny krajské úřady ve větším počtu. Největší počet licencí byl analogicky zjištěn u hlavního města Prahy.

Tab. 2 Používané licence ArcGIS Desktop

kraj	Licence ArcGIS Desktop
Jihočeský kraj	13 x ArcView, 3x ArcEditor, 1x ArcInfo
Jihomoravský kraj	14 x ArcView, 1 x ArcInfo
Karlovarský kraj	9 x ArcView, 2 x ArcInfo
Královéhradecký kraj	14 x ArcView, 2 x ArcInfo
Liberecký kraj	7 x ArcView, 3 x ArcInfo
Moravskoslezský kraj	12 x ArcView, 3 x ArcEditor, 1 x ArcInfo
Olomoucký kraj	4 x ArcView, 2 x ArcInfo
Pardubický kraj	10 x ArcView, 1 x ArcInfo
Plzeňský kraj	17 x ArcView, 2 x ArcInfo
Středočeský kraj	6 x ArcView, 2 x ArcInfo,
Ústecký kraj	5 x ArcView, 1 x ArcInfo
Kraj Vysočina	8 x ArcView, 2 x ArcInfo
Zlínský kraj	4 x ArcView, 4 x ArcInfo
Hlavní město Praha	55 x ArcView, 2 x ArcEditor, 3 x ArcInfo

Zdroj: návrh na dat úřadů

Vlastní základě krajských

Zpracovaná tabulka počtu běžících mapových služeb (tab. 3) nabízí také rozdělení na služby zpracované pracovníky katastrálního úřadu a na služby, které si katastrální úřad nechal zpracovat externě. Do výčtu mapových služeb jsou zahrnuty služby externí (pro veřejnost) i interní (pouze pro zaměstnance).

Tab. 3 Běžící mapové služby

Kraj	Aktuální počet mapových služeb	zpracované KÚ	zpracované externě
Jihočeský kraj	údaj nezjištěn	údaj nezjištěn	údaj nezjištěn
Jihomoravský kraj	52	údaj nezjištěn	údaj nezjištěn
Karlovarský kraj	60	55	5
Královéhradecký kraj	48	údaj nezjištěn	údaj nezjištěn
Liberecký kraj	120	120	0
Moravskoslezský kraj	24	22	2
Olomoucký kraj	8	0	8
Pardubický kraj	17	13	4
Plzeňský kraj	88	88	0
Středočeský kraj	40	25	15
Ústecký kraj	72	70	2
Kraj	Aktuální počet mapových služeb	zpracované KÚ	zpracované externě
Kraj Vysočina	69	48	21
Zlínský kraj	27	24	3
Hlavní město Praha	80	údaj nezjištěn	údaj nezjištěn

Zdroj: Vlastní návrh na základě dat krajských úřadů

Krajské úřady mají na svých internetových stránkách zpracovaný mapový portál, kde zveřejňují své mapové služby. Ty se nejčastěji týkají nejrůznějších aspektů regionálního rozvoje na území daného kraje. Jde např. o mapové služby týkající se dopravy a silničního hospodářství (př. stav povrchu silnic 2. a 3. třídy v Plzeňském kraji), zdravotnictví a sociální služby (př. lůžková zařízení Jihomoravského kraje), síť školských zařízení (př. školy a školská zařízení zřizovaná krajským úřadem Královéhradeckého kraje), ochrana životního prostředí (př. mapa chráněných území Ústeckého kraje), přehled kulturních možností v kraji a ochrana památek (př. portál památky a kultura Jihomoravského kraje), mapové služby zaměřující se na rozvoj cestovního ruchu (př. cyklotrasy v Karlovarském kraji) nebo mapové služby týkající se krizových situací (př. povodňový portál Libereckého kraje). Samotné údaje o počtu běžících mapových služeb se nedají objektivně porovnávat, protože jsou případy, kdy

jeden krajský úřad zpracuje nějaký projekt jako jednu mapovou službu a druhý rozdělí podobné informace do více mapových služeb. Z tabulky 2 je patrné, že krajské úřady většinu svých mapových služeb zpracovávají svépomocí, externě se případně dodávají data či probíhá konkrétní technická pomoc s částí projektu. Ryze interní zpracovávání mapových služeb prezentují zejména Liberecký kraj a Plzeňský kraj. Služby externí specializované firmy využívají Kraj Vysočina, Olomoucký kraj a Středočeský kraj.

Poslední kritérium, umístění GIS v rámci úřadu (tab. 4), dokladuje, že implementace GIS proběhla na krajských úřadech různým způsobem. Jako nejčastější způsob začlenění GIS se ukazuje jeho přiřazení pod obor /oddělení informatiky. Pouze v jednom případě (Liberecký kraj), není pracoviště GIS vytvořeno a jeho agenda je rozmístěna po jednotlivých odborech. Celkově je však patrná rozmanitost toho, kterak jednotlivé krajské úřady přistupují k organizaci GIS. Některé mají vymezeno silné GIS oddělení, které GIS zajišťuje pro celý úřad, někde je problematika GIS rozložena na více odborů.

Tab. 4 Umístění GIS v rámci krajského úřadu

kraj	umístění GIS v rámci krajského úřadu	počet pracovníků GIS
Jihočeský kraj	Odbor informatiky, oddělení správy sítě a oddělení správy aplikací a GIS	2
Jihomoravský kraj	Odbor informatiky, oddělení analyticko-metodické + 4 pracovníci z jiných odborů	6
Karlovarský kraj	Odbor projektového řízení a informatiky, oddělení analyticko - metodické	3
Královéhradecký kraj	Odbor informatiky, oddělení tvorby a správy GIS	3
Liberecký kraj	GIS není centralizován, pracovníci jsou rozmístěni po jednotlivých odborech	cca 15
Moravskoslezský kraj	Odbor informatiky, oddělení správy GIS a projektů	4
Olomoucký kraj	Odbor informačních technologií, oddělení informačních systémů	2
kraj	umístění GIS v rámci krajského úřadu	počet pracovníků GIS
Pardubický kraj	Odbor Kancelář ředitele úřadu, oddělení informatiky + 3 pracovníci z jiných odborů	4
Plzeňský kraj	Odbor informatiky, oddělení GIS	5
Středočeský kraj	Odbor Kancelář ředitele, oddělení informatiky	2
Ústecký kraj	Odbor informatiky a organizačních věcí, oddělení informatiky	2
Kraj Vysočina	Odbor informatiky, oddělení správy GIS	3
Zlínský kraj	Odbor Kancelář ředitele, oddělení informatiky	2
Hlavní město Praha	Sekce přímo řízená ředitelem Magistrátu, odbor informatiky	1

Zdroj: Vlastní návrh na základě dat KÚ

Kategorizace krajských úřadů podle úrovně organizace GIS

S ohledem na analýzu výše uvedených indikátorů se jako klíčový ukázal indikátor umístění GIS v rámci krajského úřadu. Ve výsledku lze s ohledem na všechny zjišťované skutečnosti vymezit následující skupiny:

- krajský úřad s klíčovým oddělením GIS
- krajský úřad s GIS využívanými více odbory
- GIS jako součást na oddělení informatiky

Krajský úřad s klíčovým oddělením GIS

Krajské úřady s klíčovým oddělením GIS mají na odboru informatiky vyčleněno samostatné oddělení, které zajišťuje GIS pro celý úřad. Do této skupiny můžeme zařadit Královéhradecký kraj, Moravskoslezský kraj, Plzeňský kraj, Kraje Vysočina a hlavní město Praha. Personální obsazení oddělení tvorby a správy GIS Královéhradeckého kraje je tříčlenné. Tvoří jej vedoucí oddělení, správce GIS a správce internetových a intranetových stránek. V rámci Moravskoslezského kraje je GIS zařazen na čtyřčlenné oddělení správy GIS a projektů. Oddělení tvoří tři správci GIS aplikací, které řídí vedoucí oddělení. Oddělení GIS Plzeňského kraje tvoří celkem pět zaměstnanců, vedoucí oddělení, tři pracovníci na pozici inženýrů a jeden referent informačních technologií. Oddělení správy GIS Kraje Vysočina tvoří tři pracovníci, vedoucí oddělení a dva pracovníci na pozici správce GIS. Organizačně je na úřadu hlavního města Prahy problematika GIS zařazena na odbor informatiky. Na ní je vyčleněn jeden pracovník na pozici správce GIS. Realizaci koncepce rozvoje GIS, správu mapových dat, správu serverů GIS a realizaci některých projektů zajišťuje Útvar rozvoje hl. m. Prahy. Podle dostupných informací se problematikou GIS na Útvaru rozvoje hl. m. Prahy zabývá cca 13 pracovníků.

Krajský úřad s GIS využívanými více odbory

Krajské úřady nemají přímo vytvořené centralizované pracoviště pro správu agendy GIS, ale jeho aplikace jsou využívány na více odborech úřadu. Ačkoliv je jejich plošné zastoupení v úřadu kraje specifické, garantem celé správy je taktéž odbor informatiky. Do této skupiny můžeme zařadit krajské úřady Libereckého kraje, Jihomoravského kraje a Pardubického kraje. GIS Libereckého kraje není centralizovaný, ale je rozdělený na jednotlivé odbory. Centralizováno je pouze metodické řízení jednotlivých GIS. Nejdůležitější úlohu má pochopitelně odbor informatiky, který spravuje počítačovou síť či aplikační vybavení. Dále je však GIS zastoupen v odboru dopravy, odboru regionálního rozvoje a evropských projektů, odboru rozvoje venkova, zemědělství a životního prostředí, odboru územního plánování a stavebního řádu a oddělení krizového řízení. Na těchto odborech pracuje vždy minimálně jeden specialista GIS, který spravuje GIS pro dané pracoviště. Celkem se jedná zhruba o 15 pracovníků. Problematicou GIS se na krajském úřadu Jihomoravského kraje zabývá z pozice správce celkem šest zaměstnanců. Dva pracovníci, garanti GIS pro celý krajský úřad, jsou vyčleněni na oddělení uživatelské podpory na odboru informatiky a jejich náplní práce je správa GIS aplikací a hardwaru, pořizování, správa a aktualizování referenčních dat, školení a metodická pomoc odborovým specialistům, vytváření podmínek pro vzájemnou spolupráci a výměnu dat s městy, obcemi a externími subjekty apod. Další čtyři správci GIS jsou zařazeni na jiné odbory (odbor životního prostředí, odbor dopravy, odbor regionálního rozvoje a na odbor územního plánování a stavebního řádu). Jejich hlavním úkolem je řešení tematických úkolů svých rezortů, pořizování tematických resortních datových sad a přenos požadavků uživatelů na odbor informatiky. GIS na krajském úřadu Pardubického kraje organizačně spadá pod oddělení informatiky, na kterém je vyčleněn jeden pracovník zastávající funkci správce GIS. Úřad má vyčleněny další tři zaměstnance, kteří pracují vždy pro příslušné oddělení. Jeden pracovník spravuje GIS pro oddělení krizového řízení a dvě pracovnice z oddělení územního plánování jsou pověřeny správou územně analytických podkladů.

GIS jako součást některého z oddělení na odboru informatiky

Poslední skupinu představují taková GIS pracoviště, která nemají vyčleněna samostatná oddělení, ale jsou součástí jiného oddělení na odboru informatiky. Do této skupiny lze zařadit krajské úřady Jihočeského kraje, Karlovarského kraje, Olomouckého kraje a Ústeckého kraje. Krajský úřad Jihočeského kraje má na odboru informatiky vyčleněny dva zaměstnance, jeden spadá pod oddělení správy aplikací a GIS a zastává funkci správce GIS, druhý zaměstnanec je zařazen na oddělení správy sítě a vykonává funkci správce sítě. Na tomto příkladu můžeme vidět poměrně výjimečný stav organizace GIS, kdy jsou sice oba zaměstnanci pracovníky odboru informatiky, ale každý z nich organizačně spadá pod jiné oddělení. Na krajském úřadu Karlovarského kraje je GIS zařazen na oddělení analyticko-metodické, které spadá pod odbor projektového řízení a informatiky. O správu

GIS se starají tři pracovníci. Velice podobné si v organizaci GIS jsou krajské úřady krajů Ústeckého a Olomouckého. Oba mají na pozici správce či specialisty GIS vyčleněny dva pracovníky. Na krajském úřadu Olomouckého kraje spadají pod oddělení informačních systémů na odboru informačních technologií, v případě Ústeckého kraje pak pod oddělení informatiky na odboru informatiky a organizačních věcí.

Závěr

S ohledem na management, organizaci a implementaci GIS v rámci organizačního schématu krajských úřadů se ve výsledku kategorizace ukázalo vyhovující použít jako stěžejné kritérium právě umístění GIS v rámci krajského úřadu. Další vyšetřovaná kritéria přináší hodnotné údaje o stavu využívání nástrojů GIS a jejich výstupů, zjištěné rozdíly ovšem nekorelují s aplikovatelnými závěry.

Literatura

- [1] *Geografický informační systém krajů – Typová úvodní studie* [online]. [cit. 2013-15-04] Dostupné z: <<http://www.plzensky-kraj.cz/cs/clanek/typova-uvodni-studie-gis-kraju-ceske-republiky>>.
- [2] HENDRYCH, D. *Správní věda – teorie veřejné správy*. Praha: ASPI Publishing, 2003. ISBN 80-86395-86-3.
- [3] *Informatizace krajů* [online]. [cit. 2013-12-04] Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/informatizace-uzemnich-organu-vs.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>>.
- [4] *Koncepce komplexní informatizace krajských úřadů* [online]. [cit. 2013-15-04] Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/informatizace-uzemnich-organu-vs.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>>.
- [5] MUSIL, M. *Srovnání organizace a aplikace GIS ve veřejné správě na příkladu krajů ČR*. [Bakalářská práce] Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2012.
- [6] O'LOONEY, J. *Beyond maps: GIS and decision making in local government*. New York: ESRI Press, 2000. ISBN 18-791-0279-X.

ŠTRUKTÚRA PERSONÁLNEJ VYBAVENOSTI ÚRADOV MIESTNEJ SAMOSPRÁVY V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

THE STRUCTURE OF PERSONAL FACILITIES LOCAL GOVERNMENT OFFICES IN THE SLOVAK REPUBLIC

ING. IVANA GECÍKOVÁ, PHD.¹

DOC. ING. VIERA PAPCUNOVÁ, PHD.²

¹ Katedra verejnej správy, Ústav pre verejnú správu | ¹ Public Administration Institute
Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy | School of Economics and Management in Public
v Bratislave | Administration in Bratislava
✉ Furdekova 16, 841 04 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: ivana.gecikova@vsemvs.sk

² Ústav manažmentu a informačných technológií, | ² Institute of Manag. and Information Technology
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: vpapcunova@ukf.sk

Anotácia

Procesom decentralizácie kompetencií zo štátnej správy na obce sa vytvoril a neustále pôsobí tlak na pracovníkov úradov miestnej samosprávy, aby svoju prácu vykonávali na vysokej profesionálnej úrovni a aby si permanentne zvyšovali svoju odbornosť pri výkone činností spadajúcich do agendy obecných a mestských úradov. Výsledky výskumu prezentované v príspevku poukazujú na jednej strane na štruktúru zamestnancov úradov miestnej samosprávy a ich zapojenie sa do procesov odborného vzdelávania. Na druhej strane sa príspevok zameriava aj na poznanie názorov a postojov na prístup a profesionalizáciu pracovníkov úradov miestnej samosprávy očami občana – klienta, ktorý si danú službu objednáva.

Kľúčové slová

miestna samospráva, úradníci, profesionalizácia, školenia

Annotation

The decentralization process of competences from state administration to municipalities created and continuously operates the pressure on officials of local self-governments to carry out their work on a high professional level and continuously improve their expertise in carrying out activities falling under the administration of the municipal offices. The research results presented in this paper, show on the one hand on structure of the local self-government employees and their involvement in the training process. On the other hand, the paper also focuses on knowing the opinions and attitudes of access and professionalism of local self-governments officials through the eyes of a citizen - a client who ordered the service.

Key words

local self-government, officials, professionalism, training

JEL classification: H 11

Úvod

Obecný (mestský) úrad so svojim zamestnancami zabezpečuje administratívne a organizačné veci obecného (mestského) zastupiteľstva a starostu (primátora), ako aj ďalších zriadených orgánov. Je tvorený z pracovníkov obce (mesta). Je výkonným orgánom pre zastupiteľstvo a starostu (primátora). Pracovný poriadok, organizačný poriadok obecného úradu a poriadok odmeňovania zamestnancov obce, ako aj ďalšie interné smernice potrebné pre chod úradu vydáva starosta. Ten tiež aj informuje obecné (mestské) zastupiteľstvo o vydaní a zmenách organizačného poriadku obecného úradu. Obecný (mestský) úrad zabezpečuje písomnú agendu všetkým orgánom obce (mesta), je podateľňou a výpravňou písomností obce (mesta), zabezpečuje odborné podklady a iné písomností na rokovanie rady a zastupiteľstva. Okrem toho vypracúva písomné vyhotovenia všetkých rozhodnutí starostu (primátora) v správnom konaní a vykonáva nariadenia, uznesenia obecného (mestského) zastupiteľstva a rozhodnutia starostu.

Prácu obecného úradu riadi starosta. V obciach s väčším počtom zamestnancov môže byť zriadená funkcia prednostu obecného úradu. Ak je v obci zriadená funkcia prednostu obecného úradu, obecný úrad vedie a jeho prácu organizuje prednosta.

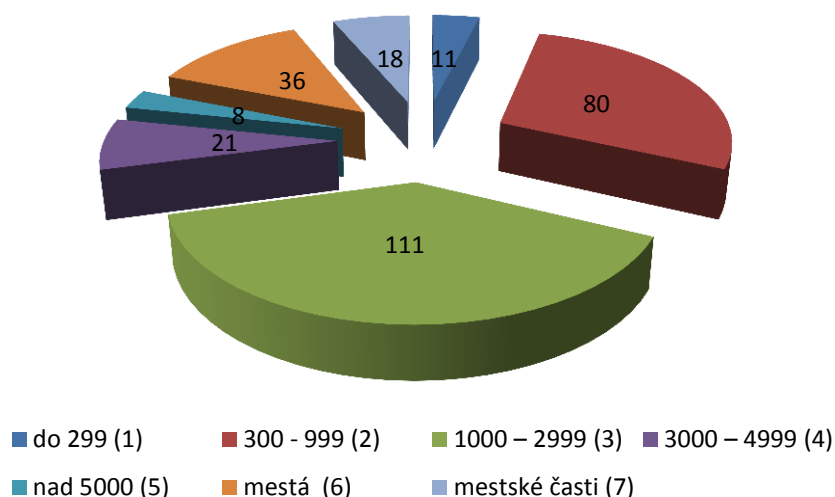
Funkcia prednostu obecného (mestského) úradu je príkladom menovaného manažéra v podmienkach miestnej samosprávy. Prednostu vymenúva a odvoláva starosta. Kritickým článkom medzi vrcholným vedením a výkonnými zamestnancami je stredný manažment. Ten ako prvý by mal akceptovať zodpovednosť za proces zlepšenia, je hlavným motorom zlepšovania a nositeľom kvality. V prípade miestnej samosprávy sú to vo veľkých obciach a v mestách vedúci odborov, riaditelia organizácií zriadených obcou atď.

Hodnotenie kvality je významným prvkom pri poskytovaní služieb miestnou samosprávou. Z praktického hľadiska to znamená nevyhnutne zvyšovať kvalitu života občanov a poskytovať im kvalitné služby, ale ako uvádzajú Mateides – Závadský (2005), je dôležité, aby občania kvalitu nielen vnímali, ale aby boli aj spokojní. Podľa Balážovej –Papcunovej (2008) bežného občana nezaujímajú ekonomická výkonnosť samotnej samosprávy. Skôr si všímajú nevýkonnosť ako nekvalitu, pomalosť, neochotu, nekompetentnosť, nefunkčnosť atď. Riadeniu kvality poskytovaných služieb sa venujú mnohí autori. Treba si však uvedomiť, že kvalita poskytovaných služieb úzko súvisí s kvalitou samosprávneho manažmentu. Len profesionálne a odborne pripravený úradník je schopný naplniť všetky predpoklady pre poskytovanie kvalitných služieb na úrovni miestnej samosprávy.

Materiál a metódy

Cieľom príspevku je na jednej strane zhodnotiť štruktúru zamestnancov úradov miestnej samosprávy a ich zapojenie sa do procesov odborného vzdelávania. Na druhej strane ide aj o poznanie názorov a postojov na prístup a profesionalizáciu pracovníkov úradov miestnej samosprávy očami občana – klienta, ktorý si danú službu objednáva.

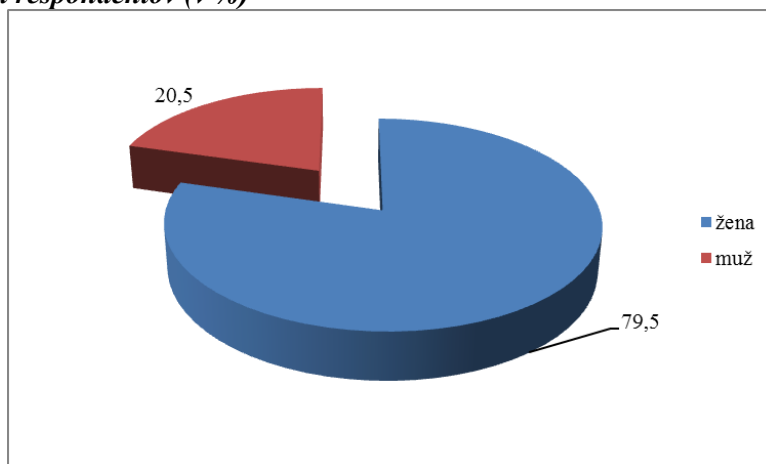
V období september – november 2011 sme uskutočnili dotazníkový prieskum, ktorý bol zameraný na poznanie štruktúry obecných úradov v obciach rôznej veľkosti a na prístup jednotlivých obcí na zvyšovanie odbornosti svojich úradníkov. Do dotazníkového prieskumu bolo zapojených 285 obcí Slovenska. Výber obcí bol realizovaný náhodným výberom. Najpočetnejšou skupinou v prieskume boli obce s počtom obyvateľov od 1000 do 2999, ktorých bolo 111 (38,9 %) a najmenšiu skupinu tvorili obce s počtom obyvateľov nad 5000 (2,8 %). Samostatne sme hodnotili obce, ktoré majú udelený štatút mesta a mestské časti. Mestské časti v mestách Bratislava a Košice majú na výkon samosprávnych kompetencií zriadené miestne úrady, preto sme ich z hľadiska nášho prieskumu hodnotili ako samostatné obce. Štruktúra jednotlivých veľkostných kategórií obcí a ich početnosť je uvedená v grafe 1.

Graf 1: Štruktúra obcí zapojených do prieskumu (abs.)

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

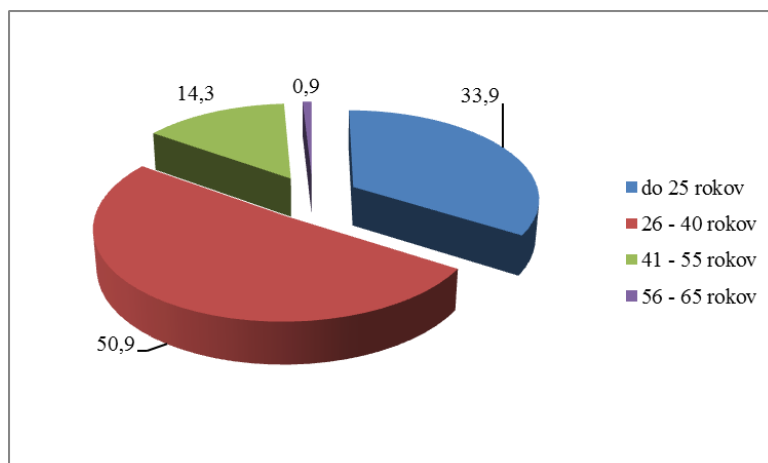
Vysvetlivky: číslo v zátvorke vyjadruje veľkostnú kategóriu obcí (od 1 – najmenšie obce; 7 – mestské časti)

V tom istom období sme realizovali tiež dotazníkový prieskum na identifikáciu kritérií, podľa ktorých si obyvatelia vyberajú svojich volených zástupcov. Dotazníkového prieskumu sa zúčastnilo 112 respondentov. Z celkového počtu respondentov bolo 89 žien (79,5%) a 23 mužov (20,5%).

Graf 2: Štruktúra respondentov (v %)

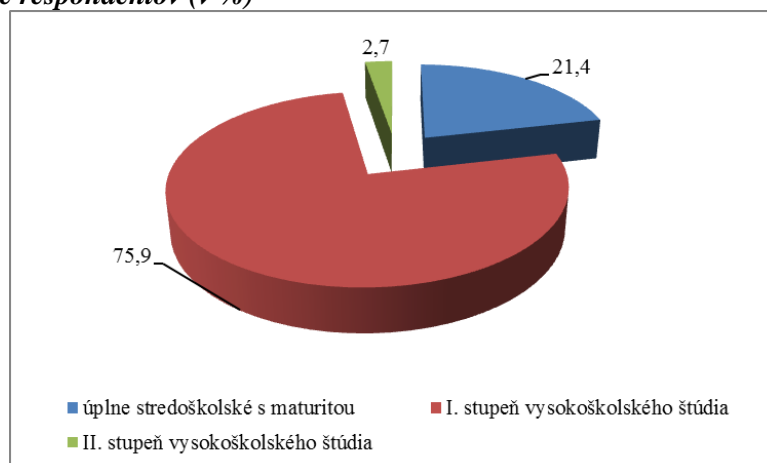
Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

V rámci vekovej štruktúry najväčší podiel respondentov bol vo veku 26 – 40 rokov (57 osôb, čo predstavovalo 50,9%), druhou najsilnejšou skupinou boli respondenti vo veku do 25 rokov (38 osôb, čo predstavuje 33,9%). Vo veku 41 – 55 rokov bolo 16 respondentov (14,3%), vo veku 56 – 65 rokov bol iba jeden respondent (0,9%).

Graf 3: Veková struktúra respondentov (v %)

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Najväčší počet respondentov malo ukončené I. stupeň vysokoškolského štúdia (85 respondentov, čo predstavovalo 75,9%). Úplne stredoškolské vzdelanie s maturitou malo 24 respondentov (21,4%), iba 3 respondenti mali ukončené vysokoškolské vzdelanie II. stupňa.

Graf 4: Vzdelanie respondentov (v %)

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Výsledky

Na obecných úradoch obcí zapojených do prieskumu pracovalo 7 456 zamestnancov. Počet zamestnancov sa v jednotlivých kategóriách obcí odlišoval. Ako vidieť v tabuľke 1, s rastúcim počtom obyvateľov rástol aj počet zamestnancov na úrade miestnej samosprávy. Avšak priemerný počet zamestnancov vykazoval s rastúcim počtom obyvateľov v obciach pokles. Túto skutočnosť potvrdil aj ďalší z ukazovateľov: počet zamestnancov pripadajúcich na 1000 obyvateľov. Vidieť, že čím je obec väčšia, tým je počet zamestnancov pripadajúcich na 1000 obyvateľov menšia. Výsledky prieskumu poukázali, že obslužnosť personálu pri poskytovaní služieb miestnej samosprávy je s rastúcim počtom obyvateľov vyššia vo väčších obciach a mestách, ako v malých dedinách.

Tab. 1: Prehľad počtu zamestnancov obecných a mestských úradov zapojených do prieskumu (v abs.)

Počet obyvateľov (kategória obce)	počet obcí	počet obyvateľov spolu	počet zamestnancov spolu	priem. počet zamest./obec	počet zamestnancov/1000 obyv.
do 299 (1)	11	2295	38	3,45	16,56
300 - 999 (2)	80	50971	504	6,30	9,89
1000 – 2999 (3)	111	190505	1542	13,89	8,09
3000 – 4999 (4)	21	80138	547	26,05	6,83
nad 5000 (5)	8	47240	296	37,00	6,27
mestá (6)	36	1288546	3395	94,31	2,63
mestské časti (7)	18	496145	1254	69,67	2,53

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Z hľadiska štruktúry zamestnancov sme skúmali, aký je podiel zamestnancov podľa pohlavnej štruktúry a podľa charakteru pracovného pomeru. Zistili sme, že okrem malých obcí do 299 obyvateľov v úradoch miestnej samosprávy pracujú najmä ženy. Veľkostná kategória obce tu nezohráva žiadnu úlohu. Z hľadiska pracovného úväzku sú v každej veľkostnej kategórii obcí zamestnaní s viac ako 60 % podielom zamestnanci na plný (100 %) pracovný úväzok. Najnižší podiel takýchto zamestnancov bol zaznamenaný v kategórii malých obcí do 299 obyvateľov. Je to však pochopiteľné aj z hľadiska ich možností obslužnosti obyvateľstva, nižšieho počtu činností, ktoré vykonávajú, ako aj limitov určených rozpočtom obce. Zvyšná časť zamestnancov je zamestnaná na dohody. V tomto prípade sa jedná o profesie, ktoré sú úzko špecializované, ale frekvencia ich výskytu na obci nie je často opakujúcou sa (pravidelne opakujúcou môže byť – napr. metodická pomoc pri prevádzke obecného vodovodu). Obce zamestnávajú aj pracovníkov so zníženou pracovnou schopnosťou. Najvyšší podiel sme zistili v kategórii obcí 5 – obce nad 5000 obyvateľov. Ich podiel tvoril na celkovom počte zamestnancov až 6,76 %.

Tab. 2: Podiel vybraných kategórií zamestnancov na celkovom počte zamestnancov podľa veľkostných kategórií obcí (v %)

kategória obce počtu obyvateľov	podiel mužov	podiel žien	podiel zamestn. na 100 % pracovný úväzok	podiel zamest. na čiastočný pracovný úväzok	podiel zamest. na mimo pracovný úväzok	podiel zamest. so zníženou prac.schopnosťou
do 299 (1)	52,63	47,37	60,53	65,79	39,47	0,00
300 - 999 (2)	32,94	66,27	67,86	25,20	6,55	4,76
1000 – 2999 (3)	42,54	62,26	79,31	13,68	10,77	3,44
3000 – 4999 (4)	40,77	59,23	68,92	16,64	18,10	4,57
nad 5000 (5)	31,42	68,58	75,68	21,96	6,42	6,76
mestá (6)	33,76	65,30	85,30	9,60	20,85	3,18
mestské časti (7)	27,99	72,09	84,37	5,98	18,58	2,59

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Na základe dotazníkového prieskumu môžeme skonštatovať, že pravidlo s rastúcim počtom obyvateľov rastie aj počet pracovníkov úradov, sa nepotvrdilo. Ako prezentuje tabuľka 3, vo všetkých skúmaných kategóriách zamestnancov klesá počet zamestnancov pripadajúcich na 1000 obyvateľov. Výnimku nachádzame len pri pracovníkoch pracujúcich na dohody mimo hlavného pracovného pomeru a pri zamestnancoch so zníženou pracovnou schopnosťou.

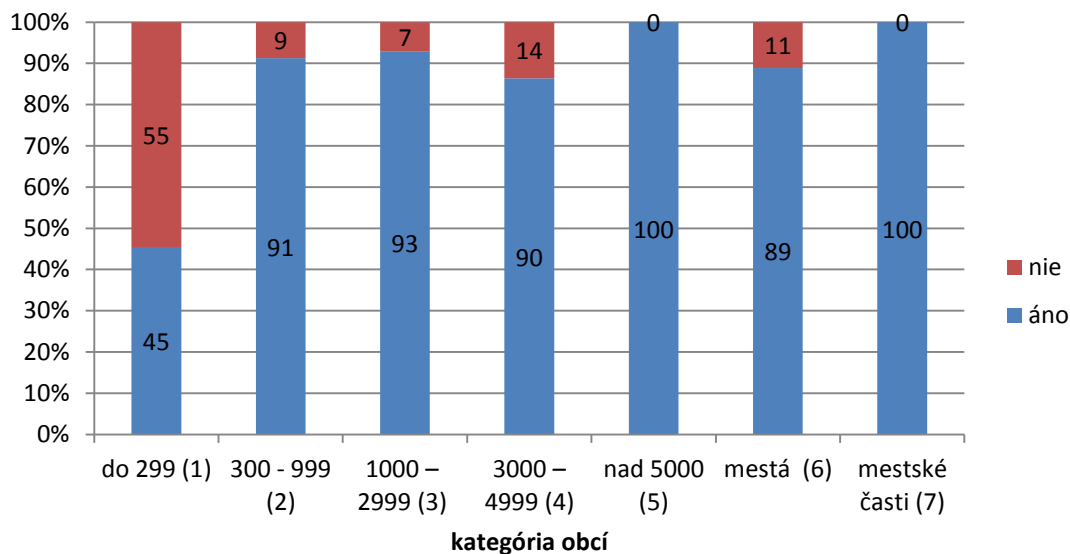
Tab. 3: Počet vybraných kategorií zaměstnanců obecných a městských úřadů na 1000 obyvatel'ov (v abs.)

kategorie a obce	počet zames./1000 obyv.	počet zames. mužov/1000 obyv.	počet zames. žien/1000 obyv.	počet zames.100 % úvazok/1000 obyv.	počet zames. čiast.úvazok/1000 obyv.	počet zames. dohodárov/1000 obyv.	počet zames.ZŤP/1000 obyv.
1	16,6	8,71	7,84	10,02	10,89	6,54	0,00
2	9,89	3,26	6,55	6,71	2,49	0,65	0,47
3	8,09	3,44	5,04	6,42	1,11	0,87	0,28
4	6,83	2,78	4,04	4,70	1,14	1,24	0,31
5	6,27	1,97	4,30	4,74	1,38	0,40	0,42
6	2,63	0,89	1,72	2,25	0,25	0,55	0,08
7	2,53	0,71	1,82	2,13	0,15	0,47	0,07

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Služby, ktoré poskytuje miestna samospráva sú poskytované zamestnancami obecných (mestských) úradov. Aby tieto služby boli poskytované odborne a vysoko profesionálne, existuje celá škála inštitúcií, ktoré pripravujú školenia pre odborných zamestnancov úradov. Zaujímalo nás, ako sa jednotlivé obce stavajú k vzdelávaniu zamestnancov a či ich na školenia vysielajú.

Graf 5: Zapojenie obcí do odborného vzdelávania zamestnancov (v %)



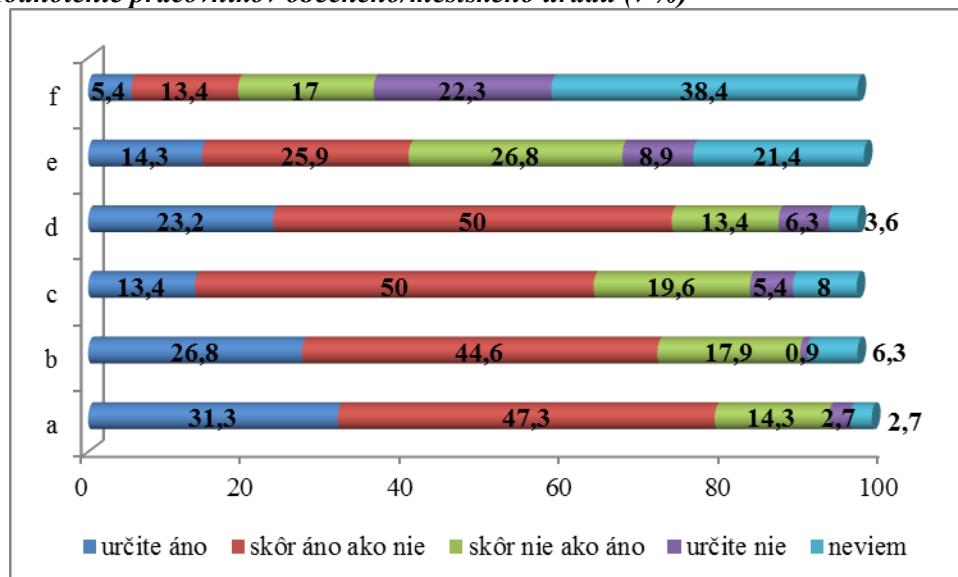
Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Výskumom sme zistili, že obce sa zaujímajú o danú problematiku (viac ako 90 % skúmaných obcí) a svojich zamestnancov vysielajú na všetky aktuálne školenia, a to najmä pri zmene zákonov. Jedinou výnimkou je kategória obcí 1 – obce do 299 obyvateľ'ov. Dôvodom sú nielen finančné obmedzenia vychádzajúce z rozpočtov týchto obcí, ale aj skutočnosť, že niektoré činnosti, ktoré sa vyskytovali ako najčastejšie školené, sa v malých obciach vôbec nevyskytujú (napr. oblasť matriky), resp. sú vykonávané externou firmou, ktorá si zamestnancov školí vo svojej vlastnej réžii (napr. pozícia ekonóma a účtovníka).

Ako bolo naznačené v predchádzajúcom texte, pri každodennom riešení svojich problémov sa obyvatelia častejšie stretávajú s pracovníkmi úradu ako s poslancami alebo starostom obce. Preto v tejto otázke respondenti vyjadrovali svoj názor na pracovníkov úradu. Pomerne pozitívne hodnotili spôsob komunikácie s občanmi, kedy až 31,3% je spokojných a 47,3% je skôr spokojných ako

nespokojných s tým ako sa k nim správajú pracovníci úradu keď prichádzajú k nim riešiť svoje problémy. Pozitívne respondenti hodnotili aj zodpovednosť, odborný prístup k riešeniu ich problémov a ústretovosť pracovníkov. Až 71,4% respondentov bolo veľmi spokojných resp. skôr spokojných ako nespokojných so zodpovedným prístupom k plneniu úloh, 63,4% respondentov bolo spokojných resp. skôr spokojných ako nespokojných s odbornosťou pracovníkov a 73,2% respondentov bolo spokojných resp. skôr spokojných ako nespokojných s ústretovosťou pracovníkov úradu.

Graf 5: Hodnotenie pracovníkov obecného/mestského úradu (v %)



Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Legenda: a- spôsob komunikácie s občanmi, b – zodpovedný prístup k plneniu úloh, c – odbornosť, d – ústretovosť, e – osobný prospech z práce na úrade, f – neštítia sa zobrať úplatok

Respondenti hodnotili aj to, či pracovníci majú osobný prospech z práce na úrade resp. či zoberú úplatok za rýchlejšie vyriešenie problému. Iba 8,9% respondentov je presvedčených, že pracovníci nemajú žiadny osobný prospech resp. prospech z práce na úrade, 21,4% nevedelo na túto otázku odpovedať a až 35,7% respondentov si myslí, že pracovníci úradu majú osobný prospech z práce na úrade.

Zaujímavá je skutočnosť, že až 38,4% respondentov sa nevedelo vyjadriť, či by boli pracovníci schopní zobrať úplatok. Z uvedeného hodnotenia je možné dedukovať, že zrejme títo respondenti pri styku s pracovníkmi úradu neponúkali úplatok pracovníkom úradu. Pozitívom je aj skutočnosť, že 39,3% respondentov je presvedčených, že by určite resp. skôr nie ako áno s úplatkom neboli úspešní. 18,8% respondentov je presvedčených, resp. uviedli, že skôr áno ako nie by boli pracovníci úradu schopní prijať úplatok za prednostné vyriešenie ich problému.

Záver

Úrady miestnej samosprávy zohrávajú pri zabezpečovaní samosprávnych činností obcí nezastupiteľnú úlohu. Na jednej strane predstavujú administratívne centrum celej obce počnúc podateľňou a výpravňou písomností až po administráciu, prípravu a vykonávanie komplexných obecných rozhodnutí. Obecné úrady a ich činnosť je reprezentovaná najmä štruktúrou zamestnancov, ktorí v ňom pracujú. V príspevku sme poukázali nielen na počet zamestnancov úradov, ale zisťovali sme aj ich pohlavnú štruktúru, druh zamestnaneckého pomeru a zapojenosť zamestnancov so zníženou pracovnou schopnosťou. Výsledky výskumu poukázali na skutočnosť, že s rastúcim počtom obyvateľov v obciach dochádza k nárastu počtu zamestnancov na úradoch v miestnej samospráve. V malých obciach, najmä tých do 299 obyvateľov, je priemerný počet zamestnancov na obec najmenší. Naopak v mestách a vo veľkých obciach je počet zamestnancov najvyšší. Táto situácia je podmienená najmä rozsahom činností, ktoré konkrétny úrad vykonáva. Aj napriek skutočnosti, že

všetky miestne samosprávy majú zákonom stanovený rovnaký okruh pôsobností, niektoré úseky (napr. úsek matriky) sa v malých obciach nevykonávajú. V praxi sa vyskytujú aj prípady, že pracovníci úradu na malej obci sa s niektorými činnosťami nestretli aj niekoľko rokov, čo však v prípade veľkých obcí a miest je naopak. Výskum poukázal, že veľké obce a mestá majú omnoho vyššiu obslužnosť obyvateľstva v porovnaní s malými obcami. Na 1000 obyvateľov malých obcí pripadá až 8,71 zamestnancov (obce do 299 obyvateľov) a 3,44 zamestnancov (obce s počtom obyvateľov od 1000 do 2999).

Občania obecnej a mestskej úrady vnímajú najmä v čase, keď sa priamo dopytujú po konkrétnych službách poskytovaných miestnou samosprávou. Majú záujem byť vybavení rýchlo, vysoko odborne a najmä v ich prospech. Zistili sme, že miestne samosprávy majú záujem o profesionalitu pri poskytovaní služieb a preto v rámci odborného vzdelávania zamestnancov vyše 90 % dotazovaných obcí vysiela svojich zamestnancov na rôzne školenia a semináre. Túto skutočnosť nám potvrdili aj výsledky výskumu zameraného na spokojnosť obyvateľov so službami obecných a mestských úradov. Viac ako 71,4 % opýtaných obyvateľov vyjadrilo spokojnosť so zodpovedným prístupom zamestnancov k plneniu úloh a 73,2 % respondentov bolo spokojných s ústretovosťou zamestnancov.

Literatúra

- [1] BALÁŽOVÁ, E., PAPCUNOVÁ, V. *Manažment samospráv*. 1.vyd. Žilina: Municipalia, 2008. - 134 s. ISBN 978-80-552-0045-3.
- [2] MATEIDES, A., ZÁVADSKÝ, J. *Ako zaviesť systém riadenia kvality podľa STN EN ISO 9001-2001 v organizácii*. Bratislava: EPOS, 2005. 217 s. ISBN 80-8057-632-7.
- [3] PAPCUNOVÁ, V., GECÍKOVÁ, I. 2012. Kritériá ovplyvňujúce občanov pri voľbe poslancov obecných a mestských zastupiteľstiev. In *Ekonomické aspekty v územnej samospráve III. Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie*. Košice: UPJŠ, 2012. str. 45 – 54. ISBN978-80-8129-015-2.
- [4] PAPCUNOVÁ, V., GECÍKOVÁ, I. 2011. *Základy verejnej správy*. Trenčín: IAV, 2011. 166 s. ISBN 978-80-970802-0-4 .
- [5] *Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v z.n.p.*

ZAJIŠŤOVÁNÍ ZÁKLADNÍHO ŠKOLSTVÍ OBCEMI A MĚSTY: VYBRANÉ POSTŘEHY

PROVISION OF PRIMARY EDUCATION BY MUNICIPALITIES AND TOWNS: SELECTED REFLECTIONS

JUDR. MAREK STARÝ, PH.D.

ING. ZUZANA KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, PH.D.

*Katedra práva a veřejné správy | Department of Law and Public Administration
Vysoká škola finanční a správní, o.p.s. | University of Finance and Administration*

✉ *Estonská 500, 101 00 Praha, Czech Republic*

E-mail: starym@seznam.cz, trhlinova@email.cz

Anotace

Příspěvek se zaměřuje na představení vybraných aktuálních reformních tendencí a záměrů České republiky v oblasti základního školství a předpokládaným dopadům těchto změn do možností a potenciálu obcí a měst podporovat rozvoj základního školství na svém území. Specifická pozornost je věnována současným legislativním krokům v oblasti základního školství, zejména školskému zákonu a reformě financování regionálního školství. Představeny jsou i vybrané otázky změn rozpočtového určení daní v souvislosti s financováním výdajů spojených se zabezpečováním základního školství. Závěry prezentované v textu jsou výsledkem analýzy stávajících koncepčních dokumentů a právních předpisů i terénních empirických poznatků. Navrhované i realizované reformní kroky v oblasti školského zákona i financování základního školství jsou relevantní ve vztahu k současným potřebám veřejného sektoru i vzdělávací politiky, řada specifických otázek však není dostatečně ve stávajících i navrhovaných změnách reflektována, např. role krajů, financování nepedagogických pracovníků a školských služeb, finanční dopady vybraných úprav do rozpočtu obcí apod.

Klíčová slova

obce, základní školy, obecní rozpočet, školský zákon

Annotation

Contribution is orientated to the introduction of selected actual reform tendencies and objectives of Czech Republic in the domain of elementary schools. Contribution presents also supposed impacts of these changes to the possibilities and potential of local governments to promote the basic education on their territory. Specific attention is paid to the actual legislative changes in the domain of basic schools, mainly to the Education Acts and to the reform of regional education funding. Basic issues of the tax redistribution changes and their impacts to the local budget capacity to promote education are also mentioned in the text. Text is based on the analysis of actual legal acts and conceptions as well as empirical experiences. Proposed and actually realised reform tendencies in the education domain are relevant to the actual public sector needs and possibilities, especially in the education domain. Some specific issues and impacts of reform steps are not enough discussed in these days, e.g. the role of the regions in funding of some educational needs, funding of non-pedagogic staff in the elementary schools, financial impacts of supposed changes etc.

Key words

municipalities, Elementary schools, Municipal budget, The Education Act

JEL classification: I28

Úvod

Lidské zdroje jsou v současné době chápány jako jeden z významných faktorů místního a regionálního rozvoje i zvyšování konkurenceschopnosti území. V kontextu procesů decentralizace a uplatňování principů subsidiarity se územní samosprávy stávají, vedle ústředních a nadnárodních institucí, významnými aktéry v definování cílů a koncepcí vzdělávací politiky, zejména v oblasti regionálního školství. Obce a města mohou sehrávat z hlediska zvyšování kvality lidských zdrojů významné funkce jak v oblasti předškolního a základního školního vzdělávání, tak i v oblasti dalšího vzdělávání a vzdělávání specifických sociálních skupin prostřednictvím podpory různých typů vzdělávacích projektů a programů.

Posilování role obcí a měst v oblasti vzdělávání je diskutováno i na mezinárodní úrovni v souvislosti s praktickou aplikací paradigmatu veřejného vládnutí. Obce a města mají v porovnání s dalšími institucemi vyšší možnosti vytvářet tzv. „lokální nebo regionální komunitní vzdělávací systémy“ (resp. centra), které jsou založené na vytváření a rozšiřování vzájemných vztahů a vazeb mezi všemi dotčenými aktéry (zaměstnanci a ředitelé škol, rodiče, kraje a ministerstva, neziskové organizace, místní asociace, zástupci podnikatelů a další). (Kilpatrick 2003, 3) Obce a města mají rovněž vyšší možnosti vstupovat do vzájemných konfliktů mezi individuálními zájmy a vzdělávacími potřebami různých sociálních skupin a zájmy dané společnosti a zprostředkovávat rovnováhu prostřednictvím sdílení odpovědnosti, posilování dlouhodobé systematické komunikace, participace a spolupráce. (Kilpatrick 2003, 7) Obce a města mohou prostřednictvím vytváření a koordinace strategických partnerství sehrávat velice pozitivní role v inkluzivní vzdělávací politice s pozitivními dopady do sociální i ekonomické stabilizace regionu.

Potenciál obcí a měst podporovat zvyšování kvality lidských zdrojů v území a možnosti vytvářet a využívat nástroje zaměřené na vytváření stabilních vztahů mezi různými aktéry v oblasti vzdělávání jsou ovlivněny jak personální a finanční kapacitou jednotlivých lokálních vlád, tak i strategickými cíli a koncepcemi vyšších úrovní veřejné správy, zejména ústředních orgánů. Jedním z předpokladů úspěšné implementace vzdělávací politiky je harmonizace rolí jednotlivých úrovní vlády, centra, krajů a obcí. (Potůček 2005, 294) Významnou roli zde hraje přiznaná reálná autonomie místních samospráv v realizaci vzdělávací politiky i stabilita legislativního rámce, včetně možné flexibility školského systému.

V současné době probíhá, popř. je připravována a diskutována, řada dílčích legislativních změn, které mají dopad i na role a postavení obcí a měst v oblasti zabezpečování základního školství. Vedle zásahů do samotného školského jakožto primárního normativního fundamentu se jedná i o úpravu kritérií rozpočtového určení daní, různých typů dotací ve vztahu k zajištění a k podpoře vzdělávání a zejména o reformu financování regionálního školství ve vazbě na připravovanou optimalizaci škol. V příspěvku jsou představeny některé dopady těchto reformních kroků do řízení a hospodaření obcí a měst.

Cíle a metody

Cílem příspěvku je představit vybrané současné právní a finanční otázky zabezpečování základního školství ze strany obcí a měst. Dílčím cílem příspěvku je naznačit konflikt mezi deklarovanou samosprávou obcí a měst a reálnou mírou závislosti obcí a měst na vnějším prostředí.

Závěry prezentované v textu jsou výsledkem analýzy stávajících koncepčních dokumentů a právních předpisů i terénních empirických poznatků.

Obce, města a rozvoj vzdělávání: současné tendence a trendy

Možnosti obcí a měst zajišťovat základní školství na svém území jsou ovlivněny do značné míry finančními zdroji, které mají k dispozici. Vedle vlastních zdrojů zde hraje významnou roli i vnější

pomoc krajů a státu ve formě přidělovaných prostředků a dotací na zajištění základního školství. V kontextu deklarovaných cílů zvyšování hospodárnosti a produktivity veřejného sektoru jsou v současné době diskutovány i otázky financování škol, kdy národní instituce usilují o zvyšování efektivity i regionální vzdělávací politiky prostřednictvím různých typů prooptimalizačních opatření. Zásadní vliv má pro obce z hlediska financování základního školství úprava rozpočtového určení daní a změny daňových sazeb a pravidel. Vedle rozpočtového určení daní je v současné době diskutován i návrh nového modelu financování regionálního školství, jehož cílem je ekonomické zefektivnění vzdělávacího systému na úrovni obcí, měst i krajů a zvýšení cílenosti finančních prostředků do oblastí vzdělávání. (Koncepční záměr reformy systému financování regionálního školství 2011:6)

Autonomie obcí a měst v oblasti zabezpečování základního školství je ovlivněna relativně malou mírou fiskální decentralizace. Obce (stejně tak jako kraje) nemají významnější možnosti ovlivňovat výši vlastních příjmů prostřednictvím daňové politiky a jsou do značné míry závislé na rozhodnutí státu o výši, resp. sazbě daní a o způsobech přerozdělování daňových výnosů do územních samospráv (tzv. sdílené daně tvoří vedle dotací významnou část příjmů obcí a měst). Z hlediska zajišťování základního školství mají významné dopady do finanční kapacity obcí a měst zejména úpravy daně z příjmů a DPH a změny kritérií rozpočtového určení daní.

Problematika stanovení pravidel a principů přerozdělování daňových výnosů prostřednictvím rozpočtového určení daní byla v minulosti často předmětem kritiky ze strany měst a obcí, zejména v souvislosti s absencí motivačních faktorů a s nespravedlivým nastavením kritérií přerozdělování daňových výnosů, které znevýhodňovaly zejména malé obce. Rozpočtové určení daní bylo v této souvislosti často měněno, poslední změny byly přijaty v průběhu roku 2012, s platností od 1.1. 2013. (Zákon o rozpočtových pravidlech). Přínosem pro obce a města, zejména pro populačně menší obce, může být zahrnutí nového kritéria pro přerozdělování daní, jímž je počet dětí v mateřských a základních školách. Toto kritérium nahrazuje příspěvek na školství (příspěvek na žáka), který byl dříve zahrnut do globální dotace, příspěvek na školství se nově stává součástí sdílených daní. Jeho váha je dána i dalšími kritérii (počet obyvatel, katastrální rozloha), předpokládá se však, že tato změna přispěje ke spravedlivějšímu rozdělování daní a posílení rozpočtů, především ve venkovských obcích a malých městech.

Změnou koeficientů a kritérií RUD rovněž končí povinnost úhrad příspěvků za žáky, kteří dojíždí do mateřských nebo základních škol do jiných měst, tato změna se promítne v rozpočtech obcí a měst diferencovaně, negativní dopad bude mít zejména ve větších městech s intenzivnější spádovostí škol. Konkrétní dopady této změny do rozpočtů obcí a měst nejsou zatím dostatečně známy, vedle samotné výše příjmů v rozpočtech je však nezbytné hodnotit i dopady této změny na vývoj funkčních vztahů v území, zejména mezi městy a jejich zázemím, resp. mezi spádovými centry a malými obcemi. V souvislosti s připravovanou komplexní reformou financování regionálního školství (viz níže v textu) se rovněž uvažuje o převedení finančního zabezpečení nákladů na zaměstnance škol do RUD, tyto návrhy jsou však v současnosti ze strany územních samospráv odmítány.

Finanční potenciál obcí a měst v oblasti zajišťování základního školství je s účinností od prvního ledna letošního roku ovlivněn nejen změnami koeficientů a kritérií rozpočtového určení daní, ale také navýšením výše sazby daně z přidané hodnoty. Výnosy z daně z přidané hodnoty patří rovněž do kategorie sdílených daní, navýšení sazby DPH a předpokládané posílení státního rozpočtu tedy přinese i vyšší příjmy do rozpočtů obcí a měst. Dopady navýšení sazby daně z přidané hodnoty však mohou být ve výsledku i negativní z hlediska vývoje obecních rozpočtů. Posílení sazby daně z přidané hodnoty ovlivní nejen příjmovou, ale i výdajovou stránku obecních rozpočtů, zejména navýšením výdajů za energie a údržbu budov a zařízení mateřských a základních škol, které jsou majetkem obcí a měst. Výsledné dopady navýšení sazby DPH do rozpočtů obcí bude nezbytné detailněji analyzovat.

Významný dopad do financování a zabezpečování základního školství obcemi a městy bude mít rozsáhlá reforma financování regionálního školství, která by měla vstoupit v platnost od ledna 2014. Tato reforma, která byla schválena jako základní koncepční dokument ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v roce 2011, je dlouhodobě předmětem diskusí mezi zástupci ministerstva a

zástupci obcí a měst. (Koncepční záměr reformy systému financování regionálního školství 2011) Představitelé územních samospráv vnímají zejména negativně ekonomická kritéria vázaná na počty žáků ve třídách (původní návrh počítal s 24 žáky na třídu a min 3 třídami v každém ročníku, v současnosti se hovoří o normě 17 žáků na třídu). Stanovení těchto kritérií může mít negativní dopady na možnosti zajištění základního školství v malých obcích. Zejména představitelé venkova se obávají rušení škol s negativními dopady do rozvoje území ve smyslu oslabení ekonomických i socio-kulturních funkcí venkova, snížení pracovních příležitostí, dostupnosti základního vzdělávání, zvýšení nákladů rodin v souvislosti s nucenou dojížděnkou do škol i oslabení volnočasových aktivit vázaných na existenci škol.

Reforma financování regionálního školství je cílena nejen na ekonomickou optimalizaci škol, ale také na řešení některých dalších současných problémů financování regionálního školství, mezi něž patří zejména vysoké rozdíly v rozpočtech mezi srovnatelnými školami.

Kvalita vzdělávání na jednotlivých školách by měla být posílena o tzv. normativy rámcových vzdělávacích programů, které jsou závazným základem pro stanovení výše finančních prostředků přidělovaných do škol a jejichž zohlednění nebylo dosud plně ve financování reflektováno. Pozitivní přínos do financování a přidělování prostředků může přinést pevné stanovení oborových normativů na žáky ze strany ministerstva. Problém však zůstává, že tyto normativy budou pevně a pro všechny jednotně stanoveny jen pro pedagogické pracovníky, financování nepedagogických pracovníků budou moci i nadále měnit krajské úřady, často bez transparentně stanovených pravidel a principů. Vzhledem k tomu, že výchova a vzdělávání tvoří jeden kompaktní celek, měla by být tato problematika i nadále diskutována a sjednocena.

V rozhodování o výsledném využití přidělených prostředků budou, podle návrhu na změnu financování regionálního školství, posíleny pravomoci ředitelů škol. (Koncepční záměr reformy systému financování regionálního školství 2011) Zde se otevírá prostor pro obce a města, jako zřizovatele mateřských a základních škol, pro stanovování jasných kritérií při výběru a jmenování ředitelů škol (k problematice jmenování a odvolávání ředitelů škol v souvislosti s novelou školského zákona se vracíme níže v textu). Posílené finanční pravomoci mohou ovlivnit i vliv ředitelů na celkovou kvalitu školy a její význam v dané lokalitě či širším spádovém území. Efektivní spolupráce mezi obcemi a školami a tlak na kvalitu rozhodování managementu škol tak bude moci přispět i k posílení významu a postavení škol z hlediska jejich vzdělávacích, finančních i identifikačních funkcí v daném území.

Současné návrhy na reformu financování regionálního školství jsou výsledkem široké diskuse mezi zástupci ministerstev, územních samospráv a dalších dotčených organizací a subjektů. Mezi jednotlivými partnery existuje shoda na významu a předpokládaných pozitivních dopadech navrhované reformy. Hodnocení dopadů zavedení reformy do rozvoje škol a obcí a měst je však obtížné, neboť nejsou zatím jednoznačně stanovena kritéria pro financování škol. Problémem zůstává zejména absence způsobu výpočtu oborového normativu a nákladů na vzdělávací programy (oborový normativ bude definován diferencovaně ve vztahu ke stupni organizovanosti školy, resp. jejímu rozsahu zajišťování výuky na prvním a druhém stupni), včetně způsobů výpočtů tzv. doplňkové částky (stanovuje se dle typu škol). Dostatečně není řešena ani otázka financování tzv. svazkových škol, tedy škol zřizovaných dobrovolnými svazky obcí (školský zákon, 2004), resp. zavedení finančních motivačních nástrojů pro zabezpečení vzdělávání prostřednictvím svazkových škol např. posílením doplňkové částky. Podpora těchto typů škol má jednoznačné pozitivní administrativní a ekonomické dopady z hlediska rozpočtů malých obcí a v kontextu deklarovaných optimalizačních cílů financování regionálního školství by měla být tato spolupráce mezi obcemi v oblasti zajišťování základního školství více podporována

Obecně lze konstatovat, že navrhovaný systém financování regionálního školství má potenciál přispět k vyšší míře hospodárnosti i k posílení finančních prostředků zejména pro menší obce a školy s nižšími počty žáků ve srovnání se současným stavem (zejména prostřednictvím doplňujících částek). Pro dlouhodobě udržitelné financování základních škol by však bylo vhodné stanovit střednědobé

plány financování školství na národní i krajské úrovni i střednědobé výhledy souvisejících legislativních norem, metodických postupů i finančních vazeb.

Ačkoliv je otázka financování hlavním tématem současných debat, jistě nepředstavuje jediný rozměr reformy regionálního školství. Je například načase začít analyticky vyhodnocovat zkušenosti s novým nastavením vztahu mezi obcemi jako zřizovateli škol a řediteli škol jako osobami, zastávajícími dvojjedinou a do jisté míry dalo by se říci přímo schizofrenní úlohu. Na jedné straně jsou garanty vzdělávacího procesu, zajišťovaného jako výkon obslužné státní správy pod gescí MŠMT, na straně druhé pak vedoucími pracovníky obecních příspěvkových organizací, jmenovaných starosty a s politickými orgány obce nutně kooperujících. K tomu přistupují ještě další role (Puškinová, 2013, s. 6).

Není asi nutné připomínat, že právě akcent na úlohu ředitele ve vzdělávacím procesu vedl k tomu, že v minulosti bylo odvolání ředitele zřizovatelem z hlediska právního velmi obtížné, k čemuž dlouhodobě přispívala i soudní judikatura. Argumentováno bylo neodborností případných zásahů, které by mohly ohrozit kvalitu a kontinuitu výuky. Na druhou stranu bylo ale ze strany obcí dlouhodobě kritizováno, že samosprávná korporace jako zřizovatel a poskytovatel zázemí i finančních prostředků nemá páku na to, aby se „zbavila“ ředitele, s jehož činností nebyla spokojena. Nevyhnutelně tak docházelo k četným pokusům o odvolání, které nenacházely v zákoně dostatečnou oporu a před soudem by jen stěží obstály (srovnej přehled, který sestavil Mikáč, 2011, s. 8). Ne všichni odvolání ředitelů ale cestu soudního přezkumu nastoupili.

Kritika načrtnutého stavu našla svůj odraz v poslední zásadní novele školského zákona, provedené s účinností od 1. ledna 2012 zákonem č. 472/2011 Sb. (blíže Novela školského zákona, 2012). Šlo ovšem o krok vysloveně kompromisní – možnosti odvolání ředitele se zásadním způsobem nerozšířily, zřetelný posun ale znamená šestileté funkční období, které ředitelům odebrává „definitivu“ a perspektivně je nutí k vstřícnějšímu postoji k postojům představitelů samosprávy, jež je na chodu školy zainteresována nejen ekonomicky, ale rovněž z pohledu komunálního rozvoje.

Nepochybně by bylo přínosné vyhodnotit proces výměny ředitelů, který na základních školách po nabytí účinnosti zmíněné novely nastal (byť bylo vyhlášení konkurzů koncipováno fakultativně a řada obcí tak ponechala status quo). A to nejen kvantitativně, ale především z hlediska konkrétních zkušeností, které přinesla praxe. Právě ta totiž v celé její nahotě odkryla sporné momenty, které unikly pozornosti zákonodárce. Jen namátkou – pokud obec přistoupila ke změně na postu ředitele, musela řešit zařazení ředitele dosavadního. Logika věci by vedla k variantě, kdy po opuštění vedoucího místa obsazovaného jmenováním by měl pokračovat pracovněprávní vztah na pozici řadového pedagogického pracovníka. Pro toto řešení neexistovala ovšem patřičná opora v zákoně a postupovalo se podle analogických ustanovení zákoníku práce. Ta dávala bývalému řediteli možnost si vybrat, zda mu nabídnutý úvazek (byl-li mu ho nový ředitel vůbec s to nabídnout) vyhovuje. Pokud jej neakceptoval, řešila se tato skutečnost jako překážka v práci na straně zaměstnavatele. Vygeneroval se tak výpovědní důvod, s nímž nebyl spojen nárok na odstupné. Potud by bylo vše v pořádku. Podle převažujícího právního výkladu ale v případě překážky na straně zaměstnavatele není zaměstnanec povinen docházet na místo výkonu práce. Jinými slovy – ředitelé sice nedostali odstupné, v průběhu dvouměsíční výpovědní lhůty ale dostávali plný plat, aniž by do školy museli docházet. Pokud byli dostatečně akční, mohli v té době zároveň pobírat plat v novém zaměstnání. Netřeba snad podotýkat, že finanční náročnost tohoto řešení mohla být v malých vesnických školách s napnutým rozpočtem výrazným mementem nutícím k vážnému zamyšlení, zda výměnu stávajícího ředitele za třeba i kvalitnějšího kandidáta absolvovat.

Další dlouhodobě nedořešený problém představují také školské rady, povinně zřizované při všech základních školách. Ohledně jejich fungování panují pochybnosti dlouhodobě (např. Husník – Štefflová – Švancar, 2012, s. 13-16) a plasticky to vyniklo i při projednávání zmíněné novely školského zákona v Poslanecké sněmovně. Na jedné straně zaznívaly hlasy poukazující na formálnost mnoha školských rad a navrhuující odsunutí tohoto orgánu do kategorie fakultativních (sněmovní tisk č. 340/2, bod 74), na druhé straně ale nakonec zvítězil právě opačný přístup, vedoucí k posílení jejich

kompetencí. Vedle dosavadního schvalování nejrůznějších dokumentů jim totiž novela nově přiznala právo navrhnout předčasné odvolání ředitele školy. Což je jediný nový důvod, pro který může dojít k ukončení jeho funkčního období i před uplynutím doby, na niž byl jmenován (Školský zákon, § 166 odst. 5 písm. b) a § 168 odst. 1 písm. i)).

Z hlediska správní teorie je velmi pochybné, nakolik jsou školské rady skutečně specifickým projevem samosprávy, k níž jsou zpravidla řazeny (např. Horzinková – Novotný, 2010, s. 70). Samospráva je imanentně spojena s korporativní organizací společnosti, základní škola ale žádnou veřejnoprávní korporaci nepředstavuje a sama školská rada je místem, kde se mohou střetávat dílčí zájmy a postoje zaměstnanců, rodičů a zástupců zřizovatele. Spíše než o self-government tu tedy jde o jakousi specifickou formu dozoru, čemuž odpovídají i samotné kompetence rady. Z hlediska praktického pak lze souhlasit s tím, že školská rada může být prostředkem k zapojení rodičů jako partnerů, přebírajících vyšší míru spoluzodpovědnosti za vzdělávání svých dětí, formálním prostředkem k realizaci této spoluzodpovědnosti. Zároveň tu je i prostor pro užší spolupráci obce jako zřizovatele školy a pedagogických pracovníků jako primárních garantů vzdělávacího procesu. Zcela ale schází pozitivní motivační prvky, které by mohly občanskou společnost aktivizovat – samotné přiznání kompetencí, byť rozšířených, tuto roli hrát nemůže. Z tohoto pohledu lze predikovat, že i nadále bude úloha školských rad bytostně záviset na angažovanosti jejich členů a že při mnoha školách bude jejich existence spíše jen nominální. Diskuse o možných cestách transformace školských rad (případně i o vhodnosti jejich povinného zřizování) se tak jeví jako velmi žádoucí, přičemž inspirace zahraničními vzory se tu hlasitě nabízí.

Závěr

Podpora vzdělávání má pro územní samosprávy zvláštní význam jak z hlediska zvyšování kvalifikace obyvatel, tak i z hlediska socializačních a integračních funkcí, výchovných funkcí i ochranných a kontrolních funkcí (sociální kontrola nezletilých a prevence kriminality), včetně podpory posilování lokální a regionální identity a sounáležitosti. Možnosti podpory vzdělávání na úrovni obcí a měst jsou ovlivněny mnoha faktory, kromě jiného i legislativním a finančním prostředím vyšších úrovní veřejné správy. V současnosti probíhá řada diskusí o reformě financování regionálního školství, jejichž výsledkem je jednak posílení kritérií v rámci rozpočtového určení daní a návrh systémové reformy financování regionálního školství.

V zásadě lze hodnotit výše uvedené změny kladně, nicméně stále chybí detailnější finanční analýzy reálných dopadů výše zmíněných změn do rozpočtů obcí a měst i konkretizace podmínek pro získávání některých finančních prostředků (např. podpora vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, nejednoznačná kritéria pro rozhodování krajských úřadů o vzdělávání a nepedagogických pracovnících ve školách a školských zařízeních zřizovaných obcemi, podpora svazkových obcí). V tomto smyslu může být spuštění reformy vzdělávání k lednu příštího roku považováno za nedostatečně koncepčně a realizačně připravené. Realizace reformy by měla být založena na postupných implementačních krocích, které umožní flexibilně řešit některé stávající nedořešené otázky a souvislosti a zároveň reagovat na dopady dalších souvisejících změn, které zajišťování základních škol ovlivňují (RUD, školský zákon apod.).

Vedle otázek ekonomických zůstává do budoucna prostor i pro další odbornou debatu o řadě dílčích problémech, například pokud jde o vztah obce jako zřizovatele školy a ředitele jako garanta vzdělávacího procesu a představitele státní správy *sui generis*. Stejně tak výzvou pro další diskuzi a rozšiřování prostoru pro participaci veřejnosti zůstávají i školské rady, jejichž kompetence byly sice zásadní novelou školského zákona v roce 2011 posíleny, ve skutečnosti ale hrají v mnoha případech jen velmi marginální a formální úlohu. Platformou k těmto diskuzím by se ovšem měla stát média ryze odborná a tomu by měla odpovídat i samotná podstata takových diskuzí.

Literatura

- [1] HORZINKOVÁ, E., NOVOTNÝ, V. *Základy organizace veřejné správy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 233 s.
- [2] HUSNÍK, P., ŠTEFFLOVÁ, J., ŠVANCAR, R. Školská rada – vnucená příležitost. *Učitelství noviny* 8/2006, s. 13-16
- [3] KILPATRICK S. a kol. *Defining learning communities*. Discussion Paper D1/2003, CRLRA Discussion Paper. Launceston Tasmania: Centre for research and learning, 2003. 13 s.
- [4] MIKÁČ, J. Případy odvolání ředitelů škol a školských zařízení v letech 2010 a 2011. *Řízení školy* 10/2011, s. 8
- [5] MŠMT ČR. *Koncepční záměr reformy systému financování regionálního školství*. Praha: MŠMT ČR, 2011. 60 s.
- [6] *Novela školského zákona 2012: praktické rady pro ředitele škol*. Praha: Raabe, 2012. 98 s.
- [7] POTŮČEK M a kol. *Veřejná politika*. Praha: Slon, 2005. 396 s.
- [8] PSP ČR. *Sněmovní tisk č. 340/2*. Usnesení výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu z 15. schůze ze dne 12. října 2011 k vládnímu návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů (sněmovní tisk 340). [cit. 2013-04-30] Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=340&ct1=2>>.
- [9] PUŠKINOVA M. Ředitel veřejné školy - kolik „rolí hraje“ a za jakých podmínek? *Řízení školy* 4/2013, s. 6
- [10] *Zákon č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení výnosů některých daní územním samosprávným celkům a některým státním fondům (zákon o rozpočtovém určení daní)*, ve znění pozdějších předpisů
- [11] *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu interního grantu Vysoké školy finanční a správní, o.p.s. Praha „Nezávislost samosprávy v Čechách (?)“.

HUMAN RESOURCES IN PUBLIC ADMINISTRATION**LIDSKÉ ZDROJE VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ****ING. LIBUŠE MĚRTLOVÁ, PH.D.****MGR. ZDEŇKA DOSTÁLOVÁ**

Katedra ekonomických studií | Department of Economic Studies
Vysoká škola polytechnická Jihlava | The College of Polytechnics Jihlava
✉ Tolstého 16, 586 00 Jihlava, Czech Republic
E-mail: mertlova@vspj.cz, dostalova@vspj.cz

Anotace

Článek informuje o výsledcích výzkumu probíhajícího v rámci interního grantu VŠP Jihlava, který je zaměřený na zkoumání efektivity ve veřejné správě, a to z pohledu samotných pracovníků úřadu. Výzkum je rozdělen do 3 etap, které probíhaly postupně ve velkých organizacích veřejné správy s výkonem samosprávy i státní správy v přenesené působnosti. Výzkum probíhal na podkladě dotazníků, které byly předány pracovníkům úřadu, kteří byli vybráni náhodným výběrem a anonymně odpovídali na 60 otázek rozdělených do šesti okruhů: lidské zdroje, organizační kapitál, informační kapitál, zákaznický kapitál, měření výkonnosti a inovační kapitál. Respondenti prováděli hodnocení situace v úřadu na základě vlastního posouzení. Cílem tohoto příspěvku je informovat o výsledcích výzkumu zejména z pohledu lidského, organizačního a sociálního kapitálu v organizacích veřejné správy.

Klíčová slova

veřejná správa, lidské zdroje, organizační kapitál, informační kapitál, zákaznický kapitál, měření výkonnosti, inovační kapitál

Annotation

The article informs about results of a research taking place within an internal grant of College of Polytechnics Jihlava, which is aimed at examining the efficiency in public administration from the point of view of the office workers themselves. The research took place in the form of questionnaires given to randomly chosen workers of the offices who anonymously answered 60 questions divided into six topics: human resources, organisational capital, information capital, customer capital, performance measuring and innovation capital. The aim of the paper is to inform about the results of this research especially from the point of view human capital, organizational capital and social capital in organisations of public administration.

Key words

public administration, human resources, organisational capital, information capital, customer capital, performance measuring, innovation capital

JEL classification: H 11

Introduction

With the arrival of the era of the knowledge society, the primary source of economic growth was no longer represented by natural resources and physical labour but by information and knowledge. The term new economy was coined, meaning information, network, digital, and knowledge economy. (Truneček, 2001).

Companies providing services, especially those demanding on knowledge, started to achieve higher profits, higher market value than companies in traditional production branches of economy. Investments started to be made into intangible assets like research and development, staff education and development, creating corresponding company culture and strong customer orientation in terms of maximal satisfaction of customer needs during selling, providing services, and the follow-up service.

An important step was taken in the research project Meritum, which was intended to:

- Set a single classification pattern for intangible assets,
- Document a system of management and control of companies in order to identify common European practices in measuring intangible assets,
- Evaluate the importance of intangible assets for capital markets working by means of market information analysis,
- Create guidelines for measuring and presenting intangible assets (Dvořáková, 2007).

This task was accomplished and it resulted in Guideline for Controlling and Presenting Intangible Assets. This guideline defines intellectual capital as a combination of human capital, structural capital, and social capital (OECD, 1999).

People and their creative abilities in using other sources – material and financial – are the decisive factor of each company's development, both in the entrepreneurial sector and in the area of public sector. For that reason, especially large companies and companies with international capital pay the greatest attention to issues connected with raising qualification, teambuilding, with the emphasis on the flexibility of workers and their high work enthusiasm and loyalty to the employer.

These tendencies manifest themselves in the area of public administration as well, because modern public administration is the most dynamic element of institutional and functional development of the modern state itself. On that account constant changes and innovations are taking place in public administration with the goal to modernize it and adjust it to the current requirements for high quality and economical execution of demanded administration and to comply with the citizens' wishes in terms of increasing the comfort of providing services and minimizing time and financial costs. This intention is closely related with the evaluation of the public administration performance, which has been dealt with in a number of developed countries for about the last twenty years in the context of both the effort to increase the efficiency of public administration and the attempt to strengthen its democratic monitoring by the public – its larger capacity of public demonstration (Illner, Kostelecký, Patočková, 2007).

In 2006 the government of the CR passed the strategy Efficient Public Administration and Friendly Public Services – Smart Administration for the realization period 2007 to 2015. Its goal is to ensure a coordinated and efficient way of improving public administration and public services using the finance from the structural funds in the programme period 2007–2013. The goal is to be reached through coordination and synergic activities within the Human Resources OP, the Integrated Operational Programme and national resources (Smart administration, 2007).

1. Material and methods

The intention of the research was to address large organizations of public administration in the region and arrange for the implementation of a research which would bring answers in the form of either confirming or disproving of hypotheses aimed at overall evaluation of the level of public administration in the examined organizations. They were the Jihlava Town Council, the Regional Authority of the Vysočina Region, twenty-five selected municipalities and twenty-five detached workplaces of state administration in the Vysočina Region. The research was divided into two parts, when in the first part employees themselves carried out evaluation of their own work and conditions for public administration execution. In the other part the research was aimed at clients leaving an office and evaluated their satisfaction with the work of officers during public administration activities and communication with clients.

The presented results are from the first part of the research. The total of 103 respondents was addressed, which represents 30% employees of the organizations where the research took place. The questionnaires were filled in by 98 respondents, which means 95.15 %. The stated results refer to the topics of Human Resources, Basic Capital, Organizational Capital, and Innovation Capital. These are topics that include fundamental areas of the company's intellectual capital. The results published in this article are intended to point out the best and, on the contrary, the most problematic topics of evaluation. An organization is not indicated directly, it is marked organization I.

3. Results and discussion

Human resources

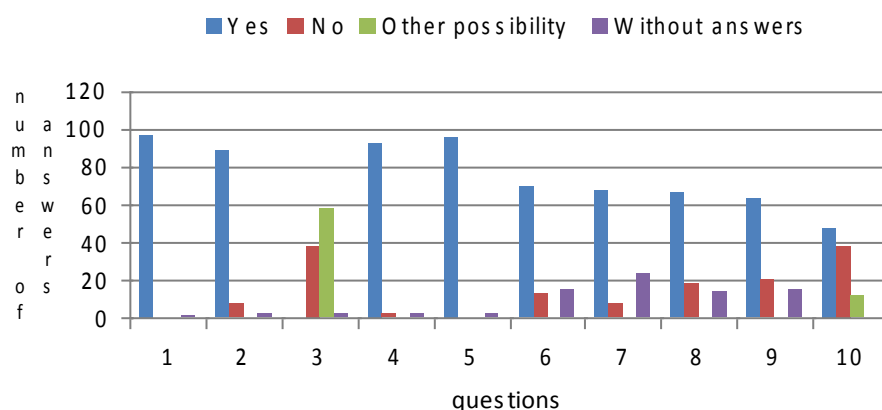
The first five questions from this topic were focused on judging the level of education in an organization when the first one was oriented at processing the programme of employee education, the second one at assessing education programmes, the third one at educational methods, the fourth at finding out employee satisfaction with education and qualification increasing, and the fifth at recording the number of days spent by training. The following two questions (6th and 7th) find out whether the organization has defined important values, whether these values are accepted by employees and whether they share them. The next two questions (8th and 9th) examine whether there is a system of employee performance evaluation and a system of work performance management introduced. The last, tenth question is aimed at the level of communication in the organization.

Tab. 1: Answers of organization I employees – Human Resources

Answers	yes	no	other options according to question	without answer
question 1	97	0	0	1
question 2	88	8	0	2
question 3	0	38	58	2
question 4	93	3	0	2
question 5	96	0	0	2
question 6	70	13	0	15
question 7	67	8	0	23
question 8	66	18	0	14
question 9	63	20	0	15
question 10	48	38	12	0

Source: own research

Fig. 1: Answers of organization I employees – Human Resources



Source: own research

Customer capital

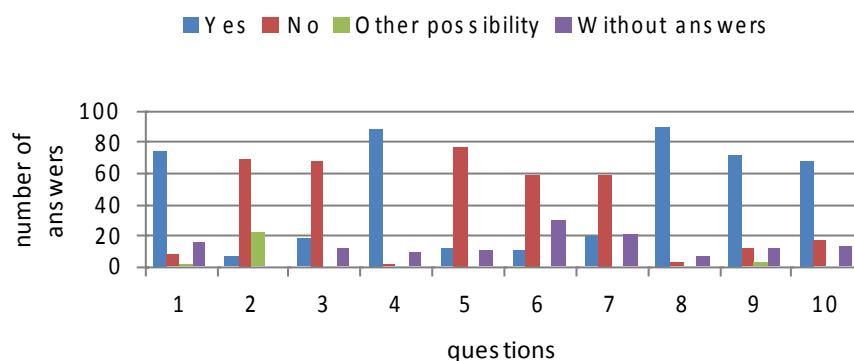
Customer capital, its examination and feedback that should follow are definitely one of the most important issues of both each research dealing with the efficiency of a company's operation and the follow-up implementation of measures for improvement in problem areas. The first question was focused on the form of communication with the client with the options of personal communication, mediated or non-contact one, the second question dealt with the perception of the activity of the office by the public as welcome, publicly needed or a necessary evil. The third question examined whether the organization implements marketing and advertising events, the fourth one evaluates the approach to the client, whether workers are interested in solving the client's requirement, and the fifth question monitors whether customer satisfaction surveys are carried out. In the sixth question employees answered the question whether they are informed with the results of these surveys. The seventh question examines whether the organization carries out customer needs surveys. The eighth question studies whether the office's website is kept updated, the ninth question then judges whether the activity of workers provides a complex solution to the clients' problems, and the tenth question evaluates whether information materials are available at the office.

Tab. 2: Answers of organization I employees – Customer capital

Answers	yes	no	other options according to question	without answer
question 1	74	8	1	15
question 2	7	69	22	0
question 3	18	68	0	12
question 4	88	1	0	9
question 5	12	76	0	10
question 6	10	59	0	29
question 7	19	58	0	21
question 8	89	2	0	7
question 9	72	11	3	12
question 10	68	17	0	13

Source: own research

Fig. 2: Answers of organization I employees – Customer capital



Source: own research

Organizational capital

The first question examined whether the organization is able to respond to new conditions of the environment, the second one concerned the style of subordinate workers management – autocratic, democratic, or liberal, the third question studies whether the manager is able to help

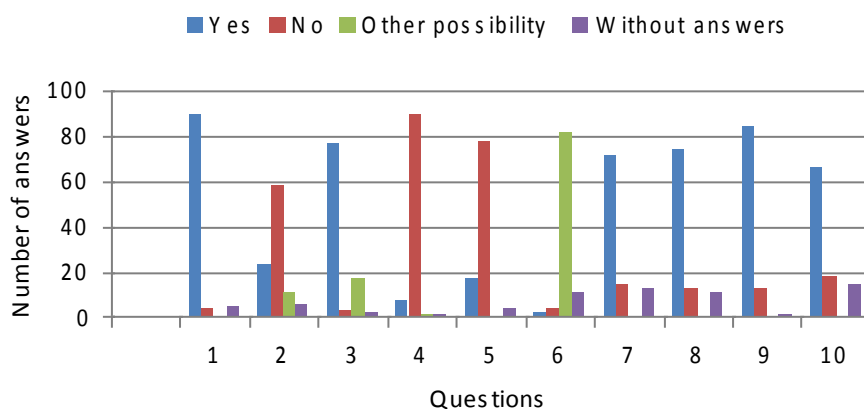
subordinate in solving problems. Question 4 was aimed at personal responsibility of officers (options: I bear/ don't bear responsibility, both decision-making and responsibility are collective), the fifth question examines whether the worker directly manages subordinates. The following three questions are focused on organization chart of the organization, when the sixth question studies the number of levels – 1, 2, or 3 levels, the seventh one monitors whether team building is possible and the eighth one examines whether the organization chart enables flexibility in problem solving. The ninth question inquires whether there are regular meetings of managers with workers and the tenth one is aimed at monitoring how informed the workers are about the organization's strategy, vision and mission. Good evaluation was chosen from the options of the reaction to new conditions in the environment, the possibilities of teambuilding across the organization, and the possibilities of applying new methods of work in the organization. According to the respondents, democratic management style prevails in the organization, with workers usually not bearing personal responsibility for their decisions, which also corresponds with the fact that they do not mostly manage subordinate workers. Most respondents know the organization chart of the organization (question 6), they perceive it as a multi-level structure that facilitates teambuilding and ensures flexibility in problem solving. Regular holding of meetings (question 9) is evaluated positively with 84 respondents stating that in their answers. On the other hand, the responses to the last question about strategy, vision, and mission of the organization show that there are considerable reserves in the communication of management and workers in the area of strategy, vision, and mission. This automatically means also reserves in workers' loyalty, their personal involvement and approach to the activity of the organization as a whole. Detailed results are presented in table and graph 3.

Tab. 3: Answers of employees – Organisational capital

Answers	yes	no	other options according to question	without answer
question 1	89	4	0	5
question 2	23	58	11	6
question 3	76	3	17	2
question 4	7	89	1	1
question 5	17	77	0	4
question 6	2	4	81	11
question 7	71	14	0	13
question 8	74	13	0	11
question 9	84	13	0	1
question 10	66	18	0	1

Source: own research

Fig. 3: Answers of organization I employees – Organizational capital



Source: own research

Innovation capital

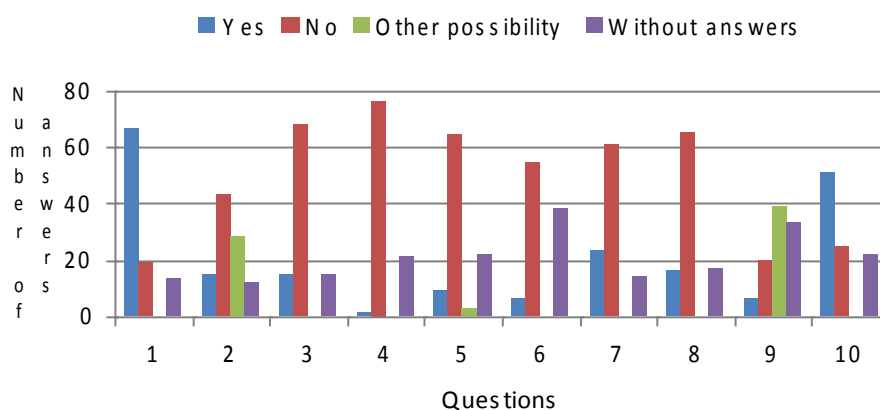
The first question examined the possibility to apply innovation elements of work in the organization; the second one was aimed at the possibility of personal influencing of innovation implementation. The third question inquired whether there is a stand-alone unit in the organization with the role to apply innovations. The fourth question studied whether the organization uses the CAF method of self-evaluation, the fifth one mapped whether the efficiency of innovation changes is evaluated and in the positive case, what the frequency of evaluation is. The sixth question continued with the question whether employees are informed about the results of this evaluation and in the seventh question there was an inquiry whether employees are rewarded for suggesting a new approach or improvement in the performed work. The eighth question was aimed at a client, that is whether clients can suggest innovation procedures for officer work improvement as well. The ninth question examined the usability of new innovative procedures also in other parts of the organization and the tenth monitored whether the public is informed about the innovation in the organization.

Table 4: Answers of organization I employees – Innovation capital

Answers	yes	no	Other options	Without answer
question 1	66	19	0	13
question 2	15	43	28	12
question 3	15	68	0	15
question 4	1	76	0	21
question 5	9	64	3	22
question 6	6	54	0	38
question 7	23	61	0	14
question 8	16	65	0	17
question 9	6	20	39	33
question 10	51	25	0	22

Source: own research

Graph 4: Answers of organization I employees – Innovation capital



Source: own research

Conclusion

The published paper summarizes the results of the first stage of the research carried out in the public administration organization in the Vysočina Region dealing with human resources, customer, organizational and innovation capital.

The results can be summed up into the following conclusions:

While evaluating **human capital** from the point of view of qualification and education, the assessment of all questions was distinctively positive. The reserves of the organization's human capital lie especially in the area of communication and sharing the organization's values, in the system of assessing work performance, and consequently also in work performance management. The issue of communication inside the organization is a problem that it is necessary to solve as soon as possible, namely e.g. by the choice of suitable seminars or by implementing education financed from the European Social Funds.

In case of **customer capital** the largest reserves can be seen in higher interest in the public, introducing holding marketing events of the organization (although there are discussions whether they are suitable in public administration), introducing regular satisfaction surveys of clients who are leaving the office and surveys of needs of the clients who are coming to the office. Then, it is necessary to continue working with the results of these surveys and to provide employees with feedback that will ensure improvement of the level of services provided.

In the evaluation of **organizational capital** it is necessary to give positive evaluation to the possibility of the company's conforming to the changing condition, the possibility of building work teams and the prevailing democratic style of management. The area for improvement is definitely in increasing personal responsibility in implementing work tasks, a possible reduction of levels in the organizational chart of the (multilevel) organization, and improving the communication of the organization's strategy, vision, and mission to its employees.

Innovation capital of the organization is the area that received the worst evaluation. Low possibility of personal influencing innovation implementation as well as insufficient evaluation of innovation changes efficiency, providing workers in this area with no feedback and insufficient motivation of employees to suggest new methods of work are issues that the organization should consider and try to put right. It is necessary to ensure early responses to workers' requirements in using modern methods of work and in implementing innovative procedures to the office's activities as well as in implementing new methods of work performance evaluation and in self-evaluation of employees' work.

Literature

- [1] DVOŘÁKOVÁ, Z. a kol. *Management lidských zdrojů*. Praha: Nakladatelství Beck, 2007. ISBN 978-80-7179-893-4
- [2] ILLNER, M., KOSTELECKÝ, T., PATOČKOVÁ, V. Jak fungují kraje – příspěvek k hodnocení výkonu krajských vlád. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2007, č.43 (5), s. 967-992, ISSN 0038-0288.
- [3] OECD. *Guidelines and Instructions for OECD Symposium. International Symposium Measuring and Reporting Intellectual Capital: Experiences, Issues, and Prospects*. Amsterdam, Paris:1999.
- [4] Smart administration (SA) - Strategie Vlády ČR. *Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby. Strategie realizace Smart Administration 2007–2015* (usnesení vlády ze dne 11. července 2007, č. 757).
- [5] TRUNEČEK, J. *Systémy řízení podniku ve společnosti znalostí*. Praha: VŠE, 2001. ISBN 80-7179-884-3.

This paper was created as an output of an internal grant project of College of Polytechnics Jihlava named Research of the Efficiency of Public Administration Operation, carried out in public administration organizations in the Vysočina Region in 2011.

ZMĚNY VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ**CHANGES IN PUBLIC ADMINISTRATION****ING. SVATAVA NUNVÁŘOVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: nunvar@econ.muni.cz

Anotace

Článek má za cíl zjistit jaké základní atributy mají vliv na uplatňování změn ve veřejné správě a stručně naznačit změny, které byly realizovány v české veřejné správě po roce 1989. K tomu jsou využity zejména metody analýzy dostupné literatury, dokumentů a legislativy. Článek nejdříve obecně vymezuje veřejnou správu a principy, na základě kterých funguje, neboť různá míra jejich užití má vliv na konečnou podobu systému veřejné správy. Další pozornost je na obecném představení způsobů a důvodů realizace reformy veřejné správy. Stručně je naznačen průběh reformy veřejné správy ČR v letech 1990 – 2012 a zhodnoceny její výsledky.

Klíčová slova

reforma veřejné správy, principy fungování veřejné správy

Annotation

The goal of the article is to find out basic attributes which have key effects on public administration changes. Next goal is to present changes which were realized in Czech public administration after 1989. Analysis of literature, documents and legislation methods are use for it. First there are generally presented public administration and their basic principles of function. Second the focus is on proceedings and reasons of implementation of public administration reform. Next process of Czech public administration reform (in years 1990 – 2012) is suggested short.

Key words

public administration reform, public administration principles

JEL classification: H83

Úvod

Aby byl systém veřejné správy funkční a odpovídal potřebám společnosti je třeba v něm provádět změny. Jedním ze způsobů jak toho lze dosáhnout je reformovat jej. Historie reformních zásahů je bohatá (ať už ve světě či u nás). Správní reformy jsou často klíčovým faktorem pro fungování ekonomik států, neboť efektivita fungování veřejné správy ovlivňuje dosahování ekonomických úspěchů země. Proto se správními reformami a jejich hodnocením zabývá mnoho teoretických škol. Jde o široké a komplexní téma vyžadující souhrnný přístup. Na přípravě reformy a jejich realizaci se obvykle podílí skupina různě zaměřených odborníků. Na konečnou podobu reformy (a tedy i následného celkového systému veřejné správy) mají však zásadní vliv politici, kteří rozhodují o přijetí reformy a kteří ji mohou přetvořit tak, aby napomáhala k posílení jejich moci než k naplnění potřeb společnosti.

Cíl a metody

Cílem článku je prostřednictvím analýzy literatury a koncepčních dokumentů zjistit jaké základní atributy mají vliv na uplatňování změn ve veřejné správě. Podcílem pak je stručně popsat reformní vývoj aplikovaný v české veřejné správě od roku 1989.

Článek je zaměřen více teoreticky. Od toho se odvíjí i použité metody, a to zejména metoda analýzy dostupné literatury, dokumentů a legislativy, včetně využití internetu.

Výsledky

Česká republika zvolila po revoluci v roce 1989 pro realizaci výkonné moci státu dvoustupňový systém veřejné správy. To je interpretováno tak, že moc se dělí mezi orgány na ústřední úrovni a dále mezi úrovně územní. Přičemž všeobecný výkon veřejné správy vykonávají na ústřední úrovni ministerstva a další ústřední orgány státní správy (případně další veřejné organizace – úřady – jimi zřizované). V území je výkon všeobecné veřejné správy svěřen krajům a obcím.

Systém veřejné správy sleduje (kromě stupňovitosti) také linie, po kterých je šířena státní moc. V systému české veřejné správy se tedy projevuje i dvouliniovost, kdy je oddělena státní správa (charakterizovaná čistě výkonem státní moci) od samosprávy (vykonávané jak územními samosprávami tak i jinými subjekty veřejné správy – např. veřejné vysoké školy, profesní komory a další).

Český systém veřejné správy je někdy také nazýván spojeným. Spojenost zde spočívá v tom, že orgány územních samosprávných celků vykonávají současně jak samosprávu tak státní správu. „*Historické kořeny spojeného modelu veřejné správy sahají až k prvnímu obecnímu zřízení z roku 1849, které poprvé stanovilo, že obce vykonávají samostatnou a přenesenou působnost. Tento model se na základě zákona č. 126/1920 Sb., o zřízení župních a okresních úřadů v republice československé, respektive zákona č. 125/1927 Sb., o organizaci politické správy, uplatňoval během první republiky i na úrovni okresů, respektive zemí. Spojený model veřejné správy uplatňovaný po renesanci místní samosprávy po roce 1990 jen na úrovni obcí došel svého širokého naplnění jednak po ustavení krajského zřízení a především po zániku okresních úřadů a přenosu jejich kompetencí na orgány krajů a na orgány obcí s rozšířenou působností.*“ (Nunvářová, 2006, s. 74)

Pomahač (2011, s. 123) vymezuje veřejnou správu ve dvou rovinách. Nejdříve definuje veřejnou správu v materiálním smyslu jako „*souhrn všech správních činností předmětně souvisejících s vládnutím na ústřední i místní úrovni a s poskytováním veřejných služeb*“. Druhým pohledem je formální smysl, kdy veřejná správa je „*činností organizačních jednotek a osob, jimiž jsou buďto správní úřady jakožto přímí nositelé veřejné správy, nebo úřední osoby vykonávající úkony správní povahy, anebo zařízení v postavení nepřímých subjektů veřejné správy*“.

Veřejná správa bývá chápána i institucionálně jako soustava institucí vykonávajících veřejnou správu (přímo či zprostředkovaně). „*Veřejná správa je reflektována jako relativně uzavřený institucionální systém, který se stále více odpoutává od státu chápaného jako univerzální politická organizace.*“ (Pomahač, 2011, s. 74).

Veřejná správa by měla obsahovat optimální dělbu práce mezi jednotlivými složkami svého systému. Dělbá moci uplatňovaná mezi jednotlivými úrovněmi veřejné správy se pak promítá např. do úrovně ústřední a územní.

Veřejná správa uplatňuje při svém fungování základní principy. Aplikací těchto principů je pak určena dělba moci mezi složkami systému veřejné správy (ve významu institucionálním). Za principy uplatňované při fungování současné veřejné správy lze označit princip centralizace a decentralizace,

koncentrace a dekoncentrace, monokratický a kolegiální, volební a jmenovací, územní, věcný a funkční, také princip subsidiarity. (Nunvářová, 2006, s. 71)

Zatímco princip centralizace se projevuje soustředěním rozhodovacích funkcí do ústředních orgánů státu. Decentralizace spočívá v delegování většího množství rozhodovacích pravomocí a s nimi odpovídající odpovědností na nižší složky institucí veřejné správy.

Pojem decentralizace v sobě zahrnuje přinejmenším čtyři neoddělitelné aspekty:

- vymezení územních jednotek, s nimiž se nakládá nejenom jako s částmi státního území, ale též jako se samosprávným územním celkem,
- určení toho, jaké zájmy reprezentované samosprávou budou respektovány státním centrem,
- vytvoření předpokladů pro to, aby samosprávné orgány mohly být vytvářeny a obsazovány tou z demokratických procedur, která příslušnému společenství nejlépe vyhovuje,
- zaručení právní integrity místních a regionálních vlád, zvláště modernizace komunálního a regionálního práva a provázání záruk práv jednotlivců a práv územních společenství s účinnou soudní ochranou. (Pomahač, 2002, s. 43)

Princip koncentrace určuje nakolik jsou z prostorového pohledu správní činnosti vykonávány jedním nebo více orgány. Dekoncentrace je pak přenášení státní správy do území. (více např. Pomahač, 2002, s. 70 a 78).

Rozdíly mezi některými principy vysvětluje také např. Hendrych (2001, s. 263) takto: „*V případě decentralizace se deleguje působnost a pravomoc na jiný subjekt veřejné správy. Mezi orgány tohoto subjektu a orgány dřívějšího nositele vyčleněné působnosti a pravomoci neexistuje vztah nadřízenosti a podřízenosti. V případě decentralizace se někdy právem hovoří jako o odstátnění veřejné správy, protože jejím subjektem přestává být stát. V případě (vertikální) dekoncentrace jde pouze o delegaci působnosti a pravomocí z vyššího na nižší úřad nebo útvar v rámci jednoho subjektu (zpravidla státu. Tím nejsou přerušeny vztahy nadřízenosti a podřízenosti.*“

Princip subsidiarity „*se prosazuje především při dělbě moci mezi jednotlivými stupni řízení především u samosprávy. Tento princip požaduje, aby bylo rozhodování přiřazeno na co nejnižší stupeň řízení, na který je ho možno z objektivních důvodů ještě přiřadit tak, aby to bylo efektivní.*“ ... „*Cílem přitom není dosažení maximálního stupně decentralizace, nýbrž naplnění kritérií charakteristických pro subsidiaritu ve veřejné správě, tj. dosažení stupně decentralizace přiměřeného možnostem pro realizaci kompetencí decentralizovaných orgánů ... který odpovídá požadavků jak demokracie, tak efektivnosti správy.*“ (Nunvářová, 2006, s. 73)

Určení správního orgánu a způsoby jeho přijímání rozhodnutí vyjadřují principy kolegiální a monokratický. Přičemž příkladem pro princip kolegiální je způsob rozhodování rady obce, vs. např. monokratické rozhodování starosty obce. Jmenovací a volební princip se vyjadřuje ve způsobu ustavování do funkcí ve veřejné správě. Územní princip pak určuje dělení veřejné správy do úrovní (v území). Věcný princip dělí veřejnou správu na politickou (nebo-li všeobecnou) a odbornou (nebo-li specializovanou) dle agend, které orgány vykonávají. Funkční princip vymezuje budování tzv. průřezových orgánů zajišťujících vazby mezi orgány různých odvětví veřejné správy. (Nunvářová, 2006, s. 73)

Reformami veřejné správy se zabývají odborníci z mnoha vědních odvětví. Jsou to např. právníci, geografové, ekonomové, sociologové, politologové. Jde o téma se širokým záběrem vyžadující komplexnější pohled. Protože každý správní systém je nastaven jinak, je těžko představitelná myšlenka jednotné metodiky pro realizaci reformy. Správní systémy totiž vyžadují různé úpravy s odlišnými cíli. Navíc do samotné realizace reformy zasahují i další vlivy. Dva z nich vystihuje Caiden (in Pomahač, 2002, s. 187) takto: „*je důležité mít na zřeteli, že správní reforma se týká administrativní stránky vlády, veřejného sektoru, veřejné správy a řízení (managementu), tedy toho, jak vykonat věci, o nichž bylo rozhodnuto politiky. ... správní reforma sice může zlepšit politické rozhodování, nemůže je však zvrátit ... a jsou to právě politická rozhodnutí, která převážně nesou*

odpovědnost za mnohé nedostatky veřejného sektoru a špatnou veřejnou správu, i když často je vina připisována správním úředníkům. Ti však nemohou činit zázraky a vytvořit úspěch z nevyhnutelných neúspěchů. Správní reforma zkrátka nemůže revidovat a nahrazovat reformy politické (včetně jejich případných omylů), ani ekonomické nebo institucionální.“

Reformy veřejné správy se dějí z mnoha důvodů. Jedním z nich může být právě potřeba upravení poměrů mezi uplatňováním principů de/centralizace, de/koncentrace, subsidiarity, příp. dalších. „*Úvahy o proměnách ve veřejné správě se nejčastěji pohybují po ose „změna – reforma – změna“.* Změny vnějšího prostředí, pokud dosáhnou určité intenzity, vyvolávají tlak na reformu a tato reforma vyústí v další změnu. ... *Racionální kapacita obepínající rozměr reformy se tak pohybuje po diagonále, na jejímž horním konci je odhodláni prosadit vyřešení problému typu zde a nyní a na druhém konci pak prostor veškeré minulé zkušenosti, toho, co se osvědčilo či neosvědčilo.“* (Pomahač, 2011, s. 229)

Pozitivní efekty reforem jsou přijímány někdy až samozřejmě. Hodnocení reforem se zaměřuje spíše na místa, která je třeba zdokonalit. „*Namísto zlepšení se může administrativní výkon pod vlivem reformy zhoršovat. Reformní projekty nikdy nepůsobí rychle, a pokud je takovéto rychlé působení pocíťováno, pak jde o přechodný pocit. Institucionalizace by tedy měla posilovat trpělivost, a to tím spíše, že reforma vyžaduje kromě dlouhého času i nemalé částky peněz. Oba tyto tvrdé požadavky dokáží rozložit téměř každé politicky nepodložené reformní úsilí a je jen žádoucí přemýšlet o možnostech, jak rozdělit použití zdrojů tak, aby mohla být postupně překonávána rezistence. Administrativní stát je zkrátka nereformovatelný celý a naráz.“* (Pomahač, 2011, s. 232)

Pomahač (2002, s. 192) jmenuje čtyři často zjišťované problémy, které potkávají realizaci správních reforem:

- *„Sekvence, návaznost reformních kroků je značně obtížná, ale nutná, a proto je třeba ji dostatečně plánovat, neboť všechny součásti reformy nelze provádět najednou, ale také ne ad hoc.*
- *Přenášení reformních vizí do skutečné realizace je dalším problémem, kdy je třeba důkladně rozumět rozdělení kompetencí a odpovědnosti, existujícím flexibilitám, koordinaci a integraci stejně jako problematice správného načasování a budování potřebných vztahů po období nedůvěry nebo jistého cynismu a zejména zaangažování občanů do reformního procesu.*
- *Bariéry často závisejí na čase nebo určitém odvětví. Pokud jde o pektorální reformy, tradiční boje mezi ministerstvy a jinými správním orgány a pravomoc a kompetence často brání reformám. Jinou překážkou může být prostě lidská neochota adaptovat se na změnu. Vytváření kulturní změny vyžaduje dlouhý čas a trpělivost.*
- *Častou obtíží je nedostatek finančních a jiných zdrojů. Kontinuita reforem vytváří též únavu ze změny. Překonání této obtíže vyžaduje angažované manažery, kteří jsou schopni udržet reformu v akci tak, že organizace absorbuje změny i po delší dobu.“*

Někdy je zdůrazňován také význam slov administrativní reforma a administrativní modernizace. Přičemž reforma je chápána jako proces vyrovnávající rozdíly mezi celkovým stavem správy a celkovým stavem společnosti a zároveň je zde zakomponována implementace určitých administrativních technologií (vyvinutějších v podmínkách vyspělejšího správního systému nebo přizpůsobených pro implementaci v daném systému). Administrativní modernizace je úspěšná transformace, která zahrnuje základní fázi vývojového schématu „změna – reforma – změna“. (Pomahač, 2011, s. 230)

„Moderní je v konvenčním významu přinejmenším taková věc, která je srovnatelná s něčím, co mělo nedávno úspěch jinde. I v oblasti veřejné správy je atribut modernosti spojován s otevíráním se tohoto systému okolí a přejímáním vzorů osvědčivších se v cizím prostředí, které však musí mít určité minimum shodných rysů s domácím prostředím. Koncept modernizace předpokládá, že společnost otevírající se proměnlivému okolí bude schopna vstřebávat – na úrovni společenského i individuálního vědomí – velké množství podnětů ke změně svého dosavadního prostředí.“ (Pomahač, 2011, s. 230)

Česká republika prošla v posledních cca 20 letech významnými proměnami ve veřejné správě, které byly odstartovány se změnou společenských poměrů v roce 1990. Pokusy o reformu veřejné správy probíhaly v ČR již od počátku 90. let, její samotná realizace je však zřetelná až ve druhé polovině 90. let.

Místo soustavy národních výborů (místních či městských, okresních a krajských) byly vytvořeny samosprávné obce (s dvojí působností – samostatnou a přenesenou) a zřízeny okresní úřady, jako orgány státní správy s všeobecnou působností v území. Zároveň byly započaty kroky k vytvoření druhého samosprávného stupně na vyšší úrovni než jsou obce. Poslanci předkládali různé návrhy. Diskutovány byly země, regiony či kraje. Rozpad České a Slovenské Federativní Republiky však změny na této úrovni odsunul. Chybějící mezistupeň správy mezi okresy a ústředními orgány státní správy si řešila jednotlivá ministerstva obvykle vytvořením zvláštních (tzv. nekoncentrovaných) orgánů státní správy se sídly (detašovanými pracovišti) v krajských městech (těch, kde sídlily krajské národní výbory před rokem 1989). Vznik těchto úřadů byl výsledkem působení jednotlivých ministerstev a jejich potřeb v území, jejich hlavním cílem bylo vytvoření soustavy druhoinstančních odvolacích orgánů pro prvoinstanční rozhodovací činnost okresních úřadů (případně obcí či obcí s pověřenými obecními úřady). Tyto změny byly prováděny spíše individuálně než na základě ucelené reformní koncepce.

V ranných 90. letech 20. století jsou položeny základy pro fungování veřejné správy. Nicméně zásadní reformní kroky jsou provedeny až později (na přelomu tisíciletí). Vlády sice zadávají ke zpracování několik koncepčních materiálů, ale většinou nedojdou prosazení v parlamentu. Podaří se však nastavit např. pravidla pro volby do územních samosprávných celků (zákon č. 152/1994 Sb., o volbách do zastupitelstev obcí), vybírání místních poplatků (zákon č. 565/1990 Sb., o místních poplatcích). Pozornost je věnována hlavně vytváření základních pilířů a pravidel pro fungování systému veřejné správy. Např. nastavení pravidel hospodaření (zákon č. 576/1990 Sb., o pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky České republiky a obcí v České republice, tzv. rozpočtová pravidla republiky), zřízení Nejvyššího kontrolního úřadu (viz zákon č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úřadu) či vytvoření pravidel pro fungování školství (zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství) nebo pravidla pro zadávání veřejných zakázek (zákon č. 199/1994 Sb., o zadávání veřejných zakázek).

Další vývoj změn ve veřejné správě byl silně ovlivněn snahou České republiky vstoupit do Evropské unie. V rámci podmínek přistoupení byla nalezena politická shoda a provedeny zásadní změny systému správy. Evropská komise vydala 15. července 1997 program strategie rozšíření s názvem „Agenda 2000“. Konstatuje zde nutnost dalších správních reforem, prostřednictvím kterých budou vybudovány struktury, jejichž prostřednictvím se bude moci plně prosazovat a uplatňovat přístupové podmínky (tzv. *acquis*). Ve stanovisku Evropské komise k žádosti ČR o členství v EU jsou definovány nedostatky systému veřejné správy takto:

- neexistence regionální samosprávy a s tím spojené nedostatky regionální politiky,
- absence právní úpravy postavení veřejných zaměstnanců (neexistence zákona o státní službě),
- nedostatky v systému a funkčnosti státní správy v jejím celku,
- neexistence strategie reformy veřejné správy, jež by se měla postupně a s dostatečným důrazem a rychlostí realizovat,
- u ústřední státní správy oddělit regulatorní funkce a zásadní strategické činnosti od funkcí výkonných a operativních,
- vytvořit nezávislé kontrolní orgány (především v oblasti finanční kontroly). (Pomahač, 2002, s. 246)

Česká republika (konkrétně Ministerstvo vnitra ve spolupráci s Ministerstvem spravedlnosti) jako reakci na kritiku Evropské komise vytvořila koncepční materiál o dalším postupu v reformě veřejné správy (viz Usnesení vlády č. 202 z 23. 3. 1998). V tomto materiálu je reforma veřejné správy považována za dlouhodobý proces, v rámci kterého mělo dojít hlavně k těmto krokům:

- Uvést postavení a úkoly orgánů územní samosprávy do souladu s Ústavou ČR a s dokumenty EU.

- Provést decentralizaci státní správy.
- Vymezit dělbu působnosti v samosprávě mezi obce a vyšší územněsprávní celky.
- Právně upravit státní službu.
- Vybudovat správní soudnictví a v souvislosti s tím nově upravit správní řízení.
- Vytvořit předpoklady pro stabilitu státní správy, její zefektivnění a ochranu před politickými vlivy.

Česká republika shrnula problémy systému veřejné správy do těchto okruhů:

I. *Rozsah a způsob regulace společenských záležitostí veřejné správy.*

Problémem ČR byl na jednu stranu vysoký stupeň centralizace (ústřední orgány rozhodovaly o regionálních záležitostech) a na druhou stranu přílišná decentralizace (obce neměly dost kvalifikovaných pracovníků pro vybrané činnosti). Ministerstva se díky vysoké centralizaci nemohla dostatečně věnovat svým základním funkcím a místo koncentrace na strategické řízení, metodické vedení, výkon funkcí legislativních koordinačních, koncepčních a kontrolních směřovala pozornost do operativních a výkonných činností. Problémem byl také vysoký počet dekoncentrovaných úřadů. Byly vedeny snahy o širší využití moderních technologií a manažerských metod řízení a zvýšení horizontální koordinaci a komunikace ústředních správních úřadů.

II. *Pojetí veřejné správy jako služby.*

Problémem byla nízká úroveň vzdělanosti ohledně systému veřejné správy a jeho fungování, a to jak u pracovníků ve veřejné správě, tak i občanů. Zároveň nízká ochota veřejné správy poskytovat informace o svých záležitostech.

III. *Podpora ekonomického rozvoje země.*

Problematická se jevila především vysoká regulace podnikatelského prostředí, s tím úzce související včasnost dodávání veřejných služeb, vymahatelnost pohledávek, otázka zabezpečování služeb veřejným sektorem, kontrolní mechanismy veřejné správy.

IV. *Veřejná správa a veřejné finance.*

Zásadním bylo dosáhnout vyrovnanosti veřejných rozpočtů a omezení růstu veřejného dluhu, snížení míry subjektivního přerozdělování z centra, vytvoření podmínek pro stimulaci a odpovědnost nižších úrovní, zavedení dlouhodobějšího rozpočtování. Při tvorbě rozpočtu byla vedena snaha nahradit metodu indexování rozpočtu metodou hledání priorit (nákladů a užitků). Potřebné se jevílo i zapojení veřejnosti do rozpočtování a tím zvyšování transparentnosti veřejné správy.

V. *Řízení veřejné správy.*

Řízení bylo určeno jako rozhodující faktor efektivity veřejné správy. Proto byla zmiňována možnost použití metod řízení z organizací soukromého sektoru (firem).

VI. *Informatizace veřejné správy.*

S postupným vývojem informačních technologií se projevilo jako důležité vytvořit koordinované datové základny pro rozhodování a kontrolu veřejné správy, která by měla sloužit pro informovanost občanů a pro rozhodování dalších subjektů.

Na základě problémů, které se projevily v praxi, byla reforma směřována do čtyř úrovní:

1. Reforma územní veřejné správy – zde byly řešeny institucionální zákony, vznik krajů, zánik okresních úřadů, převody majetku, finanční postavení krajů a obcí.
2. Reforma ústřední státní správy – kritizovány byly především časté změny tzv. kompetenčního zákona, systém ústředních orgánů státní správy je představován mnoha institucemi (v té době to bylo 15 ministerstev, 11 ústředních správních orgánů, k tomu se v jejich správě nacházelo dalších více než 700 správních úřadů – tj. organizačních složek státu a příspěvkových organizací), což způsobuje problémy při řízení jejich výkonu, jako celku.
3. Reforma kvality a obsahu veřejné správy – kam spadají oblasti jako informatizace, standardizace veřejných služeb, dostupnost veřejných služeb.
4. Reforma postavení zaměstnanců ve veřejné správě – naplnění reformy představují v praxi zákony o úřednících územních samosprávních celků a o službě státních zaměstnanců a o jejich odměňování (služební zákon), zákon o platech a dalšími.

Období konce 90. let 20. století je tedy charakteristické rychlým sledem reformních kroků. V listopadu 1999 předložila vláda Poslanecké sněmovně Parlamentu vládní návrhy zákonů k provedení

ústavního zákona o vytvoření vyšších územních samosprávných celků – krajů. Byly přijaty např. zákon o obcích, zákon o krajích, o volbách do zastupitelstev krajů a o změně některých zákonů, o hlavním městě Praze, o změně některých zákonů souvisejících se zákonem o krajích, zákonem o obcích, zákonem o okresních úřadech a zákonem o hlavním městě Praze a zákon o okresních úřadech. Hlavní pozornost byla v této době věnována hlavně reformě územní veřejné správy, která vyvrcholila zánikem okresních úřadů a převodem velkého množství kompetencí a odpovědností, majetku a lidských zdrojů na nově vytvořené kraje, obce s rozšířenou působností, pověřené obce (případně další orgány státní správy).

Jistých pokroků bylo dosaženo i u Reformy kvality a obsahu veřejné správy. Zde byly realizovány projekty zavádějící užívání moderních metod řízení do fungování veřejných organizací, jako jsou benchmarking, Společný hodnotící rámec, Místní agenda 21, ISO a další. V některých oblastech se podařilo vytvořit standardy veřejných služeb (např. u knihoven, sociálních služeb). Více o metodám např. viz Nunvářová, 2010. Hlavní pozornost však byla zaměřována na informatizaci veřejné správy, tedy vytváření základních registrů, informačních systémů, a dalších (později jsou tyto aktivity označovány jako tzv. E-Government).

Reforma postavení zaměstnanců ve veřejné správě je dodnes kritizována za své nedokončení v oblasti nastavení pravidel pro státní službu, kdy byl sice schválen zákon o státní službě (218/2002 Sb., o službě státních zaměstnanců ve správních úřadech a o odměňování těchto zaměstnanců a ostatních zaměstnanců ve správních úřadech (služební zákon)), ale nikdy nedošel plné účinnosti. Plná účinnost zákona je momentálně odsunuta na 1. 1. 2015, nicméně se předpokládá, že do té doby vznikne nový zákon, který bude reagovat na aktuální potřeby. Na návrhu nového zákona o pracovnících ve veřejné správě momentálně pracuje Úřad vlády ČR (zákon je k datu zpracování článku ve fázi zapracování připomínek) a měl by být přijat do ledna 2014. Motivací pro to je i fakt, který zmiňuje Evropská komise, tedy možnost zastavení čerpání prostředků z fondů EU.

V oblasti Reformy ústřední státní správy bylo dosaženo nejmenšího pokroku. Proto Vláda v roce 2004 redefinovala problémy, které ovlivňují efektivní fungování ústřední úrovně veřejné správy. Navrženo bylo pět hlavních směrů, kterými se má reforma zabývat. Jsou jimi: A. racionalizace procesů v ústřední státní správě; B. zlepšení řízení v ústřední státní správě; C. zvýšení kvality ústřední státní správy; D. implementace služebního zákona; E. racionalizace financování ústřední státní správy. Tyto priority byly dále rozpracovány do konkrétnějších podprojektů.

Očekávalo se realizování těchto kroků a naplnění cílů někdy kolem roku 2007, kdy měla být dokončena reorganizace ústřední státní správy, poté měla pokračovat pouze modernizace ústřední státní správy. Postup prací na reformě se však s příchodem vlády M. Topolánka (Občanská demokratická strana) v roce 2006 zpomalil. Do roku 2006 byla reforma ústřední státní správy řízena a koordinována Úřadem vlády. V roce 2006 byla problematika regulatorní reformy a modernizace přesunuta na Ministerstvo vnitra bez konkrétního úkolu v této oblasti. Ministerstvo vnitra na to reagovalo tak, že rozvíjelo „pouze“ oblast regulatorní reformy (tzv. RIA – hodnocení dopadů regulace). Vydán je také dokument s názvem „Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby (Strategie realizace Smart Administration v období 2007 – 2014) je definována vize, která má být naplněna v roce 2015 a která vidí význam veřejné správy jako služby občanovi, naplňující principy dobrého vládnutí, fungující efektivně a výkonně. Spíše než o dokument podporující další reformy veřejné správy (zaměřuje se na veřejnou správu jako celek, nejen na ústřední úroveň) je účelem dokumentu možnost využívání finančních zdrojů z rozpočtu EU. V roce 2011 pak byla RIA přesunuta z Ministerstva vnitra na Úřad vlády a Ministerstvo vnitra začíná zpracovávat analýzy současného stavu veřejné správy. Z tohoto „přehazování“ problematiky reformy lze usuzovat na nekonceptnost a nezáměr skutečně v této oblasti něco změnit.

V roce 2012 se znovu oživuje myšlenka dokončení reformy veřejné správy, a to jak na územní úrovni, tak především na úrovni ústřední státní správy. Ministerstvo vnitra zpracovalo dokumenty s názvem „Analýza aktuálního stavu veřejné správy“ a „Konceptce dokončení reformy veřejné správy“, na základě kterých má docházet k dalšímu pokračování reformy ve veřejné správě.

Závěr

Každý stát má odlišný systém veřejné správy. Důvodů pro to je mnoho. Článek ukazuje na jeden z nich, který je dán různou (v různé míře) aplikací základních principů fungování veřejné správy.

Intenzitu soustředění rozhodovacích funkcí mezi centrem a územními složkami systému dávají principy centralizace a decentralizace. Prostorové rozdělení výkonu činností veřejné správy jsou určovány principy koncentrace a dekoncentrace. Přibližování správy občanům do území řeší princip subsidiarity. Fungování orgánů veřejné správy a způsob jejich rozhodování vycházejí z principu kolegiálního a monokratického. Ustavování konkrétních osob do funkcí ve veřejné správě zase ovlivňují principy jmenovací a volební. Tvorbu úrovní orgánů veřejné správy naznačuje princip územní rozdělení typu agend mezi orgány veřejné správy určuje princip věcný. Funkční princip pak řeší vztahy (vazby) mezi orgány různých odvětví veřejné správy.

Potřeba upravování poměrů mezi uplatňováním základních principů fungování veřejné správy se v praxi projevuje jako reforma veřejné správy. Reforma veřejné správy, je-li prováděna odpovědně, působí v dlouhém časovém období a často vyžaduje k realizaci jednotlivých kroků nemalé finanční prostředky. Při svém působení naráží na mnoho překážek. Někdy je řešen také rozdíl mezi reformou a modernizací, přičemž reforma je chápána jako proces vyrovnávající rozdíly mezi stavem veřejné správy a potřebami společnosti, zatímco modernizace je spíše jen úspěšná transformace (přeměna) systému veřejné správy.

Současný systém české veřejné správy byl ovlivněn vývojem událostí souvisejících se společenskými změnami po roce 1989. Významný byl také vstup České republiky do Evropské unie, jehož příprava si vyžádala promyšlené a zásadní úpravy v systému veřejné správy (např. vznik krajů, zánik okresních úřadů, vytvoření podmínek pro účinnou realizaci regionální politiky a stanovení mnoha dalších pravidel ovlivňující fungování veřejné správy). Na základě definice problémů ve veřejné správě si Česká republika definovala čtyři oblasti (úrovně), do kterých byla (v různé intenzitě) směřována reformní pozornost. Zatímco kroky provedené v územní veřejné správě lze považovat za skutečně „reformní“, změny, které se staly u ústřední veřejné správy, jsou spíše jen projevem modernizace a naplnění skutečných reformních kroků se zatím očekává v budoucnosti.

Literatura

- [1] EVROPSKÁ KOMISE. *Agenda 2000. Program strategie rozšíření* [online]. 1997. [cit. 30. 4. 2013] Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/ceskarepublika/pdf/agenda2000.pdf>>.
- [2] HENDRYCH, D. *Správní právo*. 4. zm. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2001, xx, 521 s. Právnícké učebnice (C.H. Beck). ISBN 80-717-9470-8.
- [3] MINISTERSTVO VNITRA. [online]. [cit. 30. 4. 2013] Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz>>.
- [4] NUNVÁŘOVÁ, S. *Veřejná politika a územní správa a samospráva*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, 112 s. Distanční studijní opora. ISBN 80-210-3958-2.
- [5] NUNVÁŘOVÁ, S. *Vybrané nástroje řízení kvality veřejných služeb*. In Klímová, V. (ed.) *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 206-2015, 9 s. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [6] POMAHAČ, R. *Veřejná správa*. Praha: C.H. Beck, 2013, xx, 315 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-80-7400-447-6.
- [7] POMAHAČ, R. *Veřejná správa*. Praha: C. H. Beck, 2002, xii, 278 s. ISBN 80-717-9748-0.
- [8] POMAHAČ, R. *Základy teorie veřejné správy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 267 s. Distanční studijní opora. ISBN 978-80-7380-330-8.
- [9] ÚŘAD VLÁDY. *Materiál k postupu reformy*. [online] Dostupné v roce 1998 z: <<http://www.vlada.cz/default.html>>.

ZHODNOTENIE ĎALŠEJ ETAPY REFORMY VEREJNEJ SPRÁVY V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

EVALUATION OF THE NEXT STAGE OF PUBLIC ADMINISTRATION REFORM IN THE SLOVAK REPUBLIC

ING. MILENA MAJOROŠOVÁ

MGR. IVANA KOVÁCSOVÁ

Katedra verejnej správy | Department of public administration
Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy | School of Economics and Management in Public
v Bratislave | Administration in Bratislava

✉ Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: milena.majorosova@vsemvs.sk, ivana.kovacsova@vsemvs.sk

Anotácia

Turbulencia súčasného celospoločenského prostredia si vyžaduje neustálu realizáciu reforiem verejnej správy. Všetky podstatné zmeny spoločenského prostredia vyvolávajú potrebu zmien riadiacich štruktúr. Po prehodnotení poslednej etapy reformy verejnej správy, ktorá bola realizovaná v rokoch 1999–2005 vznikla potreba demokratizácie, debyrokratizácie a zefektívnenia výkonu správy vecí verejných. Zistili sa nedostatky v troch hlavných oblastiach: špecializovaná štátna správa je neprehľadná, neefektívna, nedostupná a prebyrokratizovaná, nedosiahli sa pozitívne efekty z decentralizácie (v dôsledku vysokej fragmentácie sídelnej štruktúry) a nie je jednoznačne stanovená zodpovednosť za výkon niektorých kompetencií medzi štátnou správou a samosprávou. Tieto problémy chce vláda riešiť prijatím programu ESO, ktorý približuje tento príspevok.

Kľúčová slová

verejná správa, reforma, stratégia, ESO – Efektívna, Spoľahlivá a Otvorená štátna správa

Annotation

The turbulence of the current overall social environment requires continuous realization of public administration reform. Any material changes to the social environment creating a need for changes in management structures. After reviewing the final stage of public administration reform, which was implemented in the years 1999-2005 created the need for democratization, de-bureaucratisation and streamlining exercise governance. There were deficiencies in three main areas: a specialized government is unclear, ineffective, unavailable, and over-bureaucratic, there have been positive effects of decentralization (due to the high fragmentation of the settlement structure) and is not clearly defined responsibilities for the performance of certain powers between the state and local governments. This government wants to solve problems by adopting ESO program, which approximates this post.

Key words

public administration, reform, strategy, ESO - effective, reliable and open state administration

JEL classification: H830

Úvod

Svet prechádza v súčasnosti mnohými spoločensko-ekonomickými zmenami, ktoré vplývajú aj na fungovanie verejnej správy. Zmeny, neistota a dynamika procesov sa odrážajú v nevyhnutnosti

realizácie reforiem. Pre odstránenie neefektívneho, nevýkonného hospodárenia, v ktorom sa plytvá zdrojmi, odvádza sa nekvalitná práca, je nevyhnutné modernizovať verejnú správu. „Obsahom modernizácie verejnej správy je taká zmena, ktorá vedie k podstatnej kvalitatívnej premene vo fungovaní verejnej správy, k zefektívneniu jeho fungovania, k vyššiemu výkonu a rastu kvality práce tak, aby boli na kvalitatívne vyššej úrovni uspokojené oprávnené požiadavky občanov (v zmysle kritéria verejného záujmu), ktoré občania kladú na výkon verejnej správy (Ochrana, Puček, 2011).

Cieľom príspevku je zhodnotiť priebeh tretej etapy reformy verejnej správy na Slovensku zo zameraním na súčasnú najzásadnejšiu reformu štátnej správy pod názvom ESO.

Reforma verejnej správy

Reforma verejnej správy je v ostatných desaťročiach fenoménom súčasného vývoja väčšiny európskych štátov. Jej intenzita sa zdôvodňuje nasledovne (Stratégia reformy verejnej správy v Slovenskej republike):

- požiadavkou zvýšenej výkonnosti samotnej verejnej správy, a vytvorenia inštitucionálneho systému schopného zabezpečiť správu vecí verejných čo najracionálnejšie,
- potrebou zvýšenia ekonomickej výkonnosti krajiny a jej nižších územných celkov – regiónov a obcí,
- nevyhnutnosťou reformy fungovania administratívneho štátu,
- tendenciami vstupu do zjednocujúceho sa ekonomického a bezpečnostného systému Európy.

V počiatočnej fáze transformačného procesu nebola reforma verejnej správy v krajinách strednej a východnej Európy chápaná ako jeden z jej rozhodujúcich predpokladov. V prvej fáze sa uskutočnili iba nevyhnutné, nesystémové zmeny. Zásadnejšie zmena si vyžadovala uskutočniť systémovú reformu, ktorá sa dotkla všetkých jej prvkov (Combes, Verhijen, 1997):

- územného členenia
- inštitucionálneho systému a
- spôsobu fungovania.

Rovnako ako vo vyspelých štátoch aj na Slovensku sa začal v súvislosti s transformáciou spoločensko-ekonomického systému proces zmien vo verejnej správe. Reforma verejnej správy bola rozdelená do troch základných etáp. V priebehu rokov 1990 – 1991 došlo k vytvoreniu reálnej obecnej samosprávy a zrušeniu krajských národných výborov. Druhá etapa sa uskutočnila v roku 1995 – 1996 a súvisela s reformou územnej štátnej správy. Zásadnú zmenu celého systému priniesla tretia etapa reformy, ktorá bola ovplyvnená charakterom a dynamikou zmien v systéme verejnej správy všetkých krajín strednej a východnej Európy. V rámci tretej etapy reformy sa uplatnili trendy, ktoré poznačili reformné procesy vo verejnej správe v Európe (Nižňanský, 2005):

- zmeny v rozsahu a štruktúre verejného sektora, ako aj v metódach jeho riadenia
- pochopenie verejnej správy ako služby občanovi t.j. ústup o jednoznačného chápania verejnej správy ako mocenského nástroja, najmä v oblastiach, ktoré sú regulované právnymi normami,
- dekoncentrácia štátnej správy,
- decentralizácia verejnej správy s podporou samosprávy,
- fiškálna decentralizácia,
- spolupráca verejného a súkromného sektora,
- uplatňovanie nových metód riadenia vo verejnej správe,
- rast kvalifikácie zamestnancov,
- informatizácia verejnej správy a i.

1.1 Tretia etapa reformy verejnej správy na Slovensku

Programové vyhlásenie vlády vymedzilo smerovanie tretej etapy reformy verejnej správy. Vláda sa v ňom zaviazala:

- upevniť demokratický právny štát,
- modernizovať fungovanie štátu,

- decentralizovať kompetencie z orgánov štátnej správy na územnú samosprávu,
- decentralizovať verejné financie,
- ratifikovať Európsku chartu miestnej samosprávy.

V roku 1999 bola prijatá Stratégia reformy verejnej správy v SR, ktorá vychádzala z východiskovej situácie v usporiadaní verejnej správy a bola dôsledkom nesystémových zmien uskutočňovaných po roku 1990. Túto situáciu môžeme charakterizovať nasledovne (Hamalová, 2008):

- vysoká miera koncentrácie správy verejných vecí na úrovni centra,
- neukončený model územnej verejnej správy, chýbajúci článok regionálnej samosprávy, ktorý by podporoval uplatňovanie decentralizovaného riadenia verejných vecí,
- nevyhovujúce územno-správne usporiadanie krajiny, ktoré nerešpektovalo pri svojom vzniku hranice prirodzených územných celkov,
- rezortné, územne nekoordinované riadenie verejných vecí,
- neprehľadné a málo stimulujúce financovanie verejného sektora,
- ťažkopádne, prebyrokratizované a málo výkonné inštitúcie verejnej správy,
- nedostatočná kontrola kvality práce a finančných tokov vo verejnej správe,
- zanedbaný systém permanentného vzdelávania zamestnancov verejnej správy,
- nízka miera decentralizácie kompetencií, od r. 1991 tento proces prakticky nepokračoval.

V dôsledku premeny spoločensko-ekonomických vzťahov na Slovensku a celoeurópskych trendov zmien v národných systémoch verejnej správy musela mať pokračujúca reforma systémový a komplexný charakter. Reformu nie je možné spájať len so zmenami územného usporiadania inštitúcií verejnej správy, ale aj so zmenou ich pôsobností, metód riadenia, kvality riadiaceho aparátu, presunom pôsobností a zodpovedností z centrálnej úrovne na územné články, zmenami v systéme tvorby príjmov a výdavkov verejných rozpočtov a i. Súčasťou tretej etapy reformy verejnej správy bola aj reforma územnej štátnej správy. Reforma územnej štátnej správy mala zohľadňovať nasledovné štandardné európske princípy jej usporiadania:

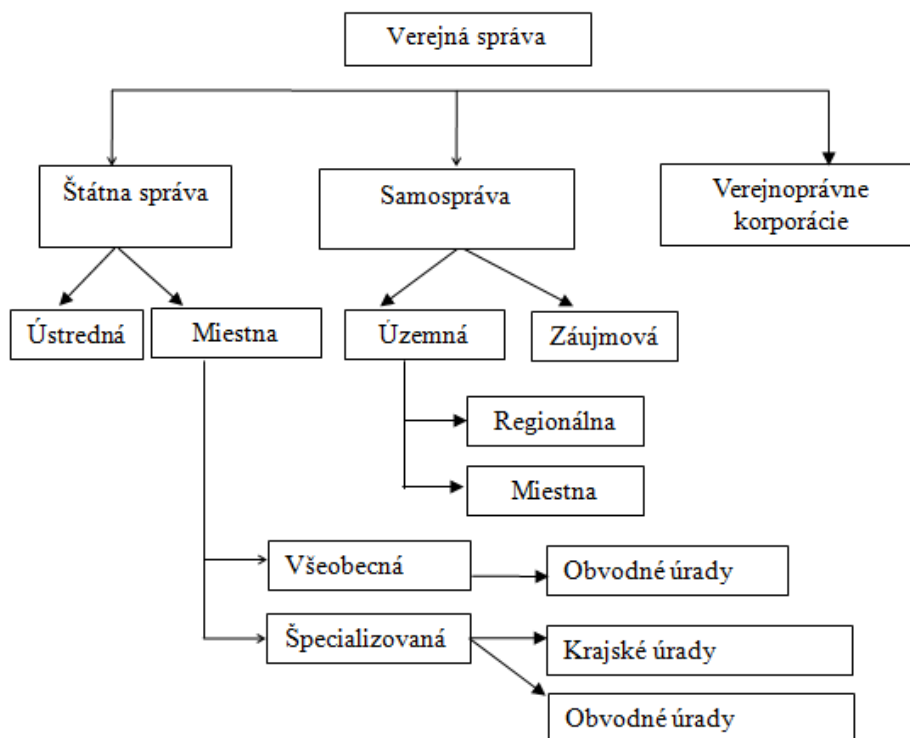
- princíp transparentnosti
- princíp dvojstupňovosti
- princíp subsidiarity
- princíp dostupnosti
- princíp efektívnosti.

V dôsledku pripravovanej decentralizácie, kedy sa mala značná časť kompetencií presunúť zo štátnej správy na samosprávu, bolo nevyhnutné prispôbiť týmto zmenám aj organizačnú štruktúru miestnej štátnej správy. Koncepcia pôvodne počítala so zrušením okresných úradov a s návratom špecializovanej štátnej správy. Na základe verejnej diskusie boli na rokovanie vlády predložené dve alternatívy usporiadania územnej štátnej správy:

- zachovanie integrovanej územnej štátnej správy, zníženie počtu krajov z 8 na 4, zníženie počtu plnohodnotných okresných úradov zo 79 na 44 a ponechanie 35 okresných úradov so zúženými kompetenciami, zachovanie jestvujúcej siete špecializovanej štátnej správy;
- zrušenie integrovaných úradov územnej štátnej správy, rozšírenie siete špecializovaných úradov a zmena postavenia krajských úradov.

Prednosťou druhej alternatívy bola možnosť vytvorenia symetrického modelu územnej verejnej správy. Zmena, ktorá sa uskutočnila k 1.1.2004, bola najvýznamnejšou zmenou po dokončení procesu decentralizácie. Bola zrušená územná štátna správa so všeobecnou pôsobnosťou pôsobiaca na úrovni krajov. Boli zrušené okresné úrady, ako správne jednotky. Územná štátna správa má odvtedy len špecializovaný charakter, čo znamená, že sústava orgánov (úradov) prislúcha ministerstvu, a to vecne, metodicky, finančne a personálne (Žárska a kol.). Z toho vyplýva, že ministerstvá a iné ústredné orgány štátnej správy riadia vytvorenú sieť územných orgánov podľa charakteru činností. Sústavu územných orgánov štátnej správy vykonávajú krajské a obvodné úrady štátnej správy. Počet obvodných úradov pre jednotlivé oblasti výkonu štátnej správy je rozdielny.

Obr. 1: Štruktúra verejnej správy k 31.12.2012



Zdroj: Marišová, E. 2012. Nová štruktúra verejnej správy. Dostupne: <http://www.fesrr.uniag.sk/node/397>

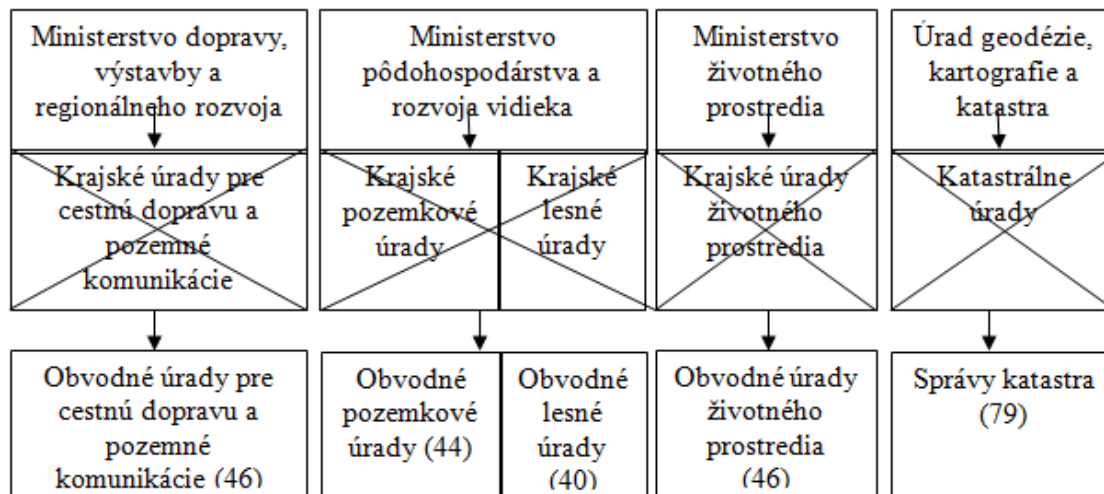
Pred rokom 2004 bola sieť krajských a okresných úradov pre ministerstvá jednotná v počtoch a existovala i sústava úradov štátnej správy všeobecného charakteru, ktoré boli v pôsobnosti ministerstva vnútra. Napriek zmenám uskutočneným v tejto časti reformy verejnej správy zostala štátna správa nesymetricky usporiadaná, neprehľadná a prebyrokratizovaná. Preto v súčasnosti vznikla potreba prijať legislatívne opatrenia smerujúce k vytvoreniu novej štruktúry miestnych orgánov štátnej správy, ktorej podstatou bude integrácia pôsobností orgánov špecializovanej miestnej štátnej správy do jedného štátneho úradu na miestnej úrovni so všeobecnou vecnou kompetenciou. Dôležitými princípmi pri vytváraní novej štruktúry miestnych orgánov štátnej správy sú najmä zjednodušenie kontaktu občana so štátnou správou, transparentnosť a efektívnosť nakladania s verejnými prostriedkami a účinná kontrola. Týmto účelom zodpovedá zároveň centralizácia podporných činností prierezového a obslužného charakteru, čo predpokladá centralizáciu personálnych činností, správy majetku štátu, ochrany objektov, verejného obstarávania, ako aj financovania (Puček, Ochrana, 2009).

1.2 Reforma štátnej správy pod názvom ESO – Efektívna, Spoľahlivá a Otvorená štátna správa

Uznesením vlády SR č. 164 z 27. apríla 2012 bol schválený Program ESO (Efektívna, Spoľahlivá a Otvorená štátna správa), ktorý pripravuje súčasná vláda. Táto reforma je považovaná za najzásadnejšiu reformu štátnej správy od roku 1989. Podľa predsedu vlády má priniesť flexibilnejšie fungovanie štátnych úradov ako aj nižší počet štátnych rozpočtových organizácií. Cieľom predloženého návrhu zákona je vytvorenie právneho základu na vybudovanie novej štruktúry miestnych orgánov štátnej správy integráciou pôsobností špecializovanej miestnej štátnej správy do jedného štátneho úradu, ako to vyplýva z Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2012 až 2016 a z programu ESO v dvoch etapách. Prvá etapa je zameraná na zmeny v miestnej štátnej správe, ktorých cieľom je zrušenie prevažnej väčšiny krajských štruktúr miestnych orgánov štátnej správy. Tento krok už bol realizovaný, k 1.1.2013 došlo k zrušeniu 64 štátnych úradov. Pôsobnosť krajských školských úradov a krajských stavebných úradov prešla na existujúce obvodné úrady v sídle kraja v pôsobnosti Ministerstva obrany SR. Kompetencie zrušených krajských

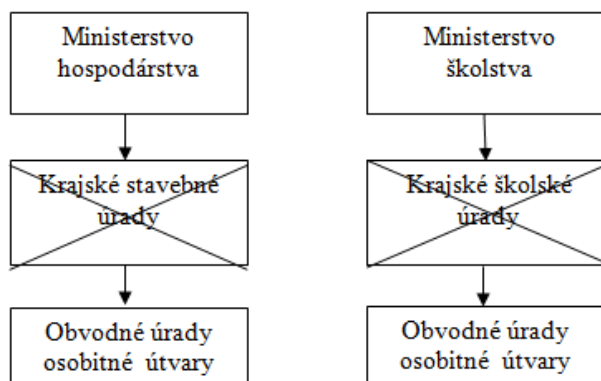
úradov životného prostredia; krajských pozemkových úradov; krajských lesných úradov; katastrálnych úradov; krajských úradov pre cestnú dopravu a pozemné komunikácie boli presunuté do príslušného špecializovaného orgánu nižšieho stupňa v pôsobnosti príslušného ústredného orgánu štátnej správy.

Obr. 2: Stav špecializovaných orgánov štátnej správy zriadených na úrovni krajov a obvodov pod gesciou príslušných ministerstiev k 1.1.2013



Zdroj: Marišová, E. 2012. Nová štruktúra verejnej správy. Dostupne: <http://www.fesrr.uniag.sk/node/397>

Obr. 3: Stav špecializovaných orgánov štátnej správy zriadených na úrovni ústredia a obvodov pod gesciou príslušných ministerstiev k 1.1.2013



Zdroj: Marišová, E. 2012. Nová štruktúra verejnej správy. Dostupne online: <http://www.fesrr.uniag.sk/node/397>

Druhá etapa je zameraná na zníženie výdavkov na štátnu správu vytvorením predpokladov pre centralizáciu podporných činností prierezového alebo obslužného charakteru (napr. personalistika, mzdy, správa majetku štátu, ochrana objektov, verejné obstarávanie, rozpočet) a zjednodušenie kontaktu občana so štátnou správou prostredníctvom jedného obslužného miesta. K 1.1.2014 má dôjsť k redukcii 916 rozpočtových organizácií, z ktorých by malo zostať 58. Hlavným cieľom tejto druhej etapy procesu integrácie je tiež vytvorenie jednotnej a prehľadnej štruktúry miestnych orgánov štátnej správy sústredením pôsobností vybraných orgánov špecializovanej miestnej štátnej správy do jedného štátneho úradu na miestnej úrovni. Konkrétne má od 1. októbra 2013 vzniknúť 72 okresných úradov. Nahradia 248 úradov miestnej štátnej správy, z toho 40 s právnym postavením rozpočtovej organizácie štátu (www.rokovania.sk).

Záver

Cieľom prvej etapy programu ESO, reformy miestnej štátnej správy, je znížiť náklady na výkon činností štátnej správy a realizovať opatrenia v oblasti teritoriálnej pôsobnosti, rozmiestnenia a dostupnosti služieb verejnej správy. Splneniu týchto cieľov bráni celý rad problémov, ktoré sú brzdou vytvorenia modernej a efektívnej verejnej správy. Patria sem najmä:

- absencia riadiaceho a koordinačného centra,
- nedostatky v organizačnej štruktúre územnej štátnej správy: rozdrobená funkčnosť, neprehľadnosť, prebyrokratizovanie, nízka výkonnosť a i.,
- dlhodobá absencia účinnej komunálnej politiky,
- nejednoznačná zodpovednosť za výkon verejných vecí,
- absencia prepojeného systému vzdelávania,
- absencia stabilizácie riadiacich štruktúr a iné.

Preto si myslíme, že reforma miestnej štátnej správy predstavuje významnú, ale len parciálnu kvalitatívnu zmenu v systéme verejnej správy. Napriek tomu, že je dopracovaná do zákonnej normy, pri jej hodnotení sa vynára celý rad problémov. Nazdávame sa, že prvá etapa reformy ESO nie je súčasťou komplexu kvalitatívnych systémových zmien, že nie je definovaná vízia modernizovanej verejnej správy na Slovensku, že sa nepočítalo s potrebou prehodnotenia kompetencií medzi štátnou správou a samosprávou a že miestna štátna správa nie je personálne pripravená na zvyšovanie účinnosti a efektívnosti. Reforma miestnej štátnej správy by podľa nášho názoru mala byť zosúladená a nadväzujúca na riešenie problémov týkajúcich sa fragmentovanej sídelnej štruktúry. Podľa nás je potrebné riešiť predovšetkým situáciu v samospráve, a až potom následne nájsť najvhodnejší systém organizačnej štruktúry v štátnej správe. Oddelené riešenia obidvoch podsystemov štátnej správy vedú k neefektívnym a neprehľadným.

Literatura

- [1] COMBES, D., VERHIJEN, T. *Reforma verejnej správy. Porovnanie skúseností Východu a Západu*. Bratislava: NISPAcee, 1997, ISBN 80-967616-5.
- [2] HAMALOVÁ, M. *Teória, riadenie a organizácia verejnej správy. 2. časť: Organizácia verejnej správy*. 1. vyd. Bratislava: Merkury, 2008. ISBN 978-80-89143-63-4.
- [3] http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum 147111?prefixFile=m_
- [4] NIŽŇANSKÝ, V. *Decentralizácia na Slovensku*. Bratislava: Úrad vlády SR, 2005, ISBN 80-969447-1-1.
- [5] OCHRANA, F., PUČEK, M. *Efektívni zavádění a řízení změn ve veřejné správě: Smart administration*. 1. Vydanie. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. 246 s. ISBN 9788073-576677
- [6] PUČEK, M., OCHRANA, F. a kol. *Chytrá veřejná správa. Kohezní politika*. Ministerstvo pro místní rozvoj, Národní orgán pro koordinaci, 2009, ISBN 978-80-86616-27-4.
- [7] *Stratégia reformy verejnej správy v Slovenskej republike*. 1999. Dostupné z: <https://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/kpol/publikacie/lastic/ucebnytext_us/s trategia_071999.pdf >
- [8] ŽÁRSKA, E., ČERNENĚNKO, T., KOZOVSKÝ, D. *Verejná správa I*. Vydavateľstvo EKONÓM, 2010. ISBN 978-80-225-3113-9.

THE RESILIENCE OF CZECH REGIONS TO ECONOMIC CRISIS**ODOLNOST KRAJŮ ČESKÉ REPUBLIKY VŮČI HOSPODÁŘSKÉ KRIZI****ING. ONDŘEJ SVOBODA****ING. MARTIN MAŠTÁLKA, PH.D.**

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 84, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: ondrej.svoboda@upce.cz, martin.mastalka@upce.cz

Annotation

The concept of the regional resilience is defined as an ability of the region to restore the original level after the incident that causes significant negative deviation from equilibrium. As an example of the negative step change it could be considered not only the impact of the global economic crises but also natural and anthropogenic disasters. It is obvious that there are regions that are more resistant to such events than the others. The aim of the paper is to present an example of the possible quantification of the regional resilience. There are also four hypotheses evaluated in the article. The analytic part of the work is made upon the CZ-NUTS3 data sets and reflects the impacts of the 2008 economic crises. As a main methodological attitude it is used the correlation analyses. There are described the regional economic resilience pillars that would be able to help to explain the regional disparities in the regional resilience. The results of the analyses confirm the hypothesis that Human Capital, Regional Economic Performance, Innovation and R&D activity are very important determinants.

Key words

regional development, Regional resilience, Recessionary shocks, Determinants of Regional resilience, Employment

Anotace

Pojem regionální odolnost se týká schopnosti regionu obnovit svůj původní stav po události, jež představuje významnou negativní odchylku od rovnovážného stavu. Jako příklad negativní skokové změny lze považovat řadu událostí počínaje dopady globální ekonomické krize až po různé přírodní či antropogenní pohromy. V tomto ohledu je možné sledovat, že některé regiony jsou v určitém úhlu pohledu více či méně odolné. Cílem článku je ukázat některé z možných způsobů kvantifikace regionální ekonomické odolnosti a ověřit hypotézy vztahující se k potenciálním pilířům ekonomické odolnosti regionů. Průzkum regionální ekonomické odolnosti je proveden na příkladu regionů NUTS 3 České republiky v návaznosti na dopady hospodářské krize v roce 2008. Hlavní výzkumnou metodou je korelační analýza. Článek se zabývá pilíři regionální ekonomické odolnosti, které mají schopnost vysvětlit regionální rozdíly v odolnosti vůči hospodářským krizím. Výsledky ukazují, že mezi významné pilíře ekonomické odolnosti regionů patří kvalita lidského potenciálu, ekonomická výkonnost regionu a regionální inovační a výzkumná aktivita.

Klíčová slova

regionální rozvoj, odolnost regionů, hospodářská krize, determinanty regionální odolnosti, zaměstnanost

JEL classification: R00, R10, R11

Introduction

Contemporary regional development issue is enriched with a conception of the regional resilience. It could be described as a skill of the region to manage abrupt negative events. The list of negative events that could influence the region is very long (Sýkora, 2010). The word resilience comes from the Latin word *resilire* that means “jump back”. As a jump it is meant the ability of the region to return its social-economic system to the same level (equilibrium) as it was before the event that caused the imbalance. The concept of the resilience is known in many scientific disciplines, e.g. the physics uses it for an expression of a material elasticity or psychology used it for psychical resilience of the individual.

The regional sciences adopted the resilience concept from the environmental studies focused on the biological adaptation skills in various surrounding conditions (Hill, 1973). The inspiration for resilience adaptation into the regional sciences it were studies, especially from USA, that described reaction skills and adaptability to the exceptional emergencies (9/11 attacks in NY, Catherine Hurricane...) - e.g. Foster (2007).

There are researches who focused to the possibility of transferring the concept into the field of regional economy. Nowadays the concept is elaborated by the wide spectrum of scientists from the field of regional analysts, regional economists and economic geographers. Among the others it could be mentioned Martin (2012), Hill, Wial and Wolman (2008), Pendall (2010) and Foster (2007). In the Czech environment there are significant outputs of Kraft et al. (2011) and a team concentrated around Koutský (2012). Their aim of scientists is to describe impacts of the several deviations and disruptions such as economic recession, unexpected rise of the main regional rivals, unexpected plant closures, new technological challenges etc. (Simmie, 2010)

As mentioned above the concept of the regional resilience was adopted by the regional sciences from the field of environmental sciences (Gunderson, 2002). Ecological point of view served as an inspiration for the regional resilience concept called “ecological”. The other attitude is the technical one – it is called the engineering resilience (Martin, 2012). A detailed description of these concepts is beyond the scope of this article.

The regional economy uses the issue very often for the evaluation of the Regional Economic Resilience (RER). It is understood as an ability of the regional social-economic system to resist the impact that could cause an equilibrium deflection. Studies of financial and followed economic regional impacts of crisis from 2008 are the typical example of the issue application (Kraft, 2011).

This article assumes the regional resilience as a resilience of the regional (local) economy to the economic shocks. Based on data of the NUTS 3 level (Czech administrative self-governed regions) it describes attitudes the regional resilience evaluation in the environment of the financial and economic crisis. The interpretation of differences in regional resilience is based on the analysis of the possible determinants of RER.

Resilience and economic resilience concepts

There are authors (e.g. Kraft et al. (2011) and Koutský et al. (2012)) who mention that the economic globalization brings the higher sensitivity of the region to economic swings. The open economy causes strong mutual dependency of the regions. In the moment of the economic problems this wave is able to generate strong susceptibility of the regions to economic and social shocks. Hand in hand with economic crisis of last few years, this issue is more and more focused.

One of the research questions of the issue (Dawley, 2010) are as follows: What kind of attitudes and method could be used for the regional resilience evaluation? How to explain diversity in regional resilience? Which regional characteristics could be marked as determinants influencing regional resilience? For how long could last the negative impacts of the events in regions? Which of the attitudes (ecological or engineering one) is better for the examined region? Which tools (set of tools) would be better to use to strength the regional resilience?

It is not easy to design determinants impacting the regional resilience. On the base of the previous researches – e.g. Martin (2012), Foster (2007), Koutský (2012) - and regarding partial generalization there can be designed sets of meaningful factors of the regional resilience. The sets are divided into 4 sections:

- Regional Economic Performance,
- Innovation Activity and R&D,
- Human Capital,
- Labour Market.

Potential factors can be seen as “*pillars of regional economic resilience*”. Those pillars can be represented by a variety of indicators called “*determinants of regional economic resilience*”. Analysis of the determinants of regional economic resilience (RER) may reveal the origin of inter-regional disparities (Kraftová, 2013). The basic question is to find the way of measuring RER.

The first step of inter-regional analysis it is the design of the reliable indicators system. There are “common” characteristics used for the measuring of the regional resilience – the regional product and the regional employment. Because of the problems with regional product data accessibility on the regional level, there is often regional employment dynamics chosen as an indicator. This attitude is obvious in the study of the UK economic-geographer Martin Ron (2012), who focused his work to impacts of the recessions studied through the long-term data of the employment on the NUTS I level of the UK regions.

The economic shocks indicate the decrease period (recession phase) and ensuing rise of the employment level (recovery phase). Simplified perceptible to employment data line can show it as a line consisting only from the recession and recovery phases. The recession phase begins in the point where the local maximum is reached and ends in the point of its local minimum (recovery phase is analogous). This determination is important for further construction of the time-line development characteristics reflecting the negative economic shock.

There are important characteristics used for the regional resilience evaluation of the negative economic shocks to the employment level (Martin, 2012):

- level of the employment decrease (percentage decrease of the regional employment level at the end of the recession phase compared to the level before the decrease – symbolised in this article as %F₁ – where “F” expressed “Fall”, number 1 expressed first period of decline),
- level of the employment rise (percentage rise of the regional employment level at the end of the recovery phase compared to the level at the beginning of the recovery – symbolised in this article as %R₁ – where “R” expressed “Recovery”).

The other characteristics designed for the analyses mentioned in this article are as follows:

- the point of the beginning of the employment decrease (the point where the timeline reached its top of the growth – symbolised in this article as P₁ – where “P” expressed “Peak”),
- the length of the period of decreasing employment level – recession phase (measured as number of quarters between moment of first peak (symbolised as P₁) and first trough (symbolised as T₁),
- the length of the period of increasing employment level - recovery phase (measured as number of quarters between moment of first trough (T₁) and second peak (symbolised as P₂),

- postponed impacts of the crisis measured by delay of recessive phase to the beginning of a nationwide decline (4Q2008 for Czech republic) – this characteristic is expressed in number of quarters – symbolised in this article as Lag_{P1} ,
- the intensity of the employment level decrease – rate of decrease (% difference of the employment level in the recession phase divided by the no. of the periods in this phase – symbolised in this article as $\%F_{1r}$ – where “r” expressed “rate”),
- the intensity of the employment level increase – rate of increase (% difference of the employment level in the recovery phase divided by the no. of the periods in this phase – symbolised in this article: $\%R_{1r}$).

Practical experience (Svoboda, 2013) with analysing the impacts of the financial and economic crisis in 2008 shows that the most of the regions have two recessive phases with minimum time spacing (among which is usually only 2-4 quarters recovery phase). In such cases recovery phase is very short and due to that $\%R_1$ revealing a little about the development of the whole time series over an extended period after the crisis. Based on this finding, there was designed a characteristic describing the percentage change (increase or decrease) in employment levels measured between the moments of the first trough (minimum of employment level after beginning of crises) and moment of the end the time series (for this article is the end of the time series in 3Q2012). This characteristic is symbolised as $\%CH_{T1}$ – where “CH” expressed “Change”. The rate of change in period is symbolized as $\%CH_{T1r}$. It represents the average percentage change in the level of employment per quarter in period from first trough (T1) to 3Q2012.

The regions with stronger resilience (comparing to others) can be considered the ones (Martin, 2012), that:

- have lower decrease of the employment level or the product in recession phase ($\%F_1 <$ average $\%F_1$ of all regions),
- the intensity of their decline rate in recession phase is below the average of the other regions ($\%F_{1r} <$ average $\%F_{1r}$ of all regions),
- have postponed impacts of crisis comparing to national level ($Lag_{P1} > 0$),
- the increase point came earlier than in national level ($Lag_{T1} < 0$),
- have higher increase of the employment level or the product in recovery phase ($\%R_1 >$ average $\%R_1$ of all regions),
- the intensity of their recovery rate in recovery phase is above the average of the other regions ($\%R_{1r} >$ average $\%R_{1r}$ of all regions),
- have higher change of the employment level or the product measured form recovery phase to the end of examined time series ($\%CH_{T1} >$ average $\%CH_{T1}$ of all regions),
- the intensity of their change rate measured form recovery phase to the end of examined time series is above the average of the other regions ($\%CH_{T1r} >$ average $\%CH_{T1r}$ of all regions).

Research methodology

The following part of the article is dedicated to the analyses of the determinant that are able to explain regional diversities. As a data source for analyses serve the Czech Statistical Office datasets (ČSÚ, 2012) of the CZ NUTS 3 regions. As a basic point for the determinants testing it is chosen the year 2007. It represents the last year, when financial crisis haven't influenced the real economic indicators and indexes (Kraft, 2011). The only exception used in the analyses is the Highest Educational Attainment (because of the data availability - census 2011). This indicator is linked to the year 2011, but there is assumption that structure of education in 2007 was comparable to the structure in the year 2011. So we can use it as determinant of RER.

Measuring of regional economic resilience is based on quarterly time series of regional employment level. This series are rearranged by the X-12-ARIMA method with the goal to get seasonal adjustment of regional series (remove the seasonal fluctuation from time series). To find the break points (peaks - local maximums and troughs - local minimums), the time series are rearranged by the Hodrick-

Prescott Filter (HP filter – the parameter lambda = 2). Those arrangements were made with the Gretl software, ver. 1.9.9.

The correlation analyse is made upon the prepared data. There are assessed relations between all determinants (see Tab no. 2) and the impact of the economic recession into the region (measured by followed characteristic: %F₁, %R₁, %CH_{T1}, Lag_{P1}, %F_{1r}, %R_{1r}, %CH_{T1r}). Each correlation is evaluated on the input data contains 14 rows (14 data corresponding to the 14 Czech NUTS 3 regions) and two columns (one of the determinants for the year 2007 and one of the characteristics of RER). Because there is not possible to prove the normality of dataset base, the Spearman's correlation coefficient was used.

The specific objective of the research is to test the following four hypotheses:

H1: The level of regional economic performance reduces the size of the decline in regional employment levels (%F₁).

H2: The intensity of R&D and innovation activities increase growth of regional employment levels measured from first trough (T₁) to end of examined time series in 3Q2012 (%CH_{T1}).

H3: The quality of human capital increase growth of regional employment levels measured from first trough (T₁) to end of examined time series in 3Q2012 (%CH_{T1}).

H4: Unemployment rate decreases growth of regional employment levels in the recovery phase (%R₁).

Analyse results

Regions that have some characteristics under (for %F₁, %F_{1r}) and above (for %R₁, %CH_{T1}, Lag_{P1}, %R_{1r}, %CH_{T1r}) the average values can be considered more resilient (bold items in Tab 1) compared to the other regions. Some regions have only two break points (e.g. Hl. m. Praha – P₁ and T₁). These regions haven't second peak (P₂). Due to that fact there aren't values for recovery phase (%R₁, %R_{1r}). Their recovery phase is not closed and it possible to calculate only %CH_{T1}.

From the view of %F₁ and %CH_{T1} there are four resilient regions: Hl. m. Praha; Středočeský region, Plzeňský region a Jihomoravský region, that have together %F₁ below (%CH_{T1} above) the average. From this point of view there are also free “non-resilient” regions: Jihočeský region (%F₁=6.27 %; %CH_{T1}=-1.51 %), region Vysočina (%F₁=8.32 %; %CH_{T1}=0.94 %), Moravskoslezský region (%F₁=6.30 %; %CH_{T1}=1.12 %).

Tab. 1: Characteristic of RER - NUTS 3 in the Czech Republic

Region NUTS 3	%F ₁	%R ₁	%CH _{T1}	Lag _{P1}	%F _{1r}	%R _{1r}	%CH _{T1r}
hl. m. Praha	4.62	-	2.65	2	0.58	-	0.53
Středočeský kraj	2.59	-	6.15	0	0.52	-	0.61
Jihočeský kraj	6.27	1.12	-1.51	-2	0.78	0.28	-0.17
Plzeňský kraj	4.03	2.86	2.27	-2	0.50	0.71	0.25
Karlovarský kraj	4.96	4.13	-0.65	-1	0.99	1.03	-0.06
Ústecký kraj	3.39	1.42	-1.71	-2	0.42	0.36	-0.19
Liberecký kraj	2.27	3.64	-0.35	-1	1.14	0.52	-0.03
Královéhradecký kraj	3.75	1.55	0.73	0	0.75	0.78	0.07
Pardubický kraj	5.64	-	2.08	0	1.13	-	0.21
kraj Vysočina	8.32	-	0.94	-3	0.49	-	0.94
Jihomoravský kraj	2.54	2.08	2.88	0	0.51	0.52	0.29
Olomoucký kraj	7.47	-	5.61	1	1.07	-	0.80
Zlínský kraj	8.12	3.40	1.76	-3	0.74	1.13	0.25
Moravskoslezský kraj	6.30	-	1.12	0	0.63	-	0.22
Average	5.02	2.53	1.57	-0.79	0.73	0.67	0.27

Source: autors

To explain the occurrence of interregional differences there were made correlation analyses. The results are displayed in the Tab. 2 and show correlation coefficients of potential determinants with all characteristics. Lag_{T1} is missing, because of no significant relationship with examined determinants.

As shown in Tab. 2 H1 hypothesis is not confirmed. Despite significant relationship is proven (at a significance level of 5 %) for the negative relationship between GFCF (and productivity) and the rate of decrease of employment levels in recession phase ($\%F_{1r}$). It can be assumed that the productivity and GFCF slows down the speed of employment level decline and so that both have good impact to RER. Hypothesis H2 is confirmed (at a significance level of 5 %) for all analysed determinants (Percentage of innovating enterprises, Total R&D expenditures, Number of employees working in R&D). In addition, two determinants (Total R&D Expenditures, Number of employees working in R&D) have positive influence to another characteristic of resilience – it postponed impacts of the crisis to region (positively correlates with Lag_{P1}). Hypothesis H3 is confirmed (at a significance level of 5 %) only for “Highest educational attainment – University”. The analysis revealed positive correlation between percentage of people with university level of education and $\%CH_{T1}$ (growth of employment measured between first trough (minimum) and the end of time series in 2013Q3). Hypothesis H4 is not confirmed.

Tab. 2: Results of correlation analysis - Spearman's coefficient (significant values are bold)

Pillars of RER	Potential determinants of RER	$\%F_1$	$\%R_1$	$\%CH_{T1}$	Lag_{P1}	$\%F_{1r}$	$\%R_{1r}$	$\%CH_{T1r}$
Regional Economic Performance	GDP per capita (at current market prices)	-0.248	-0.500	0.385	0.143	-0.490	-0.286	0.314
	Labour productivity (GDP at current market prices per employees)	-0.024	-0.643	0.099	-0.066	-0.758	-0.405	0.191
	Gross fixed capital formation per capita (GFCF)	-0.182	-0.262	0.376	0.138	-0.736	-0.476	0.358
Innovation Activity and R&D	Percentage of innovating enterprises	-0.262	-0.095	0.688	0.290	-0.442	-0.167	0.609
	Total R&D expenditures	-0.125	-0.310	0.662	0.568	-0.015	-0.310	0.354
	Number of employees working in R&D	-0.178	-0.429	0.697	0.794	0.055	-0.190	0.411
Human Capital	Highest educational attainment – Compulsory	0.209	0.357	-0.626	-0.346	0.266	0.048	-0.538
	Highest educational attainment - Secondary vocational	0.229	0.311	-0.709	-0.702	0.150	0.120	-0.430
	Highest educational attainment - Secondary general with GCSE	0.121	-0.333	0.090	0.111	-0.160	0.024	0.147
	Highest educational attainment – University	-0.223	0.024	0.907	0.625	-0.042	0.096	0.629
Labour Market	Economic activity level	0.231	0.310	-0.132	-0.488	0.016	0.429	0.055
	Unemployment rate	0.049	0.214	-0.302	0.120	-0.016	-0.048	-0.231

Source: authors

Evaluated hypotheses proved the RER pillars relevance. Above mentioned “less resilient” regions are among those, that had in the year 2008 the lowest Human Capital level in the Czech Republic and also not so good situation from view of Economic Performance and Innovation and R&D activities.

Final results discussion

The paper informs about the basic definitions of the Regional Resilience concept. It also specifies characteristics used for the regional resilience measurement. On the basis of the common data sets there are designed four pillars of the regional resilience. The analytical part of the paper evaluates four hypotheses. Two of them are proved to be true, two are not confirmed. All the analyses confirm the relevance of the designed RER pillars.

Limits of the presented results are obvious. The limited available datasets are completed with the reality that only one shock was researched. The further research would spread the indicator sets and also enrich the research attitude with the non-economical point of view. There are lot of historical gaps in the modern history that would be involved, e.g. political changes, nature disasters... The issue Regional development is still at the beginning of its development. Upcoming realizations into the practical political and social-economic would show practical benefits of this explanation framework.

Literature

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Trh práce v ČR 1993-2011* [online]. 2012 [cit. 2012-08-30]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/p/3103-12>>.
- [2] DAWLEY, S. Towards the Resilient Region? In *SERC Discussion Paper* [online]. 2010, č. 53 [cit. 2012-10-20]. Dostupné z: <<http://eprints.lse.ac.uk/33523/1/sercdp0053.pdf>>.
- [3] FOSTER, K. A. *A Case Study Approach to Understanding Regional Resilience*. Working Paper 2007–08, Institute of Urban and Regional Development, University of California, Berkeley, [online]. 2007, s. 41 [cit. 2012-09-14]. Dostupné z: <<http://www.iurd.berkeley.edu/publications/wp/2007-08.pdf>>.
- [4] GUNDERSON, L. H., HOLLING, C.S. *Panarchy: understanding transformations in human and natural systems*. Washington, DC: Island Press, 2002, xxiv, s. 507. ISBN 15-596-3857-5.
- [5] HILL, E.; WIAL, H.; WOLMAN, H. *Exploring regional economic resilience*, Working Paper, Institute of Urban and Regional Development, No. 2008,04, [online]. 2008, s. 22 [cit. 2012-09-15]. Dostupné z: <<http://hdl.handle.net/10419/59420>>.
- [6] HOLLING, C. S. Resilience and stability of ecological systems [online]. In *Annual Review of Ecology and Systematics*, Volume 4, pp. 1-23. 1973, s. 22. [cit. 2012-09-02] Dostupné z: <<http://webarchive.iiasa.ac.at/Admin/PUB/Documents/RP-73-003.pdf>>.
- [7] KOUTSKÝ, J., RUMPEL, P., SLACH, O. a kol. *Profilace měkkých faktorů regionálního rozvoje jako nástroj posilování regionální odolnosti a adaptability. Certifikovaná metodika Ministerstva pro místní rozvoj*. [online]. 2012. s. 50. [cit. 2012-9-09] Dostupné z: <<http://zam.uur.cz/Rohrerova/Certifikovane-metodiky/10-Koutsky-WD-61-07-1.pdf>>.
- [8] KRAFT, J. a kol., *Východiska z krize. Cesty zmírnění negativních efektů hospodářské krize v ČR*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. ISBN 978-80-7372-787-1.
- [9] KRAFTOVÁ, I., APPLOVÁ, P. Variabilita ve tvorbě bohatství: Ekonomický rozvoj a management regionů. In *Sborník recenzovaných příspěvků Mezinárodní vědecké konference Hradecké ekonomické dny 2013* [online]. 2013, s. 329-328. ISBN 978-80-7435-249-2. [cit. 2013-10-04] Dostupné z: <http://fim.uhk.cz/hed/images/Sbornik_2013_dil_1.pdf>.
- [10] MARTIN, R., GARRETSEN H., FINGLETON, B. Recessionary Shocks and Regional Employment: Evidence on the Resilience of U. K. Regions. *Journal of Regional Science*, vol. 52, no. 1, 2012, pp. 109–133. DOI: 10.1111/j.1467-9787.2011.00755.x.
- [11] PENDALL R, FOSTER K. A., a COWELL, M. Resilience and regions: building understanding of the metaphor [online]. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2010, s. 22. [cit. 2012-10-02] Dostupné z: <<http://cjres.oxfordjournals.org/content/3/1/71.full.pdf>>.
- [12] SIMMIE, J., MARTIN R. Evolutionary Approach to the Economic Resilience of Regions [online]. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2010, č. 3, s. 27-43. DOI: 10.1093/cjres/rsp029. [cit. 2012-10-02] Dostupné z: <<http://cjres.oxfordjournals.org/content/3/1/27.full.pdf+html>>.
- [13] SVOBODA, O. Hodnocení ekonomické odolnosti regionů soudržnosti [online]. In *Sborník Hradecké ekonomické dny 2013*. 2013, s. 252-257. ISBN 978-80-7435-249-2. [cit. 2013-10-04] Dostupné z: <http://fim.uhk.cz/hed/images/Sbornik_2013_dil_1.pdf>.
- [14] SÝKORA, L. Současný stav a nové trendy: kritické zhodnocení české v kontextu světové sociální geografie [online]. In *Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti 2010*, s. 3 [cit. 2012-09-15]. Dostupné z: <http://konference.osu.cz/cgsostrava2010/dok/sykora_teze_formatovano.pdf>.

This article was made thanks to the support of the student grant competition SGFES03 Science-research activity in the field "Economics and Management".

HODNOCENÍ DOPADŮ VYBRANÝCH PROJEKTŮ DOPRAVNÍ INFRASTRUKTURY NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ Z POHLEDU PROSTOROVÝCH NÁROKŮ

ENVIRONMENTAL IMPACT EVALUATION OF CHOSEN INFRASTRUCTURE TRANSPORT PROJECTS WITH EMPHASIS ON APPROPRIATION OF LAND

ING. VILÉM PAŘIL

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: vilem@mail.muni.cz

Anotace

Následující článek je zaměřen na hodnocení dopadů vybraných dopravních projektů pozemních komunikací v České republice na životní prostředí s důrazem na problematiku záboru půdy. Jsou zde zkoumány především expresní koridory a cílem je určení možností jejich vzájemné komparace vzhledem k ostatním rozvojovým souvislostem expresní infrastruktury, především ve vztahu k poptávce. Zkoumány budou stávající dopravní tepny i plánované projekty, které vycházejí z dopravní sektorové strategie Ministerstva dopravy ČR.

Klíčová slova

dopravní infrastruktura, expresní doprava, dopady na životní prostředí, zábor půdy.

Annotation

Following article is aimed on environmental impact evaluation of chosen ground transport infrastructure projects in Czech Republic with emphasis on the appropriation of land. The subject of this article is to analyze express transport corridors and the objective is to identify opportunities of project comparison in the relation with the other development circumstances, e.g. in the relation with demand. Analysis includes both current transport projects and even planned projects that come from the long-term transport sector strategy from Ministry of Transport in Czech Republic.

Key words

transport infrastructure, express transport, environmental impact evaluation, appropriation of land.

JEL classification: Q51, R42

Úvod

Problematika výstavby dopravní infrastruktury je bezpochyby velmi důležitou a významnou částí národního hospodářství zajišťovanou či financovanou především veřejným sektorem. Je to právě z toho důvodu, že tento statek se velmi blíží naplnění kritérií nerivalitní spotřeby a nevylučitelnosti ze spotřeby, což je předpokladem pro identifikaci veřejného statku (Strecková, Malý, 1998:44-48). Avšak je nutné podotknout, že jednotlivé sektory dopravy i jednotlivé dopravní projekty není možné obecně považovat za čisté veřejné statky, neboť dle různých okolností jedno ze dvou výše uvedených kritérií nemusí naplňovat a lze je tak řadit spíše do kategorie statků smíšených. Tou částí dopravního sektoru, která je především ovlivňována veřejnou volbou prostřednictvím rozhodování napříč politicko-byrokratického procesu, je především výstavba, rekonstrukce a údržba či modernizace

(adaptace na nové technické či poptávkové požadavky) dopravní infrastruktury. Právě tato část dopravního sektoru je téměř výhradně financována veřejným sektorem. Při pohledu do zahraničí je pak zřejmé, že projekty na výstavbu dopravní infrastruktury realizované ve spolupráci se soukromým sektorem nejčastěji selhávají z důvodu chybného odhadu poptávky po dopravě či intenzity dopravy (Řežuchová, 2010:82-83, 90). Při zapojení soukromého sektoru do této oblasti tedy dochází k tržním selháním či lépe vyjádřeno k tržním nedokonalostem, neboť nejde prakticky o selhání tržního mechanismu, ale spíše jde o projev jeho imanentních vlastností či tendencí (Svoboda, 2007: 561-579). Je tedy možné předpokládat i do budoucna klíčovou roli veřejného sektoru v této oblasti. Předmětem tohoto článku z pohledu vymezení sektoru dopravy je především oblast expresní silniční infrastruktury, tedy síť rychlostních silnic a dálnic v České republice. Významnost fenoménu silniční dopravy lze snadno reflektovat jen při pohledu na výdaje do oblasti dopravní infrastruktury, které se mezi lety 2000 až 2011 pohybují mezi zhruba 18 až 68 mld. Kč ročně (v průměru 45 mld. Kč), při uvážení pouze dálnic, rychlostních silnic a silnic I., II. a III. třídy (MD, Ročenky dopravy, 2000-2011). Dalším důležitým faktem je skutečnost, že poměr investic do silniční dopravní infrastruktury vzhledem k výdajům na její opravy a údržbu se ve stejném období v průměru pohyboval v poměru 7:3, což mimo jiné vypovídá o tom, že investice do nové dopravní infrastruktury indukují další nezanedbatelné výdaje na opravu a údržbu těchto komunikací, s jejichž navýšením je nutné počítat i v následujících letech při tvorbě státního rozpočtu či rozpočtů krajských (v případě II. a III. tříd) a tyto výdaje navíc jsou navíc často mandatorního charakteru¹. S potřebou výstavby dopravní infrastruktury samozřejmě vznikají nároky nejen na veřejné rozpočty, které jsou explicitně vyjádřeny částkami investovanými do příslušných projektů, ale vedle těchto finančních dopadů samozřejmě mají jednotlivé projekty i další socio-ekonomické dopady např. na kvalitu podnikatelského prostředí (Viturka, Pařil, Tonev, 2012a:29) nebo dopady environmentálního charakteru. Právě dopady na vybranou environmentální komponentu jsou v tomto článku posuzovány. Sledovanou komponentou a předmětem z hlediska vymezení dopadů na životní prostředí je pak zábor půdy jako jeden z nákladů výstavby silniční dopravní infrastruktury, který zároveň postihuje jeden z téměř výhradně ireversibilních procesů, které jsou výstavbou způsobeny. Hlavním cílem tohoto článku je tedy nastínit možnosti komparace komparativního hodnocení projektů expresní silniční infrastruktury dle reálných či potenciálních dopadů na zábor půdy těmito projekty způsobený. K tomu je vhodné dodat, že hodnocení jednotlivých staveb podléhá procesu EIA, který je však velmi úzce zaměřený na jednotlivé stavby a neumožňuje tak jejich vzájemnou komparaci. Dokumenty strategického charakteru pak podléhají procesu SEA, který v podstatě vzhledem k rozsahu hodnocené agendy (např. Dopravní politika 2014 až 2020) má spíše obecnější charakter a vedle toho formuluje hlavní problémová místa (u nichž je hodnocení velmi konkrétní, nicméně nikoliv komparativní)².

1. Metodika hodnocení

Metodika hodnocení dopadů projektů dopravní infrastruktury vychází z několika zdrojů informací. Základním geografickým nástrojem potřebným ke zmapování nároků expresní silniční dopravní infrastruktury (dále jen D+R) je webový portál <http://geoportal.gov.cz>, ze kterého byla čerpána data o vedení jednotlivých projektů D+R z prostorového hlediska. Východiskem tohoto hodnocení je předpoklad, že pozemek pod sledovanou komunikací původně byl či stále je součástí zemědělského půdního fondu, bylo nebo je tedy možné tento pozemek využívat jiným způsobem užívání či jeho užívání za stanovených podmínek libovolně změnit. Metodika hodnocení pak spočívá v podstatě ve

¹ Při podrobnějším pohledu a posouzení výdajů do silniční dopravní infrastruktury ve dvou po sobě jdoucích obdobích, prvním od roku 2000 do roku 2005 a druhé období od roku 2006 do roku 2011, je zřejmé, že zatímco v prvním období se výdaje na opravy a údržbu v průměru pohybovaly okolo 8,9 mld. Kč ročně, ve druhém období to již bylo 15,55 mld. Kč ročně, což představuje nárůst o 6,65 mld. Kč. Pokud je vzato v potaz, že v prvním období se investovalo do silniční dopravní infrastruktury zhruba 122 mld. Kč (MD, Ročenky dopravy 2000 až 2011), pak lze říci, že každých 18,4 mld. Kč investic do dopravní infrastruktury v prvním období způsobilo navýšení ročních výdajů na její opravy a údržbu v následujícím období o jednu miliardu korun. Vezme-li se v úvahu, že výstavba kilometrového úseku nové dálnice se v ČR pohybuje zhruba od 350 do až téměř 850 mil. Kč, pak znamená výstavba zhruba 20 až 50 kilometrů dálnice budoucí zatížení státního rozpočtu o jednu miliardu korun.

² Např. u hodnocení SEA Dopravní politiky 2014 až 2020 byly vybrané jako projekty silniční infrastruktury s potenciálně největšími negativními dopady na veřejné zdraví následující projekty (SEA, Dopravní politika ČR 2014-2020 s výhledem do roku 2050, 2013): R35 (úsek Turnov – Úlibice), R43 (úsek Rozstání – Chornice) a R55 (úsek Bzenec – Mikulčice).

dvou níže srovnávaných přístupech. Základní přístup hodnocení vychází z vyhlášky 3/2008 Sb. Ministerstva financí o oceňování majetku, oceňovací vyhlášky. Dle této vyhlášky je momentálně evidováno v České republice 2 199 bonitně půdně ekologických jednotek v pěti různých třídách ochrany (dle zákona 334/1992 Sb. o ochraně zemědělského půdního fondu, část D), jejichž průměrná cena reflektující koeficienty tříd (dle zákona o ZPF) činí dle poslední novelizace výše zmíněné vyhlášky 15,88 Kč/m² (dle přílohy č. 22 k výše zmíněné vyhlášce). Další úprava této ceny pak reflektuje přílohu č. 23 této vyhlášky, která reflektuje oceňování těchto pozemků dle jejich polohy na katastrech významných národních, regionálních či mikroregionálních center³. Významným faktorem, který tedy ovlivňuje dopady jednotlivých projektů D+R z pohledu záboru půdy je poloha a umístění této komunikace ve vztahu ke katastrům obcí. Tato poloha pak může ovlivňovat výsledky při srovnání s pouhým absolutním vyjádřením záboru půdy ve fyzických ukazatelích (m² či ha). Z pohledu záboru půdy jsou zahrnuty nejen samotné komunikace, ale i k nim přiléhající pásma o šířce 2 metrů na každé straně komunikace, dále víceúrovňové křižovatky či dálniční sjezdy a v neposlední řadě také nároky související infrastruktury, tedy dálničních odpočíváků či benzinových stanic.

Rozšířený druhý metodický přístup využitý v tomto článku vychází z přístupu hodnocení kritéria udržitelnosti (Viturka, Pařil, Tonev, 2012b:254), ale je navázán na výše zmíněný zákon o ZPF (část B). V tomto přístupu je tedy zohledněno, zdali u jednotlivých projektů D+R dochází ke stykům, respektive územním kolizím s přírodně významnými lokalitami, přičemž za kolizní pásmo je považováno pásmo do vzdálenosti 500 metrů od okraje komunikace, což je vymezení respektující hlukové znečištění (Viturka, Pařil, Tonev, 2012a:31-32). Území zahrnutá v tomto druhém přístupu zahrnují především území chráněná dle zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, dále zákona č. 254/2001 o vodách (vodní zákon), a dále zahrnuje i území významná z mezinárodního pohledu - především území vymezená organizací UNESCO jako biosférické rezervace a geoparky, a dále území vymezená Ramsarskou úmluvou jako významné mokřady (v ČR přijata jako Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí 396/1990 Sb.). Z pohledu zákona o ochraně přírody a krajiny byly hodnoceny kolizní úseky se zvláště chráněnými územími velkého i malého rozsahu, dále území zahrnutá do Nature 2000, tedy evropsky významné lokality a ptačí oblasti. Z pohledu vodního zákona pak byly hodnoceny kolizní úseky s chráněnými oblastmi přirozené akumulace vod a ochranná pásma vodních zdrojů (zdrojem pro zmapování této komponenty významných území byl informační portál <http://heis.vuv.cz>). V jednotlivých kolizních úsecích pak byla cena půdy násobena koeficientem ekologické váhy (zohledňujícím také nezastavěnost daného území v územním plánu). Byly tedy posuzovány následující typy lokalit: národní přírodní rezervace a jejich ochranná pásma (ekologická váha 20), národní přírodní památky a jejich ochranná pásma (ekologická váha 20), přírodní rezervace a jejich ochranná pásma (ekologická váha 15), přírodní památky a jejich ochranná pásma (ekologická váha 15), chráněné krajinné oblasti (ekologická váha 15); z hlediska Nature 2000 pak evropsky významné lokality (ekologická váha 15), ptačí oblasti (ekologická váha 20); chráněné oblasti přirozené akumulace vod (ekologická váha 10), ochranná pásma vodních zdrojů (ekologická váha 10); z hlediska mezinárodní ochrany pak ramsarské mokřady (ekologická váha 20), UNESCO biosférické rezervace (ekologická váha 20) a Geopark UNESCO (ekologická váha 10). Zohlednění finanční hodnoty pak lze identifikovat i jako přínos do analýzy výnosů a nákladů, která je v oblasti dopravy využívána např. i při rozhodování o prostředcích z operačních programů (Halámek, 2011:95).

2. Výsledky hodnocení

V následující části jsou zachyceny souhrnné nejvýznamnější výsledky tohoto hodnocení. V tabulce č. 1 jsou zachyceny celkové nároky jednotlivých projektů D+R na zábor půdy z pohledu absolutního

³ Pro území hlavního města Prahy je tedy uplatňován koeficient 6,6, pro obce s ním sousedící koeficientu 3,8 a pro obce do vzdálené do 7 kilometrů pak 2,4; dále pro Brno a Ostravu je uplatňován koeficient 4,2, pro sousedící obce 2,6 a pro obce do okolí 5 km pak 1,8; pro Plzeň a Liberec je uplatňován koeficient 3,4, pro sousedící obce 2,2 a pro obce do vzdálenosti 4 km koeficient 1,6; další kategorií jsou obce mezi 50 a 100 tis. obyvateli, pro které je uplatňován koeficient 3,0, pro sousedící obce 2,0 a pro obce vzdálené do 3 km pak koeficient 1,5; další zohledněnou kategorií jsou regionální centra odpovídající významnějším bývalým okresním městům s velikostí 25 až 50 tis. obyvatel, pro které je uplatňován koeficient 2,6 a pro obce s nimi sousedící pak koeficient 1,8; posledními zohledněnými kategoriemi jsou obce s 10 až 25 tis. obyvateli (koeficient 2,2), obce s 5 až 10 tis. obyvateli (koeficient 1,8) a obce se 2 až 5 tis. obyvateli (koeficient 1,4).

dopadu celkového dopadu na tuto komponentu, který je vyjádřený v hektarech. Ve sloupci „plocha-realizace“ jsou zobrazeny nároky částí projektů již realizovaných nebo projektů ve výstavbě. Ve sloupci „plocha-plán“ jsou pak reflektovány nároky plánovaných projektů D+R a ve sloupci „plocha-celkem“ jsou dopady potenciálně dokončených projektů D+R. Druhá část tabulky č. 1 pak zachycuje celkové náklady na zábor půdy, přičemž je opět respektováno rozdělení na projekty realizované či v realizaci, projekty plánované a na potenciálně dokončené projekty. V této části tabulky jsou uvažovány dvě varianty finančního ohodnocení. První z nich, tzv. „minimální varianta“, přesně reflektuje metodiku popsanou výše. Druhá, tzv. „maximální varianta“ pak reflektuje předpoklad nezastavěnosti území z přílohy B zákona o ZPF (tedy navýšení ceny koeficientem 5).

Tab. 1: Zábor půdy způsobený projekty D+R a jeho potenciální hodnota z pohledu ZPF

Projekty D+R	plocha - realizace (ha)	plocha - plán (ha)	plocha - celkem (ha)	Min. náklady - realizace (mil. Kč)	Max. náklady - realizace (mil. Kč)	Min. náklady - plán (mil. Kč)	Max. náklady - plán (mil. Kč)	Min. náklady - celkem (mil. Kč)	Max. náklady - celkem (mil. Kč)
D1	1 806	70	1 876	596	2 981	21	104	617	3 085
R1	291	155	446	260	1 298	141	706	401	2 004
D2	256	0	256	75	375	0	0	75	375
D3-vV	78	490	568	22	111	104	518	126	629
D3-vZ	78	513	591	22	111	110	551	132	662
R4	215	130	345	83	415	25	124	108	539
D5	776	0	776	200	1 001	0	0	200	1 001
R6	383	264	647	130	648	58	289	187	937
R7	222	132	354	66	328	30	150	95	477
D8	426	0	426	104	520	0	0	104	520
R10	329	0	329	106	528	0	0	106	528
D11	393	199	592	113	566	54	272	168	839
R35-vJ	475	535	1 011	141	704	109	546	250	1 250
R35-vS	475	520	996	141	704	104	522	245	1 225
R35-vSS	446	548	994	135	675	112	559	247	1 234
R43	18	231	250	10	48	58	292	68	340
R46	168	0	168	49	247	0	0	49	247
R48	265	42	307	71	353	18	90	89	443
R49	0	183	183	0	0	42	209	42	209
R52-vV	0	39	39	0	0	16	80	16	80
R52-vZ	65	103	168	12	62	25	126	37	187
R55	85	270	355	23	115	72	358	95	473
R56	107	0	107	58	288	0	0	58	288
R63	21	0	21	6	31	0	0	6	31

Zdroj: www.geoportal.gov.cz, přílohy č. 22 a 23 k vyhlášce č. 3/2008 Sb., část B a D zákona 334/1992 o ochraně ZPF, vlastní zpracování

V tabulce č. 2 je zobrazeno pořadí jednotlivých projektů z pohledu záboru půdy a z pohledu jejího finančního ocenění (kde platí, že čím nižší je pořadové číslo, tím nižší jsou potenciální náklady). Řada výsledků je samozřejmě očekávatelná, neboť jsou hodnoceny celkové nároky, a tedy cena je jednoznačně ovlivňována celkovou délkou dané komunikace (kromě jiného), nicméně naproti tomu jsou u několika projektů zahrnuty i jednotlivá nejdůležitější variantní řešení, která zobrazují jejich potenciální náklady na zábor půdy⁴.

⁴ Z tohoto pohledu jsou nejzajímavějším projekty R52 (varianta východní – vV a varianta západní – vZ), D3 (varianta východní – vV a varianta západní – vZ) a R35 (varianta superseverní – vSS, varianta severní – vS a varianta jižní – vJ).

Tab. 2: Pořadí projektů dle nároků na zábor půdy - celkové nároky dokončených projektů

Celkové nároky /D+R	ZPF - plocha	ZPF - náklady	Celkové nároky /D+R	ZPF - plocha	ZPF - náklady
R63	1	1	R10	10	13
R52-vV	2	2	R4	11	14
R52-vZ	4	3	D3-vV	16	15
R49	6	4	D3-vZ	17	16
R46	5	5	D11	18	17
R56	3	6	R6	19	18
R43	7	7	D5	20	19
D2	8	8	R35-vS	22	20
R48	9	9	R35-vSS	21	21
R55	13	10	R35-vJ	23	22
R7	12	11	R1	15	23
D8	14	12	D1	24	24

Tab. 3: Pořadí projektů dle nároků na zábor půdy - plánované projekty

Plánované projekty /D+R	ZPF - plocha	ZPF - náklady	Plánované projekty /silnice	ZPF - plocha	ZPF - náklady
R52-vV	1	1	R43	10	10
R48	2	2	R55	12	11
D1	3	3	D3-vV	13	12
R4	5	4	R35-vS	15	13
R52-vZ	4	5	R35-vJ	16	14
R7	6	6	D3-vZ	14	15
R49	8	7	R35-vSS	17	16
D11	9	8	R1	7	17
R6	11	9			

Zdroj: www.geportal.gov.cz, přílohy č. 22 a 23 k vyhlášce č. 3/2008 Sb., část B a D zákona 334/1992 o ochraně ZPF, vlastní zpracování

Zřejmě zajímavější pohled na pořadí je pak zobrazen v tabulce č. 3, kde jsou uvažovány pouze plánované projekty D+R. Zde bezpochyby zajímavým výsledkem je umístění východní varianty R52 o 3 a 4 místa před západní variantu, kde navíc není zohledněna skutečnost, že při realizaci západní varianty bude nutné vybudovat dvoupruhový obchvat Břeclavi ze směru plánované R55. Při zvážení této skutečnosti bude při realizaci západní varianty realizován úsek třikrát delší než v případě východní varianty, a to i z pohledu záboru půdy, což koreluje s dalšími již konstatovanými pochybeními ze strany např. Nejvyššího kontrolního úřadu, Ekologického právního servisu či výzkumné společnosti Motran Research, zabývající se dopravním plánováním (EPS, 2006; NKÚ, 2008; Motran 2013). Dalším zajímavým výsledkem je projekt D3, kde jeho západní varianta z pohledu záboru půdy nepotvrzuje „šetrnost“ preferované varianty ŘSD oproti variantě východní. Problematika variant R35 je pak diskutována níže. U projektu R1 je patrný významný posun v umístění při zohlednění finanční hodnoty oproti ukazateli rozlohy (o deset míst). Tato skutečnost je evidentně způsobena metodikou hodnocení a polohou této stavby, která se nachází výlučně na území hlavního města Prahy či v obcích k ní bezprostředně přiléhajících.

V tabulkách 4 a 5 jsou pak uvedeny minimální a maximální varianty korespondující s výše popsanou metodikou, které vyčíslují potenciální či již realizované náklady na zábor půdy u jednotlivých projektů D+R při zohlednění kolizních úseků s výše popsanými přírodně cennými lokalitami z pohledu české legislativy, evropských směrnic i vybraných mezinárodních úmluv. V tabulce 4 jsou zachyceny celkové dopady potenciálně dokončených projektů D+R a jejich pořadí od nejmenšího zásahu po největší.

V tabulce 5 jsou pak uvažovány pouze projekty plánované a jejich vzájemné pořadí. Pozornost je vhodné věnovat opět variantním řešením. Postup rozšířenou metodikou potvrzuje předchozí výsledky jak u R52, tak u D3 (kde se v obou případech jeví východní varianta jako šetrnější). Naopak u R35 se pořadí mění a varianta severní ohodnocená v předchozí části nejlepším umístěním se dostává zohledněním přírodních lokalit až na poslední místo ze všech tří uvažovaných variant, přičemž za nejšetrnější z pohledu záboru půdy se v tomto případě jeví varianta jižní. Dalšími projekty, které se umísťují z hlediska celkových dopadů ve spodní části tabulky, jsou pak R43, R1, R6 a R55.

Tab. 4: Pořadí projektů dle celkových nároků na zábor půdy při zohlednění chráněných území

Projekty D+R	ZPF		ZCHÚ	CHOPAV	OPVZ	Celkem		Pořadí
	Min. náklady celkem (mil. Kč)	Max. náklady celkem (mil. Kč)	náklady celkem (mil. Kč)	náklady celkem (mil. Kč)	náklady celkem (mil. Kč)	CELKEM MIN.	CELKEM MAX.	
R63	6	31	17	0	0	23	48	1
R46	49	247	22	5	0	76	273	2
R56	58	288	11	0	0	69	299	3
R52-vV	16	80	222	63	10	311	375	4
R49	42	209	45	113	88	288	455	5
R48	89	443	61	0	4	153	507	6
R52-vZ	37	187	429	0	24	490	640	7
R7	95	477	92	83	1	272	654	8
R43	68	340	178	0	178	423	695	9
R4	108	539	132	0	66	306	737	10
D2	75	375	251	121	0	447	747	11
R55	95	473	422	103	98	718	1 097	12
D8	104	520	384	148	69	705	1 121	13
R10	106	528	200	255	145	706	1 129	14
D3-vV	126	629	268	214	164	771	1 274	15
D3-vZ	132	662	263	214	159	768	1 298	16
D11	168	839	200	150	175	693	1 364	17
D5	200	1 001	346	0	103	650	1 451	18
R6	187	937	618	228	80	1 112	1 862	19
R1	401	2 004	283	0	22	705	2 308	20
R35-vSS	247	1 234	872	516	122	1 756	2 744	21
R35-vJ	250	1 250	790	604	103	1 747	2 747	22
R35-vS	245	1 225	879	661	128	1 913	2 894	23
D1	617	3 085	555	104	368	1 645	4 113	24

Zdroj: www.geoportal.gov.cz, přílohy č. 22 a 23 k vyhlášce č. 3/2008 Sb., část B a D zákona 334/1992 o ochraně ZPF, vlastní zpracování

Tab. 5: Pořadí plánovaných projektů dle nároků na zábor půdy při zohlednění chráněných území

Projekty D+R	ZPF		ZCHÚ	CHOPAV	OPVZ	Celkem		Pořadí
	Min. náklady plán (mil. Kč)	Max. náklady plán (mil. Kč)	náklady plán (mil. Kč)	náklady plán (mil. Kč)	náklady plán (mil. Kč)	CELKEM MIN. plán	CELKEM MAX. plán	
R48	18	90	52	0	0	70	142	1
R4	25	124	19	0	8	51	150	2
D1	21	104	0	52	0	73	156	3
R7	30	150	21	0	0	51	171	4
R52-vV	16	80	222	63	10	311	375	5
R49	42	209	45	113	88	288	455	6
D11	54	272	0	150	121	325	543	7
R52-vZ	25	126	429	0	0	454	555	8
R43	58	292	173	0	178	409	642	9
R1	141	706	0	0	0	141	706	10
R6	58	289	499	56	8	621	852	11
R55	72	358	422	103	64	661	948	12
D3-vV	104	518	268	214	131	716	1 130	13
D3-vZ	110	551	263	214	126	713	1 154	14
R35-vJ	109	546	328	399	59	896	1 333	15
R35-vSS	112	559	414	364	84	975	1 422	16
R35-vS	104	522	418	456	84	1 062	1 479	17

Zdroj: www.geoportal.gov.cz, přílohy č. 22 a 23 k vyhlášce č. 3/2008 Sb., část B a D zákona 334/1992 o ochraně ZPF, vlastní zpracování

Závěr

Závěrem tohoto příspěvku lze konstatovat několik zajímavých zjištění. Při hodnocení dopadů projektů silniční dopravní infrastruktury na vybranou environmentální charakteristiku, tj. v podstatě ireversibilní zábor půdy, lze uplatňovat přístup vyjádření tohoto dopadu prostřednictvím základních fyzikálních veličin (v tomto případě např. hektarů) nebo prostřednictvím finančního ocenění. Pokud je brána v úvahu pouze půda jako zdroj (u kterého se dále nerozlišuje jeho míra ochrany či významnosti), pak oba tyto dva způsoby hodnocení spějí k velmi podobným výsledkům, potažmo závěrům (s výjimkou např. projektu R1 ovlivněného prostorovým umístěním okolo Prahy). Zajímavými zjištěními je pak potvrzení problematičnosti některých variantních řešení (např. R52 či D3). Nicméně pokud je brána v potaz finanční hodnota tohoto faktoru reflektující jeho přírodní významnost či jedinečnost (dle míry ochrany), pak se tyto způsoby hodnocení určitým způsobem rozcházejí a spějí k odlišným výsledkům (viz např. variantní řešení R35). Na druhou stranu lze konstatovat, že obdobných výsledků by zřejmě bylo dosaženo v případě, že by se nevyužilo finančního ocenění, ale jednotlivé absolutní dopady ve fyzikálních veličinách by byly váženy stejnými koeficienty (vycházejícími ze současné legislativy), jakými byla ovlivněna dosažená finanční hodnota tohoto specifického nákladu výstavby expresních silnic. Vedle toho je také vhodné zmínit, že právě faktor záboru půdy a jeho zahrnutí do rozhodování o realizaci dopravních projektů nejen expresní silniční infrastruktury velmi silně koreluje s délkou těchto dopravních projektů, a tedy i s celkovými náklady na jejich výstavbu, respektive s jejich kapitálovou přiměřeností, která by měla být sledována i v oblasti veřejného sektoru, např. při rozdělování prostředků z operačních programů (Halámek, Opluštilová, 2010:215-223).

Literatura

- [1] Ekologický právní servis. *Případová studie – EIA - Dopravní infrastruktura, Rychlostní silnice R52 Pohořelice – Mikulov (Drasenhofen)*. 2006.
- [2] HALÁMEK, P., OPLUŠTILOVÁ, I. Kapitálová přiměřenost municipálních projektů financovaných z ROP JV. In *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 215-223. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [3] HALÁMEK, P. Aplikace CBA při implementaci OP v ČR. In *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s. 90-99. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [4] Ministerstvo dopravy ČR. *Ročenky dopravy 2000 až 2011*. Praha, 2011. [cit. 1. 4. 2013] Dostupné z: <<https://www.sydos.cz/cs/rocenky.htm>>.
- [5] Ministerstvo financí. *Vyhláška 3/2008 Sb. O oceňování majetku, oceňovací vyhláška, dle novelizace 450/2012 Sb.* Praha, 2013 [cit. 5. 4. 2013] Dostupné z: <<http://portal.gov.cz>>.
- [6] Ministerstvo životního prostředí. *SEA - Dopravní politika ČR 2014-2020 s výhledem do roku 2050*. Praha, 2013. [cit. 1. 4. 2013] Dostupné na webových stránkách informačního systému SEA, Agentura CENIA: <http://portal.cenia.cz/eiasea/detail/SEA_MZP141K>.
- [7] Motran Research, s.r.o. (2013). *Dopravní studie variant rychlostní silnice R55 a silničního spojení Brna a Vídně*. [cit. 15. 4. 2013] Dostupné z: <<http://www.motran.info>>.
- [8] Nejvyšší kontrolní úřad (2008). *Věstník NKÚ 2008, případ 08/26*, s. 191-204.
- [9] ŘEŽUCHOVÁ, M. *Fenomén Public – private Partnerships a poskytování veřejných služeb*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 176 s.
- [10] STRECKOVÁ, Y., MALÝ, I. a kol. *Veřejná ekonomie pro školu i praxi*. Brno: Computer Press, 1998. ISBN 80-7226-112-6, s. 214.
- [11] SVOBODA, F. Za obzor neoklasické ekonomie: Cesta k principům nové institucionální ekonomie. *Politická ekonomie*, 2007. vol. 55, no. 4, s. 561-579. ISSN 0032-3233.
- [12] VITURKA, M., PAŘIL, V. a TONEV, P. (2012a). Nová metoda komparativního hodnocení účelnosti projektů výstavby dopravní infrastruktury. *Urbanismus a územní rozvoj*, Brno: ÚÚR - MMR ČR, 2012, XV, č. 2, s. 28-34. ISSN 1212-0855.
- [13] VITURKA, M., PAŘIL, V. a TONEV, P. (2012b). Příspěvek k hodnocení společenských dopadů projektů výstavby expresních silnic. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. s. 250-256. ISBN 978-80-210-5875-0.

URBÁNNÍ ZELEŇ A JEJÍ VÝZNAM PRO RESILIENCI METROPOLITNÍCH OBLASTÍ

URBAN GREENERY AND ITS IMPORTANCE FOR METROPOLITAN AREA'S RESILIENCE

MGR. MICHAEL PONDĚLÍČEK

Vysoká škola regionálního rozvoje, s.r.o. | College of Regional Development

✉ Žalanského 68/54, 163 00 Praha, Czech Republic

E-mail: mpondelicek@gmail.com

Anotace

Příspěvek se zabývá problematikou urbánní zeleně v kontextu udržitelného regionálního rozvoje. Zvláštní důraz je kladen na vliv zeleně na resilienci metropolitních oblastí (jako jádrových územích regionů). Hodnocení udržitelnosti a resilience s sebou nese i poptávku po adekvátních indikátorech. Příspěvek zkoumá existující indikátory popisující kvalitu urbánní zeleně a jejich aplikace z hlediska udržitelnosti a resilience metropolitních oblastí a navrhuje nový - agregovaný „Indikátor obecné kvality zeleně“. Tento indikátor je v práci ověřen na vzorku 70 velkých a středních měst v ČR a je ověřena jeho vypovídací schopnost, a to i ve vztahu k probíhající klimatické změně a dalším faktorům rozvoje. Indikátor a jeho matematická konstrukce přináší nové informace o potenciálním vlivu zeleně a její využitelnosti v rámci zvýšení udržitelnosti metropolitního regionu a jeho resilience při klimatické změně i kvality života jeho obyvatel.

Klíčová slova

zeleň, resilience, metropolitní oblast

Annotation

The paper is focused on urban greenery questions in the context of sustainable regional development. The main focus is based on impact of greenery into metropolitan area's resilience. The resilience assessment brings also the necessity to have adequate indicators. The paper observe existing indicators whose describe the urban greenery quality and their applicability from the sustainability and resilience point of view in the metropolitan areas. There is designed a new aggregate "Indicator of common quality of greenery". This new indicator is evaluated on the set of 70 big and medium sized cities and towns in the Czech Republic. There is evaluated its validity and competence to describe sustainability, climate changes and other regional development's factors. The indicator and its mathematical construct bring new information about potential impact of urban greenery on sustainability and resilience as well as urban life quality (urbanity) in towns, cities and metropolitan areas.

Key words

greenery, resilience to climatic change, metropolitan area

JEL classification: Q56

Úvod

Problematika urbánní zeleně, její kvality a vlivu na kvalitu života, udržitelný rozvoj a resilienci metropolitních areálů při klimatické změně stojí poněkud paradoxně v současné době stranou zájmu odborné veřejnosti.

Podle dosavadních poznatků z mnoha zdrojů jsou stromy, parky a zelené plochy ve městech významným příspěvkem ke zlepšení vnitřního mikroklimatu města přispívají významnou měrou k jeho „pufrování“ tedy i stabilizaci a odolnosti k výkyvům různých extrémů. V krátkosti lze shrnout jen pozitivní vlivy zeleně na klima ve městě takto:

- přispívá k tlumení extrémních teplotních výkyvů (mrazy i suché teplo),
- udržuje půdní vlhkost a zejména ovzdušní vlhkost a tím podporuje příznivě mikroklima města,
- zvyšuje vsakovací schopnost půdy ve městech a zadržuje vodu,
- tlumí negativní vlivy města, zvýšenou prašnost, hlučnost i rozptyl některých plynů,
- vytváří vhodné prostředí pro další organismy uvnitř města včetně člověka.

Je logické, že všechny výše uvedené funkce urbáně zeleně se projeví plně zejména při hledání vhodného způsobu zvýšení resilience města na vlivy klimatické změny, která nepochybně a podle řady ukazatelů přichází (bez ohledu na to, jaké budou její aktuální i pozdější projevy, zejména z hlediska teplot a srážek na našem území). Pro větší urbanizovaná území, tedy metropolitní regiony, může být tato úloha zeleně klíčová, a to zejména pro zachování stávající density obyvatel nebo zachování socio-ekonomického spektra obyvatel měst a jejich metropolitních areálů.

Cílem práce je proto hledání skutečného významu urbáně zeleně z hlediska kvality života urbáně oblastí a jejich udržitelnosti a resilience na klimatickou změnu a odpověď na výzkumnou otázku zda se zezeň může skutečně stát praktickým indikátorem kvality života budoucnosti, jeho udržitelnosti a zvýšení resilience v metropolitním areálu.

Výzkumné metody

Práce vychází ze standardních výzkumných metod, které jsou rozděleny do následujících kroků:

1. Provedení analýzy zaměřené na existenci indikátoru hodnotícího význam urbáně zeleně z hlediska kvality života urbáně oblastí a jejich udržitelnosti a resilience.
2. Návrh metodického přístupu k hodnocení významu urbáně zeleně z hlediska kvality života urbáně oblastí a jejich udržitelnosti a resilience (tvorba indikátoru hodnotícího obecný vliv zeleně na urbáně prostředí).
3. Ověřování teoretických předpokladů v praxi.

Ve zkoumání převažovala metoda ověřování stanovených teoretických předpokladů v praxi, spojená se sběrem faktů pro potvrzení či vyvrácení (skutečnosti a funkčnosti) teorie o existenci obecného indikátorů k hodnocení významu urbáně zeleně z hlediska kvality života urbáně oblastí a jejich udržitelnosti a resilience.

Urbáně zezeň a zkoumání jejího impaktu na kvalitu života, udržitelnost a resilienci

Zezeň ve městech byla v české odborné literatuře komplexně pojednávána v pracích VÚVA již od 60. let 20. století, do vyššího stupně v plánování zezeň v okolní krajině i ve městě ji dovedla práce J. Kocourkové (1982), která zezeň uvnitř urbanizovaného prostoru považovala za součást kultury a zároveň za podmínku pro „úspěšné“ bytí člověka ve městě, kde podle průzkumu z 80. let 20. století průměrně člověk strávil až 78% času během roku. V současnosti toto procento pokleslo na 53% času (Vorel, 2006), ale ani to nesnižuje nijak význam zezeň ve městech.

Zezeň jako určitý faktor pohody v urbáněm prostoru figuruje ve více pracích, a to z hlediska jak psychologického, kdy zezeň podmiňuje zdravý duševní vývoj člověka a jeho prožívání života, tak i z hlediska medicínského, kdy zezeň ve většině případů působí pozitivně na regeneraci člověka při únavě, podporuje kvalitu zraku, ale i trávení, tělesnou teplotu a další činnosti lidského organismu (Trstenjak, 1984). Podobně pozitivně a poměrně rezolutně hodnotí přítomnost zezeň ve své práci i W. E. Barth, který v zezeň vidí zásadní stabilizační prvek pro rozvoj města (Barth, 1987).

Základní a z velké části i preferované prvky přírodní a polopřírodní zeleně dle původního charakteru krajiny jsou v městě přítomny na méně dostupných (historicky) nebo zachovaných místech (Míchal, Petříček, 1988) a jsou dány následujícími faktory:

- genezí urbanizovaného prostoru,
- stářím (historickým),
- členitostí původní krajiny a strukturou osídlení, a také
- tlakem biodiverzity (jinak sukcesním tlakem) (Hunter, 2007).

Doposud se práce ekologů (Hunter, 2007) koncentrují na poznání toho, jaký vliv má člověk na biodiverzitu a jak jí může (a to zejména ve městech a metropolitních areálech) negativně, anebo dnes i pozitivně, ovlivňovat. Prakticky ovšem neexistují studie, které by se zabývaly opačným problémem a tedy vlivem biodiverzity (zejména ve městě) na člověka. Podle dosavadních poznatků (Šilhánková, 2007) jsou suburbanizační tendence jedním ze zásadních faktorů snižujících kvalitu urbánního prostoru, jeho udržitelnost i resilienci, a to bez ohledu na kvalitu života okrajů metropolitních areálů, která již tak přistěhovalcům původně městských osob poklesla.

Existující indikátory hodnocení kvality v urbánním prostředí

Z hlediska udržitelného rozvoje měst i jejich resilience platí v obecné rovině, že by měl být vyrovnaný pilíř ekonomický, sociální i environmentální a od základu lze uvažovat, že zeleň ve městech je jistě součástí udržitelného rozvoje měst, jejich čtvrtí i jednotlivých budov.

Ve volné krajině byl vytvořen indikátor již na konci 80. let 20. století, který poměrně dobře vypovídá o souhrnné kvalitě prostoru v katastrálním území obcí, a to byl koeficient ekologické stability (dále jen KES) (Míchal, Petříček, 1988), který je na základě podkladů souvisle sledován cca od roku 1991 a uváděn i ve statistické ročence pro jednotlivá správní území sídel (použitelnost je jen v celých katastrech nebo správních územích obcí).

KES = plochy vyšší ekologické stability (ES = 3+) / plochy nižší ekologické stability (ES = 3-)

Vypovídací schopnost indikátoru KES spočívá zejména v tom, že dává možnost sledovat dlouhodobé trendy vývoje ploch zeleně, tedy ploch ekologicky stabilních ve správních území obcí, měst a jejich nejbližším okolí. Od samotného zrodu ovšem víme, že KES není ideálním indikátorem a že u něj hraje značnou roli umístění a zejména velikost katastrálního území, pro které je počítán, ale je v řadě prací stejně jako v této brán v úvahu jako jediný a s rozvinutým dlouhodobým sledováním (bez ohledu na změny metodiky výpočtu ze strany ČSÚ).

Na základě hodnoty KES se lze tedy poměrně rychle primárně zorientovat v tom, jaké kvality bude prostředí okolní krajiny okolo vybraného sídla a také lze uvažovat, jakého charakteru bude zeleň v těsném okolí a zejména uvnitř sídla. Z toho vyplývá, že koeficient ekologické stability by měl být v přímém vztahu k dále v textu uváděnému a vytvořenému indikátoru obecné kvality zeleně v urbánním prostoru, protože pomáhá naznačit kvalitu krajinného a přírodního prostředí v okolí sídla, a tedy i odhadnout případný tlak biodiverzity (potenciální sukcesní tlak v našem prostředí) z okolí sídla do vnitřních oblastí města, obce.

Kromě KES a některých pokusných či výzkumných aktivit nebyla kvalita nebo stav zeleně ve městech z hlediska percepce obyvatel nijak zvláště měřeno nebo sledováno a to, i když byly zkoumány různé podklady o této problematice, tak bylo možno konstatovat pouze, že:

- na indikátor kvality zeleně neexistuje obecná společenská objednávka;
- sledování kvality zeleně není ze zřejmých důvodů (zejména finančních) požadováno v rámci jakékoliv zákonné normy;

- kvalita zeleně ve městech je silně akcentována v Státním programu životního prostředí, ale nenavazuje na ní žádné nařízení vlády nebo jiná zákonná norma.

Indikátor obecné kvality zeleně ve městech

Na základě výše uvedených poznatků, studia literatury a vlastních praktických zkušeností byl navržen nový indikátor pro hodnocení potenciálních možností tvorby zeleně měst - „**Indikátor obecné kvality zeleně ve městech**“.

Jde o složený indikátor platný podle všeho celosvětově a primárně nastavený pro podmínky v ČR z hlediska okamžité použitelnosti a dostupnosti dat a současně i rozsahu vypovídací schopnosti. Indikátor ukazuje mj. na optimum nutné vynaložené péče o zeleň ve městech na základě předem stanovených parametrů pro Českou republiku se známými mezními hodnotami (mimo ČR podle jiných pramenů) a s dopočitatelnými a matematicky prezentovatelnými hodnotami indikátoru. Indikátor lze přepočítat i pro podmínky případné klimatické změny a tedy je možné se dostat k tomu, jakou péčí bude nutno o zeleň měst vynaložit, aby její stabilizační funkce pro prostředí města zůstaly zachovány anebo dokonce byly do budoucna posíleny.

Indikátor může v rámci srovnání řady měst stanovit poměrným způsobem (ve vztahu k mediánu), ve kterých městech se obecná kvalita podpory zeleně a jejích funkcí blíží optimu a kde je dokonce stav jednotlivých složek indikátoru nadprůměrný. Taková místa-města by tedy pro případnou resilienci na klimatickou změnu měla jednoznačně výhodnější podmínky.

Jako základní území, kde byl indikátor odvozen a primárně aplikován, byla Hercynská oblast [9] v ČR - oblast s největší rozlohou, kterou lze uvažovat jako základní oblast funkčnosti indikátoru pro jeho stávající verzi nastavené na podmínky v ČR. Při popisu Hercynské oblasti je nutno nezapomenout, že její klimatické optimum bylo v historické době v Evropě dosaženo několikrát a také k němu ekosystémy i aktivity Slunce (a nejen) dále směřují.

Indikátor je jako celek založen na faktu, že prostředí se skládá z většího množství navzájem se ovlivňujících gradientů (složek) prostředí, a to jak povahy biotické, tak povahy abiotické, které na druhy působí, dochází k interakci více faktorů mezi sebou a jejich účinek se v případě zeleně v některých polohách může násobit. Proto jsou součástí konstrukce indikátoru veličiny popisující základní faktory pro obecně pojatou zeleň ve městech.

Indikátor obecné kvality zeleně ve městech je složen z následujících faktorů - jednotek:

- **Údaje o nadmořské výšce** – dle biogeografické oblasti a umístění města, zde hraje roli i výškový rozdíl v jednotlivých částech města, někde hraje značnou roli údolní fenomén (např. Pražská kotlina). U umístění města dle klimatického pásu (logicky není řešeno v rámci ČR), ale lze použít základní geomorfologické členění – mezi nížinou a horami o výškách cca 150 m až 1000 m nadmořské výšky, prezentuje polohu sídla (města) z hlediska geomorfologického a výškového členění (základní parametr pro okresní města byl již zjištěn, viz dále). Nadmořská výška v ČR se pohybuje mezi 314 m n m výšky (odtok Labe z Čech) a 1602 m nm. výšky (Sněžka jako nejvyšší vrchol) a tím je nastaveno rozpětí tohoto faktoru (faktor nadmořské výšky F_{nmv}) pro ČR.

Aby byl údaj graficky prezentovatelný, bylo využito k otočení číselné řady na ose směrem vzhůru a odečtem získané hodnoty od hodnoty mezní (výšky Sněžky), protože pro výpočet bylo nutné, aby řada stoupala tak jako ostatní součásti indikátoru. Výsledná hodnota faktoru je získána jednoduchým odečtem od nadmořské výšky Sněžky ($1602 - x = F_{nmv}$). Získaná hodnota je pro grafické vyjádření na závěr převedena na dekadický logaritmus tedy $\log F_{nmv}$

- **Průměrné srážky (faktor průměrných srážek = F_{prs})** - území mezi srážkovým stínem a srážkovým maximem ČR, tedy mezi srážkami cca 400 mm/m² ročně (jak již bylo uvedeno – Poohří, Libědice) a cca 1700 mm/m² ročně (Bílý potok v Jizerských horách - údaje z databáze

ČHMÚ 2007). Získaná hodnota Faktoru je pro grafické znázornění na závěr převedena na dekadický logaritmus tedy $\log F_{\text{prs}}$.

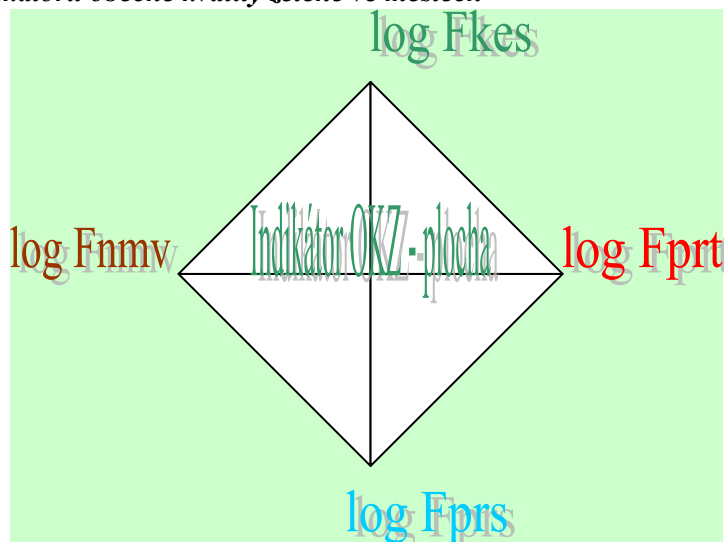
- **Průměrné roční teploty (faktor průměrné roční teploty = F_{prt})** reprezentované průměrem ročních teplot v jednotlivých měsících a zejména jejich rozložením dle terénních tvarů v okolí měst. Průměrné roční teploty se pohybují mezi 6,5°C až do 9,8°C v rámci regionů ČR a dle klimatických oblastí původně určených a popsáných E. Quittem (1971), teplotní změna a další jsou popsány v Atlasu podnebí ČR (2007). Získaná hodnota Faktoru průměrné roční teploty pro daná města je pro grafické znázornění na závěr převedena na dekadický logaritmus tedy $\log F_{\text{prt}}$.
- **Míra tlaku biodiverzity z okolí**, která může pro potřebu faktoru indikátoru (F_{kes}) být prezentována již v předchozím textu uvedeném a popsáným Koeficientem ekologické stability (KES), který je v číselných řadách dostupný ve Statistické ročence ČR, případně jsou jeho hodnoty dopočítat z hodnot velikostí pozemků v jednotlivých správních územích obcí. K_{ES} je jediným sledovaným ukazatelem diverzity dopočítatelným pro jednotlivá sídla ČR a nabývá hodnot od cca 0,01 do cca 4,3 podle kvality povrchů území a jejich polohy. Získaná hodnota Faktoru koeficientu ekologické stability pro daná města je pro grafické znázornění na závěr převedena na dekadický logaritmus tedy $\log F_{\text{kes}}$.

Návrh konstrukce indikátoru obecné kvality zeleně ve městech

Finální indikátor obecné kvality zeleně ve městech bude tak vyneseno pro aplikaci na vybraná města v České republice do čtyř na sebe kolmých os. Na osy lze takto umístit údaje z většiny sídel v ČR, indikátor má pak vypovídací schopnost o možnostech rozvoje zelených ploch s co nejvyšší efektivitou v klimatických podmínkách ČR. Indikátor takto stanovuje obecnou kvalitu zeleně ve městě na základě původních čtyř ukazatelů. Rozhodující úlohu v indikátoru hraje pravděpodobně koeficient ekologické stability (doplňkové šetření), skutečná klimatická změna v našich podmínkách je pak zejména vyjádřena změnou v distribuci a výšce srážek a také změnou průměrných teplot a měsíčních teplot, proto jsou velmi důležitými složkami indikátoru právě srážky a teplota. Resilience měst české republiky i obecněji v Evropě se tak jako v minulosti bude orientovat spíše na podporu udržitelného klimatu měst jako celku.

Nejsnazší úlohu při podpoře a rozvoji městské zeleně mají zpravidla v sídlech v okolí optimálních teplotních i srážkových průměrů v odpovídajících vegetačních oblastech a zejména s dostatkem dostupné přírodní nebo parkové zeleně.

Indikátor vytváří plochu mezi čtyřmi osami, na kterých jsou vyneseny logaritmizované hodnoty jednotlivých složek indikátoru. Celková a cílová hodnota indikátoru je tedy dána plošným obsahem výsledného čtyřúhelníku, tvořeného uvnitř čtyřmi pravoúhlými trojúhelníky.

Graf 1 Schéma indikátoru obecné kvality zeleně ve městech

Zdroj: vlastní konstrukce

Výpočet indikátoru obecné kvality zeleně ve městech

Pokud je indikátorem kvality zeleně ve městech vnitřní plocha čtyřúhelníku mezi čtyřmi vnesenými veličinami, pak indikátor je specifikován na základě předchozích matematických úvah jako plocha čtyř pravoúhlých trojúhelníků, v nichž hrají samozřejmě hlavní roli logaritmy zjištěných hodnot jednotlivých složek indikátoru. Celkový vzorec výpočtu Indikátoru obecné kvality zeleně ve městech (I_{OKZM}) vyjádřený matematicky pak vypadá následovně:

$$I_{OKZM} = \frac{1}{2} [(\log F_{kes} \cdot \log F_{prt}) + (\log F_{prt} \cdot \log F_{prs}) + (\log F_{prs} \cdot \log F_{nmv}) + (\log F_{nmv} \cdot \log F_{kes})]$$

Modelové ověření konstrukce a výpočtu indikátoru

Jak se chová a počítá v praxi daný indikátor, bylo ověřeno v rámci výpočtu modelových hodnot indikátoru pro soubor 70 středně velkých a velkých měst v rámci ČR na základě využití údajů Českého hydrometeorologického ústavu (roční průměrné srážky a teplota), Českého zeměměřického a katastrálního úřadu (nadmořská výška v systému Balt po vyrovnání) a Českého statistického úřadu (údaje o zelených plochách k dopočtu koeficientu ekologické stability K_{es}).

V rámci konstrukce indikátoru pro vybraný soubor měst bylo nutné použít další srovnání mezi městy z hlediska jednotlivých veličin tak abychom určili v tabulkách extrémy důležité pro srovnání výsledného koeficientu a také aby byl získán přehled o souvislostech mezi složkami indikátoru a jeho výslednou hodnotou.

Z experimentálního zjišťování hodnoty indikátoru bylo možno zjistit, že pro vybraných 70 měst v České republice nabývá indikátor hodnot (zaokrouhleno na 2 desetinná místa) mezi 3,83 (město Prostějov) až po hodnotu 6,86 (město Děčín). Tyto hodnoty indikátoru ukazují, jak mnoho je území města z hlediska obecné kvality zeleně udržitelné. Města Děčín a Prostějov jsou podle hodnoty indikátoru I_{OKZM} extrémem, kdy podle logiky a funkce indikátoru znamená, že v Děčíně bude nutno zeleň z hlediska spontánního růstu omezovat a i při omezení péče o ní nebude úbytek zeleně patrný. U města Prostějov bude pravděpodobná situace opačná, tedy, že město bez podpory pouliční, parkové i jiné zeleně ve městě a přilehlém okolí bude ztrácet svou urbanitu a spolu s tím bude klesat i kvalita života na jeho území a to zejména, pokud neporostou náklady na údržbu a rozšiřování ploch zeleně. Pokud hovoříme o extrémech, pak je nutno zmínit i medián (nebo průměr), který tvoří města Hradec

Králové a Tábor, což souvisí jednak se stabilním městským obyvatelstvem, strukturou města a také vhodnou geografickou polohou stvrzenou historií města jako takového.

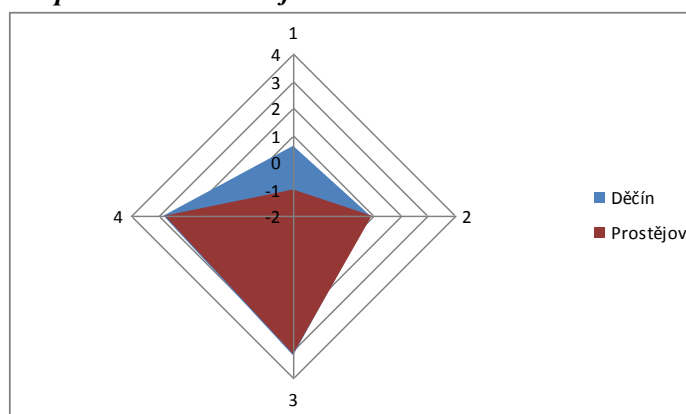
Tab. 1: Ukázka výpočtu Indikátoru obecné kvality zeleně pro vybraná města

	Město	KES	$\log F_{KES}$	\varnothing teplota vzduchu v °C	$\log F_{PRT}$	Nadmořská výška v m	$\log (1602 - \text{mm}) F_{NMV}$	\varnothing roční úhrn srážek v mm	$\log F_{PRS}$	I_{OKZM}
1	Benešov	0,8294	-0,0812	7,42	0,8704039	327	3,105510185	643	2,8082	5,562570063
2	Beroun	1,1409	0,05725	7,3	0,8633229	229	3,137670537	575	2,7597	5,787579321
3	Blansko	2,0607	0,31401	7,65	0,8836614	273	3,123524981	602	2,7796	6,296297372
4	Brno-město	0,6978	-0,1563	8,8	0,9444827	227	3,138302698	552	2,7419	5,496516878
5	Bruntál	1,5709	0,19615	6,3	0,7993405	546	3,023663918	580	2,7634	5,73572327
6	Břeclav	0,8954	-0,048	8,95	0,951823	159	3,159266331	489	2,6893	5,664296649
7	Česká Lípa	1,1381	0,05618	7,1	0,8512583	276	3,122543524	770	2,8865	5,940636245
8	České Budějovice	0,4617	-0,3356	7,4	0,8692317	384	3,085647288	645	2,8096	5,058351398
9	Český Krumlov	1,1059	0,04372	6,6	0,8195439	289	3,118264726	645	2,8096	5,73757764
10	Děčín	3,77	0,57634	7,3	0,8633229	141	3,164650216	641	2,8069	6,865057877

Zdroj: Vlastní konstrukce

Pro posouzení je uveden grafický výstup srovnání vybraných měst mezi sebou, a to Děčín x Prostějov.

Graf 2: Srovnání I_{OKZM} pro Děčín x Prostějov



Zdroj: vlastní konstrukce

Závěr

Indikátor obecné kvality zeleně I_{OKZM} je velmi jednoduše dopočitatelný pro města v ČR a současně má platnost zřejmě pro menší a střední města plošně v Evropě. Indikátor sděluje jaký potenciál zeleně má dané město, a to z hlediska jejího samovolného růstu a šíření, případně i nutné údržby. Potenciál zeleně ve městech ČR je mimo jiné jedním ze zásadních faktorů, které mohou zmenšit vliv klimatické změny na chod měst a popsat jak se změnil doposud rozsah podpory a rozvoje zeleně a jak je nutno ji dále uvnitř měst a aglomerací a případně změnit. Změna rozsahu a kvality zeleně ve městech v reakci na klimatickou změnu je prakticky rovná přímé podpoře resilience městského klimatu. *Klimatická změna je doložitelná ve městech zejména na základě kompletnosti místních dat o podnebí uvnitř města nebo aglomerace a také právě tam lze očekávat jeho její největší změny za posledních 20 let. Prostor a*

cesta pro dohady není otevřená, protože klimatické projevy jsou měřitelné a reagovat na ně lze zejména prevencí.

Udržitelný rozvoj měst i metropolitních areálů může být významně podpořen existencí odpovídající zeleně a zelených ploch pro jejich obyvatele i z hlediska estetického a sémantického (člověk vnímá zeď ve městě jako jeho součást, jak vyplývá z výzkumů).

Literatura

- [1] BARTH W.E. *Praktischer Umweltschutz*, Parey Hamburg-Berlin 1987. ISBN 3-490-13318-8.
- [2] FORMAN R., GODRON M. *Krajinná ekologie*. Praha: Academia, 1990.
- [3] HUNTER P., The Human Impact on Biological Diversity. How Species Adapt to Urban Challenges Sheds Light on Evolution and Provides Clues About Conservation. *EMBO Rep.* 8 (4), UK, 2007
- [4] KOCOURKOVÁ J. *Zásady a pravidla územního plánování*. Praha: VÚVA, 1982.
- [5] Kolektiv. *Atlas podnebí České republiky*. ČHMÚ a Vydavatelství Univerzity Palackého, 1. vyd., Olomouc, 2007.
- [6] MÍCHAL I., PETŘÍČEK V, (Eds.), *Metodické podklady pro bilanci významných krajinných prvků v krajích ČSSR a charakteristiky sosiekoregionů*, SÚPOP Praha 1988.
- [7] QUITT, E. *Klimatické oblasti Československa*. Brno: Studia Geographica, 1971
- [8] SKALICKÝ V., Regionálně fyto geografické členění. In Hejný, S. Slavík, B. *Květena ČSR I.*, Academia, Praha, 1988.
- [9] ŠILHÁNKOVÁ, V. a kol. *Suburbanizace - hrozba fungování (malých) měst*. 1. vyd.. Hradec Králové: Civitas per populi, 2007. 234 s. ISBN 978-80-903813-3-9.
- [10] TRSTENJAK A. *Ekološka psihologija*. TOZD Gospodarski vestnik v ČGP Delo, Kočevje, 1984
- [11] VOREL I., (aktualizace Balabánová, P., Kyselka, I.). *Pravidla územního plánování - C.5 Zelen*, Brno: ÚÚR, 2006 (aktualizace 2009), [cit. 2012-10-08] Dostupné z: <www.uur.cz>.

VYUŽITÍ SYSTÉMOVÉ DYNAMIKY V OBLASTI ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ: NA PŘÍKLADU ODPADOVÉHO HOSPODÁŘSTVÍ MĚSTA ZNOJMA

THE UTILIZATION OF SYSTEM DYNAMICS IN THE ENVIRONMENT: THE EXAMPLE OF WASTE MANAGEMENT FROM THE CITY OF ZNOJMO

ING. ET ING. STANISLAV ČURDA, PH.D.¹

ING. MICHAL PLAČEK, M.Sc.¹

ING. MILAN PŮČEK, MBA, PH.D.²

¹ Katedra ekonomie a veřejné správy | ¹ Department of Economics and Public Administration
Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo | Private College of Economic Studies in Znojmo
✉ Loucká 42, 669 02 Znojmo, Czech Republic
E-mail: placek@svse.cz

² Centrum pro sociální a ekonomické strategie | ² Centre for Social and Economic Strategies
Fakulta sociálních věd | Faculty of Social Sciences
Univerzita Karlova v Praze | Charles University in Prague
✉ Celetná 20, 116 36 Praha, Czech Republic
E-mail: milan.pucek@seznam.cz

Anotace

Cílem článku je využít nástroje systémové dynamiky pro rozvoj a řízení města, a to na konkrétním případě odpadového hospodářství Města Znojma (na problému nakládání s biodegradabilním odpadem – odhad produkce biodegradabilního odpadu). Druhým cílem je popsat vazby odpadového hospodářství na rozpočet města a provést benchmarking s městy se stejnou velikostí a strukturou odpadového hospodářství. K naplnění cílů byla provedena analýza dostupných zdrojů, byla vedena diskuze s odborníky k identifikaci hlavních faktorů ovlivňující produkci biodegradabilního odpadu. Byly použity tyto metody: analýza literatury a dostupných zdrojů, srovnávací analýzy (benchmarking), strukturované rozhovory s odborníky, objektivizace analýz, systémově dynamické modelování procesů. Výsledkem práce je kromě analyzovaných dat a provedených srovnání zejména diagram kauzálních vazeb, jež může sloužit jako základ pro vytvoření dynamického modelu a v také v neposlední řadě odpovědným činitelům města pro uvědomění si základních vazeb a kauzalit v extrémně komplexním systému jakým je odpadového hospodářství.

Klíčová slova

odpadové hospodářství, systémová dynamika, benchmarking, rozpočet

Annotation

This article deals with the utilization of system dynamics for the development and management of cities, with emphasis on the particular case of waste management in Znojmo (regarding the issue of management of Biodegradable waste – estimation of Biodegradable waste). The second objective is to describe the links between waste management and municipal budgets and to apply benchmarking to cities of similar size and with a similar structure of waste management. To meet the objectives, an analysis of available resources was provided and discussions were held with experts in order to identify the main factors influencing the production biodegradable waste. The following methods were used: an analysis of the literature and of the available resources, comparative analysis (benchmarking), structured interviews with experts, corroboration of the analysis, and system dynamic

modeling processes. The result of this work is an addition to the analyzed data and applied benchmarking, in particular the causal links diagram, that serve as a tool for city officials to be used for the realization of the fundamental links and causality within extremely complex systems such as waste management.

Keywords

waste management, system dynamic, benchmarking, budget

JEL classification: R1, R5, C1

1. Úvod

Obce v ČR mají ze zákona povinnost zajistit rozvoj svého území. Využití systémové dynamiky může obcím při zabezpečování rozvoje pomoci lépe pochopit situaci a potřebné vazby. Jako zakladatele systémové dynamiky můžeme označit J. Forrestera profesora na Massachusetts Institute of Technology (Forrester, 1989). Aplikaci systémové dynamiky v managementu se zabýval Peter Senge v knize pátá disciplína (Senge, 1994), zavádí kategorii systémového myšlení, kde se neklade důraz na matematické modelování, ale na pochopení celistvosti systému a vazeb mezi jednotlivými prvky a kauzalitami tohoto systému. Velmi komplexní popis podstaty aplikace této metody různé modely poskytuje Sterman, blíže viz. (Sterman, 2000) Pokud se zaměříme na aplikaci v oblasti municipalit, byla systémová dynamika poprvé aplikována v rámci implementace systému Balanced Scorecard ve městě Vsetín (Hušek, Šusta, Půček, 2006), na rozdíl od klasické BSC tak jak ji známe od autorů Kaplana a Nortona (Kaplan, Norton, 2001), se jednalo rozšíření modelu na tzv. 3. generaci BSC. Bylo vytvořeno několik modelů, například model populace města Vsetín, model pracovního trhu, bohužel tyto modely nebyly naplněny reálnými daty a použity pro reálnou aplikaci (Půček, Koppitz, Otrusilová, 2013). Pro účely teorie byly naplněny reálnými daty a testovány na to, jak jsou schopny vystihnout realitu až v roce 2013 (Půček, Koppitz, Otrusilová, 2013)). Hlavní přínos dynamických modelů lze shrnout do následujících bodů: (1) systemizace myšlenkových pochodů, (2) usnadnění komunikace mezi lidmi, (3) výchova a výcvik, (4) predikce chování modelovaného systému, (5) experimenty, (6) pochopení reálného systému, (7) parametrické studie reálného systému, (8) náhrada za experimenty s reálným systémem (Burianová, 2007).

Výzkum se věnuje možnostem využití nástrojů systémové dynamiky v oblasti životního prostředí – konkrétně v oblasti nakládání s odpady. Náklady na hospodaření s odpady jsou velmi významnou položkou rozpočtu každého města. Průměrný náklad na občana za zpracování odpadů byl v ČR v roce 2011 912Kč. Podrobnější srovnání přináší následující tabulka:

Tab. 1: Srovnání vybraných nákladů na obyvatele s průměrnými náklady obcí velikosti 20 001 – 50 000 obyvatel v rámci kraje a ČR za rok 2011

Činnost	Náklady v Kč/obyvatel/rok		
	Znojmo	JM kraj	ČR
Náklady směsného KO	739,40	557	515
Svoz tříděných odpadů	143,60	106	145
Náklady na sběrný dvůr	203,70	104	98
Svoz odpad. košů	88,90	-	38
Náklady celkem	1 187,50	916	912

Zdroj: EKO-KOM a.s. Analýza odpadového hospodářství Města Znojma

Z tabulky vyplývají příčiny vyšších nákladů na občana ve Městě Znojmě v porovnání s Jihomoravským krajem a celorepublikovým průměrem v daných kategoriích. Velmi vysokých hodnot dosahují položky, jako jsou náklady na sběrný dvůr a náklady směsného KO.

Tato situace se samozřejmě promítá do celkových nákladů systému odpadového hospodářství, které mají vrůstající trend (2009 – 38mil., 2010 – 36 mil., 2011 – 40mil.),

Stejně zajímavým ukazatelem je výše dotace systému ze strany obce v porovnání s ČR. Do roku 2012 mohly obce stanovit podíl občanů na úhradě činnosti odpadového systému formou místního poplatku do výše 500Kč. Znojmo má tento poplatek na maximální úrovni, takže dominantním problémem je nákladnost celého systému. Tento závěr nám potvrzuje i tabulka porovnání nákladů na občana. Od roku 2013 mají obce možnost zvýšit místní poplatek až na 1000 Kč.

Tab. 2: Podíl dotace systému odpadového hospodářství na nákladech Znojmo vs ČR

	2009	2010	2011
Znojmo	51,53%	47,81%	53,3%
ČR	29%	28%	32%

Zdroj: EKO-KOM a.s., Analýza odpadového hospodářství Města Znojma

Pokud budeme zvažovat nákladovost systému a možné budoucí faktory, které mohou hrát roli při zvyšování nákladů, musíme bezpochyby zmínit zavádění sběru biologicky rozložitelného odpadu a možné navýšení poplatku za skládkování. Navýšení poplatku za skládkování je záležitost daná legislativou v horizontu let. Pokud se však zaměříme na problém biodpadu, je město nuceno učinit v poměrně krátké době rozhodnutí, jakým způsobem bude problém řešit a zvažovat možné dopady na celkové náklady systému.

2. Cíl a metody

Předmětem zkoumání této studie je analýza odpadového hospodářství Města Znojma s využitím nástrojů systémové dynamiky. Výzkumné cíle jsou následující: (1) Využití nástroje systémové dynamiky pro rozvoj a řízení města, a to na konkrétním případě odpadového hospodářství Města Znojma. (2) Druhým cílem je popsat vazby odpadového hospodářství na rozpočet města a provést benchmarking s městy se stejnou velikostí a strukturou odpadového hospodářství. Při naplňování výzkumných cílů byl použit mix normativní a nenormativní metodologie a jemu odpovídající výzkumné metody. Pozitivní metodologie byla použita zvláště při analýze a deskripci problému, při studiu zdrojů a analýze dat. Základní kritériální otázkou při tomto druhu analýzy je: „Co se stalo? Jaký je stav zkoumaného problému?“. Následně jsme se pokusili formulovat „nejlepší“ (optimální) řešení s ohledem na zvolená kritéria a omezující podmínky. Stavíme si normativní otázku: „Jaký výsledný cílový stav by byl vhodný (žádoucí) pro město?“. Empirickou bází pro danou analýzu bylo období roků 2009 až 2011, a to zejména z důvodu získání potřebných dat. Empirická analýza se opírá jak o sekundární tak i o primární data. V rámci výzkumu byly použity tyto metody: analýza literatury a dostupných zdrojů, srovnávací analýzy (benchmarking), strukturované rozhovory s odborníky, objektivizace analýz, systémově dynamické modelování procesů.

3. Výsledky

3.1. Odpadové hospodářství

V rámci výzkumu identifikovali autoři následující problémy, o kterých bude muset Město Znojmo v oblasti odpadového hospodářství rozhodnout: (1) Poplatek pro občany za biologicky rozložitelný odpad. (2) Jakým způsobem bude motivovat občany, aby odpad třídili a ukládali žádoucím způsobem. (3) Jakým způsobem bude Město službu pro občany zajišťovat. (4) Určení optimálního počtu nádob. (5) Určení předpokládaného množství biologického odpadu

Jak bylo uvedeno, znalost produkce biodpadů na území obce, jejich jednotlivé druhy a hmotnostní toky jsou zásadní pro vytvoření strategie nakládání s bioodpady, které jsou významnou součástí odpadového hospodářství obce. Vliv primárních dat na nastavení optimálního systému jak pro provoz, tak pro ekonomickou stránku věci je velmi významný.

Produkce bioodpadů v případě, kdy obec začíná vytvářet prvotní systém nakládání s nimi a nemá žádná historická data, se stávajícími metodami stanovuje velmi nedokonale a validita odhadů produkce v budoucnu je rovněž velmi nízká. Může se proto stát, že dojde k navržení a vytvoření systému, který následně nebude plnit očekávání a jeho provoz se bude muset následně měnit. Do jisté míry je to dáno i tím, že odhad produkce bioodpadů probíhá velmi povrchně a není proveden více metodami tak, aby došlo k vzájemné kontrole a následně k úpravě hodnot. Velmi často se jako zdroj bioodpadu berou pouze zdroje, které lze co možná nejsnadněji kvantifikovat, ale to neznamená, že představují majoritní část produkce. Zákonitě následují odchylky v množství produkce a tím i v hmotnostních a druhových tocích, což má vliv na ekonomiku koncového zařízení. Často dojde k odhadu veličiny bez zasazení do širších souvislostí.

Při tvorbě analýzy produkce bioodpadů pro město Znojmo - „Analýza potenciálu produkce odpadů - Biologicky rozložitelný odpad“ - byl použit nejčastěji využívaný model stanovením procentuální složky bioodpadů ve směsném komunálním odpadu. Velmi často je tato procentuální hodnota přejímána z různých studií a proto nemusí odrážet stav v navrhovaném území. V tomto konkrétním případě studie rovněž převzala cizí hodnoty. Na příslušné části studie je zřejmé, jak jsou tyto odhady produkce prováděny. Tento stav bude demonstrován na pasáži:

„4. Aktuální a budoucí produkce odpadů - Biologicky rozložitelný odpad z domácností“

Výňatek č.1 z analýzy: „Dle údajů ČSÚ (Zpráva „Produkce, využití a odstranění odpadu v roce 2010“) činilo množství směsného komunálního odpadu připadající na jednoho obyvatele ČR 317 kg, z toho největší část 71 % tvořil běžný svaz, 16 % tříděný odpad (sklo, papír, plasty) a 11 % objemný odpad. Celkové množství BRKO uloženého na skládky v roce 2010 činilo 1, 377 mil. tun, což je v přepočtu na obyvatele 131 kg, tedy o 19 kg více než byl cílový stav (za rok 2010 měl být snížen podíl uloženého BRO na skládky na 75 % hmotnostních ve srovnání s rokem 1995, což mělo být 112 kg). Místo požadovaných 75 % tak bylo uloženo 90 % množství roku 1995. Podíl BRKO v SKO činí aktuálně přibližně 40 – 60 % hmotnosti. Produkce SKO v posledních pěti letech mírně vzrůstá (přibližně o 2 – 3 % hmotnostní ročně), což je dáno zejména vzrůstající životní úrovní obyvatelstva. Přitom v některých letech dochází k udržení stavu z předchozího roku, což je dáno zejména zaváděním a rozšiřováním separovaného sběru některých odpadů (zejména obalů).“ (Pánská, 2012)

Komentář k výňatku č. 1: Je zřejmé, že jde o obecné sdělení, které se zájmovým územím nesouvisí, protože v rámci produkce směsného komunálního odpadu došlo v letech 2009 – 2011 k poklesu o 565 tun (což je o cca 8,5%). Pokud jsou data produkce směsného komunálního odpadu brána jako podklad pro odhad budoucí produkce, pak má studie opačný trend než je realita.

Výňatek č. 2 z analýzy: „Množství obyvatel je podle nejnovější střední prognózy ČSÚ na nejbližší léta možno považovat za přibližně konstantní. Složení SKO prochází v posledních letech vývojem, který je možno charakterizovat postupným zvyšováním podílu biologicky rozložitelných složek ze 40 % v roce 1995 až na 48 % v roce 2000, 54 % v roce 2010, 56 % v roce 2013 s předpokladem růstu až na 60 % v roce 2020. Zde zmíněné prognózy předpokládají, že nebudou zaváděny postupy, které by mohly výrazně snížit množství SKO a v něm obsažených biologicky rozložitelných složek. Jedná se o zavedení separovaného sběru BRKO vyplývající z novely zákona o odpadech. Z výše uvedeného vyplývá, že jako reálný podíl BRKO v SKO lze na úrovni celé ČR v současnosti a blízké budoucnosti brát v úvahu úroveň kolem 40 – 50 % hmotnostních.“ (Pánská, 2012)

Komentář k výňatku č. 2: Z této části je evidentní, že pro výpočet dojde pouze k upravení dat dle prognózy ČSÚ, která průměruje stav v celé ČR napříč různými typy aglomerací. Bohužel právě tento způsob odhadu produkce bioodpadů je nejčastější. Není možno řešit, které jednotlivé druhy bioodpadů jsou započítány do uvedených 40 – 50 % hmotnostních a tak ani nevíme, zda je s nimi možno v tomto konkrétním případě počítat. Tento nedostatek je zřejmý v kontextu další užívané metody, která je popsána níže a kde čistě „bioodpad“ představuje jen do cca 20 % ze směsného komunálního odpadu. Další využívaný způsob pro odhad množství produkce biologicky rozložitelného odpadu vychází z analýzy skladby komunálního odpadu. Zde již nalezneme podrobnější rozbor, kdy druhotné suroviny jsou vedeny samostatně a nenavýšují tak produkci. Rovněž se projevuje snaha postihnout různé typy aglomerací a tím i jejich specifika v množství produkce.

Jako základ pro výpočet (odhad) je počet obyvatel a hodnota roční produkce jednoho obyvatele. Pokud ale dochází pouze k převzetí této hodnoty, může dojít rovněž k chybě – jde totiž o průměrné hodnoty a pokud není proveden samostatný rozbor skladby komunálního odpadu, tak je třeba alespoň provést korekci na místní produkci komunálního odpadu.

Tab. č. 3: Zastoupení biodpadu v produkci smíšeného komunálního odpadu (kg/obyv./rok)

	Podíl látkových skupin v odpadu (kg/obyv./rok), průměrné hodnoty			
	Sídlištní zástavba velkých měst	Sídlištní zástavba menších měst	Smíšená zástavba měst	Venkovská zástavba
Bioodpad	28	25	27	12
<i>Celkem</i>	<i>156</i>	<i>130</i>	<i>156</i>	<i>198</i>

Zdroj: výsledky VaV/720/2/00

V případě města Znojma tedy docházíme díky popsaným metodám k dvěma různým závěrům:

Tab. 4: Varianta 1

Rok	Směsný komunální odpad	Biologicky rozložitelný odpad
2009	7235,858 t	2 894 t (40 % SKO) až 3 618 t (50 % SKO)
2010	6921,006 t	2 768 t (40 % SKO) až 3 461 t (50 % SKO)
2011	6670,852 t	2 668 t (40 % SKO) až 3 335 t (50% SKO)

Zdroj: roční hlášení produkce a nakládání s odpady

Tab. 5: Varianta 2

Produkce(kg/obyv./rok)	Počet obyvatel	Biologicky rozložitelný odpad
27	34 476	931 t

Hodnoty pro rok 2010 a celkový počet obyvatel – předchozí odhad totiž také využil jako výchozí celkovou produkci smíšeného komunálního odpadu.

Porovnání odhadu pro rok 2010 vypovídá, že druhý způsob udává hodnotu 33,6 % nebo 26,9 % ze způsobu prvního. Rozhodně tedy nelze mluvit o drobné statistické chybě.

Jak je patrné výsledky jsou diametrálně odlišné a je těžké se na jejich základě rozhodovat o tom, jak bude systém svozu a dalšího nakládání s bioodpady dimenzován. Pokud by byl systém budován zcela nově a výchozí hodnoty a produkce by byla určena druhým způsobem, došlo by nejspíše k výraznému poddimenzování kapacit. Pokud by na jejich vybudování byla využita dotace, další náklady by již neslo samo město.

Jako příklad finančního dopadu rozhodnutí na základě nesprávných dat lze uvést případ, kdyby město Znojmo zřizovalo zařízení pro nakládání s bioodpady na základě předpokladu úspor. Rozdíl mezi cenou, kterou město Znojmo platí za ukládání smíšeného komunálního odpadu na skládce a odstraněním bioodpadu na kompostárně je 710 Kč/t. Podle prvního modelu by očekávaná úspora při zřízení kompostárny představovala 1965 tis. Kč za rok (popř. 2457 tis. Kč/rok) dle dat z roku 2010. Pokud by byl pravdivý druhý způsob odhadu produkce, pak by úspora tvořila jen 661 tis. Kč/rok což je cca 1/3 popř. ¼ proti odhadu první metodou. Město Znojmo by tedy mělo vybudované předdimenzované zařízení, u kterého by byl problém naplnit jeho kapacitu a i návratnost investice by byla výrazně jiná než by byla prvotní očekávání.

U hodnocené analýzy produkce byl dán malý prostor tomu, že zadavatel uvažuje o zavedení systému jen pro určitou specifickou část bioodpadů. Jedná se o produkci bioodpadů z údržby soukromé zeleně. Je to dáno tím, že zadavatel disponuje zařízením, kde není v této době možno odstraňovat bioodpady ze smíšeného komunálního odpadu a v tomto smyslu se zvolená metodika odhadu jako podíl smíšeného komunálního odpadu jeví jako naprosto nevyhovující. Navíc plánovaný systém se týká pouze části města a tím by bylo nutné provádět další korekce výpočtu. K využití nepříliš vhodného

modelu došlo asi tím, že postup stanovení zdrojů bioodpadu a následná kvantifikace je poměrně náročná a to již v případě stanovení aktuální produkce.

Pro stanovení přesnějších hodnot by bylo vhodné vytvořit systém pro stanovení produkce, který bude odpovídat místním podmínkám (například zohlední různé druhy zástavby) a bude reflektovat i na další požadavky zadavatele. Specifické požadavky se mohou týkat jak zaměření se na produkci určitých druhů odpadů z důvodu již existujícího zařízení pro odstraňování odpadů nebo prognózu v delším časovém výhledu.

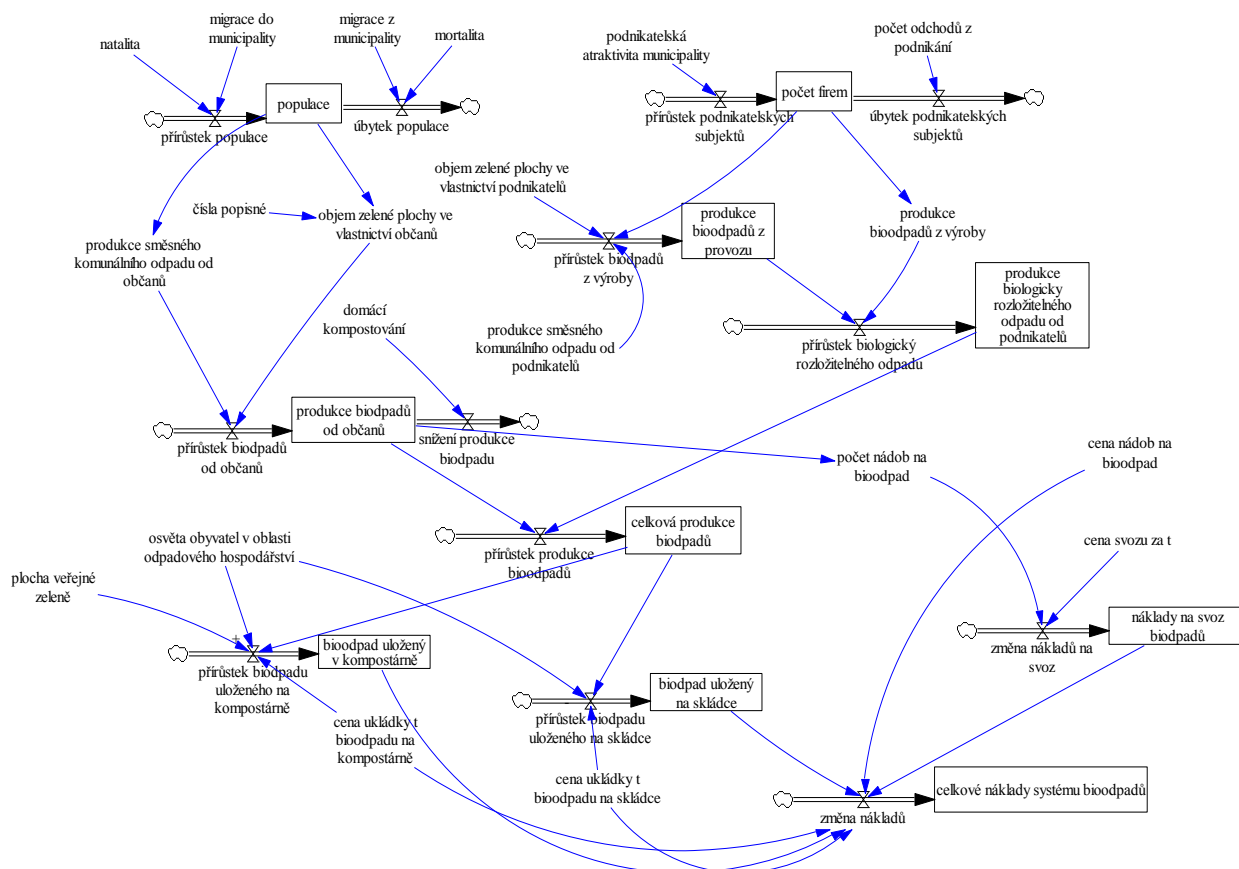
Pro vytvoření takového systému je třeba zmapovat jednotlivé zdroje a toky odpadů. Pro vytvoření odhadu v čase je pak nutné stanovit veličiny, které produkci ovlivňují a mohou se v čase měnit. U těchto hodnot pak najít trend vývoje a s touto veličinou následně kalkulovat. Systém by měl být vytvořen tak, aby se jednoduchým způsobem daly namodelovat různé varianty. To by umožnilo posoudit kvalitu jednotlivých systémů a případně jejich ekonomickou náročnost. Pro vytvoření takového modelu se již jako vhodná metoda využívající systémové dynamiky.

3.2. Využití systémové dynamiky

Při tvorbě modelu postupujeme následujícím způsobem:

- Definování problému – zde je nutné jasně definovat, co vlastně chceme modelovat a jaké cíle tím chceme dosáhnout. Modelování znamená určité zjednodušení reality, proto je nutné stanovit určité hranice modelu a rozhodnout o tom, které proměnné budeme modelovat.
- Definování systémových prvků modelu – je nutné definovat všechny jednotlivé části modelu, určit jednotky v jakých je zachytíme, úlohu v modelu např. konstanta, zásobárna, tok, parametr
- Mentální vyjádření modelu – velmi účinné je grafické znázornění modelů pomocí diagramu toků, nebo smyčkových diagramů, hlavním cílem této fáze je uvědomění si kauzalit a vlastností jednotlivých prvků modelu. Grafické vyjádření je běžná součást software zabývajícího se systémovou dynamikou a existují přesné konvence zápisu modelu.
- Formalizace modelu – zde se pokoušíme určit závislost jednotlivých proměnných a definovat rovnice modelu, snažíme se tedy popsat, jak se mění hodnoty stavových veličin X v čase t ($X(t)$ na hodnotu v čase $t+\Delta t$, tedy na $X(t+\Delta t)$, kde $t+\Delta t$ znamená nepatrně malou změnu v čase). Změny hodnoty stavových veličin můžeme popsat následovně: Diskrétními modely – čas rozdělíme na rovnoměrné intervaly délky Δt a výpočty provádíme pouze v těchto diskrétních intervalech, v bodech $t_n = t + n \cdot \Delta t$ počítáme hodnoty y_n zbytek aproximujeme. Alternativou jsou spojité modely – čas nelze rozdělit na diskrétní kroky, používáme diferenciální rovnice dx/dt – změna hodnoty proměnné v čase t . Samozřejmě lze také použít kombinace předchozích přístupů. Pro řešení diferenčních rovnic v modelech můžeme použít Eulerovu metodu $y_{n+1} = y_n + \Delta t * f(y_n, t)$, tato metoda skýtá omezení zejména při použití u modelů s vysokofrekvenčními oscilacemi. Další variantou je použití Runge – Kutta integrační metody (2. a 4. Řádu), což je sofistikovanější metoda aproximace, jež vyžaduje více operací, ale poskytuje přesnější výsledky. Tato metoda není vhodná pro modely s čistě diskrétními prvky, na čistě spojitých dosahuje lepších výsledků než Eulerova metoda. (Pelánek, 2011). Podrobnější matematickou intuici pro modelování např. v oblasti biologie lze nalézt například v (Ellner, Guckenheimer, 2006).
- Tvorba simulačního období – zde musíme určit délku období pro simulaci, časový krok, tj. jak často bude model provádět matematické výpočty a metodu integrace (Eulerova vs Runge Kutta)

Obr. 1: Systémově dynamický model nakládání s bioodpady ve Městě Znojmě



Zdroj: autoři

4. Závěr

Odpadové hospodářství je velmi komplexní systém. Důležitost kvalitního řízení tohoto systému v budoucnosti poroste, neboť s velkou pravděpodobností porostou také náklady na obsluhu tohoto systému a systém se bude měnit dynamičtěji než doposud. Což můžeme demonstrovat právě na řešení problému s bioodpady. Systémová dynamika nám tedy může pomoci efektivněji řídit systém odpadového hospodářství a vyrovnat se s náhlými změnami. Simulace různých variant vývoje systému umožňuje lépe vyhodnotit dopady rozhodnutí odpovědných zástupců města na systém a také na jeho náklady. Samozřejmě je nutné zmínit omezení, které nám použití systémové dynamiky přináší. Každý model znamená určitou míru zjednodušení reálného světa a není ani žádoucí, aby systém byl popsán do nejmenších detailů, neboť bychom se vystavili riziku, že pro přílišnou detailnost ztratíme přehled o nejvýznamnějších faktorech, jež ovlivňují systém. Výstupy z modelu nám spíše udávají základní intervaly hodnot, v nichž se při různých variantách vývoje můžeme pohybovat, než konkrétní čísla. Jedním z největších kladů systémové dynamiky je však efekt učení se. I přesto, že se nám ne vždy může povést připravit využitelný model, můžeme si alespoň pomocí smyčkového diagramu, který používáme pro grafickou část modelu, uvědomit komplexnost systému a ty nejdůležitější kauzality, které systém ovlivňují.

Literatura

- [1] BURIANOVÁ, E. *Simulace dynamických modelů s využitím metod systémové dynamiky*. ISKI, 2007 Využití operačních systémů a počítačových sítí v podpoře výučby inženýrských předmětů.
- [2] Český statistický úřad. *Produkce, využití a odstranění odpadů v roce 2011*, Český statistický úřad, Odbor statistiky zemědělství, lesnictví a životního prostředí, Praha, 2011.
- [3] EKO-KOM. *Analýza odpadového hospodářství Města Znojma*. EKO-KOM, Praha 2012
- [4] ELLNER, S. P, GUCKENHEIMER J. *Dynamic models in Biology*. Princeton: Princeton University Press, 2006. 326 p. ISBN 978-0-691-12589-3.
- [5] FORRESTER W.J. The Beginnings of Systems Dynamics. *The McKinsey Quarterly* 1995, Number 4
- [6] *Hlášení o produkci a nakládání s odpady 2009, 2010 a 2011 ve městě Znojmo*.
- [7] HUŠEK, Z., ŠUSTA, M., PŮČEK, M. *Aplikace metody Balanced Scorecard (BSC) ve veřejném sektoru*. Praha: Národní informační středisko pro podporu jakosti, 2006. 144 s. ISBN 80-02-01861-3.
- [8] KAPLAN S. R., NORTON P. D. *Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action*. Harvard Business School Press, 1996. ISBN 0-87584-651-3.
- [9] KOTOULOVÁ, Z., VÁŇA, J. *Intenzifikace sběru, dopravy a třídění komunálních odpadů*, výzkumný projekt VaV/720/2/00, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Ústav pro životní prostředí, 2003, Dílčí projekt 1 – Stanovení skladby komunálních odpadů, Praha, SLEEKO, 2003.
- [10] PÁNSKÁ, L. *Znojmo - Analýza potenciálu produkce odpadů - Biologicky rozložitelný odpad 2012*. Brno: GEOtest, srpen 2012.
- [11] PELÁNEK, R. *Modelování a simulace komplexních systémů*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5318-2.
- [12] PŮČEK, M., KOPPITZ D., OTRUSILOVÁ M. Practical use of the Dynamic Balanced Scorecard in the City. *Proceedings of the 17th. International Conference. Current Trends in Public Sector Research*. 1.st. Brno: Masarykova universita, 2013. 320s. ISBN 978-80-210-6159-0.
- [13] SENGE, P. *The Fifth Discipline: The Art and Practise of the Learning Organization*, Doubleday. New York, 1990. ISBN 978-0-385-26095-4.
- [14] STERMAN, J. D. *Business Dynamics: System Thinking and Modeling for a Complex World*. McGraw-Hill 2000, p. 982. ISBN 0-07-231135-5.

KONCEPT KVALITY ŽIVOTA V ROZVOJOVÝCH STRATEGIÍCH MIKROREGIONŮ JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

QUALITY OF LIFE CONCEPT IN DEVELOPMENT STRATEGIES OF MICROREGIONS OF THE SOUTH MORAVIAN REGION

MGR. JAROSLAV BIOLEK^{1,2}

MGR. IVAN ANDRÁŠKO, PHD.^{1,2,3}

RNDR. ONDŘEJ ŠERÝ¹

MGR. KAMILA KLEMEŠOVÁ¹

MGR. PAVLÍNA ZRŮSTOVÁ¹

DOC. RNDR. VÁCLAV TOUŠEK, CSC.^{1,2}

¹ Geografický ústav | ¹ Institute of Regional and Security Sciences
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | University of Pardubice
✉ Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic

E-mail: jaroslavbiolek@gmail.com geoganry@mail.muni.cz ondrej.sery@mail.muni.cz kamilak@mail.muni.cz
pzrustova@seznam.cz tousek@porthos.geogr.muni.cz

² Katedra geografie | ² Department of geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci | Palacký University Olomouc
✉ 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic

³ Geografický ústav | ³ Institute of Geography
Slovenská akadémia vied | Slovak Academy of Sciences
✉ Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, Slovak Republic

Anotace

Příspěvek zkoumá strategie rozvoje mikroregionů Jihomoravského kraje z hlediska konceptualizace kvality života. Kvalita života představuje klíčový koncept, který je v současnosti poměrně běžnou součástí strategií místního a regionálního rozvoje. Lze to dokumentovat také v případě strategicky plánovacích dokumentů na mikroregionální úrovni. Předkládaná studie analyzuje, na příkladu mikroregionů Jihomoravského kraje, jak je ve strategických dokumentech chápána kvalita života, jestli je vyjadřována explicitně, ke kterým strategickým cílům se vztahuje, jaké oblasti života jsou akcentovány apod. V závěru se zamýšlíme nad důsledky vágního a povrchního ukotvení kvality života ve strategiích rozvoje.

Klíčová slova

strategie rozvoje, kvalita života, mikroregion, Jihomoravský kraj, textová analýza

Annotation

The study investigates how quality of life is conceptualised within development strategies of the microregions from the South Moravian Region. Quality of life is the key concept that is currently the common part of local and regional development strategies. It can be documented in the case of strategic planning on a microregional level. The study analyses, on the example of the microregions from the South Moravian Region, how quality of life is interpreted in the strategic planning documents, if it is expressed explicitly, to which strategic goals it is related, which domains of quality of life are emphasised etc. In the conclusion, we consider the impacts of the superficial and vague use of quality of life concept in the development strategies.

Key words

development strategy, quality of life, microregion, South Moravian region, textual analysis

JEL classification: R58

Úvod

Strategické plánování regionů a měst patří k hlavním nástrojům rozvoje, kterými tyto územně-správní celky disponují. Podoba, úloha a aplikace strategií a programů rozvoje není přesně definována, respektive neexistuje jasný konsensus (což vychází i z faktu neukotvení v legislativě), jak by měly tyto dokumenty vypadat, jak by měly vznikat, jaká je jejich struktura, jaké jsou jejich cíle, jak by měly být implementovány apod. Zvláštní případ pak představují strategické dokumenty mikroregionů nebo dobrovolných svazků obcí, jež byly založeny za účelem dosažení společných cílů. Přestože je v zájmu těchto obcí spolupracovat, kooperace a koordinace společných cílů je značně obtížná a nezávadná. Důvodem nemusí být pouze absence vhodných nástrojů strategického rozvoje, ale i problémy související s jejich praktickou aplikací.

Jak potvrzuje následující analýza, součástí koncepcí rozvoje je často i relativně populární téma kvality života. Role této problematiky ovšem není ve strategickém rozvoji explicitně dána, ani jednoznačně chápána. Z povahy věci, vzhledem k široce pojímané konceptualizaci kvality života i rozvojových cílů, však vyplývá, že kvalita života je ve strategickém plánování často skloňována (např. v jednom z pilířů - plán zdraví a kvality života) a její zlepšení vnímáno jako cíl rozvoje mikroregionu. Nicméně, ať už je kvalita života ve strategických dokumentech a programech rozvoje uvedena jen implicitně, řadíme ji k hlavním konceptům (spolu s trvalou udržitelností), které by měly být při tvorbě strategií i jejich realizacích zohledněny. Jde totiž o komplexní koncepci, jejíž teoretický, metodologický i realizační potenciál by mohl zvýšit relevanci i praktickou aplikaci strategických dokumentů, stejně jako zájem veřejnosti o společenské dění a jejich participaci na věcech veřejných.

Podle Labounkové et al. (2009) je ze strany tvůrců strategie vyžadován aktivní a otevřený přístup k občanům vytvářející důvěru v respektování názoru veřejnosti a v ovlivnitelnost společenského dění v obci, který může poté zvýšit jejich pocit sounáležitosti s místní komunitou lidí i prostředím regionu. Otázkou však zůstává, do jaké míry se v tomto ohledu daří strategie rozvoje realizovat a zlepšovat kvalitu života obyvatel prostřednictvím jejich zapojení do strategicky-plánovacího procesu.

Uvedené poznatky představují základní východiska naší studie, která analyzuje vybrané strategie rozvoje mikroregionů Jihomoravského kraje z perspektivy konceptualizace a ukotvení kvality života v strategicky-plánovacím procesu. Vzhledem k tomu, že text je prezentován jako „working paper“, není jeho primárním úkolem podrobný rozbor strategických dokumentů a související problematiky, nýbrž vstupní textová analýza a interpretace uchopení kvality života ve vybraných dokumentech. Výsledky analýzy chápeme především jako příspěvek k diskusi, jež by měla být nápomocná při tvorbě, implementaci a realizaci strategií rozvoje regionů a obcí, zahrnujících komplexní problematiku kvality života.

Popis analýzy

Metodika našeho výzkumu má formu textové analýzy, jejíž nástroje jsou orientovány vzhledem k charakteru strategických dokumentů a konceptualizace kvality života. Jinými slovy, rozbor textů strategií rozvoje sleduje jejich metodologickou perspektivu, za jakým účelem je daná část vytvořena, co obsahuje a proč apod. (Aitken 2005). Zároveň je však kladen důraz na ukotvení kvality života v dokumentu, proto v první řadě obracíme pozornost na výskyt tohoto termínu v textu a dekonstruueme jeho kontextuální uchopení a spojení s dalšími termíny a koncepty.

Prostřednictvím jednoduchého rozboru tedy kriticky pohlížíme na vybrané strategie rozvoje mikroregionů a sledujeme, v jakých konotacích a významech je kvalita života chápána a zdali je o ní pojednáváno explicitně. V dalším bodě se zabýváme metodickým uchopením kvality života, tudíž analyzujeme, jakým způsobem jsou zkoumány životní podmínky v obcích mikroregionu a jejich percepce, resp. zdali je zohledněn i názor obyvatelstva a subjektivní hodnocení oblastí kvality života v mikroregionu. Následně rozebíráme uchopení kvality života ve strategické části rozvojových dokumentů, čili jestli je zlepšení kvality života jedním z pilířů či hlavních cílů rozvoje mikroregionu, zdali se jedná o holistickou koncepci kvality života, nebo je spojena pouze s některými oblastmi života, případně jestli a jakým způsobem je zajištěna participace občanů na realizaci akčního plánu.

Naši analýze bylo podrobena 16 veřejně dostupných strategií rozvoje mikroregionů Jihomoravského kraje (z celkového počtu 69 v současnosti evidovaných mikroregionů). Bohužel na tomto místě je třeba zmínit, že právě veřejná nedostupnost a netransparentnost strategií rozvoje představuje jeden z hlavních problémů, jehož důsledky se dále promítají do dalších oblastí nejen při realizaci akčního plánu strategií. I přes tyto nedostatky v následující části popisujeme a interpretujeme výsledky naší analýzy vybraných strategických dokumentů, přičemž se snažíme akcentovat důležité a explicitně uvedené body spojené s kvalitou života.

Výsledky analýzy

V první řadě bychom rádi zmínili některé základní informace o daných strategiích rozvoje. 15 z 16 zkoumaných dokumentů mikroregionů Jihomoravského kraje nese název „strategie rozvoje“, „strategický plán“, nebo „integrovaná rozvojová strategie“ (výjimku představuje svým zaměřením Plán péče a rozvoje Lednicko-Valtického areálu). Většina strategií vznikla před vstupem ČR do EU, nebo byla v následujících letech aktualizována. Pokud jde o samotné mikroregiony, jejichž analýzou se zabýváme (seznam v Tab. 1), lze konstatovat, že se většinou jedná o venkovské regiony s různým stupněm periferity. Některé z nich mají zřejmé centrum, což se projevuje i v jejich názvu (např. Moravskokrumlovsko, Mikulovsko, nebo Kuřimka), jiné ho spíše postrádají a jejich označení je založeno na jiné geografické charakteristice (např. mikroregion Dražanská vrchovina, nebo Moravský kras). Nejednoznačný způsob vymezení regionů na základě venkovských atributů představuje hlavní paradox přístupu k rozvoji venkova, ovlivňující i vlastní analýzu těchto oblastí a strategické plánování jejich rozvoje (např. Binek a kol. 2011, Hruška 2011).

Co se týče struktury vybraných strategických dokumentů, můžeme je rozdělit na dvě základní části, které jsou dále rozčleněny. První část se zpravidla nazývá analytická a většinou je chápána jako analýza mikroregionu a jeho přírodních a sociálně-ekonomických podmínek. Bohužel text, který je pokládán za analýzu, můžeme téměř ve všech případech považovat spíše za popis nebo profil mikroregionu, členěný dle určitých fyzicko-geografických a sociálně-ekonomických charakteristik (jen ve 3 případech se nazývá profil). SWOT, popřípadě problémová analýza, buď samostatně stojící, nebo připojená k deskriptivní části, sice shrnuje předchozí poznatky, na druhou stranu jako jediná část textu proniká hlouběji do podstaty problému objektivních podmínek kvality života v daných mikroregionech. Druhou významnou částí strategií rozvoje je pak strategický (návrhový) oddíl, který se rozděluje na různé fáze, dle následného postupu a konkretizace cílů. Tedy některé dokumenty obsahují pouze vize nebo návrh strategie, jiné rozvíjejí strategické cíle do akčních a realizačních plánů, nebo je skrze prioritní osy přetavují do konkrétních projektů. Z hlediska uchopení kvality

života nás však především zajímají vize, prioritní osy a strategické cíle a jejich konceptualizace v kontextu této problematiky.

Jak už bylo řečeno, analytická část má především deskriptivní charakter a popisuje objektivní podmínky k životu v obcích. Avšak co subjektivní vnímání a evaluace těchto podmínek obyvateli obcí mikroregionů? Jakým způsobem je zohledněna subjektivní dimenze kvality života ve veřejně dostupných strategických plánech? Pouze 2 strategie rozvoje berou v potaz názory místních rezidentů (první prostřednictvím ankety, druhá na základě dotazníkového šetření), u dalších 4 pak bylo realizováno dotazníkové šetření se starosty obcí mikroregionů. Zbývajícím 10 chybí jakákoli reflexe názoru obyvatel, ať už v otázkách vztahu k okolnímu prostředí, nebo postojů k cílům rozvoje regionu.

Pokud se blížeji podíváme na použití termínu kvalita života, jen ve 3 dokumentech nenalezneme ani zmínku o tomto pojmu. Na druhou stranu, i když většina dokumentů terminologicky operuje s kvalitou života, de facto žádná strategie neuchopuje kvalitu života komplexně do hloubky nebo jednotně konceptuálně. Je pravda, že v rámci některých strategií rozvoje můžeme pozorovat implicitní pojmání kvality života v kontextu obecného blaha, ani v těchto případech však nelze mluvit o pojetí komplexním a multidimenzionálním, na jehož potřebu jsme upozornili již v předcházejících studiích (např. Andráško et al. 2012). Zvláštní případ představuje *Strategie rozvoje mikroregionu Pernštejn*, v rámci které bylo provedeno dotazníkové šetření a jež právě v analytické části spojuje kvalitu života se spokojeností. Nicméně pokud se už píše o kvalitě života v popisné a analytické části, většinou se vztahuje ke dvěma širě pojatým doménám kvality života. První můžeme charakterizovat jako životní podmínky a zahrnuje životní prostředí a kvalitu bydlení, popřípadě infrastrukturu a občanskou vybavenost. Druhá doména se podle vymezení orientuje více na lidské zdroje a zdravotní péči, respektive se zabývá společenským a komunitním životem v obcích mikroregionu. Toto rozdělení je ovšem značně zjednodušující vzhledem k obtížnosti rozlišení jednotlivých oblastí mezi sebou. Kvalita života se tak často objevuje v nejrůznějších konotacích; v jednom dokumentu je kupříkladu zeširoka pojímána jako obecné blaho a zároveň odkazuje na kvalitu bydlení.

Tab. 1: Seznam veřejně dostupných strategií rozvoje mikroregionů Jihomoravského kraje

Název mikroregionu	Název dokumentu	Rok zpracování	Dostupné na:
Hustopečsko	Strategie rozvoje	2007	http://www.hornibojanovice.cz/hbsunny/2ud/pdf/strategierozvoje07.pdf
Podluží	Strategie rozvoje	2005	http://www.podluzi.cz/dokumenty/cat_view/24-dokumenty-regionu/67-strategie-rozvoje-regionu-podluzi/68-strategie-rozvoje-2005-2010
PORTA	Integrovaná rozvojová strategie	2002	http://www.regionporta.cz/index.php?typ=OBA&showid=38
Mikulovsko	Strategie rozvoje	2004	http://www.mikulovskoregion.cz/data/1656.pdf
Lednicko-valtický areál	Plán péče a rozvoje	1999	http://www.lva.cz/files/plan-pece-a-rozvoje-lednicko-valtickeho-arealu.pdf
Cezava	Strategie rozvoje	2002	http://www.region-cezava.cz/resources/upload/data/3_Strategie_rozvoje.pdf
Moravský kras	Strategický plán	1999	http://www.spolekmoravskykras.cz/region-moravsky-kras/plan-rozvoje/
Drahanská vrchovina	Strategický plán	2009	http://dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/SPUR_mikroregionu_Drahanska_Vrchovina_2009.pdf
Svitava	Strategie rozvoje	2008	http://www.svazeksvitava.cz/file.php?nid=440&oid=1246416
Moravsko-krumlovsko	Rozvojová strategie	2007	http://moravskokrumlovsko.cz/dokumenty/
Časnýř	Rozvojová strategie	2005	http://www.spolekmoravskykras.cz/create_file.php%3Fid%3D265+%&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=cz
Bzenecko	Integrovaná rozvojová strategie	2002	http://www.bzenecko.cz/dokument/strabz02.htm
Kuřimka	Integrovaná rozvojová strategie	2006	http://www.kurim.cz/cs/obcan/rozvoj-mesta/mikroregion-kurimka.html
Rakovec	Strategie rozvoje	2003	http://www.rousinov.cz/soubory/ostatni/mr_analyza.pdf
Mezihoří	Strategie rozvoje	2009	http://www.somezihori.cz/cze/rozvojova-strategie-so-mezihori-2007-2013-p712
Pernštejn	Strategie rozvoje	2007	http://www.pernstejsko.cz/obrazky2/Strategie_rozvoje%20Pernstein_FINAL.pdf

Zdroj: Vlastní zpracování, citováno 29/04/2013

Jisté rozdíly však lze pozorovat mezi pojetím kvality života v analytické a strategické (návrhové) části vybraných dokumentů. Lapidárně řečeno, v druhé části strategií se kvalita života častěji pojí s aspekty zdraví a sociálními hledisky. Mimoto je ve strategické části kvalita života v 5 případech uvedena explicitně jako hlavní pilíř nebo cíl rozvoje. Pokud je kvalita života chápána jako jeden ze základních cílů rozvoje, na jehož základě jsou vymezeny opatření a dílčí aktivity, vztahuje se opět k sociální a zdravotní péči, společenskému životu, rozvoji lidských zdrojů, službám, nebo občanské vybavenosti. V druhé perspektivě se především používá formulace „zvýšení kvality života“ a v tomto případě je kvalita života vedle trvalé udržitelnosti aplikována jako všeobecně uznávaný princip, který také, bohužel, postrádá teoretické ukotvení.

Lze tedy konstatovat, že, i přes jisté snahy komplexním způsobem konceptualizovat kvalitu života ve vybraných strategických dokumentech, uchopení tohoto fenoménu tihne k vágnosti a nejednoznačnosti. Ačkoliv bychom mohli prohlásit, že jakýkoli pokus zahrnout kvalitu života do strategií rozvoje je veřejně prospěšný, nemusí být tento fakt vždy pravdivý.

Závěr

Výsledky textové analýzy potvrzují naše předpoklady a ukazují, že uchopení kvality života ve veřejně dostupných strategických plánech mikroregionů Jihomoravského kraje je velmi časté, ale značně problematické. Třebaže o kvalitě života pojednávají téměř všechny strategie rozvoje, její pojetí se značně různí a nepředstavuje ani komplexní a multidimenzionální koncepci, ani jednotný dílčí koncept. Pokud už je termín kvalita života ve strategických dokumentech zmíněn, zpravidla se

v daném kontextu vztahuje buď k životnímu prostředí, bydlení, infrastruktuře a občanské vybavenosti, nebo ke zdravotní a sociální péči, lidským zdrojům a společenskému dění v obcích mikroregionů. Kvalita života je dokonce v pěti strategiích rozvoje koncipována jako hlavní cíl rozvoje, respektive princip, podle kterého by se měl rozvoj mikroregionu řídit.

Velmi častým problémem vybraných strategií je mimo jiné deskriptivní charakter analýz, který nejde do hloubky věci a může degradovat následnou tvorbu strategie, tedy i zaměření na relevantní oblasti kvality života. I díky tomu je tento komplexní koncept jen těžko pochopitelný a obtížně uchopitelný, tudíž nejen zastupitelé, ale i odborníci, kteří vytvářejí jednotlivé strategie, se špatně vypořádají s těmito obtížemi. S kvalitou života se tak operuje vágně, zvláště při formulaci vizí a deklamací cílů, což snižuje vážnost i závažnost celé problematiky. Jinými slovy, i když jsou programy rozvoje vytvářeny především pro lidi, resp. na zlepšení jejich kvality života, nejsou tito do jejich realizace zapojováni, což se poté odráží v nezájmu veřejnosti o tyto dokumenty. Potvrzuje to i fakt, že pouze v rámci dvou strategií z šestnácti bylo provedeno dotazníkové šetření s občany, popřípadě anketa, která zohledňovala jejich názory a postoje ke kvalitě života. Mimochodem podobné problémy jsme zaznamenali již v naší předešlé studii mikroregionu Jindřichohradecka a příslušné strategie rozvoje (Andráško et al. 2012).

Je důležité zmínit, že výše uvedené nedostatky jsou do značné míry zaviněny pluralitou chápání kvality života. Jako naléhavá se proto jeví potřeba tuto problematiku jednoznačněji odborně uchopit a umožnit tak specifikaci a analýzu relevantních problémů a navrhování jejich řešení. V oblasti strategického plánování jde tedy především o zodpovězení otázky, jakým způsobem implementovat kvalitu života do strategií rozvoje tak, aby reálně přispívaly ke zlepšení života obyvatel obcí a regionů.

Literatura

- [1] AITKEN, S. C. Textual analysis: reading culture and context. In *Methods in Human Geography*. Harlow: Pearson Education Limited, 2005, s. 233-249.
- [2] ANDRÁŠKO, I., BIOLEK, J., HORÁKOVÁ, J. Mikroregion a kvalita života – případová studie mikroregionu Jindřichohradecko. In *XV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 529-537.
- [3] BINEK, J. a kol. *Synergie ve venkovském prostoru – Paradoxy rozvoje venkova*. Brno: GaREP Publishing, 2011.
- [4] HRUŠKA, V. České strategické plánování rozvoje venkova v politickém a plánovacím diskurzu. *Urbanismus a územní rozvoj*, roč. 15, 2011, č. 3, s. 7-12.
- [5] LABOUNKOVÁ, V., PŮČEK, M., ROHREROVÁ, L. a kol. *Metodická příručka pro zpracování strategických rozvojových dokumentů mikroregionů*. Brno: Ministerstvo pro místní rozvoj, Ústav územního rozvoje, 2009, 47 s.

Tento příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu „Projevy globální environmentální změny v krajinné sféře Země (MUNI/A/0966/2009)“ (50%) a projektu GA ČR „Urbánní a suburbánní kvalita života: geografický pohled“ (50%).

DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ VENKOVSKÝCH OBLASTÍ JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT IN RURAL AREAS OF THE SOUTH MORAVIAN REGION

ING. ONDŘEJ PETR

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: ondrej.petr@mail.muni.cz

Anotace

Článek se zabývá problematikou demografického vývoje venkovských oblastí Jihomoravského kraje. Úvodní část nabízí stručný přehled východisek zkoumané problematiky, kterou následují výsledky zpracování vývojových trendů vybraných demografických charakteristik na úrovni obcí v období 1991 – 2011, na jehož základě je vyhodnocena regionální diferenciací demografického vývoje venkovských oblastí Jihomoravského kraje. Zajímavých výsledků je dosaženo zejména v souvislosti s kategorizací venkovských obcí dle intenzity vyjížděky do zaměstnání.

Klíčová slova

Venkovské oblasti, demografický vývoj, zázemí měst, vyjížděka, regionální diferenciací, Jihomoravský kraj.

Annotation

The paper deals with the demographic development in rural areas of the South Moravian Region. The introductory part presents an overview of the departure points for our research. It is followed by the results of a study of development trends in selected demographic characteristics at the municipal level, concerning the period 1991–2011. Based on this study, the regional differentiation of demographic development in rural areas of the South Moravian Region is established. Interesting results have been obtained especially as regards the classification of rural settlements according to the intensity of commuting to work.

Key words

Rural Areas, Demographic Development, Suburb, Commuting, Regional Differentiation, Southern Moravia.

JEL classification: J11

Úvod

Obyvatelstvo je základním parametrem, který vstupuje do všech oblastí společenského života. Lidská práce je jedním ze základních výrobních faktorů a lidské potřeby jsou zároveň zdrojem poptávky po statcích a službách, ať už je tato poptávka směřována k soukromému či veřejnému sektoru hospodářství, jehož fungování demografický vývoj zásadním způsobem předurčuje. Venkovské oblasti podle statistických či administrativních kritérií, standardně užívaných v podmínkách České republiky, představují až 90 % všech obcí ČR, více než tři čtvrtiny rozlohy jejího území a žije v nich přibližně čtvrtina jejích obyvatel (dle Sčítání lidu, domů a bytů 2001). Problémem většiny vyspělých zemí, který je v případě venkovských oblastí často vnímán palčivěji, jsou v posledních desetiletích

záporné hodnoty přirozeného pohybu obyvatelstva, způsobené nízkou úrovní úhrnné plodnosti, která nezajišťuje prostou reprodukci obyvatel a spolu s prodlužováním střední délky života vede ke stárnutí populace a rostoucí zátěži sociálního systému (např. Petr, 2010).

Cílem studie, jejíž výsledky jsou prezentovány v tomto článku, je analýza regionální diferenciaci demografického vývoje venkovských oblastí Jihomoravského kraje, která s ohledem na velikost venkovského prostoru a dynamiku (ze své povahy prostorově selektivních) procesů urbanizace a suburbanizace zcela jistě existuje.

V souvislosti s regionální diferenciací demografického vývoje je třeba vzít na vědomí, že vznik regionálních disparit obecně je doprovodným jevem procesů přírodní i společenské evoluce, přičemž nelze jednoznačně říci, zda je existence disparit pozitivní či nikoliv (Viturka, 2010). Demografické stárnutí a vylidňování určitých oblastí může být v jistém smyslu vnímáno pozitivně, jako projev efektivní alokace zdrojů. Jelikož je však podle Viturky (2010) nutné rozvoj každé společnosti usměrňovat a vznikající disparity udržovat v určitých mezích, převážně je tento problém vnímán negativně, jako jedna z příčin úpadku periferií, prohlubování regionální diferenciaci a narušování komplexního rozvoje území ČR zaostávajícími oblastmi. Vzhledem k tomu, že k migraci nejčastěji tendují mladí a vzdělaní lidé, jejich odchod se výrazně promítá i do přirozeného populačního vývoje venkova.

Teoreticko-metodologická východiska

Zásadním a nezbytným krokem zpracování této studie, k němuž v odborné literatuře existuje poměrně bohatá diskuze, je vymezení venkovského prostoru. Vymezením a kategorizací venkovského prostoru se zabývá např. Cloke (1977), na kterého později navazuje Robinson (1990). Oba autoři vnímají nesourodost venkovského prostoru, zejména rozdíly mezi venkovem příměstským a periferním. Patmore (1983) nevidí mezi městem a venkovem existenci ostré hranice, cítí spíše kontinuitu v rámci prostoru - všechno je součástí harmonického, komplexního, funkčního celku (srov. s Green, 1990). Vaishar a kol. (2008) uvádí, že v našich podmínkách se v současnosti rozdíly mezi městským a venkovským způsobem života stírají. Scharf (2001) upozorňuje na skutečnost, že rozdíly mezi městskými a venkovskými oblastmi bývají obecně zveličovány, přičemž mnohem větší rozdíly existují např. mezi západní a východní částí Německa. Robinson (1990) i Hoggart (1990) upozorňují na špatnou definiční uchopitelnost pojmu „venkovský“, zejména z důvodu heterogenity venkovského prostoru a řady podobností mezi venkovem a městem. Dle Cloka (1992) lze dokonce venkovský prostor chápat ve smyslu jeho vnímání návštěvníky pouze jako sociální konstrukt, čehož využívá např. marketing cestovního ruchu. Venkov je obecně vymežován jako řídko osídlený prostor, ve kterém má důležitou funkci zemědělství. Může být vymezen pozitivně nebo negativně, tedy jako doplněk městských struktur, území mimo plochy měst. Subjektivně může být vymezen například na základě vyjádření místních obyvatel o svém sídle, jejich dojmů a cítění. V rámci objektivních přístupů k identifikaci venkova je nutné brát v úvahu její účel, případně obor, který se o problematiku zajímá. Dle Perlína (1998) bývají často rozlišována následující hlediska vymezení venkovského sídla: urbanistické, architektonické, sociologické, ekonomické, historické, administrativní a statistické. Z důvodu uchopitelnosti dat jsou venkovské oblasti nejčastěji vymežovány na základě kritérií statistických nebo administrativních - počtu obyvatel obce, statutu a hustoty obyvatel.

Demografické změny, odehrávající se v demokratické Evropě již od 60. let 20. století, se v ČR plně projeví až o třicet let později. Rychlost těchto změn byla umocněna probíhající transformací ekonomického i politického prostředí (Burcin a kol. 2010), a také přicházející globalizací a přejímáním zahraničních vzorců chování (Kornai 2006). Vývoj hospodářsko-politických podmínek se v České republice výrazně projevil také v případě demografického vývoje venkovských oblastí. Pavlík a kol. (1986: 472) si všímá skutečnosti, že „...v demografii se tradičně věnuje pozornost rozložení obcí na venkovské obce a na městské obce, charakter demografické reprodukce se zejména v dobách významných změn v této reprodukci značně lišil u městského a venkovského obyvatelstva“. Vylidňování venkovských oblastí ČR se věnují např. Maryáš a Řehák (1990). Kolektivizace a mechanizace zemědělství způsobila na venkově přebytek pracovní síly, zatímco rozvíjející se průmysl

lákal lidi za prací do měst. Po několik dekád vnitřní stěhování probíhalo především ve znamení urbanizace a odlivu zejména mladých lidí z venkova (o významu lidských zdrojů pro rozvoj menších obcí se zmiňuje např. Pařil, 2010). Rozvoj prostorové mobility obyvatel, materiálu a informací, jdoucí ruku v ruce s rozvojem měst, získával v průběhu 90. let jiný charakter a posunul se směrem propojovacím, integračním – převážně jednostranná industriální orientace pohybů je nahrazována oboustrannou interakcí mezi jádrem a zázemím (Hampel 2005). Jak uvádí Burcin a kol. (2010), koncentrační tendence začaly v 90. letech přecházet v tendence dekoncentrační a suburbanizace se začala projevovat silněji. Projevům suburbanizace a jejich stupňování po roce 1990 se blíže věnují také Kunc a Synková (2010). V souhrnu sice dochází k populačnímu růstu venkova, ale příměstský venkov, který získává nejvíce obyvatel, má dnes sotva charakter venkova (Perlín 1998, Binek a kol. 2007). Obyvatelstvo odlehlejších venkovských oblastí, vzdálených od ekonomických a správních center, se špatnou dopravní dostupností a nedostatkem pracovních příležitostí, dále ubývá či stagnuje (Burcin a kol. 2010). Bevan (2009) zmiňuje na příkladu Anglie, že venkovských oblastí se stárnutí obyvatel týká ve znatelně větší míře, než městských oblastí, přičemž i v dalších zemích platí, že podíl starších věkových skupin roste ve venkovských populacích rychleji než v městských. Scharf (2001) uvádí, že úhrnná plodnost je sice v Německu tradičně vyšší na venkově než ve městech, ale vliv migrace, která ve znamení suburbanizace způsobuje stárnutí obyvatel v odlehlejších venkovských oblastech a současně v centrech velkých měst, je silnější.

V rámci výzkumu je věnována pozornost vývoji počtu obyvatel a věkové struktury ve venkovských oblastech Jihomoravského kraje (1991 – 2011). Věková struktura je zachycena prostřednictvím indexu stáří jakožto podílu počtu obyvatel ve věkových skupinách 65+ a 0-14 let ($\times 100$), případně prostřednictvím podílu jednotlivých věkových skupin na sledované populaci. Aby bylo možné věnovat se prostorové diferenciaci vývoje sledovaných veličin v čase, je nezbytné disponovat v každém sledovaném okamžiku srovnatelným souborem obcí jakožto základních prostorových jednotek shromažďování a především publikování dat ze strany ČSÚ. Bylo tedy nutné přepočítat veškerá data na územní strukturu, která byla tvořena nejnižším počtem obcí v rámci sledovaného časového období, přičemž tomuto stavu odpovídá rok 1991. K přepočtu bylo využito přehledu územních změn, zveřejněného ČSÚ v Databázi demografických údajů za obce ČR. Územní struktura Jihomoravského kraje (dále JMK) roku 1991 odpovídá soubor 618 obcí, na němž došlo k vymezení venkova, sledování vývoje vybraných demografických ukazatelů v čase a zkoumání jeho prostorové diferenciaci.

Ze základních kritérií vymezení venkova se vzhledem k délce sledovaného období a nesnadné dostupnosti dat jako nejpřijatelnější jeví statistické kritérium počtu obyvatel, přičemž v rámci této studie je venkov vymezen na základě počtu obyvatel dle SLDB 1991 za využití hranice 2000 obyvatel. Do kategorie obcí do 2000 obyvatel spadá 542 obcí, které reprezentují bezmála 88 % celkového počtu obcí a téměř 28 % celkového počtu obyvatel JMK. Je zřejmé, že vymezení venkova pouze na základě tohoto kritéria není vzhledem k existenci regionálních odlišností v sídelní struktuře plynoucích z rozdílného kulturně-historického vývoje ideální, což dokládá příklad okresů Břeclav a zejména Hodonín, pro něž je typický nižší počet větších venkovských obcí, obzvláště v kontrastu s osídlením Českomoravské, resp. Drahanské vrchoviny (zmiňuje např. Toušek a kol. 2006). Nutno však podotknout, že cílem článku není zpracovat precizní přístup k vymezení venkova, nýbrž věnovat se regionální diferenciaci demografického vývoje venkovských oblastí. Z tohoto pohledu lze „užší“ variantu vymezení venkova považovat za přínosnější než variantu „zbytečně širokou“. Vymezení venkova je, obzvláště v Jihomoravském kraji, značně diskutabilní a téměř každá varianta je zatěžkána řadou pochybností (blíže rozvádí např. publikace ČSÚ Postavení venkova v Jihomoravském kraji, 2009). K okresům Břeclav a Hodonín je v průběhu zpracování výsledků přístupováno individuálně, a sice sledováním dat vybraných obcí až do hranice 4000 obyvatel.

Zvláštní pozornost je věnována rozdílům v demografickém vývoji venkovského zázemí měst a ostatních venkovských obcí. Vymezeno a analyzováno je pouze zázemí okresních měst jakožto nejsilnějších center Jihomoravského kraje. Dochází tak k uchopení prostoru, který se do jisté míry podobá suburbánní zóně, definované blíže např. Perlínem (1998). Zázemí je identifikováno na základě rozsahu denní vyjížděky z venkovských obcí za prací do okresních měst (dále jen „vyjížděka“) dle

SLDB 2001. V úvahu je brán pouze nejsilnější proud vyjížděky z každé obce. Dochází tak k výběru obcí, které opravdu tíhnou k některému z okresních měst. Počet vyjíždějících denně za práci je vztažen k počtu trvale bydlících zaměstnaných, čímž oproti použití počtu ekonomicky aktivních ve jmenovateli dochází k eliminaci nezaměstnaných, potenciálně zkreslujících hodnoty zejména v nejmenších obcích.

Výsledky

Již z jednoduché analýzy vývoje počtu obyvatel dle vybraných velikostních kategorií obcí JMK je možné sledovat základní vývojové trendy. Obce s více než 2000 obyvateli vykazují v rámci sledovaného období dle tab. 1 mírně klesající vývojovou tendenci, obce do 2000 obyvatel jako celek naopak populačně výrazně rostou, dle Srba (2004) zejména zásluhou rostoucích migračních zisků od roku 1994, s dalším zrychlením suburbanizačních tendencí po přelomu tisíciletí. I v kategorii obcí do 2000 obyvatel však existují rozdíly. Zatímco obce kategorie 500 - 1999 obyvatel a 200 - 499 obyvatel zaznamenaly výrazný relativní přírůstek počtu obyvatel, kategorie nejmenších obcí do 200 obyvatel ve zkoumaném období obyvatelstvo ztratila. Této kategorie se suburbanizace pravděpodobně dotkla opožděně a v omezené míře, která nestačila zvrátit vývoj počtu obyvatel za sledované období do kladných hodnot. Lze předpokládat, že se jedná o odlehle obce s nižší atraktivitou pro práci a bydlení. Pro venkovské oblasti JMK je příznačná zrychlená dynamika vývoje počtu obyvatel v druhé dekádě sledovaného období, což souvisí s již zmiňovanou suburbanizací.

Tab. 1: Vývoj počtu obyvatel vybraných velikostních kategorií obcí JMK (1991-2011)

Území	Počet obyvatel 1991	Počet obyvatel 2001	Počet obyvatel 2011	Změna počtu obyvatel 1991-2011 (%)
Česká republika	10 302 215	10 230 060	10 562 214	2,5
Jihomoravský kraj	1 136 832	1 127 718	1 157 583	1,8
Obce s 2000 a více obyvateli	821 670	810 603	818 724	-0,4
Obce s 0 - 1999 obyvateli	315 162	317 115	338 859	7,5
- z toho: 500 - 1999 obyvatel	236 208	239 036	254 912	7,9
- z toho: 200 - 499 obyvatel	66 437	66 264	71 573	7,7
- z toho: 0 - 199 obyvatel	12 517	11 815	12 374	-1,1

Zdroj: ČSÚ - SLDB 1991, SLDB 2001, předběžné výsledky SLDB 2011, vlastní zpracování

Ze zkoumání souvislosti mezi průběhem demografického stárnutí a populační velikostí obce vyplývá, že čím jsou obce menší, s tím vyšší hodnotou indexu stáří vstupují do sledovaného období. Z vývoje během tohoto období (tab. 2) je patrné, že nejstabilnější věková struktura obyvatel je příznačná pro kategorii nejmenších obcí do 200 obyvatel, kdy proces stárnutí sice ve druhé sledované dekádě akceleruje, ale během celého sledovaného období se index stáří zvýšil relativně nejméně. U obcí kategorie 200 - 499 obyvatel lze pozorovat srovnatelnou hodnotu změny indexu stáří, ale naopak zde dochází ke zpomalení procesu stárnutí mezi lety 2001 a 2011. V obcích s 500 - 1999 obyvateli a ve městech probíhá proces stárnutí rovnoměrně, ovšem s nejvyšší hodnotou relativního růstu indexu stáří.

Tab. 2: Vývoj indexu stáří vybraných velikostních kategorií obcí JMK (1991-2011)

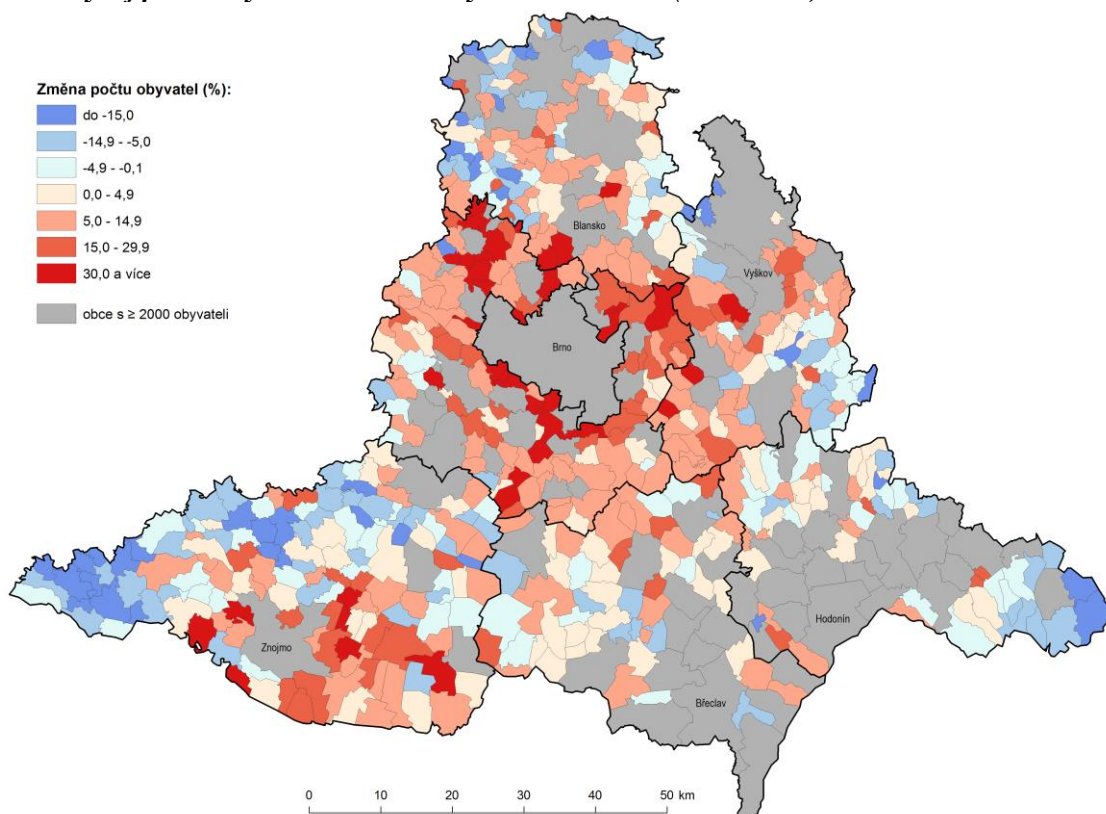
Území	Index stáří 1991	Index stáří 2001	Index stáří 2011	Změna indexu stáří 1991-2011 (%)
Česká republika	62,0	87,2	109,8	77,1
Jihomoravský kraj	63,5	89,6	115,4	81,7
Obce s 2000 a více obyvateli	61,1	91,8	122,3	100,2
Obce s 0 - 1999 obyvateli	69,5	84,4	100,2	44,2
- z toho: 500 - 1999 obyvatel	65,8	81,5	98,8	50,2
- z toho: 200 - 499 obyvatel	78,2	90,7	101,1	29,3
- z toho: 0 - 199 obyvatel	99,4	110,6	124,1	24,8

Zdroj: ČSÚ - SLDB 1991, SLDB 2001, předběžné výsledky SLDB 2011, vlastní zpracování

Nejstarší obyvatelstvo tedy v současnosti žije v nejmenších obcích, nicméně oproti městům se nejedná o nic nového. V obou těchto kategoriích dochází k výraznému úbytku dětské složky populace (města - 34,5 %, obce do 200 obyvatel -21,8 %) a mírnému nárůstu produktivního obyvatelstva (města 4,4 %, obce do 200 obyvatel 5,2 %). Věková skupina obyvatel starších 65 let však v nejmenších obcích mírně ztrácí (-2,4 %), ale ve městech prudce roste (31,1 %). To vysvětluje čtyřnásobně vyšší dynamiku růstu indexu stáří v případě měst. Před rokem 1989 probíhaly přesuny obyvatelstva ve znamení urbanizace, tedy zejména z venkova do měst či větších obcí za prací. Ve spojení se štědrá bytovou a rodinnou politikou tak města rostla - přicházeli zejména mladí lidé, kteří zakládali rodiny. Venkov současně ztrácel nejvíce perspektivní složky obyvatelstva. V 90. letech se však ke slovu začala dostávat suburbanizace, směřující ze zhoršujícího se prostředí měst do jejich zázemí, především do míst s dobrou dojížděkovou vzdáleností za prací a vzděláním. Opět se stěhovali především lidé v produktivním věku, s dětmi nebo vizi rodiny (obecně platí, že k migraci tendují spíše mladí lidé). Na kategorii obcí do 2000 obyvatel je vidět, že díky tomu stále udržuje vyrovnané zastoupení předproduktivní a poproduktivní složky obyvatel, především zásluhou obcí v kategorii 200 – 1999 obyvatel. Nejmenší obce nejsou suburbanizací tolik zasaženy, což se odráží i na jejich věkové struktuře. Podobnému stavu se však obrovskou rychlostí přiblížila také města, jejichž index stáří se během sledovaného období zdvojnásobil.

Mnohem podrobnější pohled na změnu počtu obyvatel v rámci Jihomoravského kraje nabízí následující kartogram. Jako venkovské oblasti s největším nárůstem počtu obyvatel lze označit venkovské obce ležící v bezprostřední blízkosti města Brna (potažmo celý okres Brno-venkov, dokonce s přesahem východním směrem na Rousínov a Slavkov), a dále obce, které se nachází v okolí okresních měst Blanska, Vyškova a Znojma. Pozitivní populační vývoj lze pozorovat i ve venkovských obcích kolem Boskovic. Za povšimnutí stojí zejména severní až severovýchodní zázemí Brna, které se prolíná se zázemím Blanska a Vyškova, čímž vzniká oblast s vysokou intenzitou populačního růstu.

Obr. 1: Vývoj počtu obyvatel ve venkovských obcích JMK (1991-2011)

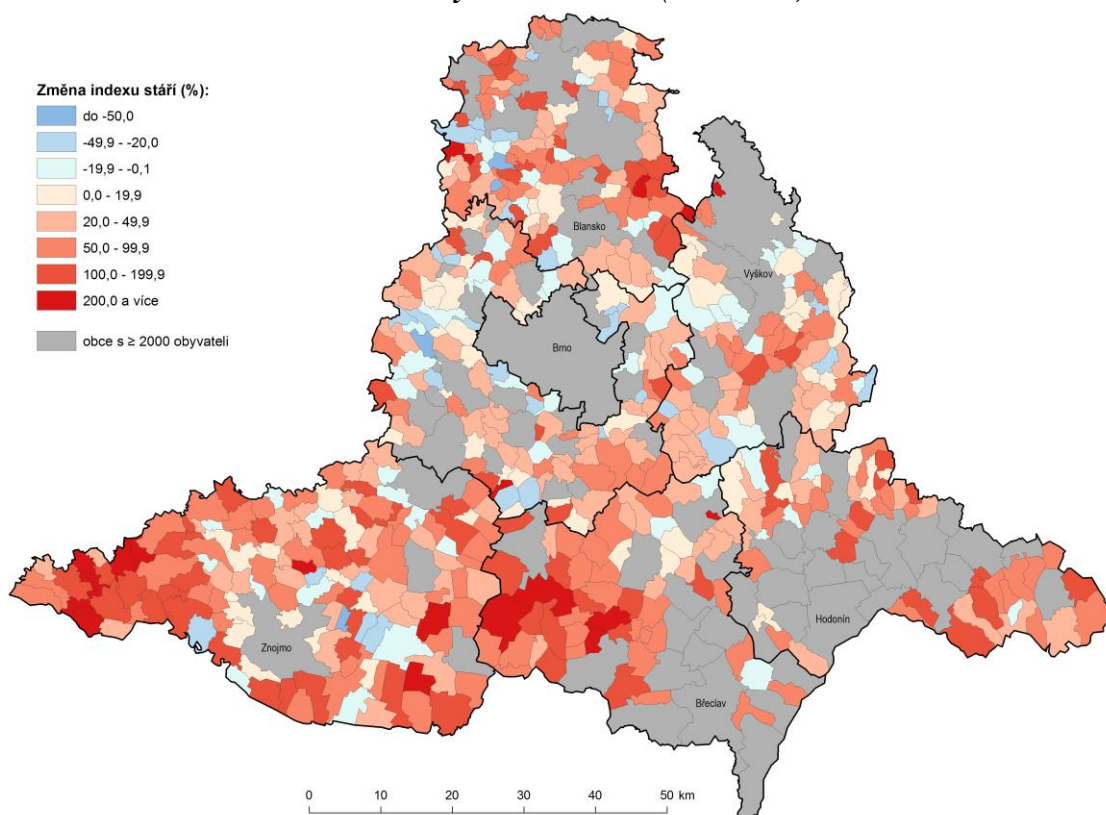


Zdroj: ČSÚ - SLDB 1991, SLDB 2001, předběžné výsledky SLDB 2011, vlastní zpracování

Mezi venkovské oblasti, které jsou dle kartogramu nejvíce postižené úbytkem obyvatel, patří severozápad a západ okresu Blansko, severní a západní část okresu Znojmo (Vranovsko), jihovýchod okresu Vyškov (Bučovicko) a východní část okresu Hodonín – zejména správní obvod obce s rozšířenou působností (dále SO ORP) Veselí nad Moravou. Všechny uvedené oblasti se nachází při hranicích Jihomoravského kraje. Problém úbytku obyvatel se kumuluje zejména v okresu Hodonín, kde ztrácí jak venkovské obce do 2000 obyvatel (-0,7 %) tak i města (-3,5 %). Mezi prvními 100 venkovskými obcemi dle relativního nárůstu počtu obyvatel ve sledovaném období tvoří 51 obcemi většinu okres Brno-venkov, sporadicky jsou naopak zastoupeny okresy Břeclav (5 obcí) a Hodonín (3 obce). Na opačném konci žebříčku dominuje okres Znojmo, zastoupený 45 obcemi, a dále Blansko (28 obcí). Nejméně zastoupené jsou okresy Brno-venkov a Břeclav (po třech obcích).

Nejmladšími byly na počátku sledovaného období venkovské oblasti Znojemska a Břeclavska, kde svoji roli mohla sehrát tradice místní lidové kultury a křesťanství, ale také skutečnost, že se jedná o dosídlené oblasti, které si dle Čtrnácta a Maryáše (1993) obvykle zachovávají vysokou populační aktivitu po více generací. K těmto dvěma okresům se v současnosti díky masivní suburbanizaci připojuje také venkovské zázemí Brna. Ze srovnání kartogramů indexu stáří v roce 1991 a 2011 (z důvodu rozsahu zde nefigurují) vyplývá zřetelný nárůst hodnoty indexu stáří v rámci celého sledovaného území. V roce 1991 byla nejstarší věková struktura charakteristická pro venkov severozápadní až západní části okresu Brno-venkov (Rosicko, Ivančicko, Tišnovsko), dále pro venkov západní části okresu Blansko (Tišnovsko, Blanensko), venkov východní části okresu Vyškov (Ivanovicko, Bučovicko), oblast pomezí okresů Vyškov a Hodonín a venkovské oblasti severní části okresu Znojmo. V roce 2011 se již s nepříznivou věkovou strukturou potýkaly i venkovské oblasti ve východních částech okresů Blansko a Hodonín (SO ORP Veselí nad Moravou), centrální části okresu Břeclav a v okrese Znojmo se oblast rozšířila směrem na západ na Vranovsko.

Obr. 2: Změna indexu stáří ve venkovských obcích JMK (1991-2011)



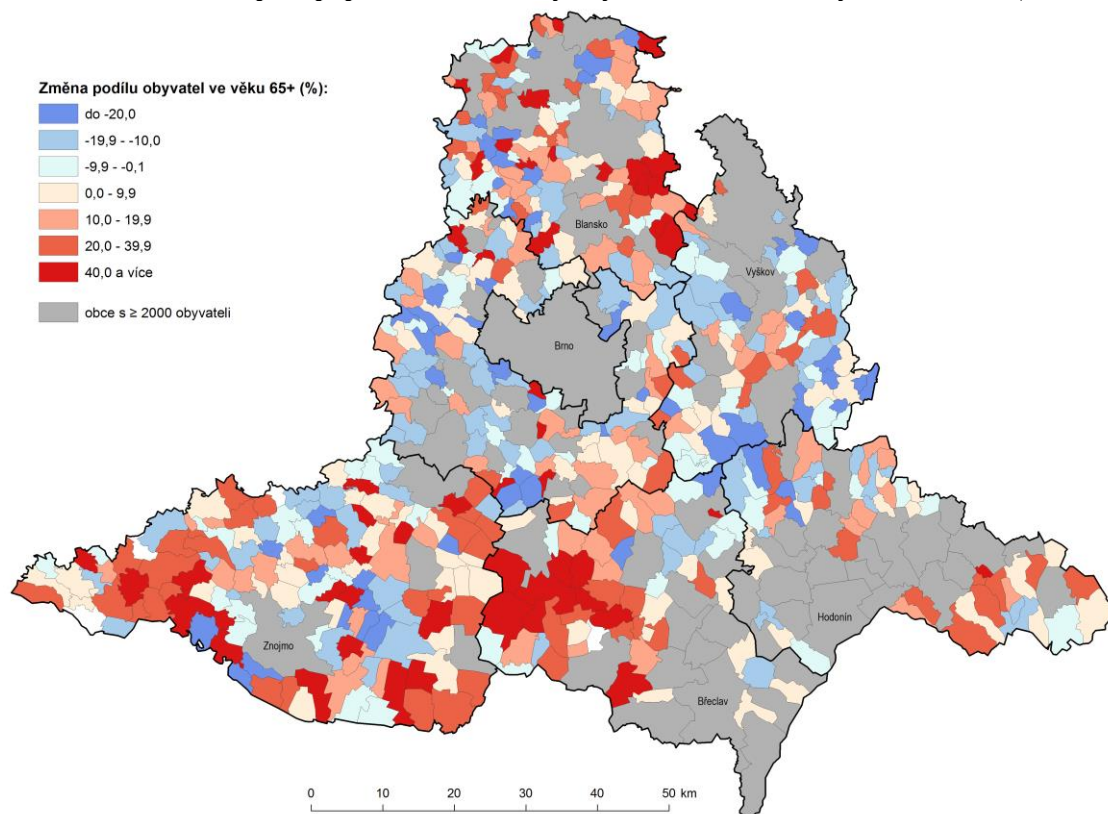
Zdroj: ČSÚ - SLDB 1991, SLDB 2001, předběžné výsledky SLDB 2011, vlastní zpracování

Za sledované období se nejvýraznější nárůst indexu stáří odehrál ve venkovském prostoru okresů Břeclav, Znojmo, Hodonín a Blansko. Jedná se zejména o západní polovinu okresu Břeclav, téměř

celý okres Znojmo, přičemž nejvýrazněji zestárla jeho západní a jihovýchodní část, dále severní a jihovýchodní část okresu Hodonín a jihozápadní a východní část okresu Blansko. Obzvláště výrazná je však kumulace procesu demografického stárnutí v jižní části Jihomoravského kraje (obr. 2).

Pozornost byla věnována i obcím okresů Břeclav a Hodonín velikostní kategorie 2000 – 3999 obyvatel, což se týká 11 obcí okresu Břeclav a 14 obcí okresu Hodonín. Celkově tyto obce mezi lety 1991 a 2011 získaly 1,1 % obyvatel a jejich index stáří vzrostl téměř dvojnásobně (o 95,2 % z hodnoty 57,3 na hodnotu 111,8), přičemž vývoj této kategorie obcí je v případě obou okresů v souhrnu téměř shodný. S jistou mírou generalizace lze konstatovat, že rozsahem pozorovaných demografických změn mají obce okresů Břeclav a Hodonín velikostní kategorie 2000 – 3999 obyvatel velmi blízko městům Jihomoravského kraje v pojetí obcí se 2000 a více obyvateli, nechovají se jako ostatní venkovské obce Jihomoravského kraje a jejich oddělené sledování se ukazuje jako opodstatněné. Co se týče okresu Břeclav, lze tyto obce označit za populačně stagnující, s rozmezím relativní změny počtu obyvatel od -1,4 do 3,3 %. V okresu Hodonín je tento interval rozmanitější a rozmezí jeho hodnot je širší (od -6,7 do 10,4 %), což signalizuje silnější prostorovou diferenciaci demografického vývoje. V souladu s výše uvedenou domněnkou je růst počtu obyvatel v bezprostředním okolí Hodonína (v obcích Dolní Bojanovice, Josefov, Mikulčice, Mutěnice, Rohatec, Starý Poddvorov či Sudoměřice dosahuje relativní růst počtu obyvatel hodnot od 4,9 % v Mutěnicích do 19,5 % v Josefově). Obce okresů Břeclav a Hodonín kategorie 2000 – 3999 obyvatel spadaly v roce 1991 mezi nejmladší obce JMK, s hodnotami indexu stáří v rozmezí od 38,4 do 72,5. Tento interval se do roku 2011 posouvá k vyšším hodnotám, a sice od 85,8 do 143,7. V podstatě se jedná o interval odpovídající výše vymezeným obcím okresu Hodonín, jehož podmnožinou je interval hodnot indexu stáří pro obce okresu Břeclav (99,0 – 133,7). Relativní změna indexu stáří obcí okresu Břeclav se pohybuje v rozmezí od 53,9 do 151,9 %, v okresu Hodonín se jedná o rozmezí od 41,9 do 198,5 %. Současné hodnoty indexu stáří i jeho změna na úrovni jednotlivých obcí jsou taktéž více diferencované v případě okresu Hodonín.

Jelikož do indexu stáří vstupuje rovnocenně s poproduktivní složkou obyvatelstva i složka předproduktivní, je vhodné alespoň rámcově sledovat tyto komponenty odděleně. Ke zjištění rozsahu, v němž jednotlivé komponenty indexu stáří přispívají k jeho konečné hodnotě, stačí v nejjednodušším pojetí sledovat pouze věkovou skupinu obyvatel 65 let a starších.

Obr. 3: Změna v zastoupení poproduktivní složky obyvatelstva venkovských obcí JMK (1991-2011)

Zdroj: ČSÚ - SLDB 1991, SLDB 2001, předběžné výsledky SLDB 2011, vlastní zpracování

Ve srovnání s dynamikou vývoje indexu stáří se změny zastoupení poproduktivní složky v populaci venkovských obcí JMK jeví jako méně výrazné, obzvláště při jednoduchém vizuálním porovnání stavů roku 1991 a 2011 (tyto kartogramy zde opět z důvodu rozsahu nefigurují). Obr. 3, který ukazuje procentní změnu zastoupení poproduktivní složky, však určité posuny zachycuje. Největší nárůst relativního zastoupení obyvatel ve věku 65 a více let zaznamenaly vesměs oblasti s největším nárůstem indexu stáří, a sice západní a jižní část okresu Znojmo, západní polovina okresu Břeclav a jihovýchod okresu Blansko. S nejvýraznějším poklesem podílu poproduktivní složky na populaci je možné se ve větší míře setkat zejména v okresech Brno-venkov a Vyškov. Na základě tab. 3 lze nicméně prohlásit, že změna podílu poproduktivní složky na celkovém počtu obyvatel není ve srovnání s vývojem indexu stáří natolik významná. Postavení dětské složky v populaci však zažívá výrazný pokles způsobující nepřehlédnutelné změny indexu stáří, které např. Kalibová a kol. (2009) interpretuje jako stárnutí odspodu věkové pyramidy. Současně narůstá zastoupení produktivní složky venkovského obyvatelstva, za nímž podle všeho stojí suburbanizační tlaky a obecně také dospívání dětí narozených od druhé poloviny 70. let.

Tab. 3: Zastoupení hlavních věkových skupin v populaci venkovských obcí JMK

Věková skupina	Věková struktura v roce 1991			Věková struktura v roce 2011		
	0-14	15-64	65+	0-14	15-64	65+
Počet obyvatel dané věkové skupiny	66 570	202 336	46 248	51 625	235 518	51 716
Podíl na celkové populaci (%)	21,1	64,2	14,7	15,2	69,5	15,3

Zdroj: ČSÚ - SLDB 1991, SLDB 2001, předběžné výsledky SLDB 2011, vlastní zpracování

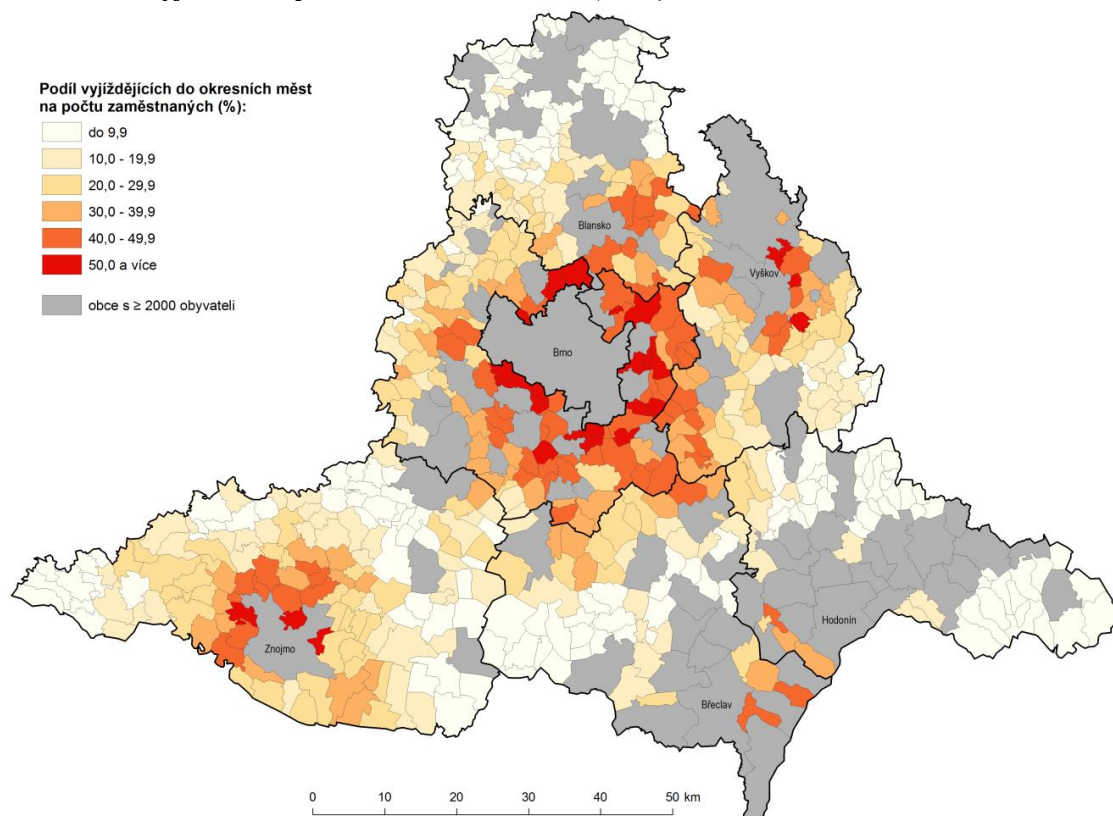
Vliv suburbanizace potvrzuje i obr. 3, z něhož je patrná odlišnost vývoje mezi venkovským zázemím měst a zbytkem prostoru. Nejvíce poklesl relativní význam věkové skupiny starších 65 let v širším zázemí Brna, a dále také v zázemí Znojma. Pro tyto oblasti je zároveň příznačný příznivý vývoj indexu stáří, způsobený usazováním rodin s dětmi či plánujícím potomstvem, což je také v souladu s výrazně pozitivním vývojem počtu obyvatel. V ostatních venkovských oblastech vesměs současně

s růstem podílu věkové skupiny starších 65 let dochází k nárůstu hodnot indexu stáří, čemuž odpovídá i úbytek obyvatel. Regionální diferenciace vývoje věkové struktury tedy v případě venkovských oblastí JMK v rozhodující míře souvisí s prostorovým průběhem migrace produktivní složky obyvatelstva a rozložením porodnosti v prostoru i čase, až druhotně se jedná o prostorové rozdíly ve změně zastoupení poproduktivní složky v populaci.

Venkov v zázemí okresních měst

Jak již bylo několikrát naznačováno výše, pro venkovské obce, které se nachází v blízkosti okresních měst (zejména Brna), se charakter demografického vývoje zdá být zcela odlišný než pro zbytek venkovských obcí, což nyní bude ověřeno na konkrétním souboru obcí. Následující kartogram (obr. 4) zachycuje prostorovou diferenciaci denní vyjížděky za prací z venkovských obcí. Za venkovské zázemí okresních měst (příměstský venkov) jsou považovány obce, z nichž denně vyjíždí 40 % trvale bydlících zaměstnaných a více (celkem 96 obcí, které v roce 1991 představovaly 17,7 % celkového počtu venkovských obcí a 21,9 % venkovského obyvatelstva JMK, průměrná velikost obce byla 719 obyvatel). Tyto obce tvoří zázemí zejména Brnu, ale také Znojmu, Blansku a Vyškovu. Určité náznaky je možné pozorovat i v okolí Břeclavi a Hodonína. Odděleně je sledována také skupina obcí s vyjížděkou nižší než 10 % (celkem 169 obcí, tvořících v roce 1991 31,2 % celkového počtu venkovských obcí a 27 % venkovského obyvatelstva JMK, průměrná velikost obce byla 503 obyvatel), kterou je možné nazvat odlehlým venkovem. Užití termínu mezilehlý venkov pro soubor venkovských obcí s vyjížděkou v intervalu 10-39,9 % svým způsobem ilustruje základní možnost uchopení typologie venkovských oblastí, obecně definované ve Strategii regionálního rozvoje ČR na roky 2007-2013, která na základě polohy vůči urbanizovaným oblastem, dopravní dostupnosti a ekonomických znaků rozlišuje právě venkov příměstský, mezilehlý a odlehlý. Do kategorie mezilehlého venkova zde spadá 277 obcí, což bylo v roce 1991 51,1 % celkového počtu venkovských obcí, v nichž žilo 51,1 % venkovského obyvatelstva JMK, přičemž průměrná velikost obce byla 582 obyvatel.

Obr. 4: Denní vyjížďka za prací do okresních měst (2001)



Zdroj: ČSÚ - SLDB 2001, vlastní zpracování

Z tab. 5 je zřejmé, že vývoj počtu obyvatel i věkové struktury velmi úzce (téměř přímo úměrně) souvisí s polohou obcí v sídelním systému a úrovni interakce s jeho významnými centry. Při pohledu na vývoj počtu obyvatel je vidět, že ze sledovaných kategorií nejvíce obyvatel získaly (jak relativně, tak absolutně) obce příměstského venkova s vyjížďkou přesahující 40 %. Obce náležící do kategorie odlehleho venkova s vyjížďkou menší než 10 % naopak utrpěly mírnou populační ztrátou.

Tab. 5: Demografický vývoj venkova JMK v závislosti na intenzitě vyjížďky za prací

Vývoj počtu obyvatel				
Venkovské obce JMK dle denní vyjížďky za prací:	1991	2001	2011	Změna 1991-2011 (%)
≥ 40 %	69 002	70 720	81 973	18,8
10 - 39,9 %	161 092	162 886	172 364	7,0
< 10 %	85 059	83 502	84 520	-0,6
Vývoj indexu stáří				
≥ 40 %	74,5	91,5	94,7	27,1
10 - 39,9 %	69,3	83,2	99,8	44,0
< 10 %	66,0	81,3	106,8	61,8
Vývoj podílu věkové skupiny 65+				
≥ 40 %	15,1	15,1	15,2	0,1
10 - 39,9 %	14,7	14,6	15,2	3,2
< 10 %	14,2	14,1	15,5	9,1

Zdroj: ČSÚ - SLDB 1991, SLDB 2001, předběžné výsledky SLDB 2011, vlastní zpracování

Index stáří se nejplynuleji vyvíjel v nejpočetněji zastoupené kategorii obcí s vyjížďkou mezi 10 a 39,9 %. Rozdíly ve vývoji indexu stáří se projevily až v posledním desetiletí, kdy se stárnutí příměstského venkova znatelně zbrzdilo vlivem důsledků již dříve popsané suburbanizace, zatímco stárnutí odlehleho venkova naopak akcelerovalo a poproduktivní složka populace převážila složku předproduktivní. Relativní význam věkové skupiny starších 65 let v případě odlehleho venkova

výrazně narůstá, oproti stagnaci v kategorii příměstského venkova, kde se sice zvyšuje absolutní počet starších 65 let, tento nárůst je však relativně smazáván jednak růstem počtu obyvatel produktivního věku a v posledním desetiletí také oživením vývoje dětské složky populace.

Závěr

Výsledky výzkumu, jehož cílem bylo analyzovat prostorovou diferenciaci demografického vývoje venkovských oblastí Jihomoravského kraje, ukazují, že tyto oblasti v souhrnu během sledovaného období (1991-2011) výrazně populačně rostou, což se děje zejména vlivem suburbanizace, která ve druhé dekádě sledovaného období zrychluje. Kategorie nejmenších obcí (do 200 obyvatel) však mezi lety 1991 a 2011 mírně ztrácí. Nejvíce obyvatel během sledovaného období přibýlo ve venkovském zázemí Brna, Blanska, Vyškova a Znojma, zatímco nejvýraznější úbytek obyvatel se odehrál na severozápadě a západě okresu Blansko, v severní a západní části okresu Znojmo, ve východní části okresu Hodonín a v jihovýchodní části okresu Vyškov.

Populace stárne v celém sledovaném území bez výjimky. Jak dynamika stárnutí obyvatelstva ve sledovaném období, tak i současné hodnoty indexu stáří se liší v závislosti na kategorizaci venkovských obcí dle populační velikosti. Přes výrazné změny indexu stáří ve sledovaném období zůstává ve venkovském prostoru předproduktivní a poproduktivní složka obyvatelstva vyrovnaná, zejména zásluhou obcí nad 200 obyvatel. Důvodem je pravděpodobně vliv suburbanizace v zázemí větších měst, zejména Brna. Nejvyššího indexu stáří v současnosti dosahují nejmenší venkovské obce do 200 obyvatel a zároveň města. Obou kategorií se v minulosti znatelně dotkla silná urbanizace (a její následný vliv na přirozenou dynamiku obyvatel), a to tím způsobem, že města byla v roce 1991 „plná mladých obyvatel“ které přitahovala z venkovského prostoru, přičemž venkovské oblasti byly o tyto obyvatele ochuzeny. Ve spojení s akcelerující suburbanizací se ve vývoji věkové struktury městského obyvatelstva objevil nepřehlédnutelný výkyv, zatímco do nejmenších obcí suburbanizace zasáhla pouze v omezené míře. Z analýzy změn věkové struktury na úrovni obcí vyplynulo, že nejméně zestárlo venkovské obyvatelstvo okresů Brno-venkov a Vyškov, zejména díky výraznému zpomalení růstu indexu stáří v posledním desetiletí. V největším rozsahu naopak probíhal proces demografického stárnutí ve venkovských oblastech západní poloviny okresu Břeclav, západní a jihovýchodní části okresu Znojmo, severní a jihovýchodní části okresu Hodonín a méně jednotně také v okresu Blansko. Tento proces je kumulován zejména v jižní části kraje. Ukázalo se, že regionální diferenciaci demografického stárnutí v případě JMK silněji souvisí s migrací produktivní složky obyvatelstva, resp. rodin s dětmi, a rozložením porodnosti v prostoru, než s růstem podílu poproduktivního obyvatelstva.

Odděleně bylo zkoumáno zázemí okresních měst Jihomoravského kraje, které bylo vymezeno na základě intenzity vyjížděky za zaměstnáním z obce do okresních měst. Bylo prokázáno, že demografický vývoj venkovských oblastí velmi úzce souvisí s polohou v rámci sídelního systému, přičemž venkovské obce v zázemí měst během sledovaného období výrazně populačně rostly a nejméně se potýkaly s problémem demografického stárnutí, naopak obce odlehlého venkova obyvatelstvo mírně ztratily a stárnutím byly zasaženy mnohem výrazněji. Dá se říci, že dynamika indexu stáří je v rámci uvažovaných kategorií příměstského, mezilehlého a odlehlého venkova nepřímo úměrná intenzitě vyjížděky za prací do okresních měst. V souladu s obecnou povahou procesu suburbanizace v zázemí měst růst indexu stáří zpomaluje, zatímco v odlehlých venkovských oblastech naopak akceleruje, současně s výraznějším nárůstem relativního významu poproduktivní složky obyvatelstva. Poloha obcí v rámci sídelního systému a s ní související rozsah interakce s centry jednoznačně souvisí s regionální diferenciací demografického vývoje venkovských oblastí.

Z provedených analýz v souhrnu vyplývá, že kumulace negativních aspektů demografického vývoje je příznačná zejména pro jižní část kraje, vyznačující se nízkou mírou interakce s okresními městy a silnou tradicí zemědělství, které prošlo výraznou transformací, spojenou s růstem nezaměstnanosti. Uvedené závěry zčásti korespondují s hodnocením Hampla (2005), který v rámci ČR řadí všechny okresy JMK s výjimkou okresu Brno-město do nejnižší kategorie ekonomické úrovně, s kumulací

nezaměstnanosti zejména v jižní polovině kraje. Fakt, že se jižní část kraje řadí mezi nejvíce postižené oblasti ČR, potvrzují také data o nezaměstnanosti, uvedená ve Statistické ročence JMK 2010.

Existuje řada dalších faktorů, které mohou souviset s prostorovou diferenciací demografického vývoje. Např. doprava má podle Binka a kol. (2007) zásadní vliv na formování sídelního systému daného území a udržitelnost venkovského prostoru. Lze se domnívat, že podél hlavních dopravních tahů existuje vyšší potenciál k přenosu rozvojových impulsů do venkovského prostoru. Vaishar a kol. (2008) naznačuje, že dobře dostupný venkov je mnohem náchylnější k postupné transformaci do podoby širšího urbanizovaného prostoru, v němž se prolínají tradiční venkovské znaky se znaky městskými. Některé souvislosti, pro jejichž bližší interpretaci zde již není prostor, lze odvodit z pouhého překrytí dopravní sítě JMK s kartogramem změny počtu obyvatel ve venkovských obcích.

Literatura

- [1] BEVAN, M. Planning for an Ageing Population in Rural England: The Place of Housing Design. *Planning, Practice & Research*, 2009, Vol. 24 (2): s. 233–249. DOI: 10.1080/02697450902827386.
- [2] BINEK, J., GALVASOVÁ, I., HALÁSEK, D., KUNC, J., ŘEHÁK, S., SEIDENGLANZ, D., TOUŠEK, V., VĚŽNÍK, A. *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno, 2007. 1. vyd. 140 s.
- [3] BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol. *Demografická situace České republiky: Proměny a kontexty 1993-2008*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. 1. vyd. 238 s.
- [4] CLOKE, P. An index of rurality for England and Wales. *Regional Studies*, 1977, 2 (1): 31-46.
- [5] CLOKE, P. The countryside. In *Policy and Change in Thatcher's Britain*. Oxford Pergamon, 1992. s. 269-296.
- [6] Český statistický úřad: *Databáze demografických údajů za obce ČR*. [online, cit. 13. 1. 2013] Dostupné z: <http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm>.
- [7] Český statistický úřad: *Postavení venkova v Jihomoravském kraji 2009*. [online, cit. 8. 5. 2012] Dostupné z: <<http://notes3.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/krajp/641361-09-xb>>.
- [8] Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů 1991*.
- [9] Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001*.
- [10] Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011, předběžné výsledky*.
- [11] Český statistický úřad. *Statistická ročenka Jihomoravského kraje 2010*. [online, cit. 8. 5. 2011] Dostupné z: <<http://czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/krajp/641011-10-xb>>.
- [12] ČTRNÁCT, P., MARYÁŠ, J. *Vývoj obyvatelstva ČSSR v letech 1961-1980*. Sborník Československé geografické společnosti, roč. 1993, č. 3, s. 162-168.
- [13] GREEN, B. *Countryside conservation*. London, Unwin Hyman, 1990.
- [14] HAMPL, M. *Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext*. DemoArt Praha, 2005. 147 s.
- [15] HOGGART, K. Let's do away with rural. *Journal of Rural Studies*, 1990, 6: 245-257. DOI: 10.1016/0743-0167(90)90079-N.
- [16] KALIBOVÁ, K., PAVLÍK, Z., VODÁKOVÁ, A. *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 3. vyd. 241 s.
- [17] KORNAI, J. The great transformation of Central Eastern Europe: Success and disappointment. *Economics of Transition*, 2006, Vol. 14 (2): s. 207–244. DOI: 10.1111/j.1468-0351.2006.00252.x.
- [18] KUNC, J., SYNKOVÁ, L. Brněnská příměstská oblast: příklad jejího vymezení. In Klímová, V. (ed.) *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 284-290.
- [19] MARYÁŠ, J., ŘEHÁK, S. Depopulation of rural areas in the Czech Republic. In *The processes of depopulation of rural areas in Central and Eastern Europe*. Warszawa: Institut of Geography and Spatial Organisation, Polish Academy of Science, 1990. s. 221-235.
- [20] PAŘIL, V. Zapojení obcí v mikroregionech České republiky. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *XIV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s. 206-215.

- [21] PATMORE, J.A. *Recreation and Resources: Leisure Patterns and Leisure Places*. Oxford: Blackwell, 1983.
- [22] PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. *Základy demografie*. Československá akademie věd, Academia Praha, 1986. 1. vyd. 736s.
- [23] PERLÍN, R. *Venkov, typologie venkovského prostoru*. Praha. Ministerstvo vnitra, 1998. [online, cit. 8. 2. 2012] Dostupné z: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>>.
- [24] PETR, O. Širší souvislosti vývoje plodnosti ve vybraných evropských zemích. In Klímová, V. (ed.) *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 307-319.
- [25] ROBINSON, G.M. *Conflict and Change in the Countryside*. London, Belhaven Press, 1990.
- [26] SCHARF, T. Ageing and intergenerational relationships in rural Germany. *Ageing and Society*, 2001, Vol. 21: s. 547-566.
- [27] SRB, V. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. 1. vyd. 276 s.
- [28] *Strategie regionálního rozvoje České republiky na období 2007-2013*. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. Praha, 2006. 221 s.
- [29] TOUŠEK, V., SMOLOVÁ, I., FŇUKAL, M. a kol. *Česká republika: Portréty krajů*. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2006. 136 s.
- [30] VAISHAR, A., FRANTÁL, B., KALLABOVÁ, E., KIRCHNER, K., KLAPKA, P., LACINA, J., MARTINÁT, S., ZAPLETALOVÁ, J. Geografie malých měst a jejich úloha v systému osídlení. *Studia geographica* 99. Ústav geoniky Akademie věd ČR, Brno 2008. 108 s.
- [31] VITURKA, M. Nový přístup k hodnocení disparit v regionálním rozvoji. In Klímová, V. (ed.) *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 25-32.

Příspěvek byl zpracován v rámci specifického výzkumu na vysoké škole pod označením MUNI/A/0749/2012 - Ekonomické přínosy cestovního ruchu pro regionální a lokální ekonomiku.

UDRŽITELNOST DEMOGRAFICKÉHO RŮSTU A MÍSTNÍ AGENDA 21

SUSTAINABILITY OF DEMOGRAPHIC GROWTH AND LOCAL AGENDA 21

DOC. DR. LUBOMÍR PÁNA, PH.D.

Katedra společenských věd | Department of Social Sciences
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s. | College of European and Regional Studies
✉ Žižkova 4/6, 37001 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: pana@vsers.cz

Anotace

Řešení populačního problému je do značné míry spojeno s kvalitou vládnutí, s posilováním individuální ekonomické svobody a podporování demokratických institucí. V České republice se tento problém snaží řešit Místní Agenda 21, která je programem OSN pro 21. století a ukazuje cestu k udržitelnému rozvoji na naší planetě. Agenda se zaměřuje na všechny sektory společnosti a ke zlepšení by mělo docházet, interakcí mezi demografickými trendy a faktory a udržitelným rozvojem.

Klíčová slova

demografický růst, Místní Agenda 21

Annotation

The solution of the population problem is more or less connected with the quality of reigning, the reinforcement of individual economic freedom and the support of democratic institutions. In the Czech Republic this problem is solved with the Local Agenda 21 which is the programme for 21st century and it shows the way to the sustainable development on Earth. This agenda focuses on all the sectors of the society, and the improvement should come with the interaction among the demographic trends and the factors and the sustainable development.

Key words

demographic growth, Local Agenda 21

JEL classification: J11

Úvod

Earth Summit, kterého se pod záštitou OSN zúčastnilo v Riu de Janeiro od 3. června do 14. června 1992 172 světových vlád, stanovil základní problémy lidstva a jako jeden ze základních a prioritních problémů k řešení uvedl problém „přelidnění“. V současné době obývá zemi něco přes 7 miliard obyvatel, a když se podíváme na křivku růstu, je střední odhad pro rok 2040 okolo 9 miliard obyvatel (dřívější předpovědi odhadovaly až rok 2050-2060), a proto se již dnes hovoří o katastrofických scénářích.

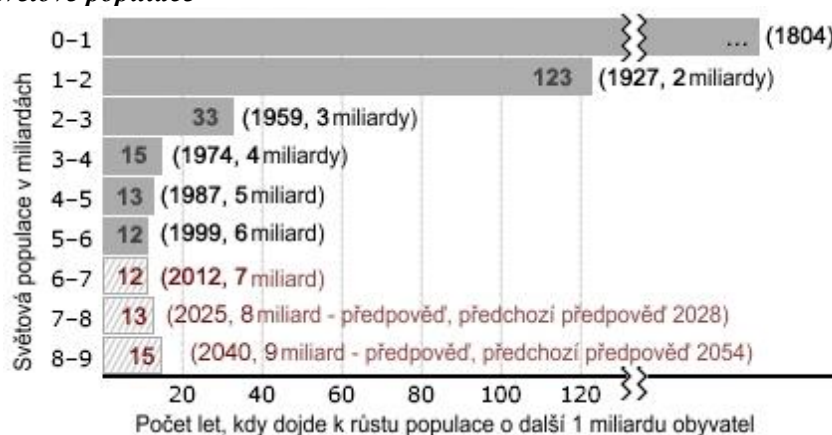
Kolik lidí žilo na Zemi v dobách dávno minulých, není přesně zjistitelné. Koschin (2005) uvádí, že na přelomu letopočtu počet obyvatel na Zemi činil asi 250 milionů lidí, v českých zemích tehdy žilo přibližně 350 000 lidí. Až do 18. století byl nárůst počtu obyvatel velmi pozvolný. S rozvojem průmyslové výroby se začala rozrůstat města, která kromě pracovních příležitostí nabízela lepší hygienické podmínky a dostupnější zdravotnickou péči, čímž se snižovala úmrtnost. Změna životního způsobu nesla v sobě i změnu přístupu rodiny k ekonomické úloze dětí, které na venkově byly

vnímány jako ekonomický přínos, jako další pracovní síla. Život ve městech byl jiný a z dětí se ve městech stávala ekonomická přítěž, důsledkem toho bylo i snižování počtu dětí v rodině.

Od doby před 200 000 lety, kdy se na planetě Zemi objevil člověk, až do dob římského císaře Julia Caesara nechodilo po povrchu planety nikdy více jak 250 milionů lidí. O 1500 let později, když Kolumbus objevil v roce 1492 Nový svět, byl počet obyvatel na světě okolo 500 milionů. Na přelomu 18. a 19. století překročil počet obyvatel první miliardu, ve 20. století se populační růst ještě více urychlil.

Za posledních zhruba 200 let narostlo množství lidí dokonce o pět miliard. Za posledních padesát let počet obyvatel narostl 2,5 krát (Koschin, 2005, Braniš, 2006, s. 207-220). V současné době tak žije na naší planetě přes 7 miliard lidí, tento počet byl dle odhadů dosažen v polovině roku 2012. Obrázek 1 demonstruje odhad dalšího vývoje, kde je zřejmý určitý pokles dynamičnosti populačního růstu v dalších letech.

Obr. 1: Růst světové populace



Zdroj: Wikipedie 2009, vlastní zpracování

Cíl a metody

Cílem příspěvku je poukázat na vztah udržitelnosti demografického růstu a Místní Agendy 21. Je analyzován demografický růst obyvatel ve světě a poukázáno na některé problémy s tímto růstem související. Analýzou priorit Místní Agendy 21, ve vztahu k udržitelnému rozvoji, autor poukazuje na vztah mezi demografickými trendy a udržitelným rozvojem. Uvádí přehled všech trendů, které se touto problematikou zabývají. V závěru poukazuje na konkrétní stav řešení této problematiky v České republice.

Výsledky a diskuse

Demografický růst vyplývá ze změny životních podmínek a kvality života souvisejícím s rozvojem vědy, technologií, zdravotní péče, hygieny a dalších faktorů nejen ve vyspělých státech, ale i v rozvojových zemích. V důsledku toho klesá porodnost i úmrtnost – tj. faktory, které ovlivňují růst populace.

Paradoxní je rychlejší růst počtu obyvatel v méně vyspělých zemích, než v zemích s vyspělými ekonomikami. Z této skutečnosti vyplývá, že v zemích vyspělejších populace stárne, zatímco v zemích méně vyspělých v důsledku rychlého demografického růstu populace mládne. „Zpráva EU o stárnutí populace - prognóza do roku 2060“ (Evropská komise, 2012) uvádí prognózu, podle níž bude mít Unie v roce 2060 celkově 517 milionů obyvatel, z čehož téměř jednu třetinu budou tvořit lidé starší 65 let. Oproti dnešku se celkový počet obyvatel do roku 2060 nijak dramaticky nezvýší (ze současných 502 milionů má vzrůst pouze na 517 milionů), populace však bude mnohem starší – 30 % Evropanů bude patřit do věkové skupiny 65 let a více. I když prodloužení délky života můžeme považovat za

velký úspěch, odvrácenou stranou mince jsou problémy, které dopadají na ekonomiky jednotlivých států a systémy sociálního zabezpečení. Jedná se především o snižování počtu ekonomicky aktivních obyvatel: podle odhadů se počet lidí ve věkové skupině od 15 do 64 let sníží z 67 % na 56 %. Dnes na jednoho důchodce připadají 4 ekonomicky aktivní lidé, v budoucnosti se tento poměr sníží zhruba na 2 ekonomicky aktivní osoby. Předpokládá se, že tyto demografické změny budou mít velký dopad na veřejné finance států Unie. Vezmeme-li jako základ stávající přístup, očekává se, že veřejné výdaje vynakládané výhradně v souvislosti se staršími občany (důchody, zdravotní a dlouhodobá péče) se v letech 2010 až 2060 zvýší o 4,1 procentních bodů HDP z 25 % na 29 % HDP. Jen samotné výdaje na důchody by se měly do roku 2060 zvýšit z 11,3 % na téměř 13 % HDP. Zpráva nicméně upozorňuje na velké rozdíly mezi jednotlivými státy, jež budou z velké části záviset na tom, jak který stát pokročí v provádění důchodových reforem.

Růst počtu obyvatel v oblastech méně vyspělých naopak předpokládá zvýšenou poptávku po pracovních místech, čímž se v těchto lokalitách snižují mzdy, roste nezaměstnanost a chudoba. S tím souvisí následně i problém ekonomické imigrace, kdy mnoho obyvatel opouští svou původní zemi s vidinou zbohatnutí a dosáhnoutí lepší životní úrovně či vzdělání v ekonomicky vyspělejší zemi.

Demografický růst vyžaduje i zvyšování produkce potravin. S tímto faktem souvisí celá řada dalších problémů. Ruku v ruce s tím jde i otázka kvality potravin, více obyvatel planety dnes neumírá kvůli hladomoru ale kvůli tzv. malnutrici (nevyvážená kvalitní výživa). Dušek (2012, s. 146-154) též upozorňuje na elementární vztah základních zdrojů: energie–voda–potraviny.

Demografické trendy a faktory se staly globálním problémem životního prostředí a udržitelného rozvoje. Růst světové populace a výroby spojený s neudržitelnými vzory spotřeby stále vážněji zatěžuje potenciál naší planety pro podporování života. Populační politika by měla být zaměřena vazby mezi demografickými trendy a environmentálně šetrným využíváním zdrojů a vhodných technologií. Předpokládá se, že v roce 2025 počet obyvatel planety překročí 8 miliard. Je proto nezbytné zdůraznit vazby mezi dynamikou demografického růstu, technikou, kulturním chováním, přírodními zdroji a systémy podporujícími život a na základě důkladné analýzy těchto faktorů vytvářet programy jak na úrovni národních států, tak i na úrovni mezinárodní. V těchto programech by měly být zahrnuty předpoklady udržitelnosti demografického růstu, které vychází z analýzy současného stavu a vyslovení priorit umožňujících hledat optimální řešení.

Priority udržitelného demografického vývoje se proto snaží nastínit Místní Agenda 21 (blíže viz Dušek, 2010 nebo Dušek, Pána, 2012), která je programem OSN pro 21. století a ukazuje cestu k udržitelnému rozvoji na naší planetě (Dušek, 2011). Dokument Agenda 21 byl přijat na summitu OSN v Rio de Janeiro v roce 1992. Jedná se o globální strategický a akční plán světového společenství, který stanovuje konkrétní kroky směrem k udržitelnému rozvoji. Právě tento dokument obsahuje vymezení toho, oč v místní Agendě 21 (MA21). Agenda 21 je souhrnný název asi 38 obecných okruhů (odpady, chudoba, ochrana vody, ochrana přírody). Tyto problémy souvisejí s kvalitou životního prostředí, ekologickou šetrností, sociální a zdravotní pohodou občanů zemí celého světa a samozřejmě i s demografickými změnami (viz také Krajšek, 1998).

Zaměříme-li se na současnou dynamiku demografického růstu a jeho (trvalou) udržitelnost, pak ve všech sektorech společnosti by mělo být dle autora tohoto příspěvku zlepšeno porozumění interakcí mezi demografickými trendy a faktory a udržitelným rozvojem:

- věnovat větší pozornost při tvorbě obecné politiky a při sestavování plánů rozvoje zaměřených na řešení důsledků růstu počtu obyvatel zahrnutého do dynamiky populace,
- vytvářet a implementovat programy národní populační politiky, v souladu s národními environmentálními a rozvojovými plány pro udržitelný rozvoj za předpokladu jejich slučitelnosti se svobodou, důstojností a osobně vyznávanými hodnotami jednotlivců,
- holisticky přistupovat k populačním a environmentálním problémům při stanovování a implementaci cílů zahrnujících zmírňování chudoby, zajišťování živobytí, dobré zdraví, kvalitu života, zlepšení postavení a příjmu žen a jejich přístupu ke vzdělání,

- analyzovat vztahy mezi demografickými trendy a faktory a změnou životního prostředí a mezi zhoršováním kvality životního prostředí a prvky demografické změny,
- identifikovat rozsah možných důsledků současných lidských činností zejména z hlediska dopadu demografických trendů a faktorů, využívání zdrojů, migračních toků, souvisejících s rostoucím počtem klimatických událostí a změnami životního prostředí, majících ničivé účinky na místní zdroje živobytí,
- zlepšovat postavení žen prostřednictvím lepšího přístupu ke vzdělání, informacím, zdravotní péči, ekonomické nezávislosti,
- mobilizovat potenciál žen v oblastech pracovních, právních, majetkových, umožnit jim rozhodovat velikosti rodiny, počtu dětí, při současném zachování jejich lidské důstojnosti,
- posilovat zdravotní péči o ženy v souladu s předpoklady udržení dobrého zdraví v oblasti reprodukční péče a zdravotní péče všem dětem a tím přispívat ke snížení rizik úmrtnosti a chorob dětí a matek,
- identifikovat zranitelné skupiny obyvatelstva (např. venkovští pracovníci nevládníků půdu, etnické menšiny, uprchlíci, migranti, lidé bez domova, ženské hlavy domácností), jejichž změny v demografické struktuře mohou mít specifické dopady na udržitelný rozvoj,
- posoudit důsledky věkové struktury populace na poptávku po zdrojích a na problémy se závislostmi, pohybující se od výdajů na vzdělání pro mladé, po zdravotní péči a podporu pro staré lidi, a na tvorbu příjmů domácností,
- posoudit také národní kapacitu pro vyživování populace, z hlediska uspokojování lidských potřeb a udržitelného rozvoje, a věnovat zvláštní pozornost kritickým zdrojům, jako je voda a půda, a environmentálním faktorům, jako je zdraví ekosystémů a biodiverzita,
- zkoumat dopad národních demografických trendů a faktorů na tradiční živobytí domorodých skupin a místních komunit, včetně změn v tradičním využívání půdy a pozemků, způsobených vnitřními populačními tlaky, brány v úvahu potřeby zdrojů, produkování odpadů a zdraví ekosystému,
- vytvářeny plány zvládnání různých typů migrace, které jsou následkem nebo příčinou narušení životního prostředí, se zvláštním ohledem na ženy a na zranitelné skupiny,
- pozornost věnována programům zvyšování gramotnosti obyvatelstva, zejména žen,
- zvýšit potenciál národních, regionálních a místních struktur (institucí) pro řešení problémů souvisejících s demografickými trendy a faktory a s udržitelným rozvojem,
- zvýšit potenciál relevantních orgánů, organizací a institucí OSN, mezinárodních a regionálních mezivládních orgánů, nevládních organizací a místních komunit, aby tyto instituce byly schopny pomáhat jednotlivým zemím,
- zlepšit porozumění sociokulturním a politickým faktorům, které mohou pozitivně ovlivnit přijatelnost vhodných nástrojů populační politiky.

Závěr

Jak významný problém představuje přelidnění je zřejmé z mnoha vědeckých studií. Joseph Tainter, americký antropolog a historik, ve své knize *Kolapsy složitých společností* (Tainter, 2009) uvádí jako hlavní příčinu kolapsů lidských i ostatních společností právě vyčerpání a zánik zdrojů nezbytných pro život. Populačním problémem se například zabývá i studie vojenského paktu NATO z roku 2011 „Populační růst – celosvětový problém 21. století“ (Fox, 2012). Řešení populačního problému je tedy do značné míry tedy spojeno s kvalitou vládnutí, tj. s posilováním individuální ekonomické svobody a podporováním demokratických institucí. Rovněž snižování břemene zadluženosti rozvojových zemí, liberalizacemezinárodního obchodu a poskytování finanční pomoci a přístupu k technologiím podporujedosažení hospodářského pokroku a zmírňování chudoby, která s tímto fenoménem souvisí. Vlády většiny zemí světa se však tento problém nesnaží intenzivně řešit a země G20 ho zcela ignorují, ačkoliv odborníci dlouhodobě na tento problém poukazují. Právě Místní Agenda 21 se snaží tento problém řešit a zapadá do širšího celosvětového proudu snahy o kvalitní veřejnou správu, která je zahrnuta pod pojem „good governance“ („řádná správa věcí veřejných“ či „dobré vládnutí“). Jedině kvalitní správa věcí veřejných může vést z pohledu OSN k dlouhodobě udržitelnému rozvoji regionů. Postup měst, obcí a regionů je nyní v rámci kvalitní MA21 přehledně měřitelný kritérii MA21, která jsou od roku 2010 přizpůsobena pro všechny typy regionů. Zároveň lze komparaci jednotlivých

parametrů u zainteresovaných aktérů na všech úrovních jasně prokázat, zda a jak jsou naplňovány mezinárodní standardy MA21. Mezi nejaktivnější v oblasti MA21 patří v České republice Národní síť zdravých měst (NSZM), která je v současné době tvořena skoro stovkou municipalit ČR, z nichž přibližně 40 patří mezi nejpokročilejší realizátory MA21 v ČR. Důvod je velmi prostý – hlavním nástrojem postupu Zdravého města, obce či regionu je právě metoda kvality ve veřejné správě místní Agenda 21.

Přestože naplňování kritérií MA21 může přinést i přímé finanční efekty například díky vyšší úspěšnosti v různých grantových schématech Evropské unie či národních grantech, hlavní cíl je úplně jiný... lépe a efektivněji strategicky řídit obec, město, mikroregion, kraj apod. To vše tak může napomoci vyšší kvalitě života občanů jednotlivých regionů. Co víc lze říci na závěr, snad jen to, že lze jen doufat, že se naplní Strategická vize rozvoje místní Agendy 21 v ČR do roku 2020, která uvádí... „Do roku 2020 dojde ke zvýšení počtu kvalitních MA21 v ČR – obce a další subjekty aktivně usilují o zavedení MA21 a politická reprezentace poskytuje procesům MA21 dostatečnou morální a finanční podporu. Stále širší a kvalitnější realizace MA21 v obcích a regionech České republiky bude mít podpurný vliv na další demokratický vývoj občanské společnosti a na transparentnost a efektivitu veřejné správy.“ Implementace principů agendy MA21 v jakémkoliv regionu je velmi pozitivní zjištění, jedná se však o velmi dlouhodobý proces, jehož skutečné výsledky se projeví až v následujících desetiletích.

Literatura

- [1] BRANIŠ, M. Globální problémy životního prostředí. In Dlouhá, J., Dlouhý, J., Mezřický, V. (eds.) *Globalizace a globální problémy*. Praha : UK, Centrum pro otázky životního prostředí, 2006. s. 207-220. ISBN 80-87076-01-X.
- [2] DUŠEK, J. *Faktory regionálního růstu a rozvoje (se zaměřením na spolupráci měst a obcí v Jihočeském kraji)*. 1. vydání. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 2010. 294 s. ISBN 978-80-86708-94-2.
- [3] DUŠEK, J. *Faktory regionálního růstu a rozvoje (se zaměřením na spolupráci měst a obcí ve Středočeském kraji)*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2011. 100 s. ISBN 978-80-87472-13-2.
- [4] DUŠEK, J. Komoditní krize ve světě. In Dušek, J., Pána, L., Svatoš, R. et al. *Udržitelný rozvoj a funkce moderního evropského státu*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií o. p. s., 2012. s. 146-154. ISBN 978-80-87472-20-0.
- [5] DUŠEK, J., PÁNA, L. *Zdravá města a Místní Agenda 21*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2012. 146 s. ISBN 978-80-87472-07-1.
- [6] FOX, T. *Populační růst - celosvětový problém 21. století* [online]. NATO Review, 2012 [cit. 2013-01-11]. Dostupné z: <<http://www.regionalscience.org/>>.
- [7] KOSCHIN, F. *Demografie poprvé*. Praha : Oeconomica, 2005. 122 s. ISBN 80-245-0859-1.
- [8] KRAJŠEK, B. *Úvod k místním Agendám 21 v České republice*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 1998. 44 s. ISBN 80-7212-052-2.
- [9] *Stárnoucí Evropa? Skutečnost, na kterou je třeba se připravit* [online]. Brusel : Evropská komise, 2012, 15.5.2012 [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/news/economy/120515_cs.htm>.
- [10] TAINTER, J. A. *Kolapsy složitých společností*. Praha: Dokořán, 2009. 319 s. ISBN 978-80-7363-248-9.
- [11] *World population growth* [online]. Wikipedia, 2009, 6.3.2009 [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:World_population_growth_-_time_between_each_billion-person_growth.jpg>, vlastní zpracování.

COMPENSATORY GRANT IN POLISH RURAL COMMUNES – MODIFICATION CONCEPT AND ITS IMPACT ON FINANCES OF COMMUNES

JAROSŁAW OLEJNICZAK, PH.D.

*Department of Finance, Faculty of Economic Sciences
Wrocław University of Economics*

✉ *Komandorska street 118/120, 53-345 Wrocław, Poland
E-mail: jaroslaw.olejniczak@ue.wroc.pl*

Annotation

The aim of this paper is to present the results of research on the scale of the compensatory mechanism in Polish rural communes in the context of their differentiation by the development level described by means of the taxonomic measure of development by Hellwig. The following research questions were formulated: how significant is compensatory grant for rural communes from the viewpoint of their income and current expenses, should its present beneficiaries receive funds from the viewpoint of their development level as a criterion for awarding grants, what financial effects might the modification of the list of beneficiaries cause. A division of communes into four groups in terms of the designated development level and four groups in terms of income level per resident was used for the analysis. The analysis of the basic taxable income ratio per capita in the period 2009-2011 demonstrates the presence of significant and permanent differences between individual Polish regions. The largest number of communes with high BTI ratio per capita occurs in western Poland. Based on the research it can be stated that compensatory grant significantly contributes to the balancing of current expenses with current income, in particular in communes in eastern Polish voivodeships. The self-financing ratios adjusted by grant are obtained mainly by communes with a high development level. The number of these communes was not affected by the financial effects of the 2008-2010 crisis. With the assumed division of communes into three groups with diverse granting level, it can be stated that grant liquidation for developed communes would concern merely 5.5% of the entire compensatory grant for rural communes in 2011. At the same time, it needs to be observed that this would mean disturbing the financial sustainability of certain communes. The greatest decrease in income per resident would be experienced by communes in the Lower Silesian, Masovian, Greater Poland and Silesian voivodeships. Based on the conducted research, it must be stated that accounting for the development level of communes while building a new funds redistribution model brings along the necessity to pay attention to ensuring budget stability in the communes which, as a result of grant restriction, might lose the self-financing capacity and face a current deficit.

Key words

local government finance, rural development, financial indicators

JEL classification: H71, O18

Introduction

Since the new model of horizontal solidarity functioning between local government units was adopted by the Act of 2003 (the Act of 2003 on income of local government units), the dispute about the correctness of its shape has been increasing. In 2012 attempts to make changes to this mechanism were made (parliamentary papers 230 and 19 of 2012) but they did not come into force. The problem of optimisation of the compensatory mechanism comes down to two basic issues. Firstly, to determining the actual demand for the compensatory mechanism, and secondly, to ensuring the optimum redistribution method. According to the public finance theory (Patrzałek, 1998, p. 67), the grant mechanism for local government units should play the regulatory (compensatory) function as well as

the dynamising (stimulating) function. From the viewpoint of the analysed scope of overall grant, it is obvious that the former function is most related to the horizontal redistribution mechanism. Although it is particularly associated with eliminating disproportions in supporting budgets of local government units arising from different financial potentials of these units, it refers more broadly to maintaining a sustainable structure of the performed social and educational tasks in terms of territory (Patrzałek, 1998, p. 68; Kopyściański, 2011). Hence, the major goal of the compensatory mechanism should be equalising the level (scope) of the provided public services in all local governments. This will mean achieving a relatively uniform development level in the financial, social as well as cultural and educational dimension by communes. The present system is based on the assumption that it is the scale of income per resident that determines obtaining compensatory transfers by communes. The aim of this paper is to indicate the possibilities to restrict the compensatory mechanism based on the development level criterion and the financial effects for communes arising from the proposed modification.

1. Aim and methods

The aim of this paper is to present the results of research on the scale of the compensatory mechanism in Polish rural communes in the context of their differentiation by the development level described by means of the taxonomic measure of development by Hellwig. The conducted analysis should allow answers to the following research questions: how significant is compensatory grant for rural communes from the viewpoint of their income and current expenses, should its present beneficiaries receive funds from the viewpoint of their development level as a grant, should its present beneficiaries receive funds from the viewpoint of their development level as a criterion for awarding grants, what financial effects might the modification to the list of beneficiaries cause.

The results of earlier research, conducted by the author, on diversity of the development level of rural communes in Poland against their basic taxable income were used in the analysis (Olejniczak 2013; Olejniczak 2012). In accordance with the research conducted earlier, it was assumed that BTI ratios per resident – reflecting the income level (and at the same time constituting a compensatory mechanism criterion), as values that are “delayed” in time, would be determined with a two years’ delay with respect to development level ratios. Commune development level ratios, in turn, were calculated with the use of a procedure involving the analysis and selection of the variables from 2009, 2010, 2011 available in the Local Data Bank of CSO, which reflect the development level of communes. Measures of development were determined for individual communes in accordance with the Hellwig’s method based on the obtained ratios (Hellwig, 1968; Sthral, 1998). Variability index V_j was computed for the selected variables by the formula (1) with the critical value of the coefficient $V^* \leq 0.1$. The absolute values of the indices for all features exceeded the above level and hence were all subject to further analysis.

$$V_j = \frac{S_j}{\bar{x}_j} \quad (1)$$

where:

V_j - variation coefficient for j -variable

S_j - standard deviation for j -variable, computed according to (2):

$$S_j = \sqrt{n^{-1} \sum_{i=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2} \quad (2)$$

\bar{x}_j - arithmetic mean for j -variable

Subsequently, Pearson correlation coefficient matrix was built (3).

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_j - \bar{x})(y_j - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_j - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_j - \bar{y})^2}} \quad (3)$$

where: r_{xy} – Pearson's correlation coefficient, X, Y – measurable statistical features, \bar{x}, \bar{y} – arithmetic mean, features X and Y , respectively.

It was assumed that the features which show high correlation, whose correlation coefficient satisfies the condition $|r_{xy}| \geq r^*$ in relation to the critical value $r^* = |0.75|$ would not be allowed for in the further study. Thus, matrix X was obtained, with successive lines corresponding to particular local government units and columns – to the values of the individual features for the following entities.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{nm} \end{bmatrix} \quad (4)$$

where x_{ij} – stands for the value of j -feature for i -object ($i = 1, 2, \dots, n; j = 1, 2, \dots, m$). In order to unify the variables, the features were standardised by the formula:

$$z_{ij} = \frac{(x_{ij} - \bar{x}_j)}{S_j} \quad (5)$$

thus obtaining a matrix of standardised values, where z_{ij} stands for the value of j -feature for i -object ($i = 1, 2, \dots, n; j = 1, 2, \dots, m$).

$$Z = \begin{bmatrix} z_{11} & z_{12} & \dots & z_{1m} \\ z_{21} & z_{22} & \dots & z_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ z_{n1} & z_{n2} & \dots & z_{nm} \end{bmatrix} \quad (6)$$

Based on the above data, development pattern with standardised coordinates was determined in accordance with the Hellwig's taxonomic method of development pattern, including the division into stimulants and destimulants. Subsequently, the development measure for each municipality was computed by the formula:

$$d_i = 1 - \frac{D_{i0}}{D_0} \quad (7)$$

where:

$$D_{i0} = \sqrt{\sum_{i=1}^m (z_{ij} - z_0)^2} \quad (8) \text{ (deviation from the standard)}$$

$$D_0 = \bar{D}_0 + 2S_0 \quad (9)$$

$$\bar{D}_0 = n^{-1} \sum_{i=1}^n D_{i0} \quad (10)$$

$$S_0 = \sqrt{n^{-1} \sum_{i=1}^n (D_{i0} - \bar{D}_0)^2} \quad (11)$$

By the above means synthetic indicators in the years 2009, 2010 and 2011 for each of the rural municipalities in Lower Silesian Voivodeship were determined. Afterward, the municipalities

were divided into four groups. The municipalities of a high development level (type A) included the entities with the development index higher than the mean plus the standard deviation. The municipalities of a higher than medium development level (type B1) included the entities with the index falling within the range of mean to mean plus standard deviation. The third group municipalities of a lower than medium development level (type B2) included the entities with the index falling within the range of mean to mean minus standard deviation. The last group comprised the municipalities of a low development level (type C), where the index achieved was lower than the mean minus the standard deviation.

The other of the components is the analysis of the grant amount per resident in the examined communes, the relation of compensatory grant to the operating result and the self-financing ratio from years 2009, 2010, 2011. The operating result is the difference between current income and current expenses of a commune. Its positive value reflects the commune's capacity to engage in additional projects, whereas its negative value indicates a shortage of funds relative to objectives and incapacity to take investment actions. The analysis of the impact of the current income decrease by the grant amount on the operating result and the commune self-financing ratio will enable the assessment of this grant's significance for the current sustainability of communes. At the same time, comparing the development level of communes with the obtained ratios will enable the adoption of another perspective when assessing the reasonability of applying compensatory grant. The source of the data is databases of the Ministry of Finance regarding the implementation of LGUs' budgets, the data from the Local Data Bank of CSO. The impact of the proposed solution on the change of the redistribution scale through the budget system will also be analysed.

2. Results of the research

Due to high diversity of income in communes, the new Act of 2004 introduced an advanced compensatory system aimed at protecting local government units that have a low income potential. The differences in income are subject to the compensatory mechanism that is progressive in nature. The compensatory part of the overall grant for communes is composed of the basic amount and the supplementary amount. With respect to the basic amount, it is significant to determine the amount of the basic taxable income (BTI) per resident in accordance with the Act (the Act of 2003 on income of local government units, Article 20). Changes regarding the compensation scale occurred in this area in the successive years. In general, the basic amount is received by the communes where taxable income per resident (G) is lower than 92% of the average taxable income per resident of the country (Gg).

$$\begin{array}{ll} G \leq 40\% Gg & Sg=L*[0,99*(0,4*Gg-G)+41,97] \\ 40\% Gg < G \leq 75\% Gg & Sg=L*[0,83*(0,75*Gg-G)+12,92] \\ 75\% Gg < G \leq 92\% Gg & Sg=L*[0,76*(0,925*Gg-G)] \end{array}$$

The other component of the compensatory part, the supplementary amount, is received by communes with a lower population density than the average population density in Poland. This amount is calculated by multiplying 17% of the Gg ratio, the number of the commune's residents and the ratio being the quotient of the difference between the average population density in Poland and the average population density in the community to the average population density in Poland. The possibility to obtain the mentioned supplementary amount is restricted – it is not allocated for the communes for which the G income ratio is higher than 150% of the Gg ratio in Poland. In such a situation, the supplementary amount calculated in the said manner increases the compensatory part of the overall grant for communes.

The compensatory part for communes is determined as the total amount of the payments made by the communes whose G ratio exceeds 150% of the Gg ratio and the said supplementary amounts. This part is received by communes for the purpose of compensating differences in income, if any, due to the introduction of changes to the objectives financing system.

Tab. 1: Number of municipalities in the individual categories BTI per capita in the years 2009, 2010 and 2011 by voivodeships

	G>150%Gg			92% G _g < G ≤ 150%Gg			75% G _g < G ≤ 92%Gg			40% G _g < G ≤ 75%Gg			G ≤ 40%Gg		
	'09	'10	'11	'09	'10	'11	'09	'10	'11	'09	'10	'11	'09	'10	'11
Lower Silesian	7	6	6	20	19	22	19	16	14	32	37	36	0	0	0
Kuyavian-Pomeranian	3	3	3	8	8	7	12	10	8	66	65	69	3	6	5
Lublin	1	1	1	3	3	4	5	6	6	123	91	99	39	70	61
Lubusz	1	1	1	11	8	11	5	7	9	24	25	20	0	0	0
Łódź	5	5	5	8	9	12	16	15	16	82	79	81	22	25	19
Lesser Poland	0	0	0	6	6	6	3	3	4	69	69	74	43	43	37
Masovian	13	14	14	16	14	13	20	20	21	139	136	140	41	45	41
Opolskie	1	1	2	5	5	4	9	9	13	20	20	16	1	1	1
Podkarpackie	1	1	1	2	2	5	4	3	6	63	66	78	39	37	19
Podlaskie	2	2	1	7	9	8	6	3	7	59	56	56	4	8	6
Pomeranian	5	6	5	11	9	10	11	7	10	53	59	55	1	0	1
Silesian	8	8	7	19	23	24	20	18	20	48	45	44	1	2	1
Świętokrzyskie	1	1	1	2	2	2	2	3	3	45	40	47	21	25	18
Warmian-Masurian	0	0	0	9	9	9	12	9	7	44	43	47	2	6	4
Greater Poland	6	6	5	17	17	18	15	12	16	72	72	71	7	10	7
West Pomeranian	7	8	7	6	6	8	10	6	8	27	30	27	0	0	0

Source: Own work based on the results of the study and Ministry of Finance data

The analysis (table 1) of the BTI ratio per capita in the period 2009-2011 that determined the amount of grant proves the existence of significant permanent differences between individual Polish regions. The majority of communes with high BTI ratios per capita are located in western Poland (the Lower Silesian, Pomeranian, Silesian and West Pomeranian voivodeships). Along with the decreasing ratio, the number of communes in eastern Polish voivodeships increases. The greatest diversity is noticeable, however, in the case of the Masovian voivodeship, where the number of communes with a high and low BTI per capita is balanced. It needs to be emphasised that no communes with the lowest ratios are to be found in several voivodeships. This reflects the significant diversity in the income potential of communes and exposes the major reason for applying the compensatory mechanism in the present form.

From the viewpoint of the efficiency of providing financial support for communes, the mentioned amount of the current budget balance (the operating result) is a significant criterion. This balance shows how a commune handles financing all its most important objectives. Surplus is usually a beneficial situation indicating the capacity to extend the scale of the pursued objectives, financing new projects or covering borrowings and loans from previous years. Deficit proves that the commune does not manage to finance its current activities. Excluding the amount of the received grant from the calculation should demonstrate the degree to which it affects activities taken by communes.

The results of the analysis (table 2) indicate an extremely significant impact of compensatory grant on the balancing of current expenses with current income, particularly in the communes in eastern Polish voivodeships. However, the income adjustment by grant results in a considerable decrease in the number of surplus budgets also in other voivodeships (e.g. Lower Silesian – by a half, Greater Poland – by 2/3). To conclude, the results of the research prove the high significance of compensatory grant in the present financing system of rural communes. This means that changes in the redistribution scale should be made with the account for negative effects of reducing communes' income.

Tab. 2: Number of municipalities in the years 2009, 2010 and 2011 by voivodeships – with surplus or deficit in budget balance with and without equalization grant

	Number of communes with surplus						Number of communes with deficit					
	with grant			without grant			with grant			without grant		
	'09	'10	'11	'09	'10	'11	'09	'10	'11	'09	'10	'11
Lower Silesian	63	57	68	29	23	36	15	21	10	49	55	42
Kuyavian-Pomeranian	91	84	90	24	24	20	1	8	2	68	68	72
Lublin	170	147	162	12	11	12	1	24	9	159	160	159
Lubusz	37	35	40	18	10	11	4	6	1	23	31	30
Łódź	131	123	128	32	29	25	2	10	5	101	104	108
Lesser Poland	115	115	113	20	16	17	6	6	8	101	105	104
Msovian	225	218	223	65	50	50	4	11	6	164	179	179
Opolskie	33	27	34	7	7	11	3	9	2	29	29	25
Podkarpackie	101	89	105	19	12	11	8	21	5	90	98	99
Podlaskie	78	64	69	11	14	11	0	14	9	67	64	67
Pomeranian	77	72	75	29	27	25	4	9	6	52	54	56
Silesian	90	85	90	48	46	48	6	11	6	48	50	48
Świętokrzyskie	69	61	67	10	9	7	2	10	4	61	62	64
Warmian-Masurian	60	49	54	9	9	8	7	18	13	58	58	59
Greater Poland	114	106	113	35	33	35	3	11	4	82	84	82
West Pomeranian	46	34	41	18	13	18	4	16	9	32	37	32

Source: Own work based on the results of the study and Ministry of Finance data

At the next stage of the research, the proposed division of communes into A, B1, B2, C categories was combined with the amount of the self-financing ratio of communes adjusted by the grant amount (table 3). It illustrates the degree to which a commune might finance projects contributing to its development with its own funds. The higher the relation, the lower the risk of losing financial liquidity due to excessive costs of debt service; yet its high value might also prove the low level of the implemented projects compared to its capacities. The adjustment by the grant amount enables the assessment of the impact of this income source on the capacity of the examined communes to self-finance projects.

Tab. 3: Number of municipalities in the years 2009, 2010 and 2011 by voivodeships – with surplus or deficit in budget balance with and without equalization grant

	Total	Type A			Type B1			Type B2			Type C		
		'09	'10	'11	'09	'10	'11	'09	'10	'11	'09	'10	'11
Lower Silesian	78	7	9	5	30	34	23	12	12	14	0	0	0
Kuyavian-Pomeranian	92	4	3	3	21	17	18	37	38	46	6	10	5
Lublin	171	1	1	3	25	28	26	99	108	107	34	23	23
Lubusz	41	1	4	3	10	9	12	12	18	15	0	0	0
Łódź	133	2	4	1	31	35	41	61	59	62	7	6	4
Lesser Poland	121	7	2	8	38	38	33	47	52	50	9	13	13
Msovian	229	1	3	1	24	37	32	113	112	111	26	27	35
Opolskie	36	3	6	3	12	13	10	13	10	11	1	0	1
Podkarpackie	109	1	1	1	21	17	20	58	70	69	10	9	8
Podlaskie	78	2	1	2	6	8	9	38	38	34	21	17	22
Pomeranian	81	3	0	1	28	23	26	20	29	26	1	2	3
Silesian	96	6	8	6	34	32	34	8	10	8	0	0	0
Świętokrzyskie	71	1	1	0	10	8	14	43	48	43	7	5	7
Warmian-Masurian	67	1	1	2	8	9	7	33	33	32	16	15	18
Greater Poland	117	14	14	15	15	14	12	6	5	8	0	0	0
West Pomeranian	50	10	8	11	7	3	6	1	2	1	0	0	0

Source: Own work based on the results of the study and Ministry of Finance data

The results of the analysis prove unambiguously that the positive “adjusted” self-financing ratios are achieved mainly by communes characterised by a high development level. The number of these communes was not affected by the financial effects of the 2008-2010 crisis since their number in individual voivodeships did not change significantly over the examined period. What can be observed, however, is analogies in the distribution of communes with respect to the previous ratio. Normally, communes from western Polish voivodeships are more developed, have better income ratios per resident and much more frequently achieve positive self-financing ratios. It needs to be noticed that the division line runs usually between the communes with the development ratio qualified to B1 and B2 groups. This means that it could prove reasonable in practice to include the development level ratio as the criterion for obtaining compensatory grant

Conclusions - Financial effects of changing the financing system of rural communes on a system accounting for diversity of development levels of communes.

With the use of the 2011 data as the basis for calculation and with the assumption that the compensatory mechanism should divide communes into four categories distinguished based on the development level (A,B1,B2,C) and the BTI amount per capita compared to the country's average, the following were distinguished: communes with very high both ratios – not covered by compensation and paying in funds for the poor, neutral communes (with acceptable income and a good development level), communes requiring partial support (due to the development level being lower than the average or a significant shortage of funds), and communes with a high demand for support (with a low development level and relatively poor income).

Tab. 4: Estimated number of municipalities in the years 2011 by voivodeships after proposed change in grant system

Equalization	Lower Silesian	Kuyavian-Pomeranian	Lublin	Lubusz	Łódź	Lesser Poland	Msovian	Opolskie	Podkarpackie	Podlaskie	Pomeranian	Silesian	Świętokrzyskie	Warmian-Masurian	Greater Poland	West Pomeranian	Liczba gmin łącznie:	amount mln PLN:	share:
No	35	12	7	14	18	15	28	10	6	8	16	40	2	9	24	17	261	210,4	0,05
Partly	43	71	95	27	95	71	141	24	79	45	62	55	48	38	87	33	1014	2636,4	0,68
Full	0	9	69	0	20	35	60	2	24	25	3	1	21	20	6	0	295	103,5	0,27

Source: Own work based on the results of the study

When taking into consideration only the abandoning of financing the best communes (the first two categories) with grant, it would have been possible to obtain as much as PLN 210,394,000 in 2011, which constituted circa 5.5% of the overall compensatory grant for rural communes. At the same time, it needs to be noticed that this would mean disturbing the financial sustainability of certain communes from the viewpoint of the analysed ratios. The consequences of such a solution would be diverse in individual voivodeships. The greatest decrease in income per resident would be experienced by the Lower Silesian, Masovian, Greater Poland and Silesian voivodeships. It should be observed that the change in the redistribution scope would also enable shifting some funds from the pool currently transferred to communes with an average development and income level, which receive merely 26.7% of grant at present.

Literature

- [1] HELLWIG Z. *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr*, Przegląd Statystyczny, 15.4.1968.
- [2] KOPYŚCIANSKI T. Selection criteria of strategic goals for local governments. *Argumenta Oeconomica*, No. 2 (27) 2011, p. 15-36.
- [3] OLEJNICZAK J. Wskaźnik podstawowych dochodów podatkowych na mieszkańca a poziom rozwoju gmin – na przykładzie województwa dolnośląskiego. In *Finanse Publiczne*, ed. Sokołowski J., Sosnowski M., Żabiński A., Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, 2012.
- [3] OLEJNICZAK J. The Development Level of Rural Municipalities in Lower Silesian Voivodeship in View of Their Income Structure. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University, 2012. ISBN 978–80–210–5875–0.
- [4] PATRZAŁEK L. *Finanse samorządowe*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław, 1998.
- [5] *Taksonomia struktur w badaniach regionalnych*, red. D. Strahl, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu im. Oskara Langego, Wrocław, 1998.
- [6] *The Act of 13 November 2003 on income of local government units*, Dz.U. 2003 nr 203 poz. 1966.

THE ROLE OF THIRD SECTOR ORGANIZATIONS IN RURAL DEVELOPMENT

VÝZNAM ORGANIZÁCIÍ TRETIEHO SEKTORA VO VIDIECKOM ROZVOJI

ING. GABRIELA VACEKOVÁ, PH.D.

ING. SIMONA ŠKARABELOVÁ, PH.D.

*Katedra veřejné ekonomie | Department of Public Economics
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University*

*✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: gabriela.vacekova@econ.muni.cz, simona@econ.muni.cz*

Anotácia

Organizácie tretieho sektora reflektujú a vytvárajú komunitné podmienky. Za účelom preukázania ich úlohy a významu vo vidieckom rozvoji prezentujeme teoretický a empirický prístup k rurálnemu tretiemu sektoru. Predkladaný príspevok vychádza z novej ekonomickej teórie tretieho sektora, “teórie rurality”. Túto teóriu formuloval Vladislav Valentinov a vychádza z predpokladu, že existencia tretieho sektora je zapríčinená obmedzenou schopnosťou ziskových firiem uspokojiť ľudské potreby, pričom dôvodom sú špecifické charakteristiky vidieckych oblastí a z nich vyplývajúce “ruralitné špecifické náklady”. Základnou hypotézou teórie rurality je, že ruralitné špecifické náklady podnecujú vznik vidieckych organizácií tretieho sektora. Existujú empirické dôkazy z rôznych krajín (napr. USA a Belgicka), ktoré buď potvrdzujú alebo vyvracajú význam rozdielov medzi vidiekom a mestom ako determinantu úlohy tretieho sektora v rurálnom rozvoji. V príspevku prezentujeme medzinárodný výskumný projekt “Third sector organizations in rural development: a theoretical and empirical analysis” v podmienkach Českej republiky. Výskumné aktivity predpokladajú prínos významného množstva teoretického a empirického materiálu na testovanie opodstatnenosti teórie rurality.

Kľúčové slová

vidiecky rozvoj, tretí sektor, neziskové organizácie, teória rurality

Annotation

Third sector organizations reflect and shape community conditions. To show their role and importance in rural development we present theoretical and empirical approach to the rural third sector. The paper is based on a new economic theory of the third sector, the “rurality theory”. This theory was formulated by Vladislav Valentinov and assumes that the existence of the third sector is caused by the limitations of for-profit firms’ ability to satisfy human needs. The argument to their limitations is characteristics of rural areas and the resulting “rurality specific costs”. Thus, the rurality theory’s general hypothesis is that the rurality-specific transaction cost gives rise to the emergence of rural third sector organizations. There is some empirical evidence from different countries (e.g. USA and Belgium) either confirming or refuting the rural-urban distinction as a determinant of the third sector’s role in rural development. The paper presents the survey outline “Third sector organizations in rural development: a theoretical and empirical analysis” on the case of the Czech Republic. The research activities are expected to deliver a critical mass of theoretical and empirical material for testing the rurality theory.

Key words

rural development, third sector, non-profit organizations, rurality theory

JEL classification: L31, R19

1. Introduction

Scope of third sector organizations is so diverse that it is impossible to find a single term to define them. Therefore many authors (Anheier and Salomon, 1999; Bútorá, 2011, Frič, Goulli, 2001, Haken, 2005, Hansmann, 1996; Hyánek, 2011; Ondrušek, 1998; Pestoff, 2006; Petijová, Woleková, 2006; Rektořík, 2001, Rose-Ackerman, 1996; Toepler, 2003, Weisbrod, 1988, etc.) in a number of publications prefer a broader description of the characteristics of non-profit organizations. The structural-operational definition by Anheier and Salomon (1999) can be used. According to this definition an NGO should comply five characteristics: institutionalization, independence, non-distribution constraint, self-government, voluntary participation.

In many parts of the world, rural development is supported by third sector organizations, such as NGOs, farmer associations, self-help groups, rural partnerships and cooperatives. Although the contribution of these organizations to rural development has been widely recognized empirically (e.g., OECD 2006), the theoretical understanding of their economic rationale has remained unsatisfactory (Valentinov, 2012).

There are some specific rural NPOs characteristics (compared to urban counterparts), such as (Curtiss, 2012):

- mainly traditional NPOs (volunteer firemen groups, hobby clubs);
- nontraditional NPOs (community building, service, expressive) frequently organized by newcomers (drift) to rural areas with urban experience;
- more closely watched due to strong social ties;
- smaller size, large scope of activities limited to activities manageable with voluntary labor;
- primary financial and material support from local government (small! grants, importance of material support), complain about clientelism in connection to state funding;
- professionalization mainly by rural residents with urban experience (studies or employment in a city) or weekend residents.

The respective gap in the literature is reflected in the major economic theories of the third sector having been developed with no regard to the rural context (see Steinberg 2006 for an overview). Indeed, neither of these theories, including the public goods theory, trustworthiness theory, consumer control theory, ideological entrepreneurship theory, can appropriately account for the specificity of rural conditions in explaining the existence of the rural third sector (Valentinov, 2012).

2. Research methodology

Formulating the rurality theory of the third sector will be done in three thematic areas (Valentinov, 2012):

- analyzing the effect of rurality on the institutional choice in rural areas;
- testing the alternative economic theories of the third sector in rural areas;
- rationalizing rural-urban differences in the structure and behavior of third sector organizations.

Empirical testing will be based on econometric methods and case studies.

The data for conducting the empirical part of the research will be collected in Germany, Czech Republic, and Ukraine. The research is conducted by IAMO (Leibniz Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe) from Halle, Germany. The partner in the Czech Republic is CVNS (Centrum pro výzkum neziskového sektoru) at the Department of Public Economics, Masaryk University in Brno.

Selection of rural areas in the Czech Republic utilized the typology of rural areas by Perlin et al. (2010) and focused on two types of rural areas: “nerozvojovy sousedsky venkov” and “vybaveny moravsky venkov”. Criteria for selection were as follows (Curtiss, 2012):

- Municipalities in the size of 200-1500 residents;
- Share of agricultural land \geq 40%
- Distance to the border at least 20 km.

The questionnaire survey in the Czech Republic will be conducted in 250 municipalities from Jihomoravský kraj and Vysočina (partly also Zlínský and Olomoucký kraj). The survey data will be complemented with municipal statistical data. After the municipality level survey there will be a NPO level survey. While the municipality level survey is aimed at understanding the scope, structure and role of NPOs in rural governance and public good delivery, the NPO level survey will result in understanding the incentives for establishment and conditions of effective operation of rural NPOs (when compared to urban NPOs). To do that in appropriate way a control sample of urban respondents will be needed.

The major innovation of the research lies in the proposition of a new economic theory of the third sector and in substantiation of the rural-urban distinction as a determinant of the theoretical rationale of the third sector. Related to this innovation there are two sources of risk justifying the five-year duration of the research (Valentinov, 2012):

- ‘liability of newness’ of the rurality theory of the third sector;
- relative deficit of official statistics on third sector organizations.

The first source of risk would be addressed by accumulating a critical mass of research findings and by active communication of these findings to the research community. The second source of risk would be addressed by active networking with national and international third sector organizations themselves in order to get access to the data and to disseminate research findings.

The research intends to create a new field of economic research located at the intersection of the economic theory of the third sector and agricultural economics, thus extending the boundary of the economic discipline ‘from within’ (Valentinov, 2012).

3. State of the art

In line with the overall trend of growing political relevance of the third sector in the modern world (Salamon and Anheier 2006), the rural third sector enjoy increasing political recognition as well (Valentinov, 2012). In the developed countries, the role of rural third sector organizations has been enhanced by the shift ‘from government to governance’ involving the transfer of responsibilities from the state to the private for-profit and third sectors (Goodwin 1998; Valentinov and Fritzsich 2009 forthcoming; Valentinov and Baum 2008). Accordingly, the recent trend in the rural development policy in Europe has been toward increasing reliance on partnerships beyond the formal structures of government, as has been articulated in the Cork Declaration and a number of other European rural policy documents (Goodwin 1998). These partnerships, which bring together stakeholders of all three societal sectors – market, state, third sector – themselves clearly represent third sector organizations. In the developing countries, the importance of the rural third sector has been appreciated primarily as a result of relatively low effectiveness of both state-led and market-led policies of agricultural and rural development (Kydd and Dorward 2004; Valentinov 2008a).

3.1. Rurality theory

The author of the new third sector theory Rurality theory is Vladislav Valentinov. Based on his assumptions, the recognized empirical relevance and the growing political popularity of the rural third sector have not so far been matched by the corresponding development of the economic theory of the rural third sector (Valentinov, 2012). Indeed, this theory has been missing at all. The traditional general theories of the third sector emphasized its role in the provision of public goods (Weisbrod

1991), gaining consumers' trust (Hansmann 1987), ensuring better consumer control over production of goods and services (Ben-Ner 1986), and serving as an outlet for ideological entrepreneurship (Rose-Ackerman 1996). These theories have clearly been developed with no regard to the distinction between rural and urban regions. Hence, neither theory is adequately positioned to take account of the specificity of rural conditions in explaining the existence of the rural third sector.

The case for developing the economic theory of the rural third sector is not self-evident. It can be met with the objection that rural third sector organizations, just like their urban counterparts, can be satisfactorily explained in terms of the standard economic theories. However, there are two interrelated arguments that justify the need for the rural third sector to be explained by an extra theory different from the traditional ones (Valentinov, 2012). First, the traditional general economic theories of the third sector agree that the third sector is generally caused by the limitations of the ability of for-profit firms to satisfy human needs (Steinberg 2006; Hansmann 1987). Second, the literature on international rural development strongly suggests that rural areas, in both developed and developing countries, have a number of socio-economic characteristics that result in high transaction cost constraining the operation of for-profit firms (Terluin 2001; Baum and Weingarten 2005).

Thus there are grounds to argue that spatial and socio-economic characteristics of rural areas create a niche for rural third sector organizations and hence constitute a distinct theoretical reason for their existence (Valentinov 2009a forthcoming). In the following, the argument that socio-economic characteristics of rural areas create a niche for rural third sector organizations will be referred to as the 'rurality' theory of the third sector. The rurality theory of the third sector presents a logical continuation of the applicant's previous work on the sector-specific organizational economics rationale of agricultural cooperatives (Valentinov 2007a) and the self-sufficiency theory of the third sector (Valentinov 2008b).

3.2. Rurality transaction costs

The indicated characteristics of rural areas, while broad and stylized, follow from spatial and territorial approaches to understanding rurality (Terluin 2001; Saraceno 1994; Cloke 1985). Accordingly, in conducting empirical research, these characteristics may be supplemented with other characteristics that are put forward by these approaches and that may be indirectly indicative of the rurality-specific transaction cost - e.g., unemployment rate, employment share of agriculture, share of built-up area, per-capita incomes, demographic structure (Valentinov, 2012).

While the traditional transaction cost theory of new institutional economics explains the existence of the for-profit firm in terms of its transaction cost-economizing role (Coase 1937; Williamson 1996), the rurality-specific transaction cost stems from those rural areas' characteristics that cannot be altered by for-profit firms. Hence, the rurality-specific transaction cost is most appropriately analyzed not from the perspective of the traditional transaction cost theory, but rather from the perspective of the theory of the social division of labor (Valentinov 2006a). The latter theory argues that transaction cost may act as a constraint on the social division of labor and thus give rise to partially replacing of market exchange with self-sufficiency. In yet another contribution, the applicant proposed that third sector organizations must be generally viewed as institutional embodiments of partial collective self-sufficiency in situations where market exchange, mediated by for-profit firms, is not possible (Valentinov 2008b).

Various economic theories of the third sector have thereby been shown to refer to specific instances of transaction cost acting as a constraint on the division of labor (ibid). Accordingly, the proposed rurality theory of the third sector is concerned with the rurality-specific transaction cost. Thus, the applicant's previous work involved developing an integrative meta-theoretical framework that not only reconciles the traditional theories (Valentinov 2009), but also integrates the proposed rurality theory into the logical structure of the extant theoretical literature on third sector economics.

3.3. Preliminary empirical findings

The empirical relevance and the growing political popularity of the rural third sector have been already empirically recognized. We can demonstrate two different findings on two different research outcomes concerning the rural development.

The first one uses data on Internal Revenue Service–registered nonprofits for Indiana counties. The authors (Kirsten A. Gronbjerg, Laurie Paarlberg, 2001) from Indiana University (USA) examined how theories of demand, supply and social structure predict the overall density of nonprofits in local communities. The authors found substantial county-level variations in the densities of nonprofits overall and of charitable, advocacy, and mutual-benefit nonprofits. Using multiple regression techniques, they were able to explain 20 % to 46 % of overall variation (depending on legal category involved) in nonprofit densities. Their findings support the supply and social structure but not demand, explanations and reveal somewhat divergent patterns for the various types of nonprofits.

The second one was conducted in Belgium (Marc Hooghe, Sarah Botterman, 2009). Their goal was to assess the impact of urbanization on participation in voluntary associations. The analyses, however, did not support these alleged negative effects of urban life. Population density, city size, or belonging to a metropolitan area did not have a significant impact on the intensity or the scope of participation in voluntary associations. Their results therefore do not support the hypothesis of a rural-urban divide in participation in voluntary associations.

To find out the situation in our conditions we will conduct the research “Third sector organizations in rural development: a theoretical and empirical analysis” on the case of the Czech Republic. There was CVNS representative survey conducted by Zuzana Prouzová from Masaryk University in Brno in 2012, which was aimed at the relationship between municipalities and NGOs, at the forms and reasons for supporting NGOs from municipalities. But a similar research that would deal with the role of third sector organizations in the Czech rural development has not been published yet.

4. Survey outline

The research is aimed at filling a research gap by formulating and empirically testing a new economic theory of the third sector, the rurality theory. The objective of the proposed research project is twofold (Valentinov, 2012):

- to formulate empirically testable hypotheses following from the rurality theory of the third sector;
- to empirically test these hypotheses, particularly in contrast with hypotheses following from the traditional general theories of the third sector.

It is planned to investigate the research objective on example of three countries, Germany, Czech Republic, and Ukraine. The choice of these countries is motivated by three reasons, such as (Valentinov, 2012):

- the opportunity to identify the effects of socialist transition (as a characteristic of institutional environment) on the development of the rural third sector, as these countries exhibit varying states of advancement of over the socialist past;
- the availability of reliable research partners in these countries;
- and the expectation of more extensive empirical results required for better empirical justification of the theoretical framework.

Since the thematic areas will be pursued in three different countries, it is planned to develop an integrated data collection procedure that will ensure cost-effectiveness of data collection and comparability of data.

4.1. Research areas

Based on the proposed approach, the thematic areas within which the rurality theory of the third sector will be developed and empirically tested include (Valentinov, 2012):

1. Analyzing the effect of rurality on the institutional choice in rural areas. Institutional choice will thereby be broadly understood as the choice between market, state, and the third sector. The overall hypothesis following from the rurality theory is that the rurality-specific transaction cost (as well potentially other rurality-specific characteristics) will be one of determinants of occurrence of the third sector in rural areas. This thematic area is innovative because the major economic theories of the third sector have been so far more focused on revealing this sector's unique economic role than on developing models of inter-sectoral institutional choice. At the same time, analyzing institutional choice has been a major theme in the new institutional economics literature on the for-profit sector (e.g., Williamson 1996). Yet, this literature's implications for understanding the choice between the three societal sectors in the development of rural areas remain largely unexplored. This thematic area will aim at closing this research gap.

2. Testing the alternative economic theories of the third sector in rural areas. This thematic area will be the central part of the proposed project. Empirical testing of competing theories has been an important theme in the current third sector research literature (e.g. Salamon and Anheier 1998), yet it has so far had little relevance to the rural third sector. Moreover, as mentioned above, the rurality theory has not been tested along with the traditional theories. The proposed project will fill this gap in the literature.

3. Rationalizing rural-urban differences in the structure and behavior of third sector organizations. The rurality theory hypothesizes in this respect that structural and behavioral characteristics of rural third sector organizations (and particularly of those organizations explained by the rurality theory) will systematically differ from the respective characteristics of urban third sector organizations. This thematic area is innovative since the traditional economic theories of the third sector do not examine whether the general reasons for the emergence of the third sector are variously represented in rural and urban areas.

4.2. Expected results

It is expected to make theoretically and empirically grounded statements about (Valentinov, 2012):

- the determinants of institutional choice between market, state, and the third sector and rural areas;
- the relative validity of the rurality theory and other theories of the third sector in rural areas;
- the major variations in the structure and behavior of third sector organizations in urban and rural areas.

The statements will be formulated for the Czech Republic and afterwards compared with conditions of other involved countries. In the broader point of view the research is also aimed at generating recommendations for public policy towards the third sector (Valentinov, 2012).

The realization of the research should help establishing the rurality theory of the third sector in the multidisciplinary literature on the third sector. The research activities are expected to deliver a critical mass of theoretical and empirical material for this purpose (Valentinov, 2012). Ideally, the rurality theory would occupy the same status as the traditional theories of the third sector, at least in the literature on the rural third sector.

5. Conclusion

In line with the traditional economic theories of the third sector, the rurality theory assumes that the existence of the third sector is caused by the limitations of for-profit firms' ability to satisfy human

needs. The original contribution of the rurality theory is in the argument that some of the limitations of for-profit firms located in rural areas are related to characteristics of rurality, such as low population density, geographical dispersion, and poor infrastructure. These characteristics give rise to ‘rurality-specific’ transaction cost that must be borne by for-profit firms located in rural areas. The rurality-specific transaction cost constrains the scope of operation of rural for-profit firms, thus diminishing their ability to satisfy rural dwellers’ wants and creating a niche for rural third sector organizations (Valentinov, 2012).

The aim of the paper was to present theoretical and empirical basis explaining the role of the third sector organizations in the rural development. We described the research sample and the data collection process within an international project “Third sector organizations in rural development: a theoretical and empirical analysis” on the case of the Czech Republic. The major innovation of this research project lies in the proposition of a new economic theory (rurality theory) of the third sector and in substantiation of the rural-urban distinction as a determinant of the theoretical rationale of the third sector. The fulfillment of the project objectives will be realized by analyzing the logical relationship between the concepts of rurality and the third sector.

The presented paper opens the discussion by formulating and empirically testing a new economic theory of the third sector, the rurality theory. We also try to point out where future research is needed.

Literature

- [1] COASE, R.. The nature of the firm. *Economica*, 1937, 4. p. 386–405.
- [2] CURTISS, J. Rural-Urban Divide in Funding and Accountability of NPOs A Regional Case Study in the Czech Republic. In *10th ISTR International Conferences*, Siena, 10-13 July 2012.
- [3] GRØNBJERG, K. A.- PAARLBERG, L. Community variations in the size and scope of the nonprofit sector: Theory and preliminary findings. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 2001, 30(4), p. 684-706.
- [4] HANSMANN, H. Economic theories of nonprofit organization. In: Powell, W. (ed.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven et al.: Yale University Press, 1987. p. 27–42.
- [5] HOOGHE, M., BOTTERMAN, S. Urbanization, Community Size, and Population Density: Is There a Rural-Urban Divide in Participation in Voluntary Organizations or Social Network Formation? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 2012, 41(1) p. 120–144. DOI: 10.1177/0899764011398297.
- [6] HYÁNEK, V. *Neziskové organizace: teorie a mýty*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 132 p. ISBN 978-80-210-5651-0.
- [7] OECD. *Das neue Paradigma für den ländlichen Raum: Politik und Governance (in German)*. Paris: OECD Publications, 2006. 184 p.
- [8] PROUZOVÁ, Z. *Obce ČR a NNO*. 2012. Dostupné z: <<http://cvns.econ.muni.cz/projekty/53>>.
- [9] ROSE-ACKERMANN, S. Altruism, nonprofits, and economic theory. *Journal of Economic Literature*, 1996, 34: 701–728.
- [10] STEINBERG, R. Economic theories of nonprofit organization. In Powell, W. and Steinberg, R. (eds.) *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*, 2nd Ed. New Haven et al.: Yale University Press, 2006. p. 117–139.
- [11] VALENTINOV, V. (2009a). Third sector organizations in rural development: a transaction cost perspective. *Agricultural and Food Science*, 2009, 18(1), 3-15.
- [12] VALENTINOV, V. (2009b). Mapping the third sector in John R. Commons' typology of transactions. *Journal of Economic Issues*, 2009, 43(4), 917-930. DOI: 10.2753/JEI0021-3624430405.
- [13] VALENTINOV, V. The meaning of nonprofit organization: insights from classical institutionalism. *Journal of Economic Issues*, 2011, 45(4), 901-916.
- [14] VALENTINOV, V. Understanding the rural third sector: insights from Veblen and Bogdanov. *Kybernetes*, 2012, 41(1/2), 177-188.

- [15] VALENTINOV, V., & LARSEN, K. The meaning of non-profit mission breadth: A constitutional economics perspective. *The Social Science Journal*, 2011, 48(1), 29-38.
- [16] WEISBROD, B. A. *The nonprofit economy*. Harvard University Press, 1988.
- [17] YOUNG, D. R. Alternative models of government-nonprofit sector relations: Theoretical and international perspectives. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 1999, 29(1), 149-172.
- [18] WILLIAMSON, O. *The mechanisms of governance*. Oxford: Oxford University Press, 1996. 429 p.

This article has been elaborated as one of the findings of research project CZ.1.07/2.3.00/30.0009 Employment of Newly Graduated Doctors of Science for Scientific Excellence.

THE ROLE OF MUNICIPALITIES IN RELATION TO NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS: IMPLEMENTATION OF PUBLIC POLICIES TOWARDS NGOS AT THE LOCAL LEVEL

ROLE OBCÍ VE VZTAHU K NESTÁTNÍM NEZISKOVÝM ORGANIZACÍM: IMPLEMENTACE VEŘEJNÉ POLITIKY VŮČI NESTÁTNÍM NEZISKOVÝM ORGANIZACÍM NA OBEČNÍ ÚROVNI.

ING. ZUZANA PROUZOVÁ, PH.D.

*Katedra veřejné ekonomie | Department of Public Economics
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: Zuzana.Prouzova@econ.muni.cz*

Annotation

The Czech Republic's subsidy policy towards non-governmental organizations (NGOs) is centrally coordinated by the government to support selected legal forms: foundations, endowment funds, public benefit corporations, church organisation and civic associations. The relationship between the state and NGOs in the Czech Republic takes the form of a conceptual framework set to create an appropriate environment for the existence and work of NGOs and for the forms of financial and in-kind support to NGOs. Cooperation between NGOs and public administrations and support provided to NGOs from public budgets takes place at the regional level as well. At the regional level, as at the national level, the relationship is usually conceptually grounded. However, what is the situation like at the municipal level? Is it necessary to formalize the relationship between public administration and NGOs at the municipal level? Do the motives for support provided to NGOs at the municipal level differ from those at higher levels of public administration? What forms does the support of NGOs take at the local level? These questions are answered in the paper through a representative survey, which was conducted in 2012 with respondents from the municipal offices in the Czech Republic, and through an analysis of secondary data sources. The research results show a high degree of cooperation between municipalities and NGOs, a high level of indirect support to NGOs at the municipal level, and concurrently a low level of formalization and a legal documentation confirming such relationships. Support to NGOs is implemented informally.

Key words

municipalities, NGOs, public policy, funding, indirect support

Anotace

Státní dotační politika České republiky vůči nestátním neziskovým organizacím je vládou centrálně koordinovanou politikou zaměřenou na podporu vybraným právním forem právnických osob, kterými jsou nadace, nadační fondy, obecně prospěšné společnosti, účelová zařízení církví a občanská sdružení. Tento vztah státu a nestátních neziskových organizací v ČR nabývá formy koncepčního nastavení vhodného prostředí pro existenci a činnost nestátních neziskových organizací v České republice ale také i formy finanční i nefinanční podpory nestátních neziskových organizací. Spolupráce nestátních neziskových organizací a veřejné správy a podpora nestátních neziskových organizací z veřejných rozpočtů probíhá i na regionální úrovni. Na krajské úrovni podobně jako na státní úrovni bývá koncepčně uchycena, jak je tomu ale v případě obecní úrovně? Je potřeba vztah veřejné správy a nestátních neziskových organizací na obecní úrovni formalizovat? Jsou motivy podpory nestátních neziskových organizací z obecní úrovně jiné než v případě vyšších úrovní veřejné

správy? Jakých forem nabývá podpora nestátních neziskových organizací na obecní úrovni? Na tyto otázky je v příspěvku zodpovězeno prostřednictvím reprezentativního dotazníkového šetření, který probíhalo v roce 2012 mezi respondenty z obecních úřadů v ČR a také na základě analýzy sekundárních zdrojů dat. Výsledky výzkumu ukazují vysokou míru spolupráce obcí a nestátních neziskových organizací, vysokou míru nepřímé podpory nestátních neziskových organizací z obecní úrovně, a zároveň nízkou míru formalizace a nutnosti právního ukotvení tohoto vztahu. Implementace podpory nestátních neziskových organizací na obecní úrovni se tak děje neformálně.

Klíčová slova

obce, nestátní neziskové organizace, veřejná politika, financování, nepřímá podpora

JEL classification: L38

Introduction

Public policy towards non-governmental organizations (NGOs) has been defined at the state level and titled the Czech Government Policy of Subsidies to NGOs (hereinafter referred to as GPS). It is a centrally coordinated government policy to support selected legal forms of NGO entities (foundations, endowment funds, public benefit corporations, church organisation and civic associations) in pre-defined areas called "main areas" (RVNNO, 2012a) under predetermined conditions called "Principles for Providing Subsidies from the State Budget to NGOs by Central Bodies of State Administration" (RVNNO, 2010). The essence of GPS as a government expenditure program lies in prioritizing selected legal forms of the beneficiaries. But this is not the full extent of public policy towards NGOs. At the same time, work has been conducted at this level to create a suitable environment for the existence and operations of NGOs in the Czech Republic (RVNNO, 2012b).

The support provided to NGOs at the state level takes the following forms: 1. subsidies (including services procured from NGOs as part of the support) (Prouzová & Almani Tůmová, 2013), 2. favourable tax conditions for NGOs, (Pelc, 2010) 3. cooperation between authorities / ministries and the working groups and representatives of NGOs in predicting, planning, and implementing the goals and interests of the authorities and NGOs (Prouzová, 2012), 4. exceptional additional exemptions from administrative fees, and 5. opportunities to make use of communication and promotional channels of the authorities and ministries (Prouzová, 2012).

The major role in defining and developing the GPS is played by the Government Council for NGOs, which is a standing advising, initiating, and coordinating body of the government and also the basic institutionalized form of cooperation between NGOs and the government. According to the statutes of the Government Council for NGOs, the number of members of the body may not exceed 32, including the President of the Association of Regions of the Czech Republic and the President of the Union of Towns and Municipalities of the Czech Republic (RVNNO, 2012b). Although this public policy does not apply to lower levels of public administration, the Government Council for NGOs has been making efforts to extend it to the regional level, either through the existence of the Committee of the Regions of the Government Council for NGOs, the incorporation of Presidents of the Association of Regions of the Czech Republic and the Union of Towns and Municipalities of the Czech Republic to the Council of Government for NGOs, or the monitoring and presentation of data on financial flows to NGOs from all levels of public budgets.

With regional budgets, preference is given to direct funding of NGOs in the form of subsidies. Regional authorities also place great emphasis on cooperation with NGOs. More than half of the regional authorities have a department or employees specializing in NGO issues in the region. In five other regions, the NGO agenda is administered by several departments, depending on the areas in which the NGOs operate, and not only as providers of public services, in the region. Among the indirect forms of NGO financing, the most widely used are the communication and promotional channels of regional authorities (Prouzová, 2012).

Some questions remain: 1. What are the forms of support and cooperation in the relationship between public administration and NGOs at the municipal level?; 2. What are the reasons for the cooperation and support?; and 3. Does this relationship need to be formalized as it is at higher levels of public administration?

1. Objectives and Methods of the Research

To determine the forms of and motives for support to NGOs at the municipal level and their cooperation, a representative questionnaire survey was carried out under the title "Municipalities of the Czech Republic and NGOs" (Prouzová, online). The aim of the representative quantitative questionnaire survey was to obtain findings about: 1. the attitude of a municipality towards NGOs and the reasons for the support provided to NGOs at the municipal level; 2. subsidies provided to NGOs from municipal budgets and other forms of support to NGOs at the municipal level; and 3. the need to formalize this relationship.

This research project was implemented under the leadership of the author of this paper as a part of the Economics and Management of Nonprofit Organizations BKV_ERNO study programme at the Faculty of Economics and Administration of Masaryk University. Data were collected by students of this study programme in the spring of 2012. Data were acquired for the decisive year of 2010. The research was conducted with 71 representatives of municipal authorities from among the 6,251 municipalities in the country.

The representativeness of the quantitative survey was secured as follows. A complete set of municipalities was arranged in alphabetical order and individual municipalities were assigned numbers from 1 to 6,251. A random number generator selected 90 municipalities into the sample set. The rate of return was 78%, which meets the condition of at least 60% return according to Punch (2008). Respondents were mayors or other individuals responsible for the NGO agenda at the municipal office. To verify the credibility of the collected data, control questions were placed in the questionnaire, and the answers were compared with secondary data sources, as shown in the following table.

Tab. 1: The structure, methods and data sources of the research

Part of the research		Research methods	Data sources
1	Sample characteristics of the municipality - an introduction to the municipality	Content analysis of secondary data	<ul style="list-style-type: none"> • The municipality website • Annual reports of the municipality • Journal, newsletter, or other daily papers published by the municipal office • http://portal.gov.cz • Automated register of economic entities • http://www.czso.cz
2	Characteristics of the relation between the municipality and an NGO	The questionnaire survey using mail communication, telephone or personal interview.	<ul style="list-style-type: none"> • Respondent participating in the research
3	Budget expenditures	Collection of secondary data sources	<ul style="list-style-type: none"> • Central fiscal information system • Report for the evaluation of budget implementation
4	Researcher's report	Observation	<ul style="list-style-type: none"> • Student participating in the research • Respondent participating in the research

Source: drawn up by the author

2. Outcomes

Research was conducted in 11 regions in the Czech Republic, in 16 villages with a population of less than 500 inhabitants, as well as 15 municipalities with a population of 500 to 999 inhabitants, 19 municipalities ranging from 1,000 to 1,999 inhabitants, 6 municipalities with a population from 2,000 to 2,999 inhabitants, and 15 municipalities with more than three thousand residents.

In 2010, 85% of the municipalities collaborated with NGOs; 15% of the municipalities did not declare any form of cooperation with or support to NGOs, whether financial or in-kind. Within the 85% of collaborating municipalities, 10% of the municipalities usually cooperated with NGOs, especially in implementing joint projects for the population, or even common fund raising, but in 2010 there was no financial or in-kind support provided to NGOs at the municipal level. The remaining 75% of the municipalities provided financial or in-kind support to NGOs at the municipal level in 2010. 58% of the municipalities provided financial and in-kind support to one or more NGOs in 2010.

Tab. 2: Three major types of support depending on the size of the municipality

	up to 499 inhabitants	500 - 999 inhabitants	1,000 - 1,999 inhabitants	2,000 - 2,999 inhabitants	over 3,000 inhabitants
1.	88% * Use of message boards of the municipality / city free of charge	93% * Use of the public address system of the municipality / city free of charge	89% * Use of message boards of the municipality / city free of charge	100% * Use of message boards of the municipality / city free of charge * Subsidies from the budget of the municipality / city	80% * Subsidies from the budget of the municipality / city * Municipal premises rented for free or for a symbolic price
2.	81% * Use of the website of the municipality / city free of charge	80% * Municipal premises rented for free or for a symbolic price * Use of message boards of the municipality / city free of charge * Use of the website of the municipality / city free of charge	79% * Subsidies from the budget of the municipality / city * Municipal premises rented for free or for a symbolic price * Use of the public address system of the municipality / city free of charge * Use of a periodical of the municipality / city free of charge	83% * Municipal premises rented for free or for a symbolic price * Use of the public address system of the municipality free of charge * Use of a periodical of the municipality / city free of charge * Use of the website of the municipality / city free of charge	80% * Use of a periodical of the municipality / city free of charge * Use of message boards of the municipality / city free of charge
3.	69% * Municipal premises rented for free or for symbolic price	67% * Lending of technical and other equipment of the municipality / city * Working time of employees of the municipal office * Use of a periodical of the municipality / city free of charge	68% * Use of the website of the municipality / city free of charge	67% * Lending of technical and other equipment of the municipality / city	60% * Use of the website of the municipality / city free of charge * Lending of technical and other equipment of the municipality / city * Financial donations * In-kind donations * Use of the public address system free of charge

Source: drawn up by the author

Most often, the municipalities provide or are willing to provide subsidies (87%) to NGOs, and rent them a space for free or at a symbolic price (87%). The second most common form of support is the use of communication and promotional channels in the form of municipal boards (78%), community websites (76%), local radio stations (75%), or periodically published municipal journals (69%). The third most frequently provided forms of support are the loan of municipal assets and resources in the form of technical and other equipment of the municipality (61%) and working time of employees of

the municipal office for the needs of the organization (54%). The fourth forms of support are in-kind (60%) and financial (60%) donations. Of the municipalities surveyed, 40% indicated other options for providing indirect assistance to NGOs. Finally, 28% of the surveyed municipalities provide or are willing to provide the following types of support, irrespective of the legal form of the recipient, i.e. whether it is an NGO or not.

The importance of NGOs, as seen by municipalities, lies in their engagement in creating good conditions for the activities of citizens, for example in sports, culture, free-time activities for children and young people, and maintaining local folklore and traditions. In this way, NGOs often extend the range of services that a municipality may provide for its citizens. Another reason to support NGOs is that inhabitants of a municipality are members of these organizations. An equally important reason is the support provided to municipalities by NGOs, for example, when NGOs are involved in cleaning the village or provide assistance during activities organised by other entities. Another motive to support NGOs is their ability to represent the community in various competitions. Last but not least, another reason is that municipalities do not want to lose the benefits arising from the presence of NGOs in the community. Municipalities that reported these reasons have finances earmarked for NGOs in their budgets for periodically recurring projects as well as for purposes that have not been defined in advance. These municipalities are willing to provide support from their budgets to the projects and activities of NGOs and to their operation and functioning.

Of the surveyed municipalities, 85% stated that there is no need for the NGO agenda to be formally addressed at the level of a department or function. For the remaining 15% of the municipalities, which address this agenda through a department or a function, this is an activity that is complementary to other activities executed by that department or function. This applies to both large and small municipalities.

In 17% of the municipalities, a legal document was issued by the municipal authority to govern the municipality's conduct towards, cooperation with, advantages for, or support to NGOs, mostly in the form of a resolution, or any form of a legal document other than the municipal ordinance, resolution, regulation, or order.

Conclusion

The research results show a high degree of cooperation between municipalities and NGOs, and a high level of support to NGOs at the municipal level both indirectly and financially in the form of subsidies from municipal budgets. This support is provided on the basis of specific cooperation and consequently good practices. As regards the 15% of the municipalities where there is no cooperation with NGOs, the question is whether this is due to bad practices or some other reason. The level of formalization and the need for legal confirmation of cooperation between NGOs and the municipality or support to NGOs at the municipal level is relatively low. A trend was identified for municipal budgets to provide support regardless of the legal form of the beneficiary, as was a tendency towards greater willingness to accept new forms of support in the municipalities that already provide some support.

Support to NGOs at the municipal level is not an expression of support provided to certain legal forms in a municipality; it is support for specific projects and areas where NGOs (and not only NGOs) are active. Alternatively, it is support to specific benefits arising from the existence of a given organization in a municipality. Thus, a bottom-up approach is adopted at the municipal level as regards implementation of the public policy of the government of the Czech Republic towards NGOs, and is conducted on the basis of specific examples of cooperation and needs of citizens, i.e., it is the innovative function that is attributed to NGOs.

Literature

- [1] PELC, V. *Daňové podmínky působení neziskových subjektů*. Praha: C. H. Beck, 2010.
- [2] PROUZOVÁ, Z. *Financování neziskových organizací u úrovní veřejné správy*. Brno: Masaryk University, 2012.
- [3] PROUZOVÁ, Z. *Obce ČR a NNO*. CVNS [online]. Accessed on 20 April 2013 from <http://cvns.econ.muni.cz/projekty/53>.
- [4] PROUZOVÁ, Z., ALMANI TŮMOVÁ, K. *Rozbor financování NNO z veřejných rozpočtů v roce 2011* [on-line]. Vláda České republiky, 2013. [cit. 29. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/rozbor_2011.pdf>.
- [5] PUNCH, K. F. *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál, 2008.
- [6] RVNNO (2010). *Zásady vlády pro poskytování dotací ze státního rozpočtu České republiky nestátním neziskovým organizacím ústředními orgány státní správy* [online]. Vláda České republiky. [cit. 29. 4. 2013] Dostupné z: <[http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/15CD4A0EBBCA444EC12576BA002CF429/\\$FILE/92%20p%C5%99%C3%ADloha%20w100201a.0092.pdf](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/15CD4A0EBBCA444EC12576BA002CF429/$FILE/92%20p%C5%99%C3%ADloha%20w100201a.0092.pdf)>.
- [7] RVNNO (2012a). *Statut Rady vlády pro nestátní neziskové organizace* [online]. Vláda České republiky, 2012. [cit. 29. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/statut_RVNNO_2012.pdf>.
- [8] RVNNO (2012b). *Hlavní oblasti státní dotační politiky vůči nestátním neziskovým organizacím pro rok 2013* [online]. Vláda České republiky, 2012. [on-line]. [cit. 29. 4. 2013] Dostupné z: <[http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/C46B53639DB0236EC1257A21004303E5/\\$FILE/410%20p%C5%99%C3%ADloha%20w120613a.0410.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/C46B53639DB0236EC1257A21004303E5/$FILE/410%20p%C5%99%C3%ADloha%20w120613a.0410.pdf)>.

The paper was written under the MU Student Project Grant titled Non-Profit Organizations in the Context of Problem Solving in the Modern Welfare State (MUNI/A/0982/2011).

KRAJSKÁ MĚSTA V MÉDIÍCH: KVANTITATIVNÍ A KVALITATIVNÍ ASPEKTY

REGIONAL CAPITALS IN MEDIA: QUANTITATIVE AND QUALITATIVE ASPECTS

DOC. ING. JAN SUCHÁČEK, PH.D.

Katedra regionální a environmentální ekonomiky | *Dep. of Regional and Environmental Economics*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Vysoká škola báňská-Technická univerzita Ostrava | *VŠB-Technical University of Ostrava*
✉ Havlíčkovo nábřeží 38a, 70121 Ostrava, Czech Republic
E-mail: jan.suchacek@vsb.cz

Anotace

Reference sdělovacích prostředků o jednotlivých typech území přispívají k utváření mentálních map. Televizní zpravodajství se přitom vyznačuje nejen vysokým stupněm dopadu na publikum, ale podle srovnání je také dostatečně reprezentativní. Cílem našeho článku je kvantitativní a kvalitativní analýza a interpretace příspěvků o krajských městech v rámci celostátního televizního zpravodajství. Hodnocen zde je nejen počet příspěvků vztahených k jednotlivým krajským městům, ale také jejich obsahová skladba. Analýza ukázala, že se z kvantitativního hlediska projevila u počtu příspěvků určitá – a nikoliv překvapivá – dominance hlavního města. Z kvalitativní perspektivy se pak ukázalo, že navzdory poměrně diferencovanému charakteru krajských měst je skladba příspěvků o nich poměrně nepestrá a témata bulvární vytlačují témata rozvojově orientovaná.

Klíčová slova

Krajská města, sdělovací prostředky, televizní zpravodajství, mentální mapy

Annotation

Media contributions related to individual territories contribute to the formation of mental maps. TV coverage has both high degree of impact on the public as well as sufficient representativeness. The objective of our article consists in quantitative and qualitative analysis and interpretation of contributions related to regional capitals in the framework of national TV coverage. We evaluated not only the amount of news related to individual regional metropolises but their composition as well. Our analysis showed that from quantitative point of view we are entitled to talk about certain and not surprising dominance of the capital city of Prague. From qualitative perspective it turned out that in spite of rather differentiated character of regional capitals the composition of news about them is much less motley. Moreover, tabloid topics tend to subdue development-orientated themes.

Key words

Regional capitals, media, TV coverage, mental maps

JEL classification: R10, M30, B50

Úvodem

Každé území se vyznačuje jak materiálními tak i nemateriálními charakteristikami. V jednotlivých teritoriích žije obyvatelstvo, které svými aktivitami formuje konkrétní hmotné struktury. Každé území je ovšem popsitelné také v rovině nemateriální. Jedná se o jeho duchovní složku, celkovou atmosféru, ale také pověst a postavení na mentální mapě (Sucháček, 2005, Ježek, 2010, Rumpel, Slach, Koutský, 2010).

Mentální mapám je přitom věnována stále větší pozornost. Tyto mapy z obecného hlediska odrážejí psychologické vnímání prostoru. Nejedná se tedy o zachycení reálného prostoru, ale o jeho reflexi ve vnímání jednotlivců. Mentální mapy přitom nejsou pouhým vyobrazením prostorových preferencí, ale také spoluurčovatelem budoucích prostorových aktivit. Nárůst důležitosti mentálních map je v souladu se zvyšujícím se významem tzv. měkkých lokalizačních faktorů.

Reference sdělovacích prostředků o jednotlivých územích ovlivňují čtenáře, posluchače či diváky krátkodobě, což je v souladu se současnou akcentací krátkodobých, „ad hoc“ řešení. Teprve časté opakování určitých témat může ovlivňovat dlouhodobější sklony, postoje či chování populace. Kromě sdělovacích prostředků, které ovlivňují jednotlivce především z krátkodobého hlediska, se na utváření mentálních map výrazně podílejí také vzdělávací instituce, rodinné prostředí či okolní prostředí, jejichž působení je obvykle dlouhodobé (Sucháček, 2005).

Image jednotlivých území by přitom měla být v souladu s jejich specifickou nabídkou a charakteristikami. Ve skutečnosti bývají image jednotlivých území od reality často dosti vzdáleny. Velmi významnou roli hrají v tomto kontextu právě sdělovací prostředky. Média již zdaleka nejsou pouhým pozorovatelem událostí, spíše se stala jednosměrným zprostředkovatelem informací směrem od elitních skupin k široké veřejnosti a jsou schopna ovlivňovat běh každodenních událostí. Nikoliv náhodou se v souvislosti s neustále sílícím vlivem sdělovacích prostředků hovoří o tzv. mediokracii.

Neustále stoupá množství informací, kterým je obyvatelstvo v každém okamžiku vystaveno. Média zprostředkovávají informace selektivně, zobrazují tedy pouze dílčí výseče značně komplexní reality. Obyvatelstvo je tak nejen informováno, ale zároveň je usměrňováno jeho chování a vnímání reality. Mnozí lidé, ať už uvědoměle či neuvědoměle, dokonce přijímají médii vnucené názory či preference. Děje se tak prostřednictvím akcentace (agenda setting) anebo ignorace (agenda cutting) určitých témat, způsobem interpretace jevů a událostí a také jejich explanací a hodnocením, což má kromě jiného fatální vliv také na výše zmíněnou otázku teritoriální image a potažmo tvorbu mentálních map.

Posláním sdělovacích prostředků by mělo být poskytovat objektivní, ověřené, vyvážené, přesné a nestranné informace o událostech v jednotlivých teritoriích. Současná média však fungují spíše jako spoluvůrci prostředí, ve kterém žijeme. Již zmíněné strategie agenda-setting či agenda-cutting jsou přitom v hojně míře využívány.

Není proto udivující, že tradiční aktéři teritoriálního rozvoje jako veřejnosprávní instituce či podnikatelské subjekty jsou nuceni média respektovat. Sdělovací prostředky jsou jedním z rozhodujících zdrojů informací pro výše uvedené aktéry. A naopak, tyto aktéři se obracejí na obyvatelstvo převážně prostřednictvím sdělovacích prostředků. Sdělovací prostředky tak do jisté míry představují oboustranně působící informační filtr mezi řídicími, resp. vliv uplatňujícími a řízenými, resp. ovlivňovanými aktéry a prvky územního rozvoje. Tyto neustále sílící trendy pouze znásobují vliv médií, která již zdaleka nejsou pouhým zprostředkovatelem informací.

Z prostorového hlediska je působení sdělovacích prostředků zásadní pro formování obrazu regionu především za jeho hranicemi. S ohledem na organizaci sdělovacích prostředků a jejich postavení k území, které pokrývají a o němž referují, můžeme hovořit o médiích celostátních, regionálních a místních. V zásadě se jedná o jakousi řádovou diferenciaci těchto médií.

Celostátní masmédia, kterým se v naší práci věnujeme, využívají kromě jiného také informace z jednotlivých regionů, ale referují o nich na celostátní úrovni. V tomto případě bývají regionální informace řazeny ke zprávám celostátního charakteru a informacím ze zahraničí. Je zřejmé, že vliv celostátních sdělovacích prostředků na obyvatelstvo bude podstatně intenzivnější, nežli tomu je v případě médií regionálních. Právě zprávy v celostátních sdělovacích prostředcích, které mají lokální či regionální konotace, velmi významně spoluutvářejí územní image a v agregovaném pohledu i mentální mapy (Sucháček, 2010).

Prostorové rozložení ústředí českých sdělovacích prostředků se vyznačuje monocentrickým charakterem a celostátní sdělovací prostředky jsou koncentrovány do hlavního města. Hrozí zde přitom nebezpečí, že vzhledem k omezenému času či prostoru mohou mít ústředí těchto celostátních médií tendenci posuzovat dění v regionech (zejména těch vzdálenějších) poněkud zkreslenou optikou.

Cíl a metodický postup

Předložený článek představuje při vědomí stávajících datových omezení pokus o zachycení vybraných aspektů obrazu krajských měst ve sdělovacích prostředcích a to z kvalitativní a kvantitativní perspektivy. S ohledem na dostatečnou reprezentativnost bude v rámci sdělovacích prostředků pozornost zaměřena na celostátní televizní zpravodajství. Cílem článku tedy je kvantitativní a kvalitativní analýza a interpretace referencí o krajských městech a to v rámci celostátního vysílání zpravodajství veřejnoprávní České televize a komerční televize Nova. S ohledem na rozsah článku je především empirická část textu pojatá syntetickým způsobem.

Pro analytický rozbor mediální prezentace zkoumaného území budou využita data kontinuálního výzkumu obsahu médií společnosti Media Tenor a to se zaměřením na televizní zpravodajské relace. Agendě televizního zpravodajství přisuzujeme ze všech v současnosti dostupných médií nejvyšší stupeň dopadu na publikum. Sledovanost hlavní zpravodajské relace televize Nova (Televizní noviny) se v období 9/2009 – 9/2011 pohybovala v intervalu 1,6 – 2,8 mil. diváků, Události České televize a Zprávy televize Prima ve stejném období zase sledovalo 500 tis. – 1,1 mil. diváků (Sucháček, Herot, 2012).

Mnozí přisuzují televiznímu zpravodajství také dostatečnou reprezentativnost: „Z výzkumů agenda-setting vyplývá, že tematická struktura mediálních obsahů napříč médii se příliš neliší. ... Stručně řečeno, tematická agenda zpravodajských médií se do velké míry překrývá. Z tohoto důvodu není tak podstatné, zdali jsou předmětem naší analýzy tištěná či audiovizuální média. Na základě výsledků několika studií (českých i zahraničních) zpravodajských médií lze tvrdit, že agenda televizních stanic do velké míry reprezentuje také agendu tištěných a rozhlasových zpravodajských médií.“ (Nečas, 2009).

Stat' je zaměřena na kvantitativní a kvalitativní analýzu a interpretaci referencí o krajských městech v České republice a to v rámci celostátního vysílání zpravodajství České televize a televize Nova. Kvantitativní analýza a interpretace přitom bude zaměřena na počet příspěvků z jednotlivých regionů vztážený k počtu obyvatel v tomto území žijící.

Kvalitativní analýza a interpretace se zase opírá o obsahovou skladbu příspěvků celostátního vysílání o jednotlivých regionech. Sledovanými zpravodajskými relacemi v rámci tohoto výzkumu jsou Události České televize, Události, komentáře České televize a Televizní noviny televize Nova.

Časové řady vztážené k tematické skladbě celostátních televizních příspěvků o jednotlivých krajských městech budou realizovány za léta 2004-2010. Tyto časové řady nejsou příliš dlouhé a to především z důvodu relativní novosti celé tematiky. Na straně druhé již tyto časové řady umožňují získat alespoň základní přehled o vývojových tendencích v oblasti teritoriálních mediálních referencí o zkoumaných krajských městech.

Výsledky

Kvantitativní aspekty obrazu krajských měst v celostátním televizním zpravodajství

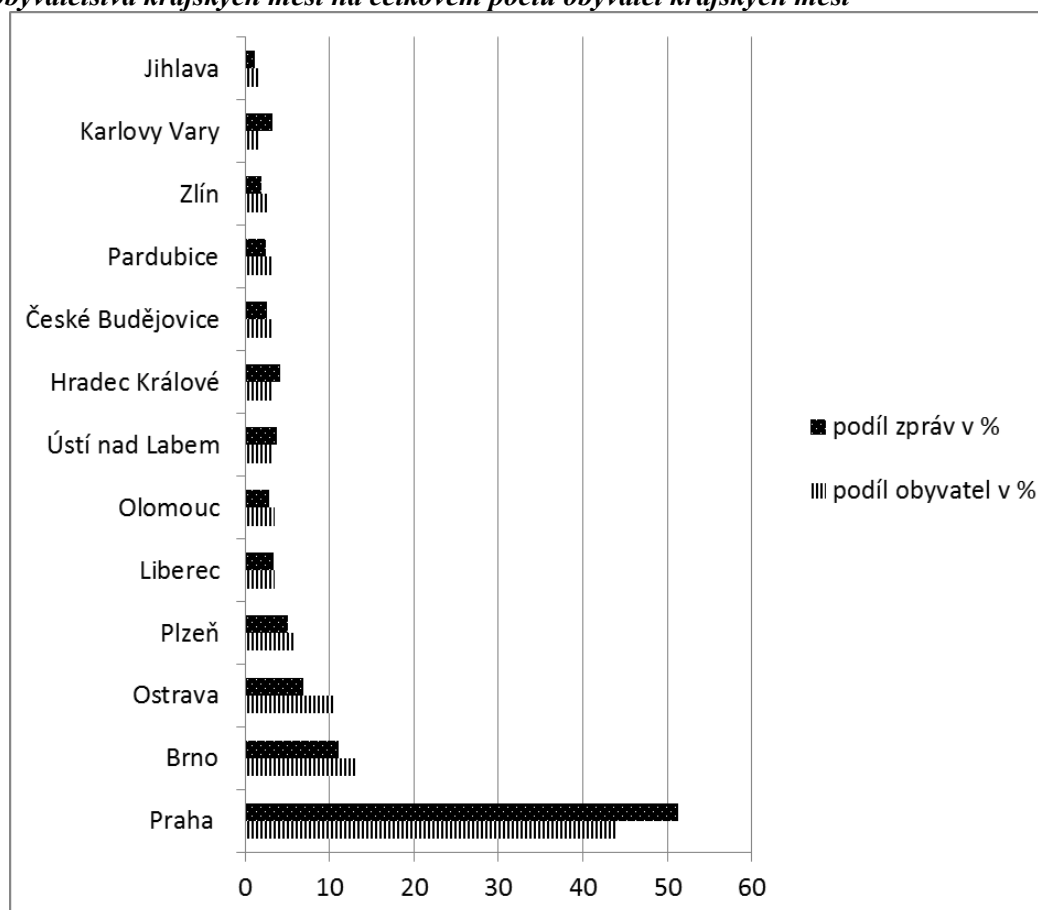
Jak již bylo naznačeno v předchozí subkapitole, počet obyvatel v daném území představuje vždy velmi důležitý faktor pro zachycení a vysvětlení prostorového sociálně-ekonomického vývoje. Různé aktivity se vždy váží na obyvatelstvo přítomné v daném území. Stejně tak by bez přítomnosti obyvatelstva, onoho primárního vývojového hybatele, nemohly v daných územích existovat ani

hospodářské, sociální, kulturní, institucionální a jiné subsystemy. Interakce a procesy, které v území probíhají, by pak měly být alespoň přibližně reflektovány ve sdělovacích prostředcích, kdy by podíly obyvatelstva měly alespoň přibližně korespondovat s podíly referencí o daném území ve sdělovacích prostředcích.

Obrázek 1 nám ukazuje procentuální podíl zpráv o jednotlivých krajských městech v rámci celostátního vysílání pořadů Události České televize, Události, komentáře České televize a Televizní noviny televize Nova z celkového počtu zpráv o těchto městech ve zmíněných pořadech a procentuální podíl počtu obyvatel jednotlivých krajských měst na celkovém počtu obyvatel těchto krajských metropolí.

S ohledem na prostorový vzorec lokalizace celostátních sdělovacích prostředků v České republice nejsou výsledky této kvantitativní analýzy přílišným překvapením. Viditelná je dominance Prahy, přičemž nutno upozornit, že pokud by se do analýzy zahrnuly územně vztahované příspěvky o jiných, nežli výsostně městských tématech, jako například zahraniční politika, byl by náskok hlavního města ještě patrnější.

Obr. 1: Podíl mediálních příspěvků krajských měst na celkovém počtu příspěvků o těchto městech a podíl obyvatelstva krajských měst na celkovém počtu obyvatel krajských měst



Zdroj: Interní materiály Media Tenor a výpočty autora

Znatelně nižší podíl příspěvků ve sdělovacích prostředcích, nežli je jeho populační váha, pak má Brno a ještě více je tato situace patrná u Ostravy. Za povšimnutí přitom stojí, že jsou v obou městech lokalizována studia České televize, která přispívají také do námi zkoumaných celostátních zpravodajských pořadů. Zatímco u Brna se může jevit podproporcionální podíl mediálních příspěvků jako poměrně překvapivý, u Ostravy se v zásadě jedná o mediální reflexi teze, že se prakticky po celou historii nacházelo celospolečenské uznání a administrativně-politické postavení tohoto města v kvalitativním zpoždění za jeho populačním a hospodářským významem (Sucháček, 2010).

U ostatních krajských měst podíl jejich obyvatel přibližně koresponduje s podílem příspěvků ve sdělovacích prostředcích, což je zapříčiněno mimo jiné jejich nižšími populačními váhami. S ohledem na počet obyvatel je však o poznání vyšší mediální pozornost věnovaná například Karlovým Varům anebo Hradci Králové. Podproporcionální pozornost sdělovacích prostředků je naopak věnována krajským městům ve východní části země. Velmi málo pozornosti bylo pak věnováno metropoli kraje Vysočina Jihlavě.

Kvalitativní aspekty obrazu krajských měst v celostátním televizním zpravodajství

Předchozí text nám poskytl základní vhled do problematiky prostorově diferencovaných příspěvků v celostátním televizním zpravodajství. Nutno přitom upozornit na fakt, že počet příspěvků o jednotlivých městech nám nic neříká o tom, v jakém duchu se o nich hovoří. Z tohoto důvodu je užitečné posuzovat také tematickou skladbu zpráv o jednotlivých územích a doplnit tak předchozí kvantitativní pohled na problém také perspektivou kvalitativní. V syntetické podobě nám kvalitativní aspekty obrazu krajských měst v celostátním televizním zpravodajství ukazují tabulka 1.

Tab. 1: Krajská města podle četnosti tematických příspěvků v celostátním televizním zpravodajství

Města seřazená podle populační velikosti	Pět nejfrekventovanějších témat a jejich četnost				
	1	2	3	4	5
Praha	Bezpečnost 3450	Umění, kultura 1803	Společnost 1430	Nehody 1142	Doprava 699
Brno	Bezpečnost 815	Nehody 263	Společnost 225	Justice 216	Zdravotnictví 187
Ostrava	Bezpečnost 536	Nehody 259	Justice 121	Zdravotnictví 103	Společnost 102
Plzeň	Bezpečnost 399	Školství, věda 123	Justice 118	Nehody 114	Společnost 106
Liberec	Bezpečnost 201	Nehody 144	Sport 78	Životní prostředí 60	Společnost 48
Olomouc	Bezpečnost 205	Nehody 132	Životní prostředí 58	Společnost 53	Justice 52
Ústí nad Labem	Bezpečnost 318	Nehody 112	Justice 60	Zdravotnictví 58	Životní prostředí 58
Hradec Králové	Bezpečnost 266	Nehody 143	Justice 96	Společnost 66	Umění, kultura 60
České Budějovice	Bezpečnost 165	Nehody 101	Zdravotnictví 62	Společnost 45	Umění, kultura 37
Pardubice	Bezpečnost 109	Nehody 75	Společnost 56	Zdravotnictví 52	Sport 50
Zlín	Bezpečnost 93	Společnost 75	Nehody 69	Zdravotnictví 38	Umění, kultura 35
Karlovy Vary	Umění, kultura 238	Bezpečnost 135	Zdravotnictví 66	Společnost 52	Nehody 52
Jihlava	Bezpečnost 64	Životní prostředí 27	Nehody 25	Umění, kultura 20	Stranická oblast 20

Zdroj: Interní materiály Media Tenor a výpočty autora

Obraz hlavního města se v celostátním zpravodajství částečně překrývá s ostatními krajskými městy. Přesto nese celostátní zpravodajství věnované Praze jeden unikátní rys a tím je silné zastoupení zpráv věnovaných umění a kultuře. Žádné jiné ze sledovaných měst se nemůže pochlubit z absolutního pohledu tak velkým počtem zpráv z umělecké a kulturní sféry.

Vezmeme-li v úvahu odlišný charakter a problémy Brna a Ostravy, je podobnost témat na prvních místech až překvapující. Témata spjatá s životním prostředím jsou v Ostravě akcentována až v posledních letech, proto v celkovém hodnocení obsadila sedmé místo. Naopak u Ústí nad Labem se

téma životního prostředí dostalo mezi pět nejvýznamnějších, nicméně celková skladba zpráv o městě opět ukazuje spíše na témata bulvární, než rozvojově orientovaná.

Silné postavení tématu věda a školství u Plzně se zase váže na aféru spojenou s ne právě průhledným udělováním diplomů na Západočeské univerzitě. Další témata u západočeské metropole pak v zásadě korespondují s ostatními městy.

Profil Hradce Králové nese také podobnost s ostatními krajskými městy. Za povšimnutí stojí, že se mezi pět nejfrekventovanějších témat dostalo umění a kultura. Také Olomouc působí až na oblast životního prostředí spíše nenápadně.

Zajímavá je situace v případě Liberce, kde se dostalo na poměrně vysokou příčku téma sportu. V roce 2009 se totiž v tomto městě konalo Mistrovství světa v klasickém lyžování, což byla jedna z největších sportovních akcí v historii České republiky. Tato akce se nakonec v mnoha ohledech ukázala jako poměrně kontroverzní a tedy i mediálně atraktivní.

Zatímco České Budějovice, Zlín a Pardubice výrazněji nevybočují z obsahové skladby celostátních médií o krajských městech, Karlovy Vary výrazněji těží z pravidelně pořádaného filmového festivalu. Jedná se o jediné ze sledovaných měst, kde první místo nebylo obsazeno tématem bezpečnost. Kromě toho je Karlovým Varům s ohledem na počet obyvatel věnována také nadproporcionální pozornost. Specifické pak je populačně nejmenší krajské město Jihlava. Ve sledovaném období se k němu vztahoval výrazně menší počet příspěvků, nežli k městům ostatním.

Závěrem

Sdělovací prostředky jsou důležitou entitou, která se podílí na spoluutváření mentálních map. Jak bylo v článku ukázáno, z kvantitativního hlediska se u počtu příspěvků projevuje určitá a do jisté míry očekávaná dominance hlavního města. Znatelně nižší podíl příspěvků ve sdělovacích prostředcích, nežli je jeho populační váha, pak má Brno, což lze hodnotit jako skutečnost poměrně překvapivou. Citelně podproporcionální podíl příspěvků lze ve vazbě na počet obyvatel pozorovat také u Ostravy. Zatímco u ostatních krajských měst počet příspěvků přibližně reflektuje počet jejich obyvatel, Karlovým Varům a Hradci Králové je věnována pozornost nadproporcionální.

Z kvalitativního hlediska, které vhodně doplňuje a rozvádí perspektivu kvantitativní, se pak ukázalo, že navzdory poměrně diferencovanému charakteru krajských měst je skladba příspěvků o nich dosti homogenní. Mediální obrázek krajských měst se vyznačuje nediferencovaným, až amorfním charakterem; vždyť se mezi pěti nejfrekventovanějšími tématy u sledovaných třinácti krajských měst objevilo v souhrnu pouze jedenáct témat. Témata bulvární, jakými jsou bezpečnost, nehody či justice pak často zřetelně dominují nad tématy pro města přínosnějšími. Mezinárodním událostem, Evropské unii a celé řadě dalších rozvojově orientovaných sfér je věnována pozornost vsutku minimální. Za povšimnutí také stojí, jak silně byly výsledky některých měst ovlivněny jednou či několika málo událostmi.

Literatura

- [1] JEŽEK, J. Aplikace městského marketingu v tranzitivních ekonomikách. *E+M Ekonomie a management*, 2010, roč. 13, č.4, s.123-134, ISSN 1212-3609.
- [2] NEČAS, V. Mediální kontext české zahraniční politiky. In Kořan, M. et al. *Česká zahraniční politika v roce 2008*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009. s. 41-48, ISBN 978-80-865-0678-4.
- [3] RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKÝ, J. Creative Industries in Spatial Perspective in the Old Industrial Moravian-Silesian Region. *E+M Ekonomie a Management*, 2010, roč. 13, č.4, s. 30-46, ISSN 1212-3609.

- [4] SUCHÁČEK, J., HEROT P. Meditorial Development: The Case of Czech Republic. *European Journal of Social Sciences*, 2012, Vol. 34, No 3, pp. 461-471, ISSN 1450-2267.
- [5] SUCHÁČEK, J. *Na cestě k nové identitě. Ostrava, Katovice, Karviná po roce 1989*. Ostrava: VŠB-Technická univerzita, 2010. ISBN 978-80-248-2212-9.
- [6] SUCHÁČEK, J. *Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitivních ekonomikách*. Ostrava: VŠB –Technická univerzita, 2005. ISBN 80-248-0865-X.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SP2013/126 „Mediální obraz regionů v České republice: kvantitativní a kvalitativní aspekty a souvislosti“ na Ekonomické fakultě VŠB-TU v Ostravě.

MEDIÁLNÍ OBRAZ JIHMORAVSKÉHO A MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE

THE MEDIA IMAGE OF SOUTH MORAVIAN AND MORAVIAN- SILESIAN REGION

MGR. MARTINA MELÁROVÁ

MGR. MARTINA STACHOŇOVÁ

Katedra regionální a environmentální ekonomiky | Dep. of Regional and Environmental Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Vysoká škola báňská- Technická univerzita Ostrava | VSB- Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic
E-mail: martina.krpcova@vsb.cz, martina.stachonova@vsb.cz

Anotace

V současné době mají média stále větší vliv na jedince. Prostřednictvím interpretace zpravodajských příspěvků dochází k vytváření názorů veřejnosti na image regionů. Cíl článku spočívá v analýze aspektů vyobrazení Moravskoslezského a Jihomoravského kraje v mediích. Ač se jedná o relativně odlišné kraje, lze v jejich mediálních obrazech nalézt obdobné znaky. Pro výzkum byla použita metoda kvalitativní a kvantitativní analýzy. Sledovány byly údaje za roky 2004, 2007 a 2010. Hodnocená data se opírají o výzkum společnosti Media Tenor. Dále se pracovalo s veřejně přístupnými daty Českého statistického úřadu. Článek je zaměřen na televizní zpravodajské příspěvky prezentované Událostmi České televize, Událostmi a komentáři České televize, Televizními novinami TV Nova a Zprávami FTV Prima. Potvrdila se hypotéza upřednostňování negativních témat zpravodajskými relacemi výše uvedených televizních společností před tématy regionálně-rozvojovými. Z analýzy vyplynulo opomíjení Moravskoslezského kraje v počtu publikovaných zpráv vzhledem k počtu obyvatel. Tento stav může být přisuzován značné geografické, ekonomické a psychologické vzdálenosti od hlavního města Prahy.

Klíčová slova

média, kraje ČR, zpravodajství

Annotation

These days, media increasingly influence to each individual. Public opinion about image of region is created through the interpretation of media news. The objective of the article is to analyse the media picture of Moravian-Silesian Region and The South Moravian Region. Even though, the regions are different, in the media picture there can be found similarities. Qualitative and quantitative analyses were used as method for the research. Monitored data are from years 2004, 2007 and 2010. The evaluated data are based on the research made by Media Tenor. Other data comes from publicly accessible database of Czech Statistical Office. The article is focused on the news reports presented by Události České televize, Události a komentáře České televize, Televizní noviny TV Nova and Zpravy FTV Prima. The hypothesis, which was confirmed, is about the preferences of negative news instead of regional development news in above mentioned news programs. The Moravian-Silesian Region is marginalized in the number of published news considering population as the result of analysis. This state is attributed to significant geographical, economic and psychological distance from the capital Prague.

Key words

media, regions CR, coverage

JEL classification: R1, M3

Úvod

Článek pojednává o tématu, které není v českém prostředí doposud příliš rozpracováno. Otázkou je, co v současné době utváří novodobé „obrazy“ regionů? Člověk si během svého života vytváří jistý hodnotový systém, k jehož tvorbě přispívá rodina, škola a sdělovací prostředky. Rodina a škola jsou základními institucemi, které ovlivní jedince po celý život. Rodina je skupina lidí, se kterými člověk vyrůstá a je jimi vychováván. Stejně tak i škola, zejména její výukové materiály a náplň jednotlivých hodin formuje představu každého z nás.

Avšak i média hrají v současné době velmi důležitou roli v naší společnosti. Právě prostřednictvím zpráv ať už místních, regionálních či celostátních často dochází k „podsouvání“ jistých názorů a pohledů na konkrétní situace a regiony. Čím vyšší teritoriální úroveň média pokrývají, tím více občanů ovlivňují, z čehož vyplývá, že největší působnost v České republice mají média celostátní. Dostupné zdroje uvádí, že největší koncentrace zpráv je o hlavním městě Praze.

Medializace Prahy vyplývá ze statutu hlavního města, z koncentrace aktivit (instituce, média apod.) a z umístění sídel největších firem. Pokud jde o slibná území, Brno je nejperspektivnější město pro případné umístění sídla největších firem mimo Prahu pro 31,2% podniků. Ostrava je vnímána 23,5% z těchto největších firem jako správné místo pro výkon centrálních funkcí. (Sucháček, Baránek, 2011) Tímto tedy dochází k teritoriální nevyváženosti území.

Medializovaná území v pozitivním slova smyslu se mohou stát přitažlivějšími pro širokou veřejnost. Naopak často se opakující negativní témata mohou přispět k odrazení investorů či turistů. Průmyslové oblasti mají obecně dlouhodobý problém se špatnou image vycházející z jejich historie. Regiony, které se vůbec neobjevují v médiích, ty s nízkou publicitou, upadají naopak do zapomnění i pro dané cílové skupiny. Veřejnost je velmi citlivá, pokud jde o složení jednotlivých zpráv. A proto je nutné, aby regiony podporovaly svou pozitivní image. Tímto se zabývá i mezioborová disciplína teritoriální marketing. Teritoriální marketing se stává stále populárnějším, jak v teorii, tak i v praxi. V transformujících se zemích je situace stále komplikovaná. Tyto státy se nacházejí v počátcích teritoriálního marketingu a trpí reprodukcí stávajících institucí. Územní samospráva s dostatečnými pravomocemi a finančními zdroji představuje nepostradatelnou součást adekvátního užití teritoriálního marketingu v obcích. V České republice jsou územní samosprávné vlády spíše potlačené a to jak z hlediska kompetencí, tak i finančních zdrojů. (Sucháček, Sed'a, 2011)

Hodnocen bude mediální obraz dvou regionů a to Moravskoslezského a Jihomoravského kraje. Lze říci, že se jedná o dosti odlišné regiony, avšak dají se najít i jejich společné znaky, zejména pokud jde o mediální obrazy.

Výhodou Jihomoravského kraje je jeho vynikající dopravní dostupnost a strategická poloha na křižovatce transevropských dálkových tras, které jsou důležitými spojnicemi západní Evropy s východní i severní s jižní. Počet obyvatel kraje dosahuje 1 168 650 (k 31. 12. 2012) a rozloha činí 7 195 km² (s hustotou osídlení cca 160 obyvatel/ km²), což řadí tento kraj na 4. místo v České republice. Skládá ze 7 okresů a to Blansko, Brno – město, Brno – venkov, Břeclav, Hodonín, Vyškov a Znojmo. Sídlem kraje je město Brno, druhé největší město České republiky. Sídlí zde několik univerzit, je ekonomickým a správním centrem s mnohaletou tradicí pořádání veletrhů.

Moravskoslezský kraj se stále potýká s problémy z minulosti. Proces transformace se negativně podepsal především na vývoji na trhu práce, který značně ovlivnila hospodářská krize z roku 2008. Kraj se skládá z okresů Bruntál, Frýdek-Místek, Karviná, Nový Jičín, Opava a Ostrava-město. Moravskoslezský kraj je počtem přes 1 230 tis. obyvatel třetí nejlidnatější v ČR, se svými 300 obcemi však patří k regionům s nejmenším počtem sídel. Tomu odpovídá i hustota osídlení 227 obyvatel na km², přičemž týž údaj pro celou ČR je 133 obyvatel na km². (ČSÚ, 2013) Jádrem kraje je již od 19. století tradiční industriální oblast ostravsko-karvinské aglomerace s vysokým podílem průmyslu, zahrnujícího hornictví, hutnictví a těžké strojírenství. (Krpčová, Stachoňová, 2011)

Cíl práce

Média se čím dál více stávají jedním z nejdůležitějších faktorů, které ovlivňují image a pověst daného území, a to hlavně v krátkodobém horizontu. Příspěvek se proto zaměřuje na celostátní média a jejich působení na regionální rozvoj.

Hlavním cílem příspěvku je analýza struktury medializace Jihomoravského a Moravskoslezského kraje vybranými celostátními sdělovacími prostředky z kvantitativního a kvalitativního hlediska.

Posláním sdělovacích prostředků by mělo být poskytovat objektivní, ověřené, vyvážené a všestranné informace o událostech v příslušném území. Nesmíme však zapomenout, že pouze málokdo bude mít čas a energii dobírat se pravdy a snažit se dostat až k základním zdrojům informací. Takto se snižuje možnost kontroly, zdali média naplňují své poslání. (Sucháček, 2005)

Pro účely příspěvku byla zformulována hypotéza: I přes odlišný charakter obou zkoumaných krajů jsou Moravskoslezský a Jihomoravský kraj v televizním zpravodajství prezentovány tematicky obdobně. O obou krajích jsou přednostně uveřejňovány zprávy s negativním charakterem na úkor pro- rozvojových témat.

Metodický postup

Výzkum spočívá v kvantitativní a kvalitativní analýze údajů vztahujících se k množství a obsahu mediálních zpráv o vybraných krajích České republiky.

Analyzovaná data byla poskytnuta společností Media Tenor, jednou z předních světových asociací zabývajících se obsahovou analýzou mediálních sdělení. Základem pro výzkum se staly televizní zpravodajské relace hlavních televizních společností v České republice. Jedná se o Události České televize, události a komentáře České televize, Televizní noviny televize Nova a Zprávy televize Prima. Média všeobecně zprostředkovávají informace selektivně. Většinou tedy zobrazují pouze dílčí výšeč značně komplexní reality. Celostátní vysílání bylo vybráno vzhledem k jeho dostatečné reprezentativnosti a vzhledem k největšímu dopadu na veřejnost.

Z důvodu relativní novosti celé problematiky byla pro účely výzkumu použita vstupní data z let 2004, 2007 a 2010. Dynamika zkoumaných témat byla vybrána tak, aby výsledná analýza poskytla alespoň základní přehled o vývojových tendencích prezentace Jihomoravského a Moravskoslezského kraje prostřednictvím televizního zpravodajství.

Pro hodnocení interpretace obrazu krajů byla využita kvantitativní a kvalitativní analýza, která se bude vzhledem k charakteru použitých dat částečně překrývat.

Kvantitativní analýza se opírá o data z výzkumu společnosti Media Tenor a také o statistická data uveřejňovaná Českým statistickým úřadem. V rámci této metody byl hodnocen počet zpravodajských příspěvků v daných časových obdobích a počet příspěvků z jednotlivých krajů vztahený k jejich počtu obyvatel. Počet obyvatel v daném území představuje vždy velmi důležitý faktor pro zachycení a vysvětlení prostorového sociálně-ekonomického vývoje. Různé aktivity se vždy váží na obyvatelstvo přítomné v daném území. Stejně tak by bez přítomnosti obyvatelstva, onoho primárního vývojového hybatele, nemohly v daných územích existovat ani hospodářské, sociální, kulturní, institucionální a jiné subsystémy. (Sucháček, 2008)

Kvalitativní analýza opět vychází z dat společnosti Media Tenor. Analýza se tentokrát zaměřuje na tematické okruhy se vztahem ke zkoumaným krajům a z části i na obsahovou náplň příspěvků, publikovaných výše zmíněnými zpravodajskými relacemi.

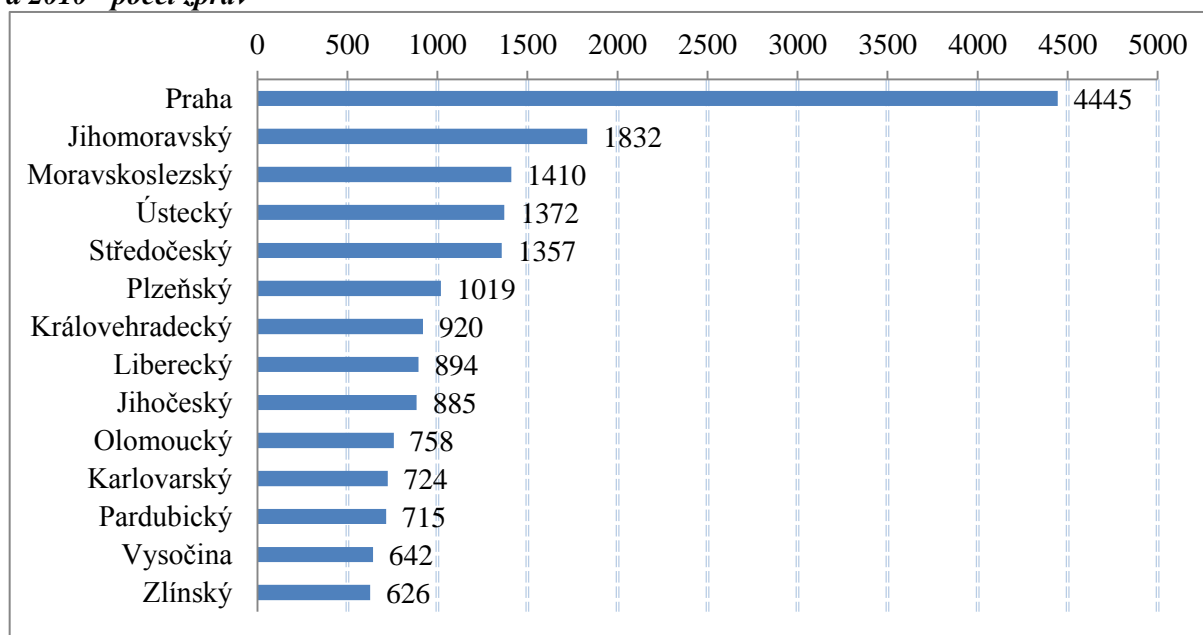
Kvantitativní pohled na mediální zpravodajství

Celkový počet zpravodajských příspěvků z regionů České republiky za sledované roky činil 17 599 zpráv, což představuje téměř 26 % veškerých zpráv, publikovaných zpravodajskými relacemi Události České televize, události a komentáře České televize, Televizní noviny televize Nova a Zprávy televize Prima.

Rozdíly v množství interpretovaných referencí o jednotlivých krajích uváděné sledovanými televizními zpravodajskými pořady v letech 2004, 2007 a 2010 znázorňuje Graf 1. Z grafu je patrná dominance hlavního města Prahy. Téměř jedna čtvrtina všech příspěvků se váže právě na tuhle oblast, což může být prisuzováno absolutní koncentraci celostátních sdělovacích prostředků do hlavního města.

Dostatečná pozornost je podle Grafu 1 věnována i Jihomoravskému a Moravskoslezskému kraji. Obsazují v počtu uváděných zpráv druhé a třetí místo, což lze přičíst přítomnosti druhého největšího města Brna v kraji Jihomoravském a třetího největšího města Ostravy v kraji Moravskoslezském. Tyto regiony patří mezi nejlidnatější a jejich centry jsou města, ve kterých sídlí televizní studia České televize, které jsou nepochybně silnými zdroji informací z těchto oblastí. (Sucháček, Herot, 2012)

Graf 1: Pokrytí krajů České republiky ve sledovaných zpravodajských pořadech v letech 2004, 2007 a 2010 - počet zpráv

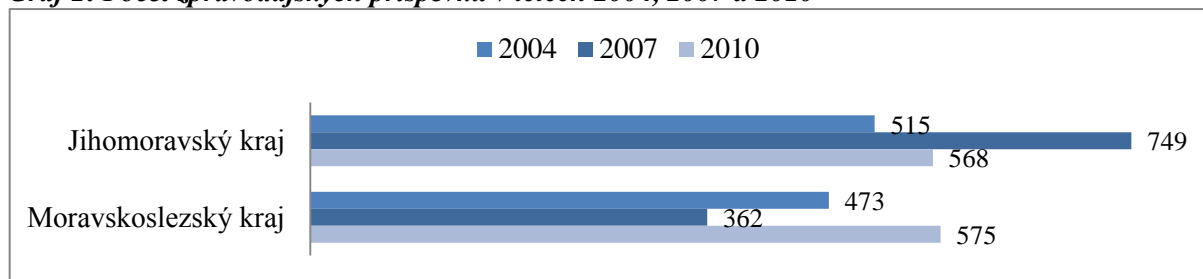


Zdroj: Sucháček, Herot, 2012

Prakticky ignorován je Zlínský kraj, což souvisí nejen s jeho polohou a absencí významnějších komunikací, ale také s faktem, že se v něm nenachází žádné významnější sdělovací prostředky, resp. tamní události nejsou na mediálním trhu dostatečně agresivně prodávány. (Sucháček, 2010)

Celkově patřilo Jihomoravskému a Moravskoslezskému kraji ve sledovaném období zhruba 18 % všech zpráv. Jak dokládá graf č. 2, z počtu 1 832 zpráv bylo dění v Jihomoravském kraji nejvíce zmiňováno v roce 2010. Zpravodajské relace prezentovaly celkem 749 zpráv týkajících se kraje. V případě Moravskoslezského kraje bylo z celkového počtu 1 410 zpráv nejvíce (575) prezentováno v roce 2010.

Nejvíce zpráv o sledovaných krajích ve svých relacích zmiňovala televize Prima (viz Tab. 1). V uvedené časové řadě publikovala 686 zpráv o kraji Jihomoravském a 442 zpráv o kraji Moravskoslezském. Dále pak televize Nova (558 o JMK a 442 o MSK).

Graf 2: Počet zpravodajských příspěvků v letech 2004, 2007 a 2010

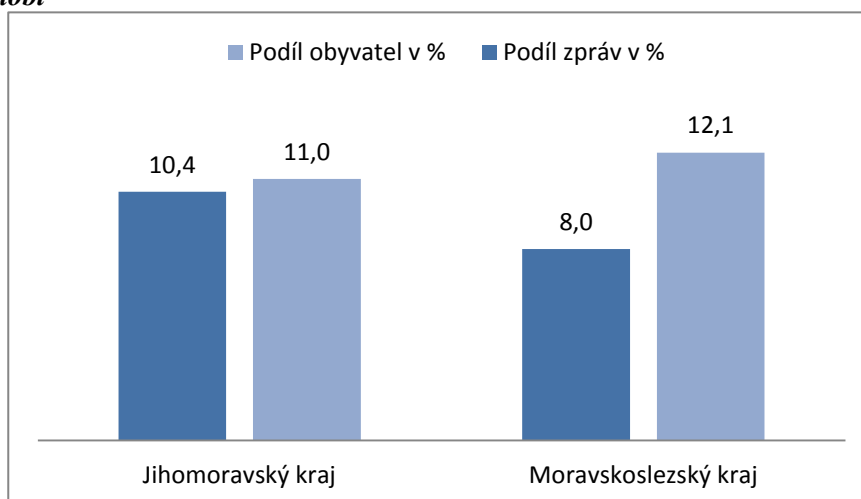
Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 1: Počet zpráv publikovaných jednotlivými relacemi v letech 2004, 2007 a 2010

Televizní relace	Jihomoravský kraj				Moravskoslezský kraj			
	2004	2007	2010	celkem	2004	2007	2010	celkem
Zprávy FTV Prima	238	348	100	686	196	135	111	442
Televizní noviny Nova	123	266	169	558	84	169	189	442
Události České televize	157	109	170	436	135	53	193	381
Události, komentáře ČT	50	26	76	152	58	5	82	145
Celkem				1832				1410

Zdroj: vlastní zpracování

Nicméně jiný pohled na problematiku dostaneme porovnáním podílu médií publikovaných zpráv s populačním podílem krajů vzhledem k údajům za Českou republiku (viz Graf 3). Na obyvatelstvo se vždy v daném prostorovém rámci váží různé aktivity (může se jednat o projevy obyvatelstva v místě bydliště anebo činnosti spadající do kategorie mobility obyvatelstva). Takto obyvatelstvo – ať už se jedná o občany v území trvale žijící anebo návštěvníky - svou přítomností a činností vytváří potenciál daného teritoria, který odpovídá výslednici projevů socio-ekonomických prvků a interakcí v území. Interakce a procesy, které v území probíhají, by pak měly být alespoň přibližně reflektovány v médiích, kdy by podíly obyvatelstva měly zhruba korespondovat s podíly referencí o daném regionu v médiích. (Sucháček, 2005)

Graf 3: Poměr mezi podílem mediálních příspěvků a podílem obyvatel na jeho celkovém počtu za sledované období

Zdroj: vlastní zpracování

Zatímco v kraji Jihomoravském koresponduje podíl zpráv publikovaných televizními médii s podílem obyvatel, kraj Moravskoslezský je vzhledem ke své lidnatosti značně opomíjen. Významnou příčinou ignorace tohoto kraje může být geografická, resp. ekonomická, ale i psychologická vzdálenost od

hlavního města Prahy, stejně jako malé marketingové aktivity významných aktérů působících v Moravskoslezském kraji.

Kvalitativní pohled na mediální zpravodajství

Tab. 2: Četnost témat zpravodajských relací dle jednotlivých krajů

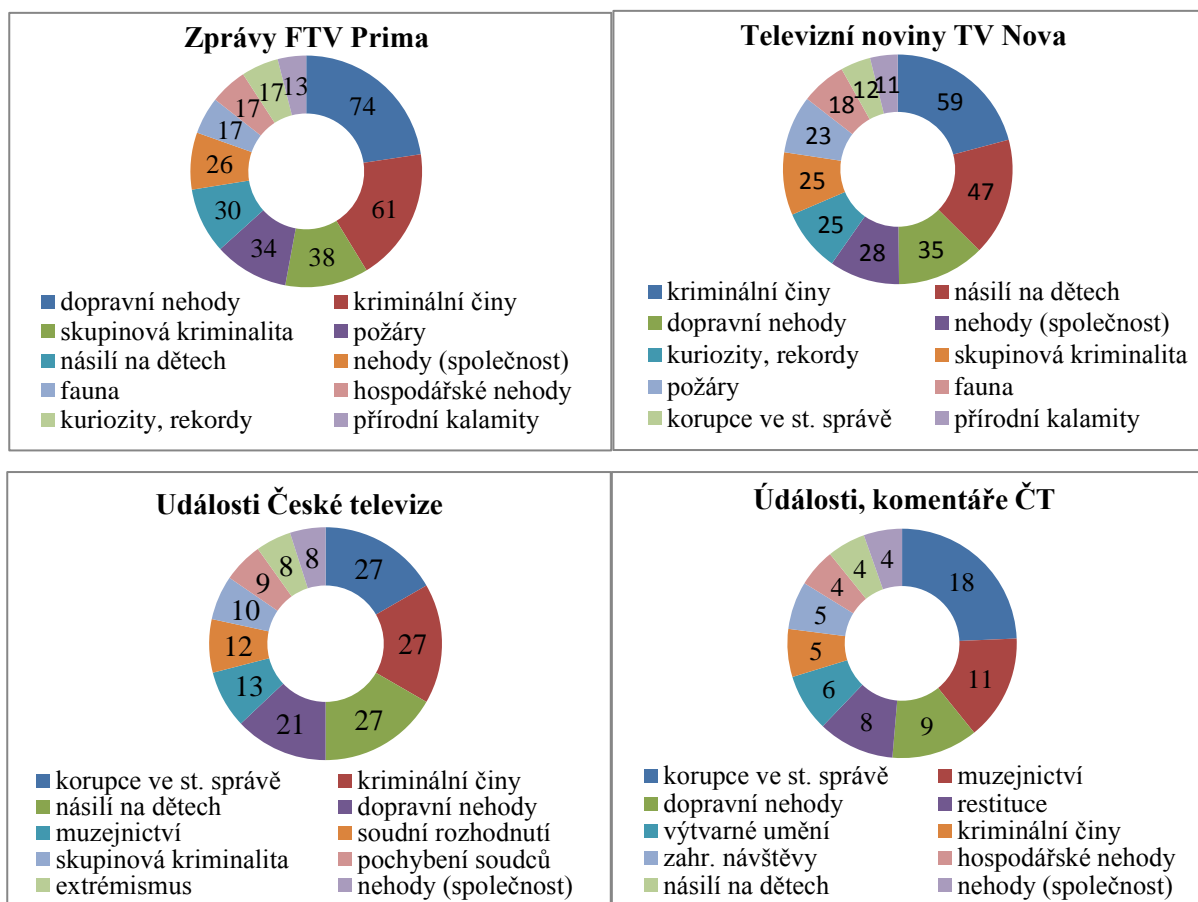
Jihomoravský kraj				Moravskoslezský kraj			
Téma zpráv	Počet zpráv			Téma zpráv	Počet zpráv		
	2004	2007	2010		2004	2007	2010
Kriminální činy	48	74	30	Kriminální činy	45	38	43
Dopravní nehody	73	50	16	Dopravní nehody	37	29	22
Násilí na dětech	4	94	10	Nehody (společnost)	24	28	26
Skupinová kriminalita	22	39	13	Povodně	3	9	62
Korupce ve st. správě	22	1	44	Skupinová kriminalita	22	19	24
Nehody (společnost)	27	32	7	Rasismus	7	7	36
Požáry	21	35	7	Soudní spory	3	0	45
Kuriozity, rekordy	12	23	7	Úroveň znečištění	0	1	45
Fauna	19	9	12	Hospodářské nehody	25	12	8
Muzejnictví	1	4	32	Požáry	14	15	14

Zdroj: vlastní zpracování

V tabulce jsou uvedena nejčtenější témata publikovaná v roce 2004, 2007 a 2010 za všechny zpravodajské stanice. Jak již bylo výše zmíněno, u obou krajů jsou přednostně uveřejňovány zprávy s negativním charakterem na úkor pro- rozvojových témat. Dokazuje to i první příčka, co se četnosti témat týče, kterou obsadily kriminální činy. V roce 2007 bylo publikováno dokonce 74 zpráv týkajících se kriminálních činů. Dalším tématem na TOP žebříčku četnosti jsou dopravní nehody. Opět tomuto tématu vévodí Jihomoravský kraj s počtem zpráv 73 v roce 2004. Vůbec nejdiskutovanějším tématem bylo násilí na dětech v roce 2007 v Jihomoravském kraji. Zatímco u Moravskoslezského kraje to byly povodně v roce 2010. Za povšimnutí stojí i úroveň znečištění v Moravskoslezském kraji, která je v poslední době velmi aktuálním a diskutovaným tématem.

Skladba nejčtenějších zpráv o Moravskoslezském kraji opět potvrzuje vytváření negativní image celého regionu. Region se musí potýkat s historicky špatnou pověstí vycházející z minulosti, avšak nedochází k nápravě, nýbrž se tato pověst čím dál více prohlubuje, aniž by byly brány v úvahu změny, kterými region prochází.

Dá se říci, že Jihomoravský kraj je na tom poněkud lépe než ten Moravskoslezský. V prvních TOP nejčtenějších tématech se objevují i pozitivnější témata jako jsou kuriozity a rekordy, fauna nebo muzejnictví. Avšak i tomuto kraji stále škodí zejména geografická vzdálenost od hlavního města.

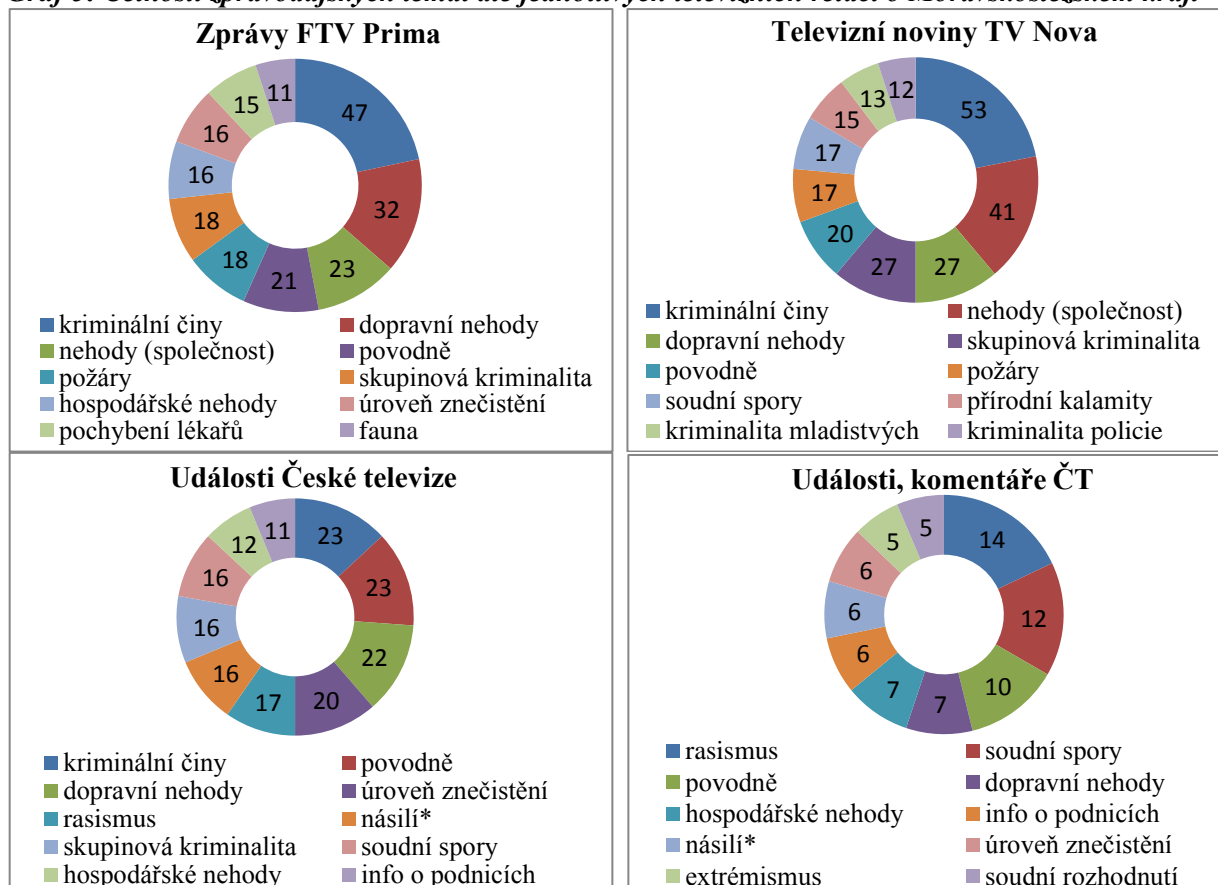
Graf 4: Četnosti zpravodajských témat dle jednotlivých televizních relací o Jihomoravském kraji

Zdroj: vlastní zpracování

V grafu 4 je možno vidět skladbu jednotlivých témat o Jihomoravském kraji dle televizních relací. Je zde patrné, že každá televizní stanice preferuje jiná témata ve svých zpravodajských pořadech. FTV Prima ve svých zprávách preferují téma dopravních nehod, zatímco TV Nova uveřejnila nejvíce zpráv týkajících se kriminálních činů. Události České televize a události, komentáře ČT zveřejnily nejvíce zpráv týkajících se korupce ve státní správě.

V grafu 5 je uvedena skladba jednotlivých témat o Moravskoslezském kraji dle televizních relací. V tomto případě došlo ke shodě u tří televizních stanic a to FTV Prima, TV Nova, Události ČT, které uveřejnily nejvíce zpráv týkajících se kriminálních činů, zatímco Události, komentáře ČT publikovaly nejvíce zpráv s tematikou rasismu.

Graf 5: Četnosti zpravodajských témat dle jednotlivých televizních relací o Moravskoslezském kraji



* při demonstraci a sportovních událostech

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Televizní stanice se v současné době staly, prostřednictvím zpravodajských relací, jedním ze spoluurčujících faktorů rozvoje obcí a regionů. Televizní studia jsou však situována ve třech největších městech, což má vliv i na počet publikovaných zpráv o jednotlivých regionech. Jiný pohled se nám dostává v porovnání počtu zpráv vzhledem k počtu obyvatel. Z analýzy vyplývá, že je Moravskoslezský kraj médií značně opomíjen. Nižší publicita a neobjektivnost zpráv je způsobena velkou vzdáleností centrálních studií od daných regionů. K tomu také přispívá i krátkodobý pobyt moderátorů na daném místě a nedostatečné informace editorů zpravodajských relací o tématu nebo regionu. V případě obou krajů jsou častěji zmiňovány negativní zpravodajské příspěvky v relacích České televize, TV Nova a FTV Prima. Převažují zejména témata jako je kriminalita, rasismus, dopravní nehody, korupce ve státní správě apod. Tato skutečnost ovlivňuje rozvoj regionu, jehož následkem může být neatraktivnost místa pro investory, obyvatele a turisty. Zjištěné výsledky potvrdily hypotézu upřednostňování negativních témat u Jihomoravského a Moravskoslezského před tématy regionálně-rozvojovými. Analýza prokázala také tvrzení, že ač se jedná o relativně odlišné kraje, lze v jejich mediálních obrazech nalézt obdobné znaky. Nemělo by docházet k podcenění těchto mediálních obrazů ze strany regionů.

Literatura

- [1] Český statistický úřad. *Charakteristika Moravskoslezského kraje* [online]. Dostupné z <http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/charakteristika_moravskoslezskeho_kraje>
- [2] STACHOŇOVÁ, M., KRPCOVÁ, M. Problém dlouhodobé nezaměstnanosti v Moravskoslezském kraji. In *MEKON*, Ostrava: VŠB-Technická univerzita Ostrava, 2011. ISBN 978-80-248-2372-0

- [3] SUCHÁČEK, J., BARÁNEK, P. Headquarters of Largest Enterprises in the Czech Republic from Regional Perspective. In *Finance and the Performance of Firms in Science, Education and Practice: proceedings of the 5th international scientific conference*, Zlin: Tomas Bata University Zlin, 2011. pp. 469-478, ISBN 978-80-7454-020-2.
- [4] SUCHÁČEK, J., HEROT P. Meditorial Development: The Case of Czech Republic. *European Journal of Social Sciences*, 2012, Vol. 34 No 3 October, EuroJournals Publishing, pp. 461-471, ISSN 1450-2267
- [5] SUCHÁČEK, J. *Na cestě k nové identitě Ostrava, Katovice, Karviná po roce 1989*. 1. vydání, Ostrava: VŠB-Technická univerzita Ostrava, Katedra regionální a environmentální ekonomiky, 2010. str. 130, ISBN: 978-80-248-2212-9
- [6] SUCHÁČEK, J. *Territorial Development Reconsidered*. 1st ed. Ostrava: VŠB-Technical University Ostrava, 2008. ISBN 978-80-248-1876-4.
- [7] SUCHÁČEK, J., SEĎA, P. Territorial Marketing in the Czech Republic: Between Path-Dependency and Learning, In *Proceedings of the 10th International Conference Liberec Economic Forum 2011*. Liberec: Technical University of Liberec, 2011. pp. 439-447, ISBN 978-80-7372-755-0.
- [8] SUCHÁČEK J. Vybrané determinanty image regionu v krátkodobé a dlouhodobé perspektivě. In *Inovativní přístupy a koncepty v socioekonomickém rozvoji územních jednotek*. 2005. str. 114-125. ISBN :80-7368-261-3

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SP2013/126 „Mediální obraz regionů v České republice: kvantitativní a kvalitativní aspekty a souvislosti“ na Ekonomické fakultě VŠB-TU v Ostravě.

**STAKEHOLDER MAPPING IN SELECTED CZECH
REGIONS****MAPOVÁNÍ STAKEHOLDERS VE VYBRANÝCH REGIONECH
ČESKÉ REPUBLIKY****ING. MARTIN LUŠTICKÝ¹****BC. PAVLA ZAUNMÜLLEROVÁ¹****ING. LUCIE VÁCHOVÁ¹****PHDR. JAROSLAVA KADEŘÁBKOVÁ, CSc.²**

¹ Katedra managementu | ¹ Department of Management
Fakulta managementu | Faculty of Management
Vysoká škola ekonomická v Praze | University of Economics Prague
✉ Jarošovská 1117, 37701 Jindřichův Hradec, Czech Republic
E-mail: Lusticky@fm.vse.cz, xzaup00@fm.vse.cz, Vachova@fm.vse.cz

² Katedra regionálních studií | ² Department of Regional Studies
Národohospodářská fakulta | Faculty of Economics
Vysoká škola ekonomická v Praze | University of Economics Prague
Nám. W. Churchilla 4, 13067 Praha, Czech Republic
E-mail: kaderj@vse.cz

Annotation

Tourism has a significant potential to have a beneficial effect on all three pillars of regional development – economic, social and environmental. From this point of view the managing of tourism development can be considered as a tool of the regional policy which can be suitable for an efficient reducing of regional disparities. This paper is focused on collaboration tourism planning within the framework of sustainable competitive advantage which can be reached by an engagement of regional stakeholders in the planning process – primarily into the phase of strategy implementation and control. The aim of this paper is to realize the first phase of Stakeholder Audit which includes mapping of regional stakeholders. The paper utilizes information from regional governments' representatives and it maps regional stakeholders in travel & tourism sector on a basis of the main principle of the Stakeholder Circle method. It analyses the stakeholders with the help of three widely used attributes which are modified with respect to specific condition of tourism sector. By the means of those attributes it determines the Stakeholder Index and identifies the most important generic stakeholders groups which should be engaged in the process of tourism development planning.

Key words

tourism, stakeholder, mapping, Stakeholder Circle

Anotace

Cestovní ruch má významný potenciál působit na všechny tři pilíře regionálního rozvoje – ekonomický, sociální a ekologický pilíř. Z tohoto úhlu pohledu může být řízení jeho rozvoje vnímáno jako nástroj regionální politiky, díky kterému lze účinně působit na snižování regionálních disparit. Příspěvek se zaměřuje na kooperativní plánování rozvoje cestovního ruchu v kontextu dlouhodobě udržitelné konkurenční výhody, které je možné dosáhnout zapojením regionálních aktérů (stakeholders) do plánovacího procesu, především do fáze implementace a kontroly strategie. Cílem příspěvku je realizovat úvodní fázi tzv. Stakeholder Audit, spočívající ve zmapování regionálních

aktérů. Příspěvek využívá informací od zástupců regionální veřejné správy a na základě principu metody Stakeholder Circle mapuje regionální stakeholders v cestovním ruchu. Provádí jejich analýzu s pomocí tří nejčastěji užívaných charakteristik, které jsou modifikovány s ohledem na specifika cestovního ruchu. S využitím těchto charakteristik stanovuje tzv. Stakeholder Index a identifikuje nejdůležitější generické skupiny stakeholders, které by měly být do procesu plánování rozvoje cestovního ruchu zapojeny.

Klíčová slova

cestovní ruch, stakeholder, mapování, Stakeholder Circle

JEL classification: R58

Introduction

One of the areas the recent regional policy is focused on is supporting of tourism development that can be considered a specific tool of regional development (Tittelbachová, 2006). Tourism contributes to both regional and local economy stability, especially because of its positive multiplier effect. Nejdřl (2011) characterizes the benefits of tourism as positive outcomes of processes in territory that have influence on development of new possibilities for local inhabitants, increase utilities of local economy and decline select negative phenomena. At the same time he points out that usually these benefits are difficult to be expressed numerically and in most cases there exist only qualified estimates instead. Tourism has multidimensional character and so it intervenes in many economic branches but it has effect even in both social and ecological spheres (Hall, 2008; Cooper et al., 2008).

Tourism as well as other economic branches faces competitive pressures which grow significantly in recent global society (Ritchie, Crouch, 2003). This is why all the European Union, national and regional governments try to find ways aimed at increase in competitiveness in tourism. One of the widely recognized factors of competitiveness is the strategic planning and subsequent implementation and monitoring of the strategies (Enright, Newton, 2005; Dwyer, Kim, 2003; Ritchie, Crouch, 2003). How Pechlaner a Saurwein (2002) mention the considerable attention is paid to strategic planning, but the process of implementation is not examined in such a detailed way. Nevertheless both realization and subsequent monitoring are crucial for success of a strategy as a whole; without them the entire process loses its purpose (Poister, Streib, 1999). Unfortunately in the Czech practice it often happens that despite the existence of strategy its practical realization fails. Vacík (2006) remarks that a weak point of recent public service management is a shift to the implementation phase.

The same situation can also be seen in the sphere of implementation and monitoring of the tourism development strategies in cooperation with the regional stakeholders. In development strategies, only insufficient space is devoted to the phase of implementation, and conditions for its realization are often prepared inadequately. It is reflected in practice – the cooperation between public administration and the regional stakeholders often fails or it exists only on a formal basis. Nevertheless the importance of involvement of the regional stakeholders in the strategy implementation process is emphasized by a number of authors (Ritchie, Crouch, 2003; Hall, 2008). Some of them consider it as a basic assumption for achievement of a sustainable competitive advantage (Byrd, Cárdenas, Greenwood, 2008).

Buhalis (2000) points out that managing of tourism with an involvement of the regional stakeholders is extremely difficult for a destination management. Quite a number of stakeholders groups with various interests, complex mutual relations and different willingness to cooperate within realization of the strategy occur in a given destination. Nevertheless the destination management should not resign to its coordination and realization role. This is the only way how the destination management can effectively influence the sustainable development of tourism (Buhalis, 2000; Ritchie, Crouch, 2003; Nejdřl, 2011). The necessary first step rests in an identification of the key regional stakeholders to

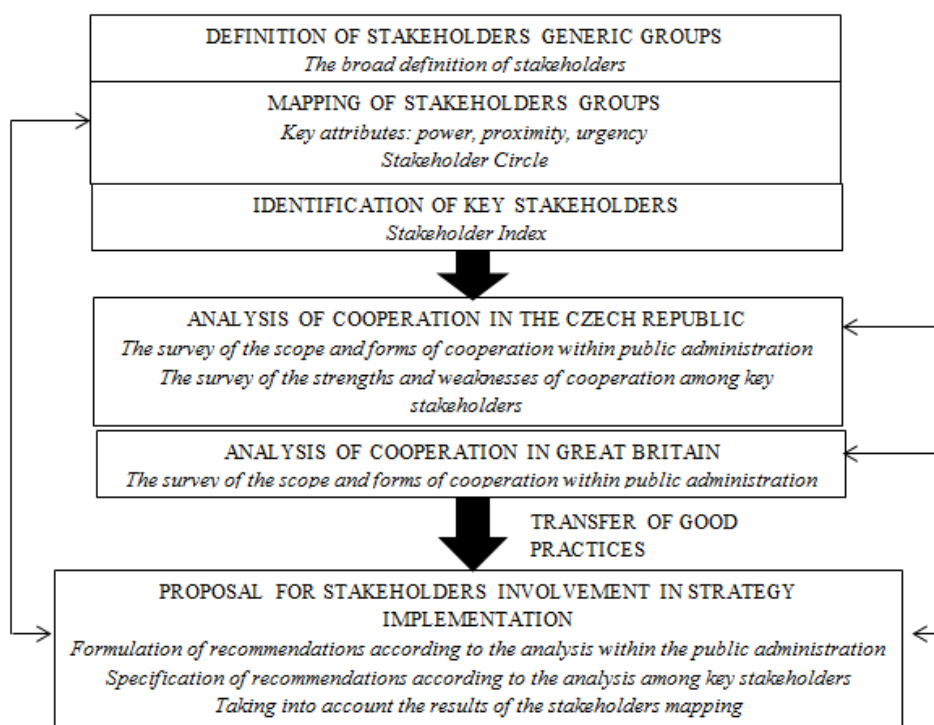
which an attention of the destination management must be paid (Medeiros de Araujo, Bramwell, 1999).

For this purpose quite a number of methods for mapping and evaluation of the stakeholders can be found, as summarized for instance by Medeiros de Araujo and Bramwell (1999) or by Částek (2010). Most of the methods use graphical representation in the form of maps of the regional stakeholders according to their attributes. In this paper the Stakeholder Circle is used as a specific method for mapping and analysing the stakeholders. This method has relatively well-developed methodology of its implementation that can be modified even for conditions of the strategic analysis in tourism. Its output is not only the graphical representation of the regional stakeholders according to three key attributes, but also their arrangement according to their importance to tourism government based on calculation of the Stakeholder Index. It enables to describe the stakeholders in greater detail and answer the key questions introduced by Mitchell et al. (1997): “Who is the regional stakeholder?” and “Whom the destination management should pay attention to?”.

1. Research Objective and Methodology

The main target of this research is an implementation of a comprehensive stakeholder audit in selected Czech regions. The audit will be focused on cooperation between public administration and the regional stakeholders in the process of implementation of the tourism development strategies. The secondary object of this research is a transfer of good practices from selected region of Great Britain. These practices will react to the results of the audit, enable an improvement of cooperation and thus may contribute to increasing competitiveness of the Czech regions. The following figure briefly describes the research methodology.

Fig. 1: Scheme of the Research Methodology



Source: own elaboration

This paper must be understood as a general introduction to the research mentioned above. It is focused on the first phase of the research – the mapping of regional stakeholders. However the quintessence of this phase is mainly a description, it represents an inevitable phase for consecutive research. Its main purpose is to test the drafted methodical procedure and show the way for the next research phases. Characterizing of the regional stakeholders and their differentiation according to their importance can

be established as a primary target of this phase. In such a way the appropriate partners for the field survey will be identified. This survey will be focused on an assignment of the real state of cooperation in the field of implementation of the tourism development strategy. The secondary target is a description of the main lines of cooperation which will be subjects of more detail investigation in the next phase of the research.

In the first step it is necessary to identify the basic generic groups of destination's stakeholders. For this reason, the broad definition of the stakeholders is used. It considers the stakeholders as those "who can affect the achievement of the organization's objectives or who are affected by the achievement of the organization's objectives" (Částek, 2010, s. 25). The stakeholders are similarly defined by Byrd, Cardenas and Greenwood (2008) who specify the definition to the conditions of tourism. Thus we consider the stakeholders to be such organizations which operate in region influencing by the strategy, and which participated in strategy elaboration, or which are affected by this strategy. Using Byrd, Cardenas and Greenwood (2008) approach together with other sources (Buhalis (2000); Yoon (2002), Crouch (2010)) the following groups of stakeholders are compiled:

- Public Administration: the regional authorities, the micro-regions, the municipalities
- Private Sector: the destination organizations, the regional tourism organizations, the regional development agencies

Those broad-based groups of stakeholders are not suitable for the practical implementation of the research. Therefore, it is necessary to narrow them by using the appropriately selected attributes. For this aim it is possible to use the mapping techniques which usually describe two or three attributes. The attribute of strength / power is the most frequently appearing stakeholder's characteristics. It is usually followed by the attribute of attitude, interest, proximity, or legitimacy. Mitchell, Agle and Wood (1997) add the attribute of urgency in their three-dimensional model. The Stakeholders Circle method employs these attributes (Walker, Shelley, Bourne, 2008): the stakeholders' influence on the project, involvement of the stakeholders in the project and the urgency of the stakeholders. With regard to the specifics of tourism these characteristics were modified to this set of attributes:

- Importance (I) – the importance of the stakeholders for tourism development
- Proximity (P) – the intensity of cooperation with the stakeholders in tourism development
 - Legitimacy (L) – the formality of cooperation with the stakeholders
- Urgency (U) – the need of the stakeholders involvement in the process of strategy implementation; decomposition into two subordinate attributes
 - Support (S) – share of the stakeholders in the strategy implementation process
 - Willingness (W) – interest of the stakeholders in an improvement of cooperation

The attribute of urgency is calculated according to the following formula:

$$U = \frac{S \times W}{16} \times 4 \quad (1)$$

On the basis of the Stakeholder Circle methodology the qualitative scale is defined for each attribute. This scale is expressed numerically in the range of 1-4 points. The logic of this scale is simple – an intensity of the attribute increases with increasing number of points. The necessary information is obtained through structured interviews with the representatives of regional governments. In the testing phase of the research the respondents are representatives of the South Bohemia Tourism Authority. The output is a graphical representation of local stakeholders groups in the form of circular sectors. The Stakeholder Circle methodology was simplified in such a way that it is possible to construct the graph manually, without the necessity of specialized software. In addition to the graphical representation, it is possible to compute the Stakeholder Index by the following formula:

$$SI = \sum(I, P, U) \quad (2)$$

This index allows ranking the stakeholders groups with respect to the importance based on selected attributes. Thus it indicates those regional stakeholders the public administration should focus on within the strategy implementation. It identifies the key groups which should be involved in tourism development process in the region. The next phase of the research will be targeted on particular

representatives of given key groups. Its aim will be to gather information about weaknesses and strengths of the current cooperation process from the key stakeholders' points of view.

2. Regional Stakeholders Mapping

With the help of the representatives of the South Bohemia Tourism Authority it was possible to verify the validity of proposed generic groups of stakeholders. All the stakeholders groups proved to be correctly specified. The departments of the regional authority, the municipalities and the regional tourism organizations entirely meet our definition of the stakeholders. The regional development agencies and the destination organizations meet the definition less intensively. Only the micro-regions can be considered as the destination stakeholders in a limited way.

Stakeholder mapping by the means of the Stakeholder Circle methodology was made with the help of three key attributes – importance, proximity and urgency. Those attributes were evaluated on 1 – 4 point scale which was used for each generic group of stakeholders. The important part of the stakeholder mapping process is a computing of the attribute of urgency according to the formula nr. 1. The evaluation's results are described in the table nr. 1. The attribute of legitimacy is considered as an additional statement of the attribute of proximity and it is marked by the grey hatching.

Tab. 1: Stakeholders Attributes

Generic Groups of Stakeholders	Stakeholders Attributes				
	Importance	Proximity	Urgency	Support	Willingness
Departments of Regional Authority	4	4	4,0	4	4
Micro-regions	2	2	1,0	2	2
Municipalities	4	3	3,0	3	4
Destination Organizations	3	2	1,5	3	2
Tourism Organizations	3	3	3,0	3	4
Regional Development Agencies	3	2	2,3	3	3

Source: own elaboration

The values of the attributes strongly correlate with a perception of the groups as the regional stakeholders. The organizations from the sphere of public administration, represented by the departments of the regional authority and selected municipalities in the South Bohemia Region, are considered to be the most important stakeholders participating in tourism development. Other stakeholders groups influence tourism development in a less important way. The most intensive cooperation on tourism development is running with the departments of the regional authority – the Department of Marketing and Tourism, the Department of Culture, the Department of Regional Development. The intensive cooperation is also running with competent departments of the municipal offices (mainly on the level of former district towns). In both cases the cooperation is formalized thanks to regular meetings. The South Bohemia Tourism Authority perceives the regional tourism organizations as important stakeholders (e.g. Association of Hotels and Restaurants, ATIC, Confederation of Commerce and Tourism). Unfortunately, the cooperation with these subjects is still not formalized. The regional development agencies are an important partner for implementation of the strategy but the intensity of relationships is little bit lower. The evaluation of the destination organizations is slightly surprising. Although they are perceived as the regional stakeholders, they concentrate its attention to the development of specific area (e.g. Český Krumlov, Lipno Lake) and thus the cooperation on the regional level is not too intensive.

The facts mentioned above are well-illustrated by the value of the urgency attribute. The key subjects of cooperation are the departments of the regional authority which have a significant role in the strategy implementation and which also have an interest in further development of cooperation. It is possible to view the municipalities and the regional tourism organization in a similar way. The regional development agencies and the destination organizations also participate in the

implementation process of the strategy. However they declare lower willingness for cooperation and thus the need for their involvement into the process is not so intensive. The micro-regions are the outsiders from this point of view. Their attributes have the lowest values in all cases, so the micro-regions are not significant destination stakeholders for the South Bohemia Tourism Authority.

The rank of stakeholders groups' importance is set on the basis of the Stakeholder Index which is calculated according to the formula nr. 2. The values of the index are described in the following table.

Tab. 2: Stakeholder Index

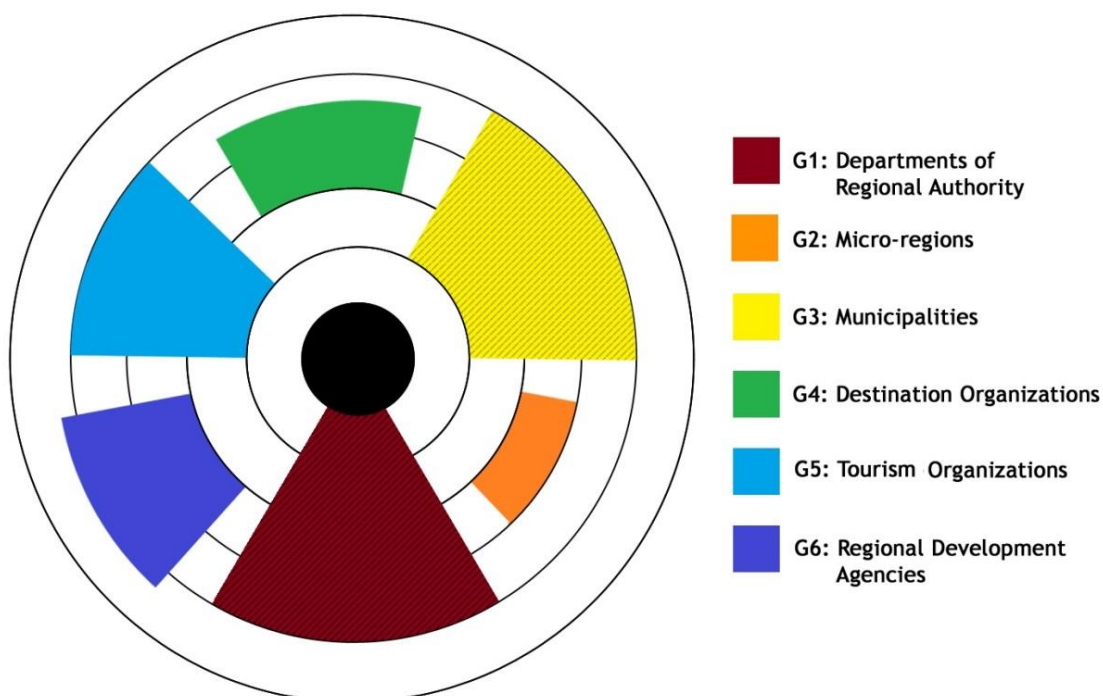
Generic Groups of Stakeholders	Stakeholder Index	Rank
Departments of Regional Authority	12,00	1.
Municipalities	10,00	2.
Tourism Organizations	9,00	3.
Regional Development Agencies	7,25	4.
Destination Organizations	6,50	5.
Micro-regions	5,00	6.

Source: own elaboration

Stakeholder Index enables to rank the stakeholders groups and aggregate them with regard to their importance. The primary role is played by the public administration, represented by the departments of the regional authority and the municipal offices of selected cities in the South Bohemia Region. However, the public administration alone is not able to successfully implement the strategy. It needs to involve the representatives of private sector as well. In this case the most important partners are the regional tourism organizations, and eventually the regional development agencies.

The described findings can be illustrated by the Stakeholder Circle which is shown on the picture nr. 1. The attribute of importance is represented by the size of the sector, attribute of proximity is represented by the distance of the sector from the center of the circle, and the attribute of urgency is represented by the depth (length) of the sector. The additional attribute of legitimacy is marked by the hatching of the sector.

Pict. 1: Stakeholder Circle



Source: own elaboration based on Walker, Shelley, Bourne (2008)

The additional information about the main links of cooperation between the South Bohemia Tourism Authority and the regional stakeholders was gathered within the performed survey. The South Bohemia Tourism Authority has close relationship to the other subjects from the sphere of public administration. The cooperation can be considered very intensive, based on the strong long-term ties. The cooperation is primarily focused on the creation of general conditions for tourism development in the region. From the point of view of the strategic priorities achievement, the partners from the sphere of public administration provide information about potential recipients of financial support and they serve as the administrators of the regional grant programmes. They participate in a monitoring of legislation and they apply a legislative marking process together with the regional authority. The public administration also support and initiate a formation of the new tourism products to some extent – e.g. in the form of participation in trade fairs, creation of product packages, advertising materials and sharing of good practices.

The most important partners from the private sector are the regional tourism organizations. Those subjects play an important role in a tourism market. The importance of their participation in tourism development is comparable to the importance of the municipalities. Within the strategy implementation process they provide valuable information about the development of tourism and they take part in defining the scope of the programmes for tourism development. The regional tourism organizations actively participate in monitoring of legislative proposals and they join the legislative marking process together with the South Bohemia Tourism Authority. These entities also organize an education of their members (entrepreneurs) by which they meet another strategic priority. They participate in a formation process of the new tourism products – e.g. they cooperate in the field of marketing and promotion, suggest new products, comment the suggestions of other stakeholders, and they serve as guarantees of products' quality simultaneously.

Conclusion

It is possible to claim that the drafted method of destination's stakeholder mapping has proved its fitness for use in practice. It was possible to characterize all the stakeholders groups, describe mutual links between the South Bohemia Tourism Authority and those groups, and assign the rank of the importance of the stakeholders. The aim of the introduction phase of the research was achieved. The information will be used within the consecutive research. It will enable us to analyze the real situation in the sphere of cooperation during the process of the tourism development strategy implementation.

The next phase of the research will be focused on more detailed survey of the scope and forms of cooperation with three key stakeholders groups in the South Bohemia Region. Its aim will be to reveal not only potential good practices and mutual links, but also the weaknesses in the cooperation process from the point of view of the key stakeholders groups. The complex Stakeholder Audit will be accomplished in this way. After finishing the testing phase the survey will be carried out in selected Czech and British regions. The British approach to the implementation process should serve as a main source of good practices for a quality improvement of cooperation between the regional stakeholders in the Czech Republic.

Literature

- [1] BUHALIS, D. Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*. 2000, vol. 21, no. 1. S. 97-116. ISSN 0261-5177.
- [2] BYRD, E. T., CARDÉNAS, D. A., GREENWOOD, J. B. Factors of stakeholder understanding of tourism: The case of Eastern North Carolina. *Tourism and Hospitality Research*. 2008, vol. 8, no. 3. S 192-204. ISSN 1467-3584.
- [3] COOPER, Ch. et al.. *Tourism: Principles and Practice*. Harlow: Pearson Education, 2008. ISBN 978-0-273-71126-1.

- [4] CROUCH, G. I. Destination Competitiveness: An Analysis of Determinant Attributes. *Journal of Travel Research*. 2010, vol. 20, no. 10. S 1-19. ISSN 1552-6763.
- [5] ČÁSTEK, O. *Využití stakeholderského přístupu při strategické analýze podniku*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5411-0.
- [6] DWYER, L., KIM, C. Destination Competitiveness: Determinants and Indicators. *Current Issues in Tourism*. 2003, vol. 6, no. 5. S. 369-414. ISSN 1368-3500.
- [7] ENRIGHT, M. J., NEWTON, J. Determinants of Tourism Destination Competitiveness in Asia Pacific: Comprehensiveness and Universality. *Journal of Travel Research*. 2005, vol. 43, no. 4. S. 339-350. ISSN 1552-6763. DOI: 10.1177/0047287505274647.
- [8] HALL, C. M. *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*. Harlow: Prentice Hall, 2008. ISBN 978-0-13-204652-7.
- [9] MEDEIROS DE ARAUJO, L., BRAMWELL, B. Stakeholder Assessment and Collaborative Tourism Planning: The Case of Brazil's Costa Dourada Project. *Journal of Sustainable Tourism*. 1999, vol. 7, no. 3-4. S. 356-378. ISSN 0966-9582.
- [10] MITCHELL, R. K., AGLE, B. R., WOOD, D. J. Toward a Theory of Stakeholder Identification and Salience: Defining the Principle of Who and What Really Counts. *The Academy of Management Review*. 1997, vol. 22, no. 4. S 853-886. ISSN 0363-7425.
- [11] NEJDL, K. *Management destinace cestovního ruchu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-673-8.
- [12] PECHLANER, H., SAUERWEIN, E. Strategy implementation in the Alpine tourism industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 2002, vol. 14, no. 4. S. 157-168. ISSN 0959-6119. DOI: 10.1108/09596110210427003.
- [13] POISTER T. H., STREIB, G. D. Strategic Management in the Public Sector: Concepts, Models, and Processes. *Public Productivity & Management Review*. March 1999, vol. 22, no. 3. S. 308-325. ISSN 1044-8039.
- [14] RITCHIE, J. R. B., CROUCH, G. I. *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. Wallingford: CABI Publishing, 2003. ISBN 978-0-85199-664-6.
- [15] TITTELBACHOVÁ, Š. Podpora rozvoje cestovního ruchu jako specifický nástroj regionální politiky. In Wokoun, R., Mates, P. (eds.) *Management regionální politiky a reforma veřejné správy*. Praha: Linde, 2006. S. 225-234. ISBN 80-7201-547-8.
- [16] VACÍK, E. Význam strategického řízení pro organizace veřejné správy. In Vacek, J. (ed.) *Moderní management ve veřejné správě*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2006. S. 27-30. ISBN 80-7043-501-1.
- [17] WALKER, D., SHELLEY, A., BOURNE, L. Influence, Stakeholder Mapping and Visualisation. *Construction Management and Economics*. 2008, vol. 26, no. 6. S. 645-658. ISSN 0144-6193.
- [18] YOON, Y. *Development of a Structural Model for Tourism Destination Competitiveness from Stakeholders' Perspectives*. USA: Virginia Polytechnic Institute and State University, 2002.

This paper was elaborated within the IGA 09/2013 project.

VÝZNAM STRATEGICKÉHO MARKETINGOVÉHO ŘÍZENÍ V PODNICÍCH PRO ZVYŠOVÁNÍ JEJICH KONKURENCESCHOPNOSTI

THE IMPORTANCE OF STRATEGIC MARKETING MANAGEMENT IN COMPANIES FOR INCREASE IN THEIRS COMPETITIVENES

ING. ZDENĚK BEDNARČÍK, PH.D. MBA

Katedra marketingu | Department of Marketing
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: bednarcik@opf.slu.cz

Anotace

V článku jsou uvedeny dílčí výstupy ze sekundárního a primárního výzkumu, prováděného v rámci projektu katedry marketingu SU OPF, zaměřeného na malé a střední podnikání. Výzkum byl zaměřen na posouzení tvorby a významu marketingových strategií v podnikovém řízení ve vybraných malých a středních podnicích pro získání konkurenční výhody na relevantních trzích. Ukazuje se, že nestačí jen vytvořit odpovídající strategii, ale podstatná je její implementace do praktické firemní činnosti a především její průběžná aktualizace.

Klíčová slova

konkurenční výhody, strategický marketing, plánování, strategické řízení, marketingové plánování, situační analýza, marketingová strategie, tržní pozice, marketingový výzkum

Anotation

In this article are introduced the results of secondary and primary research, performed in project of marketing department SU OPF. The research is aimed for small and middle enterprise. The research considers creation and importance of marketing strategies in small and middle companies for gaining of competitive advantage. There is analysis of using of marketing strategy for gain an advantages of competition. The current information-oriented times are more and more governed by competitive battles while the ability to hold onto a market position based merely on a material offer is not certain.

Key words

advantages of competition, strategic marketing, planning, strategic management, marketing planning, situation analysis, marketing strategy, target position, research of marketing

JEL classification: E52

Úvod

Pro trvalý rozvoj podniků a získávání tržních příležitostí je pro současný management nezbytné uplatňovat v řízení a podnikání marketingové zásady a principy, vytvářet a aktualizovat firemní strategii ve střednědobém i dlouhodobém horizontu, používat strategický marketing jako nástroj podnikového managementu.

Tento článek vychází z vlastního výzkumu v rámci Projektu katedry marketingu OPF v Karviné s názvem Cíleným výzkumem v oblasti malého a středního podnikání k dosažení konkurenceschopné znalostní ekonomiky. Dílčí sekundární a primární výzkum byl zaměřen na stav a úroveň strategického

marketingového řízení v malých a středních podnicích, ověřil způsob tvorby marketingových strategií a jejich využití pro zvyšování konkurenceschopnosti podniků v období globalizace.

Posuzovány jsou zde způsoby a možnosti získávání konkurenční výhody zdokonalováním strategického marketingového řízení, vytváření strategie odlišení od konkurence na základě využívání strategického marketingu jako nástroje firemního řízení v podnikové sféře .

1. Pojetí konkurenční výhody

Podle M. Portera existují pro podniky dva přístupy, jak předstihnout konkurenty. Porter tyto přístupy popsal v knize Konkurenční strategie jako dvě základní generické strategie: Prvenství v celkových nákladech nebo Diferenciace (odlišení).

Podle mého názoru je hlavním úkolem manažerů zajistit dosahování cílů firmy (dosahování požadovaných tržeb, tržního podílu, zisku, apod.) a k naplnění těchto cílů může vést diference oproti konkurenci.

Určitě dnes v tvrdém konkurenčním prostředí více než jindy platí: „Pro výrobce je dnes tedy hlavním problémem jak zaujmout zákazníka, aby se rozhodl právě pro jejich produkt, službu.“ Manažeři, především marketeři, musí hledat způsoby, jak zaujmout zákazníka, jak ovlivňovat jeho nákupní rozhodování – tedy jak v očích zákazníků vytvořit odlišení, jedinečnou hodnotu. Tato jedinečná hodnota na základě diference je v dnešní době tou nejvýznamnější konkurenční výhodou.

V dílčí výzkumné zprávě se při hledání konkurenční výhody zmiňují rovněž o teorii diference z hlediska uplatňování jednotlivých nástrojů marketingového mixu. Zabýval jsem se tedy i tvorbou hodnoty pro zákazníka, jak dosahovat vyššího uspokojení zákaznických potřeb a následně i vyšších zisků podniku. Nabídkou jedinečné hodnoty si podnik vlastně vytváří pozici dočasně monopolu (dokud odlišení není zkopírováno). (Foret, Stávková, 2003)

Cílem podniků je uspět na trhu, dosahovat dlouhodobě udržitelných výkonů – tržeb, postavení na trhu, zisků, apod. Úspěch na trhu je vždy v rámci konkurenčního boje – podnik, který chce uspět, musí mít výhodu před konkurencí – konkurenční výhodu.

Konkurenční výhoda, dle Slovníku marketingu, je určující charakteristika nebo stav, který podniku umožňuje odlišit se od konkurentů a překonat je. Konkurenční výhodou podniku může být schopnost poskytnout nejvyšší nebo jedinečný výkon nebo nabídnout nižší ceny oproti konkurenci.

Myslím si, že v obchodě platí stejně jako v umění výrok Paula Cézanna: „V umění je nejdůležitější být jiný, nikoliv nejlepší.“

V dnešní době se zákazníkům otevírají nové možnosti, které přinášejí zvýšené nároky a větší tlaky na podnikový management. Je zde na místě uvést mimo jiné (Kotler, Keller, 2004):

- **Podstatné zvýšení kupní síly** – snadné porovnání cen konkurentů (na internetu), možnost sdružování k dosažení většího objemu nákupu za výraznější slevy;
- **Větší rozmanitost dostupného zboží a služeb** - cokoli lze objednat přes internet a z kteréhokoliv místa na světě; kupující se zemí s vysokými cenami mohou snížit výdaje objednávkami se zemí s nižšími cenami;
- **Větší množství informací prakticky o čemkoliv** – internet umožňuje přístup k encyklopediím, slovníkům, spotřebitelským zprávám atd.;
- **Snadnější vzájemné kontakty a podávání i přijímání objednávek** - kupující mohou objednat cokoli z domu, kanceláře nebo telefonu 24 hodin denně;
- **Možnost porovnat zprávy o výrobcích a službách** - kupující si mohou on-line vyměňovat informace a názory;

2. Podniková strategie jako nástroj strategického řízení

V zostřujícím se konkurenčním prostředí je **kvalitní podniková strategie** je jedním ze základních nástrojů strategického řízení k zajištění úspěšného dlouhodobého rozvoje podniku.

Zkušenosti se zpracováním podnikové strategie potvrzují, že jak praxe, tak i teorie prošly za poslední dvě desetky let bouřlivým vývojem. Lze současně tvrdit, že v souvislosti s výraznými změnami v ekonomickém a politické oblasti a zvláště v souvislosti s globalizací ekonomiky se tento vývoj nezastaví, ale naopak urychlí (Souček, Marek, 1998).

Upevnit a posílit konkurenční pozici podniku v dlouhodobém horizontu znamená, že manažeři ve vedení podniku musí zvládnout základní znalosti a dovednosti, jak kvalitní strategii zpracovávat, a jak ji úspěšně implementovat do života podniku.

I když existuje řada teorií, jak podnikovou strategii zpracovávat, není možné vytvořit jediný universální model. Každá podniková strategie je unikátní a představuje způsob, jakým chtějí manažeři zajistit úspěšný rozvoj podniku.

Zpracování kvalitní strategie podniku je náročné. Tím však práce manažerů zdaleka nekončí. Rozhodující je **implementace strategie**, při které manažeři musí v podniku vytvořit takové podmínky, které umožní strategii realizovat.

Právě při implementaci strategie se potvrzuje, že řízení je uměním. Jedná se především o umění jednat s lidmi uvnitř podniku, které musí manažeři získat pro naplnění všech záměrů obsažených ve strategii. Bez toho by strategie podniku byla jen kusem popsaného papíru (Vlček, 2002).

Nutno rovněž posoudit vzájemné vazby mezi celkovou firemní strategií a strategií marketingovou.

Rozlišení pojmů strategie a marketingová strategie

Strategie – v obecné poloze určité schéma postupu, jak za daných podmínek dosáhnout vytyčených cílů;

Pojem strategie má svůj původ v řečtině a znamená – volně přeloženo- umění velitele nebo generála. Ve slovníku obchodníků a výrobců se vždy tento termín spojuje se schopností rozhodovat na základě vysoké odbornosti a profesionality.

V obecném slova smyslu se strategií rozumí určité schéma postupu, tedy jakýsi návod, jak za daných podmínek dosáhnout vytyčených cílů. Představuje soubor možných postupů a činností, které jsou přijímány s vědomím částečné neznalosti všech budoucích podmínek, okolností a souvislostí, kdy nejsou poznány všechny náležitosti a skutečnosti pro úspěšné provedení budoucího rozhodování (Bednarčík, 2008).

Konečným cílem strategie je dospět k náležité součinnosti veškerých aktivit všech složek podniku a vytvořit jednotný celek jeho dalších perspektiv;

Marketingová strategie – charakterizuje směr k dosažení perspektivních marketingových cílů v rámci konkrétního marketingového prostředí (Jakubíková, 2008).

V oblasti marketingu se marketingová strategie orientuje na dosažení konkrétních marketingových cílů v náležitém marketingovém prostředí. Strategie nastiňuje směr, který bude organizační jednotka sledovat v určitém časovém období, a který vede k nejúčinnější alokaci zdrojů pro dosažení stanovených marketingových cílů.

Aktualizace strategie

V souladu s principem permanentnosti je obsah strategie nutno průběžně aktualizovat. Při aktualizaci se management musí racionálně vypořádat s dvěma protikladnými úkoly. Na jedné straně je žádoucí, aby strategie platila po určitou dobu (strategické období). Na druhé straně musí reagovat i na neočekávané změny. Při obrovské turbulentnosti světa je to velmi obtížný úkol.

Základem aktualizace strategie firmy je neustálé sledování změn, probíhajících uvnitř firmy i v jejím okolí. Především se ověřuje, *zda hypotézy, na nichž je strategie firmy založena, byly správné a zda se tudíž okolí vyvíjí tak, jak se předpokládalo* (Kotler, 2001).

Podklady pro tyto úvahy musí dodat manažerský a marketingový informační systém. Jejich údaje si ovšem každý člen vrcholového managementu musí sám doplňovat systematickým studiem odborné literatury, sledováním politické a společenské situace, poznatky z jednání s obchodními partnery a dalšími informacemi.

Na základě průběžně získaných informací vrcholový management rozhoduje, zda firma bude pokračovat v realizaci dosavadní strategie, či zda jsou nutné její určité dílčí korekce. Může rozhodnout též o přechodu k jiné již připravené variantě strategie. V krajním případě může dojít k situaci, kdy je nutno vypracovat zcela novou variantu strategie. Tato situace by měla být zcela výjimečná a mělo by k ní docházet pouze v případech skutečně zcela neočekávaných událostí. Těch by mělo být velmi málo.

Přechod na jinou strategii je obvykle náročný a nákladný. Je-li však dodržena zásada kompatibility mezi jednotlivými variantami, pak by při tomto přechodu nemělo dojít k ohrožení ekonomické stability firmy (Wessling, 2003).

Kromě průběžného sledování probíhajících změn se *osvědčilo každoroční komplexní posouzení celého obsahu strategie a provedení její aktualizace*. Posuzuje se jak vývoj okolí, tak i výsledky dosahované firmou a plnění jednotlivých strategických operací. Závěry se promítají do změn strategických operací, případně, i do vize a strategických cílů.

Aktualizace strategie je nedílnou a zcela nezbytnou součástí strategického řízení. Bez aktualizace by se strategie velmi brzy odtrhla od reality a stala by se zbytečným a málo používaným nebo zcela neúčinným dokumentem.

3. Důvody vzniku strategického řízení

Vznik strategického řízení si vynutily rychlé, často *radikální změny* zejména v *externím prostředí*. Dalším z významných důvodů, vyvolávající potřebu strategického řízení, byla *rostoucí velikost podniků* s jejich složitostí a různorodostí.

Je tedy zřejmé, že předvídaní budoucnosti pro všechny subjekty, ale zejména pro podnikatelské subjekty, se stává stále složitějším procesem, což vyvolává potřebu rychleji reagovat na nepředvídané změny. Teorie organizace formuluje role jednotlivců a propojuje je s cíli podniku. Teorie firmy propojuje cílově orientované podniky do tržních vztahů v podnikatelském prostředí.

Strategické řízení tedy řeší jak chování podniku ve vnějším prostředí, tak jeho vnitřní fungování v procesu jeho rozhodování a řízení. Podle Portera je *získání konkurenční výhody jádrem výkonnosti každého podniku*. Považuje za ni zejména výhodu nízkých nákladů, odlišení produktu od konkurence, technologickou dokonalost výrobku i technologie.

Podle Portera atraktivnost trhu, potenciální růst na trhu a možnost získat konkurenční výhodu závisí na stávající konkurenční struktuře trhu a schopnosti organizace vyrovnat se s pěti konkurenčními

silami, které určují intenzitu odvětvové konkurence a ziskový potenciál odvětví. Jako rámeček je možno zahrnout vliv státu na všechny konkurenční síly.

Podnik by měl zaujmout v odvětví takového postavení a zvolit takový přístup ke konkurenci, který by omezil vliv konkurenčních sil a umožnil mu případně využít konkurenční síly v odvětví ve svůj prospěch a zaujmout pevnou pozici na daném trhu.

21. století přináší zásadní změny ve vývoji trhu i v řízení firem. Postatou změn je přechod od ekonomiky hmotných statků k ekonomice informační, která přináší úplně novou budoucnost.

Problém je, že se těžce odhaduje, jaká vlastně bude. Výsledné efekty ve firmách jsou předmětem spekulací. Některé změny jsou však již zřetelné (outsourcing, partnering, aliance) a posouvají firmy od byrokratických modelů řízení směrem k síťovým strukturám.

Všechny změny se budou samozřejmě odrážet i v činnosti marketingových oddělení. Nastává období nejistoty pro marketingové praktiky i teoretiky (Kotler, 2001).

4. Zásady pro stanovení koncepce marketingové strategie

Zásady pro konkrétní vyjádření koncepce marketingové strategie podniku lze shrnout do následujících bodů (Lyková, 2000):

- Rozhodování o efektivním vynaložení prostředků (stanovení výše těchto prostředků a jejich promyšlená alokace) do vybudovaného účinného vztahu výrobek – trh ve shodě s vytyčenými cíli podniku;
- Vytvoření a udržení prokazatelných konkurenčních předností na vytipovaných trzích;

Vytváření optimální strategie není jednorázovou činností, nýbrž neustálým procesem hledání a nacházení, pokusů a omylů a učení se z chyb konkurence. Strategie může být úspěšná, avšak musí být neustále přizpůsobován na měnící se podmínky trhu (Horáková, 2001).

Pokud firma nepůsobí v jednom ze dvou extrémních hospodářských prostředí, tedy v podmínkách dokonalé konkurence (kde musí firma následovat strategii ostatních konkurentů) nebo čistého monopolu (kde firma disponuje neomezeným vlivem), musí se ohlížet na možnou reakci konkurentů. Při rozhodování o zásadních krocích firmy v konkurenčním prostředí je významným pomocníkem taktéž teorie her, jež je využívána například při rozhodování o vstupu na trh, či v otázkách změn cenové politiky.

V marketingovém rozhodování je marketingovou strategií postup užití marketingu k dosažení cíle firmy. Marketingovou taktikou je pak její rozpracování do soustavy marketingových nástrojů v podobě marketingového mixu.

Závěr

V závěru je nutno připomenout, že chápání strategie jako nástrojů k dosažení cílů není jediné možné. Chápání strategie jako prostředků k dosažení cílů předpokládá, že známe cíl, umíme jej definovat (vyjádřit, uchopit) a k němu přiřazujeme jemu odpovídající prostředky. Je to vnímání do značné míry mechanické, i když – na druhé straně – praktické a pedagogicky vysvětlitelné. Nicméně, v polovině 90. let 20. století se začalo prosazovat poněkud jiné, více systémové pojetí strategie. Na rozdíl od mechanického řazení strategie - cíl se strategií začíná. Cíl se stává součástí strategie, respektive strategií se rozumí i vymezení cílů (strategické zacílení) (Jakubíková, 2008).

Výsledky provedených výzkumů ukazují v řadě případů na nepochopení některých zásadních principů strategického marketingového řízení, na nesprávné pojetí nástrojů a metod strategického marketingu i na nerespektování vývojových změn v pojetí marketingového řízení podniků. V průběhu výzkumu se

opakovaly názory vrcholových manažerů nebo majitelů jednotlivých podniků, že předchozí uvedené činnosti mají zajišťovat pracovníci marketingového nebo obchodního útvaru a jen oni mají plnou zodpovědnost za péči o zákazníky, hledání nových zákazníků a tržních příležitostí.

Literatura

- [1] BEDNARČÍK, Z. *Strategický marketing*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, 2008. ISBN 978-80-7248-436-2.
- [2] FORET, M. a STÁVKOVÁ, J. *Marketingový výzkum. Jak poznávat své zákazníky*. Praha: Grada Publishing, 2003. 160 s. ISBN 80-247-0385-8.
- [3] HORÁKOVÁ, H. *Strategický marketing*. Praha: Grada Publishing 2001. ISBN 80-7169-996-9.
- [4] JAKUBÍKOVÁ, D. *Strategický marketing*. Praha: Grada Publishing, 2008, 272 s. ISBN 978-80-247-2690-8.
- [5] KOTLER P. *Marketing management*. Praha: Grada Praha, 2001. ISBN 80-247-00016-6.
- [6] KOTLER, P., KELLER, K.L. *Marketing Management*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0513-3.
- [7] LYKOVÁ, J. *Marketingový audit a kontrola*. Praha: Grada Publishing, 2000. ISBN 80-7169-720-6.
- [8] SOUČEK, Z., MAREK, J. *Strategie úspěšného podniku*. Ostrava: Montanex 1998. ISBN 80-85780-93-3.
- [9] VLČEK, R. *Hodnota pro zákazníka*. Praha: Management Press, 2002. ISBN 80-7261-068-6.
- [10] WESSLING, H. *Aktivní vztah k zákazníkům pomocí CRM - Strategie, praktické příklady a scénáře*. Praha: Grada publishing, 2003. ISBN 80-247-0569-9.

EKONOMICKÉ ASPEKTY UDÁLOSTÍ CESTOVNÍHO RUCHU – TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K MĚŘENÍ DOPADŮ

ECONOMIC ASPECTS OF TOURISM EVENTS - THEORETICAL APPROACHES TO MEASURING THE IMPACT

ING. MARTIN ŠAUER, PH.D.

ING. ONDŘEJ REPÍK

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: sauer@econ.muni.cz, Ondrej.repik@econ.muni.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá fenoménem událostí cestovního ruchu a jejich významem pro rozvoj destinací. Pozornost je věnována hlavně ekonomickým dopadům takových akcí. Příspěvek se zaměřuje na rešerši teoretických přístupů k měření ekonomických dopadů na regionální a lokální úrovni. Cílem je snaha o vytvoření strukturovaného přehledu metod a postupů, které mohou být prakticky uplatnitelné v českém prostředí.

Klíčová slova

regionální rozvoj, ekonomické efekty, akce cestovního ruchu

Annotation

This paper deals with the phenomenon of tourism events and their significance for the development of destinations. A good amount of attention is paid to the economic impacts of such events. This paper focuses on research of theoretical approaches to measuring economic impacts at the regional and local levels. The aim is to create a structured overview of methods and procedures that can be practically applicable in the Czech environment.

Key words

regional development, economic impacts, tourism events

JEL classification: R15, R58

Úvod

Účastníci cestovního ruchu jsou stále náročnějšími spotřebiteli. Uspokojovat jejich potřeby není snadné. Rozsah a kvalita nabídky cestovního ruchu, která dokázala naplnit očekávání návštěvníků v minulosti, dnes už nestačí. Růst konkurence vytváří na destinace cestovního ruchu tlak na inovace produktu a hledání nových marketingových nástrojů. Jednou z cest jak na tyto výzvy odpovědět je realizace turistických akcí (tourism event).

Právě turistické akce se v současnosti stávají jedním z nejsilnějších impulsů, které ovlivňují spotřebitelskou poptávku a zvyšují ekonomickou aktivitu (Dwyer, 2005), vytvářejí nová pracovní místa, jsou zdrojem příjmů, zmírňují sezónnost, iniciátorem investic a působí jako silný stimul pro zvyšování konkurenceschopnosti nabídky dané destinace (Carlsen, 2004). Z marketingového pohledu

Lze každou turistickou akci považovat za produkt, který těží ze své tematické, místní nebo časové jedinečnosti, ale také jako marketingový nástroj propagace destinace.

Akce jsou v současnosti nejrychleji rostoucí částí cestovního ruchu. Stále populárnější jsou ve venkovských oblastech, kde představují jednu z mála možností jejich revitalizace (Janeczko, 2002). Není divu, že akce v cestovním ruchu přitahují velkou pozornost odborné veřejnosti. Zkoumány jsou především dopady a vliv pořádaných akcí na ekonomiku v definovaném prostoru či na environmentální, sociální a politické prostředí destinace (Getz, 2008). Obecné poznatky ze studia cestovního ruchu jsou aplikovány a redefinovány na fenomén akcí. V rámci cestovního ruchu tak vzniká nový výzkumný obor - zahraničními autory označovaný jako „Event Tourism“.

Silného postavení fenoménu akcí v cestovním ruchu si všímá také veřejný sektor a i do této oblasti cestovního ruchu začíná významněji intervenovat. Většinou se tak děje prostřednictvím účelových dotací, bez kterých by nebylo možné některé akce vůbec pořádat. Společně s tímto trendem se ale zároveň zvyšuje tlak na veřejný sektor, aby podobné výdaje byly doložitelné svou ekonomickou návratností (Carlsen, 2004). V tomto bodě ovšem veřejný sektor nezřídka selhává, intervenuje jen ad hoc na základě jakéhosi pocitu a názoru politického a úřednického aparátu, bez schopnosti vnímat konání akcí v širších souvislostech a bez schopnosti vidět dlouhodobě veškeré dopady na cestovní ruch, ekonomiku i společnost v destinaci a mimo ni. I z tohoto důvodu je výzkum v oblasti turistických akcí a jejich dopadů (především ekonomických) velmi aktuální a důležitý

1. Cíl a metody

Předmětem tohoto příspěvku je analýza přístupů a metod aplikovaných na hodnocení ekonomických dopadů akcí a událostí v cestovním ruchu. V návaznosti na to potom chceme prostřednictvím analýzy publikačních výstupů v renomovaných vědeckých časopisech a odborných studiích identifikovat a vyhodnotit základní nástroje měření ekonomických dopadů akcí v cestovním ruchu.

Za základní metodický přístup byla zvolena meta-analýza, která je charakteristická kvantifikací dříve publikovaných výsledků. Tento postup není nový, právě naopak. V oblasti ekonomických dopadů cestovního ruchu se s ním můžeme například setkat u autorů, jako jsou Gang et al. (2005) či Haiyan Song et al. (2012), v českém prostředí pak Šauer (2012). V případě problematiky významu události a akcí v systému cestovního ruchu je obecnější rešeršní analýza a její konceptualizace provedena Getzem (2008). Na oblast sportovního cestovního ruchu se zase zaměřuje Weed (2009). Nicméně téma ekonomických dopadů akcí a událostí cestovního ruchu dosud zpracováno nebylo.

Postup rešerše byl následující. V rámci zkoumaného tématu bylo vytipováno 92 článků a odborných statí, které byly zpracovány v posledních více než 15 letech. Čerpáno bylo hned z několika databází, přičemž články byly vyhledávány pomocí více než 20 klíčových slov nebo slovních spojení. V sestaveném souboru článků jsou nejčastěji zastoupeny databáze Scopus (Elsevier), SpringerLink (MetaPress), ProQuest Central (ProQuest XML), Academic Source Complete (EBSCO), JSTOR Arts & Sciences I Collection nebo Thomson Reuters. Z pohledu časopiseckých titulů se v souboru objevují zdroje jako Tourism Management, International Journal of Travel Research nebo Annals of Tourism Research. Vedle vědeckých článků byly do souboru zahrnuty také odborné studie zpracovávané komerčními nebo veřejnoprávními subjekty.

Výsledný soubor článků byl dále podroben detailní analýze obsahu a citačním ohlasům. Pozornost byla věnována tematickému zaměření článků, použitým metodám a zdrojům dat. Základním hlediskem klasifikace byla jak míra komplexnosti (mikro a makro úroveň analýz) přístupů, tak orientace na jednu ze stran trhu (poptávka či nabídka).

2. Výsledky

2.1 Významní autoři a citační ohlasy

Z pohledu autorství je soubor studovaných textů pestrý (166 různých autorů), a to i přesto, že se jedná o poměrně úzce profilované téma. Při sestavování souboru vyšlo najevo, a vyplývá to také ze samotného textu článků, že výzkum tématu turistických akcí a jejich dopadů má nejsilnější kořeny v USA a v Austrálii. Mezi nejčastěji citované autory (dle databáze Scopus) v této oblasti patří Dwyer, Spurr, Forsyth, Getz, Frechtling či Zhou (viz následující tabulka). Obecně lze ale říci, že většina autorů k tématu přispívá článkem, který zkoumá dopady určité konkrétní akce na lokální ekonomiku. V posledních letech se pak stále více objevují statě z asijských zemí, jejichž autoři si všímají některých zajímavých specifik a dopadů, které jsou pro akce konané v těchto regionech typické.

Tab. 1: Autoři podle počtu citací v databázi Scopus

Pořadí	Autor	Počet citací	Pořadí	Autor	Počet citací
1	Larry Dwyer	165	9	Greg Richards	70
2	Ray Spurr	163	10	Julie Wilson	70
3	Peter Forsyth	128	11	John L. Crompton	68
4	Donald Getz	112	12	Seokho Lee	68
5	Deying Zhou	80	13	Thomas J. Shuster	68
6	Douglas C. Frechtling	73	14	Robert J. Johnston	61
7	Choong-Ki Lee	71	15	Brian R. Parmenter	57
8	Tracy Taylor	71	16	Philip D. Adams	57

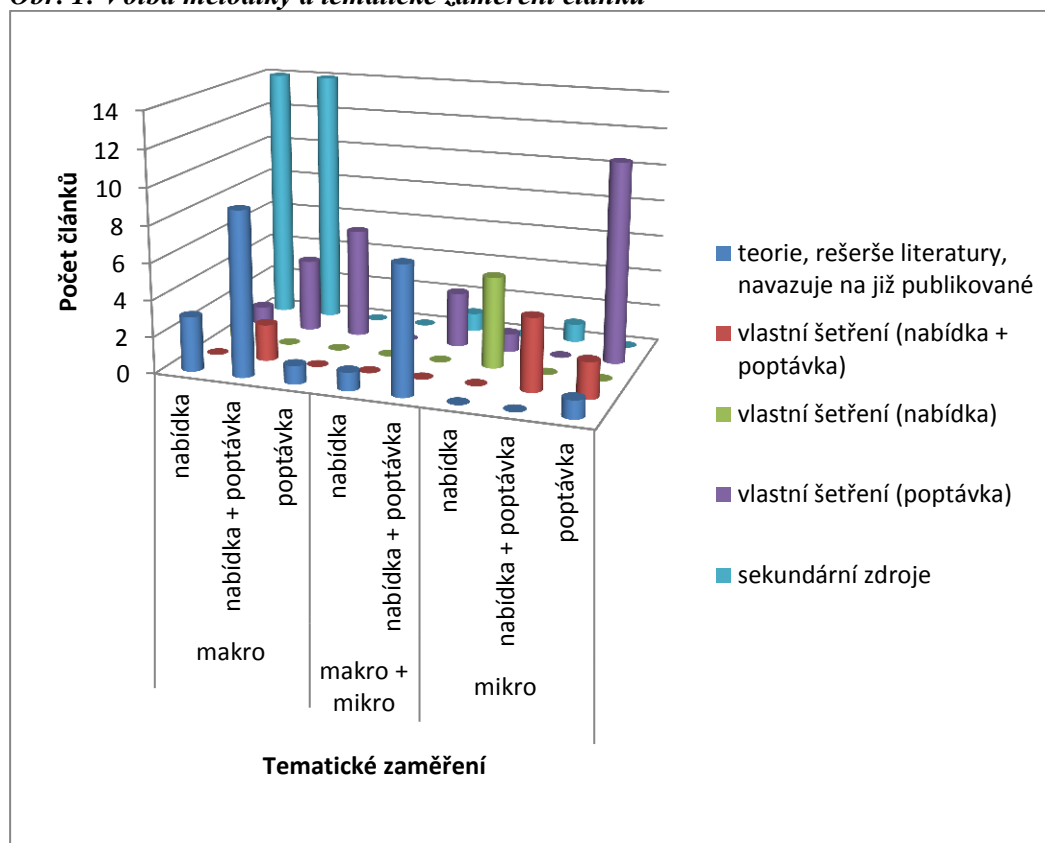
Zdroj: vlastní šetření

Mezi nejcitovanější odborné příspěvky patří přehledové články, které provádí celkovou konceptualizaci problematiky, a to ať už problematiky akcí cestovního ruchu či měření ekonomických efektů jako takových. Z analýzy citačních ohlasů lze identifikovat i jakýsi hlavní proud badacích aktivit v této oblasti. Hojně citované články se zaměřují hlavně na makro úroveň hodnocení ekonomických efektů, s využitím standardních nástrojů jakým jsou Input-Output analýzy a „Computable general equilibrium“ (CGE) modely. Přehled nejcitovanějších článků je uveden v příloze.

2.2 Metody a zdroje dat

Volba metodiky jednotlivých příspěvků je samozřejmě dána zaměřením článku. Téměř třetina článků a odborných statí využívala sekundární zdroje (nejčastěji statistických úřadů a jejich národního účetnictví). V tomto případě se autoři orientovali na makroekonomický přístup. Z důvodu nedostupnosti těchto zdrojů na lokální a regionální úrovni je jejich využití v ostatních případech omezené. Zde musí být sekundární zdroje nahrazeny či doplněny o vlastní šetření (nejčastěji šetření struktury a objemu poptávky – v 28 % článků). Téměř jedna čtvrtina článků pak neměla empirický charakter. Jejich předmětem byla hlavně rešerše literatury a shrnutí hlavních trendů výzkumu. Tyto články se zabývají buď „makro“ pohledem na problematiku nebo se snaží o komplexní přehled. Stranou zájmu zůstává regionální a lokální úroveň problematiky. Bližší informace o četnostním rozložení zvolených metod výzkumu podává následující graf.

Obr. 1: Volba metodiky a tematické zaměření článků



Zdroj: vlastní šetření

2.3 Tematické zaměření

Výzkum v oblasti dopadů cestovního ruchu na ekonomiku probíhá soustavně již po několik desetiletí. První modely, mezi něž patří například Money Generation Model, byly příliš jednoduché a nepřesné. Dopady byly vyčíslvány ve formě velmi hrubých příjmů z cestovního ruchu (počet návštěvníků * útrata na den * výdajový multiplikátor). Z těchto příjmů z cestovního ruchu jsou pak odhadovány dopady na zaměstnanost nebo na velikost daňového výnosu (STYNES, 1999). S dalším poznáváním cestovního ruchu a především pak fenoménu akcí ekonomové hledají neustále sofistikovanější metody, jak postihnout jejich skutečný čistý dopad. Cestovní ruch je totiž velmi průřezové odvětví vyznačující se mnoha souvislostmi a vedlejšími efekty a čistý dopad většinou není na první pohled zřejmý. Efekty akcí se totiž rozlévají do okolních sektorů ekonomiky a vlastně i do celé společnosti. Mezi nejběžněji používané modely pro kvantifikaci ekonomických dopadů cestovního ruchu a akcí v cestovním ruchu patří „Input-output model“ (I-O) a CGE. Oba modely mají svá pozitiva i negativa a každý se hodí pro jinou situaci. Model I-O je starší a je postaven na multiplikaci přímých dopadů. Vyznačuje se svou jednoduchostí, menší náročností na data a na finance. Naproti tomu model CGE postihuje řadu ekonomických souvislostí, které se v praxi běžně objevují, a které model I-O není schopen zachytit. Je tedy modelem komplexnějším a jeho výstavba zcela odpovídá složitosti problému, který popisuje. Tím, že je I-O postaven na pouhé multiplikaci vybraných ukazatelů, tak jsou jeho výsledky více či méně nadhodnoceny ve srovnání s CGE.

Ačkoli je téma článku zaměřeno na ekonomické dopady akcí v cestovním ruchu, tak nelze nezmínit přístup (respektive také model), který vedle ekonomických dopadů postihuje dopady v oblasti sociální a environmentální - Cost-Benefit analýza (CBA). Právě tyto efekty jsou v praxi stále silnější a stávají se tak předmětem zájmu a výzkumu.

Při srovnávání modelů I-O, CGE a CBA lze jednoduše říci, že se zabývají zcela odlišnými aspekty cestovního ruchu. I-O měří ekonomickou aktivitu generovanou výdaji v cestovním ruchu

prostřednictvím čtyř proměnných: přidaná hodnota, zaměstnanost, příjmy domácností a výstup. CGE modely měří tyto stejné proměnné a navíc zohledňuje dopady cestovního ruchu na dostupnost a cenu komodit a omezených zdrojů. Naproti tomu CBA měří čisté sociální přínosy a náklady cestovního ruchu, což je vlastně hledání hodnoty zdroje, nikoli ekonomické aktivity generované tímto zdrojem (BTR, 1999).

Input-Output model (I-O)

Základem modelu I-O jsou multiplikátory zaměstnanosti, příjmu a výstupu. Model I-O odhaduje růst ekonomické aktivity v důsledku pořádané akce prostřednictvím kalkulace růstu přímého výstupu a také prostřednictvím kalkulace tvorby extra výstupu u dodavatelských odvětví. Jak již bylo zmíněno výše, tak se jedná o efekty přímé, nepřímé a vyvolané, které jsou kalkulovány pomocí multiplikátorů. Samotný model je tak v podstatě založen na historických datech a modeluje vzájemné ekonomické transakce mezi sektory v ekonomice. Tento cirkulační proces pokračuje do té doby, než příjmy uniknou z dané ekonomiky skrze zadržené příjmy, daně nebo import (Fletcher, 1994). Model přitom také sleduje, jak jednotlivé sektory reagují na změny v poptávce po zboží a službách, u nichž jsou producenty.

I-O je tedy matematickým modelem popisující toky finančních prostředků mezi sektory v rámci regionální ekonomiky. Objem finančních prostředků je odhadován na základě vstupů, které každé odvětví musí od jiných odvětví nakoupit, aby vyrobilo daný objem výstupu. Vedle toho model I-O určuje podíl prodejců, které jdou na platy zaměstnanců, příjmy vlastníků zdrojů a na daně. Dovoz a vývoj jsou určovány na základě odhadu sklonu domácností a firem k nákupu zboží a služeb od lokálních producentů. Zároveň platí, že čím je region produkčně samostatnější, tím menší jsou dovozy (úniky z ekonomiky), a multiplikátory jsou vyšší (Stynes, 1997).

Surugiu (2009) poznamenává, že I-O model má ve své podstatě účetní povahu, kdy celkové tržby prodejců musí být rovny celkovým výdajům kupujících. V rámci každého sektoru ekonomiky je pak celkový výstup roven celkovému vstupu.

S růstem požadavků na přesnost kvantifikace dopadů a zároveň s odhalováním nových vazeb a dopadů cestovního ruchu roste počet kritiků tohoto modelu. Například Tyrrell a Johnston (2001) tvrdí, že i kdyby byl model I-O sebevíc detailní, tak stejně bude generovat velmi nepřesné a zavádějící výsledky. Briassoulis (1991) dodává, že je model založen na extrémně nerealistických předpokladech, které vytvářejí zcela mylnou představu, jak ekonomika v reálu funguje. Podle Dwýera, Forsytha a Spurra (2003) je reálná ekonomika jakýmsi všeobecně rovnovážným systémem, kde musí být vždy zachována rovnováha a ve kterém jsou nepřímé a zpětné dopady stejně důležité jako ty přímé.

I-O pozitiviva:

- jedná se o model poměrně jednoduchý, efektivní, efektivní a flexibilní, data pro sestavení modelu jsou většinou volně dostupná,
- model zachycuje jak počáteční tak i průběžné dopady na produkci a spotřebu,
- postaven na odhadu multiplikátorů přidané hodnoty, příjmu, výstupu a zaměstnanosti.

I-O negativiva:

- založen na historickém principu (na datech z minulosti),
- neuvažuje úrokové sazby a jejich pohyby, nezohledňuje situaci na trhu práce a nepřihlíží ke změnám cenové hladiny v čase, nereflektuje efekty cestovního ruchu mimo vymezené území,
- postaven na nereálném předpokladu, že ekonomika disponuje dostatečným množstvím zdrojů. Navíc se u všech zdrojů předpokládá, že tam, kde jsou aktuálně používány, jsou maximálně efektivně využívány. Čili neexistuje impuls pro jejich použití nějak jinak,
- předpokládá, že spotřebitelské preference nerezidentů jsou stejné jako u rezidentů.

Computable General Equilibrium (CGE)

Modely CGE jsou mnohem sofistikovanější nástroje pro pochopení všech konsekvencí, které z pořádání akcí pro ekonomiku a její rovnováhu vyplývají. V praxi jsou běžně užívány pro kvantifikaci efektů, kdy se v důsledku určité výrazné změny (např. rozsáhlé investice nebo změny úrokové sazby) ekonomika posunuje z jednoho rovnovážného bodu do jiného. Stále častěji jsou využívány v Austrálii, Velké Británii, USA nebo Kanadě (Dwyer, Forsyth a Spurr, 2005). Nejčastěji se objevují při nejrůznějších analýzách cestovního ruchu, kde těží ze své multisektorové podstaty a schopnosti testovat nejrůznější aktuální i potenciální scénáře. Modelování tak může být přizpůsobeno alternativním podmínkám, jako jsou flexibilní nebo pevné ceny, různé hladiny směnných kurzů, rozdíly v mobilitě výrobních faktorů nebo různé typy konkurence. Zvláštní postavení mají modely CGE v případě politiky cestovního ruchu, kde pomáhají nositelům odpovídat na otázky typu „Co se stane, když...“, na které je nutné v souvislosti s rozvojem cestovního ruchu odpovědět (Ennew, 2003).

Oproti jiným modelům kalkulují s více proměnnými a zohledňují vzájemné vazby mezi cestovním ruchem, spotřebiteli, zahraničními producenty a zbylými sektory v lokální ekonomice. V některých případech pak může být výsledek celkového dopadu výrazně nižší než u modelu I-O. Modely I-O totiž počítají s pozitivními dopady akce na ekonomiku, ale víceméně ignorují srovnatelně velké dopady negativní (Dwyer, Forsyth, Spurr, 2006). Model CGE mimo jiné kalkuluje i s efekty vytěsnění. Carlsen (2004) připomíná skutečnost, že oba modely jsou postaveny na stejném přístupu, ale u modelu CGE jsou již vyloučeny restriktivní a nerealistické předpoklady spojené s modelem I-O. Na druhou stranu je přesnost modelu limitována dostupností potřebných dat.

Ennew (2003) uvádí, že podstatou modelu CGE je matematická modelace základních vztahů uvnitř ekonomiky (například faktory determinující úroveň poptávky a nabídky, apod.). Tento matematický výstup je pak kalibrován na reálná data tak, aby poskytoval co nepřesnější obraz skutečnosti. Jedině pomocí takto komplexního modelu, který zahrnuje podnikatelský sektor, veřejný sektor i spotřebitele, je možno postihnout ekonomické dopady vyvolané změnami výdajů v cestovním ruchu, změnami v dotační nebo daňové politice nebo jinými politickými či tržními změnami.

CGE pozitiva:

- kvantifikuje multiplikační efekty
- při kvantifikaci dopadů akcí zohledňuje dostupnost výrobních faktorů, dění na trhu práce, kalkuluje s cenovými efekty, dovozem zboží a služeb nebo zdaněním (je například schopen promítnout změny v míře zdanění nebo v daňovém výnosu do změn v ekonomické aktivitě)
- počítá s efektem vytěsnění na trhu práce, na trhu zboží a služeb, kapitálovém trhu nebo na trhu s nemovitostmi (zohledňuje různou cenovou elasticitu)
- je schopen reflektovat dopady na větším území, mezi jednotlivými regiony či státy,
- CGE modeluje konsekvence vyplývající z podpory akcí z veřejných financí
- je schopen odhadnout dopady růstu poptávky v cestovním ruchu za situace různých makroekonomických scénářů.

CGE negativa:

- založen na příliš široké škále různých ekonomických scénářů,
- model často postrádá transparentnost a čitelnost,
- model vyžaduje existenci maximálně komplexní databáze informací o akci
- kalkulace modelu je v důsledku velké náročnosti na data také poměrně nákladná, čímž se model stává vhodným spíše pro velké národní nebo mezinárodní akce

Cost benefit analýza (CBA)

Vedle ekonomických dopadů mají turistické akce řadu dalších celospolečenských dopadů, které je nutné při hodnocení akce zohlednit. Jejich význam totiž v porovnání s ekonomickými efekty neustále narůstá. Předmětem zkoumání by tak měly být mimo jiné sociální dopady akce, které mají významný vliv na kvalitu života v destinaci a ve výsledku mohou určit, zda se bude akce konat i do budoucna. Stejně tak jsou důležité dopady akce na životní prostředí. Z dalších efektů lze zmínit například vliv

akcí na image destinace nebo na podnikatelské prostředí. Polo a Valle (2009) například uvádějí, že cestovní ruch v naší společnosti sice generuje velké ekonomické bohatství, ale zároveň si musíme být vědomi náklad, které jsou s jeho tvorbou spojeny. Právě proto musí být i cestovní ruch plánován a řízen, aby byl jeho rozvoj v souladu s místní ekonomikou a aby nedocházelo k degradaci prostředí.

CBA analýza je evaluační technika, která je v podstatě založena na dvou principech: “omezenost zdrojů“ a “náklady obětované příležitosti“. Vytváří tak rámec pro určení nejlepšího možného užití zdrojů. Jednoduše řečeno CBA vznikla, jelikož bylo nutné dohlédnout za hranice ekonomických dopadů akce a zohlednit jejich dopady komplexně. (Dwyer, Forsyth a Spurr, 2005). V případě veřejné podpory je CBA tím nejlepším možným nástrojem pro analýzu dopadů akce, protože ukazuje čisté sociální přínosy z konání akce a dává tak jasnou odpověď veřejnému sektoru, jestli jsou veřejné zdroje alokovány efektivně (Dwyer, Forsyth, 2009). Základním pravidlem pak je, že čisté přínosy akce (tj. přínosy snížené o náklady) by měly být pozitivní, čímž se akce stává celospolečensky realizovatelnou. Na druhou stranu není tato technika příliš rozšířená, jelikož je její výstavba pro konkrétní zkoumaný jev výrazně obtížnější, než je tomu u výše uvedených ekonomických modelů. Je to ovšem pouze záležitost schopnosti identifikace a zhodnocení nákladů a přínosů akce v té nejkomplexnější rovině (viz následující tabulka).

Tab. 2: Hmotné a nehmotné přínosy a náklady akcí v cestovním ruchu

<i>hmotné přínosy a náklady akcí</i>	
<i>přínosy</i>	<i>náklady</i>
<i>budování nových zázemí pro konání akcí</i>	<i>kapitálová náročnost, je nezbytné dobudovat chybějící zázemí a infrastrukturu</i>
<i>tvorba pracovních míst a podnikatelských příležitostí</i>	<i>dodatečné náklady na zaměstnance (jejich platy a pojištění)</i>
<i>růst výdajů na cestovní ruch před konáním akce, během jejího konání a po skončení akce</i>	<i>dodatečné náklady na nezbytné služby (policie, hasiči, údržba silnic, čistící jednotky, apod.)</i>
<i>publicita v médiích a tvorba image destinace</i>	<i>nutnost celoroční správy zázemí, kde se akce koná</i>
<i>nehmotné přínosy a náklady akcí</i>	
<i>přínosy</i>	<i>náklady</i>
<i>pocit hrdosti a příslušnosti k dané komunitě</i>	<i>příliš mnoho lidí v destinaci v době konání akce, pocit nepohody</i>
<i>obnova kulturního dědictví</i>	<i>hluk a znečištění</i>
<i>růst investic a zájmu o místo konání (destinaci)</i>	<i>kriminalita, ničení soukromého vlastnictví</i>
<i>růst hodnoty komerčního a rezidenčního vlastnictví</i>	<i>odjezd rezidentů v době konání akce, potenciální návštěvníci destinace v době konání akce sem raději nejedou</i>

Pramen: CARLSEN, J. (2004)

CBA pozitivita:

- do kalkulace lze zahrnout hmotné i nehmotné náklady
- obsahuje náklady obětované příležitosti
- počítá s omezeností zdrojů
- obsahuje externalitu

CBA negativa:

- velmi náročná na data
- nezohledňuje možnost distribuce nákladů a přínosů
- náklady a přínosy akce si často vzájemně protirečí (například požadavky na dodatečný úklid vstupují do CBA jako dodatečné náklady na úklid a také jako přínosy v podobě růstu zaměstnanosti)
- mnoho přínosů a nákladů akcí je nemožné kvantifikovat
- v porovnání s I-O nebo CGE má celkem vysokou míru subjektivity.

Závěr

Turistické akce jsou jedním z nejdůležitějších a nejrychleji rostoucích segmentů cestovního ruchu. Především jejich dopady na ekonomiku a sociální prostředí v destinaci jsou neoddiskutovatelné. A jako takové se staly předmětem zájmu politiků i vědeckých pracovníků v cestovním ruchu. Světová organizace cestovního ruchu (WTO) v posledních letech několikrát označila měření ekonomických souvislostí cestovního ruchu za prioritu výzkumu. Tím více to platí o akcích v cestovním ruchu, které jsou v řadě destinací významnou součástí rozvojové strategie a jako takové jsou koordinovány a podporovány z veřejných prostředků. Což na druhou stranu vyžaduje výzkum oprávněnosti a efektivnosti takto vynaložených prostředků (Dwyer, Forsyth, Spurr, 2005).

Za tímto účelem vznikají nejrůznější modely kvantifikující ekonomické nebo dokonce i celospolečenské dopady turistických akcí. S rozvojem poznání je snaha vytvářet modely co nejkompaktnější, postihující co nejširší bázi dopadů. Narůstá tím samozřejmě jejich složitost a zároveň se snižuje jejich použitelnost v praxi. Mezi nejrozšířenější modely patří model I-O, jež je v zásadě postaven na multiplikaci přímých dopadů akcí. Výrazně složitějším, ale také přesnějším modelem, je model CGE, který operuje s rovnovážným stavem ekonomiky a s posuny této rovnováhy v čase. V praxi ovšem nelze přehlédnout i mimoekonomické dopady akcí, které jsou v některých případech natolik silné, že i s nimi musí být v modelu kalkulováno. Pro tyto účely je využívána například CBA analýza.

Z pohledu praktického je u jednotlivých modelů velmi důležitá jejich efektivnost výstavby a použití. Složitost modelu totiž musí být přímo úměrná velikosti a významu akce. Není efektivní sestavovat model pro zachycení co nejširšího škály dopadů akcí, když je většina z nich v podstatě zanedbatelná. Stejně tak je třeba počítat s faktem, že čím složitější model je, tím je postaven na více subjektivních předpokladech a jeho výsledky jsou tak lehce manipulovatelné. Dle Dwyera, Forsytha a Spurra (2003 a 2006) není neobvyklé, že jsou výsledky modelů účelově a vědomě zneužívány například pro získání veřejné podpory na pořádání konkrétní akce.

Obecně lze tedy říci, že model I-O je vhodnější pro kvantifikaci dopadů regionálních akcí. Politici na národní úrovni budou naopak využívat model CGE, aby získali širší obraz čistého dopadu akce na všechny regiony a celou národní ekonomiku (Office for National Statistics, 2011). Jakýkoli čistý růst v ekonomické aktivitě kalkulovaný za národní úroveň pak bude mnohem menší než růst aktivity v dané lokální ekonomice (Dwyer, Forsyth, Spurr, 2003).

Podle Dwyera, Forsytha a Spurra (2004) představuje model CGE nejlepší nástroj pro kvantifikaci ekonomických dopadů v důsledku neustálých změn ve výdajích v cestovním ruchu. I přes jeho nesporná pozitiva ale v praxi nenašel tento model širší uplatnění. Jako důvod je uváděna jeho příliš složitá struktura a náročnost na data, čas a finance. Kvůli tomu dává řada autorů stále přednost modelu I-O.

Do budoucna lze očekávat vznik dalších modelů, přičemž se jejich konstrukce bude pohybovat někde mezi I-O a CGE. Stále více bude kladen důraz na jejich praktickou použitelnost a efektivnost jejich výstavby. V případě velkých nadnárodních akcí lze očekávat, že budou vznikat individuální a stále sofistikovanější modely.

Literatura

- [1] BRIASSOULIS, H. Methodological issues: Tourism input-output analysis. *Annals of Tourism Research*, 1991, vol. 18, no. 3, pp. 485-495. ISSN 0160-7383.
- [2] BTR - BUREAU OF TOURISM RESEARCH. *Valuing Tourism: Methods and Techniques*. Edited by Kristine Corcoran, Alison Allcock, Tom Frost, Leanne Johnson, Australia, 1999. ISBN 0 642 28511 X.

- [3] CARLSEN, J. Chapter 16: The economics and evaluation of festivals and events. *Festival and events management: an international arts and culture perspective*, 2004. p. 246-259, ISSN: 075065872X.
- [4] CROMPTON, J. L., LEE S., SHUSTER, T. J. A Guide for Undertaking Economic Impact Studies: The Springfest Example. *Journal of Travel Research*, 2001, vol. 40, no. 1, p. 79-87. DOI: 10.1177/004728750104000110.
- [5] DWYER, L., FORSYTH, P., SPURR, R. (2003): Evaluating tourism's economic effects: new and old approaches. *Tourism Management*, 2003, vol 25, pp. 307-317. Doi:10.1016/S0261-5177(03)00131-6.
- [6] DWYER, L., FORSYTH, P., SPURR, R. Estimating the Impacts of Special Events on an Economy. *Journal of Travel Research*, 2005, vol. 43, p. 351-359, DOI: 10.1177/0047287505274648.
- [7] DWYER, L., FORSYTH, P., SPURR, R. Assessing the Economic Impacts of Events: A Computable General Equilibrium Approach. *Journal of Travel Research*, 2006, vol. 45, no. 1, pp. 59-66. DOI: 10.1177/0047287506288907.
- [8] DWYER, L., FORSYTH, P. Public Sector Support for Special Events. *Eastern Economic Journal*, 2009, vol. 35, pp. 481-499. DOI: 10.1057/ej.2009.31.
- [9] ENNEW, CH. *Understanding the economic impact of tourism*. Lecture, Christel DeHaan Tourism and Travel Research Institute, 2003. pp. 463-6.
- [10] FLETCHER, J. Input-output analysis. In S. Witt & L. Moutinho: *Tourism Marketing and Management Handbook (2nd Ed)*, Prentice-Hall International, 1994. p. 480-484. ISBN 0-1392-3384-9.
- [11] GETZ, D. Event tourism: Definition, evolution, and research. *Tourism Management*, 2008, vol. 29, issue 3, p. 403-428, <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2007.07.017>.
- [12] JANECZKO, B., MULES, T., RITCHIE, B. *Estimating the Economic Impacts of Festivals and Events: A Research Guide*. The Cooperative Research Centre for Sustainable Tourism, 2002. ISBN 1-876685-35-2.
- [13] LI, G., SONG, H., & WITT, S. Recent Developments in Econometric Modeling and Forecasting. *Journal of Travel Research*, 2005, 44(1), 82-99. doi: 10.1177/0047287505276594.
- [14] OFFICE FOR NATIONAL STATISTICS. *Measuring Tourism Locally: Event Analysis and Evaluation*. Edited by Dominic Webber, Eddie Smith, Sean White, 2011.
- [15] POLO, C., VALLE, E. Chapter 8: Estimating Tourism Impacts Using Input–Output and SAM Models in the Balearic Islands. *Advances in Tourism Economics: New Developments* (Matias, A., et al.), 2009. DOI 10.1007/978-3-7908-2124-6_8
- [16] SONG, H., DWYER, L., LI, G., CAO, Z. Tourism economics research: A review and assessment. *Annals of Tourism Research*, 2012, 39(3), 1653-1682. DOI: 10.1016/j.annals.2012.05.023.
- [17] STYNES, D. J. *Economic Impacts of Tourism: A Handbook for Tourism Professionals*. Illinois Bureau of Tourism, Illinois Department of Commerce and Community Affairs, 1997.
- [18] STYNES, D. J. *Approaches to Estimating the Economic Impacts of Tourism; Some Examples*. Department of Park, Recreation and Tourism Resources, Michigan State University, 1999. studijní text.
- [19] SURUGIU, C. The Economic Impact of Tourism: An Input-Output Analysis. *Romanian Journal of Economics*, 2009, p. 142-161.
- [20] ŠAUER, M. Ekonomické aspekty cestovního ruchu – současné směřování výzkumu. *Czech Journal of Tourism*, 2012, č. 1, s. 53 – 70, ISSN 1805-3580.
- [21] TYRRELL, J. T., JOHNSTON, R. J. A Framework for Assessing Direct Economic Impacts of Tourist Events Distinguishing Origins, Destinations, and Causes of Expenditures. *Journal of Travel Research*, 2001, vol. 40, no. 1, p. 94-100. DOI: 10.1177/004728750104000112.
- [22] WEED, M. Progress in sports tourism research? A meta-review and exploration of futures. *Tourism Management*, 2009, Vol. 30, Issue 5, October 2009, Pages 615-628, ISSN 0261-5177, 10.1016/j.tourman.2009.02.002.

Příspěvek byl zpracován za podpory specifického výzkumu MUNI/A/0749/2012: Ekonomické přínosy cestovního ruchu pro regionální a lokální ekonomiku.

Příloha

Tab. č.1: Přehled nejcitovanějších článků v oblasti akcí cestovního ruchu

Název článku	Autoři	Časopis	Rok	Počet citací
Event tourism: Definition, evolution, and research	Donald Getz	Tourism Management	2008	112
Evaluating tourism's economic effects - new and old approaches	Larry Dwyer, Peter Forsyth, Ray Spurr	Tourism Management	2004	90
ESTIMATING ECONOMIC IMPACTS FROM TOURISM	Deying Zhou	Annals of Tourism Research	1997	80
Critical reflections on the economic impact assessment of a mega-event - the case of 2002 FIFA World Cup	Choong-Ki Lee, Tracy Taylor	Tourism Management	2005	71
The Impact of Cultural Events on City Image: Rotterdam, Cultural Capital of Europe 2001	Greg Richards , Julie Wilson	Urban Studies	2004	70
A Guide for Undertaking Economic Impact Studies The Springfest Example	John L. Crompton, Seokho Lee, Thomas J. Shuster	Journal of Travel Research	2001	68
An applied general equilibrium analysis of the economic effects of tourism in a quite small, quite open economy	Philip D. Adams, Brian R. Parmenter	Applied Economics	1995	57
ESTIMATING THE ECONOMIC IMPACTS OF TOURISM	John E. Wagner	Annals of Tourism Research	1997	54
Jazz Festival Visitors and Their Expenditures: Linking Spending Patterns to Musical Interest	Christer Thrane	Journal of Travel Research	2002	54
Estimating the Multiplier Effects of Tourism Expenditures on a Local Economy through a Regional Input-Output Model	Douglas C. Frechtling, Endre Horváth	Journal of Travel Research	1999	52
A Framework for Assessing Direct Economic Impacts of Tourist Events Distinguishing Origins, Destinations, and Causes of Expenditures	Timothy J. Tyrrell, Robert J. Johnston	Journal of Travel Research	2001	51
METHODOLOGICAL ISSUES TOURISM I-O ANALYSIS	Helen Briassoulis	Annals of Tourism Research	1991	40
LOCAL ECONOMIC IMPACTS - The British Open	Ayele Gelan	Annals of Tourism Research	2003	39
Estimating the Impacts of Special Events on an Economy	Larry Dwyer, Peter Forsyth , Ray Spurr	Journal of Travel Research	2005	37

Pramen: vlastní šetření

PRÍRODNÝ A KULTÚRNO-HISTORICKÝ POTENCIÁL – KATALYZÁTOR ROZVOJA CESTOVNÉHO RUCHU

NATURAL AND CULTURAL-HISTORICAL POTENTIAL - A CATALYST FOR TOURISM DEVELOPMENT

ING. JANKA BERESECKÁ, PHD.

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Faculty of European Studies and Reg. Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*

✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic

E-mail: janka.beresecka@uniag.sk

Anotácia

Cieľom tohto príspevku je prezentovať výsledky sekundárne a terénneho výskumu, ktorý bol vykonaný v priestore Nitrianskeho kraja Slovenskej republiky v roku 2010/2011. Vedeckým cieľom bolo analyzovať možnosti rozvoja cestovného ruchu vo vybraných obciach Nitrianskeho kraja. Každé cieľové miesto má potenciál poskytnúť jedinečnú kombináciu vedomostí, hmotného dedičstva, prírodného a kultúrno-historického potenciálu, ktorý robí niektoré miesta osobitne atraktívne. Je však nevyhnutné analyzovať tento potenciál a vhodným spôsobom ho zakomponovať do produktu cestovného ruchu. Správnym využitím sily rastového existujúceho potenciálu, ktorý je alokovaný na vidieku možno dosiahnuť oživenie vidieka, jeho ekonomického, sociálneho rozvoja a prispieť k regionálnej konkurencieschopnosti.

Kľúčová slova

potenciál, cestovný ruch, regionálna konkurencieschopnosť

Annotation

The aim of this paper is to present the results of a secondary field research, which was conducted in the area of Nitra Slovak Republic in 2010/2011. Scientific objective was to analyze the possibilities of tourism development in selected municipalities Nitra. Each destination has the potential to provide a unique combination of knowledge, tangible heritage, natural and cultural-historical potential, which makes some points particularly attractive. However, it is necessary to analyze the potential and appropriate ways to incorporate it into the tourism product. Correct use of the existing workforce growth potential, which is allocated to rural development can be achieved recovery, its economic, social development and contribute to regional competitiveness.

Key words

potential, tourism development, regional competitiveness

JEL classification: R19

Úvod

Úroveň rozvoja regiónov je výsledkom dlhodobého procesu, ktorý je ovplyvňovaný faktormi, ktoré sa v danom území nachádzajú, ich vzájomným pôsobením a schopnosťou využitia (Papcunová, Gečíková, 2007). Potenciál vyjadruje spôsobilosť územného celku vytvoriť podmienky pre rozvoj, je rozmiestnený nerovnomerne a kvalitatívne rôznorodo (Királ'ová, 2003). Bez potenciálu, jeho využitia, nemožno hovoriť o akomkoľvek rozvoji. Teoretici zaoberajúci sa cestovným ruchom, jeho

rozvojom, delia faktory ovplyvňujúce tento jav do troch skupín: lokalizačné, realizačné, selektívne faktory.

Lokalizačné faktory, predstavujú primárny potenciál rozvoja cestovného ruchu v cieľovom mieste (Novacká, Plesník, 2000), sú to také faktory, ktoré sú dané územím a sú nemenné (Ryglová a kol., 2011). Krogmann takéto faktory zosumarizoval do dvoch skupín a to prírodné, vytvorené dlhodobým procesom a antropogénne, vytvorené človekom (Krogram, 2005), ktoré sú významný faktorom a motivačným podnetom determinujúcim účasť na cestovnom ruchu (Gúčík, 2010). Odborníci zaoberajúci sa priestorom a regiónmi uvádzajú, že dôležitým členením pri klasifikácii lokalizačných faktorov je priestorová úroveň, na ktorej ich skúmame. Delia ich na národné, regionálne a lokálne dimenzie. Medzi regionálnu na prvom mieste zaraďujú atraktivitu regiónu vnímanú cez kultúru, dane, klímu (Buček, Reháč, Tvrdoň, 2010). Iní autori do tejto skupiny zaraďujú: prírodné podmienky, prírodno-geografické podmienky (Belajová, Fáziková, 2005). Prírodné podmienky konkretizujú na : klimatické podmienky, charakter a modelovanie terénu, vodné pomery, prírodné atraktivity, živočíchy a rastliny, ale aj spoločenské atraktivity: pamiatky, zvyky, slávnosti (Ryglová a kol., 2011). Gúčík členenie týchto faktorov konkretizuje a dopĺňa o kultúrno-historické podmienky, ktoré vníma ako bohatú paletu výtvorov ľudskej činnosti a priraduje k nim:

- architektonické svetské a sakrálne pamiatky - kúrie, kaplnky
- umelecko-výtvarné diela – súsošie, náradia
- hmotný a duchovný folklór – odevy, umelecká výroba, piesne, zvyky, tradície
- archeologické náleziská vo voľnej prírode i muzeálne zbierky
- miesta viažuce sa na rodiská a pôsobiská významných dejateľov
- kultúrno-osvetové strediská (Gúčík, 2010)

Borovský tvrdí, že do tejto kategórie faktorov patria aj organizované podujatia, ktoré môžu mať kultúrny alebo športový charakter a reprezentujú regionálne odlišnosti premietnuté v tradíciách a vo folklóre daného regiónu (Borovský, Smolková, Niňajová, 2008). Zahraniční autori uvádzajú, že medzi faktory ovplyvňujúce výber cieľové miesta patria najmä tieto atribúty (Beerli, Martin, 2010): prírodné bohatstvo, všeobecná, turistická infraštruktúra, voľný čas a rekreácia, kultúra, história, umenie, politika a ekonomika, prírodné prostredie, sociálne prostredie, atmosféra.. Výskyt lokalizačných faktorov v danom území predurčuje druh cestovného ruchu určujú odlišnosť regiónov a ich správnym využitím a prezentáciou poskytujú námet k vytvoreniu povedomia územia a získania konkurenčných výhod.

Slovenská republika je prevažne vidieckou krajinou, kde vidiecke sídla sa podieľajú na celkovom počte sídiel v SR 95,6 % a vo vidieckych sídlach žije 44,5 % obyvateľstva (Jarábková, 2011). Región z hľadiska cestovného ruchu predstavuje územie, v ktorom sa vo funkčnej nadväznosti organizujú ekonomické a sociálne činnosti, využívajúce špecifické prvky primárnej a sekundárnej ponuky a ekonomické zdroje na rozvoj aktivít cestovného ruchu (Kompasová, 2010). Napriek vysokému podielu vidieckych regiónov na celkovej rozlohe krajiny sa vidiecke regióny stretávajú s problémami rôzneho charakteru. Stretávame sa s základnými problémami vidieckych regiónov a to úpadok poľnohospodárstva a tým spojená vysoká miera nezamestnanosti (Gábršová, 2009.) K oživeniu vidieka hlavne ekonomického, je potrebné využiť silu rastového potenciálu, ktorý je alokovaný na vidieku. Príťažlivosť cestovného ruchu na vidieku je založená na osobitnej ponuke. Osobitná ponuka si vyžaduje produkt neustále rozvíjať, rozširovať, inovovať. Cieľom každého producenta je preto, vytvoriť takú ponuku, ktorá zaujme potenciálneho zákazníka (Novacká, Štofilová, 2011). Úspešný rozvoj cestovného ruchu je podmienený predovšetkým vnútornými zdrojmi regiónu, štruktúrou ekonomických aktivít, úrovňou inovácií, stupňom dostupnosti regiónu. Európska komisia, ktorá definovala aspekty konkurencieschopnosti regiónu, doplnila spomínané atribúty o kvalifikovanosť pracovných síl (Borovský, Smolková, Niňajová, 2008). Aj od tohto atribútu závisí využitie potenciálu daného územia.

Ciel' práce

Ciel'om práce bolo na základe vybraných ekonomických ukazovateľov cestovného ruchu zadefinovať postavenie cestovného ruchu v okrese Topoľčany v Nitrianskom kraji. Na základe výsledkov zadefinovania boli identifikované možnosti rozvoja produktov v doplnkových službách s akcentom využitia potenciálu nachádzajúceho sa v okrese Topoľčany a v jeho vybraných obciach, konkrétne v obci Jacovce, Krušovce, Podhradie, Prašice a meste Topoľčany. Pri identifikácii potenciálu boli využité vlastné navrhované kritéria hodnotenia potenciálu pre rozvoj cestovného ruchu v obciach. Analýza potenciálu v najmenších územných jednotkách je pilotná. Za účelom dosiahnutia cieľa boli použité sekundárne zdroje: dostupná domáca a zahraničná knižná literatúra, odborné časopisy, údaje zo Štatistického úradu Slovenskej republiky. Pri spracovaní dosiahnutých údajov boli použité: technika opytovania a riadené rozhovory, metódy popisnej štatistiky, základné matematicko-štatistické metódy.

Výsledky

Kľúčovými faktormi konkurencieschopnosti destinácií a blahobytu ich obyvateľov, ako aj vytvárania pracovných miest, zachovania a zvyšovania úrovne prírodných a kultúrnych atrakcií je hospodársky, sociálne a environmentálne trvalo udržateľný rozvoj. Pre rozvoj vidieckeho cestovného ruchu v Slovenskej republike je podľa mnohých odborníkov predurčený Nitriansky kraj, ktorý možno z hľadiska ekonomického, charakterizovať ako poľnohospodársko - priemyselný a z hľadiska urbanistického ako kraj vidiecky. Avšak práve tento kraj pozostávajúci z ôsmich okresov je pre rozvoj cestovného ruchu málo atraktívny. Analýzu vybraných ekonomických ukazovateľov okresu Topoľčany poskytuje v tab. 1.

Tab.1 Vývoj vybraných ukazovateľov v okrese Topoľčany v Nitrianskom kraji

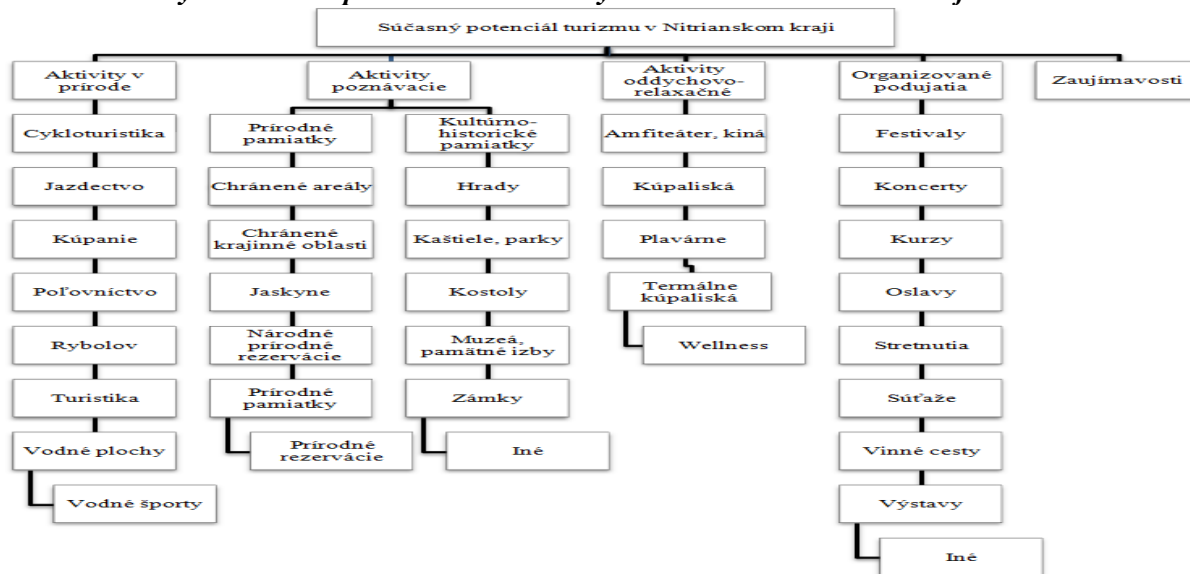
Ukazovateľ	Rok 2001	Rok 2005	Rok 2010	Index 2010/2001	Umiestnenie v rámci kraja
Počet ubytovacích zariadení	14	14	18	1,3	5-8*
Počet návštevníkov	12 262	7 889	9 180	0,7	7
Tržby / v Eur/	188 864	208 075	286 066	1,5	7

Zdroj: ŠÚSR, vlastné spracovanie

Vysvetlivky : * hodnoty indexu dosahujú tri kraje rovnaké

Na základe vybraných ekonomických ukazovateľov je zrejmé, že okres Topoľčany, dosahuje veľmi nízke výsledky a zastáva predposledné až posledné miesto v rámci kraja. Je preto žiaduce venovať sa takémuto priestoru a identifikovať potenciál nachádzajúci sa v tomto priestore a možnosti jeho využitia. Na identifikáciu boli aplikované vlastné navrhované kritéria. Návrh bol zostavený na základe analýzy dopytovej stránky cestovného ruchu, podľa indikátorov uvedených v obrázku 1.

Obr. 1 Indikátory hodnotenia potenciálu vo vidieckych obciach Nitrianskeho kraja



Zdroj: vlastný návrh, vlastné spracovanie

Výsledky aplikovaných kritérií vo vybranom priestore sú uvedené v tabuľke 2. Vzhľadom k tomu, že kategória zaujímavosti je v priestore rôznorodá, bola skúmaná a označené len jedným symbolom. Popis jednotlivých atribútov vo vybranom priestore poskytuje tab. 2.

Tab. 2 Potenciál cestovného ruchu vo vybranom okrese a jeho vybraných obciach v Nitrianskom kraji

Súčasný potenciál						
Okres Mestá obce	Aktivity v prírode	Aktivity poznávacie		Aktivity oddychovo-relaxačné	Organizované podujatia	Zaujímavosti
		Prírodné pamiatky	Kultúrno-historické pamiatky			
Okres Topoľčany						
Topoľčany						
Krušovce						
Podhradie						
Prašice						

Zdroj: vlastné spracovanie

Legenda aktivity v prírode

Cykloturistika Jazdectvo Kúpanie Poľovníctvo Rybolov Turistika Vodné plochy Vodné športy

Legenda prírodné pamiatky

Chránené areály Chránené krajinné oblasti Jaskyne Národné prírodné rezervácie Prírodné pamiatky Prírodné rezervácie

Legenda kultúrno-historické pamiatky

Hrady Kaštiele, parky Kostoly Muzeá, pamätne izby Zámky Iné

Legenda aktivity oddychovo-relaxačné


 Amfiteáter, kiná
  Kúpaliská
  Plavárne
  Termálne kúpaliská
  Wellness

Legenda organizované podujatia

 Festivaly
  Koncerty
  Kurzy
  Oslavy
  Stretnutia
  Súťaže
  Vinné cesty
  Výstavy

 Iné

Legenda zaujímavosti

 Zaujímavosti

Na základe uplatnených navrhovaných kritérií možno konštatovať, že potenciál je v tomto priestore dostatočný, rôznorodý a v priestore nerovnomerne rozmiestnený. Na základe výsledkov primárneho výskumu v tejto oblasti v rozšírenom priestore t. j. v 20 obciach, 8 okresov Nitrianskeho kraja (Berešková, 2012) možno konštatovať, že podmienky pre aktivity v prírode sú sústredené najviac v okrese Topoľčany. Kultúrno-historické pamiatky sú sústredené v prevažnej miere v okrese Topoľčany. Detailný popis vybraného potenciálu poskytuje tab. 3.

Tab. 3 Popis a analýza aktivít poznávacích vo vybraných obciach okresu Topoľčany

Mesto Topoľčany		Aktivity poznávacie	
Prírodné pamiatky		Kultúrno-historické pamiatky	
Chránené areály	Park v Hajnej Novej Vsi Park v Tesároch Park v Továrnikoch	Hrady	
Chránené krajinné oblasti		Kaštiele, parky	
Jaskyne		Kostoly	Kostol
Národné prírodné rezervácie	Hrdovická Topoľčany	Múzeá, pamätné izby	Tribečské múzeum Hipologické múzeum Topoľčianky
Prírodné pamiatky	Belanov kút Čanianský močiar	Zámky	
Prírodné rezervácie	Čepušky Holé brehy Kovarská hôrka Priehľačina Solčiansky háj	Iné	Vila pamätná-mučiareň gestapa Cintorín židovská Kalvária Vila Fontána Kalvária-kaplnky krížových ciest Socha sv. Nepomuckého Radnica fara
Obec Jacovce		Aktivity poznávacie	
Prírodné pamiatky		Kultúrno-historické pamiatky	
Chránené areály		Hrady	
Chránené krajinné oblasti		Kaštiele, parky	
Jaskyne		Kostoly	Kostol Božieho milosrdenstva Kostol Navštívenia Panny Márie Kaplnka Blahoslavenej Panny Márie
Národné prírodné rezervácie		Múzeá, pamätné izby	
Prírodné pamiatky		Zámky	
Prírodné rezervácie		Iné	Zvonica Baroková pieta Socha sv. Jána Nepomuckého Pamätník obetiam I. a II. svetovej vojny

			Schwarzov mlyn
Obec Krušovce		Aktivity poznávacie	
Prírodné pamiatky		Kultúrno-historické pamiatky	
Chránené areály		Hrady	
Chránené krajinné oblasti		Kaštiele, parky	Kaštieľ Krušovce
Jaskyne		Kostoly	Kostol narodenia Panny Márie
Národné prírodné rezervácie		Múzeá, pamätne izby	
Prírodné pamiatky		Zámky	
Prírodné rezervácie		Iné	
Obec Podhradie		Aktivity poznávacie	
Prírodné pamiatky		Kultúrno-historické pamiatky	
Chránené areály		Hrady	Hrad Sivý Kameň Sučiansky hrad Topoľčianky hrad
Chránené krajinné oblasti		Kaštiele, parky	
Jaskyne		Kostoly	<i>Kostol svätej Margity</i>
Národné prírodné rezervácie		Múzeá, pamätne izby	
Prírodné pamiatky	Sivý kameň Andezitový kameňolom Malá Lehota Jančekova skala	Zámky	
Prírodné rezervácie		Iné	Škola Pamätník I. a II. svetovej vojny Kaplnka Panny Márie Lurdskej Tribečské múzeum

Zdroj: vlastné spracovanie

Z detailného popisu je možné konštatovať, že vybraná skupina potenciálu je v priestore významná. Je preto dôležité zamyslieť sa nad mierou využitia tohto potenciálu, nakoľko vybrané ekonomické ukazovatele jednoznačne potvrdzujú, že rozvoj cestovného ruchu je vo vybranom priestore nedostatočný. Je nevyhnutné zamyslieť sa nad príčinami tohto stavu. Jednou z nich je kvalita ľudského potenciálu. Pracovná sila v cestovnom ruchu by mala byť dostatočne flexibilná, vybavená informačnou gramotnosťou, mala by disponovať vedomosťami o existujúcich atraktivitách, ktoré by mohli účastníci cestovného ruchu využiť. Potenciál, jeho využitie, môže zatriktívniť ponuku, môže prispieť k potieraniu sezónneho charakteru cestovného ruchu, môže v konečnom dôsledku vplývať na celkový rozvoj územia a prispieť k dosiahnutiu regionálnej konkurencieschopnosti.

Záver

Z výsledkov vývoja vo vybraných ekonomických ukazovateľoch, zdefinovaním kritérií aplikovaných pri zisťovaní potenciálu pre rozvoj cestovného ruchu, ako aj určením jednej z možných bariér rozvoja a využitia prírodno a kultúrno – historických pamiatok vyplynulo, že je nevyhnutné venovať sa ľudskému potenciálu a marketingovým praktikám. Konkrétne marketingovej komunikácii, ktorá by pomohla zviditeľniť potenciál a následne vhodnou kombináciou by zatriktívnila tematické produkty cestovného ruchu. Odborná verejnosť poukazuje aj na ďalšie príčiny nedostatočného využitia potenciálu a poukazuje na nutnosť vytvárania partnerstiev a koordinácie jednotlivých aktivít formou zostavenia kalendára aktivít (Petrášová, 2012). Iní vnímajú atraktívny turistický potenciál, integrovaný marketing a manažment, správnu a poctivnú spoluprácu medzi súkromným a verejným sektorom, ako

nevyhnutný předpoklad pro efektivně nastavenou regionální politiku cestovního ruchu (Kučerová, Makovník, 2009).

Literatúra

- [1] BELAJOVÁ, A. - FÁZIKOVÁ, M. *Regionálna ekonomika*. 3. vyd. Nitra: SPU v Nitre, 2005. 254 s. ISBN 80- 8069-513-X.
- [2] BEERLI, A., MARTIN, J. D. Factors influencing destination image. *Annals of Tourism Research*. 0160-7338, 2004, roč. 31, č. 3, s 657-681. DOI: 10.1016/j.annals.2004.01.010.
- [3] BERESECKÁ, J. *Zvýšenie účinnosti marketingových prístupov k rozvoju vidieckeho turizmu v Nitrianskom kraji*. [dizertačná práca] Nitra: Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy FF UKF Nitra, 2012. 177 s.
- [4] BOROVSÝ, J., SMOLKOVÁ, E., NIŇAJOVÁ, I. *Cestovný ruch – trendy a perspektívy*. Bratislava: IURA Edition, 2008. 280 s. ISBN 978-80-8078-215-3.
- [5] BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J. *Regionálna ekonómia a politika*. Bratislava: IURA EDITION, s r.o., 2010. 269 s. ISBN 978-80-8078-362-4.
- [6] JARÁBKOVÁ, J. *Vidiek - nevyužitý potenciál z hľadiska cestovného ruchu*. 1. vyd. Nitra: SPU v Nitre, 2010. 111 s. ISBN 978-80-552-0364-5.
- [7] GÁBRŠOVÁ, R. *Hodnotenie procesu implementácie programov rozvoja vidieka podporovaných z fondov EU [dizertačná práca]*. Nitra: SPU, 2009.
- [8] GÚČIK, M. *Cestovný ruch: úvod do štúdia*. Banská Bystrica: Dali-BB, s.r.o., 2010. 307 s. ISBN 978-80-89090-80-8.
- [9] PAPCUNOVÁ, V., GECÍKOVÁ, I. *Návody na cvičenia z regionálnej ekonomiky*. Nitra: SPU v Nitre, 2007. 70 s. ISBN 978-80-8069-848-5.
- [10] NOVACKÁ, Ľ., ŠTOFILOVÁ, J. Koexistencia globálneho a regionálneho produktu cestovného ruchu. In *Vedecký zborník Marketing a obchod*. Zvolen: Bratia Sabovci, 2011. ISBN 978-80-89241-41-5, s. 217-221.
- [11] NOVACKÁ, Ľ., PLESNÍK, P. *Cestovný ruch v regiónoch a cezhraničná spolupráca : Ministerstvo hospodárstva SR*. Bratislava: Ekonóm, 2000. 134 s. ISBN 80-225-1346-6.
- [12] RYGLOVÁ, K. et al. 2011. *Cestovní ruch: podnikateľské princípy a príležitosti v praxi*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. 216 s. ISBN 978-80-247-4039-3.
- [13] KROGMANN, A. *Aktuálne možnosti využitia potenciálu územia Nitrianskeho kraja z hľadiska cestovného ruchu*. Nitra: UKF v Nitre, 2005. 218 s. ISBN 80-8050-888-7.
- [14] KOMPASOVÁ, K. *Merchandising a event marketing - pre produkty pôdohospodárstva*. In *Cestovný ruch a event marketing*. 1. vyd. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2010. 329 s. ISBN 978-80-552-0469-7.
- [15] KIRÁĽOVÁ, A. *Marketing destinace cestovního ruchu*. Praha: EKOPRESS, s.r.o., 2003. 173 s. ISBN 80-86119-56-4.
- [16] KUČEROVÁ, J.- MAKOVNÍK, T. Regional Tourism Policy in Slovakia. *E+M Ekonomie a Management*, 2009, č. 1, s. 6 – 13. ISSN1212-3609
- [17] PETRÁŠOVÁ, V. Kreativita podnikateľov a ekonomické nástroje samosprávy na jej podporu in: Kreativita podnikateľov a ekonomické nástroje samosprávy na jej podporu. In *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet*. Ružomberok: Katolícka univerzita, 2012, s. 484--491. ISBN 978-80-8084-956-6 (brož.).

Príspevok vznikol s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy APVV-0101-10.

ADMINISTRATIVNÍ HRANICE JAKO PŘEKÁŽKA PRO DESTINAČNÍ MANAGEMENT

ADMINISTRATIVE BOUNDARIES AS A BARRIER TO DESTINATION MANAGEMENT

ING. ANDREA HOLEŠINSKÁ, PH.D.

PAVLÍNA JEZDINSKÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dep. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: holesinska@econ.muni.cz

Anotace

Destinační management je vyspělá forma spolupráce mezi aktéry cestovního ruchu (Bieger, 1996), kteří byli situací na trhu donuceni se z role konkurentů transformovat do role partnerů, a získat tak konkurenční výhodu na trhu. Článek se zabývá spoluprací v rámci destinace, kterou protínají administrativní hranice. Aplikována je síťová analýza, která má poukázat na nevýhody a slabá místa zkoumané problematiky na případu destinací Krkonoše a Český ráj. Na základě rozhovorů a dotazníkového šetření byly hodnoceny tři principy destinačního managementu (Holešinská, 2007), tj. komunikace, spolupráce a koordinace. Respondenty byly dvě destinační společnosti a dotčené krajské úřady.

Klíčová slova

destinační management, spolupráce, administrativní hranice

Annotation

Destination management is a mature form of cooperation among stakeholders in tourism (Bieger, 1996) that were forced to transfer their roles from competitors to partners and thus to gain the competitive advantage. The paper deals with the cooperation within a destination that is divided by administrative boundaries. The network analysis is practised to explain disadvantages and weaknesses of the issue on the case of Krkonoše and Český ráj. On the basis of interviews and questionnaires the three principles of destination management (Holešinská, 2007), e.g. communication, cooperation, and coordination were evaluated. Respondents of the research were two destination management organizations and concerned regional authorities.

Key words

destination management, cooperation, administrative boundaries

JEL classification: L83

Úvod

Již v 90. letech minulého století začali aktéři cestovního ruchu v turisticky vyspělých regionech pociťovat dopady globalizace. Změnilo se chování a potřeby zákazníků, které vyvolaly tlak na konkurenceschopnost destinace (Enright a Newton, 2004; Ritchie a Crouch, 2000, 2006; Mazanec, Wöber a Zins, 2007). Aktéři cestovního ruchu pochopili, že destinace je prodávána zákazníkovi jako celek, a tudíž se nemohou chovat jako konkurenti, ale musí začít vzájemně spolupracovat.

Efektivní spolupráce mezi aktéry cestovního ruchu, otázka partnerství a sítě (Jamal a Getz, 1995; Watkins a Bell, 2002; Fyall a Garrod, 2005; Sheehan, Ritchie a Hudson, 2007; Wang a Xiang, 2007) se staly základem efektivního procesu řízení destinace (Beritelli, Bieger a Laesser, 2007; Bornhorst, Ritchie a Sheehan, 2010). Pro zachycení všech souvislostí autoři vycházejí z teorií mezi-organizační spolupráce (např. teorie transakčních nákladů, teorie sítě apod.) a identifikují hnací prvky efektivní spolupráce a současně uvádějí klíčové problémy spolupráce. Ve většině případů jsou však zmíněny faktory vnějšího charakteru, které mohou samy aktéři cestovního ruchu ovlivnit svým jednáním. Méně se hovoří o překážkách ve spolupráci, které přicházejí „zvenčí“ - z nadřazeného systému cestovního ruchu (Kasper, 1998), a kterým se musí aktéři cestovního ruchu nějak přizpůsobit.

Pro potřeby tohoto článku je za klíčový vnější faktor ovlivňující efektivitu destinačního managementu, a tedy efektivitu spolupráce mezi aktéry cestovního ruchu, považováno politické prostředí; přesnější administrativní regiony a jejich administrativní hranice (Srb, 2003; Holešinská, 2007, 2012), které mohou procházet turistickými regiony (destinacemi). Na jedné straně tak stojí administrativní regiony, které jsou vymezeny politikou a preferují její zájmy, čemuž odpovídají i funkce administrativních regionů (Timothy, 1995). A na druhé straně, turistické regiony (destinace), které nejsou ovlivněny autoritou a primárně vycházejí z přírodního potenciálu území pro rozvoj cestovního ruchu, jež formuje nabídku cestovního ruchu a následně v nejširším pojetí marketing (Framke, 2002). Vedle odlišnosti účelu vymezení, které se promítá do preferencí zájmů institucí, jež spravují takto vymezená území, je patrný i rozdíl v ostroti hranic. Zatímco u destinací jsou hranice rozvolněné, u administrativních regionů jsou ostré (Tonev, 2008: 384). Oba typy regionů jsou však z metodologického hlediska příkladem „plánovacích regionů“, které tvoří strategický plán rozvoje svého území (Tonev, 2008: 375). Lze tak předpokládat vzhledem k možným územním překryvům těchto regionů, že plánovací činnost, která je důležitá pro všechny řídicí jednotky (Bieger, 1996), bude předmětem jejich vzájemné spolupráce a koordinace (viz výsledky výzkumu).

Cílem výzkumu bylo prokázat, do jaké míry vnímají destinační společnosti administrativní hranice jako překážku ve své činnosti, respektive vzájemné spolupráci (aplikaci destinačního managementu). Za tímto účelem byla zhodnocena spolupráce destinačních společností s klíčovými partnery (krajskými úřady) přes administrativní hranice a byla identifikována konkrétní slabá místa „přeshraniční“ spolupráce.

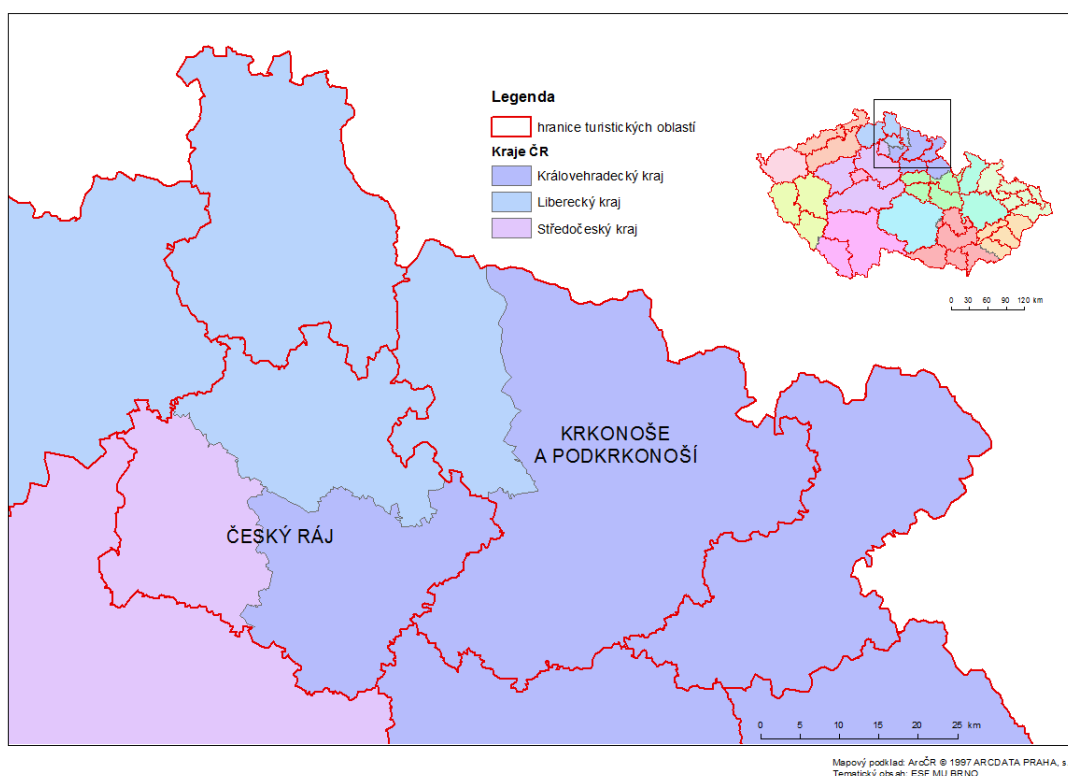
Metodika

Objektem zkoumání byly vybrané destinace na území České republiky, jejichž územím prochází administrativní hranice krajů kompetentních za rozvoj cestovního ruchu na regionální úrovni¹. Osloveny byly destinace, resp. destinační společnosti Sdružení Český ráj a Krkonoše – svazek měst a obcí.

V případě Českého ráje se jedná o překryv tří administrativních hranic krajů (Liberecký, Královéhradecký a Středočeský kraj) a u Krkonoš jde o přesah dvou krajů (Liberecký a Královéhradecký kraj), viz Obr. 1.

Realizovaný výzkum (Jezdinská, 2013) vychází z teorie sítě a postihuje kvalitativní aspekty zkoumané problematiky. Z tohoto důvodu byly, kromě analýzy sekundárních zdrojů (interní dokumentace), provedeny řízené rozhovory se zástupci destinačních společností Sdružení Český ráj a Krkonoše – svazek měst a obcí a dále bylo provedeno dotazníkové šetření, jehož respondenti byly kompetentní osoby pracující na krajských úřadech, se kterými dotčené destinační společnosti spolupracují (komunikují). Tímto krokem byla provedena zpětná vazba identifikující vzájemnou percepci partnerů.

¹ Viz zákon č. 129/2000 Sb. o krajích ve znění pozdějších předpisů

Obr. 1: Prostorové vymezení destinace Český ráj a Krkonoše

Zdroj: vlastní zpracování

Jak pro řízené rozhovory, tak pro dotazníkové šetření byly sestaveny strukturované otevřené i uzavřené otázky, u kterých v případě hodnotící škály byly použity 5ti-stupnicové intervaly. Inspirací pro vytvoření otázky bylo dotazníkové šetření Holešinská, Šauer a Vystoupil (2006).

Výsledky výzkumu

Obecně nevýhodou přesahu administrativních hranic je časová náročnost na komunikaci (vyjednávání) s kraji, viz vnitřní faktory (Holešinská, 2007), protože každý z nich má jiné priority, které jsou ovlivněny politickými zájmy, a ty se pak odrážejí i v otázce rozhodování o financování destinačních společností jednotlivými kraji. Pomineme-li časovou náročnost komunikace s každým krajem², hraje zde důležitou úlohu faktor nestability politického prostředí, viz vnější faktor (Holešinská, 2007), který je dán volebním obdobím, a to jak komunálních, tak krajských voleb. Díky této skutečnosti jsou aktéři často postavení znovu na startovní čáru a celý proces komunikace a vyjednávání (budování partnerství) začíná nanovo. Z výsledků vyplývá, že destinační společnosti, jejichž destinaci protínají administrativní hranice, mají dominantní funkci zastupování zájmů (Bieger, 1996) v porovnání s jinými destinačními společnostmi na subregionální úrovni. To s sebou přináší vysoké nároky na komunikační schopnosti zaměstnanců těchto destinačních společností.

Naproti tomu jako výhodu destinační společnosti, jejichž destinaci prochází administrativní hranice, uvádějí zvýšenou „šanci“ na úspěch v rámci vyjednávání, například i v otázce financování. „Pokud se nedomluví s jedním krajem, je šance že s druhým/třetím to vyjde.“ Z pohledu teorie transakčních nákladů je vyšší náročnost na komunikaci (náklady spojené s komunikací) vykoupena větší pravděpodobností na úspěch (zisk).

² Vnitřní faktor – je na samotných jedincích jak se vzájemně domluví a v konečném důsledku dojdou ke konsensu.

Tab. 1: Hodnocení komunikace mezi destinačními společnostmi a kraji

	ČR	Krkonoše	KH	LIB	STŘ
ČR			3	2	4,5
Krkonoše			2	2	
KH	3	3			
LIB	2,5	2,5			
STŘ	3				

Pozn. ČR=Český ráj, KH= Královéhradecký kraj, LIB=Liberecký kraj, STŘ=Středočeský kraj
1=výborná; 5=nedostatečná

Zdroj: vlastní zpracování

Hodnocení vzájemné komunikace zachycuje Tab. 1, ze které je zřejmé, že „nejlépe“ je hodnocena komunikace s Libereckým krajem, což platí i pro hodnocení komunikace s destinačními společnostmi ze strany samotného kraje. Tato skutečnost je do značné míry dána koncepčním přístupem Libereckého kraje k rozvoji cestovního ruchu na svém území.³ Bez pochyby zde však sehrává svoji roli i faktor personálního obsazení kompetentní osoby na krajském úřadě a pro cestovní ruch „příznivá“ situace v podobě zájmu regionální politiky podporovat rozvoj cestovního ruchu. Všichni respondenti uvedli, že komunikace probíhá jak telefonicky či e-mailem, tak osobně, přičemž destinační společnosti komunikují s každým krajem, jehož hranice protíná destinaci, odlišně.

Komunikace je nezbytným prvkem smelujícím vzájemnou spolupráci. Lze tedy předpokládat, že pokud je komunikace oboustranně hodnocena jako (velmi) dobrá, bude tomu odpovídat i hodnocení spolupráce. Výsledky shrnuje Tab. 2, kde opět má pozitivní hodnocení Liberecký kraj (zejména z pohledu Českého ráje). Vysvětlení dokládají výpovědi destinačních společností týkající se jejich závislosti na krajích, kde obě destinační společnosti shodně uvádějí vysokou závislost na finanční podpoře na jejich provoz a činnosti (granty) ze strany Libereckého kraje. Vzhledem k této skutečnosti (ochotě financovat destinační společnosti ze strany kraje) je možné očekávat i intenzivnější rozměr (stupeň) spolupráce.

Tab. 2: Hodnocení spolupráce mezi destinačními společnostmi a kraji

	ČR	Krkonoše	KH	LIB	STŘ
ČR			2	1	4
Krkonoše			3	3	
KH	3	3			
LIB	2	2			
STŘ	2				

Pozn. ČR=Český ráj, KH= Královéhradecký kraj, LIB=Liberecký kraj, STŘ=Středočeský kraj
1=výborná; 5=nedostatečná

Zdroj: vlastní zpracování

Stupně spolupráce definovali Alter a Hage (1993 in Elbe, Hallén a Axelsson, 2009), kteří vycházeli z objemu (komplexnosti) předmětu spolupráce, přičemž nejširší rozsah má smluvně ukotvena spolupráce v porovnání s pouhou výměnou informací. Obě destinační společnosti spolupracují s kraji minimálně na bázi výměny informací, tj. stupeň omezená spolupráce. V případě Krkonoš je dokonce možné hovořit o druhém stupni, tj. mírné spolupráci (2) viz Tab. 3, neboť s partnerskými kraji realizují společné projekty a v případě Libereckého kraje coby partnera mají spolupráci ošetřenou i smluvně (stupeň 3). Český ráj má širokou spolupráci pouze s Libereckým krajem. Je evidentní, že intenzivnější spolupráce u obou destinačních společností je s Libereckým krajem⁴. Výpovědi destinačních společností potvrzují i samotné kraje, které zdůrazňují především spolupráci v oblasti

³ Viz Sdružení pro rozvoj cestovního ruchu v Libereckém kraji

⁴ Tato skutečnost se odvíjí od členství obou destinačních společností ve Sdružení pro rozvoj cestovního ruchu v Libereckém kraji, které inicioval samotný Liberecký kraj a je administrováno Oddělením cestovního ruchu při Krajském úřadu Libereckého kraje.

výměny informací a v případě Libereckého kraje je zmíněna i smluvní a projektová spolupráce (stupeň široké spolupráce, tj. 3).

Tab. 3: Intenzita (stupeň) spolupráce mezi destinačními společnostmi a kraji

	ČR	Krkonoše	KH	LIB	STŘ
ČR			1	3	1
Krkonoše			2	3	
KH	2	2			
LIB	3	3			
STŘ	1				

Pozn. ČR=Český ráj, KH= Královéhradecký kraj, LIB=Liberecký kraj, STŘ=Středočeský kraj

1=omezená spolupráce; 2=mírná spolupráce; 3=široká spolupráce (Alter a Hage, 1993 in Elbe, Hallén a Axelsson, 2009)

Zdroj: vlastní zpracování

Postoj krajů k vzájemné spolupráci demonstruje i jejich tvrzení, zda mezi sebou spolupracují či nikoli. Zatímco Královéhradecký kraj a Liberecký mají uzavřeno Memorandum o spolupráci v oblasti cestovního ruchu, Středočeský kraj nespolupracuje v oblasti cestovního ruchu s žádným ze sousedních krajů. Tento poznatek se projevil i v samotném hodnocení duplicit a překrývání v činnostech destinační společnosti a kraje, kdy Český ráj uvedl v případě Středočeského kraje, že dochází k minimálnímu překrývání. Pro účely přesnější interpretace tak bylo od tohoto konkrétního hodnocení abstrahováno.

Obě destinační společnosti, jak Krkonoše, tak Český ráj, uvedly (viz Tab. 4), že k největším duplicitám s kraji dochází v činnostech: monitoring návštěvníků, tvorba a podpora image destinace a tvorba strategických dokumentů. Český ráj však u dvou posledně zmíněných činností uvádí, že tento překryv hodnotí spíše jako pozitivní. I tak se zde otevírá prostor pro efektivnější způsob koordinace činností. K výraznějším duplicitám mezi destinačními společnostmi a kraji dochází v propagační činnosti, přesněji v pořádání akcí a vydávání materiálů. Naproti tomu destinační společnosti pocítují minimální překryv v marketingové činnosti obecně a v poskytování informačních a poradenských služeb. Destinační společnosti se tímto staví do role marketingových a servisních organizací, což je z hlediska vývoje spolupráce (Holešinská, 2012) zcela v pořádku.

Tab. 4: Hodnocení duplicit a překryvů v činnostech mezi destinačními společnostmi a kraji

Činnosti	μ	σ
Tvorba strategických dokumentů	3,25	1,250
Koordinace TIC	2,50	0,500
Tvorba a podpora image destinace	4,00	0,707
Prezentace destinace na veletrzích	1,50	0,500
Zajišťování propagačních a prezentačních akcí	3,00	0,000
Vydávání prezentačních materiálů	3,50	0,500
Obecně marketingová činnost	1,00	0,000
Monitoring návštěvníků	4,25	0,433
Monitoring názorů návštěvníků*	2,00	2,000
Vzdělávání	1,50	0,500
Informační a poradenský servis	1,00	0,000

Pozn. 1=nejmenší překryv s krajem; 5=největší překryv s krajem

*jedna z destinačních společností činnost nehodnotila

Zdroj: vlastní zpracování

Opačný pohled na duplicitu v činnostech a tedy zjištění, do jaké míry jsou činnosti v cestovním ruchu koordinovány, předkládá hodnocení samotných krajů. Vyjma Středočeského kraje se ostatní kraje shodly na tom, že destinační společnosti nemají jasně vymezené kompetence v oblasti řízení a organizace cestovního ruchu. Tuto skutečnost kraje potvrzují i při identifikaci činností, které vykonávají sami a na kterých spolupracují s destinačními společnostmi. Naprostá shoda mezi kraji byla u strategických dokumentů, které vytvářejí sami, ale současně i spolupracují s destinačními

společnostmi, což koreluje s odpovědí Českého ráje, že i když dochází k duplicitě, je brána spíše pozitivně a v zásadě je opodstatněná. Destinační společnosti dále uváděly překryv v činnostech: monitoring návštěvníků a tvorba a podpora image destinace. Zatímco kraje duplicitu v realizaci monitoringu návštěvníků potvrzují, v případě tvorba a podpora image destinace se ve vyjádření krajů překryvy neobjevují. Naopak kraje uvádějí, že samostatně vykonávají marketingovou činnost a vydávání prezentačních materiálů, což nekoresponduje s výpověďmi destinačních společností. Činností, kterou se kraje vůbec nezabývají, je monitoring názorů návštěvníků. Názorové rozdíly panují i v případě činnosti prezentace destinace na veletrzích, která je dle vyjádření krajů vykonávána ve spolupráci s destinačními společnostmi, ovšem názor destinačních společností je odlišný. Z hodnocení krajů vyplývají dva závěry; první závěr je, že výsledky poukazují na nekoordinovanou činnost mezi kraji a destinačními společnostmi, která reflektuje chybějící vymezení kompetencí. Druhý závěr je, že výsledky mohou být zatíženy nekvalifikovaností pracovníků veřejné správy.

Závěr

Administrativní hranice v České republice významně ovlivňují efektivitu destinačního managementu a s tím spojenou konkurenceschopnost destinace. Destinační společnosti vnímají administrativní hranice jako překážku, která se zejména projevuje v náročnosti na komunikaci (vyjednávání) a na získávání finančních prostředků. Mimo to, že destinační společnosti musí o konkrétním problému jednat s každým krajem, objevuje se tu faktor nestability politického prostředí, který je vymezen volebním obdobím.

Komunikace se tedy stává pro destinační společnosti, jejichž územím prochází administrativní hranice, klíčovým nástrojem efektivního řízení. Obecně lze říci, že komunikace je intenzivní a přínosná tam, kde jsou vytvořeny vhodné podmínky, viz zájmy regionální politiky a koncepční přístup k cestovnímu ruchu.

Dobrá komunikace je základem efektivní spolupráce, což výzkum jednoznačně prokázal. Vypovídá o tom, jak hodnocení vzájemné spolupráce mezi destinačními společnostmi a krajskými úřady, tak samotná intenzita spolupráce, tedy stupeň zapojení partnerů do činností. Z výsledků je možné také vypořadovat vazbu mezi hodnocením/intenzitou stávající spolupráce a financováním destinačních společností ze strany kraje, viz Liberecký kraj.

Výzkum dále poukazuje na neefektivní výkon destinačního managementu, který je dán špatnou koordinací aktivit mezi destinačními společnostmi a krajskými úřady. Tato nekoordinovaná činnost je umocněna absencí jasně vymezených kompetencí. Není proto divu, že destinační společnosti volají pro vznik zákona, který by tuto problematiku upravoval.

Autoři jsou si vědomi, že výzkum nezahrnoval všechny aspekty ovlivňující efektivitu destinačního managementu, jako je důvěra či znalosti partnerů (Beritelli, Bieger a Laesser, 2007), které se tak mohou stát východiskem pro další a hlubší zkoumání problematiky spolupráce determinované přesahem administrativních hranic.

Literatura

- [1] BERITELLI, P., BIEGER, T. a LAESSER, C. Destination Governance: Using Corporate Governance Theories as a Foundation for Effective Destination Management. *Journal of Travel Research*, 2007, Vol. 46, August, pp. 96-107. DOI: 10.1177/0047287507302385.
- [2] BIEGER, T. *Management von Destinationen und Tourismusorganisationen*. München: Oldenburg Verlag, 1996.
- [3] BORNHORST, T., RITCHIE, J.R.B. a SHEEHAN, L. Determinants of tourism success for DMOs and destinations: An empirical examination of stakeholder's perspectives. *Tourism Management*, 2010, Vol. 31, Issue 5, pp. 572-589.

- [4] ELBE, J., HALLÉN, L. a AXELSSON, B. The Destination-management organisation and the integrative destination-marketing process. *International Journal of Tourism Research*, 2009, Vol. 11, No. 3, pp. 283-293. DOI: 10.1002/jtr.695.
- [5] ENRIGHT, M. J. a NEWTON, J. Tourism destination competitiveness: a quantitative approach. *Tourism Management*, 2004, Vol. 25, Issue 6, pp. 777-788.
- [6] FRAMKE, W. The Destination as a Concept: A Discussion of the Business-related Perspective versus the Socio-cultural Approach in Tourism Theory. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 2002, Vol. 2, No. 2, pp. 92-108. DOI: 10.1080/15022250216287.
- [7] FYALL, A., GARROD, B. *Tourism marketing: a collaborative approach*. Clevedon/Buffalo/Toronto: Channel View Publications, 2005. Aspects of Tourism. 383 p.
- [8] HOLEŠINSKÁ, A. *Destinační management aneb Jak řídit turistickou destinaci*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 80 s.
- [9] HOLEŠINSKÁ, A. *Destinační management jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu*. 1. Vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 152 s.
- [10] HOLEŠINSKÁ, A., ŠAUER, M., VYSTOUPIL, J. *Výběrové šetření k problematice organizace cestovního ruchu v Jihomoravském kraji*. Zpráva specifikovaného výzkumu. Brno: Masarykova univerzita, 2006. 30 s. [cit. 2009-12-20] Dostupné z: <<http://is.muni.cz/do/1456/soubory/katedry/kres/3910085/organizace.pdf>>.
- [11] JAMAL, T. B. a GETZ, D. Collaboration theory and community tourism planning. *Annals of Tourism Research*, 1995, Vol. 22, No. 1, pp. 186-204. DOI: 10.1016/0160-7383(94)00067-3.
- [12] JEZDINSKÁ, P. *Destinační společnosti a přesah administrativních hranic – případová studie Český ráj a Krkonoše*. [Bakalářská práce] Brno: Masarykova univerzita, 2013.
- [13] KASPAR, C. Das System Tourismus im Überblick. In Haedrich, G., Kasper, C., Klemm, K. Kreilkamp, E. (Hrsg.) *Tourismus – Management*. 3. Auflage. New York/Berlin: WdeG., 1998. S. 15-32.
- [14] MAZANEC, J. A., WÖBER, K. a ZINS, A. H. Tourism Destination Competitiveness: From Definition to Explanation? *Journal of Travel Research*, 2007, Vol. 46, August, pp. 86-95. DOI: 10.1177/0047287507302389.
- [15] RITCHIE, J. B. a CROUCH, G. I. The competitive destination: a sustainability tourism perspective. *Tourism Management*, 2000, Vol 21, Issue 1, pp. 1-7.
- [16] RITCHIE, J. B. a CROUCH, G. I. *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. Wallingford: CABI publishing, 2006. 272 p.
- [17] SHEEHAN, L., RITCHIE, J. R. B. a HUDSON, S. The Destination Promotion Triad: Understanding Asymmetric Stakeholder Interdependencies Among the City, Hotels and DMO. *Journal of Travel Research*, 2007, Vol. 46, August, pp. 64-74. DOI: 10.1177/0047287507302383.
- [18] SRB, J. Řízení a organizace cestovního ruchu v turistické destinaci. In Srb, J., Zelenka, J., Pásková, M.: *Řízení turistické destinace a trvale udržitelný rozvoj cestovního ruchu – modelová studie Český ráj*. Praha: MMR, 2003. 72 s.
- [19] TIMOTHY, D. J. Political boundaries and tourism: borders as tourist attractions. *Tourism Management*, 1995, Vol. 16, No. 7, pp. 525-532. DOI: 10.1016/0261-5177(95)00070-5.
- [20] TONEV, P. Regiony a regionalizace. In Toušek, V., Kunc, J., Vystoupil, J. a kol. *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. Kapitola 10, s. 371-397.
- [21] WANG, Y. a XIANG, Z. Toward a Theoretical Framework of Collaborative Destination marketing. *Journal of Travel Research*, 2007, Vol. 46, August, pp. 75-85. DOI: 10.1177/0047287507302384.0
- [22] WATKINS, M. a BELL, B. The experience of forming business relationships in tourism. *International Journal of Tourism Research*, 2002, Vol. 4, No. 1, pp. 15-28. DOI: 10.1002/jtr.337.
- [23] *Zákon č. 129/2000 Sb. o krajích ve znění pozdějších předpisů.*

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu MUNI/A/0749/2012 „Ekonomické přínosy cestovního ruchu pro regionální a lokální ekonomiku“.

VYUŽITIE POTENCIÁLU ROZPTÝLENÉHO OSÍDLENIA V CESTOVNOM RUCHU V NOVOBANSKEJ ŠTÁLOVEJ OBLASTI

UTILIZATION OF THE DISPERSED SETTLEMENT POTENTIAL IN TOURISM OF NOVÁ BAŇA „ŠTÁL“ AREA

BC. LENKA ŠUHAJDOVÁ

DOC. ING. JANA JARÁBKOVÁ, PH.D.

ING. MARIÁN HAMADA

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Faculty of European Studies and Regional Develop.*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic
E-mail: jana.jarabkova@is.uniag.sk, marian.hamada@is.uniag.sk

Anotácia

Cieľom príspevku je poukázať na významný potenciál a špecifiká rozptýleného osídlenia z hľadiska rozvoja cestovného ruchu, analyzovať a zhodnotiť súčasné využitie potenciálu vybraných objektov rozptýleného osídlenia v mikroregióne Nová Baňa v rámci Novobanskej štálovej oblasti. Rozptýlené osídlenie v skúmanej oblasti zostalo takmer v pôvodnej forme a podobe, avšak už dávno neplní svoju primárnu funkciu, ktorou je bývanie. Štruktúra štáloveho osídlenia nadobúda postupom času nový rozmer. Jednou z významných foriem domáceho cestovného ruchu je druhé bývanie a chalupárenie. Atraktívne okolie vybraných objektov vytvára predpoklady pre aktivity ako turistika a šport počas celého roku. Osobitne vhodné podmienky sú vytvorené pre rozvoj vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky. Príspevok ponúka aj odpovede na otázky Ako vnímajú miestni obyvatelia návštevníkov a osobitne chalupárov? Sú chalupári pre vybrané lokality prínosom alebo ich miestni obyvatelia vnímajú skôr negatívne?

Kľúčové slová

rozptýlené osídlenie, objekty individuálnej rekreácie, Novobanská štálová oblasť, cestovný ruch

Annotation

The aim of this paper is to highlight the significant potential and specificities of scattered settlements in terms of tourism development, analyze and assess the current use of the potential of scattered settlements in the selected objects in the microregion Nová Baňa. Scattered settlements in the study area remained almost in its original form, but already does not fulfill its primary function of housing. Structure of "štál" settlement acquires a new dimension over time. Significant form of domestic tourism is the second housing. Attractive surroundings of selected objects create conditions for activities such as hiking and sport during the whole year. Especially favorable conditions are created for the development of rural tourism and agrotourism. Article also provides answers to questions: How visitors are perceived by local residents? Are the visitors beneficial for selected sites or they are perceived rather negatively by local residents?

Keywords

dispersed settlement, objects of individual recreation, Nová Baňa „Štál“ area, tourism.

JEL Classifications: O 18

Úvod

Rozptýlené osídlenie predstavuje svojbytný fenomén, na ktorý sa dá pozerat' z rôznych hľadísk: sociálno-antropologického, demografického, urbanistického, historického, krajinno-ekologického, ale aj národopisného a viacerých ďalších. Zároveň ho možno vnímať ako aktuálnu výzvu pre vedu a výskum, a to hlavne preto, že na jednej strane je zo všetkých sídelných typov najviac poznamenané depopulačnými tendenciami, zmenami pôvodného charakteru sídla až jeho zánikom, na druhej strane je typické svojimi relatívne dobre zakonzervovanými unikátnymi črtami (*Huba – Ungerman, 1997*). Z urbanistického hľadiska reprezentuje rozptýlené osídlenie skupiny obytných a hospodárskych budov, od obcí viac alebo menej vzdialených, často i niekoľko kilometrov a obývaných jednou, prípadne viacerými roľníckymi rodinami. Jednotlivé objekty ležia v bezprostrednej blízkosti alebo uprostred obrábaných polí a lúk. Vzájomne sa líšia regionálne danými špecifikami ako sú napr. spôsob získania a obrábania novo získanej pôdy a pod. Základňou roztratených osád sú najmä podhoria a vrchoviny, ktorých výška sa pohybuje najčastejšie medzi 500 – 800 m *Janšák (1967)*. V literatúre sa okrem termínu rozptýlené osídlenie často vyskytuje aj pojem kopaničiarske osídlenie. Vznik kopaničiarskych sídiel súvisel s veľkým množstvom kopaničiarskej pôdy, ktorá bola z materských oblastí ťažko prístupná. Táto poľnohospodárska pôda predstavovala určitý potenciál pre obživu obyvateľstva, najmä chudobnejšieho. Na vzdialených kopaničiach sa tak najskôr stavali sezónne obydlia a hospodárske stavby, ktoré sa neskôr stali základom trvalých kopaničiarskych sídiel. Ich vytváraním sa súčasne riešila otázka preľudnenosti poddanských hospodárstiev v materských obciach (*Petrovič, 2007*). Kopaničiarske osídlenie je produktom najmladších kolonizačných vln na našom území a jeho genéza bola územne i časovo značne diferencovaná (*Huba, 1990*). Pôvod kopaničiarskeho osídlenia na Slovensku súvisí s tromi základnými kolonizačnými vlnami – valašskou, horalskou (obe boli pastierske) a kopaničiarskou:

- valašská kolonizácia znamenala dosídľovanie horských oblastí severného a stredného Slovenska pastierskym obyvateľstvom hlavne v 15. a 17. storočí. Valašská kolonizácia sa rozšírila v severných častiach Zemplína, Šariša, Spiša, Oravy a Trenčianskej stolice, na strednom Slovensku v časti Gemera a na Horehroní;
- horalská kolonizácia je mladšia, spadá do 17. – 18. storočia. Horali osídlili najmä územie na hornej Kysuci, hornej Orave a časť severného Spiša;
- kopaničiarska kolonizácia znamenala vnútorné doosídľovanie horských a podhorských oblastí Slovenska domácim obyvateľstvom v 16.–19. storočí. Kulminovala v 18. a v prvej polovici 19. storočia, keď vznikla rozhodujúca väčšina kopaničiarskych sídiel. Touto kolonizáciou vznikali sídla v oblasti Kysúc a Oravy, Detvy, Malých a Bielych Karpát, Pohronského Inovca, Tribeča a Vtáčnika.

Podľa *Thurza (1997)* rozptýlené osídlenie v súčasnosti na Slovensku tvorí celé oblasti. Pri pohľade z lietadla mnohé z nich pôsobia ako veľké zriadené sídelné aglomerácie. Každá z týchto oblastí má svoje neopakovateľné špecifické črty. Jednou z takýchto oblastí sú aj **Novobanské štále**. Zaberajú územie od Topoľčianok cez Pohronský Inovec, Tribeč a Vtáčnik, medzi riekami Nitra a Hron, s presahom do Štiavnických vrchov (z hľadiska historického v Tekovskej župe). K typickej ľudovej architektúre Novobanskej štálovej oblasti patrili blokové, prípadne zrubové domy so slamenou alebo šindľovou strechou. Bývali omazané a obielené, aj podpivničené a stavané do svahu. Po vysídlení nemeckého obyvateľstva z Veľkého Pola a Píly tu ešte mnoho rokov zostávali vyprázdnené a otvorené solídne stavané a dobre zachované domy, ktoré mali charakter ľudovej architektúry. Vo Veľkej Lehote bolo ešte v 60tych rokoch zachovaných mnoho pôvodných objektov ľudovej architektúry so slamenými strechami, v tom čase by ešte bolo bývalo vhodné v obci vyhlásiť pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry.

Kopaničiarske osídlenie priamo v mikroregióne Nová Baňa vznikalo pôvodne v 14. storočí prevažne v spojitosti s baníctvom, uhliarstvom a pastierstvom, neskôr v dôsledku hospodársko-spoločenských zmien aj v súvislosti s poľnohospodárstvom. Uhliarstvo a s ním súvisiace drevorubačstvo tvorilo zdroj obživy mnohých rodín z novobanských štálov a obcí Veľká a Malá Lehota. Životná úroveň rodín

uhliarov bola nízka, odmeňovaní boli skromne, podľa počtu smien a počtu zhotovených milierov. Pri tejto namáhavej a nebezpečnej práci pomáhali nezriedka aj ženy a deti.

Termín „štále“ spája *Stránska (1966)* s obdobím prisťahovalectva nemeckého obyvateľstva na stredné Slovensko, v období rozvoja baníctva v 14. storočí. Nemeckí prisťahovalci svoje chotárne, sezónne sídla volali „stande“, a aj slovenské „štále“ boli spočiatku iba sezónnym osídlením, s obydliami a hospodárskymi budovami, ktoré slúžili na letné ale aj zimné ustajnenie dobytku. V prípade Novej Bane a susedných Lehôt sa však už v druhej polovici 14. storočia väčšina týchto sezónnych sídiel mení na trvalé sídla. Základné údaje o postupnom vývoji osídlenia Novobanskej štálovej oblasti sú uvedené v Tabuľke 1.

Tabuľka 1: Základné údaje o osídlení Novobanskej štálovej oblasti

	Počet obyv.	Hustota obyv. (na km ²)	Počet obyv. v centrách obcí	Počet štálov	Počet obyv. v štáloch	Podiel obyv. v centrách obcí (%)	Podiel obyv. v štáloch (%)
1.3.1966	20 846	66,4	12 755	174	8 091	61,2	39
30.6.2006	18 442	58,8	16 123	169	2 357	87,2	13
Zmena(v %)	-11,53	-11,53	26,41	-5	-70,87	42,48	-67,01

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa *Enviromagazín*, roč. 9, 2007, č. 3.

Z údajov možno identifikovať nepatrný pokles štálov (v porovnaní s rokom 1961 sa počet štálov v roku 2006 znížil iba o 5 t.j. zo 174 na 169). Uvedený pokles však nesúvisí s ich úbytkom resp. zánikom, ale skôr postupným spájaním objektov v niektorých oblastiach. Zaujímavý je však razantný pokles obyvateľov v štálových oblastiach. Za obdobie 40-tich rokov sa znížil počet obyvateľov v štáloch až o 70,87%, pričom počet obyvateľov v centrách obcí vzrástol o 42,48%. V súčasnosti sú viaceré štále neobývané alebo využívané príležitostne - sezónne, pričom trend vysídľovania štálových oblastí bude pravdepodobne narastať a dá sa predpokladať, že v blízkej budúcnosti sa väčšina oblastí rozptýleného osídlenia transformuje na rekreačné oblasti.

Cieľ a metódy práce

Cieľom príspevku je analyzovať a zhodnotiť súčasné využitie potenciálu vybraných objektov rozptýleného osídlenia v mikroregióne Nová Baňa v rámci Novobanskej štálovej oblasti. V rámci analýzy sme sa koncentrovali na objekty individuálnej rekreácie, ktoré sú zaradené do kategórie neobývaných objektov. Detailnejšie sme analyzovali päť objektov nachádzajúcich sa v Novobanskej štálovej oblasti. Zaujímali sme sa hlavne o účel využívania objektu a na základe toho sme definovali výmeru, lokalizáciu, pôvodné a súčasné využitie objektu. Územie mikroregiónu Nová Baňa patrí medzi menej známe a navštevované lokality v rámci Slovenska a preto sme sa zamerali na identifikáciu súčasných návštevníkov územia a ich motívy pobytu. Údaje o štruktúre návštevníkov mikroregiónu Nová Baňa sme získali prostredníctvom dotazníkového prieskumu realizovaného vo vybraných zariadeniach cestovného ruchu v mikroregióne Nová Baňa v období marec - apríl 2013. Vzájomné vzťahy medzi pôvodným obyvateľstvom trvalo obývajúcim oblasť rozptýleného osídlenia a návštevníkmi tohto územia sme zisťovali prostredníctvom štandardizovaného rozhovoru. Cieľom rozhovoru bolo identifikovať vzťahy medzi „novousadlíkmi“ a „starousadlíkmi“ v analyzovanom území, postoje obyvateľov k chalupárom a turistom, ale aj vplyv „novousadlíkov“ a turistov na komunitný život na danom území.

Prehľad súčasného stavu rozptýleného osídlenia v mikroregióne Nová Baňa

Rozptýlené osídlenie v skúmanej oblasti ostalo zhruba v pôvodnej forme a podobe, avšak už neplní len svoju primárnu funkciu – bývanie. Niekoľko faktorov ako zlá dopravná infraštruktúra, nedostatok pracovných príležitostí resp. nedostatočná občianska vybavenosť, zmena životného štýlu obyvateľov, skoro úplné vymiznutie hospodársko-výrobnej funkcie, spôsobili a aj spôsobujú odliv obyvateľov

a postupné vymieranie tejto etnograficky bohatej krajiny. Na „štáloch“ zostávajú prevažne len starší obyvatelia, pričom mladšia generácia odchádza buď do centier najbližších miest (Nová Baňa, Zlaté Moravce, Žarnovica, Žiar nad Hronom), alebo úplne odchádza z regiónu.

Na druhej strane priaznivá lokalizácia v turisticky atraktívnej nenarušenej krajine, v mozaike lúk, pasienkov a lesov spôsobuje nárast krátkodobej rekreácie a následne zmenu domového fondu na chaty a chalupy. Chalupárstvo je osobitá forma cestovného ruchu, ktorá sa v danej oblasti rozvíja už od 90-tych rokov minulého storočia. Maximálnu intenzitu však nadobúda až v posledných rokoch. Tento jav sa dá pozorovať na množstve trvalo neobývaných domov, ktoré z veľkej časti slúžia ako chaty (tabuľka 2).

Tabuľka 2: Stav domového fondu rozptýleného osídlenia v roku 2012

Obec/časť mesta	Počet obyv.	Neobývané/opustené domy	Obývané domy	Chaty	Spolu
Novobanské Štále	952	36	262	94	392
Malá Lehota	923	96	334	120	550
Veľká Lehota	1 166	48	358	120	526
Mikroregión	3 041	180	954	334	1468

Zdroj: Interné materiály - Obecný úrad Veľká Lehota, Obecný úrad Malá Lehota, Mestský úrad Nová Baňa, vlastné spracovanie

Rozptýlené osídlenie v obci **Veľká Lehota** pozostáva z **15 štálov**, ktoré tvoria ucelenú časť obce a dve osady Čikág a Inovec, vzdialené od centra obce 1,5 až 2 km. Názvy štálov boli odvodené od priezviska obyvateľov alebo polohy štálu. Niektoré pôvodné názvy štálov sa používajú dosiaľ napr. Šmondrcovci, Burovci, Gábrišovci, Dolní Garajovci, Cudenice, Pirte, Vaškovci, Zduchovci, Tutajovci, Mánikovci, Mihálovci, Chujacovci, Hudcovci a Vigľáš. V katastri obce **Malá Lehota** sa nachádza **17 štálov**. Jednotlivé štále spája 25 km miestnych komunikácií. Osamelé skupinky domov a časti štálov sú pomenované prevažne podľa ich majiteľov. Z 19. stor. sú známe štále – Blaska, Debnár, Domček, Hubač, Hucovcy (Hucócy), Hudec, Jazvinsky, Kopanica, Pacalay, Paulov, Petlus, Rajnoha, Smihňár, Šajba, Toma, Udička, Zimmermann (neskôr Závoz). V súčasnosti možno v Male Lehote nájsť štále, ktoré si zachovali svoj pôvodný názov alebo v mnohých názvoch možno identifikovať pôvodných majiteľov -Adamcov štál, Barancov štál, Debnárov štál, Dolná Šajba, Domčekov štál, Horná Šajba, Hubáčov štál, Hudcov štál, Kopanica, Pacalajov štál, Pavlov štál, Rajnohov štál, Skálie, Tomov štál, Udičkov štál, Zimmermannov štál a Blaškov štál. **Blaškov štál** je považovaný za **centrum**. Podobne, väčšina názvov samôt, skupín domov **novobanských štálov** je odvodená od osobných mien pôvodných alebo neskorších majiteľov príponou, napr. Bartošovci, Ištvanikovci, Feriancovci, Osúchovci, Lietajovci a pod.

Vybrané objekty rozptýleného osídlenia sú lokalizované v oblasti Novobanských štálov a v minulosti boli trvale obývané. V súčasnosti štyri z nich (Štálik, Bexápel, Sedliacky dvor na Kňazových lúkach a Banický domček) slúžia pre účely individuálnej rekreácie a jeden objekt (Horský ranč) sa využíva ako zariadenie poskytujúce služby agroturistiky (tabuľka 3).

Atraktívne okolie vybraných objektov vytvára predpoklady pre turistiku a šport počas celého roku. Osobitne vhodné podmienky sú vytvorené pre rozvoj vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky. Táto forma cestovného ruchu je spojená s náležitou rekreačno-športovou vybavenosťou a možnosťou poskytnutia regeneračno - rekondičných a zdravotníckych služieb. Cestovný ruch v mikroregióne je ovplyvňovaný prevádzkou **rekreačného areálu Tajch**. Areál poskytuje možnosť kúpania s možnosťou ubytovania sa v stanovom tábore, prípadne v chatovej osade v súkromí. Rekreačný areál je v súčasnom období prevádzkovaný počas letnej sezóny, kedy sa v areáli konajú tradičné športové a kultúrne podujatia.

Územie mikroregiónu Nová Baňa je vhodné na rozvoj pešej turistiky, cykloturistiky, bežecké a zjazdové lyžovanie, jazdu na koňoch, rybolov, poľovníctvo, skalolezectvo a iné aktivity. Poskytovanie

služieb týchto aktivít závisí od záujmu návštevníkov a možností jednotlivých zariadení cestovného ruchu.

V oblastiach Veľkej a Malej Lehoty sú vybudované *lyžiarske vleky*, upravené zjazdové trate, lyžiarske bežecké trate v dĺžke 21 a 22 km, svoje služby poskytuje aj ski servis.

Pre turistov je k dispozícii niekoľko značkovaných turistických trás a *náučný chodník Vojšín*. Trasa chodníka vedie prevažne lesným prostredím, prekonáva výškový rozdiel 350 m a jeho dĺžka je 10.5 km. Má zriadených osem zastávok, ktoré informujú návštevníkov o faune a flóre miestnej lokality.

Prostredie Novej Bane a okolia poskytuje veľmi dobré podmienky pre cykloturistiku aj vďaka novovybudovanému *cyklochodníku* okolo Tajchu s dĺžkou cca 850 m. V neposlednom rade poskytuje možnosti aj pre jazdenie na koni, ktoré ponúka niekoľko chovateľov koní.

Z mikroregiónu je možné podniknúť výlety autom alebo na bicykli napríklad do kaštiela v Topolčiankach, na zrúcaniny hradov Revište a Šášov, do termálneho kúpaliska vo Vyhniach alebo do starobylej Banskej Štiavnice, či na turisticky atraktívne štiavnické jazerá.

Z dotazníkového prieskumu realizovaného v prevádzkach ubytovacích zariadení mikroregiónu Nová Baňa vyplynulo, že najpočetnejšiu návštevníkov analyzovaného územia tvorí kategória vo veku od 26-45 rokov, naopak územie najmenej navštevujú turisti – seniori vo veku viac ako 65 rokov. Najčastejšie prichádzajú návštevníci z Bratislavského kraja (36% všetkých návštevníkov mikroregiónu). Mnohí návštevníci prichádzajú aj z Banskobystrického kraja (25%) a Nitrianskeho kraja (19%). Výsledky prieskumu ukázali, že 86% všetkých návštevníkov mikroregiónu Nová Baňa je práve zo Slovenska. Približne 14% návštevníkov prichádza zo zahraničia. Z hľadiska krajiny domicilu sú to predovšetkým návštevníci z Českej republiky (7%), Poľska (2%) a Maďarska (1%). Zaujímavé je, že až 4% všetkých návštevníkov tvoria Holanďania, čo súvisí aj s vlastníctvom objektov v okolí Novej Bane a hlavne v jej odľahlých častiach, resp. v častiach s rozptýleným osídlením. Z hľadiska záujmov návštevníkov prevažujú „športovo založení účastníci cestovného ruchu“, ktorí tvoria 21% všetkých návštevníkov. Ďalšími najviac zastúpenými skupinami sú „milovníci prírody“ (17%) a „rodiny s deťmi“ (12%). V skupine „iné“ (10%) respondenti uviedli kategórie ako hubári, cestovatelia a turisti. Medzi jednotlivými skupinami návštevníkov sa objavili aj „hostia s diétou“ (2%) alebo „telesne a zdravotne postihnutí účastníci cestovného ruchu“ (5%), ktorí patria podľa *Timčáka (2009)* tiež k cieľovej skupine pre vidiecky cestovný ruch.

Využívanie objektov individuálnej rekreácie sa v mikroregióne Nová Baňa často spája s chalupárením. Návštevníci pritom prichádzajú do kontaktu s miestnymi obyvateľmi opakovane počas pobytov, ktoré realizujú viackrát v priebehu roka. Atmosféru cieľového miesta dotvára aj správanie a pohostinnosť miestnych obyvateľov. **Ako vnímajú miestni obyvatelia návštevníkov a osobitne chalupárov?** Pri rozhovoroch s obyvateľmi vybraných lokalít rozptýleného osídlenia sme sa dozvedeli, že do kontaktu s chatármi, chalupármi a turistami prichádzajú pomerne často. „V lete aj raz za týždeň. Niekedy si niečo požičajú. Alebo chcú pri nás parkovať. Prírodné jazero Tajch je vo veľkej miere navštevované či už domácimi, ale aj ľuďmi z blízkeho i širšieho okolia. No ja tu stretávam ľudí, ktorí sa sem opakovane vracajú už dlhé roky a sú to ľudia aj z Českej republiky. Jazyková bariéra v podstate neexistuje, takže sa s nimi dá rozprávať a spomínať aj na „staré časy“. Ľudia, ktorí tu majú svoje súkromné chaty a chalupy, tak ich navštevujú pomerne často počas celého roka. No sú tu aj firemné chaty, ktoré sa využívajú hlavne v letnej sezóne a to ako pre svojich zamestnancov, ale aj pre ich rodinných príslušníkov. V areáli rekreačnej oblasti na nachádza novovybudovaný amfiteáter, ktorý je v lete často využívaný na rôzne spoločenské akcie, či už pre školopovinné deti, pre mládež, ale aj pre občanov seniorov.“ (obyvateľ rekreačnej oblasti Tajch). Pri týchto spomínaných akciách sa často stretávajú s turistami, chatármi a chalupármi, ktorí si pochvaľujú služby, dobré kultúrno-spoločenské akcie, ale hlavne okolitú krásnu prírodu, vhodnú na turistiku, cykloturistiku, rybolov a hubárčenie.

V okolí Veľkej a Malej Lehoty je vybudovaná rekreačná oblasť Drozdovo, ktorá je v prevádzke hlavne počas zimnej sezóny, kde si môžu návštevníci naplno vychutnávať dovolenku na lyžiarskom

svahu. Okrem Drozdova máme v regióne lyžiarske strediská Hubačov a Vojsín. Do tejto lokality prichádzajú ľudia či už v letnom alebo v zimnom období.

„Stretávam sa s rôznymi vekovými kategóriami chatárov a turistov. Od starších manželských párov, ktoré prišli hľadať pokoj a prechádzky prírodou až po mladých ľudí, ktorí si prišli užívať letné prázdniny, zabávať sa a opekať. V zimnom období ich zasa lákajú lyžiarske vleky a bežkárске trate. Intenzita styku s chatármi je teda pomerne veľká takmer počas celého roka.“ (obyvateľ Veľkej Lehoty)

V rozhovoroch s obyvateľmi územia sme sa zamerali aj na vzťahy medzi starousadlíkmi (pôvodnými obyvateľmi) a chalupármi, turistami, ktorých mnohí chápu ako novousadlíkov. Stretli sme sa s viacerými názormi, niektorí hodnotia vzťahy pozitívne, iní naopak negatívne. *„Vzťahy medzi novousadlíkmi a starousadlíkmi by som mohol charakterizovať ako v celku dobré. Je to hlavne z toho dôvodu, že novousadlíci sú často ľudia, ktorí tu majú svoje korene a vracajú sa do rodiska svojich predkov. Sú to ľudia, ktorí si často renovujú staršie domy po svojich rodičoch, starých rodičoch alebo príbuzných a známych. Sú aj takí, čo si stavajú chaty a chalupy... aj nové... alebo starší ľudia, ktorí sem prídu z mesta prežiť jeseň svojho života.“ (dôchodca z Malej Lehoty)*

Pre väčšinu ľudí z mesta je chalupa miestom, kde zažívajú súzvuk s prírodou. Mnohí sa s chuťou púšťajú do rekonštrukcie a aj možno vďaka tomu ich život nabral zo dňa na deň nový smer. Prácou okolo domu na čerstvom vzduchu si kompenzujú sedavé zamestnanie a postupne si vytvárajú prostredie, v ktorom zabudnú na všetky starosti. Miesto v hlbokom lese, oddelené od zvyšku sveta, však ponúka aj mnoho ďalších lákadiel, ktorým sa ťažko odoláva. Nielen húb a lesných plodov je tu ako maku, ale ani stretnúť na prechádzke srnku tu nie je žiadna rarita. Jeden z chalupárov nám sám prezradil, že *„mať dobré susedské vzťahy s miestnymi obyvateľmi je tu, na samote, na nezaplatenie“*. Miestni mu počas jeho neprítomnosti z času na čas skontrolujú chalupu, či je všetko v poriadku a on im bezvýhradne dôveruje. *„Pre ľudí z mesta je totiž divočina nielen oddychovým miestom, ale aj miestom, kde vznikajú priateľstvá na celý život.“*

Tak ako všetko, aj vzťahy medzi ľuďmi záležia hlavne od povahy konkrétnych ľudí a konkrétnych miest. Môžeme konštatovať, že vzťahy medzi spomínanými skupinami sú pomerne dobré a dokonca si myslíme, že sú založené na tolerancii a spolupráci. Mnohí novousadlíci sa pokojne zaradili do komunity tunajších obyvateľov a snažia sa vychádzať s okolím. Novousadlíci predstavujú niečo nové, určité zmeny a často si neuvedomujú ako majú veci zaužívané starousadlíci a potom vznikajú konflikty, kedy nerešpektujú jeden druhého.

„Tu na Štáloch je už dnes v podstate viac chalupárov ako pôvodných obyvateľov, a vzťahy s nimi neboli vždy príjemné. Niekedy mám pocit, akoby sme my, pôvodní obyvatelia, boli zo strany niektorých chalupárov vnímaní ako zaostalí domorodci, ktorí nepoznajú ani telefón, či internet. A na druhej strane ani nemajú záujem nadväzovať bližšie vzťahy. Ale v podstate, ja už som si na to zvykol. No musím podotknúť, že nie všetci sú rovnakí, naozaj sú tu aj milí chalupári, či novousadlíci, ktorí tu bývajú len krátko, ale pomerne rýchlo sa prispôbili životu na vidieku.“ (obyvateľ Novobanských štálov)

Keď prichádza niečo nové, prináša to isté zmeny – narušenie svojho zaužívaného spôsobu. Je na každom človeku, ako sa postaví k danej situácii. To isté platí aj medzi novousadlíkmi a starousadlíkmi. Myslíme si, že najlepší spôsob je podať pomocnú ruku novousadlíkom, pomôcť im zorientovať sa v prostredí, ukázať im výhody a krásy prostredia a úplne vypustiť nepriemné situácie ako narušenie vzťahov, nehody a podobne. Najlepší spôsob je zrušiť priepasť medzi starousadlíkmi a novousadlíkmi, tým že sa adaptujú do prostredia a budú si rovnocenní. **Sú chalupári pre vybrané lokality prínosom alebo ich miestni obyvatelia vnímajú skôr negatívne?** Návšteva turistov, chatárov má pozitívny prínos a vplyv z viacerých hľadísk. Z ekonomického hľadiska – využívajú služby (ubytovania a stravovanie), ktoré poskytujú miestni podnikatelia, prezentujú skúsenosti s pobytu v mikroregióne v miestne, kde žijú, zúčastňujú sa kultúrnych, spoločenských a športových podujatí počas pobytu v mikroregióne.

Obyvatelia mikroregiónu vnímajú pozitívne najmä lokality s koncentrovanou ponukou služieb cestovného ruchu ako napr. rekreačnú oblasť Tajch. „*Naša oblasť je známa svojou krásnou prírodou ktorá ponúka možnosť rekreácie hlavne v letných mesiacoch vďaka jazzeru Tajch - známa ako poľovnícka, rybárska oblasť či skvelé miesto turistiky ako takej.*“ (poslankyňa mesta Nová Baňa).

V snahe prilákať turistov a pomôcť vytvoriť nové pracovné miesta pre tunajších obyvateľov boli vybudované dva komplexy ktoré poskytujú cudzincom ubytovacie a stravovacie služby. „*Jednoznačne by som povedal že vplyv chatárov a turistov je prínosom pre mesto a okolie. Ako príklad môžem uviesť zrenovovanú veľkú firemnú chatu, ktorá bola v dosť zlom stave a dnes je z nej krásny penzión. Náš rodák, povolaním architekt (považujeme ho za novousadlíka), chatu odkúpil, zrenovoval, rozšíril a poskytuje tu služby na veľmi slušnej úrovni. Jedná sa o ubytovanie, stravovanie, zabezpečovanie spoločenských akcií ako sú firemné porady, svadby, promócie a mnohé rodinné akcie. Ďalším príkladom je novovybudovaný kemping. Podnikateľ, ktorý si tu kúpil chalupu, tu vybudoval kemping a stále ho rozširuje.*“ (obyvateľ rekreačnej oblasti Tajch). Prevádzkovateľ v areáli poskytuje ubytovanie v bungalovoch, karavanoch alebo v stanoch a stravovanie. V letnej sezóne tu usporadúva rôzne akcie v spolupráci s vedením mesta alebo s rôznymi miestnymi podnikateľmi. Populárne sú najmä motoristické zrazy, vrátane zrazu veteránov. V spolupráci s mestom usporadúva festival rôznych amatérskych skupín, kde sa môžu verejne prezentovať mladí a nádejní umelci. „*Ďalším prínosom spomínaného podnikateľa je aj podnet na vybudovanie novej čističky a prípojky vody, ktorú využívajú nielen turisti v kempu, ale aj samotní obyvatelia danej lokality.*“ (obyvateľ rekreačnej oblasti Tajch). Výstavba spomínaných zariadení bola miestnymi obyvateľmi skutočne vítaná. Poskytla obyvateľom pracovné príležitosti či už počas výstavby, alebo počas samotnej prevádzky.

„*Po pár rokoch sa rozhodlo investovať práve do tejto oblasti i mesto a začalo sa s výstavbou amfiteátra a dráhy pre korčuliarov, cyklistov či bežcov, ktorá vedie okolo celého jazera.*“ (poslanec mesta Nová Baňa)

Od tejto doby sa mnohé zmenilo, rozšírenie možností ubytovania a intenzívnejšia propagácia prilákali do oblasti mikroregiónu viac turistov zo Slovenska ale i zahraničia. Vybudovaním infraštruktúry pre poskytovanie ďalších služieb sa však otvorili nové možnosti trávenia voľného času aj pre miestnych obyvateľov. Skvalitnili sa stravovacie služby a ponuka podujatí, ktoré sa v letných mesiacoch organizujú.

V oblastiach Veľkej a Malej Lehoty vnímajú chalupárov a turistov podobne ako v oblasti Novobanských štálov. „*Z pohľadu rozvoja obce vnímame chatárov pozitívne najmä preto, lebo sa po kúpe nehnuteľnosti sa snažia skrásliť prostredie v okolí svojho bydliska a obnoviť kúpenú nehnuteľnosť. Zvyšuje sa návštevnosť obce a dostáva sa do širokého povedomia obyvateľov. Teraz sa kúsok od našej obce, v oblasti lyžiarskeho strediska Vojšín, buduje chalupárska oblasť. Myslím, že do budúcnosti nás to dosť ovplyvní... Bude to hlavne prínos pre obecnú kasu.*“ (starostka obce Veľká Lehota)

Obyvatelia obcí vnímajú prítomnosť chalupárov v ich okolí ako možnosť privyrobiť si. „*Prevádzkovatelia pohostinstiev a ďalší drobní živnostníci (napr. taxi služby) majú cez hlavnú sezónu vyššie tržby častokrát aj vďaka chatárom. Chatári dajú veľakrát zarobiť tunajším obyvateľom, ktorí im napíli drevo, prípadne pri prestavbách chalúp im pomáhajú pri základných stavebných prácach. Spozoroval som, že chatári si vážia vidiek. Uprednostňujú „aktívny odpočinok“, čím mám na mysli zveľaďovanie svojho okolia (záhrada, stromy, skalky).*“ (obyvateľ Malej Lehoty)

Z estetického hľadiska, musíme konštatovať, že vplyv chatárov a chalupárov je veľkým plusom na rozvoj a chod danej oblasti a mesta. Vybudované nové chaty, či už súkromné alebo na rôzne podnikateľské aktivity ako je prenájom a pod. skrášľujú a vhodne dopĺňajú kolorit nášho územia, ale hlavne rozširujú možnosti podnikania v oblasti športu, cestovného ruchu a voľnočasových aktivít.

Z rozhovorů s místními obyvateli oblastí s rozptýleným osídlením vyplynuli aj negativní zkušenosti s návštěvníky. Problémem, s kterým se setkávají opakovaně, je nadměrný hluk počas různých podujatí, které se organizují v rekreačních oblastech a s tím je spojené aj množství nahromaděného a porozhazovaného odpadu v okolí rekreačních zařízení. *„Musím spomenout aj isté negativa, které ovlivňují život obyvatelův v naší oblasti. Je to najmä v letnej sezóne, pri rôznych spoločenských akciách ako sú festivaly, koncerty a diskotéky. Je to vo veľkej väčšine mládež, ktorá je nadmerne hlučná a naruša nočný klud. Po rôznych koncertoch a diskotékach ostáva tiež veľký neporiadok v blízkom okolí a cestou smerom k mestu. Je však pravda, že usporiadatelia sa snažia vždy v čo najkratšom čase tento neporiadok odstrániť, či už vlastnými prostriedkami, alebo v spolupráci s technickými službami mesta Nová Baňa. Zvýšená doprava je s rozvojom turizmu samozrejma, a to má za následok aj zvýšené znečistenie ovzdušia. Nízky počet parkovacích miest spôsobuje parkovanie áut na rôznych miestach, nie na to určených, ale aj na trávnatých plochách, čo má za následok aj znečisťovanie a znehodnocovanie vody a prírody samej.“* (senior žijúci v rekreačnej oblasti Tajch)

Ďalší problém, ktorý sme postrehli je nezodpovednosť chatárov, pochádzajúcich prevažne z mestského prostredia, ktorí si niekedy neuvedomujú následky svojho nezodpovedného správania. Problém súvisí so šetrným využívaním vody hlavne v suchých letných mesiacoch. *„Ved' oni si sem prídu len oddýchnuť na úkor našich nervov a pitnej vody, ktorou si poumývajú v horúcich letných mesiacoch svoje „bavoráky“, popolievajú si svoje trávničky, prípadne si napustia pár kubikový bazén.“* (obyvatel' Novobanských štálov) Ich nezodpovedné hospodárenie s vodou, na ktoré sú naučení z miest a bytov, kde je pri otočení kohútikom dostatok vody, vedie k tomu, že tunajší obyvatelia potom trpia ich správaním a nemajú dostatok vody ani na základné potreby, čo pokladáme za dosť závažný problém.

V obci Malá Lehota sme postrehli problém súvisiaci s rozrastajúcim sa počtom chalupárov a chatárov, ktorí narušajú súkromie pôvodných obyvateľov, pričom sa postupne stráca aj pokoj vyžarujúci z vidieckeho prostredia. Môžeme konštatovať, že starousadlíci nie sú celkom spokojní s prítomnosťou chatárov či chalupárov. *„Samozrejme, predtým, keď sme tu nemali ešte do takej miery rozšírenú komunitu chatárov, bolo tu pokojnejšie, povedal by som, že nám chalupári vzali to krásne ticho, šepot vetra a spev vtákov, ktorý postupne vystriedali podgurážením, arogantní chalupári, ktorým je to, samozrejme jedno. Ďalej môžem k tomu povedať, že pred výstavbou domov, chalúp, či už rekreačných zariadení, ktoré sa realizujú v tejto oblasti, sme tu mali omnoho lepšie cestné komunikácie, ktoré sa po následnom rozbití nikto z dotýčajúcich chalupárov nesnaží dať do poriadku.“* (obyvatel' Malej Lehoty)

V obci Veľká Lehota sú vzťahy miestnych obyvateľov a chalupárov reálne pokojné a miestni vnímajú návštevníkov prevažne pozitívne. Negatívne vnímajú len zvýšenú frekvenciu dopravy počas zimnej sezóny, kedy prichádzajú návštevníci do oblastí lyžiarskych stredísk. *„Chalupári nenarušajú pokoj v obci. Len pri turistoch, hlavne v zimných mesiacoch, keď navštevujú ski centrum sme zaznamenali zvýšenú dopravu. Je v záujme obce aby sa postarala o pohodlie a poriadok v obci. Obec sa snaží opravovať miestne komunikácie, starať sa o čistotu v obci a zabezpečovať pravidelný prísun vody (v našej obci je problém s vodovodom, preto je voda regulovaná). Negatívne skúsenosti máme hlavne s nesprávnym nakladaním s komunálnym odpadom, vznikajú zakázané skládky odpadu.“* (starostka Veľkej Lehoty)

Vďaka postojom a názorom obyvateľstva žijúceho v oblastiach s rozptýleným osídlením sme sa mohli lepšie zorientovať v niektorých otázkach týkajúcich sa života na vidieku, ale aj rôznych vzťahov chatárov/chalupárov a turistov k miestnym obyvateľom. Vzťahy medzi obyvateľmi a chatármi či turistami sú viac menej priateľské. Nezaznamenali sme vážnejšie konflikty, ktoré by vyplývali zo vzájomného spolunažívania, pretože väčšina chatárov sa začlenila do komunity tunajších obyvateľov. Mnohí z „novousadlíkov“ však nemajú záujem nadväzovať bližšie kontakty, takže vzťahy sú skôr neutrálne, čo je však lepšie, ako by mali vzniknúť zbytočné konflikty. Je pravda, ak prichádza niečo nové, prináša to so sebou aj určité zmeny, a tak to je aj v prípade zmeny štruktúry objektov individuálnej rekreácie.

Chalupáři a turisté zohrávají důležitou úlohu aj z pohľadu rozvoja územia. Predstavujú významný faktor rozvoja podnikateľských aktivít s vysokým stupňom pridanej hodnoty. Ekonomický potenciál je rozhodujúcim faktorom rozvojových možností územia a príležitosťou pre zlepšenie životnej úrovne jeho obyvateľstva. Mnohí z chalupárov investovali svoje finančné prostriedky práve do oblastí s rozptýleným osídlením. Vybudovali tu niekoľko zariadení poskytujúcich služby pre cestovný ruch, a vďaka nim poskytli pracovné príležitosti miestnym obyvateľom. Regiónu pomáhajú aj využívaním stravovacích alebo ubytovacích služieb, zúčastňujú sa rôznych podujatí, ktoré sa v okolitých oblastiach organizujú, ale zároveň propagujú územie vo svojom regióne. Pozitívom je aj zmena domového fondu štálových oblastí na chaty a chalupy, čím sa zachováva pôvodná výstavba budov. Z negatívneho hľadiska je veľkým problémom nadmerný hluk počas letnej sezóny, kedy mnohí návštevníci organizovaných podujatí narušajú nočný pokoj. Takisto problémom je aj zvýšená doprava a ničenie ciest. Nezodpovednosť niektorých chatárov vedie však aj k závažnejším problémom, ako napríklad nedostatok pitnej vody, ktorú mňajú na polievanie trávnikov, či napúšťanie bazénov.

Historické krajinné štruktúry rozptýleného osídlenia sú veľmi zraniteľné a podliehajú rôznym zmenám a narušeniu, preto je potrebné venovať im zvýšenú pozornosť a hľadať riešenia na zachovanie špecifického osídlenia. Z hľadiska postavenia a potrieb mikroregiónu Nová Baňa je dôležité, aby aspekty jeho rozvoja jednak vnútri a jednak vzhľadom na potreby okolia boli vyvážené. Oblasť s rozptýleným osídlením majú všetky predpoklady na to, aby sa vyvíjali harmonicky, zhodnocovali svoj rozvojový potenciál a vytvárali tak podmienky pre trvalé zvyšovanie kvality života miestnych obyvateľov.

Záver

Novobanský region, osobitne oblasti s rozptýlením osídlením, patrí k zaujímavým, ale málo poznaným regiónom Slovenska. Jednou z možností, ako využiť jeho potenciál je rozvoj vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky (Otepka - Habán, 2007). Rozptýlené osídlenie tvorí veľmi vzácnu súčasť krajiny a vďaka jeho obmedzenému výskytu je atraktívnym územím pre rozvoj cestovného ruchu. Mala by sa mu venovať zvýšená pozornosť a je potrebné hľadať riešenia na zachovanie historických krajinných štruktúr. Predpokladom úspešného zachovania územia je podporovať individuálne formy cestovného ruchu a tým zabrániť zániku niektorých oblastí rozptýleného osídlenia. Vhodným spôsobom je rozširovať vznik objektov individuálnej rekreácie, resp. objektov poskytujúcich špecifické služby pre vidiecky cestovný ruch z neobývaných a nevyužívaných objektov (Šíp, 2007). Dôležitým aspektom je zabezpečenie kvalitných služieb pre uspokojovanie potrieb turistov v športovo-rekreačných zariadeniach, zachovanie tradičných zvyklostí a remesiel a zintenzívnenie propagácie a publicity regiónu čímž možno prispieť k lepšej informovanosti o atraktivite územia s rozptýleným osídlením.

Literatúra

- [1] HUBA, M. O perspektívach kopaničiarskeho osídlenia a kopaničiarskej krajiny na území Slovenskej republiky. *Geografický časopis*, 1990, roč. 42, 1990, č. 2, s.113-129.
- [2] HUBA, M., UNGERMAN, J. Kopaničiarske osídlenie, životné prostredie a trvalo udržateľný spôsob existencie [online]. *Životné prostredie*, 1997, roč. 31, 1997, č. 2, [cit. 2013-01-11]. Dostupné na: <file:///D:/%C5%A0kola/Bakal%C3%A1rka/huba-kopanice-definie.htm>.
- [3] JANŠÁK, Š. O kopaničiarskom osídlení na Slovensku. *Vlastivedný časopis*, 1967, roč. 16, č.1, Bratislava, 1967. pp. 23-28.
- [4] OTEPKA, P.- HABÁN, M. *Vidiecky turizmus a agroturizmus*. NOI, Nitra 2007. ISBN 978-80-89088-52-2
- [5] PETROVIČ, F. Originalita rozptýleného osídlenia na Slovensku. *Enviromagazín*, 2007, roč. 9, č. 3, s. 24-25.
- [6] STRÁNSKA, D. K otázke zvýšených staveb na Slovensku. *Slovenský národopis*, 1966, roč. 14, č. 1, s. 65-122.

- [7] ŠÍP, J. Hodnota území venkova pro rozvoj cestovního ruchu. In Kraft, S., Mičková, K., Ryppl, J., Švec, P., Vančura, M. (eds) *Česká geografie v evropském prostoru - Sborník z XXI. sjezdu ČGS*, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 2007. s. 752-762, ISBN 978-80-7040-986-2
- [8] THURZO, I. Dispersed Settlement - a Traditional Part of Our Countryside [online]. *Životné prostredie*, 1997, roč. 31, č. 2, [cit. 2013-01-15]. Dostupné na: <file:///D:/%C5%A0kola/Bakal%C3%A1rka/thurzo2-rozptylene%20osidlenie-tradicna%20sucast%20nasho%20vidieka.htm>.
- [9] TIMČÁK, G.M. *Cestovný ruch*. Košice: Inštitút vzdelávania veterinárnych lekárov v Košiciach, 2009. 67 s. ISBN 978-80-89280-24-7

Príloha

Tab. 3: Pôvodné a súčasné využitie vybraných objektov rozptýleného osídlenia Novobanskej štálovej oblasti

Objekt rozptýleného osídlenia	Pôvodné využitie objektu	Súčasná využitie objektu
Štálik	Názov objektu „Štálik“ pochádza z nemeckého slova „stall“- maštal'. Stavba bola pôvodne postavená ako sezónna maštal' pre dobytok a hospodárska budova na uskladnenie sena a poľnohospodárskeho náradia. Miestni gazdovia stavali takéto stavby zvyčajne na vzdialených lúkach a majetkoch. Stavba bola dokončená v roku 1930 (datované podľa nápisu na krokve strechy). Polovica budovy bola postavená z kameňa (maštal') a polovica z dreva (senník). Strecha bola pokrytá škridlou. Zaujímavosťou je že stavba nakoniec nikdy nebola využitá ako maštal'. Dôvod nie je presne známy, ale pravdepodobne to súviselo s tým, že hospodárstvo majiteľov bolo od objektu vzdialené približne 150m a možno k tomu prispela aj hospodárska kríza v 30-tych rokoch, vojnové udalosti či následná kolektívizácia.	Momentálne je objekt nevyužívaný z dôvodu rekonštrukcie. Využíva sa len záhrada a ovocný sad, pričom sa ani v budúcnosti nepočíta s trvalým obývaním objektu. Pri chalupe sa nachádza krásna záhrada, v ktorej chce majiteľ vybudovať zastrešený altánok s krbom a záhradným nábytkom. Majiteľ plánuje v budúcnosti využívať objekt a jeho príslušné pozemky na rekreačné účely a uvažuje aj o prenajímaní objektu priateľom a známym.
Bexápel	Stavba bola pôvodne postavená ako murovaný rodinný dom s príslušnými stavebnými objektmi – letná kuchyňa s drevárňou a maštal'. Bexápel osídlila rodina, ktorá tam postavila 4 rodinné domy, konkrétne na Hornom a na Dolnom Bexáplí. Pôvodní obyvatelia sa živili poľnohospodárstvom, chovom hovädzieho dobytku, pastierstvom, ovocinárstvom, prácou v lesoch ako drevorubači, neskôr rôznou prácou v meste Nová Baňa. Vzhľadom k zmeneným spoločenským podmienkam a neprístupnosti na horskom teréne došlo k opúšťaniu Bexápla a pôvodní obyvatelia sa sťahovali do mesta za pohodlnejším bývaním a prácou	V súčasnosti je objekt v súkromnom vlastníctve 1 majiteľa. Z chátrajúceho rodinného domu postupne dochádzalo k rekonštrukcii na rekreačnú chalupu a plánované budúce využívanie objektu je výhradne na rekreačné účely a oddych.
Sedliacky dvor na Kňazových lúkach	Pôvodná drevenica bola postavená v roku 1886. Bola to klasická malá drevenica z dubového dreva a prikrytá drevenými šindľami. Majitelia boli sedliaci, no napriek tomu že hospodárili, vyrábali sa u nich mlynské kamene a materiál dovážali z blízkeho kameňolomu. Zaujímavosťou je, že v rokoch 1901 a 1902 túto drevenicu navštívil a pobudol v nej niekoľko dní známy český spisovateľ Jaroslav Hašek so svojim bratom. Navštívili vtedajšieho majiteľa Štefana Volfa-Kňazolúckeho, národovca, spisovateľa a zberateľa piesní a povestí. V roku 1942 bola postavená väčšia	V roku 2009 sa začala postupná renovácia malej drevenice a príslušnej hospodárskej budovy, ktorá pokračuje dosiaľ. Zachovali sa rôzne predmety a písomnosti z obdobia, keď sa na tomto dvore žilo, pracovalo a hospodáril, a stali sa predmetom dnes už existujúcej pamätnej izby . Táto pamätná izba je venovaná hlavne životu a pôsobeniu národovca Štefana Volfa – Kňazolúckeho. V súčasnosti tvoria objekt štyri budovy, ktoré slúžia na účely malého múzea . V drevenici je už spomínaná pamätná izba. Súčasťou

	<p><i>hospodárska budova</i>, ktorá prekryla aj starú drevenicu. V roku 1990 príslušné majetky aj s budovami znárodnil štát. Až v roku 2006 odkúpil majetky aj s pozostatkami budov súčasný majiteľ spolu so svojim otcom.</p>	<p>expozície sú rôzne pracovné a poľnohospodárske predmety, ktoré sú vystavené v <i>hospodárskej budove</i>. V objekte sa nachádzajú aj pozostatky mlynských kameňov, ktoré vyrábali pôvodní majitelia. Ďalšou budovou je <i>stará kôlna</i>, v ktorej sa nachádza sklad palivového dreva. Je to stará budova, v dosť zlom stave. Vedľa nej sa nachádza prerobené <i>malé stavenie</i>. Je to už novodobá stavba, ktorá je využívaná ako rekreačná chalupa. Vzhľadom na majetkové pomery a na široko rozvetvenú rodinu má objekt v súčasnosti 26 majiteľov vrátane štátu.</p>
Banický domček	<p>Pôvodný objekt vybudovala rodina baníka. Objekt bol stavaný do mierneho svahu na kamennej podmurovke a bol podpivničený. Strecha objektu je sedlová, v minulosti ju pokrýval šindel a v súčasnosti plech. Obývací časť pozostávala z 2 izieb, komory a pitvora, ktorý bol delený na kuchyňu. Súčasťou zadnej časti objektu bola aj stajňa, ktorá však bola zrušená. Potomkovia sa po smrti pôvodného majiteľa rozprchlí do okolitých krajín za prácou a objekt zostal neobývaný.</p>	<p>V roku 2003 odkúpil objekt súčasný majiteľ. Domček prešiel čiastočnou rekonštrukciou a je využívaný ako rekreačná chalupa. Ako nám prezradil majiteľ, <i>na trvalé obývanie je to príliš malé, ale na odreagovanie od všetkých starostí a uponáhľaného života je toto prostredie pre mňa a moju rodinu ako stvorené</i>. Pozemok okolo objektu je malý a majiteľ na ňom vybudoval malé posekanie s hojdačkou.</p>
Horský ranč	<p>Stavba bola postavená v roku 1908 ako rodinný dom. Majiteľ tu žil aj so svojou manželkou a 3 deťmi. K objektu bola neskôr pristavaná aj hospodárska budova. Majitelia sa živili chovom oviec, kôz a dobytky, ale taktiež ovocinárstvom. V priestoroch objektu sa každoročne organizovali páračky, zábavy a dokonca fašiangy, kde sa stretli ľudia z okolitých štálov. Po smrti majiteľa a jeho manželky zostal dom opustený. Postupne chátral a potomkovia sa rozhodli celý objekt aj s príslušnými pozemkami predať.</p>	<p>V roku 2007 objekt odkúpil súčasný majiteľ a rozhodol sa tu vybudovať krásny areál, ktorý nazval „Horský ranč“. V roku 2010 začal s rekonštrukciou a dnes je z objektu vytvorené zariadenie poskytujúce všestranné služby cestovného ruchu. Zo starého domčeka vybudoval chatu, v ktorej poskytuje <i>ubytovanie</i>. Nová chata disponuje ubytovacou kapacitou 9 ľudí v 3 izbách. Hostom je k dispozícii <i>posekanie s ohnískom i vínnou pivnicou</i>. V areáli ranča majitelia chovajú <i>kone, psy a mačky</i>. ranč poskytuje množstvo možností pre trávenie voľného času. Zariadenie ponúka niekoľko víkendových pobytov, kurzy sebaobrany, workshop feng šuej, jogu alebo kung fu. V blízkosti ranča sú možnosti hubárčenia a lovu rýb.</p>

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Obr. 1 Objekt „Štálik“



Obr. 2 Objekt „Bexápel“



Zdroj: Archív Bc. Lenky Šuhajdovej, 2013.

Zdroj: Archív Bc. Lenky Šuhajdovej, 2013.

Obr. 3 Objekt “Sedliacky dvor”



Zdroj: Archív majiteľa objektu, 2013.

Obr. 4 Objekt “Banický domček”



Zdroj: Archív Bc. Lenky Šuhajdovej, 2013.

Obr. 5 Objekt “Horský ranč”



Zdroj: Archív majiteľa objektu, 2013.

TOURISM INDUSTRY REGIONAL ASPECTS**REGIONÁLNÍ ASPEKTY CESTOVNÍHO RUCHU****PROF. PHDR. KAREL LACINA, DRSC.***Vysoká škola finanční a správní, o.p.s. | University of Finance and Administration**✉ Estonská 500, 100 00 Praha, Czech Republic**E-mail: kar.lacina@seznam.cz***Annotation**

Tourism industry is dynamically developed not only in the European continent but also in the North America, Asia, the Middle East, Australia and in the Pacific area predominantly in the last twenty five years. It represents the source of precious effects as the tourism activities implementation in regions closely connected with the improvement of different tourism industry services has an important share in the growth of municipalities and regions economic and social potential. Its role is especially apparent in villages regions where mainly the development of agrotourism, ecotourism and eco-agrotourism together with biketourism significantly contribute to their economic and social stabilization.

Key Words

tourism industry, regions, regional development strategies, village tourism industry, regional tourism industry strength and weakness, biketourism

Anotace

Cestovní ruch se nejen na evropském kontinentu, nýbrž i v Severní Americe a rovněž v Asii, na Blízkém a Středním východě, Austrálii a v Oceánii dynamicky rozvíjí zvláště v posledním čtvrtstoletí. Je zdrojem cenných efektů, neboť uskutečňování turistických aktivit v regionech úzce spojené se zkvalitňováním nejrůznějších služeb cestovního ruchu se významným způsobem podílí na růstu ekonomického a sociálního potenciálu municipalit a celých regionů. Jeho přínos je zvláště patrný ve venkovských regionech, v nichž zejména rozvoj agroturistiky, ekoturistiky a eko-agroturistiky spolu s aktivizací cykloturistiky v nemalé míře přispívají k jejich hospodářské i sociální stabilizaci.

Klíčová slova

cestovní ruch, regiony, regionální rozvojové strategie, venkovský cestovní ruch, silné a slabé stránky regionálního cestovního ruchu, cykloturistika

JEL classification: ROO

Introduction

The role of regions in the economic and political affairs including the tourism industry is increasing in Europe, Northern American and other countries mainly during the last fifty years. The indicated trend is connected in the European continent - among others - with the public administration reforms, first of all with the decentralization, deconcentration and subsidiarity principles implementation. One of its results became the creation of regional state administration and local government that did not exist de facto before the beginning of reform activities. This trend was partly reflected in the sphere of tourism activities. The tourism industry contributes now effectively to the development of the whole regions predominantly thanks to the generation of incomes from products and services purchase to tourists and to the creation of new labour places.

The regional dimension of tourism activities is underlined by the fact that they are developing mainly in concrete regions, microregions and in the territory of municipalities. Those territories, of course,

differ in the framework of the state territory what concerns their attractiveness. In general there are regions attractive for tourism and other which are visited by tourists only in a relatively limited moments. Pardubice region in Eastern Bohemia could be mentioned as the example of the second group of regions. Nevertheless tourism activities represent in such a way important challenges for regions with prevailing agrarian economy from the point of view of their economic and social development. Different forms of tourism are developing in agrarian regions based mainly on villages tourism activities. The experience of countries with rich traditions of tourism industry confirm the fact that tourism activities are successfully developed predominantly in territories where elected representatives closely cooperate with the Small and Medium-sized Enterprises owners and managers. Taking this fact into account strategies worked out for tourism can be formulated nowadays very often as the component parts of their widely outlined strategies in the majority of regions.

The principal tourism activities in regions are concentrated predominantly to:

1. *Investments into construction of hotels, the purchase of modern transport means and in the construction of highways and other communications.*
2. *The strengthening of cooperation among the entrepreneurs, local government and the public administration authorities and offices based on the principle of partnership and networking. The mentioned orientation is positively reflected - among others - in the creation of more worked out tourism industry strategies in the tourism destinations.*
3. *The new labour places creation in the tourism industry facilities.*
4. *The improvement of cultural monuments protection situated in regions and simultaneously the general educational level of the local inhabitants increasing.*

The effectiveness of indicated strategies and their contribution to the regional development was confirm first of all in Spain, Portugal, Greece, Cyprus and in the Ireland.

Investments into tourism industry represent the significant contribution to the economic and social development especially in the villages regions. That is why the European Union and its individual member states have been supporting different project contributing, among others, to the diminishing of disparities among more and less developer regions. The mentioned orientation:

- allows to accumulate money in regions that have in general a lower economic potential;
- it represents one of the way leading not only to the economic but also to the social stabilization of those areas.

The EU strategy utilizing financial means from the structural and national funds to investments is based on the real fact that the European village regions are in a relatively complicated stage of their development for the longer time. There are two urgent problems which have to be solved in those regions. The first one is connected with the restriction of agricultural production in localities where it represented relatively recently the main or extremely significant sphere of economic activities.

The second problem - linked immediately with the first one - is the fact that the number of people living in the villages is somewhere (from different reasons) dramatically reducing.

The weakness of the most underdeveloped villages regions is represented generally by:

- their insufficient infrastructure;
- the low level of capital;
- the worse access of entrepreneurs to credits from banks and other financial facilities;
- the relatively long geographical distance of classical rural areas from main regional economic centers;
- the relatively high costs of transport connected with the purchase and sale of products.

Speaking more concretely this indicated unpleasant situation of villages regions was caused predominantly by the following facts:

- *there are often limited transportation possibilities* complicating the everyday transport of people from small villages to larger centers offering the local population possibilities to work.

The mentioned situation is criticized for a long time especially by the young people moving more and more often from villages to towns;

- *lower quality of roads maintenance* is also complicating the general situation;
- there is a limited number of crèches, nursery and the elementary and secondary schools;
- the medical care quality is often limited there in the comparison with towns;
- *only limited number of services* is offered to citizens in smaller municipalities;
- the village areas are able to create only limited number of labour places for their inhabitants.

These and other problems are motivating inhabitants of villages to their migration to towns with much higher quality conditions for the everyday life.

The fact that limited number of inhabitants lives predominantly in the mountain areas is negatively reflected also in the worse quality of soil cultivation. Therefore part of fields that don't have the highest value is transferred into forests or it is grassed down. In such a way pleasant preconditions for the development of *agrotourism*, *ecotourism* and *eco-agrotourism* are created here.

The attractiveness of the indicated characteristic features of the village tourism are caused by:

- its more sensitive relationship to the nature;
- limited (therefore more intimate) accommodation capacities;
- offer of pleasant environment in farms and small boarding houses;
- more better approach of services producers to visitors individual needs satisfaction;
- additional services provision (like for example horse riding, hunting, fishing);
- the possibility of local traditions, handicrafts, ways of soil cultivation recognition.

In other words tourism activities in villages areas:

- provide the possibility of recreation in the healthy and nontraditional environment;
- assure additional incomes for farmers and the assistance to villages stabilization in such a way;
- enable the folk architecture conservation together with folk traditions preservation;
- stimulate global villages development and protect the traditions of villages style of life.

The modern forms of tourism activities - agrotourism, ecotourism and eco-agrotourism - offer new work places for the local population. They represent the realistic contribution to the regions development because more and more tourists visiting village areas estimate predominantly:

- the local healthy environment;
- the natural and historical monuments situated here.

Their number is increasing relatively quickly. The agrotourism, ecotourism and eco-agrotourism represent the successful economic and social orientation mainly in municipalities where the principle Public-Private-Partnership is developed. The entrepreneurs are building here new accommodation and catering capacities and the local government is helping to them by the construction of technical infrastructure and information centers as well as by the activation of the cross border cooperation implemented in the territory of the so called *eurometropolises*. That is why agrotourism, ecotourism and eco-agrotourism are supported partly from the *European Agriculture Guarantee and Guidance Fund* and from the *European Regional Development*. Other resources for those regions development are represented by several specialized programs, first of all the so called *Framework Programs*.

The most famous of the *Framework Programs* are:

- European Research Project called „Making Agriculture Sustainable“ (MAS);
- „Capitalization of Research Results on the Multifunctionality of Agriculture and Rural Areas“;
- „The Socio-Economic Impact of Rural Development Policies“.

Financing from them is oriented mainly to case study mapping predominantly the economic and social development of rural areas working out.

Main forms of villages tourism

As it has been mentioned the most famous form of the villages tourism are agrotourism, ecotourism and eco-agrotourism. All of them represent the recreation possibilities in the villages environment (usually in the families farms). Visitors sojour here is often connected with further activities, first of all with biketourism.

The most famous of those forms is *agrotourism* successfully developed mainly in the tourism attractive regions in the mountains and in localities near mountains. Nevertheless the example of Netherlands document the success of agrotourism also in the lowlands.

The agrotourism is sometimes internally divided into so called:

- free agrotourism and
- accommodation facility-based tourism.

The so called *free agrotourism* (characterized sometimes also as active or individual agrotourism) is represented de facto by several days wandering from one farm to another one.

The *accommodation facility-based tourism* is implemented in the following types of the accommodation:

- traditional family farm;
- village hotel or boarding house

fulfilling criteria of environment protection (often near the Protected Preserved Areas – for example National Parks).

Ecotourism - with the annual increase about 15 per cent to 30 per cent - is one of forms of the so called *soft tourism*. In comparison with agrotourism it is more oriented to the observation of the nature. That is why the most available conditions for its development are in parts of the nature enabling one or more days wanders.

In the Czech Republic ecotourism often connected with biketourism is exercised by the Czech and foreign tourists - mainly from the Netherlands.

The *eco-agrotourism* is developed predominantly without the use of fertilizers in their plants growing. The cows, sheep, goats and horses are reared in the traditional natural way here. The mentioned style of agricultural production is considered to be very attractive by the eco-agrotourism participants.

If we try to proceed to the generalization of the indicated activities it is possible to underline predominantly the following facts:

- The village forms of tourism enable to utilize and to appraise the uniqueness of the villages as well as the relatively clear environment.
- Village tourism contributes significantly to new work places creation.
- It enable to prepare and to offer refreshment for visitors from local agricultural products.

Role of cycle touring in regional tourism industry development

There are several important advantages of cycle touring preference not only in the villages but also in the towns. Following aspects are considered generally as the most valuable:

- the cyclists need not find parking places in the towns which there is only limited number of them due to the cars transportation density;
- cyclists do not participate in traffic jams.
- cyclists do not make a noise;
- cyclists do not contaminate the environment;
- the development of cycle touring has pleasant medical effects.

Taking the presented advantage into account cycle touring was developed as the efficient king of tourism industry predominantly due to the financial and other material support from the governments in several European countries. The European Union is one of –the „EuroVelo“ project co-financiers. Its principle aim is to connect all EU countries by cycle routes till year 2016. The United Kingdom, first of all *Scotland*, could be a good example of the effective participation in such an approach. The Scottish ministers council announced the program called „*Scottish Initiative in Biking Development*“ already in year 1996. This program has been implemented and financed since the financing year 1998-1999. Its main intention was the „*National Biking Strategy*“ implementation.

Eighty applicants for the financial support have been chosen from the public and private sectors as well as among members of voluntary working groups and local tourism organizations. Each of their eighty projects was assessed on the basis of a relatively strict criteria. 37 best projects have been definitely adopted with global subsidy of approximately 650 000 pounds (cca 1,1 mil. Euro). Further biking projects were subsidized during the first decade of the 21st century.

In the continental Europe *Switzerland* is another European country where cycle touring is permanently supported from the state administration and the local government resources. Its first supporters were towns and regions. Nowadays the vast majority of the cycle touring routes is constructed in the regions (cantons). That is why the cycle touring represents here an important role in the regional tourism industry.

The contemporary primary task in the level of the whole Switzerland is to connect cantons by bike routes. It is the essence of the project called „*Veloland Schweiz*“ based on the putting into service cycle touring routes in the global length of 3 330 kilometers (including the construction of complete infrastructure).

The „EuroVelo“ project influence is visible also in the *Federal Republic of Germany*. Several long cycle touring routes were constructed - but not mutually connected - here in the 1980s and in the beginning of the 1990s. Therefore the ADFC (the tourism organization with high reputation) started to cooperate with the German Tourism Headquarters (DFV). The main result of the mentioned cooperation represented the project „*Find Germany in Bicycle*“. Nowadays the network of cycle touring routes with the total length of 37 000 kilometers represents the project „EuroVelo“ component part. The project offers the „packet“ of different but connected services from the suitable accommodation and the network of bicycle repair shops to information provision concerning different activities for biketourists organization.

The so called „*pressure policy*“, in favour of cycle touring achieved the victory in the *Netherlands*. One of its principal priorities are the construction of perfect and cheap parking places for cycle tourists in towns where parking places for cars are extremely expensive. The so called „*Universal Cycle Plan*“ was adopted by the government. It underlines the role of bicycle as one of means serving to the quality of environment improvement - predominantly in towns. This project represented the answer to serious economic and environmental problems since the 1960s when the environment in the *Netherlands* was extremely polluted. Thanks to the governmental activities bicycles are now the means of transport number two - after cars - in the *Netherlands*. Dutch people use them for about 30 per cent of their tours.

The further examples of bicycles utilization for citizens transport is possible to find also in other European countries, for example in *Denmark*, *Austria* and in *France*.

Speaking about the European size of cycle touring it is possible to come to the conclusion that the cycle touring propagation contributed in Western European countries to the prosperity of smaller territories with the suitable flat terrain – and very often also with a greater density of cultural monuments.

Cycle touring in the Czech Republic

The cycle touring development in the Czech Republic is closely connected with the „*Program of Countryside Restoration*“. Projects of long-distance cycle touring routes connected with the European bike routes EuroVelo were worked out and their implementation started. One of them is, for example, the important „*Cycle Touring route Prague - Dresden*“ project which could connect towns and villages from Central a Western Bohemia with the capital of Saxony in Germany. The famous so called „*Moravian-Silesian Long-distance Cycle Rout*“ was constructed in Northern Moravia. The cycle routes project „*Beautiful Country*“ that connecting eight Czech Republic regions was worked out and implemented. Nowadays it is possible to visit mentioned regions during 22 days of tours what could be interesting for cycle tourists from different European countries.

It is expected in the Czech Republic that one of the tourism industry principal goal will be the construction of sufficient number of motels, hotels and pensions for biketourists complemented by a network of specialized shops for them, maintenance services and other facilities supporting the cycle touring development.

Conclusion: tourism activities in regions contribution

Generalizing, tourism activities strategies in regions are oriented predominantly to:

1. *The support of tourism industry infrastructure:*

with the emphasis on cycle routes and water activities spaces, cars and buses parking areas, accommodation and gastronomy facilities, camps and information centers construction, the cultural, entertainment and sport infrastructure, technical information systems as well as ski routes quality improvement.

2. *Regional tourism industry organization structure building and its quality improvement*

with the principal orientation to the regional and local tourism organizations network stabilization and regional information centers activities development.

3. *Efforts aimed at the tourism destinations image increasing:*

The orientation to the long-term marketing activities improvement oriented to the regions effective propagation seems to be the way of the mentioned goal implementation. The similar significance has the education and training of the tourism industry facilities staff.

4. *The support of cultural and natural inheritance regeneration.*

5. *The regional tourism helps municipalities to utilize incomes for tourism for different local activities - The regional tourism influence positively the payment balance municipalities and the whole regions.*

Facts informing about tourism activities development in the traditional tourism destinations in the European and non-European countries confirm the fact that the key instruments of tourism industry stimulation in regions are:

- the growth of destination management quality with the accent to the improvement of the tourism activities coordination and support including the better utilization of information and monitoring systems;
- the accumulation of financial sources from national and EU supporting programs predominantly for the architecture monuments conservation and for the care of nature as the whole;
- several approaches typical for the strategic planning implementation.

Literature

- [1] ČERNÁ J., KAŠÍK M., KUNZ V.: *Public Relations (komunikace organizací)*. Praha: EUPress 2008. ISBN: 978-80-86754-65-9.
- [2] INDROVÁ J. a kol. *Cestovní ruch (základy)*. VŠE v Praze 2007. ISBN: 978-80-245-1252.
- [3] INDROVÁ J., MALÁ V. *Cestovní ruch*. 1. vydání: VŠE v Praze 2004, ISBN: 80-245-0799-4.

- [4] JAKUBÍKOVÁ D. *Marketing v cestovním ruchu*. Praha: Grada Publishing,a.s. 2009. ISBN: 978-80-247-3247-3.
- [5] KIRÁLOVÁ A. *Marketing destinace cestovního ruchu*. 1. vydání, Praha: Ekopress 2003, ISBN: 80-86119-56-4.
- [6] Kolektiv autorů. *Průmysl cestovního ruchu*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj 2008.
- [7] LACINA K. *Management a marketing cestovního ruchu*. Praha: EUPress 2010, ISBN: 978-80-7408-035-7.
- [8] LACINA K. *Regionální rozvoj a veřejná správa*. Praha: EUPress 2007, ISBN: 978-80-86754-74-1.
- [9] MALÁ V. a kol. *Základy cestovního ruchu*. VŠE v Praze 2002, ISBN:80-245-0439-1.
- [10] MORRISON A.M. *Marketing pohostinství a cestovního ruchu*. 1. vydání, Praha: Victoria Publishing 1995, ISBN: 80-85605-90-2.
- [11] NĚMČANSKÝ M. *Management cestovního ruchu*. 1.vydání, Slezská univerzita v Opavě, Karviná 1995, ISBN: 80-85879-18-2.
- [12] PALATKOVÁ M. *Marketingová strategie destinace cestovního ruchu*. Praha:Grada Publishing, 2006 ISBN: 80-247-1014 -5.
- [13] PÁSKOVÁ M., ZELENKA J. *Cestovní ruch - výkladový slovník*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj 2002.
- [14] PETRŮ Z. *Základy ekonomiky cestovního ruchu*. Praha: IDEA SERVIS 2007. ISBN: 978-80-85970-55-5.
- [15] RYGLOVÁ K. *Cestovní ruch (soubor studijních materiálů)*. Ostrava: KEY Publishing 2007, ISBN: 978-80-87071-44-1.
- [16] VAŇÁK M., NAHODIL F. *Základy marketingu*. Praha: EUPress 2007. ISBN: 978-80-86754-85-7.
- [17] VAŠKO M. *Cestovní ruch a regionální rozvoj*. 1. vydání, VŠE v Praze 2002. ISBN: 80-245-0445-6.

ŘECKO JAKO KULTURNÍ DESTINACE**GREECE AS CULTURAL DESTINATION****ING. PATRIK KAJZAR, PH.D.**

Katedra cestovního ruchu | *Department of Travel Movement*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: kajzar@opf.slu.cz

Anotace

Cestování se stále více stává neodmyslitelnou součástí našeho života. Na cestovní ruch mají neustálý vliv změny jednak demografické, tak i ekonomické faktory, stejně tak jako změny v oblasti životního stylu. Tyto změny v cestovním ruchu potvrzuje i řada výzkumů v mnoha evropských státech, ale i státech mimo Evropu. V posledních letech dochází ke změně motivů účasti na cestovním ruchu. Turisté začíná vyhledávat především gastronomii, kulturní a přírodní bohatství. Kulturní zážitky se staly hnacím motorem pro rozvoj cestovního ruchu v mnoha zemích. Ve svém příspěvku se věnuji zhodnocení kulturního cestovního ruchu v destinaci Řecko.

Klíčová slova

kulturní cestovní ruch, Řecko, geografie, populace, historie, archeologie, životní styl.

Annotation

Travel is increasingly becoming an essential part of our lives. On the tourism have continuous influence of both demographic changes, and economic factors as well as changes in lifestyle. These changes in the travel industry is also confirmed by many studies in many European countries as well as countries outside Europe. In recent years there has been a change of motives participation in tourism. Tourists begins search for particular gastronomy, cultural and natural wealth. Cultural experiences have become a driving force for the development of tourism in many countries. In my contribution I evaluate cultural tourism destination in Greece.

Key words

cultural tourism, Greece, geography, population, history, archaeology, lifestyle.

JEL classification: *L83, N93, N94, R23*

Introduction

The aim of this paper is evaluation the cultural tourism in destination Greece. Author using own experience from traveling around Greece and secondary sources. The basic scientific methods include methods of analysis, synthesis and method of observation.

The EU tourism industry generates more than 5% of the EU GDP, with about 1,8 million enterprises employing around 5,2% of the total labour force (approximately 9,7 million jobs). When related sectors are taken into account, the estimated contribution of tourism to GDP creation is much higher: tourism indirectly generates more than 10% of the European Union's GDP and provides about 12% of the labour force. Europe is indeed a key cultural tourism destination, with a large number of major sites and a strong flow of international and domestic visitors. It is estimated that cultural tourism accounts for around 40% of all European tourism. Travel and cultural tourism in particular has a vital role to play in fostering both a greater understanding of the rich diversity of regional cultures of

Europe and appreciation of our common European heritage and culture [5]. Through increasing a better understanding between the peoples of Europe cultural tourism can help further European integration. Furthermore, cultural tourism brings about economic benefits, as is indicated in the European Commission Communication on Basic Orientations on Sustainable Tourism. It therefore contributes to the implementation of Lisbon Strategy in respect of economic growth, employment, the well being of populations, and cultural development [7].

Cultural tourism gives visitors the opportunity to understand and appreciate the Essentials character of a place and its culture as a whole, including its [19]:

- history and archeology,
- people and their lifestyle (including the ways in which they earn a living and enjoy their leisure) ,
- cultural diversity , arts and architecture,
- food, wine and other local produce,
- social, economic and political structures,
- landscape.

Culture has long played an important role in the development of tourism in Greece. The archaeological sites of Greece and their associated museums have always been a major draw for foreign visitors, and these same resources have played an important role in the national self-image of Greece. More recently, however, attention has shifted towards broadening the range of cultural attractions to include aspects of modern Greek culture as well. In the past, culture has been viewed as an integral part of the Greek tourism product, ether han a specific form of tourism in its own right.

Cultural tourism is now seen as being particularly important in a country whose tourism product has been largely based on beach holidays - a market which is coming under increasing pressure from competing destinations in the Mediterranean and elsewhere. Tourism demand is also highly seasonal, and spatially concentrated. Cultural tourism is therefore seen as one potential vehicle for diversifying the basic beach holiday product, for spreading the tourism season, and persuading tourists to discover hitherto unknown areas of Greece. This may explain why the potential for cultural tourism development is perceived as being greater in Greece than in any other EU country [16].

1. Geography of Greece and population

Greece is a peninsular and mountainous country located in Southern-Eastern Europe, in the Balkans peninsula. Although the inland is pretty mountainous, the country has the largest coastline in Europe (13,676km) due to its numerous islands [14]. Greece has totally more than 2,000 Greek islands but only 168 are inhabited. The country is surrounded by two big seas, the Aegean and the Ionian seas, which include other smaller seas [17].Greece mainland consists of the following regions: Central Greece (Sterea), Peloponnese, Thessaly (east central) Epirus (north west), Macedonia (north), Thrace (north west). Also Greece consists of many islands and island complexes: Crete, Cyclades, Dodecanese, Ionian, Sporades, Saronic and Eastern Aegean islands. It shows Fig.1.

ig.1: Map of Greece



Source: [15]

Athens is the capital of Greece. It belongs to the Prefecture of Attica, in the centre of the Greek territory. The Peloponnese actually looks like an island connected to the mainland with two bridges: the bridge at the Corinth Canal and the cable bridge of Rio-Antirrio. Peloponnese is located in the southern part of Greece. The inland is dissected by high mountains that extend southwards towards a landscape of fertile plains, pine forested uplands and craggy foothills. There are more than 2,000 islands scattered both in the Aegean and the Ionian Seas. The majority is located in the Aegean between the mainland and Turkey. The largest Greek island is Crete and the second largest is Evia. Lesbos and Rhodes come next. Greece is a mountainous country. The the highest point is at Mount Olympus, at an altitude of 2917m. The country is very rich in natural resources providing petroleum, magnetite, lignite, bauxite, hydropower and marble [11].

The total population in Greece was last recorded at 11.4 million people in 2012 [9] from 8.3 million in 1960, changing 36 percent during the last 50 years. Population in Greece is reported by the World Bank. Historically, from 1960 until 2012, Greece Population averaged 9.9 Million reaching an all time high of 11.4 Million in December 2012 and a record low of 8.3 Million in December of 1960. The population of Greece represents 0.16 percent of the world's total population which arguably means that one person in every 617 people on the planet is a resident of Greece [12]. About 98 percent of of the population is Greek and Orthodox Christians. Minority groups include Turks, Macedonian Slavs, Albanians, Armenians, Bulgarians, Jews, and Vlachs, a religion that figures prominently in Greece's culture. Muslims comprise 1.3 percent of the population and the remaining 0.7 percent includes Catholics, Jews, Old Calendar Orthodox, Jehovah's Witnesses, Mormons, Protestants, and other faiths. Most Muslims live in Thrace, and they are Greece's only officially recognized minority after receiving legal status through provisions in the Treaty of Lausanne of 1923. The official language of Greece is Greek, which is spoken by 99 percent of the population. The Greek language has its basis in classical Greek and the language of the 21st century is quite similar to that which was spoken during the 5th century B.C. [16].

2. Greece history and archeology in brief

Greece is one of the oldest civilizations in the world and the cradle of Western culture as we know it. The first signs of inhabitation were the Cycladic, Minoan and Mycenaean maritime civilisations that lived and ruled during the Bronze Age (3000-1200 BC). However, these collapsed by the 11th century BC and a 'dark age' followed. By 800 BC, there was a cultural and military revival and city-states like Athens and Sparta sprang onto the world map. The classical (or golden) age of Greece started soon

after and gave rise to many of the world's cultural emblems before ending with the Peloponnesian Wars (431-404 AD) in which the Athenians were vanquished by the Spartans.

Alexander the Great, who marched into Asia Minor, Egypt, Persia and parts of what are now Afghanistan and India, ushered in the Macedonian empire. It ruled for three dynasties and is known as the Hellenistic period. During this time, Greek ideas and culture was amalgamated with other proud ancient cultures and a new tradition was created.

The powerful Roman empire turned its sights on Greece around 205 BC and over the next few centuries, the country came under the Romans, the illustrious Byzantine Empire, and the Ottoman Turks (Fig. 2). All these influences combined to create a unique culture. A cultural revival in the late 18th century precipitated the War of Independence in 1821-29 but it was only in 1827, when Russia, France and Britain intervened that Greece became independent [1].

In April 1827 they elected Ioannis Kapodistrias, a Corfiot who had been the foreign minister of Russian Tsar Alexander I, as their first president. Nafplio, in the Peloponnese, was chosen as the capital. Amid the ensuing anarchy, Britain, France and Russia again intervened and declared that Greece should become a monarchy. They decided that the throne should be given to a non-Greek so as not to favour one Greek faction, and selected 17-year-old Prince Otto of Bavaria, who arrived in Nafplio in January 1833. King Otto (as his name became) got up the noses of the Greek people from the moment he set foot on their land. Otto moved the capital to Athens in 1834. Greece joined NATO in 1952 and in 1953 the US was granted the right to operate sovereign bases. Intent on maintaining a right-wing government, the US gave generous aid and even more generous military support. In 2004 Before the staging of the Olympic Games, Greece's sporting prowess had an unexpected shot in the arm when, against all odds, it won the European Football Championship (Euro 2004) in Portugal, giving Greeks the world over an enormous boost of pride. As it happened the August Olympic Games were, by all accounts, a resounding success and the Greeks put on a well-organised – if poorly attended – summer spectacle. The years since have been challenging, and Greece in 2012 is in a fight for its economic future. While Greek spirit - and the value of tourism to its well-being - remains undimmed, the country's recent economic problems have brought unwanted attention from the world's media and unwelcome and unwarranted stereotypes. A succession of bail-out packages from European Union coffers, delivered at a cost of successive governments and huge pressure on the lives of hardworking everyday Greeks, have kept the country in the Euro. The road to recovery is long, but Greece has faced great troubles before, and recovered before [10].

Fig.2: Time periods of the Greece



Source: [11]

Five thousand years of history have obviously left a mark on the Greek landscape. Many ancient Greek monuments, cities, and landmarks have traveled through the eons under the sun and some have even remained in use (like the Acropolis for instance), while many others fell into obscurity and were buried under the ground only to be unearthed by archaeologist in the past two hundred years. Such ancient sites appear today as monuments to the Greek ideas and culture that influenced the subsequent generations of the western civilization. For those brought up immersed in the western civilization, to study the ancient Greek monuments is to study one's own heritage and self. List of ancient Greek sites not to be missed [2]:

- **Acropolis of Athens** - More than any other monument, the Acropolis of Athens represents Classical Greek culture at its zenith. While modern Athens is not on my top list of places to visit in Greece, a stay of a few days is imperative to experience its ancient monuments and rich museums.
- **Delphi** - As a place of influence in ancient east Mediterranean affairs Delphi has no rivals. The Delphic oracles were received by Persian kings and Athenian leaders and they indirectly helped shape history as we know it. The landscape is fantastic, the ruins well preserved, and the site's museum houses some of the most important art works from ancient Greece.
- **Olympia** - The Olympic games have evolved over the years to become the most spectacular show business in the world, and they travel every four years from one host country to another, but in Ancient Greece, all "civilized" cities gathered in ancient Olympia to participate in athletic competitions and cultural festivals.
- **Epidaurus** - The vast sanctuary lies about in ruins, but the Epidaurus theater itself is a visual treat. Perfectly preserved it is still used today for festivals and concerts.
- **Phaistos (Crete)** - While most travel guides would pick another Minoan palace (Knossos) as the best destination in Crete, my personal visits to both places have placed Phaistos in a special place in my heart. Phaistos felt much more genuine of a place, while Knossos -- spectacular as it is-- seemed a bit more contrived. If you do visit Crete, it is possible to visit both Knossos and Phaistos during one visit to Heraklion.
- **Vergina** - This unique archeological site / museum is well worth a visit to experience Macedonian culture. The tomb of Phillip II of Macedon has yielded excellent examples of artifacts which are exhibited under the Great Tumulus alongside the ancient tombs, etc.

3. People and their lifestyle

The population historically has been mobile. Sailors, shepherds, and merchants traveled as a matter of occupation, while peasants frequently moved in response to wars, land tenure policies, and agricultural opportunities. Market towns such as Corinth and Athens have endured for millennia, but smaller settlements appeared and disappeared with regularity. Over the last century, internal migration has overwhelmingly been from mountains to plains, inland to coastal areas, and rural to urban settlements. In this process, hundreds of new villages were founded while others were abandoned, and some towns and cities grew greatly while others declined [3].

Greeks are passionate people; they love with passion, hate with passion and in most cases at the same time. Greeks laugh loudly, shout, cry loudly and they are the first to jump in a fight if needed. Greek people enjoy food and drinking, they cherish their free time; you will see them drinking coffees in open air cafés all day long. They are the kind of people who make every situation enjoyable, however different it is from what they are used to. Being open minded and fun loving means they really are comfortable wherever they go.

Greeks adore music, festivals, celebrations and anything that brings them out of their houses. They adore their sea and Greek islands and they are passionately in love with their country, although they do not miss ranting about it. Vacation time, free time and relaxation are absolutely sacred to people of Greece. Greeks are known for their hospitality and their good manners to foreigners and they are friendly, easy going and open hearted [18].

Living in satisfactory housing conditions is one of the most important aspects of people's lives. Housing is essential to meet basic needs, such as shelter, but it is not just a question of four walls and a roof. Housing should offer a place to sleep and rest where people feel safe and have privacy and personal space; somewhere they can raise a family. All of these elements help make a house a home. The number of rooms in a dwelling, divided by the number of persons living there, indicates whether residents are living in crowded conditions. Overcrowded housing may have a negative impact on physical and mental health, relations with others and the development of children. In addition, dense living conditions are often a sign of inadequate water and sewage supply. In Greece, the average home contains 1.2 rooms per person, less than the OECD average of 1.6 rooms per person. In terms of basic

facilities, an estimated 98.6% of people in Greece live in dwellings with private access to indoor flushing toilets, higher than the OECD average 97.8% [8].

Conclusion

The aim of this paper was evaluate the cultural tourism in destination Greece. In one article do not pay attention to all areas that are important for cultural tourism of Greece. Greece is a true paradise for cultural tourism, a large journey into history and art. Educational excursions, theatrical productions, festivals, pilgrimages, visits to archaeological sites, monuments and museums, excursions to study the natural environment, folk art and culture – these are just a few of the many things that Greece has to offer in the cultural tourism sector.

Cultural tourism is essentially that form of tourism that focuses on the culture, and cultural environments including landscapes of the destination, the values and lifestyles, heritage, visual and performing arts, industries, traditions and leisure pursuits of the local population and host community. It can include attendance at cultural events, visits to museums and heritage places and mixing with local people. It should not be regarded as a definable niche within the broad range of tourism activities, but encompasses all experiences absorbed by the visitor to a place that is beyond their own living environment [4]. Although the rich cultural heritage of Greece is a major draw for tourists, and an important source of competitive advantage in the battle for tourism market share in the Mediterranean, cultural tourism as a distinct market segment is still poorly developed. Most tourists coming to Greece view culture as one part of the total tourism product, rather than a primary motivation for visiting the country. Cultural tourism is viewed in much the same way by policy-makers in Greece itself, and there has been little effort to develop specific cultural tourism products [16].

Greek Culture is one of the oldest cultures. It has evolved over thousands of years. It finds its roots in the Mycenaean and Minoan civilizations. The Roman, the Byzantine and the Ottoman empires have had a major influence on the culture of Greece. Greeks are proud of their culture and look at their culture as being a representation of their nationality and ethnicity. Their art, religion, dance, music and the Greek cuisine compose the rich culture of Greece. The Greek diet is characterized by a variety of foods and wine. When talking about Greek culture, one cannot ignore Olympic Games. The Greeks started holding athletic contests in honor of their Gods. The ancient Olympics began in 700 B.C. in honor of Zeus. These games expanded to five days and started including many sports events. The Greek culture today stands as an example of a beautiful blend of the 'ancient' and the 'modern'. It is characterized by its diversity. The ancient traditions and the present-day developments make this culture unique [13].

Literature

- [1] A Brief History of Greece [online]. [cit. 2013-3-8]. Available from <http://www.spainexchange.com/guide/GR-history.htm>
- [2] Best Ancient Greek Sites [online]. [cit. 2013-3-8]. Available from <http://www.greeklandscapes.com/travel/best-ancient.html>
- [3] Countries and Their Cultures [online]. [cit. 2013-3-8]. Available from <http://www.everyculture.com/Ge-It/Greece.html>
- [4] Cultural Tourism in Greece [online]. [cit. 2013-3-8]. Available from <http://www.medtourtour.eu/medtour/showroom/article.jsp?context=404§ionid=20&articleid=2444&domainid=1&themeid=3>
- [5] European Commission: Enterprise and Industry [online]. [cit. 2013-2-24]. Available from http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/cultural-routes/index_en.htm
- [6] Encyclopedia of the Nations - Greece [online]. [cit. 2013-3-1]. Available from <http://www.nationsencyclopedia.com/economies/Europe/Greece.html#ixzz2MTwgi5v0>

- [7] EUROPEAN CULTURAL TOURISM NETWORK [online]. [cit. 2013-2-24]. Available from <http://www.ectn.eu.com/cardiffdec.php>
- [8] Greece [online]. [cit. 2013-3-8]. Available from <http://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/greece/>
- [9] Greece – Countrymeters [online]. [cit. 2013-3-1]. Available from <http://countrymeters.info/en/Greece/>
- [10] Greece history. [online]. [cit. 2013-3-8]. Available from <http://www.lonelyplanet.com/greece/history#ixzz2MwW2nPN3>
- [11] Greece history, geography [online]. [cit. 2013-3-8]. Available from <http://www.greeka.com/>
- [12] Greece Population [online]. [cit. 2013-3-1]. Available from <http://www.tradingeconomics.com/greece/population>
- [13] Greek Culture [online]. [cit. 2013-3-8]. Available from <http://www.buzzle.com/articles/greek-culture.html>
- [14] HAMARNEH, I. *Geografie cestovního ruchu – Evropa*. Praha : Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-093-2.
- [15] Profile of Greece [online]. [cit. 2013-3-1]. Available from <http://www.infoplease.com/atlas/country/greece.html>
- [16] RICHARDS, G. CULTURAL TOURISM IN EUROPE, 2005 [online]. [cit. 2013-3-1]. Available from http://www.tram-research.com/cultural_tourism_in_europe.PDF
- [17] SLAVOMÍR, H. *Geografie cestovního ruchu Evropy*. Pardubice: Radek Drahný, 2006. 80-903734-1-0
- [18] The Greeks [online]. [cit. 2013-3-8]. Available from <http://www.athens-taxi.org/greeks>
- [19] What is cultural tourism – QuickStart Guide to a Tourism Business [online]. [cit. 2013-3-1]. Available from [http://www.tourism.wa.gov.au/Publications%20Library/Growing%20Your%20Business/What%20is%20Cultural%20Tourism%20v3%20260706%20\(final\).pdf](http://www.tourism.wa.gov.au/Publications%20Library/Growing%20Your%20Business/What%20is%20Cultural%20Tourism%20v3%20260706%20(final).pdf)

Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod



Evropská unie
Evropský fond pro regionální rozvoj
Investice do vaší budoucnosti

www.jihovychod.cz



Partnerem letošního XVI. mezinárodního kolokvia o regionálních vědách, stejně jako v minulých letech, je Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod. Prostřednictvím Regionálního operačního programu Jihovýchod, který letos vstoupil do posledního roku svého programového období, přispívá za pomoci evropských dotací k účelnému rozvoji Jihomoravského kraje a Kraje Vysočina. Podpora je směřována do oblasti dopravy, cestovního ruchu a rozvoje měst a obcí regionu.

REGIONÁLNÍ OPERAČNÍ PROGRAM JIHOVÝCHOD

Regionální operační program Jihovýchod (ROP Jihovýchod) má pro programové období 2007–2013 k dispozici přibližně 704 milionů eur z Evropského fondu pro regionální rozvoj, tj. přibližně 17 miliard korun.

Cílem ROP Jihovýchod je podporovat růst konkurenceschopnosti a prosperity regionu při zvyšování kvality života obyvatel.

Program má tři prioritní osy: dostupnost dopravy (49 % z celkového objemu financí), rozvoj udržitelného cestovního ruchu (19 % z celkového objemu financí) a udržitelný rozvoj měst a venkovských sídel (28,6 % z celkového objemu financí). Zbývající 3,4 % jsou určena pro technickou pomoc na řízení programu, propagaci a podporu absorpční kapacity regionu.

Projekty mohou připravovat kraje, obce, svazky obcí, organizace zřizované nebo zakládáné kraji či obcemi, v oblasti cestovního ruchu i právnické osoby s účastí samosprávy, nestátní neziskové organizace, malí a střední podnikatelé a v prioritní ose věnované rozvoji měst a venkovských sídel navíc vzdělávací instituce.

ROP Jihovýchod patří mezi nejlépe čerpající operační programy v České republice. V tomto programovém období již příjemci podpory z Regionálního operačního programu Jihovýchod využili více než 12 miliard korun dotací. V Jihomoravském kraji a v Kraji Vysočina je to téměř 700 podpořených projektů, z nichž 543 bylo již dokončeno. Do konce programového období jsou k dispozici ještě cca 3 miliardy korun dotací.

Prioritní osa 1: Dostupnost dopravy

Dopravní dostupnost, obslužnost a infrastruktura jsou hlavními tématy první prioritní osy ROP Jihovýchod. Podpora putuje z největší části na modernizaci silnic druhé a třetí třídy, mostů, obchvatů, dále na výstavbu terminálů veřejné hromadné dopravy, nákupy tramvají, trolejbusů a autobusů pro městskou a příměstskou dopravu a výstavbu cyklostezek.

V prioritní ose 1 bylo k dnešnímu dni úspěšně využito 6,5 miliardy korun dotací.

Prioritní osa 2: Rozvoj udržitelného cestovního ruchu

V rámci oblasti infrastruktury pro cestovní ruch je kladen důraz na zpřístupnění památek veřejnosti, obnovu skanzenů a výstavbu turistických tras, naučných stezek, hipostezek a stezek pro pěší, lyžaře i cyklisty. Dále jsou podporovány například projekty výstavby kongresových a lázeňských center, sportovně rekreačních objektů, ubytovacích zařízení a turistických center. K prioritám rozvoje cestovního ruchu na jižní Moravě patří lázeňství. Představuje jednu z nejvýznamnějších možností, jak prodloužit pobyt návštěvníků v regionu a také jak vytvořit nová pracovní místa. Stranou nezůstávají ani služby v cestovním ruchu, podpora marketingových a informačních kampaní, propagace turistických atrakcí i výjimečných tradičních kulturních akcí v regionu.

Na projekty cestovního ruchu již příjemci využili 1,6 miliardy korun dotací.

Prioritní osa 3: Udržitelný rozvoj měst a venkovských sídel

Obce a sdružení obcí jsou neaktivnějšími subjekty v rámci ROP Jihovýchod. Nejvíce obce žádají o dotace na modernizaci veřejných prostranství, dále na infrastrukturu pro volný čas, školská a zdravotnická zařízení. Obce jsou úspěšné i v jiných oblastech podpory. Například krajská města získala prostředky na nákup drážních vozidel městské hromadné dopravy. Obce čerpají dotace také na výstavbu či modernizaci dopravních terminálů, cyklostezek a na podporu cestovního ruchu. Kontinuální výzvy jsou otevřené pro projekty integrovaných plánů rozvoje měst Brna a Jihlavy a v oblasti veřejných služeb regionálního významu.

V současné době činí výše využitých dotací ve 3. prioritní ose 3,4 miliardy korun.

Prioritní osa 4: Technická pomoc

Tato prioritní osa slouží k finančnímu zajištění aktivit spojených s řízením programu, výběrem projektů, monitoringem projektů a programu, zpracováním studií a analýz, s propagací programu, s poskytováním asistence a metodické pomoci potenciálním předkladatelům projektů, s přípravou a realizací projektů vzdělávacích programů apod. Z fondů EU je pro tuto prioritní osu vyčleněno 23 milionů eur.

ROP JIHOVÝCHOD PODPORUJE ŽIVÉ PROJEKTY

- ROP Jihovýchod podpořil projekty ve více než 100 školách a předškolních zařízeních za více než 600 milionů korun, které navštěvuje 63 tisíc školáků a předškoláků.
- Pomohl zřídit či zrekonstruovat 420 lůžek v objektech sociálních služeb a 200 míst v denních stacionářích.
- Bylo nebo v nejbližší době bude přímo vytvořeno 797 pracovních míst.
- 650 tisíc pacientů je ošetřeno ve 13 nemocnicích s dotací více než 850 milionů korun.
- Turisté využívají 1226 km stezek pro pěší a hipo turistiku.
- 29 cyklostezek o délce 88 km využívá ročně téměř 1 milion cyklistů, inlinistů a pěších.
- Po 488 km nových nebo zrekonstruovaných silnic a obchvatů, více než 100 rekonstruovaných křižovatkách a mostech, projede přes 400 tisíc motoristů denně.
- 25 památek s dotací ROP Jihovýchod navštíví ročně 2 miliony návštěvníků.
- Podpořené kulturní domy, divadla, ZOO, sportoviště, dětská hřiště, parky a další vykazují každý rok více než 4 miliony návštěvníků ročně.

Kontaktní údaje:

Úřad Regionální rady regionu soudržnosti Jihovýchod
Kounicova 13, 602 00 Brno
Email: info@jihovychod.cz

Regionální pracoviště Jihlava:
Odbor implementace projektů Jihlava
Žižkova 89, 586 01 Jihlava

Web ROP Jihovýchod: www.jihovychod.cz

Informace o projektech podpořených ROP Jihovýchod lze najít také na facebooku a YouTube.com.

Strategický partner fakulty Strategic partner:



Významní/Hlavní partneři fakulty Important/Main partners:



Partneři fakulty Partners:



MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
Katedra regionální ekonomie a správy

doc. RNDr. Milan Víturka, CSc.
vedoucí katedry

XVI. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH

Editori: Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.
Ing. Vladimír Žítek, Ph.D.

EDIČNÍ RADA:

P. Pirožek, L. Blažek, E. Hýblová, J. Maryáš,
M. Kvizda, J. Nekuda, D. Němec, V. Hyánek

Vydala Masarykova univerzita roku 2013

1. vydání, 2013, náklad 150 kusů CD-ROM

ISBN 978-80-210-6257-3

muni
PRESS